

પાત્રીતાણા-શ્રીયશોવિજય જૈન ગુરુકુલ સંસ્થાપક
પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રીચારિત્રવિજયજી (કચ્છી)

જન્મ સં ૧૮૪૦
આસો વદિ ૧૪
પત્રી (કચ્છ)

દીપા મં ૧૮૬૦
મગસર સુદિ ૧૦
ભાતનગર (સૌરાષ્ટ્ર)

મ્વં મં ૧૯૭૪
આસો વદિ ૧૪
અગિયા (કચ્છ)

હવે પછી - હવે પછી

જૈન આગમો તથા ગ્રંથો વિવિધ સાહિત્યનો દર્શિયો છે. તેમાં ઇતિહાસનાં અમૂલ્યાં રત્નો પથરાયેલાં છે. મૌ કોઈ એ રત્નોને બહાર લાવવા આહ્વે છે, અમે જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ ભા. ૧ ના 'હવે પછી'ના લખાણમાં જણાવ્યું હતું કે પૌરસ્ત્ય અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યને પ્રકાશિત કરવા અવારનવાર માગણી કરે છે. આથી અમે ઇતિહાસ જગતમાં ઉપયોગી એવા 'પટ્ટાવલી સમુચ્ચય' ભા. ૧-૨ પ્રકાશિત કરાવ્યા હતા અને સળંગ ઇતિહાસ રજૂ કરવા 'જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ' તૈયાર કરવા ધાર્યું હતું, જેમાં ૨૫૦૦ વર્ષના જૈનાચાર્યો, જૈન મુનિવરો, સાધ્વીજીઓ, રાજા, રાણીઓ, શેઠ, શેઠાણી, વિદ્વાનો, દાનવીરો, વિવિધ વંશો સાહિત્યનિર્માણ, રચનાકાળ, લેખન કાળ, તીર્થો અને વિવિધ ઘટનાઓ વગેરે દાખલ કરવાં. આ લાવનાથી ઉક્ત ઇતિહાસ માટે અમે નીચે મુજબ ધારણા રાખી હતી.

ભા. ૧-નિર્ગ્રંથગચ્છ ચદ્રકુલ વનવાસીગચ્છ (ચૈત્યવાસીયુગ), વીર - નિર્વાણ સં. ૧ થી વિ. સં. ૧૦૦૦ સુધીનો ઇતિહાસ, દિગંબર આચાર્ય પટ્ટાવલી.

ભા. ૨-વડગચ્છ, વિ. સં. ૧૦૦૦ થી વિ. સં. ૧૨૫૦ નો ઇતિહાસ, જેમાં વડગચ્છ, માનદેવગચ્છ, રાજગચ્છ, ધર્મધાપ ગચ્છ, પૂર્ણતલગચ્છ, રુદ્રપટ્ટીયગચ્છ, ખરતરગચ્છ, પૂનમિયાગચ્છ, અંચલગચ્છ, આગમિકગચ્છ, ચતુર્દેશીગચ્છ, કચ્છોડીગચ્છ, વાદિદેવસૂરિગચ્છ, નાગોરીગચ્છ, આરાસણગચ્છ, પાચ-ચંદગચ્છ વગેરેની પટ્ટાવલીઓ.

ભા. ૩-તપાગચ્છ, સં. ૧૨૫૦ થી ૧૬૦૦ સુધીનો ઇતિહાસ, તપા ગચ્છના પેટાગચ્છો, કડવામત, લોંકામત, નાગપુરીય લોંકામત,

સ્થાનકમાર્ગ, તેરપંથી વગેરેની પટ્ટાવટીઓ, વિવિધ વંશાવટીઓ.

ભા. ૪-હીરયુગ, સં. ૧૬૦૦ થી ૨૦૦૦ સુધીનો ઇતિહાસ.

ભા. ૫-ભા. ૧ થી ૪ ની મોટી ઇન્ડેક્સ (Index) અકારાદિ નામાવટી.

ભા. ૬-ભા. ૧ થી ૪ ના વંશવૃક્ષો.

ભા. ૭-પ્રસ્તાવના, વિશેષ સમજૂતી વગેરે, નવા પ્રકાશનમાં જરૂરી પ્રશ્નોત્તરી વગેરે.

પહેલો ભાગ સં. ૨૦૦૬ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫, તા. ૧-૧૧-૧૯૫૨ માં પ્રકાશિત થયો. આથી સૌ કોઈએ માંગણી કરી કે આ અંથ જલદી તૈયાર થવો જોઈએ.

અમારી ભાવના હતી કે, ભાગ બીજો તરત પ્રકાશિત થાય તેમ કરવું. પણ ભાવિભાવના યોગે એમાં એકાએક અંતરાય આવી પડ્યો. તે આ પ્રમાણે—

મુનિ શ્રી-ન્યાયવિજયજી સં. ૨૦૦૭ ના માગશર સુદિ ૪ ના દિવસે હૃદયરોગથી અમદાવાદમાં કાળધર્મ પામ્યા.

મુનિ જ્ઞાનવિજયને સં. ૨૦૧૧ થી ડાયાબીટીસ (Diabetes)—મધુપ્રમેહ શરૂ થયો.

મુનિ દર્શનવિજયને સં. ૨૦૧૫ ના માગશર વદિ ૪ થી લો બ્લડપ્રેશર (Low Blood-Pressure)—રક્તગતિમાં ઘનો રોગ શરૂ થયો, જેની વધુ અસર થાય તો લકવો (Paralysis) લાગુ પડે.

આ કપરા સંયોગોમાં અંથ તૈયાર થાય એ વિચિત્ર સવાલ હતો.

પરંતુ શુરુદેવની કૃપાથી સહકારી નિમિત્તો આવી મળ્યાં, તે આ પ્રમાણે—

અમો જન્મે તો એકબીજાના પૂરક રહ્યા. એટલે જ્યારે જેનું સ્વાસ્થ્ય સારું હોય ત્યારે તે કામ ચલાવે અને એ રીતે પણ ભાગ બીજાનું કામ બંદી રાખ્યું.

૧. ડૉ. નાનાલાલ ભાઈલાલ—તેમની તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કરે તેવી સાધુપદની લક્ષિ છે. તેમણે અમારા સ્વાસ્થ્યના

મુધારા માટે ઘણી કાળજી રાખી છે. તેમના તરફથી અમોને બોલવા, લખવા, વાંચવાની સાફ મનાઈ હતી, પણ સાથોસાથ તેમણે એટલી છૂટ આપી હતી કે આપની ખાસ લાવના છે તો ધીમે ધીમે ઇતિહાસનું કામ કરતા રહો, સાવધાન પણ રહેવું. જરાક ખટકો દેખાય કે આરામ લેવો અને મને તરત ખબર આપવી. તેમની આ કીમતી સમ્મતિથી આ ગ્રંથના કામનો પ્રારંભ થયો.

૨ શ્રીમાન શેઠ મનુભાઈ જેશિંગભાઈ—સાધારણ રીતે મોટા શહેરોમાં જૈન સમાજમાં સંઘના જ્ઞાનદ્રવ્યનો મોટો સંગ્રહ છે, પણ તેના વહીવટદારોમાં કોઈ કોઈ એવા હોય છે કે જે સરસ્વતીને નહીં પણ માત્ર લક્ષ્મીને જ ઓળખતા હોય છે. આથી તેમાં એ દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવાની આવડત જ હોતી નથી.

ખીજી તરફથી જૈનસમાજમાં એવા વિવેકી જૈનો પણ છે, કે જે પોતાની જાત મહેનતથી લક્ષ્મી મેળવી, તેને સત્પાત્રમાં વાવે છે. શ્રીમાન શેઠ મનુભાઈ જેશિંગભાઈ કાલિદાસ આવા વિવેકીઓમાંના એક છે, જેમણે જૈન સાહિત્યના વિવિધ ગ્રંથો પ્રકાશિત કરાવ્યા છે. તેમણે આ ઇતિહાસનો ભા. ૧ વાંચીને જણાવ્યું કે, ‘આપ આનો ભા. ૨ જો જલ્દી પ્રકાશિત થાય તેમ કરો. પ્રારંભિક આર્થિક રકમ રોકવાની જરૂર પડે તો મને લાલ આપવા કૃપા કરજો.’ મનુભાઈની આ પ્રેરણાથી અમારા ઉત્સાહમાં ઘણો વધારો કર્યો.

૩-૪. પં. વિકાશવિજયગણિ, મુનિ શ્રીચંદ્રોદયવિજય—તેઓ તો ૨૦ વર્ષના જૂના સ્નેહી મુનિવરો છે. અમો જૈન સોસાયટીમાં હતા ત્યાં પણ શ્રીચુત આશારામભાઈ વગેરે સંઘ અમારી લક્ષિતમાં ઉત્સુક હતા પરંતુ આગમપ્રભાકર પૂ. પુણ્યવિજયજી મહારાજ તથા ઉક્ત મુનિવરો અને નગરશેઠ કુટુંબના શુરુભક્ત ભાઈઓનો આગ્રહ હતો કે અમો શહેરમાં ઉજમફદની ધર્મશાળામાં આવીએ તો સારું. આથી અમો સં. ૨૦૧૫ના વૈ. ૧૦ ૬ ના રોજ ઉજમફદની ધર્મશાળાએ આવ્યા. પં.ન્યાસજી તથા લક્ષિતપ્રિય મુનિ ચંદ્રોદયવિજયજીએ અમારી આજ મુધી સર્વ રીતે લક્ષિત કરી છે.

પ. તપસ્વી સાધ્વીજી શ્રીમંજુલાશ્રીજી, સાધ્વી મંધુકાન્તાશ્રીજી અને સાધ્વી મધુલતાશ્રીજીએ પણ નોંધપાત્ર લક્ષિતનો લાભ લીધો છે.

ધૃતિહાસ મળે છે કે, પં ૦ વીરગણિએ મં ૦ ૧૧૯૦માં 'પિંડ નિયુક્તિ'ની ટીકાના નિર્માણમાં પોતાને મદદગાર મુનિવરોનાં નામ લખ્યાં છે. (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૬)

૧. અમો પલ્લુ માનીએ છીએ કે પૂજ્ય દાદા મૂલચંદજી મહારાજ ની ગાત્રીનો પ્રતાપ, ઉક્ત મુનિવરોની ચલર લક્ષિત, ડો નાનાભાઈની ઓદરલરી લાગણી અને શ્રાવકોની શુભ મનોકામનાથી અમારા સ્વાસ્થ્યમાં ઘણું અશે કમરો આરામ થતો આવ્યો છે અને આ અથનુ કામ સરલ બન્યું છે.

૬. પં ૦ અંબાલાલ પ્રેમચંદ ગાહ—તે વ્યાકરણનીર્થ છે કેટલાક અંથોના સંપાદન અને લેખનથી જ્યાંતિપ્રાપ્ત છે. પુરાતત્ત્વ અને ધૃતિ હાસના પણ જિંઠા અભ્યાસી છે. તેમણે આ અથની શુદ્ધ પ્રેસકોપી અને મુદ્ર સુધારવાની સપૂર્ણ જવાબદારી પોતાને માથે લીધી હતી. એકદરે આ અથના પ્રકાશનની અમારી સપૂર્ણ જવાબદારી તેમણે અદા કરી છે.

૭-૮ આ ઉપરાંત સાક્ષરવર્થ પં ૦ રતિભાઈ અને પં ૦ બાલાભાઈ (જયભિખુ)—એ દેશાઈ બેલડી તો શરૂથી અત સુધી અથના સૌ કાર્યમાં સર્વ રીતે પ્રેરક રહે છે.

૯. શ્રી જયતિલાલ બેલાભાઈ દલાલ—વસંત પ્રેસના વ્યવસ્થાપક-મેનેજિંગ ડીરેક્ટર છે તેમણે પ્રેરણા કરી કે, “આપ આ અથને આપની કલમથી જ સજગ પૂરો કરી જગતને આપો આ કામ પ્રીત પૂરું કરે એ અશક્ય છે. યદિ આપ આ અથ વસંત પ્રેસમાં છપાવવા ધારો છો તો હું આપને એ બાહેધરી આપુ છું કે આને છપતા છેલ્લા ઓર્ડર મુદ્રમાં આપ જે સુધારો વધારો દાખલ કરશો તેને અમે સહર્ષ સ્વીકારી ફરમો છપાવીશું” અરેબર,

તેમના કર્મચારીઓ, ફારીગરોએ આ નીતિનું ધરાવર પાલન કરી ૭ મહિનામાં પૂરો અંથ છાપ્યો છે. કામ સફાઈદાર કર્યું છે. ફરમાઓ પ્રેસમાં છપાયા ત્યાં સુધી, તેમાં યોગ્ય સુધારા-વધારા કર્યા છે પરંતુ પ્રેસમાં ફરમા છપાયા બાદ તેમાં વધારવા યોગ્ય જે જે સાહિત્ય મળ્યું તેને અંમે “આટલું વધારજો” આવા સંકેતથી આ અંથમાં પૂરવણી રૂપે દાખલ કરાવ્યું છે.

વાંચકોને સાદર સ્તૂતના છે કે તે તે સ્થાને તે તે ફકરાઓ જોડીને વાંચે.

૧૦-૧૧ શ્રીમાન્ સારાભાઈ પોપટલાલ ગજરાવાલા, શ્રીમાન્ ચંદુલાલ લખુભાઈ પરીખ—તેઓની વારંવાર પ્રેરણાનું જ આ પરિણામ છે કે, આ અંથ પ્રકાશિત થાય છે. દુકામાં તે બંને તો આ અંથના પ્રકાશનના સર્વ રીતે સૂત્રધાર છે.

એકંદરે દેવગુરુની કૃપાથી તથા ઉપરના સહકારીઓની શુભ કાળજીથી આ અંથનું કામ સરલ બન્યું છે.

આ અંથમાં પહેલા ભાગની જેમ અકારાદિ નામાવલિ (ઇંડેકસ) આપી નથી, ભાવના છે કે ચારે ભાગોની અકારાદિ નામાવલિ (ઇંડેકસ) ભાગ : ૫ માં આપવી.

આ અંથનું પ્રકાશન કદાચ વિલંબે થાત કિન્તુ શેઠ મનુભાઈ જેશિંગભાઈએ આર્થિક મદદ આપી જલદી પ્રકાશિત કરવા આગ્રહ કર્યો તેથી આનું પ્રકાશન સમયસર થયું તેનો અમને હર્ષ છે.

પંચાસપ્રવર ચરણવિજયજી ગણિવર ઇતિહાસપ્રેમી મુનિવર છે. તેમણે આ ભાગની નકલો ખરીદી પ્રકાશકને વધુ ઉત્સાહી કર્યા છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે.

દેવગુરુની કૃપાથી શુભ સહકારી નિમિત્તો આવી મળતાં આ બીજો ભાગ પ્રકાશિત થાય છે.

હવે તેવા શુભ અનુકૂળ સયોગો મળતાં ત્રીજા ભાગનું કામ હાથ ધરાશે.

બસ, આ ગ્રંથ ભારતીય સંસ્કૃતિનું અજોડ અંગ બનેા અને સૌનું કલ્યાણ હો, એ ઇચ્છાપૂર્વક અમે વિરમીએ છીએ.

સિ.

વિ. સં. ૨૦૧૬ આવણી સંદ ૧
૨વિ સુધ્ય
ભારતીય દિનિક આવણી ૨
તા. ૨૪-૭-૬૦
ઉજમકુઈની જૈન ધર્મશાળા
અમદાવાદ (ગુજરાત)

મુનિ દર્શનવિજય

મુનિ જ્ઞાનવિજય

(મુનિ ન્યાયવિજય)

હવે તેવા શુભ અનુકૂળ સંયોગો મળતાં ત્રીજા ભાગનું કામ હાથ ધરાશે.

બસ, આ ગ્રંથ ભારતીય સંસ્કૃતિનું અજોડ અંગ બનેા અને સૌનું કલ્યાણ હો, એ ઇચ્છાપૂર્વક અમે વિરમીએ છીએ.

લિ.

વિ. સં. ૨૦૧૬ આવણ સુદ ૧
રવિ પુષ્ય
ભારતીય દિનાંક આવણ ૨
તા. ૨૪-૭-૧૦
ઉજ્જૈન ધર્મશાળા
અમદાવાદ (ગુજરાત)

મુનિ દર્શનવિજય

મુનિ જ્ઞાનવિજય

(મુનિ ન્યાયવિજય)

(દિયાળા તીર્થ)	૪૯	(કે-હેન્ડ-કનોડુ)	૭૮
વિદ્યાધરગચ્છ પદા૦	૫૦	વડસમા દાનપત્ર	૭૮
કાસલદુર્ગચ્છ	૫૦	ભીમદેવ (૧)	૮૧
હિપા૦ નરચંદ્ર	૫૨	બકુલાદેવી	૮૪
અથો	૫૨	જોનાચાર્યો	૮૫
દ્રવ્યશુદ્ધિ	૫૩	કર્ણદેવ	૮૬
જલિહરગચ્છ	૫૩	આશાપદ્મી	૮૭
પદાવલી	૫૪	મીનલદેવી	૮૭
પદ્મીવાલ	૫૫	રૂપશ્રી	૮૮
ચિ ૦ પદાવલી	૫૯	મજધાર	૮૮
બદારકો	૬૨	કવિ મિલ્હણ	૮૯
બ૦ શ્રીસુરિ	૬૩	સિદ્ધરાજ	૮૯
પદ્મીવાલ ચાતિ	૬૪	માલવવિજય	૯૧
સાધ્વી કાર્તિકગણિની	૬૫	રુદ્રમાળ	૯૩
સાધ્વી બાવસુદરી	૬૫	(રુદ્રમાળ)	૯૩
સોની પ્રથિમસિદ્ધ		પૃથ્વીજયપ્રાસાદ	૯૪
(સ ૦ ૧૪૨૦)	૬૬	(૬) તીર્થયાત્રાના નિયમો	૯૪
ધક્કાણગચ્છ	૬૭	(સિદ્ધરાજવિહાર)	૯૪
સાધ્વીઓ	૬૮	તીર્થોમાં દાન	૯૫
દેવાનંદગચ્છ	૬૯	(ગિરનાર શત્રુજય)	૯૫
૫. આ ૦ ઉદ્ધોતનસુરિ	૭૦	સિદ્ધકુમળાકરણ	૯૬
પત્રિય	૭૦	અમાગિશાસન	૯૬
(૮) વડગચ્છ પગપગ	૭૧	ન્યાયશાસન	૯૭
(દિયાળા)	(૪૯) ૭૧	(કે ૦ મ ૦ મુનશી)	૯૭
યશોદેવ	૭૧, ૭૨	સિદ્ધ ૦ મુસલમાન	૯૮
શાખાગચ્છ	૭૩	રાજ પરિવાર	૯૯
રાજાવલી	૭૩	(મુનશી)	૯૯
ચૌકુચ રાજાવલી	૭૪	ગૂર્જરેશ કુમારપાલ	૧૦૦
(પાટણ રયાપના)	૭૫	અજમેર રાજવંશ	૧૦૫
ચામુડગા	૭૭	(ચવીરતા)	૧૦૬
(દંડનાયક)	૭૭	બક્ષાલ	૧૦૮

(૫) સુનિદિનથાખા પટ્ટા	૨૧૦
(અદ્રકુન આદિ)	૨૧૦
આં વર્ધમાન	૨૧૧
અથો	૨૧૫
(૫૦ જિનવસ્ત્રમ ગણિ)	૨૧૫
આં અભયદેવસરિ	૨૧૬
અથો	૨૧૭
(પ્રથમિન)	૨૧૮
તીર્થ	૨૧૯
ટીકાઓ	૨૧૯
આં દેવજ્ઞ	૨૨૨
આં વર્ધમાન	૨૨૩
આં જિનચદ્ર	૨૨૪
આં નેમિચદ્ર	૨૨૬
પાંચ કથ્યાળકો	૨૨૪
આં યગોદેવ	૨૨૫
આં વર્ધમાન	૨૨૫
વર્ધમાન તપ	૨૨૬
તીર્થ અધિષ્ઠાવક	૨૨૬
આં દક્ષિણ	૨૨૬
અથો	૨૨૭
મગાવકો	૨૨૭
(સદિસવચ)	૨૨૭
અભય કંડ	૨૨૮
અધિકાર	૨૨૮
ત્રમઃ	૨૨૮
સ્ત્રીપી	૨૨૮
જાંઝારી	૨૨૯
અંદાવની તીર્થ	૨૨૯
જાંઝાર	૨૩૦
(૫૦ નર્મદા મંત્ર)	૨૩૧

(જયમય નેલુથી મુજોત)	૨૩૨
ભોપાવગ તીર્થ	૨૩૩
રામસેન તીર્થ	૨૩૪
રઘુસેન મદિર	૨૩૪
શેમસિદ્ધ યજ્ઞ	૨૩૫
જોરાવ તીર્થ	૨૩૫
(સ વન ૬)	૨૩૫
પિંપલકનગર	૨૩૬
દોમવાળદેવી	૨૩૮
ભીલકડિયાળ તીર્થ	૨૩૮
રાધનપુર	૨૩૮
મથબ ઝાગ	૨૩૮
પાનામુદ તીર્થ	૨૪૦
કાલિકા મદિર	૨૪૨
પદ્માવધાપાશ્વ તીર્થ	૨૪૫
શ્રીસાધ્વીજીઓ	૨૪૭
અભિષેકપ્રતિમા	૨૪૮
શુભપ્રતિમા	૨૪૮
પાનચિદાર	૨૪૯
કંડ-મદ તીર્થ	૨૪૯
આપાટનગર તીર્થ	૨૫૦
કંદેરા તીર્થ	૨૫૧
ગવજી પાશ્વનાથ તીર્થ	૨૫૨
કમડા તીર્થ	૨૫૨
આં અન્નવદેવ	૨૫૨
વિજયવસ્ત્રાંજી	૨૫૩
૩૭. આં દેવસરિ	૨૫૪
આં કાશ્મિર	૨૫૪
(૩) આં વર્ધમાનસરિ	૨૫૬
(આં વર્ધમાનસરિ)	૨૫૫
ઉરાં અન્નવદેવ	૨૫૫

આાં ધર્મધોષ	૨૫૫	આરાસણુ	૨૯૮
આં સિદ્ધ જંખૂનાગ	૨૫૬	હમીરગઢ	૩૦૦
આં નન્ન	૨૫૬	સડેરાવ તીર્થ	૩૦૨
આં વિનયસિંહ	૨૫૬	સડેર ગામ	૩૦૪
વીરાચાર્ય	૨૫૬	૩૮. આં સર્વદેવસૂરિ	૩૦૬
વાલ્લિવેતાલ આં શાતિસૂરિ	૨૫૬	વડગચ્છ પટ્ટાવતી	૩૦૬
(આં શાતિસૂરિવર)	૨૫૭	આં મલયપ્રભ	૩૦૭
(૮૪ વાદો)	૨૫૯	સાધ્વીઓ	૩૦૭
આં મુનિચંદ્ર	૨૬૦	(૩૦૦ વર્ષનો પુત્રાસો)	૩૦૭
ધર્મપ્રચાર	૨૬૧	આં રત્નસિંહ	૩૦૮
અન્યો	૨૬૧	આં વિનયચંદ્ર	૩૦૮
આરાસણુગચ્છ	૨૬૩	અન્યો	૩૦૮
ચારાપદગચ્છ	૨૬૨, ૨૬૫	આં મહેંદ્ર શોભન	૩૦૮
મડાહડગચ્છ	૨૬૩	દ્રોણાચાર્ય	૩૧૧
(૪) પટ્ટાવલી	૨૬૫	સૂગચાર્ય	૩૧૧
(૨) પિંપલકગચ્છ પટ્ટાં	૨૭૦	(ઓહણિજીતિ)	૩૧૨
આં શુભસેન	૨૭૪	આં ગોવિંદ	૩૨૦
આં દેવચંદ્ર	૨૭૪	આં વર્ધમાન	૩૨૧
શ્રી નભિસાધુ	૨૭૪	આં મહેશ્વર	૩૨૧
આણુ તીર્થ	૨૭૫	ચંદનાચાર્ય	૩૨૧
પ્રશંસા	૨૮૦	નિર્ઘન્યવાણી	૩૨૨
શુરુપ્રતિમા	૨૮૩	મલધારગચ્છ	૩૨૩
પાંચ કલ્યાણક	૨૮૩	આં હેમચંદ્ર	૩૨૬
ઓરિયા	૨૯૦	અમાન્નિશાસન	૩૨૭
શાલિગ્રામ	૨૯૦	બેગાર પ્રતિગ્રોધ	૩૨૮
અચળગઢ	૨૯૦	અન્યો	૩૨૯
કુમારવિહાર	૨૯૨	વિદુધી સાધ્વીજીઓ	૩૩૦
દર્શનીય સ્થળો	૨૯૪	૫૦ લક્ષ્મણ ગણિ	૩૩૧
પ્રશંસા	૨૯૫	૭૦ માધવચંદ્ર	૩૩૨
(વિવરણ)	૨૯૬	૭૦ અમૃતચંદ્ર	૩૩૨
વિવરણ સાધનો	૨૯૭	મહાકવિ સિદ્ધ	૩૩૨

શુભંકર	૩૩૩	અમરરાજ	૩૫૬
સાધારણ	૩૩૩	૪ મુત્ર, ૭ મુનીઓ	૩૫૬
આંચંદ્ર અથો	૩૩૩	મંત્રી વરતુપાલ	૩૫૭
આં દેવપ્રમ	૩૩૪	(અંથલેખન)	૩૫૭
રાજ વીરધવલ	૩૩૪	મંત્રી તેજપાલ	૪૫૭
આં નરચંદ્ર	૩૩૫	મહં અનુપમાદેવી	૩૫૮
અંથો	૩૩૫	દાન	૩૫૮
(તર્કસંપ્રદ દીકાઓ)	૩૩૫	પ્રથંસા	૩૫૯
કાકુત્થ કેસિ નાટક	૩૩૬	વરતુપાલ તેજપાલ	૩૬૦
સામ્બીજી	૩૩૭	કરુણાવજ્રગુપ્ત નાટક	૩૬૧
આં રાજશેખર	૩૩૭	દસાનીયા	૩૬૧
મદલુસિંહ	૩૩૭	હિંદુવિજય	૩૬૪
પં સુધાકલશ	૩૩૮	(દમીર નાટક)	૩૬૪
સંગીત અંથો	૩૩૮	નિર્ણય શુભરાત	૩૬૫
આં લક્ષ્મીસાગર	૩૩૮	માતાસંધ	૩૬૬
વસ્તુપાલ રાસ	૩૩૮	તેજલપુર	૩૬૬
મલધાર ભૈરો	૩૩૮	આં નરચંદ્ર	૩૬૭
મહાકવિ ધનપાલ	૩૩૯	આજી લુષ્ટિમરસદી	૩૬૭
સૂત્રો	૩૪૧	સિંદ બેડો	૩૬૯
રાજમહેશ પ્રચરિત	૩૪૫	અંદેવાલિયા	૩૬૯
(કાલંકવ્યલેખન)	૩૪૫	સ્વમીગિદ્ગુપ્તસાદ	૩૬૮
નિલકમંજરી	૩૪૭	અંદુર	૩૬૯
સાલવારી	૩૫૦	ધર્મકાર્યો	૩૭૦
મંથો	૩૫૦	પ્રથ સાકાંથો	૩૭૧
કવિપ્રથંસા	૩૫૨	અદિતસાધનો	૩૭૪
(૩) ધનપાલો	૩૫૨	સાનિસિંદ પંથ	૩૭૫
દંડનાયક કુળાકાદ	૩૫૩	(૨) વગ્જ મ વડો	૩૭૫
ગ્રં દેવરાજ	૩૫૫	દાનરીર જનક	૩૭૭
અંક ૫ મંત્રીવંશ	૩૫૫	નજી કુકારો	૩૭૯
મંત્રી મોમ	૩૫૫	ગણતરી	૩૮૧
(આં પૂર્વકંડો)	૩૫૫	(૨) સિદ્ધનાન્તવડો	૩૮૩

સાંધ્વી યશઃશ્રીશિવદેવી	૩૮૩	સ્તંભન તીર્થ	૩૯૭
સિદ્ધરાજ પોરવાડ	૩૮૪	ચારૂપ મહાતીર્થ	૪૦૦
અંથસેખન	૩૮૫	ચાણુસમા	૪૦૧
પિંપલકમચ્છ	૩૮૫	કંભોર્ષ, હારિજ	૪૦૨
સીદવંશ	૩૮૬	સેરિસા તીર્થ	૪૦૩
જૈન આચાર્યો	૩૮૬	અંતરીક્ષપાર્શ્વ	૪૦૮
(૩) શુભંકર વંશ	૩૮૭	કુલ્પાક તીર્થ	૪૧૦
સાધુ સાંધ્વીઓ	૩૮૭	મુક્તાગિરિ	૪૧૧
ભરત વંશ	૩૮૮	કુભોજ તીર્થ	૪૧૧
સાધુ-સાંધ્વીઓ	૩૮૯	નાથિક	૪૧૧
સોહી પદ્મીવાલવંશ	૩૮૯	કોલ્હાપુર	૪૧૨
સાધુ-સાંધ્વીઓ	૩૮૯	કેદાર તીર્થ	૪૧૨
વઘુડિયા-પદ્મીવાલ	૩૯૦	ધોલા તીર્થ	૪૧૨
નેમા વાણિયા	૩૯૦	પીરમમેટ	૪૧૪
આં વિદ્યાનંદ ધર્મધોષ	૩૯૧	સિયાલમેટ	૪૧૪
નેમક પ્રતિષ્ઠાઓ	૩૯૧	દીવમેટ	૪૧૪
કપૂરપટ્ટાધીશ વંશ	૩૯૨	૩૯. આં યશોભદ્રસુરિ	૪૧૬
(કપૂરનો ખુલાસો)	૩૯૨	આં નેમિચંદ્રસુરિ	૪૧૬
સોમ	૩૯૨	પદ્મરો	૪૧૬
વાહડ	૩૯૨	આં નેમિચંદ્રસુરિ	૪૧૬
વાગ્મદાસંકાર	૩૯૨	અન્યો	૪૧૭
„ ટીકાઓ	૩૯૪	અવચનંટીકાઓ	૪૧૭
(અંથ સમાનતા)	૩૯૪	પ્રભાવકો	૪૧૮
દેવવંશ	૩૯૫	આં અભયદેવ	૪૧૮
જિનદેવ વંશ	૩૯૫	(૧) આં મહેશ્વરો	૪૧૮
જાદિલ મહેનાવંશ	૩૯૫	આં હરિભદ્ર	૪૧૯
કવિ દુર્લભરાજ	૩૯૫	આં સિદ્ધસુરિ, કમ્પસુરિ	૪૧૯
કવિ જગદેવ	૩૯૬	આં દેવસુરિ	૪૧૯
શેઠ દોહડિવંશ	૩૯૬	જીવાણુસાસણુપ	૪૧૯
નીના શ્રીમાલવંશ	૩૯૬	જિનદત્તાચાર્ય	૪૨૦
વસાદ, બલદાણુનાગનેશ	૩૯૭	રાજા એલક શ્રીપાલ	૪૨૦

૪૦. આંધ્ર મુનિચંદ્રસૂરિ	૪૨૨	(૧) પ્રાચીન પદાવલી	૪૪૫
(આંધ્ર મોહન)	૪૨૩	(મોહનતા ભેદ)	૪૪૫
(આંધ્ર આનંદ)	૪૨૩	(૨) અર્વાચીન પદાવલી	૪૪૭
મન્દુકભેદ	૪૨૪	આંધ્ર જિનદત્તસૂરિ	૪૪૭
મન્દુક	૪૨૪	(વિવિધ મતો)	૪૪૭
(મન્દુકા)	૪૨૪	શાખા	૪૪૯
(૧૧) મુનિચંદ્રસૂરિ	૪૨૬	આયતનાદિ ચર્ચા	૪૪૯
આંધ્ર પ્રમથ	૪૨૭	મળિમદ્દ યજ્ઞ	૪૪૯
આંધ્ર જિનવદ્ધસૂરિ	૪૨૭	(સાધુ સાધવી સંખ્યા)	૪૪૯
મુરુત નામ	૪૨૮	ઔષ્ધિદ્રુષ્ટી વિદ્યા	૪૫૦
મુરુત સાધના	૪૨૯	મુજ્જતત અંગે	૪૫૧
૭ દર્શનાલોક	૪૩૦	(નવી સામાયારી)	૪૫૧
વિધિભેદ	૪૩૦	(ખગ તપા)	૪૫૧
મન્દુક	૪૩૧	(સં. ૧૨૦૪)	૪૫૨
(અનાયનનતેમદ્વરજ)	૪૩૩	મન્દુકસામાયારી	૪૫૨
મધુકરગ્રન્થ	૪૩૪	વચનો-૧૨૫૦	૪૫૩
મુદ્ધાલોકીયગ્રન્થ	૪૩૪	શરદેગનો તપાસ	૪૫૪
(મુદ્ધાલોકી પ્રમાણ)	૪૩૪	મન્દુક	૪૫૪
આંધ્ર અરવિન્દ	૪૩૫	મન્દુક રાત્રી	૪૫૫
(સંવત્સર મન્દુક)	૪૩૫	આંધ્ર જિનચંદ્ર	૪૫૫
આંધ્ર મોહનિયત	૪૩૬	અગ્નિચતુર્થા	૪૫૬
આંધ્ર વર્ષામહાન	૪૩૭	મન્દુકા	૪૫૬
આચાર્યદિનકર	૪૩૭	મુરુતસામાયારી ચર્ચા	૪૫૬
મન્દુકગ્રન્થ	૪૩૭	આંધ્ર જિનપતિ	૪૫૭
(મન્દુકા)	૪૩૭	મન્દુકા	૪૫૭
(૧૪) વિષ્ણુ	૪૩૮	મન્દુકા અંગે	૪૫૭
સમન્વિત	૪૪૧	મન્દુકાનુવચન પ્રતિષ્ઠા	૪૫૭
મન્દુક ગ્રન્થ ૩ ભાગ	૪૪૧	મન્દુકાનો પ્રતિષ્ઠા, ચર્ચા	૪૫૮
(૧૪) પ્રમથ	૪૪૨	મન્દુકા	૪૫૮
(વિષ્ણુ ગ્રન્થ)	૪૪૩	સપ્ત ભાગે વિદ્યા	૪૫૮
મન્દુકગ્રન્થ		મુરુતસામાયારી અંગે	૪૫૮

સરિપ્રશંસા	૪૫૮	વારાહી સાધના	૪૭૩
(૫) વિદ્વાન મુનિવરો	૪૫૯	શાખા-૪થી વેગાડમચ્છ	૪૭૪
આં જિનેશ્વર	૪૬૦	આં જિનભદ્ર	૪૭૪
સરસ્વતી પ્રસન્ન	૪૬૦	(૧૮) વિદ્વાન મુનિવરો	૪૭૫
અહં-તો-લોક	૪૬૦	શાખા-૫થી પિપ્પલક	૪૭૭
મનગદંત ધટના	૪૬૦	આં જિનવર્ધન	૪૭૭
શાખા-૩ શ્રીમાલીગચ્છ	૪૬૧	અથો	૪૭૭
અથો	૪૬૧	વાગમહાસંકાર શ્રુતિ	૪૭૭
(૧૪) વિદ્વાન મુનિવરો	૪૬૧	આં જિનસાગર	૪૭૭
આં જિનરત્ન	૪૬૩	૫૦ આચાર્યસુંદર	૪૭૭
સિદ્ધાંતરત્નિકા	૪૬૩	૫૦ ધર્મચંદ્ર	૪૭૭
(વિદ્વાનંદ્યાકરણ)	૪૬૩	આં જિનચંદ્ર	૪૭૭
શ્રીમાલીગચ્છ પટ્ટાવલી	૪૬૪	લોકામત	૪૭૮
આં જિનપ્રભાસુરિ	૪૭૫	આં જિનહસ	૪૭૯
અથો	૪૬૭	બાદશાહ સીકદર	૪૭૯
આં સોમતિલકસુરિ	૪૬૮	ઉપસર્ગ	૪૭૯
આં જિનદેવ	૪૬૮	આં જિનદેવ	૪૭૯
પટ્ટાવલી	૪૬૮	શાખા-૬ આચાર્યમચ્છ	૪૭૯
આં ચારિત્રવર્ધન	૪૬૯	આં જિનમ શુકેય	૪૮૦
અથો	૪૬૯	આં જિનચંદ્ર	૪૮૦
આં જિનપ્રબોધ	૪૭૦	ક્રિયાદ્વાર	૪૮૦
શ્રીમાલીગચ્છ	૪૭૦	નવી પટ્ટાવલીઓ	૪૮૦
આં જિનકુશલ	૪૭૧	ખંભાનથી લાહોર	૪૮૨
પ્રતિષ્ઠાઓ	૪૭૧	ફરી વાર આમરા	૪૮૩
દેરાઉર રત્ન	૪૭૧	(મ ત્રી કર્મચંદ્ર)	૪૮૩
પરિવાર	૪૭૧	(૩) બાદશાહી ફરમાનો	૪૮૪
આં તરુણપ્રભ	૪૭૧	ભં જિનસિંહસુરિ	૪૮૮
આં જિનપદ્મ (ધંજનમી)	૪૭૨	ભં જિનરાજ	૪૮૯
આં જિનેશ્વર	૪૭૩	ચૌમુખની પ્રતિષ્ઠા	૪૮૯
કાચર પોરવાડ	૪૭૩	નૈષધ દીક્ષા	૪૮૯
ઉપાં ધર્મવંદન	૪૭૩	(ઉપાધ્યાયો)	૪૮૯

ઉપાં વદ્વજ ગણિ	૪૯૦	આં ભદ્રેશ્વર	૪૯૭
અન્થે	૪૯૦	(ત્રિવિધમન પ્રારંભ)	૪૯૭
દિં તેરાપય	૪૯૦	આં પરમદેવ	૪૯૭
શાખા-૭ આચાર્યગ્નૃ	૪૯૦	આં સર્વાનન્દ	૪૯૮
શાખા-૮ ભટ્ટાકગ્નૃ	૪૯૦	શિરોહી મંદિર	૪૯૮
શાખા-૯ લઘુઆચાર્યગ્નૃ	૪૯૦	શાખાપર પરા	૪૯૮
શાખા-૧૦ ગવિગ્નૃ	૪૯૦	આં વિશ્વસિદ્ધ	૪૯૦
શાખા-૧૧ શ્રીસારીયમ્	૪૯૦	આં યીતગુણ	૪૯૯
શાખાન શ્રીભાવવશ	૪૯૧	આં વિશ્વચંદ્ર	૪૯૯
અરતગ્નૃ પદાવળી	૪૯૧	(૧) પૂનમિયા પદાવળી	૪૯૯
ભં ગિનચંદ્ર	૪૯૧	૪૦ આં ચંદ્રમંદ્ર	૪૯૯
અરતગ્નૃ પદાવળી	૪૯૧	૪૧ આં ધર્મધોષ	૪૯૯
ભં ગિનસૌખ્યમૂરિ	૪૯૧	આં ચંદ્રેશ્વર	૪૯૯
વદાણ મારફત	૪૯૧	(એકનામવાસા)	૪૯૯
ભં ગિનચંદ્ર	૪૯૨	આં નિલકંઠાન્થે	૫૦૦
મખનો મહામહા	૪૯૨	૫૦ વિષ્ણુમાર	૫૦૦
ભં ગિનદર્શ	૪૯૨	રાણી નીતરતદેવી	૫૦૦
ભેરાવરમ સંધ	૪૯૨	૪૨ આં દેવગદ્ર	૫૦૧
બાગેટોની પટના	૪૯૩	આં અમિતપ્રભ	૫૦૧
મદોં દશમ દસ્યાળુ મધ્ય	૪૯૩	૫૭ ભં સુમનિન્ન	૫૦૨
મિયેદા	૪૯૩	(૨, ૩) પૂનમિયા પદાવળી	૫૦૨
મથે	૪૯૩	૫૦ વિષ્ણુ	૫૦૩
અરતગ્નૃ પદાવળી (૨)	૪૯૩	ભાંમપદલી શાખા	૫૦૩
ભં ગિનસામ	૪૯૪	રિવિષ આચાર્યો	૫૦૩
ભં ગિનકર્મિ	૪૯૪	આં ભાવપ્રભ	૫૦૪
ભં ગિનદેમ	૪૯૪	શાખાઓ, મોત્રો	૫૦૪
પૂનમિયાગ્નૃ	૪૯૪	નાજાવાસમ્	૫૦૪
(વિરિંધ મન સંવનો)	૪૯૬	આં સંદેહ	૫૦૬
મનપાપ	૪૯૭	(સવન ખુશાસો)	૫૦૬
સામારી	૪૯૭	આં ઉદયમં	૫૦૭
અ.૦ ધર્મધોષ	૪૯૭	ધર્મપ્રમાર	૫૦૭

તિલકશાખા	૫૦૮	ધર્મપ્રચાર	૫૨૧
વલ્લભીગચ્છ પદાં	૫૦૯	૪૪ આં મહેન્દ્રસિંહ	૫૨૧
મંત્રી લહીર પોરવાડ	૫૦૯	તપા આં દેવેન્દ્રસૂરિ	૫૨૨
૧૨ આં જયપ્રભ	૫૧૦	તીર્થયાત્રાઓ	૫૨૩
દશા (સં ૧૩૩૫)	૫૧૦	મન્થો	૫૨૩
ઔહાણુ	૫૧૦	૪૬ આં અજિતસિંહ	૫૨૩
લઘુશાખા	૫૧૦	ચાણુરમા	૫૨૪
અંચલગચ્છ પદાવલી	૫૧૧ ✓	૪૮ આં ધર્મપ્રભ	૫૨૫
૪૦ આં અંદ્રપ્રભ	૫૧૧	અમારિ	૫૨૫
૪૧ આં આર્યશક્તિ	૫૧૧	આં મુનિશેખર	૫૨૬
અચલસામાચારી	૫૧૩	શેખરશાખા	૫૨૬
ભાલેજ નિનાલય	૫૧૪	આં જયશેખર મન્થો	૫૨૬
ઉપદેશ	૫૧૫	૫૧ આં મેરુતુંગ	૫૨૭
(૩) અંચલ નામ	૫૧૫	(ચરિત્રભેદ)	૫૨૭
શૈઠાણી નાઠા	૫૧૬	છરાવચ્ચાસ્તોત્ર	૫૨૮
ઉપાં નરસિંહ	૫૧૬	મન્થો	૫૨૮
વિધિમત	૫૧૬	ગોડી પાર્શ્વનાથ	૫૨૯
કાલીદેવી	૫૧૬	શેખર શાખા	૫૨૯
પરિવાર, ગોત્રો	૫૧૬	તુગ શાખા	૫૨૯
દશા વીશભેદ	૫૧૬	આં જુવનતુગ	૫૨૯
નાથુવાલ ગોત્રો	૫૧૭	આં જયતિવ્રજ	૫૨૯
અચલ ગોત્રો	૫૧૭	પરિવાર	૫૨૯
૪૨ આં જયસિંહ	૫૧૮	૫૨ આં જયકીર્તિ	૫૨૯
પાદિવસરિ શ્રાત્માર્થ	૫૧૮	આં ભાણિકૃષ્ણસુંદર	૫૩૦
શાખા હર્ષ	૫૧૮	શ્રીધરં વગેરે મન્થો	૫૩૦
પાટણુમા વાસ	૫૧૯	૫૫ આં ભાવપ્રભ	૫૩૧
મંત્રી આંખાક	૫૧૯	પ્રાકૃત પદાવલી	૫૩૨
મન્થો	૫૧૯	આં સુમતિરત્ન	૫૩૨
ધર્મપ્રચાર	૫૧૯	આં વર્મભૂતિ	૫૩૨
૪૩ આં ધર્મધોષ	૫૨૦	સમ્મેતદ્વિષ્ણુ યાત્રા	૫૩૨
ધુમધી જેતાવાવ	૫૨૧	કિયોદાર	૫૩૨

મથભંડોરો	૫૩૩	સાંવીજી	૫૪૩
મથો-પરિવાર	૫૩૩	સંઠ કચરા કીકા	૫૪૩
ચાર સાખાઓ	૫૩૪	ચતુર્દશી મત	૫૪૪
૫૮ આં કલ્યાણસાગર	૫૩૪	ધનિહાસ	૫૪૪
વર્ધમાન, પદમચી	૫૩૪	પદાવલી	૫૪૬
આગરાપ્રતિષ્ઠા	૫૩૫	૪૨ આં સુમનિસિંદ	૫૪૬
બૂર્ખા રાજવિહાર	૫૩૫	૪૪ આં દેવેન્દ્ર	૫૪૬
અમારિપટલ	૫૩૫	૮૫ આં વિજયચંદ્ર	૫૪૭
૫૯ બં અમરસાગર	૫૩૬	૪૫ આં હેમપ્રભ	૫૪૭
સંવેગીશાખા	૫૩૬	(ત્રેલોકપ્રકાશ પ્રચલિત)	૫૪૭
ઉપાં વિનયશીલ	૫૩૬	કુચ્છકીગચ્છ	૫૪૮
૬૧ બં ઉદયસાગર	૫૩૬	પદાવલી	૫૪૯
જિનાસય બધે	૫૩૬	૪૨ આં ભદ્રેશ્વર	૫૪૯
૫૦ દેવચંદ્રજી ગણિ	૫૩૬	૪૨ આં શ્રીપ્રભ	૫૪૯
ઉં દર્શનસાગર, યાનસાગર	૫૩૬	શ્રીવલ્લભ	૫૪૯
૬૫ બં સુકિતસાગર	૫૩૭	૪૩ આં માધુકચ	૫૫૦
શેઠ નરસી નાથા	૫૩૭	આં અમરપ્રભ	૫૫૦
શેઠ મોતી સાહ	૫૩૭	૪૪ આં ઉદયસિંદ	૫૫૨
૬૬ બં રતનસાગર	૫૩૭	૪૫ આં કમલસિંદ	૫૫૨
શેઠ હેલરજી નાથા	૫૩૭	૪૭ આં રતનપ્રભ	૫૫૩
અંચલપ્રજ્ઞ પદાવલી (૨)	૫૩૮	કુલુલો રાસ	૫૫૩
મુનિ મોનમસાગરજી	૫૩૯	૪૧. આં અગ્નિતરેવસૂરિ	૫૫૪
સાર્ધપૂનમિયાગચ્છ	૫૩૯	જગતસા તીર્થ	૫૫૪
ત્રિરત્નતિલકમત	૫૪૦	પ્રભાવજો	૫૫૪
(૨) પદાવલી	૫૪૦	પુ. આં ધર્મધીપ	૫૫૪
૪૧ આં દીપગુણ	૫૪૦	(૩) આં હેમચંદ્રસૂરિ	૫૫૪
૫૬ આં આજુ દમજ	૫૪૨	આં વિનયચંદ્ર	૫૫૪
આં વિવેકરત્ન	૫૪૩	આં વશેદેવ	૫૫૫
અ.મૂળા પંચમ્ને	૫૪૩	આં દેવગુપ્તા	૫૫૫
બં સંવતરના	૫૪૩	વોગચાર્ય	૫૫૬
ભયુ સાખા	૫૪૩	આં અમરચંદ્ર, દરિદ્ર	૫૫૬

આાં સાગરચદ્ર	૫૫૬	પ્રતિજ્ઞાપત્ર	૫૬૮
આાં નાન	૫૫૬	મંગલાચરણ	૫૬૮
વર્ધમાનાચાર્ય	૫૫૬	પક્ષોની રજૂઆત	૫૬૯
આાં જયમંગલ	૫૫૭	મૌખિક શાસ્ત્રાર્થજય	૫૬૯
આાં પ્રદ્યુમ્નશાંતિ	૫૫૭	લેખિત શાસ્ત્રાર્થ	૫૬૯
આાં સુમતિ	૫૫૭	કાટાકોટિ ચર્યા	૫૭૦
આાં મસ્તકવાદી	૫૫૭	દેવસૂરિવિજય	૫૭૦
સાધ્વીજીઓ	૫૫૭	મિરુદ-વિજયપત્ર	૫૭૦
આાં મલયગિરિ	૫૫૮	ઉદાર માગણી	૫૭૦
અ-થો	૫૫૮	(મહાન કુમુદચંદ્ર)	૫૭૦
આાં ચંદ્ર	૫૬૦	પ્રશંસા	૫૭૧
આાં સિદ્ધસેન	૫૬૦	દુષ્ટિદાન	૫૭૧
આાં વાદિ દેવસૂરિ	૫૬૦	રાજવિદાર	૫૭૧
(મહાર ગામ)	૫૬૧	સિદ્ધવિદાર	૫૭૧
વાદી	૫૬૨	જિનાલયો	૫૭૧
મુનિમિત્રો	૫૬૨	આરાસજી તીર્થ	૫૭૨
કુટુંબદીક્ષા	૫૬૩	ભોરોવ તીર્થ	૫૭૩
બે સાધ્વીજી	૫૬૩	(મત્રીઓ)	૫૭૩
ઉદારસહી	૫૬૩	ધર્મપ્રચાર	૫૭૩
શુરુનો સ્વર્મવાસ	૫૬૩	અ-થો	૫૭૩
દેવબોધિ શ્લોક	૫૬૩	સ્વર્મવાસ	૫૭૩
પ્રતિષ્ઠા	૫૬૪	અશસા	૫૭૫
વાદી કુમુદચંદ્ર	૫૬૪	પદ્મપરપરા	૫૭૫
સાધ્વીનો ઉપાલભ	૫૬૫	(૧૫) પટ્ટાવલી	૫૭૬
સધર્મા આય મિલતપ	૫૬૫	૪૨ આાં ભદ્રેશ્વર	૫૭૬
વિદ્યા અને શાસ્ત્રાર્થ	૫૬૬	૪૩ આાં માલોચ્ચંદ્ર	૫૭૬
કાચું પ્રતિજ્ઞાપત્ર	૫૬૬	૪૭ આાં વિનયચંદ્ર	૫૭૭
રાજમાનાનો ભ્રમરફોટ	૫૬૬	નાડવાષ તીર્થ	૫૭૭
શાસ્ત્રાર્થવ્યવસ્થા	૫૬૭	૪૫ આાં શુભલદ્ર	૫૭૭
વાદિ, પ્રતિવાદી	૫૬૭	૪૬ આાં મુનિચંદ્ર	૫૭૭
જ્ઞાનગમ્મત	૫૬૭	૪૨ આાં રત્નપ્રભા	૫૭૮

आ० विमलसेन	५७८	५७ आ० शीतदेव	५८६
सनातनागिष्ठा	५७८	वाह्मिदेवसूरिगच्छ	५८६
विविध वाद्ये	५७८	४७ मुनि हरिभद्र, नातु	५८०
४२ आ० पूष्येष्ट	५७८	४३ आ० रामभद्र	५८१
पंचमंत्र	५८०	४४ आ० जयभंगल	५८१
आ० पद्म	५८०	आयिभदेव अष्टरि	५८१
४४ आ० भाष्येष्टयं	५८०	क्षितिग्या	५८१
नसाधन, नाटो	५८१	४५ आ० मोमयं	५८१
(सिद्धासेन-समीक्षा)	५८१	इत्तनाडादी टीका	५८१
४२ आ० विनयं	५८२	देवानंदिनभच्छ	५८१
४३ आ० मदनयं	५८२	नागोरी वडगच्छ	५८१
४४ आ० भद्रेष्टयं	५८२	४२ आ० पद्मभ	५८१
यंत्रगालभ	५८२	पुननदीप	५८१
(आ० भद्रेष्ट)	५८३	४५ आ० जयदीप	५८२
४५ आ० भद्रयं	५८३	सिद्धा	५८२
४४ आ० मुनिदेव	५८४	नागोरी लपगच्छ	५८२
स निनाययगि	५८५	४६ आ० वरसेन	५८२
४३ आ० प्रगुणभक्ति	५८५	४७ आ० देवनिष्ठा	५८२
४४ वनविहार भर्मा	५८५	४८ आ० देवदीप	५८२
४४ आ० भागदेव	५८५	अष्टि	५८२
४५ आ० जवानं	५८५	दिनादि विष्टभा	५८३
६० सहस्राल	५८५	(पद्मार्थ भेद)	५८३
४२ आ० भद्रेष्ट	५८५	५४ आ० मोमभक्त	५८४
४४ आ० रामभद्र नाटो	५८६	पाययं भग	५८४
४२ आ० विमलयं	५८६	सुप्रभच्छ	५८५
शास्त्रीभर्मा	५८७	५४ (आ० पद्मयं)	५८४
४५ आ० वरसेन	५८७	(पद्मवर्दी)	५८५
समीक्षा	५८७	(वडगच्छ आ०)	५८५
४३ आ० नयनभद्र	५८८	(विष्टभा नाटो)	५८४
विष्टभा नाटो	५८८	५४ आ० भद्रेष्ट	५८५
मे द्वाभा	५८८	अष्टि	५८५

૫૭ ભાં હુર્પકીર્તિ	૫૯૬	અગ્નિવતપ	૬૦૯
ભાં વિજયસુંદર	૫૯૭	યાત્રા	૬૦૯
તપાં આં વિજયતિલક	૫૯૭	ચિહ્નોર	૬૧૦
નાગોરી તપા ગોત્રો	૫૯૭	ચતુર્જય, ગિરનાર	૬૧૦
તપાજ્ઞેન ગોત્રો	૫૯૭	કોડીનાર	૬૧૦
તપમંચનાં ૧૩ ગ્રંથો	૫૯૭	ભવિષ્યવાણી	૬૧૦
તપમંચ ચાતિ	૫૯૮	કુમારપાલ	૬૧૦
આરાસથુ	૫૯૮	આશીર્વાદ	૬૧૧
૪૨ આં જિનભદ્ર	૫૯૮	સિદ્ધહેમચંદ્ર	૬૧૨
ઉદરવસહી	૫૯૮	સિદ્ધરાજ મૃત્યુ	૬૧૨
૪૫ આં પરમાણ્વંદ	૫૯૮	રાજા કુમારપાલ	૬૧૨
પોસીના તીર્થ	૫૯૮	માતા સ્વર્ગવાસ	૬૧૨
જિનભાલગમ્	૫૯૯	સોમનાથ	૬૧૩
(મહાવગ્દ)	૫૯૯	મહાદેવસ્તુતિ	૬૧૩
રામસેનગમ્	૫૯૯	તીર્થોદ્ધાર	૬૧૩
સરધના પ્રતિમા	૫૯૯	રાજવિહારો	૬૧૪
જીરાવલાગમ્	૫૯૯	અંબલાંચરો	૬૧૪
કંસભાં આં હેમચંદ્રસુરિ	૫૯૯	સિદ્ધહેમકુમાર સંવત	૬૧૪
(સ્વપ્ન)	૬૦૦	૫૦ વામરાશિ	૬૧૪
દીક્ષા	૬૦૧	ચક્રનિકાવિહાર	૬૧૪
સરસ્વતીસાધના	૬૦૧	ઉદાયનવિહાર	૬૧૪
હેમચંદ્ર	૬૦૨	ચતુર્જય સહ	૬૧૪
આચાર્યપદ	૬૦૩	થાપો, ઇસાવલ	૬૧૫
મં પાહિનીશ્રીજી	૬૦૩	ઉદયી અંજનસક્ષાકા	૬૧૫
શુરુ સ્વર્ગવાસ	૬૦૩	ગોડી પાશ્વનાથ	૬૧૬
રાજપ્રવેશ	૬૦૪	ભવિષ્યવાણી	૬૧૬
ચારણકાંધ	૬૦૫	ધર્મપ્રચાર	૬૧૬
પાંડવચર્યા	૬૦૫	આચાર્ય ગુણો	૬૧૬
પ્રભવચર્યા	૬૦૬	સ્વર્ગવાસ	૬૧૭
આં વાદિદેવ શાસ્ત્રાર્થ	૬૦૬	હેમખાડ	૬૧૭
પ્રતિષ્ઠાઓ	૬૦૭	પ્રશંસા	૬૧૭
દેવગોષ્ઠ પટના	૬૦૮	શિષ્યપરિવાર	૬૧૭
નિજડ	૬૦૯		

૧ આં બાલચંદ્ર	૬૧૭	મંત્રી મુંગલ	૬૪૮
૨ આં રામચંદ્ર	૬૧૮	વિમલસાહ	૬૪૯
આબે દરદ	૬૧૯	મહામાત્ય ઉદયન શ્રીમાલી	૬૪૯
શુરુઆરા	૬૨૧	દંડનાયક આગ્રહ	૬૫૪
મથો	૬૨૩	મહામાત્ય વાહડ	૬૫૭
૩ આં મહેંદ્ર	૬૨૪	(મહામાત્ય પરિવાર)	૬૬૧
૪ પં બર્ધમાન	૬૨૪	મંત્રી સામંતસિંહ	૬૬૧
૧૧૬ અથો	૬૨૪	કવિ હરિહર	૬૬૧
૫ આં શુભચંદ્ર	૬૨૪	આગ્રહ	૬૬૧
૬ પં મશચંદ્ર ગણિ	૬૨૪	મંત્રી ચાહડ	૬૬૨
૭ પં ઉદયચંદ્ર	૬૨૫	મંત્રી સોદસાક	૬૬૨
૮ મુનિ દેવચંદ્ર	૬૨૫	મંત્રી સનન	૬૬૩
નાટક	૬૨૫	તીર્થંક્ષા	૬૬૪
૯ પં ઉદયસાગર	૬૨૫	મંત્રી આગ્રહ	૬૬૬
મંથસન	૬૨૫	સકળી પાળ	૬૬૬
૪૮ મથો	૬૨૯	ધવલ	૬૬૬
બ્યાકગુના વિવરણો	૬૩૨	નગદેવ શ્રીમાલી	૬૬૬
બીળાં વિવરણો	૬૩૩	શેઠ સનન	૬૬૬
અવતરણો	૬૩૪	કવિ શીપાય	૬૬૭
વાણીઆગુરી	૬૩૫	કવિ સિદધાસ	૬૭૦
સોકાદિય	૬૩૭	કવિ વિજયપાલ	૬૭૨
મથંદા	૬૩૯	મંત્રી આશુક પોરવાડ	૬૭૨
રાગ કુવનપાલ	૬૪૧	મંત્રી આશુક મોદ	૬૭૩
રણો રણસિંહ	૬૪૨	સાધ્વી ચરુદેવી મળિની	૬૭૩
ગણો મીરસિંહ	૬૪૨	સાધ્વી દેવશી મળિની	૬૭૪
ક્રિમેરિયા	૬૪૨	મંત્રી આસિમદેવ	૬૭૪
(૨) રાગ કુમારપાલ	૬૪૩	મંત્રી વાધુનવંસ	૬૭૫
શેઠ મનદેવ, કવિ જ્ઞાનંદ	૬૪૩	મંત્રી આદ્યસાન	૬૭૬
મંત્રી રાગતૂ	૬૪૩	મંત્રી નાદક	૬૭૬
(મંત્રી ગઝ)	૬૪૪	મંત્રી આસિમ	૬૭૭
પપામય	૬૪૬	મેનાવનિ વગોપોર	
મહાકવિ નિદલ	૬૪૬	રાગ કદમ્બ	૬૭૭
(" ")	૬૪૭	શેઠ નેમિનાથ મોદ	૬૭૭

કવિ વાહડ	૬૭૭
વાગ્ગઢાવંકાર	૬૭૮
અભયકુમાર	૬૭૮
ચૈત્ય શાસ્ત્રાર્થ	૬૭૮
શેઠ સોમેશ્વર	૬૭૮
વાહડ કેવો	૬૭૮
(અષ્ટાંગહૃદયસંહિતા)	૬૭૮
રાહડકુમાર વાગ્ગઢ	૬૭૯
કામ્યાનુશાસન વિં. ગ્રંથો	૬૭૯
વાયડગચ્છતો બાહડ	૬૮૦
શેઠ ઊદકવંશ	૬૮૧
સાધ્વી શ્રીસાધુલખિધ	૬૮૧
સં. ખીમો	૬૮૧
શેઠ ધવલ, શેઠ વૈરસિંહ	૬૮૨
ગેઠ ભીમાશાહ	૬૮૩
ભીમ કુડલિયો	૬૮૩
જગડશાહ સોરઠિયો	૬૮૫
શેઠ કુમેરદત્ત	૬૮૬
રુદ્ધાધન	૬૮૭
મત્રી પૃથ્વીપાલ	૬૮૭
શેઠ યશોધર	૬૮૭
મહત્તમ દુર્લભરાજ જગદેવ	૬૮૭
મત્રી જગદેવ	૬૮૮
મત્રી યશોધવલ-	
કવિ જગદેવ	૬૮૮
શ્રીડાહીદેવી	૬૮૯
ચાપલદે	૬૮૯
શેઠ હેમચંદ	૬૮૯
કવિ યશશ્રંદ	૬૮૯
મુદ્રિતકુમુદચંદ્ર	૬૯૦
હાંસીદેવી	૬૯૦
આરાસણ	૬૯૦

નીતલગણી	૬૯૦
શેઠ કપદિં શાહ	૬૯૦
શેઠ આભડ વસાહ	૬૯૩
કવિ યશઃપાલ	૬૯૮
લાલનવંશ	૬૯૮
વર્ધમાન પદ્મશી	૬૯૯
જામનગર મંદિર	૬૯૯
જગદ્ગુણ	૭૦૧
જેસોજી	૭૦૧
ફં. કં	૭૦૧
પં. હસરાજ શામજી	૭૦૨
૪૨. આં. વિજયસિંહસૂરિજી	૭૦૩
ત્રણ પદ્મવૈરો	૭૦૩
આં. વિજયસિંહસૂરિવૈરો	૭૦૩
આં. જિનસિંહસૂરિ	૭૦૫
શાખાગચ્છો	૭૦૫
માનદેવગચ્છ	૭૦૫
અન્યપ્રશસ્તિ	૭૦૬
કંકડદાચાર્યગચ્છ	૭૦૮
અરાનપાગચ્છ	૭૦૮
ધર્મધોણગચ્છ	૭૦૮
ધોણપુરીધગચ્છ	૭૦૯
હિચિતવાલગચ્છ	૭૦૯
શોવિતવાલગચ્છ	૭૦૯
દેવાચાર્યગચ્છ	૭૦૯
દેવાન દિતગચ્છ	૭૧૦
નાગોરીતપાગચ્છ	૭૧૦
જાલોરાગચ્છ	૭૧૦
આરાસણગચ્છ	૭૧૦
જિનમાલગચ્છ	૭૧૦
જ્ઞાવજાગચ્છ	૭૧૦
રામસેનગચ્છ	૭૧૦
(મલયચંદ્રો)	૭૧૧

પિંપવડગમ્બ	૭૧૧	વરકાણા તીર્થ	૭૨૮
મહાદડાગમ્બ	૭૧૧	જૈન વિદ્યાલય	૭૨૯
શ્રીમાળીગમ્બ	૭૧૧	રાતા મહા-નીર	૭૨૯
દુધ તપાગમ્બ	૭૧૧	જ્યેષ્ઠગે	૭૨૯
૧૩ ગમ્બોનું એકમ	૭૧૧	સાહિત્યરક્ષણ	૭૨૯
મોઢગમ્બ	૭૧૧	વિદાર	૭૩૧
નાગરગમ્બ	૭૧૨	સિદ્ધપુર	૭૩૧
(૩) નાગર વંશ	૭૧૩	સુનતાન પાર્શ્વનાથ	૭૩૨
સર્વજિતપ્રસાદ	૭૧૪	શિહોર	૭૩૨
ગાંધી કુશરજી	૭૧૪	મારુદેવા દેક	૭૩૩
રત્નતિલક	૭૧૪	શ્રીપૂજ દેક	૭૩૩
બાહડ	૭૧૫	પૂં શ્રીમુક્તિવિનય ગણિ	૭૩૩
બાનદ	૭૧૫	ઐતિહાસિક મિલન	૭૩૩
દોશાવાવચ	૭૧૬	દાન	૭૩૩
મ-થો	૭૧૬	રણા, જાની	૭૩૩
જ્ઞાતિશાખા વંશો	૭૧૬	નવુ શિહોર	૭૩૪
ઓસવાય	૭૧૬	ગોહેવચ	૭૩૪
શ્રીમાળી	૭૧૭	પટેગામ	૭૩૪
પોરનાન	૭૧૭	બાવનગર બદર	૭૩૪
સોરકગમ્બ	૭૧૭	તાર ગા તીર્થ	૭૩૪
ધકેટવશ	૭૧૭	તારા-પદાવતી	૭૩૪
કપોલ સોરકિયા	૭૧૭	સિદ્ધસિતા, કોટિસિલા	૭૩૫
પોરવાય	૭૧૮	શત્રુજય દેક	૭૩૫
લાડવા શ્રીમાળી	૭૧૮	કુમારવિદાર	૭૩૬
ગૂર્જર	૭૧૯	તીર્થરક્ષા	૭૩૭
બલુચાગી ગૂર્જર	૭૨૦	જ્યોર્દાર	૭૩૭
દીમાણા	૭૨૧	મોટો જ્યોર્દાર	૭૩૮
ગોઠી	૭૨૨	ચોક્કા રચનાઓ	૭૩૮
પદ્મીચલ	૭૨૨	દેરી દાન	૭૩૮
(૩) નાગર વંશ	૭૨૨	સિદ્ધચિના	૭૩૮
જરાવલા તીર્થ	૭૨૨	મુખ્યપાપ દેરી	૭૩૯
ફોધિ પાર્શ્વનાથ	૭૨૬	કોટિસિલા	૭૩૯

૬૦ વિં ધર્મસૂરિ	૭૩૯	બે ચાખા	૭૫૧
૨૦ પાદુકાઓ	૭૩૯	ધર્મપ્રભાવકો	૭૫૧
વહીવટ	૭૩૯	આં વિનયમિત્ર	૭૫૧
ગોડીછ તીર્થ	૭૩૯	આં વિજયસેન	૭૫૧
અંજનશલાઠા પાટણમાં	૭૩૯	આં હિંદવપ્રભ	૭૫૧
શેઠ સાજન કાજલ	૭૪૦	આં મહત્વવાદી	૭૫૧
મેઘો મીડિયે	૭૪૦	આં વર્ધમાન	૭૫૧
ગોડીપુર	૭૪૧	આં જિનદત્ત	૭૫૧
ધર્મો ભોગ	૭૪૨	આં અમરચંદ્ર	૭૫૧
ત્રણ પ્રતિમાઓ	૭૪૨	વિવેકવિલાસ	૭૫૨
વર્ધમાન તીર્થ	૭૪૩	પાસથાને દાન	૭૫૨
સ્થાપના તીર્થ	૭૪૩	(કચ્છી કહેવત)	૭૫૨
અંચરચના	૭૪૪	વેણીકૃપાણુઅમર	૭૫૩
મોઠ પાળવસહી	૭૪૪	(મિરુદ)	૭૫૩
પ્રતિષ્ઠા	૭૪૫	મન્થો	૭૫૩
મસ્જિદ	૭૪૫	પં અગિસિંહ	૭૫૩
જગદ્દુ જિનપ્રાસાદ	૭૪૫	સુરિપ્રતિમા	૭૫૪
ત્રણ જિનાલયો	૭૪૫	આં સિદ્ધ-કક્ષ	૭૫૪
વિજયધર્મસૂરિ	૭૪૫	માનવરક્ષા	૭૫૪
૪૩. આં સોમપ્રભસૂરિ	૭૩૬	કન્યાગ્દક્ષા	૭૫૪
આં મહિરતનસૂરિ		હિપાં પદ્મપ્રભ	૭૫૪
(બીજા આં સોમપ્રભ)	૭૪૬	આં જિનપતિ	૭૫૫
પ્રતિષ્ઠા	૭૪૭	આં મહેન્દ્રસિંહ	૭૫૫
મન્થો	૭૪૭	આં વિનયચંદ્ર	૭૫૫
શતાર્થ કાય	૭૪૮	મન્થો	૭૫૫
(અનેકાર્થો કાળ્યો)	૭૪૮	આં ભુવનચંદ્ર	૭૫૬
શતાર્થોકાવ્ય-કાવ્યછંદો	૭૪૯	આં ગુણુભદ્ર	૭૫૬
(દ્વાચાત્રયકાવ્યો)	૭૪૯	આં વીર, જયસિંહ	૭૫૬
૧૦૦ નામો	૭૫૦	નાટક	૭૫૬
આં મહિરતનસૂરિ	૭૫૧	સરસ્વતીપ્રતિમા	૭૫૬
તપાગચ	૭૫૧	આં જયસિંહ,	૭૫૬
		(આં જયસિંહ)	૭૫૬

(અન્થો)	૭૫૬
આં વિજયસિંહ	૭૫૭
આં માણિક્યંદ્ર	૭૫૭
(૧૪) માણિક્ય નામના	
સુવિયરો	૭૫૭
આં દગિદ્ગ,	
આં બાવચદ્ર	૭૫૮
આં પ્રભુમન	૭૫૮
આં પદ્મપ્રભ,	
આં સિદ્ધતિલક	૭૫૮
આં વધૈમાન	૭૫૮
આં મલય,	
આં સમંતભદ્ર	૭૫૮
૫ં પાધૈ અણિ	૭૬૦
સાધ્વીસંઘ	૭૬૦
સાધ્વી અજિતસુંદરી ગં	૭૬૦
સાધ્વી જિનસુંદરી ગં	૭૬૦
સાધ્વી સાધ્વીઓ	૭૬૦
સાધ્વી પદ્મસહમીજી	૭૬૧
સાધ્વીપ્રતિભા	૭૬૧
રાગ્યઓ	૭૬૧
રિજસશય	૭૬૧
વીર ઇન્દ્રપર્ભ	૭૬૧
મિત્રાવતમન	૭૬૧
માંગ્રજી ગ્રાવો	૭૬૨
રાવો દુર્ગનસલ્લ	૭૬૨
ગોડી પાધૈનાય	૭૬૩
શબેપર તીર્થ	૭૬૩
નીનસદેવી	૭૬૮
ગાળ ડેવદબ્દેવ	૭૬૪
ગાળમાના આદ્દબ્દેવો	૭૬૪
રાખી મૃગારેવો	૭૬૪
ગાળ ડેવદેવ	૭૬૪

(ઓડોવી)	૭૬૫
(જિલોકપ્રાસાદદાર)	૭૬૫
(પદ દાનસાસન)	૭૬૫
મહાકવિ આસડ	૭૬૬
મિઝનીમા ડેનો	૭૬૬
૪૩ અતિમ મંગલ	૭૬૭
પુરવણી	
૧ આટપુ વધારજો	
આં રાજસોપર (૩૩૮)	૭૬૮
જીનડિયા તીર્થ (૨૩૯)	૭૬૮
મદ્દં અનુપમાદેવી (૩૫૯)	૭૭૦
પદ્મસિંહ, આં અમૃતચદ્ર	
સરિ (૩૮૯)	૭૭૦
દીવમેટ (૪૧૫)	૭૭૦
આં નેમિચદ્ર,	
પ્રવચનસાગેદાર (૪૧૭)	૭૭૦
આં જિનચદ્ર (૪૮૨)	૭૭૧
આં ચક્રેશ્વર (૪૮૯)	૭૭૩
આં બાવપ્રભ (૫૩૧)	૭૭૩
બદ્દાં મુનિસાગ	૭૭૪
૩૬ મોતીચાલુ (૫૩૭)	૭૭૪
આં દેવગન (૫૪૩)	૭૭૫
આં ગ્દનપ્રભ (૫૫૩)	૭૭૬
આં મુનિશ્વર	૭૭૬
મુનિ જયગેખર (૫૮૮)	૭૭૬
ઉપાં કનકદસ (૫૮૮)	૭૭૬
આં સોમપ્રભ (૭૪૬)	૭૭૬
આં માણિક્યસાગ(૭૫૯)૭૭૭	
સાં જિનસુંદરી (૭૬૦)	૭૭૮
૨. પુરવણી	
૩ સમજૂતી	૭૭૮

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ

ભાગ બીજો

—॥ वन्दे वीरं श्रीचारित्र्यम् ॥—

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ

[ભાગ બીજો]

પ્રકરણ પાંત્રીશમું

*

આ૦ ઉદ્ધોતનસૂરિ

“ આસીચન્દ્રકુલોદ્ભૂતો વિખ્યાતો જગતીતલે ।
અક્ષમારાજિતોઽપ્યુચ્ચૈઃ યઃ ક્ષમારાજિતઃ સદા ॥ ૬ ॥
ધર્મોઽથ મૂર્તિમાનેવ સૌમ્યમૂર્તિઃ શશાઙ્કવત્ !
વર્જિતશ્વાશુભૈર્મર્ચિ રાગ-દ્વેષ-મદાદિભિઃ ॥ ૭ ॥
સુનિર્મલગુણૈર્નિત્ય પ્રગાન્તૈ શ્રુતગાલિભિઃ ।
પ્રદ્યુમ્ન-માનદેવાદિસૂરિભિઃ પ્રવિરાજિતઃ ॥ ૮ ॥
પ્રશ્નુતસ્ય મહીર્પઠિ વૃહદગચ્છસ્ય મણ્ડનમ્ ।
શ્રીમાન્ વિહારુકપ્રપ્થઃ સૂરિરુદ્ધોતનામિયઃ ॥ ૯ ॥ ”

(—સં૦ ૧૧૨૬ આ૦ નેમિયદ્રસૂરિપ્રત ‘હિતરજ્ઞયધુ-વૃત્તિ’ પ્રશસ્તિ)

“ પરિવાહીણ જામો ચંદકુલે વહ્નગચ્છમ્મિ ॥ ૧ ॥
સિરિઝ્જોયણસૂરી ઉત્તમગુણરયણમૂસિયસરીરો ।
વેહારુયમુણિસંતાણ ગયણવરપુન્નિમાચંદો ॥ ૨ ॥
સોમત્તણેણ સોમં સ્વમં સ્વમાણ ય જો અમિવિસ્વવ્હ ।
ધિરયાણ મેરુગિરિ ગંધીરત્તેણ મયરનિર્હિ ॥ ૩ ॥
જન્મિ ય ગચ્છે આસી સિરિપ્પજ્ઞામિહાણમૂરિ ત્તિ ।
સિરિમાણદેવસૂરી સુપસિદ્ધો દેવસૂરી ય ॥ ૪ ॥ ”

(—સં૦ ૧૧૩૬ આ૦ નેમિયદ્રસૂરિપ્રત ‘મહાવીરચરિત’ પ્રશસ્તિ)

આં વિમલચંદ્રસૂરિની પાઠે આં ઉદ્ધોતનસૂરિ થયા, જે વડ ગચ્છના પ્રધાન આચાર્ય હતા.

ઇતિહાસનો સાધારણ અભ્યાસી પણ એ ચોક્કસ જાણે છે કે, ભગવાન મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ પછી શરૂઆતથી ગણધરવંશ, વાચકવંશ, યુગપ્રધાનવંશ તથા ઉપકેશવંશમાં; વિક્રમની બીજી સદીથી ગણધરવંશના નાગેન્દ્રકુલ, ચંદ્રકુલ, નિર્વૃત્તિકુલ તથા વિદ્યાધરકુલમાં; વિક્રમની છઠી સદીથી વનવાસીગચ્છ, વિહારકુલગચ્છ, રાજગચ્છ, વટેશ્વરગચ્છ, ચૈત્યવાસી ગચ્છો તથા સંવેગી ગચ્છોમાં અને વિક્રમની બારમી સદીથી વડગચ્છના વાદિદેવાચાર્યગચ્છ, તપાગચ્છ, અંબલગચ્છ તથા ખરતરગચ્છના ઘણા પ્રભાવક આચાર્યો થઈ ગયા.

ચોરાશી ગચ્છો

ગચ્છવિસ્તાર—

ભારતના જૈન સંઘને મંગળિત બની રહેવું ઘણું જરૂરી હતું, આથી ભં પાર્શ્વનાથ અને ભં મહાવીરસ્વામીની પરંપરાના શ્રમણોની મૂળ ચાર શાખા, ઉપશાખા તથા મુનિસંઘો, અમુક અમુક ક્ષેત્રમાં સતત વિહાર કરતા રહેતા અને ધર્મનો પ્રચાર કર્યો જતા હતા. આથી સમય જતાં આ મુનિસંઘો, તેનો પ્રદેશ, મુખ્ય નગર, મુખ્ય મુનિ—નાયક કે નોંધપાત્ર ઘટનાના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા. આવી રીતે ધીમે ધીમે ૮૪ ગચ્છો બન્યા હતા.

ચૈત્યવાસીઓએ જૈન સંઘના આ એકમને ખરી ખબરદારીથી ટકાવી રાખ્યું હતું. વિક્રમની બીજી સદસાબ્દીમાં નીકળેલા ગચ્છોએ આ એકમને તોડી નાખ્યું અને છેવટે વિક્રમની ૧૬મી શતાબ્દીમાં નીકળેલા સ્વચ્છની મતપ થોએતો આ એકમને વિનાશના પથે મૂકી દીધું.

જેમ જૈન શ્રમણોમાં ૮૪ ગચ્છો થયા તેમ શુદ્ધસ્થ જૈનોમાં પણ ગામ વગેરેના કારણે ૮૪ જ્ઞાતિઓ બની. જેમ કે—ઓસવાલ, શ્રીમાલ, પોરવાલ, પટ્ટીવાલ, ડીમાવાલ, અબવાલ વગેરે, ગ્રામીન-કાળમાં ૮૪ જ્ઞાતિઓ જૈન હતી.

નાગેન્દ્ર, ચન્દ્ર, નિર્વૃત્તિ તથા વિદ્યાધરકુલોનો પરિચય અગાઉ આવી ગયો છે.^૧

(જૂઓ પ્રકં ૧૪, પૃં ૩૦૪ થી ૩૦૬; પ્રકં ૧૫, પૃં ૩૪૧)

તેમાં વિશેષ પરિચય નીચે સુજળ છે—

આ ચારે કુલોમાં સમકાલીન વિલિન્ન ગચ્છો મળી જવાથી આ કુલો ગચ્છ બની ગયા.

નાગેન્દ્રગચ્છ—

નાગેન્દ્રગચ્છનો પરિચય અગાઉ (પ્રકં ૧૪, પૃં ૩૦૫)માં આવી ગયો છે. આ ગચ્છમાં આં સિદ્ધસેન દિવાકરનો ગચ્છ સામેલ થયાનું મનાય છે. (પ્રકં ૧૧, પૃં ૨૬૦)

નાગેન્દ્રગચ્છનો વધુ ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે મળે છે—

પાર્શ્વદલગણી—

“ આસીનાગકુલે લક્ષ્મણસૂરિર્નિતાન્તશાન્તમતિ ।

તદગચ્છે ગુરુતરુયન્ નામ્નાઽસ્તિ શીલરુદ્રગણિ ॥ ૧ ॥

ગિર્યેણ મૂલવસતૌ જિનત્રયમકાર્યત ।

મૃગકચ્છે તદીયેન પાર્શ્વિછગણિના વરમ્ ॥ ૨ ॥

શરુસંવત્ ૯૧૦ ॥ ”

આં લક્ષ્મણસૂરિ પરમ શાંત હતા. તેમના ગચ્છમાં મોટા શીલ રુદ્રગણી થયા. તેમના ગિર્ય ૫૦ પાર્શ્વદલગણિએ શક સં ૯૧૦

૧. આ ચાર ગચ્છો માટે દિગ્ગજર ત્રયોમાં જુદા જુદા ઉદ્દેશો મળે છે—

(અ) દિગ્ગજરો પોતાને આં ચદ્રચુત્તસરિજની પગપરાના બતાવે છે—

‘તદીયવશાકરતઃ પ્રસિદ્ધાદમૂલદોષા યતિરત્નમાલા ।’ (—વિધ્યમિરિ શિવાલેખ, લેખાંકઃ ૧૦૮, શ્લો ૧૦)

(આ) ઈન્દ્ર, ચન્દ્ર અને નાગેન્દ્રગચ્છના અમણો (શ્વેનાંશરો) મિથ્યાત્વી છે.

(—૫૦ આચાર્યકૃત ‘સાગારધર્મામૃત’ પૃં ૫, ૧૬ પ્રાકૃત-ટીકા, પૃં ૧૧૮, ૨૩૯, ૨૮૩, ૩૨૩)

(વિ. સં. ૧૦૪૬)માં ભરૂચમાં ભગવાન મુનિસુવતસ્વામીના શકુનિકા-વિહાર નામના મોટા દેરાસરમાં ત્રણ પ્રતિમાઓની અંજનશલાકા કરાવી. ગુજરાતના કડી ગામમાં જૈન વિદ્યાર્થી ભવનના ઘર-દેરાસરમાં ભ. પાર્શ્વનાથની પરિકરવાળી ધાતુપ્રતિમા છે તેની ઉપર ઉપયુક્ત લેખ છે. (—જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૧૬)

રાજગચ્છના આ. વર્ધમાનસૂરિએ સં. ૧૦૫૫માં ‘ઉપદેશ-પદ’ની ટીકા રચી અને ૫૦ પાર્શ્વલગણિની પ્રેરણાથી મુનિ આમ્ર-દેવે એ ટીકાની પ્રતિ લખી. આ મુનિ આમ્રદેવ તે વડગચ્છના આ. ઉદ્ધોતનસૂરિના શિષ્ય હતા, જેઓ ઉપાધ્યાય આમ્રદેવગણિના નામથી પ્રસિદ્ધ હતા.

ઉપા. આમ્રદેવે એ ટીકાની પ્રશસ્તિની પાછળ પુષ્પિકા જોડેલી છે, જેમાં તેમણે ૫૦ પાર્શ્વલગણિને નમસ્કાર કરીને આ લેખનના પ્રેરક બતાવ્યા છે.

૫૦ સાંખમુનિ—

નાગેંદ્રગચ્છના ૫૦ સાંખમુનિએ ચંદ્રગચ્છીય મહાકવિ જંબુ મુનિના સં. ૧૦૦૫ લગભગમાં રચાયેલા ‘જિનશતક’ની સં. ૧૦૨૫માં વૃત્તિ રચી.

૧. નાગેંદ્રગચ્છ પટ્ટાવલી

૧. આ. વીરસૂરિ—આ આચાર્યે મંડલપતિ ચચ્ચિગને સં. ૧૦૮૦માં દીક્ષા આપી હતી.^૧

૨. આ. વર્ધમાનસૂરિ—તેઓ પરમાર ક્ષત્રિય હતા.

૩. આ. રામસૂરિ.

૪. આ. ચંદ્રસૂરિ—તેમનો ઉપદેશ અસરકારક મનાતો હતો.

૧. આ ચચ્ચિય સિવાય એક બીજો ચચ્ચિય નામે મિત્રમાલનો રાજા હતો, જેણે સં. ૧૩૨૬માં સેવાડી પાસે કરેડા ગામમાં ભ. પાર્શ્વનાથના જિનાલયમાં દાન કર્યું હતું (જૂઓ, પ્રક. ૩, પૃ. ૯૫; પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૦... જનકોરના સોનગરા ઓહાણોની રાજવલી નં. ૩૧)

તેમણે ઘણા મનુષ્યોને પ્રતિબોધ કર્યો હતો. તેમણે સં૦ ૧૧૭૨ માં ‘પંચાશકચૂષિ’, સં૦ ૧૧૭૪ માં ઇર્યાપથિકીચૂષિ, ચૈત્યવંદનચૂષિ, વંદનચૂષિ, સં૦ ૧૧૭૬ માં પિંડવિશુદ્ધિ, સં૦ ૧૧૮૦ માં પદ્મપીસૂત્ર-વૃત્તિ (અંથાઅ : ૨૭૦૦)’ વગેરે અંથોની રચના કરી. આ આચાર્ય નાગેંદ્રગચ્છના હતા અને એ જ અરસામાં આં શાલિલદ્રના પદ્ધર આં ચંદ્રસૂરિ નામે રાજગચ્છમાં થયા, જેઓ મહાન અંધકાર હતા. (—પ્રક૦ ૧૫, પૃ૦ ૩૪૨; પ્રક૦ ૩૨, પૃ૦ ૫૦૬ પ્ર૦ ૩૫૩)

૫. આં દેવસૂરિ—તેઓ પરમ શાંત તરીકે ઓળખાતા હતા.

૬. આં અભયદેવ—કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરિએ રાજા પાસે તેમની પ્રશંસા કરી હતી.

૭. આં ધનેશ્વર—તેઓ અતિરૂપાળા અને મધુરભાષી હતા.

૮. આં વિજયસિંહસૂરિ—તેઓ મોટા વિદ્વાન હતા. તેમણે ‘સામ્યશતક, સુજનભાવના તથા સં૦ ૧૨૧૫ માં પાલીમાં ‘જંબૂ-દીવસમાસ’ની ‘વિનેયજનહિતા-વૃત્તિ’ રચી હતી તેમ જ કવિવર આસડની ‘વિવેકમંજરી’ને શુદ્ધ કરી હતી.

તેમની પાટે બે આચાર્યો થયા. ૧. આં દેવેંદ્રસૂરિ અને ૨. આં વર્ધમાનસૂરિ.

આં દેવેંદ્રસૂરિ આં વિજયસિંહસૂરિના ગુરુભાઈ હતા; પણ તેઓ આં વિજયસિંહસૂરિની પાટે આવ્યા હોય એમ જણાય છે. તેમણે સં૦ ૧૨૬૪ માં સોમેશ્વરપુરમાં ‘ચંદ્રપ્રભચરિત’ની રચના કરી છે.

૯. આં વર્ધમાનસૂરિ—તેમણે ગલ્લકકુલના દંડનાયક આહ્લાદનને ઉપદેશ આપી, તેની પાસે પાટણના નાગેંદ્રગચ્છીય બં વાસુપૂત્યસ્વામીના દેરાસરનો છૂર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો તેમ જ એ જ દંડનાયકની વિનતિથી સં૦ ૧૨૯૯ માં પાટણમાં એ જ દેરાસર પાસેના ઉપાશ્રયમાં રહીને ‘શ્રીવાસુપૂત્યચરિત’ (અર્ગ : ૪, અંથાઅ : ૫૪૯૪)ની રચના કરી. દંડનાયક આહ્લાદને સંસ્કૃતમાં ‘પાર્શ્વનાથ-

સ્તોત્ર' (શ્લોક ૧૦) રચ્યુ છે. આહ્વાનનમઃપરમપ્રમોદઃ (શ્લોક ૧૦, ચરણ ૩) (જૂંઓ, પ્રક્રં ૪૧, 'વાધ્યાનવંશ')

૧૦. આં ઉદયપ્રભસૂરિ.

૨. નાગેન્દ્રગચ્છીય પટ્ટાવલી

૧. આં મહેન્દ્રસૂરિ—તેઓ આં શીલગુણસૂરિ અને આં દેવચન્દ્રસૂરિની પરંપરામાં થયા.

૨. આં શાંતિસૂરિ—તેઓ સં ૧૧૫૦ લગભગમાં વિદ્યમાન હતા. તેમણે સંભવતઃ 'વાસુપૂજ્યચરિત'ની રચના કરી.

૩. આં આનન્દસૂરિ, આં અમરચન્દ્રસૂરિ—આ બંને આચાર્યોએ બાળપણથી સમર્થ વાદી તરીકે પ્રસિદ્ધિ મેળવી હતી. ગુર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહ, તેમને 'વ્યાઘ્રશિશુક' અને 'સિંહ શિશુક' તરીકે સંબોધતો હતો. આં અમરચન્દ્રસૂરિએ 'સિદ્ધાંતાણુવ' ગ્રંથની રચના કરી છે.

૪. આં સતીશચન્દ્ર વિદ્યાજૂપણે નોંધ્યું છે કે, મહાત્માકેક ગંગેશ ઉપાધ્યાયે પોતાના નવ્ય ન્યાયના 'તત્ત્વચિંતામણિ' ગ્રંથમાં વ્યાખ્યાનમાં બે લઘુઓનું નામ સિંહ-વ્યાઘ્ર આપ્યું છે, જે ઉપર્યુક્ત આચાર્યોના બિરુદના આધારે આપેલું જણાય છે

૫. આં હરિભદ્રસૂરિ—તેઓ 'કલિકાલગૌતમ' તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા હતા. તેમણે 'તત્ત્વપ્રબોધ' ગ્રંથ રચ્યો છે. તેમજ સં ૧૨૫૦ માં મંત્રી નીનાના વંશના મંત્રી પૃથ્વીપાલના પુત્ર અને ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલના મહામાત્ય ધનપાલની વિનયિથી 'ચન્દ્રપ્રભચરિત'ની રચના કરી છે.

૬. આં વિજયસેનસૂરિ—તેઓ પ્રખર વક્તા હતા. તેઓ પંચાસર માર્ચનાથ તીર્થના ઉપાશ્રયમાં ઉપદેશ દેતા હતા. તેમની વાણી અમોઘ મનાતી હતી. શુભરાતના મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલ વગેરે તેમના જ શ્રદ્ધાળુ લક્ષ્ય શ્રાવકો હતા. તેમણે બંધાવેલાં સમગ્ર જિનમંદિરોની પ્રતિષ્ઠા આ આચાર્યશ્રીના હાથે થઈ હતી

તેમણે સં ૧૨૮૭ માં 'રેવંતગિરિરાસુ'ની અંપબંશમાં રચના કરી હતી.
 તેમની પાઠે એ આચાર્યો થયા. ૧. આં યશોદેવસૂરિ (સં ૧૩૦૨ નો લેખ) અને ૨. આં ઉદયપ્રભસૂરિ, જેમનું 'ખીનુ' નામ ઉદયસેનસૂરિ પણ હતું. (સં ૧૩૦૫ નો લેખ)
 ૬. આં ઉદયપ્રભસૂરિ—તેઓ નાની ઉંમરના હતા ત્યારે ધોલેરામાં આવેલા એક માણસદ્ આખ્યાનકારની અદ્ભુત આખ્યાન કલાની ખ્યાતિ સાંભળીને આં ઉદયપ્રભને તેની આખ્યાનકલા જોવાની ઇચ્છા થઈ, તેથી મહામાત્ય વસ્તુપાલે તેનું આખ્યાન છ મહિના સુધી ઉપાશ્રય પાસે કરાવ્યું. તે સાંભળીને આચાર્યશ્રીએ તેમાંથી ઘણું માર્ગ-દર્શન મેળવ્યું. તેમણે સં ૧૨૮૭ માં 'સંઘપતિચરિત' (અં ૫૨૦૦), આરંભસિદ્ધિ, સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની, નેમિનાથચરિત, પદશીતિટિપ્પણ, કર્મસ્તવટિપ્પણ અને સં ૧૨૯૯ માં 'ઉપદેશમાલા' ઉપર 'ઉપદેશકણ્ઠિકા' નામે વૃત્તિ રચી છે. ગિરનારતીર્થમાં પ્રશસ્તિ બનાવી છે. તે પૈકી 'સંઘપતિચરિત' અપરનામ 'ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય' મહામાત્ય વસ્તુપાલે સં ૧૨૯૦ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૧ ના દિવસે ખંભાતમાં લખાવ્યું હતું.

આં મલ્લિપેણસૂરિ આં ઉદયપ્રભસૂરનો પરિચય આપે છે કે—

“ માતર્મારતિ ! સંનિષેહિ હૃદિ મે ચેનેયમાપ્તસ્તુતે—

નિર્માતું વિવૃત્તિં પ્રસિદ્ધચિતિ જવાદારમ્ભસંભાવના ।

યદ્વા વિસ્મૃતમોષ્ટયો. સ્ફુરતિ યત્ સારસ્વતઃ ગ્રાશ્વતો

મન્ત્ર શ્રીઉદયપ્રમેતિ રચનારમ્યો મમાહર્નિઞમ્ ॥ ૪ ॥

નાગેન્દ્રગચ્છગોવિન્દવક્ત્રોઽલંકારકૌસ્તુભા ।

તે વિશ્વવન્ધા નન્વાસુરુદયપ્રમમૂરય ॥ ૬ ॥ ”

૭. મલ્લિપેણસૂરિ—આં જિનભદ્રસૂરિ.

આં મલ્લિપેણસૂરિએ શક સં ૧૨૧૪ (સં ૧૩૪૯) માં દિવાળીના દિને શનિવારે 'અન્યયોગવ્યવચ્છેદિકા' ઉપર 'સ્થાદ્વાદમંજરી' નામે ટીકાઅંધની રચના કરી, જેમાં તેમના જ ન્યાયશાસ્ત્રના વિદ્યાર્થી

ખરતરંગચીય આઠ જિનપ્રભસૂરિએ સહાય કરી હતી. વળી, તેમની 'સબ્બનચિત્તવલ્લભ' નામે પંચીસ શ્લોકની એક રચના પણ ઉપલબ્ધ થાય છે.

આઠ જિનભાદ્રે સં ૧૨૬૦ માં મહામાત્ય વસ્તુપાલના પુત્ર જંધંતસિંહ, જે ખંભાતનો સૂબો હતો, તેને માટે 'પ્રજંધાવલી'ની રચના કરી હતી.

૩. નાગેન્દ્રગચ્છીય પટ્ટાવલી

૧. આઠ હેમપ્રભસૂરિ.

૨. આઠ ધર્મધોપસૂરિ.

૩. આઠ સોમપ્રભસૂરિ.

૪. આઠ વિબુધપ્રભસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૩૪ માં સાત સર્ગાત્મક 'શાલિલદ્રયરિત'ની રચના કરી, જેનું આઠ પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ સંશોધન કર્યું અને જેને પં ૦ પ્રભાચંદ્રગણિએ લખ્યું હતું.

૫. આઠ પદ્મચંદ્રસૂરિ—તેઓ આચાર્ય થયા તે પહેલાં પં ૦ પ્રભાચંદ્રગણિ નામે ઓળખાતા હતા, ત્યારે મુનિ ધર્મકુમારે સં ૧૩૩૪ માં રચેલા 'શાલિલદ્રયરિત'ની પ્રતિ તેમણે લખી હતી. તેમનું બીજું નામ આઠ પ્રભાનંદ પણ મળે છે. સમરા શાહ બોસવાલે સં ૧૩૭૧ માં શત્રુબ્ધ્ય મહાતીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો ત્યારે તેઓ ત્યાં વિવિધમાન હતા.

૬. આઠ રત્નાકરસૂરિ.

૭. આઠ રત્નપ્રભસૂરિ.

૮. આઠ પ્રિયદર્શનસૂરિ—એક નીત્યપદ્મ શ્રીમાળીના પુત્ર. નરસિંહ, તેમના પુત્ર મેલિંગે સં ૧૪૫૫ ના પોષ વદિ ૧૦ ને સોમવારે પાટણમાં 'પાર્શ્વનાથચરિત' લખાવી આ આચાર્યને પહોરાવ્યું હતું. મેલિંગની પત્ની મેલાદેવીએ 'કલ્પસૂત્ર'ની પ્રતિ લખાવી હતી.

(જૂઓ, જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્ર ૪૪)

આઠ વિદ્યાસાગરસૂરિ—સં ૧૩૭૧ માં થયા,

આં ગુણસાગરસૂરિ—સં ૧૫૨૨ માં વિધમાન હતા. તેમની પાટે આં ગુણસમુદ્રસૂરિ સં ૧૫૧૨ માં આવ્યા હતા.

‘રાજગચ્છ પટ્ટાવલી’માં નાગેંદ્રગચ્છની પંચાસરમાં પાંચ ગાદી અને લોલાઉત્રાની પાંચથી વધુ ગાદી બતાવી છે, તેમજ આં છવ્ઢેવસૂરિના વાયડગચ્છને નાગેંદ્રગચ્છમાં દાખલ કર્યો છે.

(—વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલીસંગ્રહ, પૃ ૬૧)

નાગેંદ્રજ્ઞાતિ—

ઇતિહાસના પરિશીલનથી જણાય છે કે, જૈનોએ પ્રસંગે પ્રસંગે જૈનધર્મમાં માનનારાઓની એકેક સમિતિ બનાવી હતી, જેણે સમય જતાં જ્ઞાતિનું રૂપ લીધું. આ રીતે ઓસવાલ, પોરવાલ, શ્રીમાલ, નાગવંશ, નાગેંદ્રકુલ, સાવયકુલ, હુંબડ વગેરે પ્રાચીન જૈન જ્ઞાતિઓ બની. ઓસવાલ અને પોરવાલોનો પરિચય પહેલાં (પ્રકં ૧, પૃ ૧૬ થી ૨૧) આવી ગયો છે.

નાગવંશની ઉત્પત્તિ પહેલાં (પ્રકં ૮, પૃ ૧૮૪માં) બતાવી છે કે, આર્ય નંદિલના ઉપદેશથી વિક્રમની બીજી સદીમાં નાગવંશ બન્યો. વળી, બીજી વાત એ પણ છે કે, આં નાગેંદ્રસૂરિથી વીર નિં ૦ સં ૬૦૬ માં નાગેંદ્રગચ્છ બન્યો. તેના ઉપાસકો પણ પોતાને નાગેંદ્રજ્ઞાતિના બતાવતા હતા. નાગેંદ્રજ્ઞાતિનો પ્રતિભાલેખ આ પ્રકારે મળે છે—

‘સં ૧૪૬૨ના ચૈત્ર વદિ ૧ દોશી વિજયનંદની પરંપરામાં અનુક્રમે હેમ અને સોમચંદ થયા.’ તેઓ નાગેંદ્રજ્ઞાતિના શ્રાવકો હતા. (—આં બુદ્ધિસાગરસૂરિ, લેખસંગ્રહ ભા. ૧, લેખાંક : ૬)

જૈનો ઉપર આકૃત આવતાં જૈનો હિજરત કરી, પૂર્વ ભારત છોડીને રાજપૂતાનામાં આવીને વસ્યા અને જેઓ ત્યાં રહ્યા તેઓ શૈવધર્મી બની રહ્યા. રાજપૂતાનામાં આવેલા જૈનો શ્વેતાંબર કે દ્વિગંબરમાં ભળી ગયા. આથી એ પણ તારવી શકાય છે કે, વીર નિં ૦ સં ૬૦૬ માં નાગેંદ્રગચ્છ બન્યા પછી ‘દ્વિગંબરમત’ નીકળ્યો.

સાવય—જિનાગમરક્ષક પૂઠ દેવધિગણિની ગુરુપરંપરામાં આર્ય-હસ્તિસૂરિની પાઠે આર્ય ધર્મ થયા તે સાવય-આવક ગોત્રના હતા. (પ્રકૃ ૧૩, પૃ ૨૯૪)

સરાક—ભૃગુ પાર્શ્વનાથના શાસનકાળના આવકોની પરંપરામાં સાવય જ્ઞાતિ હતી. ભૃગુ પાર્શ્વનાથના શાસનના મુનિઓ વસ્ત્રધારી હતા. જે આવકો હિજરત થયા પછી ત્યાં જ ટકી રહ્યા તે આજ સુધી 'સરાક' તરીકે ઓળખાય છે.

હુંખડ—આઠ જિનદત્તસૂરિ હુંખડ હતા. અંચલગચ્છના આઠ જયસિંહસૂરિ પણ એ જ જ્ઞાતિના હતા.

હુંખડો પ્રાચીન જૈન હતા. તેઓ પૂર્વ ભારતમાંથી હિજરત કરી રાજપૂતાનામાં આવ્યા અને હવે તેઓ મોટે ભાગે શ્રવેતાંબર-વડગચ્છ અને દિગંબર-મૂલસંઘના ભટ્ટારકોની ગાદીને માને છે. વડગચ્છ અને હુંખડમાં શબ્દસામ્ય જણાય છે. એટલે બનવાભેગ છે, કે તે વડગચ્છ નીકળ્યા પછીના આવકો હોય.

જયપુર, ઘાટમાં શેઠ ગુલાબચંદણ મૂથાના ભૃગુ પદ્મભસ્વામીના દેરાસરમાં એક ચતુર્વિંશતિપદ્મ વિરાજમાન છે. તેમાં લેખ છે કે, 'ગિરિપુર(ડુંગરપુર)ના હુંખડજ્ઞાતિના ૬૦ પૂનાની પરંપરાના શિવાએ ૫૮ ભરાઓ અને ૪૬ તપાગચ્છના આઠ રત્નસિંહસૂરિના હાથે સંવ ૧૫૧૬ ના અષાઢ સુદિ ૩ ને રવિવારે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એટલે હુંખડો વાસ્તવમાં શ્રવેતાંબર વડગચ્છ અને તપાગચ્છના આવકો હતા.

હિરણ્યનગરના શેઠ અંબુકેનો વંશજ શેઠ ઇલાક વગેરે પૂર્ણિમા-ગચ્છના ઉપાસક હતા. (—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્ર૦ ૯)

ઠાકોર (૬૦)—સાધારણ રીતે ઓસવાલ, પોરવાલ, શ્રીમાળી વગેરે જૈન જ્ઞાતિઓ સિવાયની હુંખડ, પંડીવાલ, મોઢ, ડીસાવાલ, ગૂર્જર, સોરઠિયા વગેરે જ્ઞાતિઓના જૈનો માટે શિલાલેખ અને પ્રતિમા લેખોમાં '૬૦' શબ્દનો પ્રયોગ કરેલો મળે છે.

ચંદ્રકુલ-પૂર્ણતલ્લગચ પટ્ટાવલી

૧. આં આમ્રદેવ—તે ચંદ્રકુલના પૂર્ણતલ્લગચના^૧ આચાર્ય હતા. તેઓ સતત વિહારી હતા.

૨. આં દત્તસૂરિ—તેમની ઘણા રાજાઓએ સેવા કરી હતી.

૩. આં યશોભદ્રસૂરિ—વાગડદેશના રત્નપુરમાં યશોભદ્ર નામે રાજા હતો. તે જ્યારે વટપદ્રનગરમાં ગયો ત્યારે આં દત્તસૂરિનો ધર્મોપદેશ સાંભળી જૈન બન્યો, શ્રાવકપાત્રું સ્વીકાર્યું. તેણે ડિંડુઆણામાં ચોવીશ દેરીઓવાળો મોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો. આં દત્તસૂરિ પાસે દીક્ષા લઈ જીવન પર્યંત છ વિગયનો ત્યાગ કર્યો તથા એકાંતરે ઉપવાસ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. તેમણે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી, આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું. અંતે વૃદ્ધાવસ્થામાં ગિરનારતીર્થ ઉપર ૧૩ દિવસનું અનશન કરી સ્વર્ગગમન કર્યું. તેઓ રાજર્ષિ હતા. ઘણા રાજાઓ તેમને શુરુ તરીકે માનતા હતા. તેઓ વિં ૨૦ ૯૪૭ માં વિદ્યમાન હતા.

૪. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ—તેઓ સમર્થ વ્યાખ્યાતા હતા. તેમણે ‘ઠાણગપગરણ’ની રચના કરી છે.

૫. આં ગુણસેનસૂરિ—તેઓ નૈમિક બ્રહ્મચારી, ઉત્તમ શીલસંપન્ન, ઇન્દ્રિયવિજેતા, સિદ્ધાંતવિચારક, પ્રવચનભાસ્કર, કરુણા-સાગર ચારિત્રરત્નને ઉત્પન્ન કરનાર અને ધર્મરાજ હતા. વાદિવેતાલ આં શાંતિસૂરિ (સ્વં ૨૦ ૧૦૬૬)એ તેમની ગ્રેરણાથી ‘ઉત્તરજઝયણ’ની ‘શિષ્યહિતા ટીકા’ રચેલી છે.

૬. આં દેવચંદ્રસૂરિ—તેઓ નવાંગીવૃત્તિકાર આં અલય-દેવસૂરિના સહોદર હતા અને આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિના શિષ્ય હતા. તેઓ તીર્થસમા સૌને પવિત્ર કરનારા અને સ્વાદ્વાદના અજ્ઞેડ સ્થાપક હતા. તેઓ આં ગુણસેનસૂરિ પાસેથી શાસ્ત્રજ્ઞાન મેળવીને આચાર્યપદ પ્રાપ્ત અને તેમની પાઠે આવ્યા.

૧. પૂર્ણતલ્લગચને કેટલાક નામસાદૃશ્યથી ‘પૂનમિયાનચ’ પણ કહે છે.

૧૨૬. આ. પદ્મદેવસૂરિ—સાધ્વી નિર્મલમતિ ગણિનીએ સં. ૧૨૯૨ના કાર્તિક સુદિ ૮ને રવિવારે ધનિષ્ઠા નક્ષત્રમાં આ. હિમચંદ્રસૂરિના સટીક ‘યોગશાસ્ત્ર’ના બે પ્રકાશની પ્રતિઓ લખી આ. પદ્મદેવસૂરિને આપી હતી. (જૂઓ, જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુ. ૨૫) ચંદ્રગચ્છ—

રાજગચ્છ, વડગચ્છની સવેગીશાખા, ચારાપદ્રગચ્છની સંવિસ-વિહારીશાખા, પૂર્ણિમામત, માનદેવવંશ તેમજ સરવાલગચ્છ મોટે ભાગે પોતાને સોધા ચંદ્રગચ્છના બતાવે છે. આથી કેટલાએક આચાર્યોનો ગચ્છ તારવવામાં ચૂંચ પડી જાય છે. સાવચેતીથી તપાસ કરીએ તો જ સાચી હકીકત જાણવા મળે.

સરવાલગચ્છ (સં. ૧૧૬૦)—

સરવાલગચ્છનું ઉત્પત્તિ સ્થાન શ્રીમાલપુર કે સરવાલનગર હતું. શ્રીમાલપુરનું ખીજું નામ ભિન્નમાલ પણ છે. સરવાલનગર અજમેર પાસે નસીરાબાદથી કેકડી જતાં મોટર રસ્તે સડક ઉપર આશરે ૧૫ માઈલ દૂર આવેલું આજે એક નાના ગામ સરવાલરૂપે વિદ્યમાન છે, જે પહેલાં મોટું નગર હતું.

અહીં આજે જૈન વસતિ છે, જૈન દેશસર તેમજ જૈન યતિની ગાદી વગેરે છે. આ નગરના નામ પરથી ‘સરવાલગચ્છ’ નીકળ્યો.

આ સરવાલ અને કેકડીના જૈનોના પૂર્વજો પહેલાં સરવાલ-ગચ્છના હતા. આજે તેઓ તપાગચ્છમાં દાખલ થયેલા છે. સરવાલ ગચ્છની પરંપરા નીચે પ્રમાણે મળે છે—

આ. જિનેશ્વરાચાર્ય—અં. ૧૧૭૩ના ફાગણ વદિ ૪ના રોજ સરવાલમાં રહેતા ગચ્છપ્રતિપાલક આ. જિનેશ્વરાચાર્યે વર્ધમાન પુરમાં શ્રીશાંતિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(—જૈનતીર્થંતરવંશગ્રંથ ભા. ૧, અં. ૧, પૃ. ૮૬)

વાચનાચાર્ય સમુદ્રધોપસૂરિ—તેઓ જેતાંબરીય ચંદ્રગચ્છના વસતિવિહારી સરવાલગચ્છના વાચનાચાર્ય હતા. તેઓ અમુદ્રની જેવા

ગંભીરભાષી હતા અને સકલવસતિતિલક વાચનાચાર્ય હતા. તેમના ચાર શિષ્યો પ્રસિદ્ધ હતા, જે દેવોને પણ વંદનીય મનાતા હતા.

૧. વાચનાચાર્ય મહેન્દ્રસૂરિ—તેઓ સકલ આગમના પાર-ગામી હતા અને સર્વદા ઉપદેશ દેવામાં તત્પર રહેતા હતા.

૨. ઉપાધ્યાય દેવચંદ્રગણિ—તેઓ મુખ્યતઃ વિચારશીલ ઔચિત્યના જાણકાર, માગનારાઓની ઇચ્છા પૂર્ણ કરનારા અને વિવિધતાના જાંડાર હતા.

૩. દેવચંદ્રગણિ—તેઓ ક્રિયાપ્રેમી અને સરળ હતા તેમજ દશવિધ યતિધર્મ પાળવામાં શૂરા હતા.

૪. વાં વીરગણિ—લાટ દેશમાં 'કર્ક' રોહિણિકા (કક્કરરોહિડા)

૧. રોહિણિકા તે રોહિડા નગર આં મુનિસુદરસૂરિએ રોહિણિકાને ઉપદ્રવ નિવાર્યો હતો.

૨. કર્ક તે રોહિડા પાસે કર્કરા નામે મોટું ગામ હતું આં સોમ-સુદરસૂરિના શિષ્ય પંચ વિવેકસમુદ્રના શિષ્ય પંચ અમગ્યદ્રે સં ૧૫૧૮ ના ફાગણ સુદિ ૧૧ને શુક્રવારે કર્કરા મહાગ્રામમાં 'ઉપદેશમાલા'ની અવચૂરિ લખી હતી (—મુનિ ચતુરવિજયજી, જૈન સ્તોત્રસંકલ્પ ભાં ૨, પૃં ૬૩)

કર્કરાવાસી વ્યં શેઠ વિજે શાહની પુત્રી અને શેઠ દેહાની બીજી પત્ની લંબિકાએ તપાગમ્થના આં સોમસુદરસૂરિના ઉપદેશથી સં ૧૪૭૦ના અષાઢ વદિ ૧૩ના દિવસે 'ચન્દાનુશાસન' લખાવ્યું (—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિ સમ્રદ, પ્રં ૬૮) આજે આ ગામનું નામ કાલીકાકર છે

કર્કરા ગામ પાસેના ખેલુપમાં નાદા શ્રાવિકા રહેતી હતી, જેણે અંયધ-ગમ્થની રચાપનામાં મેગી મદદ કરી હતી

૩. વટપદ્ર (વાટેડા)—લિખિત શ્રીવટપદ્રનગરે શ્રીસોમસુદરસૂરિશિષ્ય—શ્રીવિશાલરાજસૂરિ—તત્ત્વિષ્યાણુ પંચ મેરુરત્નગણિ—તત્ત્વિષ્યાણુસયમમૂર્તિગણિના ।

(—જૂએ, જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસમ્રદ, પ્રશસ્તિ - ૫૦, ૫૧)

વાટેડા—આ ગામ રોહિડાથી નૈઋત્યખૂણામાં છે અહીં શ્વેતાંતર પ્રાવેશના સાત ઘરો છે જાં ચાતિનાથનું શિખરમધી મોટું જિનાલય છે. અહીં સં ૧૧૭૧ ના જેઠ સુદિ ૪ ના દિવસે જાં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા થયાનો લેખ છે.

અથવા કાંકરેલી પાસે વટપદ્ર (બટાદ કે વાટેડા) ગામ છે ત્યાં ભિન્નભાલપુરથી આવીને ધર્મટગોત્રીય શેઠ વર્ધમાન અને તેમની પત્ની શામી વસ્યાં હતાં. તેમને વસંત નામે પુત્ર થયો. તેણે આઠ સમુદ્રધોપસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને વાચનાચાર્ય વીરગણિ નામે ખ્યાતિ પામ્યા. આ વીરગણિએ ઝં૦ ૧૧૬૦ માં વટપદ્રમાં આઠ હરિ-ભદ્રસૂરિની ‘પિંડનિયુક્તિ’ (ગાથા : ૭૬૧) ઉપર પોતે જ રચેલી તથા અધૂરી મૂકેલી ટીકાને વીરાચાર્યે પૂરી કરી હતી. તેના જ આધારે તેમણે ‘પિંડનિયુક્તિ’ પર બીજી ‘શિષ્યહિતા’ નામની ટીકા (ઝં૦ ૭૬૭૧) રચેલી છે. આ સમયમાં આઠ મહેન્દ્રસૂરિ વગેરેએ પં૦ વીરગણિને યોગ્ય આહાર-પાણી વગેરે જાણી લઈને તેમની સેવાભક્તિ કરી હતી. પાટણમાં વડગચ્છીય આઠ નેમિચંદ્રસૂરિ અને ચંદ્રગચ્છીય સકલા-ગમરહસ્યવેદી ચૈત્યવાસી આઠ જિનદત્તસૂરિએ આ ટીકાનું મશોધન કર્યું હતું.

ચંદ્રકુલ-રાજગચ્છ—એ ચંદ્રકુલગચ્છનું બીજું નામ ‘રાજગચ્છ’ પણ છે તેની પટ્ટાવલી ભાઠ ૧, પ્રક૦ ૩૨, પૃ૦ ૫૦૬ થી ૫૧૮ માં આપી છે, તેની વિશેષ હકીકત નીચે પ્રમાણે છે—

૧. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી

૧. આઠ નન્નસૂરિ—તેઓ તલવાડના રાજા હતા.^૧ એક વાર તેમણે એક ગર્ભવતી હરિણીનો શિકાર કર્યો. તે હરણીના તડફડતા ગર્ભને જોઈને તેમને દયા આવી, ભારે પશ્ચાત્તાપ થયો અને વૈરાગ્યલાવ જાગૃત થયો. ગુરુની શોધ કરતાં વનવાસીગચ્છના આચાર્ય પાસે જઈને દીક્ષા લીધી. શાસ્ત્રજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી આચાર્યપદવી મેળવી, તેમની પરંપરા ‘રાજગચ્છ’ નામે ખ્યાતિ પામી. આ પરંપરામાં મોટા વિદ્વાન આચાર્યો થઈ ગયા. પહેલા સાત આચાર્યો સમર્થ વાદી

૧. તનવાડ તથા તાલનગર માટે જુઓ ભાઠ ૧, પ્રક૦ ૩૪, પૃ૦ ૫૬૦, ૫૬૧.

તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા, જેઓ ચંદ્રગચ્છમાં જૈનશાસનના સખતર્થિ મનાય છે.

૨. આં અજિત યશોદેવસૂરિ—અજિત એ તેમના વાદ સામર્થ્યને બતાવનારું વિશેષણ છે. (‘જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ’ પ્ર૦ ૨૮માં) તેમનું બીજું નામ વાદિસૂરિ પણ જણાવેલું છે.

૩. આં સહદેવસૂરિ—તેમનું બીજું નામ સર્વદેવસૂરિ હતું. (જૂઓ, જૈન પુ૦ પ્ર૦ સં૦, પ્ર૦ ૨૮)

૪. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ—તેમની બુદ્ધિ તીવ્ર હતી. તેમણે બાળપણમાં જ વેદ, પુરાણ અને દર્શનગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમણે સમકાલીન વિવિધ ધર્મોની ચર્ચા—પરિપાટીનો અનુભવ કર્યો અને અંતે જૈનધર્મથી આત્મકલ્યાણ છે એવી ખાતરી કરી જૈની દીક્ષા સ્વીકારી. તેઓ સમર્થ વિદ્વાન અને પ્રકાંડ વાદી હતા. તેમણે સપાદલક્ષ (સવાલક), ગ્વાલિયર, ત્રિભુવનગિરિ વગેરેની રાજસભાઓમાં ૮૪ વાદોમાં જીત મેળવી હતી અને તે તે રાજાઓને જૈન બનાવ્યા હતા. તેમણે ચિત્તોડના તલવાડામાં અલ્લટરાજની સભામાં દિગંબરાચાર્યને જીતી લઈ પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો હતો. તેની ચાદગીરીમાં ચિત્તોડના કિલ્લામાં વિજયસ્તંભ બિલો કરવામાં આવ્યો હતો, જે આજે પણ ત્યાં બિલો રહીને વિજેતા આચાર્યદેવની યશોગાથા ગાઈ રહ્યો છે. રાજા અલ્લટરાજ આચાર્યશ્રીનો ઉપાસક હતો અને જૈન બન્યો હતો. (જૂઓ, પ્ર૦ ૩૪, પૃ૦ ૫૮૯)

૫. આં અભયદેવસૂરિ—તેઓ અસલમાં રાજકુમાર હતા. તેમણે દીક્ષા લઈ, જ્ઞાન સંપાદન કર્યું અને જૈનાચાર્ય થયા. લોકો તેમને રાજર્થિ તરીકે ઓળખતા હતા. તેઓ જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપોબલ્લથી એવા પ્રાભાવિક હતા કે, તેમનું ચરણ પધાળેલું પાણી છાંટવાથી અસાધ્ય રોગો પણ શમી જતા હતા. તેઓ મહાવિદ્વાન અને અજોડ વાદી હતા. તેઓ તર્કપંચાનન અભયદેવસૂરિ તરીકે વિશેષ વિખ્યાત હતા. તેઓ ખરેખર, અભય એટલે ભયથી રહિત

હતા અને રાજગચ્છના સાત વાદીઓ પૈકી પાંચમાં વાદી હતા. તેમણે ૮૪ વાદોને જીત્યા હતા.

તેમણે આઠ સિદ્ધસેન દિવાકરે રચેલા ‘ સન્મતિતર્ક ’ (ગાથા : ૧૬૭) ઉપર ટીકા (અંઃ : ૨૫૦૦૦) રચી વિદ્વત્તાનો કીર્તિસ્તંભ ઊભો કર્યો છે. આ ટીકાની રચનાશૈલી એવી મૌલિક અને પ્રૌઢ છે કે, જે એક સ્વતંત્ર ગ્રંથ જેવી લાગે છે. તેનું ખીજું નામ ‘ વાદમહાર્ણવ ’ રાખવામાં આવ્યું છે. આ ગ્રંથની લાખા મનોરમ છે, વાદગ્રંથોમાં લાત પાડે એવી એની વાદપદ્ધતિ છે. તેમાં જુદા જુદા વાદીઓ પોતપોતાનો પક્ષ રજૂ કરે છે, આખરે તે હરેક પક્ષોની સ્વાધ્યાદ દૃષ્ટિએ ખંને બાબતોને રજૂ કરી સત્યનું નિદર્શન કરાવ્યું છે. આમાં તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ ઘણું ઘણું જાણવાને મળે છે. જૈન-જૈનેતર દર્શનોની સેંકડો દાર્શનિક વિચારધારાઓ જાણવા-જોવા મળે છે. ચારાપદગચ્છના વાદિવેતાલ આઠ શાંતિસૂરિ (સ્વઃ અં ૧૦૬૬) આ અભયદેવસૂરિના દર્શનશાસ્ત્રના વિદ્યાર્થી હતા.

૬. આઠ ધનેશ્વરસૂરિ—

શ્રીજૈનગાસનનમસ્તલતિગ્મરસ્મિ:

શ્રીસન્નચાન્દ્રકુલપન્નવિકાગકારી ।

સ્વચ્ચોતિરાત્રિતદિગમ્બરટમ્બરોડમૂત્

શ્રીમાન્ ધનેશ્વરગુરુઃ પ્રથિતઃ પૃથિવ્યાન્ ॥

આઠ પ્રભાચંદ્રના જણાવવા મુજબ, તેઓ ત્રિભુવનગિરિના કદંબ નામે રાજા હતા. પદ્માવલીના ઉદ્દેશ્ય પ્રમાણે કનોજના રાજા કદંબ-રાજના ધન નામે રાજકુમાર હતા. તેના શરીરમાં એકી ફાટલા ઊડી આવ્યા. ત્યારે ઘણા ઘણા ઉપાયો કરવા છતાં તે રાખ્યા નહીં. આખરે તેણે રાજપિં આઠ અભયદેવસૂરિના ચરણો ધોઈને તેનું પ્રક્ષાલન જલ શરીરે છંટકું ત્યારે તેનો રોગ શમ્યો. આવે પ્રભાવ જોઈ તેને વૈરાગ્ય થઈ આવતાં પિતાની મનાઈ હોવા છતાં તેણે આચાર્યશ્રી પાસે દીક્ષા લીધી. આચાર્યશ્રીએ તેમને શાસ્ત્રજ્ઞાન આપી, આચાર્ય

બનાવી, આં ધનેશ્વરસૂરિ નામ આપી, પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યાં. આં ધનેશ્વર મહાન પ્રભાવક હતા. તેમણે ધારાનગરીમાં રાજા મુંજની (સં. ૧૦૩૧ થી ૧૦૫૨) રાજસભામાં શાસ્ત્રાર્થ કરી વિજય મેળવ્યો ત્યારથી રાજા મુંજ તેમને પોતાના ગુરુ તરીકે માનતો હતો. બીજા સમકાલીન રાજાઓ પણ તેમને ખૂબ માનતા હતા. તેમણે પોતાના ૧૮ શિષ્યોને આચાર્ય બનાવ્યા, જેમનાથી ૧૮ શાખાઓ નીકળી, જેમાં અષ્ટાપદગચ્છ, ચૈત્રવાલગચ્છ,^૧ ધર્મધોષગચ્છ એ મુખ્ય શાખાઓ હતી. પરંપરાનો વિચાર કરીએ તો તપાગચ્છ-વડી પોષાળ અને લોંકાગચ્છ એ એક રીતે તેની જ શાખાઓ છે.

આચાર્યશ્રીએ ચિત્તોડમાં ૧૮૦૦૦ બ્રાહ્મણોને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યા. તેમણે અહીં ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બંધાવ્યું. અહીંની શાખા ચૈત્રવાલગચ્છ તરીકે જાહેર થઈ. આ પરંપરામાં આં ભુવનચંદ્રસૂરિ, ઉપાં દેવભદ્રગણિ વગેરે સં. ૧૨૮૫ માં થયા અને આ શાખા તપગચ્છમાં ભળી ગઈ. આં ધનેશ્વરસૂરિથી રાજગચ્છ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો.

૭. આં અજિતદેવસૂરિ—તેમનું બીજું નામ આં અજિત-સિંહસૂરિ પણ હતું. તેઓ મહાસંયમી ઇન્દ્રિયવિજેતા હતા. તેમણે ‘અદ્દેમદ્દે’ મંત્રગણિત ‘પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ બનાવ્યું છે.

૮. આં વર્ધમાનસૂરિ—તેઓ પોતાના સમયમાં ભૂમંડલમાં ઘણી ખ્યાતિ પામ્યા હતા. તેમણે સં. ૧૦૫૦ લગભગમાં આં વીરમિશ્રગણિને પાટણમાં આચાર્યપદ આપ્યું હતું, જેઓ યુગપ્રધાન જ્યેષ્ઠાંગગણિ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા.

(જૂઓ, પ્રક. ૩૪, પૃ. ૫૮૬)

૧ શ્રીમચૈત્રપુરૈકમણ્ડનમહાવીરપ્રતિષ્ઠાસ્ત-
સ્તસ્માચૈત્રપુરપ્રગોષ્ઠતરણેઃ શ્રીચૈત્રગચ્છોઽજ્ઞિનિ ।

તત્ર ધીયુવનેન્દ્રસૂરિસુયુરુર્મૂખ્યણ માસુર-
જ્યોતિઃ સદ્ગુણરત્નરોહણગિરિઃ કાલક્રમેણાભવત્ ॥

(જૂઓ પ્ર ૪૪, ૫૬૪-૪૫)

આં વર્ધમાનસૂરિએ શ્રીધર્મદાસગણિની ‘ઉપદેશમાલા’ની મોટી ટીકા, સં ૧૦૫૫માં ખંભાતમાં, ‘ઉપદેશપદ’ની ટીકા તથા ‘ઉપમિતિભવપ્રપંચાનામ સમુચ્ચય’ આદિ ગ્રંથોની રચના કરી છે.

વડગચ્છના ઉપાં આમ્રદેવગણિએ નાગેંદ્રગચ્છના ૫૦ પાર્શ્વદ્વલગણિની પ્રેરણાથી ‘ઉપદેશપદ’ની ટીકાની પહેલી પ્રતિ લખી, તેની પુષ્પિકામાં તેઓ જણાવે છે કે—‘આં વર્ધમાનસૂરિ પ્રશંસાવિમુખ હતા અને મહાત્રતી હતા. તેમના દિલમાં જિનાગમની ભાવના ઠાંસી ઠાંસીને લહેલી હતી. તેમણે પોતાના કર્મફલ નિમિત્તે આ ટીકા રચી છે.

(જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં ૧૧૬)

આં પ્રભાચંદ્રસૂરિ જણાવે છે કે, આં વર્ધમાનસૂરિ જૈનદર્શન અને જૈનસંઘના આધારસ્તંભ હતા, લોકોમાં વ્યાપેલાં કુવ્યસનોને દૂર કરનારા હતા.

(જૂઓ, પ્રભાવકચરિત-પ્રશસ્તિ)

આં વર્ધમાનસૂરિ ઉપર્યુક્ત પ્રશંસાને લાયક હતા એ તેમના ગ્રંથોમાંથી પણ તરી આવે છે.

વળી, એ પણ ચોક્કસ વાત લાગે છે કે, તે સમયે રાજગચ્છ, નાગેંદ્રગચ્છ, ધારાપદ્રગચ્છ, પૂર્ણતલ્લગચ્છ, માનદેવગચ્છ અને વડગચ્છમાં પરસ્પર ઘણા સ્નેહભાવ પ્રવર્તતો હતો.

સંભવ છે કે, તેઓ સં ૧૧૦૦ લગભગમાં સ્વર્ગે સંચર્યા હશે.

આ આચાર્યની પાંદે આં શાલિભદ્ર, આં દેવેંદ્ર વગેરે પદ્ધથે થઈ ગયા, તે પછીની પટ્ટાવલીમાં કંઈક જટિલતા છે.

(૧) આં દેવભદ્ર સં ૧૨૪૨માં લખે છે તે મુજબ—૮. આં વર્ધમાન, ૯. આં દેવચંદ્ર, ૧૦. આં ચંદ્રપ્રભ, ૧૧. આં ભદ્રેશ્વર થયા.

(જૂઓ, સિજજંસચરિયં)

(૨) આં જયસિંહસૂરિ સં ૧૨૧૫માં જણાવે છે તે મુજબ—૮. આં વર્ધમાન, ૯. આં ચંદ્રપ્રભ, ૧૦. આં ભદ્રેશ્વર થયા.

(જૂઓ, જંબૂદીવસમાસની વૃત્તિ-વિનેયજનહિતા)

(૩) આં બાલચંદ્રસૂરિ સં ૧૨૬૮માં જણાવે છે તે મુજબ—

૯. આં દેવેન્દ્ર, ૧૦. આં ભદ્રેશ્વર થયા. આં દેવેન્દ્રે જ આં ભદ્રેશ્વરને પોતાની પાટે સ્થાપ્યા હતા. (જૂઓ, વસંતવિલાસ કાવ્ય)

(૪) આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ સં ૧૩૩૪માં જણાવે છે તે મુજબ—

૯. આં શાલિભદ્ર, ૧૦. આં ચંદ્રપ્રભ તથા આં ધનેશ્વર.

૯. આં દેવચંદ્ર, ૧૦. આં ભદ્રેશ્વર થયા.

(જૂઓ, સમરાદિત્યસંશ્લેષ)

(૫) આં પ્રભાચંદ્ર સં ૧૩૩૪માં જણાવે છે તે મુજબ—

૯. આં શીલભદ્ર, ૧૦. આં શ્રીચંદ્ર વગેરે ચાર. ૧૧. આં જિનેશ્વર, ૧૨. આં જિનદત્ત થયા. (જૂઓ, પ્રભાવકચરિત)

આ રીતે રાજગચ્છના આચાર્યોએ રચેલા ૩ થોની પ્રશસ્તિઓમાં મોટો ક્રમભેદ મળે છે. એ દરેકનો સમન્વય કરીએ તો એટલું જ તારવા શકાય કે—

એ સમયે જૈન શ્રમણસંઘમાં એવો નિયમ હતો કે, કોઈ આચાર્ય કાલધર્મ પામે તો તેમની પાટે સ્વગોત્રીય યોગ્ય મુનિને આચાર્ય બનાવી પાટે બેસાડવામાં આવતા હતા. સંભવ છે કે, આં શીલભદ્રસૂરિએ આવા વિલક્ષણ સંયોગમાં આં દેવેન્દ્રની પાટે આં ધનેશ્વરના શિષ્યને આં ચંદ્રસૂરિના નામથી તથા આં દેવેન્દ્રસૂરિના જ શિષ્યને આં ભદ્રેશ્વર તરીકે સ્થાપ્યા હશે. આં ચંદ્ર એટલે આં ચંદ્રપ્રભ બને સમુદાયોમાં પ્રધાન હતા. આં ભદ્રેશ્વર પણ તેમની આજ્ઞામાં રહેતા હતા. તેથી આં ભદ્રેશ્વર આં ચંદ્ર પ્રભની પાટે મનાતા હશે. તેમજ આં ચંદ્ર આં શીલભદ્રસૂરિના પદ્ધર અને આં ભદ્રેશ્વર આં દેવેન્દ્રસૂરિના પદ્ધર પણ મનાતા હશે. સમુદાયમાં એકતા હોય ત્યારે આવો ક્રમભેદ આપ્યા જ કરે.

અમે અહીં આં દેવભદ્રે બતાવેલ પટ્ટાનુક્રમથી પટ્ટાવલી આપી છે.

૯. આં શીલભદ્રસૂરિ—તેમનું બોલું નામ આં શાલિભદ્ર હોવાનું પણ જણાય છે. તેમણે ૧૨ વર્ષની નાની વયમાં દીક્ષા લીધી હતી અને દીક્ષાના દિવસથી જિંદગીપર્યંત છ વિગય—આહારનો

ભાગ કર્યો હતો. તેઓ અમોઘ ઉપદેશક હતા. તેમનો ઉપદેશ ક્યાંય નિષ્કળ ગયો નહોતો. યુગપ્રધાન આઠ દ્વંદ્વશુભિન્ન તે આ જ સૂરિ હોવાનો સંભવ છે; જેમનો યુગપ્રધાનકાળ સં. ૧૦૬૧થી ૧૧૧૦ છે.

તેમની પાટે ૧. આઠ ધનેશ્વરસૂરિ, ૨. આઠ ચંદ્રસૂરિ, ૩. આઠ ભરતેશ્વરસૂરિ, ૪. આઠ ધર્મધોષસૂરિ અને ૫. આઠ સર્વદેવસૂરિ—એમ પાંચ આચાર્યો થયા; જેઓ સર્વ રાજપૂજિત હતા—રાજમાન્ય હતા. આઠ શીલભદ્રસૂરિના બીજા શિષ્યો પણ આ પાંચ આચાર્યોની પાટે આવ્યા હતા.

૧૦. આઠ ધનેશ્વરસૂરિ—તેઓ આઠ શીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. આચાર્ય બન્યા હતા પણ કદાચ અદ્વૈતજી હશે તેથી તેમનો વિશેષ પરિચય મળતો નથી. આઠ પ્રભાચંદ્રસૂરિ પણ આઠ શીલભદ્રસૂરિની પાટે ચાર આચાર્યો થયાનું લખે છે. તેમાં આઠ ધનેશ્વરસૂરિનું નામ આપતા નથી. એક નોંધવા યોગ્ય હકીકત એ છે કે, તેમના શિષ્ય પં. ૦ પાર્શ્વદેવને સૂરિપદ આપવામાં આવ્યું ત્યારે તેમનું નામ આઠ ચંદ્રસૂરિ રાખવામાં આવ્યું અને તેઓ આઠ શીલભદ્રસૂરિ કે આઠ દેવેન્દ્રસૂરિની પાટે આવ્યા. તેઓ દીર્ઘજીવી હતા, તેમનો પ્રતાપ તપતો હતો તેથી લેખકો આઠ ધનેશ્વરનું નામ ન હેતાં સીધું આઠ ચંદ્રસૂરિનું જ નામ આપે છે; પરંતુ એ હકીકત છે કે, આઠ ધનેશ્વરસૂરિની પદપરંપરા આગળ વધી છે તેથી જ ઇતિહાસમાં તેમના નામનું સૂચન મળે છે.^૧

૧૧. આઠ શાંતિસૂરિ.

૧૨. આઠ દેવભદ્રસૂરિ.^૨

૧. શેઠ સોમચંદ્ર શ્રીસાગની પુત્રી મોખદસદેવીએ પોતાના પિતાના ક્રિય માટે આઠ હેમચંદ્રસૂરિએ રચેલા ‘શાંતિનાયકરિત’ની પ્રતિ લખાવી, તે આ આચાર્યને અથવા સમકાલીન બીજા આઠ ધનેશ્વરસૂરિને આપી. (જૂઓ, જૈન પુસ્તકપ્રગટિસંગ્રહ પ્ર. ૧૮ બી) (જૂઓ, જૈન સત્સપ્તમી, પુ. ૧૮)

૨. આઠ દેવભદ્ર માટે જૂઓ પ્રક. ૨૬, પૃ. ૪૬૩, ૪૬૪; પ્રક. ૩૫, પૃ. ૨૮ (ઉપા. દેવભદ્રગણિ સં. ૧૨૮૫)

૧૩. આં દેવાનંદસૂરિ—તેમણે ૧૩ મી સદીમાં, તે સમયનાં આંક વ્યાકરણથી ચક્રિયાતું ‘સિદ્ધસારસ્વત’ નામનું વ્યાકરણ રચ્યું છે.

તેમની પાટે આં રત્નપ્રભ તથા આં પરમાનંદ તથા આં મુનિદેવ થયા. આં પરમાનંદની પાટે આં વિજયસિંહસૂરિ આવ્યા.

આં દેવાનંદસૂરિના શિષ્ય આં મુનિદેવસૂરિએ સં ૧૩૨૨ માં ‘શાંતિનાથચરિત’ રચ્યું છે. (આં વાદિદેવસૂરિની પરંપરામાં) આં મહનસૂરિની પાટે પણ એક આં મુનિદેવ થયા હતા.

૧૪. આં રત્નપ્રભસૂરિ.

૧૫. આં કનકપ્રભસૂરિ—તેઓ આં દેવાનંદસૂરિના શિષ્ય હતા. એટલે આં દેવાનંદ અને આં કનકપ્રભ એ બંનેની પાટે તેઓ થયાના ઉલ્લેખ મળે છે.

૧૬. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ—અનેક પ્રબંધોના રચયિતા વાગ્દેવો-પુત્ર આં જાલચંદ્રસૂરિથી તેઓ નાના અને આં વિજયસિંહસૂરિથી મોટા હતા. સંભવ છે કે, રાજગચ્છના ૧૩ માં આં ચંદ્રસૂરિએ તેમને આચાર્યપદ આપ્યું હોય. તેઓ ૬૦ અલ્પલુના વંશના ૬૦ દેહા, સં ૦ પેથડ વગેરેના કુલચુરુ હતા. મહામાત્ય વસ્તુપાલ તેમને બહુ માનતો હતો. તેઓ મહાકવિ હતા અને અજોડ સાહિત્ય સંશોધક હતા.

તેમણે સં ૧૩૨૪ માં વઢવાણમાં મંત્રી વાહડ પોરવાડનો પુત્ર રાણિગ, તેના પુત્રો મંત્રી રણુમલ તથા મંત્રી સેગની વિનતિથી ‘સમરાદિત્યસંક્ષેપ’ રચ્યો છે, જેની પહેલી પ્રતિ પં ૦ જગચ્છંદ્રે

૧. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ મોદગચ્છના ગુરુ જાલચંદ્રસૂરિના આં હરિ-પ્રભની પ્રાર્થનાથી સં ૧૩૨૫માં ‘કાલકસૂરિકથા’ (સ્ત્રો ૭૪) રચી તેમના ઘોષપુરીયગચ્છના આં પ્રમાનદપદે, આં વિજયચંદ્રપદે, આં ભાવદેવપદે આં જયપ્રભના ઉપદેશથી હંડાપદપુરના ભં પાર્થનાથના દેરાસરના ગોઠીવ યના શેઠ આસપાલ પોરવાડના પુત્ર શેઠ સદ્દેવના પુત્ર શેઠ આમાકના પુત્ર સુદુષ્ઠા, પુનાક તથા હરદેવ ‘કથપુસ્તિકા’ લખાવી ગુરુઓને આપી. (જુઓ, જૈન પુ ૩૦ મં, પુ ૧૬)

લખી હતી. વળી, ‘પ્રવચ્ચાવિધાન, મૂલશુદ્ધિપ્રકરણ’ તેમજ તેની વૃત્તિની રચના કરી છે; જેની આઠ વાદિદેવસૂરિની પરંપરાના આઠ મહનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આઠ મુનિદેવે પહેલી પ્રતિ લખી હતી.

આઠ પ્રહુમ્નસૂરિએ સમકાલીન વિદ્વાનોના કાવ્યઅથવા સંશોધન કર્યું હતું. તેમાં ઘટતો સુધારો વધારો કરી પ્રતિષ્ઠિત બનાવ્યા હતા. તે પૈકીના કેટલાએક અથવા નામો નીચે મુજબ મળે છે.

કવિ આસહચિત ‘ઉપદેશકંદલી, વિવેકમંજરી ઉપર આઠ બાલચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૨૪૮ માં રચેલી વૃત્તિઓ; રાજગચ્છીય આઠ દેવેદ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૨૬૮ ના કાર્તિક વદિ ૬ ના રોજ રવિ-પુષ્ય નક્ષત્રમાં રચેલા ‘ઉપમિતિમારોદ્ધાર’, નાગેન્દ્રગચ્છીય આઠ ઉદય-પ્રભસૂરિએ સં. ૧૨૬૬ માં ધોળકામાં રચેલી ‘ઉપદેશમાલા-કણ્ઠિકા-વૃત્તિ’, આઠ વાદિદેવસૂરિની પરંપરાના આઠ મહનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આઠ મુનિદેવે સં. ૧૩૨૨ માં રચેલ ‘શાંતિનાથચરિત્ર’, રાજગચ્છીય આઠ પ્રભાચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૩૩૪ માં રચેલા ‘પ્રભાવકચરિત’, રાજગચ્છીય આઠ પરમાનંદસૂરિના શિષ્ય આઠ રત્નપ્રભે રચેલા ‘કુવલય માલામંદોપ’ (જૂઓ, રાજગચ્છના મુનિ રામચંદ્રે લખેલા અને શેઠ આસ પાલ પોરવાડે લખાવેલી ‘વિવેકમંજરીપ્રકરણ’ની વૃત્તિની પુષ્પિકા), પં. ધર્મકુમારે સં. ૧૩૩૪ માં રચેલા ‘શાંતિલદ્રચરિત્ર’ (અં. : ૧૨૨૪), રાજગચ્છીય આઠ માનતુંગસૂરિએ મં. ૧૩૩૨ માં રચેલા ‘ત્રિયાંસનાથ ચરિત્ર’ વગેરે અથવા તેમણે સંશોધન કરી પ્રતિષ્ઠા આપી હતી.

સ્પષ્ટ છે કે, આઠ પ્રહુમ્નસૂરિ એ સમયમાં વિદ્વાનો અને કવિઓના પૂજ્યસ્થાને વિરાજમાન હતા.

(જૂઓ, પ્રભાવકચરિત, નંદીસૂત્રવ્યાખ્યા, વિષમપદભંજિકા, મિત્રજનમચરિત્ર (ત્રિયાંસચરિત્ર), અમરાદિત્યમંદોપ ભવ-૧ વગેરે)

૨. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી

૯. આઠ શીલભદ્રસૂરિ—તેમની પાટે પાંચ આચાર્યો થયા.
૧૦. આઠ ધનેશ્વરસૂરિ.

૧૧. આં શાંતિપ્રભ—તેઓ ચંદ્રગચ્છના હતા.

૧૨. આં હરિપ્રભસૂરિ—તેઓ આં શાંતિપ્રભના શિષ્ય હતા. સં ૧૨૧૨.

૧૩. આં યશોભદ્રસૂરિ—સં ૧૩૦૦, સં ૧૩૦૫ (જૂઓ, 'પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ' ભા-૨, લેખાંક : ૫૪૫, ૫૪૭)

૩. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (ચંદ્રશાખા)

૬. આં શીલભદ્રસૂરિ—તેમની પાટે (૧) આં ધનેશ્વર, (૨) આં ચંદ્રસૂરિ, (૩) આં ભરતેશ્વર, (૪) આં ધર્મદોષ અને (૫) આં સર્વદેવસૂરિ થયા.

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ—તેમનાં પં ૦ પાર્શ્વદેવ, પં ૦ પાર્શ્વચંદ્ર, આં ૦ ચંદ્ર, આં ૦ ચંદ્રપ્રભ વગેરે નામો મળે છે. તેઓ 'વિષમપદ-ભંગિકાપંગિકા'માં પોતાનો રૂપરૂ પરિચય આપે છે તેથી નક્કી છે કે, તે આં શીલભદ્રસૂરિના પ્રશિષ્ય હતા અને આં ધનેશ્વરના પં ૦ પાર્શ્વદેવગણિ નામના શિષ્ય હતા. તેમને આચાર્યપદ મળતાં આં શ્રીચંદ્રસૂરિ^૧ બન્યા અને આં ચંદ્રપ્રભસૂરિનામથી પ્રસિદ્ધ થયા. તેઓ લાંબુ જીવ્યા હતા. તેઓ સિદ્ધાંતના અજોડ જ્ઞાતા, ન્યાય-શાસ્ત્રના પારંગામી અને પરમ ધ્યાની હતા. તેઓ સમર્થ વિવેચનકાર અને ગીતવિશારદ ગાયક હતા. તેમનું શાસ્ત્રવિવેચન અને અર્થ-નિરૂપણ જ્ઞાનીઓ માટે અમૃતાંજન જેવું મનાતું હતું. તેઓ આં શીલભદ્રસૂરિ, આં દેવેન્દ્રસૂરિના પરિવારો અને રાજગચ્છમાં સર્વ-માન્ય હતા. તેમના ઉપદેશથી શેઠ નિન્નાના વંશજ મહામાત્ય પૃથ્વીપાલે સં ૧૨૦૬ માં આબૃતીર્થમાં છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘ સાથે જઈને વિમલવસહીનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

૧. इति श्रीशालिमद्रसूरिशिष्यसुविहीतनामधेयश्रीधनेश्वरसूरिशिष्यैः सामान्या-वस्पाप्रसिद्धपण्डितपार्श्वदेवगण्यभिधानैर्विशेषावस्थावगतश्रीचन्द्रसूरिनामभिः स्वपरो-पकारार्थं दृष्ट्वा विषमपदमञ्जिकापजिका परिसमाप्ता ॥

(જૂઓ, જૈનસ્તોત્ર સંદીપ, ભા. ૧, પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ : ૩૧.)

આં ચંદ્રસૂરિએ મં ૦ ૧૧૬૯ના ફાગણ સુદિ ૯ના રોજ ઔદ્યાચાર્ય દિફ્નાગકૃત 'ન્યાયપ્રવેશ' ઉપર આં હરિભદ્રસૂરિએ રચેલી વૃત્તિ ઉપર પંજિકા, મં ૦ ૧૧૭૧માં 'સૂક્ષ્માર્થવિચારમાર્ધ-અતક ટીકા', મં ૦ ૧૧૭૪માં 'નિગીથચૂલ્લિ'ની ટીકા, 'ચૈત્યવંદન-સૂત્ર વૃત્તિ, સર્વસિદ્ધાંતવિષમપદ્યપર્યાય, સુબોધા સામાચારી, મં ૦ ૧૨૨૨માં 'વંદિતાસૂત્રવૃત્તિ' (અં ૦ : ૧૯૫૦), મં ૦ ૧૨૧૬માં 'નંદીમૂત્ર-દુર્ગપદ્યાખ્યા', મં ૦ ૧૨૨૭ના ચૈત્ર સુદિ ૧૩ ને રવિવારે 'છતકદપબૃહચૂલ્લિ-વ્યાખ્યા' (અં ૦ : ૧૧૨૦), મં ૦ ૧૨૨૮માં 'નિરયાવલીમૂત્ર વૃત્તિ' (અં ૦ : ૧૭૪૬), મં ૦ ૧૨૦૩ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને રવિવારે 'હસ્તકાંડ સામુદ્રિક', ગેયપદ્ધતિમાં 'મિદ્ધચકસ્તવન', 'સંગીત સ્ત્રમયસાર, સંગીતરત્નાકર, -પદ્માવતી સ્તોત્ર (સ્લો ૦ ૮), પદ્માવતીઅષ્ટક-સ્વોપસ્યા વ્યાખ્યા માથે (રચના મં ૦ ૧૨૦૩, અં ૦ ૫૨૨)' વગેરે અંથોની રચના તેમજ અશોધન કર્યું છે. વળી, 'ઉવસ્રગ્ગહર સ્તોત્ર' ઉપર મંત્રામ્નાયપૂર્વકની ટીકા પણ રચી છે.

તેમની 'પાટે આં પૂર્ણભદ્ર, આં જિનેશ્વર, આં જિનહત્ત અને આં પદ્મદેવ એ ચાર આચાર્યો થયા. આં પદ્મદેવ ઉત્તમ ચારિત્રપાત્ર મનાતા હતા.

૧૧. આં પૂર્ણભદ્રસૂરિ—જેઓ મર્વ વિષયના ભારે વિવેચક હતા. આ આચાર્યશ્રીએ અથવા આં વાહિદેવમૂરિના પદ્મધર આં પૂર્ણભદ્રે મં ૦ ૧૨૫૪માં રાજ્ય મિદ્ધસાજ જ્યાસિહના મંત્રી મોમની વિનનિશી 'પંચતંત્ર'નો પાઠોદ્ધાર કર્યો હતો.

બલ્લોગનો શ્રીમાત્રી શેક ચગોદેવ આ આચાર્યનો પરમભક્ત હતો. તેનો પુત્ર મંત્રી ચગોવીર બલ્લોગના ગજા ઉદયમિદ્ધ (મં ૦ ૧૨૬૨ થી મં ૦ ૧૩૦૭)ના ખતનાનો ઉપરી હતો, જે શિદ્ધપ્રયાગનો પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન ગણાતો હતો.

૧૨. આં ચંદ્રપ્રભસૂરિ—તેઓ તીવ્ર બુદ્ધિશાળી અને માની હતા. તેમની પાટે જે આચાર્યો થયા. (૧) આં પ્રભાચંદ્રસૂરિ અને (૨) આં મેરુતુંગમુદિ.

૧૩. આં પ્રભાવ્યંદ્રસૂરિ—તેઓ (પિતા), શ્રીરામ અને (માતા) લક્ષ્મીના પુત્ર હતા. તેમણે કંઠસૂં આં હેમચંદ્રસૂરિએ રચેલા ઐતિહાસિક ‘પરિશિષ્ટપર્વ’ના અનુસંધાનમાં સં ૧૩૩૪ના ચૈત્ર સુદિ ૭ને શુક્રવારે પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં ‘પ્રભાવકથરિત’ (અં ૦ : ૫૭૭૪)ની રચના કરી છે; જેનું રાજગચ્છીય (નં ૦ ૧૬મા) આં પ્રદ્યુમ્ન-સૂરિએ સંશોધન કર્યું હતું.

આં મેરુતુંગસૂરિ—તેઓ આં ચંદ્રપ્રભસૂરિના પટ્ટધર હતા. તેમણે સં ૧૩૬૧ના ફાગણ સુદિ ૧૫ને રવિવારે વઢવાણ શહેરમાં ‘પ્રબંધચિંતામણિ’ અંથની રચના કરી છે. આ અથો આજે ગુજરાતના ઇતિહાસનાં મૂળ સાધનો લેખાય છે.

૧૪. આં ગુણચંદ્રસૂરિ—તેઓ આં મેરુતુંગસૂરિના પટ્ટધર હતા. (જૂઓ, પ્રભાવકથરિત, પ્રશસ્તિ શ્લોક ૧ થી ૨૪; પ્રબંધ-ચિંતામણિ.)

૪. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (ચંદ્રશાખા)

૬. આં શીલભદ્રસૂરિ.

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ

૧૧. આં જિનેશ્વરસૂરિ—તેઓ ઘણા રૂપાંગા હતા.

૧૨. આં દેવેન્દ્રસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૫૬ના ચૈત્ર સુદિ ૧૩ને શુક્રવારે ગિરનારતીર્થમાં હંડનાયક જગદેવના પુત્ર મંત્રી અભયકુમારના પુત્ર વસંતરાજે ભરાવેલા નંદીશ્વરતીર્થપટ્ટના પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

૫. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (દેવેન્દ્રશાખા)

૬. આં શીલભદ્રસૂરિ, આં દેવેન્દ્રસૂરિ.

આં શીલભદ્રસૂરિની પાટે ચાર આચાર્યો થયા.

આં દેવેન્દ્રસૂરિનાં બીજા નામો આં દેવચંદ્ર અને આં દેવેન્દુ પણ મળે છે. તેમની પાટે આં ચંદ્રસૂરિ, આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ, આં પ્રમ-સૂરિ વગેરે થયા હતા. આંદેવભદ્રસૂરિ, આંચંદ્રસૂરિની પાટે આં ભદ્રેશ્વર થયાનું માને છે. આથી અહીં એ જ રીતે પટ્ટાવલીનો ક્રમ આપ્યો છે.

૧૦. આં શ્રીચંદ્રસૂરિ—તેમની પાટે ચાર આચાર્યો થયા.

૧૧. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ—તેઓ આં દેવેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય પંચ શ્રીભૂપલુના શિષ્ય હતા, અને આચાર્ય થયા પછી આં દેવેન્દ્રસૂરિની પાટે આવ્યા હતા, પરંતુ તેઓ આં ચંદ્રપ્રભની આજ્ઞામાં રહ્યા હતા.

તેઓ મોટા તપસ્વી હતા. તેમણે જિંદગી પર્યંત એકાંતરે ઉપવાસ કર્યા હતા. તેમના ઉપદેશથી સૌરાષ્ટ્રના ઠંડનાયક મંત્રી સન્નન શ્રીમાલીએ સં. ૧૧૮૫માં ગિરનાર તીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો, તેમજ ગુજરાતના મહામાત્ય શાંત મહેતા તેમજ મંત્રી સન્નને વડઉદ્ધવ(વડોદરા)માં મોટો રથયાત્રાનો મહોત્સવ કર્યો હતો. આચાર્યશ્રીએ ભાંડલમાં ભં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

તેમની પાટે આં અજિતસિંહ, આં હરિભદ્ર, આં અભયદેવ અને આં વર્ધમાન થયા.

૧૨. આં અજિતસિંહસૂરિ.

૧૩. આં દેવભદ્રસૂરિ—તેમણે આં ભદ્રેશ્વરસૂરિના કરકમલથી દીક્ષા લીધી હતી, તેમજ આં અજિતસિંહ પાસેથી વ્યાકરણ, સાહિત્ય, ન્યાય, પિંગલ, જ્યોતિષ અને આગમનું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું. તેઓ ભારે પ્રતાપી, પરમ શાંત, ગંભીર અને પ્રકાંડ જ્ઞાની હતા. તેમણે સં. ૧૨૩૬ ના કાગળ વહિ ૧૪ ને ગુરુવારે પીંડવાડા પાસે ઝાદવદ્લી (ઝાડોલી) ગામમાં શેઠ મોઢાએ ભરાવેલા ભં ઋષભદેવ અને ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની અજ્ઞનશલાકા કરી પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (જૂઓ, પ્રકં ૪૩, પૃ. ૦....; જૈનસત્યપ્રકાશ, કં ૧૫૮)

તેમણે ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર ટીકા, તર્ત્વિણદુપકરણ, પ્રમાણપ્રકાશ (પદ્યમય ન્યાયનો ગ્રંથ) અને સં. ૧૨૪૨માં પાટણમાં પોતાના શિષ્ય પદ્મધર આં સિદ્ધસેન તથા સર્વવેદી ગુરુભક્ત આં જિનેશ્વરની વિનિતિથી અને પંચ જિનચંદ્રગણિની મહદથી ‘સિન્નસચરિય’ની રચના કરી છે, જેની પહેલી પ્રતિ પંચ વિમલચંદ્રગણિએ લખી હતી.

૧૪. આં સિદ્ધસેનસૂરિ—તેમણે સં૦ ૧૨૭૮માં આં નેમિચંદ્રના ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’ની ટીકા, ‘પદ્મપ્રભચરિત્ર’, સામાચારી અને સ્તુતિઓ’ની રચના કરી છે. તેમના બીજા પદ્ધર આં મુનિચંદ્રસૂરિના શિષ્ય પં૦ વીરદેવગણિએ ‘મહીવાલકહા’ (અં : ૧૮૨૮) રચી છે.

૧૫. આં યશોદેવસૂરિ—તેઓ સમર્થ વિદ્વાન અને વાદી તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા.

૧૬. આં માનદેવસૂરિ—તેઓ પવિત્ર આત્મા હતા.

૧૭. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેઓ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રધારી અને મિષ્ટલાષી હતા. તેમના ઉપદેશથી મહાદાની શેઠ લાખાણુ પદ્મીવાલે સં૦ ૧૨૬૬ના કાર્તિક મહિનામાં અંલાતમાં ‘સમરાધ્યયકહા’ લખાવી અને તેમણે તેનું વ્યાખ્યાન કર્યું. સં૦ ૧૩૬૩, સં૦ ૧૩૬૬માં આં હંસરાજસૂરિ થયા હતા.

૧૮. આં દેવપ્રભસૂરિ—તેઓ મહાશાની, પ્રહ્લચારી, તેજસ્વી, સરળ અને મિષ્ટલાષી હતા. તેમના ઉપદેશથી શેઠ કડવા ધાકડે સં૦ ૧૩૦૮માં ‘ઉત્તરજયણુસૂત’ લખાવ્યું.

૧૯. આં રત્નાકરસૂરિ—તેઓ સં૦ ૧૩૦૮માં ગુરુના હાથે આચાર્ય થયા. શેઠ કડવાએ તેમનો પદ્મમહોત્સવ કર્યો. તેમણે તે શેઠે લખાવેલા ‘ઉત્તરજયણુસૂત’ની પ્રતિની પ્રશસ્તિ રચી હતી. (જૂઓ, સિજ્જ સચરિય, મહીવાલકહા, જૈન પુ૦ પ્ર૦ સં૦, પુ૦ ૨૭, ૨૮)

૬. રાજગચ્છ પટ્ટાવત્રી (દેવેન્દ્રશાખા)

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૧. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ—તેઓ ચ દ્રગચ્છના હતા.

૧૨. આં હરિભદ્રસૂરિ—તેઓ આં ભદ્રેશ્વરના શિષ્ય હતા, અને તેમની પાટે આવ્યા હતા. તેમણે આં વર્ધમાનના શિષ્ય પં૦ જિનચંદ્રગણિને આચાર્યપદે સ્થાપન કર્યા હતા.

૧૩. આં શાંતિસૂરિ.

૧૪. આં અભયદેવસૂરિ અથવા આં ઉદયદેવસૂરિ.

૧૫. આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ.

૧૬. આં સુનિરત્નસૂરિ.

૧૭. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૮. આં યશોદેવસૂરિ—આં દેવચંદ્રસૂરિ.

મંલવ છે કે, રાજગચ્છના ૧૩ માં આં, જિનચંદ્રસૂરિએ આં યશોદેવને આચાર્યપદ આપ્યું હોય.

આં દેવચંદ્રે મં ૧૨૬૮ ના કાર્તિક વદિ ૬ ને, રવિવારે પુબ્ધ નક્ષત્રમાં ‘ઉપમિતિસારોદ્ધાર’ (અં : ૫૩૭૦) ની રચના કરી છે. રાજગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ તેનું સંશોધન કર્યું હતું.

આં દેવચંદ્રના પદ્મધર આં વિજયચંદ્રના ઉપદેશથી શેઠ વુટડીના પુત્ર તેજપાલની પત્ની લક્ષ્મીએ સં ૧૩૩૦ ના શ્રાવણ વદિ ૧૨ ને રવિવારે ‘પદ્મપણાકટપ’ લખ્યો છે. (જૂઓ, જૈં ૦ પુ ૩૦, પ્ર ૧૪)

૧૯. આં વિષ્ણુચંદ્રસૂરિ—તેઓ આં યશોદેવના શિષ્ય હતા.

૨૦. આં સિંહતિલકસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૨૭ માં ‘મંત્ર-રાજરહસ્ય-સ્વોપણ લીલાવતી ટીકા, ચંદ્રમેનસૂરિએ રચેલા કલ્પના આધારે સં ૧૩૨૩ માં રચેલો વૃદ્ધમાનવિદ્યાકલ્પ (શ્લો ૦ ૭૭+૬૬+૧૩) પરમેષ્ઠિવિદ્યાયંત્ર સ્તોત્ર, ઋષિમંડલયંત્ર સ્તોત્ર, લઘુનમસ્કાર-યંત્ર સ્તોત્ર, ગણિતતિલકવૃત્તિ, મં ૧૩૨૬ માં આં પદ્મપ્રભકૃત, ‘ભુવનહીપક’ ની ટીકા વગેરે ગ્રંથોની રચના કરી છે.

તેમના ગુરુભાઈ પં ૫૦ પદ્મદેવ હતા. તેઓ ચંદ્રાવતીના શેઠ મોદ પોરવાડના પુત્ર પૂર્ણદેવના આઠ પુત્રો પૈકીના ત્રીજા પુત્ર હતા. તેણે નાગેંદ્રગચ્છીય વિજયસિંહના ઉપદેશથી પ્રતિજ્ઞાધારી આં, વિષ્ણુચંદ્ર પાસે નીકા લીધી હતી અને - આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તેમના ઉપદેશથી મોટાભાઈ પ્રહલદેવની પત્ની પોહિણીએ ‘ત્રિવર્ણ ગલાકાપુરુષચરિત્ર’ નું ‘આદિનાથચરિત’ લખાવ્યું હતું.

પં ૫૦ પદ્મપ્રભે મં ૧૨૬૪ માં ‘કુંચુનાથચરિત્ર, સુનિસુવતસ્વામી ચરિત્ર, પાર્શ્વનાથસ્તવન’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે.

૭. રાજંગચ પટ્ટાવલી (દેવેંદ્રશાખા)

૯. આં દેવસદ્રસૂરિ.

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૧. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ.

૧૨. આં અભયદેવસૂરિ.

૧૩. આં પરમાનંદસૂરિ—ચંદ્રાવલીના શેઠ સીદ પોરવાડના પુત્ર પૂર્ણચંદ્રને આઠ પુત્રો હતા. તે પૈકીના ત્રીજા પુત્ર બહુદેવ અને છઠા પુત્ર ચશોવીરે દીક્ષા લીધી અને તેઓ કમથા: આં પદ્મદેવ અને આં પરમાનંદ નામે થયા. ચશોવીર (આં પરમાનંદ) સૌમાં વિખ્યાત અને પંડિતોમાં મુખ્ય હતા. આં પરમાનંદસૂરિએ સં ૧૨૨૧ લગભગમાં આં ગગર્ધિએ રચેલા ‘કર્મગ્રંથ’ની ટીકા અને ‘હિતોપદેશમાલાપ્રકરણ’ રચ્યાં છે. આં પરમાનંદ અને મડા હડગચ્છીય આં ચક્રેશ્વરે સં ૧૨૨૧ માં ચંદ્રાવલીનગરમાં ‘નાયા ધમ્મકહાઓ’ તેમજ ‘ચણચૂડકહા’ તાડપત્ર પર લખાવી છે.

૧૪. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેઓ ચંદ્રાવલીના શેઠ સીદ પોરવાડના વંશના શેઠ વીલ્હણના ત્રીજા પુત્ર હતા. તેમણે દીક્ષા લીધી અને આં રત્નપ્રભસૂરિ થયા પછી આં પરમાનંદસૂરિની પાઠે આવ્યા. તેમના ઉપદેશથી પિતા વીલ્હણ પોરવાડે સં ૧૩૧૦ના વૈશાખ વદિ ૫ ને ગુરુવારે આરાસણતીર્થમાં ભંડ નેમિનાથના દેરાસરમાં સ્તંભ કરાવી આપ્યો. તેમના ઉપદેશથી તેમના મોટાભાઈ આસપાલે ડાહ્યાપદ્મમાં ભંડ સુમતિનાથની પ્રતિમા લરાવોતે પધરાવી. તેમજ સં ૧૩૨૨ના કાર્તિક વદિ ૮ ને સોમવારે ‘વિવેકમંજરી’ની વૃત્તિ લખાવી; જેની પુષ્પિકા રાજંગચના ૧૬ માં આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ સંશોધી હતી. આં રત્નપ્રભસૂરિએ ‘કુવલયમાલાસંક્ષેપ’ રચ્યો છે, જેને ઉપર્યુક્ત આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ જ સંશોધ્યો હતો.

(જૂઓ, પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ભા-૨, લેખાંક : ૨૭૯, ૨૮૦, ૨૮૦; જૈન પુસ્તકપ્રચલિતસંગ્રહ, પુ ૩૦)

૧૪. આં અભયદેવસૂરિ અથવા આં ઉદયદેવસૂરિ.

૧૫. આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ.

૧૬. આં સુનિરત્નસૂરિ.

૧૭. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૮. આં યશોદેવસૂરિ—આં દેવચંદ્રસૂરિ.

સંભવ છે કે, રાજગચ્છના ૧૩ માં આં જિનચંદ્રસૂરિએ આં યશોદેવને આચાર્યપદ આપ્યું હોય.

આં દેવચંદ્રે સં ૧૨૯૮ ના કાર્તિક વૃદ્ધિ ૬ ને રવિવારે પુખ્ત નક્ષત્રમાં ‘ઉપમિતિસારોદ્ધાર’ (અં ૦ : ૫૩૭૦)ની રચના કરી છે. રાજગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ તેનું સંશોધન કર્યું હતું.

આં દેવચંદ્રના પદ્મધર આં વિજયચંદ્રના ઉપદેશથી શેઠ વુટડીના પુત્ર તેજપાલની પત્ની લક્ષ્મીએ સં ૧૩૩૦ ના શ્રાવણ વૃદ્ધિ ૧૨ ને રવિવારે ‘પર્યુષણકલ્પ’ લખ્યો છે. (જૂઓ, જૈ ૦ પુ ૦ પ્ર ૦, પ્ર ૦ ૧૪)

૧૯. આં વિષ્ણુચંદ્રસૂરિ—તેઓ આં યશોદેવના શિષ્ય હતા.

૨૦. આં સિંહતિલકસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૨૭ માં ‘મંત્ર-રાજરહસ્ય-સ્વોપજ્ઞ લીલાવતી ટીકા, ચંદ્રસેનસૂરિએ રચેલા કલ્પના આધારે સં ૧૩૨૩ માં રચેલો વૃર્ધમાનવિદ્યાકલ્પ (શ્લો ૦ ૭૭+ ૬૬+૧૩) પરમેષ્ઠિવિદ્યાયંત્ર સ્તોત્ર, ઋષિમંડલયંત્ર સ્તોત્ર, લઘુનમસ્કાર-યંત્ર સ્તોત્ર, ગણિતતિલકવૃત્તિ, સં ૧૩૨૬ માં આં પદ્મપ્રભકૃત ‘ભુવનદીપક’ની ટીકા વગેરે ગ્રંથોની રચના કરી છે.

તેમના ગુરુભાઈ પં ૦ પદ્મદેવ હતા. તેઓ ચંદ્રાવતીના શેઠ સીંઠ પોરવાડના પુત્ર પૂર્ણદેવના આઠ પુત્રો પૈકીના ત્રીજા પુત્ર હતા. તેણે નાગેન્દ્રગચ્છીય વિજયમિહના ઉપદેશથી પ્રતિભોધ પામી. આં વિષ્ણુચંદ્ર પાત્રે દીક્ષા લીધી હતી અને - આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તેમના ઉપદેશથી ગ્રાંથભાઈ બ્રહ્મદેવની પત્ની પોહિણીએ ‘ત્રિવર્ણ-શલાકાપુરુષચરિત્ર’નું ‘આદિનાથચરિત’ લખાવ્યું હતું.

પં ૦ પદ્મપ્રભે સં ૧૨૬૪ માં ‘કુંચુનાથચરિત્ર, સુનિસુવ્રતસ્વામી-ચરિત્ર, માર્શનાથસ્તવન’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે. . .

૭. 'રાજંગચ પટ્ટાવલી (દેવેન્દ્રશાખા)

૯. આં દેવભદ્રસૂરિ.

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૧. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ.

૧૨. આં અભયદેવસૂરિ.

૧૩. આં પરમાનંદસૂરિ—ચંદ્રાવતીના શેઠ સીદ પોરવાડના પુત્ર પૂર્ણચંદ્રને આઠ પુત્રો હતા. તે પૈકીના ત્રીજા પુત્ર બહુદેવ અને છઠ્ઠા પુત્ર યશોવીર દીક્ષા લીધી અને તેઓ ક્રમશઃ આં પદ્મદેવ અને આં પરમાનંદ નામે થયા. યશોવીર (આં પરમાનંદ) સૌમાં વિખ્યાત અને પંડિતોમાં મુખ્ય હતા. આં પરમાનંદસૂરિએ સં૦ ૧૨૨૧ લગભગમાં આં ગગર્ધિએ રચેલા 'કર્મત્રય'ની ટીકા અને 'હિતોપદેશમાલાપ્રકરણ' રચ્યાં છે. આં પરમાનંદ અને મડા હડગચ્છીય આં ચક્રેશ્વરે સં૦ ૧૨૨૧ માં ચંદ્રાવતીનગરમાં 'નાયા ધમ્મકહાઓ' તેમજ 'ચણ્ણચૂડકહા' તાડપત્ર પર લખાવી છે.

૧૪. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેઓ ચંદ્રાવતીના શેઠ સીદ પોરવાડના વંશના શેઠ વીરહણના ત્રીજા પુત્ર હતા. તેમણે દીક્ષા લીધી અને આં રત્નપ્રભસૂરિ થયા પછી આં પરમાનંદસૂરિની પાઠે આવ્યા. તેમના ઉપદેશથી પિતા વીરહણ પોરવાડે સં૦ ૧૩૧૦ના વૈશાખ વદિ ૫ ને ગુરુવારે આરાસણતીર્થમાં ભંડ નેમિનાથના દેરાસરમાં સ્તંભ કરાવી આપ્યો. તેમના ઉપદેશથી તેમના મોટાભાઈ આસપાલે ડાહ્યાપદ્રમાં ભંડ મુખતિનાથની પ્રતિમા ભરાવોને પધરાવી. તેમજ સં૦ ૧૩૨૨ના કાર્તિક વદિ ૮ ને સોમવારે 'વિવેકમંજરી'ની વૃત્તિ લખાવી; જેની પુષ્પિકા રાજંગચના ૧૬ માં આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ સંશોધી હતી. આં રત્નપ્રભસૂરિએ 'કુવલયમાલાસંશ્લેષ' રચ્યો છે, જેને ઉપર્યુક્ત આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ જ સંશોધ્યો હતો.

(જૂઓ, ગ્રામીન જૈન લેખસંગ્રહ ભા-૨, લેખાંક : ૨૭૯, ૨૮૦, ૨૮૦; જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુ૦ ૩૦)

૮. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (દેવેન્દ્રશાખા)

૯. આં દેવેન્દ્રસૂરિ—તેઓ ચંદ્રગચ્છના હતા. આં બાલ-ચંદ્ર તેમની પાટે સોધા આં ભદ્રેશ્વરને બતાવે છે પણ અમે અહીં પટ્ટાંકની એકવાક્યતા માટે તેમની પાટે આં શ્રીચંદ્ર અને તેમની પાટે આં ભદ્રેશ્વરને જણાવ્યા છે.

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૧. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ.

૧૨. આં અસ્યદેવસૂરિ—તેઓ ‘કલિકાલગૌતમ’ તરીકે વિખ્યાત હતા. તેમના ઉપદેશથી મહાકવિ આસડ જૈન બન્યો હતો; જેણે ‘વિવેકમંજરી’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે.

૧૩. આં હરિભદ્રસૂરિ.

૧૪. આં બાલચંદ્રસૂરિ—મોઢેરામાં ધારાદેવ નામે મોઢા^૧ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો; જે વિદ્વાન હતો અને જૈન શાસ્ત્રોનો જાણકાર પંથ હતો. તેની પત્ની વીજળીએ મુંબલ નામના બાળકને જન્મ આપ્યો. આં હરિભદ્રે બાળક મુંબલને ઉપદેશ આપ્યો તેથી તે વૈરાગ્યવાસિત થયો. તેણે તેના માબાપની અનુજા મેળવી, તેમણે તેને દીક્ષા આપી, તેનું નામ મુનિ બાલચંદ્ર રાખ્યું. બાલમુનિ તેજસ્વી હતા, તીવ્ર બુદ્ધિશાળી હતા, તેમણે ચૌલુક્ય રાજશુરુ પંચ પદ્માદિત્ય પાસે અભ્યાસ કર્યો. આં વાદિદેવસૂરિની પરંપરાના આં ઉદયસૂરિ પાસેથી સારસ્વત મંત્ર ગ્રાપ્ત કર્યો અને સરસ્વતીદેવીની સાધના કરી. સરસ્વતીદેવીએ સ્વપ્નમાં આવી વરદાન આપ્યું કે, ‘હું તારા સારસ્વત મંત્રજાપથી પ્રસન્ન છું. તું મહાકવિ કાલિદાસની કોટિનો કવિ બનીશ.’ ત્યારથી મુનિ બાલચંદ્રની કાવ્યશક્તિનો પ્રતિદિન વિકાસ થવા માંડ્યો. તેમણે મહામાતૃ વસ્તુપાલને ઉદેશીને એક કાવ્ય બનાવ્યું છે કે—

૧. મોઢ માટે જુઓ, પ્રકૃ ૩૨, પૃ ૫૨૪.

ગૌરી રાગવતી ત્વયિ ત્વયિ વૃષો વદ્વાદરઃ ત્વં યુતઃ

ત્વં મૃત્યા ત્વં ચ લસદગુણઃ શુભગણઃ કિંવા બહુ વ્રૂમહે ।

શ્રીમન્ત્રીશ્વર ! નૂનમીશ્વરકલાયુક્તસ્ય તે યુજ્યતે -

વાલેન્દું ચિસ્મુચ્ચકૈ રચયિતું ત્વત્તોડ્પરઃ કઃ પ્રમુઃ ? ॥

આ પદ્ય સાંભળી મહામાત્ય વસ્તુપાલ આનંદ પામ્યો અને મુનિ બાલચંદ્રના આચાર્યપદ મહોત્સવમાં ૧૦૦૦ દ્રમ્મ વાપર્યા. .

કવિ સોમેશ્વર અને હરિહર વગેરે સમકાલીન વિદ્વાનો મહામાત્ય વસ્તુપાલને ‘વસંતપાલ’ કહીને બોલાવતા હતા, તેથી મહાકવિ આં બાલચંદ્રે ‘વસંતવિલાસ’ નામે મહાકાવ્યની રચના કરી, જેમાં મહામાત્ય વસ્તુપાલ અને પોતાની સંપૂર્ણ જીવનકથા ગૂંથી છે.

આં બાલચંદ્ર વૈદર્ભીરીતિના આલેખક છે, તેથી અપરાજિતે તેમને વૈદર્ભીરીતિના સર્વોત્તમ કવિ તરીકે બિરદાવ્યા છે. તેમણે સં ૧૨૯૮ લગભગમાં ‘વસંતવિલાસ મહાકાવ્ય’ (અર્ગ : ૧૪), સં ૧૨૭૭માં ‘કરુણાવજ્રાયુધ નાટક’ (અંક : ૫), સં ૧૨૪૭-૪૮માં મહાકવિ આસકની ‘વિવેકમંજરી’ ઉપર ટીકા, તેમજ ‘ઉપદેશકંદલી’ની ટીકા અને પ્રાસંગિક શ્લોકો વગેરેની રચના કરી છે. તેમણે ‘કરુણાવજ્રાયુધનાટક’માં રાજા વજ્રાયુધ અને કબૂતરની ઘટના વર્ણવી છે. મહામાત્ય વસ્તુપાલના શત્રુજયતીર્થના ઉત્સવમાં આ નાટક ભજવાયું હતું.^૧

૯. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી

માળવાની ઉલ્લૈની નગરીમાં લં શાંતિનાથના દેરાસરમાં એક

૧. જૈન સાદિત્યમાં ધણા નાટકોના ઉલ્લેખો મળી આવે છે. ‘રાવ-પસેણીયસુત’માં ૩૨ નાટકો, ‘પુષ્પિયાસુત’માં ૩૨ નાટકો, ‘પિંડનિબ્બુતિ’માં રત્યવાજ્ર નાટક, આસાદામૃતિ નાટક, ‘ઉત્તરજયલસુત’ અં ૧૩, ગાં ૧૯૬; અં ૧૮, ગાં ૧૪૦ માં મહુધરીગત તથા સોભાવણિના ઉલ્લેખો મળે છે, તેમજ આં નન્નસરિત્તુ વૃષભવજ, આં શીર્ષાકના ‘મહાપુરિસચરિય’માં વર્ણવેલું વિષુધાનંદ નાટક આં મેવપ્રભત્તું ધર્માબ્ધિદય નાટક અર્થાત્ છાયાનાટ્યપ્રમથ, દશાર્ણભદ્ર નાટક વગેરે પ્રસિદ્ધ પ્રાચીન નાટકો છે. આ નાટકો સમામાં જાહેર રીતે ભજવાતાં હતાં.

‘શુરુચક્રમંડલ’ છે; જેમાં વચ્ચે ૧ અને બન્ને ખાજીના પરિકરમાં ચાર-ચાર એમ આઠ એ રીતે કુલ નવ શુરુમૂર્તિઓ છે; જેમાં આ પ્રકારે શિલાલેખ છે—

(૧) સં૦ ૧૩૨૨ જ્યેષ્ઠ શુદિ ૧૩ વ્રુષે શ્રીમદ્રેશ્વરસૂરિ, શ્રીજયસિંઘ(હ)-સૂરિ-શ્રીદેવહર્ષસૂરિ-(૨) શ્રીભુવનચંદ્રસૂરિ-શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ-શ્રીજિનેશ્વરસૂરિ-શ્રીજિન-દેવસૂરિ-(૩) શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ-શ્રીશાંતિપ્રભસૂરિ ॥ અમીપાં મૂર્તિઃ પં૦ નર-ચંદ્રગણિના (૪) કારાપિતા પ્રતિષ્ઠિતા શ્રીવર્ધમાનમૂરિભિઃ ॥ શુભં મવતુ ॥

(જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૧૮, ૨૧૯, પૃ૦ ૩૧)

આ શિલાલેખના આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ વગેરે આચાર્યો કયા ગચ્છના હતા અને કયારે કયારે વિદ્યમાન હતા તેનો નિર્ણય કરવાનું કોઈ સ્પષ્ટ પ્રમાણ મળતું નથી; પણ અનુમાનથી કંઈક તારવીએ છીએ.

વિક્રમની બારમી શતાબ્દીમાં (૧) રાજગચ્છના આં ચંદ્રસૂરિના પદ્ધર સં૦ ૧૧૮૫, (૨) સવેગિ વડગચ્છના આં પદ્મસૂરિના પદ્ધર સં૦ ૧૧૮૭ અને (૩) વડગચ્છના આચાર્ય વાહિદેવસૂરિના પદ્ધર સં૦ ૧૨૨૬ એમ ત્રણ ભદ્રેશ્વરસૂરિઓ થયા.

જો આ શિલાલેખ રાજગચ્છના આં ભદ્રેશ્વરસૂરિનો હોય તો અનુક્રમે (૧૧) આં ભદ્રેશ્વર, (૧૨) આં જયસિંહ, (૧૩) આં હેમહર્ષ, (૧૪) આં ભુવનચંદ્ર, (૧૫) આં દેવચંદ્ર, (૧૬) આં જિનેશ્વર, (૧૭) આં જિનદેવ, (૧૮) આં જિનચંદ્ર, (૧૯) આં શાંતિપ્રભ અને (૨૦) આં વર્ધમાન—એ રીતે પદ્ધપરંપરા બને.

ખીજી રીતે તપાસીએ તો નક્કી છે કે, આમાંના ઘણા આચાર્યો તેરમી શતાબ્દીના સમકાલીન આચાર્યો છે.

આ શુરુચક્રમંડલ પં૦ નરચંદ્રગણિએ કરાવ્યું છે અને આં વર્ધમાને તેની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.^૧

૧. હમીરગઢ તીર્થના શિવાલેખોમાં આં ચંદ્રસિદ્ધશ્વરિ સં૦. ૧૨૧૯, આં પૂર્ણચંદ્રસિદ્ધિ આં વર્ધમાનશ્વરિ સં૦ ૧૩૪૬ થી નામો મળે છે.

૧૦. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (દેવેન્દ્રશાખા)

૯. આં દેવલદ્રસૂરિ.

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૧. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ.

૧૨. આં વર્ધમાનસૂરિ—આ આચાર્ય ઠેાની પાટે થયા તે સંબંધી સ્પષ્ટ ઉદ્ધેષ મળતો નથી.

૧૩. આં જિનચંદ્રસૂરિ—તેઓ આં વર્ધમાનના શિષ્ય હતા અને આં ભદ્રેશ્વરના પટ્ટધર હતા. આં હરિભદ્રસૂરિના હાથે તેમને આચાર્યપદ મળ્યું હતું. તેમને (૧) આં સર્વદેવ, (૨) આં કનકપ્રભના શિષ્ય આં પદ્મદેવ, (૩) આં ચંદ્ર (બીજા)ના શિષ્ય આં યશોદેવ અને (૪) આં જયસિંહને આચાર્યપદ આપ્યું હતું.

(૧૪) આં ભુવનચંદ્રસૂરિ—તેઓ આં જિનચંદ્રના શિષ્ય હતા. તેમણે તારગાતીર્થમાં સં ૧૩૦૪, સં ૧૩૦૫માં શેઠ ધન-ચંદ્રના પુત્ર શેઠ થાહડના પુત્રો ભુવનચંદ્ર તથા પદ્મચંદ્રે ભરાવેલી ભં અજિતનાથની બે કાઉસગિયા પ્રતિમાઓની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ પ્રતિમાઓ આજે તારગાતીર્થ અને પાલનપુરના મોટા દેરાસરમાં વિરાજમાન છે.

૧૪. આં જયસિંહસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૧૫માં શરદ્ ઋતુમાં પાલી નગરમાં શેઠ સાધારણના ઘરમાં રહી, વાચક ઉમા-સ્વાતિના ‘જંબૂદ્વીવસમાસ’ની વિનયજનહિતા ટીકા રચી છે તેમજ સં ૧૨૧૫માં આં જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણના ‘એત્તસમાસ’ની ટીકા (અં ૩૦૦૦) રચી છે. ચંદ્રગચ્છના આં જયસિંહે સં ૧૨૮૦માં ખંભાતમાં વીરવસહિકામાં સરસ્વતીદેવીની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

૧૧. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (દેવેન્દ્રશાખા)

૯. આં દેવેન્દ્રસૂરિ.

‘ગુરુચક્રમંડલ’ છે; જેમાં વચ્ચે ૧ અને બન્ને બાજુના પરિકરમાં ચાર ચાર એમ આઠ એ રીતે કુલ નવ ગુરુમૂર્તિઓ છે; જેમાં આ પ્રકારે શિલાલેખ છે—

(૧) સં૦ ૧૩૨૨ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૩ વૃષે શ્રીમદ્રેશ્વરસૂરિ, શ્રીજયસિંધ(હ)-સૂરિ-શ્રીદેવહર્ષસૂરિ-(૨) શ્રીમુવનચંદ્રસૂરિ-શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ-શ્રીજિનેશ્વરસૂરિ-શ્રીજિન-દેવસૂરિ-(૩) શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ-શ્રીશાંતિપ્રભસૂરિ ॥ અમીપાં મૂર્તિઃ પં૦ નર-ચંદ્રગણિના (૪) કારાપિતા પ્રતિષ્ઠિતા શ્રીવર્ધમાનસૂરિભિઃ ॥ શુભે સ્થવતુ ॥

(જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૧૮, ૨૧૯, પૃ૦ ૩૧)

આ શિલાલેખના આ૦ ભદ્રેશ્વરસૂરિ વગેરે આચાર્યો કયા ગચ્છના હતા અને કયારે કયારે વિદ્યમાન હતા તેનો નિર્ણય કરવાનું કોઈ સ્પષ્ટ પ્રમાણ મળતું નથી; પણ અનુમાનથી કંઈક તારવીએ છીએ.

વિક્રમની ખારમી શતાબ્દીમાં (૧) રાજગચ્છના આ૦ ચંદ્રસૂરિના પદ્મધર સં૦ ૧૧૮૫, (૨) સંવેગિ વડગચ્છના આ૦ પદ્મસૂરિના પદ્મ-ધર સં૦ ૧૧૮૭ અને (૩) વડગચ્છના આચાર્ય વાહિદેવસૂરિના પદ્મ-ધર સં૦ ૧૨૨૬ એમ ત્રણ ભદ્રેશ્વરસૂરિઓ થયા.

જો આ શિલાલેખ રાજગચ્છના આ૦ ભદ્રેશ્વરસૂરિનો હોય તો અનુક્રમે (૧૧) આ૦ ભદ્રેશ્વર, (૧૨) આ૦ જયસિંહ, (૧૩) આ૦ હેમહર્ષ, (૧૪) આ૦ ભુવનચંદ્ર, (૧૫) આ૦ દેવચંદ્ર, (૧૬) આ૦ જિનેશ્વર, (૧૭) આ૦ જિનદેવ, (૧૮) આ૦ જિનચંદ્ર, (૧૯) આ૦ શાંતિપ્રભ અને (૨૦) આ૦ વર્ધમાન—એ રીતે પદ્મપરંપરા બને.

ખીજી રીતે તપાસીએ તો નક્કી છે કે, આમાંના ઘણા આચાર્યો તેરમી શતાબ્દીના સમકાલીન આચાર્યો છે.

આ ગુરુચક્રમંડલ પં૦ નરચંદ્રગણિએ કરાવ્યું છે અને આ૦ વર્ધમાને તેની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.^૧

૧. હમીરગઢ તીર્થના શિલાલેખોમાં આ૦ ચંદ્રસિંહસૂરિ સં૦. ૧૨૧૯, આ૦ પૂર્ણચંદ્રસૂરિશિષ્ય આ૦ વર્ધમાનસૂરિ સં૦ ૧૩૪૬ માં નામો મળે છે.

૧૩. રાજગચ્છ પટ્ટાવત્રી (ધર્મધોષગચ્છ)

૯. આં શીલભદ્રસૂરિ—તેમની પાટે આં ધનેશ્વર, આં ચંદ્ર, આં ભસ્તેશ્વર, આં ધર્મધોષ અને આં સર્વદેવ થયા હતા.

૧૦. આં ધર્મધોષસૂરિ—તેમનું બીજું નામ આં ધર્મસૂરિ પણ મળે છે. તેઓ વ્યાકરણના પારગામી, ન્યાયશાસ્ત્રના નિષ્ણાત, સૂત્ર-અર્થના સમર્થ વ્યાખ્યાતા અને અપૂર્વ બુદ્ધિવાળા હતા. તેઓ છ ઘડીમાં ૫૦૦ શ્લોક મુખપાઠ કરી શકતા હતા. તેઓ મહાવાદી હતા. તેમને અંબિકાદેવી પ્રસન્ન હતી. તેમણે નાગોર, શાકંભરી અને અજમેરની રાજસભામાં વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં, અને 'ત્યાંના' રાજવીઓ તેમજ જનતા ઉપર પ્રભાવ પાડ્યો હતો. નાગોરનો રાજા આલ્હણ (નાટોલનો રાજકુમાર સં ૧૧૬૭ થી ૧૨૧૮), શાકંભરીના રાજાઓમાં અજયરાજ, જેણે અજમેર વસાવ્યું; રાજા અર્જુણરાજ, જેણે પોતાની પુત્રી જલ્હણા (ચંદ્રલેખા) પૂર્ણેશ્વર કુમારપાલને પરણાવી હતી (મૃત્યુ સં ૧૨૦૮), ચોથો વિઘ્નહરાજ (સં ૧૨૧૨ થી ૧૨૨૦) વગેરે રાજાઓ આં ધર્મધોષસૂરિને ગુરુદેવ તરીકે માનતા હતા. તેમણે અજમેરમાં રાજા અર્જુણરાજની સભામાં દિગંબર વાદી ગુણચંદ્રને હરાવ્યો હતો.^૧ બીજા ઘણા વાદોમાં વિજય મેળવ્યો હતો. તેમના ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામી અજમેરના રાજા વિઘ્નહરાજે (વીશલદેવે) જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો હતો. પોતાના રાજ્યમાં અગિયારશ વગેરે તિથિઓમાં અમારિ પળાવી હતી. અજમેરમાં મોટો રાજવિહાર બંધાવી, તેમાં લં શાંતિનાથની મોટી

૧. વાદિચન્દ્ર ગુણચન્દ્રમિજેતા મૂપતિત્રયવિબોધવિઘાતા ।

ધર્મસૂરિરિતિ નામ પુરાડસીદ્ધ વિશ્વવિશ્વવિદિતો મુનિરાજ ॥૩૧॥

(જૂઓ, રાજગચ્છ પટ્ટાવત્રી અર્થુદ પ્રાચીન લેખસદોહ, લેખાક : ૧)

મુલભવિવિઘલભિર્માગ્યસૌમાગ્યમૂર્મિર્મવશતકૃતપુણ્યપ્રાપ્યપાદપ્રસાદઃ ।

જિનપતિમતત્તિત્રોત્સર્પણાકેલિકારો જયતિ કલિયુગેડસ્મિન્ ગૌતમો ધર્મસૂરિઃ॥

(—રાજગચ્છ પટ્ટાવત્રી, શ્લોક ૭૧, ૮૪, વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવત્રીસંગ્રહ)

જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી; તેના કળશ-દંડ ચડાવ્યા હતા. અને તેની ધજા પણ અરિસિંહ અને માલવરાજને સાથે રાખીને પોતે જ બાંધી હતી. આ સ્થાનનો મુસલમાનોએ નાશ કર્યો, જે સ્થાન અત્યારે “અઢાઈ દિનકા ઝોંપડા” એ કૌતુકી નામથી ઓળખાય છે.

૧. આ સિવાય આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી રાજા વિમ્બહની માતા મુહવ-દેવીએ સમહુપુર વગેરે ૧૦૫ સ્થાનોમાં ૯૦ પાર્શ્વનાથજી વગેરેનાં જિનાલયો બનાવ્યાં હતાં. સં. ૧૧૮૧ કે સં. ૧૧૯૧ માં ક્ષેત્રાધિ પાર્શ્વનાથ પ્રકટયા ત્યારે તેમના પ્રકટય ઉત્સવમાં આ ૦ ધર્મધોપ-સૂરિ ત્યાં હાજર હતા. તેમણે સં. ૧૧૮૬માં ‘ધર્મકપ્પદુમો’ તથા સં. ૧૧૮૬ ના માગશર શુદ્ધ ૫ ના દિવસે ‘ગૃહ્ધિધર્મપરિમહાપ્રમાણ’ ગ્રંથ બનાવ્યા છે. ‘મંગલસ્તોત્ર’ (શ્લો. ૧૫), ‘પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ (શ્લો. ૧૬) રચ્યા છે.

ગુર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહે તેમની ઘણી પ્રશંસા કરી હતી.

ધર્મપ્રચાર—

આચાર્યશ્રીએ બ્રાહ્મણ, માહેશ્વરી વૈશ્ય અને ક્ષત્રિયોને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યા હતા. વહીવંત્યાની વહીઓમાં લખ્યું છે કે, સં. ૧૧૨૬માં તેમણે મુઢિયાડના બ્રાહ્મણોને જૈન બનાવી નારાના પરિવારનું નહાર ગોત્ર સ્થાપ્યું હતું. સં. ૧૧૩૨ માં વણુથલીના ચૌહાણ રાજા પૃથ્વીપાલ વગેરેને જૈન બનાવ્યા. તેના સાતમા પુત્ર મુકુંદનો પુત્ર સાહારણ, જે વહાણવદ્ધ ખેડતો હતો તેના પરિવારનું ભાણવદ્ધ ગોત્ર સ્થાપ્યું, સં. ૧૧૩૨માં અજયનગર પાસે જ્યેષ્ઠા નગરના પંવાર રાવ, સુર અને તેના નાનાભાઈ સાંકલાને જૈન બનાવ્યા; અને તેમના પરિવારનું મુરાણાગોત્ર તથા સાંખલાગોત્ર સ્થાપ્યું, જેમને ‘મુરાણાગચ્છ’ બન્યો. એ જ રીતે આચાર્યશ્રીએ નવા નવા જૈનો બનાવી તેમનાં મીઠડિયા, સોની, ઉસતવાલ, ખટોર વગેરે ગોત્રોની સ્થાપના કરી હતી. એકંદરે આ ૦ ધર્મધોપસૂરિના ઉપદેશથી ઓસ-વાલોમાં ૧૦૫ અને શ્રીમાલોમાં ૩૫ નવાં જૈન ગોત્રો બન્યાં. તે બધા

ધર્મધોષગચ્છના શ્રાવકો હતા. આં ધર્મધોષની ગાંદીએ તપાગચ્છના શ્રીપૂજેનું ખેસણું છે એટલે ધર્મધોષગચ્છના સૌ ગોત્રો તપગચ્છને માને છે. અજમેરમાં મહેતાઓએ બંધાવેલું તપાગચ્છનું લં પાર્શ્વ-નાથનું જિનાલય છે.

શાકંલરીનો મહામાત્ય ધનદેવ આં ધર્મધોષસૂરિનો પરમભક્ત હતો. તેમના પુત્ર કવિ યશશ્વદે 'મુદ્રિતકુમુદચંદ્રનાટક' વગેરે ચાર નાટકોની રચના કરી છે.

તેમણે (૧) આં રત્નસિંહસૂરિ, (૨) આં યશોભદ્ર અને (૩) આં સમુદ્રધોષ વગેરે ૨૦ શિષ્યોને આચાર્યપદ આપ્યું હતું. તેમનાથી 'ધર્મધોષગચ્છ'નો આરંભ થયો.

આચાર્યશ્રીએ ધર્મધોષગચ્છની સુરક્ષા માટે પોતાના સાધુઓ શિથિલ ન થાય તે માટે અને સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા માટે ૧૬ શ્રાવકોની એક શ્રમજોપાસકસમિતિ બનાવી હતી, જેમની દેખભાળમાં શુદ્ધિ અને સંગઠનનું કામ સારી રીતે ચાલતું હતું.

આં ધર્મધોષસૂરિ બીજા યુગના ૧૮ મા યુગપ્રધાન આચાર્ય હતા. તેમનો યુગપ્રધાનકાળ વીર સં ૧૫૨૦ થી ૧૫૬૮ હતો.

(જૂઓ, પ્રકં ૮, પૃ ૧૬૭)

૧૧. આં રત્નસિંહસૂરિ—તેઓ આં ધર્મધોષસૂરિના પટ્ટ-ધર હતા. તેમનાં બીજાં નામો આં રત્નાકર અને 'રત્નકીર્તિ' પણ મળે છે. તેઓ આં સમુદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે પ્રાકૃતમાં 'પાર્શ્વ-નાથસ્તવન' (શ્લો ૭) રચ્યું છે.

તેમણે સં ૧૨૪૮ માં 'આત્મહિતકુલક' (ગાથા : ૨૫), 'આત્માનુશાસનકુલક' (ગાથા : ૫૬), 'આત્માનુશાસ્તિકુલક' (ગાથા : ૨૫), 'ઉપદેશકુલક' (ગાથા : ૨૬), 'ગુર્વારાધનકુલક' (ગાથા : ૩૪), 'પરમસુખદ્વાત્રિશિકા' (ગાથા : ૩૨), 'પર્યંતારાધના' (ગાથા : ૧૬), 'મનોનિઘ્રહલાવના' (ગાથા : ૪૪), 'શ્રાવકવર્ષાભિઘ્રહલાવના', 'સંવેગા-મય' (પ્રાકૃત, ગાથા : ૧૧૨), 'સંવેગામૃતપદ્ધતિ' (સંસ્કૃત, શ્લો ૪૩), 'સંવેગરંગમાલા' (ગાથા : ૫૦), 'ગુરુસ્તુતિકુલકો' ૩૭ રચ્યાં છે.

(જૂઓ, જૈન ગ્રંથ ૨ કવિઓ, ભા ૧, પૃ ૭૪)

૧૨. આં દેવેન્દ્રસૂરિ—તેમના શિષ્ય ત્યાં ઠમકપ્રસે ત્યાં વિદ્ય
 યેન્દ્રગણિની યેરણીથી સિદ્ધિમય દ્રવ્યકરણ ઉપર યાસંસારોદ્ધાર
 નામોદીકા સ્થી છે. ૧૩. આં રત્નપ્રભસૂરિ—

૧૩. આં રત્નપ્રભસૂરિ.

૧૪. આં આણુંદ્રસૂરિ—તેમણે આળૂતીર્થમાં વિમલવસહીમાં
 સં ૧૨-૬ માં કુલધરના પુત્રોએ લરાવેલે લં નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા
 કરી હતી.

૧૫. આં અમરપ્રભસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી સોમસિદ્ધ
 સં ૧૩૪૪ ના મીગશર મુદિને રવિવારે કંદપસૂત્ર લખાવ્યું હતું.

૧૬. આં જ્ઞાનચંદ્રસૂરિ—

તાવત્. કવિર્નવકવિત્વવિધાનદક્ષો.

વાદીશ્વરો વદતિ તાવદશેષવાદોન્.

વક્તાડપિ તાવદમૃતોપમશક્તિરાસીદ્.

જાનેન્દુરેતિ કુશકોટિમતિર્ન યાવત્ ॥

(વિવિધગચ્છીય પદાવલી સંગ્રહ, પૃ ૬૮,

રાજગચ્છીય પદાવલી, શ્લોક ૭૨)

અહલાઉદ્દીન ખીલણએ સં ૧૩૬૮ માં આળૂતીર્થનાં જૈન
 મંદિરોને તોડી નાખ્યાં હતાં. આં જ્ઞાનચંદ્રના ઉપદેશથી મંડો
 વરના શેઠ ગોસલ તથા શેઠ મહણસિહના પુત્રો શા. વીજડ તથા
 લાલિગ વગેરેએ વિમલવસહીની ઘણી દેરીઓનાં છોદાદાર કરાવે
 અને આચાર્યશ્રીએ તેમાં સં ૧૩૭૮ ના જેઠ મુદિ ૬ ને સોમવારે
 જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ આચાર્ય સં ૧૩૬૪ મુધી
 વિધમાન હતા.

૧૭. આં મુનિશેખરસૂરિ—તેઓ મોટા વાદી હતા. આ

આચાર્ય વિમલવસહીના સં ૧૩૭૮ ના છોદાદારની પ્રતિષ્ઠા સમયે
 જરૂર હતા. તેમની સં ૧૩૮૬ માં ખનેલી મૂર્તિ મળે છે.

૧૮. આં આગરચંદ્રસૂરિ—તેઓ સં ૧૪૩૨ માં વિધમાન

હતા. ૧ મોટા વ્યાખ્યાતા હતા. રાજગચ્છની આં ભરતેશ્વરની પર-
પરામાં આં નેમિચંદ્રની પાટે આં સાગરચંદ્ર, આં માણેકચંદ્ર
થયા, હતા. (જૂઓ, પ્રં ૩૫; પૃં ૩૬, ૩૭) તેમનાથી આ આચાર્ય
બુદ્ધા હતા. તેમના મીઠા ઉપદેશથી પંં કેલહણ વગેરે જૈન થયા.

(જૂઓ, રાજગચ્છ પટ્ટાવલી, શ્લો. ૮૭)

૧૬. ભં મલયચંદ્રસૂરિ—તેમના સંં ૧૪૬૧, સંં ૧૪૮૬ના
પ્રતિમાલેખો મળે છે. ખંભાતના ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં (૧)
ભં મેરુચંદ્ર, (૨) ભં મલયચંદ્ર અને (૩) ભં મુનિતિલકની સંં
૧૪૬૧ માં બનેલી મૂર્તિઓ છે. તેઓ વિદ્વાન, બુદ્ધિમાન, નિરીહ હતા.
તેમની કીર્તિ બહુ ફેલાઈ હતી. (રાજગચ્છ પટ્ટાવલી)

તેઓ ચમત્કારી હતા. તેમની પાટે આં વિજયચંદ્ર થયા હતા;
જેમના ઉપદેશથી જીરાવલાતીર્થમાં સંં ૧૪૬૩ના ભાદરવા વદિ ૭ ને
શુક્રવારે ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરની વીથમી દેરી બની હતી.

૨૦. ભં પદ્મશેખરસૂરિ—તેમના સંં ૧૪૮૦ના કાર્તિક વદિ
૧૦, સંં ૧૪૬૧, સંં ૧૫૧૦ના પ્રતિમાલેખો મળે છે.

સંભવ છે કે તેમનું બીજું નામ ભં મેરુચંદ્ર હોય. ભં મેરુચંદ્ર
પાટે (જૂઓ, પ્રં ૩૫, પૃં ૩૮)

૨૧. ભં પદ્માનંદસૂરિ—મુનિ શ્રીકૃષ્ણમારત્ને સંં ૧૫૪૫ના
કાર્તિક સુદિ ૩ના રોજ આં નેમિચંદ્રસૂરિની ‘ઉત્તરજ્ઞયણ’ની
ટીકા આચાર્યશ્રીના ઉપાધ્યાય ભાવશેખર પાટે લખી આપી. ભં પદ્મ-
શેખરનો સંં ૧૫૩૭નો પ્રતિમાલેખ મળે છે. સંં ૧૫૩૧-માં ધર્મ-
ઘોષગચ્છમાં આં લક્ષ્મીસાગરસૂરિ થયા હતા. (માલપુરાનો લેખ)

૨૨. ભં નંદિવર્ધનસૂરિ—તેમનો સંં ૧૫૭૧ના મહા વદિ
૫ ને શુક્રવારનો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

૨૩. ભં નયચંદ્રસૂરિ—તેમણે ભં પદ્મશેખરસૂરિના સમયે

૧. સંં ૧૪૮૫ માં આં મહાતિલકસૂરિ, સંં ૧૫૩૩ માં ભં મહેન્દ્ર-
સૂરિ, તત્પટે આં શાલિભદ્રસૂરિ સંં ૧૫૩૩ માં થયા હતા.

‘રાજગચ્છ પટ્ટાવલી’ બનાવી છે

(-વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ પૃ. ૫૭ થી ૭૧)

૨૪. ભા. વિજયચંદ્રસૂરિ—તેમણે ‘ઉવસગાહર સ્તોત્રની ટીકા’ બનાવી છે

૨૫. ભા. સાધુરત્નસૂરિ—સ. ૧૫૦૮ થી ૧૫૮૭^૧

ધર્મધોષગચ્છમા સ. ૧૫૫૭ માં પુણ્યવર્ધન, ૨૦ ૧૫૬૮ માં નેમિચંદ્ર થયા હતા

(જૂઓ, પ્રભાવકચરિત્રપ્રશસ્તિ, અમમચરિત્રપ્રશસ્તિ, શ્રેયાસનાથ ચરિત્રપ્રશસ્તિ, શ્રીનાહટાણ સ. ૦ રાજગચ્છ પટ્ટાવલી, જૈન સત્યપ્રકાશ, કંભાક. ૧૨૮, જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ પૃ. ૧૬૨ થી ૧૬૬)

૧૪. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (ધર્મધોષગચ્છ)

૬. આ. શીલભદ્રસૂરિ.

૧૦. આ. ધર્મધોષસૂરિ—તેમની પાટે વીસ આચાર્યો થયા

૧૧. આ. મશેાભદ્રસૂરિ—

સપાદલક્ષ્મીશસમક્ષ જિતવાદિનામ્ ।

શ્રીધર્મધોષસૂરીણ પટ્ટાલકારકારકા ॥૧॥

ત્રિવર્ગપરિહારા ગયગોદાવરીસુજ ।

મમુચુર્મરિસૌમાયા શ્રીયગોમદ્રસૂરય ॥૨॥

તેમણે ત્રણ વર્ગોના વર્ણો રહિત નાનું ‘ગયગોદાવરીકાવ્ય’ અને ‘પ્રત્યક્ષાનુમાનાધિકપ્રકરણ’ રચ્યા છે

તેમની પાટે (૧) આ. રવિપ્રભસૂરિ, (૨) આ. દેવસેન થયા હતા

(-મવચનસાર વિષમપદાર્થવિબોધ)

^૧ સભવ છે કે તેમની પત્નિપરપરામાંથી નાગેરી લોકાચર્ય નીકળ્યો હોય (-વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ પૃ. ૮૧) નાગેરી લોકાચર્ય માટે (જૂઓ પ્ર. ૫૩૩)

૧૨. આં રવિપ્રભસૂરિ—

અભિનૃપસમં ગજાગૌરપ્રવર્તિતકીર્તય. ।

તદનુ મહસાં પાત્રં જાતા રવિપ્રભસૂરયઃ ॥૩॥

તેઓ દરેક રાજસભામાં કીર્તિ પ્રાપ્ત કરતા.

(-પ્રવચનસાર વિષમપદાર્થાવબોધ)

૧૩. આં ઉદયપ્રભસૂરિ—તેમણે આં નેમિચંદ્રસૂરિના ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’નું ટિપ્પન, ‘વિષમપદાર્થાવબોધ’ (અં ૦ - ૩૨૦૩), આં શિવશર્માના ‘પંચમકર્મઅંથ’નું ટિપ્પન અને ‘પ્રાચીન કર્મઅંથો’નાં ટિપ્પનો રચ્યાં છે.

આં મુનિચંદ્રસૂરિ અને પં ૦ ગુણચંદ્રગણિએ ‘વિષમપદાર્થાવબોધ’નું ટિપ્પન રચવાની પ્રેરણા આપી તેનું સચોધન કર્યું અને પ્રથમ આદર્શ લખ્યો હતો. (-વિષમપદાર્થાવબોધ ટિપ્પન)

૧૫. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (ધર્મધોષગચ્છ)

૧૦. આં ધર્મધોષસૂરિ.

૧૧. આં યશોભદ્રસૂરિ—તેમની પાટે આં રવિપ્રભ, આં દેવસેન થયા હતા.

૧૨. આં દેવસેનગણિ—તેમના ઉપદેશથી સં ૦ ૧૨૧૫ના ચૈત્ર સુદિ ૮ના રોજ ગિરનારતીર્થમાં લં નેમિનાથના મોટા દેરા સરને જીર્ણોદ્ધાર થયો હતો.

૧૩. આં પૃથ્વીચંદ્રસૂરિ—તેમણે ‘કલ્પસૂત્ર’ ઉપર ટિપ્પન રચ્યું છે.

૧૪. આં જયચંદ્રસૂરિ—તેમણે સં ૦ ૧૩૪૩ ના મહા વદિ ૧ ને શનિવારે જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

(જૂઓ, પ્રભાસપાટણનો પ્રતિમાલેખ)

૧. આ પ્રથ અમદાવાદમાં પ્રાચ્ય જૈન વિદ્યાભવનના શ્રી ચાસ્ત્રિવિજયજી જૈનસાનમંદિરમાં છે, જે સં ૦ ૧૫૩૯ આં ૫૦ ૯ ને શુધવારે તપાગચ્છના આવક મંત્રી મેવરાજે પોતે લખ્યો છે.

૧૬. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (ધર્મઘોષગચ્છ)

૯. આં શીલભદ્રસૂરિ.

૧૦. આં ધર્મઘોષસૂરિ—જેમની પાટે વીશ આચાર્યો થયા. આં મુનિરત્નસૂરિ ‘અમમચગિત્ર’માં ચંદ્રગચ્છીય આં ચંદ્રપ્રભ અને આં ધર્મઘોષનો પરિચય આપી તેમનાથી પટ્ટાવલીની શરૂઆત કરે છે.

૧૧. આં સમુદ્રઘોષસૂરિ—તેઓ આં ધર્મઘોષના પ્રસિદ્ધ પટ્ટધર હતા. માળવાના વિશિષ્ટ પડિતોમાં તેમની ગણના થતી હતી. તેઓ અનેક વિદ્વાનો અને અનેક મુનિવરોના વિદ્યાગુરુ હતા. તેમણે ધારાનો નરવર્મદેવ (સં. ૧૧૬૧ થી ૧૧૮૦), ગોહ્રદ-ગોધરાનો રાજા અને ગુજરાતનો રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહ (સં. ૧૧૫૦ થી ૧૧૮૯) વગેરેની રાજસભામાં પોતાના ત્યાગ અને વિદ્વત્તાથી સન્માન મેળવ્યું હતું. તેમની પાટે ત્રણ આચાર્યો થયા. (૧) આં સુરપ્રભ, (૨) આં મુનિરત્ન અને (૩) આં ‘તિલકચંદ્ર. આં સુરપ્રભ મોટા વિદ્વાન હતા, મહાકવિ હતા અને માળવામાં વિશેષ પ્રસિદ્ધ હતા. તેમની પાટે આં જિનેશ્વર વગેરે ત્રણ આચાર્યો થયા હતા.

૧૨. આં મુનિરત્નસૂરિ—તેઓ વ્યાકરણ, સાહિત્ય, છંદ, નિરુક્ત, ન્યાય, જ્યોતિષ અને સિદ્ધાંતના પારગામી હતા. તેમણે આં સુરપ્રભની પાટે આં જિનેશ્વરને તથા પોતાની પાટે આં જિન સિંહને સ્થાપ્યા હતા. વારાહીનગરીમાં શ્રીમાત્રી લહારી યશોધવલ્લ રહેતો હતો, તે ગુજરાતના રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહના ખજાનાનો મંત્રી હતો. તેને જગદેવ નામે વિદ્વાન પુત્ર હતો. ૬૦ સં. આં શ્રીહિમચંદ્રસૂરિએ જગદેવની કવિતાથી પ્રસન્ન થઈને તેનું બાલકવિ એવું ખીણું નામ રાખ્યું હતું. બાલકવિ જગદેવ મોટો થતાં ધર્મઘોષગચ્છની શ્રમણોપાસક સમિતિનો અધ્યક્ષ બન્યો હતો. બાલકવિને આં મુનિરત્નસૂરિ પ્રત્યે અવિહત પ્રેમ હતો. આં મુનિરત્નના ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામેલ રાજજ્યોતિષી રુદ્રદેવનો પુત્ર મંત્રી નિન્નો, ચૂદન-લટ અને બાલકવિ એ ત્રણે જૈનધર્મની ઉન્નતિમાં ઘણો રમ લેતા

હતા. બાલકવિ જગદેવે તો ઉજ્જૈનમાં રાજનરવર્મની રાજસભામાં (સં. ૧૧૬૧ થી ૧૧૬૦)માં શૈવવાદીને હરાવ્યો હતો. આચાર્યશ્રીએ સં. ૧૨૫૨ માં પાટણમાં બાલકવિ જગદેવની વિનિતિથી ‘અમમચરિત્ર’ રચ્યું અને પાટણમાં શ્રીશાંતિનાથના દેરાસરના ઉપાશ્રયમાં વ્યાખ્યાન કરી વાંચી સંલગ્નર્યું. કવિ કુમાર, પૂર્ણપાલ, ચણપાલ, બાલકવિ જગદેવ અને પંડિતસભાના ત્રણ વડાઓએ અને પં. મહાનદે તેનું સંશોધન કર્યું હતું. ગૂર્જરવંશના ઉદ્ધોતનના પુત્ર મંત્રી ઉદયરાજના પુત્ર પંડિત સાગરચંદ્રે તેની પ્રથમ પ્રતિલખી અને આં જિનસિંહે તેની પ્રશસ્તિ રચી છે.

૧૩. આં જિનસિંહસૂરિ—તેમણે સં. ૧૨૪૫ માં ‘શુરુ-પરંપરાપ્રશસ્તિ’ (શ્લો. ૩૩) રચી ‘અમમચરિત્ર’ની પાછળ ભેડી છે.
(જૂઓ, અમમચરિત્ર)

૧૭. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી

૬. આં શીલભદ્રસૂરિ—તેમની પાટે પાંચ આચાર્યો થયા તેઓમાં ગચ્છપતિ આં ધર્મધાપસૂરિ હતા.

૧૦. આં સર્વદેવસૂરિ—તેઓ ભાલેજમાં શ્રીમહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં વ્યાખ્યાન વાંચતા હતા, ત્યારે દેવીએ આવી તેમના હાથની વજ્રવડે રક્ષા કરી હતી. તેમની પાટે આં ચંદ્રપ્રભ અને આં જયસિંહ વગેરે થયા.

૧૧. આં ચંદ્રપ્રભસૂરિ—તેઓ મોટા તપસ્વી હતા. તેમને સ્તંભન પાર્શ્વનાથનો અધિષ્ઠાયક પ્રત્યક્ષ હતો.

૧૨. આં જિનેશ્વરસૂરિ—તેઓ અત્યંત શાંત, સમભાવી અને સર્વવિદ્યામાં નિપુણ હતા તેમનું લલાટ તેજસ્વી હતું.

૧૩. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેઓ વિદ્વાન હતા.

૧૪. આં માનતુંગસૂરિ—તેમણે ‘ત્રિપુરાગમ’માંથી ઉદ્ધરીને

સ્વતંત્ર સૂત્રગ્રંથ અને તેની સ્વોપજ્ઞ ટીકા રચી છે. તેમણે સં. ૧૩૩૨ મહા વંદિ ૫ ના રોજ ત્રિપુરા સરસ્વતીની કૃપાથી રાજગચ્છના આં દેવભદ્રે સં. ૧૨૪૨ માં રચેલા ‘સિન્ધુસચરિય’ ના આધારે ‘શ્રી શ્રેયાંસનાથચરિત્ર’ (અં : ૫૧૨૪) રચ્યું છે. રાજગચ્છના વૃદ્ધ કવિ ગુરુ આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ તેનું ‘મંથોધન કથું’ હતું.

(જૂઓ, શ્રીશ્રેયાંસનાથચરિત્રપ્રશસ્તિ)

૧૮. રાજગચ્છ પટાવલી

૯. આં શીલભદ્રસૂરિ.

૧૦. આં સર્વદેવસૂરિ.

૧૧. આં જયસિંહસૂરિ—રાજગચ્છની દેવેન્દ્રશાખામાં આં જયસિંહ યથા, (જૂઓ, પ્રં ૩૫, પૃં ૩૫) તે તેમનાથી જુદા હતા.

૧૨. આં દેવેન્દ્રસૂરિ—તેમની પાટે આં યશોભદ્ર, આં યશોદેવ, આં શ્રીચંદ્ર અને આં જિનેશ્વર યથા.

૧૩. આં શ્રીચંદ્રસૂરિ—તેમણે સં. ૧૨૧૪ ના આસો વદિ ૮ ને બુધવારે પાટણમાં કર્પૂરપટ્ટાધિપના પુત્ર સોમેશ્વરના ઘરમાં બીજે માળે વસતિસ્થાન રાખી, તેમના કુટુંબીઓની પ્રાર્થનાથી ‘સભ્ય કુમારચરિય’ (અં : ૮૦૦૦) રચ્યું, તેની પહેલી પ્રતિ ૫૦ હેમચંદ્ર ગણિએ લખી હતી. શ્રીચંદ્ર મુનિએ (આં શ્રીચંદ્રે) રાજા મૂલરાજ સોલંકીના (સં. ૧૨૩૨ થી ૧૨૩૪) રાજકાળમાં પાટણના શેઠ સમ્મન ચારવાડ (સં. ૧૧૫૫)ના પુત્ર કૃષ્ણના પરિવાર માટે અપભ્રંશ ભાષામાં ‘કથાકોશ’ (સધિ. ૫૩) નામે ગ્રંથ રચ્યો છે.

નિર્વૃત્તિગચ્છ—

નિર્વૃત્તિકુલનો પરિચય પ્રકં ૧૪, પૃં ૩૦૫ માં આવી ગયો છે તેમાં વિશેષ હકીકત આ પ્રકારે છે—

નિર્વૃત્તિગચ્છના આચાર્યોએ વિક્રમની દશમી, અગિયારમી તથા

ખારમી સંદીમાં 'દિયાયાતીર્થ'નું^૧ લાં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર, લાં શાંતિનાથનું દેરાસર તથા લોટાણાનાં દેરાસરમાં જિન પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. કેટલાએક શિલાલેખો નીચે સુજળ છે—

સં ૯૯૯ ના અષાઢ સુદિ ૬ ના રોજ ગોઠીઓએ નિર્વૃત્તિ-ગચ્છમાં જિનપ્રતિમા ભરાવી હતી.

સં ૧૧૩૭ ના જોઠ વદિ ૫ ના રોજ નિર્વૃત્તિકુલના આં આમ્ર-દેવે મોક્ષ માટે જિનપ્રતિમાયુગલ બનાવ્યું.

સં ૧૧૭૪ ના જોઠ વદિ ૪ ના રોજ આં આમ્રદેવે લોટાણાના ચૈત્યમાં શેઠ..... પોરવાડે ભરાવેલા લાં વર્ધમાનસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી વગેરે વગેરે. (જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૫૭)

નિર્વૃત્તિગચ્છમાં સં ૧૧૫૦ માં દ્રોણાચાર્ય અને સૂરાચાર્ય થયા. (જૂઓ, પ્રાં ૩૮ મું)

નિર્વૃત્તિગચ્છના મહાધ્વજ આં અમયદેવ (અભયદેવસૂરિ, અમૃત-દેવસૂરિ)ના શિષ્ય અંદ્રપ્રભ મહત્તરે સં ૧૧૨૭ માં દેવાવડ (દિયાણા) નગરમાં શિષ્ય વીરદેવની વિનતિથી 'વિજયચંદ્યરિય' રચ્યું છે.

નિર્વૃત્તિગચ્છના આં અંબદેવે સં ૧૩૭૧ માં 'સમરસાસુ' રચ્યો છે.

સં ૧૩૮૯ માં આં પાર્શ્વદત્ત થયા હતા.

રાજગચ્છ પટ્ટાવલીમાં લખ્યું છે કે, નિર્વૃત્તિગચ્છમાં પાષડસૂરિ થયા. આ ગચ્છ વિચ્છેદ ગયો છે. (-વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી, પૃ ૬૨)

નિર્વૃત્તિગચ્છ-કામ્યગચ્છ—

આં ગોપિદસૂરિ (આં વિષ્ણુસૂરિ), આં વર્ધમાનસૂરિ સં ૧૧૬૭,

૧. દિયાણાતીર્થ—

શ્રીમર્વુદામિષ્યમહીધરપાર્શ્વવર્તી

પ્રામોડસ્તિ ચો દિયવરામિષયા પ્રસિદ્ધઃ ।

શ્રીવર્ધમાનજિનનાયકતુલ્લગૃહ—

પ્રાસાદરાજપરિવારિતભૂમિમાગઃ ॥

દિયાણાતીર્થના દિયવર કે દેવવડ, દયાવટ વગેરે મળે છે. (જૂઓ, શ્રી પ્રસસ્તિસંગ્રહ, પ્રાં નં ૩૯, ૪૮, ૪૯, ૧૧૦)

આં મહેશ્વરસૂરિ સ્વં સં ૧૧૦૦, આં સુર્વદેવ સં ૧૧૦૦માં નિર્વૃત્તિકુલના કામ્યગચ્છમાં થયા હતા. †

(જૂઓ, પ્રકં ૩૮, પ્રાચીનજૈનલેખસંગ્રહ ભા. ૨, પૃં ૫૪૪)

વિદ્યાધરગચ્છ—

વિદ્યાધરગચ્છનો પરિચય પ્રકં ૧૪, પૃં ૩૦૫, ૩૦૬ માં આવી ગયો છે. વિશેષ પરિચય આ પ્રમાણે છે—

વિદ્યાધરગચ્છની પટ્ટાવલી

૧. આં સંઘામસૂરિ—તેઓ વિદ્યાધરકુલના હતા. તેઓ વ્યાકરણ, કાવ્ય, અલંકારના વિદ્વાન હતા, મહાકવિ હતા. રાજગચ્છના આં અભેયદેવ તથા દિગંબરાચાર્ય અકલંકના ન્યાયગ્રંથોના પ્રકાંડ ગ્રંથચાસી હતા. આં હરિભદ્રસૂરિના ગ્રંથોના વિશદ પાઠી હતા. વૈશેષિક, મીમાંસા, ન્યાય, સામ્ય અને ભટ્ટપાદનાં શાસ્ત્રોને પચાવ્યાં હતાં. તેમણે મંં ૧૦૬૪ કે સં ૧૦૬૮ માં શત્રુજયતીર્થમાં એક મહિનાનું અનશન કરી સ્વર્ગગમન કર્યું. તેમના શ્રેય માટે ત્યાં ગણ ધર પુંડરીકસ્વામીની પ્રતિમા બની. તે પ્રતિમાલેખમાં આ આચાર્ય-શ્રીને ‘વિદ્યાધરકુલનભસ્તિસક’ બતાવ્યા છે.

૨. આં જયસિંહસૂરિ—તેઓ મહાવિદ્વાન હતા.

૩. આં યક્ષદેવસૂરિ—તેમણે નાગોરમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમણે આં હરિભદ્રસૂરિનું સ્તુત્યાત્મક ‘સ્લોકપંચક’ રચ્યું છે; જે પ્રસિદ્ધ છે. (જૂઓ, પ્રકં ૧૪, પૃં ૩૦૬, જૈનસત્યપ્રકાશ,

ક્રમાંક : ૧૩૬; પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૬૭)

૪. પંં પાર્શ્વનાગગણિ—તેઓ સૈદ્ધાંતિક આં યક્ષદેવના શિષ્ય હતા તેઓ મંં ૧૨૨૮માં વિદ્યમાન હતા.

વિદ્યાધરગચ્છ—કાસહદગચ્છ—

કાસહદગચ્છ એ વિદ્યાધરગચ્છનો પેટાગચ્છ છે ભલિહરગચ્છના આચાર્ય દેવસૂરિ સં ૧૨૫૪માં ‘પદ્મચરિય’માં લખે છે—

ઉદ્ધોત્તનાગરી વિજાહરી ચ વંદરા ચ મંજિમિલ્લા ચ ।

एयासिणे साहाणं को जाणइ संव्वनामागि ॥३३॥

विजाहरसाहाणं गुच्छागुच्छं व्व संव्वसुमणमणहरणां ।

जालिहर कासरिया मुणिमहुअरपरिगया दुत्ति ॥३४॥

ઉદ્ધોત્તનાગરી, વિદ્યાધરી, વળી અને મધ્યમા એ કેટિકગણની શાખાઓ છે. આ પ્રમાણે બીજી પણ ઘણી શાખાઓ નીકળી છે, જેનાં નામો પણ કોઈ જાણતું નથી. જલ્દયોદ્ધાર અને કાસહદ આ બે ગરુડો વિદ્યાધરશાખાના છે, જે પુષ્પગુચ્છની જેમ સૌ સંજ્જનોનાં મનને હરણ કરનારા અને મુનિરૂપી લભરાઓથી શોભાયમાન છે.

જેનેં સંઘે આખૂની આસંપાસમાં શત્રુજેય, ઉત્તમચત, શત્રુજયા-વતાર, લગિવાન મંડાવીરની ઉપસર્ગભૂમિ વગેરે સ્થાપનાતીર્થો રચ્યાં છે; તેમ પ્રાક્ષણોએ પણ ઋષિકેશ, બદરીકાશ્રમ, દ્વારિકા, મદુઆલં, વશિષ્ઠાશ્રમ, પ્રદ્માણનગર, કાશી વગેરે સ્થાપનાતીર્થો બનાવ્યાં છે. આખૂની નીચે કાસહદ ગામ છે. તેની ત્રણે બાજુએ આખૂનો લીલો-છમ પ્રદેશ શોભે છે. પ્રાક્ષણો આ સ્થાનને લઘુકાશી કહે છે. પ્રાક્ષણો બતાવે છે કે, મારવાડ કે ગુજરાતના શૈવો કાશી જેટલે દૂર જઈ ન શકે, તેઓ અહીંની યાત્રા કરી કાશીયાત્રાનું પુણ્ય મેળવી શકે છે. આ રીતે આ સ્થાન તીર્થધામ છે. કાસહદની બહાર મોટી નદી છે, જે ગંગા કહેવાય છે, તેના કાંઠે શિવાલય છે તેને વિશ્વનાથનું મંદિર કહે છે. અહીં કરવત લેવાનું સ્થાન પણ સ્થાપન કરેલું છે. અહીં એક સમયે ઘણાં ઘરો હતાં, તેમજ સંસ્કૃત ભાષાનું પઠન-પાઠન પણ ચાલતું હતું.

કાસહદ એ જોનાનું પણ મહત્વનું સ્થાન છે. એ કાસહદગચ્છની ઉત્પત્તિનું નગર છે.

વિદ્યાધરકુલ અને વિદ્યાધરશાખાએ પ્રાચીન અસલના શ્રમણસંઘો છે. આં. પોદલિખત; આં. સિદ્ધસેન દિવાકર, આં. હરિભદ્ર, આં. સંગમે, આં. ચક્ષુદેવ વગેરે ઘણા પ્રભાવક મુનિવરો આ શાખામાં

થયા અથવા ચાર ગચ્છો મુકરર થયા ત્યારે તેમના વંશજો આ શાખામાં લખ્યા. (જૂઓ, પ્રકૃ ૧૪, પૃ ૩૦૫, ૩૦૬)

રાજગચ્છ પટ્ટાવલીમાં કાસહદગચ્છમાં હુંગડ શાખામાં આંખપુટને ખતાવ્યા છે. (પૃ ૬૫)

કાસહદગચ્છ એ વિદ્યાધરકુલ-શાખાથી નીકળ્યો છે.

કાસહદ ગામમાં જિંચી ટેકરી (ટીલા) ઉપર ચોવીશ દેરીઓવાળું વિશાળ જૈન દેરાસર છે. તેમાંની દેરીઓ અને પ્રતિમા ઉપર સં ૧૦૬૧, સં ૧૨૯૧, સં ૧૨૯૬ વગેરે સોલના કાસહદગચ્છના ઉલ્લેખો છે. એક દેરી પર લખ્યું છે કે, “સં ૧૦૬૧ માં અહીં ભિન્નમાલનગરથી આવેલ ઉત્તમ ગુણવાન, ધનાઢ્ય વેપારી, જૈનધર્મી શેઠ વામદેવ પોરવાડે ભગ્યાદિનાથનું સર્વ રીતે મનોરમ મંદિર બંધાવ્યું.

સં ૧૨૨૨ પહેલાં કાસહદગચ્છમાં મોટા પ્રભાવક આંખ ઉદ્ઘો-તનસૂરિ થયા. તેમની પાટે તેમના પ્રીતિપાત્ર આંખ સિંહસૂરિ થયા. ગુજરાતના રાજ્યસ્થાપક રાજા વનરાજ આવડાના મંત્રી શેઠ નીનાના વંશના મહામાત્ય પૃથ્વીપાલના પુત્ર મહામાત્ય ધનપાલે સં ૧૨૪૫માં કાસહદમાં પોતાના મોટાભાઈ જગદેવના કલ્યાણ માટે ભગ શાંતિ નાથની પ્રતિમા ભરાવી તેમજ સં ૧૨૪૫માં આખૂતીર્થની વિમલ-વસહીમાં પોતાના કુટુંબના કલ્યાણ માટે ચોવીશ જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી અને તે દરેકની અંજનશલાકા તથા પ્રતિષ્ઠા આંખ સિંહસૂરિના હાથે કરાવવામાં આવી.

આંખ સિંહસૂરિએ એક લાગ્યવાન બાળકને નાનપણથી જ પોતાની પાસે રાખી અન્ન-પાન વગેરેથી પોષણની વ્યવસ્થા કરાવી હતી, તેમજ તેને કછો બારાણસીથી લઈ બ્યાકરણ, કાબ્ય, સાહિત્ય, છંદ અને જ્યોતિષશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવીને દીક્ષા આપી હતી, તેને ઉપાધ્યાય પદ આપી તેનું નામ ઉન્નરચંદ્રગણિ રાખ્યું ઉપાં નરચંદ્રે જન્મ પ્રકાશવાળો ‘જન્મપ્રકાશ’, ‘જન્મભોષાધિ’, તેના ઉપર સં ૧૩૨૪ ના મહા સુદિ ૮ ને રવિવારે સ્વોપસા ‘બેડાવૃત્તિ, પ્રશ્નચતક’, તેના ઉપર સ્વોપસા બેડાલધુભગિની ‘જ્ઞાનદોષિકા વૃત્તિ’ (અં ૧૦૫૦) વગેરે

મંથો રચ્યા છે. ઉપાં નરચંદ્ર આચાર્ય થયા. આં નરચંદ્રના ગુરુભાઈ પંડ ગુણુભદ્ર થયા. આં નરચંદ્રની પાટે તેમના શિષ્ય આં રત્નપ્રભ સં ૧૪૧૮ માં વિદ્યમાન હતા.

કાસહદગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિના શિષ્ય ઉપાં દેવમૂર્તિએ સં ૧૪૭૧ માં 'વિક્રમચરિત્ર' (સર્ગ : ૧૪) રચ્યું.

સં ૧૩૩૦ માં કાસહદગામમાં 'શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર' ની પ્રતિ લખાયેલી છે. તેની પુણ્પિકામાં લખ્યું છે—

'શેઠ ધનઢાકે કાસહદના ભં આદિનાથના દેરાસરમાં ભં આદિ નાથની નવી મૂર્તિ શુદ્ધ દ્રવ્યથી ભરાવી, તેને મૂળનાયક તરીકે ખેસાડી.' (શ્લોક ૨૮).

અહીં મધ્યયુગમાં ભં આદિનાથ, ભં નેમિનાથ તથા ભં મહાવીરસ્વામીનાં ત્રણ દેરાસરો હતાં. આજે અહીં ભં આદિનાથનું ભવ્ય અને વિશાળ મંદિર ઊભું છે. આ મંદિરનું શિખર દૂર દૂરથી નજરે પડે છે.

કાસહદગચ્છનાં પ્રમાણે વિક્રમની પદ્મરમાં સદીના અંત સુધીનાં મળે છે. ત્યાર પછી એ અંગેનો કોઈ નોંધપાત્ર ઉલ્લેખ મળતો નથી.

(જૂઓ, પ્રશ્નચતક-વૃત્તિ, મંત્રો, નીનાની વંશાવલી, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૪૫)

રાજા શિલાદિત્યના સમયે યવનોએ વલ્લભીપુરને ભાંગ્યું ત્યારે ત્યાંના જિનપ્રાસાદની પ્રતિમાઓ જૂદે જૂદે સ્થળે મોકલવામાં આવી. આસો સુદિ ૧૫ ના દિવસે ભં મહાવીર શ્રીમાલનગરમાં, ભં આદિનાથ કાસહદમાં, ભં પાર્શ્વનાથ હારીજમાં અને વલ્લભીનાથ શત્રુજયતીર્થમાં પહોંચાડવામાં આવ્યા હતા. (જૂઓ, પુરાતનપ્રબંધસંગ્રહ, પૃ. ૮૩)

વિદ્યાધરગચ્છ-જલિહરગચ્છ—

વિદ્યાધરકુલના જલિહર અને કાસહદ એમ બે પેટાગચ્છોનાં નામો મળે છે.

उद्यानागरी, विजाहरी य वइरा य मन्निमिह्या य ।

एयासिणं साहाणं को जागइ सन्वणामाणि ॥३३॥

પ્રાહ્મણો,' મહાજનો' વગેરે પાલીમાં આવી'વસ્યા' આથી પાલી વિશેષ આબાદ બન્યું અને વેપારનું કેન્દ્ર થયું. અહીં પ્રાચીનકાળમાં 'પૂર્ણ' ભદ્ર 'મહાવીરનું' પ્રસિદ્ધ જૈનતીર્થ હતું.

પાલીના બ્યાપારીઓનો સાંભર, અજમેર, નાગદા, પાલનપુર ને પાટણ સાથે બ્યાપારી મંબંધ હતો. પાલીના બ્યાપારીઓ અને વતનીઓ જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં પોતાને પદ્મીવાલ કે પાલીવાલ તરીકે ઓળખાવતા હતા.

જોમ ઉપકેશનગરથી ઉપકેશગચ્છ અને ઉપકેશજ્ઞાતિ નીકળ્યાં તેમ પાલીનગરથી પદ્મીવાલગચ્છ અને પદ્મીવાલજ્ઞાતિ નીકળ્યાં.^૧

ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલ સોલંકી (સં ૧૧૯૬ થી ૧૨૨૯)એ સં. ૧૨૦૭માં ચંદ્રાવતી થઈ અજમેર ઉપર હુલ્લો કર્યો. તેણે પાછા વળતાં અજમેર, સપાહલક્ષ, મેડતા તથા પાલીમા પોતાની આણુ વર્તાવી માળવા તરફ પ્રયાણ કર્યું.^૨

(—પ્રકૃ ૩૫, પૃ. ૨૦ રાજવલી સોલંકીવંશ)

પાલીનગરના રહેવાસીઓ જ્યારે ગૂર્જરાતની સેનાઓ અજમેર છતી લીધું અને પાછા ફરતાં અહીં પાલી ઉપર પણ ચડાઈ કરશે

૧. ભારતના સમને સમર્પિત મની રહેવું ધણ જરૂરી હતું આથી બં પાર્શ્વનાથ અને બં મહાવીરસ્વામીની પરંપરાના શ્રમણોની મૂળ ચાર શાખા, ઉપશાખા તથા મુનિસંઘો અમુક અમુક ક્ષેત્રમાં સતત વિહાર કરતા રહેતા અને ધર્મનો પ્રચાર કરતા હતા. આથી સમગ્ર જતાં આ મુનિમંડો તે તે પ્રદેશ, મુખ્ય નગર, મુખ્ય મુનિનાથક કે નેપિપાત્ર મંદનાના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા. આ રીતે ધીમે ધીમે ૮૪ મંડો બન્યા હતા.

૨. સં. ૧૨૦૭માં પાલીનો પ્રથમ ભગ થયો—

સંતોત્તર સૂર્યશતે વિક્રમમવત્સરે સ્વયમમેરી ।

નુમે પહીમજ્જે નુટિત પુસ્તકમિદમપ્રહીત તદનુ ॥૧॥

અભિમત સ્વયમગતં શ્રોમજ્જિનદત્તસુરિશિષ્યમવઃ ।

સ્થિરચન્દ્રાણ્યો ગણિરિદ્ધ કર્મણ્યહેતુમાત્મનઃ ॥૨॥

અર્પાત—સં. ૧૨૦૭માં પાલી ભાગ્યે ત્યારે 'પચાકકથવ' પછી અડિત થયું. તેને આં નિર્નહતર્કરિના પ્રસિધ્ધ પં. સ્થિરચન્દ્રમણિએ લખ્યું.

એવા ખ્યાલથી પાલી બહાર ચાલ્યા ગયા હશે પણ પછી ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલે પ્રભને સાંત્વન આપી પાલીને પૂર્વસ્થિતિમાં લાવવા ધ્યાન આપ્યું હશે. આ ઘટના બન્યા પછી ગુજરાતીઓ પાલીમાં આવીને વસ્યા હોય એમ જણાય છે. એ સ્થળ આજે પણ ‘ગુજરાતી કંટરા’ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તે પછી પાલી ઉપર એ જ શતાબ્દીમાં બીજી વાર પણ આક્રમક ઊતરી.

દિલ્હીના બાદશાહ શાહબુદ્દીન ઘોરીએ ભારત ઉપર ત્રણ વાર આક્રમણ કર્યું હતું. તેણે હીજરી સં ૫૭૪ (વિ.સં ૧૨૩૪)માં ગિંજનીથી સુલતાન થઈ સીધા ગુજરાત ઉપર સવારી મોકલી; અને કુતબુદ્દીન એબકે સં ૧૨૫૪માં ગુજરાત ઉપર ફરી વાર સવારી કરી. (જુઓ, પ્ર ૪૪, દિલ્હીના બાદશાહો)

આ સમયે શાહબુદ્દીને કે કુતબુદ્દીને પાલી ભાંગ્યું હતું. તેમાં સુસલમાન સેનાએ એવો ફર વર્તાવ કર્યો કે, પાલીની બ્રાહ્મણ, મહાજન, વૈશ્ય વગેરે હિંદુ પ્રજાએ સદાને માટે પાલીનો પણ ત્યાગ કર્યો અને બીજે જઈને વસવાટ કર્યો. તેઓ જુદા જુદા શહેરમાં જઈને વસ્યા. પાલીથી ઉચાળો ભરી જનારી આ પ્રજા પાલીનું પાણી હરામ કરીને ગઈ તે આજે પણ તેના વંશજોમાંથી પાલી જાય તો ત્યાંનું પાણી પીતા નથી. તેમના વંશજો પલ્લીવાલ કે પાલીવાલ નામથી આજે પણ પ્રસિદ્ધ છે.

આ પલ્લીવાલવંશની વરહુડિયા વગેરે અનેક શાખાઓ છે.

પલ્લીવાલગચ્છ—

આ પાલીનો એક શ્રમણગચ્છ હતો, પણ તેની ઉત્પત્તિના ઇતિહાસની કોઈ વિશ્વસ્ત પટ્ટાવલી મળતી નથી; પરંતુ શિલાલેખોના આધારે તારવી શકાય છે કે, વડગચ્છના આં ઉદ્ધોતનસૂરિએ સં ૯૯૪માં આબૂની તળેટીમાં ટેલીઆમની પાસે એક મોટા વડના ઝાડનીચે પોતાના પં ૦ સર્વદેવ, પં ૦ પ્રદ્યોતન, પં ૦ માનદેવ, પં ૦ મહેશ્વર વગેરે ૮ શિષ્યોને એકીસાથે આચાર્ય બનાવ્યા. તે પૈકીના આં ઉદ્ધોતનસૂરિના શિષ્યો સં ૧૧૪૪ ના મહા સુદિ ૧૧ સુધી ‘પ્રદ્યોતન’

ગમ્મ'ના નામથી ઓળખાતા હતા.

(-પ્રાચીન જૈનલેખમંત્રહ, ભા. ૨, લેખાંક : ૩૮૭)

આ. ૦ પ્રદ્યોતનસૂરિના શિષ્ય આ. ૦ ઇદ્રદેવસૂરિએ પાલીના પૂર્ણભદ્ર-
વીરના જિનપ્રાસાદમાં એક જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ. ૦
ઇદ્રદેવસૂરિથી સં. ૧૧૫૦ માં પાલીનગરના નામથી 'પદ્મલીવાલગમ્મ'
ખન્યો. (-પ્રાચીન જૈનલેખમંત્રહ, ભા. ૨, લેખાંક : ૩૮૬)

આ ગમ્મનાં પ્રદ્યોતનગમ્મ, પદ્મલીગમ્મ, પાલીવાલગમ્મ, પદ્મલકીય-
ગમ્મ, પાડિવાલગમ્મ વગેરે નામો મળે છે.

આ ગમ્મમાં મોટે ભાગે કંમથી કે અકમથી આ. ૦ શાંતિસૂરિ,
આ. ૦ યશોદેવસૂરિ, આ. ૦ નન્નસૂરિ, આ. ૦ ઉદ્ધ્યોતનસૂરિ આ નામો ગમ્મ-
નાયકનાં રખાતાં હશે; કારણ કે ચિલાલેખોમાં આ રીતે નામો મળે છે.

પદ્મલીવાલ એ વનવાસીગમ્મની પરંપરામાંથી જતરી આવેલો
સ્વેતાંબર જૈનગમ્મ છે. નાકોડાજી અને મહાવીરજી એ પદ્મલીવાલ-
ગમ્મનાં પ્રસિદ્ધ જૈનતીર્થો છે.

; પરંતુ ભ. ૦ મહેશ્વરસૂરિની પરંપરાના યતિ મેઘચંદ્રજી મં. ૧૫૬૧
ના મહા વદિ ૧૧ ને શુરુવારની, બિકાનેરના શ્રી. અગરચંદ્રજી નાહટાના
મંથલ'ડારની, 'આચારંગમૂત્ર'ની પ્રતિમા અંતે લખે છે કે—પદ્મલી-
વાલગમ્મ એ પાર્શ્વનાથ સંતાનીય અને ભ. ૦ મહાવીરસ્વામીની શાખામાં
ધરેલો ગમ્મ છે.

સંભવ છે કે, ભ. ૦ પાર્શ્વનાથના સંતાનીય ઉપકેશગમ્મમાં અને
કોરટાગમ્મમાં આ. ૦ યક્ષદેવ, આ. ૦ નન્નસૂરિ એવાં નામો મળે છે તે
નામસામ્યથી ઉક્ત યતિવરે આવી કલ્પના કરી હશે.

આ સિવાય 'પડિવાલ ચિંતામણિશાખા'ની સં. ૧૬૭૫ સુધીની
એક પ્રાકૃત પટ્ટાવલી મળે છે. ત્યાં એને સ્વેતાંબરગમ્મ ખતાવ્યો છે
અને પટ્ટાવલીકારે પોતાને ભ. ૦ મહાવીરસ્વામીના સીધા વારમદાર
ખતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ પટ્ટાવલીમાં કેટલાંક નામો ઐતિહાસિક છે. ન્યારે કેટલાંક

એવાં છે કે, જેમનું અસ્તિત્વ નક્કી કરવા માટે વિવિધ પ્રયત્નો,

પ્રશસ્તિઓ અને શિલાલેખોના આધારે તપાસ કરવી પડશે તે પટ્ટા-
વલી આ પ્રકારે છે—

પડિવાલ-ચિંતામણિ શાખા-પટ્ટાવલી

(૧) ગણધર સુધર્મસ્વામી, (૨) ગાં જાંજૂસ્વામી, (૩) ગાં
પ્રભવસ્વામી, (૪) આં શય્યાંલવસ્વામી, (૫) આં યશોભદ્ર, (૬)
આં સંભૂતિવિજય, આં ભદ્રબાહુ, (૭) આં સ્વૃણભદ્ર. અહીં સુધીમાં
નિહ્વેયો થયા. તેનું વર્ણન વૃદ્ધ પટ્ટાવલીકારે આપ્યું છે, તેમાંથી જાણી લેવું.

(૮) આં મહાગિરિ, આં મુહસ્તિ સ્વં વીર નિં સં ૦ ૨૯૧.

(૯) આં મહાગિરિ શિખ્ય આં બહુલ સ્વં વીર નિં સં ૦ ૩૨૫.

(૧૦) આં ઉમાસ્વાતિ, સ્વં વીર નિં સં ૦ ૩૨૫

(૧૧) આં શ્યામાચાર્ય, સ્વં વીર નિં સં ૦ ૩૩૬.

(૧૨) આં શાહિય—તેઓ વીર રાજના પુત્ર હતા. સ્વં વીર
નિં સં ૦ ૩૬૬. અહીં સુધીની આ પરપરા ઐતિહાસિક
છે. (તેમના પરિચય માટે જુઓ, પ્રકં ૮, પૃ ૧૮૦-૧૮૨)

(૧૩) આં ગુપ્ત—તેઓ સુલોજ રાજના પુત્ર હતા.

(૧૪) આં વૃદ્ધવાદી

(૧૫) આં સિદ્ધસેન દિવાકર, સ્વં વીર નિં સં ૦ ૫૦૭.

(૧૬) આં નાગદિત્ત—તેઓ રાજકુમાર હતા. સ્વં વિં સં ૦ ૮૭.

(૧૭) આં નરદેવ—સ્વં વિં સં ૦ ૧૨૫ (મિડતામાં)

(૧૮) આં સુરસેન—સ્વં વિં સં ૦ ૧૩૭.

(૧૯) આં ધર્મકીર્તિ—સ્વં વિં સં ૦ ૨૧૦.

(૨૦) આં ધર્મદોષ, (૨૧) આં નિર્વૃત્તિ.

(૨૨) આં ઉદ્ધત્ત, (૨૩) આં ચંદ્રશેખર.

(૨૪) આં સુદોષ, સ્વં વિં સં ૦ ૩૬૭.

(૨૫) આં મહિધર, સ્વં વિં સં ૦ ૪૨૫.

(૨૬) આં દાનપ્રિય, (૨૭) આં મુનિચંદ્ર.

(૨૮) આં દયાનંદ, સ્વં સં ૦ ૪૭૦.

(૨૯) આં ધર્મકીર્તિ, સ્વં સં ૫૧૨.

(૩૦) આં સોમદેવ, સ્વં સં ૫૨૫.

આ સમયે પૂર્વેનો વિચ્છેદ થયો અને આં દેવાધગણિ ક્ષમા શ્રમણે આગમોને અંતારૂઢ કર્યા.

(૩૧) આં ગુણધર, (૩૨) આં મહાનંદ—તેમણે દિગંબરવાદી વિદ્યાનંદને વાદમાં હરાવ્યો. સ્વં સં ૬૦૫.

(૩૩) આં સુમતિ—સ્વં સં ૬૭૦. આ સમયે આચાર્યોમાં વિચારભેદ થયો, નવી સામાચારી બની અને ચૈત્યવામીઓ વધ્યા.

(૩૪) આં ઇંદ્રદેવ, (૩૫) આં ભટ્ટસ્વામી.

(૩૬) આં જિનમલ, સ્વં સં ૭૫૦.

(૩૭) આં માનદેવ—તેઓ ઉત્તરવિહારી હતા. માત્ર મોક્ષમાર્ગને ઉપદેશ દેતા હતા. તેમણે ‘સન્મતિતર્ક’ અંધની રચના કરી. સ્વં સં ૭૮૦.

(૩૮) આં સરવણુ—તેઓ પદ્મીવાસ પ્રાદ્યુ હતા. વેદના પારગામી હતા. તેઓ શૂદ્રરોગથી કાલધર્મ પામ્યા.

(૩૯) આં સર—તેમને કોટિગણના આં જ્યાનંદે આચાર્ય પદ આપ્યું.

(૪૦) દેવલ મહત્તર. (૪૧) આં દુર્ગસ્વામી, આં ગર્ગસ્વામી. સ્વં સં ૮૧૨.

(૪૨) આં મિહિરિ, સ્વં સં ૮૬૮.

(૪૩) આં ધર્મમનિ, (૪૪) આં નેમિસુરિ.

(૪૫) આં સુવતી—આ સમયે નવા નવા મતો નીકળ્યા. ત્રીએ પોતપોતાના મતો રચ્યા. સ્વં સં ૧૧૦૧.

(૪૬) આં દિનશેખર—તેઓ વિદ્વાન અને ઉત્તરવિહારી હતા, મહાપ્રાબાલિક હતા. તેમણે પાટણમાં મહાદેશ્વરી વાણિયાઓને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યા.

(૪૭) આં મહાદેશ્વર—તેમણે નાટોલમાં પદ્મીવાસ પ્રાદ્યુને

પ્રતિજોધ કરી જૈન ધનાવ્યા. તેમનાથી ' પદ્મીવાલગચ્છ ' નીકળ્યો. સ્વ૦ સં૦ ૧૧૫૦.

(૪૮) આં દેવસૂરિ—તેમણે જલોરના કિલ્લા ઉપર ભ૦ પાર્શ્વનાથના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરી તથા ભ૦ મહાવીરસ્વામીના જિનાલય ઉપર સોનાનો કળશ ચડાવ્યો. આ સમયે પુનમિયા? વગેરે નવા નવા મતો નીકળ્યા. સ્વ૦ સં૦ ૧૨૨૫.

આં વાદિદેવસૂરિના વર્ણનમાં ઉપરના પ્રસંગો મળે છે.

(જૂઓ, પ્રક૦ ૪૧, પૃ૦....)

(૪૯) આં જિનદેવ—તેઓ મોટા જ્યોતિષી હતા. તેમણે સોનગરા રાજપૂતોને પ્રતિજોધ કરી જૈન ધનાવ્યા. જલધર પાસે જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરી, સ્વ૦ સં૦ ૧૨૭૨.

(૫૦) આં કૃષ્ણ, (૫૧) આં વિષ્ણુ.

(૫૨) આં આઞ્ઞદેવ—તેમણે ' કથાકોશ ' વગેરેની રચના કરી.

(૫૩) આં સોમતિલક, (૫૪) આં ભીમદેવ—તેમણે સં૦ ૧૪૦૨ માં કોરટામાં પ્રતિષ્ઠા કરી.

(૫૫) આં વિમલસૂરિ—તેમણે મેવાડમાં ઉદયસાગરના કિનારે જિનાલયમાં પ્રતિષ્ઠા કરી.

(૫૬) આં નરોત્તમ—સ્વ૦ સં૦ ૧૪૬૧, (૫૭) આં સ્વાતિ.

(૫૮) આં હેમસૂરિ—તેઓ ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું સ્મરણ કરવાથી સં૦ ૧૫૧૫માં ' ચિંતામણીય ' તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા. તેમનાથી ' ચિંતામણિ શાળા ' ચાલી.

(૫૯) ભ૦ હરખસૂરિ—તેઓ તોપાળમાં રહેવા લાગ્યા.

(૬૦) ભ૦ કમલચંદ્ર, (૬૧) ભ૦ સુણુમાલી.

(૬૨) ભ૦ સુંદરચંદ્ર, સ્વ૦ સં૦ ૧૬૭૫.

(૬૩) ભ૦ પ્રભુચંદ્ર—તેઓ (પટ્ટાવલીકાર)ના સમયે વિદ્યમાન હતા.

૧. પટ્ટાવલીકાર પુનમિયામતનો વિરોધી મત તરીકે ઉદ્ધેષ્ય કરે છે. એટલે મંત્રવ છે કે, પદ્મીવાલગચ્છ ઔદ્ધના મતને માનતો હતો.

પદ્મીવાલગચ્છીય પ્રાચીન આચાર્યો—

પદ્મીવાલગચ્છના કેટલાએક પ્રાચીન આચાર્યોનો છૂટક પરિચય આ પ્રમાણે મળે છે—

(૧) આં દેવભદ્રસૂરિપદ્મે આં સિદ્ધસેનસૂરિ.

(૨) આં મહેશ્વર—તેમણે ‘કાલકકયા’ રચી છે. સ્વં સં ૧૨૭૪.

(૩) આં અભયદેવની પાટે (૪) આં આમ્રદેવ—તેમણે ‘ગદ્ય-પ્રભાવકચરિત્ર’ રચ્યું છે.

(૫) આં શાંતિસૂરિ—તેઓ પ્રાકૃત ભાષામાં વિવિધ છંદોની રચના કરતા હતા.^૧ (—રાજગચ્છીય પદ્માવલી, વિવિધગચ્છીય પદ્માવલીસંગ્રહ-૫, પૃ. ૬૫)

(૬) આં અન્નિતદેવ—તેમણે ‘વિચારસારપ્રકરણ’ (ગાથા : ૮૯) ‘કલ્પસૂત્ર દીપિકા, પિંડવિસોદિ દીપિકા, આચરંગસુત્ર દીપિકા, ઉત્તર-જગચ્છસુત્ર દીપિકા, આરાધના, ચંદનખાંભાવેલી, ચતુર્વિંશતિચોવીશી’ (ગાથા : ૨૫) રચ્યાં છે.

(૭) આં અન્નિતદેવસૂરિ શિષ્ય પં ૦ હીરાનંદ, તેમણે ‘ચૌમેલી ચોપાઈ’ રચી છે.

પદ્મીવાલ ભટ્ટારક પદ્માવલી

વિવિધ શિક્ષાલેખો, ગ્રંથપ્રશસ્તિઓ વગેરેના આધારે પદ્મી-વાલગચ્છની છેલ્લી ભટ્ટારક પદ્માવલી નીચે પ્રમાણે મળે છે—

૧. આં શાંતિસૂરિ—તેમણે સં ૧૪૫૮ ના ક્ષગણ વદિ ૧ ના રોજ માણવક ઓસવાલે ભરાવેલી ભં સુમતિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. (નાહર, લેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૧૨૩૭)

સં ૧૪૬૨ ના મહા વદિ ૪ ને શુક્રવારે છાજેડ લખમણે ભરા-વેલી ભં શાંતિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

(નાહર, લેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૨૪૭૮)

૧. સં ૧૨૯૧ ની એક તાલપત્રની પ્રતિમા આં સિદ્ધમેન, આં પાઈ-લિત, આં મલ્લવાદી, આં બપેખાઈ વગેરેનાં પ્રાકૃતમાં ગદ્ય ચરિત્રો મળે છે

૨. ભૃગુશ્રીસૂરિ—તેઓ ભૃગુ શાંતિસૂરિનાં શિષ્ય હતા. તેમણે સં. ૧૪૬૫ માં ભૃગુ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમોની પ્રતિષ્ઠા કરી.

(જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૫૫)

૩. ભૃગુ યશોદેવ—સં. ૧૪૮૫ થી સં. ૧૫૧૩.

૪. ભૃગુ નમ્પસૂરિ—સં. ૧૫૨૮, ૧૫૨૯. તેમણે ‘ સ્ત્રીમંધર-સ્વામીસ્તવન ’ (કડી : ૧૩૫) રચ્યું.

૫. ભૃગુ ઉદ્ધોતનસૂરિ—સં. ૧૫૨૮ થી સં. ૧૫૪૬.

૬. ભૃગુ મહેશ્વરસૂરિ—સં. ૧૫૭૩ થી સં. ૧૫૯૯.

૭. ભૃગુ યશોદેવ.

૮. ભૃગુ નમ્પ—સં. ૧૬૧૩. તેઓ વર્ધમાન પદ્મીવાલગમ્બીરના હતા. આ સમયે સં. ૧૬૧૩ માં નગરશેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીએ આગરામાં ‘ અંધલંકાર ’ બનાવ્યો.

૯. ભૃગુ ઉદ્ધોતનસૂરિ—ભૃગુ નમ્પની પાટે ભૃગુ અજિતદેવના શિષ્ય ક્ષમાનંદે સં. ૧૫૯૧ ના કાર્તિક સુદિ ૧૦ ને શુક્રવારે ‘ ઉપાસકદશાંગસૂત્ર ’નું સંશોધન કર્યું.

૧૦. ભૃગુ મહેશ્વરના પરિવારમાં ઉં. રતનચંદ, ઉં. ખિમાણુંદ, પં. લાલચંદ્ર શિષ્ય મેઘચંદ્રે સં. ૧૫૯૧ ના મહા વદિ ૧૧ ને ગુરુવારે દલોધિ પાર્શ્વનાથતીર્થ પાસેના મેડતાનગરમાં ‘ આચારાંગ-સૂત્ર ’ લખ્યું.

૧૦. ભૃગુ મહેશ્વર—સં. ૧૬૨૬ થી ૧૬૮૧. તેમની પરંપરામાં મહોં નરચંદ્રગણિ મિશ્ર શિષ્ય પં. વિજયસાગરગણિએ સં. ૧૬૨૬ ના મહા સુદિ ૬ ના રોજ બેઘપુરમાં છાજેડના પાંચમના ઉજમણા માટે ‘ વડાવચ્ચક-બાલાવબોધ ’ લખ્યો.

૧૧. ભૃગુ યશોદેવસૂરિ—સં. ૧૬૬૭ થી ૧૬૮૧. તેમની પરંપરામાં ઉં. હરશેખર શિષ્ય ઉં. કનકશેખર શિષ્ય ઉં. દેવશેખર શિષ્ય ઉં. સુમતિશેખરના ઉપદેશથી વીરમપુરના નાકોડાતીર્થમાં સં. ૧૬૬૭ ના ભાદરવા સુદિ ૬ ને શુક્રવારે ભૃગુ પાર્શ્વનાથ તથા ભૃગુ મહાવીરસ્વામીના જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. સં. ૧૬૭૯ ના બીજા અષાઢ સુદિ

૨ ને રવિવારે નવી ચોકી અને સં. ૧૬૮૧ ના ચૈત્ર વદિ ૩ ને સોમવારે હસ્તનક્ષત્રમાં પ્રવેશચોકી બનાવ્યાં.

જૈનો—શિલાલેખો અને પ્રશસ્તિઓના આધારે જાણવા મળે છે કે, પટ્ટીવાલો તથા છાજડ, ધાકડ, ધોખા, બહોરા અને ડુંગરવાલ વગેરે ચોસવાલો પટ્ટીવાલગણના જૈનો હતા.

પટ્ટીવાલ જ્ઞાતિ—

પટ્ટીવાલો માટે માંડલિક, ઠક્કર (૬૦), સાહુ, સંઘપતિ વગેરે વિશેષણો વપરાય છે. એકંદરે પટ્ટીવાલો ધની, સુખી, મોલાવાળા, રાજમાન્ય અને શ્વેતાંબર જૈનો હતા. આ પટ્ટીવાલ જૈનોએ ઘણાં ધાર્મિક કાર્યો કર્યાં છે—

§ પાલીના પ્રધોતનગચ્છના લખમણના પુત્ર દેશલે સં. ૧૧૫૧ના અષાઢ સુદિ ૮ ને ગુરુવારે પાલીમાં પૂર્ણલદ્ર મહાવીરના જિનચૈત્યની દેરીમાં લ. ૦ ઋષભદેવની પ્રતિમા પધરાવી. (—જૈ.પુ.૦૩૦સં. ૦, ૩૦ ૧૦૮)

§ મોટા દાનવીર શેઠ લાખણ પટ્ટીવાલે સં. ૧૨૯૯ ના કાર્તિક મહિનામાં રાજગચ્છના આ. ૦ સિદ્ધસેનના પ્રપૃથ્વર, જેઓ ઉત્કટ ચારિત્રધારી આ. ૦ રત્નપ્રભ નામે હતા, તેમના ઉપદેશથી ‘સમરાધિવ્ય-કહ્વા’ લખાવી, તેમની પાસે વ્યાખ્યાન કરાવ્યું (જૈ.પુ.૦૩૦સં. ૦, ૩૦ ૩૫)

§ વરહુડિયા નેમડ પટ્ટીવાલના વંશજોએ શત્રુંજય, ગિરનાર, આબૂ વગેરે મોટા મોટા નગરોમાં દેરાસર, દેરીઓ, જિનપ્રતિમાઓ, પરિકરો અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

(—પ્રક. ૦ ૩૮, વરહુડિયાવંશ, ૩૦ ૪૪)

§ તેના પૌત્ર જિનચંદ્રે સં. ૧૨૯૨ માં, સં. ૧૨૯૬ માં વીળ પુરમાં તપાગચ્છના આચાર્યોને પધરાવી ચતુર્માસ કરાવ્યાં તેમજ જૈન શાસ્ત્રો લખાવ્યાં. (૩૦ ૩૮, પ્રક. ૦ ૪૪, ૪૫)

§ વરહુડિયા જિનચંદ્રના પુત્ર વીરધવલ અને ભીમદેવ, તપાગચ્છના આ. ૦ નિધાનંદસૂરિ (સં. ૧૩૦૨ થી ૧૩૨૭, ૩૦ ૪૬) અને દાદા ધર્મદોષસૂરિ (સં. ૧૩૦૨ થી ૧૩૫૭, ૩૦ ૪૬) બન્યા, જેઓ મોટા જ્ઞાની, ત્યાગી અને તપસ્વી હતા. આ બંને આચાર્યો પોતાની જ્ઞાતિના

હોવાથી પદ્મીવાલો ત્યારથી તેમની પરંપરાના વધુ રાગી બન્યા.

§ સોહી પદ્મીવાલના પૌત્ર આહક, તેમના પુત્ર પદ્મસિંહની પુત્રી ભાવસુંદરીએ સાધ્વી કીર્તિગણિની પાસે દીક્ષા લીધી હતી. આહકના પુત્ર શ્રીપાલે સં૦ ૧૩૦૩ ના કાર્તિક સુદિ ૧૦ ને રવિવારે ભરુચમાં આં કમલપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી ‘અન્જિતનાથચરિત્ર’ લખાવ્યું અને તેમના પટ્ટધર આં નરેશ્વરસૂરિ પાસે વ્યાખ્યાન કરાવ્યું.

(-પ્રક૦ ૩૮, સોહીવંશ)

§ સહજિગપુરના ઠં દેહા પદ્મીવાલના પુત્ર મહીચંદ્રના પુત્રા રતનપાલ વિજયપાલે પોતાના પૂર્વજોના કડ્યાણ માટે ભં મદિલનાથની દેરી તથા પ્રતિમા કરાવી, તેની ચંદ્રગચ્છના આં હરિપ્રભસૂરિના શિષ્ય આં યશોભદ્રસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(-પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભાં ૨, લેખાંક : ૫૪૫)

§ સાહુ ઈશ્વર પદ્મીવાલના પુત્ર કુમારસિંહે નાશિકમાં ભં ચંદ્રપ્રભસ્વામીના જિનાલયનો પૂરો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

(-વિવિધતીર્થકંડપમાં નાસિકચપુરકંડપ)

કપૂરાદેવી પદ્મીવાલે સં૦ ૧૩૨૭ માં ‘શતપદ્મી દીપિકા’ લખાવી.

(જૈન પું૦પ્ર૦સં૦, પ્ર૦ ૧૧૧)

§ પુના પદ્મીવાલના પૌત્ર ગણુદેવે ખંભાતની પોષાળમાં ‘ત્રિપદ્મિશલાકાપુરુષચરિત્ર’ લેટ આપ્યું.

§ વીરપુરના ધનાઢ્ય દેદાધર પદ્મીવાલની પત્ની રાસલદેવીએ ‘ગણુધર સાર્ધશતક’ની ટીકા લખાવી. (જૈનપું૦પ્ર૦સં૦, પ્ર૦ ૧૦૩)

§ ઠં વિક્રમસિંહ વગેરે ૩ પદ્મીવાલભાઈઓએ ઠં કુમારસિંહ પદ્મીવાલ તથા તેની પત્ની સિંગારદેવીના મા-બાપના કડ્યાણ માટે સં૦ ૧૩૩૭ ના ફાં સું ૮ ના રોજ ભં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમા ભરાવી તેની આં માણેકચંદ્રસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(-આં છુદ્ધિં ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ, ભાં ૧, લેખાંક : ૧૩૭)

§ મંત્રી આભૂ પદ્મીવાલના વંશમાં અનુક્રમે મહણસિંહ (પત્ની શ્રી), ભીમ (પત્ની કપૂરાદેવી), સોની સૂર (પત્ની સુહવદેવી), સોની

પ્રથમ પ્રથિમસિંહ (પત્ની પ્રીમલદેવી), સાંઢહા અને ધનરાજ થયા. સોની પ્રથિમસિંહને સિંહ નામે ભાઈ અને સિંહાક નામે પુત્ર હતો. સિંહાક પ્રીતિવાળો, ગુણવાળો અને પ્રતિભાશાળી હતો. સિંહાકે કાકા સિંહની આજ્ઞાથી સં ૧૪૨૦ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૦ ના રોજ પાટણમાં તપાગચ્છના આં જયાનંદસૂરિ તથા આં દેવસુંદરસૂરિનો આચાર્ય-પદ્મહોત્સવ કર્યો.

§ સિંહાક અને ધનરાજે કાકા સિંહની આજ્ઞાથી સં ૧૪૪૧માં ખંભાતમાં તમાલીમાં સ્તંભન પાર્શ્વનાથના ચૈત્યનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને આં દેવસુંદરસૂરિના પદ્મધર આં જ્ઞાનસૂરિનો સૂરિપદ્મહોત્સવ કર્યો.

§ તેના જ કાકા ભાઈઓ લખમસિંહ, રામસિંહ અને ગોવાલે સં ૧૪૪૨ માં આં દેવસુંદરસૂરિના પદ્મધરે આં કુલમંડનસૂરિ તથા આં ગુણરત્નસૂરિનો સૂરિપદ્મહોત્સવ કર્યો.

§ સોની પ્રથિમસિંહ પદ્લીવાલના પુત્ર સાંઢહાએ આં દેવસુંદર-સૂરિના ઉપદેશથી સં ૧૪૪૨ ના ભાદરવા સુદિ ૨ ને સોમવારે ખંભાતમાં ‘પંચાશક-વૃત્તિ’ તાડપત્ર પર લખાવી. (પ્રશસ્તિ : ૪૦)

§ ભરતપુરના દિવાન જોધરાજજી પદ્લીવાલે ભં મહાવીરસ્વામીનું મંદિર બનાવી તેની વિજયગચ્છના ભટ્ટારક પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

§ વિવિધ અંથપ્રશસ્તિઓના આધારે જણાય છે કે, નંદાણી ગામનો જસદ્ પદ્લીવાલ આં યશોભદ્રસૂરિનો, આલડ પદ્લીવાલ આં માનતુંગસૂરિનો, શેઠ અરિસિંહ તથા કુમારદેવી આં જિનપ્રભસૂરિના તથા આગમગચ્છના આં રત્નસિંહના ભક્ત શ્રાવકો હતા.

§ પદ્લીવાલ શેઠ સાહુ પદ્મા પત્ની તેજલે કુલચુડની આજ્ઞાથી ભં મુનિસુમતસ્વામીની દેરી કરાવી.

(નાહર, જૈનલેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૫૭)

§ ૬૦ પદ્લીવાલે સં ૧૨૭૧ ના અષાડ સુદિ ૮ ને રવિવારે ભં આદિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ ધાતુમૂર્તિ પાટણમાં વિરાજમાન છે.

(—આં યુદ્ધિસાગર, જૈનપ્રતિમા-લેખસંગ્રહ, ભા ૧, લેખાંક : ૧૦)

§ ભીમ પદ્મીવાલના પુત્ર સેલ અને તેજે સંં ૧૩૯૬ માં ભં શાંતિનાથની પ્રતિમા ભરાવી. રાજગચ્છના આં હંસરાજસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(—આગરાના ચિતામણિ પાર્શ્વનાથના જિનાલયની ધાતુપ્રતિમાનો લેખ)

§ ૬૦ છાડા પદ્મીવાલની પત્ની નાયિકીદેવીએ પોતાના પુત્રના કલ્યાણ માટે સંં ૧૩૯૩ ના મહા સુદિ ૧૦ ને શનિવારે ભં મહા-વીરસ્વામીની પ્રતિમા ભરાવી. તેની ધર્મદોષગચ્છના આં માનતુંગ-સૂરિના શિષ્ય આં હંસરાજસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી, આ ધાતુ-પ્રતિમા મહેસાણાના દેરાસરમાં વિદ્યમાન છે.

(—આં વિજયધર્મસૂરિનો જૈનપ્રતિમા-લેખ સંં ભાં ૧, લેખાંક : ૬૫)

§ મંડલિક લાલાક પદ્મીવાલે સંં ૧૫૧૦ ના ફાગણ વદિ ૩ ને શુક્રવારે ભં ચંદ્રમણની પ્રતિમા ભરાવી. અંચલગચ્છના આં જય-કેશરિસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(—પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભાં ૧, ‘ધર્મરત્ન’ માસિક વર્ષ ૧, જૈનસત્યપ્રકાશ, કંં ૨૪, કંં ૨૫૫; પૃં ૪૩૦, જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ)

પ્રજ્ઞાણુગચ્છ—

સંભવ છે કે, પ્રજ્ઞાણુગચ્છ પ્રજ્ઞાદીપિકા શાખાની પરંપરા હશે. આબૂ પહાડની પાસે વરમાણુ ગામ છે તેમાં પ્રજ્ઞાણુગચ્છની મૂળ ગાદી હતી. આ ચૈત્યવાસીગચ્છ હતો તે આબૂના પશ્ચિમી પ્રદેશોમાં ફેલાયેલો હતો. તેની સીંધી પટ્ટાવલી મળતી નથી. શિલાલેખો અને અંધ-પુષ્પિકાઓમાં આ ગચ્છના આચાર્યોનાં નામો વીખરાયેલાં પડ્યાં છે. તે પૈકીનાં કેટલાંએક નામો આ પ્રમાણે છે—

આં યશોભદ્ર સંં ૧૧૨૪	આં ભદ્ર સંં ૧૧૨૪
આં યશોભદ્ર સંં ૧૧૮૫	આં શાલિભદ્ર સંં ૧૧૭૦
ચૈત્ર સુદિ ૧૩ રાણકપુર	આં યશોભદ્ર સંં ૧૧૮૫, ૧૧૯૨
આં દેવ સંં ૧૧૪૪	આં જયપ્રભ સંં ૧૨૬૧

આં શ્રીપતિ સંં ૧૧૮૮	આં બુદ્ધિસાગર સંં ૧૩૨૦,
આં વીર સંં ૧૨૧૩, ૧૩૦૫	સંં ૧૩૨૬, સંં ૧૩૮૦
આં વિમલ સંં ૧૨૬૩,	આં વિજયસિંહ સંં ૧૩૫૧
સંં ૧૩૧૬	
આં જ્ઞાનુગ સંં ૧૩૧૧,	આં દેવચંદ્ર સંં ૧૪૩૨
સંં ૧૩૩૦, સંં ૧૩૪૬	આં મુનિચંદ્ર સંં ૧૪૩૪
આં મુનિચંદ્ર સંં ૧૩૪૦,	સંં ૧૪૪૬, સંં ૧૪૫૪
સંં ૧૩૭૦	આં જ્ઞાનુગપદ્મે આં પ્રજ્ઞા
આં જ્ઞાનચંદ્રસૂરિ સંં ૧૩૭૧	સંં ૧૪૯૩
આં હેમતિલક સંં ૧૪૩૪,	આં સોમચંદ્ર સંં ૧૪૪૦
સંં ૧૪૪૬, સંં ૧૪૫૪	આં બુદ્ધિસાગરપદ્મે આં
સલખણપુરીય આં...સંં ૧૪૪૭	વિમલસૂરિ સંં ૧૬૧૫
આં બુદ્ધિસાગર સંં ૧૪૨૬,	આં મુનિચંદ્રપદ્મે આં વીર
સંં ૧૪૯૩	સંં ૧૫૨૪
આં મુનિપ્રભ સંં ૧૪૪૬	
આં મુનિચંદ્ર સંં ૧૫૬૩,	
સંં ૧૫૧૨, સંં ૧૫૨૨.	

છૂટક છૂટક ઘટનાઓ આ પ્રમાણે મળે છે—

સંં ૧૧૪૪ મહા મુદ્દિ ૧ પ્રાણીગચ્છીય શ્રીદેવાચાર્ય.

(જૂઓ, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ ભાગ ૨, લેખાંક : ૩૮૨)

સંં ૧૧૨૪ આં ભદ્રાચાર્ય, રાંતેજ દેરાસરના પળાસનનો લેખ.

(જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૮)

સંં ૧૧૬૨ ના જેઠ મુદ્દિમાં બ્રહ્મણીયગચ્છના આં વિમલાચાર્યના શ્રવિકે ‘નવપદ્મકરણુ લઘુવૃત્તિ’ કથા લખાવી. સાધ્વી મીનાગણિ, મંદાગણિ, સિસિણી લખમી દેમત.

સંં ૧૨૬૧ ના જેઠ મુદ્દિ ૨ ને રવિવારે બ્રહ્મણગચ્છમાં આં ત્ર્યમલસૂરિએ ભંનેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી.

સં ૧૩૨૬ આં બુદ્ધિસાગરે લં નેમિનાથનો ચોવીશવટ્ટો
સ્થાપ્યો. (જૂઓ, શંખેશ્વર મહાતીર્થ-પ્રતિમાલેખ)

સં ૧૪૪૬ના વૈશાખ વદિ ૧૧ ભદ્રારક સુવ્રતસૂરિપદે લં ધર્મરપદે
લં વિજયપુષ્પસૂરિપદે લં રત્નાકરસૂરિપદે લં હેમતિલકસૂરિએ પૂન-
સિહના શ્રેય માટે મંડપ કરાવ્યો. વૃહદગચ્છે વ્રહ્માણીયશ્રીઉદયપ્રમસૂરિભિઃ ॥

સં ૧૫૧૯ જેઠ સુદિ ૬ના રોજ આખૂ ઉપર લં સુમંતિનાથ
તથા લં વિમલનાથની પંચતીર્થી પર ઉપર મુજળનો ઉલ્લેખ છે.
આથી જણાય છે કે, તે આચાર્ય વરમાણમાં જન્મ્યા હશે.

(જૂઓ, અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેખાંક : ૬૪૩)

દેવાનંદિત-દેવાનંદગચ્છ—આ ગચ્છનાં દેવાનંદિત અને
દેવાનંદ એમ બે નામો મળે છે. પુષ્પિકાઓમાં આ ગચ્છ માટે
સ્વેતાંબર મહાગચ્છ મહાવીરપ્રણીત નંદિતગચ્છ એવું વિશેષણ મળે
છે. આથી નક્કી છે કે, આ ગચ્છ સ્વેતાંબરગચ્છ છે. આની ઉત્પત્તિ
માટે સ્પષ્ટ કોઈ હકીકત મળતી નથી. એટલે આ વિશે સંશોધન કરવાની
જરૂર છે. આમ છતાં આ ગચ્છ માટે અમે ચાર અનુમાનો કર્યા છે.

(૧) વનવાસીગચ્છના અંતિમ આં વિમલચંદ્રસૂરિના ગુરુભાઈના
શિષ્યની પરંપરામાં દેવાનંદગચ્છ વડગચ્છનો સગોત્રીય ગચ્છ હશે.

(૨) આં ઉદ્ધોતનસૂરિએ વડ નીચે એક જ મુદૂર્તમાં ૮ સાધુ
ઓને આચાર્યપદવી આપી તે પૈકીના એકની પરંપરા હશે.

(૩) દેવાનંદગચ્છ અને દેવાચાર્યગચ્છ એક હશે. આ રીતે પણ
દેવાનંદગચ્છ વડગચ્છનો સગોત્રીય હશે.

(૪) આં અલયદેવસૂરિની પરંપરામાં ૪૧ મી પાટે આં દેવા-
નંદ થયા છે.

દેવાનંદગચ્છમાં—

૩૫. આં ઉદ્ધોતનસૂરિ. ૩૬. આં યશોભદ્રસૂરિ.

૩૭. આં દેવભદ્રસૂરિ તથા આં યશોદેવસૂરિ થયા હતા. તેમણે

સં ૧૧૯૪ માં ‘પ્રમાણાન્તરભાવ’ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે. (પ્રકં ૪૪)

તેમજ વાચનાચાર્ય પં ગુણાકરે સં ૧૨૧૧ ના પોપ સુદિ ૧૪

‘ઉપદેશપદ-વૃત્તિ, રચણચૂડકહા’ વગેરેની પહેલી પ્રત લખી હશે અને આં અભયદેવસૂરિને નવ અંગોની ટીકા લખવામાં સહાય કરી હશે.

(—શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રં ૩૪, પૃં ૨૬;

ઉપદેશમાલા વૃત્તિની પ્રશસ્તિ)

પરંપરા ત્રીજી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ સંં ૬૬૪. (૩૬) આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ.

(૩૭) આં અજિતદેવસૂરિ.

(૩૮) પંં યશોદેવગણિ—તેઓ ગૃહસ્થપણમાં આં પ્રદ્યુમ્ન-સૂરિના નાનાભાઈ થતા હતા અને મુનિપણમાં આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિના પ્રશિષ્ય હતા. તેમજ આં ઉદ્ધોતનસૂરિના શિષ્ય આં મુનિચંદ્ર-સૂરિના નાનાભાઈ થતા હતા. તેમણે ‘રચણચૂડકહા’ની પહેલી પ્રત લખી હતી અને આં અભયદેવસૂરિને સંં ૧૧૨૦ થી સંં ૧૧૨૮ માં નવ અંગોની ટીકા રચવામાં સહાય કરી હતી.

પરંપરા ચોથી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ સંં ૬૬૪. (૩૬) આં માનદેવસૂરિ.

(૩૭) આં જિનદેવગણિ.

(૩૮) આં હરિલદ્રસૂરિ—તેમણે સંં ૧૧૭૨ માં ‘પ્રાચીન-કર્મ-અર્થ’ની ટીકા (અં : ૮૫૦) સંં ૧૧૮૫ માં ‘ક્ષેત્રસમાસ’ની ટીકા, ‘પ્રશ્નભરતિપ્રકરણ’ની ટીકા, ‘ત્રેયાંસનાથચરિત્ર’, ‘મુનિપતિપરિત્ર’ વગેરે અર્થો રચ્યા છે.

પરંપરા પાંચમી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ સંં ૬૬૪.

(૩૬) આં મુનિચંદ્રસૂરિ—સંં ૧૧૨૮. તેમનો કેહ સૌમ્ય હતો. સ્વભાવે શાંત હતા. આં અજિતદેવસૂરિના શિષ્ય પંં યશોદેવગણિ ગૃહસ્થપણમાં તેમના નાનાભાઈ થતા હતા. (રચણચૂડકહા-પ્રશસ્તિ)

પરંપરા છઠી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ સંં ૬૬૪, (૩૬) આં વર્ધમાનસૂરિ સંં ૧૦૮૮.

(૩૭) આં જિનેશ્વરસૂરિ. (૩૮) નવાંગવૃત્તિકાર આં અભય-
દેવસૂરિ સ્વં સં ૧૧૩૯.

(૩૯) આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ, આં વર્ધમાનસૂરિ સં ૧૧૭૨.

આ પરંપરામાંથી પદ્મકલ્યાણકમત, રુદ્રપદ્મીયગચ્છ, ખરતરમત
વગેરે ગચ્છો-મતો નીકળ્યા.

પરંપરા સાતમી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ સં ૯૯૪.

(૩૬) આં પ્રદ્યોતનસૂરિ—તેમનાથી ‘પ્રદ્યોતનશાખા’ નીકળી
અને આ પરંપરાના આં ઐંદ્રદેવસૂરિ સં ૧૧૫૦ થી પદ્મીવાલ-
ગચ્છ નીકળ્યો. (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃઃ ૫૮)

પરંપરા આઠમી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ સં ૯૯૪. (૩૬) આં સર્વદેવસૂરિ
સં ૧૦૨૦.

(૩૭) આં દેવસૂરિ સં ૧૧૧૦. (૩૮) આં સર્વદેવસૂરિ સં
૧૧૨૯.

(૩૯) આં જયસિદ્ધસૂરિ. (૪૦) આં ચંદ્રપ્રભસૂરિ.

(૪૧) આં ધર્મધોષસૂરિ. (૪૨) આં શીલગુણસૂરિ.

(૪૩) આં માનતુંગસૂરિ—તેમણે ‘સિદ્ધજયંતી’ નામે ગ્રંથ રચ્યો.

(૪૪) આં મલયપ્રભ—તેમણે સં ૧૨૬૦ માં ‘સિદ્ધજયંતી’ની
વૃત્તિ બનાવી. (—પિટર્સન રિપોર્ટ ૩, ૩૭)

(—ઉત્તરજયણસુત-વૃત્તિ, મહાવીરચરિય, પ્રાચીનકર્મગ્રંથ-
ટીકા, નવાંગવૃત્તિઓ, પિંડવિસોહિ-ટીકા, સિદ્ધજયંતી-
ટીકા, તપાગચ્છ પટ્ટાવલી, પટ્ટાવલીઓ, શિલાલેખો,
પ્રશસ્તિઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૪૩, ૨૪૯)

રાજવલી પ્રારંભ

વિક્રમની બીજી શતાબ્દીના ઘણા જૈનાચાર્યો, જૈનધર્મપ્રેમી
રાજાઓ અને મંત્રીઓ સાથે જુદા જુદા દેશના ઘણા રાજાઓનાં

નામો સંકળાયેલાં છે. અધૂરા લેખકો ઘણી વાર તે તે રાજાઓની હયાતી કે કાલસામ્ય વગેરે બાબતોમાં કલ્પિત વિસંવાદ ઉઠાવે છે. આથી સામાન્ય વાચકો શંકામાં પડી જતાં મૂંઝાય છે. તેથી અહીં પહેલાં તે તે રાજાઓ અને રાજવંશોની બાબતમાં સ્પષ્ટીકરણ કરવું જરૂરી છે. માટે અમે અહીં ઘણા રાજવંશોની તાલિકા આપી છે. લેખકો અને વિચારકો આમાંથી ઘણો ખુલાસો મેળવી શકશે અને ઇતિહાસને ન્યાય આપી શકશે.

ચૌલુક્ય રાજવંશી

ચૌલુક્ય એ કનોજના પ્રતિહારવંશની એક શાખા છે. તેનાં ચલુક્ય, ચિરિક્ય, ચલ્ક્ય, ચલિક્ય, ચાલુક્ય, ચુલુક્ય, ચૌલુકિક, ચૌલુક, ચૌલુક્ય, સોલુંખી અને સોલુંકી એવાં વિવિધ નામો જાણવા મળે છે. મોટે ભાગે આ વંશના રાજાઓ દક્ષિણમાં અને ગુજરાતમાં થયા છે. દક્ષિણમાં ચૌલુક્ય વિજયાદિત્યના વંશજોએ અને ગુજરાતમાં ચૌલુક્ય સામંત રાજાના વંશજોએ રાજ્ય ભોગવ્યું હતું.

કનોજના પ્રતિહારવંશીય લોજદેવનું બીલુ નામ આદિવરાહ હતું. ન્યારે દક્ષિણના ચૌલુક્યોનું રાજચિહ્ન વરાહ હતું એમ જણાય છે. ગુજરાતના ચૌલુક્ય રાજવીઓ જૈનધર્મ અને શૈવધર્મને સમાન ભાવે માનતા રહ્યા હતા. તેથી જૈન, બૌદ્ધ અને શૈવ એ ત્રણે ધર્મોના દેવચિહ્ન તરીકે માન્ય થયેલો બળદ જ ગુજરાતનું રાજચિહ્ન બન્યો હતો.

મૌર્યવંશમાંથી પ્રતિહારવંશ જીતરી આવ્યો એ જ રીતે ચૌલુક્યો પણ મૌર્ય ચંદ્રગુપ્તના વંશજો હતા તેથી તેઓ ચંદ્રવંશી મનાય છે.

પ્રતિહાર લોજદેવના સમયમાં પ્રાચીન ગુજરાત, લિત્તમાલનો પ્રદેશ, સારસ્વતમંડલ, લાટ, નવમારીનો પ્રદેશ, માલવા અને સૌરાષ્ટ્ર એ કનોજને આધીન હતાં પરંતુ વનરાજ આવડાએ કનોજની સત્તા ફાગળી દઈ, અણહિલપુર — — ગુજરાતનું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપન

કર્તુ ૧ એ મમયમા લિત્તમાલ, લાટ અને મૌગધ્ન વગેરે વિલાગો કનોજના પ્રતિહાગ્વશના મામતરૂપે કેન્દ્રવત રાજ્યરૂપે વિદ્યમાન હતા

આવડાવશ પછી ચૌલુક્યવશના ગજવીઓના હાથમા ગુજરાતની સત્તા આવી, તેમા ચૌલુક્ય ભુવનાદિત્ય, જે ઉચ્ચ કોટિનો રાજપુરુષ હતો અને જેના ખિરુદો અથવા ખીન્ન નામો વ્યાલકાતિ, વ્યાલકાચી, કાચિકવ્યાલ અને મુજાવ હતા, તેમજ જેને ત્રણ રાજપુત્રો (૧) ગણ (રાજ), (૨) ખીન્ન અને (૩) દ્વંદ્વ (દ્વંદ્વ) હતા, તે પૈકી મામત રાજિ અને તેના વશને ગુજરાતના રાજવીઓ ખન્યા અને કનોજને આધીન રહેલા શેષ પ્રદેશો પોતાને હાથકરતા રહ્યા

ગુજરાતની ચૌલુક્ય રાજવલી આ પ્રમાણે હતી—

૧. મૂળરાજ (સં ૯૯૮ થી સં ૧૦૫૨)—

વિક્રમની દગમી સદીના અતમા મામતસિંહ આવડા નામે ગુજરાતનો રાજા હતો તેના ખીન્ન નામો ભૂલ, અગર ભૂયગડ હતા એમ જણાય છે

મામતસિંહના ગજકાળમા ચૌલુક્ય ભુવનાદિત્યના પુત્રો રાજ,

૧ પાટણ—વનગજ આવડાએ ભુદિમાન પુરુષોનો સહકાર સાધી વિં સં ૮૦૨ ના વૈશાખ સુદિ ૨ ના દિવસે અગ્રહિવપુર પાટણનું શિનારોપણ કર્યું સભવ છે કે, વિં સં ૮૨૧ સુધીમાં પાટણ તૈયાર થઈ ગયું હશે અને તે વખતે વનરાજ આવડાનો ત્યા ફરી વાર ધામધૂમથી મોટો રાજ્યાભિષેક થયો હશે. (મકં ૩૧, ૫૦ ૪૮૩, ૪૮૪)

મહોપાધ્યાય ધર્મસાગરમણિના શિષ્ય ૫૦ વિનયસાગર સં ૧૬૫૨માં 'ગૂર્જરદેશ રાજાની'માં લખે છે કે—

સ્વસ્તિશ્રીર્જયો મન્નલામ્યુદયશ્ચ । સવત્ ૮૦૦ વર્ષે શાકે ૬૬૮ પ્રવર્તમાને વૈશાખ સુદિ ૩ ગુરુદિને રોહિણીનક્ષત્ર વૃષસ્થે ચન્દ્ર સૂર્યોદયાદ્ ગતપટ્ટી ૧૭ સિંહ લગ્ને વહમાને અસ્યા વેલાયા શ્રીમદ્ગણહિત્પુરપત્તન સ્થાપિત, મુહૂર્ત કૃતમ્ ।

આણહિલપુર પાટણ સ્થાપનાની લગ્નકુંડલી—

(૧) સિંહ લગ્ન (૩) તુનાર્માં ચનિ (૬) ચક્રમાં મગળ, (૮) મેવમાં ભુધ, (૧૦) વૃષમાં સૂર્ય, ચદ્ર અને શુક્ર, (૧૧) મિથુનમાં રાહુ આ મુજબ મહોની સ્થિતિ હતી

ખીજ અને દંડક સોમનાથની યાત્રા કરીને પાછા ફરતાં પાટણ આવ્યા ત્યારે સામંતસિંહે અશ્વપરીક્ષાનો દિવસ ગોઠવ્યો હતો. આ પરીક્ષામાં રાજે પોતાની અશ્વકલાપ્રવીણતા બતાવી આપી તેથી સૌ ખુશ થયા. લોકોએ માન્યું કે, આ રાજ ઉચ્ચ કુલનો નથીરો હોવો જોઈએ. રાજવી સામંતસિંહે રાજનાં રાજલક્ષણો અને કલાપ્રવીણતા પારખીને પોતાની જેન લીલાવતીનું તેની સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. આ લીલાવતીનું ખીલું નામ ચંડિકા હોવાનું પણ જણાય છે. લીલાવતી ગર્ભવતી બની અને મરણ પામી પણ કુશળ રાજવૈદ્યોએ તેનું પેટ ચીરીને તેના ગર્ભને-બાળકને બચાવી લીધા. એ બાળક મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ્યો હોવાથી તેનું નામ 'મૂળરાજ' પાડ્યું.

સામંતસિંહ દારુડિયો હતો, તે ઘણીવાર ઘેનમાં મૂલરાજને શુજરાતની રાજગાદીએ બેસાડતો અને સાન ઠેકાણે આવે ત્યારે તેને ગાદીએથી ઉઠાડી મૂકતો. આથી એકવાર મૂળરાજને રાજ્ય મળતાં જ મામા સામંતસિંહને મારી નાખી તે શુજરાતનો રાજા બની બેઠો. તેનો સં ૦ ૬૬૮માં પાટણમાં રાજ્યાભિષેક થયો. તેના રાજ્યાભિષેકની બે સાલો મળે છે. (૧) સં ૦ ૬૬૮ અને (૨) સં ૦ ૧૦૧૭ (વિચારગ્રંથી).

માળવાના મુંજરાજે અને સાંભર કે રણુચંદ્રોરના વિગ્રહદેવે તેને શરૂઆતમાં કનડગત કરી હતી, પણ તે કુનેહ વાપરીને ધીરે ધીરે જાએ જીઠવા લાગ્યો. તેણે નાડોલના ચૌહાણો સાથે મૈત્રી સ્થાપી. સૌરાષ્ટ્રનો વિશ્વવરાહ ગ્રહરિપુ, વઢવાણનો ધરણીવરાહ, કચ્છનો લાખાણી, લાટનો ખારપ, આખૂનો પરમાર અને જિજ્ઞાસાના સિધુરાજને છતી લઈ શુજરાતની સત્તા વધારી.

રાજા મૂળરાજે પાટણમાં મૂળરાજવસતિ નામે જિનમંદિર, મૂળરાજસ્વામી મંદિર અને ત્રિપુરુપ્રાસાદ બંધાવ્યા. વઢિયાર (વઢિવિપથ)ના માંડલી ગામમાં મૂલેશ્વરનું મંદિર સ્થાપી તેની પૂજા માટે સં ૦ ૧૦૪૩ માં કંબોઈ ગામ દાનમાં આપ્યું. તે દર સોમવારે સિદ્ધપુર સોમનાથની યાત્રાએ જતો હતો, તેની પૂજા માટે સં ૦ ૧૦૪૩ માં દાન આપ્યું. તેણે સિદ્ધપુરમાં રુદ્રમાળ બનાવવો ચરૂ કર્યો હતો,

પાછળથી તેનું શું થયું તેનો ચોક્કસ ઉલ્લેખ મળતો નથી.

તેણે કનોજ તથા કાશીના ગ્રાહણોને બોલાવો, સિદ્ધપુર (શ્રીપુર)-માં વસાવ્યા હતા, જેમની ઔદિચ્ય તરીકે આજે પણ પ્રસિદ્ધિ છે. એ સમયે શિહોર તેના તાબામાં નહોતું. તેનાં વિવિધ દાનોનાં દાન-પત્રો મળે છે. તે મોટો દાનવીર હતો. રંગે કાળો, સ્વભાવે ડરપોક, કામી અને યુદ્ધ કરતાં કુનેહને વધુ પસંદ કરનારો હતો.

તેને માધવી નામે રાણી હતી, જે ઔહાણ ભોજ રાજની કન્યા હર્ષાત્રા ચામુંડ નામે યુવરાજ હતો અને ચાચિણી નામે રાજકુંવરી હતી. તેને લહધર નામે દંડનાયક હતો.^૧ વીર મહત્તમ, જંગૂક અને જેહાલુ એ મહામંત્રીઓ હતા અને સોમશર્મા નામે પુરોહિત હતો.

રાજા મૂળરાજ સં. ૧૦૫૩ માં સિદ્ધપુરમાં અગ્નિપ્રવેશ કરી મરણ પામ્યો.

૨. ચામુંડરાય (સં. ૧૦૫૨ થી ૧૦૬૫)—

રાજા મૂળરાજે સં. ૧૦૩૦ માં ચામુંડને યુવરાજપદ આપ્યું હતું. તેણે યુવરાજકાળમાં માલવેશ સિન્ધુરાજને નસાડ્યો હતો. (વડનગર પ્રશસ્તિ). બારપને હત્યો હતો. (દ્વયાશ્રયમહાકાવ્ય, સર્ગ : ૬, શ્લોક ૧૬; મહીપતરામ નીલકંઠકૃત ગુજરાતનો ઇતિહાસ પ્ર. ૧૨) આ. ૧૦ વીરગણિના ઉપદેશથી થરાના વલહીનાથના મંદિરમાં કોઈ હિંસા ન કરે તેવું તામ્રશાસન આપ્યું હતું, સં. ૧૦૩૩ માં વડસમાના જૈન દેરાસરની પૂજા માટે ખેતર આપી તેનું તામ્રશાસન લખી આપ્યું હતું. તે સં. ૧૦૫૨માં રાજા બન્યો ત્યાર બાદ તેણે પાટણમાં ચંડનાથ તથા

૧. તે સમયના દંડનાયકનો પરિચય 'ચતુષ્કલાધ્યક્ષ: સેનાનીર્દળનાયક: એ શબ્દોથી મળે છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે, હાથી, ઘોડા, રથ અને પાપદળ એ ચતુરંગી સેનાનો નાયક તથા દંડનીતિપૂર્વક તે દેશનો સંચાલક. રાજ્યનું વસતીખાતું પણ તેના હાથમાં રહેતું દંડનાયકનો સામાન્ય અર્થ 'સર્વેસર્વા સ્વો' કે 'ગવર્નર જનરલ' કહીએ તોય ચાલે.

રાજ્યના અધિકારોમાં દંડનાયક, રાણા, મંડલિક, સામંત—એવા ક્રમ હોવાનું જાણવા મળે છે.

પોતાની બેનના નામથી આચિણ્ણેશ્વર મંદિર બનાવ્યાં, મહામંત્રી માધવ-
ને કન્હેશ્વર ગામ આપ્યું હતું અને પોતાના ધર્મશુરુ વીરગણિને
મોટા ઉત્સવથી આર્યાયપદ અપાવ્યું હતું.

રાજા મૂળરાજે પોતાના હાથે સં ૧૦૫૨ ના શ્રાવણ સુદિ ૧૧ ને
શુક્રવારે અનુરાધાનક્ષત્રમાં પુષ્કાર્ક અને વૃષલગ્નમાં આમુંડરાયનો
પાટણની ગાદી ઉપર રાજ્યાભિષેક કર્યો હતો. તેનું રાજ્ય મોટે ભાગે
તેની બેન આચિણ્ણીદેવી ચલાવતી હતી. આમુંડરાયને કોઈ સંતાન
નહોતું. રાણીઓને કસુવાવડ ચતી હતી. આં વીરગણિએ રાણી-
મંત્રી વીરના કહેવાથી રાણીઓને વાસક્ષેપ નાખ્યો અને આમુંડરાયને
(૧) વદલભરાજ, (૨) દુર્લભરાજ તથા (૩) નાગરાજ એ ત્રણ પુત્રો થયા.

આમુંડરાયને માળવા સાથે ઝગડો ચાલુ જ હતો. તેણે સિંધુ-
રાજને લગાડ્યો હતો અને પોતાના પુત્ર વદલભરાજને માળવા છત-
વાની લલામણુ કરી હતી. તેણે પોતાનું સ્વાસ્થ્ય સારું ન હોવાથી
બેન આચિણ્ણીની સલાહથી પ્રથમ વદલભરાજને શુજરાતનો રાજા
બનાવ્યો પણ તે માળવા જતાં રસ્તામાં જ મરણ પામ્યો. એટલે
ખીજા પુત્ર દુર્લભરાજને શુજરાતનો રાજા બનાવ્યો. પછી આમુંડરાય
શુકલતીર્થમાં જઈ સં ૧૦૬૬ માં મરણ પામ્યો. તેને ત્રણ પુત્રો
હતા. મહત્તમ વીર અને માધવ મહામંત્રીઓ હતા, લાલશર્મા નામે
પુરોહિત હતો. આમુંડરાય આં વીરગણિનો ભક્ત હતો.

વડસભાના દાનપત્રમાં નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે—

‘દાનફલં ચ-જિનમવનં જિનચિમ્બં જિનપૂજાં જિનમતં ચ યઃ કુર્યાત્ ।

તસ્ય નરામરશિવસુલ્લફલાનિ કરપલ્લવસ્થાનિ ॥

યાતે ગુપ્તસમાશતે દશગુણે સાગ્રે ત્રયચ્ચિંશતા,

માર્ગે માસિ તમિસ્તપશ્ચનવર્મી સૂર્યામજે સુજ્જતિ ॥૧॥

સં ૧૦૩૩ સહદકામ્યાપ્રદેવાદીન્ ચામુણ્ડરાજસ્ય મમ મતમ્ ॥’

(‘રાજા આમુંડરાયનું તામ્રપત્ર’ જૂઓ, ‘ભારતીય
વિદ્યા’ ત્રૈમાસિક, વર્ષ : ૨, અંક : ૧)

૩. વલ્લભરાજ (સં. ૧૦૬૫) —

તે સં. ૧૦૬૫ ના આસો સુદિ ૬ ને મંગળવારે ગુજરાતની ગાદીએ આવ્યો. તેણે ગુજરાતનો રાજ બનતાં જ પિતાની આજ્ઞા મુજબ માળવા ઉપર ચડાઈ કરી પણ રસ્તામાં કોઈ અજાણ્યા વ્યાધિથી મરણ પામ્યો.

તે રૂપાળો હતો તેથી મદનશંકર તરીકે ઓળખાતો હતો. વળી તે બહુ શરમાળ પણ હતો. તેને ‘જગજ્ઞપણ’નું બિરુદ હતું. તેણે માત્ર છ મહિના રાજ ભોગવ્યું.

૪. દુર્લભરાજ (સં. ૧૦૬૬ થી ૧૦૭૮) —

વલ્લભરાજના મરણ પછી તેનો બીજો ભાઈ દુર્લભરાજ સં. ૧૦૬૬ ના ચૈત્ર સુદિ ૫ ના રોજ ગુજરાતનો રાજ બન્યો.

તેણે પાટણમાં ઘંટાઘર (ઘટિકાચંદ્રઘર), દાનશાળા, હાથીખાનાવાળો સાત માળનો મહેલ, વલ્લભરાજના કંઠ્યાણુ માટે મદનશંકરપ્રાસાદ અને દુર્લભસરોવર બંધાવ્યાં.

તેણે લાટનો પ્રદેશ જીતી લીધો હતો. તે રંગે કાળો હતો. (દયા. ૬૧ સં. ૭, શ્લો. ૬૦) તે શૃંગારી છતાં પરનારીસહોદર, પ્રાક્ષણનું ધન નહિ લેનારો, ન્યાયપરાયણ અને યુદ્ધનિષ્ઠાત હતો. તેને દુર્લભદેવી નામે રાણી હતી, જે નાટોલના ચૌહાણ રાજા વિમ્બહરાજની પુત્રી અને રાજા મહેંદ્રની બેન હતી. રાજા મહેંદ્રે પોતાની બીજી બેન લક્ષ્મીને પણ તેના નાનાભાઈ નાગરાજ સાથે પરણાવી હતી.

તેને વીર મહત્તમ અને નેહ મહામંત્રીઓ હતા અને મુંજ નામે પુરોહિત હતો.

તેણે સં. ૧૦૭૮ માં પોતાના નાનાભાઈ નાગરાજના પુત્ર લીમને ગુજરાતની ગાદીએ બેસાડ્યો અને પોતે વાનપ્રસ્થપણું સ્વીકાર્યું. તેના મંત્રી વીરે પણ સાધુપણું સ્વીકાર્યું હતું એટલે આ રાજા અને મંત્રી બન્ને વિરક્તાત્મા હતા. માજી રાજા દુર્લભરાજ કાશીની યાત્રાએ માળવા થઈને જતો હતો ત્યારે માળવામાં રાજા ભોજે તેનાં

રાજચિહ્નો આંચકી લીધાં, તેથી તે પાછો પાટણ આવ્યો અને આ હકીકત તેણે રાજા ભીમને જણાવી.

ગુજરાત અને માળવા વચ્ચે સામાન્ય વિરોધ તો હતો જ, તેમાં આ ઘટનાએ ધીનું કામ કર્યું. આ વિરોધે લડકાનું સ્વરૂપ લીધું.

ગુજરાતનું રાજ્ય સ્થાપનાર આદિ પુરુષ વનરાજ ચાવડો હતો. તેણે સં ૦ ૮૦૨ ના વૈશાખ સુદિ ૨ ના દિવસે ગુજરાતના રાજ્યનો સ્વતંત્ર પાથો નાખ્યો. તેનો રાજ્યાભિષેક જૈનાચાર્ય શ્રીલગુણસૂરિ તથા આં દેવચંદ્રસૂરિના વાસદેવથી પ્રથમ પંચાસરમાં અને તે બાદ સં ૦ ૮૨૧ માં પાટણમાં થયો હતો. આથી વનરાજ ચાવડાએ તે આચાર્યોને શિષ્યપરંપરાના હક્કમાં એવું કરમાન લખી આપ્યું હતું કે—

“જૈત્યવાસી ચતિઓને સમ્મત મુનિઓ જ પાટણમાં રહી શકે, બીજા રહી ન શકે.”

ગુજરાતના રાજાઓએ આજ સુધી આ કરમાનનું અખંડ પાલન કર્યું હતું. (જૂઓ, પ્રકં ૩૧, પૃ ૪૯૩, ૪૯૪)

જૈન સંઘમાં વિં સં ૪૭૨ થી સં ૧૩૦૦ સુધી જૈત્યવાસી તરીકે ઓળખાતો એક શ્રમણવર્ગ હતો. (જૂઓ, પ્રકં ૨૩, પૃ ૪૦૧, ૪૦૨) તેમનું પાટણમાં વર્ચસ્વ હતું. સંવેગી, વનવાસી, વિહારુક કે સુવિહિત જૈન સાધુ પાટણમાં રહી શકતો નહીં. રાજા ભીમદેવના શાસનકાળમાં આ મર્યાદામાં એકાએક પલટો આવ્યો.

ચંદ્રકુળના વડગચ્છના આં વર્ધમાનસૂરિના પદ્ધર આં જિનેશ્વર અને આં પુદ્ધિસાગર પ્રકાંડ વિદ્વાનો હતા, પરમસંવેગી હતા. તેઓ ગં ૦ ૧૦૮૦ માં પાટણમાં આવ્યા ત્યારે તેમને રહેવા માટે અહીં સ્થાન મળ્યું નહીં. આથી રાજા દુર્લભરાજે જૈત્યવાસીઓને સમજાવી, તેમની સમ્મતિથી સંવેગી સાધુઓ પણ પાટણમાં રહી શકે એવી વ્યવસ્થા કરી. રાજા આં જિનેશ્વરસૂરિને બહુ માનતો હતો, તેમને રાજસભામાં માનસેર આમંત્રણ આપતો હતો અને તેમને ઉપદેશ આંલગતો હતો. રાજાની આ સમ્માનની લાવનાથી પાટણમાં સુવિહિત સાધુઓનો વિહાર ખુલ્લો થયો અને તેમને માટે

ઉપાશ્રયે પણ બનવા લાગ્યા. તે પછી આં નેમિચંદ્રસૂરિ વગેરે પાટણમાં પધાર્યા હતા. રાજા દુર્લભરાજ અંતે સં ૧૦૮૦માં બાવાના વેશે તીર્થમાં જઈ વસ્યો અને ત્યાં પરલોકની સાધના કરી મૃત્યુ પામ્યો.

મહમ્મુદ ગિઝનવીએ સં ૧૦૮૧ માં પાટણ ભાંગ્યું.

રાજા દુર્લભરાજને જ્ઞાનદેવ નામે શૈવાચાર્ય ધર્મશુરુ હતો. પં ૦ સોમેશ્વર નામે પુરોહિત હતો અને નેઠ નામે મહામાત્ય હતો.

૫. ભીમદેવ પહેલો (સં ૧૦૭૮ થી ૧૧૨૦)—

નાડોલના રાજા મહેંદ્ર ચૌહાણે પોતાની મોટી બેન મહેંદ્રદેવીને સ્વયંવરમાં રાજા દુર્લભરાજને પરણાવી હતી અને નાની બેન લક્ષ્મીને તેના નાનાભાઈ નાગરાજ સાથે પરણાવી હતી. લક્ષ્મીરાણીએ ભીમદેવને જન્મ આપ્યો. રાજા દુર્લભરાજે પોતાના હાથે જ સં ૧૦૭૮ માં ભીમદેવને ગુજરાતની ગાદીએ બેસાડ્યો.

મહમ્મુદ ગિઝનવીએ સં ૧૦૮૦ માં ભારત ઉપર ચડાઈ કરી. સં ૧૦૮૧ માં (તા. ૩-૧-૧૦૨૫ ગુરુવારે) ભિન્નમાલ, પાટણ, ચંદ્રાવતી, જૂનાગઢ, દેલવાડા અને સોમનાથ પાટણના સોમેશ્વરને તોડીફોડીને લૂંટી લીધું, પરંતુ તે સાચારને તોડી શક્યો નહીં. એ સમયે રાજા ભીમદેવ કંથકોટના કિલ્લામાં સંતાઈ બેઠો હતો. મહમ્મુદે ત્યાં જઈને તેને ત્યાંથીયે નસાડ્યો અને પોતે સિંધમાં થઈને ગિઝની ચાલ્યો ગયો. ગિઝની જતાં અબ્બાસે રસ્તો લેવાથી તેના સૈન્યની ભારે ખુવારી થઈ.

ગુજરાત અને માળવાને પરસ્પર વૈમનસ્ય ચાલુ હતું. માણ રાજા દુર્લભરાજની ઘટનાથી તેમાં વધારો થયો હતો. રાજા ભીમદેવ તેનો બદલો લેવાને તકની રાહ જોતો હતો. રાજા ભોળે ગુજરાત ઉપર ચડાઈ કરવા પ્રસ્થાન કર્યું, પરંતુ ગુજરાતના અકોર સાંધિ-વિઘ્નિક (સંધિપાલ) દામોદરે (ડામરે) બહુ જ યુક્તિથી તેમાં ફેરફાર કરાવ્યો. ભોજરાજે તરત તિલંગ પર ચડાઈ કરવાની ગોઠવણ કરી અને આ દરમિયાન રાજા ભીમદેવ માળવા પર ચડાઈ ન કરે તે ખાતર એક હાથી હાથિણીની ભેટ મોકલી ભીમદેવને ખુશ કર્યો.

લીમદેવ સં. ૧૦૬૯ માં સિંધને જીતવા ગયો ત્યારે પાછળથી લોજરાજાનો સેનાપતિ દિગંબર લટારક કુલચંદ્ર ચૈત્ય સાથે આવ્યો અને પાટણ ભાંગ્યું. રાજમહેલના ઘંટાઘર પાસે કોડીઓ દાટી જય-પત્ર મેળવ્યું, પરંતુ તેને ખંભાતમાં સખત હાર મળી. એટલે તે સીધો માળવા આવ્યો ગયો.

લોજ રાજા સમજી ગયો કે, સેનાપતિ કુલચંદ્રે પાટણમાં કોડી-ઓ દાટી છે તેથી સમય જતાં માળવાનું ઉઘરાણું ગુજરાતને મળશે પણ હવે શું થાય? ભાવિભાવ. તેણે કુલચંદ્રને કન્યા તથા ધન આપી સુખી બનાવ્યો.

એક વાર લીમદેવ વેશનો પલટો કરી લોજની સલામાં પહોંચી ગયો. એના નીકળી ગયા બાદ લોજ રાજાને ખબર પડી કે, ગુજરાતનો રાજા લીમદેવ સલામાં આવ્યો હતો. એવી રીતે એક વાર ગુજરાતના સૈનિકો તથા લોજ રાજાનો સાંમસામે મુકાબલો પણ થયો હતો, પરંતુ લોજ રાજા અણિશુદ્ધ બની ગયો હતો.

એક દિવસે ડાહલદેશના કલચૂરી રાજા કર્ણે લોજને યુદ્ધ માટે મોતર્યો. લોજ રાજાએ ‘એક દિવસમાં ૫૦ હાથનું મંદિર બનાવવું’ એના આધારે જયવિજય માનવાની શરત મૂકી. અંતે એમાં લોજ હાર્યો અને શરત મુજબ તે મંદિરના ઉત્સવમાં પણ હાજર થયો નહીં. આથી રાજા કર્ણે કર્નાટકના રાજા મોમેશ્વર વગેરેને સાથે લઈ ધારા પર ચડી આવ્યો. ગુજરાતનો લીમ પણ કર્ણરાજે ‘તમને માળવાનું અર્ધું રાજ્ય આપીશ’ એવી કબજાત સાથે ભાલાવવાથી ધારા ઉપર ચડી આવ્યો. રાજા લોજ મં. ૧૦૧૨ માં તે જ રાતે આ બધું જાણીને મરણ પામ્યો.

કર્ણે ધારાનગરને લૂંટ્યું, ખજાનો પણ લઈ લીધો અને લીમદેવને લૂંટનો માલ નહિ પરંતુ ધર્મભાગરૂપે નીલકંઠ મહાદેવ તથા ચિંતામણિ ગણપતિ વગેરે દેવમંડલ આપ્યું. લીમદેવને માળવા અને ગુજરાતની વચ્ચેનો પ્રદેશ પણ મળ્યો. જો કે તે પછી માળવાના રાજા જયસિદનો સેનાપતિ જગદેવ તથા ઉત્તરાધિકારી ઉદયાદિત્યે

ગુજરાત સાથે યુદ્ધ કરી તેમાંનો ઘણો પ્રદેશ પાછો વાળ્યો, પરંતુ ખેડામંડલ તો ગુજરાતમાં જ રહ્યું. આજે પણ પંચમહાલ અને ખેડામંડલ ગુજરાતમાં જ છે. મહામાત્ય નેઢ, મંત્રી સેનાપતિ વિમલ, સંધિપાલ દામોદર વગેરે પણ આ માળવાની લડાઈમાં સાથે હતા.

દિલ્હીના હિંદુ રાજાએ સં. ૧૦૬૬ માં સિંધ પર હુમલો કર્યો. ગુજરાતનો રાજા ભીમ, યુવરાજ કર્ણ, માળવાનો ભોજ, નાટોલનો અણહિલ ચૌહાણ, કર્ણાટકનો સોલંકી સોમેશ્વર, ચેદિનો કલચૂરી કર્ણ-દેવ વગેરેએ ત્યાં જઈ તેને સાથ આપ્યો હતો. તેમાં ભીમદેવે જે બહાદુરી બતાવી તેનું સ્વિસ્તર વર્ણન 'દ્વયાશ્રયમહાકાવ્ય'માં મળે છે.

સિંધ જતાં રાજા ભીમદેવે યદુના રાજાને હરાવ્યો હતો. દિલ્હી-પતિ સાથે મૈત્રી બાંધી હતી.

આખૂનો રાજા ધંધૂક તથા કૃષ્ણરાજ પરમાર અને નાટોલનો રાજા અણહિલ તથા અહિલ ચૌહાણે સ્વતંત્ર થવા માટે માથું ઊંચું કર્યું હતું. તેમાં તેઓ નિષ્ફળ જતાં ફરીથી તેઓ ગુજરાતના સામંત બની રહ્યા. ભીમદેવે ચેદિરાજ કર્ણ સાથેની મૈત્રીને વધુ ગાઢ બનાવી હતી. (દ્વયાશ્રયકાવ્ય, સર્ગ : ૧૬, શ્લોક ૧૭ થી ૬૪)

ભીમદેવ બકુલાદેવીને પરણ્યો હતો. તેનો ઇતિહાસ એવો મળે છે કે,^૧ બકુલાદેવી એ વારાંગના કન્યા હતી. તે પાટણમાં સૌથી વધારે રૂપાળી હતી અને પવિત્ર જીવન ગાળતી હતી. તેને કુળવાન સ્ત્રીની જેમ એક પુરુષ સાથે રહીને લગ્નજીવન ગાળવાની અભિલાષા હતી. રાજા ભીમદેવે આ વૃત્તાંત જાણીને તેની પવિત્રતાની પરીક્ષા માટે તેને ત્યાં પોતાના નોકરો સાથે પાણિગ્રહણની વિધિરૂપે એક બહુ કીમતી ખાંડુ ભાકલ્ય અને તેણે બહુ ઉત્સાહથી તે જ રીતે શુભ મુહૂર્તે યુદ્ધ માટે પ્રયાણ કર્યું. રાજાએ માળવાના યુદ્ધમાં જે વર્ષ વીતાવ્યાં. અહીં રાણી બકુલાએ જે વર્ષ સુધી શોભાદાર વસ્ત્રો તથા આભૂષણોનો ત્યાગ કરી, પ્રતિવ્રતાના નિયમો પાળી શુદ્ધ શીલનું પાલન કર્યું. ભીમ ત્રીજે વર્ષે શત્રુઓને જીતી પાટણમાં આવ્યો. તેણે

૧. જૂઓ, તાડપત્રીય સં. ૧૪૭૫માં લખેલો 'પ્રાચીન કુમારપાલપ્રવચ્છ'.

બકુલાદેવીની પ્રવિત્રતાની ખાતરી કરી તેને પોતાના રાણીવાગ્રમાં દાખલ કરી. તેણે ક્ષેમરાજકુમારને જન્મ આપ્યો, તે પછી મોટી રાણી ઉદયમતીએ કર્ણદેવને જન્મ આપ્યો. ક્ષેમરાજ અને કર્ણદેવને પરસ્પર ગાઢ પ્રેમ હોતો. ક્ષેમરાજને દેવપ્રસાદ અને દેવપ્રસાદને ત્રિભુવનપાલ વગેરે ત્રણ પુત્રો હતા. ત્રિભુવનપાલને પણ ત્રણ પુત્રો અને એક પુત્રી હતાં. તેઓમાં કુમારપાલ રાજલક્ષણવાળો હતો.^૧

ક્ષેમરાજનું બીજું નામ હરિપાલ હતું.^૨

૧. भीमदेवस्य द्वे राशौ, एका बकुलादेवीनाम पण्याङ्गजा, पत्नप्रसिद्ध रूपमात्र च । तस्याः कुल्योपितोऽपि अतिज्ञायिनीं प्राज्यमर्यादां नृपतिर्निश्चय्य तद्दत्तपरीक्षानिमित्तं सपादलक्षमूल्या दुरिकां निजानुचरैस्तस्यै ग्रहणके दापयामास । औत्सुक्यात् तस्यामेव निशि बहिरागसे प्रस्थानलज्जनमसाधयत् । नृपतिर्वैयद्वयं मालयमण्डले विग्रहाग्रहात् तस्यौ । सा तु बकुलादेवी तद्दत्तग्रहणप्रमाणेन वर्षद्वय परिद्धतमर्वसप्तचक्रशीललीलयैव तस्यौ । निस्सीमपराकर्मो भीमस्तुतीयवर्षे स्वस्थानमागतौ जनपरम्परया तस्यास्ता प्रवृत्तिमवगम्य तामन्तःपुरे न्यधात् । तदङ्गजः क्षेमराज । द्वितीया राज्ञी उदयमती, तस्याः सुतः कर्णदेवः । क्षेमराज-कर्णदेवौ तत्पुत्रौ मित्रमातृकौ परस्पर प्रीतिभाजौ ।... इतश्च क्षेमराजस्य पुत्रो देवप्रसादकः । तस्य पुत्राश्च त्रिभुवनपालादयोऽभूवन्, त्रिभुवनपालस्यैकाऽभूत् पुता, तनयाः त्रयः । आद्यः कुमारपालाख्यो राजलक्षणलक्षितः ॥

પાટણના સંઘવીપાડાના જૈન ગ્રંથભંડારમાં રહેલ પ્રાચીન 'કુમારપાલ-પ્રતિબેધ પ્રતિબેધ'ની સં. ૧૪૭. માં લખાયેલી તા. ૪૫૨ની પ્રતિ, પત્ર ૪૬. જૂઓ, પતનસ્થ જૈન ગ્રંથભંડારમાં સં. ૫૦ ૧૫-૧૭, સને ૧૬૩૭માં પ્રકાશિત ગા. ૦. એ. ૦. સિ. ૦. નં. ૭૬.

જૈન સત્યપ્રકાશ, કર્માક : ૨૨૮, ૫૦ ૨૨૩, પં. ૬૦. ૬૦. ૭૦ ગાંધીને 'ઉદયનવિદ્યાર' લેખ

સુક્તિકમલ જૈન ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ, ગ્રં. ૧૧, પત્ર ૩.

૨. બીમદેવની ઇચ્છા હતી કે, ક્ષેમરાજને ગાદીએ બેસાડવો, પરંતુ ક્ષેમરાજે પ્રમુખજનમાં અને તપધ્યાનમાં પોતાનું જીવન ગાળવા જણાવ્યું અને તે મુંડકેશ્વરતીર્થમાં જઈને રહ્યો. બીમદેવ તથા ક્ષેમરાજે કર્ણદેવને ગુજરાતની માદીએ બેસાડ્યો. કર્ણદેવે ક્ષેમરાજના પુત્ર દેવપ્રસાદને દધિરુધ્વી (દેવથી) મામ ગરાસમાં આપ્યું. "બીમરાજે ક્ષેમરાજને આપવા માંડ્યું."

—મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ કૃત ગ્રં. ૦. ૬૦ ૫૦ ૧૩.

ભીમદેવનો ત્રીજો પુત્ર મૂળગજ બહુ જ પરગજુ હતો તેણે એક લયકાં દુકાળમાં ખેડતો પણ શુભગતી કનડગત દર કગવી હતી અને રાબતને મમનતવી તેમનો વેગ પણ માફ કગવ્યો હતો આથી તે મીઠી દૃષ્ટિને પાત્ર બન્યો તે ત્રીજો દિવસે મળ્યું પામ્યો ખેડતો ખીજે વર્ષે બે સાલનો વેગે લઈ ગજ પાસે આવ્યા ગજ ભીમદેવે તેમા ખીજુ રકમ ઉમેરી તે વડે ત્રિપુરુષપ્રાસાદનો છર્પોદ્ધાર કગવ્યો

મહમ્મુદ ગિઝનવીએ મોમનાથનુ મદિર તોડ્યું હતું ત્યારે સૌરાષ્ટ્ર શુભરાતને આધીન ન હતો ભીમદેવે ત્યાં પથ્યનું નાનડું કામ ચલાઉ મદિર બધાંયુ હશે સૌરાષ્ટ્ર શુભરાતને મળ્યો ત્યારે તો જૂજરેશ્વર કુમારપાલે સં ૧૨૦૮ માં મોમનાથનુ વિશાળ મદિર બધાંયુ, જેને અલાઉદ્દીન ખિલજીએ તોડ્યું હતું

રાજા ભીમદેવે પાટણમાં રાજા મૂળગજના ત્રિપુરુષપ્રાસાદનો પોતાના પુત્ર મૂળરાજ (ખીન્ત)ના ક્યાણુ માટે છર્પોદ્ધાર કર્યો હતો તેમા તેણે મોટી રકમ લગાવી હતી તથા કચ્છમાં લદ્રાવતીનગરનો કિલ્લો બધાંયો અને તળાવ બધાંયુ રાણી ઉદયમતીએ 'રાણી વાવ' બધાવી હતી

મોદેરામાં સં મહાવીરસ્વામીનું કુડવાળું વિશાળ મદિર હતું, જે મોદગચ્છના આચાર્યોના તાબામાં હતું (જૂઓ, પ્રં ૩૨, પૃ ૫૨૨) આ બરમામાં તેનો છર્પોદ્ધાર થયો હશે જે અમલમાં મૂરિ મદિર હતું તે આજે મોદ વૈશ્યો વૈષ્ણવ બની જતા સૂર્યમદિર તરીકે ઓળખાય છે

ભીમદેવની સલામાં આં દ્રોણાચાર્ય, આં સૂરાચાર્ય, આં ગોવિંદ, આં વર્ધમાન વગેરે અવારનવાર જતા હતા, ઉપદેશ હેતા હતા રાજા ભીમદેવ તેઓનો પરમ ભક્ત હતો શ્રીદ્રોણાચાર્ય તથા સૂરાચાર્ય રાજા ભીમદેવના મામા તથા મામાઈ ભાઈ હતા આ સમયે રાજકુટુંબોમાં તથા શુભરાતમાં જૈનધર્મનું શુ સ્થાન હતું તે આ ઉપરથી સહેજે તારવી શકાય એમ છે આ સમયે ઘણા ક્ષત્રિયો એ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો હતો

ભીમદેવના મંત્રી વિમલશાહે સં. ૧૦૮૮ માં આખૂ ઉપર વિમલ-
વસતિ નામે જિનમંદિર બનાવ્યું હતું, જેની નકશી આજે પણ
ભારતમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ મનાય છે. વિક્રમની અગિયારમી સદીની શુજ-
રાતની સર્વોચ્ચ સ્થાપત્યકળાનું એ જીવતું-જાગતું પ્રતીક ગણાય છે.
(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, આખૂ)

રાજા ભીમદેવને હામોદર તથા ચંડશર્મા સંધિપાલ, નેદ મહા-
મંત્રી, વિમલ દંડનાયક, જાહિલ નાણાંખાતાનો પ્રધાન અને મુંજનો
પુત્ર સોમશર્મા પુરોહિત હતા.^૧

તેને ઉદયમતી તથા બકુલાદેવી રાણીઓ હતી અને ક્ષેમરાજ,
કર્ણદેવ તથા મૂળરાજ એ રાજપુત્રો હતા. તેના સમયમાં વીસનગર
વસ્યું હતું.

(જૂઓ, દ્વયાશ્રય મહાકાવ્ય, પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધચિંતામણિ,
તપગચ્છપદ્માવલી, સત્યપુરમંડન મહાવીરઉચ્છાહ, તામ્રપત્રો,
પ્રશસ્તિલેખો, શુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ,
જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, રાસમાલા, મુંબઈ
ગેઝેટિયર, ઇન્નસીરની તળકાત ઇન્નસીરી, શ્રમણવંશવૃક્ષ.)

૬. કર્ણદેવ (સં. ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૦)

રાજા ભીમદેવ, ક્ષેમરાજકુમાર તથા મંત્રીઓએ એકમત કરી,
સં. ૧૧૨૦ માં કર્ણદેવને શુજરાતની ગાદીએ બેસાડ્યો. ત્યાર બાદ
ક્ષેમરાજ તપસ્યા કરવા મુંડકેશ્વર તીર્થમાં જઈ વસ્યો.

‘કર્ણસુંદરી’ના આધારે અનુમાન થાય છે કે, રાજા ભીમદેવે
સં. ૧૦૯૯માં સિંધ પર હુમલો કર્યો ત્યારે કર્ણદેવ પણ તેમની સાથે હરો.

શરૂઆતમાં માળવાના રાજા લોજના ત્રીજા લાઈ ઉદયાદિત્યે
સંભરના રાજા વિઝહરાજની મદદથી શુજરાતની સરહદ પર હુમલો
કર્યો અને પોતાનો કેટલોક પ્રદેશ પાછો મેળવ્યો.

સેવાડીના શિલાલેખોમાં નાડોલની રાજ્યવલીમાં અણહિલ, જિંદ

૧ પ્રથમ ભીમદેવનો મંત્રી નેદ, દંડનાયક વિમલ, અર્ચખાતાનો પ્રધાન
જાહિલ જૈન હતા. (જૂઓ ‘ભારતીયનિધા’ ત્રિમાસિક, જા. ૨, અંક : ૧)

અને અશ્વરાજનાં નામો આપ્યાં છે. આ જિંદના પુત્ર પૃથ્વીપાલ તથા જુનજલે ગુજરાત સામે બળવો જગાવ્યો હતો, પરંતુ અંતે તેઓ કર્ણદેવના સામંત બની ગયા હતા.

લાટમાં ગુજરાતના સામંત તરીકે ખારપ, ખારપનો પુત્ર, કીર્તિરાજ અને ત્રિલોચનપાલ થયા હતા. રાજા કર્ણદેવના સમયે અહીં દુર્લભરાજ ચૌહુકચ દંડનાયક તરીકે નિભાવ્યો હતો.

કર્ણદેવે છ લાખ ભીલોના સરદાર આશાવલના ભીલને છતી સાબરમતીના કિનારે કર્ણાવતીનગર વસાવ્યું, કર્ણસાગર (કાંકરિયું) તળાવ બંધાવ્યું. કર્ણેશ્વરનું મંદિર બંધાવ્યું તેમજ કોચરબદેવીનું મંદિર અને જયંતીદેવીનું મંદિર બંધાવી તેની સ્થાપના કરી. મોઢરાની દક્ષિણે કર્ણસાગર ગામ વસાવ્યું. પાટણમાં કર્ણભેરુપ્રાસાદ કરાવ્યો અને કચ્છની લદ્રાવતીમાં એક વાવ બંધાવી.

આશાપદ્મી વગેરે સ્થાનો માટે વિદ્વાનોમાં મોટો વિસ્તવાદ છે; પરંતુ વિચાર કરતાં આશાપદ્મી તે અસારવા, કર્ણાવતી તે અમદાવાદ, કર્ણસાગર તે કાંકરિયું, નરોદા તે ઉદાયન મંત્રાંનો વાસ, કર્ણેશ્વર તે નરોડા ગામનું નરેશ્વર કે નલેશ્વરનું મંદિર, કોછરબ તે કોચરબ અને જયંતીદેવી તે લદ્રાવતી સંલગ્ન છે. ગુજરાતના મહામાત્ય ઉદાયને કર્ણાવતીમાં વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું હતું, જેની નિશાની નરોડામાં મળે છે. ઇતિહાસ કહે છે કે, સૂળા અલ્પકાને આશાવલને કોટ કરાવ્યો હતો. સુલતાન અહમદશાહે (સં ૧૪૬૭ ક્રી. સુ. ૩) અમદાવાદ વસાવ્યું ત્યારે તેને સમરાવ્યો હશે; એ બંધણેસતી તર્કસંગત ઘટના છે.

આ સમયે કર્ણાટકમાં સોમેશ્વર (મૃત્યુ સં ૧૧૩૨) અને વિક્રમાદિત્ય છઠ્ઠો રાજા હતા. ગોવામાં (પરોડા નદીકિનારે ચંદુરમાં) પળીદેવ એટલે શુભકેશી (સં ૧૦૬૧ થી ૧૧૦૬) તથા જયકેશી પહેલો (સં ૧૧૦૬ થી ૧૧૩૬) કર્ણાટકના સામંત રાજાઓ હતા. રાજા જયકેશી છઠ્ઠા વિક્રમાદિત્યનો મિત્ર અને જમાઈ થતો હતો. તેની પુત્રી મણુવલ્લદેવી એટલે મીનલદેવીએ કર્ણદેવ સાથે લગ્ન કરવાનો

નિર્ણય કર્યો એટલે રાજા જયકેશીએ તેને સ્વયંવરા તરીકે પાટણ મોકલી. તે કુરૂપ હતી. તેથી કર્ણદેવે લગ્ન કરવાની ના પાડી. પછી તો માતાના દબાણથી અને કર્ણાટક સાથે ગાઢ સંબંધ જોડાય એ સહસ્યથી તેને તે પરણ્યો. પરંતુ તે મીનલદેવીને કુરૂપ જાણી બોલાવતો નહોતો.

એક વાર કર્ણે કોઈ નીચ જાતિની સ્ત્રીને એકાંતમાં મળવાનો સંકેત કર્યો હતો. મહામંત્રી મુંબલે તે સ્ત્રીના બદલે મીનલદેવીને ગોઠવી દીધી. મીનલદેવીએ જયસિંહકુમારને જન્મ આપ્યો.

કર્ણદેવ બહુ રૂપાળો અને કામી પુરુષ હતો. તે સુવરાજ હતો ત્યારે તેણે સંભવતઃ સૌથી રૂપાળા આઠ દેવસૂરિને ‘રૂપશ્રી’નું ગિરુદ આપ્યું અને રાજા થયા પછી અત્યંત નિઃસ્પૃહતાના કારણે શરીરના મેલને પણ દૂર ન કરનારા આઠ અભયદેવસૂરિને ‘મલધાર’નું ગિરુદ આપ્યું હતું. ગોવિંદાચાર્ય કર્ણદેવના બાલમિત્ર હતા. (જૂઓ, પ્રકૃ ૩૭, ૩૮) તેની સલામાં જૈનાચાર્યોનું માનવંતુ સ્થાન હતું. રાજા કર્ણદેવને ત્રૈલોક્યમહાનું ગિરુદ હતું.

કર્ણદેવને ધવલ, શાંતૂ અને મુંજલ એ ત્રણ મહામાત્યો હતા. જાહિલ ખર્ચખાતાનો પ્રધાન હતો. દુર્લભરાજ દંડનાયક હતો. આમ-શર્મા પુરોહિત હતો. જયા અને મીનલદેવી રાણીઓ હતી. જયસિંહ પુત્ર હતો.

બહારથી આવતા સોમનાથના યાત્રિકો પાસેથી લાલોદમાં મુંડકા-વેશ લેવાતો હતો તે મીનલદેવીએ સદ કરાવવાની ઇચ્છાથી તે ગુજરાતની રાણી બની હતી. જયસિંહના રાજ્યમાં તેણે પોતાની તે ઇચ્છા પાર પાડી. તેણે અહીં મંત્રી ઉદયનને બ્રાતા તરીકે સ્વીકાર્યો હતો. તેણે પિતા જયકેશીનું મરણ થતાં પિતાના કટ્યાણ માટે સોમનાથ જઈ ત્યાં ત્રણ વેદના જાણકાર એક બ્રાહ્મણને પાપઘટ્ટનું દાન આપ્યું હતું. રાણી મીનલદેવીએ વીરમગામમાં મિનલ સરોવર અને ધંધુકામાં બીળું સરોવર બંધાવ્યું. સિદ્ધરાજ બાલક હતો ત્યારે ઘણાં વર્ષો સુધી મયણુલદેવીએ ગજકારભાર સાચવ્યો હતો.

કાર્મીરના કવિ બિહ્લો ચતુરંકી 'કર્ણસુંદરી નાટિકા'માં રાજા કર્ણદેવ તથા મહામાત્ય શાંતૂની ઘટના રજૂ કરી છે. નાટિકામાં તીર્થ'કરહેવનું' મંગલાચરણ કરેલું છે; એ એક સૂચક વસ્તુ છે.^૧ નાટિકામાં મહામાત્ય શાંતૂએ કર્ણ અને મિનણ્દેવીનો મિલાપ કર્ણ રીતે કરાવ્યો તેનું સરસ રીતે આલેખન કર્યું છે. આમાં મહામાત્ય શાંતૂને યોગ'ધરાયણની સાથે સરખાવ્યો છે.

૭. સિદ્ધરાજ જયસિંહ (સં. ૧૧૫૦ થી ૧૧૮૯)—

રાજકુમાર જયસિંહ બાળક હતો ત્યારે જ રાજા કર્ણદેવે દેવ-પ્રસાદ રાજા બની ન બેસે એ કારણે બાળક જયસિંહનો શુભ મુહૂર્તમાં પાટણની ગાદી પર રાજ્યાભિષેક કર્યો હતો અને પોતે કર્ણાવતીમાં મોટે ભાગે રહેતો હતો. જયસિંહ મોટો થયો ત્યારે કર્ણ-દેવે સં. ૧૧૫૦ ના પોષ સુદિ ૩ ને શનિવારે ધ્રુવણ નક્ષત્રમાં તેનો ભારે ઠાઠથી રાજ્યાભિષેક કર્યો અને તે પછી કર્ણદેવ મરણ પામ્યો. સમય જતાં જયસિંહ સિદ્ધરાજ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.

શ્રેમરાજના પુત્ર દેવપ્રસાદે પણ કર્ણદેવ અને જયસિંહદેવના મનના સમાધાન માટે ત્રિભુવનપાલને જયસિંહના હાથમાં સોંપી અગ્નિસમાધિ લીધી. જયસિંહ અને ત્રિભુવનપાલ વચ્ચે ગાઠ મૈત્રી હતી.

કર્ણરાજ મરણ પામ્યો ત્યારે સિદ્ધરાજ આઠ વર્ષનો હતો અને મંત્રી શાંતૂની દેખરેખ નીચે આગળ વધ્યો હતો. સિદ્ધરાજે શુજરાતને બૃહદ્ શુજરાત બનાવવા અથાક પ્રયત્ન કર્યો હતો. તેણે શરૂઆતમાં જ મહામાત્ય શાંતૂની સલાહથી વૈદ્યકમાં નિષ્ણાત લીલા વૈદ્યને પોતાને ઘરે બોલાવી ૩૨ હજારનું બાન લઈ છૂટા કરનાર પોતાના સગા મામા મદનપાલને મરાવી નાખ્યો અને 'દુષ્ટસ્ય દ્વણ્ડઃ' એ રાજ-નીતિનો ઉત્તમ દાખલો બેસાડ્યો. તેણે આઠ વર્ષની ઉંમરમાં ધારા-નગર ભાંગવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી, જે મંત્રી શાંતૂએ બનાવટી ધારા

૧. કવિ બિહ્લો વિક્રમાચરિત્ર, કર્ણસુંદરીનાટિકા, નિલ્લજ્ઞાપ્તક પાશ્વ-નાયસ્તોત્ર અને ચૌર પંચાસિકા સ્ત્રા છે.

બનાવીને તે પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરાવી હતી. તેણે લૂંટારાના સરદાર બર્ણ-
રકને જીતીને પોતાની આજ્ઞા હેઠળ આણ્યો હતો.

ઇતિહાસ કહે છે કે, ગુજરાતના ચાવડાઓ ચાંચિયાપણું કરતા
હતા, તે ચાંચિયાગીરી વનરાજ ચાવડાએ બંધ કરાવી હતી.

સોરઠના ચૂડાસમા રાજાઓ પણ એ જ કોટિના રાજાઓ હતા.
તેઓ કોડીનાર, પ્રભાસપાટણ, ગિરનાર તથા દ્વારિકાના જૈન, શૈવ
યાત્રિકોને લૂંટતા હતા અને રંજડતા હતા. અમુદ્રમાં વેપારી વહાણોને
પણ લૂંટતા હતા. તેઓ લૂંટ, ચોરી, ચાંચિયાપણું અને વ્યભિચારના
માર્ગે ચડી ગયા હતા. એ કારણે તેઓ ચાદવ હોવા છતાં ‘આલીર’
કહેવાતા હતા.^૧ તેમની એ પાશવી લીલાનો અંત લાવવા માટે સિદ્ધ-
રાજે પોતાની તરવાર ઉઠાવી. રાજા સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૭૦ માં જૂના-
ગઢના રાજા ખેંગારને કપટથી પકડીને કેદમાં પૂર્યો.

રાજમાતા મીનલદેવીને સોમનાથની યાત્રાની ઉત્કટ ઇચ્છા હતી.
સિદ્ધરાજે તેને સાથે લઈને સોમનાથની પહોલી યાત્રા કરી. લાલોહનો
૭૨ લાખની આવકવાળો યાત્રાનો કરવેદો તેણે સદંતર બંધ કરાવ્યો
અને સં. ૧૧૭૦ થી મિહ સંવત ચલાવ્યો. સં. ૧૧૭૧ અને રાણક-
દેવડી સં. ૧૧૭૬ માં મરણ પામ્યાં. તે પછી સોરઠમાં મંત્રી સજ્જનની
દંડનાયક તરીકે નિમણુંક કરવામાં આવી. આ યુદ્ધમાં ત્રિભુવનપાલ
અને મંત્રી ઉદયન મૃત્યુ પામ્યા હતા.

માળવા અને ગુજરાતના વચક્ષા પ્રદેશો માટે અવારનવાર ઝગડો
ઊભો થતો હતો. સિદ્ધરાજ સં. ૧૧૮૫ માં સોમનાથની યાત્રાએ
ગયો ત્યારે માળવાના રાજા નરવર્માના સુવરાજ યશોવર્માએ ગુજ-

૧. ચૂડાસમા રાજા (૧) હમીર, (૨) ધરણીવરાહ, (૪) મહરિપુ. (૧૦)
ખેંગારના કરનાર્થ ઇતિહાસને પાને લખેલાં મળે છે. સં. ૧૧૬૦ થી ૧૧૭૦ ની
વચ્ચે પાટણના એક સંઘપતિ સાથે બની મથેલો છેલ્લો તાગે જ પ્રસંગ
હતો. સોરઠનો રાજા મહરિપુ સ્વતંત્ર થઈ જઈ પ્રભાસના સોમનાથની યાત્રાએ
જનારને લૂંટવા લાગ્યો.

(—મહી. ૩૫૦ નો ગુજરાતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પૃ. ૧૧)

રાત પર હુમલો કર્યો હતો. મહામાત્ય શાંતૂએ તે સમજે એવી યુક્તિથી સમજાવી તેને પાછો વાળ્યો હતો. આ દરમિયાન માતા મીનલદેવી મરણ પામી હતી.

સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૬૦ માં મંત્રી મુંજલને સંધિપાલ બનાવી ધારા મોકલ્યો. મંત્રી આલિંગને પાટણની રક્ષાનો ભાર સોંપ્યો અને પોતે મહામાત્ય શાંતૂ, નાડોલનો સામંત આશરાજ ઔહાણ, કિરાડુનો સામંત ઉદયરાજ વગેરેને સાથે લઈ માળવા તરફ રવાના થયો. ગોધરાના ભીલોએ તેની સામે લડવાને માર્યો ગોઠવ્યો હતો. મંત્રી શાંતૂ મહેતાએ આસપાસના ગામોનું સૈન્ય એકઠું કરી ભીલોને નસાડ્યા.

રાજા સિદ્ધરાજે સીપ્રા નદીના કિનારે પડાવ નાખ્યો. માળવાને જીતવો મુશ્કેલ હતો. એક દિવસે મંત્રી મુંજલના સંકેત પ્રમાણે યશઃપટલ હાથી દ્વારા દક્ષિણ દરવાજા તોડી ધારામાં પ્રવેશ કર્યો. તે દરમિયાન રાજા યશોવર્મા મરી ગયો (સં. ૧૧૬૦). યશોવર્માના સર્વપરિવારને પકડી કેદ કર્યો. મેવાડ માળવાના શાસનમાં હતો એટલે તે સિદ્ધરાજના શાસનમાં આવી ગયો. મહોબકનો^૧ રાજા મદનવર્મા અત્યંત સમૃદ્ધ અને વિલાસી હતો. સિદ્ધરાજ યુદ્ધમાં રખડતો હતો, તેથી સિદ્ધરાજને તે ‘કળાડી’ કહેતો હતો. સિદ્ધરાજે મહોબક પર ચડાઈ કરી, ત્યાંથી ૯૬ કરોડ સોનૈયા હંડમાં લીધા અને મદનવર્મા સાથે મૈત્રી-સંબંધ બાંધ્યો.

સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૬૩ માં હાથીના હોદ્દે બેસી ધામધૂમથી પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો. તેની ઇચ્છા હતી કે, રાજા યશોવર્માને ખુદ્દલી તરવાર આપી છડીદાર તરીકે હાથીની અંબાડીમાં પોતાની પાછળ બેસાડવો, પરંતુ સંધિપાલ મુંજલના કહેવાથી રાજા ચોપડેલી બનાવટી કટાર આપી તેને એ રીતે બેસાડ્યો.

આ સમયે આં વીરસૂરિ, આં હેમચંદ્રસૂરિ વગેરેએ રાજાને

૧. ‘પ્રજધાવલી’માં મહોબકનું નામ કાંતિપુરી આપેલું છે.

વિવિધ આશીર્વાદ આપ્યા.^૧ તેણે એ જ અરસામાં આં હેમચંદ્રસૂરિને વિનંતિ કરી, ‘સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ’ની રચના કરાવી.

એક વાર મ્લેચ્છના પ્રધાનો પાટણમાં આવ્યા. સિદ્ધરાજે તેઓને ખુશ કરી પાછા મોકલ્યા હતા. એક વાર મ્લેચ્છો પાટણ પર ચડી આવ્યા. માંગુ ઝાલાએ તેમને પાછા હાંકાવ્યા. કર્ણાટકનો રાજા પર મહર્જીનો સામંત જગદેવ પાટણનો મોટો કોટવાદ્ધ હતો. પાટણની રક્ષામાં તે અજોડ હતો. (કીર્તિકૌમુદી, સર્ગ : ૨, શ્લોક ૯૯)

૧. , સિદ્ધરાજે મહોળા નરેશ મદનવર્મા, ડાહલરાજ, સાંભરપતિ અર્જુણરાજ, કોટ્હાપુરનો રાજા પરમહર્જી, કાશીનો યુવરાજ જયચંદ એ બધા સાથે મૈત્રી બાંધી રાખી હતી. તેણે સાંભરના રાજા અર્જુણરાજને મિત્ર બનાવી પોતાની પુત્રી કંચનદેવીને પરણાવી હતી. તેનો પુત્ર મોમેશ્વર પાટણમાં ઊછરીને મોટો થયો હતો.

સિદ્ધરાજે મદિરો, તળાવ, વાવ, કિલ્લા, દાનશાળા વગેરે ધર્મનાં અનેક લોકોપયોગી કાર્યો કર્યાં. તેના પ્રમિદ્ધ કામો માટે કહેવાય છે—

‘મહાલયો મહાયાત્રા મહાસ્થાનં મહાસર ।

યત્ કૃતં સિદ્ધરાજેન તત્ કૃતં કેન ન ક્વચિત્ ॥’

(જૂઓ, પ્રબધધિતામણિ)

સિદ્ધરાજે અરસ્વતી નદીને કિનારે સં. ૧૧૫૨ માં સિદ્ધપુર વસાવ્યું અને ત્યાં રુદ્રમાળ બાધવો શરૂ કર્યાં. સં. ૧૧૮૪ માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરી શિખર પર ધ્વજ ચડાવી.^૨

૧. આં હેમચંદ્રસૂરિએ આશીર્વાદ આપનાં કહ્યું કે—

મૂર્તિ કામગતિ ! સમોમયરસૈતાસિશ રત્નાકરા

મુક્ષાસ્વસ્તિવ્યાતનુષ્વસુદુપ । ત્વ પૂર્ણકુમ્ભો મર્ચ ।

શ્વ-વા કન્વતરોર્દલામિ સરર્લદિગ્મારણા । તોરણ

ન્યાપતા સ્વર્કર્ત્તવિજિત્ય જગતી નન્વેતિ સિદ્ધાધિપ. ॥

૨. રુદ્રમાળનું વર્ણન—

“યર સર્પ ચૌદ ચિત્રિ આસ, થંબ સર્પ સત્તર નિગંતર,

સ્વપ્રપલ્લો અદાર, મણિમાણિક સપ વગ,

સં ૧૧૯૮ સુધીમાં દુદ્રમાળ સંપૂર્ણ તૈયાર થયો.

ઉત્તરજેનમાં એવી રાજગણ હતી કે, મહાકાલના મંદિરની ધ્વજા ફરકે ત્યારે બીજાં મંદિરોની ધ્વજા ફરકાવી ન શકાય, તેમ રાજા સિદ્ધરાજે પણ દુદ્રમાળને મહાકાલની હોડમાં મૂકવાની ઇચ્છાથી દુદ્રમાળની ધ્વજા ચડાવી ત્યારે દરેક જૈન-અજૈન મંદિરોની ધ્વજા ઉતરાવી હતી.

સિદ્ધરાજ શૈવધર્મી હતો છતાં તેના દિલમાં જૈનધર્મ પ્રત્યે ઘણો પ્રેમ હતો. અહિંસા, ત્યાગ, તપ, પરોપકાર અને સરસ્વતીની ભૂતિ સમા જૈનાચાર્યોનો સાત્ત્વિક પ્રભાવ તથા જૈનોની રાજવંશદારીની સખળ અસર હતી, એટલે એ નવું શાસન નથી શક્યું નહીં. એક તરફ શ્રીપુરમાં બ્રહ્માણ તથા લ૦ ઋષભદેવના મંદિરોની ધ્વજા ઊતરી જ ન હતી. બીજી તરફ પોતે સિદ્ધરાજે પણ આં હેમચંદ્ર તથા આં વીરચૂરિના ઉપદેશથી ઘણાં દેરાસરો પર ધ્વજા ફરકતી કરાવી હતી. એટલે દરેક જૈનમંદિરો પર સમય જતાં ધીરે ધીરે ધ્વજા ફરકવા લાગી.

(જૂઓ, ન્યાયકંદલીપનિકા-પ્રશસ્તિ, સં ૧૩૮૫)

સિદ્ધરાજે જેમ સરસ્વતીના કિનારે દુદ્રમહાલય બાંધાવ્યો તેમ, લ૦ મહાવીરનું દેરાસર પણ બાંધાવ્યું. (જૂઓ, દ્વયાશ્રયકાવ્ય, સર્ગ : ૧૫, શ્લોક ૧૬) સિદ્ધપુરમાં ચોવીશ દેરીઓવાળો સિદ્ધવિહાર તથા

તીસ સહસ્ર ધજદડ, કલથ દથ સહસ્ર સુવતપ;
છપન કોડિ ગપ તુરિય, લગ્ન તીર્થ મહાસય,
કવિ મદ્ સદ્ધિ ઇમ ઉચ્ચરધ્, સુર નર રોમંચિય સવધ્;
સુપસિદ્ધ જયસિદ્ધ કિતિ, દમમય આદર્ષ ચક્રવર્ધ "

સિદ્ધરાજે આ કવિત જનાવનારને દર અક્ષરે એકેક સોનિયો આપ્યો
(જૂઓ, ઉપદેશસાર, સં ૧૬૬૨)

તપુત્ર માતા મીનલદેવી જાત સિદ્ધરાજ જયસિંહદેવ વર્ષ ૪૯ રાજ્યમ્।
તન્મયે સહસ્રલિંગસરોવરનિષ્પત્તિ- કરાવતા વર્ષ ૩૦, માસ ૫, દિન ૧૦ લાગા।
સં ૧૧૯૮ રુદ્રમાલ નિપજાવિટ વર્ષ ૩૫, માસ ૪, દિન ૧૦ લાગા। પુત્ર
ન હુઆ।

(જૂઓ, ધર્મસાગરમણિ સિધ્ધ પં ૦ વિનયસાગર કૃત
'ગૂર્જરદેશ-રાજવંશી' સં ૧૬૫૨)

અને અનુશાસનોથી સંપૂર્ણ 'સિદ્ધહેમચંદ્રશબ્દાનુશાસન' તૈયાર કરાવ્યું. એ વ્યાકરણને હાથીના હોઢા ઉપર મૂકી સમ્માન કરીને ભંડારમાં સ્થાપન કર્યું. ૩૦૦ લાકિયા રોકી મોટો રાજકીય જ્ઞાન-ભંડાર વસાવ્યો. વ્યાકરણના અજોડ વિદ્વાન કાકલ કાયસ્થની અધ્યક્ષતામાં તેનું પઠન-પાઠન શરૂ કરાવ્યું અને એ દ્વારા શુજરાતનું ગૌરવ સ્થાપ્યું. તેમજ ચૌલુક્યવંશ, રાબા સિદ્ધરાજ તથા આં હેમચંદ્રસૂરિનાં નામ અમર બનાવ્યાં. મલધારી આં હેમચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી શુજરાતમાં પજૂસણપર્વ, અગિયારસ તથા મોટા દિવસોની અમારિ પ્રવર્તાવી અને તેમના ઉપદેશથી પુશ ધર્મને તેઓને દર સાલ ૮૦ દિવસોનું અમારિશાસન લખી આપ્યું.^૧ જિનમંદિરોમાં સોનાના કળશો ચડાવ્યા. જિનમંદિરોના લાગા ચાલુ કરાવ્યા. ધંધુકા અને સાચોર વગેરેમાં વરઘોડાની છૂટ આપો. રાજગચ્છના આં ધર્મઘોષ તથા આં સસુદ્રઘોષનું ભારે સમ્માન કર્યું. પૂનમિયાગચ્છના આચાર્ય ધર્મઘોષનો સત્કાર કર્યો. આં વાદિ દેવસૂરિને, દિગંબરાચાર્ય કુસુદયંદ્રને હંતવા બદલ જયપત્ર આપ્યું અને તેમના ચરણોમાં સોનામહોરોની થેલી ધરી, જેને આચાર્યશ્રીએ લીધી નહીં. તેથી તે રકમથી પાટણમાં 'રાજવિહાર' નામે જૈનમંદિર બંધાવ્યું. તેમાં મંં ૧૧૮૩ ના વૈશાખ સુદિ ૧૨ ના દિવસે ચાર ગચ્છના ચાર આચાર્યોએ સાથે મળીને ભં ઋપભદ્રેવની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. નાગેંદ્રગચ્છના નંં ૩ આં આનંદને 'સિદ્ધશિશુ' અને આં અમરચંદ્રને 'વ્યાઘ્રશિશુ' તથા આં રામચંદ્રને 'કવિકટ્ટારમદલ'નાં બિરુદો અર્પણ કર્યાં.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૬, પ્રકં ૪૧)

૧. કારાવિઓ અમારિં પજોસવણાહુ ॥ (જૂઓ, પિટસંનનો રિપોર્ટ)
एकादशीमुख्यदिनेष्वमारीमकारयत् शासनदानपूर्वम् ।

(જૂઓ, ધર્મોપદેશમાધાવિવરણ)

प्रतिवर्षं जीवरक्षा अशीत्यहं अशीत्यहम् ।

यस्योपदेशात् सिद्धेशः ताम्रपत्रेऽलीलिखत् ॥१०॥

(—વાપકંદલીપ જિકામચરિત, પ્રાકૃત દ્વાપ્રય-વૃત્તિ).

સિદ્ધરાજે શિહોર વસાવી સં૦ ૧૧૮૫માં ગ્રાહણોને દાનમાં આપ્યું. આશાપદ્મી વગેરે ગામગરાસો તથા ધન ગ્રાહણોને દાનમાં આપ્યાં. સિદ્ધરાજ ન્યાયપ્રિય રાજા હતો. તેનો એક પ્રસંગ તુરફીન મહમ્મુદ શકી આ પ્રમાણે આપે છે—

‘ગુજરાતના ખંભાત શહેરમાં અગ્નિપૂજકો અને સુન્ની મુસલમાનો રહેતા હતા. અગ્નિપૂજકોએ મુસલમાનની મસ્જિદને કાફિરો પાસે બળાવી નાખી અને એ દંગામાં ૮૦ મુસલમાનો મરાયા. અલીખતીબ (ખુતબા પઢનારો) બચી ગયો હતો. તેણે અણહિલવાડ જઈને પોકાર કર્યો, ‘પણ કોઈએ તે તરફ ધ્યાન આપ્યું નહીં. તેણે જંગલમાં શિકારના સમયે રાત્રને મળી બનેલી હકીકત રજૂ કરી. જયસિંહે આ વાતની પૂરી તપાસ કરવા માટે પોતાના પ્રધાનને જણાવ્યું કે, ‘હું ત્રણ દિવસ જનાનખાનામાં રહેવાનો છું માટે તમે રાજકાર્યની સંભાળ રાખજો.’ આમ કહીને સાંઢણી દ્વારા આઠ પહોરમાં ખંભાત જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં છૂપી રીતે તપાસ કરી તો બધી વાત સાચી હોવાની ખાતરી થઈ. તે ત્યાંથી ત્રીજે દિવસે પાટણ આવ્યો. તેણે ચોથે દિવસે ખતીબને આજ્ઞા આપી કે, ‘ફરિયાદીઓને અરજી કરવાના સમયે તું અરજી કરી શકે છે.’ ખતીબે પોતાનું પૂરું ધ્યાન આપ્યું; ત્યારે ત્યાં કાફિરોનું એક ટોળું તેને ઠરાવવા તથા તેની વાતને જૂઠી ઠરાવવા આહુતું હતું, પણ રાજા જયસિંહે કહ્યું કે, ‘આ ધાર્મિક મામલો છે તેથી આ અંગે કોઈના ઉપર વિશ્વાસ ન મૂકતાં મેં બંને ખંભાત જઈને તપાસ કરી છે. મને ખાતરી થઈ છે કે, મુસલમાનો ઉપર ખરેખર જીવલેણ ગુબારવામાં આવ્યો છે. મારા રાજ્યમાં સૌ કોઈ એકસરખી રીતે સુખ-શાંતિને લોગવે એવી પ્રજાપાલનની સુવ્યવસ્થા રાખવી એ મારું કર્તવ્ય છે.’ આ પ્રમાણે કહી રાજાએ ગ્રાહણો અને અગ્નિપૂજકોના દરેક સમુદાયના બે-બે મેવડી નેતાઓને યોગ્ય દંડ કરવાનો હુકમ કર્યો.’^૧ (જૂઓ, વિ૦ સં૦ ૧૨૬૭ ની

૧. કનૈયાલાલ માણેલાલ મુનશીએ પાટણની પ્રજાતા, ગુજરાતનો નાયબ અને રામપિંગલ એ ત્રણ નોવેલો લખી છે. જેમાં સિદ્ધરાજની ચરિત્રધત્તા

‘જમ્બેહલ હિકાયત’ ઇલીયટ ગ્રંથ : ૨, પૃ. ૧૬૩, ૧૬૪; ‘ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ, પૃ. ૨૭૦)

મુસલમાનોએ માની લીધું કે સિદ્ધરાજે મુસલમાન ધર્મ સ્વીકાર્યો.

(જૂઓ, મિરાતે અહમદી; ગૂજ. મં. રાજ. ઈ. ૫૦ ૨૭૪)

વર્ણવી છે. તે પૈકીની એ નોવેલો તો હુમાના ‘ગ્રી મરકટીયસ’ અને દેવેન્દ્રી દર્પસ આફર ની રીંબી, વાકચખડો તથા શબ્દોથી તૈયાર કરી છે. કાઈ કાઈ સ્થાને ધટ્ટો ફેંકાર પણ કર્યો છે. તેમણે આ નોવેલોમાં રાજમાતા મીનસને વ્યસિયા-ણી, ગજપિતા કચ્છને તેવું ચલાવી લેનારો મૂર્ખ અને સિદ્ધરાજને જાડપુત્ર ચિત્તો છે. ખંભાતના ખતીજની સાચી ધટનાને ઝોળવીને ‘ગુજરાતનો નાથ’ ગ્રંથ ૧૩ માં કાઢે તેવી ધટના ગોઠવી છે. તેમાં બાહબોના જુસ્મને છુપાવી ધીરાદાસચરિત મદામાત્ય હુદાયનને દોષપાત્ર બાલેખ્યો છે અને રાજા સિદ્ધરાજની ન્યાયપ્રિયતાને છુપાવી કલ્પિત મંજરીના પતિને એ ન્યાયનો મથ આપ્યો છે. એકંદરે મુનશીએ ઇન્દિરા સતો ભયંકર દ્રોહ કર્યો છે આમાં દોષ કેનો? તેમની ભાગવનાનો, વડીલાતી રિખનો, અસદિપ્ત્યુનાનો, કમ્બળજનો કે કવમી લીલાનો ?

એક ભાગત જદાનો મુસલમાન લેખક સિદ્ધરાજની પ્રશંસા આપે અને એક ગુજરાતી લેખક પોતાની માતૃભૂમિના ઇન્દિરાસને એવકા નીવડે એ તો સૌ લેખકોને સ્વભાવનારી ખીના છે.

(જૂઓ, નરસિંહરાવ બોલાનાથ દિવેદિય ની ‘ગુજરાતનો નાથ’ની પ્રસ્તાવના, રામચંદ્ર શુક્લનું ‘ગુજરાતી સાહિત્ય, તેનું મનન અને ચિંતન’ પૃ. ૧૮૧, વિશ્વનાથ વટ્સનું ‘વિવેચનમુકુર’, જયભિક્ષુનો ‘ઉદાયન’ લેખ, જૈનસભ્યપ્રકાશ, કર્મક : ૧૮૫, ૧૮૭, ૨૫૩.)

દિંદો લેખકો ૨૦ મં. મુનશીના સ્વભાવનો પરિચય નીચે મુજબ આપે છે—

કહો સાહિત્યિક હૃદયપ્રગ્ધાન વ્યક્તિ, માનતાની ગાદી મૂર્તિ? કહો રાજ નીપિત હૃદયપ્રગ્ધાન વ્યક્તિ, કપટની ગાદી મૂર્તિ? X X X સાહિત્યિક મુંઝી મારગોક્ષા મધાટ્ટા થા ધીર રામચાલ મુંઝી રાજનીતિ સોફિસ્ટા મુલામ-દાગાનુ-દાગ-કામદા કાનૂનોની રેલિયોમે ચક્રા રાજવદા મળે કહા કેરી? X X X આજવાન રાજનીતિ હૃદયહીનતાના પર્યાયવાચી દે.

દેગો, ‘વજ્રવજ્રવેદ’ ૯૦-૧૧-૦-૧૯૫૬, દિલ્હી

સિદ્ધરાજ જયસિંહને.....રાણી હતી. કંચનદેવી નામે પુત્રી હતી. શાંત્રુ, આશુક (આશુ), આલિંગ, આનંદ, મુંબલ, દાદાક નાગર, ઉદાયન વગેરે મહામાત્યો હતા. લાટનો મંત્રી ચંદ્ર, સંજ્જન, ગાંગિલ નાગર, બાહડ, સોમ, મહાદેવ નાગર, અંગિકાપ્રસાદ, પૃથ્વીપાલ વગેરે મંત્રીઓ હતા. મંત્રી ઉદાયન, મંત્રી સંજ્જન દંડનાયકો હતા. આમિંગ તથા કુમાર પુરોહિત હતા. ખબનાનો પ્રધાન યશોધવલ શ્રીમાત્રી હતો.

કવિ ચકવર્તી શ્રીપાલ, કવિ વાગ્લટ્ટ, શોભ, વિજયસિંહ નાગર, કાકલ કાયસ્થ, મહર્ષિ, ઉત્સાહ, સાગરં, રામ, લાનુ અને કેશવ વ્રણ વગેરે વગેરે વિદ્વાનો હતા.

સિદ્ધરાજ ગુજરાતનો ચકવર્તી હતો. તેને ધર્મારકબિષ્ણુ, અવંતીનાથ અને સિદ્ધચકવર્તીનું ગિરુદ હતું. તેની સલામાં વિદ્વાનો, તપસ્વીઓ, કોટિધ્વજો, સામંતો, ઉદ્ભટ યોદ્ધાઓ, વાદીઓ, મંત્રસિદ્ધો વગેરે ભેસતા હતા, એટલે તે સિદ્ધરાજ તરીકે ઓળખાતો હતો.

સિદ્ધરાજમાં ઘણા ગુણો હતા. માત્ર અસુલટતા અને સ્ત્રીલંપટતા એ બે અવગુણો હતા. આ વસ્તુ મહનવર્મા, પરમર્દી તથા મ્લેચ્છોના યુદ્ધપ્રસંગોથી તેમજ રાણકદેવડી અને જસમા ઓડણની ઘટનાઓથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે.

સિદ્ધરાજ જયસિંહના જીવન સાથે કપટકળા, મંત્ર-તંત્ર તેમજ ભૂતના પ્રસંગો પણ સંકળાયેલા છે.

મુશી મુશી હી રહે । मुशीगीरी एक ऐसा पेशा है कि, उसके करने-वालोंके सीनेमें दिल नहीं रहता । × × × उत्तरप्रदेशके राजपाल श्री कनैयालाल मोणेरलाल मुशी यद्यपि उन मुन्शीओंमें नहीं हैं । × × × ये उनके अपन ही शब्दोंमें ' बनके उन्मुक पछी है, कमी इस डाल पर कमी उस डाल पर ' ऐसे रसमोने हृदयवाले व्यक्ति । कोई यह आशय कैसे कर सकता है कि, यह भी कोई पाषाणहृदयता दिखायेगा ? × × × मुन्शी आखिर मुन्शी ही रहे । उनको बाणीमें जिस सरस साहित्यकी छबी है, वह उनके हृदयकी पुकार नहीं । (—ता० १-८-१९५६, नवभारत टाइम्स, व० १० सं० २१३)

સિદ્ધરાજ સં૦ ૧૧૯૯ ના કાર્તિક સુદિ ૩ ને દિવસે મરણ પામ્યો. તેણે ગુજરાતને બૃહદ્ ગુજરાત બનાવ્યું અને ગુજરાતને એક સામ્રાજ્ય બનાવ્યું.

સિદ્ધરાજે સં૦ ૧૧૮૫ માં પગપાળા પ્રભાસપાટણની યાત્રા કર્યા બાદ સાક્ષાત્ મહાદેવવચન, આ૦ હેમચંદ્રસૂરિની લલિતવાણી તથા જ્યોતિષીઓના જ્યોતિષજ્ઞાન વગેરેથી જાણ્યું કે, ‘ મને સંતાન થશે નહીં અને કુમારપાલ ગુજરાતનો રાજા થશે.’ આથી તેણે વિધાતા સામે શેતરંજ ગોઠવી. ‘ કુમારપાલ લલે રાજા થાય પણ તે મરીને મારો પુત્ર થયા પછી જ રાજા થાય.’ આમ બને તો જ વિધાતાનો લેખ સફળ થાય અને મારી મનઃકામના પણ સફળ થાય. તેણે આ હિસાબે કુમારપાલને મારી નાખવા કાવતરાં ગોઠવ્યાં, પણ વિધાતાએ તેને મચક આપી નહીં. છેવટે તેણે મરતાં મરતાં પણ શેતરંજનો છેલ્લો પાસો ફેંક્યો. ‘ મારા મરણ પછી હાથીસેનાના નાયક માળવાના રાજપૂત આહલેને ગુજરાતનો રાજા બનાવવો.’ તેણે પોતાની આ ભાવનાને સફળ બનાવવા માટે પટ્ટરાણી, પ્રધાનો, સામંતો અને સેનાધિપતિઓ વગેરે પાસેથી પાકાં વચનો લીધાં, પરંતુ વિધાતાએ તેની એ ઇચ્છા બર આવવા ન દીધી.

૮. ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલ (સં૦ ૧૧૯૯ થી ૧૨૨૯)

ગુજરાતનો રાજા ભીમદેવ પહેલો (સં૦ ૧૦૭૮ થી ૧૧૨૦) રાજા કન્યા રાણી ઉદયમતીથી કર્ણનો જન્મ થયો, તેના પછી તે (સં૦ ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૦) ગુજરાતનો રાજા બન્યો. બીજી રાણી વાશંગના કન્યા બકુલાદેવી, જે વિધિપૂર્વક ખાંડુ એકઢીને પરણેલી રાણી હતી. તેનો પુત્ર હેમરાજ એટલે હરિપાલ રાજા કર્ણથી એટો હતો, પણ તે સાધુચરિત હતો તેથી ભીમદેવની તેને જ રાજા બનાવવાની ઇચ્છા હોવાથી તે મુંડકેશ્વરતીર્થમાં જઈને વસ્યો અને પ્રભુભજનમાં મસ્ત બન્યો. તે દામાવાળો હોવાથી હેમરાજ તરીકે વિખ્યાત થયો. તેના પુત્ર દેવપ્રસાદને રાજા કર્ણે દિધિચલી (દિધલી) ગામનો ગરામ આપ્યો. જોકે તે એક રીતે રાજ્યનો વારસદાર હતો, પણ તેને રાજવંશમાં ખટ

પટ ઊઠે એ પસંદ નહોતું, તેથી તેણે પોતાના પુત્ર ત્રિભુવનપાલને રાજા સિદ્ધરાજના હાથમાં સોંપી અગ્નિસમાધિ લીધી. સિદ્ધરાજ અને ત્રિભુવનપાલ વચ્ચે અતૂટ પ્રેમ હતો. ત્રિભુવનપાલને કાશ્મીરા-દેવી રાણી, મહીપાલ, કીર્તિપાલ અને કુમારપાલ એ ત્રણ પુત્રો તથા પ્રેમલદેવી અને દેવલદેવી એ બે પુત્રીઓ હતી. ત્રિભુવનપાલે પ્રેમલ-દેવીને મોઢરાના રાજા કાન્હડ સાથે અને દેવલદેવીને અજમેરના ચૌહાણ રાજા અણેશિજ સાથે પરણાવી હતી.

કુમારપાલનો સં. ૧૧૫૦ માં જન્મ થયો હતો. તે બચપણથી દયાળુ અને પારકી સ્ત્રીને મા-બેન સમાન લેખનારો હતો. તેને ચંદ્રા-વતીના પરમાર રાજાના નજીકના ભાયાત જેતલની પુત્રી ભોપાલ-દેવી નામે રાણી હતી.

સિદ્ધરાજે પુત્રકામનાથી સં. ૧૧૮૫ માં શત્રુજય, ગિરનાર તથા પ્રભાસપાટણની પગપાળા યાત્રા કરી પણ તેને પુત્ર થયો નહીં. તેણે સાક્ષાત્ શંકર, આં હેમચંદ્રસૂરિ, જ્યોતિષીઓ, મંત્રવાદીઓ, સામુદ્રિકો અને નિમિત્તિયાઓ પાસેથી સાફ સાફ જાણ્યું કે, પોતાના ભાગ્યમાં સંતાન નથી અને કુમારપાલના ભાગ્યમાં શુભશતનું રાજ્ય છે.^૧ જો કે હેમરાજના વંશજો ઉચ્ચ ક્ષત્રિયો લેખાતા હતા. તેઓને ખીજા કુલીન રાજવંશો સાથે રાટી-ઝેટીનો સંબંધ હતો અને કુમાર-પાલ સિદ્ધરાજનો નજીકનો સોલંકી પિતરાઈ હતો. તે સિદ્ધરાજના સ્નેહપાત્ર ત્રિભુવનપાલનો નાનો પુત્ર હતો. એટલે રાજા થાય એ સર્વ રીતે યોગ્ય જ હતું, પણ રાજાને એક જ વિચાર મૂંઝવતો હતો કે, કુમારપાલ રાજા થવાનો છે તો ‘તે મરીને મારો પુત્ર બનીને સુખેથી રાજા થાય.’ એ ભાવના માટે કુમારપાલને મારી નાખવામાં આવે તો જ આ બનવું શક્ય છે માટે એને મારી નાખવો જોઈએ.

૧. પુત્રે વાસવહસ્તે સયમ્મિ વરિસમ્મિ નવનવદ્અહિર

હોદી કુમરનરિદો તુહ વિક્રમરાયસારિચ્છો ॥

(ગબજન્થ પદ્મવતી, વિવિધગ્રન્થોષ પદ્મવતીસંગ્રહ, પૃ. ૭૨)

સિદ્ધરાજે ત્યારથી તેને મારી નાખવા માટે અનેક ઉપાયો યોજ્યા હતા અને તેમાં તેને જેમ જેમ નિષ્ફળતા મળવા લાગી તેમ તેમ તેને કુમારપાલ માટે વૈરવૃત્તિ વધવા લાગી.

આ તરફ ૨૪ વર્ષનો કુમારપાલ પણ સિદ્ધરાજની દુર્ભાવના બાણી દધિસ્થલીથી નીકળી પરદેશમાં ચાલ્યો ગયો અને જુદા જુદા વેશે તે જ્યાં-ત્યાં ભટકવા લાગ્યો. રાજ્યે તેની પાછળ ચોક્કસ મારાઓ ગોઠવી રાખ્યા હતા, પણ કુમારપાલને કોઈ ને કોઈ મદદ મળતી રહેતી અને તે આબાદ બચી જતો. ખાસ કરીને તેની ઉપર આં હેમચંદ્રસૂરિની કૃપા હતી. મંત્રી વાહડ, મંત્રી આલિગ, મંત્રી સજ્જન, મંત્રી જાંબ, આલિગ કુંભાર, બીજો ખેડૂત, કટુક વાણિયો, વણિકપુત્રી દેવલ અને બટુક વોસિરિ બ્રાહ્મણ તરફથી ભૂલો ન શકાય તેવી તેને સહાય મળી હતી. કુમારપાલ એ ઉપકારીઓને કદી ભૂલ્યો નહોતો.

સિદ્ધરાજ સં ૦ ૧૧૬૬ ના કાર્તિક સુદિ ૩ ના રોજ પાટણમાં મરણ પામ્યો. તેણે મરતાં મરતાં બાહેર ક્યું કે, ‘મારી પાછળ હસ્તિ-સેનાના નાયક ચાહડને ગુજરાતનો રાજા બનાવવો.’

ચાહડનાં ચારુલટ, ચારલટ, ચાહડ અને ત્યાગલટ એવાં નામે મળે છે. એ માળવાનો રાજપૂત હતો.

કુમારપાલને પરદેશમાં આ સમાચાર મળ્યા. તે સીધો ખંભાતમાં બિરાજમાન આં હેમચંદ્રસૂરિના આશીર્વાદ લઈ પાટણમાં પોતાના બનેલી વડા સેનાધિપતિ કાન્હડદેવ પાસે આવી પહોંચ્યો.

ચાહડે પણ પોતાને રાજ્ય મળવાની ખાતરી હતી તેથી કોઈ આડો પડે તો તેને દૂર હઠાવી શકાય એવી મજબૂત તૈયારી કરી રાખી હતી.

રાજ્યના કૂટનીતિજ્ઞો પણ ચાહડને રાજ્ય મળે એમાં રાજી નહોતા. પ્રજા પણ કોઈ નજીકનો હકદાર રાજા થાય એવા ખ્યાલવાળી હતી; પરંતુ સૌ કોઈ એમ જરૂર ચાહડનું હતું કે, લોહીનું એક પણ ટીપું ન પડે અને આ કાર્ય બને. પરિણામે કોને રાજ્ય આપવું એનો એક નિર્ણય થઈ શક્યો નહીં.

રાજાના મરણ પછી બારમે દિવસે નવો રાજા જાહેર થાય એ નિયમ પણ સચવાયો નહીં. પંદરમે દિવસે એક સલા મળી, તેમાં એકમતે નક્કી થયું કે, 'ત્રિભુવનપાલના ક્રોધ પણ પુત્રને રાજા બનાવવો, એમાં શુન્નરાતની શાન રહેલી છે.'

કાન્હડદે મોઢરાનો મંડલેશ્વર હતો. શુન્નરાતની અશ્વસેનાનો અધિપતિ હતો અને કુમારપાલનો બનેલી હતો. તેણે સેના તૈયાર રાખી અને સાહસ ખેડ્યું. એક પછી એક ત્રણે ભાઈઓને ગાદીએ બેસાડવા આગળ કર્યા. મહીપાલ તો બેઠાં બેઠાં જ હેબતાઈ ગયો, જે પોતાનાં કપડાંને પણ સંભાળી શક્યો નહીં. કીર્તિપાલ ગભરાયો નહીં પણ હાથ જોડી બેસી રહ્યો. ત્યારે કુમારપાલ ધીર અને સાહસમૂર્તિ દેખાયો. સેનાપતિએ તથા સૌએ કુમારપાલને લાયક માન્યો અને ગાદીએ બેસાડ્યો.

પુરોહિતોએ મંગલાચાર કર્યો અને સેનાપતિએ નવા રાજાને પંચાંગ નમસ્કાર કર્યા, તેને રાજા તરીકે અભિનંદન આપ્યું. કુમારપાલ આ સમયે પચાસ વર્ષનો પ્રૌઢ હતો.

તે સં. ૧૧૯૯ના કાર્તિક વદિ ૨ ને રવિવારે મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમાં રાજા તરીકે મનોનીત થયો અને માગશર સુદિ ૪ ને દિવસે તેનો રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ થયો.

આહડના પક્ષવાળાઓએ કુમારપાલને મારી નાખવા ઘણા પેંતરા ગોઠવ્યા, પણ તે સર્વ નિષ્ફળ ગયા. કુમારપાલ સાંજે દેવીપૂજન માટે શહેરની બહાર એકલો ગયો હતો ત્યારે તેઓએ અંધારામાં દરવાજા પાસે મારાઓને ગોઠવ્યા, પણ કુમારપાલ પોતાના અંગત માણસોની ચેતવણીથી બીજે દરવાજેથી શહેરમાં આવી ગયો. તેણે ખટપટિયા પ્રધાનો તથા માણસોને પકડી પકડીને મારી નાંખાવ્યા.

સેનાપતિ કાન્હડદે રાજાને પોતાની કઠપૂતળી બનાવવા ઇચ્છતો હતો, તેથી તે સૌની વચ્ચે જૂના વીતકની યાદ દેવરાવી રાજાની મશ્કરી કરતો હતો. રાજાએ એક વાર શાંતિથી જણાવ્યું કે, 'તમારે રાજસભામાં કે રાજસવારીમાં મનને ખૂંચે એવી મશ્કરી કરવી નહીં,

માટે વાંકુ બોલે એ બનેવાભોગ નથી. છતાં સંભવ છે કે, તેણે રાણીને એવું મેંણું માર્યું હશે કે જે કોઈ હિસાબે જૈનોને પણ લાગી જાય. સાચી હકીકત ગમે તે હો, પણ રાબ્તએ રાણીનું અપમાન કર્યું અને એ કારણે સાળો-બનેવી રણમેદાનમાં જિતયા.

અંતે રાજા કુમારપાલે સં. ૧૨૦૭ માં યુદ્ધની તૈયારી કરી. ભ. ૦ શ્રીઅનિતનાથ પ્રભુનાં કથન કરી, તેમની માનતા રાખી પ્રયાણ કર્યું. તે ચંદ્રાવતી થઈ અજમેર પહોંચ્યો.^૧

ચંદ્રાવતીના વિક્રમસિંહે તેનું ચંદ્રાવતીમાં જ કાસળ કાઢી નાખવાનું કાવતરું ગોઠવ્યું હતું. વિક્રમસિંહે રાજાને જમવાનું નોતરું આપ્યું પણ વિચક્ષણ કુમારપાલ એક વૃદ્ધના ઈશારાથી ચેતી ગયો અને તેની જાળમાં સપડાયો નહીં. આ તરફ રાજપૂત આહુડે ગુજરાતના સામંતો, મહાવત વગેરેને પોતાના બનાવી લીધા હતા, પણ કુમારપાલે જૂના મહાવત આહિલીંગને દૂર કરી તેના સ્થાને શામળને

૧. ૫૦ શ્રીકુલસાગ-ગણિ સં. ૧૬૬૨ માં લખે છે કે—

કુમારપાલ આનાક ઉપર ચડાઈ કરવા તૈયાર થયો તેણે પ્રથમ મોર-પીંછીથી ઘોડાનું જીવ સાફ કર્યું. આ જોઈને સાથેના ૭૨ રાજાઓ હુરયા સૌને મનમાં થયું કે, આ વાણિયા જેવો યુદ્ધમેદાનમાં શું કરશે? રાજાએ તેમનું મન પારખીને પોતાના બાલા વડે રસ્તામાં રહેલી સોપારીની ગુચને ઉઠાવી આકાશમાં ઉડાળી અને તેને નીચે પડતી બાલા ઉપર જ ઝીલો લીધી વળી, બાલાના એક જ પ્રદારથી ધોમીની લોહાની સાત કડાઈઓને વીંધી નાખી આ જોઈને સૌ વિચારમાં પડી ગયા.

મહાકવિ. અર્ચિ. તરત જ બોલી જઈયો કે—

“ રે રકખઇ લડુ જીવ, ચડવિ રણઈ અયમલ મારઈ.
ન પીઈ અણુમલ નીર, હેલિય રાવલ સંદારઈ;
અવર ન બંધઈ કોઈ, સધર રવણુબર બંધઈ,
પરનારી પરિહરઈ, પરરાવલ લચ્છી રૂપઈ.
એ કુમારપાલ કોપઈ ચડિઓ, ફેડાઈ સન કાઠ નિમ;
જે નિજુધમ ન મલસોઈ, તીલ વિચાડિસુ નિમ. ૧.

(—ઉપદેશસાર-સંગીત, ઉપદેશ ૩૨. સં. ૧૬૬૨)

મહાવત બનાવ્યો હતો. આહડને આ પરિવર્તનની ખબર નહોતી. કુમારપાલ કલહપંચાનન ઉપર બેસી યુદ્ધના મોરચે આવ્યો. તેણે સામંતો અને સેનાપતિઓને યુદ્ધ શરૂ કરવા હુકમ કર્યો પણ તેઓએ તે આજ્ઞા માની નહીં. કુમારપાલ સમજી ગયો કે, સામંતો કૂટી ગયા છે. હવે મારે જ એકલે હાથે સાહસથી કામ લેવું જોઈશે. તેણે શામળને હુકમ કર્યો કે, ‘હાથીને સૌની મોખરે લઈ જા.’ પણ આહડના સિંહનાદથી હાથી પાછો હઠવા લાગ્યો. રાજાને વહેમ ગયો કે, મહાવત પણ કૂટી ગયો લાગે છે પણ શામળે રાજાને જણાવી દીધું કે, ‘રાજા! આ શામળ અને કલહપંચાનન કદાપિ કૂટે તેમ નથી.’ તેણે તરત જ પોતાના ખેસના બે ચીરા કરી હાથીના કાનમાં ભરાવી દીધા. એટલે હાથી વાયુવેગે એકદમ આગળ ધસી આવ્યો. આહડે મહાવત ચાકલીંગ છે એ વિશ્વાસે કલહપંચાનના માથે પગ મૂક્યો, પણ શામળે હાથીને પાછો હટાવ્યો, એટલે આહડ ધબકીને નીચે પટકાયો. સૈનિકોએ તેને પકડી લીધો. રાજા કુમાર પાલે તરત જ બાણથી અર્જુરાજને વીંધી નાખ્યો. બન્ન, અર્જુરાજ હાર્યો અને ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલનો વિજય થયો.

અર્જુરાજે કુમારપાલના સાહસથી પ્રસન્ન થઈ તેને નગરમાં લઈ જઈ ખૂબ સન્માન કર્યું અને પોતાની પુત્રી જલ્હણાને તેની સાથે પરણાવી.

રાજકુમારી જલ્હણા આં ધર્મધોષના ઉપદેશથી પ્રભાવિત હતી, એટલે અર્જુરાજે કુમારપાલને તે આપી હતી. રાજા કુમારપાલે તેનું નામ રાણી ચંદ્રલેખા રાખ્યું.

રાજા કુમારપાલે સં. ૧૨૦૭ માં સપાદલક્ષ, મેડતા અને પાલીમાં પોતાની આણ વર્તાવી માળવા તરફ પ્રયાણ કર્યું. (જૂઓ, પ્ર. ૩૫, પદ્મીવાલગચ્છ પૃ. ૫૬) ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલે સં. ૧૨૦૭ માં પાલી છૂટ્યું.

રાજા અર્જુરાજને તેના પુત્રે સં. ૧૨૦૮ માં મારી નાખ્યો.

માળવાનો રાજા લક્ષ્મીવર્મા તો કુમારપાલનો સામંત હતો, પણ

માળવાના ક્રોધ બદલાવે^૧ અર્જુનની શિખવણીથી કુમારપાલ અગ્રભેર પર ચડાઈ કદે ત્યારે પાછળથી ગુજરાત પર હુલો કરવાની તૈયારી કરી હતી કુમારપાલને તેની બાળ થતા તેણે મત્રી ઉદાયનની સંહારી નીચે સેનાપતિ કાક, સામતો તથા નાડોલની મેનાને તેની સામે મોકલી હતી તેણે ત્યાં જઈ બદલાલને હરાવી નમાડ્યો હતો.

કુમારપાલ કુલપગ પરાથી રીંવ હતો અને તેણે આં શ્રીહિમચંદ્ર સૂરિના મુખેથી જાણ્યું હતું કે, સોમનાથ મહાદેવે કુમારપાલને રાજ બનાવ્યો છે, એટલે તેને ખાતરી હતી કે, સ્વયં લગવાને મને રાજ્ય આપ્યું છે તેણે પોતે નહીં પણ તેના અનુયાયીઓએ રાજ ઉપર સ્વયં શકનો હાથ છે એવી છાપ પાડવા માટે તેના નામ સાથે કયાંક કયાંક ઉમાપતિવરલઘ્વપ્રસાદ શબ્દો જોડેલા મળે છે^૨

૧ બદલાલ કોણ હતો તેનો કોઈ હસ્તેખ મળતો નથી આધુનિક વિદ્વાનો માને છે કે, તે કદાચ સમુદ્રનો હોશિયાલ મુવરાજ વીર બદલાલ (સં ૧૨૨૬ થી ૧૨૬૮) હોય પરંતુ સિનાસેજો તેમજ ત્રયોમા અને શૂપાલ તેમજ માળવાનો રાજ બનાવ્યો છે એ હમીકત જતી કરવા જોવી નથી.

૨ કુમારપાલે પોતાને માટે કર્ણાવ ઉમાપતિવરલઘ્વપ્રસાદ શબ્દ વાપર્યો નથી તેના અનુયાયીઓએ તેનો પ્રનાય ફેલાવવા આ વિશેષ વાપર્યું છે કદાચ આ વિશેષ કુલકમાજત હોય તો રાજને પગમહંત થયા છતાં તે વિશેષ હઠાવવાનું કઈ કાતણ નહોતું આ વિશેષ તો સત્રાટ અકમર અને જહાગીરના કાળ સુધી ખતપત્રોમાં રૂઢિરૂપે લખાયેલું મળે છે.

શ્રીમત ૩૦ ૬૦ મુવે પ્રિદક્ષિનાની પ્રસ્તાવનામાં અને ૬૦ ૩૦ શાસ્ત્રીએ મુ. ૨૦ ૨૦ ૬૦ ૩૦ ૧૩ માં આ અંગે ખેચતાણ કરી છે તે ધર્મિક ધેનજા વાળા માત્ર મીઠી મીઠી કલ્પના જ જો રાજ કુમારપાલ જૈન બન્યો હતો માટે જ અજયપાલદેવને નિષ્કલહાવતાર બનવું પડ્યું હતું.

આ અંગે વધુ જાણવા ઇન્ડોનારે અમારો લેખ 'કુમારપાલ' જૈન સત્યપ્રકાશ, કર્મક ૪૫ જોવો.

કુમારપાલે જૈન થયા પછી પણ સૈવધર્મને દાન આપ્યું, એ તો જૈનધર્મની ઉદારતા અને વિશાળતાનું પ્રમાણ છે ગુજરાતના મહામાત્ર વરતુપાલ અને તેજપાલે પણ હિંદુત્વો, મસ્જિદો વગેરે બનાવ્યા હતાં, સમરામ્યો હતાં. એ

કુમારપાલે ચિતોડના કિલ્લામાં પોતાના વિજયશ્મારક તરીકે સં ૧૨૦૭માં સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું મંદિર બનાવી તેની પૂજા માટે એક ગામ આપ્યું. દિગંબર મુનિ રામકીર્તિએ ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલની ૨૮ લીટીની પ્રશસ્તિ બનાવી છે, જે આજે ત્યાં ચોડેલી વિદ્યમાન છે. આ મંદિરના નરથરમાં તીર્થંકરોના અભિષેક વગેરે પંચકલ્યાણકો કંડાર્યા છે. આ મંદિર આજે રાજા મોકલજીના મંદિર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

રાજા કુમારપાલે સપાદલક્ષ તથા માળવા જીતી પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો અને સૌએ તેને વિજયોદયી, તેજોવિજયોદયી તથા અવંતીનાથ તરીકે ધિરહાવ્યો હતો.

રાજાએ પાટણ આવી, પ્રથમ લગ્ન અજિતનાથની લક્ષ્મીપૂર્વક પૂજા કરી અને પોતે જે માનતા રાખી હતી તેને જલદી પૂરી કરવા મનમાં ગાંઠ વાળી.

તેણે અજમેરની લડાઈમાં વિશ્વાસઘાતી બનેલા સામંતોને સ્નેહ-ભર્યો મીઠો ઠપકો આપ્યો અને વિક્રમસિંહને ચંદ્રાવતીની ગાદીએથી ઉઠાડી સાચા વારસદાર રામદેવના પુત્ર યશોધવલ પરમારને ચંદ્રાવતીનો રાજા બનાવ્યો. સૌ કોઈ તેના તેજથી અંતર્ધ ગયા. સૌએ તેને ગંભીર વિચારવાળો માન્યો.

રાજા આં હેમચંદ્રસૂરિને પોતાના ગુરુ માનતો હતો. તેમનાં જોતોનો પરધર્મસંહિચ્છિના અને ધર્મભંગનાં જીવંત ઉદાહરણો છે.

સં ૧૨૧૨, સં ૧૨૧૫, સં ૧૨૧૮, સં ૧૨૨૧, સં ૧૨૨૮ની મંથપુષ્પકાઓમાં ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલ માટે આ પ્રમાણેનાં ત્રિશિલ્પો વપરાયેલાં મળ્યાં આવે છે—

ચૌલુક્યકુલકલિકાવિકાસ, કન્નાટકરાજમાનમર્દનકર, સપાદલક્ષરાષ્ટ્રવન-દહનદાવાનલ, માલવરાષ્ટ્રે નિજલક્ષ્યા.....સંસ્થાપનકર, મૂવરાજપાટોદ્વિદહન-ધુરાધૌરય, પાર્વતીપ્રિયવરલબ્ધપ્રસાદ, સમસ્તરાજવત્ત્રીમાલાલંકાર, મદારાગ-ધિરાજ પરમેશ્વર પરમભટ્ટારક પ્રૌદ્ગમનાપ નિજજીવિકમરણ્યગિણિર્નિર્મિત આક-ભરી જૂપાલ મહાદેવસંગ્રામ નિષ્પૃદ્ધપ્રતિજ્ઞાપ્રૌઢ જિનસાસન વિરાજમાન વગેરે.

(—જોન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૦-૧, પુષ્પિકા-
નં ૧૯, ૭૪, ૮૩, ૯૧, ૯૩ વગેરે.)

દર્શન તથા ઉપદેશમાં અવારનવાર જતો હતો. તે આચાર્યશ્રી પાસે ધર્મનીતિ સાંભળતો હતો અને મંત્રી કપદીની ગ્રેરણાથી રાજનીતિ બાળવા માટે બપોરે એક કલાક શાસ્ત્રીજી પાસે ‘કામંદકીય-નીતિશાસ્ત્ર’ સાંભળતો હતો. એક દિવસે કુમારપાલ રાજા મેઘથી પણ વિશેષ છે એ સાંભળી ઉપમાને બદલે ઔપમ્ય શબ્દ બોલ્યો. મંત્રી કપદીએ એકાંત-માં મીઠો ઠપકો આપ્યો કે, ‘જગત રાજા વગરનું રહે એ સાચું પણ રાજા મૂર્ખ હોય તે સારો નહીં, તો આપે અભ્યાસ કરીને તૈયાર થવું જોઈએ. માણસ ગમે તે ઉંમરમાં ભણી શકે છે.’ તે દિવસથી રાજાએ કાંઈકો ભણવો શરૂ કર્યો અને એક જ વર્ષમાં ત્રણ વૃત્તિઓ અને ત્રણ કાવ્યો ભણી લીધાં. આથી સૌએ એને ‘વિચારચતુરાનન’ તરીકે ધિરદાવ્યો.

તેણે જૈન બન્યા પછી સંસ્કૃતમાં ‘આત્મનિર્વાહાત્રિશિક્ષા’ યનાવી છે, જે તેના સાહિત્યચિંતનનું પ્રમાણપત્રરૂપ છે.

એક દિવસ રાજાના મસીયાઈ ભાઈ લીલડિયાના સામંત આનાક ને ઘેર લવણપ્રસાદનો જન્મ થયો. રાજાએ તત્કાલીન ચેટ્ટાના આધારે લવિધ્યવાણી કહી સંભળાવી કે, ‘લૂણપાક ગુજરાતનો રાજા થશે પણ અણ-હિલપુર પાટણનો નહીં.’ આ પણ તેની વિચારપ્રૌઢતાનું જીવંત પ્રમાણ છે.

રાજાને એક દિવસે ઇતિહાસમાં અમર ચવાની ભાવના નાગી. તેણે આચાર્યશ્રી આગળ પોતાની ભાવના કહી સંભળાવી. આચાર્યશ્રીએ તેને ઉપદેશ આપ્યો કે, ‘તારે સોમનાથ પાટણના શિવાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો, પરંતુ યાદ રાખવું જોઈએ કે, ધર્મો રક્ષિતરક્ષિતઃ તું પહેલાં ભવમાં કરેલા ધર્મના પ્રતાપે રાજા બન્યો છે. રાજાનો ધર્મ છે કે, રાજ્યના મનુષ્ય, પશુ, પંખી વગેરે પ્રાણીમાત્રનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. સાચો ક્ષત્રિય તે જ છે કે જે ભયમાં સપડાયેલાને બચાવે. રાજાએ કોઈ પણ પ્રાણીનું માંસ ખાવું ન જોઈએ. સાચો રાજા તો પ્રજાવત્સલ જ હોય. તું એવો ઉત્તમ રાજા બન. તું સોમનાથના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ અને એની સફળતા માટે દારૂ, માંસનો સર્વથા ત્યાગ કર, તેમજ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કર. આથી તારું જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય પાર પડશે.’

આ ઉપદેશ સાંભળીને રાજાએ સં ૦ ૧૨૦૭માં સોમનાથની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા ન થાય ત્યાં સુધી દારૂ-માંસનો ત્યાગ કર્યો અને ગ્રહચર્યની પ્રતિજ્ઞા લીધી. તેણે સં ૦ ૧૨૦૮માં વેશ્યા, પરત્વી, ચોરી, શિકાર, માંસ, મદિરા અને જુગાર એ સાત વ્યસનોનો ત્યાગ કર્યો. પોતાના રાજ્યમાં જુગાર સર્વથા બંધ કરાવ્યો, અમારિપટલ વગડાવ્યો અને મંત્રી બાહડની દેખરેખ નીચે પંચોલી મોકલી સોમનાથ પાટણના શિવાલયનો પાયાથી છૂર્છોદ્ધાર કરાવ્યો અને વડનગરમાં કિલ્લો બંધાવ્યો.

તેના આ અમારિપટલનો અવાજ ચારે દિશામાં પહોંચી ગયો. સામંતોએ પણ આ અવાજને વધાવી લીધો અને પોતાના રાજ્યમાં કોઈ પણ મનુષ્ય પ્રાણીવધ ન કરે તેની પાકી વ્યવસ્થા કરી. રત્નપુર, કિરાડુ, લાટહલ અને શિઓની વગેરેના સામંતોના સં ૦ ૧૨૦૯, સં ૦ ૧૨૧૧, સં ૦ ૧૨૧૨ના શિલાલેખો આ વ્યવસ્થાને પુષ્ટ કરે છે.

રાજાએ દેવીનું માંસળલિહાન બંધ કર્યું હતું, તેથી તે ભારે મુશ્કેલીમાં સપડાઈ ગયો. પણ આચાર્યશ્રીની કૃપાથી તે તેમાંથી સાવ બચી ગયો, ત્યારથી સઘળે સ્થળે દેવ-દેવીઓને માંસ મદિરાને બદલે સુગંધિત દ્રવ્ય, પૂષ્પ, દીપ, નિવેદ અને ફળ ચડવા લાગ્યાં. દરેક મંદિરે સાત્ત્વિક પૂજનાં સ્થાન બની ગયાં.

એકવાર નાટોલના રાજા કેલ્હલુ (સં ૦ ૧૨૦૧ થી ૧૨૪૯)ના સ્થગિધર લાખાએ લોલાક ચૈત્યના ક્ષેત્રપાલને કોઈ ન જાણે એવી રીતે માંસનું રામપાત્ર ધર્યું. કોટવાલ ત્રિલોચને રામપાત્ર બનાવનાર કુંભાર મારકત લાખાને જાણીને પકડ્યો અને રાજા કેલ્હલુ તેને રાજ્યની આજ્ઞાનો ભંગ કરનાર અપરાધી ઠરાવી સખત દંડ કર્યો.^૧

(જૂઓ, પ્રભાવકચરિત્ર)

૧. નવો કાયદો ઘડતો હોય ત્યારે તેનો વિરોધ કરવો એ ન્યાયમંગત છે, પણ કાયદો ઘડાઈ ને અમલમાં આવે ત્યાર પછી તેને તોડવો એ ગુનો લેખાય કાયદાની કીમત ચંકાવવા માટે આવતા ગુનેગારોને સખત સજા કરવામાં આવે છે સૌ કોઈ જાણે છે કે, સૌરાષ્ટ્રમાં વહોરાનો અરિજ્ઞદોમાં મમી બનાવવા માટે બાળકાનું અપહરણ કરનારને કપરી શિક્ષા થતી હતી

કુમારપાલ રાજ્યએ સં. ૧૨૦૮ માં બ્રાહ્મણોની વસ્તીવાળા વડ-
નગરનો કિલ્લો બંધાવ્યો અને તેની પ્રશસ્તિ કવિ ચક્રવર્તી શ્રીપાલે
રચી છે અને તે નાગર બ્રાહ્મણ પં. બાલણે સં. ૧૨૦૮ ના આસો
સુદિ ૨ ને ગુરુવારે લખી છે.

રાજા કુમારપાલે સં. ૧૨૦૮ માં મહામાત્ય ઉદાયનની સરદારી
નીચે નાડોલના આદ્યુષ્ઠ ચૌહાણનો મોટાભાઈ કીર્તિપાલ વગેરે સામંતોને
મોકલી સૌરાષ્ટ્રના બહારવટિયા સુંવરને ઢબાવ્યો હતો. આ યુદ્ધમાં
મંત્રી ઉદાયનને વિજય મળ્યો પણ તે સખત રીતે ઘવાયો અને
વઢવાણ આપ્યો. તે રાજશિખરમાં સમાધિપૂર્વક મરણ પામ્યો.

રાજા કુમારપાલ સોમનાથનું મંદિર તૈયાર થતાં સોમનાથ જવા
નીકળ્યો. તેની વિનતિથી ગુરુદેવ આં હેમચંદ્રસૂરિ પણ વિહાર કરી
શત્રુજય તથા ગિરનારતીર્થની યાત્રા કરીને રાજાના નગરપ્રવેશના
સમયે જ પ્રભાસપાટણ પહોંચી ગયા.

રાજાએ સોમનાથને લેટી પૂજન કર્યું. આચાર્યશ્રીએ મહાદેવનો
આહ્વાન વગેરે પંચોપચાર પૂજનવિધિ કર્યો અને જન્મ-મરણના
પ્રપંચથી છૂટેલા તથા રાગ-દ્રેવથી રહિત એવા મહાદેવને નમસ્કાર કર્યા.

રાજાએ અહીંના મહંત ભાવ બહસ્પતિને વચ્ચો ને અલંકારો
આપ્યા તથા પુત્ર-પૌત્રાદિના હકમાં મહંતપદ આપ્યું.

(જૂઓ, પાટણનો ભદ્રકાલીના મંદિરમાં
રહેલો લેખ—શિલાખંડ)

રાજા કુમારપાલે કચ્છની ભદ્રાવતીમાં મોટું તળાવ બંધાવ્યું હતું.
જંગડું શાહે ચૌદમી સદીના પ્રારંભમાં તેને સમરાવ્યું હતું.

(—જગદુચરિત્ર)

(મંત્રી બાહડે રાજાની આજ્ઞા મેળવી ચોતાના પિતાના આદેશ
પ્રમાણે શત્રુજયતીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો અને તેમાં સં. ૧૨૧૩ માં
આં હેમચંદ્રસૂરિના હાથે બં આદીશ્વરની પ્રતિમાની
મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી. શત્રુજયની તળેટીનાં વાગૂભટપુર
વસાવ્યું, કિલ્લો બંધાવ્યો, તેમાં ત્રિભુવનપાલવિહાર બંધાવ્યો અને

તે દરેકની પૂજા માટે જમીન વગેરે આપ્યાં. આ કામમાં કુલ ૧,૬૦૦૦૦૦૦ દ્રવ્ય વાપર્યું.

રાજાએ પાટણના પ્રતાપી જૈનસંઘમાં કુસંપ ન પેસે એટલા ખાતર તરતમાં નીકળેલા નવા જૈન મતોને પાટણ બહાર જવાનો આદેશ કર્યો. એવા સૌ ગચ્છનાયકો બહાર ગયા પણ આં વિજય-મિહસૂરિ માત્ર પોતાના બુદ્ધિચાતુર્યથી ત્યાં રહી ગયા હતા.

(જૂઓ, ‘ અંચલગચ્છ પટ્ટાવલી ’)

રાજા કુમારપાલે જૈનધર્મનું જ્ઞાન મેળવી સં. ૧૨૧૬ ના માગ-શર સુદિ ૨ ને દિવસે આં હેમચંદ્રસૂરિની પાસે સમ્યક્ત્વ તથા ગૃહસ્થનાં બાર વ્રતો સ્વીકાર્યાં. તે સમયથી તે પરમાર્હત બન્યો. આચાર્યશ્રીએ પોતાના વરદ હસ્તે તેને ‘ રાજર્ષિ ’ નું બિરુદ આપ્યું તથા તેની વિનંતિથી તેના બોધ માટે ‘ વીતરાગસ્તોત્ર ’ તથા ‘ યોગશાસ્ત્ર ’ વગેરે ગ્રંથોની રચના કરી. રાજા તેનો નિત્યપાઠ કરતો હતો.

રાજાએ સ્વારમાં મંગલપાઠથી જાગવું, નમસ્કારનો જાપ, વીત-રાગસ્તોત્ર તથા યોગશાસ્ત્રનો અષાંઠ પાઠ, જિનદર્શન, ચૈત્યવંદન, કુમારપાલવિહારમાં ચૈત્યપરિપાટી, ઘરઘેરાસરમાં લોજનનૈવેદ્ય ધરીને જમવું, સાંજે ઘરઘેરાસરમાં આંગીરચના, આરતી, મંગલહીવો, પ્રભુસ્તુતિ-ગુણગાન, રાત્રે મહાપુરુષોના જીવનની વિચારણા અને નિદ્રા એ રીતે પોતાનો દિનભરનો ધાર્મિક કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો હતો.

તેણે ચૈત્યવંદન, ગુરુવંદન, સામાયિક તથા પ્રતિકંભણ મુખપાઠ કરી લીધા. આઠમ-ચૌદશના દિવસે તે એકાસણું કરતો હતો.

(જૂઓ, પ્રાકૃત દ્વયાશ્રયકાવ્ય, કુમારપાલપડિખોહો)

સહસ્રાવધાની અને મહાન ગ્રંથકાર આં સુનિસુંદરસૂરિ કુમાર-

૧. કુમારપાલે બંધાવેલા ત્રિજીવનપાલવિહાર, કુમારપાલવિહાર વગેરે મંદિરોની પ્રશસ્તિમાં તે પરમાર્હત તરીકે ઉલ્લેખાયેલ હશે પરંતુ રાજા અજય-પાલે એ મંદિરોનો વિનાશ કર્યો, એટલે તેની પ્રશસ્તિઓ પણ નાશ પામી માત્ર સં. ૧૨૧૧ નો જલોરનો શિલાલેખ મળે છે. તેમાં તથા ‘ અભિધાન ચિંતા-મણિ ’ માં કુમારપાલને ‘ પરમાર્હત ’ તરીકે ઓળખાવ્યો છે.

પાલની વિગતવાર ધર્મચર્યા નીચે પ્રમાણે બતાવે છે—

રાજા કુમારપાલે સમ્યક્ત્વ સહિત બાર વ્રતોનું સાત્ત્વિક રીતે પાલન કર્યું. તે હમેશાં ત્રિકાલ પૂજા, આઠમ-ચૌદથે ઉપવાસ-પૌષ્ઠ, પારણે સેંકડા શ્રાવકોને દાન, પોસહ કરનારને પારણું, દીન શ્રાવકને ૧૦૦૦ સોનામહોરનું સાધર્મિક દાન, એ રીતે ૧૪ સાલમાં ૧૪ કરોડ સોનામહોર આપી. ૬૮ લાખનું ઉચિત સાધર્મિક દાન, ૭૨ લાખનો સાધર્મિક કર માફ, દુહતીધન માફ, ૨૧ અંચલંડારો લખાવ્યા. હમેશાં ત્રિભુવનવિહારમાં સ્નાત્રમહોત્સવ, આચાર્યને નિત્યદ્વાદશાવર્તવંદન, સકલ સાધુઓને નિત્યવંદન, પૌષ્ઠધારીનું ગહુમાન, દાન, સમ્માન, અઢાર દેશોમાં અમારિપાલન, ન્યાયઘંટાવાદન, ૧૪ દેશના રાજાઓ માથે મૈત્રી, જીવરક્ષા, સાત તીર્થયાત્રાઓ કરી, ૧૪૪૪ દેશસરો બંધાવ્યાં, ૧૬૦૦ દેશસરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

(૧) શ્રાવકના પહેલા વ્રતમાં—‘મારિ’ શબ્દ બોલાઈ જાય તો ઉપવાસ કરતો. (૨) બીજા વ્રતમાં—બૂલથી જૂઠું બોલાઈ જાય તો તે આયંજિલ કરતો. (૩) ત્રીજા વ્રતમાં—અદત્તનો ત્યાગ, મૃતધનનો ત્યાગ. (૪) ૪૦ ૧૨૧૬થી નવો વિવાહ કરવો નહીં. આઠ રાણીઓ મર્યા બાદ પ્રજ્ઞચર્ય પાળવું. મનથી બૂલ થાય તો ઉપવાસ, વચનથી બૂલ થાય તો આયંજિલ અને શરીરથી વ્રત ભાંગે તો એકાસણું કરવું. રાજા આરતીમાં રાણી ભોપાલદેવીની મૂર્તિ રાખીને કામ ચલાવી લેતો. આ કારણે રાજા ‘પરદારામહોદર’ કહેવાતો. હતો. શુરુદેવે તેને વાસક્ષેપ નાખી રાજ્ય બિરુદ આપ્યું હતું. (૫) ૬ કરોડ સોનું, ૮ કરોડ તાર, ૧૦૦૦ ધડી મણિ-રત્નો, ૩૩ હજાર મણુ ધી, ૩૨ હજાર મણુ તેલ, ત્રણ લાખ અંડાં નર, ચોખા, ચણા, મગ વગેરે અનાજ, ૫૦૦ ઘર, ૫૦૦ દુકાન, ૫૦૦ સભા, ૫૦૦ વહાણ, ૫૦૦ ગાડાં, ૫૦૦ ગાડીઓ, ૧૧૦૦ હાથી, ૧૦૦૦ જિંટ, ૧૧ લાખ ઘોડા, ૫૦૦૦૦ રથ, ૧૮ લાખની સેનાનો પરિગ્રહ રાખ્યો હતો. (૬) ચોમાસામાં પાટણથી બહાર જવું નહીં. (૭) માંસ, દારુ, મધ, માખણ, બહુખીજ, પાંચ ઉદુંબર વગેરે અલક્ષ્ય, અનંતકાય અને ઘેબરનો

ત્યાગ કર્યો. દેવને ધર્યાં સિવાય લોજન, ફળ, વસ્ત્ર વગેરે વાપરવાં નહીં. સચિત્તનો ત્યાગ, માત્ર ૮ પાનની જ્યણા, રાતે ચઉવિહાર, ચોમાસામાં દૂધ, દહીં, તેલ, મીઠાઈ અને તળેલી વસ્તુઓ એ પાંચ વિગયનો ત્યાગ, ચોમાસામાં લાજી-પાનનો ત્યાગ, પર્વતિથિએ બ્રહ્મચર્યપાલન, સર્વ સચિત્ત તેમજ સર્વ વિગર્ધઓના ત્યાગપૂર્વક એકાસણ કરવાનો નિયમ રાખ્યો. (૮) સાત કુબ્યસનોનો ત્યાગ, દેશ માંથી કુબ્યસનોને દેશવટો આપ્યો. (૯) સવાર-સાંજ સામાયિક કરવું, તેમાં સર્વથા મૌન રહેવું, માત્ર ગુરુદેવની સાથે બોલવાની છૂટ, હમેશાં વીતરાગસ્તોત્ર અને યોગશાસ્ત્રનો પાઠ કરવો. (૧૦) ચોમાસામાં પાટણથી બહાર જવું નહીં. (૧૧) પૌષધ-ઉપવાસ કરવા, પાટણમાં પૌષધ કરનારને સાથે લઈ લોજન કરવું. રાત્રને એક પૌષધમાં રાતે મકોડો કરડ્યો, તે મરી ન જાય તે ખાતર એટલી આમડી ઉતારી મકોડાને છૂટો કર્યો. (૧૨) નિર્ધન જોનોનો બાર લાખનો કર માફ કર્યો. આં ઉમચંદ્રસૂરિની પોપાળના સામાયિક વગેરે કરનારાઓને ૫૦૦ ઘોડેસવારની અને બાર ગામના અધિપતિની પદવી આપી. બીજી પોપાળમાં સામાયિક આદિ કરનારાઓને ૫૦૦ ગામ આપ્યાં. સૌને શ્રાવકધર્મમાં સ્થિર કર્યાં.

કહેવાય છે કે તે થોડા લવ કરીને મોક્ષે જશે.

આં ઉમચંદ્રસૂરિએ કુમારપાલની વિનતિથી ‘ત્રિપદ્ધિશલાકા પુરુષચરિત્ર’ (અંધાગ્ર : ૩૬૦૦૦) રચેલું છે.

(જૂઓ, ત્રિંશંપુન્યંમશસ્તિ)

રાત્ર સમ્યક્ત્વની સ્થિરતા માટે જૈન સાધુ માત્રને ઉત્સાહથી વંદન કરતો હતો. એક વાર તેણે એક વેશ્યા સાથે રહેતા વેશધારી પતિત જૈન સાધુને પણ વંદન કર્યું. નાડોલનો યુવરાજ આ જોઈને હસ્યો અને તેણે ગુરુદેવને આ વસ્તુ જણાવી. આચાર્યશ્રીએ રાત્રને ઉપદેશ આપ્યો કે, સંયમવાળો મુનિ જ સાચો મુનિ છે માટે સંયમીને વંદન કરવું, પણ પતિતને વંદન કરવું નહીં. રાત્રએ આ ઉપદેશ અંગીકાર કર્યો. બીજી તરફ તે બ્રહ્મ મુનિને તો રાત્રના વંદનથી

લાલ જ થયો. તેને વિચાર આવ્યો કે, રાજા મને મુનિ માનીને વંદન કરે છે જ્યારે હું મુનિ નથી, પતિત છું, પ્રતિજ્ઞાબ્રષ્ટ છું, નાલાયક છું, પણ મારે આજથી મુધરી જવું જોઈએ. તેમણે આ પ્રમાણે વિચારી વેશ્યા, પાન તથા જોડા વગેરેને છોડી દીધા. ગુરુના ચરણમાં આવી વૈરાગ્યભાવથી ફરી વાર 'પાંચ મહાવ્રત સ્વીકાર્યા' અને સાથોસાથ અનશન સ્વીકાર્યું.

તેમના દર્શન માટે સૌ આવવા લાગ્યા. રાજા પણ-પૌતાના અંતઃપુર તથા પરિવાર સાથે તેમને વાંદવા આવ્યો. મુનિવરે તેનો હાથ પકડી તેને વાંદતાં શેક્યો અને જણાવ્યું, 'રાજા! તું મારો ધર્મગુરુ છે, તેં મને માર્ગે ચડાવ્યો. તારો નમસ્કાર મને ન પડે. તું માર્ગનો જાણકાર છે. તેં મારામાં સંવેગ ભર્યો છે માટે તું મને વંદન ન કર.'

રાજાએ તે મુનિરાજની મના હોવા છતાં તેમને ચડતા ભાવે વંદન કર્યું.

રાજાએ માંસનો ત્યાગ કર્યો હતો. એક વાર તેને ઘેબર ખાતાં પહેલાં કરેલું માંસલોજન યાદ આવ્યું, આથી તેણે ઘેબરનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો અને ગુરુદેવ પાસે આવી માંસાહારથી પહેલાં બાંધેલ પાપની શુદ્ધિ માટે પ્રાયશ્ચિત્ત માગ્યું. આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે, 'તારે પિતાના નામથી જૈનવિહાર બનાવવો અને ૩૨ દાંતની શુદ્ધિ માટે ૩૨ દેરાસર બંધાવવાં.' મંત્રી બાહડતું દેરાસર એવી અનુકૂળ ભૂમિમાં હતું. તે રાજાએ માંગી લીધું અને ત્યાં ભવ્ય કુમારવિહાર બંધાવવા આજ્ઞા કરી. મંત્રી બાહડે વાહડવંશના શેઠ ગર્ગના પુત્રો-ની દેખરેખ નીચે કુમારવિહાર બંધાવ્યો. તેની ચારે બાજુએ સાત સાત હાથની ૩૨ દેરીઓ બનાવી. તેમાં મૂલનાયક તરીકે નેપાલથી મંગાવેલ ચંદ્રકાંતમણિની ૨૧ અંગુલપ્રમાણ ૯૦ પાર્શ્વનાથની તથા ૩૨ દેરીઓમાં ૨૪ તીર્થંકર, ૪ શાશ્વતા જિનવર અને ૪ રાહિણી, સમવસરણ, ગુરુપાદુકા તથા અશોકવૃક્ષની ગુરુદેવના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ચંદ્રકાંતમણિની પ્રતિમા પૂનમની રાતે અમી ઝરતી

હતી. એ અમીના પ્રભાવે લોકોને આંખની પીડા વગેરેનાં દર્દ નાશ પામતાં હતાં. મંત્રી આંખડે કુમારવિહારમાં રૂપાની ઋપલદેવની પ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી.

રાજાએ બીજી વિશાળ ભૂમિમાં ૭૨ દેરીઓવાળો ત્રિભુવનવિહાર બંધાવ્યો. તેમાં શુરુદેવના હાથે લાં નેમિનાથની રૂપ (૧૨૫) અંગુલ પ્રમાણ પ્રતિમાની તથા ભૂત, લવિષ્ય અને વર્તમાન એમ ત્રણ ચોવીશીની ૭૨ જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી.

આ વિશે પંચકુલસાગરગણિ લખે છે—

‘મહારાજા કુમારપાલે પાલનપુરનો નરેશ પ્રહ્લાદન, શાકંભરીનો રાજા અર્જુનરાજ (વિમ્બહારાજ), માંગુ આલો વગેરે ૭૨ રાણાઓ, દૈવતતીર્થનો ઉદ્ધારક દંડનાયક સજ્જન, ૨૪ જિનાલય બનાવનાર મંત્રી આલક, સિદ્ધપુરનો ચૌમુખવિહાર બનાવનાર મંત્રી આલિગદેવ, શુરુભક્ત મહામાત્ય શાંતૂ, ૬ કરોડ દ્રવ્યનો સ્વામી શેઠ કુબેરદત્ત, ૬૬ લાખ સોનાનો સ્વામી શેઠ છાડા, ૬૨ હજાર અશ્વોનો સ્વામી મહામાત્ય ઉદાયન, મંત્રી આંખક, મંત્રી બાહડ શ્રીમાળી, શેઠ વાહડ પોરવાલ વગેરે ૧૮૦૦ કોટિધ્વજ વેપારીઓ વગેરેને સાથે રાખી ત્રિભુવનવિહારમાં પ્રતિષ્ઠા, મહાપૂજા, ધ્વજ, કલશ તથા સ્નાત્રોત્સવ વગેરે કરાવ્યાં. દરેકમાં ધર્મને કુલ ૬૬ કરોડ રૂપિયા ખર્ચ્યા.

(જૂઓ, ઉપદેશસાર-સટીક, ઉપાં ૪૮, રચના સં ૧૬૬૨)

રાજાએ પાટણ, સોમનાથ પાટણ, થરાદ, બલોર, લાડોલ, ખંભાત તથા તારંગા વગેરે સ્થાનોમાં કુમારવિહાર સ્થાપ્યા. એ વિશે જૈન શિલાલેખો અને ગ્રંથોના ઉલ્લેખો મળે છે. તેને લાં અજિતનાથની પૂજાથી સપાદલક્ષમાં વિજય મળ્યો હતો, તેથી તેણે આજ્ઞા કરી યશોદેવના પુત્ર દંડાધિપ અલયકુમાર પાસે તારંગાના પહાડ ઉપર ૩૨ માળનું દેરાસર તૈયાર કરાવી તેમાં લાં અજિતનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી, જે આજે વિદ્યમાન છે. (કુમારપાલપ્રતિજોધ-પ્રશસ્તિ લાં ૫, પ્રકં ૮) શત્રુજયતીર્થમાં પણ કુમારપાલનું દેરાસર વિદ્યમાન છે.

હતી, પત્ની હતી પણ કંઈ સંતાન નહોતું. તે એક રાતે ઉપરની મિલકત મૂકીને મરી ગયો.

રાજા કુમારપાલ ખીજે દિવસે સવારે ઊઠી સામાયિક, નવકાર-મંત્રની માળા અને યોગશાસ્ત્રનો પાઠ કરી બહાર આવ્યો ત્યારે ચાર વેપારીઓએ જણાવ્યું કે, ‘રાજન્! કુબેરદત્ત અપુત્રિયો મરણ પામ્યો છે તેથી અપુત્રિયાનું ધન રાજનું બને છે. તો આપ અત્યારે જ પધારો અને એ ધનને રાજબળનાખાતે મોકલાવો.’

રાજા મંત્રીઓ વગેરેની સાથે ત્યાં ગયો. તેણે તેના પરિશ્રહની નોંધ વાંચી, દેરાસર જોયું. ધન પુષ્કળ હતું, પરંતુ શેઠની માતા અને પત્ની છાતીફાટ રુદ્ધ કરતી હતી. એક તો ઘરનો ચલાવનાર ગયો અને તેનું ધન પણ રાજાને ઘેર જશે આ વસ્તુ પણ રુદ્ધનું એક કારણ હતી. રાજા તેમનું રુદ્ધ સાંભળી ગળગળો થઈ ગયો અને કહ્યું કે, ‘મારે આવું ધન ન જોઈએ. જે બીજનું ધન લે છે તે તેનો પુત્ર થાય છે. રાજા સિદ્ધરાજે પુત્ર માટે સોમનાથની પગ-પાળા યાત્રા કરી હતી. એક તો પુત્ર નહોતો તેનું દુઃખ હોય અને તેનું ધન ઉઠાવી જાય ત્યારે સ્ત્રીની શીદશા થાય? સ્ત્રીનું ધન લેવું એ તો મમસ્ત નારીજાતિનું અપમાન છે, સભ્યતાનું ઠલંક છે. હું આ ધન લેવા ઇચ્છતો નથી. જુઓ, અનાજનો વેપારી દુકાળને, કુલદા નારી પતિના મરણને, વૈધરાજ (ડોક્ટર) ધનિકોમાં રોગોત્પાત, નારદજી કબ્રિયાને, દુર્જન પારકા છિદ્રને, રાક્ષસ છલ-લેદને અને રાજા ધનિક વાંજિયાના મરણને ઇચ્છે છે—આ બધાં અનિષ્ટો છે, નરી દુષ્ટતા છે.

ભારતના રાજાઓ સ્મૃતિશાસ્ત્ર (મનુસ્મૃતિ અં ૯, સ્ત્રો ૧૮૯), અર્થશાસ્ત્ર (અર્થશાસ્ત્ર અં ૩, અં ૫, પ્રકં ૫૦) અને બીજાં પ્રમાણો (અભિજ્ઞાન શાકુંતલ, અંક : ૬)ને આધારે સ્ત્રીઓને રોતી મૂકી વાંજિયાનું ધન લેતા હતા. કુમારપાલે એ રીતને હલકી માની તેમાં કાનૂની કાંતિ કરી. લગભગ ૭૨ લાખના વાર્ષિક ધનની આવકવાળો રુદ્ધધનનો પટ્ટો પાણીમાં નાખી દીધો અને નારીજાતિને પુરુષના

સમાન હુકવાળી માની તેને પતિ વગેરેનું ધન મળે એવો મેવો કાયદો બનાવ્યો. ભારતીય સંસ્કૃતિમાં સ્ત્રીના સમાન હુકનો પહેલ-વહેલો કાયદો એ સમયે થયો. આ કાયદો ધવાથી ગુજરાતમાં ખોળે લેવાનો રિવાજ પણ જાંઘ થયો જ્યારે બીજાં રાજ્યોમાં રુદ્ધતીધન લેવાનો અને છોકરો ખોળે લેવાનો રિવાજ ચાલુ છે.

વર્તમાન ભારત સરકારે સં. ૨૦૧૩ માં નવો કાયદો ઘડી સ્ત્રીને સર્વ રીતે પુરુષની સમાવડી બનાવી છે, પણ આ કાયદાનું મૂળ ઠેક કુમારપાલના સમયથી જણાય છે. કુમારપાલે આ કાયદો ઘડ્યો ત્યારે તેનું કવિઓએ અભિનંદન કરતાં કહ્યું—

“અપુત્રીનાં ધનં ગૃહ્ણન્ પુત્રો મવતિ પાર્થિવઃ ।

ત્વં તુ સંતોષતો મુચ્ચન્ સત્યં રાજપિતામહઃ ॥”

સૌ કોઈએ રાજા કુમારપાલને રાજપિતામહ તરીકે બિરદાવ્યો.

(—જૂઓ, મોહપરાજયનાટક, અંક : ૩,

૧ લો. ૩૯ થી ૪૨, ઉપદેશસાર સટીક, ઉપ. ૦૭)

ભારતમાં વિક્રમની બારમી શતાબ્દીમાં ઘણા નવા સંવતો શરૂ થયા હતા.^૧ એક દિવસે રાજાને પણ પોતાનો સંવત્ ચલાવવાની ઇચ્છા થતાં આચાર્યશ્રીને તે અંગે વિનંતિ કરતાં તેમણે જણાવ્યું કે, ‘રાજન્! પૃથ્વીને અનૃણી કરે તેનો સંવત્ ચાલે, એ કામ ધનથી થાય છે. બીજી તરફ ધન પણ આપરે તો અનર્થનું મૂળ છે. રાજાને વધુ ધન મળે તો વધુ લડાઈ ખેડે. વેપારીને વધુ ધન મળે તો તે વેપારને એકહથ્થુ કરવાનો પ્રયત્ન કરે. શૂદ્રને ધન મળે તો તે વેશ્યા

૧. કલ્યાણના વીર વિક્રમાદિત્ય સોલકીનો સં. ૧૧૩૨ થી ચિત્રી ચૌહુકચ સંવત્, ખુરાસાનના જાદશાદ સુવ્રતાન જલાલુદ્દીનનો સં. ૧૧૪૬ થી પારસી જલાલ સંવત્, ગુજરાતના રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહનો અથવા શિવસિંહનો (અથવા સોરઠના મંડલેશ્વર સિંહનો), સં. ૧૧૭૧ થી કાર્તિકી સિંહ સંવત્, બંગાલના રાજા લક્ષ્મણસેનનો સં. ૧૧૭૬ થી કાર્તિકી લક્ષ્મણસેન સંવત્ સંભવ છે કે, રાજા કુમારપાલે સં. ૧૨૧૬ કે સં. ૧૧૯૯ થી પોતાનો સંવત્ ચલાવ્યો હોય.

(જૂઓ, જ્ઞેન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૦૦)

આદિ વ્યસનોમાં ફસાય. શિકારીને ધન મળે તો તે જાણુને તીક્ષ્ણ બનાવે, મોટી જાળ બનાવે અને ઘણા જીવોનો સંહાર કરે. કસાઈને ધન મળે તો તે વધુ પાકા અને બકરાનો વધ કરે. વેશ્યાને ધન મળે તો તે ભારે લલકો રાખી પુરુષોને ફસાવે. એટલે માત્ર ધન દેવાથી પ્રજા ઉન્નત થતી નથી. પ્રજાને આદ્ય જનાવવી હોય તો સૌમાં માનવગ્રેમ, પ્રાણીમૈત્રી, ક્ષમાભાવ, જ્ઞાન, ઉદારતા, સેવાભાવ, સ્વાર્થત્યાગ, પરગણુપણુ અને પરોપકારવૃત્તિ વધે એ જ ઉત્તમોત્તમ માર્ગ છે. આવા પ્રજા ઘડનાર રાજા ઇતિહાસમાં અમર બને છે.

રાજાએ રુદ્રતીર્થનનો પટ્ટો રદ કરી બીજા પણ કરેા માફ કર્યા અને કાર્તિક સુદિ ૧ થી ‘સિદ્ધહેમકુમાર સંવત્’ ચલાવ્યો. આ સંવતના ઉદ્દેશો શત્રુજયતીર્થ પર ચૌમુખની ભ૦ શાંતિનાથની ધાતુપ્રતિમા, અભિધાનચિંતામણિ કાંડ : ૬, શ્લો. ૧૭૧, ત્રિપટિ-શલાકાપુરુષચરિત્ર પર્વ ૧૦, સં. : ૧૨, શ્લો. ૭૭ વગેરેમાં મળે છે. તેનો પ્રારંભ કઈ સાલથી થયો છે તેનું કોઈ સ્પષ્ટ પ્રમાણ મળતું નથી. (જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૬૩, ૬૪, ૬૮, ૧૦૬)

કુમારપાલે મંત્રી આંબડ—રાજપિતામહને શિલહાર રાજા મલ્લિકાર્જુનને જીતવા માટે મોકલ્યો. તે કાવેરી નદી જિતરી પોતાની સેનાને વ્યવસ્થિત કરતો હતો, એવામાં શત્રુઓએ હુમલો કરી તેને હરાવ્યો. રાજાએ તેને ફરી વાર સં. ૧૨૧૭ લગલગમાં મોકલ્યો. તેની સાથે પરમાર ધારાવર્ધ, ચૌહાણ સોમેશ્વર વગેરે હતા. મંત્રીએ કાવેરીનો પુલ બાંધી, સામે પાર જઈ મલ્લિકાર્જુનને હરાવી તેનું માથું, રાજ્યની કીમતી ચીજો, ઠંડની મોટી રકમ વગેરે લાવીને પાટણમાં રાજા પાસે ધર્યું. રાજાએ મંત્રીને ‘રાજપિતામહ’ ખિરક આપ્યું. કોંકણના ૩૨ સ્વર્ણકળશોમાંથી ૩ કળશ ઉદાયન ચૈત્ય, શકુનિકાવિહાર અને રાજઘટીઘર પર ચડાવ્યા.

કર્ણાટક અને કોંકણની એકગાંઠ મનાતી હતી. કુંતલના રાજા તૈલપે કોંકણનો બદલો લેવા ગુજરાત તરફ પ્રયાણ કર્યું, પણ રાજા કુમારપાલ વૃદ્ધ બની ગયો હતો. ચોમાસામાં યુદ્ધ કરતો નહોતો.

તેથી સામંતો ચોમાસું વીતાવવા પોતપોતાના રાજ્યમાં ચાલ્યા ગયા હતા અને સેના પણ છૂટી છૂટી વીખરાઈને પડી હતી. આથી રાજા કુમારપાલ તૈલપ આવે છે એ સાંભળી વિમાસણમાં પડી ગયો અને ગુરુદેવ પાસે જઈ સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું, ‘રાજન્! ચિંતા ન કર, સૌ સારાં વાનાં થશે.’ ખરેખર, સાતમે દિવસે રાજા કુમારપાલને પાકા સમાચાર મળ્યા કે, રાજા તૈલપ એકાએક મરણ પામ્યો છે. આ ઘટના સં. ૧૨૨૨ લગલગમાં બની હતી. કર્ણાટકના નવા રાજા પરમહર્ષિએ પોતાની પુત્રી રાજના ભત્રીજા અજયપાલને પરણાવી.

આં મેરુતુંગે આ ઘટના કર્ણુના નામે ચડાવી છે. અહીં ‘કર્ણુ’ શબ્દથી કર્ણાટકનો રાજા લેવો ઠીક છે. ત્યાં તેનો સમય સં. ૧૨૨૫ લગલગ બતાવ્યો છે.^૧

(જૂઓ, પ્રબંધચિંતામણિ, પ્ર. ૫; પ્રબંધકોશ પ્ર. ૧૧)

એક વાર કાશીનો પંડિત કવિ વિશ્વેશ્વર આચાર્ય હેમચંદ્ર-સૂરિની પંડિતસભામાં આવ્યો. તેણે ‘વ્યાપિદ્રા’ અને ‘શૃંગામેળ’ એમ બે સમસ્યા મૂકી. મંત્રી કપર્દી તથા આં રામચંદ્રસૂરિએ તે સમસ્યા પૂરી કરી. પંડિતે આ સરસ્વતીની પદ્મચના છે એમ જણાવી, મંત્રીના ગળામાં ૫૦ હજારનો હાર પહેરાવ્યો. રાજાએ પંડિતને ૧૦ ઘોડા તથા ૫૦ લાખ દ્રમ્મથી સત્કાર કરી, પાટણમાં રહેવા વિનંતિ કરી, પણ કવિરાજ આત્મકલ્યાણ માટે સોમનાથ પાટણ જઈ વસ્યો.

પ્રભાસપાટણના મહંત ભાવ બૃહસ્પતિએ સુરાપાન વગેરે વ્યવહારથી શિવાલયને અપવિત્ર બનાવ્યું હતું, આથી આં હેમચંદ્રસૂરિ નાખુશ થયા. રાજાએ મહંતને ગાદીએથી ઉતારી નાખ્યો. મહંતે પાટણમાં આવી આચાર્યશ્રી પાસે ચાર મહિના રહી ભૂલની માફી માગી

૧. એક એવો પણ ઉલ્લેખ મળે છે કે, આં ધર્મશંખરસૂરિએ કર્ણાટકની રાજસભામાં ‘નયુત્યુજ્ઞ’ કલ્પનો પ્રભાવ બતાવ્યો હતો. સંભવ છે કે, રાજા કુમારપાલના પ્રતાપનું આ ફળ હોય.

(જૂઓ, પ્રક. ૨૮, પૃ. ૪૫૪, પ્રક. ૪૩ વિજયલરાય)

એટલે રાજાએ તેને ફરી વાર ગંડની પદવી આપી. આ ઘટના સં ૧૨૨૫ માં બની હતી.^૧

: પંઠ વામરાશિએ પણ રાજા સિદ્ધરાજના સમયે આચાર્યશ્રીની ખૂબ નિંદા કરી હતી. રાજાએ તેની આજીવિકા બંધ કરી અને માફી માગતાં તેને પણ ફરી વાર આજીવિકા બાંધી આપી.

: એક વાર સૌરાષ્ટ્રના એક ચારણે આચાર્યશ્રીની વાસ્તવિક પ્રશંસા ઘણું કાવ્ય બનાવ્યું. રાજાએ તેને ત્રણ લાખનું ધનિમ આપ્યું.

તે સમયે સાલપુર પંજાબ કે કાશ્મીર તરફથી પૂજાના મુગટા આવતા હતા, પણ ત્યાંનો રાજા નવા મુગટાને પ્રથમ પોતે પહેરી પછી રાજ્ય બહાર જવા દેતો હતો. રાજા કુમારપાલે તેની પાસેથી ધર્મોટ શુદ્ધ મુગટા મંગાવ્યા, પણ તેણે દેવાની આનાકાની કરી. પરિણામે રાજા કુમારપાલે ત્યાં સેના મોકલી તેને પોતાનો તાબેદાર બનાવ્યો અને ત્યાંથી શુદ્ધ મુગટા મેળવ્યા. હજારો સાલવી કુટુંબોને બોલાવી પાટણમાં વસાવ્યા. માળવીઓ જૈન બન્યા. પાટણમાં આજે પણ સાળવીપાટો પ્રસિદ્ધ છે.

રાજાએ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી વીતલયનગરમાં જીવિતસ્વામીની પ્રતિમા હોવાનું જાણ્યું ત્યારે માણસો મોકલીને તે પ્રતિમા મંગાવી લીધી અને નવું દેરાસર બનાવી તેમાં વિરાજમાન કરી.

(જૂઓ, ત્રિપટિશલાકા પુ ૦ ચ ૦, અષ્ટાદ્ધિકાવ્યાખ્યાન)

રાજા કુમારપાલના સોમનાથ પાટણના હાકેમ કક્કના પુત્ર શુભ-દેવે અહીં રાજાને હરાવ્યો હતો અને ધર્માદિત્ય સૂર્યમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. (શિલાલેખ)

: રાજાને કાશીરાજ જયચંદ સાથે મૈત્રી હતી. તેનો મંત્રી પદ્મા-કર પાટણના સાળવીની બાળવિધવા મુહુડદેવીને પરિણીત થઈ,

૧. રાજા કુમારપાલે સં ૧૨૨૫ માં મહત્ત્વ ભાવ જરૂરપતિને બ્રહ્મપુરી ગામ આપી ફરી વાર આજીવિકા બાંધી આપી.

(જૂઓ, પાટણના ભદ્રાશાળીના મંદિરમાં રહેલો લેખ-

શિલાખંડ, ભાવનગર ઇન્સ્ક્રિપ્શન, ૫૦ ૧૮૭)

કુમારપાલની આજ્ઞા મેળવી કાશી લઈ ગયો અને તેને રખાત બનાવી. આ રાણી નાલાયક હતી. મિબલ હતી. તેણે પોતાના પુત્રને રાજ્ય અપાવવાની હુકમી સુસલમાનોને બોલાવી વિ. સં. ૧૨૪૯ (હી. સં. ૫૮૯)માં કાશી રાજ્યનો વિનાશ કરાવ્યો. રાજા જયચંદ્રના આશ્રિત કવિ શ્રીહર્યે 'નૈપધીયમહાકાવ્ય' બનાવ્યું. શાહબુદ્દીન ઘોરીએ સં. ૧૨૪૬ માં પૃથ્વીરાજ ચૌહાણને મારી નાખી દિલ્હી હતી લીધું. (જૂઓ, પ્રબંધચિંતામણિ, પ્ર. ૫; પ્રબંધકોશ પ્ર. ૧૧, તળકાત ઈ. નાસીરી પૃ. ૬૬૪ થી ૬૬૬)

મંત્રી આંબડે સં. ૧૨૨૨ માં ભરૂચમાં શકુનિકાવિહારનો છોર્ણ-હાર કરાવ્યો અને આં હેમચંદ્રસૂરિતા હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. રાજા કુમારપાલ આ મહોત્સવમાં ભરૂચ ગયો હતો. આને તો આ મંદિર મસ્જિદ તરીકે બોલું છે.

રાજાએ સં. ૧૨૨૬ માં શત્રુજયતીર્થનો છરી પાળતો મોટો સંઘ કાઢ્યો. આ સંઘમાં આં હેમચંદ્રસૂરિ વગેરે આચાર્યો, મુનિવરો, મહારાણી ભોપાલદેવી, ચૌલુક્યની પુત્રી લીલુદેવી, પાલનપુરનો રાણા પ્રહલાદન, શેઠ આસક, તેની પુત્રી ચાંપલદેવી, કવિચક્રવર્તી શ્રીપાલ, કવિ સિદ્ધપાલ, મંત્રી કપર્દી, રાજાનો દૌહિત્ર પ્રતાપ-મલ, ૯૯ લાખનો સ્વામી શેઠ છેડો, મંત્રી આબડની માતા માઉ અને બીજા કોટિધ્વજે વગેરે સાથે હતા. (ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ, પ્ર. ૧૦)

આં મહેંદ્રસૂરિ લખે છે કે, આ સંઘ સં. ૧૨૧૯ માં નીકળ્યો હતો. (શતપદીપદ, ૧૦૫) સંઘ ધંધુકામાં ઝેલિકાવિહારની યાત્રા કરી, વલ્લભીનગર થઈને પાલીતાણા પહોંચ્યો.

વલ્લભીનગરથી આગળ ચોગઠ પાસે થાપો અને ઈસાવલ એમ બે પહાડીઓ છે. આચાર્યશ્રીએ તેની તળેટીમાં પ્રતિકમણુ વગેરે ધર્મવિધિ કરી હતી. રાજાએ સંઘની યાદગીરીમાં તે પહાડીઓ પર ભંઆદીશ્વર તથા ભં પાર્શ્વનાથનાં દેરાસર બનાવવાને આજ્ઞા કરી. આને ત્યાં આ દેરાસરના પથ્થરો નજરે પડે છે. ત્યાં એ પથ્થરોમાં કોઈએ શિવાલય બનાવ્યું છે.

રાજાએ શત્રુજયતીર્થ ઉપર લગ્ન આદીશ્વરનાં દર્શન, પૂજન-મહોત્સવ કર્યા. પછી સંઘ ગિરનારતીર્થ પર ગયો. અહીંનો ચડાવ કડિન હતો અને રાજા ઘણો વૃદ્ધ હતો. તેથી રાજાએ ઉપર ન ચડતાં તળેટીમાં જ લગ્નવાન નેમિનાથનો પૂજ કરી તીર્થને વધાવ્યું. પછી સંઘ ત્યાંથી પાટણ આંવ્યો.

સં ૧૨૨૭માં આંહોમચંદ્રસૂરિના હાથે પાટણમાં મોટો પ્રતિષ્ઠા-મહોત્સવ ઉજવાયો. રાજા કુમારપાલે તેમાં મોટો લાભ લીધો.

રાજા કુમારપાલનો દૌહિત્ર પ્રતાપમલ હતો. તે નીતિશાળી, બહાદુર, ધર્મપ્રેમી અને પ્રજાપ્રિય હતો. તે રાજા કુમારપાલની સાથે જ રહેતો હતો. રાજાએ કાઢેલા શત્રુજયના સંઘમાં પણ સાથે હતો. તે રાજા થવાને લાયક હતો. રાજપુરોહિત સોમેશ્વર, તેને સમર્થ રાજ્યરક્ષક બતાવે છે.^૧

આચાર્યશ્રી માનતા હતા કે, હવે સિદ્ધરાજ નથી અને કુમારપાલ વૃદ્ધ છે એટલે સોલંકી રાજ્ય તપવાનું નથી. આથી કોઈ યોગ્ય ક્ષત્રિય ગુજરાતનો રાજા બને તેમાં હરકત જેવું નથી. રાજા કુમારપાલની ઇચ્છા હતી કે, તેના પછી પ્રતાપમલ રાજા બને. મૌ કોઈ એ વાતમાં ખુશ હતા, પણ શેઠ આભડે સલાહ આપી કે, ‘ગમે તેવો પણ પોતાનો હોય તે સારો.’ સૌએ આ સલાહ માન્ય રાખી; પરંતુ અજયપાલ આ વિચારે સાંલળીને સમસમી ગયો હતો.

રાજા કુમારપાલનો પૂર્વલવ આ પ્રમાણે બલુવા મળે છે—
મેવાડની પહાડીમાં પરમારપટ્ટીમાં જયતાક નામે રાજા હતો. તેણે એક વણ્ણરાને લૂંટી લીધો. વણ્ણરાએ ગુસ્સામાં આવી, માળવાના રાજાની મહદથી પરમારપટ્ટીના વિનાશ કર્યો. જયતાકની ગર્ભવતી સ્ત્રીને તથા ગર્ભને મારી નાખ્યા. તે બાવો બની, મરી ગયો ને સિદ્ધરાજ-રૂપે જન્મ્યો. જયતાક ત્યાંથી નાસી ગયો. ખંડેરગચ્છના આંચશોભદ્રસૂરિના ધર્મોપદેશથી શુદ્ધ જીવન ગાળવા લાગ્યો. તિલંગના

૧. આમશર્મા, જમદેવ અને-પ્રતાપમલ ન રહેતાં ગચ્છ બીમદેવનું રાજ્ય ઊભાલિય ચર્ચ મયું. (—પ્રતિકૃતિ, સર્ગ ૨, શ્લોક ૬૭ થી ૧૦૦)

ઉરંગલનગરમાં સાર્થવાહુ ઓઢારને ઘેર નોકર બનીને રહ્યો. આં યશોભદ્રના ઉપદેશથી ઓઢાર પણ બેન બન્યો. ઓઢાર અને જયતાક હમેશાં જિનપૂજ કરતા હતા. ઓઢારે પબ્બસણમાં પ્રભુની પુષ્પપૂજ કરી. જયતાકે પણ પોતાના પાંચ કોડીના ૧૮ ફૂલ લઈ જિનવરને ચડાવ્યાં, ઉપવાસ કર્યો અને પારણે મુનિવરોને આહાર આપ્યો. આ જયતાક મરીને કુમારપાલ થયો. સિદ્ધરાજે પૂર્વલવમાં રાણીના ગર્ભને નાશ કર્યો હતો તેથી તે વાંજિયો રહ્યો અને તેને કુમારપાલ સાથે વૈરભાવના બની રહી. જયતાકે અઢાર ફૂલથી પૂજ કરી હતી તેથી કુમારપાલ ૧૮ દેશનો રાજા થયો.

કુમારપાલે પોતાના પૂર્વલવની ખાતરી કરવા માટે ઉરંગલમાં તપાસ કરાવી હતી. તેના વંશની સ્થિરદેવી પણ આ વૃત્તાંત જાણતી હતી.

(જૂઓ, પ્રબંધકોશ, પ્ર૦ ૧૦)

એવો પણ ઉલ્લેખ મળે છે કે, રાજા કુમારપાલ થોડા લવો કરીને મોક્ષે જશે.

(૧) શુજરાત, (૨) લાટ, (૩) સૌરાષ્ટ્ર, (૪) લંબેરી (બંબેરગઢ), (૫) કચ્છ, (૬) સિંધ, (૭) ઉચ્ચા (તક્ષશિલા પાસેનો પ્રદેશ), (૮) જલંધર (સતલજનો પ્રદેશ), (૯) કાશી, (૧૦) સપાદલક (સાંભર-અજમેરનો પ્રદેશ), (૧૧) અન્તર્વેદી (આનર્ત કે દીવબેટ, પીરમબેટ), (૧૨) મરુ (મારવાડ), (૧૩) મેવાડ, (૧૪) માળવા, (૧૫) આબીર (કીર-મેરઠનો પ્રદેશ કે ગિરનો પ્રદેશ), (૧૬) મહારાષ્ટ્ર, (૧૭) કર્ણાટક અને (૧૮) કાંકણ—એ અઢાર દેશોનો કુમારપાલ રાજા હતો. આ નોંધમાં ભિન્નરાજ્યો પણ સામેલ છે.^૧

(જૂઓ, ઉપ૦ કંડપવલ્લી, મન્હુ જીણાણુંની પ્રથમ ગાથાની ટીકા કથા, શ્લો. ૪ થી ૭)

૧. વડગચ્છના આં વિનયચંદ્રે ચોવીસ તીર્થ કરોનાં ચરિત્ર તથા ૨૦ પ્રબંધો, દ્વિશિક્ષા વગેરે સં. ૧૨૮૬ માં રચેલ છે, તે પૈકી તેમની દ્વિ-શિક્ષામાં ૮૪ દેશોની માહિતી આ પ્રકારે મળે છે—

ચતુરશીતિદેશાઃ—ગૌડ-કાન્યકુબ્જ-કૌલક-કલિંગ-અન્ન-વન્ન-કુરુ-આચાત્ય-

આ૦ હેમચંદ્રસૂરિ રાજા કુમારપાલે જીતેલા દેશોની સાધારણ નોંધ
આ પ્રકારે આપે છે—

જિણુધેદિ-દશાર્ણ-માલવ-મહારાષ્ટ્રાપરાન્તાન્ કુરુન્
સિન્ધૂનન્યતમાંધ દુર્ગવિપયાન્ દોર્વાઝાકત્યા હરિઃ ।
ચૌલુક્યઃ પરમાર્હતો વિનયવાન્ શ્રીમૂલરાજાન્વયી
સં નત્વેતિ કુમારપાલઃ પૃથ્વીપાલોઽપ્રવદિકદા ॥

(—ત્રિપટિગં પુ. ચં. પ્રશસ્તિ)

કામાક્ષ ઔઘ્-મુળ્-ઉદોશ-માલવ-લોહિત-પશ્ચિમ-કાછ-વાલમ-સૌરાષ્ટ્ર-કુલ્લ-લાટ-
થીમાલ-અર્જુન-મેદપાટ-મદ-વેરેન્દ્ર-ચમુના-ગજાતીર-અન્તર્વેદિ માગધ-મધ્ય-કુલ-કાહલ-
કામરૂપ-કાશી-અવન્તી-પાપાન્તક કિરાત-નેપાલ-ટક્-સુલુક્-તાડકાર-વર્બર-જર્જર-
કાશ્મીર-હિમાલય લોહપુરુષ શ્રીરાષ્ટ્ર-દક્ષિણાપથ- સિન્ધલ-ચૌલ-કૌશલ-પાણ્ડુ અન્ન-
વિન્ધ્ય-વર્ણાટ-દ્રવિહ-શ્રીપર્વત-વિદર્ભ-ધારા ડરલાલી-તાપી મહારાષ્ટ્ર-આમીર-નર્મદાતટ-
દ્વીપદેશાથેતિ ॥

હિરુયાળી રૂપ્યાદિ ષટ્કમ્ । પત્તનાદિદ્વાદશકમ્ । માતરાદિચતુર્વિંશતિઃ ।
ચહ્ રૂપ્યાદિ ષટ્ત્રિંશત્ । માલિગાદિચત્વારિંશત્ । હર્ષપુરાદિદ્વિપચાશત્ । ધીનાર-
પ્રમૃતિ ષટ્પચાશત્ । અમ્બૂસરપ્રમૃતિ પટ્ટિ । પચ્ચાણપ્રમૃતિ ષટ્સપ્તતિઃ । દર્માવતીપ્રમૃતિ
ચતુરશીતિ । પેટલાપદપ્રમૃતિ ચતુરશ્તરશતમ્ । પંદિરાલુકાપ્રમૃતિ દશોત્તર શતમ્ ।
મોગપુરપ્રમૃતિ પોઢશોત્તર શતમ્ । ઘનલક્ષપ્રમૃતિ પચ્ચશતાનિ । માહનવાસાણમર્ષાપ્દ
શતમ્ । કોઢ્ઢણપ્રમૃતિ ચતુર્દશાધિકાનિ ચતુર્દશશતાનિ । ચન્દ્રાવતીપ્રમૃતિ અષ્ટા-
દશશતાનિ ।

દ્વાવિંશતિશતાનિ મહીતટમ્ । નયસહસ્રાણિ સુરાષ્ટ્રા । એકવિંશતિસહસ્રાણિ
લાટદેશઃ । સપ્તતિસહસ્રાણિ ગૂર્જરો દેશઃ । પારતથ । અહુલસાણિ બ્રાહ્મણપાટકમ્ ।
નવલસાણિ હાહલા. । અષ્ટાદશલસાણિ દિનવત્યધિકાનિ માલવો દેશઃ । ષટ્ત્રિંશ-
લસાણિ કાન્થકુલ્લ. । અનન્તમુત્તરાપથ દક્ષિણાપથં ચેતિ ॥

(જૂઓ, ૨૫૦ ગ્રીમનલાલ દલાલનો ‘પાટલુના બંડારો અને ખાસ
કરીને તેમાં રહેલું અપ્રાચલ તથા પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય’ લેખ-
જૂઓ, પાન્યખી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનો અહેવાલ; મે. ૦ ૬૦
દેસાઈનો જો. ૦ સા. ૦ ૪૦ પાના ૫૬૪, ૬૮૦ પાના ૪૦૫, ૫૦ ૩૬૪
વિભાગ ૨, પ્ર૦ ૪)

આં હેમચંદ્રસૂરિ જણાવે છે કે, કુમારપાલના રાજ્યની સરહદ ઉત્તરમાં તુર્કસ્તાન, પૂર્વમાં ગંગાનદી, દક્ષિણમાં વિંધ્યાચલ અને પશ્ચિમમાં સમુદ્ર સુધી હતી.^૧

(-જૂઓ, ત્રિંશંચુચંચ ૫૧, સર્ગ : ૧૨, શ્લોક ૫૨)

ગુજરાતના શિલાલેખોમાં સાત ચકવર્તી માનવામાં આવેલા છે—

(૧) લીમદેવ, (૨) કણ્વદેવ, (૩) સિદ્ધરાજ, (૪) કુમારપાલ, (૫) અજયપાલ, (૬) મૂળરાજ અને (૭) લીમદેવ.

(ગુજરાતનો ઐતિહાસિક લેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૧૬૬ થી ૨૦૬)

ખીલ રીતે સાત ચકવર્તીઓની ગણતરી આવી પછી છે—(૧)

૧. કર્નલ જેમ્સ ટોડ લખે છે કે—કુમારપાલની આઘાને પૃથ્વી પરના સર્વ રાજ્યોએ પોતાના મરતકે ચકાવી. તેણે શાકંભરીના રાજાને પોતાના ચરણમાં નમાવ્યા. ખુદ હથિપાર ધારણ કરી સપાદચક્ષુ પર્વત ચકાઈ કરીને સર્વ મહાપતિઓને નમાવ્યા. સાલપુર (પાળ) સુધી તેણે તે પ્રમાણે વધ કર્યું.

(-ટોડ રાજસ્થાન)

કુમારપાલના શાસનકાળમાં પાટણના જોનો હિંદ બહાર મિત્રનો સુધી પહોંચીને ત્યાં ધર્મધોહાર બાપાર ચલાવતા હતા. (-જમેડિલ હિકાપત)

સ્વં મૌં હીં ઓગ્રાજી લખે છે કે, કુમારપાલ ધણે પ્રતાપી અને નીનિ-નિયુજ હતો. તેના રાજ્યની સીમા દૂર દૂર સુધી ફેલાયેલી હતી અને માળવા તથા રાજપૂતાનાના કેટલાએક ભાગો તેને આધીન હતા.

(-રાજપૂતાનેશ ઇતિહાસ, ભા. ૧, પૃ. ૨૧૬)

દુર્ગાશંકર કેવલરામ શાસ્ત્રી લખે છે કે, કુમારપાલને સિદ્ધરાજ પાસેથી ધણું વિશાળ અને અત્યંત સમૃદ્ધ રાજ્ય મળ્યું હતું અને કુમારપાલે તેને રિધર કર્યું એટલું જ નહીં પણ, કેંકણનો વિજય ધ્યાનમાં લેતાં કંઈક વધારું હોવાનો પણ સંભવ છે.

(ગુજ. મં. રા. ૧૦ ઈ. પ્ર. ૧૩, પૃ. ૩૨૮)

સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલે એણે સારું રાજતંત્ર ચાલવું હતું કે, મૂળરાજ જેવો બાળ રાજા પણ મુસલમાન હુમલાને સામંતોની મદદથી પાછો દહાવી શક્યો. ખરી રીતે બીમદેવ ખીલ જેવા નમળા રાજાના રાજ્યકાળમાં પણ ધણા વખત સુધી સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલે ચાલવેલું રાજતંત્ર જળવાઈ રહ્યું હતું.

(-ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ, પ્ર. ૧૫, પૃ. ૩૪૨)

સિદ્ધરાજ,' (૨) કુમારપાલ, (૩) અજયપાલ, (૪) બીજો મૂલરાજ, (૫) વિશલદેવ, (૬) અર્જુનદેવ અને (૭) સારંગદેવ.

(સં ૧૩૩૩ નો આમરણ ગામનો લેખ, પુરાતત્ત્વ, પુ ૦૧, અંક : ૧)

(૧) આથી સ્પષ્ટ છે કે, ઇતિહાસ કુમારપાલને ગૃન્નચકવર્તી માને છે.

રાજા કુમારપાલના ગુણ અવગુણની પણ ચોક્કસ કસોટી મળે છે. તેણે એક વાર વૃદ્ધ મંત્રી આલિંગદેવને પૂછ્યું કે, "સિદ્ધરાજ અને મારામાં શો તફાવત છે તે બતાવો." મંત્રીએ 'આથી હકીકત કહેવામાં શુંનો થાય તો માફ કરવો' એવો બચાવ કરીને જણાવ્યું કે, "સિદ્ધરાજમાં ૯૬ ગુણો હતા અને ૨ દોષો હતા, ત્યારે આપનામાં ૨ ગુણો છે અને ૯૬ દોષો છે."

રાજાએ પોતાને અવગુણી માની પોતાની આખોમાં છરી લોકવાની તૈયારી કરતાં મહામાત્ય વિના વિદાળે ખુલાસો કરતાં બોલી બોલ્યા : 'સિદ્ધરાજમાં અસુલટતા અને સ્ત્રીલંપટતા એ બે અવગુણો હતા જેથી તેના ૯૬ ગુણો દબાઈ ગયા હતા. આપનામાં મુદ્દની શૂરવીરતા અને ખરબીસહોદરપણું એ બે ગુણો છે જેથી તમારા ૯૬ દોષો દબાઈ ગયા છે.' રાજા આ ખુલાસો સાંભળી શાંત પડ્યો, સ્વસ્થ થયો. આ ઘટના ઉપરથી કુમારપાલના સ્વભાવનો કંઈક પરિચય મળી રહે છે.

(૨) સ્ત્રીમાન્ય રીતે જોઈએ તો રાજાએ આહડને હદ ઉપરનું દ્રવ્ય આપવાની મનાઈ કરી. સોલાક ગવૈયાને માત્ર ૧૧૬ દ્રમ્મ આપ્યા. મંત્રી આંખડને ભરૂથમાં દાન કરતો રોક્યો અને કાન્હડદેવ-બનેવી સાથેનો આકરો વર્તાવ વગેરે તેના જીવનની બિજુપો છે અને ઉપકારી પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા, કૂટેલા સામંતોને પણ માફી આપવી, કપર્દો જેવાનાં મીઠા ઠપકાને પણ હિતકર માનવો વગેરે તેના જીવનની ગુણ વિશેષતા છે.

શિલાલેખો તથા ઐતિહાસિક ગ્રંથો કુમારપાલને વિવિધરૂપે બતાવે છે તેનાં કેટલાંક ઉદાહરણો આ પ્રમાણે છે—

(૧) કુમારપાલઘૌલકચો રાજર્ષિઃ પરમાર્હતઃ ।

મૃતસ્વમોક્તા ધર્માન્મા મારિચ્યસનવારફઃ ॥

(આં હેમચંદ્રચૂરિકૃત અભિધાનચિતામણિ,

કાંડ : ૩, શ્લોક ૩૭૬, ૩૭૭)

(૨) દોર્વીર્યગમ્યા [સ] હરિઃ ચૌલકચપરમાર્હતઃ ॥

(-ત્રિપદિ શંપુચંપ્રશસ્તિ)

(૩) કૃતયુગપ્રવર્ત્તકહરિરિતિ જ્ઞાત. પ્રમાવાજને ।

શુદ્ધાચારનવાવતારતરણિઃ સદ્ધર્મકર્મક્રમ-

પ્રાદુર્ભાવવિગારદો નયપથપ્રસ્થાનસાર્યાભિષ- ॥૧૪

યઃ કૃતયુગ સંપ્રત્યવાતારયત્ ॥

(-સં ૧૨૦૮ ની વડનગર કિલ્લાની પ્રશસ્તિ)

(૪) ત્રૈલોકચરક્ષાક્ષમઃ વિક્રમઃ, લોકમૃગૈરાત્મગુણૈરલઙ્ઘ્યઃ ॥

(-શ્રીધરકૃત ' પ્રભાસપાટણની પ્રશસ્તિ ')

(૫) તેજોવિશેષોદયી, ભચિન્ત્યમહિમા, વહ્ણાલધરાધિપજાક્ષલનરેશવિજેતા,
ત્રૈલોકચક્રપદ્મ ॥ ૧૦-૧૧ ॥

(-ગાંડ લાવળહરુપતિની પ્રભાસપાટણની પ્રશસ્તિ)

(૬) ત્રૈલોકચક્રુલ્કરુપદ્મ, વિચારચતુરાનન વગેરે

(-અભિનવ સિદ્ધરાજ જયસિંહનું તામ્રપત્ર)

(૭) વીતરાગરતેર્યસ્ય મૃતવિત્તાનિ મુચ્ચત. ।

દેવસ્ય નૃદેવસ્ય યુક્તાડમૃદમૃતાર્થતા ॥

(-કવિ સોમશ્વરકૃત ' કીર્તિકૌમુદી ' સર્ગ : ૨, શ્લોક ૪૩)

(૮) તટસ્થ રીતે બેનારને પણ એકંદર રીતે કુમારપાલ ક્ષોભઃ
પ્રિય અને સારો રાબદ્ હોતો એમ કબૂલ કરવું પડશે.

(-દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રીનો ગુજ્ઞ મધ્ય ૨૧૦

છંદિ, પ્રક ૧૩, પૃ. ૩૩૦)

(૯) રાબદ્ કુમારપાલને પ્રૌઢપ્રતાપ, વિજયોદયી, તેજોવિશેષોદયી,

અવંતીનાથ, વિચારચતુરાનન, રાજર્ષિ, રાજપિતામહ....
અને ચક્રવર્તી વગેરે બિરુદો હતાં, જેનો ઉલ્લેખ તે તે
પ્રસંગે આવી ગયો છે.

આ પ્રમાણુથી સહેજે તારવી શકાય છે કે, રાજા કુમારપાલ
જનતાને સન્માર્ગમાં દોરનાર, નીતિનો પ્રચારક, રક્ષણસમર્થ, પ્રતાપી
વિચારક, બહાદુર, પ્રજાવત્સલ, ગુણવાન, લોકપ્રિય અને વિદેહી રાજા હતો.

રાજા કુમારપાલને ૨ લાઈઓ, ૨ બહેનો, લોપાલદેવી, જલ્હણ
(ચંદ્રલેખા) તથા પદ્માવતી એ ૩ રાણીઓ, લીલુદેવી વગેરે સાત
પુત્રીઓ, પ્રતાપમલ દૌહિત્ર અને કાન્હડદેવનો પુત્ર લોજદેવ લાભુજ
હતા. આમિગ તથા સર્વદેવ પુરોહિત હતા. પ્રાણેશુ રુદ્રરાજ ન્યે-
તિથી હતો. મંત્રી આલિંગ, આગુક, બાહડ, મહાદેવ નાગર, ચરો-
ધવલ, કુમારસિંહ, ગદલકકુલનો વાધૂયન, પૃથ્વીપાલ, કપર્દી, શેલ
નાગરનો પુત્ર વલ્લ, દાનશાળાનો ઉપરી શેઠ અલય, ધરણીધર (કર્ણ
વતી) વગેરે મહામાત્યો તથા જુદા જુદા ખાતાના મંત્રીઓ હતા.
મંત્રી ઉદાયન, આંબડ, સજ્જન, આંબાક, જગદેવ શ્રીમાલી (સૌરાષ્ટ્ર),
ચાહડ, વૈજલદેવ, સહજિગ ગુહિલ સીસોદિયા, (સૌરાષ્ટ્રના) ગોહિલોનો
આદિ પુરુષ અને વોસિરિ દંડનાયકો હતા. પરમાર ધારાવર્ષ, વિક્રમ
સિંહ, વાપનદેવ, સોમેશ્વર, આદ્હણ, કેદ્હણ વગેરે નાના-મોટા ૭૨
રાણા હતા, સામંતો હતા, ૬૦ મં ૦ આં શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ, આં રામ-
ચંદ્રસૂરિ વગેરે તેમનો શિષ્યપરિવાર, કવિ ચક્રવર્તી શ્રીપાલ, સિદ્ધ-
પાલ, કપર્દી, બાહડ વગેરે તેમની પંડિતસભાના વિદ્વાનો હતા.
મોદલાક વગેરે ગવૈયા હતા.

[મહાપ્રચંડ દંડનાયક વોસિરિ તે સં ૧૨૨૮ ના જેડ સુદિ ૧૪
ના દિવસે લાટદેશ મહીદમનકના વચલા પ્રદેશનો મહાદંડનાયક હતો.

(—જૈન પુસ્તકપ્રચલિતસંમહ, પુષ્પિકા : ૬૯)

મહામાત્ય શ્રીકુમાર. (—જૈંપુંમંસં, પુષ્પિકા : ૮૯)

મહં વાધૂયન (પાલાઉદ્રગામ) (—જૈંપુંમંસં, પુષ્પિકા : ૯૧)]

સં ૧૨૨૯ માં આં હેમચંદ્રસૂરિ સ્વર્ગે ગયા. રાજા કુમારપાલ

પણ તે જ સાલમાં તેમની પછી છ મહિને સ્વર્ગસ્થ થયો.

આં મેરુતુંગસૂરિ રાજાનું મૃત્યુ સં ૧૨૨૯ પોપ સુદિ ૧૨, તા. ૨૮-૧૨-૧૧૭૨ માં બતાવે છે. (—વિચારમેણિ)

ગુજરાતના રાજવંશોમાં કુમારપાલ સોલંકીનું રાજ્ય બહુ તપ્યું હતું એ વાત અનેક પ્રાચીન-અર્વાચીન પુરાવાઓથી સ્પષ્ટ થાય છે.

અંધકાશે રાજા કુમારપાલની ખૂબ પ્રશંસા કરે છે, તેનાં કેટલાંક ઉદાહરણો આ પ્રમાણે છે—

ઙિષ્ણુધેદિ-દશાર્ણ-માલવ-મહારાષ્ટ્રાપરાન્તાન્ કુરુન્ ।

સ્તિન્ધૂનન્યતમાન્થ દુર્ગવિપયાન્ દોર્વોર્યશક્ત્યા હરિઃ ॥

(—આં હેમચંદ્રસૂરિનું ત્રિપદિ શંખુચં ૫૦ પર્વ : ૧૦)

સત્વાનુકમ્પા ન મહામુજાં સ્યાદ્ હત્યેષ ક્લૃન્તો વિતથપ્રવાદઃ ।

જિનેન્દ્રધર્મ પ્રતિપદ્ય ચેન શ્લાઘ્યઃ સ કેપાં ન કુમારપાલઃ । ॥

(—આં સોમપ્રભસૂરિનો ‘કુમારપાલપડિબોહો’ પૃ ૦ ૪૭૫)

સ્વર્ગે ન ક્ષિતિમણ્ડલે ન વડવાવક્ત્રે ન લેમે સ્થિતિ

ત્રૈલોક્યૈકહિતપ્રદાસપિ ત્રિધુગ જીયાદયાં યા ચિરમ્ ।

ચૌલુક્યેન કુમારપાલવિમુના પ્રત્યક્ષમાવાસિતા,

નિર્માકા નિજમાનસૌકસિ વેરે કેનોપમીયેત સઃ ॥

(—મોહપરાજય, રચના સં ૧૨૩૨)

(જૂઓ, ત્રિપદિશલાકાપુરુષચરિત્ર, પર્વ ૧૦, સર્ગ : ૧૨,

સંસ્કૃત-પ્રાકૃત દ્વાચાત્રયમહાકાવ્ય, કુમારપાલપડિબોહો, પ્રભા-

વકચરિત્ર, પ્રબંધચિંતામણિ, મોહપરાજયનાટક, પ્રબંધકોશ,

કુમારપાલપ્રબંધ, કુમારપાલચરિત્ર, ગુજરાતનો ઇતિહાસ,

શિલાલેખો, ભારતીયવિદ્યા પુ ૧, અંક : ૧, પરમાર્હીત

મહારાજા શ્રીકુમારપાલ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૪૫)

૯. અજયપાલ (સં ૧૨૨૯ થી ૧૨૩૨)

રાજા કુમારપાલ પછી તેના મોટાભાઈ મહીપાલનો પુત્ર અજય-પાલ ગુજરાતનો રાજા થયો. તે અયોગ્ય રાજા હતો. તેના અમલમાં

ગુજરાતના રાજ્યનું પતન થવું શરૂ થયું. તેણે શરૂઆતથી જ પોતાને ‘કલિકાલનિષ્કલંકાવતાર’ તરીકે બહિર કરી બર્ખરશાહી ચલાવી તેણે મહારાજા કુપારપાલે બંધાવેલાં અને સમરાવેલાં પાટણ, મોઢરા, ગાંધી વગેરે સારસ્વતમંડલનાં સઘળાં મંદિરો તોડવા માંડ્યાં. મંત્રી કપર્દીને એક દિવસે મહામાત્ય બનાવી તે જ રાતે તેલની કંકડડતી કકાઈમાં જીવતો તળાવ્યો. મંત્રી આંખડને લશ્કર દ્વારા ઘેરી લઈ મારી નાંખાવ્યો. આં રામચંદ્રસૂરિને તાંબાની તપાવેલી પાટ ઉપર બેસાડી ભુજાવ્યા, જૈનોને દળાવ્યા, અથલંડારોને બળાવી નાખ્યા, મ્હેચ્છ જેવું વર્તન ચલાવ્યું; તેણે તારંગા, બલોર વગેરે દૂરનાં જિનાલયોને તોડવા જવાની તૈયારી કરી. શેઠ આભડ અજયપાલને રાજ બનાવવાની તરફેણમાં હતો, તે પણ આ બુદ્ધમથી દુઃખ પામ્યો. તેણે બીજા મંદિરોને રાજના કોષમાંથી બચાવવા ચુકિતથી કામ લીધું. રાજના પ્રીતિપાત્ર શીલણુ ભાંડને ઘણું ધન આપી તૈયાર કર્યો,

૧. કર્નલ જેમ્સ ટોડ લખે છે કે—અજયદેવ મુસલમાન થઈ ગયો હતો. (વેસ્ટન ઇન્ડિયા, ૫૦ ૯૧) જે કે અજયપાલ મુસલમાન થયો નહોતો, પણ મુસલમાન સાથે તેણે તેણે વર્તન હતું આ રાજના કામણે મંત્રી ઉદાયન તથા શેઠ આભડની મેતનિર્મા ધર્મપરાવર્તન થવાનું મનાય છે.

કુર્માગમ કેવળગમ શાસ્ત્રી લખે છે કે, ‘અજયદેવ જૈનધર્મનો કટ્ટ વિરોધી હોવાની વાતમાં સંશય નાખે છે’ (ગુજ. મં. રા. ૬૦, ૫૦ ૩૩૩) એટલે જૈનોના મંદિરો, અથલંડારો, મુનિવરો અને જૈન મંત્રીઓનો વિનાશ તથા નિષ્કલંકાવતાર બનાવનાર દાવો વગેરે તો શાસ્ત્રીને મન કંઈ જ એવો દાસિક પદના સામતી નથી.

અજયદેવ ધર્મધ સ્ત્રી હતો.

(—રા. ૧૦ મં. ૩૫૦ નીપકંતો

ગુજ. મં. ૬૦ ૧૬)

રા. ૧૦ જોવિદરામ દાથીભાઈ લખે છે કે, ‘અજયપાલે માદી પર બેસતા જ જૈનો પર જીવમ કરવા માંડ્યો.

અજયપાલે દૂર, ઉ-મત અને દંડથી વાત ચલાવી છે એમાં કંઈ શક નથી. આ જીવમી રાજાનું રાજ્ય ધણી વર્ષ ટકી શક્યું નહોતું.

(—ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ, પ્ર. ૨૦૩-૨૦૪)

જેથી બાકીનાં બીજાં મંદિરો બચી જાય તેવું કરે.

શીલણે એક સાંકીઓનો પ્રાસાદ બનાવ્યો, ધોળાવ્યો, ચીતરાવ્યો. રાજા અન્યપાલને પોતાને ત્યાં પધરાવી તેના હાથમાં પોતાના પાંચ પુત્રો તથા આ પ્રાસાદ લખાવ્યા અને જો હાથ ભેડી વિનંતિ કરી કે, 'મારે પુત્રો છે, હું વૃદ્ધ થયો છું, આથી તીર્થયાત્રાએ જવા ઈચ્છું છું. મને આજ્ઞા આપો કે, હું મારા જીવનનું કલ્યાણ કરું.' તે આ પ્રમાણે કહી સૌની રજા લઈ એક દિશા તરફ રવાના થયો, પરંતુ શીલણ જાય છે એટલામાં તો તેના પાંચ પુત્રોએ આ પ્રાસાદને ડાંગો બંધે તોડીફાડી જમીનહોસ્ત કરી દીધો. શીલણ તોડવાનો અવાજ સાંભળી ને પાછો ફર્યો અને પુત્રોને તિરસ્કારભરી વાણી ઉચ્ચારી બોલ્યો : 'રે અભાગિયાઓ ! આ કુનૃપ છે તે તો મારો છે પરંતુ તમે મારા કુપુત્રો તો તેનાથીયે અધમ છો. રાજાજીએ તો પોતાના પિતાના મરણ બાદ તેનાં ધર્મસ્થાનો પાડી નાખ્યાં, જ્યારે તમે તો હું સો ડગલાં દૂર પહોંચું એટલીયે રાહ ન ભેઈ.'

રાજા આ હકીકત સાંભળી શરમાઈ ગયો. તેણે દેરાસરે તોડવાનું કામ સદંતર બંધ કર્યું, એટલે બાકીનાં દેરાસરો બચી ગયાં અને જૈનો પોતપોતાના અધિકારપદે કાયમ રહ્યા.

રાજાએ પોતાના મિત્ર આઠ બાલચંદ્રનો પોતાના ગમ્મચના દ્રોહી અને ગુરુદ્રોહી તરીકે ખૂબ તિરસ્કાર કર્યો.

અન્યપાલે જૈનોનો વિરોધ કરવામાં મૌન ધારણ કર્યું, પણ તેનો ઉન્મત્ત સ્વભાવ સુધર્યો નહોતો. રાજપુરોહિત જણાવે છે કે, તે રાજાઓને ઘણા દંડ દેતો અને હુમેશાં નવી નવી સ્ત્રીને પોતાના અંતઃપુરમાં દાખલ કરતો. (ક્રીતિકૌમુદી, સર્ગ : ૨, શ્લોક ૫૨ થી ૫૫) તેને એક એવી કુટેવ હતી કે, તે ગમે તે સ્ત્રીને પકડી લેતો અને તેમના પુત્રો સાથે તે સ્ત્રીઓને વિદ્રોહ કરાવતો. આથીયે ઘણાઓને રાજા અન્યપાલ પ્રત્યે રોષ હતો.

તેણે અજમેરના રાજા સોમેશ્વર (સં ૧૨૨૬ થી ૧૨૩૬)ને ખૂબ દંડ દીધો. એવાડનો રાણો સામંતસિંહ (સં ૧૨૨૮ થી સં ૧૨૩૬)

તેની સામે થયો, યુદ્ધ થયું અને અજયપાલ ધવાયો. પાલનપુરના રાજા પ્રહ્લાદને તેને જગ્યાઓ, જ્યારે રાજ્યનું શાસન ચલાવનાર આહ્લણદેવનો પુત્ર કીર્તિપાલ આ યુદ્ધમાં મરાયો.

અજયદેવનો અંગરક્ષક વૈજલ હતો, જેની માતા કુલટા હતી. રાજાએ તેણીને પોતાના મહેલમાં રાખી અને તેની પાસે તેના મત વાળા પુત્રને મોકલ્યો. વૈજલે શુરુસામાં આવીને ધાંગાને તથા રાજાને મારી નાખ્યા. શુજરાતના એક નાલાયક રાજાનો નાશ કર્યો. આ ઘટના સં. ૧૨૩૨ ના શ્રાવણ સુદિ ૨, (માર્ચ, સને ૧૧૭૬)ના દિવસે થી. આ રાજાથી સોલંકી રાજવંશની અવનતિ શરૂ થઈ.

રાજા અજયપાલને નાયકીદેવી રાણી હતી, જે કર્ણાટકના રાજા પરમર્દીની પુત્રી હતી. તેને મૂલરાજ અને ભીમદેવ નામે પુત્રો હતા, અને રાણી લૂણપમાક મોલંકી તથા વયજલદેવ વગેરે ઠંડનાયકો.

૧. મં. ૧૪૦૫ ના 'પ્રમધકોશ'માં ઉલ્લેખ છે કે, દિલ્હીના ખાદશાહે શુજરાત પર હુમલો કર્યો, જેને મંત્રી વસ્તુપાલે હડાવી પાડે કાઢ્યો. આ ઉલ્લેખ 'કીર્તિમૃદુ' અને 'સુતમંદીર્ન'માં નથી, છતાં સાચો છે 'કીર્તિમૃદુ', મં. ૧૨૮૮ નો રવંતગિરિસુ અને પ્રમધચિંતામણિમાં ઉલ્લેખ છે કે, સિદ્ધરાજે સોલંક પર ચડાઈ કરી હતી આ ઉલ્લેખ 'દ્વાપાય' તથા 'વડનમરપ્રશસ્તિ'માં નથી, છતાં એ હકીકત સાચી છે. 'સત્યપુરમડનમહા-વીરસાહ'માં સોમનાથજગનો ઉલ્લેખ છે, બીજો નથી, પણ તે સત્ય છે, એ જ રીતે પ્રમધચિંતામણિ, પ્રમધકોશમાં અજયપાલની બર્જસ્તાનો ઉલ્લેખ છે બીજો આ ઉલ્લેખ નથી, છતાં તે સત્ય છે કોઈ કોઈ ઘટના સમકાલીન ગ્રંથોમાં ન લખાઈ હોય અને બીજા પુરાવાઓથી તે સુષ્ટ થતી હોય તો તે ઘટના સાચી મનાય.

દુર્ગારાંકર ચાણી પણ કહ્યું કરે છે કે, ગમે ત્યાં ખૂણે પડેલ ચિનાલેખ પણ ઐતિહાસિક કસોટીએ પાર જીતતો હોય તો તે માનવામાં વાધો નહીં (ગુજ. ૦ અધ્ય. ૦ રાજ. ૦ ઈ. ૦ ના પ્રમધાત્મક સાધનો.)

તેઓ આમ કહ્યું કરે છે પણ અજયપાલની અયોગ્યતા વિશે કંઈ જ જણાવતા નથી ઐતિહાસિક વિશિષ્ટ હકીકતને પણ કહ્યું કરવામાં સાંપ્રદાયિક વ્યાપ્રોદ કેવો ભાગ ભજવે છે તેનું આ પ્રમાણ છે.

હતા, કુમારદેવ પુરોહિત હતો અને નાગડમદલ વોમિરિ વગેરે મહા-
માત્યો-મંત્રીઓ હતા.

(જૂઓ, પ્રળંધચિતામણિ, પ્રળંધકોશ,
પુરાતન પ્રળંધસંમહ, આલડપ્રળંધ)

૧૦. બાલ મૂલરાજ (સં ૧૨૩૨ થી ૧૨૩૪)

અજયપાલ પછી તેનો પુત્ર મૂળરાજ ગાદીએ આવ્યો, જે સગીર વયનો હતો. દંડનાયક સજ્જન શ્રીમાલી રાજ્ય ચલાવતો હતો. અફઘાનિસ્તાનના બાદશાહ મહમ્મુદ શાહખુદ્દીન ઘોરીએ ગિઝનીથી મુલતાનના રસ્તે થઈ સં ૧૨૩૪ (હિં સં ૫૭૪ ઈ સં ૧૧૭૮)માં ગુજરાત પર હુલ્લો કર્યો. તેનું સૈન્ય અને ગુજરાતનું સૈન્ય આખૂની નીચે કાયદ્રા પાસે બનાસને કાંઠે ગાડર અરઘદમાં ગારરિયાઘાટમાં સામસામે ગોઠવાયાં.^૧ રાણી નાયદીએ દંડનાયકની બૂહરચના પ્રમાણે બાળ રાજાને ખોળામાં બેસાડી જાંચે સ્થાને બેસીને મુહનું શાસન કર્યું. ગુજરાતના સામંતો કેદકુણ વગેરે તૈયાર હતા, પરંતુ ઓગ્નિતો વરસાદ પડવાથી ઘોરી હાર્યો અને બાલ રાજા સાથે સંધિ કરીને આવ્યો ગયો. રાજનીતિવિશારદો માને છે કે, આ વિજય રાજા સિદ્ધરાજ અને રાજા કુમારપાલે ગોઠવેલી મુરાજ્ય-વ્યવસ્થાને આભારી હતો.

(જૂઓ, તબકાત ઈં નસીરી, પૃ ૪૫૧, ૪૫૨)

રાજા મૂળરાજના સમયે ઓટો દુકાળ પડ્યો ત્યારે પુરોહિત કુમાર નાગરે રાજાને સમજાવી પ્રજાનો કર માફ કરાવ્યો.

(જૂઓ, 'મુરથોત્સવ' સર્ગ : ૧૫, શ્લોકો ૩૩)

મૂળરાજ સં ૧૨૩૪ ના ચૈત્ર માસમાં મરણ પામ્યો.

(-પ્રળંધચિતામણિ, કીર્તિકૌમુદી, સુકૃતસંકીર્તન, મીનરાજ ઉં-
સિરાજ, ઈં ફિરસ્તા, સં ૧૨૬૬નું તામ્રપત્ર, જેમે ઉલ હિકાયત)

૧. ચરપારકર પાસે પણ એક ગુરમિરિ છે, જેની ઉપર બં ૪૫૭-
દેવનું દેરાસર હતું. (આં મહેન્દ્રસરિ કૃત 'અણોત્તરીશત તીર્થમાલા, ગાં : ૮૩)

કારસી ઇતિહાસ કહે છે કે, મૂળરાજ તો બાહ્યાવસ્થામાં હતો, પણ તેની માતાએ સૈન્ય એકત્ર કરી ભારે પરાક્રમથી દુરમન લશ્કરને નસાડી મૂક્યું. એ યુદ્ધમાં શાહબુદ્દીનને ભારે નુકસાન પહોંચ્યું. હાર ખાઈને તે પાછો ગિઝની આવ્યો.

એ સમયે ગિઝનીમાં પાટણનો એક ધનાઢય વેપારી રહેતો હતો. એની પાસે એટલી મિલકત હતી કે, યુદ્ધનું ખર્ચ જ નુકસાન તેની એકલાની પાસેથી વસૂલ થઈ શકે. આથી શાહબુદ્દીનના કેટલાક દરબારી-ઓએ બાદશાહને કહ્યું કે, ‘આ વેપારીને લૂંટી લો, તેથી યુદ્ધનું ખર્ચ નુકસાન ભરપાઈ થઈ શકશે.’ પરંતુ શાહબુદ્દીને એમ કરવાની ના પાડી અને જવાબ આપ્યો કે, ‘આવી રીતે જો હું પરદેશી વેપારી-ઓને લૂંટી લઈશ તો મારા રાજ્યમાં વેપાર કરવાને કોણ આવશે ? યુદ્ધનું નુકસાન તો જ્યાં થયું છે ત્યાંથી જ હું વસૂલ કરીશ.’

(જૂઓ, બમ્બેઈલ હિકાયત; લો. ૦ જ. ૦ માંડેસરાનું વસ્તુપાલનું વિદ્યામંડલ અને ખીન્ત લેખો પૃ. ૦ ૧૧૦, ૧૧૧)

આ ઉલ્લેખથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, પાટણના જૈનો ધનાઢય હતા, મોટા વેપારી હતા અને ગિઝની સુધી પહોંચ્યા હતા. તેમજ ધર્મી રાજાઓ પણ પોતાના રાજ્યમાં વસતા દુરમન રાજ્યના વેપારીના રક્ષણ માટે પૂરી કાળજી રાખતા હતા.

૧૧. ભોળો ભીમદેવ (સં. ૧૨૩૫ થી ૧૨૬૮)

રાજા મૂળરાજ પછી તેનો નાનો ભાઈ ભીમદેવ ગુજરાતનો રાજા થયો. તે સગીર વયનો હતો, વિકલ હતો પણ પુણ્યશાળી હતો. તે આખો દિવસ સોદુ અને મોદુ એ બે ગાડરણોને રમાડતો, નવ-રાવતો, ધોવરાવતો અને લડાવતો હતો. તે સહસ્રકલા વેશ્યાને અંતઃ-પુરમાં રાખી બેઠો હતો. તેને રાજ્યની જવાબદારીનું ભાન નહોતું, તેથી તેના સામંતો સ્વતંત્ર થઈ ગયા.^૧ રાજા અજયપાલથી રાજ્યની

૧. કું. કે. ૦ શાસ્ત્રી લખે છે કે, ‘સુદામગીતન, કોર્તિદોમુદી, પ્રમધ-ચિંતામણિ વગેરે પ્રમધોએ જૈન મંત્રી વસ્ત્રપાલની તથા એના આશ્રપદાતા વાધેધાઓની વાન કરવ ના વેગમાં બિચારા ભીમદેવને અન્વાય કર્યો છે.’

અવનતિ શરૂ થઈ હતી, તેમાં કંઈક વધારે થયો, પણ રાજા સિદ્ધ-
રાજ અને કુમારપાલે જે નક્કર રાજ્યતંત્ર ગોઠવ્યું હતું તેના
આધારે તે ટકી રહ્યો. કુમારપાલનો માસો ધવલ વાઘેલો નામે હતો.
તેના સંતાનોમાં આનાક (અર્જુનરાજ), લૂણપસાક (લવણપ્રસાદ), વીર-
ધવલ અને વિશલદેવ એ મંડલેશ્વરો હતા. તેઓ શરૂઆતમાં વાઘ-
પુર કે વાગસીનના ગરાસદારો હતા પછી ભીલડીના રાજા બન્યા
અને છેવટે ધોળકાના રાજા રાણુક તથા મહામંડલેશ્વર બન્યા. તેમની
વફાદારીથી રાજા ભીમદેવને ઘણી મદદ મળી. વીરમદેવને કુમાર-
ભુક્તિમાં ધોળકા મળ્યું હતું.

ભીમદેવ વિકલ હતો, તેથી તેને શરૂઆતમાં ગાદી આપવામાં
પણ સૌનો એકમત નહોતો, પણ આનાક વાઘેલાએ રણસિંહને મારી
નાખ્યો અને ભીમદેવને ગાદીએ બેસાડ્યો.

સં ૧૨૩૬ માં અજમેરનો ચૌહાણ સોમેશ્વર ગુજરાત આમે
પડ્યો અને તેમાં તે મરાયો, ત્યારથી ભીમદેવ અને પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ
(સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૪૯) વચ્ચે વૈર વધતું ગયું. એટલે કે ચૌહાણો
સ્વતંત્ર થયા. મેવાડ પણ સ્વતંત્ર થયો હતો, પણ રાણા સામંત-
સિંહના ભાઈ કુમારસિંહે ગુજરાતની મદદ લઈ આહડનું રાજ્ય
ફરી વાર સ્થાપ્યું. દિલ્હીનો ખાદશાહ એબક સં ૧૨૫૩ માં
મેરવાડના મેરો ઉપર ચડી આવ્યો, પણ ગુજરાતની મદદ પહોં-

સાથેસાથ શાસ્ત્રીજી એ પણ જરૂર સમજતા હશે કે, જે ખખખેવાર ગાદી
ઉપરથી ઊતરી ગયા એ કંઠપૂતળી જેવા રાજાના વર્ણન માટે પ્રત્યેક સકારણ
મૌન સેવ્યું હશે.

૧. તાત્રપત્રોમાં આનાક, લૂણપસાક અને વીરમ એ પણ રાજા ભીમ-
દેવની વફાદાર સોલંકી પરંપરા મળે છે. આ સોલંકી પરંપરાના અને ધવલની
વાઘેલા પરંપરાના લૂણપસાક વચ્ચે એક જ હોય તો તત્કાલીન ઇતિહાસમાં
એક નહું અજવાળું પાડે. ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી બીના એ છે કે, બંને
પરંપરામાં લૂણપસાકને પરમ શિવોપાસક અને ભીમદેવનો અંગત પુરુષ
ખતાવ્યો છે.

રૂપિયા અમે પાછા આપીએ.' રાજ્યએ તથા મહામાતૃયોએ સલાહ કરીને ગોહિલવાડ, વંધલી, વાબમા, નગજેન્દ્ર, ચૂડામમ, વાલોકા, દીવખેટ અને કચ્છ-ભદ્રેશ્વર પર પોતાની સત્તા બેસાડી. રાજા, અમલદારો અને વેપારીઓ પાસેથી પુષ્કળ ધન એકઠું કરી મોટું સૈન્ય ભેળું કર્યું. જાને મંત્રીઓને મોકલી જાંભાતના આંચિયા સદીકને મરણ્યો; વડુઆ જાંદર તથા લડચના રાજા શંખને નસાડી મૂક્યો. ગોધરાના લૂટારુ રાજા વિક્રમ ધૂંધલને મરણ્યો અને પોતે નારોલ, આબૂ, જલોર તથા આહડના રાજ્યો સાથે ભીમદેવને વકાદાર રહેવા પૂરતી સંધિ કરી. સં. ૧૨૭૬ માં મંત્રી વસ્તુપાલના પુત્ર જયંત સિંહને જાંભાતનો દંડનાયક નીમ્યો. દેવગિરિના સિંધણ સાથે સંધિ કરીને પાટણની સત્તા મહારાષ્ટ્ર સુધી વિસ્તારી અને સં. ૧૨૮૩ માં જયન્તિહ સોલંકીને હડાવી, ભીમદેવને ફરી વાર ગાદીએ બેસાડ્યો. શુજરાતનું રાજતંત્ર વ્યવસ્થિત જન્યુ અને રાજા ભીમદેવે મંડલેશ્વર લવણપ્રસાદને રાજ્યનો સર્વેશ્વર તથા મંત્રી વસ્તુપાલ-તેજપાલને મહામાતૃ જનાવ્યા.

આ સર્વેશ્વરનો અર્થ એવો સમજાય છે કે, રાજાનો મુકુટ પહેરવો અને રાજા તરીકેની સહી કરવી, એ મિવાયનો સર્વ અધિકાર લવણપ્રસાદના હાથમાં હશે. જણતંત્ર રાજ્યના રાષ્ટ્રપતિ અને વડા પ્રધાનની જેમ રાજા અને સર્વેશ્વરનાં સ્થાનો-પદવીઓ હશે. આથી જ કેટલાએક તો લવણપ્રસાદ તથા વીરધવલને મહારાજાધિરાજ અને વસ્તુપાલ તેજપાલને મહામાતૃ પણ કહેતા હતા.

લવણપ્રસાદ પાટણમાં અને વીરધવલ ધોળકામાં રહેતા તેમજ જાને મંત્રીઓ જાને સ્થાનોનું કાર્ય સંભાળતા હતા.

રાજા ભીમદેવે કચ્છમાં ભદ્રેશ્વરનો કિલ્લો બંધાવ્યો હતો. થર-પારકરના રાજા પીઠદેવે કચ્છ પર ચડાઈ કરીને તે કિલ્લો તોડી પાડ્યો.

૧. યાદવ સિંધણે શુજરાત પર ચાર વાર ચડાઈ કરી : (૧) જ અને ભગાડ્યો (૨) જ અને માર્યો. (૩) લવણપ્રસાદ સાથે ગંધ કરી અને (૪) મં. ૧૨૯૫ માં તેનો ગામ સેનાપતિ મરાયો અને રાજા વિશલદેવનો જય થયો.

રાજા વીરધવલે ધોળકામાં વીરધવલ નારાયણપ્રાસાદ બનાવ્યો હતો. સં ૧૨૬૪ માં તે મરણ પામ્યો. તે એવો પ્રજાવત્સલ હતો કે, તેની ચિતામાં ચડીને ૧૨૦ માણસો તેની સાથે મરણ પામ્યાં. મંત્રી તેજપાલે મસાણ ઉપર ચોકી મુકાવી બીજાઓને મરતા બચાવી લીધા. તેને જયતલ રાણી તેમજ વીરમહેવ (પ્રતાપમલ) તથા વીશલદેવ પુત્રો હતા. વીરમહેવ ઉઝ સ્વભાવનો હોવાથી ગાદીને લાયક નહોતો. તેથી વીરધવલે તેને નાલાયક જાહેર કર્યો હતો. મંત્રી વસ્તુપાલે વીશલને તેની ગાદીએ બેસાડ્યો અને મહામંડલેશ્વર બનાવ્યો.

એક વાર આ રાજા અને મંત્રી વસ્તુપાલની વચ્ચે રાજના મામા સિંહ જેઠવાની ઉદ્ધતાઈના કારણે ખટપટ બેળી થઈ હતી પણ સર્વેશ્વર રાજા લવણપ્રસાદ તેમજ પુરોહિત સોમેશ્વરે વચ્ચે પડી તેનું સુખદ સમાધાન કરાવ્યું હતું, સર્વેશ્વર સં ૧૨૬૬ સુધી વિદ્યમાન હતો.

સં ૧૨૬૭-૬૮ માં મંત્રી વસ્તુપાલ અને સં ૧૨૬૮ માં રાજા ભીમદેવ મરણ પામ્યા.

રાજા ભીમદેવને લીલાવતી તેમજ સુમલદેવી નામે રાણીઓ હતી અને ત્રિભુવનપાલ નામે પુત્ર હતો. લીલાવતી જલોરના સોનગરા ચૌહાણ કીર્તિપાલ (સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૩૯)ના પુત્ર સમરસિંહ (સં ૧૨૩૯ થી ૧૨૬૨)ની પુત્રી હતી. ભીમદેવની તે પટ્ટરાણી હતી.

સુમલદેવી લૂણપસાક સોલંકીની પુત્રી હતી. તેણે ઘુસડીમાં સુમલેશ્વર તથા વરમેશ્વરનાં મંદિરો બંધાવી, સં ૧૨૬૫ માં દ્વાનપત્ર આપ્યું હતું. તે સં ૧૨૬૬ માં મરણ પામી.

ચંદ વરદાઈએ ‘પૃથ્વીરાજરાસા’માં ભીમદેવની ત્રીજી પત્ની મંદોદરી નામે બતાવી છે અને ઇચ્છનકુમારીની ઘટના આપી છે પરંતુ પુરાતત્ત્વના અભ્યાસીઓ એ વિધાનને સાચું માનતા નથી.

રાજા ભીમદેવના શોભનદેવ (સં ૧૨૪૭ લાટ) અને ગદલક-કુલનો આહ્લાદન (સં ૧૨૬૬) દંડનાયકો હતા. મંત્રી રત્નસિંહ (સં ૧૨૪૭ લાટ), રાણિય ચાચિગદેવ (સં ૧૨૬૪ તળાજ), શ્રીકાળુ (સં ૧૨૬૫ ચંદ્રાવતી), રત્નસિંહ (સં ૧૨૬૬ સિંહ સં ૬૬ વંથલી)

અને ગદ્દલક કુલનો આંખડ (અં ૧૨૬૬) મહામાત્યો હતા. મોઢ. વચગલદેવનો પુત્ર શ્રીકુંવર (અં ૧૨૫૬), તેનો પુત્ર વેસિરિ (અં ૧૨૬૩), કાયસ્થ સોમસિંહ (અં ૧૨૮૩ થી ૧૨૯૬) મહાક્ષપતલિકો હતા અને ઠં ભીમાક (અં ૧૨૫૬), ઠં શ્રીસૂં (અં ૧૨૬૩), ઠં વહુદેવ (અં ૧૨૮૩ થી ૧૨૮૮), ઠં વચગલદેવ (અં ૧૨૯૫-૯૬) દ્વિત-મહાસંધિપાલકો હતા.

(—પ્રબંધચિંતામણિ, પ્રબંધકોશ, સુકૃતસંકીર્તન, કીર્તિઙ્ગમુદી, તામ્રપત્રો, અથપુષ્પિકાઓ, પ્રબંધાવલી, તેમજ મૌલાના મીહાજહીન અબુહિમર (અં ૧૨૫૦ થી ૧૩૩૧)ની તખ્તકાત ઇં નામીરી પૃ ૫૧૬; ૫૨૦, ૫૨૧, એક ઐતિહાસિક શ્રુતપરંપરા અને તેની પ્રતીક્ષા જૈં સાં અં ખંડ : ૩, અંક : ૧)

૧૨. ત્રિભુવનપાલ (અં ૧૨૯૮ થી ૧૩૦૦)

ત્રિભુવનપાલ ગુજરાતનો છેલ્લો મેલકી રાજા હતો.^૧ તેના મરણ પછી સર્વેશ્વર રાજા વીરધવલ વાઘેલાના વંશજો ગુજરાતના રાજા બન્યા; જેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—

૧. વીશલદેવ—(વીરધવલનો નાનો પુત્ર) અં ૧૨૯૪ થી ૧૩૧૮. મહામાત્યો વસ્તુપાલ તેજપાલ, નાગડ નામે પ્રાક્ષણ મંડલેશ્વર અં ૧૩૧૦ થી ૧૩૧૭ સુધી

૨. અર્જુનદેવ—(વીશલદેવનો પુત્ર) અં ૧૩૧૮ થી ૧૩૩૧. મહામાત્ય—રાણિક શ્રીમાલદેવ.

૩. સારંગદેવ—() અં ૧૩૩૧ થી ૧૩૬૦. મહા

૧ 'ધોગકાના ગણ વીરધવે તેને (ત્રિભુવનપાલને ગાદી)થી ઉઠાડી મૂક્યો (પૃ ૧૮) નવા રાણાએ વાણિયા કનેથી વજ્રાન લઈ નાગડ નામના બ્રાહ્મણને સોંપી ઇં અં ૧૨૪૪ માં અણહિલરાડ ઉપર સવારી કરી ત્યાંના નાગજા રાજા ત્રિભુવનપાલને કાઢી મૂકીને પોતે ગુજરાતનો ધણી થયો.' (પૃ ૧૯)
(સં મહીપતરામ રૂપરામ નીપકંઠેના 'ગુજરાતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ')

માત્યો-કાન્હ સં ૧૩૩૨, મધુસૂદન સં ૧૩૪૯ અથવા ૧૩૪૩,
વાધૂયન સં ૧૩૫૦

૪. કરણ વાઘેલો- () સં ૧૩૫૩ થી ૧૩૬૦

મહામાત્ય-માધવ નાગર.

નાગર મંત્રી માધવે સં ૧૩૫૬ થી ૧૩૬૦માં દિલ્હીના બાદ-
શાહ અલ્લાઉદ્દીનના લાઈ અલફખાન તથા વજીર નસરતખાનને
સૈન્ય સાથે લઈ આવી ગુજરાતના હિંદુ રાજ્યનો મૂળથી વિનાશ
કરાવ્યો. રાણી કમલાદેવી બાદશાહની બેગમ બની. સૂબા અલફખાને
પાટણ તથા આશાવલના કિલ્લા બનાવ્યા અને પાટણમાં મસ્જિદ
બનાવી. ગુજરાત પરાધીન બન્યું.

“ માધવ મહિતઈ કર્યું અધર્મ,

નવિ છૂટીઈ જેઅ આગિલ્યા કર્મ.”

(-નાગર કવિ પદ્મનાભનો ‘કાન્હડદે પ્રબંધ’, સં ૧૫૧૨)

વનરાજ આવડાએ ગુજરાતનું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું. આવડા
સોલંકી અને વાઘેલાઓએ તેના ઉપર શાસન કર્યું. ગુજરાતમાં સોલંકી-
યુગ ખૂબ ફાલ્યોફૂલ્યો હતો, એ સુવર્ણકાળ હતો. કેમકે એ સમયે
ગુજરાતમાં રાજસત્તા, મહાજન-વ્યવસ્થા અને આમપંચાયતો પોત-
પોતાની ફરજ અદા કરતાં હતાં. જૈનધર્મ અને પૌરાણિક ધર્મનો
પ્રચાર હતો. એ સમયે વ્યાકરણ વગેરે વિવિધ વિષયોનું સાહિત્ય
સર્જાયું. ગુજરાતનો સાચો અને સળંગ ઇતિહાસ ઘડી શકાય તેવા
પ્રબંધો અને ચરિત્રો લખાયાં. આળૂ, ગિરનાર, રુદ્રમાલ અને સોમ-
નાથનાં મંદિરો જેવાં ધર્મસ્થાનો અને અનુપમ કળાધામો ઊભાં
થયાં. મંદિરોને તોડનારા બાદશાહો(સં ૧૩૬૯)ના જ શાસનકાળમાં
શત્રુજય (સં ૧૩૭૧), આળૂ (સં ૧૩૭૮) વગેરે સ્થળોનાં મંદિરો
ફરી વાર તૈયાર થયાં, એવી કુનેહ અને સમયસૂચક બુદ્ધિ ખીલેલી
હતી. તરવારથી કે સાહસથી સાધી ન શકાય એવાં કાર્યો સધાવ-
નારી વ્યવહારકુશળતા વિકસી હતી. વેપાર વધ્યો હતો. ધનની
રેલમણેલ હતી. એ સમયથી જ ગુજરાતને સદાને માટે વેપારી

બુદ્ધિનો વારસો મળતો રહ્યો. જૈનમંદિરો, શૈવમંદિરો, બ્રાહ્મણો અને વિદ્વાનોને દાન અપાયાં હતાં. આ બધું જોતાં એ સમયે ગુજરાત ધી, શ્રી અને ધર્મથી સમૃદ્ધ હતો.

ગુજરાત શરૂઆતમાં સારસ્વતમંડલ પૂરતો જ હતો. તે સોલંકી રાજ્યના પ્રારંભમાં ઉત્તર-દક્ષિણે ૫૦ માઈલ અને પૂર્વ-પશ્ચિમે ૪૦ માઈલના વિસ્તારવાળો બન્યો. અને સિદ્ધરાજ તેમજ કુમારપાલના સામ્રાજ્યકાળમાં ઉત્તરમાં ત્રિધ-પંજળ, પૂર્વમાં લિલ્લા-ઉલ્લજૈન, દક્ષિણમાં મહારાષ્ટ્ર અને પશ્ચિમમાં અરબી સમુદ્ર સુધીનો મહાગુજરાત બની ગયો. એક નાનકડો છોડ ચાર સૈકામાં વેધુર વડલો બની ગયો.

આ વિકાસ સાધનામાં જૈન મંત્રીઓનો મોટો ફાળો હતો. એક ઐતિહાસિક વાણી સંલગાય છે—

‘ગૌર્જરાત્રમિદં રાજ્યં વનરાજાત્ પ્રમૃત્યમૃત્ ।

સ્થાપિતં જૈનમન્ત્ર્યાયૈઃ તદ્દૈવી નૈવ નન્દતિ ॥

(—વનરાજપ્રબંધ, પ્રબંધચિંતામણિ,

પ્રબંધકોશ, વસ્તુપાલપ્રબંધ)

—આ ગુજરાતનું રાજ્ય વનરાજ આવડાથી શરૂ થયું છે; જે જૈન મંત્રીઓએ સ્થાપન કર્યું છે. તેમની ઈર્ષ્યા કરનાર કદી સમૃદ્ધ થતો નથી.

(જૂઓ, પ્રકર ૩૧, પૃ. ૪૯૪)

મંત્રી જાંબ, (ચાંપો), લહીર, વીર, વિમલ, શાંત, મુંબલ, આલિંગ, સજ્જન, ઉદાયન, આંબડ, વાહડ, યશોધવલ, આલડ, કપર્દી, વસ્તુપાલ, તેજપાલ, રત્નસિંહ, આંબડ, આહલાદન, વાધૂય વગેરે મંત્રીઓએ ગુજરાતને સ્વતંત્ર અને સમૃદ્ધ બનાવવા ખૂબ પ્રયાસ કર્યા. એકંદરે જૈનોએ ગુજરાતને વસાવ્યો, વિકસાવ્યો એમ કહીએ તો તેમાં અતિશયોક્તિ નથી.^૧

૧. ૨૧૦ મણિભાઈ નમુભાઈ દિવેદી લખે છે—

‘તે વખતમાં ધણાખરા કવિઓ, વિદ્વાનો થઈ ગયા અને તેમાં પણ જૈન પંડિતોએ તો સરસ્વતીની અપૂર્વ સેવા બજાવી છે.’

(—‘પ્રિયંવદા’ જુઓ, સને ૧૮૮૭)

ઉપર્યુક્ત શ્લોકનું ચોથું ચરણ જૈનોને નામે ગુજરાત પર આક્ષેપ કરનારા રાજા લોજ, રાજા આનાક અને રાજા અજયપાલ વગેરેને

સ્વં મોહનલાલ દ્વીયદ દેસાઈ લખે ૬—

‘મં ૧૧૭૫ માં શ્રીમાલમાં દુકાળ પડ્યો તેથી ત્યાંના શ્રીમાલો અને પોરવાડોનાં અનેક કુટુંબો પાટણમાં આવી કાયમને માટે વસી ગયાં અને સજ્જન મંત્રી સૌરાષ્ટ્રનો દડનાયક બન્યો એટલે શ્રીમાલીઓ સૌરાષ્ટ્રમાં જઈને વસ્યા.’ (—જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પાનાં ૩૦૮)

શ્રી કં ૩૦ માં મુનશી તા. ૨૧-૨-૨૨ ના દિવસે ભાવનગરમાં આપેલ ‘હિંદુ કે જૈન’ વિષયક ભાષણમાં એમ્બર કરે છે કે—

‘જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મના મંસ્કારો વડે જ હિંદુ મંસ્કૃતિ અને હિંદુ રાષ્ટ્રીયતાનું ગૌરવ આટલું ઊંચું છે અને ખાસ કરીને ગુજરાતના ઇતિહાસના વિજયી દિવસોમાં સત્તાપ્રભાવ અને વિદ્વત્તા જૈનોમાં જ હતાં તે જોઈ તેમની પાછળી કારકીર્દી અને શૃંગાર સમી લાગે છે ગુજરાતનું ગૌરવ એટલે જૈનોનો જ ઇતિહાસ x x ચોથો વિભાગ કુમારપાલનો કે જ્યારે જૈનમન પાટણના સિંહાસન ઉપર બિરાજ્યો’ તા. ૨૪-૧૨-૧૯૨૨નું ‘જૈન’ પૃં ૬૨૧)

દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી લખે છે કે—

‘આ સમય દરમિયાન x x જૈનધર્મ—વિશેષન શ્વેતાંબર જૈનધર્મનો પ્રચાર થયો છે, (પૃં ૨૨૨) જૈન આચાર્ય દ્રોણાચાર્ય બીમદેવના મામા હતા. x x x એ વખતે અનેક ક્ષત્રિય કુટુંબોએ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો એવી પ્રસિદ્ધિ છે. એટલે એમાં કંઈ અસંભવિત નથી. બીમદેવનું મોસાળ નડૂપમાં હતું અને ત્યાં જૈનધર્મનું જોર હતું એ પણ સુવિદિત છે વળી, મૂળરાજનો મંત્રી વીર મહત્તમ, બીમનો મંત્રી વિમળ અને કણ્વના મંત્રીઓ મુખલ તથા શાંત્ર એ પણ જૈનો જ હતા ધીરે ધીરે જૈનધર્મનું જોર વધતું ગયું અને કુમારપાલના રાજ્યમાં એની ટોચ આવી ગઈ એમ કહેવામાં વાધો નથી. (પૃં ૨૨૩) સાહિત્યની બાબતમાં જોઈએ છીએ તો છેલ્લાં સો વર્ષોને બાદ કરતાં બાકીના વખતમાં જૈનોની જ સાહિત્યપ્રવૃત્તિ જોવામાં આવે છે. (પૃં ૪૪૮) બાલસોની અચર્યના પ્રવૃત્તિ તો મં ૧૨૭૫ પછી જોવામાં આવે છે. (પૃં ૪૪૮) સિદ્ધગજ—કુમારપાલના વખતમાં એ સોલકી સાત્રાજ્યની પરમ ઉન્નતિ વખતે પાટણ ચડેરે પણ ઉત્તરની ટોચ જોઈ દશે. (પૃં ૪૫૩)

(—ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ, ભાગ ૨, પરિં ૧, પૃં ૪૪૪ થી ૪૪૫)

લાગુ પડે છે. ખરેખર, રાજા અજયપાલ સોલંકીએ અવિચારીપણે બુદ્ધિપ્રધાન ગુજરાતીઓનો વિનાશ કરી, ગુજરાતના વિકાસના મૂળમાં કુહાડો માર્યો ત્યારથી ગુજરાતના પતનના શ્રીગણેશ બેઠા. જો કે તે તેના પ્રતિહારની કટારથી માર્યો ગયો પણ પોતાના ત્રણ વર્ષના રાજકાળમાં ગુજરાતને પતનના માર્ગે ધકેલી ગયો. પરિણામ સ્પષ્ટ છે કે, ગુજરાત ભારતની સ્વતંત્રતાના યુગમાં પણ પોતાની સ્વતંત્રતાને મેળવી શક્યો નહીં. જો અજયપાલે ભૂલ કરી ન હોત તો આજનું ગુજરાત કોઈ નવા સ્વરૂપે જ જગતના ચોકમાં બિલું હોત.^૧

સંક્ષેપમાં કહી શકાય કે, સોલંકી રાજયુગ એટલે ગુજરાતનો ઉન્નતિકાળ.

૬૯

૨. ચૌલુક્ય રાજવંશી (ભિન્નમાલ)

સં ૨૦૨ માં ભિન્નમાલમાં અજિતસિંહ સોલંકી નામે રાજા હતો. એ સમયે મીર મોરચાએ હુલ્લો કરી ભિન્નમાલ ભાંગ્યું. પછી ૩૦૦ વર્ષની રાજવંશાવલી મળતી નથી.

૧. સિંહ—સં ૫૦૩ માં ભિન્નમાલમાં સિંહ નામે સોલંકી રાજા હતો. એ સમયે ભિન્નમાલમાં ૩૧ હજાર ગ્રામણોનાં ઘર હતાં. એ પ્રમાણે બીજી કોમો પણ મોટી સંખ્યામાં હતી. રાજાને કોઈ સંતાન નહોતું તેથી તેણે જઈયાણ કુમારને ખોળે લીધો હતો.

૨. જઈયાણ—તે સિંહ રાજાના ખોળે બેઠો અને સં ૫૨૭ માં ભિન્નમાલની ગાદીએ આબે.

૩. શ્રીકરણ—સં ૫૮૧ માં ગાદીએ બેઠો. એ જ વર્ષમાં તેનો રાજ્યાભિષેક થયો.

૪. મૂળણ—રાજ સં ૬૦૫.

૫. ગોપાલણ—રાજ સં ૬૪૫.

૧. જૂઓ, ગુજરાતના મુસદ્દમાન સુલતાનો તથા સૌરાષ્ટ્રના ગોહેલ-વંશનો ઇતિહાસ, પ્રકં ૪૪.

૬. રામદાસ—રાજ સં ૬૭૫. તેને જ્યંત અને વિજયવંત નામે પુત્રો હતા. તે પૈકીનો જ્યંત લિન્નમાલનો રાજ થયો. વિજયવંતને લોહિયાણુનો ગરાસ મળ્યો.

૭. વિજયવંત—તે લોહિયાણુનો રાજ બન્યો, પણ મોટાભાઈ જ્યંતે તેનું રાજ્ય ખૂંચવી લીધું. આથી તે પોતાના મોસાળમાં બેભાતટ (બિણપ) મદદ લેવા ગયો પણ ચોમાસું આવી જવાથી તે શંખેશ્વરતીર્થમાં રહ્યો. અહીં આં સર્વદેવસૂરિના ઉપદેશથી સં ૭૨૩ માં જૈનધર્મપ્રેમી બન્યો. પછી મામા વજ્રસિંહે જ્યંતને સમજાવ્યો અને વિજયવંતને લોહિયાણુનું રાજ્ય પાછું મળ્યું. તેણે આં સર્વદેવસૂરિને લોહિયાણુમાં પધરાવી, તેમનો ઉપદેશ સાંભળી, જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો. ગ્રાવઠનાં બાર વ્રત લીધાં અને લં ઋષભદેવનું મંદિર બંધાવ્યું. તેને આઠ રાણીઓ હતી અને જયમલ, જાદવ, જોગો અને જયવંત એમ ચાર પુત્રો હતા. એક પછી એક ત્રણ ભાઈઓ તેની ગાદીએ આવ્યા.

૮. જયમલ—રાજ સં ૭૩૫.

૯. જોગાણ—રાજ સં ૭૪૧.

૧૦. જયવંત—રાજ સં ૭૪૬. તેને ત્રણ રાણીઓ હતી અને શ્રીમદ્ભ તથા વનાણ એમ બે પુત્રો હતા. તેમાંના શ્રીમદ્ભે નાગેંદ્રગચ્છમાં દીક્ષા લીધી અને સોમપ્રભ નામના આચાર્ય બન્યા અને વનાણ પિતાણની હયાતીમાં જ પાણીમાં ડૂબી મરણ પામ્યો.

૧૧. ભાણુણ—તે સં ૭૬૪ માં લોહિયાણુની ગાદીએ આવ્યો અને તે પછી જ્યંત રાજ નિર્વંશ જવાથી તેને લિન્નમાલની ગાદી મળી. તેને કંઈ સંતાન નહોતું, તેથી તે ઓશિયાના શેઠ જયમલ ઓસવાલની પુત્રી રત્નાવતીને ‘પુત્ર થશે તો તેને રાજ્ય આપીશ’ એવી છૂપી શરત જયમલ શેઠ સાથે કરીને પરણ્યો. રત્નાવતીએ બે પુત્રોને જન્મ આપ્યો—૧. રાણો અને ૨. કુંભોણ.

રાજ ભાણુણએ તથા રાણી રત્નાવતીએ સં ૭૯૫ માં માગશર સુદિ ૧૦ ને સ્વિવારે શંખેશ્વરગચ્છીય આં ઉદ્ધયસૂરિ પાસે બાર

મત સ્વીકાર્યા અને જીવનઓને જૈનધર્મી બનવામાં ઘણી મદદ કરી.

૧૨. રાણાજી તથા કુંભોજી—રાજ સં ૮૦૦ લગભગ.

તે પછી પડિહારવંશ લિખ્તમાલ અને કનોજની ગાદીએ આવ્યો; જેનો પહેલો રાજા નાગાવલોક સં ૮૧૩ માં ગુજરાતનો તથા માળવાનો રાજા બન્યો. (જૂઓ, પ્રકં ૩૨, પૃ ૫૩૪ થી ૫૪૧; અંચલગચ્છની ગુજરાતી મોટી પટ્ટાવલી)

૩. ચૌલુક્ય રાજવંશી (જલોર),

૧. રાજા કાન્હડદે—સં ૭૧૩. તે જલોરનો સોલંકી રાજા હતો. આં સ્વાતિસૂરિના ઉપદેશથી તે જૈન બન્યો. જલોરમાં તેણે શ્રીચંદ્રપ્રભ લગવંતનું દેરાસર બંધાવ્યું.

૨. રાયધન.

૩. વાહુ—તે પાલનપુર જઈ વસ્યો.

૪. વ્યાસદે.

૫. વાહુડ.

૬. હુંગોજી—તેને સહજ અને આશધર નામે પુત્રો હતા.

૭. આશધર.

૮. પુણ્યપાલ.

૯. જીજીજી.

૧૦. ધરણ.

૧૧. પદ્માજી—તેણે જૈનધર્મ છોડી દીધો. ૧૨. ગેહોજી.

૧૩. પર્વત—તેને પેથોજી, નાગજી અને વીરોજી એમ ત્રણ પુત્રો હતા. એ ત્રણે ભાઈઓની ગણસભૂમિ પિલુડીમાં હતી, તેથી તેઓ થરપારકરમાં આવેલ પિલુડીમાં જઈને વસ્યા.

૧૪. કાં પેથોજી—તે પોતાની પત્ની જમ્માજી સાથે પિલુડીમાં રહેતો હતો.

૧૫. કાં રાવજી—સં ૧૨૨૯. તેને સારાદેવી નામે પત્ની હતી. રાણાજી અને કાનજી નામે બે પુત્રો હતા. જીજી પત્ની રૂપાદેવી લખધીરજી અને લાલનજી નામે બે પુત્રો થયા. લાલનજીના શરીરે કોહ-રોગ ફૂટી નીકળ્યો; જે આં જયસિંહસૂરિની કૃપાથી શમી ગયો.

૧૬. કાં રાવજી, કાં રૂપાદેવી તથા કુમાર લાલજી સં ૧૨૨૯ માં જૈન

રાજાઓ સો સોનામહોર ખરચી પિલુડીમાં જૈન દેરાસર બંધાવ્યું.

૧૬. ઠા. રાણાજી તથા લખધીરજી—એમના સમયમાં લાલણી રીસાઈને કચ્છમાં આવેલાં પોતાના મોસાળ ડાણ ગામમાં જઈને વસ્યો. તેણે ત્યાં પાદરમાં તળાવને કાંઠે પોતાની માતાના સમાધિ-સ્થાને દેરી બનાવી, જે આજે ‘આઈના સ્થાન’ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

(જૂઓ, અંચલગચ્છની ગુજરાતી મોટી પદ્માવલી, પૃ. ૧૬૭ થી ૧૭૩)

૪. ચૌલુક્ય રાજવંશી (કર્ણાટક-કુંતલ)

૧. તૈલપદેવ—તે રાષ્ટ્રકૂટ રાજાને છતી દક્ષિણનો રાજા થયો. તેના સેનાપતિ મહામંડલેશ્વર બારપ લાટમાં રહેતો હતો.

૨. સત્યાશ્રય—સં. ૧૦૫૪. ૩. વિક્રમાદિત્ય પાંચમો.

૪. જયસિંહ—સં. ૧૦૭૪ થી ૧૦૯૬.

૫. સોમેશ્વર પહેલો—સં. ૧૦૯૬ થી ૧૧૨૫. તેણે કલ્યાણ-નગર વસાવી ત્યાં પોતાની રાજગાદી સ્થાપી.

૬. સોમેશ્વર બીજો—સં. ૧૧૨૫ થી ૧૧૩૧.

૭. વિક્રમાદિત્ય છઠ્ઠો—સં. ૧૧૩૨ થી ૧૧૮૨.

૮. સોમેશ્વર ત્રીજો—સં. ૧૧૮૨ થી ૧૧૯૩.

૯. પર્મ—સં. ૧૧૯૩ થી ૧૨૦૬.

૧૦. નુર્મદી. તૈલપ—સં. ૧૨૦૬ થી ૧૨૨૧.

તેની પછી કલચૂરીવંશના બીજલે સં. ૧૨૧૨ થી ૧૨૧૬ સુધી અને તેના પુત્રે સં. ૧૨૧૬ થી ૧૨૩૬ સુધી રાજ્ય કર્યું.

૧૧. સોમેશ્વર ચોથો—સં. ૧૨૩૬ થી ૧૨૪૫.

(૧) સેનાપતિવંશ (લાટ)

૧. બારપ ચૌલુક્ય તે તૈલપનો મહામંડલેશ્વર. ૨.

૩. કીર્તિરાજ—સં. ૧૦૭૫. ૪. ત્રિલોચનપાલ—સં. ૧૧૦૭

(૧) રાઠોડવંશ (હથુડી)

૧. રાજા હરિવર્મા. ૨. વિદ્યધરાજ—સં. ૯૭૩.

૩. મમ્મટરાજ—સં. ૯૮૮. ૪. ધવલરાજ—સં. ૧૦૫૩.

૫. બાલપ્રસાદ—સં. ૧૧૧૩, સં. ૧૧૧૭.

(—વિશેષ માટે જૂઓ, પ્રકં. ૩૪, પૃ. ૫૬૨ થી ૫૬૫)

૫. ચૌલુક્ય રાજવંશી (કર્ણાટક)

૧. તૈલપદેવ-તે રાઠોડ રાજાને હરાવી દક્ષિણનો રાજા બન્યો. તેનો સેનાપતિ બારપ લાટનો મહામંડલેશ્વર હતો.

૨. સત્યાશ્રય-સં ૧૦૫૪.

૩. વિક્રમાદિત્ય પાંચમો-મૃં સં ૧૦૭૪.

૪. જયસિંહ-મૃં સં ૧૦૯૬.

૫. સોમેશ્વર પહેલો-મૃં સં ૧૧૨૫. તેણે કચ્છાણુ વસાવી, પોતાની રાજગાદી ત્યાં સ્થાપન કરી.

૬. સોમેશ્વર બીજો-મૃં સં ૧૧૩૧.

૭. વિક્રમાદિત્ય છઠો-મૃં સં ૧૧૮૨.

૮. સોમેશ્વર ત્રીજો-મૃં સં ૧૧૯૩.

૯. પર્મ-મૃં સં ૧૨૦૬. તેણે લાવાચાર્યગચ્છના આં વીર-સૂરિને ૫ હાથી આપ્યા. આચાર્યશ્રીએ તેની રકમ જિનાલયમાં વાપરી.
(-રાજગચ્છ પટ્ટાવલી ૫૦ ૬૫)

૧૦. તૈલપ-મૃં સં ૧૨૨૧.

તે પછી રાજા બિજલ કલચૂરીએ અને તેના પુત્રે કચ્છાણુનું રાજ્ય કબ્જું. સં ૧૨૩૯.

૧૧. સોમેશ્વર ચોથો-મૃં સં ૧૨૪૫.

કલચૂરીવંશ (ત્રિપુરી-ચેદી)

૧. કોષ્ઠલ-સં ૯૩૨. ૧૦. કરણ-સં ૧૦૯૭. ૧૧. યશઃકરણ-સં ૧૧૭૭. ૧૨. ગજકરણ-સં ૧૨૦૭.

૧. પરમારવંશ (ચંદ્રાવતી)

૧. સિંધુરાજ-રાજા કુવનો બીજો પુત્ર ઈંદ્રદેવ સં ૮૬૦માં ગુજરાતનો રાજા બન્યો. આ અરસામાં પરમારવંશ ઉદયમાં આવ્યો. તેનો મૂલ પુરુષ ધૂમરાજ હતો. તેના વંશનો સિંધુલ પરમાર ચંદ્રાવતીનો પહેલો રાજા હતો. ચંદ્રાવતીનું અસલ નામ ચંડાઉલી અને 'કાવલી' મળે છે.

૨. ઉત્પલરાજ—હુઃશલ્ય.

૩. અરણ્યરાજ—તેનું મૂળ નામ પાલ્લવ હોવાનું સંભવે છે. તે સં ૧૦૦૧ લગલગમાં રાજ થયો. ત્યાર પછી તેને અરણ્યમાં રહેવું પડ્યું. તેણે એક વાર અચલગઢની તળેટીના જૈન દેરાસરની પિત્તલની જૈન પ્રતિમાને ગળાવી નાખી તેના નંદી બનાવ્યો અને તે દેરાસરને શિવાલય બનાવી દીધું. આથી તેને કોઠ રોગ ફૂટી નીકળ્યો. તેણે શાંતિ માટે કરેલા સ્વયંભૂ ઉપાયો નિષ્ફળ ગયા. જંગલમાં તેને આં શીલધવલ^૧ મળ્યા. તેણે તેમને પોતાની ભૂલ જણાવી અને પ્રાયશ્ચિત્ત માગ્યું. આચાર્યશ્રીએ તેને ઉપદેશ આપ્યો. તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું : ‘તું નવી જિનપ્રતિમા બનાવી; તેની પૂજા કર, એના નહવણ જળથી તારો રોગ શમી જશે.’ રાજાએ પૂજા કરી, એના નહવણ જળથી તારો રોગ શમી ગયો. શરીર નવપદ્મવજેવું એ પ્રમાણે કયું અને તેનો રોગ શમી ગયો. શરીર નવપદ્મવજેવું બની ગયું. રાજાએ સં ૧૦૧૧ માં ધાંધાર પ્રદેશમાં પાલનપુર વસાવ્યું, દરબારગઢ બનાવ્યો, તેની બારીમાંથી લગવાનનાં દર્શન થઈ શકે એ રીતે રાજવિહાર બંધાવ્યો અને તેમાં સં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેના નિલાવખર્ચ માટે નવા નવા લાગા બાંધી આપ્યા અને રાજા પણ ઘણો સમય અહીં રહેવા લાગ્યો. આ સ્થાન આજે પાલનપુરમાં પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.^૨

૧. આં શીત્રાંકસરિ સં ૬૩૩, (જૂઓ, પ્રકં ૩૪, ૫૦ ૫૬૧) આ સમયમાં જાત્રાલિંગચર્મા પણ એક શીલસરિ થયા હતા.

૨. અચલેશ્વર મહાદેવનું મોટું દેવાલય છે તે મૂળ જૈનમંદિર હતું એવું અનુમાન થાય છે. જ્યારે સં ૨૦૦૩ ના ફાગણ માસમાં હું આજુ પહોંચ ઉપર ગયો ત્યારે આ દેવાલય મેં બરાબર નિહાળેલું છે. આ દેવાલયના ગર્ભ-ગૃહની ત્રણે બાજુએ ફરી શકાય એવા બહુ સાંકડો માર્ગ રાખેલો છે. પાછલી દોવાલે મધ્યમાં એક આડો પથ્થર મૂકેલો છે, જેની નીચે યજ્ઞને દરનાર નીકળી શકે છે. ગભારાનું બારણાખ અને બહારના મંડપનું બારણાખ જોતાં દેવળ પુરાણ જૈન દેવળ જ છે. ગર્ભાગારમાં શિવલિંગ નીચાણની જમી ઉપર છે અને છેક દોવાલની નજીકમાં જોડો ખાડો છે, જેમાં પાણી હોય એમ જણાય છે. જગ્યાના માપની દૃષ્ટિએ આ જિનમૂર્તિ નીચેની કૂર્મની જગા છે.

તેના મંત્રી કુંકણે અંદ્રાવતીમાં જિનાલય બંધાવ્યું હતું અને વરગચ્છના આઠ સર્વદેવસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી.

(જૂઓ, શ્રીહીરસૌભાગ્યકાવ્ય, હોરસૂરિરાસ, સોહમકુલપટ્ટા-વલી ઉઠ ૪, પાલનપુર ગઝલ, આત્માનંદપ્રકાશ, વર્ષ :

પર, અંક : ૬, ૭ સં ૨૦૧૨નો પોપ-માહ અંક; ગુર્વાવલી)

આ ઉદ્દેશથી સ્પષ્ટ છે કે, સં ૧૦૦૧ લગભગમાં ભૃગુ પાર્શ્વનાથનું મંદિર અચલેશ્વરનું મંદિર બન્યું હતું અને સં ૧૦૧૧ માં પાલનપુરમાં પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બન્યું હતું.

શ્રી. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી પોતાના સંશોધનમાં સાફ સાફ જણાવે છે કે, ‘અચલેશ્વર મહાદેવનું મોટું દેવાલય મૂળ જૈનમંદિર હોય એવું અનુમાન થાય છે.

૪. કુબજુરાજ—ખીળું નામ કાન્હડકે.

૫. ઘરણીવરાહ—તે હથુડીના રાજા ધવલ રઠોડને શરણે ગયો, પણ સોલંકી મૂળરાજે તેને હરાવ્યો. આખૂનો તે પ્રદેશ (સં ૧૦૫૩) ગુજરાતના તાબે ગયો. (જૂઓ, પ્રકં ૩૪, પૃ ૦૬૫)

૬. દેવરાજ—ખીળું નામ મહીપાલ સં ૧૦૫૬.

૭. ધંધૂકે—આ સમયે અંદ્રાવતીમાં ૪૪૪ જૈન ઠેરાસરો, ૬૬૬ શિવાલયો હતાં, જે લાકડાનાં બનેલાં હતાં. મહમ્મદ ગિઝનીએ સં ૧૦૮૦ માં અંદ્રાવતી, દેલવાડા, સોમનાથ તથા પાટણ લાંબ્યાં. આ સમયે રાજા ભીમદેવ કંથકોટમાં ભરાઈ બેઠો એટલે રાજા ધંધૂકે સ્વતાંત્ર થવા માથું ઊંચક્યું, પણ મંત્રી વિમલે સૈન્ય સાથે અડાઈ

રત્તો મુઠ્ઠર છે અને મંડપ વિશાળ છે તેમાં જમણી બાજુએ ધણા રાજાઓની મૂર્તિઓ અને ધણા પર લેખો પણ છે. આ દેવળની પાછળ એક વાવ અને આજુમાજુ નાનાં-મોટાં શિવાલયોથી યોગાન રોકાઈ ગયું છે. તેમાંથી બે-ત્રણ શિવાલયો મુઠ્ઠર છે. અચલેશ્વરનું દેવાલય ધણું પુરાતન અને પુરાણની વાત મુજબ તે પાર્શ્વનાથનું જ હતું. આ દેવળને શૈવદેવળમાં ઠાણે ફેરવ્યું તેના લેખિત પુરાવો બતાવેલા મુશ્કેલ છે.

(-‘ગુજરાત’ માસિક, પૃ ૧૨, અંક : ૨, અચલગઢ આત્માનંદપ્રકાશ, પૃ ૫૩, અંક : ૭, સં ૨૦૧૨ માહ)

કરીને ચંદ્રાવતીનો કબજો લીધો. ધંધૂક લોજદેવને શરણે ચાલ્યે ગયો હતો, તેને ખોલાવી, સમજાવી ફરી વાર ગુજરાતનો મહા મંડલેશ્વર બનાવ્યો. આઠ ધનેશ્વરે સં ૧૦૯૫ માં ‘સુરસુંદરીચરિયં’ રચ્યું. મંત્રી વિમલે પણ સં ૧૦૮૮ માં આખૂ ઉપર ‘વિમલવસહી જિનપ્રાસાદ’ બંધાવ્યો અને શ્રીદેવીના નામે સીરોત્રા ગામ વસાવી તેમાં જૈન દેરાસર બંધાવ્યું, જેનાં ખંડિયેરે આજે ત્યાં ગામ બહાર છે.

૮. પુણ્યપાલ—સં ૧૦૯૯ થી ૧૧૦૨.

૯. કૃષ્ણરાજ બીજો—તે પુણ્યપાલનો ભાઈ હતો. તેણે સ્વતંત્ર થવા પ્રયાસ કર્યો. આથી રાજા ભીમદેવે તેને પકડીને કેદમાં નાખ્યો અને નાડોલના રાજા બાલપ્રસાદ ચૌહાણના કહેવાથી તેને છોડ્યો. તેનાથી કિરાડુની શાખા નીકળી, જેમાં ૧૦. સોછરાજ, ૧૧. ઉદયરાજ, ૧૨. સોમેશ્વર સં ૧૨૧૮ માં થયા.

૧૦. ધ્રુવભટ્ટ.

૧૧. રામદેવ.

૧૨. વિક્રમસિંહ—તે રામદેવનો ભાઈ હતો. તે બળજબરીથી રાજા બની બેઠો હતો. જ્યારે રાજા કુમારપાલે અજમેર પર ચડાઈ કરી ત્યારે તેણે વિશ્વાસઘાત કર્યો હતો એટલે રાજા કુમારપાલે તેને ગાદી પરથી ઉઠાડી મૂક્યો.

૧૩. યશોધવલ—તે રામદેવનો પુત્ર હતો. સં ૧૨૦૨ માં ગુજરાતનો મહામંડલેશ્વર હતો. તેને સૌભાગ્યદે રાણી હતી, જે ચૌલુક્ય કન્યા હતી. કાકો વિક્રમસિંહ અજમેરના રાજા અર્જુનરાજની મદદથી ખટખટ કરીને યશોધવલને હઠાવી આપ્યો. રાજા બન્યો. અને તેણે રાજા કુમારપાલે સં ૧૨૦૭ માં અજમેર પર ચડાઈ કરી ત્યારે વિશ્વાસઘાત કરેલો, આથી કુમારપાલે તેને હઠાવી યશોધવલને ચંદ્રાવતીની ગાદી ઉપર બેસાડ્યો હતો. રાજા યશોધવલે ગુજરાત તરફથી રાજા બલ્લાલને હરાવ્યો હતો.

૧૪. ધારાવર્ષદેવ—સં ૧૨૨૦ થી ૧૨૭૬. તે રાજા કુમાર-પાલનો પ્રીતિપાત્ર હતો. મંત્રી આંબડે કોંકણપતિ મહિલકાળુનને

માર્યો ત્યારે તે સાથે હતો. અફઘાનનો મહમ્મુદ શાહખુદીન ઘોરી સં. ૧૨૩૨-૩૪ માં ગુજરાત પર ચડી આવ્યો અને હાર્યો ત્યારે તેને હરાવવામાં પણ ધારાવર્ષની પૂરી મદદ હતી. જો કે શાહખુદીનના સૂબા કુતબુદીન ઐબકે સં. ૧૨૫૪ માં આખૂની તળેટીમાં તેને હરાવ્યો હતો, ત્યારે ઐબક પાટણુ જઈ પાછો આવ્યો ગયો હતો. આ રાજાના સમયના ૧૪ શિલાલેખો મળે છે.

કછોક્ષીગચ્છના આ. ઉદયસિંહે સં. ૧૨૬૩ માં ચંદ્રાવતીમાં આ રાજાની અધ્યક્ષતામાં મંત્રવાદીને હરાવ્યો હતો. આખૂ ઉપર ત્રણ પાડાને એક જ બાણ વડે વીંધતી આ રાજાની સં. ૧૫૩૬ ની મૂર્તિ વિદ્યમાન છે. આ રાજાએ સં. ૧૨૪૫ ના ભાદરવા સુદિ ૧ ને બુધવારે આખૂ પહાડના ફીલણી ગામના વશિષ્ઠાશ્રમની રક્ષા માટે શિલાલેખીય હુકમ બહાર પાડ્યો હતો. જે પરથર આજે પણ આખૂ રોડથી પશ્ચિમમાં મંડાર જતી સડક ઉપર વિદ્યમાન છે.

તેને ગીગારદેવી અને શૃંગારદેવી નામે બે રાણીઓ હતી. શૃંગારદેવીએ લં. પાર્શ્વનાથના દેરાસરના નિભાવ માટે જમીન આપી હતી.

(-જૂઓ, શ્રી. વિશ્વેશ્વરનાથ દેઉનો 'આખૂકે પરમાર' નામનો લેખ)

રાણી શૃંગારદેવી નાડોલના મંડલેશ્વર કેલ્હણ ચૌહાણ (સં. ૧૨૨૧ થી ૧૨૪૯)ની પુત્રી હતી. પીંડવાડા પાસેનું ઝાડોક્ષી^૧ તેને કાપડામાં મળ્યું હતું. કામદાર નાગડ તેના તરફથી ત્યાં વહીવટ કરતો હતો. ગોકિયોએ સં. ૧૧૩૪ ના વૈશાખ વદિ ૧૩ ને રવિવારે ઝાડોક્ષીના લં. મહાવીરસ્વામીના મંદિરનો છુર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તેનું છ ચોકીવાળું ત્રિલોકપ્રાસાદ દ્વાર બનાવ્યું. તેમાંની બે ચોકીનો ખર્ચ મંત્રી નાગડે આપ્યો હતો અને રાણી શૃંગારદેવીએ સં. ૧૨૫૫ ના આમે સુદિ ૭ ને બુધવારે લં. મહાવીરસ્વામીની પૂજા માટે મોટી આવકની કૃપાવાળી જમીન ભેટ આપી.

(-પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લેખાંક :

૪૩૦, નં. ૨૦૩૦, ક્રમાંક : ૧૫૮)

૧. ઝાડોક્ષી માટે જૂઓ પ્રા. ૪૩, 'શૃંગારદેવી' વિષે ટિપ્પણ.

ધારાવર્ધનો નાનો ભાઈ પ્રહ્લાદન હતો. તે પરાક્રમી, કવિ, શાસ્ત્રનો જાણકાર, પરાપકારી અને મોટો દાની હતો.^૧ તેને કુર્યાલ સરસ્વતીનું બિરુદ હતું. (પ્રબંધકોશ) ચૂર્ણેશ્વર કુમારપાલના પુરો-હિત આમિગના પુત્રો સર્વદેવ તથા કુમારદેવ તેના વિદ્યાર્થીઓ હતા. કવિ સોમેશ્વર પણ આ જ કારણે તેને પોતાના પિતાના શુરુ તરીકે ઓળખાવે છે. તેણે ‘પાર્થપરાક્રમવ્યાયોગ’ નામે નાટકવિશેષની રચના કરેલી છે અને રાજા મુંજદેવ તથા લોજદેવ અંગે કરુણ રસવાળી કથા બનાવી હતી, જે આજે મળતી નથી. તેણે બીજા અંથો પણ બનાવ્યા છે. શુજરાતનો રાજા અજયપાલ (સં ૧૨૨૬થી ૧૨૩૨) મેવાડના રાણા સામંતસિંહ સાથે યુદ્ધમાં ધવાયો ત્યારે પ્રહ્લાદને તેના પ્રાણોની અને રાજ્યની વીરતાથી રક્ષા કરી હતી. તેણે સં ૧૨૭૪ માં પાલનપુર વસાવ્યું. કેટલાએક લેખકો આ અંગે રાજા અરણ્યરાજની જેમ રાજા પ્રહ્લાદનનો ઇતિહાસ આપે છે. તેનો સાર એ છે કે, રાજા પ્રહ્લાદને જિનપ્રતિમાને ગળાવી નાખી તેથી તેને કોઢ રોગ થયો. આં શીલધવલના^૨ ઉપદેશથી તેણે નવી જિનપ્રતિમા ભરાવી, જેની પૂજાથી તેનો કોઢ દૂર થયો. આથી તેણે પાલનપુર વસાવી, ત્યાં રાજવિહાર બધાવી, તેમાં પદ્મવિદ્યા પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી, તેના નિભાવ માટે જુદા જુદા લાગા બાંધી આખ્યા વગેરે વગેરે.

અહીં કહ્યુંના થઈ શકે છે કે, રાજા પ્રહ્લાદને રાજા અજય-

૧. દેવી સરોજાનનસમવા કિં કામપ્રદા કિં સુરસૌરમેયી ।

પ્રહ્લાદનાકારધરા ધરાયા આયાતવત્યેષ નુ નિધયો મે ॥૩૧॥

—૫૦ સોમેશ્વરકૃત લેખપ્રચરિત

શ્રીપ્રહ્લાદનમન્ત્રેણ વિરત ત્રિશ્લોપકારવ્રતમ્ ॥

(—સુગૃહોત્સવ, સર્ગ : ૧૫, શ્લો ૫૨)

૨. એ સમયે વડપ્રસ્થમાં [૪૧] આં ધર્મધોપસરિની પાટે [૪૨] આં શીલયુગ્મ થયા હતા.

(—જુઓ, પ્રક્ર ૩૮, પ્રક્ર ૩૫)

૧૭. પ્રતાપસિંહ—અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ સં. ૧૩૬૮ માં અંદ્રાવતી લાંચું, લૂંટું અને તેનો નાશ કર્યો ત્યારથી અંદ્રાવતીનું પતન શરૂ થયું. આજે તેનું અસ્તિત્વ છેક ભુંસાઈ જવા આંચું છે. સંભવ છે કે, અંદ્રાવતી, પાલનપુર અને જગાણનો આ રાજ-વંશ સૌરાષ્ટ્ર તરફ ચાલ્યો ગયો હશે. તેમાંથી મૂળીનો પરમાર-વંશ જન્મ્યો લાગે છે.

૨. પરમારવંશ (બલોર)

૧. વાક્રપતિરાજ, ૨. અંદનદેવ, ૩. દેવરાજ, ૪. અપરાજિત, ૫. વીજડ—તેનું સં. ૧૧૬૫ નું દાનપત્ર મળે છે. ૬. તિહુઅણુદેવ તથા ધારાવર્ધ. ૭. વીશલદેવ—સં. ૧૧૭૪, (બલોરના કિલ્લામાં સં. ૧૧૭૪ નો શિલાલેખ છે.) (—જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૧૪)

૩. પરમારવંશ (માળવા)

૧. કૃષ્ણરાજ—તેનું બીજું નામ ઉપેન્દ્ર હતું. તે ખેડામંડલમાં હરસોલ (હર્ષપુર)નો રાજા હતો. માળવાનો માંડલિક હતો.

૨. વૈરિસિંહ.

૩. સીયક—સં. ૧૦૦૫ થી ૧૦૩૦. તેનાં બીજાં નામો સિંહ-દંત સિંહલક અને શ્રીહર્ષ મળે છે. ખેડામંડલ પ્રથમ કનોજના પડિહારોના તાબામાં હતું અને સં. ૯૬૦ લગલગમાં માલખેડના રાષ્ટ્રકૂટોના તાબામાં આંચું. તેમાં હરસોલ, વાઘાસા, કપડવંજ વગેરે ૭૫૦ ગામો હતાં. ત્રીજા કૃષ્ણરાજ (સં. ૯૯૩ થી ૧૦૨૩)ના સમયે સીયક ખેડામંડલનો મહામાંડલિક હતો. તેણે માળવા જઈ ઉજ્જૈન-માં રાજગાદી સ્થાપન કરી. સં. ૧૦૨૯ માં રાષ્ટ્રકૂટોની ધૂંસરીને રંગાવી દીધી. માળવાનો આ પહેલો પરમાર રાજા હતો. તેણે દત્તક પુત્ર મુંજને રાજ્ય આપ્યું અને પુત્ર સિંહરાજને યુવરાજ બનાવ્યો. મૃ.સં. ૧૦૩૦.

૪. મુંજદેવ—સં. ૧૦૩૧ થી ૧૦૫૨. તેનું બીજું નામ વાક્ર-પતિરાજ હતું. તે બહુ રૂપાળો હતો. રાજા સીયકને તે મુંજ ઘાસ-

માંથી મળ્યો હતો, તેથી તેણે તેને મુંજ નામ આપી માળવાની ગાદી આપી. મુંજે ચોતાના જન્મની વાતને છુપાવવા માટે રાણીને મારી નાખી, સિંધુરાજને દેશવટો આપ્યો અને પાછો આવતાં કેદમાં પૂરી રાખ્યો. મુંજદેવ સુદ્ધકુશળ હતો. તેણે આહડ લાંગ્રુ આથી મેવાડનો રાણો ખુમાણ (શાલિવાહન) અને શુજરાતનો રાજા મૂલરાજ હથુડીના રાજા ધવલ રાઠોડ(સં ૧૦૫૩)ને શરણે ગયા હતા. તેણે તિલંગ દેશ પર ચડાઈ કરી પણ ત્યાં તે પકડાયો અને કેદી બન્યો. માળવાના મંત્રીઓએ તેને લઈ જવા સુરંગનો રસ્તો તૈયાર કર્યો પણ મુંજ જેલમાં તૈલપના કાકા દેવલની રખાતની પુત્રી અને શ્રીપુરના રાજા ચંદ્રની વિધવા મૃણાલના પ્રેમમાં ફસાયો હતો. રાજા તૈલપે તેની દ્વારા સુરંગની વાત જાણી મુંજને રીખાવી રીખાવીને મારી નાખ્યો. તે અને તહનગઢનો રાજા રાજગચ્છના આઠ ધનેશ્વરને શુરુ તરીકે માનતા હતા. (—જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૯)

તે વિદ્વાન હતો. તેનો રચેલો ગ્રંથ મળતો નથી પણ તેના ગ્રંથનાં અવતરણો શ્રેયેન્દ્રની રચનામાં મળે છે. તેનાં પ્રાસંગિક પદો ‘પ્રબંધચિંતામણિ’ તથા ‘લોજપ્રબંધ’માં પણ મળે છે.

કવિ ધનપાલ (સં ૧૦૨૯), કવિ પદ્મગુપ્ત પરિમલ, કવિ ધનંજય (દશરૂપકકર્તા), આઠ અભિતગતિ (મં ૧૦૫૦ તથા સુભાષિત રત્નસંદોહકર્તા), પં ૬લાયુલ (પિંગલસૂત્ર વૃત્તિકાર) વગેરે તેની સલાના વિદ્વાનો હતા. તેને તિલંગપતિ તૈલપદેવની બહેન કુસુમવતી રાણી હતી. રુદ્રાદિત્ય નામે દીવાન હતો. તેણે હારિજ પાસે મુંજપર વસાવ્યું. તે તિલંગની જેલમાં સં ૧૦૫૨ માં મરણ પામ્યો. તૈલપે તેનું માથું રાજચોકમાં શૂલી ઉપર પડાવ્યું. તેને તે હમેશાં

મળતાં કેદમાં પૂર્યો, તે માળવાનો રાજા બન્યો નથી પણ લોજનાનો હતો તેથી માળવાનું તંત્ર તેણે ચલાવ્યું. તેના ત્રણે પુત્રો માળવાના રાજા બન્યા હતા. આથી સિંધુલનું નામ રાજવલીમાં દાખલ થયેલું મળે છે. તેણે ગુજરાત પર ચડાઈ કરી ત્યારે યુવરાજ ચામુંડે તેને પાછો હઠાવ્યો હતો. તે તપસ્વી કૃષ્ણર્ષિનો લક્ષ્મી હતો. તેના રાવત કૃષ્ણે શ્રીખીમા ઋષિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેમની દીક્ષામાં કુદરતી રીતે પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ હતી. (જૂઓ, પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૭૬) તે સં ૧૦૭૫ માં મરણ પામ્યો. કવિ પરિમલ આ રાજાનો આશ્રિત કવિ હતો, જેણે ‘નવસાહસાંકચરિત’ રચ્યું છે; જે ત્રીજો કાલિદાસ કહેવાય છે.¹

૧. કાલિદાસ અનેક થયા છે અને રાજશેખર પણ એક કર્તા વધુ થયા છે—

(૧) પુરન્દરવલો વિપ્ર શૂદ્રક શલ્લશાસ્ત્રવિત્ ।

ધનુર્વેદ ચૌરશાસ્ત્રં રૂપકે દ્વે તથાડકરોત્ ।

તસ્યામવજ્જરપતે કવિરાત્મગર્ભઃ શ્રીકાલિદાસ इति ચોડ્પ્રતિમપ્રભાવઃ ।

દુષ્યન્તભૂપતિકથા પ્રણયપ્રતિષ્ઠા રમ્યાભિધેયચરિતા સરસા ચકાર ॥

વિં ૨૦૦ ની આસપાસમાં શાસ્ત્રિવાહન મૌનમીપુત્ર ૧૧૬૬ રાજા થયો હતો તેણે ધનુર્વેદ, ચૌરશાસ્ત્ર, મૃચ્છકટિક તથા ૧૬ પ્રાશ્ન બનાવ્યાં તેની સમાના ધ્યાનથી કવિ કાલિદાસે ‘અભિધાનશાકુંતલ’ વગેરે (ત્રણ નાટકો) રચ્યાં (જૂઓ, સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તનું ‘કૃષ્ણચરિત’)

(૨) સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તનો સભાકવિ હરિષેષ, જેને કાલિદાસની ઉપધિ હતી તેણે રઘુવંશ, કુમારમંથાવ, મેઘદૂત, નલોદય તથા ઋતુમંદાર (પાંચ કાવ્યો) બનાવ્યાં. તે રઘુકાર તરીકે વિખ્યાત છે. તેણે સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તને (મં ૪૪૨) કૃષ્ણચરિત બનાવવામાં ઉત્સાહિત કર્યો હતો. (—સમ્રાટ સમુદ્રગુપ્તનું કૃષ્ણચરિત)

આં હરિષેષ કાલિદાસે મેઘદૂતમાં “શાપાન્તો મે મુનગ્ગશયનાદુલ્લિયતે શાર્ગ્ગપાળૌ” પદ આપ્યું છે, તેથી વિદ્વાનો કાર્તિક સુદિ ૧૧ ના દિવસે જન્મતો મનાવે છે. વિક્રમની વિદુષી પુત્રી પ્રિયંબુમંજરી વિષોત્તમા તેની પત્ની હતી, જે અંગે ‘અસ્તિ કવિદ્ વાગ્વિશેષઃ’ એ વાક્યની ઘટના પ્રસિદ્ધિ પામેલી છે. તે સમુદ્રગુપ્ત ૪૪૨, ચંદ્રગુપ્ત ૪૭૦ અને સંકુપ્ત ૫૨૫ ના સમય સુધી

૬. લોજદેવ—(સં ૧૦૫૨ થી ૧૧૧૨) તે સીયકનો સાથે પૌત્ર અને સિધુલનો મોટો પુત્ર હતો. મુજદેવે સિધુલરાજને કનડ્યો હતો અને લોજની જન્મકુંડલીમાં ૫૦ વર્ષનો રાજયોગ જાણીને તેના પુત્રને રાજ્ય મળશે નહીં એવી દહેશતથી લોજને મરાવી નાખવા પેંતરો રચ્યો હતો, પણ તે બચી ગયો તે યુવરાજ બન્યો અને અંતે માળવાનો રાજા પણ બન્યો, તેણે ધારાનગર વસાવીને પાટનગર બનાવ્યું. લોજદેવ ગૂરવીર, વિદાસી, વિદ્યારસિક, વિદ્વાન અને દૈનવીર ગણાતો તે સમયે ગુજરાતમાં ભીમદેવ (સં ૧૦૭૮ થી ૧૧૨૦), કર્ણાટકમાં વિક્રમાદિત્ય સોલંકી પાંચમો (સં ૧૦૬૫ થી ૧૦૭૪), જયસિંહ (સં ૧૦૭૪ થી ૧૦૮૬) તથા સોમેશ્વર (સં ૧૦૮૬ થી ૧૧૨૫), ડાહલદેશ (કલચૂરી) ચેદીની ત્રિપુરીમાં ગાગેય કલચૂરી (સં ૧૦૭૪ થી ૧૦૮૪) તથા કરણદેવ રાજાઓ હતા. લોજદેવને તે દરેક સાથે વૈર હતું તેણે ગુજરાતના એક વળતના રાજવી દુર્લભરાજના રાજચિહ્નો ખૂચવી લીધાં, તેથી ગુજરાત અને માળવા વચ્ચે વૈર વધ્યું. રાજા ભીમદેવ તેને પહોંચી શકે તેમ નહોતો છતાં તેને બહલો લેવાની તે તક જોઈ રહ્યો હતો.

એક વાર લોજે ગુજરાત પર ચડાઈ કરવાની રચના કરી. પહેલા પડાવમાં 'રાજવિઠબન નાટક' લખવાયું, ત્યારે ગુજરાતનો સધિપાલ દામોદર ત્યાં આવ્યો હતો. શરીરે તે કૂચડો હતો પણ તે ચતુર ઇન્તિ હતો તેણે છેલ્લો 'જ્યોતિર્વિદ્યાશરણ' નામનો અથ બનાવેલો છે.

(૩) તે ભોજરાજના પિતા સિન્ધુન વિક્રમ પરમારનો સમાક્રમિ હતો તેણે 'નવસાહસાક્યરિત' રચ્યું છે, જેમાં સિન્ધુન વિક્રમનું વર્ણન છે તેનું ખીલું નામ કવિ પદ્મયુત પરિમન પણ હતું. ભોજની 'સમાનો' મદાકવિ રાજશેખર જણાવે છે—

નૈવોડપિ જીયતે હન્ત ! કાલિદાસો ન કેનચિત્ ।

જાણારે સલિલોદ્ગારે કાલિદાસઝમી કિમ્ ।।

ગુંગારવર્ણનમાં એક કાવિદ સર્વજ્ઞ જિજ્ઞાસુ એવો નથી તો ખરી ત્રણ મહિમસોની તો વાત જ થી ?

લોજદેવને ત્યારે તેની જખર નહોતી પડી. એવી જ રીતે એક વાર લોજદેવ અને ગુજરાતના સૈનિકોનો મુકાબલો થયો હતો પરંતુ તેમાં લોજદેવ અણિગુહ્ય થઈ ગયો હતો.

રાજા લોજની સભામાં કેવીશ્વર ધનપાલ, વિદ્યાપતિ, વરરુંચિ,^૧ રાજશેખર બીજો વગેરે વિદ્વાનો હતા. એ સભામાં આં.મહેન્દ્ર સૂરિ, વાચનાચાર્ય શોભન, આં. ચંદનાચાર્ય, આં. સૂરાચાર્ય, આં. વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિ, આં. અન્નિતસેન શિષ્ય આં. જિનેશ્વરસૂરિ વગેરે જૈનાચાર્યો પધાર્યા હતા. તે આં. જિનેશ્વરનો (સં. ૧૦૫૨ થી ૧૧૧૨) ભક્ત હતો.

તે વિદ્વાનો અને વિદુષીઓને માન સન્માન અને દાન આપતો હતો. સરસ્વતી કુટુંબની કન્યા તથા વિજયા વગેરે વિદુષીઓને તો તેણે પોતાની રાણી કે રખાત બનાવી હતી.

આ સમયમાં નીલપટ નામે એક નવો શૈવમત નીકળ્યો હતો. એક સ્ત્રીપુરુષ સંલેહ એક ઘોતી પહેરી સાથે રહેતા હતા. આ મતમાં વામપંથની પ્રધાનતા હતી. લોજપુત્રી તેની ભક્ત બની. ભોળે એ મતનો વૃત્તાંત બાણી તે પંથને માનનારાં ૪૯ માણસોને મરાવી નાખ્યા અને તેમની સાથેની ૪૯ સ્ત્રીઓને ભગાડી મૂકી, આ મતનો નાશ કર્યો. (-અળંધાવડી)

રાજમૃગાંક જ્યોતિષ, રાજમાર્તંડક જ્યોતિષ, સરસ્વતી કંઠાભરણ, અલંકાર રાજમાર્તંડ, યોગશાસ્ત્ર, પૂર્તમાર્તંડ ધર્મશાસ્ત્ર, સમરાંગણ શિષ્યશાસ્ત્ર, ચમ્પૂ રામાયણ, શૃંગારમંજરી-કથા વગેરે એ યો લોજદેવની રચના મનાય છે. આ એ યો તેના છે કે તેના નામે ચડેલા છે તેનો નિર્ણય થઈ શકે એમ નથી.

૧. ભારતમાં ઇતિહાસ, વારચિ, વિદ્યાપતિ, રાજશેખર વગેરે નામવાળા કે મિત્રદવાળા અનેક વિદ્વાનો થયા છે. કેટલાએક ઐતિહાસિક ઉદ્દેશોથી સમજાય છે કે, ચિકમતી નવમી સદીમાં જન્મ લોજ થયો તેના સમયે કવિ માય, આં.માનવુંગસૂરિ, અકાલક રાજશેખર વગેરે વિદ્વાનો થયા હતા.

લોજરાજ ગ્વાલિયરના રાજા નરવર્મની પુત્રી સુલદ્રાને રાધા-
વેધથી પરણવાની ઈચ્છાએ રાધાવેધ શીખતો હતો.

લોજે એક વાર ધનુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ કરતાં એક શિક્ષાને વીંધી
નાખી ત્યારે ત્યાં આવેલા વૃદ્ધ સરસ્વતી ગિરુદવાળા ચંદનાચાર્ય
એક શ્લોક બનાવીને બોલ્યા. લોજદેવ તે સાંભળીને ખુશ થયો,
પણ બીજી પળે જ તે શ્લોકના ‘ઘસ્તા ધારા ઘરિત્રી’ પદનો બીજો
અર્થ કદ્ધીને જવાબ આપ્યો કે, આપ શાસ્ત્રોના પારગામી છો છતાં
આપે ઘસ્તા ધારા પ્રયોગ કર્યો જે ધારાના વિનાશની આગાહીરૂપ
છે. કેમકે જૈન નિર્ગથાની વાણી કદાપિ અસત્ય હોતી નથી. સૂરા-
ચાર્યે પણ એક પ્રસંગે લોજદેવને એ જ શ્લોક સંભળાવ્યો હતો.

લોજદેવે કરેલી અટકળ સાચી હતી. એક દિવસે કવિ કપૂરે ચેદીના
કરણુદેવની પ્રશંસાનું કાવ્ય બનાવ્યું; જેમાં તેણે કરણને બદલે
વિંધિની પ્રધાનતા વર્ણવી હતી, એટલે કવિને ધનામ મળ્યું નહીં.
હવે કવિએ કવિ નાચિરાજનું પ્રશંસાકાવ્ય બનાવ્યું. તેમાં વર્ણન હતું
કે, સરસ્વતીની આંખો છે મુંજ અને લોજ. તે ચાલ્યા જતાં સરસ્વતી
આંધળી બની છે, પણ તેની ટેકા-લાકડી કવિ નાચિરાજ છે. નાચિ-
રાજે આ સાંભળી કવિ કપૂરને ધનામ આપ્યું, પરંતુ રાજા કણે
આ શ્લોકમાંથી ભવિષ્યવાણી તારવી કે, કવિ કપૂર જીવતા લોજને
મરેલો લેખે છે તેથી લોજરાજ હવે મરી જશે એ નક્કી વાત છે.
તેણે દૂત મોકલીને લોજદેવને કહેવરાવ્યું કે, ‘ધારાનગરમાં તમારાં
૧૦૪ મંદિરો છે, ૧૦૪ ગીતપ્રબંધો છે, ૧૦૪ ગિરુદો છે પણ હું
૧૩૬ રાજાઓનો સ્વામી છું. આપણે બંને દ્વન્દ્વયુદ્ધ, ચતુરંગ સેના-
યુદ્ધ, ચતુરંગ વિદ્યાવાદ કે દાનસામર્થ્ય ખેલીએ; કાંતો તમે મને
જીતીને ૧૦૫ ગિરુદધારી બનો અને કાંતો હાર ખાઈને મને ૧૩૭
રાજાઓનો રાજેશ્વર બનાવો.

લોજદેવ હવે યુદ્ધપ્રિય રહ્યાં નહોતો. તે વિલાસી બન્યો હતો.
તેનો ખજાનો પણ ખાલી થવા આવ્યો હતો. તેણે યુદ્ધ ટાળવા એક
શરત મૂકી કે, ‘હું ઉજ્જૈનમાં અને તમે કાશીમાં એક જ દિવસે

૧૪. લક્ષ્મણરાજ—સં ૧૦૨૪ થી ૧૦૨૬. શાકંભરીનો લક્ષ્મણ ચૌહાણ આજીવિકા માટે પરદેશ જતો હતો ત્યારે એક રાત્રે નડૂલની બહાર તળાવના કાંઠે દેવાલયમાં રહ્યો. એ મમયે નડૂલમાં બ્રાહ્મણો વસતા હતા. મેવાડીઓ નડૂલમાં આવી અવારનવાર ધાડ પાડીને લૂંટતા હતા. આથી લક્ષ્મણ ચૌહાણે તેઓને મારી-લગાડી નાડોલનું રક્ષણ કર્યું. આ કારણે બ્રાહ્મણોએ તેને બહાર ગામ જતાં અહીં રોકી રાખ્યો. લક્ષ્મણ ચૌહાણે આસપાસનો પ્રદેશ છતી લઈ નાડોલનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. તે અહીં એક જૈન શેઠનો પુત્રીને પરણ્યો. તેનાથી તેને આસલ વગેરે ત્રણ પુત્રો થયા. આ જૈન રાણીનો પરિવાર આસવાલ બન્યો અને તેમનું ભંડારીગોત્ર બન્યું.

૧૫ શોભિજ,

૧૬. બલિરાજ—રાજા મુંજનો સમકાલીન.

૧૭. વિઘ્નપાલ—તે લક્ષ્મણનો પુત્ર હતો.

૧૮. મહેદ્ર—તે હથુંડીના રાજા ધવલની મદદથી રાજા બન્યો.

(જૂઓ, પ્રક્રં ૩૪, પૃં ૫૬૫)

૧૯. અણહિલ—તેને અહિલ નામે ભરીને હતો.

૨૦. બાલપ્રમાદ—ભીમદેવ અને લોજરાજનો સમકાલીન.

૨૧. જયેન્દ્ર—તેનું બીજું નામ જિંદ હતું.

૧ પિતાની દલાલીમાં જ રાજકુમારો પછી રાજા મનાતા હતા, એ દિસામે આ રાજવંશીના નામો વધેલા છે. વાસ્તવમાં નાડોલના ચૌહાણોમાં અનુક્રમે—૧૩ વાકપતિ, ૧૪ લક્ષ્મણ ૧૭ વિઘ્ન, ૧૮ મહેદ્ર, ૧૯ અણહિલ, ૨૧ જિંદ, ૨૪ અચરાજ, ૨૬ કદુકરાજ જયંતસિંહ, ૨૭ આલ્હણ, ૨૮ ડેલ્હણ, ૨૯ જયંતસિંહ રાજાઓ થયા હતા એમ સેવાડી વગેરેના ચિત્રા-લેખોમાં ક્રમ મળે છે.

‘પુગનન પ્રત્યે સચ્ચ’ (પૃં ૧૦૧-૧૦૨)માં નાડોલની ગણવંશી નીચે પ્રમાણે જતાવી છે—વાસદેવ, નગદેવ, ચિક્રમ, વદનભરાજ, દુર્લભરાજ, ચાંદન, ગોગે, અગ્ન્યરાજ, વીધરા, સિધરા, ૧૪ રાવન લાખણ, બનિરાજ, સોહી, માદિદ, અણહિલ, જિંદરાજ, આસરાજ, આલ્હણ, કીટ (પીર્તિપાલ), સુમરસિંહ, ઉદયસિંહ, ચાચિમદેવ, સામંતસિંહ, કાન્હડદેવ કૃત્વાદિ,

૨૨. પૃથ્વીપાલ—રાજ કરણુનો સમકાલીન, પુત્ર રત્નપાલ.

૨૩. જોજજલ—સં ૧૧૪૭. તેનું બીજું નામ જોજક હતું.

૨૪. અન્ધરાજ—સં ૧૧૬૭ થી ૧૨૦૦. તે જિંદનો પુત્ર હતો. તે રાજ સિદ્ધરાજનો સામંત હતો ત્યારે યુવરાજ કટુક, મંત્રી ચશોવીર, મંત્રીપૌત્ર થલક વગેરે હયાત હતા. એ વખતે યુવરાજેનું ભુક્તિનગર સેવાડી હતું. મંત્રીએ સં ૧૧૭૨ના માહ વદિ ૧૪ના રોજ ભં મહાવીરસ્વામીના ગોખલામાં ભં શ્રીશાંતિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને યુવરાજે ખાલમિત્ર થલકની પ્રેરણાથી તેની પૂજા માટે ૮ દ્રમ્મનો ખર્ચ ખાંધી આપ્યો. તેઓ સાંડેરકગચ્છના ઉપાસકો હતા.

(-જૂઓ, જિનવિજયણ, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ ભા ૨

લેખાંક : ૩૨૩, જૈન સં પ્રં ૬૦ ૭૩)

૨૫. રાયપાલ—સં ૧૧૮૬ થી ૧૨૦૨. તે રાજા પૃથ્વીપાલના પુત્ર રત્નપાલનો પુત્ર હતો. તેની પત્ની મીનલદે તથા પુત્રો રુદ્રપાલ, અને અમૃતપાલે સં ૧૧૮૬માં નાડુલાઈ તીર્થમાં દાન કર્યું હતું.

૨૬. કટુકરાજ—સં ૧૨૦૦ થી ૧૨૦૬. તે રાજા અન્ધરાજનો યુવરાજ હતો ત્યારે તેણે સં ૧૧૭૨માં સેવાડીના ભં મહાવીરસ્વામીના દેરાસરને ૬૨ સાલ ૮ દ્રમ્મનો ખર્ચ ખાંધી આપ્યો. તે જૈનધર્મપ્રેમી હતો, તેને સામંતસિંહ નામે યુવરાજ હતો.

(-જૂઓ, પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ભા ૨, લે ૦ ૩૨૩, ૩૨૪)

સં ૧૨૦૨ લગભગમાં અજમેરના યુવરાજ વિગ્રહ ચૌહાણે નાડોલ પર હલ્લો કર્યો હતો અને રાજા કુમારપાલ તરફથી આહકરાજ ધરદે આવી વિગ્રહરાજને પાછો હકાબ્યો હતો.

૨૭. આહલણદેવ—સં ૧૨૦૬ થી ૧૨૧૮. તે કટુકરાજનો નાનો ભાઈ હતો. રાજગચ્છના આં ધર્મધોષનો તે ઉપાસક હતો. તેને આહલણદેવી નામે પત્ની તથા કેલ્હણ, ગજસિંહ વગેરે પુત્રો હતા. તેણે રાજા કુમારપાલનું અમારિશાસન સાંભળી સં ૧૨૦૬ના માહ વદિ ૧૪ને શનિવારે કિચડુ વગેરે ત્રણ ગામોમાં ૮, ૧૧, ૧૪ તિથિઓ માટેનું અમારિશાસન પ્રવર્તાવ્યું હતું, જેમાં રાજા અને ઉપયુક્ત

બંને રાજકુમારોની સહીઓ કરેલી છે.

(-જિનવિજયણ, પ્રાં ૧૦ લેં સં ૦ ભાં ૨, લેખાંક ૩૪૬)

રાણી આનલદે રાષ્ટ્રકૂટ સહુલની પુત્રી હતી. તેણે સં ૦ ૧૨૨૧ના માહ શુદ્ધિ ૨ના રોજ સાંડેરાવના જૈન મંદિરમાં લ૦ મહાવીર-સ્વામીના જન્મોત્સવ માટે વાર્ષિક લાગો આપ્યો હતો.

(-પ્રાં ૧૦ લેં સં ૦ ભાં ૨, લેખાંક ૩૪૬)

૨૮. કેહુલણદેવ—સં ૦ ૧૨૪૧ થી ૧૨૪૬. તે રાજા આહુલણનો મોટો પુત્ર હતો. રાજા કુમારપાલનો પ્રીતિપાત્ર હતો. રાજગચ્છના આં સાગરચંદ્રના ઉપદેશથી તે જૈન બન્યો હતો,

તેને માતા આહુલણદે, રાણી જહુલણ, પુત્રો કીર્તિપાલ, લાખણ-પાલ, અભયપાલ, મોઢલદેવ, અને જયંતિસહ તેમજ શૃંગારદેવી નામે પુત્રી હતી. વાહુલણ નામે મહામાત્ય હતો. તે સૌ જૈનધર્મપ્રેમી હતા.

તેણે પિતાના રાજ્યમાં સં ૦ ૧૨૦૬ માહ વદિ ૧૪, ૮, ૧૧, ૧૪ની તિથિઓમાં અમારિ પ્રવર્તાવી હતી. માંમનું બલિદાન સહંતર બંધ કરાવ્યું હતું. તે આજ્ઞાનો ભંગ કરનાર પ્રત્યે સખત વલણ દાખવતો.

(-જૂઓ, પ્રભાવકચરિત્ર, હેમપ્રબંધ, મુંબઈ

ગેઝેટિયર અં ૧, ભાં ૧, પૃ ૧૬૩)

રાજા કેહુલણ તથા રાજમાતાએ સં ૦ ૧૨૨૧માં સંડેરકના જૈન મંદિરમાં ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૩ના ઉત્સવ માટે વાર્ષિક ખર્ચ બાંધી આપ્યો. રાણી જહુલણદેવીએ સં ૦ ૧૨૩૬માં લ૦ પાર્શ્વનાથના હેરાસરમાં સ્તંભ કરાવી આપ્યો, સાલિયાણું પણ બાંધી આપ્યું. રાજકુમાર મોઢલે સં ૦ ૧૨૪૧ માં ઘંધાલુક (ઘંધાણી)તીર્થના લ૦ મહાવીરસ્વામીના હેરાસરની સાલગીરા માટે જકાત આવકમાંથી ખર્ચ બાંધી આપ્યો. પુત્રી શૃંગારદે તે ચંદ્રાવતીના રાજા ધારાવર્ષ પરમારની રાણીએ સં ૦ ૧૨૫૫ માં ઝાટોલીના હેરાસરમાં લ૦ મહાવીરસ્વામીની પૂજા માટે બહુ આવકવાળી વાડીનું દાન કર્યું. તેના કામદારે પણ દાન કર્યું.

(-પ્રાચીન જૈંલેંસં ૦ ભાં ૨, લેખાંક :

૩૪૬ થી ૩૫૦, ૪૨૪ થી ૪૩૦)

તેને કીર્તિપાલ નામે પુત્ર હતો. (લેખાંક : ૩૪૭, ૩૪૮) કોઈ કોઈ તેને તેનો ભાઈ માને છે. કીર્તિપાલ જલોરનો રાજા બન્યો. આથી એ વંશ સોનગરા ચૌહાણ કહેવાયો.

૨૬. જયંતસિંહ—સં ૧૨૪૬ થી ૧૨૫૧. તેની પરંપરામાં રાજા ધાંધલદે (સં ૧૨૬૫ થી ૧૨૮૩) થયો હતો.

૨. ચૌહાણોની રાજવલી (જલોર સોનગિરા)

૨૭. આહલણદેવ—સં ૧૨૦૬ થી સં ૧૨૧૮. તે નાટોલનો રાજા હતો. તેને કેહલણદેવ, ગજસિંહ અને કીર્તિપાલ એ ત્રણ પુત્રો હતા. શિલાલેખો (નં ૩૪૭, ૩૪૮)માં તેને રાજા કેહલણનો પુત્ર બતાવ્યો છે. કીર્તિપાલ જલોર ગયો અને ત્યાંનો રાજા બન્યો.

૨૮. કીર્તિપાલ—સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૩૯.

૨૯. સમરસિંહ—સં ૧૨૩૯ થી ૧૨૬૨. તેણે જલોર સોહનગઢ સમરાવ્યો ત્યારથી તેના વંશજો સોનગિરા ચૌહાણ કહેવાયા.

તેના ખીજા પુત્ર મહણસિંહના વંશજો આખૂતા અને પછી સિરોહીના રાજા બન્યા. તેની પુત્રી લીલાદેવી રાજા લીમદેવની રાણી બની હતી.

. તેના ભંડારી પાર્શ્વવીરના પુત્ર મંત્રી યશોવીર તથા અજયપાલે સં ૧૨૩૯માં જલોરમાં ભંડારી સમલદેવનું મંદિર બંધાવ્યું. રંગમંડપ કરાવ્યો અને તે પ્રસંગે લખાવવા માટે આં વાહિદેવસૂરિની પરંપરાના આં રામભદ્રે ‘પ્રબુદ્ધરોહિણ્ય’ નાટક રચ્યું હતું. તે રાજાની આજ્ઞાથી મંત્રી યશોવીરે સં ૧૨૪૨ માં કુમારવિહારનો સમુદ્ધાર કરાવ્યો અને ત્યાર પછી તોરણ, ધ્વજ, મંડપ, દંડ કળશ વગેરે ચડાવ્યા.

૩૦. ઉદયસિંહ—સં ૧૨૬૨ થી ૧૩૦૬. તેના ખજાનાનો મંત્રી યશોવીર શિલ્પશાસ્ત્રનો મોટો જાણકાર હતો. તેણે સં ૧૨૮૭ માં લૂણિગવસહીની શિલ્પ અંગેની ભૂલો બતાવી હતી.

(—જૂઓ, પ્રબંધચિંતામણિ, પ્રબંધકોશ, ઉપદેશતરંગિણી)

દુઃસાધવંશના ઉદયસિંહ અને તેનો પુત્ર યશોવીર પણ આ

રાજના મન્નીતા જૈન મંત્રીઓ હતા. તેમણે પ્રણ્યાયુ, બલોર, માદડી વગેરે સ્થળે જિનમંદિરો બનાવ્યાં.

૩૧. આચિગદેવ—સં ૧૩૦૬ થી ૧૩૩૪. તેણે સં ૧૩૨૧ના ચૈત્ર વદિ અમાવસ્યા ને સોમવારે, અથવા સં ૧૩૨૬ માં સેવાડી પાસે કરેડા ગામમાં ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં પૂજા માટે લાગો બાંધી આપ્યો. તેમજ સં ૧૩૩૩ ના આસો સુદિ ૧૪ ને સોમવારે યાશપદ્રગચ્છના આં પૂર્ણચંદ્રના ઉપદેશથી તેમની નિશાના ભં મહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં યાત્રા-ઉત્સવ માટે દર સાલ અનાજ તથા દ્રવ્યોના લાગો બાંધી આપ્યો, જેમાં મંત્રી ગજસિંહ અને તે દેશના વહીવટદાર તેમજ કર્મસિંહનાં નામે છે.

(—પ્રાચીન જૈં લેં સં ભાં ૨, લેખાંક : ૩૩૦,
જૈંમં ૩૦, ક્રમાંક : ૧૧, પ્રકં ૩૫, પૃં ૪)

૩૨. સામંતસિંહ—સં ૧૩૩૮ થી ૧૩૫૩.

૩૩. કાન્હડદે—અલાઉદ્દીન ખિલજીએ સં ૧૩૬૬ માં બલોરમાં લડાઈ કરી તેમાં આ કાન્હડદે અને વીરમદે માર્યા ગયા હતા. પદ્મનાભ કવિએ સં ૧૫૧૨ માં તેના વિશે ‘કાન્હડદે પ્રબંધ’ રચ્યો હતો.

૩૪. માલદેવ—તે કાન્હડદેનો નાનો ભાઈ હતો.

૩૫. વણવીર. ૩૬. રણવીર.

૭. ચૌહાણોની રાજવલી (સિરોહી)

૩૨. સમરસિંહ—સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૬૨.

૩૩. મહણસિંહ—તે આબૂનો રાજા થયો.

૩૪. પ્રતાપમુલ.

૩૫. વીજડ—સં ૧૩૩૩. તેનાં બીજાં નામે વીરમદે અને દશરથ હતાં. તેને લુણિગ, લૂંદ, લક્ષમણ અને લૂણવર્મા નામે પુત્રો હતા.

૩૬. લુંભાણ—સં ૧૩૩૭ થી ૧૩૭૮. તેનાં બીજાં નામે લૂંદ, લુંલ, લુંલો, લાલિગ વગેરે હતાં.

૩૭. તેજસિંહ—તેના સમયે સં ૧૩૭૮ માં આબૂ ઉપર શેઠ જેલ્હાના વંશના શા. લાલિગ, વીજડ વગેરે ૬ લાઈઓએ વિમલ-

વસહીનો છાણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તેજસિંહના ભાઈ તિહુણકે વશિષ્ઠનું મંદિર બંધાવ્યું.

૩૮. કાન્હડદે—સં ૧૩૬૩ થી ૧૪૦૦. ૩૯. સામંતસિંહ, ૪૦. સલખણ, ૪૧. મહારાવ રણમદલ, ૪૨. શિવભાણુ—તેણે સં ૧૪૬૨માં કિલ્લા સાથે સિરણવાવ ગામ વસાવ્યું.

૪૩. સહસ્રમદલ—તેણે સં ૧૪૮૨ના વૈશાખ સુદિ ૨ ના દિવસે સિરણવાવ પાસે સિરોહી વસાવ્યું. તે તપાળ આજ શ્રીમુનિ-સુન્દરસૂરિનો ભક્ત હતો. અહીં પહાડી નીચે એક પડથાર પર એકીસાથે ૧૪ જિનાલયો આજે પણ શોભી રહ્યાં છે.

૬. ચૌહાણોની રાજવંશી (શાકંભરી—અજમેર)

૧૩. વાક્રપતિરાજ પહેલો—તેને ત્રણ પુત્રો હતા. ૧૪. સિંહ-રાજ—સં ૧૦૧૩, ૧૫. વિઘ્નહરાજ ખીજો—સં ૧૦૩૦, ૧૬. તેનો ભાઈ દુર્લભરાજ, ૧૭. તેનો ભાઈ ગોવિંદ, ૧૮. વાક્રપતિરાજ ખીજો, ૧૯. વીર્યરાજ—સં ૧૦૮૨, ૨૦. તેનો ભાઈ ચામુંડ, ૨૧. દુર્લભરાજ (રાજા કરણનો સમકાલીન), ૨૨. વિઘ્નહરાજ ત્રીજો, ૨૩. પૃથ્વીરાજ મહેલો, ૨૪. અજયદેવ—તેણે અજમેર વસાવ્યું. ૨૫. અણ્ણીરાજ—તેને પુત્ર જગદેવે સં ૧૨૦૮માં મારી નાખ્યો. ૨૬. જગદેવ, ૨૭. વિઘ્નહરાજ ચોથો—સં ૧૨૧૨ થી ૧૨૨૦. ૨૮. અમરગંગ, ૨૯. પૃથ્વીરાજ ખીજો, ૩૦. સોમેશ્વર—સં ૧૨૨૬ થી ૧૨૩૬. તે અણ્ણીરાજ-કંચનદેવીનો પુત્ર અને સિદ્ધરાજનો દૌહિત્ર હતો. ૩૧. પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ત્રીજો—સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૪૬. તેને શહાણુદીન ઘોડીએ સં ૧૨૪૬માં મારી નાખ્યો.^૧ ૩૨. હરિરાજ—સોમેશ્વરનો ખીજો પુત્ર હતો.

ચૂડાસમા રાજવંશી (જૂનાગઢ)

ઇતિહાસ કહે છે કે, ગુજરાતના આવડા ચાંચિયાપણું કરતા હતા મણુ-વનરાજ આવડાએ તેને સદંતર બંધ કરાવ્યું.

૧. જૂઓ, દિલ્લીના મુસલમાન આદમીનો મનિહાસ પ્રકં ૪૪.

સોરઠના ચૂડાસમાની ગાદી ગિરનારની તળેટીમાં જૂનાગઢમાં હતી. તેઓ પણ ગિરનાર, કોડિનાર અને સોમનાથના યાત્રિકોતે, લૂંટતા, અને રંજડતા હતા. દરિયાનાં વેપારી વહાણોને લૂંટવાની ચાંચિયા-ગીરી કરતા. તેઓ માંસ ખાતા, દારુ પીતા, વ્યલિયાર કરતા અને સ્ત્રીઓની લાજ લૂંટતા હતા. તેમના પાશવી જીવનનો ચિતાર ‘દ્વયા-શ્રયમહાકાવ્ય’માંથી જાણવા મળે છે. તેઓ યાદવ હતા પરંતુ આ ધંધાથી આંખીર કહેવાતા હતા.

કચ્છનો રાવ અને સિંધના મેલેચ્છો તેમના સાગરીત હતા. મોટા ભાગે લૂંટારા રાજા માટે તિરસ્કારસ્પ્યક ‘હમ્મીર’ શબ્દ વપરાય છે.

ચૂડાસમાનો રાજવંશ નીચે પ્રમાણે જાણવા મળે છે—

૧. હમ્મીર—તેણે સં૦ ૮૯૦ લગભગમાં ગોંડલના સંઘપતિ ધારશીના સંઘને યાત્રા કરતાં રોક્યો અને તેના પુત્રો તેમજ સુલટોને મારી નાખી ધન લૂંટી લીધું. આથી આં બપ્પભટ્ટિ અને રાજા નાગાવ લોક અહીં આવ્યા ત્યારે ગિરનાર તીર્થ પહેલાંની જેમ શ્વેતાંબર જૈનોને અપાવ્યું. (પ્રક૦ ૩૨, પૃ૦ ૫૩૧, ૫૩૨)

૨. મૂળરાજ. ૩. વિશ્વવરાહ (ધરણીવરાહ).

૪. અહરિયુ—તેણે સં૦ ૯૯૬ લગભગમાં એક યાત્રાસંઘને લૂંટવા ધાર્યું પણ આં બલિલદ્રસૂરિની વિદ્યાથી તેને તેમની આગળ નમવું પડ્યું. તેણે માફી માગી અને સંઘે નિર્ભયપણે યાત્રા કરી.

(પ્રક૦ ૩૪, પૃ૦ ૫૭૫, ૫૭૬)

૫. આં મહીપતરામ નીલકંઠ લખે છે કે, ‘સોરઠનો રાજા અહરિયુ પ્રભાસ સોમનાથની યાત્રાએ જનારને લૂંટવા લાગ્યો. જૂનાગઢ પતિએ તેને સજા કરવાને ચડાઈ કરી. એ સમયે કચ્છનો રાજા લાખો તથા કેટલાક મિત્ર અને માંડલિક રાજા સોરઠના રાજાની કુમકે ગયા, તેથી તેની કને જબરું લશ્કર થયું. મૂળરાજે તેનો પરાજય કર્યો. અહરિયુ અને લાખો રણમાં પડ્યા.’

(—ગુજરાતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પૃ૦ ૧૧)

૫. કવાત—સં૦ ૧૦૩૮, ૬. રા’ દયાલ—સં૦ ૧૦૫૬, ૭. નવપણ

પહેલો-સં ૧૦૮૦, ૮. ખેંગાર-સં ૧૧૦૦. તેં એક દિવસે શિકારમાં ભૂલેા પડ્યો. તેણે એક ચારણને માર્ગ પૂછ્યો. ચારણે સાફ સાફ સંભળાવ્યું કે, જીવદયા એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે. રા'એ ખુશ થઈ તેને ગરાસ આપ્યો. ૯. નવઘણ ખીજે-સં ૧૧૨૩.

૧૦. રા' ખેંગાર-તેણે પાટણના ધનાઢ્ય યાત્રાસંઘને લૂંટવાનો ઇરાદો કર્યો. તેમાંથી તેને પુષ્કળ ધન અને સોના-ઝવેરાતના દાગીના મળવાની મોટી આશા હતી. તેણે ત્યાં સંઘપતિને એક દિવસ વધુ રોક્યો પણ રાજમહેલમાં તે જ રાતે અચાનક મોટું મરણ થયું. મલધારી આં હેમચંદ્રસૂરિ રાજાનું મન કળી ગયા હતા. તેમણે આ મરણના બહાનાથી રાજમહેલમાં જઈ રા'ને ઉપદેશ આપ્યો અને રા'ને નીતિને માર્ગે વાળ્યો. રાજા સિદ્ધરાજને જ્યારે ખબર મળી ત્યારે તેણે સોરઠ ઉપર ચડાઈ કરી અને રા' ખેંગારને જીવતો પકડી પાંજરામાં પૂર્યો અને કાયમને માટે એ પાશવીલીલાનો અંત આણ્યો. (—આં ચંદ્રસૂરિકૃત 'મુણિસુવચચરિય' પ્રં ૩૮)

૧૧. નવઘણ ખીજે-સ્વં સં ૧૧૬૬.

૧૨. રા' કવાત-સ્વં સં ૧૨૦૮.

૧૩. રા' જયસિંહ-સ્વં સં ૧૨૨૮.

૧૪. રાયસિંહ. ૧૫. મહીપાલ-સં ૧૨૩૧ થી ૧૨૫૨.

૧૬. જયમલ-સં ૧૨૫૨ થી ૧૨૮૬.

૧૭. રા' મેહવો-જેનાં ખીજાં નામે રા' મહીપાલ અને રા' માંડલિક પણ મળે છે.

તપાગચ્છના આં લક્ષ્મીસાગરસૂરિ (સં ૧૪૭૦ થી ૧૪૯૬) ખાલ મુનિ હતા ત્યારથી જ બોલવામાં ચતુર હતા. તેમણે રા' મહીપાલને રંજિત કર્યો હતો. રા' મહીપાલ તપાગચ્છના આં સોમદેવસૂરિની સમસ્યાપૂર્તિની કલાથી પણ ઘણો ખુશ હતો.

રા' મહીપાલે વૃદ્ધ તપાગચ્છના આં રત્નસિંહસૂરિના ઉપદેશથી પાંચમ, આઠમ, અગિયારસ, ચૌદશ, પૂનમ, અમાવાસ્યા એ છ પર્વતિથિઓની અમારિ પ્રવર્તીવી હતી. એ સંબંધી સં ૧૫૦૭ના

માહ સુદિ ૮ ને ગુરુવારનો શિલાલેખ ગિરનારનાં ઉપરકોટમાં વિદ્યમાન છે.
(ભા.૦૬૦ દેસાઈનો જૈનસાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ પાના : ૭૧૬.

૨૧' મહીપાલે આ.૦ રત્નસિંહસૂરિના ઉપદેશથી ગિરનારતીર્થમાં
૭૦ નેમિનાથના જિનપ્રાસાદને સોનાના પતરાંથી મઢાવ્યેા. તેનો
શિલાલેખ ગિરનાર પર છે, તેમાં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ છે—

વંશેઽસ્મિન્ યદુનામકામ્બરપતેરત્યુગ્રશૌર્ધવલે-
રાસોદ્ રાજકુલં ગુગૌવવિપુલં શ્રીયાદવલ્લ્યાતિમત્ ।
અત્રામૂનૃપમણ્ડલીનતપદઃ શ્રીમણ્ડલિકઃ ક્રમાત્
પ્રાસાદે ગુરુહેમવનતતિભિર્યોઽચીકરન્નેમિનઃ ॥ ૧

આ.૦ રત્નસિંહસૂરિના પટ્ટાભિષેકના ઉપલક્ષમાં જૂનાગઢ-ઉપરકોટ-
નો અમારિ-શિલાલેખ આ પ્રકારે છે—

ત્વસ્તશ્રીસંવત્ ૧૫૦૭ વર્ષે માઘસપ્તમીદિને ગુરુવારે શ્રીરાણાજીમેલ્લમદે-
સુત-રાઠલશ્રીમહિપાલદેસુત-શ્રીમણ્ડલિકપ્રમુણા સર્વજીવકરુણાતપેરેણ ઔદાર્ય-
ગામ્બીર્યચાતુર્યગૌર્યાદિગુણરત્નસિંહસૂરીણાં પટ્ટાભિષેકાવસરે સ્તમ-
તીર્થવાસ્તવ્ય સા.૦ દેવાસુત-હાંસાસુતરાજકુલીન.....સમસ્તજીવાભયઠાનકરણ-
.....કારકેન પચ્ચમી-અષ્ટમી-ચતુર્દશીદિનેષુ સર્વજીવઅમારિઃ કારિતા ।
રાજા.....નન્તરં સિંહાસનોપવિષ્ટેન શ્રીમંડલિકરાજાધિપેન શ્રીઅમારિ પ્રાગ્મ્નિસ્વિન-
સ્વસ્ત્તલિખિતશ્રીકરિસહિતં સમર્થિતમ્ । પુગપિ એકાદશી-અમાવાસ્યે પાન્યમાને
સ્તઃ । સંપ્રતિ ણ્તેષુ પચ્ચમી-અષ્ટમી-એકાદશી-ચતુર્દશી-અમાવાસ્યાદિનેષુ રાજા-
ધિરાજેશ્રીમંડલિકેન સર્વથ્રેય-કન્યાણકારિણી સર્વદુગ્તિદુર્ગોપસર્ગનિવારિણી
સર્વજીવઅમારિ કાર્ય.....ચિરં વિપ્રયતામ્ ॥

આ લેખ પછી ૨૧' માંડલિકની પ્રશંસા મંદૃતમાં લખેલી છે.
તેની નીચે પંદર લીટીમાં ગુજરાતી શિલાલેખ આ પ્રકારે છે—

(૧) પ્રથમ શ્રેય જગતિ જીવ તર્પવા સહી,

(૨) વીમા છોક્ર સમન્તિ જામિ ન વિનાસના,

(૩) લાવકમાર (લાવરાં માર) અનિ ચિડીમારે

• સિંચાણકરહિં વિ આદેડાં ન કરવા કરિવા ।

(૪) મોર ન મારિવા ।

(૫) વાવર સ્વાંટ તુરક એહે દહાડે જીવ કોઈ
ન વિનાસઈ, જે મારસિ વધ નિમ લેસિ ।

(૬) કુંભકાર પંચ દિન નિમોડ ન કરઈ ।

(૭) જી કોઈ દીણિ ણણિ આણામંગ કરઈ, એ હળીઈ, રા' માંડલિક-
નાથાંણી આણા સવ કળઈ પાલવી, તેહનઈ ગુણ ઘણા હોસિઈ,
જિ કો જન ચુકઈ એ દોષની તે હળઈ, અમારિ પ્રવર્તાવણદ્વાર
શ્રીમાંડલિક પ્રસુકઈ આગાતણાઈ છઈ ।

(—આં વિજયવલ્લભસૂરિ સ્મારકઅંથ, હિંદીવિભાગ, પૃ૦ ૧૩૫)

૧૮. રા' ખેંગાર

૧૯. રા' મંડલિક—તે સં૦ ૧૩૧૬માં રાજા થયો. તેણે નરસિંહ
મહેતા અને નાગબાઈ ચારણી વગેરેને ઘણા ત્રાસ આપ્યો હતો. રાજવીને
ન છાજતા આવા વર્તનથી તે પ્રજાનો પ્રેમ ગુમાવી બેઠો. તેણે ઝાલા-
પાડના એક રાજ્યના દિવાન લોખાશાહનું અપમાન કર્યું તેથી તે
દિવાન તેનો બદલો લેવા માટે મહમ્મદ સુલતાનને બોલાવી લાવ્યો.

(—અંબલગચ્છની મોટી ગુજરાતી પદાવલી, પૃ૦ ૬૬)

સુલતાન મહમ્મદે પોતાના પુત્ર અહમ્મદને સૌરાષ્ટ્ર ઉપર મોકલ્યો.
તેણે દ્વારકાના રાજા લીમને માર્યો. રા' મંડલિકને જીવતો પકડી
લઈ મુસલમાન બનાવ્યો અને તેને ખાનજહાન નામ આપી અમદા-
વાદ લઈ ગયો અને આખર મુઘી ત્યાં જ રાખ્યો. ખાનજહાન અમદા-
વાદમાં મરણ પામ્યો. તેની કબર અમદાવાદ શહેરના મુખ્ય બજારમાં છે.

(—રાં મં ૩૦ નીલકંઠે સને ૧૮૬૭ માં લખેલો ગુજરાતનો

અંક્ષિત ઇતિહાસ, આવૃત્તિ : ૬; પૃ૦ ૨૪, ૨૫)

સુલતાન મહમ્મદે સં૦ ૧૫૪૧ માં આંખાનેર પર સવારી મોકલી
ત્યાંના રાજા જયસિંહ પતાઈ રાવલ તથા પ્રધાન ડુંગરશીને મારી

પાવાગઢને છૂટી લીધો. તેણે જે ગઢો છૂટ્યા હોવાથી બેગડો કહેવાયો.^૧ અહમ્મદે રાણપુર લાંગ્યું અને શત્રુજયતીર્થનાં મંદિરોને પણ તોડ્યાં હતાં.

*

મંત્રીવંશ

શ્રીમાલનગરમાં નરસિંહ પોરવાડ હતો. તેણે એક દિવસે કાલિકાના દેરામાં બેસી હનુમત કરાવી, એટલે દેવીએ તેને કાઢ્યો બનાવ્યો. આં ઉદયપ્રભસૂરિએ તેને કોઠ રાગથી મુક્ત કર્યો અને જૈનધર્મનો પ્રેમી બનાવ્યો. તેને નાનાગ નામે પુત્ર હતો, જેનું બીજું નામ નીનો શેઠ હતું. સં. ૭૯૫.^૨

(—અંબલગચ્છની મોટી શુજરાતી પટ્ટાવલી)

પટણના મંત્રી કલ્પકે પટણના નંદરાજ્યને મંત્રીવંશ આપ્યો. તેવી જ રીતે નીનાએ શુજરાતના આવડા તેમજ સોલંકી રાજ્યોને ઉદ્ધાત્ત અને ધીર એવો મંત્રીવંશ આપ્યો.

કકુર નીનો શ્રીમાલનગરમાં રહેતો હતો. તે શ્રીમાલનગરથી નીકળેલા પોરવાડવંશનો હતો. તેને એક દિવસે લક્ષ્મીદેવીએ પ્રગટ થઈને જણાવ્યું, ‘તારો અશ્વુદય ગાંભૂ નગરમાં જવાથી થશે.’ એટલે તે ગાંભૂમાં આવીને વસ્યો ત્યાં તે સંપન્ન થયો.

રાજા વનરાજ આવડાએ પાટણ વસાવી શુજરાતના રાજ્યની સ્થાપના કરી હતી. તે યોગ્ય પુરુષોને બોલાવીને પાટણમાં વસવાડ આપતો. તેણે નીનાશેઠને ઉત્તમ પુરુષ લેખી પાટણમાં સપરિવાર વસવા માટે આમંત્રણ આપ્યું. આથી તે પોતાનો પરિવાર લઈ પાટણ આવીને વસ્યો. તે વિદ્યાધરગચ્છનો જૈન હતો. તેણે પાટણમાં બદર્યોદ્ધારગચ્છ-

૧. જૂઓ, શુજરાતના સમ્રાટો અને સૌરાષ્ટ્રના ગેદેશ્વરનો ઇતિહાસ, પ્રા. ૪૪.

૨. નીના શેઠ પોતાની માતા નારદેવીની વાદમાં નારંગપુર વસાવી, તેમાં સં. ૮૩૬ માં નાડોલગચ્છના આ. ધર્મસરિના દાસે જા. ૫૧૨ વર્નાવનું દેરાસર બનાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી

વેદાધરગચ્છતું' સંઘઃ સ્વલદેવનું દેરાસર બંધાવ્યું. રાજા વનરાજ તેને પિતા સમાન માનતો અને સન્માનતો હતો.

લહીર—

લહીરનાં ખીખાં નામો લહર અને લહરધર પણ મળે છે. તે પાટણનો દંડનાયક હતો. તે હાથીઓની પરીક્ષા કરવામાં નિપુણ હતો. એક દિવસે તે ઉત્તમ પ્રકારના ઘોડાઓ લઈ શ્રેષ્ઠ પ્રકારના હાથીઓ લેવા વિધ્યાચલ ગયો. તે જ્યારે હાથીઓને લઈ ગુજરાત આવતો હતો ત્યારે શત્રુ રાજાઓએ તે હાથીઓ ખુંચવી લેવા તેની સાથે યુદ્ધ ખેડ્યું પરંતુ લહીરે વિધ્યાવાસિની દેવીની^૧ કૃપાથી શત્રુઓને મારી હઠાવ્યા. વનરાજ આવડાએ લહીરને સાંડેર^૨ ગામ ઈનામમાં આપ્યું. લહીરે સાંડેરમાં મંદિર બનાવી તેનાં વિધ્યાવાસિની દેવીની સ્થાપના કરી અને તે દેવીનું નામ 'ધણુહાવી' રાખ્યું. તેને લક્ષ્મીદેવી અને સરસ્વતીદેવી બંને પ્રસન્ન હતાં. લક્ષ્મીએ તેને પ્રસન્ન થઈ વિત્ત-પટયંત્ર આપ્યો અને લહીરે તે પટને ટંકશાળામાં સ્થાપન કર્યો, તેમજ લક્ષ્મીદેવીને મુદ્રાઓમાં (ચલણી નાણામાં) સ્થાપન કરી. એની પર-પરામાં બે-એક પેઢી પછી મંત્રી વીર થયો. વચલી બે એક પેઢીનાં નામો મળતાં નથી. લહીરનો પૌત્ર, પ્રપૌત્ર લહધર અને તેનો પુત્ર વીર હશે. પાછળના લેખકોએ નામસામ્યથી તે બંનેને એક ગણી લીધા હાજે છે. મંત્રી વીરની વંશપરંપરા નીચે મુજબ મળે છે—

૧. વીરમહત્તમ—તે સોલંકી રાજા મૂળરાજ, આમુંડરાજ, વલ્લ-ભરાજ અને દુર્લભરાજનો મહામાત્ય હતો. તેને વીરમતી નામે પત્ની હતી. નેઠ, વિમલ અને ચાહિલ્લ એમ ત્રણ પુત્રો હતા. તે વડ-ગચ્છના આચાર્ય વિમલચંદ્રસૂરિનો શિષ્ય હતો તેમજ આં વીરગણિનો સક્ત હતો. (જૂઓ, પ્રકૃ ૩૪, પૃ ૫૮૫) તે મંત્રી હોવા છતાં

૧. બનારસથી લગભગ ૧૦ માઈલ દૂર ખીરગપુર પાસે ૬ માઈલ દૂર વિધ્યાવાસિની દેવોનું મૂળ સ્થાન છે. અહીંથી વિધ્યાચલ પહાડી ચડ થાય છે. તે મંદિરમાં પશુદેવતા ધણી થાય છે.

૨. સાંડેર આટલે જૂઓ પ્રકૃ ૩૭.

અંતરંગથી વૈરાગી હતો. પાછલી વયમાં તેણે દીક્ષા લીધી હતી અને સં ૧૦૮૫માં સ્વર્ગગમન કર્યું. તેને ત્રીજો પુત્ર મહં ૦ ચાહિલ હતો. તેને રાણુક નામે પુત્ર અને નરસિંહ નામે પૌત્ર હતો. ૬૦ નરસિંહે સં ૧૨૦૦ ના જેઠ વદિ ૧ ને શુકવારે વિમલવસહી (દિરી નં ૧૧)માં ૭૦ મુનિમુદ્રતસ્વામીની પરિકરવાળી પ્રતિમા ભરાવી અને તેની આ ૦ નેમિયંદ્રસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

૨. નેઠ અને વિમલ-એ બંને સરસ્વતી અને લક્ષ્મીના નિવાસ-સ્થાન જેવા હતા. તેમને વાહિલ નામે ત્રીજો ભાઈ હતો એમ આ ૦ રાજશેખરસૂરિ બતાવે છે. નેઠ ગુજરાતના રાજ્ય પ્રથમ ભીમ-દેવનો મહામાત્ય હતો અને વિમલ દંડનાયક હતો.^૧ મંત્રી વિમલે ભારતની શિલ્પકલાને અમર બનાવો તેથી ઇતિહાસમાં તેનું નામ મુવર્ણાક્ષરે લખાયેલું છે.

વિમલ-વીર મહત્તમનો બીજો પુત્ર હતો. તેની પત્નીનું નામ શ્રીદેવી હતું. તે નાનપણથી તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળો, શૂરવીર અને લડ-વૈયો હતો. તેનું બાણ કંઈ નિષ્ફળ જતું નહીં તેથી તે અમોઘ બાણ વાલી કહેવાતો. રાજા ભીમદેવ તેના એકલાથી ખૂબ પ્રસન્ન હતો. તે વડો સેનાપતિ પણ હતો. તેણે યુદ્ધો કરી, વિજય મેળવીને ગુજરાતની સીમા વધારી હતી. એના સમયમાં ચંદ્રાવતીનો રાજા ધંધૂક પરમાર ગુજરાતનો ખડિયો રાજા હતો. તે ધીરે ધીરે ગુજરાતની ધંધૂરી ક્ષત્રી દર્ધ સ્વતંત્ર થવાની તૈયારીઓ કરી રહ્યો હતો. રાજા ભીમદેવે તેને પોતાના તાબે રાખવા માટે સેનાપતિ વિમલને સૈન્ય સાથે ચંદ્રાવતી મોકલ્યો. ધંધૂક તો વિમલનું નામ સાંભળીને જ માળવોના રાજા ભોજદેવ પરમારને ચરણે મેવાડમાં નાસી ગયો. વિમલ શાહે ચંદ્રાવતીને હાથમાં લઈ ભીમદેવની આજુ પ્રવર્તાવી.

૧. ભીમદેવ પહેલાનો મંત્રી નેઠ. દંડનાયક વિમલ અને ખર્ચખાતાનો પ્રધાન જહિલ એ ત્રણે જૈન હતા. (ભારતીયવિદ્યા ભા ૨, ૫૦...) મંત્રી નેઠને ધવલ તેમજ લાલિંગ નામે બે પુત્રો હતા. મંત્રી વિમલને કોઈ મેવાન નહોતું. દંડનાયકના પરિચય માટે (જૂઓ, પ્રક ૩૫, ૫૦ ૭૭, દિ ૦ નં ૧)

રાજા ભીમદેવે પણ વિમલને ચંદ્રાવતીનો, દંડનાયક બનાવ્યો. નાડાલના રાજાએ વિમલને સુવર્ણજડિત સિંહાસન આપ્યું અને દિલ્હીપતિ-એ છત્ર લેટ કર્યું. (—જૂઓ જિનહર્ષકૃત ‘વસ્તુપાલચરિત’ પ્રસ્તાવ, ૮)

તેણે સિંધ પરની લડાઈમાં રાજા ભીમદેવને ભારે મદદ કરી અને અસ્તામાં નગરઠંઠાના રાજાને ત્રણ દિવસમાં જ બાંધી લીધો હતો.

દંડનાયક વિમલે ચંદ્રાવતીમાં રહીને રાજા ધંધૂકને કુનેહથી સમજાવી ફરી ચાર ભીમદેવના શાસન તળે મૂક્યો અને આખૂનો રાજા બનાવ્યો.

મંત્રી વિમલ વૃદ્ધ થવા આવ્યા એટલે તે પાછલા સમયમાં ચંદ્રાવતીમાં જ રહેવા લાગ્યા. વિદ્યાધરકુલના જાલીહરગચ્છના આં સર્વાનંદસૂરિના શિષ્ય આં ધર્મધોપસૂરિ એ સમયે ચંદ્રાવતીમાં ચતુર્માસ રહ્યા હતા. મંત્રીએ નિયમિત રીતે ચાર માસ મુધી તેમનો ધર્મપદેશ સાંભળ્યો. આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી તે ખૂબ પ્રભાવિત થયા. તેમને ધર્મધ્યાન તરફ વિશેષ રુચિ પ્રગટી અને પોતે યુદ્ધમાં માનવ-જાતનો ભારે સંહાર કર્યો હતો તેનો પશ્ચાત્તાપ કરતાં આચાર્યશ્રી પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત માગ્યું. આચાર્યશ્રીએ કહ્યું કે, ‘તું આખૂતીર્થનો ઉદ્ધાર કર. એ સામથ્ય તારામા છે. એમ કરવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત પૂરું થશે.’ તેમની પત્ની શ્રીદેવીને પણ એ વાત પસંદ પડી.

મંત્રીએ પત્ની શ્રીદેવીની પ્રેરણાથી અક્રમ કરી અંબિકાદેવીની આરાધના કરી. અંબિકાએ પ્રસન્ન થઈ કહ્યું કે, ‘વત્સ ! બોલ, તારી શી ઇચ્છા છે ?’ મંત્રીએ જવાબ આપ્યો, ‘દેવી ! એક તો પુત્રની ઇચ્છા છે અને બીજી ઇચ્છા આખૂ ઉપર જિનપ્રાસાદ બંધાવવાની છે. આપની કૃપાથી મારી તે બંને ઇચ્છાઓ પૂરી થાય.’ દેવીએ કહ્યું : ‘તે બે વર નહીં મળી શકે. બેમાંથી ગમે તે એક માગ.’ મંત્રી વિમલ અને તેની પત્ની શ્રીદેવીએ સલાહ કરીને દેવી પાસેથી તીર્થોદ્ધાર કરવાની લાવના પ્રાર્થના કરી. ‘તથાસ્તુ, તું ઉત્સાહથી કામ કર. તને દેવી સહાય મળ્યા કરશે.’ એમ કહીને અંબિકાદેવી અંતર્ધાન થઈ ગયાં.

મંત્રી વિમલે મહારાજા લીમદેવ, આખૂરાજ ધંધૂક અને મોટા ભાઈ નેદની આજ્ઞા લીધી અને તે આખૂ ઉપર આવ્યો. ગ્રાહણોએ અહીં જૈન તીર્થસ્થાન કરવા દેવાનો સખત વિરોધ કર્યો, તેથી વિમલે અક્રમ કરી અંબિકાનું સ્મરણ કર્યું. અંબિકાદેવીએ જણાવ્યું : ‘અહીં પ્રાચીનકાળમાં (નંદિવર્ધનના સમયમાં) જૈનતીર્થ હતું. તું સવારમાં અંપાના ઝાડ નીચે જ્યાં સાથિયો હોય ત્યાં ખોદકામ કરજે. સૌ સારાં વાનાં થશે.’ મંત્રી વિમલે સવારે શુદ્ધ-પવિત્ર જમીને દેવીના જણાવ્યા મુજબ કર્યું. અંપાના ઝાડ નીચે ખાડો ખોદતાં ૭૦ ઋષભ-દેવની પ્રાચીન પ્રતિમા નીકળી આવી. આ જોઈ ગ્રાહણો અચ્ચે પામી મૂંગા બની ગયા. પ્રાચીનકાળના જૈનતીર્થની સાબિતી સિદ્ધ થઈ એટલે વિરોધ કરી ન શક્યા, પણ જૈનમંદિર માટે જમીન આપવા તેમની તૈયારી નહોતી. મંત્રીએ ધાર્યું હોત તો રાજસત્તાથી જમીન મફતમાં પડાવી શકત પણ તે જેવો રાજનીતિજ્ઞ હતો તેવો ધર્મનીતિજ્ઞ પણ હતો. ધર્મકાર્યમાં રાજસત્તાનો ઉપયોગ અનુચિત ગણાય એમ સમજીને મંત્રીએ ગ્રાહણોને જમીનના બદલામાં મોંમાગી રકમ આપવાનું પોતે જણાવ્યું. ગ્રાહણોએ જણાવ્યું કે, ‘તમે જમીન ઉપર સોનામહોરો પાથરો. જેટલી જમીનમાં સોનામહોરો પથરાય તેટલી જમીન તમારી અને સોનામહોરો અમારી.’ વિમલે વિચાર્યું કે, મહોર ગોળ હોય છે તે પાથરતાં વચમાં જગા ખાલી રહેશે. મંદિરના કામમાં એટલી રકમ ઓછી આપવી તે ન્યાયયુક્ત નથી. તેણે તરત જ ચોરમ સોનામહોરો તૈયાર કરાવી, તે પાથરીને તેના બદલામાં જમીન લીધી. એક મહોરના પચ્ચીસ રૂપિયાના હિસાબે ગણીએ તો આ જમીનના બદલામાં રૂ. ૪,૫૩,૬૦,૦૦૦ આપ્યા હશે એવું અનુમાન થાય છે. ગ્રાહણો તો એ રકમ લઈને ખુશ ખુશ થઈ ગયા અને વિમલ મંત્રીની ન્યાયવૃત્તિની વાહવાહ ગાવા લાગ્યા. ગ્રાહણો એ ધન લઈને બીજા નગરમાં જઈને વસ્યા. મંત્રી વિમલે આ જમીનમાં ૧૪૦ ફૂટ લાંબું અને ૬૦ ફૂટ પહોળું ૫૪ દેરીઓવાળું ભવ્ય જિનાલય બંધાવ્યું તથા જૈન સિક્કા (ચિત્ર)શાળા

ખેનાવી, જેની છતમાં જીવંત એવા વિવિધ લાવેનું શિષ્ય-આલેખન કરાવ્યું. આ મંદિર આજે પણ જગતની આશ્ચર્યકારક વસ્તુઓ પૈકીનું એક ગણાય છે. તેમાં કુલ ૧૮,૫૩,૦૦,૦૦૦ રૂ. ખરચાયા હતા. ત્યાંનો ક્ષેત્રપાલદેવ મંદિર બંધાવવામાં મુશ્કેલીઓ ઊભી કરતો હતો તેથી તેને પણ મંત્રી વિમલે નૈવેદ્ય અને આત્મિક સામર્થ્યથી અતુળ કર્યો હતો.

મંત્રી વિમલ શાહે પ્રતિષ્ઠાપ્રસંગે મહારાજા, રાણા, મંડલિક, જૈનઅજૈન સૌને આદરભર્યું આમંત્રણ આપ્યું હતું. નાગેંદ્ર, ચંદ્ર, નિર્વૃત્તિ તેમજ વિદ્યાધર એમ ચાર પ્રધાન ગમ્છોના જૈનાચાર્યોને અહીં પધરાવ્યા હતા. આ ચાર ગમ્છો પૈકી તે વિદ્યાધરગમ્છોનો ઉપાસક હતો અને તે ગમ્છોના આચાર્ય ધર્મદોષસૂરિના ઉપદેશથી જ તેમણે આ તીર્થ સ્થાપન કર્યું હતું. ચંપાના ઝાડ નીચેથી ભંડ આદિનાથની જે પ્રતિમા પ્રગટ થઈ હતી તેને તેમણે ચોપન દેરીઓ પૈકીની ૨૦ મી દેરીમાં સામાન્ય રીતે સ્થાપન કરી હતી. સ્થાપનાના દિવસે અતીવ શુદ્ધ અને શુભ મુહૂર્ત હતું. તે મૂર્તિને તેમાં સ્થાપન કર્યા પછી મંદિરનું કાર્ય ખૂબ સારી રીતે અને ઝડપથી થવા લાગ્યું એટલે તે મૂર્તિને ત્યાંથી ન ઉઠાવતાં ત્યાં જ કાયમ રાખી અને મૂળનાયક તરીકે ભંડ આદીશ્વરની ધાતુની નવી પ્રતિમા તૈયાર કરાવી. તેની સં. ૧૦૮૮માં રાજગમ્છોના આં વર્ધમાનસૂરિ વગેરે ચાર ગમ્છોના આચાર્યોના કરકમલ વડે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ‘આખૂરાસ’ (સં. ૧૨૮૯)માં જણાવ્યું છે કે—

‘ચત્તુઃ આચરિયેહિ પદ્મિઠ્ય વહુમાવ મરંત ॥’

તે દિવસે આખૂર્ણવંત પર સોનાનો સૂર્ય ઊગ્યો હતો. સર્વત્ર આનંદ અને ઉલ્લાસ છવાયો હતો. મંત્રી વિમલ અને મહં. શ્રીદેવીના દિલમાં હર્ષનો મહેશમણુ ઊછળતો હતો. તેમણે પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરી અલિખેલ કર્યો. ગુરુમહારાજને ભક્તિભરી અંજલિ અર્પી. આગંતુક સર્વ જનોનું લાવલયું સ્વાગત કર્યું. યાચકોને મોંઝાગ્યુ દાન આપ્યું. એ દિવસ ધન્ય હતો. આવેલા સૌ પોતે ગૌરવ અનુભવતાં હતાં અને સૌ

લાગ્યશાળીઓ પોતાને ત્યાં પણ આવો દિવસ અને ઘડી આવે એવી અભિલાષા રાખતા વિસર્જિત થવા લાગ્યા. ભાટ ચારણોએ પણ પોતાના આશીર્વાદના કોશમાં 'નિમલશ્રીસુપ્રમાત્મ' ની પુણ્ય નામાવનિ જિમેરી આ તીર્થ આજે પણ અજોડ શિષ્યધામ ગણાય છે એ જ કારણે વિમલ મંત્રી ઇતિહાસમાં અમર નામના નોંધાવી ગયેલ છે. સોમધર્મગણિએ 'ઉપદેશસમ્પત્તિકા' માં લખ્યું છે કે, એ મદિરનો મહત્ત્વ તેમના નાના ભાઈ ચાહિલે બધાઓ હોતો મંત્રી વિમલે શ્રીદેવીના નામથી શ્રીપુર વસાવ્યું, જે આજે મરોતરા નામે વિદ્યમાન છે આ તીર્થની સ્થાપના પછી મહામાત્ય વીરના વશજે પોતાને વીરવશના તથા વિમલ વશના બતાવે છે

(જૂઓ, અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખ
સદોહ, લેખાક પૃષ્ઠ, ૬૨)

વિમલવસહી મદિર લખ્ય, વિશાળ અને મનોહર છે આખૂમાં દર છ મહિને ધરતીકપ થતો હોવાના કારણે તેનું શિખર નાનું બનાવેલું છે એ જ કારણે આખૂ ઉપરના જેન તેમજ અજૈન બીજા મદિરોના શિખરો નાના બનાવેલા છે

વિમલ મંત્રીએ શત્રુ જયનો મઘ કાઢ્યો હતો, જેમાં ચાં કરોડ સોનામહોરો ખરવાઈ હતી

વિમલ મંત્રીએ આખૂ, શત્રુ જય, આરાસણ (કુલાશિયા) અને પાટણમાં વિમલવસહી મદિરો બધાવેલા હતા, તે આજે પણ વિદ્યમાન છે તેમના વશજેએ હમીરપુરતીર્થનાં સ્થાપના કરી હતી

(-પ્રબધચિંતામણિ, પ્રબધકોશ, જિનહર્ષનું વસ્તુપાવચરિત

પ્ર૦ ૮, ઉપદેશ સમ્પત્તિકા ઉપ૦ ૪, વિમલપ્રબધ, ૬૫)

શ્રયમહાકાવ્ય, આં જિનલદ્રનો પુરાતન પ્રબધસંગ્રહ)

વીર મહત્તમનો ત્રીજો પુત્ર મહં ચાહિલ હતો તેની પર પરામાં અનુક્રમે (૨) ચાહિલ, (૩) રાણાક અને (૪) નરસિંહ થયા હોં નરસિંહે મં ૧૨૦૦ના જેઠ વદિ ૧ ને શુક્રવારે વિમલવસહી (દેરી નં ૧૧)માં જૃહદ્ગચ્છના આં નેમિચ દ્રસૂરિના હાથે લં

મુનિસુત્રતસ્વામીની પરિકરવાળી પ્રતિમા ભરાવી, સ્થાપન કરેલી છે. મહંં આહિલના વંશજો પોતાને શેઠ નીનાના વંશના, મંત્રી વીરના વંશના કે મંં વિમલના વંશના બતાવે છે.

(જૂઓ, અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૫૩, ૯૨)

એ જ વંશમાં અભયસિંહ, તેના પુત્રો જગસિંહ, લખમીસિંહ, કુરંસિંહ તથા જગસિંહનો પુત્ર ભાણુસિંહ નામે થયા. તેઓએ સંં ૧૩૬૪ માં વિમલવસહીમાં અંબિકાદેવીની પ્રતિમા ભરાવી હતી.

મહંં આહિલના વંશના શેઠ વલ્લભદાસ વિક્રમની અઢારમી સદીમાં પાટણની પોરવાલ જ્ઞાતિમાં અગ્રેસર હતા. તેમના પુત્ર શેઠ માણુકચંદે સંં ૧૭૮૫ ના માગશર સુદિ ૫ ના દિવસે ચોવીશ જિનના ચોવીશવટા બનાવીને તેની ભં વિદ્યાગ્રાગરજીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (—અંચલગચ્છની ગુજરાતી ઓટી પટ્ટાવટી)

૩. ધવલ અને લાલિગ—આ બંને ભાઈઓ ગુજરાતના રાજા કર્ણુદેવના મંત્રીઓ હતા. ધવલ મહામાત્ય હતો. તેને આનંદ નામે પુત્ર હતો.

મંત્રી લાલિગ કામદેવ જેવો રૂપાળો હતો. તેને મહેંદુ નામે પુત્ર હતો, તે પણ મંત્રી હતો. તે દેખાવડો, શીલવાન, જિન-ગુરુ-ભક્ત અમાત્ય હતો. તેને હેમરથ અને દશરથ નામે પુત્રો થયા. હેમરથ વિવેકી, શાંત, ધર્મિષ્ઠ અને જીવ-અજીવ આદિનો વિચાર કરનારો, પાપભીરુ અને બુદ્ધિમાન હતો. દશરથ પણ ગંભીર, સરળ, ક્ષમાશીલ, દક્ષિણતાવાળો, સંતોષી અને બુદ્ધિમાન હતો. તેને અંબિકાદેવી પ્રગત્ત હતી. તેણે સંં ૧૨૦૧ ના જેઠ સુદિ ૧ ને શુક્રવારે આખૂ ઉપર વિમલવસહીમાં મંત્રી પૃથ્વીપાલની સ્નેહભરી દંપ્તિ નંં ૧૦ની દેરીનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો, તેમાં ભં નેમિનાથની નવી પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી અને એક આરસના વિશાળ પથ્થરમાં મંં નીના, મંં લહર, મંં વીર, મંં નેઠ, મંં લાલિગ, મંં મહિંદુ, હેમરથ તથા દશરથની મૂર્તિઓ કોરાવી અને બીજા પથ્થર

ઉપર ગભરાઈ મંં વિમલ અને અશ્વારોહી દશરથની મૂર્તિઓ બનાવેલી છે.^૧

૪. આનંદ—મંત્રી આનંદને પદ્માવતી અને સલ્લુણા નામે બે પત્નીઓ હતી. મહંં પદ્માવતીએ પૃથ્વીપાલને અને સલ્લુણાએ નાનૂને જન્મ આપ્યો. નાનૂને ત્રિભુવનદેવી નામે પત્ની હતી અને નાગાર્જુન તથા નાગપાલ નામે પુત્રો હતા. નાગાર્જુન દંડનાયક બન્યો હતો.

મહામાત્ય આનંદે સં ૧૨૧૨ માં વિમલવસહીમાં દંડનાયક નાગાર્જુનના શ્રેય માટે ભં સંલવનાથની પ્રતિમા ભરાવી અને રાજગચ્છના આં વજ્રસ્વામીના હાથે સ્થાપન કરી. નાગપાલે પણ સં ૧૨૪૫ માં વિમલવસહીમાં પોતાની માતા ત્રિભુવનદેવીના શ્રેય માટે ભં મહાવીરસ્વામીની અંજનશલાકા તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. નાગપાલને આસવીર નામે પુત્ર હતો.

(—અર્જુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેં : ૧૬૬, ૧૫૩)

મંત્રી આનંદ પર સૂર્યપુત્ર રૈવંત અને ધણુહાવી દેવી પ્રસન્ન હતાં. તેમના કારણે જ તે સમૃદ્ધ બન્યો હતો. ઉપસર્ગો આવતાં તે બધા તેમના પ્રભાવથી શાંત થઈ જતા.

તેનો દિનપ્રતિદિન પ્રભાવ વિકસતો ગયો. મહંં પદ્માવતી પણ સુરૂપા, સુશીલા, ગુણિયલ, ગુરુલકૃત અને ધર્મશાગિણી આવિકા હતી. તેનું પિયેર સાયણવાદમાં અને મોસાળ અંદ્રાવતીમાં હતું.

૫. પૃથ્વીપાલ—મંત્રી પૃથ્વીપાલને નામલદેવી નામે પત્ની

૧. શ્રીશ્રીમાલકુલોદ્ભવવીરમહામન્ત્રિસન્મન્ત્રી ।

શ્રીનેહપુત્રલાલિગ-તન્મુતમહિન્દુવસુત્તેનેદમ્ ॥

નિજપુત્રકલ્પસમન્વિતેન સન્મન્ત્રિદશરથેનેદમ્ ।

‘ શ્રીનેમિનાથવિમ્વ મોક્ષાર્થં કારિત રમ્યમ્ ॥

(આર્જુ-વિમલવસહી ભમતીની દેરી નં ૧૦ના ત્રણ સિલાલેખો, અર્જુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેખાંક : ૪૭, ૫૦, ૫૧; ગુચ્છાતના અંતિહાસિક લેખો ભાં ૩, લેખાંક : ૨૪૬, ૫૦ ૨૫૧)

હતી અને ૪૦ જગદેવ અને ધનપાલ નામે પુત્રો હતા. જગદેવ ભર-
યુવાનીમાં મરી ગયો. તેની પત્નીનું નામ માલદેવી હતું.

પૃથ્વીપાલ પ્રતાપી અને ઉદાર હૃદયનો હતો. તે રાજા સિદ્ધ-
રાજ જયસિંહ અને રાજા કુમારપાલનો મહામાત્ય હતો. તેનું સમસ્ત
કુટુંબ રાજગચ્છના આં ચંદ્રસૂરિનું ભક્ત હતું. તેણે સં ૧૨૦૧ના
જેઠ વદિ ૬ ને રવિવારે પાલીના ભં મહાવીરના મંદિરમાં ભં
અનંતનાથનું જિનયુગલ સમર્પણ કર્યું હતું.

(-જૂઓ, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ ભાં ૨, લેખાંક : ૩૮૧)

તેણે સં ૧૨૦૪ થી ૧૨૦૬ સુધીમાં વિમલવસહીની ઘણીખરી
દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. નવી હસ્તિશાળા બંધાવી, જેમાં સં
૧૨૦૪ માં ઘોડા ઉપર મંત્રી વિમલની મૂર્તિ સ્થાપન કરી અને તેની
પાછળ શેઠ નીના, મં ૦ લહર, મં ૦ વીર, મં ૦ નેહ, મં ૦ ધવલ, મં ૦
આનંદ અને મં ૦ પૃથ્વીપાલની મૂર્તિઓ બનાવી સ્થાપન કરી.^૧

તેણે પિતાના કસ્યાણુ માટે હંડનાથક શેઠ નીનાએ પાટણમાં
બંધાવેલા જલિહરિય-વિદ્યાધરગચ્છના ભં ઋપભદ્રેવના મંદિરમાં
રંગમંડપ કરાવ્યો. માતાના કસ્યાણુ માટે પાટણમાં પંચામરા પાર્શ્વ-
નાથના દેરાસરનો રંગમંડપ કરાવ્યો. નાની માતા કસ્યાણુ માટે
ચંદ્રાવતીના વિદ્યાધરગચ્છના દેરાસરમાં રંગમંડપ કરાવ્યો. નાના
બોહલુણના કસ્યાણુ માટે રોહ વગેરે આર ગામવાળા રોહમંડલના
સાથણવાદપુરમાં ભં શાંતિનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું.

૧. આ સમય લગભગ મં ૧૨૦૬ માં રાજગચ્છના આં ચંદ્રસૂરિની
સાથે વિમલ મત્રીના વચ્ચે મંદ લઈને આજુ ઉપર આગ્યા હતા અને
તેમણે જીર્ણોદ્ધારનો ઉત્સવ કર્યો હતો.

સં ૧૨૦૬ માં શ્રીશીલમદ્રસૂરીણા શિષ્યે: શ્રીચન્દ્રપ્રમસુરિભિ ।

વિમલાદિમુસષેન યુર્વસ્તીર્ષિમિદ સ્તુતમ્ ॥૧॥

અય તીર્થસમુદારોઽસ્યદ્મુતોઽઘ્નિ ધીમતા ।

શ્રીમદાનન્દપુત્રેણ શ્રીપૃથ્વીપાલમન્ત્રિણા ॥૨॥

(-અર્જુન પ્રાચીન જૈનલેખમહોદ, લેખાંક : ૭૨, પ્રક્ર ૩૫, પૃ ૨૫)

મંત્રી પૃથ્વીપાલ નરપરીક્ષા, નારીપરીક્ષા, ગજપરીક્ષા અથ-
પરીક્ષા અને રત્નપરીક્ષામાં નિપુણ હોતો. તે મહાદાની હોતો. તેણે
સં ૧૨૦૬ થી ૧૨૨૩ માં ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલના રાજ્યમાં પાટણમાં
વડગચ્છના સંવિહવિહારી આં સિદ્ધસૂરિને વિનંતિ કરી તેમની
પાસે ચોવીશ તીર્થંકરોનાં પ્રાકૃત ચરિત્રો બનાવ્યાં હતાં; જેમાંનાં
' નેમિનાહચરિયં, સણુચકુમારચરિયં, ચંદ્રપહચરિયં અને મર્દિલનાહ-
ચરિયં ' આજે ઉપલબ્ધ થાય છે.

૬. ધનપાલ—તે મંત્રી પૃથ્વીપાલનો નાનો પુત્ર હોતો. તે
ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલનો મહામાત્ય હોતો. તેને મોટો ભાઈ જગદેવ,
પત્ની રૂપિણી અને પુત્ર નરપાલ હોતો. રૂપિણીનું બીજું નામ પિણ્વાઈ
હોવાનું પણ જાણવા મળે છે. તેણે આખૂના વિમલવસહીમાં સં ૧૨૩૭
માં ૬૦ જગદેવ, મં ૦ ધનપાલ અને નરપાલની મૂર્તિઓ
સ્થાપન કરેલી છે. વિમલવસહીનો જીર્ણોદ્ધાર અધૂરો હતો તે પૂરું
કરવાનું કામ તેણે માથે લીધું. સં ૧૨૪૫ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને
શુરુવારે જીર્ણોદ્ધાર કરી નવીન પ્રતિમાઓ ભરાવી દેરીઓ પ્રતિષ્ઠિત
કરાવી. મંત્રી ધનપાલ, તેના દાદા મં ૦ આણંદ, દાદી મહં ૦ પદ્મા-
વતી, પિતા મં ૦ પૃથ્વીપાલ, માતા નામલદેવી, કાકા નાન, કાકી
ત્રિભુવનદેવી, કાકાનો પુત્ર નાગપાલ, મોટાભાઈ જગદેવ, ભાભી માલ-
દેવી, પત્ની રૂપિણી અને પુત્ર નરપાલના નામની લગલગ ચોવીશ
મૂર્તિઓ બનાવી છે. તેઓના શ્રેય માટે જે જે વિદ્યમાન હતા તેમણે
પોતે અને જે જે વિદ્યમાન નહોતા તેના માટે મં ૦ ધનપાલે મૂર્તિઓ
ભરાવી સ્થાપન કરી છે. આ કુટુંબની દરેક પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા
કાસહદગચ્છના આં સિદ્ધસૂરિના હાથે થયેલી છે. બીજા જૈનોએ પણ
ઘણી પ્રતિમાઓ ભરાવી છે અને આં સિદ્ધસૂરિ તેમજ જુદા જુદા
ગચ્છના આચાર્યોના હાથે પ્રતિષ્ઠિત કરાવી છે. મં ૦ ધનપાલે આ
અંજનશલાકામાં મોટાભાઈ જગદેવના શ્રેય માટે કાસહદના દેરાસરના
મૂળનાયક ભં ૦ શાંતિનાથની પ્રતિમાની આં સિદ્ધસૂરિના હાથે અંજન-
શલાકા કરાવી હતી અને તે કાસહદના જિનાલયમાં વિરાજમાન

કરવામાં આવી હતી.

(—જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૫૨)

નાગેંદ્રગચ્છના આં હરિભદ્રસૂરિએ આશરે સંં ૧૨૫૦ માં પાટણમાં મંત્રી ધનપાલની વિનિતિથી ‘ચંદ્રપ્રભચરિત્ર’ રચ્યું.

(—જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૬)

૭. નરપાલ—સંં ૧૨૪૫.

(—સંં ૧૨૨૩ લગભગમાં શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત ‘ચંદ્રપ્રભચરિત્ર’ની પ્રશસ્તિ, તે જ આચાર્યકૃત ‘મલ્લિનાહચરિત્ર’ની પ્રશસ્તિ, સંં ૧૩૬૧ માં શ્રીમેરુતુંગસૂરિરચિત ‘પ્રળંધચિંતામણિ’, સંં ૧૪૦૫ માં શ્રીરાજશેખરકૃત ‘પ્રળંધકોશ’, પૂં જયંતવિજયજી સંપાદિત ‘અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખ-સંદોહ’માંના વિમલવસહીના લેખો, અત્તરમા સૈકાના કવિ-વર લાવણ્યસમયકૃત ‘વિમલપ્રળંધ’, પંં લાં લં ગાંધી-નો ‘ગુજરાતનો પ્રાચીન મંત્રીવંશ’ લેખ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૦૩)

વેસટશાહવંશ-દેશલહરાવંશ

૧. વેસટ—તે ઓસિયાનો જૈન નગરશેઠ હતો. તેને વેપારીઓ સાથે વિરોધ થતાં ઓસિયા છોડી કિરાટકૂપ (કિરાડું) આવીને વસ્યો. ત્યાં રાજા જૈત્રસિંહનો મંત્રી બન્યો અને તેને ઉપદેશ આપી રાજાને હથાપેમી બનાવ્યો.

૨. વરદેવ—તે કિરાટકૂપનો નગરશેઠ બન્યો.

૩. જિનદેવ.

૪. નાગેંદ્ર—તેનું બીજું નામ નાયંદ હતું. તે અરડકમલ ઓશવાલ હતો.

૫. સહૃક્ષણુ—તે એક સાર્થવાહ પાસેથી ગુજરાતની પ્રશંસા સાંભળીને પાલનપુર આવી વસ્યો. તેણે અહીં ભગવાન પાર્શ્વનાથનું જિનાલય બંધાવ્યું.

૬. આજડ—કોઈઉલ્લેખ આજડને સહૃક્ષણુના પિતા બતાવે છે.

૭. સંઁ ગોસલ—તે નિર્ધન થઈ ગયો અને મરણ પામ્યો. તે સાત તીર્થમાં પ્રસિદ્ધ હતો. તેને ગુણમતી પત્ની હતી અને ૧. આશાધર, ૨. સંઁ દેશલ અને ૩. લાવણ્યસિંહ નામે પુત્રો હતા.

(૧) સંઁ આશાધર—તે ગોસલનો મોટો પુત્ર હતો. તેને રત્નશ્રી પત્ની હતી. તેણે દેવગિરિમાં જઈ વેપાર ખેડ્યો, ધન કમાયો અને યશ મેળવ્યો. તથા સંઁ ૧૩૫૨માં પાલનપુરમાં ઉપકેશગચ્છના કકુદાચાર્ય સંતાનીય આઁ સિદ્ધસૂરિના ઉપદેશથી પોતાના પિતાના કટ્યાણુ માટે ‘ઉત્તરજયણુસુત’ની વૃત્તિ લખાવી, જેને આઁ દેવગુપ્તના શિષ્ય પંઁ પાસમૂર્તિએ વાંચી સંભળાવી. શેઠ આશાધરની પુસ્તકલેખન વિશેની માન્યતા એવી હતી કે—

“શ્રુતાધીનઃ કલૌ ધર્મઃ નૈવ સ પુસ્તકં વિના ।

પુસ્તકાનિ તુ લિખ્યન્તે લેખકૈર્લઘ્વેતનૈઃ ॥”

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશં ૩૪)

સંઁ આશાધર નાની વયમાં મરણ પામ્યા. તેને પુત્ર નહોતો. પણ માણિકદેવી, સોહગદેવી, કાશ્મીરીદેવી અને માઉકાદેવી એમ ચાર પુત્રીઓ હતી. તેની ગાદીએ દેશલ શાહનો મોટો પુત્ર સહજપાલ આવેલો. તેની પત્નીનું નામ સહજલદેવી હતું.

(૨) સંઁ દેશલ—તેની વિગત આગળ જણાવીશું.

(૩) લાવણ્યસિંહ—તેનું ખીજું નામ લણસિંહ હતું. તેની પત્નીનું નામ લાછી હતું. તે ન્યાયસંપન્નવિભવ હતો અને દેખાવે રૂપાળો હતો. નાની વયમાં જ તે મરણ પામ્યો. તેને બે પુત્રો (૧) સામંત અને (૨) સાંગણુ નામે હતા.

(૧) સામંત—તેને માટે કોઈ ઉલ્લેખ મળતો નથી.

(૨) સાંગણુ—સંભવતઃ તેનું નામ સારંગ હતું અથવા તેને સારંગ નામે પુત્ર હતો. સારંગ દિલ્હી રહેતો હતો. તે રાજમાન્ય હતો. સંઁ સમરા શાહ અને સારંગ વચ્ચે ગાઠ રુનેહ હતો, એ જ કારણે ઇતિહાસમાં સમરા-સારંગની જોડી વિખ્યાત બનેલી છે.

૮. સંઁ દેશલ શાહ—તે બુદ્ધિમાન હતો. તેણે મોટાભાઈ

આશાધરના મરણ પછી કુટુંબનો સમગ્ર ભાર ઉપાડી લીધો. તેણે પોતાના ત્રણ પુત્રો તેમજ લણસિંહના પુત્રોને શિક્ષણ અને સંસ્કારથી આગળ વધારવાની ચીવટભરી વ્યવસ્થા કરી. તેણે દેવગિરિમાં ભં પાર્શ્વનાથનું જિનમંદિર બંધાવ્યું અને આં સિદ્ધસેનસૂરિના વાસશ્લેષથી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પછી તે પાલનપુર આવ્યો અને ત્યાંથી ખાસ કારણે પાટણમાં આવી વસ્યો. તેણે શત્રુંજયતીર્થનો સંઘ ઠાઠી સંં ૧૩૭૧ના માહ સુદિ ૭ને શુરુવારે પોતાના પુત્ર સમરા શાહના હાથે શત્રુંજયનો છૂર્ણદ્વાર કરાવ્યો. તે-સંઘપતિ બન્યો હતો. તેના વંશજે દેશલહરા નામથી ખ્યાતિ પામ્યા. તેને (૧) સહજ-પાલ, (૨) સાહણપાલ અને (૩) સમરસિંહ તેમજ (૪) જનકુદેવી નામે પુત્રી વગેરે સંતાનો હતાં.

(૧) સહજપાલ—તે પિતાની આજ્ઞાથી દેવગિરિમાં ઢાઢા આશાધરની ગાદીએ જઈને બેઠો. ત્યાંના રાજાએ પ્રસન્ન થઈ તેને કર્પૂરવાળું પાનનું બીડું આપ્યું તેથી ભાટોએ તેને ‘કર્પૂરધારાપ્રવાહ’^૧ બિરુદથી નવાજ્યો. પિતાની આજ્ઞા મળતાં તેણે વિશાળ ભૂમિ ઉપર ભં પાર્શ્વનાથનો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો, જેમાં શિખરવાળો ગભારો, રંગમંડપ, ભમતી અને કિલ્લો બનાવ્યાં. ભમતીમાં ૨૪ જિનની દેરીઓ બનાવી અને બીજી ચાર નાની દેરીઓ બનાવી. આં સિદ્ધસેનસૂરિના વાસશ્લેષથી પિતાના હાથે ૧ પાર્શ્વનાથ, ૨૪ તીર્થ કરો, સચ્ચિકાદેવી,

૧. આં કક્કસરિ કર્પૂરધારાપ્રવાહ માટે લખે છે કે—

સહજઃ શ્રીદેવગિરૌ રામદેવનૃપ ગુણે ।

તથા નિજવંશં ચક્રે યથા નાન્યકથામસૌ ॥૧૩૫॥

કર્પૂરપૂરમુમર્ગં તામ્બૂલં યસ્ય ચચ્છતઃ ।

કર્પૂરધારાપ્રવાહવિરુદ્ધ વન્દિનો દદુ ॥૧૩૬॥

(—સંં ૧૩૯૩નો શત્રુંજયતીર્થોદ્ધારપ્રવચ, પ્રગ્તાવ બીજો, પૃં ૧૦૧)

આથી સમગ્રય છે કે મધ્યયુગમાં ભાગતમાં રાજ-મહારાજાઓ જેને કર્પૂરવાળું પાન-બીડું આપતા તેને જનતા ‘કર્પૂરધારાપ્રવાહ’ એવા બિરુદથી નવાજતી હતી.

આંખિકાદેવી, સરસ્વતીદેવી અને ગુરુભૂતિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(—નાભિનંદન ત્રિનોદારપ્રગંધ, પ્ર૦ ૨, શ્લોઽ ૮૪૦)

તેની પત્નીનું નામ સહજલદેવી હતું. કોઈ લેખક તેને સારંગ નામે પુત્ર હોવાનું જણાવે છે.

(૨) સાબરપાલ—તેની પત્નીનું નામ રાજિમતી હતું. તેને તેના પિતાએ ખંભાત મોકલ્યો. તેના વંશજોનો ઉલ્લેખ મળતો નથી. સંભવ છે કે, સાધુ સજ્જનસિંહ તેની ગાદીએ આવ્યો હોય.

૬. સં૦ સમરસિંહ—તે દેશલ શાહનો નાનો પુત્ર હતો. તેની પત્નીનું નામ રંભોડી હતું. સમરસિંહ પિતાની સાથે જ રહેતો હતો. તે પિતાની સાથે પાટણ આવી વસ્યો. એ સમયે દીંદીના બાદશાહ અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ અલ્લકેખાનને સૈન્ય આપી ગુજરાત છતી લેવા મોકલ્યો. તેણે ગુજરાત છતી લીધું અને ત્યાંના સૂબા થઈ બેઠો. તે પાટણમાં સર્વમાન્ય સમરસિંહના શુદ્ધ વ્યવહાર ને દેખી તેના ઉપર ખૂબ પ્રસન્ન હતો. તે સમરસિંહની દરેક વાતને ખરાખર માંભળતો, માન્ય કરતો અને તે અમલમાં મૂકવા પ્રયત્નશીલ રહેતો.

સં૦ ૧૩૬૬ માં મુસ્લિમ સૈન્યે ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રમાં હિંદુ-તીર્થો ઉપર વિનાશ વેર્યો. મૂર્તિઓ તોડી નાખી. એ વેળા શત્રુજય તીર્થમાં પણ ઘણી તોડફોડ કરી અને મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વરની મૂર્તિને ખંડિત કરી.

આ અંગે છૂટાછવાયા એવા ઉલ્લેખો મળે છે કે, સુમલમાનો મૂર્તિઓ ભાંગે છે એવી દહેશતથી લોકો ભં૦ ઋષભદેવની પ્રતિમાને પીરમખેટ લઈ ગયા અને ત્યાં સુરક્ષિત સ્થળે છુપાવી દીધી. સાધારણ જનતાએ માની લીધું કે તીર્થની રખવાલ દેવીએ તે પ્રતિમાને ગુપ્ત સ્થાને છુપાવી છે. રોડ ગોસલને તીર્થનો ભંગ થયેલો બાત્લી ભારે આઘાત લાગ્યો. તેણે આં૦ સિદ્ધસેન પાસેથી શત્રુજયતીર્થના અગાઉના ઉદ્ધારનો ઇતિહાસ માંભળી પુત્ર સમરા શાહને આજ્ઞા કરી કે, ‘તું શત્રુજય-તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવ.’

સમરાશાહે શુરુ પાસે જઈ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, ‘જ્યાં સુધી શત્રુ-

જ્યતીર્થનો ઉદ્ધાર ન થાય ત્યાં સુધી હું પ્રતિદિન જે વખત ભોજન, તૈલાભ્યંગ સ્નાન, એક વિગઈનો ત્યાગ કરીશ અને ભૂમિસંથારો કરીશ.

સમરસિંહ સમય જોઈને સૂબા પાસે ગયા. સૂબો આનંદમાં હતો. સમરસિંહને જોઈને ખુશ થયો. સમરસિંહે લાગ જોઈ કહેવા માંડ્યું. ‘ખુદાવિંદ! હિંદુઓનાં તીર્થોનો નાશ થવાથી ધર્મકાર્યો અટકી પડ્યાં છે, તો મને આજ્ઞા આપ કે, હું શત્રુજ્યતીર્થને ફરીથી તૈયાર કરું. તોડજોડ એ વિધિના હાથમાં છે. તીર્થને તોડવું અને બનાવવું એ તમારા હાથમાં છે. તો તું આનો વિધિ બન અને મને ફરમાન લખી આપ.’ આ વાતથી પ્રસન્ન થઈ સૂબાએ સમરસિંહને ફરમાન લખી આપ્યું એટલું જ નહિ પણ સૌરાષ્ટ્રના હાકેમ મલિક બહેરામને આજ્ઞા કરી કે, ‘શેઠને તીર્થ બાબતમાં સર્વ પ્રકારની સગવડ કરી આપવી.’

સમરા શાહે બહિરામ શાહને ખુશ કરી તેની સમ્મતિ પણ મેળવી લીધી.

સમરા શાહની ઈચ્છા હતી કે, મંત્રી વસ્તુપાલે મૂર્તિ માટે છુપાવી રાખેલ મમ્માણી પથ્થરમાંથી નવી પ્રતિમા બનાવવી પણ પાટણમાં લં અરિષ્ટનેમિના મંદિરમાં આં સિદ્ધસેનની મુખ્યતામાં સંઘ મળ્યો. સઘે ગંભીર વિચારણા કરી આજ્ઞા આપી કે, મંત્રી વસ્તુપાલ-વાળી ફલહી હાલ એમ ને એમ રાખવી અને આરાસણથી નવી ફલહી મંગાવવી ને તેમાંથી નવો પ્રતિમા ઘડીને સ્થાપન કરવી.

સમરા શાહે પિતાની આજ્ઞા મેળવી માણસોને ત્રિસંગમકર મોકલ્યા. તેમણે ત્યાં જઈ ત્યાંના રાજા મહીપાલની આજ્ઞા મેળવી ખાણમાંથી મોટી શિલા કઢાવી અને શિલ્પીઓ પાસે નવી મૂર્તિ ઘડાવી તૈયાર કરાવી. આ તરફ સમરા શાહે મૂળઆદીશ્વર પ્રાસાદનો પાયાથી તે કળશ સુધીનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. બીજા તે શ્રીવત્સકુળનાં

શ્રીવત્સવંશ—

(૧) જાહનના વંશમાં (૪૩) આં માણિક્યપ્રજા તેમજ (૪૯) આં કમલ-પ્રજાસૂરિ થયા.

શેઠ સ્થિરદેવના પુત્ર લૂંઢક વગેરે આવકોએ ખીજી ખીજી દેરીઓનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. દરમિયાન ઘડાયેલી નવી પ્રતિમા ભાંડુ, પાટણ, ખીપરાળી થઈ પાલીતાણા પહોંચતી કરવામાં આવી. છ દિવસમાં તે પ્રતિમાને શત્રુજયગિરિ ઉપર ચડાવી દેવામાં આવી.

સર્વવિદ્યાવિશારદ મુનિ બાલચંદ્રજી પહેલેથી જ સાથે હતા. તેમણે નવી મૂર્તિને મૂળ ગાદી ઉપર સ્થાપન કરાવી.

સંઘવી દેશલે ગુરુની આજ્ઞા લઈ, મુહૂર્ત જોવરાવી, દેશોદેશ આમંત્રણ મોકલી, શુભ દિવસે પાટણથી શત્રુજયનો છરી પાળતો યાત્રા સંઘ કાઢ્યો. શુજરાતના સૂબા અલપખાને સંઘની રક્ષા માટે મોટું સૈન્ય સાથે મોકલ્યું. આ સંઘમાં લોજન-પાંગરણ વગેરેની દેખરેખ સંઘ સમરા શાહ રાખતા હતા અને શેઠ સોમપાલ સંઘની દેખરેખ રાખતા હતા. સ્થળે ખીપરાળી ગામ પાસે આવી દૂરથી શત્રુજયતીર્થનાં દર્શન કર્યાં. પાલીતાણા આવીને ત્રીસથે મંત્રી વસ્તુપાલનાં ધર્મપત્ની લલિતા-દેવીના નામથી બંધાયેલા લલિતા સરોવરના કિનારે પડાવ નાખ્યો.

એ જ સમયે ખંભાતથી સ્વજનપાલ અને દેવગિરિથી સહજપાલ સંઘ સાથે પાલીતાણા આવી પહોંચ્યા. પિતા, પુત્ર અને ભાઈઓનો કુટુંબમેળાવડો પાલીતાણામાં થયો અને સૌ હર્ષ પામ્યા.

(૨) યશોભટ્ટના વંશમાં (૪૨) આં શ્રીપ્રભ થયા તેમજ (૪૬) આં પ્રતાપિન્દ્રસિંહ થયા. (૪૭) આં રત્નપ્રભ થયા.

(૪) શ્રીકુમાર-તેણે જુદા ગામમાં આં કમવપ્રભને આચાર્યપદ અપાવ્યું. પત્ની અભયત્રી, પુત્રો શેલાક, બોડાક, સાલ્હાક.

(૯) જસાક-તેણે તથા બેન વીંઝીયાએ પોતાના વંશના આં રત્નપ્રભના ઉપદેશથી ઉપદેશમાળા લખાવી (જૈનપુન્યપ્રસંગ, પ્રાં ૮૬)

સ્થિરપાલના પૂર્વજો-(૧) ધનદેવ પોરવાડ (ખલોર), સહજલદેવી, (૨) ખલાક, (૩) ઝાંજણ, (૪) આચાર્ય, (૫) ગોગિય, (૬) ચન્ન (સુરલાક્ષ્મી), (૭) સ્થિરપાલ (દિવિકા) સં. ૧૪૧૮ કાર્તિક વદિ ૧૦.

(—જૈન પુસ્તકપ્રસસ્તિસં., પ્રાં ૮૬)

આ સંઘમાં^૧ ઉપકેશગચ્છના આં દેવગુપ્તસૂરિ, આં સિદ્ધસેન-
સૂરિ અને આં કક્કસૂરિ (ઉપકેશગચ્છ પટ્ટાવલી, પટ્ટાંક : ૬૪, ૬૫;
૬૬, પ્રકં ૧) નાગેદ્રગચ્છના આં પ્રભાનંદસૂરિ, લાવડારગચ્છના
આં વીરસૂરિ, હેમસૂરિસંતાનીય આં વજ્રસેન, ચારાપદ્રગચ્છીય
આં સર્વદેવસૂરિ, બ્રહ્માણુગચ્છના આં જગતસૂરિ, નિર્વૃત્તિગચ્છના
આં આમ્રદેવસૂરિ, નાણુકગચ્છના આં સિદ્ધસેનસૂરિ, બહ્દ્રગચ્છના
આં ધર્મધોપસૂરિ (પ્રકં ૪૬), વૃદ્ધ પોષાણગચ્છના આં રતનાકર-
સૂરિ (પ્રકં ૪૩ પટ્ટાંક. ૪૯) વગેરે મુખ્ય આચાર્યો આ સંઘમાં
પધાર્યા હતા.

સમરાશાહે સં ૧૩૭૧ના મહા સુદિ ૭ને ગુરુવારના દિવસે
ભાં આદીશ્વરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

સંઘ વીશ દિવસ ગિરિરાજ ઉપર રહ્યો. સં ૧૩૭૧ના મહા સુદિ ૧૭ને ગુરુવારના દિવસે
વાચનાચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, મુનિઓ વગેરે ૨૦૦ સાધુઓનો સત્કાર કર્યો.

૧. સં ૧૩૬૮માં શત્રુંજયતીર્થનો ભંગ થયો અને સં ૧૩૭૧ના
મહા સુદિ ૭ને ગુરુવારે તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. આ પ્રસંગે ધણા ગચ્છના
આચાર્યો ત્રિવિમાન હતા. (આ આચાર્યોના વિશેષ પરિચય માટે જુઓ આં
દેવગુપ્તસૂરિ, આં સિદ્ધસેનસૂરિ, આં કક્કસૂરિ (પ્રકં ૧, ઉપકેશગચ્છ પટ્ટા-
વલી, પટ્ટાંક : ૬૪, ૬૫, ૬૬, ૫૦ ૩૨, ૩૩) આં વિશુદ્ધપ્રભ, પટ્ટધર
આં પ્રભાનંદ, ખીજું નામ આં પદ્મચંદ્ર (પ્રકં ૩૫, નાગેદ્રગચ્છ પટ્ટાવલી
ત્રીજી પટ્ટાંક : ૫, ૫૦ ૮) આં વીરસૂરિ (પ્રકં ૩૪, લાવાચાર્યગચ્છ પટ્ટાવલી,
પટ્ટાંક : ૭, ૫૦ ૫૫૭) આં વર્ધમાનસૂરિ શિષ્ય આં સર્વદેવસૂરિ (પ્રકં
૩૫, ચારાપદ્રગચ્છીય પટ્ટાવલી, પટ્ટાંક : ૧૨, ૫૦...) આં જગતચંદ્રસૂરિ
(પ્રકં ૩૫, બ્રહ્માણુગચ્છ, ૫૦ ૬૮) આં વજ્રસેન, આં હેમતિલકસૂરિ
(પ્રકં ૪૧, વાદિદેવસૂરિ સંતાનીય) આં આમ્રદેવસૂરિ (પ્રકં ૩૫, નિર્વૃત્તિ-
કુચ, ૫૦ ૪૯) આં સિદ્ધસેન (પ્રકં નાણુવાણગચ્છ, પટ્ટાંક : ... આં રતનાકર
(પ્રકં ૪૩, તપાગચ્છ વડીપોષાણ પટ્ટાંક : ૪૯) આં ધર્મધોપ (પ્રકં ૪૬
વડગચ્છ-તપાગચ્છ-સધુપોષાણ પટ્ટાંક : ૪૬, ૫૦...)

અહીં નોંધવાનું હકીકત એ છે કે, આ સંઘમાં અને આ ઉદ્ધોદ્ધાર
પ્રસંગમાં ખરતરગચ્છ તથા પૂનમિયાગચ્છના આચાર્યો સામેલ ન હતા.

સંઘમાં ૭૦૦ ચારણ, ૩૦૦૦ ભાટ, ૧૦૦૦થીયે વધુ ગાયકો હતા, તેઓને ખુશ કર્યા. યાત્રીઓ તેમજ શિક્ષીઓ વગેરેને રાજી કર્યા.

સંઘ ત્યાંથી ગિરનાર તીર્થમાં ગયો. ત્યાં દશ દિવસ રોકાયો. ત્યાંથી પ્રભાસપાટણ, વણથલી, દેવપાટણ, અજારા, કોડીનાર, અને દીવખંદર થઈ ફરી વાર પાલીતાણા ગયો.

આં સિદ્ધસૂરિએ ઉં મેરુગિરિને સંં ૧૩૭૧ના મહા સુદિ પંના રોજ આચાર્યપદ આપી આં કુક્કસૂરિ જનાવ્યા. સંઘ પાટડી, હારિજ, મોઘલા થઈને પાટણ આવ્યો. નગરજનોએ સંઘનો સત્કાર કર્યો.

સંં દેશલે સંં ૧૩૭૫માં ૭ લઘુ આચાર્યો વગેરે સાથે શત્રુજયનો ખીજ વાર છરી પાળતો સંઘ કાઢ્યો.

આં સિદ્ધસેન સંં ૧૩૭૬ના ચૈત્ર સુદિ ૧૪ના રોજ પાટણમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

સમરા શાહે શત્રુજય ઉપર અષ્ટાપદ્યૈત્ય તથા દેશલવસહી જિનાલયો ખંધાવ્યાં. દેશલવસહીમાં આં સિદ્ધસેન, સંં શેઠ આશાધર, સંં દેશલ, શેઠ લણસિંહ વગેરેની અંજલિમુદ્રામાં મૂર્તિઓ સ્થાપન કરી, જે આજે પહેલી દ્વંકમાં છૂટીછવાયી ચોડલી વિઘમાન છે.

દિલ્હીના બાદશાહ કુતબુદ્દીને સમરા શાહને દિલ્હી જોલાવી આદર કર્યો અને દિલ્હીમાં વેપારીઓના વડા તરીકે તેમની નિમણૂંક કરી.

સમરસિંહ મહાદાની હતો. તેણે એક ગવૈયાને એક ધ્રુવપદથી ખુશ થઈ ૧૦૦૦ ટંકા આપ્યા હતા.

ગયાસુદીને પણ સમરા શાહનો ભારે સત્કાર કર્યો. દ્વંકમાં દિલ્હી દરબારમાં સમરા શાહની લાગવગ ઘણી વધી ગઈ.

બાદશાહે પાંડુ દેશના રાજા વારવલ્લને કેદમાં પૂર્યો હતો, સમરસિંહે તેને છોડાવી પાંડુ દેશની ગાદીએ બેસાડ્યો, આથી સમરસિંહને ‘રાજસ્થાપનાચાર્ય’ તરીકેનું બિરુદ મળ્યું. સમરસિંહે સંં ૧૩૭૫માં ફરીવાર છરી પાળતો શત્રુજયનો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો.

સમરા શાહે બાદશાહનું ફરમાન મેળવી આં જિનપ્રભસૂરિ સાથે મથુરા, હસ્તિનાપુર વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી.

સમરા શાહ દેવગિરિ ગયો. ત્યાં ગયાસુદીનનો નવાબબદો ઉલુધ-ખાન નામે હતો. તેણે સમરસિંહને પોતાનો ભાઈ બાહેર કરી ખૂબ સન્માન કર્યું. તેને તિલંગનો રાજા બનાવ્યો. તે તેને તિલંગનો સરદાર તથા આચા કહી બોલાવતો હતો.

સુસલમાન સૈન્યે પાંડુ દેશના રાજા-પ્રજા વગેરે ૧૧ લાખને કેદમાં પૂર્યા હતા. તેને સમરસિંહે છોડાવી મૂક્યા અને દેવગિરિમાં નવા જૈનોને વસાવી રામરાજ્ય પ્રવર્તાવ્યું. ઉરંગલમાં નવું જિનમંદિર બંધાવ્યું. સમરા શાહ સં ૧૩૬૩માં મરણ પામ્યો. આં કક્કસૂરિએ તે જ સાલમાં પાટણમાં 'નાલિનંદનજિનોદ્ધારપ્રબંધ'ની રચના કરી શત્રુજયઉદ્ધારપ્રબંધ સં ૨૨૪૩ બનાવ્યો.

(—જૂઓ, નાલિનંદનજિનોદ્ધાર પ્રબંધ, શત્રુજય ઉદ્ધાર પ્રબંધ રચના સં ૧૩૬૩, પ્રબંધ-પ્રસ્તાવ ૫, સં ૨૨૪૩ વગેરે)

સમરા શાહની પત્નીનું નામ રંભોડી હતું. તેમને ૧ સાહુ, ૨ સત્ય, ૩ હુંગર, ૪ સાલિક, ૫ સ્વર્ણપાલ અને ૬ સાધુ સજ્જનપાલ એમ છ પુત્રો હતા. તે પૈકી બીજા પુત્ર સત્યસિંહે શત્રુજયતીર્થનો છરી પાળતો સંઘ કાઢ્યો હતો તથા બાવન જિનાલયવાળો મોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો. ત્રીજો પુત્ર હુંગરસિંહ દિલ્હીમાં બાદશાહનો માનીતો હતો. ચોથા પુત્ર સાલિક શાહે મોટા જીર્ણોદ્ધારો કરાવ્યા હતા. પાંચમા પુત્ર સ્વર્ણપાલે શત્રુજયતીર્થનો છરી પાળતો સંઘ કાઢ્યો હતો, જેમાં સાથે ચોવીશ જિનાલયો હતાં, છઠ્ઠો પુત્ર સજ્જનસિંહ અત્યંત સાધુવૃત્તિનો હતો.

૧૦. સાધુ સજ્જનસિંહ—તે સં સમરા શાહનો છઠ્ઠો સૌથી નાનો પુત્ર હતો. સમરા શાહના મોટાભાઈનું નામ સજ્જનપાલ હતું અને આ છઠ્ઠા પુત્રનું નામ પણ સજ્જનસિંહ મળે છે. આ રીતે મોટા કાકા અને ભત્રીજાનું એક જ નામ હોય એ સમજાતું નથી. પણ એક નામ હોવાથી બંનેની જીવનઘટનાઓને અલગ કરવાનું કામ અશક્ય છે. શિલાલેખોમાં સાધુ સજ્જનસિંહ 'સાધુ' બિરુદવાળો અને જગતના જીવોનું કલ્યાણ કરનારો લેખાયો છે.

ઇતિહાસ કહે છે કે તે સમયે સલક્ષણપુર નગર, જે આજે શંખલપુર નામથી પ્રસિદ્ધ છે, તેમાં વીશા પોરવાડ જ્ઞાતિના શેઠ વીદા શાહ, તેમની પત્ની વીરમદે અને તેમનો પુત્ર કોચર શાહ રહેતા હતા. કોચર નાનપણથી જ ધર્મશીલ અને દયાળુ હતો. એ શંખલપુર પામેના બહુચરાણના મંદિરમાં મોટો પ્રાણીસંહાર થતો હતો. એવી લોકવાયકા છે કે, મ્લેચ્છોએ બહુચરાણનો ફૂંકડો મારી ખાધો. તે ફૂંકડો મવાર થતાં તેઓના પેટમાં ફૂંકડું ફૂંકડું કરવા લાગ્યો. આથી તે દેવીનું માહાત્મ્ય વધી ગયું. અહીં થતો જીવવધ જોઈને કોચર શાહને ભારે દુઃખ થતું હતું. તે એકવાર વ્યાપારના કારણે ખંભાત ગયો. ત્યાં ચૌદશના દિવસે શ્રીદેવમુંદરસૂરિના પદ્મધર આઠ સાધુરત્નસૂરિના વ્યાખ્યાનમાં ગયો. વ્યાખ્યાનમાં મોટા મોટા ધનાઢય શ્રેણીઓ બેઠા હતા. સૌએ કોચર શાહને સાધર્મિક બંધુના હિસાબે સૌથી આગળ બેસાડ્યો તે સમયે ખંભાતમાં સુલતાનનું રાજ્ય હતું. દેશલહરાવંશનો અરડકમલ સાધુ સન્નનસિંહ બોશવાલ રાજમાન્ય મોટો જૈન હતો. તે પણ આ વ્યાખ્યાનસભામાં હાજર હતો. આચાર્યશ્રીએ સ્વાભાવિક રીતે જ જીવદયા પર સચોટ વ્યાખ્યાન આપ્યું. આ સાંભળી કોચર શાહે બહુચરાણમાં થતા પ્રાણીસંહાર વિશે સભા સમક્ષ નિવેદન કર્યું અને તેને અટકાવવા સૌને વિનંતિ કરી. આચાર્યશ્રીના કહેવાથી સાધુ સન્નનસિંહ કોચર શાહને પોતાના ઘેર લઈ ગયો. તેમને જમાડયા પછી તે સુલતાન પાસે લઈ ગયો. સુલતાનને સમજાવી કોચર શાહને શંખલપુરના બાર ગામનો ફોજદાર બનાવ્યો. કોચર શાહે શંખલપુર જતાં જ બાર ગામ—૧ સલખણપુર, ૨ હાંસલપુર, ૩ વડાવલી, ૪ સીતાપુર, ૫ નાવિયાણી, ૬ બહિચર, ૭ દુઅડ, ૮ દેલવાડુ, ૯ દેનમાલ, ૧૦ મોઢેરા, ૧૧ કાલહરિ અને ૧૨ છમીધુંમાં અમારિપટલ વગડાવ્યો અને જીવહિંસા બંધ કરાવી. આ ગામોમાં તળાવમાં નંખાતી જાળ બંધ કરાવી. શિકારી પ્રાણીઓને ઉડાડવા માટે ટોચા જોડ્યા. પગુ-પંખીઓ માટે અનાજ તથા પાણીનાં ફૂંડાં સુકાવ્યાં અને પરબોમાં પાણી ગળાવવાનો પ્રબંધ કર્યો.

દિલ્હીના રાજમાન્ય સારંગ શાહ તથા હુંગર શાહનો કવિ ઠકુર દેપાલ ફરતો ફરતો શંખેશ્વરની યાત્રાએ જતાં શંખલપુર આવ્યો. તેણે અમારિ પળાતી જોઈ તે ખંભાત ગયો અને તેણે ત્યાં ચૌદશના વ્યાખ્યાનમાં કવિત્ત કરી કોચર શાહની ખૂબ પ્રશંસા કરી. ત્યાંથી તે શંત્રુજયતીર્થની યાત્રાએ ગયો. આ તરફ, તેણે કોચર શાહનાં કરેલાં વખાણનું કળ ઊલટું આવ્યું.

સાધુ સન્નનસિંહને ઇર્ષ્યા થઈ આવી કે, કોચર શાહને જિંચે લાવનાર હું છતાં મારું નામ પણ નહીં અને કોચર શાહનાં આટલાં વખાણ ! ઠીક છે, જોઈ લઈશ. તેણે સુલતાનને અવળી પાટી લખાવી અને તરત જ કોચર શાહને પકડાવી જેલમાં પુરાવ્યો. આથી લોકમાં સન્નનસિંહની નિંદા થવા લાગી અને શંખલપુર-ખહુચરાણમાં જીવ-હિંસાનો ઢોર છૂટો થયો—ખૂબ હિંસા થવા લાગી.

ઠકુર દેપાલ ફરી ખંભાત આવ્યો ત્યારે તેને પોતાની ભૂલ સમજાઈ. તેને રૂપેટ થયું કે સન્નનસિંહને ચીડવવામાં હું જ નિમિત્ત થયો છું. તેને ભારે દુઃખ થયું. સન્નનસિંહને રોજવવાનો તેણે ઇશિદો કર્યો. તે સન્નનસિંહ પાસે ગયો અને કવિતોની ઝડી વરસાવવા લાગ્યો. આખરે તેને ખુશ કર્યો અને સાથોસાથ જણાવી દીધું કે, ‘તારી કૃપાથી ખહુચરાણના પૂજારીઓ પાડાઓ કાપે છે. તારી મહેરબાની છે કે અવળી મૂંઠે અમારિ પળાય છે.’ સન્નનસિંહ આ સાંભળીને શરમાયો. તેણે કોચરને છોડી મૂકી ફરીથી ખાર ગામનો હાકેમ બનાવ્યો. કોચર શાહે શંખલપુરમાં ફરીથી ખાર ગામોમાં અમારિ પ્રવર્તાવી.

આ ઘટના ઉપરથી સમજી શકાય છે કે, સાધુ સન્નનસિંહે કોચર શાહને જિંચે લાવી ખાર ગામોમાં અમારિ પળાવી હતી. માટે જ શિલાલેખમાં ઉલ્લેખ મળે છે કે, સં. ૧૪૪૨માં તે જગતના જીવોના કલ્યાણ માટે થયો, સંભવ છે કે આ ઘટના સં. ૧૪૪૨માં બની હોય. સન્નનસિંહે પછી શંત્રુજયતીર્થ ઉપર આ ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું હતું અને સંભવતઃ બ્રહ્મચર્યવ્રત સ્વીકાર્યું હતું. એ રીતે

તેણે શિલાલેખમાં જણાવ્યા મુજબ તીર્થપદ યોગ્ય, આથી તે 'સાધુ' તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.

(-નિર્વૃત્તિગચ્છના આં આગ્રદેવનો 'સમરસ', સં ૧૩૭૧ આં કક્ષસૂરિનો નાલિનદનજિનોદ્ધારપ્રબંધ; દેશલહરા શેઠ શિવરાંકરની પત્ની દેવલદેવીએ સં ૧૫૧૬ના ચૈત્ર સુદિ ૮ને રવિવારે ઉપકેશગચ્છના આં કક્ષસૂરિના વાચના-આર્થ પિત્તસારને વહોરાવેલ સ્વર્ણાક્ષરી કંઠપસૂત્રની લેખન પ્રશસ્તિ શ્લોક ૬ થી ૧૭, આં વિજયસેનસૂરિ પ્રશિષ્ય મુનિ ગુણવિજયજીકૃત 'કોચર વ્યવહારિયાનો રાસ' સં ૧૬૮૭, ડીસા; 'ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ' ભા. ૧નો રાસ-સંક્ષિપ્તસાર')

મહાકવિ દેપાલ—તે લોજક જ્ઞાતિનો જૈન હતો. કવિઋષભદાસ તેના વિશે જણાવે છે કે—'હંમ્મરાજ વાણે દેપાલ' (કુમારપાલરાસ). એટલે તે સમયે ગણાતા મહાકવિઓમાં તેની ગણના થતી હતી. જૈન જોન્ધિકો પોતાને ઠાકુર તરીકે ઓળખાવે છે એ રીતે તે પોતાને ઠાકુર બતાવે છે.

૬૦ દેપાલ દેશલહરાવંશના સં ૨૨૨૨માં રાજામાં દિલ્હીમાં જ રહેતો હતો. તેણે '૧ સ્થૂલભદ્ર કક્ષાવલી, ૨ ચંદનખાદા ચોપાઈ, ૩ હરિયાળી, ૪ સં ૧૫૨૨માં રચેલી વજ્રસ્વામીની ચોપાઈ, ૫ આર્દ્રકુમારમૂડ, ૬ રોહિણિયા ચોરનો રામ, ૭ બલક શાહ રામ, ૮ શ્રેણિક-અભયકુમારચરિત, ૯ સં ૧૫૨૨ના અષાઠ સુદિ ૧૫ના રોજ રચેલો 'જંખૂસ્વામી પાંચ લવ રાસ, ૧૦ સ્થૂલભદ્ર શાગ (ટંક : ૨૭), ૧૧ મંચલરીવો' વગેરે રાસ આદિ રચ્યા છે.

દોશીવંશ

૧. રાજકોઠાડારી—ગ્વાલિયરનો રાજા આમ આં બખ્ષલદસૂરિનો ઉપાસક હતો. તેને રાજકોઠાડારી બનાવ્યો. તે ઓસવાલ જ્ઞાતિમાં દાખલ થયો અને તેનો વંશ કોઠાડારી તરીકે બહાર થયો. તેની પરંપરા આ પ્રમાણે છે—

૧. સરણુદેવ—ગ્વાલિયરનો રાજા નાગાવલોક, જેનું બીજું નામ આમ રાજા હતું, તે આં બખ્ખલદિસૂરિનો ઉપાસક હતો. તેને એક રાણી વણિકપુત્રી હતી. (જૂઓ, પ્રકં ૩૨, પૃં ૫૩૮)

આમ રાજાને તે વૈશ્ય રાણીથી એક પુત્ર થયો, તેનું નામ સરણુદેવ હતું. સરણુદેવ ઓમવાલ જ્ઞાતિમાં દાખલ થયો. આમ રાજાએ તેને રાજ્યનો કોઠારી બનાવ્યો, તેનાથી કોઠારીવંશ ચાલ્યો. તે ચિત્તોડમાં રહેતો હતો. તેની પરંપરા આ રીતે મળે છે—

૨. રામદેવ, ૩. લક્ષ્મીસિંહ, ૪. ભુવનપાલ, ૫. ભોજદેવ (ભોજ-રાજ), ૬. કંકુરસિંહ (અમરસિંહ), ૭. ખેતાક (ખેતોજી), ૮. નરસિંહ.

૯. દોશી તોલાશાહ—તે મેવાડના ઝાંગા રાણા (સંં ૧૫૬૫થી ૧૫૮૫)નો મિત્ર હતો. તે કાપડનો વ્યાપારી બન્યો. એટલે દોશી કહેવાયો. તોલાશાહ માટે શિલાલેખોમાં ‘દોં’ શબ્દ વપરાયો છે. તેને ૧. તારાદેવી, ૨. લીલુદેવી નામે બે પત્નીઓ હતી. સંં તોલાશાહ અને લીલુદેવીને ૬ પુત્રો તથા ૧ પુત્રી એમ સાત સંતાનો હતાં. પુત્રોનો પરિચય આ પ્રમાણે છે—

(૧) દોશી રત્નાશાહ—તેને રજમલદે નામે પત્ની હતી તથા શ્રીરંગ નામે પુત્ર હતો. દોશી રત્નાશાહે ચિત્તોડના કિલ્લામાં મોટો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો હતો.

(૨) પોમો—તેને પદ્મા અને પાટમદે પત્નીઓ હતી તેમજ માણેક અને હીરો નામે પુત્રો હતા.

(૩) ગુણુરાજ—તેને ગુરાંદે કે ગારવદે પત્ની હતી અને દેવરાજ નામે પુત્ર હતો.

(૪) દશરથ—તેને દેવલદે અને કર્મદે પત્નીઓ તથા કેહલો નામે પુત્ર હતો.

(૫) ભોજક—તેનું બીજું નામ સોમ્રાગ મળે છે. તેને ભાવલદે અને હર્ષદેવી પત્નીઓ તથા મંડન નામે પુત્ર હતો.

કર્મશાહ—તે દોશી તોલાશાહ તથા સંં લીલુદેવીનો સૌથી

નાનો છઠ્ઠો પુત્ર હતો. દોશી તોલાશાહના સમયે ચિત્તોડની ગાદી પર સાંગા રાણો હતો અને દોશી કર્માશાહના સમયે કુંભા રાણાની પાટે રાણો રાજમલ્લ, તેનો પુત્ર રાણો સંઆમસિંહ, તેનો પુત્ર રાણો રત્નસિંહ રાજા હતો.

આ સમયે અમદાવાદમાં સુલતાન મહમ્મદ બેગડા(સં ૧૫૧૬થી ૧૫૭૦)તું રાજ્ય હતું. મહમ્મદ બેગડાના પુત્ર અહમ્મદ સિકંદરે સં ૧૫૨૫-૨૭ માં સૌરાષ્ટ્ર પર સવારી કરી. સોમનાથ પાટણ, ગિરનારતીર્થ, દારિકાતીર્થ અને શત્રુજયતીર્થ વગેરે હિંદુ તીર્થ-ધામોનો વિનાશ કર્યો. મંદિરો લાંબ્યાં, પ્રતિમાઓ તોડી. આ વાત સાંભળીને દો. તોલા શાહને ઘણું દુઃખ થયું. આ અરસામાં તપા-ગચ્છની વડી પોપાળના નં ૫૭મા આ. રત્નસિંહસૂરિ અને આ. ધર્મરત્નસૂરિ રણુથંભોરના મહામંત્રી સંઘપતિ ધનરાજના છરી પાળતા યાત્રાસંઘ સાથે આબુ વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી ચિત્તોડ પધાર્યા. સાંગા રાણાએ તેઓનું ઘણું માન સમ્માન કર્યું. દો. તોલા શાહે આ. રત્નસિંહસૂરિ પાસે જઈ જણાવ્યું કે, ‘લગવન! મુસલમાનોએ શત્રુજય મહાતીર્થ લાંબ્યાં છે. મં. સમરા શાહે સં ૧૩૭૧ માં શત્રુજય મહાતીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો, તે મૂળ પ્રતિમાને પણ તોડી નાખી છે તો કૃપા કરીને એ જણાવો કે, આ મહાતીર્થની સ્થાપના હવે કઈ રીતે થશે? મારો આ મનોરથ પૂરો થાય તેવો રસ્તો બતાવો.’ આચાર્યશ્રીએ દોશીને શાંત પાડી જણાવ્યું કે, ‘મહાનુભાવ! જિનશાસન જયવંતુ છે. તું ભાગ્યશાળી છે. તારા પુત્ર કર્માશાહના હાથે જ આ ઉદ્ધાર થવાનો છે એટલે તારા કુળને જ આ લાલ મળવાનો છે. એટલે તારા પુત્રના હાથે જ તારો આ મનોરથ પુરાશે.’

દોશી તોલાશાહ ચતુર્મહારાજના મુખેથી આ લવિષ્યવાણી સાંભળી ને ઘણો ખુશ થયો. તે પંજી આચાર્યશ્રીએ કાર્યની સિદ્ધિ માટે

૧. સં ધનરાજ માટે જૂઓ, પ્રક. ૪૫, જૂઓ, શેક અબવસિંહનો વંશ ૫૪ :

ઉપાં વિનયમંડનને ચિત્તોડમાં રાખી તેમણે આગળ વિહાર કર્યો. તે પછી દોશી તોલાશાહ સ્વર્ગવાસી થયા અને ગુજરાતમાં મહમ્મદ બેગડાના મરણ પછી મુજફ્ફર શાહ, અહમ્મદ સિકંદર તથા લઘુ મહમ્મદ સુલતાનો થઈ ગયા. તે પછી સં. ૧૫૮૩ ના શ્રાવણ સુદ ૧૪ ના રોજ બહાદુર શાહ ગુજરાતનો સુલતાન (સને ૧૫૨૬ થી ૧૫૩૭) બન્યો. તે પહેલાં પોતાના પિતાથી રીસાઈને ચિત્તોડ ગયો હતો અને ત્યાં દોશી તોલાશાહનો અતિથિ બની રહ્યો. આ સમયે શાહ-બદા બહાદુરશાહ અને કર્માશાહ વચ્ચે ગાઢ મૈત્રી થઈ હતી. તેણે ગુજરાત જતાં પહેલાં દો. કર્માશાહ પાસેથી વાટખરચીની રકમ માગી હતી. કર્માશાહે તેને વિના શરતે એક લાખ રૂપિયા આપ્યા હતા.

૧૦. કર્માશાહ—તે દોશી તોલાશાહનો સૌથી નાનો અને છટ્ટો પુત્ર હતો, ધર્મપ્રેમી હતો, ભાગ્યશાળી હતો, બુદ્ધિમાન હતો. તેને આં રત્નાસિંહસૂરિની લવિષ્યવાણી મુજબ પિતાની આજ્ઞાથી શત્રુજય મહાતીર્થનો માટે ઉદ્ધાર કરવાની ઉત્કટ લાવના હતી. ઉપાં વિનય-મંડન કર્માશાહને આ માટે વારંવાર ઉપદેશ દેતા હતા. એવામાં તપાગચ્છના આં વિજયદાનસૂરિ ચિત્તોડ પધાર્યા. તેમણે પણ દો. કર્માશાહને તીર્થોદ્ધાર માટે ઉપદેશ આપી વધુ ઉત્સાહિત કર્યો.

(—જૂઓ, ન દિવર્ધનજિનપ્રાસાદપ્રશસ્તિ)

બહાદુરશાહ ગુજરાતનો સુલતાન બન્યો છે એમ જાણીને કર્માશાહ અમદાવાદ ગયો અને સુલતાનને મળ્યો. સુલતાને તેને એક લાખ રૂપિયા પાછા આપી પ્રેમભાવે પૂછ્યું કે, ‘મારા યોગ્ય બીજું કામ હોય તો બતાવ.’

કર્માશાહે જણાવ્યું કે, ‘તમે આત્મા આપો તો મારે શત્રુજય-તીર્થમાં મારા ભગવાનની પ્રતિમાઓ બેસાડવી છે તો મને રત્ન આપો.’ સુલતાને પ્રસન્ન થઈ કર્માશાહને ફરમાન લખી આપી શત્રુ-જય ઉપર તીર્થસ્થાપના કરવાની પરવાનગી આપી.

કર્માશાહ અમદાવાદથી ખંભાત ગયો અને ત્યાં ઉપાં વિનય-

મંડનને હકીકત જણાવી અને શત્રુજય તીર્થ પર પધારવાની વિનંતિ કરી. કર્માશાહ પણ સંઘ સાથે પાલીતાણા ગયો અને સોરઠના સૂબા ખાન મઝદખાને મળ્યો અને તેને મુલતાનનું ફરમાન આપ્યું. સૂબો શત્રુજયતીર્થ સ્થપાય એમાં રાજી નહોતો, પણ મુલતાનનો હુકમ હોવાથી તે નિરુપાય હતો. તે મૌન રહ્યો. તેને રવિરાજ અને તર-સિંગ નામે મંત્રીઓ હતા. કર્માશાહે ખંને મંત્રીઓને ધન માનથી સંતુષ્ટ કરી પોતાના કામમાં મદદગાર બનાવ્યા.

ઉપાં વિનયમંડન સાધુ-સાધ્વીના પરિવાર સાથે પાલીતાણા પધાર્યા. એક તરફ મૂળ જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર ચાલ્યો અને બીજી તરફ મહામાત્ય વસ્તુપાલે મૂકી રાખેલી મર્યાદા પાપાણની શિલાને અહાર કઢાવી ઉપાં વિનયમંડન અને પંચ વિવેકધીરગણિની દેખરેખ નીચે શાસ્ત્રાનુસાર લંચપલદેવની જિનપ્રતિમા તૈયાર કરાવી.

સં૦ કર્માશાહ છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ લઈને પાલીતાણા આવ્યો. સંઘે લલના (લલિતા) સરોવરને કિનારે પડાવ નાખ્યો. કર્માશાહે અહીં જૈનાચાર્યોના વરદ હસ્તે જિનપ્રતિમાની અંજનશલાકાનો મોટો વિધિ કરાવ્યો અને સંઘજમણ કર્યું.

સં૦ કર્માશાહે સં૦ ૧૫૮૭ શાકે ૧૫૪૩ ના વૈશાખ વદિ ૬ ને રવિવારે ધનલક્ષમાં, શુદ્ધ નવાંશમાં, શત્રુજયતીર્થમાં જીર્ણોદ્ધાર કરેલ પ્રાચીન જિનપ્રાસાદમાં તપાગચ્છની વડી પોષાળના આં વિજયધર્મ-સૂરિના શિષ્ય આં વિદ્યામંડનસૂરિના હાથે લંચપલદેવની નવી જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને શત્રુજય મહાતીર્થનો ૧૬ મો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો.

શત્રુજયતીર્થના ૧૬ મા મોટા ઉદ્ધારની પ્રશસ્તિ તપાગચ્છના આં સમયરત્નના શિષ્ય પંચ લાવણ્યસમયગણિએ બનાવી અને પંચ વિવેકધીરગણિએ શિલા ઉપર લખી હતી. આ પ્રશસ્તિમાં એક શ્લોક આ પ્રકારે છે—

યત્ કર્મરાજેન કૃતં સુકાર્યમન્યેન કેનાપિ કૃતં હિ તન્નો ।

યન્મેચ્છરાજ્યેઽપિ તદાજ્ઞયૈવોદ્ધારઃ કૃત્તઃ પોહશમ યેન ॥૩૫॥

(શત્રુજય તીર્થ પરનો પ્રશસ્તિ શિલાલેખ)

સં ૦ કર્મશાહે કરેલ આ તીર્થ પ્રતિષ્ઠાના ઉત્સવમાં આં સોમ-
જય વગેરે ૧૦ આચાર્યો અહીં હાજર હતા. તે સૌએ સર્વાનુમતે
કરાવ કર્યો કે, આ શત્રુજયતીર્થ મહાતીર્થ છે અને ૮૪ ગચ્છોનું
સ્વેતાંબર જૈનતીર્થ છે.

*

તાડપત્રીય 'યોગસાર'ની પ્રતિ મળે છે એટલે બારમી સદીમાં જ્ય-
દેવછંદસુના આધારે બનેલા 'છંદોનુશાસન'થી જણાય છે કે તે અંથ
તેથીયે પ્રાચીન અને લોકપ્રિય અંથ છે.^૧

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૮૧, પૃ. ૮૪, શ્રીમદ્
વિજયરાજેન્દ્રસૂરિ અર્ધશતાબ્દી અંથ, પૃ. ૬૮૧)

શ્રીમાન્ નેમિકુમારનો પુત્ર મહાકવિ વાગ્લટ આં જ્યદેવની
'કાવ્યાનુશાસન'ની દીકામાં નીચે પ્રમાણે પ્રશંસા કરે છે—

"(ટીકા)—છન્દોનૈપુણ્યં યથા—

સઘતિસેવિતપાદં વરગણધરમૂર્જિતપ્રવરણ્ણત્તમ્ ।

શ્રીવર્ધમાનમાદૌ જયદેવં ભક્તિતો વન્દે ॥"

૧. સુવિહિતશાખા-વડગચ્છ પટ્ટાવલી

આં વર્ધમાનસૂરિની પરંપરાના આચાર્યો પોતાને અંથોમાં અને
શિલાલેખોમાં ચંદ્રકુલીન, બૃહદ્વગચ્છીય, સુવિહિત, અપ્રતિગદ્ધવિહારી
તરીકે ઓળખાવે છે.^૨ તેમની અનેક શિષ્યપરંપરાઓ મળે છે, તે
આ પ્રમાણે—

(જૂઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૭૨)

૧. મુંગઈ વિલસન કેલેજના પ્રાધ્યાપક હરિભોજ વેલ્લનકરે આં જ્ય-
દેવ, આં જ્યકીર્તિ, પં. કેદારભટ્ટ અને આં હેમચંદ્રે રચેલા છંદમંથોનો
સંગ્રહ 'જ્યદામન' એ નામથી પ્રકાશિત કર્યો છે.

૨. ચંદ્રકુલીન, સુવિહિત, અપ્રતિગદ્ધવિહારી.

(—આં અભયદેવસંસ્કૃત 'કાણ્વજ' ટીકા-પ્રશસ્તિ, 'નાયા-
ધમ્મકદાઓ' ટીકા પ્રશસ્તિ, મહાવીરચરિત્ર)

વડગચ્છમાં આં જિનચંદ્ર. (—આં હરિભટ્ટકૃત 'મહિનાથચરિત્ર'
'નેમિનાથચરિત્ર', 'મદાવીરચરિત્ર')

ચંદ્રકુલમાં આં જિનચંદ્ર, આં દેવભટ્ટ, આં દેવાનંદ વગેરે

(—સં. ૧૨૯૪ માં રચાયેલ સુનિસુવનસ્વામિચરિત્ર)

ચંદ્રકુલમાં આં જિનવલ્લભસૂરિ યથા.

(—સંધપટ્ટક રતિ)

૩૫. આં ઉદ્ધૃતોતનસૂરિ—સં ૯૯૪.

૩૬. આં વર્ધમાનસૂરિ—સં ૧૦૮૮.^૧

વિક્રમની દશમી શતાબ્દીના અંતમાં સપાદલક્ષ દેશમાં ચિત્તોડના રાજવી અદ્વલદરાજનો પુત્ર ત્રિભુવનપાલ નામે રાજા હતો. તે સમયે આલોહર દેશના કુચેરા નગરમાં ચૈત્યવાસી જિનચંદ્રાચાર્ય હતા. તેમની આજ્ઞામાં ૮૪ ચૈત્યો હતાં. તેમને વર્ધમાન નામે શિષ્ય હતો. તેમણે ચૈત્યોનો ત્યાગ કરી વનવાસીગચ્છના સુવિહિત આં ઉદ્ધૃતોતનસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યો.

આં ઉદ્ધૃતોતનસૂરિએ સં ૯૯૫ માં ચોતાના સર્વદેવ વગેરે આઠ શિષ્યોને આચાર્યપદ આપ્યું અને તે પછી તેમને પશુ અઘારીમાં ભંડ મહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં આચાર્યપદ આપ્યું. તે શાસ્ત્રાતુ-સાર સુનિભવન ગાળતા હતા, તેથી તેમની પરંપરા સુવિહિત તરીકે વિશેષ પ્રખ્યાત છે. આં જિનેશ્વર અને આં બુદ્ધિસાગર તેમના પટ્ટધરો હતા. તે સં ૧૦૮૮ માં પત્યપદ્રમાં અનશન કરી સ્વર્ગે ગયા. આં અભયદેવસૂરિ તેમનો પરિચય આ પ્રમાણે આપે છે—

‘તત્ત્વન્દ્રકુલીન-પ્રવચનપ્રણીતાપ્રતિબદ્ધવિહારહારિચરિતવર્ધમાનામિધાનમુનિ-પતિ’
(—ઠાળંગસુત્ત’ વૃત્તિ)

૩૭. આં જિનેશ્વરસૂરિ, આં બુદ્ધિસાગરસૂરિ—બના-રસમાં ૫૦ કૃષ્ણગુપ્ત નામે પ્રાદ્યક્ષ હતો. તેને શ્રીધર અને શ્રીપતિ નામે પુત્રો હતા. તે બંને બુદ્ધિમાન હતા. તેથી તેઓ વેદ-વેદાંતના પારગામી થયા. એકદા તેઓ તીર્થયાત્રાએ નીકળ્યા અને ફરતાં ફરતાં માલવાની ધારાનગરીમાં આવ્યા. બંને જાણુ ભિક્ષા દ્વારા જીવનનિર્વાહ કરતા. તે સમયે ધારામાં લોખંદેવ (સં ૧૦૫૭ થી ૧૧૧૨) રાજા હતો અને લક્ષ્મીપતિ નામે ધનાઢ્ય જૈન શ્રાવક રહેતો હતો. તે શ્રીધર અને શ્રીપતિને હમેશાં ભિક્ષા આપતો હતો.

૧. વર્ધમાનસૂરિવરો (જૂઓ, પ્રકં ૩૨, પૃ ૫૦૯.)

તેના ઘરમાં ભીંત પર વીણ લાખ ટકાનો લેણદેણનો હિસાબ નોંધાયેલો હતો. જાને લાઈઓ એ હિસાબને રાજ ભેતા હતા, તેથી જાનેને તે મુખપાઠ બેવો થઈ ગયો હતો. એક વેળા શેઠના ઘરમાં આગ લાગી, તેમાં એ હિસાબ નાશ પામ્યો. આથી શેઠ ગમગીન બની ગયો. બીજે દિવસે જાને લાઈઓ રાજિદા નિયમ પ્રમાણે લિખા માટે શેઠને ઘેર આવ્યા. શેઠને શોકગ્રસ્ત થયેલો જોઈ વસ્તુસ્થિતિ પાત્રી ગયા. તેમણે શેઠ પાસે આવીને પોતાની યાદ પ્રમાણે નોંધ કરાવી દીધી. આથી શેઠ તે જાને ઉપર ખુશ થઈ ગયો. તેણે જાનેને આવા બુદ્ધિશાળી બાળી, જે તેઓ જૈન સાધુ બને તો સાચે જ પ્રભાવક થાય અને જૈનશાસનની ઉન્નતિ કરે. આમ વિચારી તેઓને પરિચય આં વર્ધમાનસૂરિને કરાવ્યો. તે જાનેએ આ ગુરુ પરમતારક લાગે છે એમ જાણીને તેમની પાસે દીક્ષા લીધી. ધીમે ધીમે જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી છેવટે આચાર્યપદ મેળવ્યું. ગુરુમહારાજે તેઓનું નામ આં જિનેશ્વર અને આં બુદ્ધિમાગર રાખ્યું જાનેને ગુજરાત તરફ વિહાર કરવા આજ્ઞા આપી, ‘બૃહદ્ગુર્વાવલી’માં આં વર્ધમાનસૂરિ વગેરે ૧૮ સાધુઓ હતા, એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

વનરાજ આવડાએ ગુજરાતના સ્વતંત્ર રાજ્યનો પાયો સં ૮૦૨ ના વૈશાખ સુદિ ૨ ના દિવસે નાખ્યો. તેનો રાજ્યાલિપેક પ્રથમ પંચાસરમાં અને પછી સં ૮૨૧ માં પાટણમાં જૈનાચાર્ય શીલ ગુણસૂરિ અને આં દેવચંદ્રસૂરિના પ્રભાવક વાસક્ષેપથી થયો હતો. વનરાજે પણ ત્યારે એ ગુરુઓને શિષ્યપરંપરાના હકમાં તામ્રપત્ર ફરમાન લખી આપ્યું કે, ‘આ આચાર્યોને માનનારા ચૈત્યવાસી યતિઓને સમ્મત મુનિરાજે જ પાટણમાં રહી શકે, બીજાઓ રહી શકશે નહીં.’ ગુજરાતના રાજાઓએ આ ફરમાનનું આજ સુધી અખંડ પાલન કર્યું હતું. (—જૂઓ, પ્રકં ૩૧, પૃં ૪૯૩, ૪૯૪)

આ ફરમાનના આધારે પાટણમાં ચૈત્યવાસીઓનું વર્ચસ્વ હતું. સંવેળી, વનવાસી, વિહરુક કે બીજા સાધુઓને રહેવા માટે પાટણમાં સ્થાન મળતું નહોતું. સં ૧૦૮૦ માં પાટણનો રાજા હીમદેવ હતો

અને રાજપુરોહિત સોમેશ્વર હતો, જે આ. જિનેશ્વર અને આ. બુદ્ધિસાગરનો મામેા થતો હતો. આચાર્યોએ તેમને ત્યાં જઈ વેદ, ઉપનિષદ્ અને જૈનાગમ સમ્મત આશીર્વાદ આપ્યો તે આ પ્રમાણે—
‘જે હાથ, પગ અને મન વિના સ્વીકારે છે, આંખ વિના જૂએ છે, કાન વિના સાંભળે છે અને વિશ્વને જાણે છે પણ તેને કોઈ જાણતું નથી એવા નિરંજન, નિરાકાર મહાદેવ એ જ જિનેશ્વર છે, તે તમારું કલ્યાણ કરે.’

પુરોહિત આ સાંભળીને ચમક્યો. સોમેશ્વર અને આચાર્યો વચ્ચે વાર્તાલાપ થયો. વાતવાતમાં જાણવામાં આવ્યું કે, બંને આચાર્યો તેમના ભાણેજો થતા હતા અને ચૈત્યવાસીઓના કારણે તેઓને જિતરવા યોગ્ય સ્થાન મળ્યું નથી. આથી તેણે તરત જ આચાર્યોની અતિ આદરપૂર્વક પોતાના મકાનના મેડા ઉપર ઉતારો આપ્યો. યાજ્ઞિક, સ્માર્ત, દીક્ષિત, અગ્નિહોત્રો વગેરે કેટલાયે વિદ્વાનો આચાર્યશ્રીનો સત્સંગ કરવા આવ્યા અને તેમની વિદ્વત્તા જોઈ-જાણીને ખુશ થઈ ગયા.

જૈનાચાર્યોની વિદ્વત્તાની વાત નગરમાં ફેલાઈ ગઈ. ચૈત્યવાસીઓના માણસો સાંજે તપાસ કરવા આવ્યા અને તેઓએ આચાર્યોની જણાવ્યું, ‘આ ચૈત્યવાસીઓનું ક્ષેત્ર છે અને તમે ચૈત્યવાસી નથી માટે તરત પાટણમાંથી ચાલ્યા જાઓ.’ પુરોહિતે તેઓને કહ્યું: ‘આનો નિર્ણય રાજસભામાં થશે’ એમ સમજાવીને તેઓને પાછા મોકલ્યા. બીજે દિવસે પુરોહિતે રાજસભામાં જઈને જણાવ્યું કે, ‘દેવ! જૈનાચાર્યો મારા અતિથિ છે. જૈનોએ તેમને જિતરવા યોગ્ય સ્થળ આપ્યું નથી. મેં તેમને ગુણગ્રાહકદંષ્ટિએ જ મારે ત્યાં ઉતારો આપ્યો છે. જે આમાં મારી ભૂલ થઈ હોય તો મને દંડ આપશો.’

રાજાએ જવાબ આપ્યો કે, ‘મારા રાજ્યમાં કોઈ પણ ગુણવાન પરદેશી રહી શકે છે. એને રહેવાની મના કેમ કરાય?’

ચૈત્યવાસીઓએ પોતાનો મુદ્દો રજૂ કર્યો: ‘ચૈત્યવાસીઓને સમ્મત મુનિરાજે જ પાટણમાં રહી શકે, બીજાઓ ન રહી શકે—આ ફરમાનનો અમલ આજ પર્યંત ધરાવતો થતો રહ્યો છે અને હવે પછી

પણ તેનો બરાબર અમલ થવો જોઈએ, અસલ વસ્તુ આ છે. હવે આપ જણાવો તેમ કરીએ.’

રાજાએ કહ્યું : ‘અમે પહેલાંના રાજાઓની આજ્ઞાને દૃઢતાથી પાળવાને તૈયાર છીએ, પરંતુ સાથેસાથ અમે એમ પણ ઇચ્છીએ છીએ કે, શુણીજનોનું સન્માન રૂંધાવું ન જોઈએ. તમારા જેવા ઉત્તમ પુરુષોના આશીર્વાદથી જ રાજાઓ પોતાના રાજ્યને આબાદ બનાવે છે, એ વાત પણ ધ્યાન બહાર જવી ન જોઈએ. હવે અહીં એટલું જ બની શકે કે, આપ મારી આગ્રહભરી વિનંતિથી આજ્ઞા આપો જેથી એ આચાર્યો પાટણમાં રહી શકે.’

જૈત્યવાસીઓએ રાજાની માગણીને કબૂલ રાખી સંવેગી મુનિ-વરોને પાટણમાં રહેવાની સમ્મતિ આપી. (જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૮૦)

શૈવાચાર્ય^૧ જ્ઞાનદેવ તેમજ પુરોહિત સોમેશ્વરદેવે નવા ઉપાશ્રયનો પાયો નાખ્યો અને સં ૧૦૮૦ થી પાટણમાં સુવિહિત સાધુઓને યોગ્ય ઉપાશ્રય બન્યો.

તે પછી બંને આચાર્યો માલવા તરફ વિહાર કરી ગયા અને ત્યાં જઈ અલયકુમારને દીક્ષા આપી. શુરુદેવની સેવામાં આવ્યા. તેઓની બેને પણ દીક્ષા લઈને મહત્તરાપદવી પ્રાપ્ત કરી, જેનું નામ કલ્યાણુશ્રી મહત્તરા હતું, તથા મરુદેવી ગણિની વગેરે સાધ્વીઓ પણ હતા.

તેમની પાટે (૧) આં જિનચંદ્ર, (૨) આં અલયદેવ અને (૩) આં ધનેશ્વર એમ ત્રણ આચાર્યો થયા.^૨ તેમજ ઉપાધ્યાય ધર્મદેવ, ઉપાં સુમતિ અને ઉપાં વિમલ એમ ત્રણ ઉપાધ્યાયો થયા. આ પૈકી આં ધનેશ્વરનું ખીબું નામ આં જિનલદ્રસૂરિ પણ હતું. તેમણે સં ૧૦૯૫ માં ચંદ્રાવતીમાં ‘મુરમુંદરીચરિય’ રચ્યું છે. તેમને યશઃપાલ નામે શિષ્ય હતા.

૧. ખરતરગૃહ પદાવલીમાં આ ત્રણે ગુરુગાર્હઓને એક પત્રી એક

ક્રમશઃ પદ્ધતિ જતાવ્યા છે.

શ્રી જિનવલ્લભગણિ પણ આં જિનેશ્વરસૂરિના જ શિષ્ય હતા.^૧
(જૂઓ, પ્રકં ૪૦)

અથો—

આં જિનેશ્વરસૂરિએ સં ૧૦૮૦ માં જલોરમાં હારિભદ્રીય અષ્ટકપ્રકરણ-વૃત્તિ, છઠ્ઠાણ-પગરણગાથા-૧૧૧, પંચલિંગીપ્રકરણ ગાથા-૧૦૧, પ્રમાલક્ષ્મ મૂળશ્લોક ૪૦૫, તેની વૃત્તિ અંથામ્ર : ૪૦૦૦, સં ૧૦૬૨ માં આશાવલ (અમદાવાદ)માં ‘લીલાવધકહા’ અંથામ્ર : ૧૮૦૦૦, સં ૧૦૬૨ માં જાવાલિપુરમાં ચૈત્યવંદનવિવરણ-અંથામ્ર : ૧૦૦૦, સં ૧૧૦૮ માં ડીંડુઆણકમાં ચોમાસામાં કહાકોસપગરણ-ગાથા : ૩૦, તેની કહાવિવરણવૃત્તિ વગેરે અંથો રચ્યા છે.

આં બુદ્ધિસાગરસૂરિએ સં ૧૦૮૦ માં જાબાલીનગરમાં બુદ્ધિ-સાગર અંથામ્ર ‘સપ્તસહસ્રકલ્પમ’ ૭૦૦૦ રચ્યો. એ વ્યાકરણનો અંથ પદ્યમાં હતો. ‘શબ્દલક્ષ્યલક્ષ્મ’ અને ‘પંચઅંથી’ એ તેનાં બીજાં નામો છે.

આં અલયદેવસૂરિ એ બંને આચાર્યોનો પરિચય નીચે મુજબ આપે છે—

આં જિનેશ્વરસૂરિ, પ્રમાણશાસ્ત્ર, પ્રકરણો અને પ્રબંધોના રચનારા, જ્ઞાનીઓને માન્ય, સમર્થ વ્યાખ્યાતા, પ્રવચનનો શુદ્ધ અર્થ બતાવનાર, સુવિહિત મુનિશિરોમણિ હતા તેમજ આં બુદ્ધિ-સાગરસૂરિ તેમના નાના ભાઈ, વ્યાકરણશાસ્ત્ર વગેરેના રચયિતા છન્દોયુક્ત મિદલાધી, શ્રુતસાહિત્યના ભંડાર, સુવિહિત અને ચારિત્ર-નિષ્ઠ હતા. (—ઠાણુંગમુત્ત-વૃત્તિ, નાયાધમ્મકહાઓ-વૃત્તિ પ્રશસ્તિ)

૧. શ્રીમાન નેમિકુમાર ભાંડારી પોગ્વાલે મં ૧૧૩૮ ના પોષ વદિ ૭ ના રોજ કાટયાચાર્યની ‘વિજેવાવસ્થક લાખ્ય ટીકા’ અથામ્ર : ૧૩૭૦૦ ની પુષ્પિકામાં લખ્યું છે કે, પુસ્તકં ચેદ વિશ્રુતઘોજિનેશ્વરસૂરિશિષ્યસ્ય જિનવલ્લભગણેરિતિ ।

(—જેન સિતરેચર એન્ડ ટ્રિલોસાફી, પુસ્તક નં ૧૧૦૬ ની પુષ્પિકા, પ્રશસ્તિમંદ્ર ભાં ૩, ભાંડારકર ઑરિએન્ટલ રિયર્સ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ, પૂના. મોહનલાલ દલીયંદનો ‘જેનસાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’ ૫૦ ૨૧૯.)

તે બંને આચાર્યોએ પુરોહિત સોમેશ્વર, ચાન્નિકો, શૈવાચાર્ય જ્ઞાનદેવ, રાજસલા અને ચૈત્યવાસીઓ ઉપર જે પ્રભાવ પાડ્યો છે તે તેઓની વિદ્વત્તા અને સમજાવવાની શૈલીનો પરિચાયક છે. તેઓ શાંતિથી સર્વ કાર્યોને સાધી શકતા હતા.

૩૮. આં અભયદેવસૂરિ—ધારાનગરમાં શેઠ મહીધરને ધનદેવી નામે પત્ની હતી, તેને અભયકુમાર નામે પુત્ર હતો.^૧ તે બહુ બુદ્ધિશાળી હતો અને આં જિનેશ્વરસૂરિ તેમજ આં બુદ્ધિ-સાગરસૂરિનો ઉપદેશ સાંભળી વૈરાગ્ય પામ્યો અને નાની ઉંમરમાં જ ધારાનગરીમાં દીક્ષા લીધી. ગુરુએ તેને અહણ અને આસેવનરૂપ શિક્ષા આપી, તેમજ આગમો લખાવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતાં આચાર્યપદથી આપી. આં અભયદેવસૂરિ પહેલેથી જ તપસ્વી અને જ્ઞાની હતા. તે સૌને આગમની વાચના આપતા હતા.

આ સમયે પણ ચૈત્યવાસીઓ અને મવિહવિહારી સાધુઓ વચ્ચે સઘર્ષ ચાલુ હતો.

આચાર્યશ્રીને આયંબિલ ને લૂખાસૂકા આહાર તેમજ અતિપરિશ્રમના કારણે રક્તદોષ લાગુ પડ્યો હતો આ રોગની જાણ થતાં તોફાની તત્ત્વોએ વોત વહેતી મૂકી કે, આં અભયદેવ ઉત્સૂત્રમરૂપક છે તેથી તેમના શરીરે કોઈ રોગ ફાટી નીકળ્યો છે. આ સાંભળીને આચાર્યશ્રીને ભારે દુઃખ થયું. તેમણે ધરણેંદ્રનું ધ્યાન કર્યું તેમાં ધરણેંદ્ર પાસેથી રોગશમનનો ઉપાય મળી આવ્યો. દૈવી સૂચના મુજબ આચાર્યશ્રી ત્યાંથી વિહાર કરીને સેઠી નદીના કિનારે થામણા ગામમાં પધાર્યા.

કાંતિનગરના શેઠ ધનપતિને સમુદ્રમાંથી અતિ પ્રાચીનકાળમાં ભરાવેલી ૯૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા મળી હતી, તે તેણે લાવીને

૧. તેમનો જન્મ સં ૧૦૭૨માં, દીક્ષા સં ૧૦૭૭માં થઈ હતી. આં જિનેશ્વરસૂરિએ યુવરાત્રી આહીં આવોને તેમને દીક્ષા આપી હતી, એટલે દીક્ષા સં ૧૦૮૦માં મનાય અને આં વર્ષમાનસૂરિની દવાતીમાં આચાર્યપદ આપ્યું હોય તો આચાર્યપદ સં ૧૦૮૮ સુધીમાં મળ્યું ગણાય.

પોતાના ઘરદેરામરમાં સ્થાપન કરી હતી. રસસિદ્ધ યોગીશ્વર નાગા-
ર્જુને આં પાદલિપ્તસૂરિ પાસે તેનું માહાત્મ્ય સાંભળી, તેને ચોરી
લાવી, મદી કિનારે છુપાવી તેની સમ્મુખ રસસિદ્ધિ કરી હતી. આ
પ્રતિમા ગુપ્ત હતી. થામણના પટેલ મહીયલની ગાય નિરંતર
ત્યાં જઈ તેની ઉપર દૂધ ઝરી આવતી હતી.^૧

આં અભયદેવસૂરિએ ત્યાં આવી, તે સ્થાનની પાકી ભાળ મેળવી
ખાતરી કરી. તેમણે તેની સામે બેસીને ધ્યાન ધર્યું; ‘જય તિંહુણવેરંકપ્પ’
થી શરૂ થતા બત્રીશ ગાથાના સ્તોત્ર વડે શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રભુની સ્તુતિ
કરી. પરિણામે અધિષ્ઠાયકદેવ પ્રસન્ન થતાં શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા
પ્રગટ થઈ. તેના ન્હવણ જળથી આચાર્યશ્રીનો રોગ શમી ગયો.

શ્રી. અભયદેવસૂરિએ વ્યાખ્યાનથી અને મૌલિક ગ્રંથો જે રચ્યા
છે તેની યાદી નીચે મુજબ છે—

૧. કાણ્ગસુત્ત-ટીકા ગ્રંથાંક : ૧૪૨૫૦, સં ૧૧૨૦.
૨. સમવાયાંગસુત્ત-ટીકા ગ્રં : ૩૫૭૫, સં ૧૧૨૦.
૩. વિવાહપણ્ણત્તિસુત્ત-ટીકા ગ્રં : ૧૮૬૧૬, સં ૧૧૨૮.
૪. નાયાધમ્મકહાઓ ટીકા ગ્રં : ૪૨૫૨ (૩૮૦૦), સં ૧૧૨૦
આસો સુદિ ૧૦ (પાટણ)
૫. ઉવાસગદસાંગ-ટીકા ગ્રં : ૬૦૦.
૬. અંતગડકસાંગ-ટીકા ગ્રં : ૧૩૦૦.
૭. અણ્ણત્તરોપવાઈસાંગ-ટીકા ગ્રં : ૧૦૦.
૮. પણ્ણાવાગરણ્ણાંગ-ટીકા ગ્રં : ૪૬૦૦.
૯. વિવાગસુત્ત-ટીકા ગ્રં : ૬૦૦.

૧ નાગાર્જુને તે પ્રતિમાની સામે રસસિદ્ધિ કરી હતી. તે રસ ધુટવાને
માટે રાત્ર શાંતિવાદનથી રાણી ચંદ્રલેખાને હુમેશાં અહીં લાવતો હતો. રસ-
સિદ્ધિ થતાં જ ચંદ્રલેખાના પુત્રોએ વિશ્વાસ જમાવી નાગાર્જુનને મારી નાખ્યો.
અને તે પુત્રો પંજી વિશ્વાસવાદનો ફળરૂપે મરણ પામ્યા. એ રસ કોઈને
મળ્યો નહીં.

(—પ્રજાપકચરિત્ર, પ્રં ૧૯, પ્રગંધચિંતામણિ-પરચૂરણ-
પ્રગંધ, પ્રગંધકાંસ પ્રં ૧૭, પ્રકં ૧૯, પૃં ૧૪૧)

૧૦. ઉવવાધસુત્ત-ટીકા અં ૦ ૩૧૨૫, સં ૦ ૧૧૨૦.
૧૧. પત્રવણામુત્ત, તર્ધિપયસંગ્ગહણી, ગાથા : ૧૩૩.
૧૨. હારિભદ્રીય પંચાસગ-ટીકા અં ૦ :....., સં ૦ ૧૧૨૪ (ધોળકા)
૧૩. છઠ્ઠાણપગરણ (જિણેસરીય)ભાષ્ય અં ૦ :
૧૪. પંચણિગ્ગંથી પગરણ અં ૦ :
૧૫. આરાહણાકુલયં અં ૦ : ૮૬.
૧૬. જયતિહુઆણુયયં ગાથા : ૩૦, સં ૦ ૧૧૧૧.
૧૭. આં જિનચંદ્રગણિકૃત નવતત્ત્વપ્રકરણ ભાષ્યવૃત્તિ.
૧૮. સત્તરી-અંથભાષ્ય.
૧૯. મહાવીરયયં (જર્જનના સમણો) ગાથા : ૨૨.
(—જૈનસ્તોત્રસ દોહ, પૃ ૦ ૧૬૭)

૨૦. શાતારિપ્રકરણવૃત્તિ-ગાથાભદ્ર.
૨૧. નિગોદપદ્ત્રિશિકા.
૨૨. પુદ્ગલપદ્ત્રિશિકા.
૨૩. સાહમ્ભિયવચ્છલકુલયં ગાથા : ૨૬.
૨૪. વંદણુયભાસં ગાથા : ૩૩.

આં અભયદેવસૂરિ તેમના સમયમાં સમર્થ શાસ્ત્રકાર હતા, તે આ ઉપરથી સમજાય છે. તેઓ પોતાનો પરિચય આ રીતે આપે છે—

“તત્ત્વચ્છુલ્લીનપ્રવચનપ્રણીતાપ્રતિબદ્ધવિહારહારિચરિતશ્રીવર્ધમાનામિધાન-
મુનિપતિપાદોપસેવિન, પ્રમાણાદિવ્યુત્પાદનપ્રવણપ્રકરણપ્રબન્ધપ્રણયિનઃ પ્રવુદ્ધ-
પ્રતિબન્ધપ્રવક્તૃપ્રવીણાપ્રતિહતપ્રવચનાર્યવાક્પ્રસરસ્ય મુવિહિતમુનિજનમુલ્લ-
સ્ય શ્રીજિનેશ્વરાચાર્યસ્ય તદનુજસ્ય ચ વ્યાકરણાદિશાસ્ત્રકર્તુઃ શ્રીવુદ્ધિ-
સાગરાચાર્યસ્ય ચરણકમલચન્દ્રીકકન્પેન શ્રીમદમયદેવસૂરિનાન્ના મયા મહા-
વીરજિનરાજસન્તાવત્તિના મહારાજવંશજન્મનેવ સંવિગ્નમુનિવર્ગશ્રીમદ્વિજિત-
સિંહાચાર્યાન્તેવાસિયશોદેવગણિનામધેયસાધોરુત્તરસાધકસ્યેવ વિદ્યાક્રિયા-
પ્રધાનસ્ય સાહાય્યેન સમર્થિતમ્ ।”

(—ઠાણુગસુત્ત-ટીકા-પ્રશસ્તિ, સં ૦ ૧૧૨૦)

સ્પષ્ટ છે કે, આં અભયદેવસૂરિ ચંદ્રકુલના સંવિજ્ઞવિહારી આં વર્ધમાનસૂરિના પ્રશિષ્ય હતા. સમર્થ જ્ઞાની સુવિહિત આં જિનેશ્વર-સૂરિ તથા આં બુદ્ધિસાગરસૂરિના શિષ્ય હતા. લં મહાવીરસ્વામીથી ઊતરી આવેલી પરંપરાના હતા. મહારાજવંશમાં જન્મ્યા હોય એમ ઉત્તમ મુનિવંશના હતા અને તેમને સહાયક સંવિજ્ઞવિહારી આં અગ્નિતસિંહસૂરિના શિષ્ય વિદ્વાન અને ક્રિયાપ્રધાન પંચશો-દેવગણિ હતાં. ‘મહારાજવંશજન્મનેવ’ એ શબ્દપ્રયોગ બહુ સૂચક છે. સંભવ છે કે, તેમણે ઉપકેશગચ્છ, રાજગચ્છ કે ચૈત્યવાસીની હરોલમાં પોતાના મુનિવંશની ઉત્તમતા બતાવવા માટે આ પ્રયોગ કર્યો હોય. તીર્થસ્થાપના—

થામણામાં સેઠી નદીના કિનારે શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા આં અભયદેવસૂરિએ પ્રગટ કરી તે સમયે મલ્લવાદીગચ્છના આચાર્ય વિદ્યમાન હતા. આં અભયદેવસૂરિ અહીં પધાર્યા ત્યારે સંઘ એકઠો થયો અને સંઘે ગામજમણ કર્યું હતું. પ્રતિમા માટે જિનપ્રાસાદ બાંધવાનો નિર્ણય થતાં એક લાખ દ્રમ્ભનો ફાળો કર્યો હતો. મલ્લ-વાદીગચ્છના આચાર્યના ઉપદેશથી શ્રાવકોએ શિલ્પી આશ્રેશ્વર અને મહિષ પાસે લબ્ય જિનાલય તૈયાર કરાવ્યું અને આં અભયદેવ-સૂરિના કરકમલથી તેની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. તે સમયથી થામણા તીર્થ બન્યું.

‘જય તિહુઅણુ’ સ્તોત્રની રચના સં ૧૧૧૧ માં થયેલી મનાય છે.^૧ એટલે આ ઘટના પછી નવાંગ વૃત્તિઓ રચાઈ એમ સંભવે છે.

આચાર્યશ્રીએ ‘જય તિહુઅણુ’ની બે ગાથાઓ ધરણેંદ્રની સૂચના-થી ગુપ્ત રાખી છે, તેથી આજે તેની ૩૦ ગાથાઓ જ વિદ્યમાન છે. ટીકારચના—

નિર્વૃતિગચ્છના આં શીલાંકસૂરિએ સં ૯૩૩ ની આસપાસ માં આયરંગસુત્ત, સુયગડાંગસુત્ત અને વિવાહપણ્ણતિસુત્તની ટીકાઓ

૧. જુઓ પિટ્તનનો રિપોર્ટ ગ્રીએ, પૃ ૨૫, એપેન્ડિક્સ પૃ ૨૪૫, લેન ગૂર્જર કવિઓ-આગ ૨, પૃ ૬૭૪, ૭૧૨

રચી હતી. શ્રીજી અંગસૂત્રો ઉપર સુખોદ ટીકાઓની ઘણી જરૂર હતી. આં અભયદેવસૂરિએ શાસનદેવીની દૈવી પ્રેરણાથી આયંબિકાની તપસ્યા ચાલુ રાખીને સહયોગથી નવ અંગસૂત્રો પર ટીકા રચી, જેમાં સંવિજ્ઞવિહારી આં અજિતદેવસૂરિના શિષ્ય કિયાનિષ્ઠ વિદ્વાન પંચશોદેવગણિએ મોટી મદદ કરી હતી. તે સમયના વૃષ્ઠ શ્રુતધર નિર્વૃત્તિકુલના આં દ્રોણાચાર્ય વગેરે ગુણવાન શાસ્ત્રજ્ઞોએ તે વૃત્તિઓને શુદ્ધ કરી હતી અને તે પછી શ્રાવકોએ તેની પ્રતિઓ લખાવી હતી.

આચાર્યશ્રીને એક દૈવી આભૂષણ મળેલું, જેને રાજા ભીમદેવે ત્રણ લાખ દ્રમ્ભ આપીને ખરીદી લીધું હતું. તે રકમ નવાંગવૃત્તિઓની નકલ કરાવવામાં ખર્ચ લાગી હતી. પાટણ, ખંભાત, આશાવલ અને ધોળકાના જૈનોએ નવાંગવૃત્તિની ઘણી નકલો લખાવી હતી.

ધોળકાનો જીણા શાહ બહુ નિર્ધન હતો. તે આચાર્યશ્રીની આજ્ઞાથી પૂજા-પાઠ અને જાપ કરવાથી સુખી થયો હતો. તે સોરડનો દંડનાયક બન્યો હતો. તેણે આં અભયદેવસૂરિને ધોળકામાં પ્રધરાવી તેમના કરકમલથી પોતે તૈયાર કરેલાં એ જિનાલયોમાં લાંબાદિનાથ તથા લાંબાપાર્શ્વનાથની (કસોટીની) પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ધોળકામાં યતિઓની જકાત ખર્ચ કરાવી. નવાંગવૃત્તિની ઘણી પ્રતિઓ લખાવી તથા શત્રુંજયતીર્થને સંઘ કાઢ્યો હતો.

(—લાકતામરવૃત્તિ, સં ૧૪૨૬)

તે પછી આચાર્યશ્રી સં ૧૧૩૫ કે સં ૧૧૩૬ માં સમાધિ-પૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા. આં અભયદેવસૂરિના સ્વર્ગવાસના સમય અને સ્થાનના વિવિધ ઉલ્લેખો મળે છે.

તેમના સ્વર્ગવાસની માલ સં ૧૧૩૫ અને સં ૧૧૩૬ મળે છે. તેમના સ્વર્ગવાસનું સ્થાન ‘પ્રભાવકચરિત્ર’માં પાટણ, મહોં ક્ષમા કલ્યાણની ‘પટ્ટાવલી’માં કપડવંજ અને ‘વીર વંશાવલી’ પૃ ૧૬૫ માં ગોપનગર સ્વર્ગભૂમિ જતાવેલ છે.

તેમની પાટે આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ આચાર્ય થયા. તેમને ઉં

વિમલગણિ નામે શિષ્ય હોતો એવો ઉલ્લેખ પણ મળે છે.

એકંદરે આં અલયદેવસૂરિ વિક્રમની બારમી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધ-માં થયેલા મહાન પ્રભાવક હતા.

ઉપાં સ્વજનના શિષ્ય આં મહેશ્વર આં અલયદેવસૂરિને શ્રુતગુરુ અને યુગપ્રધાન તરીકે નવાળે છે. તેઓ જણાવે છે કે—

“ નમિઝ્ઞ ઝમયસૂરિં સુયગુરં જુગપ્પહાણં ચ ।

સેયંવરકુલતિલયં તવલક્ષ્મી-સરસ્વતિનિલયં ॥

સજ્જગદ્ગુરુસ્સ સીસો પુષ્પવૃદ્ધ્યં કહં કહદ્ । ”

આં મહેશ્વરસૂરિએ સં ૧૧૦૯ ‘નાણપંચમીકહા’ તથા ‘પુષ્પ-વતીકથા’ રચી છે.

૩૯. આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ, આં વર્ધમાનસૂરિ—તેઓને માટે વિલિન્ન ચાર ઉલ્લેખો મળે છે—

(૧) આં પદ્મસૂરિ સં ૧૨૯૪ માં કહે છે—

‘ ચક્રે શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિગુરુમિર્ધુર્ય પ્રસન્નામિધ-

સ્તેન પ્રથ્વચતુષ્ટયી સ્ફુટમતિ શ્રીદેવમદ્રઃ પ્રમુ’ ॥૩॥

(-મુનિસુવ્રતસ્વામિચરિત્ર પ્રશસ્તિ)

આં જિનચંદ્રસૂરિએ પ્રસન્નચંદ્રસૂરિને મોટા બનાવ્યા અને તેમણે પણ પુદ્ધિમાન દેવલદ્રસૂરિને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા, જેમણે ચાર ગ્રંથો રચ્યા છે.

આથી સ્પષ્ટ છે કે, આં પ્રસન્નચંદ્ર મોટા હતા. આં વર્ધ-માનસૂરિ અને આં અશોકચંદ્ર તેમનાથી નાના હતા.

આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ આં જિનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા અને આં અલયદેવસૂરિના વિદ્યાર્થી હતા. ન્યાય અને આગમના જ્ઞાતા હતા. આં જિનચંદ્રે પોતાની પાટે આં હરિસિંહને અને આં અશોકચંદ્રે આં અલયદેવની પાટે આં પ્રસન્નચંદ્રને સ્થાપન કર્યા. તે પછી આં અલયદેવે પોતાના દીક્ષા-શિક્ષાર્થી આં વર્ધ-

માનને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા. આથી આં અભયદેવની પાટે જે આચાર્ય થયા.

(૨) આં વર્ધમાનસૂરિ—સં ૧૧૭૨ માં ‘ધર્મકરંકવૃત્તિ’માં સંશોધનકાર તરીકે ઉપાં પાર્શ્વચંદ્ર અને અશોકચંદ્રગણિનું નામ આપ્યું છે.

આથી સ્પષ્ટ છે કે, આં અશોકચંદ્ર સં ૧૧૭૨ પછી આચાર્ય થયા, જે આં વર્ધમાનસૂરિથી નાના હતા.

(૩) એક ઉદ્દેશ્ય એવો મળે છે કે, આં અશોકચંદ્રે આં અભયદેવની પાટે આં જિનચંદ્રના શિષ્ય આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિને અને તે જ સમયે ઉપાં સુમતિના શિષ્ય આં દેવભદ્રને આચાર્ય પદ આપ્યું હતું.

આ વિગતથી સમજાય છે કે, આં અશોકચંદ્ર મોટા હતા અને આં પ્રસન્નચંદ્ર નાના હતા. /

(—પદ્માવલીસમુચ્ચય ભા. ૨, પુરવણી, પૃ. ૨૨૩)

(૪) આં જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય ઉપાં ધર્મદેવગણિના બ્રાતા પં. સહદેવગણિના શિષ્ય પં. અશોકચંદ્ર હતા. આં જિનચંદ્રે તેમને પોતાની પાટે સ્થાપીને તેમનું નામ આં હરિસિંહ આપ્યું.

(—યુગપ્રધાન ગુર્વાવલી)

આ ચાર ઉદ્દેશ્યોમાંથી એટલું જ તારવી શકાય છે કે, આં જિનચંદ્રે અને આં હરિસિંહે (અશોકચંદ્રે) આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિને આં અભયદેવસૂરિની પાટે પ્રથમ સ્થાપ્યા. પછી આં અભયદેવે આં વર્ધમાનસૂરિને પોતાના હાથે પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા અને આં અશોકચંદ્ર સં ૧૧૭૨ પછી આં જિનચંદ્રસૂરિની પાટે સ્થાપિત થયા. સંભવ છે કે, આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ અદ્ય આયુષી હશે.

૪૦. આં દેવભદ્રસૂરિ—તેઓ આં પ્રસન્નચંદ્રના શિષ્ય ઉપાધ્યાય સુમતિગણિ અને તેમના શિષ્ય ગુણચંદ્રગણિ નામે હતા. આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિએ તેમને સં ૧૧૩૬ માં આચાર્ય પદવી આપી આં દેવભદ્ર નામ રાખી પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા.

ગુણ્યંદ્રગણિએ સં૦ ૧૧૨૫ માં ‘સંવેગરંગશાલા’નું સંશોધન કર્યું. તેમણે સં૦ ૧૧૩૯ માં મહાવીરચરિયં, સં૦ ૧૧૫૮ માં ભરુચમાં ‘કહારચણકોસો’, સં૦ ૧૧૬૮ માં ભરુચની આંખડ વસતિમાં ‘સિરિ પાસનાહચરિયં, પ્રમાણપ્રકાશ, આરાહણા, અણંતજિણુથયં, થંભણ પાસનાહચયં, વીતરાગસ્તવન’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યાં છે. તેમણે સં૦ ૧૧૬૭ માં ચિત્તોડમાં આં જિનવલ્લભને અને સં૦ ૧૧૬૯ના વૈશાખ વદિ ૬ દિને આં જિનદત્તને આચાર્યપદ આપ્યું.

તેમની પાટે આં પ્રભાચંદ્ર, આં તિલક, આં દેવાનંદસૂરિ થયા. આં પ્રભાચંદ્રે ‘વીતરાગસ્તોત્ર’નું વિવરણ રચ્યું છે. આં તિલકસૂરિએ ‘ગૌતમપૃચ્છા’ રચી છે.

૪૧. આં દેવાનંદ—તેઓ શુદ્ધ ચારિત્રપાત્ર હતા.

૪૨. આં દેવપ્રભ.

૪૩. આં પદ્મપ્રભસૂરિ—તેમણે સં૦ ૧૨૬૪ માં ‘મુનિસુમતસ્વામિચરિત્ર’ રચ્યું છે.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રખંધકોશ, નવાંગવૃત્તિપ્રશસ્તિ, શિલાલેખો, મુનિસુમતસ્વામિચરિત્ર-પ્રશસ્તિ, વીતરાગસ્તોત્રવિવરણ-પ્રશસ્તિ, પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા૦ ૨, પૃ૦ ૨૨૧ થી ૨૨૩)

૨. સુવિહિત પટ્ટાવલી

૩૮. આં અભયદેવસૂરિ.

૩૯. આં વર્ધમાનસૂરિ—તે આં અભયદેવના દીક્ષા-શિક્ષા શિષ્ય હતા, આં અભયદેવસૂરિએ તેમને ચોતાના હાથે પાટે સ્થાપન કર્યા હતા. તેમણે સં૦ ૧૧૪૦ માં ‘મણોરમાકહા’, સં૦ ૧૧૬૦ માં ખંભાતમાં ‘આદિનાહચરિયં’ અં ૫ અને સં૦ ૧૧૭૨ માં ‘ધર્મકરંડક’ સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ સંહિત રચ્યાં છે. ‘ધર્મકરંડક’નું ઉપાં પાર્શ્વચંદ્ર, પં૦ અશોકચંદ્રગણિએ સંશોધન કર્યું હતું. તેમાં નેમિચંદ્ર (આં આમ્રદેવના શિષ્ય) અને ધનેશ્વરનાં નામોનો ઉલ્લેખ છે.

૩. સુવિહિત પટ્ટાવલી

૩૬. આં વર્ધમાનસૂરિ.

૩૭. આં જિનેશ્વરસૂરિ.

૩૮. આં જિનચંદ્રસૂરિ—તેમને ૧૮ નામમાલાઓ મુખપાઠે હતી. તેમણે આં અભયદેવની વિનતિથી સં ૧૧૨૫ માં ‘સંવેગ-રંગસાલાકહા’ ગ્રં : ૧૮૦૦૦, ‘દિનચર્યા’ ગાથા : ૩૦, ‘-વિવરણું’ ગ્રં : ૩૦૦ અને ‘ઉપદેશસંગ્રહ’ રચ્યા છે. ‘સંવેગરંગસાલા’નું સંશોધન પં પ્રસન્નચંદ્રગણિ, પં ગુણચંદ્રગણિ અને પં જિન-વલ્લભગણિએ કર્યું હતું.

તેમને (૧) આં આઞ્ઞદેવ, (૨) આં ચંદ્રસૂરિ, (૩) આં અશોકચંદ્ર વગેરે અનેક શિષ્યો હતા. આં અશોકચંદ્રની પાઠે આં હરિસિંહ થયા.

૩૯. આં આઞ્ઞદેવ—તેમણે સં ૧૧૬૦ માં ધોળકામાં વડ ગચ્છના આં નેમિચંદ્રસૂરિએ રચેલા ‘આખ્યાનમણિકાશ’ની વૃત્તિ ગ્રં : ૧૪૦૦૦ રચી છે; જેમાં પં નેમિચંદ્રગણિ, પં ગુણાકરગણિ અને પં પાર્શ્વદેવગણિએ સહાય કરી હતી. તેમની પાઠે આં વિજયમેન, આં નેમિચંદ્ર અને આં યશોદેવ થયા.

૪૦. આં નેમિચંદ્ર—તેઓ સં ૧૧૬૦ થી ૧૨૦૦ના ગાળા માં આચાર્ય થયા. તેમણે ‘અણુતસામિચરિય’ તથા ‘પૂયગઠું’ ગ્રં : ૧૮૭૦, ‘માણુસજ્જમકુલય’ ગાથા : ૨૨ રચ્યાં છે. તેમને (૪૧) જ્યાનંદગણિ શિષ્ય હતા, જેમણે સં ૧૨૦૧માં તીર્થ કરાનાં ૧૨૦ કડ્યાણુકો, દેહવર્ણ, નીક્ષાતપ, કેવલિતપ, મોક્ષતપ અને દેહ-માનના ઉલ્લેખવાળો ગદ્ય પદ્ય પ્રાકૃત ભાષામાં આરસપટ્ટ તૈયાર કરાવ્યો હતો, જે આખું ઉપર વિમલવસહીની દશમી દેરીની બહાર ડાબી બાજુની દિવાલ પર ગોઠવેલો આજે પણ વિદ્યમાન છે. તેમાં ૯૦ મહાવીરસ્વામીનાં છ નહીં પણ શાસ્ત્રાનુસારી પાંચ કડ્યાણુકો બતાવ્યાં છે. આ પટ્ટી એ માન્યતા અચૂક સિદ્ધ થાય છે કે, આં વર્ધ-

માનસૂરિ, આં જિનેશ્વરસૂરિ, આં જિનચંદ્રસૂરિ, આં અભયદેવસૂરિ-
ની શિષ્યપરંપરા લાં મહાવીરદેવનાં પાંચ કલ્યાણકો માને છે.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૪૫; પૂં જ્યંતવિજયજીનો

અર્બુદ પ્રાચીન લેખસંદોહ, લેખાંક : ૫૨)

૪૧. આં શાંતિચંદ્રસૂરિ, પં જ્યાનંદગણિ—આં શાંતિસૂરિએ
વિં સં ૧૧૬૧માં ‘પુહવીચંદ્યરિય’ રચ્યું છે.

૪૨. આં મુનિચંદ્રસૂરિ—તે આં આઝદેવના શિષ્ય હતા.

૪. સુવિહિત પટ્ટાવલી

૩૮. આં જિનચંદ્ર.

૩૯. આં આઝદેવ.

૪૦. આં યશોદેવ—શિલાલેખોમાં તેમના નામ સાથે ‘આરા-
સગત્ક’ શબ્દ વપરાયો છે.^૧

૪૧. આં દેવચંદ્રસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૪૫માં આખૂ ઉપરની
વિમલવસહીમાં ઘણી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

(—પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, લાં ૨, પૂં જ્યંતવિજયજીનો,

અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેં : ૧૨૪ થી ૧૪૪)

૪૨. આં વર્ધમાનસૂરિ—તે મહાન તપસ્વી હતા. તેમણે
આખૂતીર્થમાં સં ૧૩૧૬ માં જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

(—અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખસં, લેં : ૧૩૫)

તેમના ઉપદેશથી મંત્રી વસ્તુપાલે શંખેશ્વરતીર્થનો સંઘ કાઢ્યો
અને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

ન્યારે મંત્રી વસ્તુપાલ અને મંત્રી તેજપાલ મરણ પામ્યા
ત્યારે આચાર્યશ્રી જૈનશાસનનો મહાન સ્તાંલ તૂટી પડ્યો એમ
ખેદ પામ્યા અને વિશિષ્ટ વૈરાગ્યથી આચંબિલનું અળંડ વર્ધમાન તપ
કરવા લાગ્યા. સઘે પારણા માટે વિનંતિ કરવા છતાં શંખેશ્વર

૧. આં નેમિચંદ્રના પટ્ટપર આં યશોદેવ માટે જૂઓ, પ્રકં ૩૬,

પાર્શ્વનાથનાં દર્શન કરી પારણું કરીશ એવો અભિપ્રહ લીધો. આ તપ પંદર વર્ષ સુધી તેમણે ચાલુ રાખ્યું હતું.

તેમણે સં ૦ ૧૩૧૯ લગભગમાં તપ પૂરું કરી આખૂની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. શ્રીમંદ સાથે શંખેશ્વરતીર્થમાં જવા વિહાર કર્યો. તેઓ વૃદ્ધ હતા, તપસ્વી હતા, ધોમ ધખતો હતો એટલે રસ્તામાં વિસામો લેવા એક ઝાડની છાયામાં નીચે બેઠા અને તે જ સ્થળે શંખેશ્વરજીના ધ્યાનમાં એકતાન યઈ જતાં આયુષ પૂરું થવાથી સ્વમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા અને મરીને શંખેશ્વરતીર્થમાં જ તીર્થાધિષ્ઠાયક તરીકે ઉત્પન્ન થયા. અધિષ્ઠાયકરૂપે તીર્થમાં વિવિધ પરચા પૂરવા લાગ્યા. આ અધિષ્ઠાયકે શ્રીસીમ ધરસ્વામી પામે જઈને મંત્રીના ભવો બાણી લીધા. એક વાર નાગોરનો શેઠ સુભટ એશવાલ શંખેશ્વરની યાત્રાએ આવતાં રસ્તામાં લૂંટાયો ત્યારે અધિષ્ઠાયકદેવે તેને મદદ કરી અને લૂંટાયેલો માલ પાછો અપાવ્યો.

આ આચાર્યશ્રી વડગચ્છના હતા.

(-શ્રીજિનહર્ષગણિનું 'વસ્તુપાલચરિત' પ્ર૦ ૮, શ્લો ૦ ૫૯૦ થી ૬૩૩; પ્રજાધકોશ પૃ૦ ૧૨૮, પુરાતનપ્રજાધ-મંત્રહ, પૃ૦ ૬૮, શંખેશ્વર મહાતીર્થ, ભા૦ ૧, પૃ૦ ૬૫, ૬૬, ભા૦ ૨, પૃ૦ ૪૬ થી ૪૯)

૫. સુવિહિત પટ્ટાવલી

૩૮. આ૦ જિનચંદ્રસૂરિ.

૩૯. આ૦ ચંદ્રસૂરિ—તેઓ વ્યાકરણના પારંગત, સાહિત્યના સાગર, વાદિવિજેતા, કામવિજેતા અને શાસ્ત્રસિદ્ધાંતના પારગામી હતા.

(-મલ્લિનાહચરિય પ્રશસ્તિ)

આરાસણાના એક લેખમાં તેમને નવાંગવૃત્તિકાઁ આ૦ અલય દેવસૂરિના સંતાનીય તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

(-પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા૦.૨, લે૦ : ૨૮૩)

૪૦. આ૦ હરિભદ્રસૂરિ—તેમણે સં ૦ ૧૧૭૨માં પં ૦ જિન-

વલ્લભગણિ રચિત 'આગમિકવસ્તુવિચાર'ની વૃત્તિ અં : ૮૫૦ રચી છે, પાટણના શેઠ નીના પોરવાલના વંશજ તેમજ ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલના મહામાત્ય પૃથ્વીપાલની વિનંતિથી પ્રાકૃત-અપભ્રંશ ભાષામાં ચોવીશ તીર્થકરોનાં ચરિત્રો રચ્યાં છે; તેમાંનાં આજે સં. ૧૨૧૬ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ને સોમવારે પાટણમાં રચેલ અપભ્રંશ ભાષાનું 'નેમિનાહચરિયં', 'સુણ્યકુમારચરિયં', સં. ૧૨૧૩ લગભગમાં રચેલ 'ચંદ્રપદચરિયં' અં. ૮૦૩૨, તથા પ્રાકૃતભાષાનું 'મદિલનાહચરિયં' પ્રસ્તાવ ત્રણનું વિધમાન છે.

૪૧. આં સર્વદેવગણિ—તેમણે પોતાના ગુરુને ચોવીશ તીર્થકરોનાં ચરિત્રો રચવામાં સહાય કરી હતી.

૪૧. આં ચશોભદ્રસૂરિ—તેઓ ચદ્રગચ્છીય આં હરિભદ્રના શિષ્ય હતા. તેમનો સં. ૧૩૦૦ના વૈશાખ વદિ ૧ ને બુધવારનો પ્રતિભાલેખ મળે છે. (—પ્રાચીન લેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લે. : ૫૪૫)

૪૧. આં અજિતસિંહસૂરિ—શ્રાવક રામદેવ પોરવાલે લખાવેલી આં નેમિચદ્રસૂરિની પ્રશસ્તિ-પુષ્પિકામાં અનુક્રમે આં અભયદેવસૂરિ, આં હરિભદ્રસૂરિ, આં અજિતસિંહસૂરિ—એવો ક્રમ આપ્યો છે. એ પરિવારના મુનિવરો પોતાને આં અભયદેવસૂરિના સંતાન ણતાવતા હશે તેથી આ ક્રમ અપાયેલો સંભવે છે.

૪૨. આં હેમસૂરિ.

૪૩. આં મહેન્દ્રસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શ્રાવક રામદેવ પોરવાલે આં નેમિચદ્રસૂરિએ રચેલ 'મહાપીરચરિયં' લખાવી પં. બુવનચંદ્રગણિને વહોરાવ્યું. (—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્ર. ૬)

શેઠ શિવનાગ, રાજા અલ્લટ, સં. ૧૦૧૦ બુવનપાલ, મિહિર-ભોજ, ધવલ, સં. ૧૦૫૩ જૈન રાજા સુધાનંદવજ, સુહિલધ્વજ સં. ૧૦૫૬ વગેરેનો પરિચય પ્રક. ૩૪ (પૃ. ૫૮૬ થી ૬૦૦)માં આવી ગયો છે.

૧. રાજા મુહિલદેવે સં. ૧૦૮૦ લગભગમાં કટિલા નદીના કિનારે ગોડાધા અગ્નિઝાડમાં રહેલ નરાવજન ખાતેની ઐતિહાસિક લઝાઈમાં મહમ્મુદ

રામ ચામુંડરાયે થરામાં અપાતાં જલિદાન બંધ કરાવ્યાં અને જિનાલયને તામ્રશાસન આપ્યું તે ખીના પણ (પ્રકં ૩૫, પૃં ૭૮ માં) આવી ગઈ છે.

ચણકે એઢી—ચણક વેપારીએ આં ઉદ્ધોતનસૂરિના ઉપદેશથી ‘લક્ષ્મીમરસ્તોત્ર’નો પાઠ ચાલુ કર્યો એટલે તે મુખી થયો. તેણે પાટણમાં લં આદીશ્વરનું જિનાલય કરાવ્યું, લક્ષ્મીદેવીના મંદિરનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તીર્થયાત્રાના મધ્યે કાઠયા. રાજા વૃદ્ધ લીમદેવ તેને બહુ માનતો હતો. તે વિક્રમની ૧૧મી સદીની મધ્યમાં થયો હતો.

(—આં શુણ્ણકરની ‘લક્ષ્મીમરસ્તોત્ર’ શ્લોક ૨૬ની વિવૃત્તિ) ખાંકિયા ઝામડગોત્ર, સિંધીગોત્રનો પરિચય પ્રકં ૩૪, પૃં ૬૦૦ માં આવી ગયો છે. (તથા જૂઓ, પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૦૭)

ભંડારીગોત્ર—શાકંભરીના લક્ષ્મણ ચૌહાણે નડૂલમાં આવીને ત્યાંનું રાજ્ય જમાવ્યું. (સં ૧૦૨૪ થી ૧૦૨૬) તેની રાણી નડૂલના શેકની પુત્રી હતી. તે જૈન હતી. તે રાજ્યને ૩૨ પુત્રો હતા. રાજ્યએ તેમને ભંડાર ઉપર નીમ્યા. આ ૩૨ પુત્રો ચોશવાલવંશમાં દાખલ થયા અને તેમનું ભંડારીગોત્ર બહાર થયું.

(—પુરાતનપ્રબંધસંગ્રહ, પૃં ૧૦૨)

ભંડારી અસલથી જૈન હતા. તે પહેલાં માંડેરકગચ્છના આવકો હતા. પછી તપાગચ્છના આવકો થયા. આજે સમસ્ત ભંડારીગોત્રવાળા તપાગચ્છના ઉપાસકો જ મનાય છે. (જૂઓ, પ્રકં ૩૪, પૃં ૬૦૧)

ચંદ્રાવલી—

આબૂની તળેટીમાં ચંદ્રાવલી નામે મોટું નક્ષત્ર વસેલું હતું. તેનાં ચંદાવલી, ચંદ્રાવલી, ચંદાઉલી વગેરે નામે મળી આવે છે.

જિજ્ઞાસુના સિપાહસાધાર, સૈન્ય સાધાર, મસકેદ ગાજને હરાવી મારી નાખ્યો હતો આ જૈન રાજવંશ હતો.

(—અવધ ઐતિહાસ વોલ ૨, પૃં ૩૦૮; વોલ ૩, પૃં ૨૮૩-૨૮૪ તથા પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૬૬, પ્રકં ૪૪ દિલ્હીના ખાદશાહો)

ત્યારે સં ૮૪૦ માં કનોજમાં વત્સરાજ પ્રતીહાર અને સં ૮૬૦ યશોવર્મા પ્રતીહાર રાજા હતા ત્યારે ગુજરાત તેના તાબામાં હતું. સં ૮૬૦ માં માલખેડના રાજા ગોવિંદ રઠોડે ગુજરાત છુટી લઈ ત્યાં પોતાના ભાઈ ઇંદ્રને ગાદીએ બેસાડ્યો. એ સમયના સંઘર્ષમાં પરમારવંશનો ઉદય થયો અને તેમણે ચંદ્રાવતી વસાવ્યું. તેમાં પાંચ સદી સુધી પરમારવંશે રાજ્ય કર્યું અને ચંદ્રાવતી તેમના શાસનમાં બહોળલાલીની ટોચે પહોંચ્યું.

રાજા ધંધુક પરમારના સમયે અહીં ૪૪૪ જિનાલયો હતાં, ૯૯૯ શિવાલયો હતાં, જે લાકડાનાં બનેલાં હતાં. એ સિવાય વાવો, ધર્મશાળાઓ વગેરે ઘણાં હતાં. આ સમયમાં જ મંત્રી વિમલશાહે વિમલવસહી બંધાવી આપ્યુંને શ્રેષ્ઠ તીર્થધામોની હરોલમાં મૂકી દીધું. ચંદ્રાવતીના કિલ્લામાં ૩૬૦ કરોડપતિ વસતા હતા. તેઓ વારાફરતી હમેશાં આખૂ ઉપર પૂજા લણાવતા અને ચંદ્રાવતીમાં સાહુમ્મીવચ્છલ જમાડતા હતા. તેઓ નવા આગંતુક જૈનને પોતાના તરફથી એકેક ઇંટ, નળિયુ, થાળી અને રૂપિયો આપીને એક જ દિવસમાં ધનાઢય બનાવી દેતા. તેઓ એવા ઉદાર હતા.

આં ધનેશ્વરે સં ૧૦૯૫ માં અહીં ‘સુરસુંદરીચરિય’ રચ્યું હતું. મંત્રી કુંકુણે અહીં સં ૧૦૧૦ માં જિનાલય બંધાવ્યું અને તે પછી દીક્ષા લીધી. કચ્છોલીગચ્છના આં ઉદયસિંહે સં ૧૨૬૩ માં અહીંની રાજસભામાં મંત્રવાદીને હરાવ્યો હતો. માંડવગઢના મંત્રી પેથડકુમાર તથા ગયાસુદીન ખિલજીના મંત્રા સંગ્રામ સોનીએ અહીં જિનાલયો બંધાવ્યાં હતાં.

મહમ્મુદ ગિઝનવીએ સં ૧૦૮૦ માં તથા અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ સં ૧૩૬૮ માં પ્રતાપસિંહ પરમારના રાજ્યમાં ચંદ્રાવતી ભાંગ્યું અને લૂટ્યું હતું. તેના વંશજ સહસ્રમલ ચૌહાણે સં ૧૪૮૨ ના વૈશાખ વદિ ૨ ના રોજ સિરોહી વસાવ્યું તેથી ચંદ્રાવતીનું મૂલ્ય ઘટ્યું અને અમદાવાદના બાદશાહ અહમદશાહે સં ૧૫૦૦ પછી

ચંદ્રાવતી તોડીને તેને ધરાશાયી બનાવ્યું અને તેના પથ્થરો તે અમદાવાદ લઈ ગયો.

કર્નલ જેમ્સ ટોડે ઇંગ્લેન્ડ ૧૮૨૨ (સં ૧૮૭૯)માં ચંદ્રાવતીનાં ખંડિયેરોનાં ચિત્રો 'ટ્રાવેલ્સ ઇન વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા'માં છપાવ્યાં છે.

સર આર્ચર્ડ કેલ્વિન્ડન ઇં ૧૮૨૪ (સં ૧૮૮૧)માં ચંદ્રાવતી આવ્યો ત્યારે અહીં ૨૦ જૈન મંદિરોનાં અવશેષો સ્પષ્ટ હતાં. રેલ્વે વિભાગના કાર્યવાહકોએ પણ અહીંથી રેલ્વે લાઇન નીકળ્યા પછી પથ્થરો અને નકસી કામના પથ્થરના નમૂનાઓ લઈ જઈ જુદા જુદા દેશોનાંમાં ગોઠવ્યા. સિરોહી રાજ્યે આ અંગે કાયદા દ્વારા પથ્થરો લઈ જવાની મનાઈ કરી ત્યારેતોઅહીંના પથ્થરો દૂરદૂરલઈજવાયા હતા.

અમે પણ અહીં મં ૧૯૬૨ માં ચંદ્રાવતીનાં ખંડિયેરો જોવા ગયા હતા, ત્યારે અહીં ૩૭ જૈન મંદિરોના ટીલા (ટિકરાઓ) વિદ્યમાન હતા અને એક જ પથ્થરમાં બે બાજુએ ઘટેલી દ્વિચરિત્રી એક જિન પ્રતિમા અમને મળી હતી, જે પાછળથી સિરોહીના મ્યુઝિયમમાં મૂકવામાં આવી હતી.

જાલોરગઢ—

મારવાડમાં જોધપુરથી દક્ષિણે ૭૦ માઈલ અને એરનપુરાશેડથી પશ્ચિમમાં ૩૮ માઈલ દૂર સુકડી નદીના કિનારે પહાડની તળેટીમાં જાલોરનગર-વસેલું છે. તેનાં જાબાલિપુર, જાલુર વગેરે ખીલ નામો પણ મળે છે.

નગરની પાસે જ ૧૨૦૦ ફીટ ઊંચો પહાડ છે, જે સ્વર્ણગિરિ, કનકાચલ, સોહનગઢ વગેરે નામોથી ઓળખાય છે. પ્રથમ રાજા નાહડે અહીં કિલ્લો બંધાવ્યો હતો અને વિં સં ૨૭૦ માં અહીં યક્ષ વસતિપ્રાસાદ બંધાવી તેમાં આં પ્રહોતનમૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. બીજા ઉલ્લેખ મુજબ શેઠ ધનપતિએ એ પ્રાસાદ બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. એ સમયે કરોડપતિઓ આ કિલ્લા ઉપર રહેતા હતા અને લખપતિઓ વગેરે આ કિલ્લાની બહાર વસતા હતા.

રાજા અમરસિંહ ચૌહાણે વિક્રમની બારમી સદીમાં આ કિલ્લાનો

છલ્લોદ્ધાર કરાવ્યો. આથી તેના વંશજો સોનગરા ચૌહાણ તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા. આ કિસ્સો અત્યારે ૧૨૦૦ ક્રીટ ઊંચી ટેકરી પર છે, ૮૦૦ વાર લાંબો-પહોળો છે. તેમાં સૂરજપોળ, ધ્રુવપોળ, ચાંદ-પોળ અને લોહપોળ એવા ચાર દરવાજા છે. અંદર ત્રણ જૈન દેરા-સરો છે, જે પૈકી ચૌમુખજીનું દેરાસર જે માળનું છે.

આ પ્રદેશનું પ્રાચીન નામ પિંડવાહિકામંડળ હોવાનું જણાય છે. આજે તેને જાલોર પરગણું કહે છે.

અહીં પ્રતીહારો અને સિસોદિયાઓએ વિક્રમની નવમી સદી સુધી, પરમારોએ સં ૧૧૭૮ સુધી, ચૌહાણોએ સં ૧૩૩૬ સુધી, ખિલજવંશ, મેવાડના રાણાઓ, ચૌહાણો, વિહારી પઠાણો, રાઠોડો વિક્રમની સત્તરમી સદી અને તે પછી જોધપુરના નરેશોનું રાજ્ય હતું. અહીં સં ૧૬૮૬ માં રાજા ગજસિંહ અને સં ૧૭૪૨ માં અજિતસિંહ વગેરે રાજાઓ થયા હતા.

આં જિનેશ્વરમૂરિએ સં ૧૦૮૦ માં અહીં આં હરિભદ્રસૂરિનાં અટ્ટકો ઉપર ટીકા રચી અને આં જુહિસાગરે ‘જુહિસાગરવ્યાકરણ’ (અં ૭૦૦૦) અહીં રચ્યાં હતાં.

જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિના શિષ્ય ઉદયવર્ધનગણિ, તેમના શિષ્ય પં ૭ કુશલવર્ધનગણિ, તેમના શિષ્ય પં ૦ નગર્ધિગણિએ અહીં સં ૧૬૫૧ માં ચાતુર્માસ કરીને ‘જાલુર પથચૈત્યપરિપાટી’ અને ‘વરકાણા પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ રચ્યા છે. તે સમયે જાલોરમાં (૧) જાં આદીશ્વર, (૨) જાં શાંતિનાથ, (૩) જાં નેમિનાથ, (૪) જાં

૧. પં ૦ નગર્ધિગણિએ સં ૧૬૪૯માં રામસીના રાસ, અદ્યપમકુલ વિચારમર્મિન જાં મહાવીરસ્વામીનું સ્તવન ગાં ૪૯, દંડકઅવચૂર્ણિ સં ૧૬૫૧ના શ્રાવણ સુદિ ૩ના રોજ જાલોરમાં, વરકાણા પાર્શ્વનાથ સ્તવન સં ૧૬૫૧ના ભાદરવા વદિ ૩ના રોજ, ‘જાલુરપથ ચૈત્યપરિપાટીસ્તવન’ અને સં ૧૬૫૭ના વૈશાખ સુદિ ૩ના રોજ સ્થાનામદીપિકા ગ્રં ૧૮૦૦૦, તેમજ સં ૧૬૫૭માં ગુજરાતીમાં કડીવંધ ‘કલ્પાન્તર્વાચ્ય’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા હતા તેમનાથી નગર્ધનશાખા નીકળી છે. (જૂઓ, પ્રકં ૫૮)

(—જૈનસાહ્યપ્રકાશ ક્રમાંક ૧૧૪)

આ સ્થાન આજે લોપાવરતીર્થ તરીકે વિખ્યાત છે.

(—જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ, લોપાવરતીર્થનો રિપોર્ટ)

રામસેન તીર્થ—

લ૦ ઋષભદેવનું આ પ્રાચીન તીર્થ છે. આં ઋષભલટ્સૂરિ અહીં વિરાજતા હતા ત્યારે ભિન્નભાલના પ્રતીહાર રાજ યશોવર્માની ખીણ રાણીએ આમ રાજને અહીં જન્મ આપ્યો હતો. એ રાણી તથા રાજકુમાર આચાર્યશ્રી પાસે આવ્યા હતા.

(પ્રક૦ ૩૨, પૃ૦ ૫૨૫, ૫૨૬, ૫૩૬)

રામસેનના રાજ રઘુસેને આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને સં૦ ૧૦૧૦ માં વડગચ્છના પ્રસિદ્ધ આં સર્વદેવસૂરિના હાથે તેમાં લ૦ ચંદ્રપ્રભ વગેરે પ્રતિમાઓની અંજનશલાકા તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવી, ત્યારથી આ મંદિર ‘રઘુસેનના મંદિર’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું અને વિશેષ જાહોજલાલીમાં આવ્યું.

સં૦ ૧૦૧૦ માં રઘુસેનના જિનાલયમાં ભરાવેલ લ૦ અજિતનાથની એક કલાપૂર્ણ ખડ્ગાસન પ્રતિમા આજે પણ અમદાવાદની વાઘણપોળના લ૦ અજિતનાથના દેરાસરની ભમતીની દેરીમાં વિદ્યમાન છે.

સુસલમાન બાદશાહે રામસેનતીર્થનો વિનાશ કર્યો હતો. સં૦ ૧૬૨૬ માં જગદ્ગુરુ આં હીરવિજયસૂરિની વિદ્યમાનતામાં અહીંની જમીનમાંથી લ૦ ઋષભદેવની લબ્ય પ્રતિમા નીકળી આવી હતી તેને લોંધરામાં પધરાવી હતી. આં વિજયસેનસૂરિ સં૦માં તેની યાત્રાએ પધાર્યા હતા.

રામસેનથી એક માઇલ દૂર ટીંબાઓ છે, તેમાંથી એક સર્વધાતુનું પરિકર મળી આવ્યું છે. તેમાં ઉત્કીર્ણ થયેલા લેખમાં જણાવ્યું છે કે, આં વટેશ્વરસૂરિથી ચારાપદ્રગચ્છ નીકળ્યો. તેમાં અનેક આચાર્યો થયા. આં વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિના શિષ્ય આં પૂર્ણભદ્રે સં૦ ૧૦૮૪ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૫ ના રોજ રઘુસેનના જિનાલયમાં લ૦ આદિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

(જૂઓ, પ્રક૦ ૩૧, પૃ૦ ૪૭૨)

આને આ સ્થાન નદી કિનારે વિદ્યમાન છે. ચમત્કારી મનાય છે. જૈન-અજૈન સૌ કોઈ અત્યંત શ્રદ્ધાથી તેને આરાધે છે. આ સ્થાનનો યોગણીસમી શતાબ્દીમાં જીર્ણોદ્ધાર થયો છે.

યક્ષ—

આ મંદિરમાં ક્ષેમસિંહ નામે યક્ષરાજની મૂર્તિ છે, તેની સ્તુતિ આ રીતે કરેલી મળે છે—

“શ્રીનામેયજ્ઞિનાધિપાંહિયુર્ગર્ભાસેવાનિવદ્ધાદરો

મૂદેવાહ્વયસંમવો વિજયતે યક્ષાધિનાથો મુવિ ।

ક્ષુદ્રોપદ્રવવિદ્રુતિવ્યતિકરાધ્યક્ષપ્રમાવોદયઃ

સ્ફાતેર્ધામ સ રામસીતિ મુકુટઃ શ્રીક્ષેમસિંહાહ્વયઃ ॥”

(—આં મુનિસુંદરસૂરિની ગુર્વાવડી, વડગચ્છાચાર્ય ગુણસમુદ્ર-ની સં ૧૪૧૪ માં લખાયેલી શાંતિનાથચરિત્રની પુષ્પિકા, જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૭૫)

લોરૈલ—

ગુજરાતની ઉત્તર દિશામાં વાયડ ગામ છે, જ્યાંથી વાયડગચ્છ અને વાયડજ્ઞાતિની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. અહીં પ્રાચીનકાળમાં લં મહાવીરસ્વામીનું લઘ્ય દેરાસર હતું. વાયડ પંથકના મંત્રી નીળાએ તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી સં ૬ (વનરાજ સંવત)માં વાયડગચ્છના આચાર્ય શ્રીજીવદેવસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.^૧ તે જ આચાર્ય. શ્રીના ઉપદેશથી મહાસ્થાનના શેઠ લલ્લે જૈનધર્મ સ્વીકારી પિપ્પલક-નગરમાં મોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો અને તેની એક હેરીમાં

૧. સંવત્સરે પ્રવૃત્તે સર્વદેવ સૂરિ પૂર્વતઃ ।

ગતેષુ સામસ્યાન્તઃ પ્રતિષ્ઠા ધ્વજકુમ્ભયોઃ ॥

પ્રભાવકચરિત—જીવદેવસૂરિ પ્રમધ

સં ૬ થી વનરાજ સંવત (વિં સં ૮૨૭) અથવા વિં સં ૧૦૦૬ લેવાય છે આં જીવદેવસૂરિ મુસવમાનોએ મં ૭૮૦ અથવા સં ૮૩૨માં ગુજરાત પર હુમલો કર્યો તે પછી અને કતીશ્વર ધનપાલ વિં મં ૧૦૭૮ની પહેલાં વિદ્યમાન હતા. (—પ્રકં ૩૪, પૃ ૫૪૬ થી ૫૫૫)

કનોલની રાજકુમારી મહણી કૃવામાં પડીને વ્યંતરી થઈ હતી તેની ભવનદેવી તરીકે સ્થાપના કરી હતી.

વડગચ્છના વાદિદેવસૂરિ આચાર્ય થયા પછી પિપ્પલકનગર પધાર્યા હતા, ત્યારે ત્યાં આસપાસમાં ભયંકર જંગલ હતું. ત્યાં વિહારમાં તેમને સિંહ સામે મળ્યો, પણ આચાર્યશ્રીની તપસ્થાના પ્રભાવથી તે ઉપસર્ગ ટળી ગયો. (—પ્રભાવકચરિત્ર)

સંભવ છે કે ત્યારથી અહીં ભયરોલ નામે ચોકી ગામ વસ્યું હોય.

ધારાપદ્રગચ્છના આઠ વાદિવેતાલસૂરિના સંતાનીય આઠ શાંતિ સૂરિએ સં. ૧૨૨૨ માં પાટણમાં શેઠ સિદ્ધપાલના હેરાસરમાં પોતાના આઠ શિષ્યોને આચાર્ય બનાવ્યા અને પિપ્પલકગચ્છની સ્થાપના કરી. એટલે કે તેમણે પોતાના ગચ્છની મુખ્ય ગાદી ધારાપદ્રને બદલે પિપ્પલકમાં રાખી. આથી સમજાય છે કે, વિક્રમની તેરમી સદી સુધી પિપ્પલકનગર આબાદ હતું. તે પછી મહમ્મદ ઘોરી કે બીજા કોઈ મુસ્લિમ હુમલાથી એ નગર અને જૈન હેરાસરનો વિનાશ થયો. આજે આ બંને સ્થાનો રાજમહેલ અને દેવતલેડા તળાવના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આઠ વાદિદેવસૂરિવાળી સિંહની ઘટના દેવતલેડાના સ્થાને બની હોય એવું અનુમાન થાય છે.

ભોરોલથી પાંચમમાં ૨૫ માઈલ દૂર રાજમહેલનો ટીંબો છે. ત્યાંથી પ્રાચીન ઇંટો નીકળે છે. ભોરોલથી પૂર્વમાં ગણેશપુરને રસ્તે ૧૫ માઈલ દૂર જૂનું દેવતલેડા તળાવ છે. ત્યાં આજે બાવન હેરીવાળા જિનપ્રાસાદના અવશેષો દેખાય છે. તળાવની પાસે જ ‘વાણિયાકેરું ખેતર’ છે ત્યાં અગાઉ વાણિયાવાસ, વાણિયાઓની દુકાનો કે હેરાસરના નિભાવ માટે આપેલું જૈન ખેતર હતું.

પિપ્પલકનગર નાશ પામ્યું અને ભોરોલનગર આબાદ થયું. તેનું બીજું નામ ભરલ પણ મળે છે. ભરલના શેઠ મુંજા શાહ શ્રીમાલીએ સં. ૧૨૦૨(૧૩૦૨)માં ભરલમાં ખોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવી, તેની વલણીગચ્છના આઠ પુણ્યતિલકસૂરિ (સં. ૧૨૦૭ થી સં.

૧૨૫૯)ના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને વાવ બંધાવી. . . .

(—અંચલગચ્છની (ગુજરાતી) મોટી
પટ્ટાવટ્ટી, પૃષ્ઠ ૮૯, ૧૦૦, ૨૮૧)

આ મુંગ શાહનું દેરાસર પણ કાળાંતરે નાશ પામ્યું.

ભોરોલથી વાયવ્યજૂણામાં ૭૨ દેરીઓવાળો અને ૧૪૪૪ થાંભલા-
વાળો એક જિનપ્રાસાદ હતો તે પણ નાશ પામ્યો. અહીં જમીન-
માંથી નકશીદાર પથ્થરો તેમજ થાંભલાઓ નીકળી આવે છે. તેની
પાસે મુંગ વાવ છે; તેથી આ દેરાસર ગ્રેઠ મુંગ શાહે બંધાવેલું
હોય એવું સંભવે છે.

ભોરોલ એ આજે ડીસાથી ૫૦ માઈલ, સાચોરથી ૩૦ માઈલ,
થરાદથી ૧૩ માઈલ, વાવથી ૧૨ માઈલ અને પિંપલકના ટીંબાથી
૨૧ માઈલ દૂર રહેલું નાનું ગામ છે, જે જુદા જુદા ત્રણ વાસમાં
વહેંચાયેલું છે. અહીં આજે ૩૦૦ ઘરો વિદ્યમાન છે, તેની વસ્તી કુલ
૧૨૦૦ માણસોની છે. તેમાં શ્રાવકોનાં ૨૦ ઘર છે. દેરાસર, પાઠ-
શાળા અને ધર્મશાળા પણ છે.

ભોરોલ પાસે મોદલા તળાવ છે, જેમાં પહેલાં ૧ વાવ હતી,
૧૫૦ ફૂટા હતા, પણ આજે ત્યાં ૧૫ ફૂટાઓ દેખાય છે.

સં ૧૯૫૬ મા 'વાણિયાકેડું' ખેતર 'માથી ખેડતાં ખેડતાં એક
ખેડૂતને ખડિત ૪ જિનપ્રતિમાઓ મળી આવી હતી. જૈનોએ તેને
ધનતળાવમાં લઈ જઈ પધરાવી દીધી. સં ૧૯૬૨ મા ઘણો વરસાદ
પડતાં તેની માટી ધોવાઈ ગઈ અને પ્રતિમાઓ દેખાવા લાગી.
ભોરોલના ઠાકોરે જૈનોને આ પ્રતિમાઓ લઈ જવા જણાવ્યું, આથી
સથે તે પ્રતિમાઓ લઈ આવીને લ૦ આદીશ્વરના દેરાસરમાં ખેસાડી-
પણ ત્યાં હંમેશાં નવા નવા અમરકોરો ચવા લાગ્યા. આથી જૈનસંઘે
સં ૧૯૯૯ ના કાગળ સુદિ ૩ ના દિવસે તેમાંની લ૦ નેમિનાથની
પ્રતિમાને મૂળ ગાદીએ મૂળનાયક તરીકે જિરાજમાન કરી છે. આ
પ્રતિમા ૪ ફૂટ ઊંચી, શ્યામ રંગની, પ્રાચીન અને અમરકોરી છે.
ભોરોલ ત્યારથી તીર્થ તરીકે ઓળખાય છે.

સં. ૨૦૧૪ ના ભાદરવા વદિ ૬ તા. ૨૩-૧૦-૧૯૫૮ ને બુધ-વારે દેરાસરના ચોકના ખૂણામાં ખોદકામ કરતાં ૩૨ જિનપ્રતિભાઓ નીકળી આવી છે. કોઈ કોઈ ઉપર સં. ૧૩૫૫ પિપ્પલકગચ્છના આચાર્ય અને પીપલપુરપાટનના ઉલ્લેખો છે.

અહીં બે દેવીની મૂર્તિઓ છે. તેની ઉપર નીચેની મતલબવાળા લેખો કોરેલા છે—

૧. હીંગલાજ દેવી—‘સં. ૧૬૬૯ ના જેઠ સુદિ ૧૪ હીંગલાજ મૂર્તિ.’ સંભવ છે કે, મહાણીક દેવીને બદલે આ મૂર્તિ બની હશે, તેનું અસલ નામ બુલાર્ધ જવાથી લોકોએ આ નામ રાખ્યું હશે. શત્રુંજયતીર્થમાં પહાડના ચડાવમાં વચ્ચે રસ્તા ઉપર હીંગલાજ દેવીનું સ્થાન છે. કિંવદંતી એવી છે કે, આ દેવીને થરપારકરથી લાવીને અહીં સ્થાપન કરેલી છે.

૨. કાલિકા દેવી—‘સં. ૧૩૫૫ વૈશાખ પિપ્પલકગામમાં ભં. નેમિનાથની અધિષ્ઠાધિકાદેવી અંબિકાદેવીની મૂર્તિ.’

શિલાલેખ સુજળ તો આ અંબિકાદેવીની જ મૂર્તિ છે પણ બુલાર્ધ જવાથી લોકોએ તેનું નામ કાલિકાદેવી રાખ્યું હશે.

આ પ્રમાણેથી સિદ્ધ થાય છે કે પિપ્પલકનગર, હીમાગામ અને ભોરોલગામ એ વાસ્તવમાં એક જ છે અને પ્રાચીન જૈનતીર્થ છે.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, અંચલગચ્છની પટ્ટાવલી, જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ, ‘કસ્યાણ’ માસિક, વ૦ ૧, અંક : ૨ નો વિશેષાંક)

ભીલડિયા તીર્થ—

ભીલડિયા એ ભં. પાર્શ્વનાથનું પ્રાચીન તીર્થ છે, તેનું સંસ્કૃત નામ ભીમપટ્ટી હતું. અહીં ભં. મહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં સં. ૧૨૧૮ ફાગણ વદિ ૧૦ ના આં. જિનચંદ્રની દીક્ષા થઈ હતી. આ ભીલડિયા નિકમની તેરમી સદીમાં લવણપ્રસાદ વાઘેલાના તાબામાં હતું. વડગચ્છના આચાર્ય ચતાર્થી આં. સોમપ્રભસુરિ, આં. જગચંદ્રમૂરિ વગેરેએ સં. ૧૨૭૩ માં ભીલડિયાની યાત્રા કરી હતી. આં. અલયતિલકસૂરિએ સં. ૧૩૦૭ માં અહીં ‘મહાવીરરાસ’ની

રચના કરી હતી. આં જિનેશ્વરે સંં ૧૩૧૩ માં પાલનપુરમાં ‘શ્રાવકધર્મપ્રકરણ’ રચ્યું હતું. સંં ૧૩૧૭ માં તેના ઉપરની ટીકા (અં : ૧૫૦૦૦)ની રચના કરી. એ જ સાલમાં ભં મહાવીરસ્વામીના દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો. શેઠ ભુવનપાલ ઓસવાલે તેનો ધ્વજાદંડ ચડાવી, તેને મંડલિકવિહાર નામ આપ્યું. તેમજ ‘ધત્તાશાલિભદ્રચરિત્ર’ અને ‘કૃતપુણ્યકચરિત્ર’ લખાવ્યાં. આં જિનપ્રભોષે સંં ૧૩૩૪ માં શ્રીગૌતમસ્વામીની પ્રતિમા પધરાવી. અહીં સંં ૧૩૩૪ માં ચતુર્માસમાં એ કાર્તિક મહિના હતા. ચતુર્માસ ખીજી કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ પૂરું થાય પરંતુ તપાગચ્છના આં સોમપ્રભે (આચાર્યપદ સંં ૧૩૩૨, સ્વર્ગવાસ સંં ૧૩૭૩) આકાશદર્શનથી જાણ્યું કે, નજીકના દિવસોમાં ભીલડિયાનો વિનાશ થવાનો છે એટલે તેમણે અપવાદને આશ્રયી પહેલી કાર્તિક પૂર્ણિમાએ ચોમાસુ પૂરું કર્યું અને તરત ત્યાંથી વિહાર કર્યો. ખીજા પણ સાધુ-સાધ્વીઓ તથા જૈનો ભીલડિયાથી ઉઘાળો ભરી ગયા અને તેમણે એક સ્થળે જઈને નિવાસ કર્યો. એ સ્થળે રાધનપુર શહેર વસ્યું. પછી તો ભીલડિયામાં આગ સળગી ઊઠી, આગે પોતાના નમ્ર સ્વરૂપે તાંડવ માંડ્યું અને તેમાં ભીલડિયા તારાજ થઈ ગયું. ત્યાં રહેલા આચાર્યો તેમજ જનતા સર્વ કોઈ એ આગમાં ભરખાઈ ગયાં. જાન-માલની ભારે ખુવારી થઈ ગઈ.

તે પછી ભીલડિયા ફરી વસ્યું. લખપતિઓ આવી વસ્યા ને આખાદ પણ થયું. (—જીવાલિગમ પુષ્પિકા) સંં ૧૫૫૭ માં તપાગચ્છના આં હેમવિમલસૂરિના સમુદાયના ઉપાં જિનમાણિકચગણિના શિષ્ય અનંતહંસગણિ અહીં વિચર્યા હતા. તેમના ઉપદેશથી અહીંના ચોકસી પાસવીર પોરવાલે અહીં અંથભંડાર સ્થાપ્યો. તેમાં ૬,૩૬૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ સિદ્ધાંત અંથો લખાવ્યા હતા, જે દરેક અંથનું પંં શુભભૂષણે સંશોધન કર્યું હતું. (પંં ૫૫, પટ્ટાવલી ભાં ૨, પૃં ૨૫૩) ખરતરગચ્છના આં જિનોદયની અહીં દીક્ષા થઈ હતી,

સમય જતાં બીલડિયાની આબાદી ઘટવા લાગી.

તે પછી છેવટે રામસેનથી ૧૨ કોશ દૂર સં ૧૮૭૨ માં બીલડિયા ગામ ફરી વસ્યું. આજે અહીં ૪ થાવડોનાં ૫ ઘર છે. સં ૧૮૬૨ માં એક નાતું ઘરદેરાસર બનાવેલું તે વિદ્યમાન છે.

ગામની બહાર મોટું દેરાસર તીર્થધામ છે. તેમાં તીર્થનાયક તરીકે બીલડિયા પાર્શ્વનાથની નાની સ્થામ પરિકરવાળી પ્રતિમા છે, પણ તે ગાદીમાં મૂળનાયકના સ્થાને નથી પણ પડખે ભારવટાની નીચે વિરાજમાન છે અને મૂળનાયકના સ્થાને લં નેમિનાથની પ્રતિમા વિરાજમાન છે.

મુસ્લિમ સમયમાં તીર્થનાયકની રક્ષા કરવા માટે આ વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલી છે.

બીલડિયા આ રીતે પ્રાચીન જૈન તીર્થધામ છે.

પાવાગઢ—

વનરાજ આવડાએ સં ૮૦૨ માં પાટણ વસાવી ગુજરાતનું રાજ્ય સ્થાપન કર્યું ત્યારે તેના મંત્રી ચાંપા શાહે ચાંપાનેર વસાવ્યું ને પાવાગઢ ઉપર કિલ્લો બાંધ્યો. તેણે અહીં જૈન દેરાસર પણ બાંધાવ્યું.

અહીં ઘણાં જૈન મંદિરો બન્યાં હતાં, તેમના કેટલાકના ઉલ્લેખો નીચે મુજબ મળી આવે છે—

(૧) શ્રીસંઘનું બાવન દેરીવાળું લં અભિનંદનસ્વામીનું પ્રાચીન મંદિર હતું, જેનો હર્ષોદ્ધાર અને પ્રતિષ્ઠા આં ગુણસાગરસૂરિએ સં ૧૧૧૨ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે કરાવ્યાં હતાં. આ પ્રતિષ્ઠા—ઉત્સવથી સંઘમાં આનંદી વાતાવરણ ફેલાયું હતું.

(૨) હરાવલા પાર્શ્વનાથનું મંદિર હતું, તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીસૂરિે આં ગુણસાગરના હાથે મં ૧૧૧૨ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે કરી હતી.

મહમ્મદ બેગડાએ ચાંપાનેર ભાંગ્યું ત્યારે શ્રીસૂરિે આ મંદિરના મૂળનાયકની પ્રતિમા જમીનમાં બંડારી હતી. તપાગચ્છની સાગર-સાખાના ભટ્ટારક શ્રીશાંતિસાગરે પોતાને આવેલા સ્વપ્નદર્શન મુજબ

સં ૧૮૮૯ ના મહા વદિ ૧૧ ના રોજ તે મૂર્તિ જમીનમાંથી પ્રગટ કરી હતી અને સં ૧૮૯૬ ના મહા સુદિ ૧૩ ના રોજ વડોદરામાં મામાની પોળમાં દેરાસર કરાવી તેમાં તે મૂર્તિને સ્થાપન કરવામાં આવી, જે આજે છરાવલા પાર્શ્વનાથ તથા કંડ્યાણુ પાર્શ્વનાથના નામથી વિખ્યાત છે.

(૩) ભં મહાવીરસ્વામીનું મંદિર હતું. આં આર્યરક્ષિતસૂરિ અહીં આવ્યા ત્યારે આ મંદિર પણ વિદ્યમાન હતું. આં મહેન્દ્રસૂરિ 'તીર્થમાલા'માં ભં મહાવીરસ્વામીને આ રીતે નમસ્કાર કરે છે—

“પાવયગિરિવસિહરે દુહદવનીરં યુગે વીરં ॥”

(૪) મહામંત્રી તેજપાલે ગોધરાના રાજા ધૂધલને હતી આવી અહીં ઉત્સવો કર્યા તે પછી અહીં ભં મહાવીરનું સર્વતોલદ્ર નામે મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેમાં આજૂ જેવી ઝીણી નકસી પણ કરાવી હતી. મુસલમાનોએ તે મંદિરને તોડી નાખી જુમા મસ્જિદના રૂપે પરિવર્તિત કરી નાખ્યું.

(૫) શ્રીમંલવનાથનું મંદિર હતું, જેમાં બંભાતના શેઠ મેઘાશાહે તેમાં સં ૧૪૫૭ થી સં ૧૪૯૯ સુધીમાં ૮ દેરીઓ બનાવી હતી. તેની આં સોમસુંદરસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આં સોમસુંદર-સૂરિના શિષ્ય આં ભુવનસુંદરસૂરિ, જેમણે ‘મહાવિદ્યાવિડંબન’ ઉપર ટિપ્પનની રચના કરી છે, તેમણે ‘સંલવનાથનું સ્તોત્ર’ રચ્યું છે, તેમાં પાવાગઢને શત્રુજય મહાતીર્થનો અવતાર બતાવ્યો છે. માંડવગઢના સંઘપતિ વલ્લાહે પાવાગઢતીર્થનો સઘ કાઢ્યો અને ભં સંલવનાથની પૂજા કરી પરમશાંતિ મેળવી હતી. (—ચુરુચુરત્નાકરકાવ્ય)

આં લક્ષ્મીસાગરના શિષ્ય આં સોમજયના ઉપદેશથી શેઠ છાડાના વંશજ સં ૧૫૧૦ થી અને સં ૧૫૨૭ના પોષ વદિ ૫ ના રોજ પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

(૬) લીડલંજન પાર્શ્વનાથનું મંદિર હતું, જેની મૂળ પ્રતિમા વડોદરાના દાદા પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં વિરાજમાન છે.

(૭) પાટણનિવાસી શેઠ છાહાના વંશજ સંઘવી ખીમસિંહ અને સંઘસહસાએ સં. ૧૫૨૭ના પોષ વદિ ૭ તા રોજ પાવાગઢમાં જિનમંદિર બંધાવી, મોટા ખિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેઓ આઠ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના આવકો હતા.

(૮) ચાંપાનેરના શેઠ જયવંતે સં. ૧૬૩૨ના વૈશાખ સુદિ ૩ના રોજ અહીં પાવાગઢમાં જિનાલય બંધાવી તેનો આઠ વિજયસેન-સૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા-મહોત્સવ કરાવ્યો હતો.

(-વિજયપ્રશસ્તિ, સર્ગ : ૮, શ્લોક ૪૦ થી ૪૫)

(૯) સં. ૧૭૪૬ માં પં. રીલવિજયજીએ રચેલી ‘તીર્થમાલા’ માં લં. નેમિનાથના મંદિરનો ઉલ્લેખ આ રીતે કર્યો છે—

‘ચાંપાનેરી નેમિ જિણુંદ, મહાકાલી દેવી સુખકંદ.’

(૧૦) કાલિકાનું મંદિર—ચોથા તીર્થકર લં. શ્રીઅલિનંદન-સ્વામીની શાસનદેવી કાલીદેવી છે. લં. અલિનંદનસ્વામીના મંદિરમાં તેનું મંદિર હતું અને તેમાં જૈન શિલ્પ પ્રમાણે મૂર્તિ બનાવીને સ્થાપન કરી હતી, જે પાવાગઢની કાલીદેવી તરીકે ગુજરાતના ગરખા-માં માનવેર ગવાય છે. નગારખાનાના દરવાજે ૨૨૬ પગથિયાં ચડવાથી કાલિકા માતાનું મંદિર આવે છે. આઠ આર્યરક્ષિતે તેની આરાધના કરી સં. ૧૧૬૯ માં વિધિપક્ષગચ્છ (અંચલગચ્છ)ની સ્થાપના કરી હતી અને કાલિકાદેવીને અંચલગચ્છની અધિષ્ઠાયિકા દેવી સુકેશ કરી હતી. આ દેવી પ્રભાવક અને લક્ષ્મીની ઇચ્છા પુરનારી મનાઈ છે. પૃથ્વીરાજ ચૌહાણના વંશજે પાવાગઢના રાજવીઓ હતા ત્યારે તેઓ આ દેવીને રાજ્યની રખેવાળી કરનારી માનતા હતા. પંદરમી સતાબ્દી મુખી પાવાગઢનો ઉત્તર કાળ હતો. પાવાગઢના પત્તાઈ રાવલને દુર્બુદ્ધિ સૂઝી અને તેણે સખીઓ સાથે ગરખામાં સાક્ષાત્ આવેલી કાલિકા માતાનો હાથ પકડી તેને પોતાની દુર્ભાવના જાળવી. દેવીએ રાજાને ઘણા સમજાવ્યો પણ તે માન્યો નહીં, એટલે દેવીએ શાપ આપ્યો. પરિણામે મહામહ લેગડો અહીં ચડી આવ્યો, ચાંપાનેર ભાંગ્યું, પાવાગઢનું પતન થયું, જૈન મંદિરો વંટાયાં, આ

સમયે જૈનસંઘે ઘણી જિનપ્રતિમાઓને ભૂમિમાં ભંડારી દીધી. મહુમ્મદે સં. ૧૫૪૧ માં રાજા જયસિંહ, પતાર્ધ રાવલ, હુંગરશી પ્રધાન વગેરેને મારી નાખી પાવાગઢ છુટી લીધો. ત્યારથી ચાંપાનેરનું રાજ્ય ખાલસા બન્યું અને મહુમ્મદશાહ ત્રીજો (સં. ૧૫૧૬ થી ૧૫૬૯) જે કિલ્લાનો રાજા બનવાથી બેગડો કહેવાયો. તેણે પોતાના નામ ઉપરથી મહેમદાવાદ વસાવ્યું. (જૂઓ, પ્રક. ૪૪)

આ ઘટના માટે ‘પાવાગઢથી જિતર્યા મહાકાલી રે’ એ ગરબો લોકવિશ્રુત બન્યો. ભદ્રેશ્વરના શેઠ વર્ધમાન અને પદમશીએ આ મંદિરનો મોટો છૂર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

પાવાગઢમાં અનેક જૈન સ્તેતાંબર મુનિવરો વિચર્યા હતા. આં શુભસાગર, નાગેન્દ્રગચ્છીય આં વિજયસેનસૂરિ, આં સોમદેવસૂરિ, આં વિજયસેનસૂરિ (તપાં) વગેરેએ અહીં પ્રતિષ્ઠાઓ કરી હતી. આં આર્યરક્ષિતસૂરિએ અહીં જ મહાકાલીદેવીની સ્થાપના કરી હતી અને અંચલગચ્છનો સૂત્રપાત અહીં કર્યો હતો.

તપાગચ્છના આં સોમદેવ (સં. ૧૫૭૧) મહાકવિ હતા. કાવ્ય કળામાં કુશળ હતા. સ્વર્ધ ધર્મોપદેશક હતા. તેમણે મેવાડનો કુંભો રાણો, જુનાગઢનો રા' માંડલિક અને પાવાગઢના રાજા ગંગ ચૌહાણના પુત્ર રાજા જયસિંહને પોતાની વિદ્વત્તા અને ગાનકળાથી રંજિત કર્યા હતા. ખંભાતમાં રાત્રિભોજન ઉત્સાહ્યું હતું.

(—પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૨, પૃ. ૨૬૫)

તપાગચ્છના (૫૫) આં હેમવિમલસૂરિના પદ્ધર (૫૭) આં સોમવિમલસૂરિ, જેઓ સં. ૧૬૦૨ માં વીજાપુરના સં. તેજપાલે છ'રી પાળતા કાઢેલા શત્રુજયના સંઘમાં સાથે ગયા હતા અને પાછા ફરતાં અમદાવાદમાં તેમણે એવો અભિગ્રહ કર્યો હતો કે, ‘બોલવું નહીં, સૂવું નહીં, આહાર લેવો નહીં પણ જે ચાંપાનેરના પારેખ કાલાનો પુત્ર છવરાજ ઘેર બોલાવીને ૩ આખાં અને ૧ ભાંગેલું એમ ૪ ખાન્ન વહોરાવશે તો પારણું કરીશ, નહિતર પાટણ જઈને પારણું કરીશ.’ તેમનો આ અભિગ્રહ ચોથે દિવસે પૂરો થયો હતો અને તેમણે

સં. ૧૫૦૨ નું ચતુર્માસ અમદાવાદમાં કર્યું હતું.

(તપાગચ્છીય લઘુ પોવાળ સોમશાખા
પટ્ટાવલી; સોમવિમલસૂરિરાસ.)

તપાગચ્છની આણસૂરશાખાના આં વિજયરાજને અહીં સં. ૧૭૦૧ માં પંચાસપદ આપવામાં આવ્યું હતું. (જૂઓ, પ્રકં ૫૮)

(-પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૨, પૃ. ૨૬૫)

આંભુવનસુંદરસૂરિએ લંબંલવનાથનું સ્તોત્ર, (શ્લોકા: ૬૨) રચ્યું છે.

આં ભુવનસુંદરસૂરિ, ૫૦ શીલવિજયગણીએ અહીંની યાત્રા કરી હતી. અંચલગચ્છના આં ઉદયભાગરસૂરિએ સં. ૧૭૬૭ માં સાચા દેવની તથા પાવાગઢનાં મહાકાલીની યાત્રા કરી હતી. અહીં અનેક શ્રાવકો સંઘ લઈને યાત્રા કરવા આવ્યા હતા.

પાવાગઢમાં એક સુંદર જિનમંદિર છે, તેની દીવાલમાં ત્રણ શ્વેતાંબર જિનપ્રતિમાઓ છે, જેમના હાથે કંકણ છે, ભુજઓમાં બાબુખંધ છે અને એકના હાથમાં હાથીનું ચિહ્ન છે.

અહીં સ્થાને સ્થાને જિનમૂર્તિઓના ખંડિત ભાગો ઘોડી દીપેલા છે. તેમાં લંગોટ પણ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

અહીં સર્વતોભદ્ર નામે જિનમંદિર જુમ્મા મસ્જિદમાં પલ્લટાઈ ગયું છે. એક બાવન દેરીવાળું વિશાળ મંદિર ધરાયાથી ભવાય છે. નગારણાના પાસે ૫ દેરાસરો, દૂધિયા તળાવ પાસે ૩ દેરાસરો અને છાશિયા તળાવ પાસે ૧ દેરાસર વગેરેનાં સ્થાનો દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

પંચમહાલ જિલ્લાના કલેટરે એક સ્થળે જણાવ્યું છે કે, આ બધાં ખંડિયેરો શ્વેતાંબર જૈનોનાં મંદિરો હતાં.

મેજર જે. ટબ્લ્યુ. વોટ્સને ઇ.સ. ૧૮૭૭ માં અને મિ. બર્નેસે ઇ.સ. ૧૮૮૫ માં પાવાગઢના ચિખર ઉપર દિલ્લામાં પ્રાચીન જૈન મંદિરોનો વર્ણનો લેવાનું લખ્યું છે.

આ દરેક ઉલ્લેખો પરથી પાવાગઢના મધ્યકાલીન વંશવત્તુ અને પતનનું દિગ્દર્શન મળે છે. સ્પષ્ટ છે કે, પાવાગઢ એ જૈન શ્વેતાં-

બરેનું મધ્યકાલીન જૈન તીર્થધામ હતું.

(૫૦ શ્રીલાલચંદ ગાંધીનું ‘પાવાગઢથી વડોદરામાં પ્રગટ થયેલા છરાવલા પાર્શ્વનાથ’; જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ.)

પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથ—

ગુજરાતની ઉત્તરે પાલનપુર શહેર છે. તેનાં પ્રહ્લાદનપુર, પાહ્લનપુર, પર્ણવિહારનગર, વગેરે ખીજાં નામો પણ મળે છે. અહીં પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથનું વિશાળ જૈન તીર્થસ્થાન છે. તે અંગે બે પ્રકારના ઉલ્લેખો બાણવા મળે છે.

(૧) ચંદ્રાવતીનો રાજા પાલનસિંહ નામે પરમાર હતો. તે જંગલમાં વિશેષ કર્યા કરતો તેથી તેની અરણ્યરાજ નામે પ્રસિદ્ધિ હતી. તેણે ધર્માધતાના કારણે અચલગઢની તળેટીમાં રહેલા જૈન દેરાસરમાં મહાદેવનું લિંગ સ્થાપન કરી દીધું અને ત્યાંની ધાતુની પ્રતિમાને ગળાવી નાખી તેનો નંદી બનાવ્યો. આ અકૃત્યના પરિણામે તેના આખા શરીરે કોઠ રોગ ફૂટી નીકળ્યો. તેણે રોગશમન માટે અનેક ઉપચારો કર્યા પણ તે બધા નિષ્ફળ નીવડ્યા. કંટાળીને તે જંગલમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યાં તેને રસ્તામાં વિહાર કરતા આં શીલધવલસૂરિ મળ્યા અને તેમનો ઉપદેશ સાંભળી પોતાની થયેલી ભૂલ જણાવી પ્રાયાશ્ચિત્તની માગણી કરી. આચાર્યશ્રીએ તેને સાંત્વન આપી જણાવ્યું કે, ‘તું નવી પ્રતિમા ભરાવી, તેની પૂજા કરીને તેનું નહવળુ જળ આખા શરીરે લગાડીશ તો તારો રોગ શમી જશે.’ રાજાએ તે પ્રમાણે કર્યું તેથી તેનો રોગ શમી ગયો. તેનું આખું શરીર નવપદ્મવ જેવું બની ગયું. જૈનધર્મ પ્રતિ તેને દંઢ થઈ યઈ. આથી તેણે સં ૧૦૧૧ માં તે જ પ્રદેશમાં પાલનપુર નગર વસાવ્યું, તેમાં દરબારગઢ બનાવ્યો અને પાસે જ રાજવિહાર જૈનમંદિર બંધાવી તેમાં તે નવી બનાવેલી જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેણે રાજમહેલ અને રાજવિહાર સામસામે એવી રીતે બંધાવ્યા કે રાજા સવારે પોતાની બારીમાંથી પ્રભુનાં દર્શન કરી શકે. રાજાએ દેરાસરના નિભાવ માટે

તેણે અહીં ભં પાર્શ્વનાથનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો. (પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૮૯) વેસટવંશના સં ૦ ગોશલના પુત્ર સં ૦ આશાધરે સં ૦ ૧૩૫૨ માં પાલનપુરમાં 'ઉત્તરજયણ્ણમુત્ત'ની યીકાની પ્રતિ લખાવી હતી.

રાણપુર નગરશેઠનો પૂર્વજ સં ૦ ૧૧૭૨ માં પાલનપુર આવી વસ્યો હતો. (પ્રકં ૫૮)

કચ્છોલીગચ્છના (૪૨) આં શ્રીપ્રભ, (૪૩) આં આણુંદ, (૪૪) આં અમરપ્રભે સં ૦ ૧૩૧૫ ના ફાગણ સુદિ ૪ ને બુધવારે અંબિકા દેવીની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ પ્રતિમા આજે પાલનપુરના વિશલરાયવિહારમાં ભં સુપાર્શ્વનાથના જિનાલયની ભમતીમાં વિરાજમાન છે.

કોરંટગચ્છના આં સર્વદેવની સં ૦ ૧૨૭૪ ના ફાગણ સુદિ ૫ ને શુક્રવારની પ્રતિમા પાલનપુરમાં વિદ્યમાન છે.

ભં મીમંધસ્વામીની સં ૦ ૧૩૩૧ ની પ્રતિમા કોરંટગચ્છના ચૈત્યમાં વિરાજમાન છે. કોરંટગચ્છના ઉપાં મુનિપ્રભ ગણિનાં શિષ્ય મુનિ હંસરાજે મં ૦ ૧૩૨૫ ના ફાગણ સુદિ ૪ ને બુધવારે ગણધર શ્રીપુંડરીકસ્વામીની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

તપાગચ્છના આં હેમવિમલસૂરિ (સં ૦ ૧૫૪૮ થી સં ૦ ૧૫૮૩) ની શિષ્યપરંપરા 'પાલનપુરશાખા' તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામી હતી.

તપાગચ્છના દેવસૂરસંઘ શાખાના ભં વિજયરત્નસૂરિ સં ૦ ૧૭૧૧ માં પાલનપુરમાં જન્મ્યા હતા. ઉં વિમલવિજયગણી તેમના ભાઈ-શુરુભાઈ હતા. (જૂઓ, પ્રકં ૫૮, વિજયદેવસૂરિસંઘ)

તપાગચ્છનો સંવેગીશાખાના (૬૯) મુનિ તપસ્વી કીર્તિવિજયજી ગણિવર મં ૦ ૧૮૩૭ માં પાલનપુરમાં જન્મ્યા હતા. પાલનપુરના ઉપાશ્રયમાં પં ૦ જિતવિજયગણિના નામનો સં ૦ ૧૮૫૭ ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ને રવિવારનો કાષ્ઠલેખ વિદ્યમાન છે. (પ્રં ૫૮)

સં ૦ ૧૫૮૩ માં જગદ્દુરુ હીરવિજયસૂરિ અહીં જન્મ્યા. અહીં શાંતમૂર્તિ મુનિવર શ્રીમોહનલાલજી મહારાજે તપાગચ્છની સામાચારી અગીકાર કરી. ખરતરગચ્છના વિદ્વાન કવીંદ્રસાગર અહીં જન્મ્યા.

આ રીતે પાલનપુર અનેક ઐતિહાસિક પ્રસંગોનું ધામ બની રહેલું છે. માલવામાં આવેલું આગર પાસેનું પર્ણવિહાર (પાનવિહાર) આનાથી જૂદું સ્થળ છે. (—ગુરુગુણરત્નાકરકાવ્ય)

પાલનપુરમાં આજે શ્રવેતાંબર જૈનોનાં ૫૦૦ ઘર અને સ્થાનકમાર્ગી જૈનોનાં ૩૦૦ ઘર છે. બંનેમાં સારો સંપ છે. અહીં ૪ દેરાસરો છે. ઘણા ઉપાગ્રથો છે, પુસ્તકાલય છે, ઉદ્યોગમંદિર વગેરે સ્થાનો છે. ઇડરગઢ—

ગુજરાતના ઇશાન ખૂણામાં ઇડર શહેર છે. તેનું સંસ્કૃત નામ ઇલાહુર્ગ મળે છે. અહીં સમ્રાટ સમ્રતિના સમયનું જૈન દેરાસર હતું.

અહીં સંઘપતિ વત્સરાજ એસવાલને રાણીદેવીથી ચાર પુત્રો (૧) ગોવિંદ, (૨) વીસલ, (૩) અકૂરસિંહ અને (૪) હીરા થયા. શેઠ ગોવિંદ રાજમાન્ય હતો. તેણે આં સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી શત્રુજય, ગિરનાર અને સોપારકનો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. ગુજરાતના ચક્રવર્તી કુમારપાલના ત્રારંગા તીર્થના બત્રીશ માળાવાળા લં અજિતનાથના કુમારવિહારનો છંભોદ્ધાર કરી, તેમાં લં અજિતનાથની નવી પ્રતિમા પધરાવી.

સઘવી વિસલ ચિત્તોડના રાણાનો માનીતો હતો. તેણે આં સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી ચિત્તોડમાં લં શ્રેયાંસનાથનું દેરાસર અને દેલવાડામાં નંદીશ્વરપટ બનાવી પ્રતિમા કરાવી, મોટો મહોત્સવ કરી, ૫૦ વિશાલરાજને ઉપાધ્યાયપદ અપાવ્યું.

ઇડરમાં આં સુનિસુંદરસૂરિએ ઋષભદેવસ્તોત્ર બનાવ્યું. આં ગુણરત્ને સં ૧૪૬૬ માં ‘કિયારત્નસમુચ્ચય’ રચ્યો. આં લક્ષ્મીસાગરે મં ૧૫૩૩ માં લં અજિતનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી અને સં ૧૫૧૮ માં આં સુમતિસાધુ વગેરે ત્રણને આચાર્યપદ આપ્યું. આં સોમ-વિમલની આચાર્યપદવી થઈ. શેઠ મેઘા શાહની પત્ની માલેકદેવીએ સં ૧૫૪૭માં મહાકિયોદ્ધારક આંઆણુંદવિમલસૂરિને જન્મ આપ્યો. સમ્રાટ અકબરને ‘કૃપારસકોશ’ વડે અહિંસક બનાવનાર મહોપાધ્યાય શાંતિ-ચંદ્રગણિએ નારાયણ રાજની સલામાં દિગંબરવાદી ભૂપણને હરાવ્યો.

તપાગચ્છના આં વિજયદેવસૂરિ સં૦ ૧૬૩૪ના પોષ સુદિ ૧૩ ને રવિ વારે જન્મ્યા. તેમણે ત્રણ પ્રતિષ્ઠાઓ કરી. સં૦ ૧૬૮૧ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને સોમવારે ઉપાં કનકવિજયને આચાર્યપદ આપીને આં વિજયસિંહસૂરિ નામ આપ્યું. ઇડરનરેશ કલ્યાણમલે આં વિજયદેવસૂરિના ઉપદેશથી પહાડ પર રણમલચોકી સ્થાપન કરી અને ત્યાં ભં નેમિનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું. ટેકરીઓ પર શત્રુંજયાવતાર અને ગિરનારાવતાર બન્યા. ઉપાં ગુણવિજયે ‘વિજયપ્રશસ્તિમહાકાવ્ય’ની ટીકા રચવાનો પ્રારંભ કર્યો. આં વિજયદેવસૂરિએ ૬૪ સાધુઓને ચંન્ધ્યાસ બનાવ્યા. તે જ ચોમાસામાં પં૦ પદ્મસાગરગણિએ રાજ કલ્યાણની સલામાં વાલી બ્રાહ્મણોને હરાવ્યા.

તપાગચ્છની શાખા કમલકળશાગચ્છના આં સુધાનંદને ‘જૂંપ મંજરી’ અને ‘ઇડર ચૈત્યપરિપાટી’ બનાવી હતી. (જૂંઓ, પ્ર૦પ૩) મહોં વિનયવિજયગણિએ પોતાના ‘ઇદ્રદ્વત’ કાવ્યમાં ઇલાહુર્ગનું વર્ણન કર્યું છે.

આ રીતે ઇડરગઢ શ્વેતાંબર જૈનોનું તીર્થધામ છે.

(—જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ)

આઘાટ નગર (આહડ)—

મેવાડના મિત્રવંશી રાણાઓમાં ઘણાએક જૈન હતા. રાવલ અદ્વલદરાજ (સં૦ ૬૨૨ થી ૧૦૧૦) છેલ્લાં વર્ષોમાં વધુ પ્રમાણમાં આઘાટ નગરમાં જ રહેતો હતો. એ કારણે એના વંશજો ‘આહડિયા રાવલ’ નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા. એ રાજાએ અહીં દેરાસર બંધાવી તેમાં સંડેરકગચ્છના આં યશોભદ્રના હાથે ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. વડગચ્છના અંતિમ આં જગચ્ચંદ્રસૂરિ બાર વર્ષોથી આચંખિલનું તપ કરતા હતા. તેઓ સં૦ ૧૨૮૫ માં આઘાટ નગર પધાર્યા. ત્યાં તેઓ નદી કિનારે આતાપના લેતા હતા. રાણા જૈનસિંહ (સં૦ ૧૨૭૦ થી ૧૩૦૬) તેમની પ્રશંસા સાંભળી આઘાટ આંવે અને આચાર્યશ્રીનું અદ્વલુત તપસ્તેજ જોઈને તેમના ચરણોમાં મસ્તક ઝુકાવ્યું. તેમણે તેને પ્રશંસાના ઉદ્ગારો કાઢ્યા : ‘ભગવન્ ! આપ તો મહાન્ તપસ્વી છો.’

ખસ, આ સમયથી સં૦ ૧૨૮૫થી આં જગચંદ્રસૂરિના શિષ્યો 'તપાગચ્છ' તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા છે. એટલે આઘાટ નગર તપસ્યાનું તીર્થ છે, તપા ગિરુદનું પુનિત ધામ છે અને તપાગચ્છના આં જગચંદ્રસૂરિની તપસ્યાનું પ્રતીક છે. મેવાડના રાણાઓ ત્યારથી તપાગચ્છના આચાર્યોને પોતાના ગુરુ માને છે. તપાગચ્છનું બહુમાન કરે છે, રાજવીઓ તપાગચ્છના ભટ્ટારકોને પછેડી ઓઢાડી સન્માન આપે છે. (જૂઓ, પ્રકં ૪૪, સિસોદિયાવંશ)

શેઠ હેમચંદે રાણા જૈનસિંહના રાજકાળમાં સર્વ આગમો તાડ-પત્ર ઉપર લખાવ્યાં હતાં. આમાંનાં ઘણાં આગમો ખંભાતના ભં શાંતિનાથજીના જૈન મંથભંડારમાં વિદ્યમાન છે.

ઉદયપુર અને ઉદયપુર સ્ટેશનની વચ્ચે ઉદયપુરથી ૧ માઈલ દૂર આહડ ગામ છે. અહીં પ્રાચીન ચાર જિનાલયો છે. રાણા ઉદય-સિંહે વિં સં૦ ૧૬૨૪ માં ઉદયપુર વસાવ્યું અને તેને રાજધાની બનાવી. તે પછી આહડની જાહોજલાલી ઓસરી હોય એમ લાગે છે.

(-પૂ૦ મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજીનો 'ઉદયપુરનાં મંદિરો' નો લેખ, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં૦ : ૧૦, પૃ૦ ૩૧૮, ૩૧૯)

કરહેડા તીર્થ (સં૦ ૧૦૩૯)—

મેવાડમાં ચિત્તોડ અને ઉદયપુરની વચ્ચે કરહેડા સ્ટેશનનું ગામ છે. એ કરહેડા પાર્શ્વનાથનું પ્રાચીન તીર્થધામ છે. અહીં બાવન દેરીવાળું મોટું દેરાસર છે. તેમાં પાટ ઉપર સંડેરકગચ્છના આં યશો-ભદ્રસૂરિના સંતાનીય આં શ્યામાચાર્યનો સં૦ ૧૦૩૯નો શિલાલેખ છે.

માંડવગઢના મંત્રી ચેથડના પુત્ર મં૦ જંજણે આં દાદા શ્રીધર્મ-ઘોષસૂરિના ઉપદેશથી આ દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો ને સાત માળનું મંદિર બંધાવ્યું. (—સુકૃતસાગર, તરંગ : ૮મો)

દેરાસર પૂર્વાભિમુખ છે. પૂર્વ દિશાની દિવાલમાં એક છિદ્ર એવી રીતે રાખ્યું છે કે, ભં પાર્શ્વનાથના જન્મ દિવસે માગશર વદિ ૧૦ ની સવારે સૂર્યોદય થતાં જ તેનાં કિરણો બરાબર ભં કરહેડા પાર્શ્વનાથના મુખ ઉપર પડે. (—જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ)

રાવણા પાર્શ્વનાથ—

અલવર શહેરથી ૪ માઈલ દૂર આવેલી એક પહાડી નીચે રાવણા પાર્શ્વનાથનું પ્રાચીનતીર્થ હતું. આજે તો તેનાં માત્ર ખંડિયેરા જ નજરે પડે છે.

એક વાર રાજા રાવણ અને રાણી મંદોદરી વિમાન દ્વારા અહીં આવી ઊતર્યા. રાણી જિનપૂજા કર્યા વિના અનાજ લેતી નહોતી અને તેઓ પોતાની સાથે મૂર્તિ રાખવાનું લૂંટી ગયા હતા તેથી તેઓએ અહીં વેળુની પ્રતિમા બનાવી, તેમાં તીર્થંકરદેવનું આહ્વાન, સંનિધી કરણ, સ્થાપન વગેરે કરી મંદોદરી રાણીએ એ મૂર્તિની પૂજા કર્યા પછી લોજન કર્યું. આ પ્રતિમા રાણીના શીલના પ્રભાવથી નક્કર બની ગઈ અને ત્યાં રાવણા પાર્શ્વનાથનું તીર્થ બન્યું. આજે આ વિશ્વેશ્વર તીર્થ છે.

આ માટે એવી કલ્પના છે કે, મેવાડના મિત્રવંશી રાણાઓ રાવણ તરીકે ઓળખાતા હતા. તેમાં ઘણા રાણા અને રાણીઓ જૈન થયાં હતાં. રાણા અક્ષટ રાવલે (સં ૬૨૨ થી ૧૦૧૦) પોતાના નામથી અક્ષટપુર વસાવ્યું અને તેમાં રાવણા પાર્શ્વનાથની સ્થાપના કરી, અથવા એ પ્રાચીન તીર્થનો છુર્ણોદાર કર્યો ત્યારથી આ તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૪, પૃ. ૫૮૬ થી ૫૮૧, જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ)

કાંગડા—

પંજબનું આ પ્રાચીન તીર્થ છે. અહીં શેઠ સિદ્ધરાજના પુત્ર ઢંગને જ્યેષ્ઠ નામે પુત્ર હતો. તેને રતી નામની પત્નીથી કુંડલિક અને કુમાર નામે પુત્રો થયા. કુમાર રાજગચ્છીય આં વાદિઅભય-દેવસૂરિના શિષ્ય આં અમલચંદ્રનો ઉપાસક હતો. તેણે આચાર્ય-શ્રીના ઉપદેશથી સં ૧૦૩૦ માં કાંગડાના કિલ્લામાં જિનપ્રતિમા બસાવી તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

(—કાંગડાનો પ્રતિમાલેખ, પ્રકં ૩૨, પૃ. ૩૦૮)

વિજયસ્તાંભ—

રાજગચ્છના આં પ્રધુમ્નસૂરિએ રાજા અલ્લટની ચિત્તોડની સલામાં દિગંબરાચાર્યને હરાવી પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો. તેની સ્મૃતિમાં ચિત્તોડ પરનો જૈનસ્તાંભ બનેલો વિદ્યમાન છે. તેનો છર્ણોદ્ધાર સંં કુમારપાલ પોરવાલે કરાવ્યો હતો. (જૂઓ, પ્રકં ૩૪, પૃં ૬૦૪)

આ સ્તાંભ પાસે આં ધનેશ્વરના ઉપદેશથી ભં મહાવીરસ્વામી-નું દેરાસર બન્યું હતું, જેનો ઉદ્ધાર તપાગચ્છીય આં સોમ-સુંદરસૂરિના ઉપદેશથી અને રાણા મોકલજીની પ્રેરણાથી સંં ગુણરાજે સંં ૧૪૮૫ માં કરાવ્યો હતો. (જૂઓ, પ્રકં ૫૦)

*

પ્રકરણ સાડત્રીયમું

*

આં દેવસૂરિ

આં સર્વદેવસૂરિની પાઠે આં દેવસૂરિ થયા. ગુજરાતી 'પદ્માવતી' માં તેમનું બીજું નામ અજિતદેવ પણ મળે છે. તેમના જીવન વિશે કોઈ નોંધ મળતી નથી. તેઓ બહુ રૂપાળા હતા તેથી ગુજરાતના રાજા કર્ણદેવે તેમને 'રૂપશ્રી' નું બિરુદ આપ્યું હતું. રાજાએ એ બિરુદ પોતાની નાની ઉંમરમાં આપ્યું હોય તો આચાર્યશ્રીને સ્વર્ગગમનકાળ સં ૧૧૧૦ લગભગ ગણાય અને રાજા થયા પછી આપ્યું હોય તો સં ૧૧૨૫ લગભગમાં મનાય.

આં ફેલગુમિત્ર—

તેઓ યુગપ્રધાન હતા. તેમનો યુગપ્રધાનકાળ સં ૧૦૬૧ થી ૧૧૧૦ હતો. આ યુગમાં રાજગચ્છના આં શીલભદ્ર કે વડગચ્છના આં દેવસૂરિ યુગપ્રધાન હોય એવો સંભવ છે. કેમકે તેઓ એ સમયના સૌમ્યમૂર્તિ આચાર્યો હતા.

આ અરસામાં ઘણા પ્રભાવક આચાર્યો થયા હતા. આબૂતીર્થની સ્થાપના આ સમયમાં જ થઈ હતી.

આં વર્ધમાનસૂરિ—

આ નામના સમકાલીન ત્રણ આચાર્યો જાણવા મળે છે.^૧

૧ વર્ધમાનસૂરિ નામના ઘણા આચાર્યો થવાનું જણાય છે—

(૧) રૂદ્રપદ્મીયચ્છના આચાર્ય, જેમણે 'સ્વપ્નપદ્મી' સ્તો. ૧૧૭ રચ્યો છે.

(૨) ખરતરગચ્છના આં જેમણે 'આચાર દિનકર' ગ્રંથ બનાવ્યો છે.

(૩) નર્મગદ્યત્તિકાર આં અમલદેવસૂરિના પદ્ધત્ત સં ૧૧૪૦, ૧૧૭૨.

(૪) પૂર્ણતલ્લયચ્છના આચાર્ય સં ૧૧૭૫ (પ્રક્રં ૩૫, ૫૦ ૧૨)

- (૧) રાજગચ્છના આં અજિતસિંહના પદ્ધર સં ૧૦૫૫.
(પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૯)
- (૨) વડગચ્છના સુવિહિત આચાર્ય સં ૧૦૮૮.
(પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૧૧)
- (૩) નાગેંદ્રગચ્છનાં આં વીરના પદ્ધર સં ૧૦૮૮.
(પ્રકં ૩૫, પૃં ૪)

ઉપાધ્યાય આંદ્રદેવ—

તેઓ આં ઉદ્ધોતનસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે સં ૧૦૫૫માં નાગેંદ્રગચ્છના પં પાર્શ્વલગણિની પ્રેરણાથી રાજગચ્છના આં વર્ધમાનની 'ઉપદેશપદ-વૃત્તિ'ની પહેલી પ્રતિ લખી હતી. તે પછી તેઓ ઉપાધ્યાય થયા. આં નેમિચંદ્રસૂરિ તેમના શિષ્ય હતા. તેઓએ પોતાના ગુરુદેવને દોષોથી સર્વથા સહિત, ક્ષમા, મૃદુતા, સરળતા વગેરે એકાંત ગુણોના આધાર બતાવ્યા છે.

(—ઉપદેશપદ વૃત્તિ, ઉત્તરજયણ વૃત્તિ, મહાવીરચરિત્રની પ્રશસ્તિ)

આં દેવધોષ—

તેઓ વિદ્યાધરગચ્છની બાલીહર શાખાના હતા, સં ૧૦૮૮.

- (૫) નિવૃત્તિકુલના આં ગોવિંદના પદ્ધર સં ૧૧૬૭.
(પ્રકં ૩૫, પૃં ૪૯)
- (૬) નાગેંદ્રગચ્છના આં વિજયસિંહસૂરિના પદ્ધર સં ૧૨૬૯.
(પ્રકં ૩૫, પૃં ૫)
- (૭) કં સં આં હેમચંદ્રસૂરિના શિષ્ય વર્ધમાન જેમણે 'કુમારવિદાર-સતક' રચ્યું
- (૮) વડગચ્છના મંત્રિચંદ્રાદરી આં દેવચંદ્રના પદ્ધર મં ૧૩૧૯.
- (૯) મહાદાગચ્છના આં સોમપ્રભના પદ્ધર મં ૧૩૩૫.
- (૧૦) રાજગચ્છ કે વડગચ્છના આં શાનિપ્રભના પદ્ધર સં ૧૩૩૨.
- (૧૧) સુવિહિત આચાર્ય. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૨૫)

૧. પાર્શ્વલગણી સં ૧૦૪૬ (પ્રકં ૩૫, પૃં ૨)

આં શાંતિસૂરિએ રાજગૃહીય મહાતાર્કિક આં અભયદેવ સૂરિ પાસે તર્કશાસ્ત્ર અને ચારાપદ્ધીયગૃહના આં સર્વદેવસૂરિ પાસેથી જિનાગમનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. પાટણ જઈ રાજા લીમદેવ (સં ૧૦૭૮ થી સં ૧૧૨૦)ની રાજસભામાં પોતાની પ્રતિભા વડે ‘કવીન્દ્ર’ અને ‘વાદિયકવર્તી’નાં માનદ બિરુદો મેળવ્યાં હતાં.

ધારામાં ભોજરાજની પંડિતસભાના પ્રધાન કવિ ધનપાલે ‘તિલકમંજરીકથા’ની રચના કરી હતી તે માટે તેમણે મહેન્દ્રસૂરિને પૂછ્યું કે, ‘આ કથાનું સંગ્રોધન કોણ કરી શકે ?’ આચાર્યશ્રીએ ત્રાદિવેતાલ શાંતિસૂરિનું નામ આપ્યું. કવિશ્રી એ માટે પાટણ આવ્યા અને સર્વપ્રથમ એમના એક શિષ્ય સાથે વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યા. વાર્તાલાપથી તેમને ખાતરી થઈ કે, આવા વિદ્વાન શિષ્યોના શુરુ વિદ્યાસાગર હોય એમાં નવાઈ નથી જ. તેમણે આચાર્યશ્રીને ધારા પધારવા વિનંતિ કરી અને પોતે સાથે રહીને તેમને સં ૧૦૮૩ લગભગમાં ધારા નગરી તરફ લઈ ગયા.

એક રાતે સરસ્વતીએ આચાર્યશ્રીને આશીર્વાદ આપ્યો કે, ‘તમે તમારો હાથ ઊંચો કરી વાદ કરશો તો તમને દરેક સ્થાને વિજય મળશે.’

ધારા પહોંચતાં અગાઉના મુકામે રાજા ભોજરાજે તેમની સામે આવીને જણાવ્યું કે, ‘ધારાની સભામાં ઉદ્ભૂત વાદીઓ છે, તેમાંના જેટલા વાદીઓને આપ છોડશો તેટલા લાખ માલવી દ્રુમ તમને આપીશ. જોઈ પૂરું કે શુજરાતના જૈન સાધુઓમાં વિદ્વતાનું કેટલું સામર્થ્ય છે ?’

(૧૦) નાણાવાલમઝમાં મં ૧૨૬૫ના લેખવાળા.

(૧૧) મહાદમઝમાં આં યશોદેવસૂરિની પ્રતિમાના પ્રતિષ્ઠાપત્ર.

(૧૨) તપામઝમાં (૧) આં વિજયસાનિસૂરિ (આજીવાળા), (૨) આં વિજયસાનિસૂરિ (કચ્છવાળા).

(૧૩) નાણાવાલમઝમાં મૌની સાનિસૂરિ, જેમણે ૧૮૦૦૦ આબ્રજોને જૈન જનાવ્યા.

(—રાજમઝ પદાવલી, ૫૦ ૧૪)

આચાર્યશ્રીએ લોજની સલાના ૮૪ જેટલા વાદીઓને જીતી લીધા.^૧

પછી તે બીજા ૫૦૦ વાદીઓ શાસ્ત્રાર્થ માટે ધારામાં આવી ચડ્યા. શ્રીશાંતિસૂરિ આ બધા વાદીઓને જીતી લેશે એવા વિચારથી દ્રવ્યનો આંકડો ગણતાં રાજા વિમાસ્રણમાં પડી ગયો. કવીશ્વર ધનુપાલે રાજાનું મન પારખી તોડ કાઢ્યો કે, આચાર્યશ્રીનું નામ શાંતિ છે, પણ તે વાદીઓની સામે વેતાલ જેવા છે તેથી હવે વધુ વાદ કરવાની જરૂર નથી. રાજાએ આચાર્યશ્રીને ૮૪ લાખ માલંવી દ્રમ્મ આપવાના હતા, જેનું શુજરાતી નાણું ૧૨ લાખ થાય. તે દ્રવ્યથી ધારામાં જૈનમંદિરો બાંધવામાં આવ્યાં. કવીશ્વરે પોતાના તરફથી ૬૦૦૦ દ્રમ્મ આપ્યા. તે આચાર્યશ્રીની આજ્ઞાથી થરાદના જૈનમંદિર માટે મોકલવામાં આવ્યા. થરાદના સંઘે તે દ્રમ્મમાંથી આદિનાથના દેરાસરમાં ડાળી તરફ એક દેરી કરાવી અને રથ ણનાવ્યો.

આચાર્યશ્રીએ ‘તિલકમંજરી’માં ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા ન રહે એટલા પૂરતું સંશોધન કરી આપ્યું. રાજાએ આચાર્યશ્રીને ‘વાદિવેતાલ’નું મોનવંતુ ખિરુદ આપી શુજરાતના સમર્થ વિદ્વાનની કહર કરી.

૧. ૮૪ વાદો—તે ચેમે ચતુરશીતિવાદિનઃ —

વમ અદ્ધ નવ મુદ્ધ નગ અદ્ધારહ જિતીય ।

સેવ સોલ દહમદ્ધ સત્ત ગંધવ્વ વિજિતીય ॥

જિત્ત દિગ્ગર સત્ત પુણ્ણ લક્ષિય ચાર દુ જોઈ ।

એક ધીવર એક મિલ્લ અરુ એક દિ મોઈ ॥

इत्येतेषां योगेन चतुरशीर्ति भवन्ति ।

(—મહોં ક્ષમાકલ્યાણુનો ‘ફલવર્ધિસ્થાપના—વાદિદેવસરિસંબંધ’;

‘પર્વકથાસંગ્રહ’ સં ૧૮૬૦ ફાગણ વદિ ૧, ખિકાનેર)

૧ જૈન, ૨ નૈયાયિક, ૩ સાંખ્ય, ૪ બૌદ્ધ, ૫ વૈશેષિક અને ૬ ચાર્વાક એ ૭ દર્શનોના ૧૭ પેટાભેદો મળીને કુલ ૧૦૨ મતો છે.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, કર્માક્ર : ૧૨૨, ૫૦ ૧૪૨)

આચાર્યશ્રીના શિષ્ય પુણ્યલદ્રે સં. ૧૦૮૪માં થરાદમાં રામસેનના રાજા રઘુસેનના જિનાલયમાં ૭૦ આદિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને તે જ દેશસરમાં ડાળી તરફ કવિ ધનપાલે આપેલી રકમમાંથી દેરી બનાવાઈ હતી.

આ. શાંતિસૂરિ રાજા ભીમદેવની વિનતિથી ધારાથી વિહાર કરીને કવિ ધનપાલની સાથે પાટણ પધાર્યા. અહીં પાટણમાં શેઠ જિનદેવે પોતાના પુત્ર પદ્મદેવને સાપ કરડવાથી તેને જમીનમાં દાટી રાખ્યો હતો. આચાર્યશ્રીએ તેને બહાર કઢાવી અમૃત ચિતવી હાથથી સ્પર્શ કર્યો અને પદ્મદેવનું ઝેર બિતરી ગયું. શેઠ જિનદેવે આચાર્યશ્રીને ભારે ઉત્સવપૂર્વક પોતાને ઘેર પધરાવી ઉપાશ્રયે પહોંચાડ્યા.

આચાર્યશ્રી પોતાના ૩૨ શિષ્યોને પાટણમાં ન્યાયનો અભ્યાસ કરાવતા હતા. વડગચ્છના આ. મુનિચંદ્રસૂરિ નાડોલથી વિહાર કરી પાટણની ચૈત્યપરિપાટી કરવા માટે પાટણ પધાર્યા. તેઓ એક દિવસે ૭૦ ઋષભદેવનાં દર્શન કરી આ. શાંતિસૂરિ પાઠ આપી રહ્યા હતા ત્યારે તેમની પાસે આવી, નમસ્કાર કરીને બેસી ગયા. એ સમયે બૌદ્ધ દર્શનના પ્રમેયોનો પાઠ ચાલતો હતો. આ. મુનિચંદ્રે અહીં ૧૦ દિવસ રહી, પાઠ સમયે હાજરી આપી એ પાઠને વિના પુસ્તકે એકામતાથી અવધારણુ કરી લીધો, પરંતુ આચાર્યશ્રીના શિષ્યો એ પાઠને ધારી ન શક્યા. આથી આચાર્યશ્રીને ભારે ખેદ થયો. આ. મુનિચંદ્રે આ બોધ આચાર્યશ્રીની આજ્ઞા મેળવી એ દશ દિવસનો પાઠ અનુક્રમે કહી સંભળાવ્યો. આ સાંભળી આચાર્યશ્રીએ એકદમ બિભા થઈ ઉત્સાહથી તેમને આલિંગન કર્યું અને કહ્યું : ‘ખરેખર, તું તો ધૂળમાં ઢંકાયેલું રત્ન છે, તું મારી પાસે રહીને અભ્યાસ કર.’ આચાર્યશ્રીને ખ્યાલ હતો કે, પાટણમાં મંવેગી મુનિઓને રહેવા માટે સ્થાન મળતું નથી, તેથી તેમણે આ. મુનિચંદ્રને ટંકશાળની પાછળ એક ઘરમાં રાખ્યા અને તેમને છયે દર્શનોનો અભ્યાસ કરાવ્યો. આ. મુનિચંદ્રે વિના પરિશ્રમે તે ધારી લીધો. એ દિવસથી પાટણમાં ચૈત્યવાસીઓ તરફથી સુવિહિત સાધુઓને સુલભ

તારી વસતી મળવા લાગી. આ ઘટના સં ૧૦૬૪ લગભગમાં બની હોય એવો સંભવ છે.

કૌલ મતના આં ધર્મ પંડિત કવીશ્વર ધનપાલની સૂચના મુજબ વાદિવેતાલ આં શ્રીશાંતિસૂરિ પાસે પાટણ આંબો. તેમની સાથે વાદ કરવાની શરૂઆત કરી. તેણે પ્રથમ પ્રશ્નચક્ર ચલાવ્યું, આચાર્ય-શ્રીએ પોતાને દેવ અને પંડિતને કૂતરો બનાવે એવો જવાબ આપ્યો, પછી તો પંડિતે વિતંડાવાદ શરૂ કર્યો. આચાર્યશ્રીએ તે પાઠને અક્ષરશઃ સંભળાવ્યો. તેમજ તેના યોગપટ વગેરે લઈ હૂબહૂ તેની નકલરૂપે અંગણેટા કરી બતાવી. પંડિતે તેમના ચરણમાં મસ્તક ઝુકાવીને કહ્યું : ‘કવીશ્વર ધનપાલે જેવા કહ્યા હતા તેવા જ તમે વિદ્વાન છો.’ આચાર્યશ્રી સ્વભાવતઃ શાંત હતા. તેથી તે પણ શાંત બની ગયો.

આચાર્યશ્રીએ એક દ્રવિડના વિદ્વાનને પણ છતી લઈ શાંત બનાવ્યો હતો.

ધર્મપ્રચાર—

આચાર્યશ્રીએ ૪૧૫ રાજકુમારોને જૈન બનાવ્યા, ધૂળનો ઠોટ પડી જવાની લવિધ્યવાણી કહી સંભળાવી. ૭૦૦ શ્રીમાલી કુટુંબને બચાવી લીધા અને તેઓને દૈવ જૈનધર્મ બનાવ્યા.

આં શાંતિસૂરિના ઉપદેશથી ડીડક શ્રીમાલી જૈન બન્યા હતા. તેમણે લં આદીશ્વરનું ચૈત્ય બંધાવ્યું હતું અને તે મહીરોલ ગોત્રના હતા. સમય જતાં તેઓ પદ્મીવાલગચ્છના બન્યા હતા.

(—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રં ૩૫)

તેમણે જે ગ્રંથો બનાવ્યા છે તેની નોંધ નીચે મુજબ છે—

(૧) ઉત્તરજયણ-પાઠ્યટીકા—તેમણે અન્ય વૃત્તિઓ હોવા છતાં પૂર્ણતઃલગચ્છના આં ગુણસેનની વિનિતિથી પાટણમાં સિદ્ધમાલ વંશીય મહામાત્ય શાંતૂના ચૈત્યગૃહમાં રહી સ્વાધ્યાયવ્યાસંગથી વાદ-શક્તિના કિંદલા સમી ઉત્તરાધ્યયનની ટીકા બનાવી છે, જેનું બીજું નામ ‘પાઠ્યટીકા’ છે. આં વાદિદેવસૂરિએ આ ટીકાના આધારે જ સિદ્ધરાજની સલામાં દિગંબરાચાર્ય કુમુદચંદ્રને હરાવ્યો હતો.

(૨) જીવવિચારપયરણુ—ગાથા : ૫૧.

(૩) સંઘાચારચૈત્યવંદનભાષ્ય—તેનું બીજું નામ ‘સંઘસામાચાર ભાષ્ય’ પણ છે. ગાથા : ૯૧૦.

(૪) ધમ્મરચણુપયરણુ—(ધર્મશાસ્ત્ર).

(૫) પર્વપંચિકા (અહ્નિદિવેકવિધિ)—તેનું આતમું પર્વ ‘બૃહત્ શાંતિ’ છે.

(૧) અંગવિજ્ઞાન—તેનો ઉદ્ધાર કર્યો.

(૨) તિલકમંજરી—કવિ ધનપાલે રચેલી આ કથાનું સંશોધન કર્યું.

આચાર્યશ્રીના બ્યાખ્યાનમાં નાગિની દેવી આવતી હતી અને ગુરુએ વાસક્ષેપ નાખેલા પાટલા પર બેસતી હતી. એક દિવસે આચાર્યશ્રી વામક્ષેપ નાખવાનું ભૂલી ગયા, ત્યારે દેવીએ તરત જણાવ્યું કે, ‘ભગવન્! હવે આપ છ મહિના જીવશો, તે પહેલાં આપે ગચ્છની વ્યવસ્થા અને પરણવની સાધના કરી લેવી જોઈએ.’ -

આચાર્યશ્રીને ૩૨ શિષ્યો હતા. તેમાંથી મુનિ વીરભદ્ર, મુનિ શાક્ષિભદ્ર અને મુનિ સર્વદેવને બીજે દિવસે તેમણે આચાર્ય બનાવ્યા. આમાં આં વીરભદ્ર તો રાજપુરીમાં જ કાલધર્મ પામ્યા. તેમની શિષ્યપરંપરા ચાલી નહીં; પરંતુ તે સિવાયના બંને આચાર્યોની શિષ્યપરંપરા લાખા કાળ સુધી ચાલી છે.

અંતે આં શાંતિસૂરિ શેઠ યશના પુત્ર સોઢે કાઢેલા ગિરનાર તીર્થના યાત્રાસંઘ સાથે ગિરનાર પધાર્યા. ત્યાં તેમણે ભૂખ, તરસ અને ઊંઘનો ત્યાગ કરી ૨૫ દિવસનું અનશન કર્યું અને સં ૧૦૯૬ ના જેક સુદિ ૯ ને મંગળવારે કૃત્તિકા નક્ષત્રમાં સમાધિપૂર્વક કાલધર્મ પામી સ્વર્ગગમન કર્યું. દૂકમાં તેઓ અનશન સ્વીકારીને દેવ થયા.

પેટાગચ્છો—

આં શાંતિસૂરિની શિષ્યપરંપરામાંથી ચારાપદ્રગચ્છ, આરાસણુ ગચ્છ, મહાહડાગચ્છ અને પિષ્યલકગચ્છ એ નામે ઉપગચ્છો અને ભિન્ન શાખાઓ નીકળી છે, તે આ પ્રકારે છે—

આરાસણગચ્છ—

૪. આં વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિ. ૫. આં પૂર્ણભદ્રસૂરિ.

૬. આં શાલિભદ્રસૂરિ. ૭. આં વર્ધમાનસૂરિ.

૮. આં યશોદેવસૂરિ—તેઓ આરાસણના હતા. તેમનાથી ‘આરાસણગચ્છ’ નીકળ્યો.

મડાહડાગચ્છ—થારાપદ્રગચ્છ—

ગુજરાતમાં આખૂરોડથી દક્ષિણે પશ્ચિમ તરફ ૬૧ માઈલ દૂર મુંડસ્થલ અને ફીલણી ગામો છે. જ્યારે ૨૫ માઈલ દૂર મંડાર ગામ છે. મંડારથી ૪ માઈલ દૂર કુસુમા, વરમાણુ ગામો છે. તેમાંનાં કેટલાંએક તો વિક્રમની સાતમી સદી પહેલાંનાં વસેલાં છે.

ફીલણી ગામ આખૂ પર્વતના દક્ષિણ ઢાળ પર હતું. તે ગામની ઉત્તરમાં વશિષ્ઠાશ્રમ હતો. અહીં ઉમરણી (અમરાવતી) ગામના રાજા અંબરીશે ઋષિકેશનું મંદિર બાંધાવ્યું અને તેની રાણી તારાદેવીએ મધુસૂદનનું મંદિર બાંધાવ્યું ત્યારથી એટલે સં ૧૨૮૮ પછી ફીલણી ગામનું બીજું નામ ‘મધુવાણ’ બાકેર થયું.

આખૂરોડથી પશ્ચિમ તરફ મંડાર જતી મોટરની સડક પર આશરે ૭ માઈલ દૂર એક પથ્થર બિલો છે તેમાં ઉલ્લેખ છે કે, ‘માંડલિક સુરશંભુ પરમાર ધારાવર્ષદેવ સં ૧૨૪૫ના ભાદરવા સુદિ ૧ ને પુષ્યવારના રોજની આજ્ઞા છે કે, ફીલણીના વશિષ્ઠાશ્રમની રક્ષા કરવી. તુકસાન કરે તેને દડ દેવો.’

(—જૈનપત્ર, વર્ષ : ૫૮, અંક : ૩, પ્રં ૩૫, પૃ ૧૫૬)

અહીં આજે મધુવાણ ઋષિકેશ અને કોડિધ્વજ ધામો છે. મધુવાણના મંદિર પાસેની ભૂમિમા પ્રાચીન જૈન દેરાસરનું તોરણ તથા ધાંલલા આબેય વિદ્યમાન છે. (—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૬૮)

મુંડસ્થલ પણ પ્રાચીન જૈન તીર્થ છે. (જૂઓ, પ્રં ૧, પૃ ૬૧)

મંડાર ગામનાં બીજાં નામો મદાહડા, મદાહૃત, માધુહડા, મંદાર, મંદાર, મંદાર મળી આવે છે. આજે અહીં જૈનોનાં ૨૦૦ ઘર વિદ્યમાન છે. તપાગચ્છ, અચલગચ્છ, મડાહડાગચ્છ અને લોંકાગચ્છના ઉપાગ્રયો

છે. ભં ધર્મનાથ તેમજ ભં મહાવીરસ્વામીનાં દેશસરો છે.

વડગચ્છના આં વાદિદેવસૂરિ (જન્મ સં ૧૧૪૩), યારાપદ્ર-
ગચ્છમાં આં ચક્રેશ્વરસૂરિ (સં ૧૧૮૪-૧૨૨૧), ઉપકેશગચ્છના
આં સિદ્ધસૂરિના સંતાનીય આં દેવગુપ્તસૂરિ (સં ૧૪૮૬) અહીં
જન્મ્યા હતા; કેમકે તેમના નામની પહેલાં મહાહડીય, મહારીય
વિશેષણો લગાડેલાં જોવાય છે.

(-અર્જુન પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેખાંક : ૧૧૪, ૬૨૨)

મહારથી મહાહડાગચ્છ નીકળ્યો તે આં ચક્રેશ્વરસૂરિથી શરૂ
થયો હતો. પ્રતિમાલેખોમાં આં ચક્રેશ્વરસૂરિને વડગચ્છની સંવિત
વિહારી શાળાના આં વર્ધમાનસૂરિના શિષ્ય બતાવેલા છે, પણ
તેઓ કોણ અને ક્યારે થયા તેનો નિર્ણય કરવો એ એક જટિલ
સમસ્યા છે. કેમકે ઇતિહાસના પરિચીલનથી જણાય છે કે, વિક્રમની
બારમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં વડગચ્છમાં સંવેગી વર્ધમાનસૂરિઓ જો
થયેલા છે. તે આ પ્રકારે—

૧. વડગચ્છના આં ઉદ્ધત્તનસૂરિના શિષ્ય આં વર્ધમાનસૂરિની
સુવિહિત પરંપરાના નવાંગીવૃત્તિકાર આં અભયદેવસૂરિના બીજા
પદ્ધર આં વર્ધમાનસૂરિ (સં ૧૧૪૦-સં ૧૧૭૨) હતા.

૨. આમ તો વટેશ્વરગચ્છ પ્રાચીન છે પણ વડગચ્છ પછી
નીકળ્યો છે. બંને ગચ્છોની શબ્દસામ્યતા અને સામાયારીની એકતાથી
કેટલાએક વિદ્વાનો બંનેને એક માની વટેશ્વરગચ્છમાંથી નીકળેલા
યારાપદ્રગચ્છને વડગચ્છનો પેટાગચ્છ બતાવે છે. (પ્રક્ર ૩૧, પૃ ૪૭૩)

આ સાધારણ માન્યતા અનુસાર યારાપદ્રગચ્છના આં શાલિભદ્ર-
ની પાટે સંવિતવિહારી આં વર્ધમાનસૂરિ (સં ૧૧૫૦ લગભગ)
થયા. આથી અહીં એવી ભ્રમણા થાય છે કે, આં ચક્રેશ્વરસૂરિ આ
બંનેમાંથી કયા આચાર્યના શિષ્ય હતા? આનો ખુલાસો આપણને
યારાપદ્રીયગચ્છના શેઠ સિદ્ધદેવની સં ૧૧૮૭ માં લખાયેલ 'લગવતી-
સૂત્ર'ની વિશેષ વૃત્તિની પુષ્પિકામાંથી મળે છે. તેમાં લખ્યું છે કે,
'શેઠ સિદ્ધદેવે આ પુસ્તક આં શાલિભદ્રસૂરિના પદ્ધર આં

વર્ધમાનસૂરિના આં ચક્રેશ્વરસૂરિને અર્પણ કયું.’

(—જૈન પુસ્તક પ્રં સં ૦, પ્રં ૩)

૧. મહાહડગચ્છ પટ્ટાવલી

આં ચક્રેશ્વરસૂરિ અને શેઠ સિદ્ધદેવ બંને યારાપદ્રગચ્છના અને બંને મહાહડના હતા. આથી માનવું પડે છે કે, યારાપદ્રગચ્છના આં વર્ધમાનસૂરિના શિષ્ય આં ચક્રેશ્વરસૂરિથી મહાહડગચ્છ શરૂ થયો.

પ્રતિભાલેખોને આધારે જણાય છે કે, મહાહડગચ્છ એ વટેશ્વરગચ્છની શાખા છે. સાધારણ રીતે વડગચ્છ અને વટેશ્વરગચ્છ એક મનાય છે, તેથી તે વડગચ્છની શાખારૂપે નોંધાયો છે. ખાસ નોંધપાત્ર ઘટના એ છે કે, આ સંવિજ્ઞવિહારી ગચ્છ (સં ૦ ૧૧૮૭, સં ૦ ૧૩૩૫, સં ૦ ૧૩૩૭, સં ૦ ૧૩૩૮) હતો. સં ૦ ૧૩૩૫ અને સં ૦ ૧૩૭૦, સં ૦ ૧૩૭૧, સં ૦ ૧૩૮૭ના પ્રતિભાલેખોમાં મહાહડીય અને મહાહડીયગચ્છના સ્પષ્ટ ઉલ્લેખો મળે છે. એટલે એ વાત ચોક્કસ થાય છે કે, વટેશ્વરગચ્છના આં ચક્રેશ્વરસૂરિથી મહાહડગચ્છ શરૂ થયો.

(—પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ ભા ૦ ૨, લેખાંક : ૧૮૪, ૨૮૪, ૨૯૧, ૨૯૨, ૫૫૦; અબુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૧૧૪, ૨૯૭, ૫૪૩)

મહાહડગચ્છની ઘણી પરંપરાઓ ચાલી છે. તેમજ તેમાંથી રત્નપુરા, જામડિયા, જાલોર વગેરે શાખાઓ નીકળી છે.

અંદ્રગચ્છના આં હારિલસૂરિથી હારિલશાખા નીકળી, જેનું ખીબ્બું નામ હારિજગચ્છ સંભવે છે. (—પ્રકં ૨૭, પૃ ૦ ૪૪૭ થી ૪૬૨)

તે પરંપરાના આં વટેશ્વર ક્ષમાશ્રમણે ગુજરાતમાં આવીને નવા જૈનો બનાવ્યા અને તેમનો પરિવાર ‘વટેશ્વરગચ્છ’ નામથી બહાર થયો. ઘણા વિદ્વાનો વટેશ્વરગચ્છ અને વડગચ્છને એક સમજી લે છે. આ ગચ્છની એક શ્રમણપરંપરા યારાપદ્રમાં વિચરતી હતી, જે યારાપદ્રગચ્છ તરીકે વિખ્યાત થઈ હતી.

યારાપદ્રગચ્છની એક પરંપરા આ પ્રમાણે મળે છે—

૧. જ્યેષ્ઠાચાર્ય. ૨. આં શાંતિભદ્રસૂરિ. "
૩. સિદ્ધાંતમહોદધિ આં સર્વદેવસૂરિ.
૪. આં શાલિભદ્રસૂરિ—તેમનું પ્રસિદ્ધ નામ વાદિવેતાલ શાંતિ-સૂરિ (સ્વં સં ૧૦૯૬) હતું.
૫. આં પૂર્ણભદ્રસૂરિ—તેમણે ગુરુદેવની આજ્ઞાથી સં ૧૦૮૪માં થરાદમાં રામસેન નગરના રાજા રઘુસેનના જિનપ્રાસાદમાં ભં આદી-શ્વરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પ્રકં ૩૧, પૃ ૪૭૨)
૬. આં શાલિભદ્રસૂરિ—તેઓ વાદિવેતાલ આં શાંતિસૂરિના હાથે આચાર્ય થયા હતા. તેમણે ‘સંઘહણીવૃત્તિ’ બનાવી છે.
૭. આં વર્ધમાનસૂરિ—તેમણે ચૈત્યવાસ છોડી, ક્રિયોદ્ધાર કરી, સંવેગીપણુ સ્વીકાર્યું હતું; આથી તેઓ સંવિગ્નવિહારી તરીકે વિખ્યાત થયા હતા. (—પ્રાં જૈંલેંસં, લેખાંક : ૨૮૪, ૨૯૨, ૫૫૦)
આ કારણે તેમની પરંપરાના આચાર્યો પોતાને વર્ધમાનસૂરિના સંતાનીય ઓળખાવવામાં ગૌરવ માનતા હતા.
(—પ્રાં જૈંલેંસં, લેખાંક : ૧૧૪, ૨૯૭)
- આં વર્ધમાનસૂરિથી ઘણી શિષ્યપરંપરાઓ ચાલી છે—
સં ૧૧૮૪ માં આં વર્ધમાનસૂરિના આં ચક્રેશ્વરસૂરિ, આં પરમાનંદસૂરિ, આં યશોદેવસૂરિ, આં પ્રભસૂરિ વિદ્યમાન હતા.
(—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસં, પ્રં ૨)
- આં વર્ધમાનસૂરિની પાઠે આં પદ્મસૂરિ અને તેમની પાઠે આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ થયા. તેમણે સં ૧૧૮૭ના ફાગણ વદિ ૪ ને સોમવારે આબૂ તીર્થમાં ભદ્રસિલ્પકના શેઠ બાહડ પોરવાલે ભરાવેલ ભં ઋપભ-દેવની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. (—પ્રાં જૈંલેંસં, લેખાંક : ૧૮૪)
૮. આં ચક્રેશ્વરસૂરિ—તેઓ મહાહડગમાં જન્મ્યા હતા. તેમનાથી ‘મહાહડગચ્છ’ નીકળ્યો. તે તથા તેમના શિષ્ય આં પરમાનંદસૂરિના ઉપદેશથી શેઠ દેશલ પોરવાલે ભં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બંધાવ્યું. સં ૧૧૮૪ના માહ મુદિ ૧૧ ને રવિવારે પાટણમાં શૂર્ણદેશ્વર રાજા મિહરાજના-રાજ્યમાં ‘જ્ઞાતાધર્મકયાંગ’ વગેરે સૂત્રો તથા ટીકાઓ

વગેરે ચાર પુસ્તકો લખાવ્યાં. શેઠ સિદ્ધરાજ પોરવાલ તથા તેની પત્ની રાજિમતીએ સં૦ ૧૧૮૭ના કાર્તિક સુદિ ૨ ના રોજ પાટણમાં આગમ, નિર્ચુકિત, ચૂલિ, લાખ્ય વગેરે આગમનાં પુસ્તકો લખાવ્યાં. તે શ્રાવકે સં૦ ૧૨૧૨માં ચંદ્રાવતીમાં ગુર્જરેશ્વર રાજા કુમારપાલના પ્રીતિપાત્ર રાજા ધારાવર્ષદેવના રાજકાળમાં 'ચણ્ણચૂડા-કહા' લખાવી.

(-જૈ૦પુ૦પ્ર૦સં૦, પુષ્પિકા : ૬૬)

સં૦ ૧૧૮૭ના ફાગણ વદિ ૪ ને સોમવારે આખૂ તીર્થમાં ભ૦ ઋષભદેવના ણિળની પ્રતિષ્ઠા કરી.

તેમની પાટે આં પરમાનંદસૂરિ,^૧ આં જયસિંહસૂરિ, આં પદ્મચંદ્ર, આં જિનદત્ત, આં ધર્મઘોષ વગેરે આચાર્યો થયા હતા.

(-જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૨, ૩; જૈ૦સાંસં૦ ઇતિ૦ પારા ૪૦૦, ટિ૦ પાં ૩૩૭, પૃ૦ ૨૧૮)

૬. આં જયસિંહસૂરિ.

૧૦. આં સોમપ્રભસૂરિ.

૧૧. આં વર્ધમાનસૂરિ—તેમના સં૦ ૧૩૩૫, સં૦ ૧૩૩૭, સં૦ ૧૩૩૮ના પ્રતિભાલેખો મળે છે. તેમના ઉપદેશથી આરાસણમાં 'સમલિકાવિહાર'નો આરસપટ્ટ બનાવવામાં આવ્યો હતો.

(-પ્રાં જૈ૦લે૦સં૦, લેખાંક : ૨૮૪, ૨૯૧, ૨૯૨)

૧૨. આં સર્વદેવસૂરિ—સમરા શાહે સં૦ ૧૩૭૧ ના માહ સુદિ ૭ શુક્રવારે શત્રુંજય તીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો ત્યારે તે ત્યાં વિદ્યમાન હતા.

૨. મડાહડગચ્છ પટ્ટાવલી

૮. આં ચક્રેશ્વરસૂરિ.

૯. આં પદ્મપ્રભસૂરિ.

૧૦. આં જયચંદ્રસૂરિ.

૧૧. યશોદેવસૂરિ.

૧૨. આં શાંતિસૂરિ—સં૦ ૧૩૭૦, સં૦ ૧૩૭૧, સં૦ ૧૩૭૩,

૧. રાજગચ્છની દેવેન્દ્રશાખામાં આં પરમાનંદના શિષ્ય આં રત્નપ્રભ મં૦ ૧૩૧૦ માં થયા.

(જૂઓ, પ્રક૦ ૩૫, પૃ૦ ૩૧)

સં ૧૩૮૭, સં ૧૨૦૩. (—અર્જુન પ્રાં જૈંલેંસં, લેખાંક : ૫૪૩
પ્રાં જૈંલેંસં, લેખાંક : ૫૦૮)

૧૩. આં હેમસૂરિ—સં ૧૩૮૧.

(—અર્જુન પ્રાં જૈંલેંસં, લેખાંક : ૫૫૧)

૧૪. આં રત્નસાગરસૂરિ—સં ૧૩૮૬.

(—અર્જુન પ્રાં જૈંલેંસં, લેખાંક : ૫૫૮)

૧૫. આં સોમતિલકસૂરિ—સં ૧૩૫૧, સં ૧૩૬૧.

૩. મહાહડગચ્છ પટ્ટાવલી

૮. આં ચક્રેશ્વરસૂરિ.

૯. આં જિનહત્તસૂરિ.

૧૦. આં દેવચંદ્રસૂરિ.

૧૧. આં ગુણચંદ્રસૂરિ.

૧૨. આં ધર્મદેવસૂરિ.

૧૩. આં જયદેવસૂરિ—આં દેવસૂરિ મં ૧૩૮૬.

૧૪. આં પૂર્ણચંદ્રસૂરિ—સં ૧૪૨૦.

૧૫. આં હરિભદ્રસૂરિ—સં ૧૪૪૧, ૧૪૬૨.

૧૬. આં કમલપ્રભસૂરિ—સં ૧૫૨૦ના અષાઠ મુદ્ધિ ૨ ને
શુક્રવારે આં કમલપ્રભના ઉપદેશથી મિરોહી નગરમાં ભં અજિત-
નાથના દેરાસરમાં મહાહડગચ્છમાં ભં ચિતામણિ પાર્શ્વનાથનો ભદ્ર
પ્રાસાદ બાંધ્યો. આચાર્યે તેમાં સર્વધાતુની પરિકરવાળી તે પ્રતિમા
ની પ્રતિષ્ઠા કરી આલો લેખ તેના કાઉસગિયા નીચે છે.

આં કમલપ્રભના શિષ્ય પં અમરચંદ્રે મં ૧૫૧૭માં કંપસૂત્રનો
બાલાવબોધ રચ્યો.

૧૭. આં ગુણકીર્તિસૂરિ—તેમણે ‘ કાલિકાચાર્યકથા ’ રચી.

આં ધર્મપ્રભસૂરિ—સં ૧૫૨૦.

૧૮. આં દયાનંદસૂરિ.

૧૯. આં ભાવચંદ્રસૂરિ.

૨૦. આં કર્મભાગસૂરિ.

૨૦. પં મનકચંદ્ર.

૨૧. આં જ્ઞાનસાગર—કવિ સારંગ તેમનો શાવક હતો, જેણે
મં ૧૬૩૮માં બલોરમાં ‘ બિહુલગુપ્તચાગિકાચોપાઈ ’, સં ૧૬૫૧

માં 'લોજપ્રબંધચોપાઈ', સંં ૧૬૭૮માં પાલનપુરમાં 'કૃષ્ણરુકિમણી-
'વેલી'ની સંસ્કૃત ટીકા રચી. તે આચાર્યશ્રી માટે લખે છે કે—

“વડગચ્છશાખા ચંદ્ર વિચાર, મડાહડગચ્છ ગચ્છસિલ્પગાર;
સૂરિપદિ જયવંતા બાણ, જ્ઞાનસાગર સૂરીશ વખાણ.”

૨૨. આં સૌભાગ્યસાગર.

૨૩. લં ઉદયસાગર.

૨૪. લં દેવસાગર.

૨૫. લં કમલસાગર.

૨૬. લં હરિભદ્ર.

૨૭. લં વાગસાગર.

૨૮. લં કેસરસાગર.

૨૯. લં ગોપાળજી.

૩૦. લં યશકરણજી.

૩૧. મં લાલજી—સંં ૧૭૮૭

૩૨. મહાત્મા હુકમચંદ.

૩૩. મં ઈંદ્રચંદ.

૩૪. મં કૃષ્ણચંદ.

૩૫. મં રતનચંદ.

૪. મડાહડગચ્છના છૂટક આચાર્યો

§ આં ધર્મઘોષસૂરિની પાટે આં સોમદેવ રત્નપુરીય—સંં ૧૩૫૦.

§ આં ચંદ્રસિંહસૂરિની પાટે આં રવિકર—સંં ૧૩૬૭.

§ આં આનંદપ્રભ—સંં ૧૩૫૮.

§ આં ઉદયપ્રભ—સંં ૧૪૩૫, ૧૪૬૯, ૧૪૮૧.

§ આં ધર્મચંદ રત્નપુરીય—સંં ૧૪૮૦, સંં ૧૪૮૫, સંં ૧૫૦૧—તેમની પાટે આં કમળચંદ—સંં ૧૫૪૧.

§ આં પાસચંદ—સંં ૧૪૬૬.

§ આં મુનિભદ્ર—સંં ૧૪૪૬, સંં ૧૪૬૬.

§ આં સોમદેવની પાટે આં ધનચંદ—સંં ૧૪૫૩, સંં ૧૪૬૩.

§ આં મુનિદેવ સંં ૧૪૧૧—તેમની પાટે આં સોમચંદ—સંં ૧૪૫૩.

§ આં સોમદેવની પાટે આં જ્ઞાનચંદ—સંં ૧૪૬૩.

§ આં સોમપ્રભની પાટે આં શ્રીસૂરિ—સંં ૧૫૧૬.

§ આં મુનિપ્રભની પાટે સંં ૧૪૫૮, સંં ૧૪૭૩.

§ આં નયનકીર્તિ—સંં ૧૫૦૭.

૧૦. આં દેવભદ્ર—રાજાઓ અને રાણાઓ તેમને બહુમાન આપતા હતા.

૧૧. આં ધર્મધોષ—તેમની પાટે જે આચાર્યો થયા.

૧૨. આં શીલભદ્ર, આં પરિપૂર્ણદેવ.

૧૩. આં વિજયસેન—તેમણે લં પાર્શ્વનાથ પટ્ટનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો.

૧૪. આં ધર્મદેવ—તેમને દેવી પ્રસન્ન હતાં. તેઓ દેવી મારફત બીજાઓના ત્રણ ભવની વિગત જાણી શકતા હતા. આથી તેઓ 'ત્રિભવિયા' તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. તેમની શિષ્યપરંપરા 'ત્રિભવિયા શાખા' તરીકે પ્રસિદ્ધ પામી. તેમણે ગુજરાતના રાજા 'સારંગદેવને ત્રણ ભવો જતાવવાથી તે તથા થરાદના ઘૂઘલ વગેરે તેમના ભક્તો બન્યા. બીજા પણ ઘણા રાજાઓ તેમને મળવા આવતા હતા. તેમની કૃપાથી ઘૂઘલ રાણો બન્યો હતો. રાણા ઘૂઘલે સરસ્વતીમંડપ બનાવ્યો.

૧૫. આં ધર્મચંદ્ર—તેઓ ચૌદશની પાખીની સ્થાપના ઘણી યુક્તિથી કરી શકતા હતા. રાજા મેખ તેમના ઉપદેશથી સંઘપતિ બન્યો હતો. તેઓ સં. ૧૩૧૧ માં વિદ્યમાન હતા.

૧૬. આં ધર્મરત્ન—આ આચાર્ય સુધીની પિંપલગચ્છની સ્થાપેલી ગુરુસ્તુતિ સંસ્કૃતમાં (શ્લોક ૧૫) મળે છે.

૧૭. આં ધર્મતિલક—તે પિંપલગચ્છના પ્રભાવક હતા. સં. ૧૪૩૭.

૧૮. આં ધર્મસિંહ—તેઓ કવિ હતા. તેમની વાણીમાં અમોઘ શક્તિ હતી. તે તથા આં ધર્મપ્રભાસૂરિના ઉપદેશથી ગુંદીમાં મોટો જિનપ્રાસાદ બન્યો અને અમુક દિવસો માટે અમારિ પળાવવાનો નિર્ણય થયો હતો.

૧૯. આં ધર્મપ્રભ—તેઓ શેઠ ધિરરાજ અને પત્ની શ્રીદેવીના પુત્ર હતા. શેઠ પાન્ડુ અને શેઠ પેથડ સોદાગરે તેમનો પાટ

૧. આ અરસામાં ત્રણ સારંગદેવ થયા હતા. (૧) સારંગદેવ વા.પે.શે. મં. ૧૩૩૧ થી ૧૩૫૩. (પ્રાં. ૩૫, ૫૦ ..) (૨) સારંગદેવ મોદેશ મં. ૧૫૩૧, (૩) સારંગદેવ મોદેશ બીજો, કાનાજ મોદેશનો પુત્ર.

મહોત્સવ કર્યો હતો. તેઓ વ્યાકરણ, સાહિત્ય, છંદ પિંગલ અને આગમોના વિદ્વાન હતા, ગુણવાળા હતા અને ત્રિલવિયા શાખાના પ્રભાવક હતા.

એ સમયે સારંગદેવ રાજા હતો અને ગુંદીનો સૂર્યો ઠાકુર સાધુ હતો. એ સૂર્યાનો મંત્રી શેઠ હેમચંદ જૈન હતો. શેઠ હેમચંદે સં. ૧૪૪૭ માં આં ધર્મપ્રલના હાથે શ્રીચંદ્રપ્રલના જિનપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને આચાર્યશ્રીને ચોમાસુ રાખી તેમની પાસે 'કદપસૂત્ર' સાંભળ્યું તથા શ્રીચંદ્રપ્રલના જિનપ્રાસાદમાં મહાવીર-સ્વામીનો જન્મભાલિષેક-મહોત્સવ કર્યો.

૨૦. આં ધર્મશેખર—તે મિષ્ટલાષી હતા. તેમની વ્યાખ્યાન-કળા આકર્ષક હતી.

૨૧. આં ધર્મસાગર—તેમને રાજા અને રાણાઓ બહુમાન આપતા હતા. તેમની શિષ્યપરપરામાં (૨૨) આં વિમલપ્રલ, (૨૩) સૌભાગ્યસૂરિ શિષ્ય (૨૪) રાજસાગર થયા. પં. રાજસાગરજીએ સં. ૧૬૪૭ માં થરાદમાં 'પ્રસન્નચંદ્રરાસ', સં. ૧૬૭૨ જેઠ વદિ ૦)) થરાદમાં 'લવ-કુશરાસ' બનાવ્યા છે.

૨૨. આં ધર્મવદનલ.

૨૩. આં ધર્મવિમલ.

૨૪. આં ધર્મહર્ષ—સં. ૧૬૭૦.

આ શાખાના યતિઓ મોટે ભાગે થરાદ, પિપ્પલકનગર અને સાચોર તરફ વિચરતા હતા.

૨. પિપ્પલકગચ્છની પટ્ટાવલી

શિલાલેખો, પ્રતિમાલેખો, ગ્રંથપ્રશસ્તિઓ વગેરેના આધારે પિપ્પલકગચ્છના જૂદા જૂદા આચાર્યોનાં નામો નીચે મુજબ છે—

આં વીરદેવસૂરિ—(સં. ૧૪૧૪ થી ૧૫૦૩) તેમની પાટે ત્રણ આચાર્યો થયા.

૧. આં સુમતિપ્રલ—સં. ૧૪૫૪.

૨. આં વીરપ્રભ—સં ૧૪૮૫ થી ૧૪૮૯.

૩. આં હીરાનંદસૂરિ, હીરસૂરિ—સં ૧૪૮૫ થી ૧૫૦૩. તેમણે સં ૧૪૮૫ માં ‘વિદ્યાવિલાસપવાડો’, સં ૧૪૯૪ માં ‘વસ્તુપાલ-તેજપાલરાસ, દશાર્ણભદ્રરાસ, જંબૂવિવાહલો’, સં ૧૪૮૯ માં ‘કલિકાલરાસ, સ્થૂલિભદ્ર ખારહમાસ’ વગેરે બનાવ્યા છે.

આં ગુણુરત્નસૂરિ—સં ૧૫૦૭ થી ૧૫૧૭. આ સમયે આણંદમેરુએ ‘કાલિકાચાર્યકથાભાસ’ બનાવ્યો. તેઓ અસલમાં તથાળના હતા. તેમની પાટે આં ગુણુસાગર (સં ૧૫૨૪ થી ૧૫૨૮) અને તેમની પાટે આં શાન્તિસૂરિ (સં ૧૫૪૬) થયા.

આં ધર્મધોપસૂરિ—તેના ઉપદેશથી સં ૧૪૮૩ માં ભરાવલા તીર્થમાં એક દેરીનો છૂર્ણોદ્ધાર થયો. (—ભરાવલાલેખ)

આં લલિતચંદ્ર—તેમણે સં ૧૪૯૧ ના ફાગણ વદિ ૨ ને સોમવારે ભં સંભવનાથની જિનપ્રતિમાની અંજનશલાકા કરાવી. તેમાંની એક જામનગરમાં શેઠ રાયશી શાહના જિનાલયમાં અને બીજી મહેસાણાના જિનાલયમાં વિદ્યમાન છે.

ભં વિજયદેવ, ભં શાલિભદ્ર—સં ૧૫૧૦ માં થયા.

(—જૈંસંપ્રં, કં ૨૫૫)

પિપ્પલકગચ્છમાં આં વીરપ્રભ સં ૧૪૩૫, આં સુમતિપ્રભ સં ૧૪૫૪માં થયા. મહાહડગચ્છમાં પણ આ નામના આચાર્ય થયા છે.

આં ગુણુસેનસૂરિ, આં દેવચંદ્રસૂરિ—તેઓ પૂર્ણતદ્ભગચ્છના પ્રસિદ્ધ આચાર્યો હતા. (પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૧)

નમિ સાધુ—તેઓ આં શાંતિસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે સં ૧૧૨૨ માં આવશ્યકવૃત્તિ, ચૈત્યવંદનવૃત્તિ તથા રુદ્રટના કાવ્યાલંકાર પર ટિપ્પન રચ્યાં છે. તે ટિપ્પનમાં તેઓ અપભ્રંશ ભાષા માટે લખે છે કે, ‘અપભ્રંશ ભાષા પ્રાકૃતમાંથી જતરી આવી છે. તેના દેશલેદે અનેક લેદો છે. તેનાં વિવિધ લક્ષણો છે, તે જાણવા માટે તે તે દેશની જનતાનો સંપર્ક સાધવો જોઈએ.’

આખૂ તીર્થ—

નાગેન્દ્ર-ચન્દ્ર-નિર્વૃત્તિ-વિદ્યાધરપ્રમુખસંવેન ।

અર્ચુદકૃતપ્રતિષ્ઠો યુગાદિજિનપુત્રવો જયતિ ॥

(-વીર વંશાવલી, વિવિધગચ્છીય પદાવલી, પૃ. ૧૮૮)

આખૂ પર્વત પર દેલવાડા, ઝોરિયા અને અચલગઢમાં જૈન દેરાસરો છે. દેલવાડામાં પાંચ દેરાસરો છે. તેમાં વિમલવસહી અને હુણિગવસહી મુખ્ય છે. પાંચે મંદિરો લવ્ય અને વિશાળ છે. તે તીર્થસ્થાન મનાય છે. આખૂના રાજાઓએ અવારનવાર કર્મમાનો બહાર પાડી દેલવાડાનાં દેરાસરોને કર્મમુક્ત બાહર કર્યા છે.

૧. વિમલવસહી (વિમલવસતિ)—

ગુજરાતના મહામાત્ય વીરને (૧) નેઢ, (૨) વિમલ અને (૩) ચાહિલ એમ ત્રણ પુત્રો હતા, તે પૈકી વિમલ ભારે બાહોશ હતો. તે અમોઘ બાણાવલી હતો. પુત્ર વયે તે રાજકારણમાં પડ્યો અને તે સર્વપ્રથમ સેનાપતિ બન્યો. તેણે પોતાની જિજ્ઞાસાનાં છેદલાં વર્ષો શાંતિ માટે ચંદ્રાવતીમાં વીતાવ્યાં. ત્યાં વિદ્યાધરગચ્છના જાલીહર શાખાના આ. ધર્મદોષને ચતુર્માસ કરાવ્યું. તેમનું વ્યાખ્યાન સાંભળીને શુદ્ધમાં લાગેલાં પાપોનું તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત માગ્યું. આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે, ‘તું આખૂ તીર્થનો ઉદ્ધાર કર. તું એ માટે સમર્થ છે. એમ કરવાથી તારા પાપોની શુદ્ધિ થશે.’

એ પછી તેણે અંગિકાની આરાધના કરી ત્યારે અંગિકાએ પ્રસન્ન થઈ વર માગવા કહ્યું. મંત્રીએ જણાવ્યું : ‘મને પુત્ર પ્રાપ્ત થાય અને આખૂ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાનું સામર્થ્ય મળે.’ દેવીએ કહ્યું : ‘તારી જે મહેચ્છાઓમાંથી એક જ પૂરી થઈ શકશે, માટે એ જેમાંથી એકની માગણી કર.’ વિમલ મંત્રીએ પોતાની પત્ની શ્રીદેવી સાથે વિચાર કરીને તીર્થોદ્ધાર કરવાની માગણી કરી. અંગિકા ‘તથાસ્તુ’ કહીને અંતર્ધાન થઈ ગઈ.

મંત્રી વિમલે રાજા ભીમદેવ (સં. ૧૦૭૮ થી સં. ૧૧૨૦), આખૂના રાજા ધર્મક (સં. ૧૦૮૦) અને મોટાભાઈ નેઢની આજ્ઞા

લઈ આખૂ ઉપર દેરાસર કરાવવાનું નક્કી કર્યું. એ સમયે આખૂ ઉપર ગ્રાહણોની વસતી હતી, બધી જમીન ગ્રાહણોના તાબામાં હતી. તે બધા ત્યાં જૈન મંદિર બંધાવવા માટે વિરોધ કરતા હતા, એટલે જમીન મેળવવાનું કામ ઘણું મુશ્કેલ હતું. મંત્રી ધારે તો રાજસત્તાથી મક્કતમાં જમીન લઈ શકે તેમ હતું, પણ ધર્મકાર્યમાં રાજસત્તાના પ્રભાવ કે દબાવનો ઉપયોગ કરવાની તેની ઇચ્છા નહોતી. તે જમીનના માલિકોને સંતુષ્ટ કરીને ધર્મનું કાર્ય કરવામાં માનતો હતો.

એ સમયે લોકોની એવી માન્યતા પણ હતી કે પ્રાચીન કાળે આખૂ નંદિવર્ધન જૈન તીર્થ હતું, પણ તેનાં કોઈ એંધાણ કે નોંધ મળતાં નહોતાં. એવું કોઈ પ્રમાણ મળે તો ગ્રાહણોનો વિરોધ હળવો કરી શકાય. એક દિવસે મંત્રીને સ્વપ્ન આવ્યું કે, ‘પહાડ ઉપર ચંપાના ઝાડ નીચે ખાડો ખોદતાં લોકમાન્યતાને સમર્થક એવું પ્રાચીન પ્રમાણ મળી આવશે.’ મંત્રીએ સ્વપ્ન મુજબ કરી જોયું તો ત્યાં ભ્રમ ઋષભદેવની પ્રાચીન પ્રતિમા નીકળી આવી. લોકવાયકા સાચી પડી.

ગ્રાહણો એ જોઈ-જાણીને નરમ પડ્યા. પછી તો તેઓએ જમીનની કીમત આપી ન શકે એવી કીમતનો તુકો અજમાવ્યો કે, ‘જેટલી જમીન જોઈએ તેટલી જમીન ઉપર સોનામહોર પાથરીને લઈ લો. જમીન લેવા માટે આ એક જ માર્ગ છે.’

મંત્રી તો ગ્રાહણો માગે તે કરતાંયે વધુ કિંમત આપવા તૈયાર હતા એટલે તેમણે ગ્રાહણોને વધુ સંતુષ્ટ કરવા જણાવ્યું : ‘સોનામહોર તો ગોળ હોય છે એટલે વચ્ચે જગા ખાલી રહે, તે પુરાય એ રીતે કીમત આપવાની મારી ઇચ્છા છે.’

એ ખાતર મંત્રીએ ચારસ સોનામહોરો બનાવીને ગ્રાહણોને ૧૪૦ કૂટ લાંબી અને ૯૦ કૂટ પહોળી જમીનના ૬૦,૦૦૦ રૂપિયા આપી ધરણી દીધા. ગ્રાહણો તો માલામાલ થતાં મંત્રીને હર્ષભરે આશીર્વાદ આપીને અન્યત્ર રહેવા ચાલ્યા ગયા.

મંત્રીએ અહીં આરસનું પૃથ્વી દેરીઓવાળું વિશાળ અને લઘ્ય દેરાસર બંધાવ્યું. આખૂ ઉપર દર છ મહિને ધરતીકંપ થતો હોવાને

કારણે મંદિરનું શિખર નાનું બનાવ્યું. તેમાં રંગમંડપ, દેરીઓ અને છતમાં મોટી મોટી ગુમ્મતો ઉતારી છે. છતોમાં મનુષ્ય-સ્ત્રી, પશુ-પક્ષી, દેવ-દેવી, હંસવાહિની સરસ્વતી, અલિપેક કરાવતી લક્ષ્મી, ગજવાહિની, પાંચ કંઠ્યાણકો, ચૌદ સ્વપ્નો, છપ્પન દિક્કુમારી ઉત્સવ, અલિપેક, દીક્ષાનો વરઘોડો, લોચ, કાયોત્સર્ગધ્યાન, સ્ત્રમવસરણ, ત્રણ ગઢો, સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા, અયોધ્યા, તક્ષશિલા, ભરતખાદુ-બલ્લિનાં છ યુદ્ધો, દીક્ષા, ભં શાંતિનાથનો મેઘરથનો ભવ, ભં નેમિ-નાથની જાન, વિવાહ, નેમિજીવનચરિત, આર્દ્રકુમારનો ગજઉપદેશ, નમસ્કારમુદ્રા, ચૈત્યવંદનમુદ્રા, કાયોત્સર્ગમુદ્રા, પંચાંગ નમસ્કાર, અષ્ટાંગ પ્રણિપાત, પૂજાર્થે ગમન, ફૂલમાળા, ગુરુજી, ગુરુવંદન, ગુરુ-ભક્તિ, ગુરુઉપદેશ, વ્યાખ્યાનસભા, ઠવણી, અવનતમુદ્રા, વાસશ્લેષદાન, કૃષ્ણજીવનની ઘટનાઓ, નાગ-નાગિણી, કાલીય અહિહમન, ચાણુર-મલ્લયુદ્ધ, નૃસિંહાવતાર, શેષશય્યશયન વગેરે અનેક ઘટનાઓ આરસ-માં કોતરીને ગોઠવી છે. આરસને એવી રીતે કંઠાર્યો છે કે, તે જોનારને જાણે કોતરેલો કાગળ જ લાગે. તેની નકસી એવી ઝીણ-વટવાળી છે કે, સારામાં સારો ચિત્રકાર પણ તેની નકલ ન કરી શકે. આકૃતિઓ પણ હૂબહૂ ઉતારેલી લાગે છે. જાણે અજોડ ભારતીય કળાશિલ્પ-આકૃતિશાળા જીલી કરેલી જોવાય. આ મંદિર તૈયાર કરવામાં એ સમયે ૧૮,૫૩,૦૦,૦૦૦ રૂપિયાનો વ્યય થયો હતો. આ કાર્ય તૈયાર થવામાં ત્યાંનો ક્ષેત્રપાલ વાલીનાહ અકચણે જીલી કરતો હતો. મંત્રીએ તેને નૈવેદ્ય ધરાવીને સાત્ત્વિક ખાંધથી અનુકૂળ કર્યો હતો.

મંત્રી વિમલે જ્ઞાન-પ્રતિષ્ઠા-પિતૃત્વ-પ્રતિષ્ઠા પ્રતિષ્ઠા પ્રતિષ્ઠા કરાવી તેને મૂળનાયકના સ્થાને સ્થાપન કરી અને ભં ઋષભદેવની જે પ્રાચીન પ્રતિમા જમીનમાંથી નીકળી હતી તેને ભમતીની ૨૦મી દેરીમાં સ્થાપન કરી.

મંત્રી વિમલે આ પ્રતિષ્ઠા માટે ચાર સંઘને આમંત્રણ આપ્યું ત્યારે જૈન સમાજમાં ચૈત્યવાસ આણુ હતો. નાગેન્દ્ર, ચંદ્ર, નિર્વૃત્તિ અને વિદ્યાધર એ ચારે ગચ્છ તથા તેના પેટાગચ્છના આચાર્યો એકત્ર

મળીને પ્રતિષ્ઠા કરી રહ્યા હતા. વિમલ મંત્રીનો વંશ વિદ્યાધરગચ્છનો હતો. તેણે નાગેન્દ્રગચ્છના આં વીર, આં વર્ધમાન, ચંદ્રગચ્છના રાજગચ્છીય આં શીલભદ્ર, વિદ્યાધરગચ્છના આં ધર્મદાપ વગેરે આચાર્યોના કરકમલથી સં ૧૦૮૮ માં વિમલવસહીમાં ભં શ્રીઋષભ-દેવ વગેરે પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. શ્રીસંઘમાં જયજયકાર વર્ત્યો.^૧

આ દિવસ એવો આનંદમય હતો કે સૌના મન ઉપર એ અવિસ્મરણીય છાપ મૂકતો ગયો. સૌ કેઈ પોતાને માટે ‘વિમલશ્રી-સુપ્રમાતમ્’ એવી ભાવના લઈને વિદાય થયા અને આ સ્થાન દેવ-કુલપાટક-દેલવાડા નામથી બહાર થયું.^૨ (પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૮૩, ૧૮૪)

૧ ચિહ્ન આચરિણિ પદ્ધતિય વહુભાવ મરંત ।

(—કવિ પાશ્વજીનો ‘આબૂદાસ’ સં ૧૨૮૬)

આ સિવાય સં ૧૪૦૫માં રચાયેલો ‘મનંધકોસ’, સં ૧૪૬૧ની ‘શુભાવધી’ સ્થાં ૫૨, સં ૧૪૮૦નો ‘અભુદાસ’ સ્થાં ૧૦, સં ૧૬૬૨નો ‘ઉપદેશસાર’ વગેરે ગ્રંથોમાં સં ૧૦૮૮માં ચાર આચાર્યોના હાથે થયેલી ચિમલવસહીની પ્રતિષ્ઠાના હિસેબો મળે છે. સં ૧૪૬૭ની ‘ઉપદેશત-ગિણી’માં આં ધર્મસિદ્ધ અને જિનદર્શના ‘વસ્તુપાલયરિત’ પ્રકાશ ૮માં આં રત્નસિંહને વિમલવસહીના પ્રતિષ્ઠાપક ખતાવ્યા છે. ચાર કુળના આચાર્યો એકત્ર મળીને પ્રતિષ્ઠા વગેરે કરે એ તત્કાલીન મંવવાદ અને જૈન એકનાનું સૂચક પ્રતીક ગણાય વિક્રમની આરમી સહીયાં નવા નવા મતો નીકળ્યા ત્યારથી આ એકતા જોખમાઈ છે પરિણામે ચેત્યવાસી અને ખરતરગચ્છ કે ઉપદેશગચ્છ અને ખરતરગચ્છ એકસાથે બેસીને પ્રતિષ્ઠા આદ કરે એ અસંભવિત જેવું બની ગયું છે વિધિચૈત્ય-અવિધિચૈત્યની કક્ષના, ઉદયન-વિહારની ચર્ચા અને બીજા ગચ્છમાં કન્યા ન આપવી વગેરેની બેદનીતિએ આ મંગડનને તોડી નાખ્યું છે, જે આજ સુધી જોડાયું નથી.

૨. શાંતમુર્તિ ઇતિહાસત પૂજ્ય શ્રીજયંતવિજયજી મહારાજે આ પ્રદેશમાં લિયરીને ‘આબૂદાસ’નો ઇતિહાસ’ પાંચ ભાગોમાં લખ્યો અને સંકલિત કર્યો છે. તેમણે ‘આબૂદાસ ચિમલવસહીના પ્રતિષ્ઠાપક કોણુ’ એ સંપદે સ્વતંત્ર લેખ લખી સુંદર પ્રકાશ પાડ્યો છે.

તેઓ જણાવે છે કે, ખરતરગચ્છની કેટલીક પટ્ટાવધીઓમાં સંવિતવિહારી વગચ્છના સુવિહિતજાખાના આં વર્ધમાનસૂરિના ઉપદેશથી અને કરકમલ-

વિમલવસહીનું મંદિર આજે પણ આત્મશાંતિના ચોપા...
ભારતીયકલાના ઉપાસકો માટે તીર્થધામ બની ગયું છે. જોનાચાચો
થી વિમલવસહીની પ્રતિષ્ઠા જતાવી છે; પરંતુ નીચેના પ્રમાણોથી જણાશે કે
તે વાત સાચી નથી.

(૧) અરતરગચ્છની એ પટ્ટાવલીઓ ચિંતમની પંદરમી સદી પછીની
બનેલી છે. બનવાજોગ છે કે, ગચ્છની મમનાના કારણે ઉપર મુજબનો ઉક્તેષ
થયો હોય, પણ જૂનું ન જોઈએ કે, 'અંચલગચ્છની (ગુજરાતી) મોટી
પટ્ટાવલી' પૃ. ૧૭૦માં પણ લખ્યું છે કે, અંચલગચ્છના (પેટાગચ્છ) સંખે-
શ્વરગચ્છ તથા વલ્લીગચ્છ શાખાના આં મોમપ્રભે મં. ૧૦૮૮માં વિમલ-
વસહીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે, એ જ રીતે અરતરગચ્છની પટ્ટાવલીઓએ આં
વર્ધમાનસૂરિનું નામ દાખલ કરી દીધું છે.

(૨) અરતરગચ્છના પં. રામજ્ઞાલજીમણિ 'મહાજનમુક્તાવલી'માં લખે
છે કે, નિકાતેરના મહાત્મા, કુવચુર અને વદીચંચાઓએ આં જિનચંદ્રના
સ્વાગતમાં ભાગ ન લીધો, અથી મંત્રી કર્મચંદ્ર જઠાવને તેઓના ચોપડા અને
વંશાવલીઓનો નાશ કરાવ્યો અને નવી પટ્ટાવલીઓ, નવી વદીઓ તૈયાર
કરાવી. આ ઘટના સાચી હોય તો તે સમય પછી બનેલી અરતરગચ્છની
પટ્ટાવલીઓ પ્રાચીન પ્રમાણોના આધારે નહીં પણ સમકાલીન ગુરુપગંપરાની
મૌખિક વાતો અને દત્તકથાઓના આધારે લખેલી મનાય.

(૩) એ પટ્ટાવલીઓમાં વિમલવસહીના મૂળનાયકની પ્રતિમા શાની છે
એ અંગે એકવાક્યતા નથી. તેમજ વિમલ સહુને નવો જોન બનાવવામાં
આંચો હોય એવી દબે ચીનચો છે, એ પણ ઠીક નથી.

(૪) અરતરગચ્છ સિવાયના કોઈ પણ પ્રાચી, પટ્ટાવલી કે જૈનિક સિક્કા
મંથમાં આં વર્ધમાનસૂરિએ વિમલવસહીની પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો ઇશારો પણ નથી.

(૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિએ મં. ૯૯૪માં આઠ આચાર્યો બનાવ્યા અને
મંત્રી વિમલે મં. ૧૦૮૮માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી તો શું આં વર્ધમાનસૂરિ ૯૪
વર્ષ જીવ્યા?

(૬) અરતરગચ્છના સમર્થ ઇનિદાસકાર આં જિનપ્રભસૂરિએ પોનાના
'ત્રિવિધનીયકલ્પ'ના 'અર્થુદકલ્પ'માં આં વર્ધમાનસૂરિએ મંત્રી વિમલને
ઉપદેશ કર્યો કે વિમલવસહીની પ્રતિષ્ઠા કરી એવું લખ્યું જ નથી.

(૭) શ્રી. અગરચંદ્રજી નાદટાના 'જૈનિકાસિક્કાવ્યમગ્રહ' પૃ. ૪૫ માં
આપેલી અરતરગચ્છ પટ્ટાવલીની ગાથા ૧૪, ૧૫, ૧૬માં લખ્યું છે કે, વિં

તેને ખૂબ કવે છે અને કલાધરો પણ આ મંદિરની પ્રશંસા કરતાં થાકતા નથી.^૧

સં. ૧૦૨૪ માં રાજા દુર્ગાની સમાધાં આ. જિનચંદ્રને ‘ખગર’ ગિરુદ મળ્યું, તો આચાર્યશ્રી ૬૪ વર્ષ વિદ્યમાન રહ્યા ?

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૪૪)

(૮) આમરાના વિજયધર્મસદ્ગી જ્ઞાનમંદિરની એક દસ્તલખિન પટ્ટા-વહીમાં આ. વર્ધમાનનું વર્ણન છે તેમાં પણ મંત્રી વિભવ કે વિભવવસદ્ગી અંગે કંઈ જ લખ્યું નથી.

આ તથા બીજા અનેક પ્રમાણોથી તારવી શકાય એમ છે કે આ. વર્ધમાનસુરિએ વિમલવસદ્ગીની પ્રતિષ્ઠા કરી નથી. જ્યારે બીજા સળ પુગવાઓ મળે છે કે, ચાર મન્થના આચાર્યોએ તે પ્રતિષ્ઠા કરી છે અંદ-મન્થ તરફથી રાજમન્થના આચાર્યો વિદ્યમાન હતા.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૪૪)

એક મુદ્દાની વાત તો એ છે કે, ચૈત્યવાસી આચાર્યો અને સુરિહિત આચાર્યો એકત્ર થઈ પ્રતિષ્ઠા કરાવે એ ત્યારે સંભવિત નહોતું.

૧. “The design and execution of this shrine, and all its accessories are on the model of the preceeding, which, however, as a whole, it surpasses. It has more simple majesty, the fluted columns sustaining the Mandap (Portico) are loftier, and the vaulted interior is fully equal to the other in richness of sculpture and superior to it in execution, which is more free and in finer taste.

“The dome in the centre is the most striking feature and a magnificent piece of work, and has a pendant, cylindrical in form and about three feet in length, that is a perfect gem,” and “which where it drops from the ceiling appears like a cluster of the half closed lotus, whose cups are so thin, so transparent and so accurately wrought, that it fixes the eyes in admiration.”

Col. Tod.

Amongst all this lavish display from the sculptor's chisel, two temples viz. those of Adinath and Nemnath, stand out as pre-eminent and specially deserving of notice

મંત્રી વિમલ શાહે આબૂ પાસેના પ્રદેશમાં શ્રીદેવીના નામથી 'શ્રીપુર' ગામ વસાવ્યું જે આજે 'સરોતરા'ના નામથી વિદ્યમાન છે. એમાં બાંધાવેલા મંદિરનાં ખંડિયેરા આજે પણ વિદ્યમાન છે.

વિમલવસહીના શુભોદ્ધારે ઘણા થયા છે. મહામાત્ય વીરના

and praise, both being entirely of white marble and carved with all the delicacy and richness of ornament which the resources of Indian art at the time of their creation could devise. The amount of ornamental detail spread over these structures in the minutely carved decoration of ceilings, doorways, pillars, panels and niches, is simply marvellous, while the crisp thin translucent shell like treatment of the marble surpasses anything seen elsewhere, and some of the designs are just dreams of beauty. The general plan of the temples, too, with its recesses and corridor, lends itself very happily in bright and shade with every change in the Sun's position.

Col. Erskin.

It hangs from the centre more like a lustre of crystal 'drops than a solid mass of marble, and is finished with a delicacy of detail and appropriateness of ornament which is probably unsurpassed by any similar example to be found anywhere else. Those introduced by the Gothic Architects in Henry the Seventh's Chapel at Westminster, or at Oxford, are coarse clumsy in comparison.

Mr. Fergusson.

(The Eminent Archaeologist).

There are two places, Umcer (Amber) and Jaipur, surpassing all which I have seen of the Kremlin, or heard of the alhambra.....and the Jain temples of Abou.....rank above them all.

Bishop Heber.

Architectural style is perfect and complete in all parts when we first practically meet with it in the early part of 11th century at Abu or at Girmar. From that point it

વંશના દશરથે સં ૧૨૦૧ માં દશમી દેરીનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો. તેમાં ભૃગુશ્રીનેમિનાથની પ્રતિમા પધરાવી એક મોટા આરમ્ભમાં પોતાના પૂર્વજ શેઠ નીત્તાથી લઈને આઠ પુરુષોની મૂર્તિઓ કેતરાવી અને બીજા પચ્ચરમાં ગજરાહી મંત્રી વિમલ શાહ તથા અન્ધારાહી દશરથની મૂર્તિ કેતરાવી. એ જ વંશના મંત્રી પૃથ્વીપાલે મં ૧૨૦૪ થી સં ૧૨૦૬ માં રાજગચ્છના આઠ ચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી ત્યાંની ઘણી દેરીઓનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. નવી હસ્તિશાળા બનાવી. તેમાં થોડા ઉપર મંત્રી વિમલને અને પાછલા સાત હાથીઓ ઉપર શેઠ નીત્તાથી લઈને પોતાના સુધીના સાત પુરુષોને બેસાડ્યા. તેના પુત્ર મંત્રી ધનપાલે સં ૧૨૪૫ માં વિમલવસહીનો પૂરો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. દેરીઓમાં નવી જિનપ્રતિમાઓ બેસાડી પોતાના કુટુંબ વતી ૨૪ તીર્થંકરોની જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી બેસાડી. બીજા શ્રેષ્ઠીઓએ પણ બીજી પ્રતિમાઓ ભરાવી સ્થાપન કરી અને તે દરેકની પ્રતિષ્ઠા કામહદગચ્છના આઠ સિંહસૂરિ વગેરે લિખ્ત લિખ ગચ્છના આચાર્યો પાસે કરાવી છે. મંત્રી ધનપાલે સં ૧૨૭૭ માં હસ્તિશાલામાં ૩ હાથીઓ પર પોતે બે લાઈ અને એક પોતાનો પુત્ર એમ ત્રણ મૂર્તિઓ ગોઠવી છે.

અદલાઉદ્દીન ખિલજીએ મં ૧૩૬૮ માં જલોરથી આશ્રુ આવી વિમલવસહી અને હુણિગવસહીનાં મંદિરો તોડી નાખ્યાં. જિન પ્રતિમાઓને ખડિત કરી અને અનેક નકસી કામનો વિનાશ કર્યો.

આથી ધર્મઘોષગચ્છના આઠ જ્ઞાનચંદ્રના ઉપદેશથી મંટોવરના શેઠ ગોસલના પુત્ર વીજડ વગેરે છ લાઈઓ તથા મહલુચિહના પુત્ર લાલિગ વગેરે ૩ લાઈઓ એમ કુલે ૯ લાઈઓએ મંત્રીને

progresses during one or two centuries towards greater richness but in doing so, it loses its purity and perfection it has attained in the earlier period and from that culminating point its downward progress can be traced through abundant examples to the present day "

(.....)

સંં ૧૩૭૮ ના જેઠ સુદિ ૯ ને સોમવારે વિમલવસહીનો છલોદાર કર્યો. તેમાં ગભારો અને ગૂઢમંડપ સાદા જ બનાવ્યા. શેઠ ગોસલ, તેની પત્ની ગુણદેવી, શેઠ મહાણસિંહ અને તેની પત્ની મીણદેવીની મૂર્તિઓ બનાવીને સ્થાપન કરી.

વિમલવસહી અને લુણિગવસહીનો છેલ્લો છલોદાર સંં....માં અમદાવાદની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ ૨૨ લાખથી વધુ રૂપિયાના ખર્ચથી શરૂ કર્યો છે, જે આજે પણ ચાલુ જ છે.

વિમલવસહીમાં ઘણી જિનપ્રતિમાઓ અને ખીજી મૂર્તિઓ પણ છે. સંં ૧૩૯૬ની આં જ્ઞાનચંદ્રના પદ્મધર આં મુનિશેખરની, સંં ૧૬૬૧ની મહાં લલિતસાગર પ્રતિષ્ઠિત જગદ્ગુરુ આં હીરવિજયસૂરિની પરિકરવાળી ગુરુપ્રતિમાઓ છે. જગદ્ગુરુની પ્રતિમાના પરિકરમાં બે બાબુએ બે મુનિવરો છે. તેમની નીચે બે શાવકો બેઠા છે. મંત્રી વિમલના વંશના મંત્રી શાં અલયસિંહના પુત્ર મંત્રી જગસિંહના પુત્ર મંત્રી લાણુકે સંં ૧૩૯૪ માં સ્થાપન કરેલી અંબિકાદેવીની મૂર્તિ તેમજ લક્ષ્મીની મૂર્તિ પણ છે. હસ્તિશાલામાં ગળાડૂં તથા અશ્વારોહી શાવકની મૂર્તિઓ છે અને છતમાં વિવિધતાલરેલું સુંદર સ્થાપત્ય છે.

વિમલવસહીમાં વિક્રમની ખીજી સહસ્રાબ્દીના ઐતિહાસિક ઘણા શિલાલેખો-પ્રતિમાલેખો છે. લમતીની ૧૦મી ફેરીની બહાર ડાબી તરફ એક કલ્યાણુકે પદ્મ છે, જેને જૃહદ્ગચ્છની સુવિહિત શાખાના આં વર્ધમાનસૂરિની પરંપરાના આં નેમિચંદ્રના શિષ્ય પંં જ્યાનંદગણિએ સંં ૧૨૦૧ માં ગદ્ય-પદ્ય પ્રાકૃત લેખ તૈયાર કરીને દાખલ કરાવ્યો છે, તેમાં આરસ પર ચોવીશ તીર્થંકરોના ૧૨૦ કલ્યાણુકો, દેહવર્ણ, દીક્ષાતપ, કેવલિતપ, નિર્વાણતપ અને દેહ-માન કોરેલાં છે, તેમાં લં મહાવીરસ્વામીનાં પાંચ કલ્યાણુકો બતાવ્યાં છે. આ પદ્મથી અચૂક રીતે સિદ્ધ થાય છે કે, ત્યાં સુધી સમસ્ત જૈનસંઘ વડગચ્છ અને આં વર્ધમાનસૂરિના શ્રમણો લં મહાવીરસ્વામીના સિદ્ધાંત મુજબના પાંચ કલ્યાણુકો જ માનતા હતા.

૨. લુણિગવસહી (લૂણવસહી)—

શેઠ આશરાજ પોરવાલને ચાર પુત્રો અને સાત પુત્રીઓ હતી. તે સૌમાં વધુ તેજસ્વી વસ્તુપાલ અને તેજપાલ નામની બંધુબેલડીએ ગુજરાતના તેરમા સૈકાના રાજકારણના ઇતિહાસમાં વિશિષ્ટ આદર અને પ્રસિદ્ધિ મેળવ્યાં હતાં. તેઓ માત્ર જૈન સંસ્કૃતિ ના નહીં પણ ગૂર્જર સંસ્કૃતિના રક્ષણહાર અને સૂત્રધાર હતા.

તેમને લુણિગ નામે મોટો ભાઈ હતો. તે લરચુવાનીમાં સ્વર્ગસ્થ થયો. તેમણે મરણ સમયે આ ભાઈઓના આમ્રહથી મનની વાત બહાર કરી કે, ‘મને આખૂ તીર્થમાં એક દેરી બનાવવાની તીવ્ર ઇચ્છા હતી, પણ મારા ભાગ્યમાં એ લાલ લેવાનું નહીં હોય. હવે તમારાથી બની શકે તો તમે એ લાલ અવશ્ય લેશો.’

વસ્તુપાલ અને તેજપાલ સં. ૧૨૭૬ માં મહામાત્ય બન્યા. તેમના દિલમાં મોટા ભાઈ લુણિગે જે ભાવનાનાં બીજ રાખ્યાં હતાં તેમાંથી ઘટાદાર વૃક્ષ બનાવવાનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો અને સં. ૧૨૮૬ માં રાજા હીમદેવ, રાજા સોમસિંહ પરમારની આજ્ઞા મેળવી અને આખૂ ઉપર દેલવાડામાં વિમલવસહીની પાસેની ભૂમિમાં ‘લુણિગ-વસહી’ નામે વિશાલ અને ભવ્ય જિનપ્રાસાદ બિલો કર્યો.

તેમાં વિમલવસહીના ધોરણે મોટું દેરાસર, નાનું શિખર, ભમતી માં ૪૮ દેરીઓ, છતમાં આરસનું કોરણીભર્યું શિષ્પ, હસ્તિશાલા, હસ્તિશાલામાં હાથીઓ, હાથીઓ પાસેની ફીવાલના આરસમાં આંબ વિજયસેન, આંબ ઉદયપ્રભ અને પોતાના પૂર્વજોની વગેરેની રચના કરી છે.

વિમલવસહીમાં જે જે ઘટનાઓ કોતરી છે તે તે અહીં પણ આરસમાં ઉતારી છે. આ ઉપરાંત ભં. નેમિનાથ તથા કૃષ્ણ-વાસુ દેવના જીવનની વિશિષ્ટ ઘટનાઓ પણ દાખલ કરી છે.

કાર્યપદ્ધતિ—

દેરાગર માટેના પથ્થરો વગેરે ઓરિયા તરફના રસ્તે પર્વત પર ચડાવવામાં આવ્યા હતા. દરેક કોશ પર પાણી, ભોજન અને દુકાનો.

ની વ્યવસ્થા હતી આથી મજૂરો અને શિપીઓને પૂરી અનુકૂળતા રહેતી હતી દેરાસરનું ડામ થયા પછી ગત્રુઓ પણ આ ગ્રંથે ગ્રહી ન આવે એવી અગમચેતી દાખવી આ રસ્તાને મદતગ બધ કરી પહાડી ભાગને વિષમ બનાવી દીધો આખૂમા ઠડી ઘણી ગ્રહે છે એ ઠડી ઠાગીગરોને ન નડે તે માટે સગડીઓની આગ કાગીગરની નજીક તપતી ગ્રહે અને કારીગર તેની હૂંફમા મસ્ત ગ્રહી આરમને કઠારતો રહે, એવી પાકી વ્યવસ્થા કરી હતી

મંત્રીઓએ દેગમરને સર્વાંગસુદ્ધ બનાવવા માટે કલાધરોને ઉત્તરોત્તર ચાર વાગ મક્રિય પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું દેરામગ પૂરું બની ગયું અને ભાવવાહા ડોંગળી તૈયાર થઈ એટલે બીજી વાર તેમા નવી ડોંગળી કમનાને ડોંગળી ડરતા નીકળેલા ચૂનની ભારોભાર ચાદી આપી, ત્રીજી વાગ ડોંગળી ડગતા નીકળેલા ચૂનના ભારોભાર મોનુ આપ્યું અને ચોથી વાગ ડોંગળી કરતા નીકળેલા ચૂનના ભારો ભાર મોતીઓ આપી શિપીઓની કદર કરી હતી એ વાળે તેમણે આ શિપકળાને છેલ્લી ટોચે પહોંચાડી દીધી છે

મંત્રીઓ રાજ્યના કારાણાન્માથી કુરસદ મેગવી શંક એમ નહોતા છતા તેઓ અવારનવાર આવીને તપાસ કરી જતા અને ચોગ્ય સલાહ સૂચન આપતા બાકી તો આ ડામની સપૂર્ણ જવાબદારી મંત્રી તેજપાલની પત્ની મહં અનુપમાદેવીને ગિરે હતી અનુપમા દેવીએ પોતાના ભાઈ ઉદલને સાથે ગમી આ જવાબદારીને ઘણી સફળતાપૂર્વક પાર કરી આ લુણિગવસહી તે પોતાના મોટાભાઈ લુણિગ, મહં અનુપમાદેવી અને તેના પુત્ર લુણસિંહના શ્રેય માટે બનાવી અને તેમા બે ગોખલાઓ તેજપાલની બીજી પત્ની સુહડા દેવીના શ્રેય માટે બનાવ્યા છે આ બે ગોખલાઓ એટલે બે દેરીઓ શિપકળાના અદ્ભુત નમૂનારૂપે આજે પણ પ્રતીતિ કરાવતા વિદ્યમાન છે

મંત્રીઓએ નાગેદ્રગચ્છના આં વિજયસેનસૂરિના હાથે સં ૧૨૮૭ ના ક્ષગણ વદિ ૩ (હિંદી ચૈત્ર વદિ ૩)ને રવિવારે લુણિગ-

વસહીમાં ૯૦ નેમિનાથ વગેરે પ્રતિમાઓની મોટા મહોત્સવ-પૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ ઉત્સવમાં આખૂનો રાજા સોમસિંહ પરમાર, અમલદારો, પંચ, ૪ મહાધરો, ૧૨ માંડલિકો, ૮૪ રાણા, ૮૪ જ્ઞાતિના મહાજનો અને દૂર દૂરના જૈન, જૈનેતર લાઈઓ વગેરે આવ્યા હતા. સૌએ એકીઅવાજે લુણિગવસહીની પ્રશંસા કરી. જાલોરના હીવાન યશોવીર, જેઓ શિલ્પસ્થાપત્યના મહાવિદ્વાન મનાતા હતા, તે મંત્રી વસ્તુપાલના આમ્રહથી અહીં આવ્યા અને મંદિરના શિલ્પસ્થાપત્યને નિહાળી મુખ્ય શિલ્પી શોભનદેવની પ્રશંસા કરી. સાથોસાથ જેના પરિણામે મંત્રી કુટુંબને કે લુણિગવસહીને લોકસાન થાય એવી નાની-મોટી ૧૩ ભૂલો હતી તે શિલ્પીઓને વિગતવાર સમજાવી. આવાં ધર્મસ્થાનો રચાવવા માટે તેમણે મંત્રી તેજપાલની અત્યંત પ્રશંસા કરી હતી.

મંત્રીઓએ આ ઉત્સવમાં રાજા, પ્રજા, જૈનો, અજૈનોની હાજરીમાં પોતાના કુટુંબની તથા ચંદ્રાવતીના જૈન સંઘની અમુક વ્યક્તિઓની વ્યવસ્થાસમિતિ બનાવી તે સમિતિને આ લુણિગવસહીનો વહીવટ સોંપ્યો હતો અને એ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે, દેલવાડનો સંઘ લુણિગવસહીની સારસંભાળ રાખે અને ચંદ્રાવતી, ઊમરણી, કિસરઉલી, ઠાસહદ, વરમાણ, ધઉલી, મહાતીર્થ મુંડસ્થલ, હંડાઉદ્ધ, ડખાણી, મહાહડ તથા આહિલવાડનો જૈન સંઘ દર સાલ પ્રતિષ્ઠાની સાલગીરી ઉપર આવીને એકેક દિવસ વહેંચી દઈ અષ્ટાદશિકા મહોત્સવ કરે.

આ રીતે તીર્થની રક્ષાનો પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો અને વિમલવસહી તેમજ લુણિગવસહીને કરમુક્ત જાહેર કરવામાં આવ્યાં.

રાજા સોમસિંહ પરમારે ભગવાનની પૂજા માટે ડખાણી ગામ લેટ આપ્યું હતું.

લુણિગવસહીનો સં. ૧૨૮૬ માં પ્રારંભ થયો. સં. ૧૨૮૭ માં પ્રતિષ્ઠા થઈ, સં. ૧૨૮૮ માં ધ્વજાન્વેશ-કળાશની પ્રતિષ્ઠા થઈ; સં.

૧૨૮૭ થી સં ૧૨૯૩ મુધી દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા અને સં ૧૨૯૭ માં પ્રસિદ્ધ કલામય ગોખલાઓની પ્રતિષ્ઠા થઈ. લુણિગવસહીના નિર્માણ અને ઉત્સવમાં એ સમયે કુલ મળીને ૧,૨૫,૩૦,૦૦૦ દ્રવ્યનો ખર્ચ થયો હતો.

લુણિગવસહી આજે શિષ્યકળાનું પ્રદર્શનગૃહ છે. વિમલવસહીની કોટિનું બીજું મંદિર છે. પ્રેક્ષકો, સ્થાપત્યરસિકો, ચિત્રકારો અને કળાધરો તેને ફરી ફરી વાર જૂએ તોપણ ધરાતા નથી.

લુણિગવસહીના જીર્ણોદ્ધારો ઘણા થયા છે.

અઢલાઉદીન ખિલજીએ સં ૧૩૬૮ માં જલોરથી આબૂ આવી વિમલવસહી અને લુણિગવસહીનાં મંદિરમાં તોડફોડ કરી, જિન-પ્રતિમાઓને ખડિત કરી, ઘણીએક કોરણોનો નાશ કર્યો અને હસ્તિશાલાના હાથીઓને પણ ખડિત કર્યા.

આવા સુંદર અને કળામય મંદિરને અસ્તવ્યસ્ત ભેઈ ચંડાસિંહ પોરવાણના પુત્ર સં ૧૫૬૬ શાહે સં ૧૩૭૮ માં ઘણું સમારકામ કરાવ્યું અને મોટા મંદિરનો પૂરો જીર્ણોદ્ધાર કરી બં નેમિનાથની ફરી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. બેણપ ખંદરના શેઠ જગદેવના પુત્રો સોમચંદ્ર તથા ગુણભદ્ર વિજાપુર જઈ વસ્યા હતા. તેમણે પણ લુણિગવસહીના આ જીર્ણોદ્ધારમાં ભારે સહયોગ આપ્યો હતો.^૧

અમદાવાદની શેઠ આણંદજી કસ્યાણજીની જૈન પેઠી તરફથી સંથી લુણિગવસહીનો છેલ્લો જીર્ણોદ્ધાર ચાલુ છે.

લુણિગવસહીમાં ઘણી જિનપ્રતિમાઓ વિરાજમાન છે. આં

૧. બેણપખંદરના શેઠ જગદેવે રાજ સાથે જકાતનો ઝંખડો પડવાથી ૧૮ લાખ દ્રવ્યનો ખર્ચ કરી ખંદરનો સાત માડોનો કિનારો પર્યટ અને કચ્છો બરી પુગવી દીધો. એટલે તે સમયથી બેણપનું બંદર બધ પડ્યું. વેપારી વહાણો આવતાં બધ થયાં, નગર પણ હિજમડ થવા લાગ્યું અને રથાનિક વેપારીઓ પણ બેણપને છોડી બીજે ચાલ્યા ગયા. આ સમયે શેઠ જગદેવના પુત્રો સોમચંદ્ર અને ગુણભદ્ર વિજાપુર જઈ વસ્યા. તેમણે લુણિગવસહીનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. (—અંચલમંચની ગુજરાતી મોટી પદાવલી, પૃ ૬૬)

વિજયસેનસૂરિ, આં ઉદયપ્રભસૂરિની પ્રતિમા, મંત્રીઓના પૂર્વજોની મૂર્તિઓ, આરાસણના આસપાસ પોરવાલે ૧૯મી દેરીમાં સં ૧૩૩૮ માં અશ્વાવળોધ સમલિકાવિહારનો પટ્ટ સ્થાપ્યો હતો. ગૃહમંડપમાં સં ૧૫૧૫ ની સતી રાજિમતીની કલાપૂર્ણ પ્રતિમા છે અને છતમાં મુંદર કોરણીલયું શિલ્પ છે. સ્થાને સ્થાને ઐતિહાસિક શિલાલેખો પણ લાગેલા છે.^૧

ઉજ્જયંતાવતાર—લુણિગવસહીના મોટા દરવાજા પાસે ઉત્તર તરફ નાનો દરવાજો છે. ત્યાં આગળ જતાં જિંયા ભાગ પર ગિરનાર-તીર્થની ૪ દ્વંકોની સ્થાપનાની ૪ દેરીઓ છે.

૩. મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર—

વિમલવસહીની બહાર હસ્તિશાળા પાસે ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર છે, જે વિક્રમની અઠારમી સદીના પ્રારંભમાં બન્યું છે.

૪. પિત્તલહરનું મંદિર—

સંભવતઃ કુંભલમેરુ દુર્ગના શેઠ ભીમા શાહ પોરવાડે ફેલવાડા-માં ભં આદીશ્વરનું દેરાસર બંધાવ્યું અને તેમાં ૫૧ આંગળની પ્રતિમા બનાવવા પિત્તલનો ઉત્તમ રસ તૈયાર કર્યો. પાલનપુરના શેઠ ધનાશાહે તેમાં પોતાનો ભાગ રાખવા વિનંતિ કરી, પણ ભીમા શાહે ના પાડી. આથી તેણે હાથમાં સોનું છુપાવી લાવી લઠ્ઠો પર જ તે રસમાં સોનું મેળવી દીધું. પ્રતિમાજી તૈયાર થઈ પણ ભીમા શાહ મરણ પામ્યો. પોતાના ગોત્રબંધુના એ કાર્યને પૂરું કરવાની ભાવનાથી આ....થંડ-સિંહ પોરવાલના પુત્ર સં પેથડ શાહે તે પ્રતિમાને સોનાથી રસાવી મજબૂત બનાવી, પણ તેને અહીં પધરાવવામાં મુસલમાનોના હુમલાનો ભય હતો. આથી કુંભલમેરના તપાગચ્છીય શ્રીસંઘે દુર્ગમાં ચૌમુખજીનું મંદિર બંધાવી, તેમાં મુખ્ય દિશામાં સં ૧૫૧૮ ની પહેલાં આ પ્રતિમાને ખેસાડ્યાં અને બાકીની ત્રણ દિશામાં બીજી

૧. મેરાડના કુંભા રાણાએ મં ૧૫૦૬ના અષાઢ સુદિ ૨ ના રાજ ફગર બોળની વિનંતિથી આજના પાનિકોનો મુંદ્રાવેશ આફ કર્યો હતો, જેના શિલાલેખો લુણિગવસહીના દરવાજા પાસે વિલમ્બન છે.

પ્રતિમાઓ બેસાડી હતી. આ પ્રતિમાઓ ઝોનાવાળી હાવાથી કાળી પડતી નથી.

પડતી નથી.
ત્યાર બાદ અમદાવાદના મહામુદ્દ બેગડાના રાજ-પ્રજા માન્ય દીવાન
મુન્દર તથા તેના પુત્ર બીજા દીવાન ગદા ગુર્જર શ્રીમાલીએ સં
૧૫૧૫ માં મોટા યાત્રાસંઘ સાથે આવી મંદિરનો સુભોદિત કર્યો. લ
અપભ્રેવની ૧૦૮ મણુ ધાતુની પ્રતિમા (૧૨૦ મણુ પિત્તલની)
બનાવી અને તેની સં ૧૫૧૫ માં તપાગચ્છીય આં લક્ષ્મીસાગરચૂરિ-
ના હાથે તે મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (જૂઓ, પ્રકૃ ૫૩)

ના હાથે તે મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (૧૫૦)
મંત્રી ગદાના પુત્ર શ્રીરંગે પણ સં. ૧૫૨૫ માં અહીં ઘણી
પ્રતિમાઓ ભરાવી, તે પછી અહીં સં. ૧૫૩૧ માં જાને ગોખલાની
અને સં. ૧૫૪૭ સુધીમાં બીજી દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. અહીં
કુલ ૨૦ દેરીઓ છે.

કુલ ૨૦ દેરીઓ છે.
આ મંદિરમાં પિત્તલની પ્રતિમાઓ છે તેથી આ મંદિર 'પિત્તલ-
હરમંદિર' અથવા 'લીમાશાહનું મંદિર' કહેવાય છે. મરાઠીલેખ

હરમંદિર' અથવા 'લીમાશાહનું મંદિર' કહેવાય છે.
પિત્તલહરમંદિરની બહાર મણિલદ્રવીરનું મંદિર છે, મુરલીલેખ
છે, સ્ત્રીના પોળિયો છે અને મંં અમુનો લેખ છે.
લેખાંક : ૪૬૭)

(-ઉપદેશતરંગિણી, અર્ચુદ્ર પ્રાચીન જ્ઞેનલેખસ દોહ, લેખાંક : ૪૬૭).

૫. ચૌમુખનું મંદિર—

પ. ચૌમુખનું મંદિર—
આ મંદિર ત્રણ માળનું છે. દરેક માળમાં ચૌમુખ પ્રતિમા વિરાજ-
માન છે. દરડાગોત્રના શાળ મંડલિક જ્યોત્સ્નાલ તથા તેના પરિવારે
સંવ ૧૫૧૫ માં આ મંદિરમાં ખરતરગચ્છના આઠ ગિરિચંદ્રસૂરિના
હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. એ સમયે મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ હતા.
હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. એ સમયે મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ હતા.

સંલવ છે કે, આ મંદિરના નિર્માણમાં વિમલવસહી અને લણવસહી-
માંથી બચેલો માલસામાન વપરાયો હોય. શિલ્પીઓ-સલાટો વગેરેએ
કંઈક અવૈતનિક કામ કર્યું હશે, તેમાંના સ્તંભો બનાવ્યા હશે.
આથી આ મંદિર 'સલાવટોના મંદિર' તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે.
બે-ત્રણ થાંભલામાં સલાટોનાં નામ કોતરેલાં મળે છે પણ એટલા
ઉપરથી તેને સલાટોનું મંદિર કહી ન શકાય.

આ મંદિરને ‘ચૌમુખજીનું’ મંદિર, ખરતરવસહી અને સલાટોનું મંદિર’ પણ કહે છે.

ઓરિયા—

આખૂ ઉપર દેલવાડાથી ઈશાન ખૂણામાં ૩ માઈલ દૂર ઓરિયા ગામ છે. અહીં નાનું જિનાલય છે. તેમાં પંદરમી શતાબ્દીમાં ભૃગુ શાંતિનાથની પ્રતિમા વિરાજમાન હતી, પણ આજે તો ભૃગુ આદિનાથ વિરાજમાન છે.

અહીં શાલિગામમાં જૈન દેરાસર હતું પણ આજે નથી.

અચલગઢ—તે દેલવાડાથી ૬ માઈલ દૂર છે. અહીં ચાર દેરાસરો છે.

૧. ચૌમુખજીનું મંદિર—

સંઘવી રત્ના અને સંઘ ધરણી એ સરહડિયાગોત્રના પોરવાલ હતા. તેમના વંશમાં અનુક્રમે સંઘ સાલિગ અને સંઘ સહસા થયા. સંઘ સહસા માંડવગઢના બાદશાહ ગયાસુદ્દીનનો દીવાન હતા. તેણે તપાગચ્છીની કમલકલશ શાખાના આઠ મુમતિમુદરસૂરિના ઉપદેશથી સંઘ ૧૫૫૪ માં સિરોહીના રાજા જગમલ (સંઘ ૧૫૪૦ થી ૧૫૮૦)ના રાજ્યમાં અચલગઢના મોટા શિખર ઉપર ચૌમુખજીના બે માળના દેરાસરનો પાયો નાખ્યો. ભવ્ય પ્રાસાદ તૈયાર થયો, આથી સંઘ સહસાની પત્ની સંસારદે અને અનુપમાદે; પુત્રો—ખીમરાજ, દેવરાજ; પૌત્રો—જયમલ અને મનજી વગેરે પરિવાર તથા આઠ જયકમલસૂરિ વગેરે અતુલિય સંઘ સાથે અહીં આવ્યો. તેણે તે મંદિરમાં ઉત્તરની ગાત્રીએ સંઘ ૧૫૬૬ ના ફાગણ વદિ ૧૦ના રોજ તપાગચ્છીય કમલકલશ શાખાના આઠ જયકમલસૂરિના હાથે ભૃગુ ઋષભદેવની પ્રતિમા ભરાવી વિરાજમાન કરાવી.

(જૂઓ, પ્રકૃ ૪૫)

સંઘ ૧૫૧૮ ના વૈશાખ સુદિ ૪ ને યનિવારે તથા સંઘ ૧૫૨૯ ના વૈશાખ વદિ ૪ ને શુક્રવારે આઠ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના હાથે ડુંગરપુરમાં મહાઅવનશલાકા થઈ હતી, જેમાં ડુંગરપુર, કુંભવગે,

વગેરેના સંઘે ડુંગરપુરના રાવલ સોમદાસના મંત્રી સાલહા વગેરેએ ઘણી પ્રતિમાઓ લરાવી હતી. (જૂઓ, પ્રકૃ ૫૩)

સંઘ સહસા તેમાંની પ્રતિમાઓ અહીં લાવ્યો અને ચૌમુખજીની ખીજી ત્રણ ગાદીઓમાં વિરાજમાન કરાવી અને છૂટા છૂટા સ્થાનોમાં પોતાની અંજનશલાકાવાળી પ્રતિમાઓ બેસાડી. મંત્રી સહસાએ સંઘલક્ષિત કરી ચાચકોને ખુશ કર્યા અને વિવિધ રીતે તીર્થપ્રભાવના કરી, જેમાં પાંચ લાખની રકમ વાપરી હતી.

સંઘ રત્નાના પુત્ર સંઘ સોના, તેનો પુત્ર સંઘ આશા પણ આ યાત્રાસંઘમાં સાથે આવ્યો હતો. તેણે આ પ્રતિષ્ઠા-ઉત્સવનો લાભ લીધો હતો.

ચૌમુખજીની ચાર પ્રતિમાઓ પિત્તલ-સોનાના મિશ્રણની બનેલી છે અને તેનું વજન ૧૪૪૪ મણુ છે. દર્શકો તેને સાવ સોનાની બનેલી માને છે.

(—શુરુશુરુરત્નાકરકાવ્ય, સર્ગ : ૩, પ્રકૃ ૪૫, અચલગઢના શિલાલેખો)

બાદશાહના દીવાનનું આ દેરાસર છે તેથી લોકો તેને ‘બાદ-શાહનું મંદિર’ કહે છે. અહીં ખીજી એવી પણ લોકવાચકા છે કે, મેવાડના રાણા કુંભાજીના દીવાને આ મંદિર બનાવેલું છે, અને રાણો પોતાના અચલગઢના રાજમહેલમાં બેસીને ચૌમુખજીના દર્શન કરતો હતો.^૧

૧. રાણા કુંભાજી જૈનધર્મપ્રેમી હતા. તેના રાજ્યમાં ધરણા તાહ પોર-વાસ થયો. તેનું ધણું રાજ્યો માન-સન્માન કરતા હતા.

શેઠ ધણુ સાહે શત્રુંજય વગેરે તીર્થોના મોટા યાત્રાસંઘ કાઢ્યા હતા. અમરી, પિંડવાડા, સાલેરા વગેરે સ્થાનોમાં મંદિર બંધાવ્યા હતાં. ધણુ જીર્ણોદ્ધારો, પદસ્થાપનામહોત્સવો, દાનસાગ્રાઓ, સંઘલક્ષિત, તીર્થયાત્રા, કુબ્જાઓ વગેરે ધર્મકાર્યોમાં મદદ કરી હતી. રાણા કુંભાજી વસાવેલા રાણકપુરમાં સંઘ ૧૪૯૬ માં ત્રણ માળનું ચૌમુખજીનું ત્રેલોકચદીપક મંદિર બનાવી, તેમાં આં ૧૪૪૪ શલાકા-પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ મંદિરની માંડણી અજોડ છે. તેમાં ૧૪૪૪ થાંભલાઓ છે. મુખ્ય મંડપોના મોટા સ્તંભો કોરણથી સુશોભિત છે. આ

અહીં ૫૦ રૂપવિજયજી ગણીએ સં ૦ ૧૮૮૮ ના માહ સુદિ ૫ ને સોમવારે પ્રતિષ્ઠિત કરેલું ગુરુમંડલ છે, જેમાં વચ્ચે જંબૂસ્વામીની અને આઠ દિશાઓમાં આઠ વિજયદેવસૂરિ વગેરે આઠ પટનાયકોની પાદુકાઓ છે.

૨. શ્રીઋષભદેવનું મંદિર—

અમદાવાદના ચૈત્ર શાંતિદાસ શ્રીમાલીએ આ મંદિરના મૂળનાયક લઠ ઋષભદેવની પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. લમતીમાં ૨૪ દેરીઓ છે. અહીં સરસ્વતી તથા ચક્રેશ્વરીની મૂર્તિઓ પણ વિદ્યમાન છે.

૩. શ્રીકુંથુનાથનું મંદિર—

તપાગચીના આઠ લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ સં ૦ ૧૫૨૩ ના વૈશાખ સુદિ ૮ ના રોજ અંબનશલાકા કરેલી લઠ કુંથુનાથની મનોહર ધાતુ પ્રતિમા મૂળ ગાદી ઉપર વિરાજમાન છે. સંલવ છે કે, આ દેરાસર સં ૦ ખેતા શાહે બંધાવ્યું હોય.

અહીં પાસે જ જૈન કારખાનું-સંઘની પેઢી છે. તેમાં ગાદીની છત્રી પાસે અશ્વારોહી ત્રણ મૂર્તિઓ છે, જે ડુંગરપુરમાં બનેલી છે. તેમનું વજન ૨૫ મણ છે અને કીમત ૧૦૧ મહમૂદી લાગેલી છે. તેમાં એક કલંકીના પુત્ર ધર્મરાજ, દત્તની છે, જેને ચૌમુખજીના લક્ષ્મી શાં ૦ પત્તાના પુત્ર શાર્દૂલે સં ૦ ૧૫૬૬ ના માગશર સુદિ ૧૫ના રોજ બનાવેલી છે. બીજી બે મૂર્તિઓ ત્રિશાહીના રાજા જગમાલની છે, જેને ત્રિશાહીના દેરાસરના પૂજારીએ સં ૦ ૧૫૬૬માં બનાવી છે.

૪. શ્રીશાંતિનાથનું મંદિર (કુમારવિહાર)—

અચલગઢની તળેટીનું અચલેશ્વરનું મંદિર તથા અચલગઢની પગથીની જમણી બાજુની ટેકરી પરનું રાજા કુમારપાલનું મંદિર— આ બંને જાગે જુદા જુદા છતાં એક મૂલનાવાળા અને અનેક ઐતિહાસિક ઉદ્દેશો મળે છે, જેમાંથી બે મુદ્દાઓ તારવી શકાય છે—

મંદિરની ભવના અને વિદ્યાગત્રાની સાથોસાથ આજુનાં મંદિરોની ૧૨૫૫૫ ગિરો આવી છે

આ રીતે રાજકુપ્ત જૈનોનું મોટું તીર્થધામ છે (જુઓ. પ્રાં ૪૫, ૫૦)

(૧) પહેલી ઘટના એ છે કે, આખૂના રાજા અરવિરાજ પરમારે અચલપાર્શ્વનાથના મંદિરનું અચલેશ્વર મંદિર બનાવ્યું અને સં. ૧૦૧૧ માં પાલનપુર વસાવી ત્યાં પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું.

(૨) બીજી ઘટના એ છે કે, રાજા પ્રહલાદન પરમારે અચલગઢના જિનાલયની જિનપ્રતિમાને ગળાવી, તેનો નંદી બનાવ્યો અને સં. ૧૨૭૪ ની આસપાસમાં પાલનપુર વસાવી ત્યાં પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું. (—જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૫૩, ૧૫૭, પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથ, પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૪૫)

અચલેશ્વરના દેવળમાં આજે શિવલિંગ છે. શિલાલેખોથી જાણવા મળે છે કે, મંત્રી વસ્તુપાલે સં. ૧૨૬૦ માં આ દેવળનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. આ મંદિરમાં આજે સં. ૧૪૬૪ માં બનેલો પોઠિયો છે. સં. ૧૬૮૬ માં બનેલી કવિ દુરાશા ચારણની મૂર્તિ છે. દેવળની માંડણી, પ્રદક્ષિણની લમતી અને પખાસન વગેરે અસલમાં આ જૈન દેરાસર હોય એમ પુરવાર કરે છે. લોકો અસલની ઘટનાને ભૂલી ગયા અને એક જૈન મંત્રીએ તેનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો, એટલી એ પુરાણી ઘટના છે. અહીં એક કાળે નંદિવર્ધન તીર્થ હતું, એવી હકીકત માત્ર પદ્માવલીઓમાં પણ કવચિત્ લખેલી મળતી હતી. શ્રીદુર્ગાશંકર કેવલરામ શાસ્ત્રી આ મંદિરના ઇતિહાસ ઉપર પ્રકાશ પાડતાં જણાવે છે કે, ‘અચલેશ્વર મહાદેવનું મોટું દેવાલય છે તે મૂળ જૈન મંદિર હતું એવું અનુમાન થાય છે.’

(—અચલગઢનો લેખ, ગુજરાત માસિક, વર્ષ : ૧૨, અં. ૨, આત્માનંદ જૈન પ્રકાશ, વર્ષ : ૫૩, અંક ૬-૭)

અચલગચ્છના ભટ્ટારક અમરસાગરના શિષ્ય વાચક વિનયશીલ સં. ૧૭૪૨ માં લખે છે કે, રાજા પ્રહલાદને રાજા કુમારપાલના ભં. શાંતિનાથ જિનચૈત્યની ત્રણ જિનપ્રતિમાઓને ગાળી નાખી નંદી બનાવ્યો, આથી તેને કોઢ રોગ થયો. એ રોગની શાંતિ માટે તેણે પાલનપુરમાં જૈનપ્રાસાદ બંધાવ્યો અને ખંભાતથી ભં. શાંતિનાથની

પ્રતિમા લાવીને કુમારવિહારમાં સ્થાપન કરી.

(—અચલગચ્છીય વાં વનયશીલરચિત ‘અર્જુનદયિત્ય-
પરિપાટીસ્તવન’ ઢાળ ૫, ગાથા : ૬ થી ૧૨)

અચલેશ્વર અને કુમારવિહાર અંગેના આ ઉલ્લેખો પાલનપુરના ઇતિહાસ સર્જે છે, પણ તે બંનેમાં વાસ્તવિક ઘટના કયી છે તે એ વિષયના અભ્યાસીઓ જ નિર્ણય લાવે એ ઇચ્છવાયોગ્ય છે.

કુમારવિહાર આજે અચલગઢમાં લાં શાંતિનાથના દેરાસર તરીકે વિદ્યમાન છે. અહીં મૂળનાયકની ગાદી ઉપર પ્રથમ લાં નેમિનાથની પ્રતિમા હતી. સં. ૧૩૮૦ પછી લાં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમા હતી અને આજે લાં શાંતિનાથની પરિકરવાળી પ્રતિમા વિરાજમાન છે.

આં જિનપ્રભસૂરિએ ‘વિવિધતીર્થકલ્પ’માં આં સોમસુંદર-સૂરિએ ‘અર્જુનકલ્પ’માં તથા આં જ્ઞાનવિમલસૂરિએ સં. ૧૭૫૫માં રચેલી ‘તીર્થમાલા’માં અહીં લાં મહાવીરસ્વામીનું મંદિર બતાવ્યું છે અને સં. ૧૮૭૬ માં રચાયેલી એક અપ્રગટ તીર્થમાળામાં અહીં લાં શાંતિનાથનું ચૈત્ય દર્શાવ્યું છે એટલે સમજી શકાય કે, કુમાર-વિહારમાં મૂળનાયક જિનપ્રતિમાઓનો ઉપર મુજબ દેરદાર થતો રહ્યો હતો.

દર્શનીય સ્થળો અને તીર્થો—આખૂ ઉપર જૈન અજૈન તીર્થ-ધામો વિદ્યમાન છે. ઘણાં દર્શનીય સ્થાનો વગેરે છે, તે આ પ્રમાણે છે—

વિમલવમહી, હુણિગવસહી, દેલવાડાનાં જૈન મંદિરો અને અચલ-ગઢનાં જૈનમંદિરો, ગુરુગિખર, અચલેશ્વર મહાદેવ, મંદાકિની કુંડ, ભર્તૃ-હરિગુફા, ગોપીચંદ્રગુફા, કોટેશ્વર, શ્રીમાતા-કન્યાકુમારી, રસિયો વાલમ, નલગુફા, પાંડવગુફા, અર્જુનદેવી (અંબિકાદેવી-અધરદેવી), પાપકટેશ્વર, રઘુનાથ મંદિર, ચંપાગુફા, રામઝરુખો, હસ્તિગુફા, રામકુંડ, ગોર-સિલ્હીદેવી, વશિષ્ઠાશ્રમ, ગોમુખીગંગા, ઋષિકેશ, દૂધવાવડી, નખી-તળાવ, ટોડરોક, શ્રાવણ-ભાદરવો, અચલગઢનો કિલ્લો, હરિશ્ચન્દ્રગુફા, દેવતીકુંડ, ભૃગુઆશ્રમ, બીમગુફા, ગુરુગિખર, દ્રેવર તળાવ, કેંગ-પોઈટ, મીનબાબાડી ગુફા, અંતમરોવર, નનરોક, સનમેટ પોઈટ,

શાંતિઆશ્રમ, જ્વાલાદેવી ગુફા, જૈન મંદિરનું ખંડેર, ગુરુગુફા, જમ-
દગ્નિઆશ્રમ, ગૌતમઆશ્રમ, માધવાશ્રમ, કોડીધ્વજ વગેરે.

પ્રશંસા ઉદ્દેષો—

પ્રીતમી સદીના ઇતિહાસ વિવેચકોએ વિમલવસહી તથા
લુણિગવસહીની ઘણી પ્રશંસા કરી છે. તેમાંના કેટલાક ઉચ્ચકોટિના
વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો અહીં નોંધીએ છીએ—

મિં ફેરગુસન લખે છે કે, આ મંદિરોમાં કે જે આરસનાં
બનેલાં છે તે હિંદુઓના અતિપરિશ્રમ કરનારાઓના ટાંકણાંએ ફૂટ-
પટ્ટી જેવી સૂક્ષ્મતાથી એવી મનોહર આકૃતિ બનાવી છે કે, જેની
નકલ કાગળ ઉપર ઉતારવામાં ઘણો સમય અને ઘણી મહેનત કરવા
છતાં હું સફળ બન્યો નથી.

(—પિકચર્સ ઇલસ્ટ્રેશન ઓફ ઇનોસેન્ટ આર્કિટેક્ચર ઇન
ઇડિયા, હિસ્ટ્રી ઓફ ઇડિયન આર્કિટેક્ચર, મોં ૬૦
હેસાઈક્રિટ જૈંસાંસંંઈં પૃં ૨૧૪).

કર્નલ જેમ્સ ટોડ લખે છે કે, હિંદુસ્તાનભરમાં આ મંદિર
શ્રેષ્ઠ છે. તાજમહાલ સિવાય બીજું કોઈ (સ્થાપત્ય) એની સરખા-
મણીમાં બીજું રહી શકે તેમ નથી. (—ટ્રાવેલ્સ ઇન વેસ્ટર્ન ઇડિયા)

ફાર્બસ જણાવે છે કે, આ મંદિરની કોતરણીના કામમાં
સ્વાભાવિક નિર્ભવ પદાર્થોનાં ચિત્રો બનાવ્યાં છે. એટલું જ નહીં
પરંતુ સાંસારિક જીવનનાં દશ્ય, વ્યાપાર તથા નૌકાશાસ્ત્ર સંબંધી
વિષય તો શું પણ રણક્ષેત્ર સુદ્ધાનાં ચિત્રો પણ કોતરવામાં આવ્યાં
છે. છતોમાં જૈનધર્મની અનેક કથાઓનાં ચિત્રો પણ અંકિત છે.

(—ફાર્બસરાસમાળા, મોં ૬૦ હેસાઈક્રિટ
જૈંસાંસંંઈં, પારા ૨૮૯)

રાં ૧૦ ગૌરીશંકર ઓશા અપને ઇતિહાસમેં ઉલ્લેખ કરતે હૈં કિ,
'ऐतिहासिक दृष्टिसे भी आबू उल्लेखनीय और प्रशंसनीय है, परंतु आबूकी
इतनी प्रसिद्धि और यशस्वितामें खास कारण तो और ही है, और वह है

‘આવૂં દેલવાડાકે જૈનમંદિર ।’

(—સિરોહીરાજ્યકા ઇતિહાસ, રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ)

કારીગરીમેં વિમલવસહીની સમતા કરનેવાલા દૂસરા કોઈ મંદિર હિંદુ-સ્તાનમેં નહીં હૈ । (—રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ, સંક્ર : ૧, પૃં ૧૯૩)

દુર્ગાશંકર કેવલરામ શાસ્ત્રી નોંધે છે કે, વિમલવસતિના મંદિરની કોરણી વિશે તજજ્ઞો કહે છે કે આ દેવળ એના અણિશુદ્ધ નકમીકામથી ગ્રેક્ષકને વિચારણામાં ગરક કરી દે છે. એ એટલું તો પૂર્ણ છે કે, તેમાં કંઈ પણ ફેરફાર ન જ થઈ શકે. ખાસ કરીને મંદિરમાં સફેદ આરસ પર જે નકસી કામ કર્યું છે તેની ઝીણવટ અદ્ભુત છે, પણ આ બધી ચોલા અંદરના ભાગમાં જ છે. બહારથી તો આ મંદિરો તદ્દન સાદાં લાગે છે. ફર્નિચનના કહેવા પ્રમાણે સ્થાપત્યકળાની ટોચનો આ નમૂનો છે.^૧

અને તે પછીના બે એક સૈકામાં (બુણિગવસહીમાં) એ (કળા) અમુક બાબતમાં થોડીક ચડે છે, પણ પૂર્ણતા અને શુદ્ધિની બાબતમાં તો ધીમે ધીમે આ દેશની સ્થાપત્યકળા એ પછી ઊતરતી ગઈ છે.

(—ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ, ભાગ ૧, પ્રં ૧૧, પૃં ૨૨૪)

ગુજરાતના રાજાઓ, મંત્રીઓ અને શ્રીમંત વેપારીઓએ ઘણું ઉત્તેજન આપ્યું હતું અને શિક્ષણ નહીં પણ સ્થાપત્યકળાના તો ઉત્તમ નમૂના એ કાળે સર્જ્યા હતા.

(—ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ, ભાગ ૨, પરિશિષ્ટ ૧, પૃં ૪૪૮)

૧ જૂઓ, ફર્નિચનની ‘હિસ્ટ્રી ઓફ ઇન્ડિયન આર્કીટેક્ચર’, હાવેલ્સ ‘એન્ડ્રયન્ટ આર્કીટેક્ચર ઓફ ઇન્ડિયા’, સુગતની સાહિત્ય પત્રિકાના ૭૫૫૯વાં પરિશિષ્ટમાં પ્રગટન વિષયના પાઠકનો ‘ગુજરાતનું સ્થાપત્ય’ નિબંધ, તથા ‘ગુજરાતનાં તીર્થસ્થાનો’ પૃં ૧૪૧ થી ૧૫૩.

આખૂ તીર્થનાં વિવરણ સાધનો—

૧. અર્ધુદ પ્રાચીન જૈન લેખ સંદોહ, પૂં મુનિ શ્રીજયંતવિજયણ વિમલવસહીના સં ૧૨૦૧, સં ૧૩૫૦, સં ૧૩૭૮ વગેરેના પ્રતિમાલેખો; હુણિગવસહીના સં ૧૨૮૭ વગેરેના પ્રતિમાલેખો.
૨. તિલકમંજરી, ધનપાલ કવિ.
૩. દ્વાયાશ્રયમહાકાવ્ય, સં ૧૨૧૬, કં ૨૦ આં હેમચંદ્રસૂરિ.
૪. ચિત્તોડના કિલ્લાનો સં ૧૨૦૮નો કુમારપાલનો લેખ.
૫. હમ્મીરમહમદન, સં ૧૨૮૫, આં જયસિંહસૂરિ.
૬. સુકૃતસંકીર્તન, સં ૧૨૮૭, કવિ અરિસિંહ.
૭. સંઘપતિચરિત્ર, સં ૧૨૯૦, આં ઉદયપ્રભસૂરિ.
૮. સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની, આં ઉદયપ્રભસૂરિ.
૯. આખૂરાસ, સં ૧૨૮૬, કવિ પાદ્મલણ.
૧૦. પ્રળંધાવલી (પુરાતનપ્રળંધસંગ્રહ), સં ૧૨૯૦, આં જિન-ભદ્રસૂરિ.
૧૧. વસંતનિલાસ, સં ૧૨૯૬, આં બાલચંદ્રસૂરિ.
૧૨. વિવિધતીર્થકંઢપ, સં ૦.... આં જિનપ્રભસૂરિ.
૧૩. પ્રળંધગિતામણિ, સં ૧૩૬૧, આં મેરુતુંગસૂરિ.
૧૪. પ્રળંધકોશ, સં ૧૪૦૫, આં રાજશેખરસૂરિ.
૧૫. ગુર્વાવલી, સં ૧૪૬૬, આં મુનિસુંદરસૂરિ.
૧૬. અર્ધુદકંઢપ, સં ૧૪૮૦, આં સોમસુંદરસૂરિ.
૧૭. કુમારપાલપ્રળંધ, સં ૧૪૯૨, ઉપાં જિનમંડનગણિ.
૧૮. વસ્તુપાલચરિત, સં ૧૪૯૭, પં ૦ જિનહર્ષ.
૧૯. ઉપદેશતરંગિણી, સં ૧૪૯૭, પં ૦ રત્નમંડનગણિ.
૨૦. ગુરુગુણરત્નાકરકાવ્ય, સં ૧૫૪૧, પં ૦ સોમચારિત્રગણિ.
૨૧. હીરસૌભાગ્યકાવ્ય-સટીક, સં ૧૬૫૬, પં ૦ દેવવિમલગણિ.
૨૨. ઉપદેશસાર, સં ૧૬૬૨, પં ૦ કુલસાગર.
૨૩. વિમલપ્રળંધ, કવિ લાવણ્યસમય.

આરાસણુ (કુંભારિયાણુ)—

ચારાપદ્મગચ્છના આં યશોદેવસૂરિ(સં ૧૧૮૪)થી આરાસણુ-ગચ્છ નીકળ્યો છે.

મંત્રી વિમલ શાહે આખૂ ઉપર સં ૧૦૮૦ માં વિમલવસહી સ્થાપન કર્યું તે પછી તરતમાં જો વંશજોએ કે ચંદ્રાવતીના ધનાઢ્ય જૈનોએ આરાસણુમાં વિમલવસહી જેવી સુંદર કોતરણીવાળા વિમલ-વસહીના કારીગરો પાસે વિશાળ જૈન મંદિરો બંધાવ્યાં. આ દરેકની રચનાનો ચોક્કસ સમય મળતો નથી પરંતુ આ મંદિરો તે સમયનાં મનાય છે. આજે અહીં પાંચ જૈન મંદિરો છે.

(૧) લં નેમિનાથનું મંદિર—જો પ્રાચીન મંદિરની આં વાદિ-દેવસૂરિના હાથે મોટી પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. પાછળથી મૂળનાયકની પ્રતિમા ખંડિત થવાથી બોરા રાજપાલે આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી, ખીણ નવી પ્રતિમા લરાવી આં વિજયદેવસૂરિના હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ મંદિરમાં સં ૧૩૧૦ થી ૧૩૪૫ સુધીના શિલાલેખો મળે છે, જેમાં પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે આં જિતલદ્ર, આં પરમાનંદ, નવાંગીવૃત્તિકાર આં અભયદેવસૂરિના સંતાનીય આં ચંદ્ર, આં સોમપ્રભના પદ્મધર આં વર્ધમાન, આં ચક્રેશ્વર અને વડગચ્છના આં વિજયસિંહસૂરિનાં નામો મળે છે. આ મંદિરમાં વિમલવસહી જેવું કોતરણી કામ છે.

(૨) લં મહાધીરનું મંદિર—આ મંદિરમાં મૂળનાયકની બેઠક પર સં ૧૧૧૮ના શાગણ સુદિ ૯ ને સોમવારનો લેખ છે. ફરતી ૨૪ દેરીઓ છે. અહીં પણ મૂળનાયકની પ્રતિમા ખંડિત થવાથી સં ૧૬૭૫ના માહ સુદિ ૪ ને શનિવારે આં વિજયદેવસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલી પ્રતિમા મૂળનાયક તરીકે વિરાજમાન છે. મંદિરના રંગમંડપમાં છત પર સુંદર કોતરણી કરેલી છે. નકસીમાં વિવિધ જીવનઘટનાઓ ઉપસાવી છે.

(૩) લં શાંતિનાથનું મંદિર—આ મંદિરમાં કુલ ૧૬ દેરીઓ

છે. સંં ૧૧૩૮ થી સંં ૧૧૪૬ સુધીના શિલાલેખો મળે છે. ધુમ્મટ અને તોરણો મુંદર નકસીથી લેવામાં છે.

(૩) લં પાર્શ્વનાથનું મંદિર—આ મંદિર સૌથી મોટું વિશાળ અને પ્રાચીન છે. અહીંના એક ગોખલાની વેદી ઉપર લેખ છે કે, આં વાહિદેવસૂરિએ સંં ૧૨૧૬ ના વૈશાખ સુદિ ૨ ના રોજ ગોખલામાં લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી. મંદિરની બેઠકમાં સંં ૧૨૫૬નો આં ધર્મઘોષસૂરિનો લેખ પણ છે. બીજી બેઠકમાં સંં ૧૩૬૫ નો લેખ છે. અહીં પણ આજે તો મૂળનાયક તરીકે આં વિજયદેવસૂરિએ સંં ૧૬૭૫ માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી મૂર્તિ વિરાજમાન છે. આ મંદિરમાંની કમાનો, તોરણો અને છતમાં અદ્ભુત કોરણી કરેલી છે.

(૫) લં સંલવનાથનું મંદિર—આ મંદિરમાં લમતી નથી અને તેથી દેરીઓ બનેલી નથી. તેમજ કોરણી પણ નથી.

સામાન્ય માન્યતા એવી છે કે, મંત્રી વિમલ શાહે જ આ મંદિરો બંધાવ્યાં છે. વિમલવસહી બનાવતાં પથ્થરો બમ્યા હતા, આરસની ખાણ પણ પાસે જ હતી. સિદ્ધહસ્ત કારીગરોને જ કામે લગાડ્યા હતા અને મુસલમાનોના હુમલાથી બચી શકે એવું એકાંત સ્થાન નજીકમાં આ જ હતું. એટલે સંલવ છે કે, મંત્રી વિમલ શાહે આ બધાં દેરાસરો બંધાવ્યાં હોય. આજ સુધી આ મંદિરો ટકી શક્યાં છે તે ઉપરનાં કારણોને આભારી છે.

મંત્રી વિમલ શાહેને આરાસણની પહાડીઓમાંથી સોનાની ખાણો મળી આવી હતી. એ ખાણોનું ખનિજ લાવીને લઠ્ઠીમાં ગળાવી સોનું એકકું કચું હતું. તેનાથી જિનપ્રતિમાઓ અને ઉપયુક્ત દેવાલયો બનાવ્યાં હતાં. આજે પણ કુંભારિયામાં એ ખનિજ ગાળવાની લઠ્ઠીઓનાં નિશાનો દેખાય છે.

એ લઠ્ઠી બનાવનારા કુંભારોનું નિવાસસ્થળ સમન્તતાં કુંભારિયાના નામથી વિખ્યાત થયું છે.

આખૂ પ્રદેશના જિનાલયોમાં શાસનદેવ તરીકે મોટે ભાગે બ્રહ્મ-શાંતિદેવ અને અંબિકાદેવીની પ્રતિમાઓ મળે છે.

પ્રકરણ આડત્રીશમું

*

આં સર્વદેવસૂરિ

આં દેવસૂરિની પાઠે આં સર્વદેવસૂરિ થયા. આ આચાર્યશ્રીના જીવન વિશે કોઈ ઉલ્લેખ મળતો નથી. માત્ર તેમણે આં વિજય-ચંદ્ર, આં યશોભદ્ર, આં જયસિંહ, આં નેમિચંદ્ર, આં રવિપ્રભ, આં ચંદ્રપ્રભ વગેરે આઠને આચાર્યપદવી આપી હતી, એટલી હદીકત જાણવા મળે છે. આં નેમિચંદ્ર સં. ૧૧૨૬ અને સં. ૧૧૩૬ના ગાળામાં આચાર્ય થયા હતા એટલે સંભવ છે કે, આં સર્વદેવસૂરિ સં. ૧૦૩૭ માં સ્વર્ગસ્થ થયા હશે, પરંતુ બીજી રીતે સં. ૧૧૬૫ પણ મળે છે.

વડગચ્છ

આં જયસિંહસૂરિની પદ્માવલી આ પ્રકારે મળે છે.—

૩૬. આં જયસિંહસૂરિ—તેઓ વડગચ્છના આચાર્ય હતા. આં સર્વદેવસૂરિના હાથે આચાર્ય બન્યા હતા.^૧

૪૦. આં ચંદ્રપ્રભ, ૪૧. આં ધર્મઘોષ, ૪૨. આં શીલગુણ.

૪૩. આં માનતુંગસૂરિ—તેમણે ‘સિદ્ધજયંતી’ ગ્રંથ રચ્યો છે. તેમાં ‘ભગવતીસૂત્ર’માં નિર્દિષ્ટ કૌશાંબીની રાજકુમારી જયંતીના પ્રશ્નોત્તરોનો સંગ્રહ કર્યો છે.

૪૪. આં મલયપ્રભસૂરિ—તેઓ પોરવાડસાતીય શેઠ ગુલંકરના વંશના સેવાકપુત્ર યશોધન, તેમના પુત્ર સુમદેવના પુત્ર હતા. આ વંશમાંથી આં મલયપ્રભ, આં વાદિદેવસૂરિ પરંપરાના આં નં. ૦

૧. તેમની પદ્મપરંપરા અને પૂનમિયા-ત્રિસ્તુતિક મતની પરંપરામાં નામની સામ્યતા જોવાય છે.

૪૩, આં મદનચંદ્ર, આં ઉદયચંદ્ર, આં લલિતકીર્તિ, આં જય-
દેવ, પંં ધનકુમારગણી, સાધ્વી જિનસુંદરી ગણિની, સાધ્વી ચંદન-
બાલા ગણિની વગેરે દીક્ષિત થયાં હતાં.

આં મહાયપ્રભસૂરિએ સંં ૧૨૬૦ માં ‘ સિદ્ધજયંતી ’ ગ્રંથની
વૃત્તિ રચેલી છે. તેની સંં ૧૨૬૧ માં ચોરવાડજ્ઞાતીય શેઠ યશોદેવ-
ની પત્ની શ્રાવિકા નાઉએ પંં સુભલ પાસે મુંકુશિકા ગામમાં પ્રતિ
લખાવી અને તે આં અન્નિતપ્રભસૂરિને તેણે વહોરાવી હતી.

(-પિટર્સનનો રિપોર્ટ ૩, પૃં ૩૭, ૪૩, ૪૫,
જૈનપુસ્તક પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૧૩, ૨૩)

૪૫. આં સમંતભદ્રસૂરિ—સંં ૧૨૮૬ ના ફાગણ સુદિ ૩ ના
ઉદ્દેશમાં તેઓ પોતાને ચંદ્રગચ્છના બતાવે છે.

વડગચ્છના આં માનતુંગના વંશના આં ધર્મચંદ્રના પદ્મધર
આં વિનયચંદ્રના ઉપદેશથી સંં ૧૪૪૩ ના કાર્તિક વદિ ૧૪ ને
શુક્રવારે રાજ વનવીર ચૌહાણના સમયમાં નાડલાઈના ઉજ્જયંતાવ-
તાર તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર થયો હતો. (-પ્રકં ૩૪, પૃં ૬૦૫)

૩૮. આં સર્વદેવસૂરિ—

આં સર્વદેવસૂરિએ સંં ૧૦૨૩ ના માઠ સુદિ ૧૦ ના રોજ
શંખેશ્વરતીર્થમાં લોહિયાણના રાજાને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો.
તે બાર વ્રતધારી શ્રાવક થયો પણ સંયોગવશાત્ બહલાઈ ગયો.
છેવટે પાંચેક વર્ષ પછી ફરીથી એ જ તીર્થમાં તેને દૈવ વ્રતધારી
બનાવ્યો. આ રાજાએ જૈનધર્મનાં આશં કાર્યો કર્યા.^૧

૧. પૂજ્ય જયંતજિજ્ઞેષ મહારાજ જણાવે છે કે, અચલગચ્છની પદ્મ-
વદીમાં આ ઘટનાનો મંં ૭૨૩ આપ્યો છે અને એ સાક્ષર્માં ૩૦૦ વર્ષ
ઉમેરવાથી જરાજર વિક્રમ સંવત સાથે મેળ મળી રહે છે એ રીતે આ ઘટના
સંં ૧૦૨૩ માં બની હતી. (-શંખેશ્વર મહાતીર્થ)

પરંતુ અમને તો આ સંં ૭૨૩ તે વદી લખવાના પ્રારંભનો ચેત્પ-
વાસી મંવત લાગે છે એટલે આમાં ૪૭૨ વર્ષ ઉમેરવાથી વિક્રમ મંવત બનશે.
આ રીતે આ ઘટના સંં ૧૧૯૫માં બની છે, એમ મનાય.

ચંદ્રકુળના સુવિહિત આઠ અલયદેવસૂરિઓ સં ૧૧૨૦ લગ-
લગમાં મૂળ નવ અંગો, પંચાસગ વગેરેની વૃત્તિઓ બનાવી છે
જેનું સંશોધન શ્રી દ્રોણાચાર્ય પાસે કરાવ્યું હતું. એવા એ વિશ્રુત શ્રુતધર
હતા. શ્રી દ્રોણાચાર્યે સં ૧૧૪૬ માં 'ઓધનિર્ધુક્તિ'ની વૃત્તિ રચેલી છે
તેમાં તેમની વિદ્વત્તાનો પરિચય મળે છે.^૧ તેમણે ઘણાંયે ચૌહાણો અને
સોલંકીઓને જૈન બનાવ્યા હતા.

આચાર્યશ્રીના જીવન વિશેષ વિશેષ હકીકત બાંધવા મળતી નથી,
પણ એટલું ચોક્કસ છે કે, તેઓ એમના સમયમાં બહુમાન્ય આચાર્ય
હતા. તેમનો અમય સં ૧૦૬૦ થી સં ૧૧૪૫ સુધીનો કદ્દપી
શકાય. તેમની પાટે પ્રસિદ્ધ વારી આઠ સૂરાચાર્ય થયા, જેઓ સંસારી
સંબંધમાં તેમના ભત્રીજા થતા હતા.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, નવાંગીવૃત્તિની પ્રશસ્તિઓ)

ગુજરાતના રાગ દુર્લભરાજ અને નાગરાજ—બંને ભાઈઓ
નાટોલના ચૌહાણ રાજા મહેન્દ્રની બે સગી બહેનોને પરણ્યા હતા.
એટલે નાટોલના ચૌહાણ રાજાને ત્યાં લીમદેવનું મોસાળ ગણાય. ત્યાં
મંત્રામંદિર અને દ્રોણમંદિર નામે બે ચૌહાણ ભાઈઓ હતા. તે
પૈકી દ્રોણસિંહ તો ગાયપણથી જ જૈન માધુ બની દ્રોણાચાર્યની
પ્રજ્ઞાતિ મેળવી ચૂક્યા હતા. સંત્રામસિંહનો પુત્ર મહીપાલ ત્રિમ

૧. 'ઓધનિર્ધુક્તિ'ની પ્રધામ સખ્યાની ગોર્ધ જુદી જુદી મળે ■ તે
આ પ્રમાણે—

(અ) પ્રધામ : ૧૧૬૪ (૧૧૭૦) —પ્રક્રં ૬, પૃ ૧૨૩.

(બા) પ્રધામ : ૧૧૭૨, સં ૧૧૫૪ માં લખાયેલી પ્રતિ.

(જૂઓ, જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૭)

(૩) एकारसहिं सएहिं अट्टहिं जइएहिं सम्मत्ता ।

प्रन्यामं प्रत्येकाद्वत । गाथा ॥ सवत् ११८१ ज्येष्ठ, कृष्ण ११

सनौ मुनिचन्द्रसाधुना लिखितेति ।

(—જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૨૬)

આ સ્થિતિમાં પ્રધામ ચોક્કસ થઈ શકે એમ નથી. અમે સમકક્ષીન-
તાનો વિચાર કરી અનુમાન કર્યું છે કે ઓધનિર્ધુક્તિની રચના સં ૧૧૪૬ છે.

બુદ્ધિશાળી અને ઉત્તમ' લક્ષણવાળો હતો. અર્જુનમિહિરના 'મરણ બાદ તેની પત્નીએ આ બાબક દ્રોણાચાર્યને સોંપી દીધો હતો. આચાર્યશ્રીએ તેને વ્યાકરણ, ન્યાય, સાહિત્ય તથા મિદાંત શાસ્ત્રોનો પારગામી વિદ્વાન બનાવીને દીક્ષા આપી હતી. તેમણે તેને આચાર્યપદને યોગ્ય બનાવી સૂરાચાર્ય નામ આપીને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યો હતો.

શ્રીદ્રોણાચાર્ય રાજા ભીમદેવના મામા થતા હતા અને સૂરાચાર્ય મામાઈ ભાઈ થતા હતા. આથી પણ તે તેમને ખૂબ માનતો હતો.

એકવાર રાજા લોજે પાટણના રાજપંડિતોની પરીક્ષા કરવા માટે મંધિપાલ મંત્રી સાથે નીચેની ગાથા લખી મોકલાવી—

“હેલા નિદલિય ગદંદકુંભવાઢ્યપઢાવપસરસ્સ ।

સીહસ્સ મિયેળ સમં મિગહોનેહ સંધાણં ॥”

—જે રમત રમતમાં હાથીઓના કુંભસ્થળને તોડવામાં પ્રતાપી છે એવા મિહિરને હરણ સાથે લડાઈ કરવાનું કે મૈત્રી કરવાનું ન શોભે.

ગુજરાતના પંડિતોએ તેનો ઉત્તર ઘડ્યો પણ રાજા ભીમદેવને તે પમંદ ન પડ્યો. આથી રાજાએ આઠ ગોવિંદાચાર્યને રાજસભામાં બોલાવી આ ગાથાનો ઉત્તર આપવા વિનંતિ કરી. ત્યારે સાથે રહેલા આઠ સૂરાચાર્યે તરત જ તેના ઉત્તરરૂપે નીચેની ગાથા બનાવી, કહી મોકલાવી—

“અંધયસુવાળ કાલો મીનો પુહવીમ્મિ નિમ્મિઓ વિહિળા ।

જેળ સર્વપિ ન ગણિયં કા ગણના તુઝાં એકસ્સ ॥”

—વિદાતાએ અંધકના સો પુત્રોના વિનાશ માટે ભૂમિ ઉપર એક ભીમને બનાવ્યો, જેણે સોનેય ન ગણ્યા તો તેની આગળ તારા જેવા એકની શી ગણના ?

રાજા ભીમ તો આ અમલકારહારી રચનાથી ખૂબ ખુશ થયો, ન્યારે રાજા લોજ આ ગાથા સાંભળી ચુપ બની દાંત કચકચાવવા લાગ્યો. તેણે આવા ઉત્તરના રચયિતા સામે યુક્તિથી કામ લેવાનો વિચાર કર્યો.

સં ૧૦૮૪ પછીનો આ પ્રસંગ હતો. શ્રીસૂરાચાર્ય વાચનાચાર્ય પણ હતા. તેઓ શિષ્યોને લણાવતા હતા. તેમને એવો ગર્વ હતો કે મારા શિષ્યોને મારા જેવા ઉચ્ચ કોટિના વિદ્વાન બનાવું. પણ સૌની બુદ્ધિ એકસરખી હોતી નથી. તેથી શિષ્યો અર્થનું બરાબર અવધારણુ ન કરે તો આચાર્યશ્રી તેમને ઓઘાથી શિક્ષા કરતા. આ રીતે મારતાં મારતાં ઓઘાની ઢાંડી વારંવાર તૂટી જતી. આથી આચાર્યશ્રીએ એક શ્રાવક પાસે લોઢાની ઢાંડી લાવવા જણાવ્યું. આ ડ્રોણાચાર્યને આ વાતની બબર પડી ત્યારે તેમણે સ્નેહથી શ્રીસૂરાચાર્યને જણાવ્યું : ‘લોઢાની ઢાંડી એ તો ચમરાજનું શસ્ત્ર છે. સાધુને એ તો પરિવ્રજક છે. આથી એવી ઢાંડી ત્યાજ્ય ગણાય. તું એવી ભૂલ કરીશ મા.’

શ્રીસૂરાચાર્યે નમ્રતાથી જવાબ વાળ્યો કે, ‘પૂજ્યશ્રી ! આપનો હાથ મારા ઉપર છે તો મારામાં એવી નિર્દયતા આવવાની નથી. લોહકંડ બતાવવા માટે છે, મારવા માટે નહીં અને એ પણ મારા શિષ્યોમાં મારા ગુણો જિતવે એ માટે જ પ્રયત્ન છે.’

શુરુજીએ કહ્યું : ‘વત્સ ! તારામાં કયા ગુણો છે ? થોડું’ લવડો ત્યાં અભિમાન આવી ગયું ?’

સૂરાચાર્યે વિનમ્રપણે કહ્યું : ‘પ્રભો ! મને ગર્વ નથી પણ મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, મારે એવા વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર કરવા છે કે જે સર્વ સ્થળે વાદીઓને જીતી લે, આપનું નામ વધારે અને જૈન શાસનને ઉત્તતબનાવે.’

શુરુ મહારાજે હસીને જવાબ આપ્યો : ‘ઝોછી બુદ્ધિવાળા શિષ્યો પાસેથી આવી આશા ન રખાય. તારે જૈનશાસનની ખરેખર પ્રભાવના કરવી જ હોય તો માળવામાં જઈ લોજરાજની પંડિતસભાને જીતી આવ.’

પોતાની વિદ્વત્તા માટે જેને આત્મવિશ્વાસ હતો એવા સૂરાચાર્યે શુરુના આ ટોંજાને આજ્ઞારૂપે વધાવી લીધો. તેમણે શુરુનો આશીર્વાદ માગતાં પ્રતિજ્ઞા કરી કે, ‘હું જ્યાં સુધી લોજરાજની પંડિતસભાને જીતી ન લઉં ત્યાં સુધી હું છ વિગયનો ત્યાગ કરીશ.’

ગુરુએ સૂરાચાર્યની પીઠ થાળડી ‘શાખાશ’ કહી માથે હાથ મૂકીને આશીર્વાદ આપ્યો.

આ તરફ લોજરાજે તેમની ગાથાના ઉત્તરદાયક શ્રીસૂરાચાર્યને માળવા બોલાવવા હ્રત મોકલ્યો. હ્રતે રાજા ભીમદેવ પાસે આવીને શ્રીસૂરાચાર્યને મોકલવા વિનંતિ કરી.

શ્રીસૂરાચાર્યને ગુરુના આશીર્વાદ ઉપર આ કહેણ ઇષ્ટાપત્તિ જેવું લાગ્યું. તેમણે ધારા તરફ પ્રયાણ કર્યું. લોજરાજે શ્રીસૂરાચાર્યને હાથી ઉપર બેસાડી ધારામાં પ્રવેશ કરાવ્યો. તેઓ જિનમંદિરમાં દર્શન કરી ચૈત્યવાસી આચાર્ય ચૂડ સ્વસ્વતીના ઉપાશ્રયમાં આવી જિતયાં.

એક દિવસે લોજરાજને ભુદાં ભુદાં દર્શનોના વિવિધ વિધાનો જોઈ તેઓને એક કરવાનું સૂઝ્યું. તેણે છયે દર્શનોના તેમજ ઉપદર્શનોના હજારેક ધર્માચાર્યોને બોલાવી એક વાડામાં પૂર્યા અને જણાવ્યું કે, ‘તમે સૌ ભુદો ભુદો ધર્મવિધિ બતાવી જનતાને ભ્રમમાં નાખો છો. તો તમે સૌ મળીને એક એવું દર્શન બનાવો કે જનતાને ભ્રમણા ન રહે. તમે આવી વ્યવસ્થા કરશો તો જ અહીંથી છૂટી શકશો.’

સૌએ મળીને શ્રીસૂરાચાર્યને આ વાતની જાણ કરી અને તેમને વિનંતિ કરી કે, ‘ગુજરાત એના વિવેક અને વ્યવહારકુશળતા માટે ખ્યાત છે, આપ ગુજરાતના વિદ્વાન છો, ભુદ્ધિમાન છો તો એવો ઉપાય થોજો કે રાજવીની આવી ભૂલ મટે.’ શ્રીસૂરાચાર્યે તે ધર્માચાર્યોને આસ્વાસન આપ્યું અને તેઓ લોજરાજને મળ્યા.

આચાર્ય : ‘રાજન્! તેં આ પંડિતોને વાડામાં પૂર્યા છે તેથી મને બહુ દુઃખ થાય છે. હું ગુજરાત તરફ જવાને તારી અનુજ્ઞા લેવા આવ્યો છું. ત્યાં જઈને આ ઘટના વિશે હું રાજા ભીમદેવને જણાવીશ.’

લોજરાજ : ‘તમે અમારા અતિથિ છો તેથી હું તમને કંઈ પણ કહી શકું તેમ નથી, પણ તમે એ વાત મને સમજાવો કે આ દર્શનો ભુદાં ભુદાં કેમ છે ?

આચાર્ય : ‘રાજન્! ધારાનગરમાં ૮૪ પ્રાસાદ, ૮૪ ચૌટાં, ૮૪ બજાર વગેરે અલગ અલગ કેમ છે ? તમારા હિસાબે તો એ દરેકને

સૂરાચાર્યે કહ્યું કે, ‘આપની કૃપાથી મૌ મારા વાના થશે’
કવીશ્વર ધનપાલે સૂરાચાર્યને જણાવ્યું કે, ‘આપ ગુપચુપ મારે
ત્યા આવી જાઓ’

ખીજે દિવસે સવારે આઠ ચૂડસરસ્વતીના ચૈત્ય અને ઉપાશ્રયની
ચારે તરફ ઘોડેમવારોની પાકી ચોકી મુકવામાં આવી જીપરી ઘોડે
સવારે આઠ ચૂડસરસ્વતીને જણાવ્યું કે, ‘લોજરાજ સૂરાચાર્યને વિજય
પત્ર આપવા બોલાવે છે તો તેમને મત્વર મોકલો’

સૂરાચાર્ય પગિચ્છિતિને પામી ગયા તેઓ ખરેખરો પ્રથમ
ગરમીમાં મુલટો ઓળખી ન શકે એ રીતે મેલું અને ફાટેલું વસ્ત્ર
પહેરી હાથમાં ઘડો લઈ કવીશ્વરને ઘર આપ્યા ગયા કવિએ પોતાના
ઘરના લોયરામાં તેમને છુપાવી રાખ્યા તે પછી કવીશ્વરને જીવ હેઠો
ગેઠો કે, હવે આચાર્ય બધી જશે કવીશ્વરે એક પાનના વેપારીને
દશ સોનામહોર આપી તેની સાથે આચાર્યશ્રીને ગુપ્તવેશમાં ગુજરાત
તરફ મોકલી દીધા આ ઘડના સં ૧૦૮૪ પછી બની હતી

આ તરફ ધારામાં મુલટોએ ત્રીજો પહોર થતા એક પુષ્ટ દેહવાળા
સાધુને પકડીને લોજરાજની સલામાં હાજર કર્યો લોજરાજ એને
જોઈ આલો ૪ બની ગયો અને તેને સમજાઈ ગયું કે ગુજરાતી સાધુ
મારી સલાને જ નહીં પણ મારી આવાકીને પણ જીતી ગયો છે

રાજા લીમદેવને આ મમાચાર મળતા જ શ્રીદ્રોણાચાર્ય અને
ઝેટલાક રાજપુત્રોએ શ્રીસૂરાચાર્યની સામે ગયા પોતાનો શિષ્ય
હમખેમ પાછો આવી રહ્યો છે એ મમાચારે ગુરુજીને અપાર આનંદ
થઈ રહ્યો હતો શિષ્યે દૂરથી આવતા ગુરુજીને જોયા અને હાથ જોડ્યા
નજીક આવીને તે ગુરુજીના ચરણમાં નમી પડ્યા દ્રોણાચાર્યે શિષ્યના
માથે હાથ દેરવતા કહ્યું ‘સુત્ર! મારી આશા સફળ થઈ છે તારી
માતાની આશા તે પૂર્ણ પૂરી કરી છે તારા આવવાના સમાચારથી
સઘમાં આનંદ વર્તી રહ્યો છે’

સૂરાચાર્યે નમ્રતાથી કહ્યું ‘લગવન! હું ઉતાવળો ઉતાવળો
ધારામાં ગયો અને આપની કૃપાથી લોજની સલાને જીતીને આવ્યો

હું. આ શિષ્યોએ આપને ક્ષરિયાદ ન કરી હોત અને મેં ગર્વથી સલાને છૂતવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી ન હોત તો મારે માથે આપનો વરદ હાથ છે એનું કદાપિ જ્ઞાન થયું ન હોત.’

ગુરુએ કહ્યું : ‘એ પ્રતિજ્ઞા દુષ્કર હતી જ. તું ગયો ત્યારથી આજ સુધી સૌ સાધુઓ તેમજ ધ્રીસંઘે આયંબિલનું તપ ચાલુ રાખ્યું છે. આથી શાસનદેવીએ તારી રક્ષા કરી છે અને તારું મુખ ભેવા સૌ લાગ્યશાળી થયા છે. તું સાચે જ આપ્તજન છે, તું જ એ પ્રતિજ્ઞાને પૂરી શકે.’

રાજાએ કહ્યું કે, ‘આપ સમર્થ છો તેથી જ ત્યાંથી મુખરૂપ અહીં આવી ગયા છો. શું ભોજને કોઈ સંતાન છે ?’

આચાર્યે જવાબ આપ્યો કે, ‘રાજન્ ! આ જીભ ભીમદેવ સિવાય બીજાની પ્રશંસા કરતી નથી. મેં ભોજરાજને હિતશિક્ષા આપી કે, આખૂનો પરમારવંશ ભેદાશે અને ધાગ ધરાતલમાં ધસી પડશે.’

રાજા સહર્ષ બોલી બિઠ્યો : ‘મારો ભાઈ ભોજને છૂતી આવ્યો છે ત્યારે હું પણ ભોજને અવશ્ય છૂતી શકીશ.’

રાજા અને શ્રીસૂરાચાર્યે હાથી ઉપર ગેમ્લીને ધામધૂમથી પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો.

શ્રીસૂરાચાર્યે લાગેલા દોષોનું ગુરુ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું અને શુદ્ધ થયા. તેમણે સં. ૧૦૬૦ માં ગદ્ય-પદ્યમય ‘નેમિનાથચરિત્ર’ની રચના કરી. તે પછી ‘નાભેય નેમિ દ્વિસંધાનકાવ્ય’ રચ્યું. પોતાના શિષ્યોને વાદીન્દ્ર બનાવ્યા. નવા શિષ્યો વધાર્યા, શાસનની વિવિધ રીતે સેવા કરીને છેવટે ૩૫ દિવસનું અનશન કરી સ્વર્ગગમન કર્યું.

તેમના ‘નાભેય નેમિ દ્વિસંધાન’નું સંગ્રોધન કવીશ્વર ધનપાલે કર્યું હતું.

શ્રીસૂરાચાર્ય સમર્થ વાદી, પ્રૌઢ પ્રજ્ઞાવાળા અને ધર્મપ્રચારની ધગશવાળા પ્રભાવક આચાર્ય હતા. તેમનો સમય સં. ૧૦૭૦ થી સં. ૧૧૫૦નો કદખી શકાય.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રકં. ૧૮, પ્રબંધચિંતામણિ)

આઠ ગોવિંદસૂરિ, આઠ વર્ધમાનસૂરિ—

શ્રીગોવિંદાચાર્ય નિર્વૃત્તિકુલના ચૈત્યવામ્ની વાચનાચાર્ય હતા. તેમનું બીજું નામ આઠ વિષ્ણુસૂરિ બાણવા મળે છે. તેમની પાસે ચૈત્યવામ્ની અને સંવેગી એ દરેક શ્રમણો લાણતા હતા. આચાર્ય પણ દરેકને પુત્ર જેવા વાત્સલ્યથી લાણાવતા હતા. ઇતિહાસ તેમના ચરિત્રના માત્ર ત્રણ પ્રશ્નો રજૂ કરે છે. અંલવ છે કે આ આચાર્યે 'કર્મસ્તવ'ની ટીકા રચી હોય.

(૧) ધારાના રાજા ભોજદેવે ગુજરાતના રાજા પ્રથમ ભીમદેવના પંડિતોની પરીક્ષા કરવા માટે હેલાંવાળો શ્લોક ભેઠવ્યો. ત્યારે રાજા ભીમદેવે વાચનાચાર્ય ગોવિંદને રાજસભામાં બોલાવી આ ગાથાને સણસણતો જવાબ આપવાની વિનંતિ કરી હતી. પાસે બેઠેલા સૂરાચાર્યે તેના ઉત્તરમાં તરત જ અંધયં ગાથા બનાવી આપી. પરિણામ એ આવ્યું કે, માળવા અને ગુજરાતની વચ્ચે તરતમાં ઝગડો થયો હતો તે અટકી ગયો અને ભોજરાજાએ આમંત્રણ ભેઠેલી શ્રીસૂરાચાર્યને માળવામાં બોલાવ્યા હતા. (પ્રકર ૩૮)

(૨) તેઓ ગુજરાતના રાજા પ્રથમ કર્ણદેવ (સં. ૧૧૨૦ થી સં. ૧૧૫૦)ના બાલમિત્ર હતા. (પ્રમં. ૨૦)

(૩) રાજા સિદ્ધરાજના સમયે સાંખ્યમતનો વાદી સિંહ આવ્યો હતો, જે અજેય મનાતો હતો. રાજાએ ગોવિંદાચાર્યને વિનંતિ કરી. ગોવિંદાચાર્યની સૂચના મુજબ તેમના જ વિદ્યાશિષ્ય અને લાવ-દેવાચાર્યગચ્છના આઠ વીરસૂરિએ મત્તમયૂરછંદમાં અને અપહ્રુતિ અલંકારમાં વાદની સ્થાપના કરી. વાદી સિંહ તો આ કવિતા સાંભળીને જ મૌન બની ગયો અને ગુજરાતની પંડિતસભાને યશ મળ્યો.

આ ઉલ્લેખો પરથી સ્પષ્ટ છે કે, ગુજરાતના રાજાઓ ભીમદેવ, કર્ણદેવ અને સિદ્ધરાજદેવ ગોવિંદાચાર્યના લક્ષ્મી હતા. વીરાચાર્ય જેવા તેમના વિદ્યાશિષ્યો હતા. તેમનો સમય વિ.સં. ૧૦૮૦ થી ૧૧૮૦ ના મધ્યગાળામાં કંઈપી ચક્રાય એમ છે. આઠ ગોવિંદસૂરિનું બીજું નામ આઠ વિષ્ણુસૂરિ હોય તો તેઓ નિર્વૃત્તિકુલના અને કામ્યગચ્છ-

ના હતા. તેમના પદ્મધર આ૦ વર્ધમાનસૂરિ હતા. આ ગોવિંદાચાર્ય વાયકવંશના આ૦ ગોવિંદસૂરિથી બુદ્ધ હતા.

(-પ્રકૃ ૮, પૃ ૧૮૮, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૪૯)

આ૦ વર્ધમાનસૂરિ—તેઓ ગોવિંદસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે સં ૧૧૬૭ માં શાકટાયનના વ્યાકરણ પર ‘ગણુરત્નમહોદધિ’ નામનો ગ્રંથ સ્વોપસૃત્તિ સાથે રચ્યો છે. તેમાં મૂળરૂપે સ્લોકબદ્ધ નામગણો આપ્યા છે અને તેની ટીકામાં ગણોના પ્રત્યેક પદની વ્યાખ્યા કરી છે. ઉદાહરણો તેમજ વિવિધ વૈયાકરણોના મતો આપી તેને બહુ વિશદ બનાવી છે. ‘ગણુરત્નમહોદધિ’ અને ‘સિદ્ધહિમન્યાસ’ ની રચના સમકાલીન મનાય છે. આ આચાર્યે સિદ્ધરાજના વર્ણનરૂપે કોઈ ગ્રંથની રચના કરી હોય એમ માનવામાં આવે છે.

આ૦ અભયદેવસૂરિ—તેમનો પરિચય અગાઉ (પ્રકરણ ૩૬, પૃ ૨૧૬)માં આવી ગયો છે.

આ૦ મહેશ્વરસૂરિ—તેઓ પ્રસિદ્ધ મોટા જ્ઞાની અને યશસ્વી હતા. તેઓ સં ૧૧૦૦ ના ભાદરવા વદિ ૨ ને સોમવારે શ્રીપથા-પુરીમાં શ્રીવિજય રાજાના સમયે સ્વર્ગે ગયા. તેમને માધુ દેવ નામે શિષ્ય હતા. (જૂઓ, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા ૨, લે ૦ : ૫૪૪)

ફલકન્તામાં શ્રીપૂરણચંદ્ર નહારના જિનાલયમાં—

‘સં ૧૧૫૦ જેઠ શુ ૧૦ મહેશ્વરાચાર્યધ્રાવક’ એવો પ્રતિમા લેખ છે.

(-નહારણનો જૈનલેખસંગ્રહ, લે ૦ : ૩૮૭)

બીજા આ૦ મહેશ્વર માટે (જૂઓ, પ્રકૃ ૩૬, પૃ ૨૧૧)

શ્રીચંદનાચાર્ય—આ આચાર્ય સંખંધી વિશેષ હકીકત મળતી નથી. પ્રાસંગિક વર્ણનોથી એટલું સમજાય છે કે, તેઓ માળવામાં વિક્રમની બારમી શતાબ્દીના પ્રારંભમાં વિદ્યમાન હતા. તેઓ શ્રીધ્ર કવિ હતા, પૃદ્ધ સરસ્વતી બિરુદવાળા હતા. તેમણે સુલલિતપદોવાળી

૧. આ ગ્રંથ ૪૦ સં ૧૮૭૨ થી ૧૮૮૧ સુધીમાં એમ્બલિંગે જાહેર કરી ૭૫૦૫૦ છે.

‘અશોકવતી-કથા’ રચેલી છે. મહાકવિ સોર્ઠીલની ‘ઉદયસુંદરી-કથા’ માં તેમને મહાકવિ તરીકે અને પોતાના મિત્રરૂપે ઓળખાવ્યા છે.

માલવરાજ લોજ (સં. ૧૦૫૨ થી સં. ૧૧૧૨) એક દિવસ સવારે શિલાનું નિશાન કરીને ધનુર્વેદનો અભ્યાસ કરતો હતો, ત્યારે શ્રીચંદનાચાર્ય પધાર્યા અને બોલ્યા કે—

વિદ્વા વિદ્વા ગિલેયં ભવતુ પરમતઃ કાર્મુકર્ત્તાડિતેન

રાજન્ ! પાપાણવેધવ્યસનરસિકતાં મુચ્ચ દેવ ! પ્રસીદ ।

ક્રીડયં ચેત્ પ્રવૃદ્ધા કુલશિસ્ત્રિકુલં કેલિલક્ષ્યં કરોપિ

વ્યસ્તાઽધારા ધરિત્રી નૃપતિલક ! તદા યાતિ પાતાલમૂલમ્ ।

‘હે રાજન્ ! શિલા તો વીંધાઈ ગઈ, હવે ધનુષની રમતથી બસ થયું. હે નૃપતિલક ! જો આ આદત વધતી જાય અને તું કુળપર્વતોને નિશાન બનાવી વીંધવા લાગે તો આ પૃથ્વી આધાર રહિત બની પાતાળના તળિયે ચાલી જાય. માટે હે નરદેવ ! પૃથ્વીને વીંધવા માટેની વધતી જતી આ આદતને તું છોડી દે, પ્રસન્ન થા.’

લોજરાજ આ રીતની પોતાની પ્રથંસા સાંભળીને પ્રસન્ન થયો પરંતુ ખીલ જ પળે આ શ્લોકનો ખીજે કલ્પિત અર્થ ગોઠવીને નિરાશાપૂર્વક બોલ્યો કે, ‘તમને સર્વ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન હોવા છતાં તમે આ રચના ‘વ્યસ્તા ધારા’નો પ્રયોગ કર્યો છે તો ધારાનગરીનો નિકટમાં વિનાશ થવાનું સૂચવે છે. કેમકે, આચીન નિર્મંથોની સહજ રીતે નીકળેલી વાણી કદી જૂઠી પડતી નથી.

રાજા લોજની આ અટકળ સાચી પડી અને ધારા ઉપર નાશની નોખત ગગડી.

હાહલપતિ કલચૂરી રાજા કલ્પદેવ, ગુજરાતનો સોલંકી રાજા ભીમદેવ અને કલ્યાટકનો રાજા સોમેશ્વર—એ ત્રણેયે એકીસાથે ધારા ઉપર હલ્લો કર્યો. લોજ રાજા આથી ગભરાઈ ગયો અને સં. ૧૧૧૨ માં તે જ રાતે મરણ પામ્યો ને ધારા નગરી ધ્વસ્ત થઈ.

(—જુઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૬૬)

ધારા નાશ પામી અને ચંદનાચાર્યની અકસ્માત નીકળી પડેલી વાણી સાચી પડી. અંલવ છે કે, આ ચંદનાચાર્ય ચૈત્યવાસી હશે. તેઓ શીઘ્ર કવિ હતા એ વાત ચોક્કસ છે.

મલધારગચ્છ

ચિત્તોડના સુપ્રસિદ્ધ રાજા અદ્વલદે અલવર વસાવ્યું અને રાણી હરિયદેવીના નામથી હર્ષપુર વસાવ્યું. પુષ્કરની પાસેનું હાંસોટ એ જ હર્ષપુર હતું. ત્યાં શ્રી જૈનસંઘે આં પ્રિયમંથસૂરિની મન્નિઝમા શાખાના પ્રશ્નવાહનકુલના આચાર્યોને પધરાવ્યા અને ત્યારથી એ પ્રશ્નવાહનકુલના શ્રમણોનું ‘હર્ષપુરીયગચ્છ’ નામ પડ્યું. તેમાં વિક્રમની બારમી સદીમાં આં વિજયસિંહસૂરિ થયા. તેમના શિષ્ય આં અભય-દેવસૂરિથી ગુજરાતના રાજા કર્ણદેવ (સં. ૧૧૨૦ થી સં. ૧૧૫૦) ના સમયમાં હર્ષપુરીયગચ્છનું નામ ‘મલધારગચ્છ’ પડ્યું. આ ગચ્છની પરંપરા ઘણાં વર્ષો સુધી ચાલી હતી. તેના આચાર્યો કે શ્રીપૂજેની પરંપરાનો વિચ્છેદ થતાં તેમની ગાદીએ તપાગચ્છના શ્રીપૂજે બેસતા હતા.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૬૭, ૫૬૮)

મલધારગચ્છની પદ્ધતિ આ પ્રકારે મળે છે—

૧. આં અભયદેવસૂરિ—તેઓ હર્ષપુરીયગચ્છના આં વિજયસિંહસૂરિના શિષ્ય હતા. તેઓ શરીર પ્રત્યે એકદમ નિઃસ્પૃહ હતા. વસ્ત્રોમાં માત્ર એક ચોલપટ્ટો અને એક પછેડી (ઉપરનું ચોલવાનું કપડું) પહેરતા હતા. તેઓ નિરંતર છઠ્ઠ-અઠ્ઠમનું તપ કરતા હતા. જાવજીવ સુધી પાંચ વિગયનો ત્યાગ કર્યો હતો. તેઓ મહા-વિદ્વાન હતા. તેમને ચક્રેશ્વરીદેવી પ્રસન્ન હતાં.

ગૂર્જરેશ્વર કર્ણદેવ એક દિવસે બહાર જતો હતો. યુવરાજ (સિદ્ધરાજ) જયસિંહ પણ તેની સાથે હતો. ત્યારે તેમણે મેલા શરીર અને મેલાં કપડાંવાળા આં અભયદેવસૂરિને જોયા. તે આચાર્ય-શ્રીની કડક નિઃસ્પૃહતાથી પ્રસન્ન થઈ તેમને મલધારી (ઓલિયા)નું

ભિક્ષુદ આપ્યું. (સં ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૦)^૧

વિદ્વાન વીરાચાર્યે^૨ તેમને સૂરિમંત્ર આપ્યો. તેઓ સૂરિમંત્રની આરાધનાથી દિનપ્રતિદિન વધુ પ્રભાવક બન્યા. શાકંભરીના રાજા વિશલદેવ (ત્રીજા વિઘ્નહરાજ)ના પુત્ર પ્રથમ પૃથ્વીરાજે (સં ૧૧....) આચાર્યશ્રીના પત્રથી રણુથંભોરના જૈન દેરાસર પર સોનાનો કલશ સ્થાપન કર્યો. આચાર્યશ્રીએ ગ્વાલિયરમાં રાજા ભુવનપાલને ઉપદેશ આપી અહીંના અધિકારીઓએ ભં મહાવીરના દેરાસરનો ઠરવાળો બંધ કરાવ્યો હતો તે ખોલાવ્યો. આચાર્યશ્રીએ ચંદ્રવંશી રાજા એલકે શ્રીપાલની વિનતિથી શ્રીપુર પધારી સં ૧૧૪૨ના માહ સુદિ ૫ ને સ્વિવારે ભં અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. રાજાએ અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથની પૂજા માટે સિરપુર જામ વસાવી આપ્યું અને પ્રતિમાજી જે સ્થળેથી પ્રગટ થયાં હતાં તે સ્થળે જળકુંડ બનાવી આપ્યો. આચાર્યશ્રીએ ત્યાંથી કુલપાકે તીર્થની યાત્રા કરી અને દેવગિરિમાં આવીને અતુર્ભાસ કર્યું.

સોરકનો રાજા ખેંગાર પણ તેમનો ભક્ત હતા.

આચાર્યશ્રીએ મેડતામાં કડમડયક્ષ તથા હબરો બ્રાહ્મણોને પ્રતિજ્ઞાધી ત્યાં ભં મહાવીરસ્વામીનું મંદિર કરાવ્યું. ગુજરાતના રાજવી સિદ્ધરાજ જયસિંહે તેઓશ્રીના ઉપદેશથી પોતાના દેશમાં શાવણ વદિ ૧૨ થી ભાદરવા સુદિ ૪ સુધીના પર્યુષણપર્વ અને અગિયારસ વગેરે દિવસોમાં અમારિ પ્રવર્તાવી હતી, પર્યુષણ બંધ કરાવ્યો હતો.

૧. શ્રીકર્ણો વિરુદ્ તસ્ય મલહારીભયોપયત્ ॥૫॥

(-મનં આં રાજશેખરકૃત 'ન્યાયકંદર્પી'ટીકા 'ની પ્રશસ્તિ,

તથા પ્રાકૃત દ્વાચાત્રપદ્ધતિ પ્રસરિત, સં ૧૩૮૭)

જસત્ મલહારી નામ દિષ્ઠ ક્ષેત્ર નરવદ્ધના ।

(-આં પદ્યેવકૃત સદ્ગુરુપદ્ધતિ)

જયસિંહરાયેજ...મયલધાઓ બોસરિકળ હુક્કારઓ તિ દિષ્ઠ મલહારીતિ નામં ॥ (-જિનપ્રજ્ઞચરિત 'વિવિધનીર્ધકંદર્પ', ૬૯૫ । ૪૦)

અને એ અંગેનું રાજદરમાન આપ્યું હતું.^૧ આચાર્યશ્રીની સૂચનાથી મહામાત્ય શાંતએ ભૂતના અમળીવિહાર જિનમંદિરમાં સોનાના કળશ ચડાવ્યા હતા.

તેમણે અનશન કર્યું ત્યારે તેરમા દિવસના ઉપવાસ વળતે પાટણના મુખ્ય આવક સીયકે ભરમાંદગીમાં મરતાં પહેલાં આચાર્યશ્રીના દર્શનની અભિલાષા દર્શાવી. આચાર્યશ્રીએ ત્યાં જઈને તેને ઉપદેશ આપ્યો. તેની ખાસે યોગ્ય શેત્રોમાં ૨૦ હજાર દ્રમ્ભનું દાન કરાવ્યું. આચાર્યશ્રીએ કુલ ૪૭ દિવસનું અનશન પાળી સં ૧૧૬૮ લગભગમાં પાટણમાં સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગગમન કર્યું. રાજા સિદ્ધરાજ અનશનમાં તેમના ખાસ દર્શન માટે ગયો હતો. આચાર્યના અંતિમ શબની પાલખી નીકળી ત્યારે રાજા તથા તેમના પરિવારે ગઠની પાછલી અટારીએ આવીને તેમના શબનાં અંતિમ દર્શન કર્યાં હતાં. લોકો આચાર્યશ્રીના અગ્નિસંસ્કારના સ્થાનેથી રાખ લઈ ગયા ત્યાં સુધી કે રાખ ન રહી ત્યારે ત્યાંની માટી પણ લઈ ગયા અને એ રીતે ત્યાં મોટો ઊંડો ખાડો બની ગયો. તેમના શરીરની રાખ પણ પ્રભાવશાળી હતી.

આચાર્યશ્રી પરમ શાંત હતા. સૌ કોઈ તેમને જોતાં શાંત બની જતા હતા. તેમને રાજા મહારાજાઓ બહુ માનતા હતા. કેટલાયે મંત્રીઓ તેા તેમના શિષ્ય જેવા પરમભક્ત બની ગયા હતા.

(—આં જયસિંહસૂરિકૃત ‘ધર્મોપદેશમાલા-વિવરણ’ પ્રશસ્તિ, સં ૧૧૬૧; આં રાજશેખરસૂરિકૃત ‘પ્રાકૃત દ્વાયાશ્રયમહા-કાવ્ય-વૃત્તિ’ પ્રશસ્તિ, સં ૧૩૮૭; આં રાજશેખરસૂરિકૃત ‘ન્યાયકંદલીપંજિકા’ પ્રશસ્તિ, સં ૧૩૮૫. આં પદ્મદેવસૂરિકૃત ‘સદ્ગુરુપદ્ધતિ’. આં ચંદ્રસૂરિકૃત ‘મુણિ-

૧. જેન જયસિંહદેવો રાયા મળિઝળ સવલદેસમ્મિ ।

કારાવિઓ અમારિ પજોસવળાદમુ તિહિસુ ॥

एकादशीमुख्यदिनेष्वमारीमकारयत् घासनदानपूर्वम् ।

(—ધર્મોપદેશમ લા વિવરણ, પ્રક ૩૫, પૃ ૬૬)

મુખ્યચરિયં ' પ્રશસ્તિ, સં ૧૧૯૩; આં જિનપ્રભસૂરિ-
કૃત ' વિવિધતીર્થકંડપ ' સં ૧૩૨૭ થી ૧૩૮૯; મહો-
પાધ્યાય ભાવવિવચગણિકૃત ' અંતરીક્ષતીર્થમાહાત્મ્ય ' સં
૧૭૨૫; પિટ૨્નનો રિપોર્ટ, પૃ ૧૦, ૧૧, ૮૬, ૯૬)

૨. આં હેમચંદ્રસૂરિ—તેઓ આં અભયદેવસૂરિના શિષ્ય
હતા. એ સમયે એટલે ગુજરાતના રાજા સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલના
સમયે જૈનશાસનમાં આં હેમચંદ્રસૂરિ નામના ત્રણ સમર્થ આચાર્યો
વિદ્યમાન હતા. મલધારી આં હેમચંદ્રસૂરિ એ સૌમાં ઉમ્મરથી
મોટા હતા. શાંત અને પ્રભાવક હતા.

આં અભયદેવસૂરિના ઉપદેશથી મહામાત્ય પ્રદ્યુમ્ન વૈરાગ્ય
પામ્યો ત્યારે લાખોની મિલકત, રૂપાળી સ્ત્રીઓ-પત્નીઓ, સાહ્યળી
અને મંત્રીપદને છોડી દઈ દીક્ષા લીધી અને શાસ્ત્રો ભણી ગણીને
ગુરુમહારાજના હાથે આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું, તે જ અંતે મલધાર
હેમચંદ્રસૂરિના નામથી જ્યાંતિ પામ્યા.

આં હેમચંદ્રસૂરિ સ્વભાવથી જ નમ્ર, વિનયશીલ, પરમ શાંત,
બહુશ્રુત, સત્યપ્રિય અને સ્થિતપ્રજ્ઞ હતા. તેમની છુવન ઘટનાઓ
અને ગ્રંથોમાં તેમના આ ગુણોની ઝળક મળે છે. તેઓ વધુ પ્રમાણ-
માં ' ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથા 'નું વ્યાખ્યાન આપતા હતા, ત્યારથી
જ એ કથા વધુ પ્રસિદ્ધિ પામી. રાજા સિદ્ધરાજ તેમના નૈસર્ગિક
ગુણોથી આકર્ષાયો હતો. તે તેમના વ્યાખ્યાનમાં પોતાના પરિવાર
સાથે ઘણી વાર જતો હતો અને ચિત્તને સ્વસ્થ બનાવી વ્યાખ્યાન
સાંભળતો હતો. તેમના દર્શન માટે અવારનવાર આવતો હતો.
આલાપ સંલાપ પણ કરતો હતો અને કોઈ કોઈ વાર આચાર્યશ્રીની
રાજમહેલમાં પધરામણી પણ કરાવતો હતો.

રાજાએ એક વાર આચાર્યશ્રીને રાજમહેલમાં પધરાવ્યા. જાય
બેસાડી ઠાલ વગેરે વસ્તુઓથી આચાર્યશ્રીની ત્રણ વાર આરતી
ઉતારી અને આચાર્યશ્રીના ચરણમાં પડીને તેમને પંચાંગ નમસ્કાર

કર્યા. પોતાને માટે પિરસાઈને આવેલા થાળમાંથી આચાર્યશ્રીને ચાર પ્રકારનો આહાર વહોરાવ્યો.

તેણે પોતાનું જીવન સફળ થયું એમ માનીને તેણે સહર્ષ જાહેર કર્યું કે, 'હું માનું છું કે આજે ભગ્ન મહાવીર સાક્ષાત્ મારા આંગણે પધાર્યા છે.'

રાત્રીએ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી ગુજરાતનાં જિનમંદિરો ઉપર સોનાના કળશ ચડાવ્યા.^૧

ભરૂચના દંડનાયક શાંતૂ મહેતાએ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સમલીવિહાર ઉપર સોનાનો કળશ ચડાવ્યો.

ધંધુકા, સાચોર વગેરેના અજોનો જોનોને કનડતા હતા. જોનોની રથયાત્રાના ઉત્સવમાં વિદ્ય નાખતા હતા. રાત્ર સિદ્ધરાજે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી આ કનડગત દૂર કરાવી. રથયાત્રા નિર્વિઘ્ને નીકળી શકે એવો પાકો પ્રબંધ કરાવ્યો. રાત્રના અમલદારોએ સત્તાના મદથી જિનમંદિરના લાગા બંધ કરાવ્યા હતા તે રાત્રીએ ફરીથી ત્યાજી કરાવ્યા કોઈ કોઈ ગામોમાં તો લાગાની રકમ રાજખાતામાં દાખલ થઈ ગઈ હતી તે પણ જોન દેરાસરોને પાછી અપાવી.

(-પિટર્સન રિપોર્ટ, પાન : ૧૪-૧૬)

એક દિવસે રાત્ર સિદ્ધરાજે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી ખુશ થઈ દર સાલ માટે વર્ષના ૮૦ દિવસોમાં અમારિશાસન કર્યું. તે

૧. પ્રતિબોધ્ય સિદ્ધમૂલવમુદ્દાકનકકલસૈયં ।

ઉત્તસિતવાન્ પરિતઃ સ્વદેશ-પરદેશચૈત્યાનિ ॥૧

(-પ્રાકૃત દ્વયાશ્રયકાવ્યવૃત્તિ-પ્રશસ્તિ, અં. ૧૩૮૭, ન્યાયકંદ્વો-

૫ જિકા-પ્રશસ્તિ, અં. ૧૩૮૫, પિટર્સનનો રિપોર્ટ, પાન ૧૪, ૧૬)

સકલનિજધરિત્રીમધ્યમધ્યાસિતાના જિનપતિમગ્નના તુલસાવાલીયુ ।

અનયયદુપદેશાત્ સિદ્ધરાજેન રાજા સ્ફુરદવિરભાસઃ સ્થાપિતા સ્વર્ણકુમ્ભાઃ ॥

(-પિટર્સન રિપોર્ટ, પાન : ૮૯)

શાસન તામ્રપત્ર પર લખાવી આચાર્યશ્રીના ચરણમાં અર્પણ કર્યું.^૧

આં દેવપ્રભાચૂરિ સિદ્ધરાજના એ શાસનને દ્વંકાક્ષરીમાં આરીતે રજૂ કરે છે—‘મલધારી આં અલયદેવના મદ્દરૂપી આકાશમાં આં હેમચંદ્રરૂપી ચંદ્ર બિગ્ધો. રાજા સિદ્ધરાજે તેના વચનરૂપી અમીનું પાન કર્યું અને રાજ્યના સૌ પ્રાણીઓ દીર્ઘાયુષી બન્યા.^૨

આં હેમચંદ્રના ઉપદેશથી પાટણથી ગિરનારતીર્થ અને યત્રુંજયતીર્થનો છ’રી પાળતો યાત્રાસંઘ નીકળ્યો. આચાર્યશ્રી પણ સાથે જ હતા. શ્રીસંઘે વલુથલીમાં પડાવ નાખ્યો. સંઘના પુરુષો અને સ્ત્રીઓ નાહી-ધોઈ શરીરે કેસર ચોળી, બહુમૂલ્ય વસ્ત્રો પહેરી, રત્નજડિત દાગીના ધારણ કરી દેરાસરમાં દર્શન-પૂજા-પ્રભાવના કરી રહ્યા હતા. સંઘપતિ પાસે પણ ઘણું ધન સાથે હતું. આ બધું જોઈ સોરઠના રાજા રા’ખેંગારની દાનત બગડી.

“ સ્વંગારસ્સ મુરદ્વાપહુણો જાયં મળં દુદ્ધં ॥ ” ૬૮

પાસવાનોએ પણ રાજાને ચડાવ્યો કે, ‘રાજન્! સમજ લે કે શુજરાત-પાટણનું ઘણું ધન તારા પુણ્યપ્રતાપે તારે આંગણે આબું છે. માન કે, લક્ષ્મી તને ચાંદલો કરવા આવી છે.

“ તા ગિણ્હ તુમ્હં ઇયં મહારો હોઈ તુહ જહા પોદો ।

સંભાવિઝ્ઝઈ ણાણં ઇકાપ દન્વકોડીઈ ॥૭૦॥ ”

રાજન્! આ સંઘને લૂંટી લે, તારો ખજાનો છલકાઈ જશે. એક કરોડનું લેખું સંભાલે છે.

૧. પ્રતિવર્ષ જીવરક્ષા અશીસ્વહમશીત્વહમ્ ।

યસ્યોપદેશાત્ સિદ્ધેશઃ તામ્રપત્રેન્વલીલિખત ॥૧૦॥

(—પ્રાકૃત દયાત્રયકાવ્યવૃત્તિ-પ્રચરિત, ન્યાયકંદલોપગ્નિકા-પ્રચરિત)

૨. રાજા રાજ્યના કેવળ મનુષ્યોનો જ નહીં પણ સમગ્ર પ્રાણીઓનો રક્ષક બને છે ત્યારે તેનું રાજ્ય બહુ તપે છે. રા’ખેંગાર, રાજા સિદ્ધરાજ, રાજા કુમારપાલ, બાદશાહ અકબર, કમ્બજનરેશ અને મોરબીનરેશ વાપણ કાકોર વગેરે અનેક દાખલાઓ એ અંગે મળે છે.

આ સાંભળી રાજાનું મન પીગળી ગયું. તેણે સર્વસ્વ લૂંટી લેવાનો મનસૂઝો કરી લીધો પણ તેને રાજમર્યાદાનો ભંગ અને અપયશનો મોટો ડર હતો, તેથી શું કરવું એની વિમાસણમાં તે પડી ગયો. તેણે સંઘને જાણી-જોઈને એક દિવસ અહીં વધુ રોકાણ કરાવ્યું. એક દિવસ તે સંઘપતિને મળ્યો જ નહીં. બીજે દિવસે રાજકુટુંબમાં કોઈ મોટું મરણ થયું. આં હેમચંદ્રે રાજા જેંગારનું મન પારખી લીધું હતું તેથી તેમણે આ મરણના ખાનાથી રાજ-મહેલમાં જઈ રાજાને ઉપદેશ આપ્યો. રાજાની નીતિના માર્ગે દોર-વણી આપી. રાજાએ પણ ઉપકાર માની પ્રસન્ન થઈને સંઘને આગળ પ્રયાણ કરવાની રજા આપી. સંઘ ત્યાંથી રવાના થઈ શત્રુ-જયતીર્થની યાત્રા કરી પાટણ ગયો.

શ્રીસંઘે ગિરનારતીર્થને ૫૦,૦૦૦ અને શત્રુજયતીર્થને ૩૦,૦૦૦ પારુથયની ભેટ ધરી હતી.

(આં ચંદ્રસૂરિકૃત મુણિસુવ્વયચરિયં, ગાથા : ૬૩ થી ૭૬)

મલધાર હેમચંદ્રસૂરિએ નીચે પ્રમાણેના અંધોની રચના કરી છે, જેનું પ્રમાણ લગભગ લાખ શ્લોક જેટલું થાય છે—^૧

૧. આવશ્યક ટિપ્પણક આવશ્યકપ્રદેશવ્યાખ્યા, અં : ૫૦૦૦.
૨. સયગ કમ્ભગ્ગ થ વિવરણ, અં : ૪૦૦૦.
૩. અણુઓગદારસુત્તવિત્તી, અં : ૬૦૦૦.
૪. ઉવએસમાલા-પુખ્તમાલાપગરણ મૂલ, અં : ૧૪૦૦૦.
૫. પુખ્તમાલા સ્વોપજવૃત્તિ, અં : ૧૪૦૦૦.
૬. જીવસમાસવિવરણ, અં : ૭૦૦૦, સં ૧૧૬૪ ના ચૈત્ર સુદિ ૪ ને સોમવાર, પાટણ. (તેમણે સં ૧૧૬૪ માં રચેલા આ

૧. પ્રત્યક્ષવિનિર્માતા નિર્ગ્ન્યાના વિશેષક ॥૮॥

(—આપકંદલીપ નિકા-પ્રશસ્તિ)

येन प्रवितप्रन्यस्य लक्ष्यमेकं मनाक् सनम् ॥

(—આં જયસિંહસૂરિકૃત ‘ધર્મોપદેશમાલા વિવરણ’)

વિવરણની તાડપ્રતિ આજે ખંભાતમાં વિદ્યમાન છે. એટલે અંધકારના હાથે જ લખાયેલી આ પ્રતિ ગણાય છે.)^૧

૭. લવભાવના-મૂલ, સં. ૧૧૭૦, મેડતા અને છત્રાપદ્મી.

૮. લવભાવના સ્વોપનવૃત્તિ, અં. ૧૩૦૦૦, સં. ૧૧૭૦, મેડતા-છત્રાપદ્મી.

૯. નંદિમુત્ત ટિપ્પન.

૧૦. વિસેસાવસ્સય બહુદૃષ્ટિ, અં. : ૨૮૦૦૦, સં. ૧૧૭૫.

તેમને ‘વિસેસાવસ્સય’ વૃત્તિ રચવામાં ૧. પં. અભયકુમાર, ૨. પં. ધનદેવ ગણિ, ૩. પં. જિનભદ્ર ગણિ, ૪. પં. લક્ષ્મણ ગણિ, ૫. મુનિ વિભુધચંદ્ર, તથા ૬. સાધ્વી આણંદશ્રી મહત્તર અને ૭. સાધ્વી વીરમતી ગણિનીએ સહાય કરી હતી.

તેમના અંધોમાં લવણીરુતાનો પરિચય આ પ્રકારે મળે છે—
‘મને ગુરુજનોએ જ્ઞાન આપ્યું છે. હું તેમાંથી જે જે સમજ્યો છું તેને આત્મસ્મરણ માટે મેં અહીં ગોઠવ્યું છે. આમાં જે જે દોષો હોય તે મુનિજનોએ મારા ઉપર પ્રસન્ન બનીને શોધવા. કેમકે જગતમાં સૌ કર્મને આધીન છે. સૌ છઠ્ઠસ્થ છે અને મારા જેવા તો સદ્બુદ્ધિ વિહોણા છે, ને મતિવિગ્રમ તો કેને થતો નથી?’ (—આવસ્સય ટિપ્પન)

તેમના શિષ્યોમાં ચાર બહુ પ્રસિદ્ધ હતા.

૧. આં. વિજયસિંહસૂરિ—તેમણે સં. ૧૧૬૧ ના માહ વદિ ૯ ના રોજ કૃષ્ણર્ષિના શિષ્ય આં. જયસિંહસૂરિની ‘ધર્મોપદેશમાલા’ ગાથા : ૬૮ નું વિવરણ અં. : ૧૪૪૭૧ રચ્યું, જેમાં તેમના ગુરુભાઈ પં. અભયકુમાર ગણિએ સહાય કરી હતી. આ આચાર્ય ધણી રૂપાળા અને શાંત હતા.

૨. આં. ચંદ્રસૂરિ—તેઓ લાટદેશના નાણાપ્રધાન મંત્રી હતા.

૩. આં. વિભુધચંદ્ર—તે પણ લાટદેશના મંત્રી હતા. તેમણે મંત્રીપદ તજી દઈ સીક્ષા લીધી. તેમણે ગુરુદેવની ‘વિસેસાવસ્સય’ની

બૃહદ્વૃત્તિનું તથા આં ચંદ્રસૂરિએ રચેલા ‘મુણિસુવચચરિયં’ નું સંગ્રોધન કર્યું હતું. તેમના શિષ્ય ઉપાધ્યાય પદ્મચંદ્ર હતા.

૪. ૫૦ લક્ષ્મણ ગણિ—તેમણે સં ૧૧૯૯ના માહ સુદિ ૧૦ના રોજ ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલના રાજ્યમાં માંડલમાં ‘સુપાસનાહચરિયં’ ગ્રંથાગ્ર : ૧૦૦૦૦ પ્રમાણ રચ્યું છે.

આં હેમચંદ્રસૂરિએ ઘણી ધર્મપ્રલાવના કરી હતી. ગિરનાર તીર્થનો કળાએ અપાળ્યો હતો. અમારિ પ્રવર્તાવી હતી. સાધુઓનો થતો પરાજય નિવાર્યો હતો. ચૈત્યવાસનો ફેલાવો ન થાય એ માટે તેમણે સક્રિય પ્રયત્ન કર્યો હતો. જિનમંદિરો માટે થતાં વિદ્વો દૂર કરાવ્યાં હતાં. લગભગ એક લાખ શ્લોક પ્રમાણ ગ્રંથોની રચના કરેલી છે.

તેઓ સાત દિવસનું અનશન કરી પાટણમાં સ્વર્ગે ગયા. રાજ સિદ્ધરાજ તેમની સ્મશાન યાત્રામાં થોડાએક માર્ગ સુધી સાથે ગયો હતો અને એ રીતે પોતાનો આચાર્યશ્રી પ્રત્યેનો હાર્દિક પૂજ્યભાવ વ્યક્ત કર્યો હતો.

આચાર્યશ્રી પરમનૈષ્ઠિક ૫૦ શ્લોકાંબચાર્ય ભટ્ટારક તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા. એક દર તેઓ વિક્રમની બારમી શતાબ્દીના પ્રભાવક આચાર્ય હતા.

(જૂઓ, જીવસમાસની સ્વલિખિત પ્રત)

(—આં ચંદ્રસૂરિકૃત ‘સણુયકુમારચરિયં’ અને ‘મુણિસુવચ-ચરિયં’ પ્રશસ્તિઓ, આં વિજયસિહસૂરિકૃત ‘ધર્મપદેશ-માલાવિવરણ’-પ્રશસ્તિ, ૫૦ લક્ષ્મણગણિકૃત ‘સુપાસનાહ-ચરિયં’ પ્રશસ્તિ; આં દેવપ્રભસૂરિકૃત ‘ન્યાયાવતાર દ્રિપન, આં દેવલદ્રકૃત ‘પાંડવાચન’; આં રાજશેખરસૂરિકૃત ‘ન્યાયકંદલીપંજિકા-પ્રશસ્તિ અને પ્રાકૃત દ્વયાશ્રયમહા-કાવ્યવૃત્તિ’-પ્રશસ્તિ; પિટર્સન રિપોર્ટ પાં ૮૯ થી ૯૬, જૈનસત્યપ્રકાશ ક્રમાંક ૧૩૬; ‘જૈન’ અંક તા-૨-૧૦-૧૯૨૭. પાન ૬૬૭)

૨. આં હેમચંદ્રસૂરિ પોતે ‘જીવસમાસની વૃત્તિ’ માં પોતાનો પરિચય આપે છે કે, ‘યમ, નિયમ, સ્વાધ્યાય અને પદ્મચંદ્રના નુષ્ઠાનરત,

પરમનૈષ્ઠિક પંડિત શ્વેતાંબરાચાર્ય ભટ્ટારક શ્રીહિમચંદ્રાચાર્યે સં ૧૧૬૪ ના ચૈત્ર સુદિ ૪ ને સોમવારે પાટણમાં જયસિંહના રાજ્યમાં 'જીવન્મુક્તિ' (અં ૦ : ૭૦૦) લખી છે. આ પ્રતિ આજે ખંભાતના ભંડારમાં વિદ્યમાન છે. (—પ્રશસ્તિ : ૧૪)

આં હિમચંદ્રસૂરિના ચાર શિષ્યો પ્રસિદ્ધ હતા. આ, સિવાય ખીજા શિષ્યો પણ હતા. તેમની પણ જે શિષ્યપરંપરા ચાલી તે આ પ્રકારે છે—

૩. મલધારી ભટ્ટારક માધવચંદ્રસૂરિ—તેઓ ધર્મ, ઉપશમ અને દમની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ હતા.

૪. ભં ગમ્ભૃતચંદ્રસૂરિ—તેઓ ભરત પોરવાલના વંશજ પદ્મસિંહ પોરવાલની પુત્રી મોહિણીદેવી, જે કટુકરાજ પોરવાલની પત્ની હતી, તેને અમૃતલાલ નામે પુત્ર હતો. તેઓ ભં માધવચંદ્રના શિષ્ય થયા અને ભટ્ટારક બન્યા.

તેઓ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી, મોટા તપસ્વી, મહાત્યાગી, વિદ્વાન, મોટા વાદી અને સર્વ વિદ્યામાં પ્રવીણ હતા. જૈનશાસનની રક્ષામાં સમર્થ હતા. તેઓ જંગમ સરસ્વતી સ્વરૂપ હતા. એક વાર તેઓ વિહાર કરતા કરતા ખંભાણવાડુ—પાટણમાં પધાર્યા. ત્યારે અહીંના શાસક રાજા રણધીરનો પુત્ર બદલાલનો માંડલિક ભૂલો નામે ઠાકોર હતો, તે ઠાં ગોહિલનો પુત્ર હતો. એ સમયે ખંભાણવાડુમાં શ્રીમાત્રીજ્ઞાતિની શાખા શુર્જવંશના જૈનો હતા, તે સૌ ભં અમૃતચંદ્રસૂરિના ભક્તો હતા. તેમાંનો એક શુર્જવંશનો શેઠ રત્નહણ (દેવણ) નામે વિદ્વાન હતો. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતભાષાનો જાણકાર હતો અને વિવેકી જૈન હતો. તેને પંપાઈ નામે પત્નીથી ત્રણ પુત્રો થયા. તે આ પ્રમાણે—

(૧) સિંહ—શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી શ્વેતાંબર જૈન હતો. તે અલણ હતો પણ ભં અમૃતચંદ્રસૂરિની કૃપાથી સરસ્વતીદેવીનું વરદાન મેળવી

૧. આ ખંભાણવાડુ તે ખાંભાણવાડા તીથ કે વરનાજ મંત્રવે છે અને બદલાલ તે શુર્જવંશર કુમારપાલનો વિરોધી રાજા બદલાલ સંભવે છે.

(જુઓ, પ્રકર ૩૫, પૃ ૧૦૮)

સિદ્ધ મારન્વત બન્યો. તે આગ લાપાનો પિઠાન હતો. પં૦ સિદ્ધે
મ૦ મા બલડવાડુમા અપભ્રંશલાપામા ‘પન્નુત્તકકહા’ (પન્નુત્ત
અગ્નિ)ની રચના કરી હતી તેણે આ કથામા દરેક મધિના છેડે
શાહ્નલવિકીડિત છદમા બનાવેલો એકેક શ્લોક બોલ્યો છે, જેમા
તેણે જરૂરી બાબત તથા પોતાનો અને પોતાના વશનો પરિચય
જૂ કર્યો છે

(૨) શુભ કર—તે પ્રેમાળ હતો અને મનનનો પ્રિય હતો.
વિદ્વાન અને જ્ઞાની હતો રાગના જેવો પ્રભાવશાળી હતો.

(૩) આધારણુ—તે દેખાવડો હતો અને જૈનધર્મમા અત્યંત
પ્રેમવાળો હતો. (—પન્નુત્તકકહા)

૩ આ૦ ચદ્રસૂરિ—તેઓ ગણ મિદ્ધગળના લાટદેશ ખાતેના
નાણાપ્રધાન હતા તેમણે રાજમુદ્રા છોડી દઈ સાધુમુદ્રા પ્રહણ
કરીને જૈનધર્મની પ્રભાવના કરી હતી.

તેમણે નીચે મુજબના પ્રશ્નો બનાવ્યા છે—

૧ મુણિમુવ્વયચરિય—અથામ ૧૦૯૬૪ તેઓ જ્યારે ધોળકામા
આવ્યા અને શેઠ ધવલ પોરવાડના ભગવાનમહીના નામથી ઓળખાતા
ભ૦ મુનિમુવ્વતત્ત્વામીના દર્શન કરવા પધાર્યા ત્યારે શેઠે તેમને ‘મુનિમુવ્વત
ચરિત્ર’ રચવાની વિનંતિ કરી આથી આચાર્યશ્રીએ આશાવલ્લમા શેઠ
નાગિલ શ્રીમાદીના પુત્રોની વમતિમા ચતુર્માસ નિર્ગમન કર્યું અને
મ૦ ૧૧૯૩ ના આસો વદિ અમાવાસ્યાના દિવસે આ ચરિત્રની રચના
પૂર્ણ કરી ‘સણકુમારચરિય’ તેનો જ અવાતર ભાગ છે.

૨ સજ્જહણીસુત્ત—આ૦ નિમલદ્રઝણિ ક્ષમાશ્રમણનો ‘સજ્જ
હણીસુત્ત’ના આધારે આ ગ્રંથની રચના કરી.

૩ લઘુસમાસ—ગોળ ‘ક્ષેત્રસમાસ’માથી ઉદ્ધારૂપે આ
ગ્રંથની રચના કરેલી છે તેની પ્રારભગાથા આ પ્રકારે છે—

‘નમિત્તુ વીર સયલ્લથમાસગ ।’

આ૦ ચદ્રસૂરિની પાઠે બે આચાર્યો થયા

(૧) આ૦ મુનિચદ્રસૂરિ. (જૂઓ, પટ્ટાક ૪)

(૨) આં દેવપ્રભસૂરિ—તેઓ એમના સમયના પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન હતા. આં મુનિચંદ્રસૂરિએ તેમને આચાર્યપદવી આપી હતી. તેમણે પોતાના ગુરુએ રચેલા ‘સંગહણીમુત્ત’ અને ‘ખિત્તસમાસ’ની વૃત્તિઓ રચી છે. જેમાં આગમ-અથો, ટીકાઓ વગેરેના આધારે ભૂગોળ-ખગોળનું વિશદ પ્રતિપાદન કરેલું છે. તેમણે ‘ન્યાયાવતાર’ પર આં સિદ્ધિર્ષિએ રચેલી વૃત્તિ ઉપર ટિપ્પન રચેલું છે.

૪. આં મુનિચંદ્રસૂરિ—જેમણે ચૌલુક્યવંશી રાજા આનંદને દીક્ષા આપી હતી. તેમના વિશે પ્રસંગ એવો બન્યો કે, એક દિવસ રાજા આનંદ શિકારે ગયો હતો ત્યાં તેને લારે કષ્ટનો અનુભવ થયો. આં મુનિચંદ્રસૂરિનાં દર્શને જઈને તેણે પોતાની વીતક કથા કહી. તે ઉપરથી તેમણે ઉપદેશ આપ્યો અને તે વૈરાગ્યવાસિત થતાં સંસારની માયાતણ હર્ષઆં મુનિચંદ્રના ચરણે ગયો અને દીક્ષા અંગીકાર કરી.

આં મુનિચંદ્રસૂરિની પાઠે ત્રણ આચાર્યો (૧) આં દેવાનંદસૂરિ, (૨) આં દેવપ્રભસૂરિ, (૩) આં યશોભદ્રસૂરિ થયા.

૫. આં દેવપ્રભસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી ધોળકાના રાજા વીરધવલે માંસ, શિકાર અને મદિરાનો ત્યાગ કર્યો. તે રાજા તેમના ઉપદેશથી તત્ત્વનો જાણકાર અને બુદ્ધિશાળી બન્યો હતો.

(—પ્રબંધચિંતામણિ)

આચાર્યશ્રીએ પાંડવાયન તથા ધર્મસાર (મૃગાવતીચરિત્ર) અથો રચ્યા છે. આ પાંડવાયનને આં યશોભદ્રસૂરિ જોઈ ગયા હતા અને જ્ઞાનમૂર્તિ આં નરચંદ્રસૂરિએ પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર તેનું અથોધન કર્યું હતું. તેઓ પોતાને કોટિક ગણ, વૃક્ષસમાન ફેલાતી મધ્યમા શાખા, પ્રસ્નવાહન કુલ, સુમનોથી શોભતા હર્ષપુરીયગચ્છ અને મલધારગચ્છના બતાવે છે.

(—પાંડવાયન પ્રશસ્તિ)

૬. આં નરચંદ્રસૂરિ—આં દેવાનંદસૂરિ અને આં દેવપ્રભસૂરિની પાઠે આં નરચંદ્રસૂરિ થયા. તે જ્ઞાનમૂર્તિ હતા.

૧. દેવાનન્દગુનીશ્વરપદપદ્મસેવનકથાટ્કરણઃ ।

જ્યોતિઃશાસ્ત્રમર્ચાદ્ નરચન્દ્રાક્યો મુનિપ્રારઃ ॥ (—નારચંદ્ર ન્યાતિપૃ)

આં નરચંદ્રસૂરિ ભારે બુદ્ધિશાળી હતા તેમને સરસ્વતી પ્રસન્ન હતાં. તેઓ મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલના મોસાળ પક્ષના ધર્માચાર્ય હતા. તેઓ મંત્રી વસ્તુપાલના ગાઠ સંબંધમાં હતા. તેઓ તેમને ખૂબ માનતા હતા. તેમણે તેમના સંબંધથી જ મં ૧૨૭૬-૭૭ માં શત્રુજયતીર્થનો છંદો પાળતો સંઘ કાઢ્યો હતો. આચાર્યશ્રીએ મંત્રી વસ્તુપાલના માથે હાથ મૂક્યો હતો. પોતે છેલ્લા બિમાર પડ્યા ત્યારે મહામંત્રી વસ્તુપાલને જણાવ્યું કે, ‘હવે મારું આયુષ્ય પૂરું થયું છે અને તું પણ અગિયારમે વર્ષે (મં ૧૨૮૮ના ભાદરવા સુદિ ૧૦ અથવા મં ૧૨૮૬ માહ સુદિ . ગવિવારે સ્વર્ગવામી બનીશ તેમણે આ પ્રમાણે કહી મંત્રીને ધર્મોપદેશ આપ્યો. અને મં ૧૨૮૮ ના ભાદરવા સુદિ ૧૦ ના રોજ સ્વર્ગવામ કર્યો. રાજગચ્છના આં પ્રધુમ્નસૂરિએ આં નરચંદ્રસૂરિ પાને ‘ઉત્તગધ્યનમૂત્ર ’નું અધ્યયન કર્યું હતું. રાજપુરોહિત સોમેશ્વરદેવે આં નરચંદ્રને ‘કીર્તિકૌમુદી ’મા મહાકવિ તરીકે નવાજ્યા છે

આં નરચંદ્રસૂરિએ નીચે પ્રમાણેના પ્રથો ગ્થેલા બાણવા મળે છે—

- (૧) યમકમય ચતુર્વિંશતિ નિનરાજસ્તોત્ર, મુત્તિકાબ્યો મુભાષિતો.
- (૨) કથા ૧૫ ગ્લમાગર, મંત્રાં વસ્તુપાલની પ્રેરણાથી રચના કરી
- (૩) ન્યોતિપૂસાર (નારચંદ્ર જૈન ન્યોતિપૂ)
- (૪) શ્રીધરકૃત ‘ન્યાયકદલી’ ઉપર દિપ્તન ?

તત્ત્વમિવો દેવપ્રમસૂરિ કિલ પાન્ડવાયનચરિત્રમ્ ॥૧૩॥

તદીયસિંહાસનસાર્વભૌમ સૂરીશ્વર શ્રીનરચન્દ્રનામા ॥૧૪॥

(—ન્યાયકદલી પ્રશરિત)

૧. મહર્ષિ કણ્વાદના ‘તર્કમયદ’ ઉપર પ્રશસ્તપાદે બાળ્ય રચ્યું છે, તેના ઉપર ચાર ટીકાઓ બની છે—૧. બ્યોમસિનાચાર્યની બ્યોમવતી, ૨ શ્રીધરાચાર્યની ન્યાયકદલી, ૩ ઉદયનાચાર્યની કિરણાવતી અને ૪. શ્રીવત્સાચાર્યની લીલાવતી.

આં નરચંદ્રસૂરિએ ‘ન્યાયકદલી’ પર દિપ્તન રચ્યું છે અને આં રાજશેખરસૂરિએ ‘પંજિકા’ રચી છે.

(૫) મુસારિકૃત ‘અનર્ધરાધવ’ પર ટિપ્પન (અં : ૨૩૫૦) આં વિમલસૂરિની પ્રેરણાથી રચ્યુ.

(૬) સિદ્ધહેમ-પ્રાકૃતદીપિકા, અં : ૧૫૦૦.

(૭) સંખોહપંચાસિયા ઉપદેશ.

(૮-૯) ગિરનાર પર મંત્રી વસ્તુપાલે બંધાવેલા જિનમંદિરની બે પ્રશસ્તિઓ સં ૧૨૮૮.

(૧૦) વસ્તુપાલ પ્રશસ્તિ, શ્લોક ૨૬.

આં ઉપરાંત તેમણે આં દેવપ્રભના ‘પાંડવાયન’ તથા આં ઉદયપ્રભસૂરિના ‘ધર્માબ્યુદયમહાકાવ્ય’ (સં ૧૨૮૮)નું સંશોધન કર્યું હતું.

આં નરચંદ્રના^૧ શિષ્યે રચેલા અંથો નીચે મુજબ જણવા મળે છે—

(૧) આં નરેંદ્રપ્રભસૂરિ—તેઓ આં નરચંદ્રના પ્રિય શિષ્ય હતા. મોટા તપસ્વી અને પ્રકાંડ વાદી હતા. તેમણે ઘણા વાદીઓને જીત્યા હતા, રાજાઓને પ્રતિબોધ કર્યો હતો. મહામાત્ય વસ્તુપાલના આગ્રહથી તેમણે ‘અલંકારમહોદધિ’ (પ્રકાશ : ૮) નામે અંથની રચના કરેલી છે. તેના ઉપર સ્વોપનવૃત્તિ પણ રચી છે. ‘કાકુસ્થકેલિ’ (અં : ૧૫૦૦) ‘વિવેકપાદપ, વિવેકકલિકા’, ગિરનાર પર મંત્રી વસ્તુપાલે બંધાવેલા જૈન મંદિરની પ્રશસ્તિઓ સં ૧૨૮૮ વગેરે રચ્યાં છે. તેમણે રચેલું ‘કાકુસ્થકેલિ’ એમના સમયમાં લખવાયું હતું.

(૨) આં પદ્મદેવસૂરિ.

(૩) પં શુભવદ્વલ—તેમણે આં નરચંદ્રની પ્રેરણાથી અં ૧૨૭૧ માં ‘વ્યાકરણચતુષ્કિકા’ રચી છે.

(—વસ્તુપાલચરિત્ર, ન્યાયકંઠલીપિજિકાપ્રશસ્તિ, ન્યોતિપ્રસાર પ્રશસ્તિ, દિનશુદ્ધિદીપિકા પ્રસ્તાવના, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં : ૨૪, પૃ ૪૦૩; ડૉં ભોગીલાલ સાંટેસરાકૃત ‘વસ્તુપાલનું વિદ્યામંડલ’)

મહાકવિ ધનપાલ—

મધ્યદેશના સાંકાશ્યનગરનો ગ્રાહણ દેવર્ષિ પોતાના પરિવાર સાથે ધારાનગરીમાં આવીને વસ્યો હતો. તે વસ્તુતઃ—

‘શાસ્ત્રેષ્વધીતી કુગલઃ કલાસુ વન્ધે ચ વોવે ચ ગિરાં પ્રકૃષ્ટઃ ।’

ની ઉક્તિ મુજબ હતો. તે શાસ્ત્રજ્ઞ, કલાકુશલ, જ્ઞાની, તાર્કિક અને મિષ્ટભાષી હતો. દેવર્ષિ પોતે જૃહસ્પતિ જેવો વિદ્વાન, પુણ્યશાલી, રાજમાન્ય અને મોટો દાની હતો. તે ધારાનગરીમાં ઉત્કર્ષ પામ્યો. તેણે એકદુ કચેલું ધન ભૂમિમાં દાટી રાખ્યું હતું, પણ તેની કોઈને માહિતી નહોતી. તેને સર્વદેવ નામે પુત્ર હતો. તેની પત્નીનું નામ સોમશ્રી હતું. તેમને ધનપાલ અને શોભન નામે એ પુત્રો હતા.

પંઠ સર્વદેવે પોતાના પિતાએ દાટેલા ધનનું સ્થાન જાણી લઈ પુષ્કળ ધન પ્રાપ્ત કર્યું હતું તેના જહલામાં તેણે આચાર્યશ્રીને પોતાનો નાનો પુત્ર શોભન સોંપ્યો હતો. કવિ ધનપાલ, જે મુજ-રાજ અને લોજરાજનો પુરોહિત હતો, તેણે રાજના કાન ભંભેરીને માળવામાં જૈન શ્વેતાંબર સાધુઓના વિહાર માટે પ્રતિબંધ મુકાવ્યો હતો. શોભનાચાર્ય વાચનાચાર્ય જન્યા પછી ધારામાં આવ્યા અને કવિ ધનપાલને જૈન સિદ્ધાંતોનો ખ્યાલ આપીને જૈન બનાવ્યો. પછી તો તેણે આઠ મહેન્દ્રસૂરિને ધારામાં પધરાવી માળવામાં જૈન સાધુઓના વિહારનો પ્રતિબંધ દૂર કરાવ્યો.

કવિ ધનપાલ અને શોભનાચાર્ય એ બંને પ્રકાંડ વિદ્વાનો હતા. તેમની પ્રથમ મુલાકાત કડક શબ્દોથી થઈ હતી અને છેવટે મિષ્ટભાષામાં પરિણામ પામી હતી. એ રમુજ મુલાકાત જાણવા જેવી છે—

ધનપાલ—ગર્દમદન્ત ! મદન્ત ! નમસ્તે ।

શોભનાચાર્ય—કપિવૃષ્ણાસ્ય ! વયસ્ય ! સુસં તે ? ।

ધનપાલ—અહો ! તમે પણ વિદ્વાન માલમ પડે છે. તમે તો જોલવાની છટામાં મને પણ છતી લીધો, પણ ખતાવો કે, અહીં તમે કોના અતિથિ થયા છે ?

શોભન—મહાકવિ ધનપાલના.

તેમણે સં. ૧૦૧૦ માં વડગચ્છના આ. મુનિલંક્રસૂરિએ રચેલા 'શાંતિનાથચરિત્રમહાકાવ્ય'નું સંશોધન કર્યું હતું. આ કાવ્યકર્તા તેમને સૌમ્યભૂતિ તરીકે નવાજે છે.

(-શાંતિનાથચરિત્ર પ્રચલિત, શ્લોક ૧૧)

માર્ધ પુનમિયાગચ્છના આ. પં. જ્ઞાનચંદ્રે 'રત્નાકરણવતારિકા' ઉપર ટિપ્પણ રચેલું છે તેનું પણ તેમણે જ સંશોધન કર્યું હતું. આ સિવાય તેમણે 'મૂરિમંત્રવિચાર' નામે કૃતિ રચેલી છે.

આ. રાજશેખરસૂરિના શિષ્ય પં. સુધાકલશે સં. ૧૩૮૦ માં 'અંગીતોપનિષદ', સં. ૧૪૦૬ માં 'અંગીતોપનિષદસાર' (અ. ૦૬) રચ્યા છે.

આ. મુનિશેખરસૂરિ—તેમનો સં. ૧૪૨૮ ના વૈશાખ વદિ ૧ નો પ્રતિભાલેખ મળે છે.

૧૧. આ. મુનિસાગરસૂરિ—તેમના સં. ૧૫૫૪, સં. ૧૫૫૫ ના પ્રતિભાલેખો મળે છે.

૧૨. આ. શુભાગરસૂરિ—ભ. શુભમુંદરના (?) સં. ૧૫૨૨ના પ્રતિભાલેખો મળે છે.

આ. શુભસાગરજીની પાટે આ. લક્ષ્મીસાગરસૂરિ થયા. તેઓ સં. ૧૫૪૮ માં આચાર્ય થયા. મં. ૧૫૭૫ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમણે 'વસ્તુપાલરાસ'ની રચના કરેલી છે.

મહધારગચ્છના જૈનો—

મહધારગચ્છના આચાર્યોએ બનાવેલાં જૈનગોત્રોનાં નામો નીચે મુજબ મળે છે—

૧. પગારિયા (ગોલીયા, કોડારી, ચીંધી), ૨. ઠોડારી, ૩. ગિરિયા, ૪. જાંબ, ૫. મંગ, ૬. ગણેશ અને ૭. ખીમસર.

આ ગોત્રો મહધારગચ્છના મુનિવંશ અને ધીપૂજેની પરંપરાનો વિચિત્ર યત્નાં તપગચ્છના ધીપૂજેની મતામાં આવ્યાં છે. એટલે આજે આ ગોત્રો તપગચ્છનાં મનાય છે.

(-મહધારગચ્છના કૃતગુરુઓની વરીઓના આધારે)

મહાકવિ ધનપાલ—

. મધ્યદેશના સાંકાશ્યનગરનો ગ્રાહ્યણ દેવર્ષિ પોતાના પરિવાર સાથે ધારાનગરીમાં આવીને વસ્યો હતો. તે વસ્તુતઃ—

‘ગાલ્હેષ્વર્ધાતી કુઝાલઃ કલાસુ વન્ધે ચ વૌવે ચ ગિરાં પ્રકૃષ્ટઃ ।’

ની ઉદ્ધિત મુજ્જળ હતો. તે શાસ્ત્રજ્ઞ, કલાકુશલ, જ્ઞાની, તાર્કિક અને મિષ્ટલાપી હતો. દેવર્ષિ પોતે જૃહસ્પતિ જેવો વિદ્વાન, પુણ્યશાલી, રાજમાન્ય અને મોટો દાની હતો. તે ધારાનગરીમાં ઉત્કર્ષ પામ્યો. તેણે એકદુઃ કરેલું ધન ભૂમિમાં દાટી રાખ્યું હતું, પણ તેની કોઈને માહિતી નહોતી. તેને સર્વદેવ નામે પુત્ર હતો. તેની પત્નીનું નામ સોમશ્રી હતું. તેમને ધનપાલ અને શોભન નામે બે પુત્રો હતા.

પંઠ સર્વદેવે પોતાના પિતાએ દાટેલા ધનનું સ્થાન બાળી લઈ પુષ્કળ ધન પ્રાપ્ત કર્યું હતું તેના બદલામાં તેણે આચાર્યશ્રીને પોતાનો નાનો પુત્ર શોભન સોંપ્યો હતો. કવિ ધનપાલ, જે મુજ્જરાજ અને લોજરાજનો પુરોહિત હતો, તેણે રાજના કાન લાંબેરીને માળવામાં જૈન શ્રવેતાંબર સાધુઓના વિહાર માટે પ્રતિજ્ઞા મુકાવ્યો હતો. શોભનાચાર્ય વાચનાચાર્ય બન્યા પછી ધારામાં આવ્યા અને કવિ ધનપાલને જૈન સિદ્ધાંતોનો ખ્યાલ આપીને જૈન બનાવ્યો. પછી તો તેણે આઠ મહેન્દ્રસૂરિને ધારામાં પધરાવી માળવામાં જૈન સાધુઓના વિહારનો પ્રતિજ્ઞા દૂર કરાવ્યો.

કવિ ધનપાલ અને શોભનાચાર્ય એ બંને પ્રકાંડ વિદ્વાનો હતા. તેમની પ્રથમ મુલાકાત કડક શબ્દોથી થઈ હતી અને છેવટે મિષ્ટ-ભાષામાં પરિણામ પામી હતી. એ રમુછ મુલાકાત બાણવા જેવી છે—

ધનપાલ—ગર્દમદન્ત ! મદન્ત ! નમસ્તે ।

શોભનાચાર્ય—કવિવૃષ્ણાસ્ય ! વયસ્ય ! સુખં તે ? ।

ધનપાલ—અહો ! તમે પણ વિદ્વાન માલમ પડો છો. તમે તો

. બોલવાની છટામાં મને પણ જીતી લીધો, પણ બતાવો કે, અહીં તમે કોના અતિથિ થયા છો ?

શોભન—મહાકવિ ધનપાલના.

ધનપાલ—બહુ ખુશીની વાત છે. તો પધારો મારે ઘેર જમવા.

શોભન—અમે એક ઘેરથી ભિક્ષા લેતા નથી. માધુકરી વૃત્તિથી

જ આહાર કરીએ છીએ.

ધનપાલ—એમાં શું દોષ છે ?

શોભન—ઋષિઓએ કહેલું છે કે, માધુકરીવૃત્તિથી મ્હેચ્છકુળનું

પણ અન્ન લેવું પણ બૃહસ્પતિ જેવાનું એકલાનું ન લેવું-

ન જ ખાવું. આમ શય્યાલવસ્ત્રરિએ કહ્યું છે કે, રાત્રી

પુરુષો ભ્રમશ જેવા છે. તેઓ એક સ્થળે સ્થિર રહેતા

નથી, એક ઘરનું અન્ન ખાતા નથી અને ઇંદ્રિયોને છૂટે

દોર આપતા નથી. આ પ્રમાણે વર્તે તે જ સાચો સાધુ છે.

ધનપાલ—હું જૈન મુનિઓના આવા ત્યાગથી ખુશ ધાઉ છું.

પછી તો લાંબી વાતચીતને અંતે કવિ ધનપાલને પોતાના ભાઈ

તરીકે શોભનાચાર્યની બાણ્ય થતાં ભારે આનંદ થાય છે અને તેમની

વિદ્વત્તા જોઈને હર્ષ પામે છે.

એક દિવસે કવિ ધનપાલને ત્યાં માધુઓ ભિક્ષા લેવા આવ્યા. હઢીનો થોગ હતો પણ તે ત્રણ દિવસનું હતું. માધુઓએ ‘ત્રણ દિવસના હઢીમાં જીવોત્પત્તિ થાય છે તેથી તે અમને ન ખપે’ એમ કહીને ના પાડી. કવિ ધનપાલને તો આવી વાતમાં શ્રદ્ધા જ નહોતી એટલે તેણે જળાબ્ય કે, ‘આમાં જીવ બતાવો તો હું તમારી વાત માનું અને ગાઓની મચ્છાઈની મને પ્રતીતિ પણ થાય.’ વહોરવા આવેલા માધુઓ કુશળ અને વિદ્વાન હતા તેમણે અગતો મંગાવી આપવા જળાબ્ય. તે અગતો હઢી ઉપર પાથરી દેવામાં આવ્યો ત્યારે કવિને જીવોત્પત્તિની માત્રી ખાતરી થઈ આવી.

શોભનાચાર્યે જૈન મિદ્ધાંતો વિશેની ભૂમિકા સ્વી જ હતી અને જૈન માધુઓના અંપકમાં આવવાથી તેમના વિશે તેનો ઊંચો ખ્યાલ બંધાયેલો જ હતો ત્યાં આ પ્રત્યક્ષ જીવવિજ્ઞાને તેના ઉપર ક્રાંતિકારી અસર નિપજાવી. તેને જૈન મિદ્ધાંતોની મચ્છાઈ વિશે અંદેશ ન રહ્યો. તેણે જૈનધર્મ સ્વીકારવા માટે અટકામને નિઃશ્ચ કરી સ્તીપા.

‘મેં આજ મુખી થોડા ગામોના ધણી અને માગ્યું ન આપે એવા રાજાઓની મોહવશ ખુશામત કરી પણ હવે તો આજથી ત્રણ ભુવનના નાયક અને મોક્ષદાતા એવા વીતરાગદેવની ભક્તિથી એવા કરીશ.’ કવીશ્વર ધનપાલ આજથી જૈન બન્યો. તેણે પોતાની વિદ્વત્તાનો પ્રવાહ જૈનશાસનના ધોરી માર્ગે વહાવ્યો.

કવિ ધનપાલ મોટો વિદ્વાન હતો. મુંજ રાજાએ તેને પોતાના પુત્ર જેવો માન્યો હતો અને પોતાના ખોળામાં બેસાડી ‘કુર્યાલસરસ્વતી’ (દાદી-મૂછવાળી ભારતી)ના બિરુદથી શોભાવ્યો હતો. ભોજ રાજાએ પણ તેને પોતાનો બાલમિત્ર, વડીલ, હિતૈષી અને રાજ્યનો વફાદાર વિદ્વાન માન્યો હતો. તેણે તેને ‘કવીશ્વર’ અને ‘સિદ્ધસારસ્વત’ એવાં બે બિરુદોથી અલંકૃત કર્યો હતો.

કવિશ્વર ધનપાલ વિદ્વાન, સત્યવાદી અને નિડર વક્તા હતો. તે ભોજ રાજાની સાલાનો મુખી હતો. ભોજ તેને પોતાની સાથે જ રાખતો હતો. તે તેની કાબ્યકળાથી આનંદ આપતો હતો. ભોજરાજ તેને પ્રસંગોચિત જુદી જુદી વસ્તુઓનું વર્ણન કરવા કહેતો ત્યારે તે ચમત્કારિક, શબ્દલલિત, પ્રાસાદિક અને અર્થગંભીર વાણીમાં વર્ણન કરતો. કવીશ્વરનાં મૂળતોની મહાવિદ્વાનો પણ પ્રશંસા કરતા હતા. તેમનાં કેટલાંક સૂક્તો મુંદર અને બાણવા જેવાં છે—

શંકર—ભોજરાજ! શંકર અને પાર્વતી સાથે બેઠેલા છે તેથી જ તેના દર્શનમાં મને શરમ આવે છે. હું બાલક હોત તો જુદી વાત હતી પણ હવે ત્યાં કેમ જવાય ?

ભૂંગી—મારા સ્વામી શંકર છે. તે દિગંધર છે તો તેમને ધનુષ્યની શી જરૂરત છે ? શસ્ત્ર રાખે છે તો ભસ્મની શી જરૂરત છે ? ભસ્મ લગાવીને રહેવું છે તો સ્ત્રીની શી જરૂર છે ? અને સ્ત્રી રાખવી છે તો કામ પર દ્રેષ શા માટે રાખે છે ? ભૂંગી સેવક પોતાના સ્વામીની આવી પરસ્પર વિરોધી ચેષ્ટાથી હાડપિંજર જેવો બની ગયો.

કામદેવ—જે વિરહના કારણે સ્ત્રીને શરીરમાં જ ધારણ કરી

ધનપાલ—બહુ ખુશીની વાત છે. તો ચંદારો મારે ઘેર જમવા.

શોભન—અમે એક ઘરથી ભિક્ષા લેતા નથી. માધુકરી વૃત્તિથી જ આહાર કરીએ છીએ.

ધનપાલ—એમાં શું દોષ છે ?

શોભન—ઋષિઓએ કહેલું છે કે, માધુકરીવૃત્તિથી મ્લેચ્છકુળનું પણ અન્ન લેવું પણ બૃહસ્પતિ જેવાનું એકલાનું ન લેવું— ન જ ખાવું. આં શય્યાલવસૂરિએ કહ્યું છે કે, સ્નાની પુરુષો ભ્રમણ જેવા છે. તેઓ એક સ્થળે સ્થિર રહેતા નથી, એક ઘરનું અન્ન ખાતા નથી અને ઇંદ્રિયોને ધૂટો દોર આપતા નથી. આ પ્રમાણે વર્તે તે જ સાચો સાધુ છે.

ધનપાલ—હું જૈન મુનિઓના આવા ત્યાગથી ખુશ થાઉં છું. પણ તો લાંબી વાતચીતને અંતે કવિ ધનપાલને પોતાના ભાઈ તરીકે શોભનાચાર્યની બાજુ થતાં ભારે આનંદ થાય છે અને તેમની વિદ્વત્તા જોઈને હર્ષ પામે છે.

એક દિવસે કવિ ધનપાલને ત્યાં સાધુઓ ભિક્ષા લેવા આવ્યા. દહીનો ચોગ હતો પણ તે ત્રણ દિવસનું હતું. સાધુઓએ ‘ત્રણ દિવસના દહીમાં જીવોત્પત્તિ થાય છે તેથી તે અમને ન ખાવે’ એમ કહીને ના પાડી. કવિ ધનપાલને તો આવી વાતમાં શ્રદ્ધા જ નહોતી એટલે તેણે જણાવ્યું કે, ‘આમાં જીવ બતાવો તો હું તમારી વાત માનું અને શાસ્ત્રોની સમ્બાધની મને પ્રતીતિ પણ થાય.’ વહોરવા આવેલા સાધુઓ કુશળ અને વિદ્વાન હતા તેમણે અળતો મંગાવી આપવા જણાવ્યું. તે અળતો દહી ઉપર પાચરી દેવામાં આવ્યો ત્યારે કવિને જીવોત્પત્તિની સાચી ખાતરી થઈ આવી.

શોભનાચાર્યે જૈન શ્રિદ્ધાંતો વિશેની ભૂમિકા રચી જ હતી અને જૈન સાધુઓના સંપર્કમાં આવવાથી તેમના વિશે તેનો જિજ્ઞાસુ બંધાયેલો જ હતો ત્યાં આ પ્રત્યક્ષ જીવવિજ્ઞાને તેના ઉપર ક્રાંતિકારી અસર નિપજાવી. તેને જૈન શ્રિદ્ધાંતોની સમ્બાધ વિશે સંદેહ ન રહ્યો. તેણે જૈનધર્મ સ્વીકારવા માટે અડગમને નિશ્ચય કરી લીધો.

આ રીતનાં કવિનાં અનેક સૂક્તો ઉત્તમ મનાયાં છે. તેની સમસ્યા-પૂર્તિ પણ પ્રૌઢ પાંડિત્યવાળી ગણાતી હતી.

એક વાર લોજ રાજાની સલામાં એક વહાણવટીએ રામેશ્વરના શિવાલયની પ્રશસ્તિની ખીણના પાટિયાથી ઉતારેલી નકલ મૂકી, તેમાં ઘણા શ્લોકો ત્રુટક હતા. રાજપંડિતોએ ત્રુટક પાઠના સ્થાનમાં નવાં નવાં ચરણો બનાવ્યાં. રાજાને તેનાથી સંતોષ ન થયો. તેણે સિદ્ધસારસ્વત પંઠનપાલને તે ચરણોની પૂર્તિ કરવા નિવેદન કર્યું.

કવિશ્રીએ ‘સ્નાતા તિપ્રતિ૦’ પદ્યનાં ત્રણ ચરણ હતાં તેમાં થોડું ચરણ ઉમેર્યું. વળી ‘હરશિરસિ૦’ પદ્યનાં બે ચરણ હતાં તેમાં બે ચરણો નીચે મુજબ ઉમેરી બતાવ્યાં—

હરશિરસિ ગિરાંસિ યાનિ રેજુઃ હરિહરિતાનિ છઠન્તિ ગૃધ્રપદૈઃ ।

અયિ ! સ્વહ વિપમ પુરાઠ્ઠીનાં વિલસતિ જન્તુપુ કર્મણાં વિપાકઃ ॥

—રાવણના શિર પર જે માથાં શોભતાં હતાં તે (લક્ષ્મણના હાથે કપાતાં) ગીધાના પગ તળે કચરાય છે. ખરેખર, પ્રાણીઓમાં પહેલાંનાં કર્મોનું વિપમ ફળ વિલસે છે.

એક પંડિતે આ સમસ્યાને કલ્પનાનું રૂપ બતાવ્યું. આથી લોજ રાજાએ તે મંદિરની પ્રશસ્તિની ખીણ નકલ મંગાવીને જોયું તો તેમાં આ રીતે જ શ્લોક હતો. કવિ ધનપાલની આશક્તિ જોઈ રાજા પ્રસન્ન થયો અને કવિને ઘણા આદર-માનથી જોવા લાગ્યો.

કવિની સ્પષ્ટવાદિતાથી રાજા પ્રસન્ન હતો, પણ તે કચારેક નારાજ પણ થઈ જતો. સમય જતાં તેને સિદ્ધસારસ્વત આગળ નમતું જોખવું પડતું. રાજા તેને સવિનય વિતવતો.

એક વાર રાજાએ વિચાર કર્યો કે આ કવીશ્વર ચરહિંસા અને શિકાર વગેરેની નિંદા કરે છે તો આનું કાસળ કાઢી નાખવું જોઈએ. કવિ પણ રાજાના આ ભાવને કળી ગયો હતો. એક વાર એક બાલિકા સાથે રાજમાર્ગમાં જીલેલી ડોશીએ ૯ વાર માથું ઘુણાવ્યું ત્યારે રાજાએ કવિશ્રીને પૂછ્યું કે, ‘જોલો, આ ડોશી શાની મના કરે છે ?’

કવિએ કહ્યું, ‘રાજન્ ! તે બાલિકાએ ૯ પ્રશ્નો કર્યા છે અને તે ડાશીએ તેનો ૯ વાર નિષેધ કર્યો છે તે આ પ્રકારે હશે એમ માનું છું—

કિં નન્દી કિં મુરારિ. કિમુત સુરપતિઃ કિં નલઃ કિં કુબેરઃ

• કિં ચા વિદ્યાધરોઽસૌ કિમુ રતિરમણઃ કિં વિદ્યુઃ કિં વિદ્યાતા ।

નાયં નાયં ન ચાયં ન સ્વલુ નહિ નવા નાપિ નાસૌ ન ચૈયઃ

ક્રીડાં કર્તું પ્રવૃત્તઃ સ્વયમિહ હિ હલે ! મૂપતિર્મોજદેવઃ ॥

—બાલિકા પૂછે છે કે શું આ મહાદેવ છે ? વિદ્યુ છે ? ઇંદ્ર છે ? નલ છે ? કુબેર છે ? વિદ્યાધર છે ? કામદેવ છે ? ચંદ્ર છે કે બ્રહ્મા છે ? તેનો ડાશીમાએ ઉત્તર આપ્યો કે, હે ભોળી બાલિકા ! આ તેમાંનો કોઈ નથી પણ ક્રીડા કરવાને જઈ રહેલો આ ભોજદેવ છે.

રાજા મનમાં ખુશ થયો અને બોલ્યો, ‘કવિરાજ ! મને વિદ્યુ વગેરેની ઉપમા અપાય તે થોડી નથી. આમાં તો અતિશયોક્તિ રહેલી છે.

કવિશ્રીએ તરત જવાબ આપ્યો કે, તમને વિદ્યુની ઉપમા આપી છે તે બરાબર છે, તેનું કારણ સાંભળો—

અમ્યુચતા વસુમતી દલિતં રિપૂઃ

ક્રોડીરૂતા ચલ્લતા ચલ્લિરાચલ્લર્મી

एकत्र जन्मनि कृतं तदनेन मृता

जन्मत्रये यदकरोत् पुरुष पुराणः ॥

—વિદ્યુએ પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર, યત્રુની છાતી ચીરવી અને બલિરાજની લક્ષ્મીને મહાજ કરવાનાં કાર્યો ત્રણ જન્મ લઈને કર્યા હતાં ત્યારે તમે એક જ જન્મમાં એ ત્રણે કર્યો કર્યા છે.

ભોજરાજે આ શીઘ્ર કવિત્વથી પ્રસન્ન થઈ કહ્યું, ‘કવિરાજ ! ને ઇચ્છા હોય તે માગો, જરૂરી આપીશ.’

કવિશ્રીએ બીજું કંઈ ન માગતાં ચોતાના જીવિતજનું વરદાન માગ્યું, ત્યારે રાજાએ તેની આ મનોવિજ્ઞાનકળાથી અચળ પામી તેને ન મારવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.

ભોજરાજે ‘સરસ્વતીકંઠાલરણુ’ નામે રાજમહેલ બનાવ્યો હતો. તેના દરવાજાના ગોખમાં રતિ સાથે હાથતાળી દેતી કામદેવની મૂર્તિ બેસાડી હતી. કવિ ધનપાલે મહેલની પ્રશસ્તિ રચી શિક્ષામાં કેત-
રાવી. તેમાં આ શ્લોક પણ દાખલ કર્યો હતો. રાજાએ એ પ્રશસ્તિના ઉપલક્ષમાં સ્વર્ણકળાશ પારિતોષિક તરીકે આપ્યો હતો.^૧

એક વાર ભોજરાજે કહ્યું, ‘કવિરાજ ! તમે તમારી મનોવિજ્ઞાન-
કળાથી જણાવો કે, હું આને આ સરસ્વતીમહેલમાંથી કયા દર-
વાજેથી બહાર નીકળીશ ?’

કવિશ્રીએ એક ભોજપત્ર પર ‘તોડેલી છતમાંથી’ એવા શબ્દો લખીને એ ભોજપત્ર એક દાળડામાં મૂક્યું અને તે દાળડો રાજાના અંગરક્ષકોને આપ્યો. રાજાએ કવિશ્રીને ખોટા પાડવા માટે ઉપરની છત તોડાવી નાખી અને તે રસ્તે બહાર નીકળ્યો. પછી કવિશ્રીને જવાબ ભેગા માટે જ્યારે તેણે દાળડો ખોડ્યો અને વાચ્યું ત્યારે તો તે કવિશ્રીની આ અદ્ભુત શક્તિ ઉપર મુગ્ધ થઈ ગયો.

એક વાર ભોજરાજે કવિશ્રીને દેવોની પૂજા કરવાની અનુજ્ઞા આપી. કવિ તો સ્નાન વગેરેથી શુદ્ધ થઈ એક પછી એક કાલિકા, વિઠ્ઠલ, શિવ અને જિનેશ્વરનાં મંદિરોમાં ગયો. પ્રથમનાં ત્રણ મંદિરો-
માંથી તો પૂજા કર્યા વિના દુખાતા દિલે પાછો ફર્યો. ચોથા જિન-
મંદિરમાં ગયો અને ત્યાં પૂજા કરી પ્રસન્નવદને બહાર આવ્યો.

રાજાએ જાણીને આ ઘટના વિશે જાણી લીધાં પછી કવિશ્રીને પૂછ્યું, ‘કહો, કેની કેની પૂજા કરી ?’

કવિએ નિખાલસપણે જવાબ આપ્યો, ‘હું પ્રથમ મહાકાલિકા-
દેવીના મંદિરમાં ગયો તો તે દેવી મહિપાસુરને હણવામાં વ્યગ્ર બનેલી

૧. સંભવ છે કે, મુસલમાનોએ એ મહેલની જ મસ્જિદ બનાવો હોય એ મસ્જિદની દીવાલમાંથી ભોજરાજે રચેલ કોદંકજન લખેલી શિક્ષાઓ મળી આવી છે તેની પ્રતિલિપિ દિલ્હીના મ્યુઝિયમમાં છે. શ્રીમાન દયારામ સહાનીએ સં. ૧૯૮૬માં અમારી પાસે તેની પ્રતિલિપિનો પાઠ વાંચાવે તેની નકલ તૈયાર કરી હતી.

આ પ્રસંગ પછી કવિ ઘેર આવ્યા અને દુખાતા હૃદયે ખાટલામાં સૂઈ ગયા. તેમની નવ વર્ષની નાની પુત્રી તિલકમંજરીએ પિતાની ગમગીની જોઈ પિતાજીને તેનું કારણ પૂછ્યું. તિલકમંજરી તેના પિતાની વહાલસોચી પુત્રી હતી. પિતાએ તેને પોતાની વિધાનો વારસો આપ્યો હતો અને નવ વર્ષની વયે પણ તે એક વિદુષી બની ચૂકી હતી. તે પિતાજીની એ કથા રાજ વાંચી જતી અને યાદ કરી લેતી. તિલકમંજરીએ હકીકત સાંભળીને પિતાને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું, 'પિતાજી! રાજાએ તમારી કૃતિને બાળી નાખી તેથી ચિંતા કરવા જેવું નથી. મને તે કથા અક્ષરશઃ યાદ છે.'

પુત્રીની વાત સાંભળી કવિશ્રી આનંદિત થઈ ગયા. તેમણે ભોજન કર્યા પછી બાલિકાના મુખેથી એ કથા-પાઠ સાંભળીને લખી લીધો. એમ કરતાં થોડા દિવસોમાં જ એ કથા ફરીથી લખાઈ ગઈ. જોકે તેમાં કોઈ કોઈ ભાગ બાલિકાએ સાંભળ્યો કે વાંચ્યો ન હતો તેથી તે ભાગ અધૂરો રહી ગયો. પણ કવિશ્રીએ ત્યાં નવો પાઠ ઉમેરીને બધો સંબંધ જોડી કથાને અખંડ સ્વરૂપ આપ્યું. કથા પૂર્ણ રીતે તૈયાર થતાં તેનું નામ 'તિલકમંજરી' રાખ્યું. આ ઘટના વિ.સં. ૧૦૮૪ લગભગમાં બની હતી.

એ ઘટના પછી જ નિર્વૃત્તિગચ્છના આઠ સૂરાચાર્ય ધારામાં આવ્યા હતા અને તેમણે ભોજરાજની સલાને જીતી લીધી હતી. કવિ ધનપાલે તેમના મહાભોધા જીવનને ભોજરાજથી બચાવી કીધું.

પછી તો કવિને પણ લાગ્યું કે હવે ધારામાં રહેવું યોગ્ય નથી. તેઓ ધારાને છોડીને માચોરમાં આવીને રહ્યા. ત્યાં તેમણે માચોરના જિનમંદિરમાં મૂળનાયકની મૂર્તિ જોઈને અપભ્રંશમાં સુંદર સ્તુતિ કરી. એ સ્તુતિ ઉપરની ઘટના ઉપર અંજો પ્રકાશ પાથરતી આજે ઐતિહાસિક મહત્ત્વ ધરાવે છે.

ભરુચનો બ્રાહ્મણપુત્ર કૌશાચાર્ય ધર્મ નામે પંડિત ધારાની રાજ-મૂલામાં આવ્યો અને 'પંડિતોને શાસ્ત્રાર્થ માટે લલકાર્યા. ધારાનો વિદ્વાન તેની સામે હાથ બીડી શકે એમ ન હતું.' આથી રાજાને

કવીશ્વર ધનપાલ યાદ આવીયા. તેણે સાચોર માણુમ મોકલીને કવીશ્વરને આમ ત્રણ મોકલ્યું. પણ કવીશ્વર તો પ્રભુલક્ષિતમાં લીન હતાં તેથી આવ્યા નહીં.

લોજરાજે બીજો માણસ મોકલી કવીશ્વરને વિનંતિ કરી કે, 'કવિરાજ! તમે મોટા છો હું નાનો છું. મોટાએ નાનાના કહેણ ઉપર ગુસ્સો કરવો ન જોઈએ. જો કે તમે તીર્થસેવામાં લીન છો પણ મારા સતોષની ખાતર એક વાર ધારા આવી જાઓ. માળવો છોતે કે હારે પણ એ તમારી જન્મભૂમિ છે. એક પરદેશી કૌલ-પંડિત ધારાને છતી જાય એ તમને ઠીક લાગે છે? વધુ શું કહું? તમે બિવેકી છો. તમને ઠીક પડે તેમ કરો.'

કવીશ્વર માતૃભૂમિના પ્રેમ ખાતર ધારા ગયા અને ધર્મ પંડિતને શાસ્ત્રાર્થ માટે પકકાર કર્યો. તરત જ શાસ્ત્રાર્થની યોજના થઈ. ધર્મ પંડિતે મંગલાચરણ કર્યું—

‘સારસ્વતે શ્રોતસિ મે પ્લવન્તાં પલાલકૃપા ધનપાલયાચ ।’

—ધનપાલની વાણી મારા સારસ્વત પ્રવાહમાં તરખલાની જેમ તણાતી રહે.

કવિશ્રીએ એ જ સ્લોકનો પદ્ધવિચ્છેદ કરી બીજો અર્થ બનાવી પંડિતને ભોઠો પાડ્યો એટલે કે આ ધર્મ પંડિત હચે છે કે, હે ધનપ-હે ધનપતિ રાજન્! મે આલયાચ—મારી શ્રેષ્ઠવાણી, સારસ્વતે શ્રોતસિ—સિદ્ધસારસ્વત ધનપાલના સ્વરમાં, પલાલકૃપા—તરખલાની જેમ, પ્લવન્તામ્—તણાતી રહે.

પછી બંને વચ્ચે શાસ્ત્રાર્થ જામ્યો. તેમાં ધર્મ પંડિત હારી ગયો. કવિ ધનપાલની આગળ તેનો ગર્વ ગળી ગયો પણ રાક્ષસે કવિ ધનપાલની સમ્મતિથી ધર્મ પંડિતને લાખ દ્રમ્મનુ દાન કર્યું. પંડિતે જણાવ્યું, ‘મને હવે આતરી થઈ છે કે કવીશ્વર ધનપાલ બુદ્ધિનિધાન અને અજોડ પંડિત છે.’

કવિએ કહ્યું, ‘પંડિતજી! એમ ન કહો. પૃથ્વી રત્નની આણ.

છે. પ્રાટણમાં આં શાંતિસૂરિ પાસે જાઓ, ત્યાં તમને સાચું પાંડિત્ય જોવા મળશે.’

પંડિતને પરાજય થવાના કારણે બહાર જવું જ હતું તેથી તેણે કવિશ્રીની વાતને વધાવી ગુજરાત તરફ પ્રયાણ કર્યું.

ધર્મ પંડિત લોજની સલામાં બીજે દિવસે આવ્યો નહીં એટલે કવીશ્વરે જણાવ્યું કે, ‘ધર્મ પંડિતે ધર્મ છોડે અને અધર્મ હારે એ કહેવતને ખોટી પાડી છે, પણ ધર્મસ્ય ત્વરિતા ગતિઃ ની કહેવતને સાચી પાડી છે.’

લોજરાજે માળવાનું ગૌરવ જળવાયું એમ માનીને આનંદનો દમ ખેંચ્યો.

કવીશ્વરે વૃદ્ધાવસ્થા થવાથી લોજરાજની આજ્ઞા લઈ આં મહેન્દ્રસૂરિ પાસે મંલેખના કરી શુભ સમાધિથી મરણ પામી પહેલા દેવલોકમાં વાસ કર્યો.

કવીશ્વર દીર્ઘાયુષી હતા, કેમકે સં. ૧૦૨૯ માં માલવેશ સીંચક રાજે મન્નખેડ લાંબું ત્યારે તે તેની સાથે હતો. એ વળતે સીંચકની ઉંમર ૨૦-૨૨ વર્ષની હશે જ. સં. ૧૦૮૧ માં મહુમ્મદ ગીજનીએ સોમનાથ તોડ્યું હતું. સં. ૧૦૮૪ લગભગમાં ‘તિલ્લકમંજરી’ની રચના કરી અને સૂરાચાર્યને જાનથી બચાવ્યા. તે પછી તે આશોર તીર્થમાં ગયો. તે પછી પણ તે ઘણાં વર્ષો સુધી જીવ્યો. આ હિસાબે તેનો સં. ૧૦૧૦ માં જન્મ થયો હશે અને સં. ૧૦૬૦ પછી મરણ પામ્યા હશે એમ કહી શકાય.

આં મહેન્દ્રસૂરિ પણ સં. ૧૦૬૦ પછી અનશન લઈ સમાધિ પૂર્વક કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે ગયા.

કવીશ્વર ધનપાલે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતમાં નીચે સુચવના અંથોની રચના કરી છે—

૧. પાદ્યિલ્લ્હી નામમાલા—(ગાથા : ૨૭૫) કવીશ્વરે આ અંથ સં. ૧૦૨૯ માં આ પ્રાકૃત કોશની રચના મન્નખેડ લાંગી પાછા વળતાં રસ્તામાં કરી છે. સંલપ છે કે, તેણે આ અંથ પોતાની પત્ની લક્ષ્મી માટે બનાવ્યો હોય.

૨. ધનંજય કોશ (અં૦ : ૧૮૦૦)—આ સંસ્કૃત ભાષાના કોશનો ઉલ્લેખ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિના ‘અભિધાનચિંતામણિ’ અને ‘દેશીનામ-ભોલા’ ની ટીકામાં આવે છે. સંભવ છે કે આના આધારે જ ‘ધનંજય-નામભાલા કોશ’ (અં૦ : ૨૦૦)ની રચના થઈ હશે.

૩. તિલકમંજરી—આ કથામાં જ કવિશ્રી લખે છે કે, મેં ભોળને જિનાગમની કથા સાંભળવાની ઇચ્છા થતાં તેના માટે આ ‘તિલકમંજરી’ અંથ રચ્યો (સ્ત્રો. ૫). આ કથાના કારણે જ કહેવાયું છે કે, શબ્દ-સાહિત્યદોષાસ્તુ સિદ્ધસાસ્ત્રવતે નુ કિમ્-સિદ્ધ સારસ્વતમાં શબ્દવ્યાકરણ અને સાહિત્યના દોષો ક્યાંથી હોય ?

વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિએ સં૦ ૧૦૮૪ માં આ કથામાં ઉત્સૂત્ર કથન ન આવે એટલા પૂરતું જ આ કથાનું સંશોધન કર્યું હતું. એ સંસ્કૃત કથા અદ્ભુત નવ રસોથી ભરપૂર અને રસ્યક છે. આ કથા પણ સંસ્કૃત ગદ્ય કથાસાહિત્યમાં જેવી કે, મુળંધુની વાસવદત્તા, બાણની કાઠંબરી, દંડીનું દશકુમારચરિત, ત્રિવિક્રમની નવકથા અને સોર્ડુલની ઉદયસુંદરીની જેમ ગૌરવવાંતું સ્થાન ભોગવે છે. ૬૦ સં શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ પોતાના ‘કાવ્યાનુશાસન’ તથા ‘છંદોનુશાસન’માં તિલકમંજરીનાં પદ્યો ઉતાર્યાં છે.

તિલકમંજરી પર પૂર્ણતલગચ્છના આ૦ શાંતિસૂરિએ સં૦ ૧૧૮૦માં દિપ્પન, પં૦ પદ્મસાગરગણિએ ટીકા (અં૦ : ૮૦૦૦) અને વર્તમાનમાં વિજયલાવણ્યસૂરિએ તેના ઉપર પરાગ નામની વિશદ ટીકા (અં૦ : ૨૦૦૦૦)ની રચના કરેલી છે.

આ તિલકમંજરીના આધારે—(૧) દ્વિગંબર પં૦ ધનપાલે સં૦ ૧૨૬૧ માં ‘કથાસાર’, (૨) શ્રવેતાંબર પં૦ લક્ષ્મીધરે સં૦ ૧૨૮૧ માં ‘કથાસાર’ (૩) પં૦ પદ્મસાગરગણિએ કથાસાર અને (૪) એક વિદ્વાને કથાંશ રચેલા છે.

૪. શોભનકૃત-અતુર્વિંશતિની ટીકા.

૫. સાવગધમ્મપગરણ (સાવગવિહિપગરણ)—ગા૦ ૨૪.

(—જૈ૦સ૦અં૦, કેમાંક : ૧૫૫)

આખ્યુ. તેણે સર્વપ્રથમ ચોર અને લૂંટારાઓને પકડી લીધા અને એ પ્રદેશમાંથી ચોરનું નામનિશાન ભૂંચી નાખ્યુ. એક ચારણે શાહની તાકાતની પરીક્ષા કરવા માટે જાંટની ચોરી કરી. રાજપુત્રે ચારણને પકડી ધોળકામાં શાહની સામે લઈ આવ્યો. જિણાશાહ તે વખતે દેરાસરમાં પૂજાપાઠ કરતો હતો. દંડનાયકે પહેલાં બાંધેલી વ્યવસ્થા પ્રમાણે રાજપુત્રે જિણા શાહને દેરાસરની બહાર બાલાવીને પૂછ્યું કે, ‘આ ચારણે જાંટની ચોરી કરી છે તો શું દંડ દેવો?’ શાહે ત્યાં જિલા જિલા જ આંગળી ઉપર આંગળી ધમીને તથા કૂલનું દીઠુ કાપીને સંકેતથી જ જણાવ્યું કે, તેનો વધ કરવો.

ચારણ વાત સમજી ગયો, તેણે કહ્યું—

‘એક જિણહાને જિણવરહ, ન મિલઈ તારે તાર;

જેહિં અમારણ પૂજઈ, તે કિમ મારણહાર?’

આ સાંભળી જિણા શાહે કહ્યું, ‘જો ફરી વાર ચોરી કરીશ તો માર્યો ગયો સમજજો.’ ચારણને છોડી દેવાનો હુકમ કર્યો ત્યારે તે ચારણ બોલ્યો કે—

‘ડ઼઼ા ચોરી સા કરી જા સોલહઈ ન માઈ ।

વીજી ચોરી જુ કરટ તુ ચારણ ચોર ન થાઈ ॥’

‘શાહજી ! ચોર કદાપિ ઘરમાં સંતાડી ન શકે એવા જાંટની ચોરી કરે ખરો ? અને ચારણ કદાપિ ચોરી કરે ખરો ? આ તો તમે જૈન છો એટલે તમે ધાક કપી રીતે બેસાડો છો એ મારે નળવું હતું.’ શાહે ખુશી થઈ ચારણને સોનામહોરોનું ઇનામ આપ્યું.

જિણાશાહે ધોળકામાં બે બિનમંદિરો બંધાવ્યાં. ઘરદેરાસર માટે કસોટીની ભંડ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ભરાવી અને સંઘના દેરાસર માટે ભંડ આદીશ્વર, ગોમુખ તથા ચક્રેશ્વરીદેવીની પ્રતિમા ભરાવી તે દરેકની આંધ અભયદેવસૂરિના કરકમલથી અજનશલાકા તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને ઘણાં ધર્મકાર્યો કર્યાં. જિણાશાહે ધોળકામાં જૈન યતિઓની જકાત બંધ કરાવી, જે સં. ૧૪૨૬ સુધી બંધ હતી.

(—તપાગચ્છીય પં. નંદિસ્તનગણિ શિષ્ય પં. રત્નમંદિરગણિની

‘ ઉપદેશતરંગિણી ’ તરંગ : ૩; આં ગુણાકરની લક્ષ્મી-
મસ્તોત્ર કાં ૩૩ ની ટીકા)

શેઠ હેમરાજ—

શેઠ હેમરાજ માળવાની ધારાનગરીમાં રહેતો હતો. તે લક્ષ્મી-
મસ્તોત્રનો અખંડ પાઠી હતો. રાજ ભોળે (સં ૧૦૫૨ થી ૧૧૧૨)
એક વાર બ્રાહ્મણોની શિખવણીથી શેઠને બાંધીને કૂવામાં નાખ્યો.
શેઠ લક્ષ્મીમસ્તોત્રના જાપના પ્રભાવથી બંધન તોડી કૂવાની બહાર
નીકળી આવ્યો. આ જોઈરાજ પણ લક્ષ્મીમસ્તોત્ર માટે શ્રદ્ધાળુ બન્યો.
(—આં ગુણાકરની સં ૧૪૨૬ની લક્ષ્મીમસ્તોત્ર ટીકા, કાવ્ય ૧-૨ની વિવૃત્તિ)

ચંડપ મંત્રીવંશ—

૧. ચંડપ—તે પોરવાડ જૈન હતો. તેને ચાંપલદેવી નામે પત્ની
હતી. રાજ બીમદેવનો તે ભંડારી હતો.

૨. ચંડપ્રસાદ—તે રાજ કર્ણદેવનો મંત્રી હતો. તેની પત્નીનું
નામ જયશ્રી હતું. તેને શૂર અને સોમ નામના બે પુત્રો હતા.
બંને ભાઈઓ રાજ સિદ્ધરાજના મંત્રી હતા. બુદ્ધિશાળી, શૂરવીર
અને ધર્મપ્રેમી હતા.

૩. સોમ—તેને સીતાદેવી નામે પત્ની હતી. તે દાની,
સદ્રગુણી, શુરુઆજ્ઞાપાલક અને ધર્માત્મા હતો. (જૈંસંપ્રં, વર્ષ : ૨,
પૃં ૬૭) તે તીર્થંકર ભગવંતને દેવ, નાગેંદ્રગચ્છના આં હરિ-
ભદ્રને શુરુ તેમજ સિદ્ધરાજ જયસિંહને રાજ માનતો હતો.
એ સિવાય બીજાને નમતો નહોતો. તે સિદ્ધરાજનો ખજાનચી મંત્રી
હતો. તેણે સં ૧૨૫૪ માં પાટણમાં રાજગચ્છના આં પૂર્ણભદ્ર કે
આં વાદિદેવસૂરિના શિષ્ય આં પૂર્ણભદ્ર પાસે ‘પંચતંત્ર’ ‘ત્રયનો
છણોદાર કરાવ્યો હતો.’ તેણે સં ૧૨૮૪ માં દેરાસરમાં સ્તંભ-
દાન કર્યું હતું.

૧. (૧) વગચ્છના આં વાદિદેવસૂરિના શિષ્ય આં પૂર્ણભદ્ર મં
૧૨૫૪, મં ૧૨૮૫ (૨) ગજગચ્છના આં ચંદ્રના શિષ્ય પૂર્ણભદ્ર મં

પાટણનો શેઠ કર્પૂરપટ્ટાધીશ પુત્ર સોમ પોરવાડ સં ૧૨૧૬ માં પણ આ જ મમયે થયો હતો.

૪. આસરાજ (અન્ધરાજ)—તે માતૃલક્ષ્મી વિવેકી જૈન હતો. તેણે સાત તીર્થોની સાત વાર યાત્રા કરી હતી. છેલ્લી યાત્રામાં બાળકો વસ્તુપાલ-તેજપાલ સાથે હતા. તે પાટણમાં રાજકાર્યમાં નિયુક્ત હતો. એક વખત તે માલાસણ ગયો ત્યારે ત્યાં મહધાર ગચ્છના કલિકાલગૌતમાવતાર આઠ હરિલક્ષ્મી પાસેથી પ્રાસંગિક રીતે શેઠ આબૂ પોરવાલની પુત્રી બાલવિધવા કુમારદેવીને સુલક્ષ્મી બાણી તેની સાથે લગ્ન કર્યું અને તે સુંહલાક (સોપારક) ચાલ્યો ગયો. તેને ત્યાં ચાર પુત્રો અને ૭ પુત્રીઓ થઈ. તે પરિવાર નીચે સુજળ હતો—

(૧) હુણિગ—તે રાજકાર્યમાં કુશળ હતો. તેને લૂણાદેવી નામે પત્ની હતી. તે યુવાનીમાં આવતાં જ મરણ પામ્યો એ સમયે એનું કુટુંબ ગરીબ દશામાં હતું તેથી ઘરના માણસોએ તેને પરલવ માટે ત્રણ લાખ નવકાર મંત્રો આપ્યા, પણ વસ્તુપાલે મરતી વેળા પૂછ્યું કે, ‘મોટાભાઈ તમારી કોઈ ઈચ્છા હોય તો જણાવો.’ હુણિગે જવાબ આપ્યો કે, ‘ભાઈ! મને આબૂ તીર્થમાં ભગવાનની એકાદ દેરી બમાવવાની ઉત્કટ ભાવના હતી પણ મારા ભાગ્યમાં નહીં તેથી એ ભાવના તે ભાવનારૂપે જ રહી છે. જો તમને અનુકૂળતા થાય તો મારી એ ભાવનાને સફળ બનાવજો. સૌના મનમાં એ વાત રમી ગઈ પણ પરિસ્થિતિ આગળ સૌ લાચાર હતા તેથી સૌ મૌન રહ્યા. વસ્તુપાલ-તેજપાલના દિલમાં આ ભાવનાનું બીજ રોપાયું, તેથી તેઓ ગુજરાતના મંત્રી બન્યા તે પછી એ બીજમાંથી બાણે કટપવૃક્ષ બીજું થયું. આજે આબૂ ઉપરનું ‘હુણિગવસહી’ નામનું

૧૨૩૯ (પ્રકં ૩૨, પૃ ૫૧૦, પ્રકં ૩૫, પૃ ૦..) (૩૩) ખરતરગચ્છીય આઠ જિનપતિના સિખની તથા સુમતિગણિની નાની દીક્ષા સં ૧૨૬૦ ના જેઠ સુદિ ૬ ના રોજ થઈ હતી.

દર્શનીય અને વિશાળ જૈનમંદિર ઊભું છે તેનું ગ્રેય આ લુણિગની ભાવનાને ફાળે લાય છે.

(૨) મહલદેવ—તે મહાજનમાં વડો હતો. મંત્રી હતો. તેને લીલાદેવી અને પ્રતાપદેવી નામે પત્નીઓ હતી. લીલાદેવીથી પૂર્ણ-સિંહ, સહજલદેવી તથા સ્વમલદેવી નામે સંતાન હતાં. પૂર્ણસિંહને પણ અહ્લણાદેવી તથા મહાજીદેવી નામે પત્નીઓ હતી. અહ્લણાદેવીથી પેથડ નામે પુત્ર તથા જલ્લાલ નામે પુત્રી હતાં. તેને માટે એક શ્લોક ‘પુરાતનપ્રજાધન્નમ્મહ’માં નોંધાયેલો મળે છે—

‘ધર્મવિધાને ભુવનચ્છિદ્રપિધાને વિભિન્નસંધાને ।

સૃષ્ટિષ્ટતા ન હિ સૃષ્ટઃ પ્રતિમલ્લો મહાદેવસ્ય ॥

(૩) વસ્તુપાલ—તે ગુજરાતનો મહામાત્ય હતો. આં વિજય-જૈનસૂરિના ઉપદેશથી ધર્મપ્રેમી બન્યો હતો. તેને ૮૦ કાન્હડ, ૮૦ રાણદેવી પોરવાડની બુદ્ધિશાળી પુત્રીઓ લલિતાદેવી તથા વેજલદેવી નામે પત્નીઓ હતી. લલિતાદેવીને જયંતસિંહ નામે પુત્ર હતો. તે રાજકાર્યમાં કુશળ હતો, જે સં ૧૨૭૬ માં ખંભાતનો દંડનાયક બન્યો હતો. તેને જયતલ, જમ્મણ અને રૂપા નામે પત્નીઓ હતી.

તેની વિનિતિથી આં જિનભદ્રે સં ૧૨૬૦ માં ‘પ્રજાધાવલી’ની રચના કરી હતી. દંડનાયક જયતસિંહે પોતાની આધેડ વયમાં પત્ની સુહલદેવીથી જન્મેલ પુત્ર પ્રતાપસિંહના કસ્યાણુ માટે પુસ્તક રચાવી-ને લખાવ્યું હતું. (—જૈંપુંપ્રંસંં પુષ્પિકા : ૭)

મંત્રી વસ્તુપાલે સં ૧૨૬૦ માં ‘ધર્માબ્યુદયમહાકાવ્ય’ લખ્યું હતું.^૧

(૪) તેજપાલ—તે ગુજરાતનો કુશળ મહામાત્ય હતો. ભારે લડવૈયો હતો. તેને ચંદ્રાવતીના શેઠ ગાંગણ પોરવાડના પુત્ર ધરણિ-ગની પુત્રી અનુપમાદેવી તથા પાટણના ૮૦ આલણ, ૮૦ રાણી મેઢિની

^૧ સવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે ચૈત્ર શુદિ ૧૧ રવિ સ્તમતીર્થવેલાકુલમણપાલયતા મહં વસ્તુપાલેન ધીર્ધર્માબ્યુદયમહાકાવ્યમિદમલેખિ ॥૪॥

શ્રમમસ્તુ શ્રોતૃ-વ્યાપ્ત્યાત્મામ્ ॥૪॥ (—શ્રીપ્રશસ્તિસ ગ્રહ, પ્રકં ૭૦, પૃ ૫૦)

પુત્રી સુહડાદેવી નામે પત્નીઓ હતી. અનુપમાદેવીને ખુદ્ધિશાળી, પ્રતાપી અને ઉદારદિલ લૂણસિંહ નામે પુત્ર હતો. લૂણસિંહને રતના તથા લખમી નામે પત્નીઓ હતી ને ગૌરદેવી નામે પુત્રી હતી. સુહડાદેવીથી સુહડસિંહ નામે પુત્ર અને ણકુલા નામે પુત્રી હતાં. સુહડસિંહને સુહડાદે તથા સુલખણ નામે પત્નીઓ હતી. સુહડસિંહ સં. ૧૨૯૭ માં મરણ પામ્યો.

તેજપાલની પત્ની અનુપમાદેવીનું એના સમયમાં ભારતીય નારીઓમાં ઊંચું સ્થાન હતું. તે ચંદ્રાવતીના શેઠ ધરણિગ અને પત્ની ત્રિભુવનદેવીને ખીમો, આંબો, ઉદલ એમ ત્રણ પુત્રો અને અનુપમા નામની આ પુત્રી હતી. અનુપમા ખુદ્ધિશાળી છતાં કઠરૂપી હતી. તેજપાલે તેની માથે સગપણ થયા પછી તે તોડવાને ઘણું પ્રયત્ન કર્યો હતો. છેવટે ૭૦ ચંદ્રવ્રલના ચક્ષુ વિન્યયને આઠ દ્રમ્ભ ચકાવવાની માનતા પણ માની હતી, પણ ભાવિભાવને કોણ ફેરવી શકે ? તે તેજપાલના ઘરમાં આવી ત્યારથી જ તેનાં કુંકુમ પગલાંથી કુટુંબની ઉન્નતિ થવા લાગી. આથી થોડા દિવસોમાં જ તે સૌને પ્રિય થઈ પડી. ઘરનું એક પણ કામ તેની સલાહ વિના થતું નહોતું. આખૂ ઉપર હુણિગવસહીના નિર્માણમાં તેનો જ સક્રિય ફાળો હતો. તે પોતાના ભાઈ ઉદલને સાથે રાખી ઘણા કાળ મુખી આખૂ ઉપર રહી હતાં અને પોતાની જાતદેખરેખ નીચે આ કાર્ય પૂરું કરાવ્યું હતું. સ્વભાવે તે શાંત અને ઉદાર હતી.

ઉદ્ભેષ મળે છે કે, એક વાર તે યતિઓને વહોરાવતી હતી ત્યારે તેમના હાથમાંનું ધીનું પાત્ર અચાનક મહં. અનુપમાદેવી ઉપર પડ્યું. તેનાં કપડાં ધીથી તરબોળ થઈ ગયાં. આથી મંત્રી તેજપાલ ગુસ્સે થઈ ગયો પણ અનુપમાદેવીએ તરત જ શાંત મગજથી જવાબ આપ્યો કે, ‘જો ધાંચીના ઘેર જન્મી હોત તો શું દશા હોત ? પણ મારાં અહોભાગ્ય છે કે, મારા ઉપર ખીબા કોઈનું નહીં પણ પૂજ્ય ગુરુદેવના પાત્રનું ધી ઢળ્યું છે.’ મંત્રી આ આંલળી શાંત થઈ જોડ્યો, ‘મીઠી વાણી સાથેનું જ્ઞાન, અભિમાન વગરનું જ્ઞાન,

ક્ષમા સાથેનું સામર્થ્ય અને ત્યાગલાવના સાથેનો પૈસો—આ ચારે વસ્તુ અત્યંત દુર્લભ છે.

મહં અનુપમાદેવી ઝોને છૂટે હાથે દાન આપતી હતી, તેથી તે પદ્મદર્શનમાતા તરીકે ખ્યાતિ પામી હતી. તેનું કંકણ કાવ્ય હતું. તેના હાથે અપાય કે બીજાઓ મારફત અપાય તેનું ક્ષણ મળે કે ન મળે પણ પોતાના હાથે જ અપાય તેનું ક્ષણ મળે જ છે.

તેણે નંદીશ્વર તપના ઉજ્જમણામાં જિનપ્રાસાદ પૂરો ન થાય ત્યાં મુધી એકામણાં કરી વામદેવ મલાટ દ્વારા શત્રુજયતીર્થમાં નંદીશ્વર જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો અને તે જ તીર્થમાં અનુપમસરોવર બંધાવ્યું.

તેણે સં. ૧૨૯૨, માં પંચમીતપનું ઉજ્જમણું કર્યું, ત્યારે ૨૫ સમવસરણ બનાવ્યાં, શત્રુજયતીર્થની તળેટીમાં ૩૨ વાડીઓ, ગિરનારતીર્થની તળેટીમાં ૧૬ વાડીઓ બનાવી. તેજલપુરમાં જિનાલય, પોપાળ, તેની સાથે કુમાર સરોવર બનાવ્યાં. આઝરિયા ગામમાં જિનપ્રાસાદ, વાવ અને તળાવ બનાવ્યાં હતાં. તેણે લુણિગવસહીના નિલાવ માટે ડાક અને કમાણી ગામ અપાવ્યાં, તપોધનના ઉપકરણો માટે તે તે નામનાં યાત્ર, દોડ, ઝોલી, દાંડા વગેરે ગામ આપ્યાં.

(—બંધાવલી, પુરા. ૩૦ સ. ૫૦, ૬૩, ૬૫)

સમકાલીન કવિઓએ પણ મહં અનુપમાની ખૂબ પ્રશંસા કરી છે, જેમકે—

‘લક્ષ્મી ચંચળ છે, પાર્વતી ચંડી છે, ઇંદ્રાણી શોકચવાળી છે, ગંગા નીચે વહેનારી છે, સરસ્વતી તો કેવળ વાણીના સારવાળી છે, પણ અનુપમા અનુપમ છે.’

એટલે ભારતીય નારીઓના ઇતિહાસમાં અનુપમાનું સ્થાન અનુપમ છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી.

અનુપમાદેવીએ સં. ૧૨૯૩ના પોષ સુદિ ૧૩ ના રોજ વડગચ્છના આં મદનચંદ્રસૂરિને ‘ઓઘનિયુક્તિ’ વહોરાવી હતી. તેની પુષ્પિકામાં તેને....મહં વગેરે વિશેષણો વાપરેલાં છે.

(૫-૧૧) સાત પુત્રીઓ—૧. બદ્ધ (ભાઉ), ૨. માઉ, ૩.

વિશે એવો ખુલાસો મળે છે કે, મહાજનની ૮૪ જ્ઞાતિઓ ગણવામાં આવે છે તે સમયે તે મોટે ભાગે જૈનધર્મ પાળતી હતી. આ જ્ઞાતિઓમાં કયાંક કયાંક વિધવાવિવાહ પણ પ્રચલિત હતો. એવા વિવાહ કરનાર ઘૂટાછવાયા હતા, તેમની કોઈ એક વ્યવસ્થિત જ્ઞાતિ નહોતી. મંત્ર વસ્તુપાલના સમયે તેણે જ્ઞાતિનું સ્વરૂપ લીધું હોય એમ લાગે છે.

એક વાર વસ્તુપાલ-તેજપાલે સાધર્મિક વાત્સલ્ય કર્યું. સૌને નોતરું દેવામાં આવ્યું, પણ એક શેઠનો પુત્ર, જે નિર્ધન બની ગયો હતો તેને નોતરું આપવાનું ભૂલી જવાયું. તે શેઠના પુત્રે ૮૪ જ્ઞાતિના વિશાળ સભામાં સુક્તિપૂર્વક વાત મૂકી કે, ‘અમે કુલીન છીએ પણ ગરીબ થઈ ગયાના કારણે અમારી ટાલ કરવામાં આવી છે. વસ્તુપાલ તેજપાલ વિધવાના પુત્રો છે પણ ધનાઢ્ય છે અને રાજસભામાં મહા-માત્યપદે છે. તમને જમણુ મળે છે એટલે તમને અમારા ગરીબની શી પડી હોય?’

શેઠના પુત્રના આ શબ્દોએ સભામાં વીજળી જેવો આંચકો પેદા કર્યો. હોહા થવા લાગી. પછી તો આ સભામાંથી કેટલાક ઊઠીને આલવા માંડ્યા. જે ગયા તે ‘વીશા’ કહેવાયા અને જેઓ મંત્રીની સાથે રહ્યા તે ‘દશા’ કહેવાયા.

એરાશી જ્ઞાતિઓમાં આ ભેદો પડ્યા. આ જ્ઞાતિભેદનું એ પરિણામ આવ્યું કે, વીશા અને દશામાં એક રોટી વ્યવહાર ચાલુ રહ્યો પણ બેટી-વ્યવહાર બંધ થઈ ગયો. જો કે દશા એ વિધવાના સંતાનને પોતાના વર્ગમાં મેળવી લેનારો સમુદાય છે, પણ વિધવાવિવાહનો હિમાયતી નથી. એટલે દશામાં પણ વિધવાવિવાહ થતો તો નથી જ. પછી તો એમાં પણ જે વિધવાવિવાહ કરનાર નીકળ્યા તે તેનાથી બુદ્ધ પડ્યા અને સમય જતાં તેઓ પાંચા, અઢિયા, સવાયા તરીકે બહેર થયા. આજે ગુજરાતના ભાલેજ ગામમાં પાંચાની જ્ઞાતિ વિધવાન છે. કર્ણાટકમાં દિગંબરોમાં ચતુર્થ-પંચમ જ્ઞાતિ વિધવાન છે.

વરહુદિયા શાં નેમડના વંશજોમાં ખીજી જ્ઞાતિઓની કન્યા વધુ

૧. જૂઓ, અંચલગમ્બની (ચમ્બલી) મોટી પદાવલી, ૫૦ હાં.

પ્રમાણમાં આવી તેથી તેના વંશજો 'નેમા' વાણિયા કહેવાયા. તેમાં પણ દશાવીશના લેદો પડ્યા.

શેઠનો પુત્ર વગેરે લાટના (મહી અને દમણ વચ્ચેના પ્રદેશના) હતા. તેના મિત્રો અને પરિવાર ગુજરાતની દક્ષિણમાં ઠેક તાપી નદી સુધી ચાલ્યા ગયા તે 'લાડવા શ્રીમાલી' કહેવાયા.

૨૨

મંડલેશ્વર લવણપ્રસાદ અને વીરધવલે જાને મંત્રીઓની મદદથી ગુજરાતની બગડેલી સ્થિતિને સુધારવા પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. તેમણે સર્વપ્રથમ સૌરાષ્ટ્રનાં નાનાં-મોટાં રજવાડાંઓને કાબૂમાં લીધાં. જૂના અમલદારો તથા વેપારીઓ પાસેથી ઘણું ધન એકઠું કરીને મોટું સૈન્ય ઊભું કર્યું. મહામાત્ય વસ્તુપાલે ખંભાતના ધનિક ચાંચિયા સદીકને ભારીને તેનો તેજતુરીનો કરંડિયો હાથ કર્યો અને તેનું ધન રાજભંડારમાં દાખલ કર્યું. તેનો સાગરીત ભરૂચનો રાજા સિંધુ-રાજનો પુત્ર શંખ હતો, જેણે મંત્રી વસ્તુપાલને ખંભાતના હાકેમ બનાવવાની લાલચ આપી હતી. (-જૈનસંપ્રદાઈ, વર્ષ : ૩, પૃ. ૪૩૫)

મંત્રી વસ્તુપાલે શંખની એ લાલચને મહાપાપ માની તેની સાથે લડાઈ આઢરી. શંખને હરાવી નસાડ્યો અને પોતાના પુત્ર જયતલ(જયંતસિંહ)ને સં. ૧૨૭૬ માં ખંભાતનો દંડનાયક નીમ્યો. મંત્રી તેજપાલે ગોધરાના લૂંટારુ રાજા ધૂધલને માર્યો અને એ રીતે ખંભાતનો દરિયામાર્ગ, લાટ અને ગોધરાનો પ્રદેશ વેપારીઓ અને વટેમાર્ગીઓ માટે નિર્ભય બનાવ્યો.

રાજાએ પણ દેવગિરિનો ચાહવરાજ સિંધણુ અને મારવાડના રાજાઓ સાથે નવી સંધિ કરી બીજાં તોફાની તત્ત્વોને દૂર હઠાવ્યાં. સં. ૧૨૮૩ માં ગુજરાત, મારવાડ અને મહારાષ્ટ્રના હિંદુ રાજાઓનું પુનઃ સંગઠન કર્યું.

વસ્તુપાલે સં. ૧૨૮૨ માં ખંભાતના આઠ મદલવાદીના વ્યંજ્ય ઉપદેશથી પોતાની ચાંદીની પાલખી દાનમાં આપી. તે ચાંદીમાંથી જિન-પ્રતિમા બનાવી સ્નાત્રપૂજા માટે ભરૂચના ચક્રાવર્તિનારમાં અર્પણ કરી.

ના આં મહાવાહી, આં વર્ધમાનસૂરિ, વાયડગચ્છના આં જિનદત્ત, રાજગચ્છના આં બાલચંદ્ર, ચૈત્રવાલગચ્છના આં ભુવનચંદ્રસૂરિ, વડગચ્છના આં જગચ્છંદ્રસૂરિ વગેરે ૭૦૦ આચાર્યો, ૨૧૦૦ સાધુઓ, ઘણી સાધ્વીઓ, ૧૧૦૦ દિગંબરાચાર્યો, ઘણા લઘુ સંઘપતિઓ, ૧૩૪ જિનપ્રતિમાઓ, ૧૯૦૦ શ્રીકરો, ૭૦૦ પાલખીઓ, ૪૦૦૫ સેજવાલાં, ૪૫૦ જૈન લોજકો, ૧૦૦૦ ચારણો, ૩૩૦૦ ભાટ, ૧૦૦૦ કંદોર્ષ, ૧૦૦૦ સુથાર, ૧૦૦૦ લુહાર, ૨૦૦૦ પોકિયા, ૪૫૦૦ ગાડાં, ૭૦૦ ઊંટ, ૪૦૦૦ ઘોડા, ૧૮૦૦ વાજાં, ૪ રાજમુરંગ, ૭ લાખ મનુષ્યોની મોટી સેના અને એ જ હિસાબે તંબૂ, પાણીની ટાંકીઓ અને સરસામાન હતો.

એ મંત્રીઓએ સં ૧૨૭૭ તથા સં ૧૨૮૭ માં પાત્રીતાણામાં લલિતા સરોવર, ઉપાશ્રય તથા ખરબ જંઘાવ્યાં હતાં. શત્રુજય તીર્થ-માં શકુનિકાવતાર, સત્યપુરાવતાર, સ્તંભનતીર્થાવતાર તથા અંબા, શાંખ, પ્રધુમ્ન અને અવલોકન એ ચાર શિખરોયુક્ત ઉજ્જયંતાવતારનાં નવાં મંદિરો તેમજ પોતે પોતાના પૂર્વજો, ભાઈઓ તથા અને રાજાઓની મૂર્તિઓ, મોઢેરપુરાવતારમાં પોતાની આરાધક મૂર્તિઓ, ભં આદીશ્વરનું મંદિર વગેરેના ઇંદ્રમંડપો, તોરણો, સ્વર્ણકળશો તથા સુવર્ણનું રત્નજડિત પૂંકિયુ, સરસ્વતીની પ્રતિમા, કપડી યશનો મંડપ અને અનુપમા તળાવ વગેરે જંઘાવ્યાં. ગુજરાતના મહામંત્રી વાહડદેવના દેવદાયમાં વધારો કર્યો. તથા અહીં તીર્થની સંભાળ માટે ચાર જૈન કુટુંબોને વસાવ્યા. એકંદરે અહીં ૧૮૯૬૦૦૦૦૦ દ્રવ્ય વાપર્યું હતું.

તેજલપુર—

મંત્રીઓએ શત્રુજયની તળેટીમાં લલિતા મરોવરના કાંઠે, જ્યાં સંઘનો પડાવ હતો ત્યાં, તેજલપુર વસાવ્યું. તેને કોટ કરાવ્યો અને તેમાં ભં પાર્શ્વનાથ અને મહાદેવનાં મંદિરો જંઘાવ્યાં. ત્યાં નવા જૈનો વગેરેને વસાવ્યા.

તપાગચ્છીય આં દેવમુંદરમૂરિના આવક યોધાના સુ ૦ સરવણે

લલિતાસરોવરને સુધરાબ્યું અને તેના નાનાભાઈ ધાંધે ભં પાર્શ્વનાથના ગિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. (—પ્રક્રં ૪૯)

આ નગરનો મહામહા બેગડાની સેનાએ નાશ કર્યો આથી ત્યાંના વતનીઓ પાલીતાણામાં જઈ વસ્યા.

સમ્રાટ અકબરના શેખ અબુલફઝલે સૌરાષ્ટ્રના મહેસૂલી વિભાગ પાડ્યા. તેના ત્રીજા વિભાગમાં લખે છે કે, ‘તેનો ત્રીજો વિભાગ શત્રુજયની ડુંગરીની તળેટીમાં છે, તેમાં એક જૂનું પડતી દશાનું શહેર છે.’ (—સૌરાષ્ટ્રનું ઇતિહાસદિગ્દર્શન)

આ સ્થાન આજે શત્રુજય પહાડની ઉત્તરમાં અને જય તળેટીથી પૂર્વમાં ભૂતેશ્વર મહાદેવના નામથી વિખ્યાત છે.

સંઘ શત્રુજય, પ્રભાસપાટણ, ગિરનાર, વંધલી થઈને ઘોળકા આવ્યો. ત્યાં રાજા વીરધવલ, મંત્રી તેજપાલ તથા શહેરના આગેવાનોએ સંઘનો સુંદર સત્કાર કર્યો.

મંત્રી વસ્તુપાલ વિચારશીલ જૈન હતો. તે ધર્મપ્રભાવના માટે જૈન ધર્મસ્થાનોની માફક જૈનેતર ધર્મસ્થાનો પણ બંધાવતો હતો. પણ બીજો કોઈ જૈન એના પગલે ચાલી જૈનેતર ધર્મસ્થાનને ઉત્તેજન આપે તો તે વાત તેને ખસંદ નહોતી. આ સંઘના એક યાત્રિકે જૈન તીર્થમાં થોડું દાન કર્યું અને સોમનાથમાં વિશેષ ધન આપ્યું. આ હકીકત જાણીને મંત્રીએ જણાવ્યું કે, ‘આ સંઘમાં આવેલા બીજો સ્થળે વધુ દાન આપી ન શકે અને કોઈ એવી ભૂલ કરે તો તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું જોઈએ. કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતે સ્વતાંત્ર સંઘ કાઢી તેની ઇચ્છા મુજબ વર્તી શકે.’ તે યાત્રિકે મંત્રીની વાતને ન્યાયી માનીને જૈન તીર્થમાં મોટી રકમનું દાન કર્યું.

મલધાર આં નરચંદ્રસૂરિ આ સાલમાં ભાદરવા વદિ ૧૦ના રોજ સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમણે મંત્રી વસ્તુપાલને લવિધ્યવાણી-રૂપે કહ્યું હતું કે, ‘આજથી દશ વર્ષે તારું મરણ થશે.’

મંત્રી તેજપાલે સં ૧૨૮૬ માં આજુ ઉપરના દેલવાડામાં વિમલવસહીની પાસે નવી જમીન ખરીદી તેમાં લુણિગવસહીનું

કામ' શરૂ કર્યું. તેમાં સં' ૧૨૭૮ માં લં મહિનાથનો ગોળલો લાઈ મહાદેવના કસ્યાણ માટે બંધાવવામાં આવ્યો. મંત્રીએ સં' ૧૨૮૭ ના ફાગણ વદિ ૩ ને સ્વિવારે આં વિજયસેનસૂરિના હાથે લુણિગવસહીના મંદિરમાં લં નેમિનાથ વગેરેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ ઉત્સવમાં ૪ મહાધરો, ૧૨ માંડલિકો, ૮૪ રાણા, ૮૪ સાતિઓના મહાજનો વગેરે હાજર હતા. જેની કોરણી આજે જગતભરમાં અદ્વિતીય મનાય છે તે લુણિગવસહી મંદિર ઉપર સં' ૧૨૯૨ માં ધન્ય દંડ ચડાવ્યો. સં' ૧૨૯૩ અને સં' ૧૨૯૭ માં પણ અહીં પોતાની માતા, પિતા, બહેનો, લલિતાદેવી, સુહડાદેવી, પુત્રીઓ વગેરેના નામથી દેરીઓ બનાવેલી છે. એટલે આ મંદિરનિર્માણનું કાર્ય સં' ૧૨૯૭ સુધી ચાલતું હતું. અહીંના દરેક કાર્યમાં મળીને ૧૨૫૩૦૦૦૦૦ દ્રવ્ય ખર્ચાયુ છે. (જૂઓ, પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૮૪ થી ૨૮૭)

મંત્રી વસ્તુપાલે ગિરનાર તીર્થ ઉપર પોતાના તથા પરિવારના કસ્યાણ માટે તીર્થોદ્ધાર કર્યો. શત્રુજ્યાપતાર, અષ્ટાપદાવતાર, સમેત-શિખરાવતાર, સ્તંભનતીર્થાવતાર, મત્યપુરાવતાર અને કારમીરાવતાર, અરસ્વતી વગેરે પ્રામાદો બનાવ્યાં. તે દરેકની સં' ૧૨૮૪ ના ફાગણ સુદિ ૧૦ ને બુધવારે આં વિજયસેનસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આસરાજવિહાર, કુમારદેવીસરોવર અને ઉપાશય બનાવ્યા. વૃદ્ધ યાત્રાળુઓ માટે ડાહીઓ વસાવી. અહીંના ભટ્ટો યાત્રિકો પાસેથી કર લેતા હતા તે કર માફ કરાવ્યો. અહીં ૧૨૮૦૦૦૦૦૦ દ્રવ્ય વાપર્યું. પ્રભામપાટણમાં અષ્ટાપદાવતાર પ્રાસાદ બંધાવ્યો અને આસપાસ બીજાં લૌકિક તીર્થો પણ બંધાવ્યાં.

બંને લાઈઓ આં જગત્ચંદ્રસૂરિ, ઉપાં દેવભદ્ર, આં દેવેન્દ્રસૂરિના તપત્યાગભર્યા વૈરાગ્યના ઉપદેશથી પ્રભાવિત હતા. તેમના મહેતાએ આં જગત્ચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. મંત્રી વસ્તુપાલે આં દેવેન્દ્રસૂરિ બંભાત હતા ત્યારે તેમના વ્યાખ્યાનમાં સૌને મુહુપત્તિની પ્રભાવના કરી હતી.

સં' ૧૨૯૪ માં રાણા વીરધવલ મરણ પામ્યો. મંત્રી વસ્તુપાલે

તેની ઈચ્છા મુજબ તેના બીજા પુત્ર વીશલદેવને ધોળકાની ગાદીએ બેસાડ્યો. વીશલદેવે સત્તાના મદમાં નાગડ બ્રાહ્મણને મહામાત્ય બનાવ્યો અને બંને મંત્રીઓને તેના હાથ નીચેના નાના મંત્રીઓની જગ્યા આપી. સમરાક પ્રતીહારની લંબેરણીથી બંને મંત્રીઓ પાસે ધનની માગણી કરી અને ધન ન હોય તો તેની ખાતરી કરવા ઘટ-સર્પનું દિવ્ય માગ્યું. દાદા લવણપ્રસાદે તેને તેમ કરતાં વાર્યો પણ તેણે પોતાની હઠ છોડી નહીં, એટલે રાજપુરોહિત સોમેશ્વરે તેને સમજાવી આ અમૃત્યથી રોક્યો.

એક દિવસે એક હુલ્લકે ઉપાશ્રયનો કચરો ભૂલથી નીચે ફેંક્યો. તે રસ્તે જતા રાજના મામા સિંહ જેઠવા ઉપર પડ્યો. મામાએ ગુસ્સે થઈ તે હુલ્લકને માર્યો અને ગાળો આપી. આ સાંભળી મંત્રી વસ્તુપાલે રાજપુત્ર ભૂણપાલને મોકલી મામાનો હાથ કપાવી મંગાવી પોતાના મહેલની આગળ લટકાવ્યો. બંનેની સેનાઓ લડવા માટે તૈયાર થઈ. રાજા વિશલદેવને ત્યારે વિમાસણ થઈ કે હવે શું કરવું ? અંતે પુરોહિત સોમેશ્વરે રાજા, મામા, તથા મંત્રીઓને સમજાવી શાંત પાડ્યા. રાજાએ મામા પાસે મંત્રીની માફી મંગાવી અને મંત્રી તથા તેમના ધર્મનું ગૌરવ વધાર્યું.

મંત્રી વસ્તુપાલે વિચાર કર્યો કે, આ૦ નરચંદ્રસૂરિના લવિષ્ય-કથન મુજબ હવે મારું આયુષ્ય ઓછું છે. તેથી સં૦ ૧૨૯૭-૯૮ માં તે શત્રુજય તીર્થની યાત્રા માટે સંઘ સાથે નીકળ્યો અને રસ્તામાં અંકેવાલિયા ગામમાં ગુરુદેવો પાસે નિર્યામણા કરી સમાધિપૂર્વક મરણ પામ્યો અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં રાજના ઘેર તેનો જન્મ થયો.

મંત્રી તેજપાલ અને મંત્રી જયંતસિંહે અંકેવાલિયામાં તળાવ ખોદાવ્યું તથા વસ્તુપાલના શબને શત્રુજયના પ્રદેશમાં લાવીને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. અહીં સ્વર્ગારોહણ પ્રાપ્ત બંધાવ્યો અને અંકેવાલિયા ગામમાં જિનપ્રાસાદ, સરોવર તથા દાનશાલા બંધાવ્યાં. મહામાત્ય તેજપાલ પણ સં૦ ૧૩૦૮ માં શંખેશ્વરતીર્થ પાસેના ચંદ્ર ગામમાં છેલ્લે પહોંચે સમાધિપૂર્વક મરણ પામ્યો. ત્યાં તેના

પુત્રે લબ્ય જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો જે આજે પણ વિદ્યમાન છે.

મંત્રી વસ્તુપાલ તેજપાલે ઘણું ધર્મકાર્યો કર્યા છે. તેમાંના કેટલાકની યાદી નીચે મુજબ છે—^૧

જિનપ્રાસાદો ૧૩૦૪ ધોળકા વગેરેમાં, જીર્ણોદ્ધારો ૨૩૦૦ પંચાસરા પાર્શ્વનાથ, સ્તંભન પાર્શ્વનાથ વગેરેના; સવા લાખ જિનબિંબો, ૬૮૪ ઉપાશ્રયો, ૫૦૦ આચાર્યનાં સિંહાસનો, ૫૦૦ કપડાના સમવસરણ મંડપો, ૭૦૦ બ્રહ્મશાળાઓ, ૭૦૦ પાઠશાળાઓ, ૩૦૦૨ વીરધવલ, નારાયણ વગેરે કૃષ્ણાલયો અને શૈવાલયો, ૭૦૦ મઠો, ૭૦૦ અગ્નિશાળાઓ સ્થાપન કરી. પ્રતિદિન ૫૦૦ વેદપાઠીઓના કુટુંબોના નિર્વાહની વ્યવસ્થા કરાવી. દર સાલ ત્રણ વાર સંઘપૂજા, ૩૨ પથ્થરના નવા કિલ્લાઓ, ૬૪ મસ્જિદો, ૮૪ તળાવો, ૬૩૪ વાવો, ૭૦૦ કૂવા, અનેક વેપારી મંડીઓ, દવાખાનાં, પરબો વગેરે બંધાવ્યાં. તેઓએ ૬૩ સુદોમાં વિજય મેળવ્યો. પોતાની પત્નીઓનાં તપનાં મોટાં ઉજમણાં કરાવ્યાં. પાંચમ અને અગિયારશના ઉજમણા માટે પાંચ તથા અગિયાર નિર્ધન જૈનોને ધન આપી લખપતિ બનાવ્યા. સાત કરોડનું દ્રવ્ય ખર્ચી જ્ઞાનભંડાર બનાવ્યા. સર્વસિદ્ધાંતની એકેક નકલ સોનાની શાહીથી અને બીજી નકલ તાડપત્ર અને કાગળ ઉપર લખાવી (ઉપ૦ ૨૬). પંડિતોને બક્ષીસ તેમજ ગરીબોને ઘણું દાન આપ્યું. શત્રુજય, ગિરનાર અને આબુ ઉપર મળીને અબજોનું દ્રવ્ય ખર્ચ્યું. તેમણે ૧૮ વર્ષમાં કુલ ૨૦૭૩૧૮૦૦૦૦૦ દ્રવ્ય ખર્ચ્યું હતું એવી માહિતી મળે છે.

મંત્રી વસ્તુપાલ પોતે વિદ્વાન હોતો તેમજ વિદ્વાનોનો પરીક્ષક અને પોષક હતો. તેણે ‘નરનારાયણાનંદમહાકાવ્ય’ (સર્ગ : ૧૬), ગિરનારમંડન શ્રીનેમિનાથસ્તોત્ર, અંબિકાદેવીસ્તોત્ર તથા આરાધના (શ્લોક ૧૦) વગેરે કૃતિઓ રચેલી મળે છે. આ કૃતિઓ તેમની

૧. આ અંગે પ્રગલ્ભરાય, સુજનસંદર્ભનમાં નાનો નાનો નોંધો મળે છે અને જિનદર્શક ‘વસ્તુપાલચરિત્ર’માં તેનો વિસ્તાર નોંધ મળે છે.

કવિપ્રતિભાની સાક્ષી પૂરે છે. તેમણે રચેલાં પ્રાચીનિક સૂક્તો પણ મળે છે.. દાખલા તરીકે—

‘શિયાળો, ઉનાળો અને ચોમાસુ એ ઋતુઓ એક પછી એક આવે પણ આજે ઉનાળો અને ચોમાસુ એ બંને ઋતુઓનો એકી-સાથે અનુભવ થઈ રહ્યો છે, કેમકે મહારાજ વીરધવલના મરણથી જનતાના હિલમાં ઉનાળાનો તાપ સળગી રહ્યો છે જ્યારે આંખોમાં ચોમાસુ ઊભટી રહ્યું છે.’

તેમણે ‘ધર્માશ્રયદયમહાકાવ્ય’ની સં. ૧૨૯૦ માં પોતાના હાથે કરેલી નકલની પ્રતિ મળી આવે છે. વિદ્વાનો આવા વિદ્યાસેવીને ‘સરસ્વતીપુત્ર’ કહે તો તેમાં કશી અતિશયોક્તિ નથી.

તેમની સારસ્વત સભામાં રાજપુરોહિત કવીશ્વર સોમેશ્વરદેવ, હરિ-હર, મદન, સુભટ, નાનાક, પાલ્હણ, પં. યશોવીર, ઠં. અરિસિંહ, આં. વિજયસેન, આં. ઉદયપ્રભ, આં. નરચંદ્ર, આં. નરેંદ્રપ્રભ, આં. માણિકચંદ્ર, આં. બાલચંદ્ર, આં. જયસિંહસૂરિ, આં. અમરચંદ્ર વગેરે વિદ્વાનો હતા. આં. પ્રદ્યુમ્નસૂરિ ત્યારે ઊગતા કવિ હતા. આ બધા વિદ્વાનોએ મંત્રી વસ્તુપાલની વિવિધરૂપે પ્રશંસા કરી છે—

‘તમારામાં જીવાની છે પણ મદનવિકાર નથી, લક્ષ્મી છે પણ ગર્વ નથી, સજ્જન-દુર્જનની પરીક્ષા કરવાની બુદ્ધિ છે પણ કપટ નથી, તમારી આવી આકૃતિ કોણે ઘડી ?

(—વીરધવલના વસ્તુપાલ પ્રતિ ઉદ્ગારો)

પીયૂષાદપિ પેગલા ગ્રશઘરગ્યોત્તનાકલાપાદપિ,

સ્વપ્ત્યા નૂતનચૂતમજ્જરીમરાદપ્યુષ્ણસત્સૌરભાઃ ।

વાગ્દેવીમુલ્કસીમસૂક્તવિગદોદગારાદપિ પ્રાજ્ઞલાઃ,

કેપાં ન પ્રથયન્તિ ચેતસિ મુદં શ્રીવસ્તુપાલોક્તયઃ ॥

(—ઉપદેશતરંગિણી તરંગ ૧ લો; પ્રબંધકોશ,
પં. જિનહર્ષકૃત ‘વસ્તુપાલચરિત્ર’)

સૂરો રણેષુ ચરણપ્રણતેષુ સોમ. વક્રોડતિવરુચરિતેષુ બુધોડર્યવોધે ।

નીતૌ ગુરુઃ કવિજને કવિરત્રિયાસુ મન્દોડપિ ચ મહમયો નહિ વસ્તુપાલઃ ॥

—હે વસ્તુપાલ ! તું રણુમાં સૂર્ય, આશ્રિતો પ્રત્યે ચંદ્ર, દુષ્ટો પ્રત્યે મંગલ, જ્ઞાનમાં યુધ, નીતિમાં શુરુ, કવિઓમાં શુક અને પાપમાં મદ છે—એ રીતે અહ બેવો હોવા છતાં અહ મથ નથી. (—અજ્ઞાત, ઉપદેશતરંગિણી)

શ્રીવસ્તુપાલ ! તવ માલતલે જિનાજ્ઞા

વાળી મુલે હૃદિ કૃપા કરપદ્મજે શ્રીઃ ।

દેહે દ્યુતિર્વિલસતીતિ રૂપૈવ કીર્તિઃ

પૈતામહં સપદિ ધામ જગામ નામ ॥ (—ઉપદેશતરંગિણી)

દક્ષઃ શલ્લે ચ શલ્લે ચ ધનં ચ પ્રધનં ચ યઃ ।

વસ્તુપાલ-યશોવીરૌ સત્યં વાગ્દેવતાસ્તુતૌ ॥

(વામનસ્થાવીનો પં ૦ યશોધર-સુકૃત-સંકીર્તન, સર્ગ : ૩, શ્લોક ૪૩)

સૂત્રે યુત્તિઃ કૃતા પૂર્વં દુર્ગસિદ્ધેન ધીમતા ।

વિસૂત્રે તુ કૃતા તેષાં વસ્તુપાલેન મન્ત્રિણા ॥

અન્નદાનૈઃ પયોદાનૈઃ ધર્મસ્થાનૈશ્ચ મૂતલમ્ ।

યગસા વસ્તુપાલેન રુદ્રમાકાશમણ્ડલમ્ ॥

(—રાજપુરોહિત કવિ સોમેશ્વર)

વિરચયતિ વસ્તુપાલ ચૌલક્યસચિવેષુ કવિષુ ચ પ્રવરઃ ।

ન કદાચિદર્થહરણં શ્રીઋણે કાવ્યકરણે વા ॥

અન્વયેન વિનયેન વિવચ્યા વિક્રમેણ સુકૃતઋમેણ ચ ।

ક્ષાપિ કોઽપિ ન પુમાનુપૈતિ મે વસ્તુપાલસદૃશો દૃશોઃ પથિ ॥

(—રાજપુરોહિત સોમેશ્વરકૃત આખ્યશસ્તિ)

નાનર્થ મક્તિમાન્ નેમૌ નેમૌ શઙ્કર-કેશવૌ ।

જૈનોઽપિ ય સ વેદાનાં દાનામ્ભઃ કુરુતે કરે ॥

(—રાજપુરોહિત સોમેશ્વરકૃત કીર્તિકૌમુદી)

વિમુતા-વિક્રમ-વિદ્યા-વિદગ્ધતા-વિત્તવિકરણવિવેકઃ ।

યઃ સત્તમિર્વિકારૈઃ કલિતોઽપિ વમાર ન વિકારમ્ ॥

(—મહાધાર આ ૦ નરચંદ્રસૂરિકૃત ગિરનારતીર્થ જિનાલય-પ્રશસ્તિ, જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૭)

ક્ષત્રિયાઃ સમરકેલિરહસ્યં જાનન્તે ન વણિજો ભ્રમ ણ્યઃ ।

અમ્બડો વણિગપિ પ્રધને કિં મહિકાર્જુનનૃપં ન જઘાન ॥

દૂત રે [વણિગહં રણહદે વિશ્રુતોઽસિ તુલ્યા કલયામિ ।

મૌલિમાણ્ડપટલાનિ રિપૂણા સ્વર્ગવિપતનમથો વિતરમિ ॥

(—આ૦ બાલચંદ્રકૃત ‘વસંતવિલાસ’, સર્ગ : ૫, શ્લો૦ ૪૩-૪૪)

વજ્રં વજ્રભવે વનં વનસવે પુષ્પં વસન્તત્રયે,

વાસઃ સ્વસ્તરવે વચઃ સુગુરવે દીપો યથા માનવે ।

ધૂપં ચાગરવે સિતેન્દ્રપરવે રાપ્રાપ્તં મેરવે,

દૃથં તે સચિવેન્દ્ર ! કાન્યકરણં રોચિણ્યવે જિણ્યવે ॥

(—આ૦ ઉદયપ્રભસૂરિ વચન, ઉપદેશમાર, ઉપ૦ ૩૬)

બૌદ્ધૈર્વૈદ્ધઃ વૈષ્ણવૈર્વિષ્ણુમક્તઃ શૈવૈઃ શૈવો યોગિભિર્યોગરક્તઃ ।

જૈનૈસ્તાવજ્ઞૈન ણ્વેતિકૃત્વા સત્વાધારઃ સ્તૂયતે વસ્તુપાલઃ ॥

(—પ્રબંધાવલી)

મહામાત્ય વસ્તુપાલને ૨૪ બિરુદો હતાં, જેમાં સરસ્વતીકંઠા-
ભરણુ, સચિવચૂડામણિ, સરસ્વતીધર્મપુત્ર, લઘુ લોજરાજ, દાતૃચક્ર-
વર્તી, ચતુરચાણાકચ, મહાજ્ઞાન, સર્વજનમાન્ય અને ઋષિપુત્ર
વગેરે મુખ્ય બિરુદો હતાં.

એકંદરે તે દાનવીર, નૃપપ્રીતિપાત્ર, પ્રજાનો માનીતો, ગુજ-
રાતનો ચતુર મહામાત્ય, રણમેદાનમાં લડવૈયો, ધર્માત્મા તેમજ લક્ષ્મી
નો લાડીલો અને સરસ્વતીનો સપૂત હતા.

તેણે શત્રુજય તીર્થમાં ૭૦ ઋષભદેવની યાત્રા કરી તેમાં એક
જ માગણી કરી છે કે—

યદ્દાયે હુતકારસ્ય યત્ પ્રિયાયાં વિયોગિનઃ ।

યદ્દ રાધાવેધિનો લક્ષ્યેતદ્ધ્યાનં મેઽસ્તુ તેમતે ॥

(—પ્રબંધાવલી)

મંત્રી વસ્તુપાલ-તેજપાલના જીવનચરિતનાં સાધનો—

૧. નર-નારાયણાનંદકાવ્યપ્રશસ્તિ, વસ્તુપાલચરિત.

૨. કીર્તિકૌમુદી (સં ૧૨૮૨ લગભગ), ‘ઉલ્લાસરાઘવ’માંના
દરેક સર્ગના અંતિમ શ્લોકો, સુરથોત્સવનો છેલ્લો સર્ગ,
આખૂની સં ૧૨૮૭ની પ્રશસ્તિ, ગિરનારની સં ૧૨૮૮ની
પ્રશસ્તિ, નં ૧, ૩, કર્તા-રાજપુરોહિત કવીશ્વર ઠં
સોમેશ્વરદેવ.

૩. સં ૧૨૮૮ની ગિરનાર પ્રશસ્તિ (નં ૨, ૪, ૫) કર્તા-
મલધારી આં નરચંદ્રસૂરિ.

૪. સુકૃતસંકીર્તન (સર્ગ : ૧૧) સં ૧૨૮૫, કર્તા-અરિસિંહ.

૫. ધર્માભ્યુદયકાવ્ય (સર્ગ : ૧૬), સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની, ગિર-
નારની સં ૧૨૮૮ની (નં ૬) પ્રશસ્તિ, કર્તા-આં ઉદય-
પ્રભસૂરિ.

૬. હુમ્મીરમહમદન નાટક સં ૧૨૮૫, કર્તા-આં વીર શિષ્ય
આં જયસિંહસૂરિ.

૭. શકુનિકાવિહાર પ્રશસ્તિ, કર્તા-આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ, સં ૧૨૬૦.
(—પ્રબંધાવલી)

૮. વસંતવિલાસ સં ૧૨૬૭, કર્તા-આં બાલચંદ્રસૂરિ.

૯. પ્રબંધચિતામણિ સં ૧૩૬૧, કર્તા-આં મેરુતુંગસૂરિ.

૧૦. વિવિધતીર્થકલ્પ સં ૧૩...., કર્તા-આં જિનપ્રભસૂરિ.

૧૧. ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ (પ્રબંધકોશ) સં ૧૪૦૫, કર્તા-
આં રાજશેખરસૂરિ.

૧૨. વસ્તુપાલચરિત્ર સં ૧૪૬૭, કર્તા-આં જિનહર્ષસૂરિ.

૧૩. ઉપદેશસાર સટીક સં ૧૬૬૨, કર્તા-પં કુમારસાગરગણિ.

૧૪. વસ્તુપાલ-તેજપાલરાસ સં ૧૪૮૪, કર્તા-હીરાનંદ.

૧૫. વસ્તુપાલ તેજપાલરાસ સં ૧૫૫૦, કર્તા-મલધાર આં
લક્ષ્મીસાગર.

૧૬. વસ્તુપાલ-તેજપાલરાસ સં ૦ ૧૫૬૫, કર્તા-પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ.
 ૧૭. વસ્તુપાલ-તેજપાલરાસ સં ૦ ૧૬૮૨, કર્તા-ઉપાં અમયસુંદર.
 ૧૮. વસ્તુપાલ તેજપાલરાસ સં ૦ ૧૭૨૧, કર્તા-આનંદસૂરગચ્છીય
 પં ૦ મેરુવિજય ગણિ.
 ૧૯. વીરવંશાવલી, જૈનસાહિત્યમંશોધક, ખંડ ૧, અંક : ૩.
 ૨૦. જૈનસાહિત્યમંશોધક, ખંડ : ૩, અંક : ૧, પૃ ૦ ૧૦૫

વંશાવલીઓ

સાંખ્યસિંહવંશ—

૧. સાંખ્યસિંહ—તે પોરવાડ હતો, તેનું ખીલું નામ મામંતસિંહ હતું.
૨. શાંતિ.
૩. બ્રહ્મનાગ.
૪. નાગ.
૫. આબૂ—તે માલાસણમાં રહેતો હતો અને મલધારગચ્છનો શ્રાવક હતો.

૬. કુમારદેવી—તે આબૂ પોરવાડની પુત્રી હતી અને અશ્વરાજ (આસરાજ)ની પત્ની હતી. તેને ૧૧ સંતાન હતાં. તે સૌમાં મંત્રી વસ્તુપાલ અને તેજપાલ બહુ વિખ્યાત અને ઐતિહાસિક પુરુષો હતા.
 (૧) વરણાગવંશ—

૧. વરણાગ—તે રામસેનનો વતની શ્રીમાલી જૈન હતો. મહાદાની હતો. પોતાના ગોત્રીય લાઈઓ અત્યે અત્યંત વાત્સલ્યવાળો હતો. સંભવ છે કે, મંત્રી શાત્ત પણ તેમનો જ પુત્ર હોય.

૨. વીસલ.

૩. પદ્મ—તેને સાંગણ, રણસિંહ, અલયડ, કેલ્હણ અને વીલ્હાક નામે પુત્રો હતા.

૪. વીલ્હાક—તેને સંસારદેવી નામે પત્ની હતી. હરિય નામે પુત્ર હતો. ખીલ પત્ની મંજુલાદેવીથી મહીપ અને હરિ નામે પુત્રો થયા.

૫. હરિ—તે દેખાવડો હતો. સુલટ અને ધર્માત્મા હતો. તેની

પત્નીનું નામ હમ્મીરદેવી અને પુત્રોનું નામ રાસિલ તથા નાનુ હતાં. બંને પુત્રો રૂપાળા હતા. તેમાં રાસિલ યુવ્યશાળી, વ્યવહારનિપુણ, વિશાળ મનનો, સમૃદ્ધ, હિદાર, સુમતિ, પરગણુ, પરોપકારી અને ધર્મપ્રેમી હતો. હરિએ વડગમ્હના આઠ વાદિદેવસૂરિની પરંપરા આઠ ગુણસમુદ્ર પામે દીક્ષા લીધી અને હરિભદ્ર નામે મુનિ થયા. તે સાધુલક્ષ્મી હતા. સાધુવાત્સલ્યમાં સદા તત્પર રહેતા. તેઓ શુક્રની આજ્ઞા મેળવી, શત્રુજય ગયા અને અનંશન લઈ સ્વર્ગે સંતર્યા.

૬. નાનુ—તે હરિનો નાનો પુત્ર હતો. ધર્માત્મા હતો. તેણે સં. ૧૪૧૪ ના કાગણ સુદિ ૫ ને શુક્રવારે રામસેનમાં રાજગમ્હના આઠ માણેકચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૨૭૬ માં રચેલા ‘શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર’ (સર્ગ : ૮, પ્ર. ૦ : ૫૫૭૪)ની પ્રતિલખાવી, આઠગુણસમુદ્રસૂરિને વહોરાવી. એ આચાર્યશ્રીએ જ તેની પુષ્પિકામાં પ્રસ્તુત દાનપ્રશસ્તિ આપી છે.

(—જૂઓ, શાંતિનાથચરિત્ર પ્રશસ્તિ,

પ્રક. ૩૫, પૃ. ૩૮, સં. ૧૪૧૪)

(૨) વરણાગવંશ—

૧. વરણાગ—શ્રીમાલીવંશમાં વિચદુ નામે બહુ યશસ્વી શેઠ હતો. તેણે સંઘલક્ષિ કરવા સાથે દેરાસર, વાવ, દાનશાલા, પરબ વગેરે બંધાવ્યાં હતાં. તે કમ્હના કંથકોટમાં રહેતો હતો. તેને વરણાગ નામે પુત્ર થયો. તે ધર્માત્મા હતો. તેણે શત્રુજય, ગિરનાર વગેરે તીર્થોના સંઘ કાઢ્યા હતા. ગરીબોને ખૂબ મદદ કરી, દાનવીર તરીકે પ્રસિદ્ધિ મેળવી હતી. (રામસેનનો વરણાગ આ કંથકોટના વરણાગથી જુદો સમજવો.)

૨. વામ્—તે ગોટો દાની અને સત્યવાદી હતો. તેને ૧. વીસલ, ૨. વીરદેવ, ૩. નેમિ, ૪. ચાંદુ અને ૫. શ્રીવત્સ નામે પુત્રો થયા.

૩. વીસલ—તે ગુણવાન હતો. તેને ૧ લક્ષ, ૨ સુલક્ષણ, ૩ સોલાક અને ૪ સોહી નામે પુત્રો હતા. શેઠ વીસલ મરીને દેવ થયો. લક્ષ વિદ્વાન હતો. સુલક્ષણ અદ્ભુત હતો. સોલાક યશસ્વી હતો. સોહી પોતાના ગુણોથી લોકપ્રિય બન્યો હતો. તે શાંત અને દાનવીર

હતો તેમજ વેપારીઓમાં વડો હતો.

૪. સોલ—તેની નામના જૂળ ફેલાયેલી હતી. તેને શ્રી નામે રૂપાળી પત્ની હતી. તે કંથકોટ છોડીને ભદ્રેશ્વર નગરમાં આવી વસ્યો. તે સમયે ભદ્રેશ્વર મોટું નામી નગર હતું. વેપારનું મોટું પીઠું હતું. અહીં ધુધુંરા નામે દેવી હતી, જે કામિતદાયિની મનાતી હતી. સોલને ૧ જગદૂ, ૨ રાજ, ૩ પદ્મ—એમ ત્રણ પુત્રો હતા. પહેલા પુત્રને યશો-મતી, બીજાને રાજલદે અને ત્રીજાને પદ્મા નામે પત્નીઓ હતી. રાજને વિક્રમસિંહ તથા ધાંધલ નામે બે પુત્રો અને હંમી નામે એક પુત્રી હતી.

૫. જગદૂશાહ—તે ત્રણે ભાઈઓમાં વડેરો હતો. દાની હતો. તેને એક ખકરીના ગળામાં બાંધેલા હારમાંથી લક્ષ્મીવર્ધક મણિ મળી ગયો ત્યારથી તે ધનપતિ થઈ ગયો. તે છૂટે હાથે ધન દેતો હતો.

તેની પત્નીનું નામ યશોમતી હતું. તેને પ્રીતિમતી નામે એક પુત્રી હતી. પ્રીતિમતીને શેઠ યશોદેવ આથે પરણાવી કે તરત જ તે વિધવા બની. પિતાએ તે વિધવાનો વિવાહ કરવાનો વિચાર કર્યો પણ બે વૃદ્ધાઓએ યુક્તિપૂર્વક સમજાવ્યો એટલે તે સમસમી ગયો. તેણે પુત્રીના શ્રેય માટે વાવ, કૂવા વગેરે બંધાવ્યા.

જગદૂશાહ તથા યશોમતીને પુત્ર ન હોવાના કારણે ભારે ચિંતા રહેતી હતી. જગદૂશાહે સાત ઉપવાસ કરી સમુદ્રના અધિષ્ઠાયક વરુણદેવને પ્રત્યક્ષ કર્યો અને તેની પાસે પુત્રની યાચના કરી. દેવે સ્પષ્ટ જણાવ્યું, ‘શેઠ! તારા ભાગ્યમાં પુત્ર નથી; પણ તારે ત્યાં લક્ષ્મી સ્થિર થઈને રહેશે, તારા ભાઈ રાજને પુત્ર પુત્રી થશે.’ દેવ આ રીતે કહી શેઠને રત્નો આપી ચાલતો થયો.

શાહે પોતાના મુનિમ જયંતસિંહ ઓશવાલને વેપાર માટે સમુદ્ર-યાત્રાએ મોકલ્યો. જયંતસિંહ આર્દ્રપુરમાં ગયો. ત્યાં મકાન ભાડે રાખી પોતાનું કરિયાણું ઉતાર્યું. અહીં દરિયાકાંઠે એક સરમ શિલા હતી. જયંતસિંહને તે શિલા લઈ જવાનો વિચાર થયો. ખંભાતના તુકી જહાજોનો વડો પણ અહીં આવ્યો હતો તેની નજર પણ આ શિલા ઉપર પડી અને તેને લઈ જવાનો તેણે પણ ધરિદો કર્યો.

આથી બંને વચ્ચે હરિદ્રાઈ ચાલી. શિલા લઈ લેવા માટે બંને વચ્ચે ચડાવો થયો. આખરે જયંતિસિંહે ત્યાંના રાજાને ત્રણ લાખ રૂપિયાની રકમ આપી તે શિલા ચોતાના કબજે કરી. તેણે ત્યાં જગદૂ શાહનો યશ વધાર્યો અને શિલાને વહાણમાં ચડાવી ભદ્રેશ્વર પહોંચાડી. જગદૂ શાહે તે શિલા ઓટલા આગળ પગ ધોવાની જગાએ મૂકી.

જગદૂ શાહે એક દિવસ એક યોગીના મુળથી સાંભળ્યું કે, ‘આ શિલા છુપાવી રાખવા જેવી છે.’ એટલે જગદૂ શાહે તે શિલાને તોડી નાખી તો તેમાંથી તેને રત્નોનો સંગ્રહ મળી આવ્યો.

એક દિવસે થરપારકરના રાજા પીઠદેવે કચ્છ ઉપર ચડાઈ કરીને રાજા ભીમદેવે બંધાવેલો ભદ્રેશ્વરનો કિલ્લો તોડી નાખ્યો અને બહાર ક્યું કે, ‘હવે તો જો ગધેડાને શીંગડાં જોશે તો જ ભદ્રેશ્વરનો કિલ્લો બને.’

જગદૂ શાહે પાટણથી ગુજરાતના રાજા ભીમદેવના અને અર્જુનરાજ સોલંકીના પુત્ર લવણપ્રસાદ પાસેથી સૈન્યની મદદ મેળવી સેનાની દેખરેખ નીચે છ મહિનામાં લદ્રાવતીનો નવો કિલ્લો જાલો કર્યો. તેના એક ખૂણાના ભાગમાં રાજા પીઠદેવની માતાની મૂર્તિ અને તેની ઉપર શીંગડાવાળો ગધેડો બનાવ્યો. તેના શીંગડાને સોનાથી મઢી લીધાં. રાજા પીઠદેવ આ જોઈ, આઘાત પામી મરણ પામ્યો.

પૂનમિયાગચ્છના આઠ પરમદેવે શંખેશ્વર તીર્થમાં વર્ધમાન તપ શરૂ કર્યું. સં. ૧૩૦૨ ના માહ સુદિ ૫ ના દિવસે શ્રવણ નક્ષત્રમાં કંઠોદમાં શેઠ દેવપાલના ઘરથી આહાર વહોરી પારેણું કર્યું. તેમણે સાત ચક્ષ દેવોને ઉપદેશ આપી શંખેશ્વરના ભક્ત બનાવ્યા. રાજા હર્ષન-શિસ્તને શંખેશ્વર તીર્થની ઉપાસના કરાવી, કોઠ રાખથી મુક્ત કરાવ્યો અને એ જ રાજા પાસે શંખેશ્વર તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. તે પછી આઠ પરમદેવ લદ્રાવતી તીર્થની યાત્રાએ પધાર્યા. તેમના ઉપદેશથી જગદૂ શાહ ધર્મપ્રેમી બન્યો.

આ સમય દરમિયાન રાજા ભીમદેવ સોલંકીના મરણ પછી વીરધવલ તથા વીસલદેવ (સં. ૧૩૦૨ થી ૧૩૧૮) ગુજરાતના રાજા બન્યા.

જગદૂ શાહે રાજ વીસલદેવની આજ્ઞા મેળવી શત્રુજય તથા ગિરનાર તીર્થની યાત્રાના છ'રી પાળતા સ્વયં કાઢ્યા. પૂનમિયાગચ્છ તથા ચૌદ-શિયાગચ્છના ઘણા જૈનાચાર્યો તેમાં સાથે પધાર્યા હતા.^૧ આ૦ વીર-સૂરિએ સ્થાપન કરેલ ૭૦ મહાવીરસ્વામીના જિનપ્રાસાદને જગદૂ શાહે સોનાના ઢંડ-કળશ ચડાવ્યા, પરકોટો બનાવ્યો, આરસની ત્રણ દેરીઓ, અઘટાપહાવતાર જિનાલય, ૧૭૦ જિનાલય બનાવ્યાં. ત્રિખંડેશ શ્રીપાર્શ્વ-નાથની મૂર્તિ લરાવી, તેમાં પુત્રી પ્રીતિમતીના કસ્યાણુ માટે સ્વર્ણપત્ર તૈયાર કરાવ્યું. રાજ કર્ણદેવની વાવનો છલ્લોદ્ધાર કરાવ્યો. રાજ મૂલરાજ તથા કુમારપાલનાં તળાવો સમરાવ્યાં. જિનપૂજ માટે મોટી ફૂલવાડી બનાવી ભેટ આપી. કપિલકોટમાં ૭૦ નેમિનાથ તથા કૃષ્ણનાં મંદિરો સમરાવ્યાં. કૂનડામાં શિવાલય તથા વિષ્ણુ મંદિર સમરાવ્યાં. ઢંકામાં શ્રીઋષભદેવનું નવું દેરાસર બંધાવ્યું. વઢવાણમાં ચોવીશ દેરીવાળો વીરજિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો, સેવાડીમાં ૭૦ ઋષભદેવનો આવન દેરીવાળો પ્રાસાદ બનાવ્યો, શત્રુજયતીર્થ, સલ્લખણપુર તથા દેલવાડામાં નવાં દેરાસરો બનાવ્યાં, ભદ્રેશ્વરમાં આ૦ પરમદેવ માટે ઉપાશ્રય બંધાવ્યો. તેમાં આચાર્યશ્રી માટે તાંબાની પાટ ગોઠવી. આ૦ પરમદેવના શિષ્ય આ૦ શ્રીધેણુને આચાર્યપદ અપાવ્યું. તેમને પોતાના વંશના કુલશુર સ્થાપન કર્યા. ભદ્રેશ્વરમાં સેંકડો વાવ બંધાવી. તે દેવની યાદગીરીમાં દેરી બનાવી. મુસલમાન વેપારીઓ માટે ખીમલી મસ્જિદ બંધાવી.

એક વાર આ૦ પરમદેવે જગદૂ શાહને જણાવ્યું કે, સં ૧૩૧૩, ૧૩૧૪, ૧૩૧૫ માં સમગ્ર દેશમાં ત્રિવર્ષી મોટો દુકાળ પડવાનો છે માટે અનાજનો સંગ્રહ કરી લેજો. શાહે જેટલું મળી શક્યું તેટલું અનાજ એકઠું કર્યું હતું. આચાર્યની ભવિષ્યવાણી સાચી પડી. ત્રિવર્ષી દુકાળ પડ્યો ત્યારે રાજાઓના કોઠારો ખાલીખમ હતા. સર્વત્ર હાહાકાર થવા માંડ્યો. રાજ વીસલદેવે રાજકોઠાર તપાસ્યો ત્યારે તેમાંથી માત્ર ૧૩ દાણા મળ્યા. પરંતુ પાટણમાં જગદૂ શાહે ગરીબોને

૧. રાકા-ચતુર્દશીપક્ષસંમૂર્તમૂરિસુરિમિઃ ।

સ સંયઃ શુક્રમે ગજા-ચતુર્નોર્ધરિવાર્ણવઃ ॥ સં ૬, સ્તો ૩૨

આપવા માટે નક્કી કરેલા અનાજના ૭૦૦ ડોહારો હતા તેથી રાજ્યએ નાગડ મંત્રી દ્વારા જગદૂ શાહને બોલાવી અનાજની માગણી કરી જગદૂ શાહે કહ્યું કે, ‘આ અનાજ તો ગરીબોનું છે, મેં આપી દીધું છે, એટલે તે મારું નથી’ રાજ્યએ નમ્રતાથી કહ્યું, ‘તો મારી પ્રજાની શી હશા થશે?’ એ પછી જગદૂ શાહે વીસલદેવને અને બીજા રાજ્યોને અનાજ પૂરું પાડ્યું અનાજ આખ્યાની વિગત આ રીતે મળે છે—જગદૂ શાહે ગજા વીસલદેવને ૮૦૦૦ મૂડા, સિંધના હમીરને ૧૦૦૦૦ મૂડા, માળવાના મહનવર્માને ૧૮૦૦૦ મૂડા, દિલ્હીના મોળુદીનને ૨૧૦૦૦ મૂડા, કાશીના રાજા પ્રતાપને ૬૨૦૦૦ મૂડા, (મિવાડના ગણાને ૩૨૦૦૦ મૂડા,) ઝકદિવને ૧૨૦૦૦ મૂડા અનાજ આપ્યું અને જોર, ગુજરાત તથા રેવા કાઠામાં ૩૩ દાનશાળાઓ, કચ્છ, મારવાડ તથા ધારામાં ૩૦, મેવાડ, માળવા તથા ઢાંગમાં ૪૦ અને બીજી રૂઢીછવાથી ૯ એમ કુલ મળીને ૧૧૨ દાનશાળાઓ સ્થાપન કરી જગદૂ શાહે આ હુકામમાં કુલ ૬૬૬૦૦૦ મૂડા, (૮૦૬૦૭૦૫૦૭૨ મણ) અનાજનું દાન કર્યું હતું ગરીબોને લગભગ પિંડમાં કરોડો સોનામહોરનું દાન આપ્યું હતું એ રીતે તેણે સર્વત્ર દાનથી તરીકેની ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી

જગદૂ શાહ અને નાગડ મંત્રી વચ્ચે ગાઢ મૈત્રી જન્મી હતી એ સમયે જ રાજા વિસલદેવના ઘોડાનો પ્રસંગ બન્યો હતો એટલે એ મૈત્રીમાં ઘણો જ વધારો થયો

આં પચ્ચમદેવનો સ્વર્ગવાસ થયો અને આં શ્રીધેણુ તેમની પાટે આઘ્યા તેઓ પણ મહાપ્રાણાવિક્ષ હતા તેમણે ગારુડી યોગીના સાપનું ઝેર ઉતારી તેને છત્તી વીધો યોગી તે પછી આપ કરડવાથી માતમા દિવસે કથકોટમાં મરણ પામ્યો

જગદૂ શાહ ધર્મધ્યાનમાં મસ્ત બની મં ૧૩૨૦ થી ૧૩૩૦ના ગાળામાં મરણ પામ્યો તે ૭૨ વર્ષ જીવે તેના મરણના સમાચાર આલખી ભારતભરમાં ખૂણે ખૂણે શોક છવાયો દિલ્હીના બાદશાહે તેના માનમાં પેલાનો મુકુટ ઉતાર્યો સિંધપતિએ બે દિવસ માટે અન્ન

ત્યાગ કર્યું. રાજા અર્જુનદેવે (અં ૧૩૧૮ થી અં ૧૩૩૧) ઘણું રુદન કર્યું, તેણે ખાધું પણ નહીં.

આં શ્રીચેણે ઉપદેશ આપી તેમના ભાઈ રાજા અને પદ્મનો શોક મુકાવ્યો અને જાને ભાઈઓને વિશેષપણે ધર્મમાં પ્રીતિ લગાડી.

(—આં ધનપ્રલસુરિ શિષ્ય આં સર્વાનંદરચિત જગદુચરિત-મહાકાવ્ય, સર્ગ : ૭, શ્લોક ૩૮૭, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં : ૧૧૬)

સૌરાષ્ટ્રના દક્ષિણ વિભાગના સમુદ્ર કાંઠાના પ્રદેશમાં સાધારણ જનતાની લોકવાણીમાં શેઠ જગદુ શાહની યશોગાથા ધ્રુપાયેલી મળે છે.

સૌરાષ્ટ્રની પશ્ચિમમાં, દક્ષિણમાં અને પૂર્વમાં સમુદ્ર વીંટાયેલો છે. સમુદ્રના વ્યાપારીઓ આ રસ્તે થઈ ઘણી વાર પસાર થાય છે. ભદ્રાવતીથી જળરસ્તે ખંભાત જવું હોય તો સમુદ્ર કિનારે ઘણું બંદરો આવે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં દક્ષિણ છેડે સમુદ્ર કિનારે કોયલા નામે પહાડી છે. તેની ઉપર વિક્રમની ચૌદમી શતાબ્દીમાં દેવીનું મંદિર હતું. એ દેવી તથા મંદિરદક્ષિણાભિમુખ હતાં. મુસાફરો એમ માનતા હતા કે ‘મધ્યાહ્ન સમયે આ મંદિરની નીચે દેવીની દૃષ્ટિએ માર્ગમાં જે વહાણ આવે તે નાશ પામે.’

એક વાર જગદુ શાહ પોતાના ક્ષત્રક પુત્ર તથા પરિવારને સાથે લઈ ભદ્રાવતીથી વહાણમાં બેસી આવ્યો જતો હતો. મધ્યાહ્ન થવાને થોડીએક વાર હતી અને સામે દેવીનું મંદિર દેખાતું હતું, ત્યારે ખલાશીઓ બોલ્યા : ‘શેઠજી, આપણા વહાણને હાલ તુરતમાં થોડી ધડીઓ મારે અહીં જ લંગારવાં પડશે, કારણ કે મધ્યાહ્ન સમયે આ દેવીની દૃષ્ટિમાં જે વહાણ આવે છે તે સર્વથા નાશ પામે છે.

જગદુ શાહે લોકમાન્યતાને જાણી ત્યાં સમુદ્ર કિનારે વહાણ થંભાવ્યાં અને આપણે થોડાએક દિવસ અહીં રોકાવું છે એમ જાહેર કર્યું. શેઠ કઠુણામૂર્તિ હતો, સાચો દયાલક્ષ્મી હતો. તેણે પહાડી ચડી દેવીના મંદિરમાં જઈ આસન જમાવી એક પછી એક ત્રણ ઉપવાસ કર્યા. એ તપથી પ્રસન્ન થઈ દેવીએ શેઠને પૂછ્યું, ‘શું બેઠો છો ? વરદાન માગી લે.’ શેઠે બે હાથ બેડી વિનંતિ કરી, ‘માતાજી ! સમુદ્ર-

ના મુસાફરો બપોરે અહીંથી પસાર થાય તો તેઓ જનમાલથી જાય છે. માતા એ માતા જ છે, તો તારે તારા આ પુત્રો ઉપર વાત્સલ્ય-ભાવ લાવી આ માનવસંહાર બંધ કરવો જોઈએ એવી આ બાળકની વિનંતિ છે.' દેવી ધમધમીને બોલી, 'એ નહીં જ બને. તું તારી હઠ છોડી દે અને ચાલ્યો જા.' શેઠ ખૂબ કરગર્યો એટલે દેવી બોલી કે, 'તારે જે સંહાર બંધ જ કરાવવો હોય તો મારી દેરીએ ચડવાનાં ૧૦૮ પગથિયાં છે, એ દરેક પગથિયે એક એક પાડાનું બલિદાન આપે તો આ માનવસંહાર સદાને માટે બંધ કરીશ. બસ, હવે માત્ર બે જ માર્ગ છે : બલિદાન આપ અથવા ચાલ્યો જા.'

શેઠ દેવીની વાણી સાંભળી વિચારમાં પડ્યો. માનવસંહાર રોકવા માટે પશુઓનો સંહાર ! આ તો કેવળ સંહારલીલા જ છે, પરંતુ શેઠે તરત જ મુનિઓને હુકમ કરી પાડા મંગાવ્યા. ૧૦૬ પાડા આવી ગયા. સારો દિવસ જોઈ બલિદાન દેવાનો પ્રબંધ ગોઠવ્યો. તે દિવસે પહેલે પગથિયે જઈ દેવીને વિનંતિ કરી કે, માતાજી ! તું માનવસંહાર બંધ કરે એ માટે આ લોગ આપવામાં આવે છે. હું, મારો પુત્ર અને ૧૦૬ પાડા તૈયાર છે, પણ તું માનવસંહાર સદાને માટે બંધ કરજે એમ કહી શેઠે હાથમાં તરવાર લઈ જય માતા કહી તરવારને પોતાની ગરદન ઉપર ઉગામી પણ એકાએક અજવાળું થયું, ઝાઝા પ્રકાશમાં ચકાચોંધ બની ગયા. કોઈ અદૃશ્ય હાથે આવી શેઠના હાથને પકડી રાખ્યો અને ગેળી અવાજ કર્યો, 'બસ, શેઠ ! મારે તારું સત્ત્વ જોવું હતું. તારા ગ્રાહસ અને પ્રાણી-પ્રેમથી હું પ્રસન્ન થઈ છું. હવે તું એક કામ કર. આ પહાડી પર મારી દક્ષિણમુખી દેરી છે તેને સ્થાને ઉત્તરમુખી દેરી બનાવીને મને તેમાં બેસાડજે જેથી દરિયાના મુસાફરોનો લય આજથી દૂર થાય. હવે એક પણ વહાણ મારા કારણે નાશ નહીં પામે.'

જગદૂ શાહે ત્યાં દેવીની ઉત્તરમુખી દેરી બનાવી અને તેમાં દેવીને બેસાડી. લોકોએ આ ગ્રાહસવીર ઉપકારી પિતા-પુત્રનાં પૂતળાં બનાવી તે દેરીની બહાર બેસાડ્યાં અને દેવીની આરતી ઘયા પછી

તે યાન્નેની આરતી ઉતારવાનું શરૂ કર્યું.

આજે પણ કોયલા પહાડીની દેવીનો મેજો ભરાય છે અને લોકો દેવીની આરતી ઉતાર્યા પછી જગદ્ગ શાસ્ત્ર તથા તેના પુત્રની આરતી ઉતારે છે.

(૧) સિદ્ધનાગવંશ—

૧. શેક સિદ્ધનાગ—તે ચોરવાડ જાતિનો હતો. તેને અંખિની નામે પત્ની હતી અને પોઢક, વીરડ, વર્ધન અને દ્રોણક એમ ચાર પુત્રો હતા. તે સાચોરનો વતની હતો, પણ પોતાના પરિવારને લઈને દધિપદ્મ(દધિયા અથવા દાહોદ)પત્તનમાં આવી વસ્યો. તેણે દધિપદ્મના ભં શાંતિનાથના દેરાસરમાં સોના તથા પિત્તળના મિશ્ર દ્રવ્યથી ભં શાંતિનાથની પ્રતિમા ભરાવી પધરાવી.

૨. પોઢક—તેને અંબુદત્ત, અણુવર્ધન અને સંજ્ઞન નામે પુત્રો હતા તેમજ બે પુત્રીઓ હતી. પોતાના પરિવારને લઈને તે મંડાર આવીને વસ્યો. તેણે અહીંના મહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં ભં સુપાર્શ્વનાથ તથા ભં પાર્શ્વનાથની પાપાણુનો પ્રતિમાઓ ભરાવો. તેની બંને પુત્રીઓએ દીક્ષા લીધી હતી, જે યશઃશ્રી ગણિની અને શિવાદેવી મહાત્તરા નામે ખ્યાત હતી.

૩. સંજ્ઞન—તેને મહાલક્ષ્મિ નામે પત્ની તથા ધવલ, વિસલ, દેસલ, રાહડ અને બાહડ નામે પુત્રો હતા તથા શાંતિ અને ધાંધિકા નામે પુત્રીઓ હતી. ધવલને ભદ્રલક્ષ્મી નામે પત્ની, વીરથદ અને દેવથંદ નામે પુત્રો થયા. શાંતિને શુક વગેરે પુત્રો થયા. વીસલ અને દેસલને કોઈ સંતાન નહોતું. બાહડને જિનમતી નામે પત્ની અને જસડુ નામે પુત્ર થયો.

૪. રાહડ—તે વિદ્વાન, ગુણવાન, સંજ્ઞનપ્રિય, ધર્મપ્રેમી, દાતા અને ઉદાર હતો. તે હંમેશાં જિનપૂજ, જિનસ્તવન, ગુરુવંદન, શાસ્ત્ર શ્રવણ, દાન-શીલ-તપ વગેરે કાર્યોમાં દિવસ વ્યતીત કરતો હતો. તેને દેમતી નામે પત્ની તેમજ ચાહડ, બાહડિ, આસડ અને આશાધર નામે પુત્રો હતા તથા અશ્વદેવી, મૂંધી, માદ્દ, તેજુય અને

રાણ્ય નામે પુત્રવધૂઓ હતી. તેઓને યશોધર, યશોવીર, યશઃકર્ણ વગેરે પુત્રો તથા ઘેઉ, બાસુ, જ્યંતુ નામે પુત્રીઓ હતી. શેઠ રાહડનું કુટુંબ મોટું હતું. તેમાંથી બોહડિ નામનો પુત્ર એકાએક મરણ પામ્યો. આથી તેને સંસારની અચારતાનું ભાન થયું. ધર્મ પ્રત્યે વધુ પ્રેમ જન્મ્યો.

તેણે પોતાના હાથે કમાયેલા દ્રવ્યમાંથી ઘરમાં પૂજવાયોગ્ય ભૃંગ શાંતિનાથની પિત્તલની પ્રતિમા ભરાવી હતી. ઉપરનો પ્રસંગ બનતાં તેણે સં. ૧૨૨૭ ના ભાદરવામાં પાટણમાં સુશ્રાવક રાજા કુમારપાલના રાજ્યમાં આ. ૦ દેવચંદ્રસૂરિકૃત ‘શાંતિનાથચરિત્ર’ લખાવી. આ. ૦ યશઃપ્રભના પદ્મધર આ. ૦ પરમાનંદસૂરિને વહોરાવ્યું. જે અક્ષરે અને ચિત્રોથી શોભાયમાન હતું. તેની પ્રશસ્તિ આ. ૦ ચક્રેશ્વરસૂરિના શિષ્ય આ. ૦ પરમાનંદસૂરિએ રચી છે. (-જૈ. ૦ પુ. ૦ પ્ર. ૦ અં. ૦, પુષ્પિકા : ૫)

(૨) સિદ્ધનાગવંશ—

૧. સિદ્ધનાગ—તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો. તેણે પોતાની ભત્રીજા કમાઈમાંથી ઘણાં જિનબિંબો ભરાવ્યાં હતાં. તેને વોદક, વીરક, વર્ધન અને દ્રોણક એમ ચાર પુત્રો હતા.

૨. વીરક—તે જિનભક્ત અને ગુરુભક્ત હતો. તેની પત્નીનું નામ ધનદેવી હતું. તે મંડારમાં આવીને વસ્યો.

૩. વરદેવ—તે મરણ હતો. જૈનધર્મમાં દૃઢ અનુશાળી, કૃપાળુ અને જનમાન્ય હતો. તેણે ભૃંગ મહાવીરસ્વામીની પિત્તલની પ્રતિમા તેમજ સ્તંભવસરણ બનાવ્યાં અને વાઢિવેતાલ આ. ૦ શાંતિસૂરિને વિનંતિ કરી ‘ઉત્તરજયણ’ની પાંચ ટીકા બનાવરાવી અને તે જ્ઞાનની અતિભક્તિથી તે લખાવી.

તેને સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જેવી લક્ષ્મી નામે પત્ની હતી અને સિદ્ધરાજ નામે પુત્ર હતો. ચાંચૂશ્રી, અમૃતદેવી, જિનમતી, યશોરાજ અને પાણકાઅંબા નામે પુત્રીઓ હતી. શેઠ વરદેવે મરવી વેળા સિદ્ધરાજને જણાવ્યું હતું કે, ‘તારે મારા શ્રેય માટે તીર્થયાત્રા, સંધ અને જિનપૂજમાં ધન વાપરવું, છતાં પુસ્તક લખાવવામાં વિશેષ ધન આપવું.’

૪. સિદ્ધરાજ—તે પાટણમાં આવી વસ્યો. તે સૌ કોઈને

પ્રિય ધાય તેવી મીઠી વાણી જોડનારો, ગુણનો પદ્મપાંતી, વીર, રૂપાળો, જૈનધર્મમાં અત્યંત રાગી, જિનપ્રાસાદો. બંધાવનાર, રાજ-માન્ય, દંડ પ્રતિજ્ઞાવાળો, દાક્ષિણ્યશીલ, દાની અને સદાચારી હતો. તેને ૧ રાજિમતી અને ૨ શ્રીદેવી એમ બે પત્નીઓ હતી. વીરદત્ત, અંબ, સ્વરણ વગેરે પુત્રો હતા. વીરિકા, જસહિણી વગેરે પુત્રીઓ હતી. તે બધો પરિવાર સદાચારી અને લોકપ્રિય હતો. શેઠાણી રાજિ-મતીએ મરતી વેળા પોતાના પતિને વિનંતિ કરી કે, ‘તમે મારા શ્રેય માટે ‘ભગવતીસૂત્ર’ની બે પ્રતિઓ લખાવજો.’ શેઠ સિદ્ધરાજે પોતાના પિતા અને પત્નીના શ્રેય માટે નીચે પ્રમાણેની પ્રતિઓ લખાવી—૧. સૂચગડંગમુક્તિનિઃશ્ચુત્તિવૃત્તિ, ૨. ઉવાસગદસાઓ અંગ-વૃત્તિ, ૩. ઉવવાર્ધસુત્તવૃત્તિ, ૪. રાયપન્નેણિયમુત્ત, ૫. કપ્પમુત્તભારસ, ૬. કપ્પમુત્તચુદિણ, ૭. દમ્પવેયાલિયમુત્તણિમ્મુત્તિવૃત્તિ, ૮. ઉવએમ-માલા, ૯. ભવભાવના, ૧૦. પંચાસગમુત્તવૃત્તિ, ૧૧. પિંડવિમુદ્ધિ-વૃત્તિ, ૧૨. જસદેવસૂરિ રચિત પ્રથમ પંચાસગચુદિણ, ૧૩. લઘુધીર-ચરિય, ૧૪. રથણચૂડકહા, ૧૫-૧૬. ભગવતીમુત્તમૂલ, ૧૭. ભગવતી-મુત્તવૃત્તિ—એમ ૧૦ આગમો અને બીજા અંથો મળીને કુલ એક લાખ શ્લોક પ્રમાણથીયે વધુ એવા અંથો લખાવ્યા. તેમાં ભગવતી-સૂત્રની વૃત્તિવાળું પુસ્તક અં. ૧૧૮૭ના કાર્તિક સુદિ ૨ ના રોજ પાટણમાં ગૂર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહના રાજ્યમાં લખાવી તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું, જે આં શાલિભદ્ર અને આં વર્ધમાનસૂરિના પદ્મધર સંવિજ્ઞાવિહારી આં ચક્રેશ્વરાચાર્યને વહોરાવ્યું.

(જૂઓ પ્રકં ૩૭ પૃ. ૨૬૪)

શેઠ સિદ્ધરાજના પૂર્વજો અસલમાં મહાહડ(મંડાર)ના વતની હતા. તે દધિપદ્ર(દધ્યા)માં રહેતા હતા પોતે પાટણમાં આવીને વસ્યો હતો.

યારાપદ્રગચ્છના આં શાંતિસૂરિએ શેઠ સિદ્ધદેવના દેરાસરમાં—ઉપાશ્રયમાં સં. ૧૨૨૨ માં પોતાના આઠ શિષ્યોને આચાર્ય બનાવ્યા અને પોતાના ગચ્છનું નામ ‘પિંપલકગચ્છ’ રાખ્યું. સંભવ છે કે આચાર્યશ્રીએ પોતાના ગચ્છની ગાદી થરાદને બદલે પિંપલક નગરમાં

રાખી હોય અથવા તેમણે આ પદવીપ્રદાન પીપળના વૃક્ષ નીચે કર્યું હોય. વડગચ્છ અને પિપ્પલકગચ્છ એ સમાનાંતર સૂચક નામો છે. (—જૈન પુન્યપ્રશસ્તિમંત્રક, પ્રકૃ ૩૭, પુષ્પિકા : ૩, ૫, પ્રકૃ ૩૭૫૦૨૭૧) સીદવંશ—

૧. સીદ—તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો. ચંદ્રાવતીમાં રહેતો હતો. ધનકુળેર હતો. નગરમાં પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિ તરીકે તેની ગણના થતી. તે યશસ્વી હતો. તેને વીરદેવી નામે પત્ની હતી.

૨. પૂર્ણચંદ્ર—તેનું જીવન પવિત્ર હતું. તેણે નાગેન્દ્રગચ્છીય આં વિજયસિંહસૂરિની ઉપાસના, દેરાસર, જિનખિળો, ભરાવવાં, પરાપકાર, પોતાના બે પુત્રોની દીક્ષાના ઉત્સવો વગેરેમાં ખુદ્કળ ધનવ્યય કર્યું હતું. તેમને ૧. બ્રહ્મદેવ, ૨. મોહડિ, ૩. બહુદેવ, ૪. આમણ, ૫. વરદેવ, ૬. યશોવીર, ૭. વીરચંદ, ૮. જિનચંદ્ર એમ ૮ પુત્રો હતા. તે પૈકી બ્રહ્મદેવ અને તેની પત્ની પોહિણીએ જગતમાં ભારે ખ્યાતિ મેળવી. તેઓએ આં પદ્મદેવના ઉપદેશથી ત્રિં ૧૦ પું ચરિત્ર આદિનાથ ચરિત્ર લખાવ્યું, ભગવાન મહાવીરસ્વામીના બે મોટા જિનપ્રામાદ બનાવ્યા. (૩) બહુદેવે નાગેન્દ્રગચ્છના આં વિજયસિંહના ઉપદેશથી પ્રતિભોધ પામી આં વિબુધચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી અને તે આં પદ્મદેવસૂરિ યાચ્યા. (૬) યશોવીર વિદ્વાન હતો તે પાંડિતોને પણ માન્ય હતો, તેણે મોટી નામના મેળવી હતી અને રાજમચ્છના દેવેન્દ્ર શાખાના (૧૨) આં અભયદેવસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેઓ (૧૩) આં પરમાનંદસૂરિ નામે જાહેર થયા. તેમની પાટે (૧૪) આં રત્નપ્રભસૂરિ આંખ્યા. (જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૩૧)

૩. મોહડિ—તે મોટો ગુણવાળો હતો. તેને આંખી નામે પત્ની હતી.

૪. વિદ્હજી—તેને રૂપિણી નામે પત્ની હતી. તેને આશપાલ, સીધુ, જગતસિંહ, પદ્મસિંહ નામે પુત્રો અને વીરીદેવી નામે પુત્રી હતી. તે પૈકીના જગતસિંહે રાજમચ્છના આં પરમાનંદસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને તે જ આં રત્નપ્રભસૂરિ નામથી ખ્યાતિ પામ્યા. વિદ્હજી આં

રત્નપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી સં ૧૩૧૦ માં આરાસણમાં ભં નેમિ-
નાથના દેરાસરમાં સ્તંભ કરાવ્યો. (—રાજગચ્છ પટ્ટાવલી, નં ૭)

૫. આશપાલ—તે સૌ બાઈ-બેનોમાં મોટો હતો. તેને ખેતુકા
નામે પત્ની હતી. સ્વજન, અભયમિહ અને ચહજ નામે પુત્રો
હતા. તેણે આં રત્નપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી ઢાહાપદ્રમાં ભં
સુમતિનાથનું દેરાસર તથા પ્રતિમા બનાવ્યાં અને સં ૧૩૨૨ ના
કાર્તિક વદિ ૮ ને સોમવારે 'વિવેકમંજરી'ની વૃત્તિ લખાવી. આ વૃત્તિ
રામચંદ્રે લખી છે અને તેનો પ્રશસ્તિ રાજગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્ન-
સૂરિએ શોધી છે. (—જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૩૦,
સાતમી રાજગચ્છ પટ્ટાવલી, પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૧)

શુભંકરવંશ—

૧. (૧) તે સં ૧૧૬૩માં સાંડેશવમાં થયો.

(જૂઓ પ્રં ૩૭, પૃં ૩૦૩)

શુભંકર—તે પોરવાડ રાતિનો હતો. વિધપક્ષગચ્છનો હતો.

(૨) બલણવાડમાં શુભંકર ગૂર્જર શ્રીમાલી જૈન થયો છે.

(જૂઓ પ્રકં ૩૮ પૃં ૩૩૩)

૨. સેવાક.

૩. યશોધન—તેને ઉદ્ધરણ, સત્યદેવ, સુમદેવ, બાદ અને
લીલાક નામે પુત્રો હતા. સુમદેવના પુત્ર વડગચ્છના આં શ્રીમલ્લય-
પ્રભસૂરિ થયા છે.

૪. બાદ—તેને દાહડ, લાડણ, લખમણ, લખમિણીદેવી, મુષ-
મણિદેવી, જસહિણિદેવી અને જેહીદેવી નામે સંતાનો હતાં.

૫. દાહડ—તેને શ્રીદેવી નામે પત્ની અને સોલાક, વાસલ,
મદન, વીરુક તથા સાઉક, નામે સંતાનો થયાં. તે પૈકીના મદને
દીક્ષા લીધી. તે આં મદનચંદ્રસૂરિ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા.

૬. સોલાક—તેને લક્ષણા નામે પત્ની હતી. ઉદય, ચંદ્ર,
ચાંદાક, રત્ન, વાહ્લકદેવી તથા વાહ્લીદેવી નામે સંતાનો હતાં. ચંદ્રે
દીક્ષા લીધી, જે આં ઉદયચંદ્રસૂરિ નામે ખ્યાતિ પામ્યા.

વાદ્દાકના પુત્રે દીક્ષા લીધી જે આં લલિતકીર્તિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. ચાંદાકના પુત્ર પૂર્ણદેવના પુત્ર તથા પુત્રીએ દીક્ષા લીધી, જેનાં નામ પંચનકુમાર ગણિ અને સાધ્વી ચંદનખાલા ગણિની હતાં. ચાંદાકની પુત્રી નાહલીદેવીએ દીક્ષા લીધી, તેનું નામ સાધ્વી જિનમુદરી ગણિની પડચું. તે વિદુષી હતી. (સં ૧૩૧૩, ૧૩૨૬) તેના પરિવાર મોટો હતો. તેના ઉપદેશથી સં ૧૩૧૩ના ચૈત્ર સુદિ ૮ ને રવિવારે રાજા વિસલદેવ અને નાગડ મંત્રીના રાજકાળમાં પાલનપુર માં શેઠ વીરજી ઓશવાલનો પુત્ર શ્રીકુમાર અને તેની ખીજ પત્ની પદ્મશ્રીએ ‘જ્ઞાનપંચમીની કથા’ લખાવી. તે પ્રતિ સાધ્વી લલિતમુદરી ગણિનીને વહોરાવી.

૭. ઉદય—તેને પામવીર, બાહડ, છાહડ, વાલીદેવી. દિવતિણીદેવી, વસ્તિણિદેવી વગેરે મંતાનો હતાં. બાહડને વસુધરી નામે પત્ની હતી. તેમને ગુણચંદ્ર, ગાંગી વગેરે સંતાન થયાં. ગુણચંદ્રનું ખીજનું નામ કુલચંદ્ર હોવાનો સંભવ છે. ગુણચંદ્રને રુકિમણી પત્ની હતી.

૮. પાસવીર—તેને સુખમતિ પત્ની હતી તથા સેવાક, હરિચંદ્ર (તે આં જયચંદ્રસૂરિ), હોલાદ, લહડીદેવી, ખીંબણીદેવી વગેરે મંતાન હતાં.

૯. સેવાક—તેને પાદહણુદે પત્ની હતી. તેણે મં ૧૩૨૬ ના શ્રાવણ સુદિ ૮ ના ‘પરિશિષ્ટપર્વ’ લખાવ્યું.

ભરતનો વંશ—

૧. શેઠ ભરત—તે ચૌરવાડ જ્ઞાતિનો હતો. મોટા મોટા ગજાઓ પણ તેને માન આપતા હતા.

૨. યશોનાગ—તે ઘણો સોહામણો અને ગુણવાન હતો.

૩. પદ્મસિંહ—તે રાજમાન્ય હતો. શ્રીકરણસુદ્રવાળો હતો. તેને તિહુણાદેવી પત્ની હતી. યશોરાજ, આમરાજ, સોમરાજ, રાણિગ, સોહુકા અને માહિણી નામે મંતાનો હતાં. તે પૈકીના સોમરાજે દીક્ષા લીધી અને રાણિગને શેઠ કુલચંદ તથા જમુલદેવીની પુત્રી રાજલદે પત્ની તથા મંઆમસિંહ નામે પુત્ર હતો. મંઆમસિંહની

પત્ની અને શેઠ અલયકુમાર તથા સલક્ષ્ણાદેવીની પુત્રી સુહડાદેવીએ આં મલધારગચ્છના ગુરુના ઉપદેશથી તેમજ પતિદેવની મદદથી 'પર્યુષણકલ્પ'નું નવું પુસ્તક લખ્યું. તેને કોઈ સંતાન નહોતું.

૪. યશોરાજ—તેને પૃથ્વીસિંહ, પ્રહ્લાદન, પેથુકાદેવી અને સન્નનદેવી નામે સંતાન હતાં.

૫. પ્રહ્લાદન—તેને માધલા નામે પત્ની હતી અને દેવસિંહ, સોમસિંહ, પદ્માદેવી, સદ્માદેવી અને રાણીદેવી નામે સંતાન હતાં.

૬. દેવસિંહ. (—તેનું પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૧૦)

સોહી પદ્મીવાલનો વંશ—

૧. સોહી—તે પદ્મીવાલ હતો. તે પવિત્ર આત્મા, રૂપાળો અને વિવેકી ગ્રાવક હતો. તેને સુહવા નામે પત્ની હતી.

૨. પાસનાગ—તેને પદ્મશ્રી પત્ની હતી. તેમને સાજન, રાણક, આહડ, પદ્મી અને જેસલદેવી નામે સંતાન હતાં. રાણક આરાધના-પૂર્વક મરણ પામ્યો.

૩. આહડ—તેને ચંદ્ર નામે પત્ની હતી અને આસરાજ, શ્રીપાલ, ધાંધક, પદ્મસિંહ, લલતુ અને વાસ્તુદેવી નામે સંતાન હતાં. વાસ્તુની પુત્રી મદનમુદરી અને પદ્મસિંહની પુત્રી ભાવમુદરી કીર્તિ-ગણિનીની શિષ્યા બની હતી.

૪. શ્રીપાલ—તેને વેલુ નામે પત્ની હતી. તેના પુત્રનું નામ વીલા હતું. તેણે સં. ૧૩૦૩ના કાર્તિક સુદિ ૧૦ ને રવિવારે ભરૂચમાં આં કુલપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી પોતાનું ન્યાયસંપન્ન દ્રવ્ય ખરચી આં હેમચંદ્રસૂરિના ત્રિપટિશલાકાપુરુષના ભંડ અજિતનાથથી ભંડ શીતલનાથ સુધીના તીર્થંકરોનાં ચરિત્રોની પ્રતિ લખાવી અને આં કુલપ્રભસૂરિના પદ્ધર આં નરેશ્વરસૂરિ પાસે તેનું વ્યાખ્યાન કરાવી સાંભળ્યું. તેની પુષ્પિકામાં પદ્મીવાલવંશનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે—

તત્વાના સકલા કલ્પાયમધિકં ચર્યાર્જવાલંકૃતં,

લક્ષ્મીવૈગનટીવ યં શ્રિતવતી પ્રેહ્લદગુણાધ્યાસિતમ્ ।

રંજાનોત્તરનામિલાપમકરોદ્ વ્યાવર્ણતામાગતા

પટ્ટીવાલ इति प्रसिद्धमहिमा वंगोऽस्ति सोऽयं भुवि॥

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૧૧)

વરહુડિયા વંશ-પટ્ટીવાલ

अस्तीह श्रेष्ठपर्वपरिचित. हमाश्रुताप्रतिष्ठः

सच्छयश्चारुवर्ण. सकलसरलतालङ्कृत. अस्तवृत्त. ।

पट्टीवालारण्यवंशो जगति सुविदितस्तत्र युक्तेव साधुः

साधुवातप्रणन्ता वरहुडिरिति सत्ख्यातिमान् नेमडोऽमृत॥

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૨૯)

૧. વરહેવ—મં ૦ ૧૧૫૯ પછી પાલીથી શ્વેતાંબર પટ્ટીવાલ ગમ્છ નીકળ્યો. એ રીતે પાલીની પ્રભ પાલીની બહાર ગઈ તે પટ્ટીવાલ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામી. એમાનો પટ્ટીવાલ શેઠ વરહેવ નાગોરમાં રહેતો હતો. તેનાથી વરહુડિયા ગોત્ર થયું. તેને આસદેવ અને લક્ષ્મીધર નામે બે પુત્રો હતા. લક્ષ્મીદેવને ચિરદેવ, શુભધર, જયદેવ અને ભુવન એમ ચાર પુત્રો હતા.

૨. આમદેવ—તેને નેમડ, આલડ, માણિક અને સદાપણુ એમ ચાર પુત્રો હતા.

૩. નેમડ—તે પાલનપુર આવીને વસ્યો. તેને રાહડ, જયદેવ અને સહદેવ—એમ ત્રણ પુત્રો હતા. રાહડને બે પત્નીઓ અને ચાંચ પુત્રો હતા. જયદેવને બદ્ધહુદેવી નામે પત્ની હતી તેનાથી તેને ત્રણ પુત્રો થયા. ૧. વીરદેવ (પત્ની વિજયશ્રી), ૨. દેવકુમાર (પત્ની દેવશ્રી), ૩. હાલુ (પત્ની હરસિણી) સહદેવને ખેડા અને ગોસલ નામે બે પુત્રો હતા. ખેડાને કીલખા નામે પત્ની હતી. તેમને બેહંડ, હેમચંદ, કુમારપાલ અને પામદેવ નામે પુત્રો હતા. ગોસલને શુભદેવી પત્ની હતી. તેમને હરિચંદ પુત્ર અને દેમતી નામે પુત્રી હતાં.

નેમડના વંશજો નેમા વાણિયા કહેવાયા.

૪. રાહડ—તેને બે પત્નીઓ હતી. તેમાં પ્રથમ લક્ષ્મી નામની

પત્નીથી જિનચંદ્ર અને દુલહ નામે પુત્રો થયા અને બીજી પત્ની નાઈકીથી ધનેશ્વર, લાહડ અને અભય નામે પુત્રો થયા. ધનેશ્વરને ધનશ્રી' નામે પત્ની હતી અને અરિસિંહ નામે પુત્ર હતો. શેઠ લાહડે સં' ૧૩૦૭માં 'મટીક-ભગવતીસૂત્ર'ની અને સં' ૧૩૦૯ના ભાદરવા સુદિ ૧૫ ના રોજ 'વ્યવહારસૂત્ર'નો પ્રથમ ખંડ લખાવ્યો.

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૨૯)

૫. જિનચંદ્ર—તેને ચાહિણી નામે પત્ની હતી. ધાહિણી નામે પુત્રી હતી અને સં' ૬૯૫૪, નામધર, મહીધર, વીરધવલ અને ભીમદેવ નામે પુત્રો હતા. શેઠ જિનચંદ્ર, તેના ભાઈઓ, કાકા ભાઈઓ વગેરે મોટો પરિવાર હતો. તેઓ તપગચ્છના આં દેવેન્દ્ર અને આં વિજયચંદ્રના ઉપાસક હતા. શેઠ જિનચંદ્રનો પરિવાર વિજયપુરમાં રહેતો હતો ત્યારે વીજપુરમાં સં' ૧૨૯૨માં પં' ૬૯-ભદ્ર, પં' મલયકીર્તિ, ૫૦ અજિતપ્રભ વગેરે, સં' ૧૨૯૬માં આં દેવેન્દ્ર, આં વિજયચંદ્ર, ઉપાં દેવભદ્ર વગેરે ચાતુર્માસ રહ્યા હતા.

(—મોં ૬૦ દેં પારા ૫૬૦)

૬. વીરધવલ-ભીમદેવ—વીજપુરમાં વીરધવલનું લગ્ન થવાનું હતું અને લગ્નમંડપ બિલો કરવામાં આવ્યો હતો તે જ સમયે આં દેવેન્દ્રસૂરિ વીજપુર પધાર્યા હતા. તેમના વૈરાગ્યજનક, ઉપદેશથી વીરધવલ અને ભીમદેવ બંને ભાઈઓ વૈરાગ્યવાસિત બન્યા. લગ્નનો મંડપ દીક્ષાનો મંડપ બની ગયો. આં દેવેન્દ્રસૂરિએ તે બંને સં' ૧૩૦૨માં દીક્ષા આપી. તે બંને વિદ્યાધ્યયન કરીને આં વિદ્યાનંદસૂરિ (સં' ૧૩૨૩ થી ૧૩૨૭) અને આં દાદા ધર્મદોષ-સૂરિ (૧૩૨૭ થી ૧૩૫૭) નામથી ખ્યાતિ પામ્યા. (પ્રકં ૪૬)

પ્રતિષ્ઠાઓ—

શાં નેમડના વંશજોએ આખૂ ઉપરના લુણિગવસંહીમાં દેરીઓ, પરિકરો અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી. શત્રુજય, ગિરનાર, આખૂ, તારંગા, ભલોર, ચારૂપ, પાટણ, વીજપુર, લાડોલ, પાલનપુર અને નાગોર વગેરે સ્થાનોમાં દેરાસરો, દેરીઓ, પ્રતિમાઓ, પરિકરો અને

પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

(—અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેખાંક : ૩૪૫ થી ૩૫૬)

જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૮, પૃ. ૩૬૮; જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિ
સંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૨૯મી, વ્યવહારસૂત્ર-પુષ્પિકા સં. ૧૩૦૯
સરીક ભગવતોસૂત્ર પુષ્પિકા, સં. ૧૩૦૭)

કર્પૂરપદ્માધીશ વંશ—

૧. કર્પૂરપદ્માધીશ—તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો.^૧

૨. સોમ—તેના ઘરમાં સાધુઓ આવીને જિતરતા હતા. રાજ-
ગચ્છના આ. ચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૨૧૪ માં તેના ઘરમાં રહીને ‘અણુ-
કુમારચરિય’ (અં. : ૮૦૦૦)ની રચના કરી હતી. તે સં. ૧૨૨૬
લગભગમાં મરણ પામ્યો.

૩. વાહડિ—તે શેઠ સોમનો પુત્ર હતો. કલિકાલસર્વજ્ઞ આ.
હેમચંદ્રસૂરિનો ભક્ત હતો. તે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને પિશાચી
ભાષાનો વિદ્વાન હતો. તેણે ‘વાગ્બટ્ટાલંકાર’ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે.
તેણે પાદરામાં ‘ઉદરવસહિકા’ નામે જિનમંદિર અંધાવી, તેમાં ભ.
મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેના વિશે વાગ્બટ્ટાલંકારના કેટલા
એક શ્લોકો તેનો ધર્મ, પિતા, વિદ્યમાનતાકાળ અને અલંકારકલા
ઉપર પ્રકાશ પાડે છે, જેમાંના કેટલાક શ્લોકો આ છે—

શ્રિય દિશતુ વો દેવઃ ત્રીનામેયઃ જિનઃ સદા ।

મોક્ષમાર્ગે સતાં જૂતે યદાયમવદાલી ॥ (—પરિ. ૧, શ્લો. ૧.)

૧. આ. કકમ્બરિ કર્પૂરધારાપ્રવાહ માટે લખે છે ૧—

સહજ શ્રીદેવગિરૌ, રામદેવં નૃપ યુગે ।

તયા નિજવશ વલ્કે, મયા નાન્યકથામણી ॥૨૫॥

કર્પૂરપૂરસુમગ તામ્બૂલ યસ્ય ચ્છત ॥

કર્પૂરધારાપ્રવાહવિહર ચન્દિનો દદુ ॥૨૬॥

(સં. ૧૩૯૩ ચતુર્વિંશતીર્થોદ્યાનપ્રવંશ. અસ્તાવ બીજો, પૃ. ૧૦૧)

આથી સમજાય છે કે અષ્ટમુખીન ભારતમાં રાજ-મદારાજઓ જોને
કર્પૂરવાળું પાનનું બીડું આપતા તેને જનતા કર્પૂરધારાપ્રવાહ મિરુદ આપતી હતી.

મર્તુઃ પાર્વતિ ! નામ કીર્તય ન ચેત્ ત્વાં તાડયિષ્યામ્યહં,

ક્રીઢાન્નેન ઝિવેતિ સત્યમનઘે ક્ષિ તે શૃગાલઃ પતિ. ! !

નો સ્થાણુઃ કિમુ કીલ્કો ન હિ પશુસ્વામી ન ગોમા ગર્વાં

દોલાલેલનકર્મર્ગાતિ વિજયા-ગૌર્યોર્ગિરઃ પાન્તુ ઘઃ ॥

(-પરિ૦ ૪, શ્લો૦ ૧૬)

જયતિ પ્રતાપપૂષા જયસિંહઃ ક્ષમાશ્વદધિનાથઃ ॥ (-પરિ૦ ૪, શ્લો૦ ૪૫)

યસ્યાસ્તિ નશકક્રોડનિવાસે રસિકં મનઃ ।

સોઽસ્તુ હિંસા-ઽનૃત-સ્તેયતપરઃ મુતરાં જનઃ ॥ (-પરિ૦ ૪, શ્લો૦ ૭૭)

આઃ સ્યન્દનધ્વજશૃતોદ્ધુરતામ્રચૂડઃ ।

શ્રીકૃણદિવનૃપમૂનુરયં રણાગ્રે ॥

(-પરિ૦ ૪, શ્લો૦ ૮૧)

અસ્તુવસ્તુ પૌરુષગુણાજયસિંહદેવ૦

(-પરિ૦ ૪, શ્લો૦ ૮૫)

અગહિહપાટકં પુરમવનિપતિ કર્ણદેવનૃપસન્નુઃ ।

શ્રીકૃલગનામધેયઃ કરી ચ રત્નાનિ જગતીહ ॥

(-પરિ૦ ૪, શ્લો૦ ૧૩૨)

ચંમેદમુત્તિસપુડમુત્તિઅમગિણો પહાસમુહ વ્ય ।

સિરિવાહટિ તિ તણઓ આસિ બુહો તત્સ સોમત્સ ॥

(-પરિ૦ ૪, શ્લો૦ ૧૪૮)

વાગ્મટાલંકારના ખાત્ર્ય પરિચ્છેદો છે. તેના કુલે ૨૬૦. શ્લોકો છે. તેના થોડા પરિચ્છેદનો ૧૨ માં શ્લોક ક અક્ષરનો બનેલો છે, જે 'નેમિનિર્વાણમહાકાવ્ય' માં રાજિમતીના ત્યાગપ્રસંગે અમુદ્રના

૧. જો વાહુક પારવાડે પોતાના અવકાશચના થોડા પરિચ્છેદમાં ક અક્ષરવાળો કકાકુ ॥૧૨॥ શ્લોક આપ્યો છે તે 'નેમિનિર્વાણકાવ્ય' નો નહીં પણ 'નેમિનિર્વાણમહાકાવ્ય' નો છે એટલે હવે એ સંશોધન કરવાનું બાકી રહે છે કે આ 'નેમિનિર્વાણકાવ્ય' સ્વોપદ છે કે અન્યક ?

વર્ણનરૂપે છે.^૧

શેઠ નેમિકુમારના પુત્ર વાગ્લટે પોતાના 'કાવ્યાનુશાસન'માં જણાવ્યું છે કે, પંઠ દંડી, વામન અને વાગ્લટ વગેરેએ ૧૦ ગુણો બતાવ્યા છે જ્યારે મેં માત્ર મધુરતા, ઓજસ અને પ્રસાદ એ ત્રણ ગુણો જ માન્યા છે, જેમાં ઉપરના ૧૦ ગુણોનો સમાવેશ થાય છે. એટલે કે કાવ્યાનુશાસનકાર વાગ્લટ અને અલંકારકાર વાગ્લટ ભિન્ન ભિન્ન છે, એક નથી. વાગ્લટલાલંકારની ઉપર નીચેના વિદ્વાનોએ ટીકાઓ રચેલી મળે છે—

(૧) આઠ જિનવર્ધન, (૨) પંઠ ક્ષેમહંસ, (૩) પંઠ અનંતભટ્ટ પુત્ર ગણેશ, (૪) ઉપાઠ રાજહંસ અને (૫) પંઠ સિંહદેવગણિ.

પંઠ સિંહદેવ ગણિએ પોતાની ટીકામાં આ વાગ્લટને મહા માતૃ જણાવ્યો છે પણ તે કીક નથી. તે મહામાતૃ નહીં પણ મહામાન્ય શ્રેણી હતો.

૪. શરણુદેવ—તેને સુહડાદેવી નામે પત્ની હતી અને વીરચંદ, પાસડ, આંખડ તેમજ રાવણ નામે પુત્રો હતા. તેણે સં ૧૨૭૫ માં આરાસણના દેરાસરમાં બે દાઢાધર કરાવ્યા. તેની ચાર પુત્રીઓએ સં ૧૩૧૦ માં આરાસણના દેરાસરમાં ૧૭૦ તીર્થંકરનો પટ કરાવ્યો આંખડને અભયસિરિ નામે પત્ની અને વીંજે, ખેતો નામે પુત્રો હતા. રાવણને હીરુ નામે પત્ની અને બોડમિંહ પુત્ર હતો. બોડમિંહને જયતલહે નામની પત્ની હતી.

૫. વીરચંદ—તેને સુખમણિ પત્ની, પૂનો નામે પુત્ર અને સોહગદેવી નામે પુત્રવધૂ હતી. શેઠ વીરચંદે સં ૧૩૩૮ ના બેઠ

૧. કવિ વાહડ પોરવાડે પોતાના અવકાશગ્રંથના ચોથા પરિચ્છેદમાં—

અમરનગર ॥૨૮॥ રમ્મારામા ॥૩૦॥ નેમિ ॥૩૨॥

યદુપાન્તિ ॥૩૩॥ કાન્તારમૂઝો ॥૩૪॥ જદુર્વસન્તે ॥૩૫॥

નિજમીનિષે ॥૬૩॥ અધરે મુલેન ॥૬૫॥—વગેરે શ્લોકો સંબંધતઃ

શેઠ નેમિકુમારના પુત્ર કવિ વાહડના 'નેમિનિર્વાણકાવ્ય'ના છે. આથી સંબંધ છે કે આ બંને કવિ વાહડો સમકાલીન વિદ્વાનો હશે.

સુદ્ધિ ૧૪ ને શનિવારે આરાસણમાં લ૦ વાસુપૂજ્યસ્વામીની પ્રતિમા કરાવી. તેમાં વડગચ્છના આં પરમાણુદસૂરિના હથે લ૦ વાસુપૂજ્યની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં ૧૨૪૫ માં સમેતશિખર મહાતીર્થની યાત્રા કરી અને સમેતશિખરનો પટ બનાવી તેની મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા કરાવી, તેને પોસીના તીર્થમાં સ્થાપન કરી.

(—આરાસણાતીર્થના લેખો, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, લે ૦ : ૨૭૬ થી ૨૮૦)

દેવવંશ—

૧. દેવ—તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો.

૨. સંધીરણ.

૩. યશોધન—તેને યશોમતી નામે પત્ની તથા અંબ, ગોત, શ્રીધર, આશાધર અને વીર એમ પાંચ પુત્રો હતા. આ લાઈઓએ સં ૧૨૧૨ ના જેઠ વદિ ૮ ને મંગળવારે વિમલવસહીના ગૂઢમંડપના ગોખલામાં પિતાના કલ્યાણ માટે લ૦આદિનાથનું ણિળ ભરાવી પધરાવ્યું.

જિનદેવ વંશ—

૧. જિનદેવ—તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો. મહાત્મા હતો. ગુણવાન, પ્રતિષ્ઠિત અને વિવેકી જૈન હતો.

૨. સર્વદેવ.

૩. સોમદેવ—તેણે વડગચ્છના આં વિજયસિંહની પાસે દીક્ષા લીધી, જેઓ પ્રસિદ્ધ શતાર્થી આં સોમપ્રભસૂરિ તરીકે વિખ્યાત થયા. (—કુમારપાલપડિઓહો)

ભાહિલ મહત્તમ વંશ—

૧. ભાહિલ—રાજા ભીમદેવનો વ્યયકરણ અમાત્ય (ખરચખાતાનો પ્રધાન) હતો. તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો જૈન હતો.

૨. નરસિંહ—તે પણ મહત્તમ હતો.

૩. દુર્લભરાજ—તે રાજા કુમારપાલનો મહત્તમ હતો. કવિ હતો. તેણે સં ૧૨૧૬ માં ‘સામુદ્રિકતિલક’ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે. તેના પુત્ર જગદેવે તેમાં મદદ કરી હતી.

૧૪. જગદેવ—તેણે ‘સ્વપ્નચિંતામણિ’ નામનો ગ્રંથ (અં. ૩૨, શ્લોક : ૩૧૧) રચ્યો છે.

શેઠ દોહડિનો વંશ—

૧. દોહડિ—તે જૈનધર્મનો પ્રેમી હતો. સાધુઓનો ભક્ત હતો. તે પાટણમાં ટંકશાળની પાછળ પોતાની વસતિમાં સાધુ-મુનિઓને ઉતારે આપતો હતો. વાદિવેતાલ આં શાંતિમૂરિ, આં નેમિચંદ્ર અને આં મુનિચંદ્ર વગેરે પ્રતિ આદરભક્તિ રાખતો હતો. તેણે સં. ૧૧૨૯ માં આં નેમિચંદ્રસૂરિએ રચેલી ‘ઉત્તરજયણ્ણુસુતાલકુવૃત્તિ’ (અં. ૧૪૦૦)ની પહેલી પ્રતિ પોતાના હાથે લખી હતી.

શેઠ જાનક—તેની પત્નીનું નામ વસુધરા. તે બંને જણ મોટા દાનવીર હતા. તેમના આગ્રહથી આં દેવમૂરિએ સં. ૧૧૬૨ માં પાટણમાં તેની વસતિમાં રહી ‘જીવાણુમામણ’ (ગાથા : ૩૦૮) તથા તેની વૃત્તિ એક જ મહિનામાં રચીને પૂર્ણ કરી હતી.

૩. વીર—સં. ૧૧૦૨

શેઠ નીનાનો શ્રીમાલવંશ—

૧. તેના પૂર્વજોમાં શેઠ નાડા તે શ્રીમાલવનગરનો ભારદ્વાજ ગોત્રી શ્રીમાલી બ્રાહ્મણ હતો તે શહેરમાં પૂર્વ દરવાજે ભટ્ટવાડામાં રહેતો હતો. પાંચ કરોડનો તે આમાંથી હતો. તેણે સં. ૭૬૫ માં જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો. ચંપકવાડીમાં ભં. શાંતિનાથનું ચૈત્ય હતું તેને ગોળિક બન્યો. તેની પરંપરા નીચે મુજબ હતી—

૧ શેઠ નાડા, ભાર્યા સૂરમદે, ૨ ગુણા, ભાર્યા રંગાઈ, ૩ હરદામ, ભાં માહવી, ૪ લોલો, ભાર્યા ગંગાઈ, ૫ ગોવાલ, ભાર્યા મરદામ, ૬ આશા, ભાર્યા પુહતી, ૭ વજાંગ, ભાર્યા કરમી, ૮ શિવો, ભાર્યા પતી, ૯ મહીરાજ, ભાર્યા કમાઈ, ૧૦ રાજ, ભાર્યા પૂરી, ૧૧ ગણપતિ, ભાર્યા રહી, ૧૨ અંજલુ, ભાર્યા કપૂ, ૧૩ મણેર, ભાર્યા હાપી, ૧૪ મુથરપાલ, ભાર્યા વાછી, ૧૫ પાસા, ભાર્યા પ્રેમી, ૧૬ વસ્તા, ભાર્યા વનાદે, ૧૭ કાન્દો, ભાર્યા માંપૂ, ૧૮ નાનો, ભાર્યા પૂગી.

સં. ૧૧૧૧ માં ભિન્નમાલ ભાંયું લાખો મનુષ્યો મરી ગયા.

ઘણા કેદમાં પુરાયા. શેઠ નાનો શ્રીમાલી લિત્તભાલ છોડી નાઠો અને કોલિહારામાં પાયચી ગામોજઈ વસ્યો. તેનો વંશ નીચે મુજબ આદ્યો—

૧૮. શેઠ નાનો, ભાર્યા પૂગી, ૧૯ અમરો, ભાર્યા આઉ; ૨૦ હરદે, ભાર્યા હાંસલદે; ૨૧ ગોપી; ભાર્યા ગુરીદે, ૨૨ જોગો, ભાર્યા હાપૂ; ૨૩ નાંદિલ, ભાર્યા નાંદલઈ; ૨૪ સારિંગ, ભાં નારિંગદેવી. તે સં ૧૨૨૫ માં પોતાના સાસરે પાટણમાં ફેફલિયાવાડામાં જઈ વસ્યો. ૨૫ શ્રીધર, ભાર્યા મરીયાદે. તે સં ૧૨૮૫ માં ગાંભૂ પાસે સાસરે નરોલીમાં જઈ વસ્યો. ૨૬ અના, ભાર્યા અનાદે, ૨૭ મૂલો, ભાર્યા માલણદે. તેણે સં ૧૩૧૬ માં અંચલગચ્છના આં અજિતસિંહના ઉપદેશથી ભં આદિનાથનો ચોવીસવટો બનાવ્યો. ૨૮ વર્ધમાન, ભાર્યા વયજલદે. શેઠ વર્ધમાનનો નાનો ભાઈ શેઠ જઈતા પોતાના સાસરે ચાણુરમાં જઈને વસ્યો. તેણે ત્યાં આં અજિતપ્રભસૂરિ કે આં ભુવનતુંગસૂરિના ઉપદેશથી સં ૧૩૧૫ માં ભટેવા પાર્શ્વનાથના મંદિરનો છૂર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. ૨૯ શેઠ કરમણ, ભાર્યા કરમાદે. તે સાદૂ મહં દાધેલીયુને ત્યાં મોઢેરા જઈને વસ્યો અને સં ૧૩૬૫ માં મહં (મંત્રી) બન્યો.

આ પરિવારના વંશજો વળાદ, પાટણ, બલદાણા, નાગનેશ, ખંભાત, તારાપુર, માંડવગઢ, વડોદરા વગેરે સ્થળોમાં જઈને વસ્યા.

(—જૈન સાહિત્ય સંશોધક, ખંડ : ૧,

અક : ૪, પૃ ૧૬૩ થી ૧૬૬)

સ્તંભન પાર્શ્વનાથ તીર્થ (ખંભાત)—

શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની જે પ્રતિમાઓ અને એક શ્રીનેમિતાથ ભગવાનની પ્રતિમા પ્રાચીનતા અને પ્રભાવકતા માટે ખૂબ પ્રસિદ્ધિ પામી હતી. તે ત્રણે પ્રતિમાઓનો ઇતિહાસ એવો મળે છે કે એ પ્રતિમાઓને સ્વયં ઇંદ્ર પૂજા કરવા માટે દેવલોકમાં લઈ ગયો હતો. સૂર્ય-દેવ અને ચંદ્રદેવ પોતાના વિમાનમાં લઈ ગયા હતા. ભુવનપતિ દેવોના ઇંદ્ર પાતાલમાં લઈ ગયેલા. વરુણ રાજા અને રામચંદ્રજીએ તે પ્રતિમાઓ સમુદ્ર કાંઠે રામેશ્વરમાં મૂકી હતી. ચાલુક્યોએ દારિકા નગરી

સ્થાપન કરી ત્યારે તે પ્રતિમાઓને દ્વારિકામાં સ્થાપન કરીને પૂજા કરી હતી. ઋષિ દ્વીપાયને મૂળ દ્વારિકાને બાળી-નાખી નબટ કેરી મૂકી ત્યારે ચાદવોએ એ પ્રતિમાઓને સમુદ્રમાં પધરાવી હતી. પછી કેટલાંયે વર્ષો સુધી એ પ્રતિમાઓ સમુદ્રમાં રહી.

એક વાર શ્રીકાંત નગરનો જૈન ધનપતિ (સાગરહત્ત) વેપાર અર્થે વહાણોને લઈને સમુદ્રમાર્ગે જઈ રહ્યો હતો અને તેનાં વહાણો એ પ્રતિમા ઉપર ઘઈને જવા લાગ્યાં ત્યારે તેનાં વહાણો એકાએક થંભી ગયાં. ઘણો પ્રયત્ન કરવા છતાં તે વહાણો આગળ જઈ ન શક્યાં. શેઠે પૂજાપાઠ કર્યો ત્યારે આકાશવાણી થઈ કે, ‘આ સ્થાનમાં પ્રાચીન એવી ત્રણ પ્રતિમાઓ છે. તે પ્રતિમાઓના અધિ-ધાયક ભક્ત એવા મેં તારા વહાણો થંભાવ્યાં છે. માટે એ પ્રતિમાઓને તારા વહાણમાં લઈ લે તે પછી જ તારાં વહાણો આગળ સફર કરી શકશે.’ શેઠે તરત જ ખારવાઓને સમુદ્રની અંદર ઉતારી પ્રતિમાઓ બહાર કઢાવી વહાણમાં પધરાવી. શેઠ એ પ્રતિમાઓને કાંતિનગર લઈ ગયો અને પોતાના ઘરદેરાસરમાં પધરાવી પૂજન કરવા લાગ્યો, આથી શેઠને બધી રીતે લાભ થયો.

એ જ અરસામાં ઢંકગિરિના ક્ષત્રિય રણમિહુની પુત્રી ભૂપાલ-દેવીનો પુત્ર નાગાર્જુન વનરૂપતિવિધાનો પારગામી વિદ્યામિદ્ધ પુરુષ હતો. તેણે વિદ્યામિદ્ધ આં પાદલિપ્તસૂરિની માદર મેવા કરીને આકાશમાં ઉડ્યન કરવાનો પાદલેપ મેળવ્યો હતો. શુરુશની સ્મૃતિ માટે તેણે તેમના નામ ઉપરથી પાદલિપ્તપુર (પાલીતાણા) વસાવ્યું હતું. ગિરિરાજ ઉપર ભં મહાવીરસ્વામીનું જિનાલય, ગિરનારની નીચે કિલ્લા પાસે દ્વારકાના રાજમહેલો, દશારમંડપ, રાત્ર ઉત્તમેનનો રાજ-મહેલ, વિવાહવેદિકા, ભં નેમિનાથનું દીક્ષા માટે પ્રયાણ વગેરે રચનાઓ બનાવી હતા, (પ્રકૃ ૧૧, પૃષ્ઠ ૨૪૧) અને એ જ શુરુદેવના સુખેથી આંભળ્યું હતું કે, ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની નિશામાં બનાવેલો રસ કોટિવેધી બને છે. તે મુજબ રસ શિદ્ધ કરવા માટે થીકાંતનગરના ગ્રેડના દેરાસરમાંથી ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ઉપાડી લાવીને સેદી નદીના કાંઠે

જંગલમાં છુપાવી રાખી હતી. તેની સાંનિધ્યમાં તેણે રસને સિદ્ધ કર્યો. અને અહીં થાંભણા (તાલુકો-આણંદ) ગામ વસાવ્યું હતું. એ અમયથી એ પ્રતિમા સેઢીનદીને કાંઠે ખાખરાના આડની ઘટામાંની ભૂમિ નીચે દટાઈ રહી હતી.

વિક્રમની બારમી શતાબ્દીમાં થાંભણાના પટેલ મહીયલની ગાય એ સ્થળે આવીને એ પ્રતિમા ઉપર હમેશાં દૂધ ઝરી જતી હતી.

વડગચ્છના સંવેર્ગી સુવિહિત આ. અભયદેવસૂરિ ધરણેંદ્રની મૂચના મુજબ અહીં પધાર્યા ત્યારે તેમણે ગોવાળિયાના મુખેથી ગાયના દૂધ ઝરવાનો વૃત્તાંત સાંભળ્યો. તેમણે એ સ્થળે ધ્યાન મુદ્રામાં બેસીને ‘જય તિહુબજ’ સ્તોત્ર (ગાથા : ૩૨) બનાવી લ. પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરી. આથી તે પ્રતિમા ત્યાંથી પ્રગટ થઈ આવી. પ્રતિમા પ્રગટ થયાના સમાચાર સાંભળી શ્રીસંઘ ત્યાં આવ્યો અને તે ખુશાલીના પ્રસંગમાં ગામ જમણુ કયું. જૈનોએ ત્યાં ને ત્યાં લાખેક રૂપિયાનો ફાળો કર્યો. શ્રીસંઘે મહાવાદીગચ્છના આચાર્યના ઉપદેશથી સ્થપતિ આમેશ્વર તથા મહિષ પાસે જિનપ્રાસાદ તૈયાર કરાવ્યો અને તેમાં આ. અભયદેવસૂરિના હાથે મારા મુદૂર્તમા લ. પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પ્રક. ૩૬, પૃ. ૨૧૬, ૨૧૭)

આ મંદિરનો મંત્રી વસ્તુપાલે જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. સંભવ છે કે, આ તીર્થ પણ મુસ્લિમ હુમલાથી બચ્યું ન હોય. એટલે એ પ્રતિમાને સમુદ્ર કિનારે વિશાલ જિનાલય બંધાવી તેમાં સ્થાપન કરી, ત્યારથી ખંભાત એ સ્તલન પાર્શ્વનાથનું તીર્થ બન્યું. સ્તંભનપુર (ખંભાત) પણ સમુદ્રમાં વહાણો સ્તંભી ગયેલાં તે સ્થળે વસ્યું છે.

આ પ્રતિમાજીના પ્રભાવથી શ્રીરામચદ્રજીએ રામેશ્વરનો સેતુ બાંધ્યો હતો. સિદ્ધયોગી નાગાર્જુને કોટિવેધ રસ બાંધ્યો અને ખંભાતમાં દરિયો બંધાયો તેથી એ સ્તલન પાર્શ્વનાથના નામે ખ્યાત છે અને ખંભાત સ્તંભન પાર્શ્વનાથના તીર્થ તરીકે લોકમાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે.

સ્થપતિ આમ્રદેવ તથા મહિષને મુખ્ય સૂત્રધાર તરીકે નિરંતર એક દ્રમ્મ મળતો હતો. તેમણે પોતાની આવકમાંથી બચત કરીને

મોટી રકમ આંખી આ મંદિરમાં એક ફેરી બનાવી હતી. ધોળકાનો સુખ્ય શ્રાવક પોપ દશમીના દિવસે આ પ્રતિમાજીની પહેલી પૂજા કરતો હતો. આ પ્રતિમા સાથેની જે પ્રતિમાઓ પૈકી એક લઠ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા આરૂપમાં અને બીજી લઠ અરિષ્ટનેમિની ગુજરાતના પાટણ શહેરમાં વિદ્યમાન છે અને પૂજાય છે.

સ્તંભનક પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પ્રથમ થાંભણામાં વિરાજમાન હતી. પછી કોઈ કારણે સમુદ્રકિનારે તમાલિની નગરમાં વિશાળ જિનાલય બંધાવીને સ્થાપન કરવામાં આવી હતી. સમય જતાં તે સ્થાન ખંભાત સાથે જોડાઈ જતાં ખંભાત-સ્તંભન પાર્શ્વનાથનું તીર્થ બન્યું. આ ઘટના સં. ૧૪૪૧ પહેલાં બની હતી.

(-પ્રભાવકચરિત્રપ્રબંધ : ૧૯, પ્રબંધચિંતામણિ, પરચૂરણ-પ્રબંધ, ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ : ૧૭, મુનિ શ્રીનેમિવિજયકૃત સં. ૧૮૧૧ નો સ્તંભન પાર્શ્વનાથ આદિ સ્તવનરાસ, ઢાળ ૨૭, જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ, જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ, પ્રક. ૧૧, પૃ. ૨૪૫, જૈન પુસ્તક પ્રચલિતસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૪૦) આરૂપ મહાતીર્થ—

પાટણથી ૬ કોસ દૂર આરૂપ નામે ગામ છે, જ્યાં શ્રીશામળા પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું તીર્થ છે. (જૂઓ, પ્રક. ૧, પૃ. ૫૬)

ખંભાતના વર્ણનમાં લેયું કે, શ્રીકાંતનગરના શેઠ ધનપતિનાં વહાણો સમુદ્રમાં ધંધી ગયાં અને એ જ સ્થળે સમુદ્ર તળિયે રહેલી ત્રણ અતિપ્રાચીન પ્રતિમાઓને શેઠે બહાર કઢાવી ત્યારે જ એ વહાણો આગળ આવી શક્યાં. તે પૈકીની એક પ્રતિમા, જે નાગા-જીન થામણામાં લઈ ગયો હતો તે સ્તંભન પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામી. બીજી લઠ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા આરૂપમાં આવી અને ત્રીજી ધીનેમિનાથ લઠ ની પ્રતિમા પાટણ શહેરમાં સ્થાપન કરવામાં આવી હતી. આ પ્રભાવદ્રસૂરિ ‘પ્રભાવકચરિત્ર’માં લખે છે કે—

“તેષામેકા ચ ચારુપ્રામે તીર્થે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥”

: ઉપર્યુક્ત બે પ્રતિમાઓ પાટણ વસ્યા પછી પાટણ અને આરૂપ

માં આવી હોય એવો સંભવ છે.

અહીં ચારૂપ તીર્થમાં નાગેન્દ્રગચ્છીય આં શીલગુણસૂરિ સંતાનીય આં દેવેન્દ્રસૂરિએ ચારૂપ મહાતીર્થમાં લાં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સ્થાપન કર્યાનો લેખ મળે છે. આ લેખનો સંવત્ ઘસાર્ધ ગયો છે તેથી સમયનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી. વળી, દેવેન્દ્રસૂરિ નામના અનેક આચાર્યો થઈ ગયા છે. એક આચાર્ય નવમી શતાબ્દીમાં અને એક ચૌદમી શતાબ્દીમાં થયા હતા. એ પૈકીના કયા આચાર્યે કયારે આ 'મતિ' સ્થાપન કરી એ જાણી શકાયું નથી. આમ છતાં ચારૂપનો મહાતીર્થ તરીકે ઉદ્ભવ થયો છે એ પાછળ આ તીર્થની મૂર્તિની અતિ પ્રાચીનતા અને પ્રભાવકતા કારણરૂપ હશે.

વરહુડિયા નેમડના વંશજોએ અહીં જિનાલય બનાવ્યું હતું.

(પ્રક્રં ૩૮, પૃ૦....)

ભાવાચાર્યગચ્છના પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ પુરુષ શ્રીવીરાચાર્ય પાલીથી પાટણ જતાં અહીં ચારૂપમાં પધાર્યા હતા. એ સમયે ગૂર્જરનરેશ સિદ્ધરાજ જયસિદ્ધ તેમને પાટણમાં પધારવાની વિનંતિ કરવા ચારૂપમાં આવ્યો હતો.

અહીં મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે લાં આદિનાથના મૂર્તિમંડપવાળો પ્રાસાદ કરાવ્યો હતો. (આજૂલેખ) તેમજ મંત્રી પેથડશાહે લાં શાંતિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું અથવા બિંબ પધરાવ્યું હતું.

(-ગુર્વાવલી, જૈન તીર્થનો ઇતિહાસ)

ચાણુરમા—

પાટણથી દક્ષિણ દિશામાં ૧૦ કોશ દૂર ચાણુરમા નામે ગામ છે, જેનું સંસ્કૃત નામ ચંદ્રાવતી. એમ કહેવાય છે કે, અહીંની મસ્જિદમાં ચાંદ જોવાને માટે બાર બારીઓ મૂકેલી છે તેથી ગામનું નામ 'ચાંદસમા-ચાણુરમા' પડ્યું.

અહીં ભટેવા પાર્શ્વનાથનું તીર્થ છે. પ્રતિમા જો કે નાની છે પણ પ્રાચીન છે. એવો સંભવ છે કે, તે અસલમાં મારવાડના ભટેવર ગામથી આવી હોય.

ચાણુરમા પાસેના નરોડી ગામમાં જયતા નામે એક શેઠ

રહેતા હતા. તેનો ભાઈ જયતા ચાણુસ્મા પરણ્યો હતો. એ જયતા શેઠ નરોલીથી ઉઘાળો ભરીને ચાણુસ્મા આવીને વસ્યો. તેણે ભટેવા પાર્શ્વનાથનું મંદિર ફરી ખંધાવ્યું અને સં. ૧૩૩૫ (સં. ૧૩૪૫) માં અંચલગચ્છીય આં. અજિતપ્રભસૂરિના હાથે કે આં. ભુવનતુંગસૂરિના હાથે ભટેવા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા કરાવી હતી.

(-અંચલગચ્છીય મોટી પટ્ટાવલી)

એ પછી આ મંદિર ફરીને નાશ પામ્યું અને પ્રતિમાભને ભૂમિમાં સંતાડવામાં આવી. એક દિવસે રવચંદ્ર નામના એક નિર્ધન શ્રાવકને સ્વપ્નમાં અધિષ્ઠાયકદેવે જણાવ્યું કે, 'લઢુઆર ગામની પાસેના ખેતરમાં ભં. પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા છે તે લઈ આવ.' શેઠ સ્વપ્ન મુજબ એ ખેતરમાં ગયો અને એ પ્રતિમા લઈ આણ્યો. અધિષ્ઠાયકદેવે તેને ફરીથી સ્વપ્નમાં નિધાનનું સ્થળ બતાવ્યું. શેઠે એ ધનથી ત્યાં જિનમંદિર ખંધાવ્યું અને સં. ૧૫૩૫ માં તે મંદિરમાં ભટેવા પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ સ્થાપન કરી પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

સં. ૧૭૩૫ માં ૫૦ સત્યનિજયગણિના શિષ્ય કર્પૂરવિજયજી અને તેમના શિષ્ય વૃદ્ધિમિજયજીની દીક્ષાવિધિ આ સ્થળે થઈ હતી. આ મંદિરનો છેલ્લો ઉદ્ધાર સં. ૧૮૭૨ માં થયો હતો.

આ મંદિરના ભોંયરામાં સં. ૧૨૪૭નો હારિજગચ્છનો અને એક જૈન ગણેશમૂર્તિનો લેખ છે. (જૂઓ, પ્રકં. ૩૨, પૃ. ૪૫૨)

ચાણુસ્માના શ્રીમાલી શેઠ ભીમજીના પુત્ર હરજીનો સં. ૧૬૮૦ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૧ ના રોજ જન્મ થયો હતો. તેણે સં. ૧૬૮૯ માં ખંભાતમાં દીક્ષા લીધી અને મુનિ હર્પસાગર નામ ધારણ કર્યું. સં. ૧૬૯૨ માં અમદાવાદમાં આં. રાજસાગરસૂરિની પાટે આઘ્યા ને આં. વૃદ્ધિસાગરસૂરિ નામ રાખવામાં આવ્યું. તેમનો સ્વર્ગવાસ અમદાવાદમાં સં. ૧૭૪૭ માં થયો. (જૂઓ પ્રકં. ૫૮, સાગર પટ્ટાવલી)

અહીં સં. ૧૬૮૨ માં વિજયગચ્છ અને સાગરગચ્છના સમાધાન માટે મુનિસમ્મેલન ભરાયું હતું, પણ તે નિષ્ફળ નીવડ્યું હતું. ∴

ચાણુસ્માથી શંખેશ્વર જતાં વચ્ચે કેંબોઈ તીર્થ તથા હારિજ

ગામ આવે છે. આ હારિજ ગામથી હારિજગચ્છ નીકળ્યો હતો, એનું બીજું નામ હારિજગચ્છ હોય એવો સંભવ છે. હારિજ ગામની બહાર કેવલાસ્થલીનો ટીંગો છે, જે આચાર્યોની રમગાન ભૂમિ હતી. ત્યાંની એક ખાંભી ઉપર સં ૧૧૩૧ નો આં સિંહદત્તનો લેખ પણ વિદ્યમાન છે.

(જૂઓ, પ્રકૃ ૧, પૃ ૩૨, પ્રકૃ ૨૭, પૃ ૪૫૨; કડી પ્રાંત સર્વસંગ્રહ, ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ, ભા ૩ ની પ્રસ્તાવના)

સેરિસા તીર્થ—

ગુજરાતમાં મહેસાણા અને વીરમગામની વચ્ચે કડી ગામની પાસે 'સેરિસા' નામે જૈન તીર્થ છે. ભં પાર્શ્વનાથનું પ્રાચીન અને ચમત્કારી તીર્થ મનાય છે. તેની સ્થાપનાનો ઇતિહાસ જુદા જુદા ગ્રંથોમાં જુદી જુદી રીતે મળે છે.

(૧) આં જિનપ્રભસૂરિ જણાવે છે કે, નવાંગવૃત્તિકાર આં અભય-દેવસૂરિની શાખાના આં દેવેન્દ્રસૂરિએ મંત્રબળે અન્ય સ્થળેથી ચાર મોટી જિનપ્રતિમાઓ લાવીને સેરિસામાં પધરાવી.

(—વિવિધતીર્થકલ્પ—અયોધ્યાકલ્પ)

(૨) આં જિનપ્રભસૂરિ બીજી વાર લખતાં નિર્દેશ કરે છે કે, છત્રાપાલીયગચ્છના^૧ આં દેવેન્દ્રસૂરિએ^૨ સેરિસામાં આવી જમીનમાંથી એક મોટી પાપાણીની ફલહી(પાટ) કઢાવી અને તેની જિનપ્રતિમાઓ બનાવવા માટે પદ્માવતીદેવીનું આરાધન કર્યું. દેવીએ જણાવ્યું કે, 'સોપારકના એક અધ સ્થપતિને બોલાવી લાવી તેની પાસે પ્રતિમાઓ તૈયાર કરાવો. જો ને એક જ રાતમાં પ્રતિમાઓ ઘડીને તૈયાર કરી આપશે તો તે મહાપ્રાણાવિક થશે.' સેરિસાના શ્રીસૂત્રે તે સ્થપતિને બોલાવ્યો અને તેને ફલહી આપવામાં આવી. સ્થપતિએ એક જ રાતમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભં ની પ્રતિમા ઘડીને.

૧ અંબનગચ્છમાં સં ૧૨૧૭માં જગદર્ષ નામની એક સાખા નીકળી હતી.

૨ આં દેવેન્દ્રસૂરિ તે રાજગચ્છીય ૫૦ પાર્શ્વજિ સંભવે છે

(જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૨૫, ૨૭)

તૈયાર કરી, પણ પ્રતિમાની છાતીમાં એક મસો રહ્યો હતો. તેને દૂર કરવા સ્થપતિએ તે સ્થળે હળવા હાથે ટાંકણું લગાવ્યું ને ત્યાંથી લોહીની ધારા વહ્યી. આચાર્યશ્રીએ આંગળી દાળી લોહીને રોકી દીધું. તે પછી ખીજી ચોવીસ પ્રતિમાઓ તૈયાર કરાવવામાં આવી. આચાર્યશ્રી તે જ રાત્રે ખીજી ચાર પ્રતિમાઓ પોતાની દિવ્ય શક્તિથી બહારથી લાવવાના હતા. ત્રણ પ્રતિમાઓ તો આવી અને સવાર પડી ગઈ. ચોથી પ્રતિમા લાવતાં જ્યાં પ્રભાત થયું તે સ્થળે એટલે પાંચાચણના ખેતરમાં પધરાવી. પ્રતિમા રાતે બનેલી હોવાથી તેના અવયવો સાફ દેખાતા નથી. ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલે અહીં ચોથી પ્રતિમા ભરાવી ચૌમુખજીની સ્થાપના કરી તે જ પ્રતિમાઓ આજે પણ પૂજાય છે. (—વિવિધતીર્થકંડપ, પૃ. ૨૪-૨૫)

(૩) ૫૦ રત્નમંદિર ગણિ જણાવે છે કે, ‘હુલ્લક દેવચંદ્રે ચક્રેશ્વરીદેવીનું આરાધન કર્યું’ અને તેની પાસે એક જ રાતમાં ૮૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા અને વિશાળ એવો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો.

આ રીતે સેરિસા મહાતીર્થ બન્યું. (—ઉપદેશતરંગિણી)

(૪) કવિવર લાવણ્યસમય સૂચવે છે કે, આ ૦ વિદ્યાસાગર સેરિસા પધાર્યા. તેમની સાથે ૫૦૦ શિષ્યોનો પરિવાર હતો. તેમાંથી બે શિષ્યોએ છૂપી રીતે મંત્રારાધના કરી બાબત વીરને સાધ્યા. તેઓએ વીરને હુકમ કર્યો કે, ‘જિનપ્રતિમા આણેનું વિશાળ જિનમંદિર લઈ આવો.’ એ વીરે આકાશમાર્ગે જિનમંદિર લાવી રહ્યા હતા. એટલામાં શુરુમહારાજ બાબા અને તે શિષ્યોનું કામ સમજી ગયા. તેમણે તરત પદ્માવતીદેવીને બોલાવીને જણાવ્યું કે, ‘અહીં લવિષ્યમાં ઉપદ્રવ થવાનો છે તેથી આ પ્રતિમા અહીં છાતરે એ લાલપ્રદ નથી.’ આથી દેવીએ એ જિનપ્રતિમાને અદૃશ્ય રાખી. તે પછી આ ૦ દેવચંદ્રે ૮૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ધરણેંદ્ર મારફત મંગાવી તેની અહીં સ્થાપના કરી. તે પ્રતિમા પાતાલમાંથી આવી હતી. અધિષ્ઠાયકદેવ તેને પાતાલમાં લઈ જવા ઇચ્છતો હતો, તેથી તે ડાલતી હતી. આથી તેનું નામ ‘લોડણ પાર્શ્વનાથ’ પડ્યું. આ ૦ દેવચંદ્રે ખીજી

૨૩ જિનપ્રતિમાઓ લાવી અહીં પધરાવી. પાટણના મંત્રી ચંડપ્રસાદ તથા મંત્રી વસ્તુપાલે અહીં ભં નેમિનાથની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરાવી.

આ પ્રમાણેથી એટલું સ્પષ્ટ છે કે, આં દેવેન્દ્રસૂરિએ^૧ મંત્ર-બળથી સેરિસાનું તીર્થ સ્થાપન કરેલું છે.

(-સેરિસા સ્તવન સં ૧૫૬૨, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં ૦ : ૩૬)

સં ૧૭૨૧ માં સુસલમાનોએ આ મંદિર તોડી નાખ્યું. આં વિજયનેમિસૂરિ અહીં પધાર્યા ત્યારે તેમણે અહીંના ટીંગા સાફ કરાવી પ્રતિમાઓને બહાર કઢાવી.

એ સમયે અમદાવાદના નગરશેઠ કુટુંબમાં થયેલા શેઠ સારા-ભાઈ ડાહ્યાભાઈ ધનવાન, બુદ્ધિમાન અને શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીમાં એક કુશળ વહીવટકર્તા આગેવાન વ્યક્તિ હતા. તપાગચ્છીય બાલપ્રજ્ઞચારી શાંતભૂતિ આં શ્રીવિજયકમલસૂરિના તેઓ અનન્ય ભક્ત હતા. તેમણે આં નેમિસૂરિના ઉપદેશથી સેરિસામાં વિશાળ જિનપ્રાસાદ તૈયાર કરાવ્યો. તેમનો સ્વર્ગવાસ થવાથી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ સં ૨૦૦૨ ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના રોજ એ જિનપ્રાસાદમાં આં શ્રીવિજયનેમિસૂરિના હાથે ત્યાંની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ મંદિર વિશાળ છે અને પ્રતિમાઓ ભવ્ય છે.

(-જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ)

૫. તપાગચ્છીય આં ધર્મધોષસૂરિ(સં ૧૩૨૮)એ ‘પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ રચ્યું છે, તેના છઠ્ઠા શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે, ‘સિરીષ (સેરિસા)નગરમાં ભં પાર્શ્વનાથની ઉપસર્ગના પ્રસંગ પછીની નાગરાજથી વીંટાયેલા ચરણોવાળી, ક્ષણથી શોભતી અને ધ્યાનસ્થ પ્રતિમા છે.’ આ વર્ણન ઉપરથી એ પ્રતિમાના સ્વરૂપ ઉપર પ્રકાશ પડે છે.

૬. જગદ્ગુરુ આં શ્રીહીરવિજયસૂરિની પરંપરાના પં ૦ સુનિ શ્રીનેમવિજયજી જણાવે છે કે, શ્રીકાંતનગર, જેનું બીજું નામ જૈન કુંતી અથવા વડનગર હતું, તેના શેઠ ધનપતિના ઘરમાં ત્રણ

૧. વિક્રમની બારમી, તેરમી શતાબ્દીમાં દેવેન્દ્રસૂરિ અને ધર્મધોષસૂરિ નામના એક કરતાં વધારે આચાર્યો થયા હતા.

પ્રાર્થીન પ્રતિમાઓ હતી. તેમાંની એક મૂળનાયકની પ્રતિમા વિદ્યા-સિદ્ધ નાગાર્જુન લઈ ગયો હતો તેથી શેઠે તેની જગ્યાએ શ્રીવીર ભગવંતની પ્રતિમાને સ્થાપન કરી હતી. એ સમયે એક આચાર્યનો સમુદાય એ નગરમાં યાત્રા કરવા આવ્યો. શેઠનું મંદિર અને મૂર્તિઓ જોઈ સૌને આનંદ થયો. એ સમુદાય ત્યાંથી બીજા નગરમાં ગયો. ત્યાં જિનમંદિર નહોતું. એટલે આચાર્યશ્રીના બે શિષ્યોએ ગુરુ મહારાજને કહ્યા વિના તેમની મંત્રપોથીમાંથી બાવન વીરોને આકર્ષણ કરવાની વિધાનો પ્રયોગ કર્યો. આથી બાવન વીરો હાજર થયા. તે શિષ્યોએ તેઓને જણાવ્યું કે, 'કાંતિનગરમાંથી મૂર્તિ સમેત મંદિર લઈ આવો.' વીરો તે જિનાલય લેવા જતા હતા ત્યારે તેઓએ જણાવ્યું કે, 'કુકડો બોલે તે પહેલાં અમે એ કરી લઈશું પણ કુકડો બોલ્યા પછી કામ થઈ શકશે નહીં.' વીરો ત્યાંથી આકાશમાર્ગે મંદિર લાવી રહ્યા હતા ત્યારે આચાર્યશ્રીએ બહારી લીધું કે આ કામ પેલા બે-બેલાઓનું છે. પરંતુ ભવિષ્યમાં આ નગરમાં ધર્મપ્રવૃત્તિને તુકશાન થવાનું છે એમ ગુરુશ્રીએ બહારીને એ દેશસર અહીં આવે તે પહેલાં જ કુકડાનો અવાજ કર્યો તેથી વીરોએ એ મંદિર તે સ્થળે રસ્તામાં જંગલમાં જ ઉતાર્યું. તેમાં મૂળનાયકનું સ્થાન ખાલી હતું.

એક વાર આ ૦ ધર્મધોપત્સુરિ અહીં દર્શનાર્થે પધાર્યા. તેમણે પ્રથમ ધરણેંદ્ર અને નાગેંદ્રને આરાધી તેમની પાસેથી ૭૦ પાર્શ્વનાથની બીજા પ્રતિમા મેળવીને અહીં મૂળનાયકની જગ્યાએ સ્થાપન કરી. ધીમે ધીમે ત્યાં ગામ વધ્યું. મૂળનાયકની પ્રતિમા ટાલતી હતી તેથી તેનું નામ 'લોહણ પાર્શ્વનાથ' પડ્યું. પછી આચાર્યશ્રીએ મંત્રો વડે તે પ્રતિમાને સ્થિર કરી. પ્રતિમાના કારણે તે સ્થાનનું માહાત્મ્ય વધ્યું અને તે સ્થળ ૪૮ કોશમાં મોટા નગર રૂપે વસી ગયું. દેશસરની ચારે બાજુએ ગીચ વસ્તી હતી. ત્યાં જવા માટેની શેરી પણ સાંકડી બની ગઈ હતી. આથી એ સ્થાન શેરીસા અને કડી નામે વિખ્યાત થયું.

અહીં થીવંત નામે એક ધનાઢય શ્રાવક વસતો હતો. સંઘમાં મુખ્ય આગેવાન હતો. જબરો વહાણવટી હતો. ધર્મશ્રદ્ધાળુ તપ્ત હતો.

તે ભગવાન પાર્શ્વનાથની નિત્ય પૂજા કરતો. ગુરુભક્તિ કરતો. પર્વ દિવસે ઉપવાસ, પૌષધ વગેરે કરતો હતો. તે ૧૨૦ વર્ષનો થયો.

એક દિવસે તેનાં બધાં વહાણુ સમુદ્રમાં ડૂળી ગયાં અને વખારમાં ભરેલો માલ ચોરો ઉપાડી ગયા. આથી તે નિર્ધન બની ગયો. લોકો તેને કંઈ પણ ઉછીનુંયે આપતા નહીં, પણ તેનો ધર્મરંગ જરાયે ઊતર્યો નહોતો.

એક દિવસે પશુસણમાં સૌ કોઈ વ્યાખ્યાનમાં બેઠા હતા એટલામાં શ્રીવંત શેઠની પત્ની આવીને ઉપાશ્રયમાં સૌની આગળ બેસવાને જવા લાગી, ત્યારે એક સ્ત્રીએ મેણું માર્યું કે, 'ઘરમાં પૈસો મળે નહીં અને શેઠાણી થઈને આગળ બેસવું છે ! મોટાઈનું માન લેવું હોય તો સંવત્સરી દાન દે અને પ્રભાવના કર.' શેઠાણી તુરત બોલી કે, 'આજે તો મોટો પર્વ દિવસ છે, ઘરમાં સંપત્તિ હોય તો તેનો લાભ કોણ ન લે ? જો કુદરત કૃપા કરશે તો કાલે જ નવકારશી જમાડીશ.' એમ કહી ઊઠીને તે ચાલતી થઈ.

તેણે ઘેર આવી શ્રીવંત શેઠને બધી વાત કહી, અને તેમને સમજાવીને ઉપાશ્રય મોકલી આવતી કાલની નવકારશીના જમણનું સૌને નોંતરું અપાવ્યું. પરંતુ ઘરમાં કૂટી બદામ પણ હતી નહીં અને કોઈ ઉધાર આપે તેમ પણ હતું નહીં.

શેઠ રાતે પવિત્ર થઈ, વસ્ત્રો ખોડેરી, ધૂપ દીપ કરીને સેરિસા પાર્શ્વનાથનું અખંડ ધ્યાન કરવા લાગ્યા. થોડો સમય થતાં એક સર્પ નીકળી આવ્યો અને તરત બીલમાં પેસી ગયો. શેઠાણીએ વિચાર કર્યો કે, 'આ બીલમાં હાથ નાખું તો સાપ કરડશે. આથી આશ્તમાંથી બચી જવાશે.' તેણે બીલમાં તરત હાથ નાખ્યો ત્યાં તો તેના હાથમાં સોનાની સાંકળ આવી.

સાંકળ વેચીને શેઠે નવકારશીનું જમણ કર્યું, અને તેમની આંખરુ સચવાઈ ગઈ. જેણે એ સાંકળ વેચાતી લીધી હતી તેણે તે પોતાના ખજાનામાં મૂકી રાખી. જ્યારે તે તેને ફરીથી જોવા ગયો તો તેણે સાંકળને બદલે સાપ જોયો. લોકોએ આ વૃત્તાંત બતાવ્યું અને

આ કાર્ય અધિષ્ઠાયક દેવનું છે એમ મમણ સર્વત્ર પાર્શ્વનાથ ભગવંતનો ચસંતકાર ફેલાયો.

(-થંભણ પાર્શ્વનાથ સ્તવન, સેરિયા પાર્શ્વનાથ સ્તવન, શંખેશ્વર

પાર્શ્વનાથ સ્તવન-રાસ, ઢાળ ૧૫-૨૪ રચના સં ૧૮૧૧

; કાગણ સુદિ ૧૩ સોમવાર, પ્રક ૦ ૫૮ મહો ૦ કલ્યાણવિજય ગણિની શ્રમણપરંપરા નં ૦ ૬૬ પં ૦ નેમિનાથગણિ વીરવંશાવલી)

અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથતીર્થ (સં ૧૧૪૨)

લંકા નગરીના પ્રતિવાસુદેવ રાજા રાવણુના માનીતા માલી તથા સુમાલી રાવણુની આજ્ઞાથી વિમાનમાં બેસી કોઈકામ માટે નીકળ્યા. તેઓ તીર્થ કરની પૂજા કર્યા સિવાય ભોજન કરતા નહોતા. કોઈ વેળાએ તેઓ તે વિદર્ભમાં નીચે ઊતર્યા. નોકરે રસોઈ તૈયાર કરેલી પરંતુ તે જિનપૂજની પેટી લંકામાં જ ભૂલી આવ્યા હતા. એટલે તેણે શુદ્ધ ભાવથી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવંતનાં કૃણાવાળી પ્રતિમા વેળુની ખનાવીને માલી સુમાલીએ તેની પૂજા કરી, અને તેને પાસેના સરોવરમાં (કૂવામાં) મધરાવી દીધી. એ પ્રતિમા ત્યાં વજ્ર જેવી કઠણ બની ગઈ. કૂવાનો દેવ તેને પૂજવા લાગ્યો. એ સ્થળ મત્સ્ય દેશના વિંગોલી વિભાગનું વૈરાટ (વૈદર્ભી) નગર હતું તેથી તે વિભાગ વરાહ નામે પ્રસિદ્ધ થયો.

એલિયપુરમાં શ્રીપાલ નામે રાજા હતો. તેના શરીરમાં કોઠ રોગ ફૂટી નીકળ્યો એટલે તે રાજપાટ છોડીને અંતપુરને સાથે લઈ જંગલમાં જઈ વસ્યો. તેણે એક દિવસે માંજે તે જ સરોવરમાં હાથ મગ ધોયા અને પાણી પીધું તેથી તેને તે રાત આરામમાં પસાર થઈ. રાણીએ જોયું તો રાજાનો કોઠ રોગ શમી ગયો હતો. તેણે રાજા પાસેથી ગઈ કાલની સર્વ હકીકત જાણી અને તગાવ પાસે જઈને ધૂપદીપ કર્યા. રાણીને તે રાતે સ્વપ્ન આવ્યું કે, ‘અહીં ભગવાન પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા છે. તેના પ્રભાવથી રાજાને આરામ થયો છે. હવે તમે આ પ્રતિમાને બહાર કાઢી તમારા સ્થાને લઈ જાઓ. સાત દિવસના જન્મેલ ગાયના વાછરડાંની જેડીથી ભેતરેલા રથમાં પ્રતિમાજીને

પધરાવો અને તમે આગળ ચાલજો. રથ આપોઆપ તમારી પાછળ આવશે, પણ ચાદ રાખજો કે, તમારે પાછા વળીને જોવું નહીં. અને પાછળ રથ આવે છે કે નહીં તેની શંકા પણ કરવી નહીં. જ્યારે 'તમને શંકા થશે ત્યારે તે સ્થળે પ્રતિમાજી સ્થિર થઈ જશે.'

રાણીએ સવારે સ્વપ્નની બધી વાત જણાવી. રાજાએ સ્વપ્ન અનુસાર બધી વ્યવસ્થા ગોઠવી અને તે એલિયપુર તરફ ચાલ્યો. પરંતુ વડ નીચે જતાં જતાં રાજાને શંકા થઈ કે રથ આવે છે કે નહીં? રાજાએ પાછળ વળીને જોયું એટલે પ્રતિમા ત્યાં જ સ્થિર થઈ ગઈ અને રથ નીચેથી નીકળી ગયો. પ્રતિમાજી ત્યાં એટલાં અધર હતાં કે નીચેથી પનિહારી હેલ લઈને નીકળી જાય. પછી કાળના પ્રભાતે તે ધીમે ધીમે નીચે આવતી ગઈ. આજે તે એટલી અધર છે કે, તેની પાછળ રાખેલા દીવાનો પ્રકાશ આગળ સુધી આર પાર નીકળી આવે આથી એ અધર હોવાને કારણે 'અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ' નામથી ખ્યાતિ પામી.

રાજા શ્રીપાલે ત્યાં શ્રીપુર નગર વસાવ્યું અને તેમાં વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું, પણ તેના મનમાં ગર્વ થયો એટલે પ્રતિમાજી મંદિરમાં બેઠાં નહીં. પછી શ્વેતાંબર જૈન સંઘે ત્યાં જ બીજું મંદિર તૈયાર કરાવ્યું અને મલધારી આં વિજયદેવસૂરિએ સં. ૧૧૪૨ ના મહા સુદિ ૫ ને રવિવારે તે મંદિરમાં લાંબા અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ સમયે પ્રતિમા ચાર આંગળ અધર હતી. રાજાએ પૂજા માટે શ્રીનગર ભેટ આપ્યું. (જૂઓ પ્રક. ૩૮, પૃ. ૩૨૪)

તપાગચ્છીય આં વિજયદેવસૂરિના આજ્ઞાધારક મહોપાધ્યાય ભાવવિજયગણિ પૂર્વ કર્મના ઉદયથી આંખે આંધળા થઈ ગયા હતા. તેમને મનમાં વિશ્વાસ હતો કે, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ ભગવંતની યાત્રા કરવાથી લાભ થશે એટલે તેઓ પાટણના શ્રીસંઘ સાથે અહીં યાત્રાએ પધાર્યા. તેમણે અહીં પ્રભુ સામે બેસી એકામતાથી અને ઉલ્લાસથી સ્તોત્ર ગાયું. એ રીતે ભક્તિ કરતાં આંખનાં પડળ ઊઘડી ગયાં અને તેમને પ્રભુનાં દર્શન થયાં. તેમણે ત્યાં જ પ્રભુનું

જે સ્તોત્ર બનાવ્યું છે તે ઉપલબ્ધ છે. પછી તો તેઓ શુજરાતમાં પધાર્યા, તેમને મહામહોપાધ્યાયની પદવી મળી. તેમણે ‘ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર’ની ભાવવાહી ટીકા બનાવી. સ્તોત્રમાં ‘અંતરીક્ષ’ પાર્શ્વનાથનો ઐતિહાસિક પરિચય આપેલો છે. તેમના ઉપદેશથી શ્રવેતાંબર સંઘે સં. ૧૭૧૫ માં અંતરીક્ષ તીર્થનો હર્ષોદ્ધાર કરાવ્યો અને મંદિરમાં આં. વિજય-દેવસૂરિ તથા મહોં ભાવવિજય ગણિની ચરણપાદુકા પધરાવી. અહીં માણિભદ્રવીરની પ્રાચીન સ્થાપના છે. મૂળનાયકજીની અઢીમો વર્ષ પુરાણી ચાંદીની આંગી વિદ્યમાન છે, જે એટલા પુરાણા સમયમાં આંગી બનતી હતી તેનો પુરાવો આપે છે, આજે પણ મૂળનાયકજીની પ્રતિમા નીચેથી અંગલૂછણું નીકળી બધા એટલી તે અધર છે.

(જૂઓ પ્રકં ૫૮, મહોં વિમળહર્ષ ગણિની પરંપરા)

એક વાર એક લૂંટારાએ અહીં પામેના એક ગામમાં લૂંટ ચલાવી ગામ ભાંગ્યું. તે ગામમાં એક જૈન દિગંબર મંદિરમાં તીર્થંકરનાં દિગંબર પ્રતિમાઓ હતી. શ્રવેતાંબર સંઘે ભાઈચારાથી તે પ્રતિમાઓને શ્રીપુરમાં લાવી મંદિરમાં ગામી અને તે સમયથી દિગંબર જૈન ભાઈઓ પણ અહીં યાત્રાર્થે આવવા લાગ્યા પરંતુ એનું પરિણામ એ આવ્યું કે, દિગંબર જૈનોને લાલચ લાગી અને તીર્થને પોતાનું બનાવવા તેઓએ ઝગડો શરૂ કર્યો, પરંતુ તેમાં તેમને કોરી નિષ્ફળતા જ મળી.

આ તીર્થનો વહીવટ આજે બાલાપુરના શેઠ હરખચંદ્ર ડોંભીલાલ, પાનાચંદ્ર વગેરે તપાસે છે. શ્રીમંથ કરે છે.

(—મહોં ભાવવિજયજી રચિત ‘અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથમાહાત્મ્ય’ શ્લોક ૧૪૪, તીર્થમાલાઓ, અલ્પતગ્નિ આં. વિજયકમલ. સૂચિત અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ માહાત્મ્ય સં. ૧૯૬૪ સ્કે. ૮ સુ. : અંતરીક્ષ)

દણિજમાં ચાર શ્રવેતાંબરી તીર્થો વિદ્યમાન છે.

(૧) કુદપાકજી, જેનો પરિચય અગાઉ (પ્રકં ૨૮, પૃ. ૪૫૫)

માં આવી ગયો છે.

(૨) અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ, જેનો પરિચય ઉપર આવી ગયો છે.

(૩) મુકતાગિરિ એ શામળિયા પાર્શ્વનાથનું પ્રાચીન શ્વેતાંબર જૈન તીર્થ છે. એનું પ્રાચીન નામ. ગજપદ કે મેઢગિરિ હતું.

(જૂઓ પ્રકં ૧, પૃં ૬૦)

૫૦ શીલાવજયજી પાંચ તીર્થોમાં મુકતાગિરિને પણ ગણાવે છે. અહીંનો વહીવટ શ્વેતાંબર જૈનોના હાથમાં હતો. સં ૧૬૩૮ સુધીમાં શેઠ માણેકચંદ ડાહ્યાભાઈ શ્વેતાંબર જૈન ઓશવાલ અહીંનો વહીવટ કરતા હતા. પછી તેમણે આસપાસમાં દિગંબર જૈનો વધુ હોવાથી દિગંબર જૈન ભાઈઓ પણ તીર્થલક્ષિતનો લાભ લે એવી સદ્ભાવનાથી અને ભાઈધારના હેતુથી એનો વહીવટ દિગંબર ભાઈઓને સોંપ્યો અને દિગંબર તીર્થરક્ષક કમિટીની એકતરફી વલણના કારણે તેમણે આ તીર્થને પૂર્ણ રીતે દિગંબર તીર્થ બનાવવાના પ્રયત્નો આણુ રાખ્યા છે.

(૪) કુંભોજતીર્થ—કોલહાપુર અને સાંગલીની વચ્ચે એક નાનકડી પહાડી પર જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથનું ત્રણ માળનું જિંચું અને ભવ્ય દેરાસર છે. નીચેથી ઉપર ૧. ભં અગ્નિતનાથ, ૨ ભં જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથ, ૩ ભં ચંદ્રપ્રભસ્વામી મૂળનાયક છે. ચોકમાં ચાર દેરીઓ છે. બે દેરીઓમાં જિન પ્રતિમા, ત્રીજી દેરીમાં પન્નાવતી દેવી અને ચોથી દેરીમાં માણિક્ષદ્ર વીરની મૂર્તિઓ છે.

પહાડ નીચે ધર્મશાળા છે. પહાડથી ગામ દૂર છે. અહીં તપાગચ્છના ભદ્રારક શ્રીપૂજ વિજયાનદસૂરિના ઉપદેશથી સં ૧૭૯૧ માં જીર્ણોદ્ધાર થયો હતો.

નાશિક—આ શ્વેતાંબર જૈનોનું પ્રાચીન તીર્થ છે. અહીં પદ્મીવાલ સાહુ ઇસરનો પુત્ર માણિક્ય, તેની પત્ની નાઉદેવી, તેના પુત્ર સાહુ કુમારસિંહે ભં ચંદ્રપ્રભ જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. તેણે પાયાથી શિખર સુધી નવો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો.

સાધુ પેથક કુમારે નાશિકમાં ભં ચંદ્રપ્રભ જિનેશ્વરનું, દેવગિરિમાં ભં મહાવીરસ્વામીનું, સેતુબંધમાં ભં નેમિનાથનું જિનાલય વગેરે

બંધાવ્યાં હતાં. ઓંકારનગરમાં લગ્ન તોરણ ચડાવ્યું હતું.

(જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૬૫ (આં જિનપ્રભસૂરિકૃત
(ગુર્વાવલી) વિવિધતીર્થકથા)

અત્યારે નાશિકમાં ઉપર્યુક્ત સ્થાનો નથી.

કેદારપુર—ચંદ્રકુળના કૃષ્ણર્ષિગચ્છના આં નમ્રસૂરિના ઉપદેશથી ધર્કટગોત્રના શાં દેવધર ઓશવાલની પુત્રી મૂલ્લ અને તેના પુત્ર વૈરાટે સં ૧૩૬૮ માં કેદારપુરમાં પોતાના માતા-પિતાના શ્રેય માટે ‘શ્રીમહાવીરચરિત્ર’ ખરીદીને આં નમ્રસૂરિને વહોરાવ્યું અને આચાર્યશ્રીએ એ મહાવીરચરિત્ર વ્યાખ્યાનમાં વાંચી સંલળાવ્યું.

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ ૩૬)

કેદાર પ્રતિવાસુદેવ રાજા રાવણના અધિકારી કેદારે અષ્ટાપદ તીર્થની પાસે કેદાર પાર્શ્વનાથનું તીર્થ સ્થાપ્યું હતું. આજે આ તીર્થ વિદ્યમાન નથી.
ઘોઘા તીર્થ—

ઘોઘા સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલું પ્રાચીન બંદર છે. અહીંના શાં હીરા નાણાવટી શ્રીમાલીએ સં ૧૧૬૮ માં વિશાળ જિનપ્રાસાદ બંધાવી તેમાં ભંપાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા આં મહેંદ્રસૂરિના હાથે કરાવી હતી.

સુલતાન મહમ્મદ બેગડાના બીજા પુત્ર અહમદ ચીકંદરે સં ૧૫૩૧ (મને ૧૪૭૪) માં રાણુલ ગોહેલનું રાણુપુર ભાંગ્યું તેથી રાણુલ ગોહેલની પરંપરાના મોખડલએ ઘોઘામાં આવી પોતાની ગાંધી સ્થાપન કરી. તે પીરમબેટનો બાદશાહ કહેવાતો હતો. એ હરિયાના વેપારી વહાણોને લૂંટતો હતો. દિલ્હીના બાદશાહ મહમ્મદ બિન તઘલએ (સને ૧૩૨૫ થી ૧૩૫૧) તેની આ ચાંચિયાગીરીના ધંધાર્થી ક્રોધે ભરાઈને ઘોઘા ઉપર મુસલમાની સેના મોકલી અને મોખડલ ગોહેલ અને ૧૩૪૭ માં મુસલમાન સેનાપતિના હાથે ખેદડપુર પાસે મરણ પામ્યો. તે પછી તેનો પુત્ર હુંગરલ ગોહેલ ઘોઘાનો રાજા બન્યો.

બોદશાહ મહમ્મદની સેનાએ ઘોઘામાં શ્રીપાર્શ્વનાથની ઉપર્યુક્ત પ્રતિમાને તોડીને નવ ટુકડા કરી નાખ્યા હતા. આ નવ ટુકડા લાપમીમાં

દાંથી રાખવાથી જોડાઈ ગયા હતા પણ તેના સાંધા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા, તેથી આ પ્રતિમા નવખંડા પાર્શ્વનાથ નામે ઓળખાવા લાગી. આજે પણ ઘોઘાનું તીર્થ નવખંડા પાર્શ્વનાથના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એ અને એની મૂર્તિઓને અનુલક્ષીને પ્રાચીન જૈનાચાર્યોએ એ નામનાં સ્તોત્રો પણ રચ્યાં છે.

‘એ પછીના સમયમાં ઘોઘાખંડરના રહેવાસી શેઠ સાંડા શ્રીમાલીના પુત્ર સંઠ સરવણે તપાગચ્છીય આં દેવસુંદરસૂરિ (સં ૧૪૨૦ થી ૧૪૬૬) ના પરિવારના મુનિવરોના ઉપદેશથી અહીં નવાં જિનાલયો બંધાવ્યાં અને શત્રુંજય તથા ગિરનાર તીર્થનાં છ’રી પાળતા યાત્રા સંઘો કાઢ્યા. તેણે પાલીતાણામાં લલિતાસરોવરનું સમાર કામ કરાવ્યું હતું.

શેઠ સાંડા શ્રીમાલીના બીજા પુત્ર ધાંધે દુકાળમાં દાનશાલાઓ ખુલ્લી મૂકી જનતાનો મોટો ઉપકાર કર્યો હતો. પાલીતાણામાં મંત્રી તેજપાલે બંધાવેલા સં પાર્શ્વનાથના જિનાલયનો છૂર્ણોદ્ધાર તેણે કરાવ્યો હતો. બીજાં પણ ઘણા ધર્મસ્થાનો બંધાવ્યાં હતાં. સં સરવણના પુત્રે ‘નાયાધમ્મકહાઓ’ સટીકની પ્રતિ લખાવી હતી.

(—જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ ગ્રંથક, ૫૦ પૃ)

ઘોઘાના મંત્રી તેજા શ્રીમાલીનો પુત્ર મેઘો મંત્રી હતો. તેને ધર્મિણી પત્ની અને કુટુંબો, ધાંગો નામે પુત્રો હતા ધર્મિણી વગેરેએ સં ૧૪૬૧ સાં વદિ ૧ આં સોમમુદરસૂરિના ઉપદેશથી ‘અંદપત્તિ-વૃત્તિ’ ગ્રં ૬૫૦ તાડપત્રી ઉપર લખાવી. (શ્રી પ્રશસ્તિગ્રંથક ૫૦ ૬૫)

ઘોઘાનિવાસી શાં સોમજી આં વિજયદેવસૂરિના શ્રાવક હતો. તે મરીને દેવ થયો. પછી તેના કુટુંબીઓ વિધર્મી બની ગયા. સોમજી દેવે એ વાત જાણીને સૌને ઉપદેશ આપ્યો તેમજ અમત્કાર બતાવ્યો. તે પછી તે બધા આં વિજયદેવસૂરિના ભક્ત બન્યા.

(તપાગણુગુણપદ્ધતિ)

તપાગચ્છના મહોપાધ્યાય કલ્યાયવિજય ગણિની પરંપરાના ઉપાં કુંઅરવિજયે ગ્રં ૧૭૨૦ માં ઘોઘામાં ચતુર્માસ કર્યું હતું અને તીર્થ-પટ્ટની સ્થાપના કરી હતી. (જૈનસત્યપ્રકાશ, પ્રકં ૫૯, ક્રમાંક : ૧૧૭)

સં ૧૭૮૧ ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ના રોજ ઘોઘામાં ભં પાર્શ્વ-
નાથના જિનપ્રાસાદના ભોંયરામાં શેઠ મીઠા મુદરજીની શેઠાઈમાં તપા-
ગચ્છના ભટ્ટારક વિજયરત્નસૂરિના શિષ્ય આસાધારક ભં રાજસાગર-
સૂરિના શિષ્ય પં ૦ દેવવિજય ગણિયે ભં સુવિધિનાથની પ્રતિમાની
પ્રતિષ્ઠા કરી. (ભોંયરાનો શિલાલેખ, પ્રકં ૫૮)

રાજ અખેરાજી જોહિલે સં ૧૭૧૯ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ
વડવા પાસે ભાવનગર વસાવ્યું અને તેને બંદર બનાવ્યું. ઘોઘા
બંદર ત્યારથી બંધ પડ્યું.

પીરમખેટ—ઘોઘાબંદરથી ૭ કોશ દૂર ખરસાલિયા ગામના
પૂર્વ કિનારે પીરમખેટમાં જૈનોનાં ઘણાં ઘરો હતાં અને
જિનાલય હતું. અટલાઉદ્દીન ખિલજીના સૂબા અલફખાન સં ૧૩૬૯
માં શત્રુજય તીર્થને તોડવા આવ્યો ત્યારે પીરમખેટના હિંદુઓએ
શત્રુજય તીર્થના ભં આદીશ્વરની પ્રતિમાને ઉઠાવી લાવી પીરમખેટમાં
છુપાવી હતી. આ પ્રતિમાનો પછીનો ઇતિહાસ મળતો નથી.
પીરમખેટમાંથી જિનપ્રતિમાઓના અવશેષો મળી આવ્યા છે.

શિયાલખેટ—આજવાદિદેવસૂરિની પરંપરાના (૪૭) આં નયન-
ચંદ્રસૂરિએ સં ૧૩૪૩ ના મહા સુદિ ૧૦ ને ગુરુવારે શિયાલખેટમાં
ભં નેમિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (પ્રકં ૪૧)

દીવખેટ—દીવના ઠં મહન, ઠં આહલણ, ઠં જયંત, ઠં જેતા,
ઠં રાજ, ઠં પદમસિંહ વગેરેએ સં ૧૩૦૬ મં ૭૦ ૧ ના રોજ
મહુવાના પ્રંથલાંડારને મોટી મદદ કરી હતી. (પ્રકં ૪૫)

વિં સં ૧૫૯૩માં ક્ષીરંગીઓએ દીવખેટને પાતાને કબજે કર્યો.
પ્રભાસ પાટણનો શેઠ અભયરાજ દીવબંદરમાં આવી વસ્યો.
તેની પાસે ચાર પાંચ વ્યાપારી વહાણો હતા.

તે (૧) અભયરાજ (૨) તેની પત્ની અમરાદેવી (૩) તેના ભાઈની
પત્ની (૪) પુત્ર મેઘકુમાર (૫) પુત્રી ગંગાદેવી (૬-૭-૮-૯) ચાર
મુનિઓ એમ નવ જણાએ ખંભાત જઈ જં ૦ ૭૦ આં દ્વીરવિજય-
સૂરીશ્વરની પાસે ખંભાતના ક આરીપુરમાં રાયજીનાં ઝાડ નીચે આચાર્ય-

દેવના વરદ હસ્તે દીક્ષા લીધી હતી. (સૂરીશ્વર ઓર સમ્રાટ પુ
૨૧૩ થી ૨૧૬)

જાં ગું આં હીરવિજયસૂરિ, આં વિજયસેનસૂરિ આં વિજય
દેવસૂરિ, આં વિજયપ્રભસૂરિ વગેરેએ દીવના ક્ષીરંગીઓને ઉપદે
આપી દયાપ્રેમી તથા ધર્મપ્રેમી બનાવ્યા હતા.

જાં ગું આં હીરવિજયસૂરિએ સં ૧૬૫૮ માં ચોમાસું કય
હતું. આં વિજયપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી દીવના સં ૦ નેમિદાસે શત્રુજ
તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંગ કાઢ્યો હતો. દીવમાં ૬ જિનાલય
હતાં. ઉનાના જૈન સઘે નવમી સદીમાં દીવના ૩ જિનાલયોને
છૂણીદાર કરી તેમાં ૬ જિનાલયોની જિનપ્રતિમાઓ પધરાવી.

આજે ગિરનાર તીર્થની પંચતીર્થી કરનારા જૈન યાત્રિકો ઉન
શહેર, જગદ્ગુરુસ્તૂપ અન્નરાતીર્થ અને દીવળંદરની યાત્રા કરે છે

પ્રકરણ યોગણ્યાલીસ

*

આં યશોભદ્રસૂરિ, આં નેમિચંદ્રસૂરિ

(સંવત ૧૧૬૯)

આં સર્વદેવસૂરિની પાટે આં યશોભદ્રસૂરિ અને આં નેમિચંદ્રસૂરિ થયા. સંભવ છે કે, આં યશોભદ્રસૂરિ સં ૧૧૪૮ સુધી વિદ્યમાન હોય અને તેમની પાટે અથવા આં જયસિંહસૂરિની પાટે આં પ્રભાચંદ્રસૂરિ આવ્યા હોય.

આં નેમિચંદ્ર તે આં ઉદ્ધૃતોત્તમસૂરિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય આત્મદેવના હસ્તપ્રીક્ષિત શિષ્ય હતા. આચાર્ય થયા પહેલાં તેમનું પં દેવેન્દ્રગણિ નામ હતું. આં સર્વદેવસૂરિએ આં યશોભદ્ર, આં જયસિંહ, આં નેમિચંદ્રજી, આં રાવેન્દ્રજી, આં પ્રભાચંદ્ર વગેરે આઠને આચાર્ય બનાવ્યા. આં નેમિચંદ્રજી સં ૧૧૨૯ અને સં ૧૧૩૯ ના ગાળામાં આચાર્ય થયા હતા. તેમણે તે જ ગાળામાં આં મુનિચંદ્રને આચાર્યપદ આપી પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા. આં નેમિચંદ્ર સં ૧૧૬૯ પછી સ્વર્ગે ગયા.

સંભવ છે કે આં યશોભદ્ર કે આં જયસિંહની પાટે આં પ્રભાચંદ્ર અને આં નેમિચંદ્રની પાટે આં મુનિચંદ્ર આવ્યા હોય. આં મુનિચંદ્રે આં આનંદ, આં આનંદેવ, આં અન્નિત, આં વાહિદેવ વગેરેને આચાર્યપદ્મ આપ્યા હતા. તેમની વિદ્યમાનતામાં જ આં પ્રભાચંદ્રે પૂનર્મિયા મતની સ્થાપના કરી હતી.

આં નેમિચંદ્રે આચાર્ય થયા પહેલાં અને પછી ઘણા મંથો રચ્યા છે તે આ પ્રકારે હોવાનું જણાય છે—

૧. આં વિજયચંદ્રના શિષ્ય આં યશોભદ્રસૂરિ હતા અને તેમના શિષ્ય આં દેવપ્રભ થયા.

૧. રચણચૂડ-તિલચમુંદરીકહા—(અં ૩૦૦૦) તેઓ ગણી હતા ત્યારે આ કથા રચી છે અને વડગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિના નપ્તા તથા પ્રશિષ્ય પં ૦ યશોદેવગણિએ (સં ૧૧૨૦-૧૧૨૮) તેની પહેલી પ્રતિ લખી છે. (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૭૨)

૨. ઉત્તરજયણસુત-વૃત્તિ—અં ૧૨૦૦૦, (૧ ૧૪૦૦૦) પં ૦ દેવેન્દ્રગણિએ સં ૧૧૨૯ માં પાટણમાં દોહડિ ચેઠની વસતિમાં રહીને શુરુબ્રાતા મુનિચંદ્રના વચનથી વાદિવેતાલ શાંત્યાચાર્યની પાઠધટીમના આધારે એક પાઠ દર્શાવતી લઘુવૃત્તિ રચી છે. પં ૦ સર્વદેવગણિએ તેને પ્રથમ પાટી પર લખી અને ગુણભક્ત ચેઠ દોહડિએ તેની પહેલી પ્રતિ લખી છે. (જૂઓ, પ્રકં ૩૮, પૃ ૦ ૩૬૬)

૩. આખ્યાનમણિકોશ—તેમણે આચાર્યપદ પ્રસંગે આ અંથ ચેજીયો હતો. મુવિહિત આં આમ્રદેવે સં ૧૧૬૦ માં ધોળકામાં તેની (અં ૧૪૦૦૦ પ્રમાણ) ટીકા બનાવી છે, જેમાં તેમના શિષ્ય પં ૦ નેમિચંદ્રગણી, પં ૦ ગુણાકર અને પં ૦ પાર્શ્વદેવે સહાય કરી હતી. (જૂઓ, પ્રકં ૩૬, પૃ ૦ ૨૨૪)

૪. મહાવીરચરિત—(અં ૩૦૦૦) આં નેમિચંદ્રે સં ૧૧૩૬ માં રાજ કણદેવના રાજ્યમાં પાટણમાં ચેઠ દોહડિની વસતિમાં રહી પોતાના કર્મભળ ધોવા માટે આ ચરિત બનાવ્યું.

૫. પ્રવચનસારોદ્ધાર—આ જૈન આગમોમાંથી ઉપયોગી પ્રાકૃત ગાથાનો સંગ્રહ કર્યો છે. તેની ઉપર જૈનાચાર્યોએ વિવિધ વિવરણો બનાવ્યાં છે.

(૧) રાજગચ્છના આં ઉદયપ્રભસૂરિએ આં મુનિચંદ્ર વગેરેની પ્રેરણાથી ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’નું ટિપ્પન, વિષમપદ બાલાવબોધ અં : ૩૨૦૩ બનાવ્યો. જેનું આં મુનિચંદ્રસૂરિએ સંશોધન કર્યું હતું.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૪૫)

(૨) રાજગચ્છના આં સિદ્ધસેને સં ૧૨૭૮ માં ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર-ટીકા’ બનાવી.

(પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૨૯)

(૩) પં ૦ પદ્મમંદિર ગણિએ પ્રવચનસારોદ્ધારનો ગુજરાતી બાલ-

इयसिरिसिद्धंतमहोयहीण सिरिनेमिचंद्रसूरीण ।

उवएसजो मज्झययाए सिरिदेवसूरिहि ॥३०७॥

આ આં જિનદત્તસૂરિચંદ્રાવતીના ચૈત્યવાસી આચાર્ય હતા. તેમણે સકલાગમરહસ્યવેદી તરીકે નામના મેળવી હતી. આં મહેન્દ્રસૂરિ નાગેન્દ્રગચ્છના આચાર્ય હતા, અથવા સરવાલગચ્છના આં સમુદ્ર-ઘોષના પટ્ટધર આં મહેન્દ્રસૂરિ હતા અને આં નેમિચંદ્ર તે પાટણમાં વિરાજમાન વડગચ્છના વયસ્થવિર, શ્રુતસ્થવિર અને ચારિત્રસ્થવિર આં નેમિચંદ્રસૂરિ હતા. વાચનાચાર્ય સમુદ્રઘોષ, વાં વીરગણિ (સં ૧૧૬૦)નો પરિચય ખડેલાં (પ્રકં ૩૫, પૃ ૬, ૧૪) આવી ગયો છે.

રાજા એલકે શ્રીપાલ—તે વિદર્ભ દેશમાં આવેલા એલિચપુરનો રાજા હતો. તેણે સં ૧૧૪૨ ના માહ સુદિ ૫ ના દિવસે શ્રીપુરમાં ભક્ષધારી આં અભયદેવસૂરિના હાથે અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ તીર્થની સ્થાપના થઈ અને એલિચપુરની પાસે આવેલા ગજપદ તીર્થ—મુક્તાગિરિ નામક તીર્થનો છૂર્ણોદ્ધાર વગેરે કરાવ્યો.

(પ્રકં ૩૮, પૃ ૪૦૮)

પ્રકરણ ચાલીશમું

*

આં મુનિચંદ્રસૂરિ

શ્રીમુનિચંદ્રમુનીન્દ્રો દદાતુ મદ્રાગિ સંઘાય ॥ (—શુર્વાવલી, શ્લોક ૭૨)

આં યશોભદ્રસૂરિ અને આં નેમિચંદ્રસૂરિની પાઠે સૈદ્ધાન્તિક આં મુનિચંદ્રસૂરિ થયા. તેમનું બીજું નામ ચંદ્રસૂરિ હોવાનું પણ લાગવા મળે છે. તેઓ બાલપ્રવચારી હતા. તેમનું નામ જ શાંતિક મંત્ર મનાતો હતો. (મુનિ માલની જૃહદ્ગચ્છ-પદ્ય-શુર્વાવલી)

તેમનો જન્મ હોલોઈમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ ચિંતક અને માતાનું નામ મોંઘીબાઈ હતું. તેમનું ચિતયકુળ હતું. તેમણે લઘુ વયમાં જ આં યશોભદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. દીક્ષાના દિવસથી જિદ્દગીર્ણ ત્રી માર ૧૨ વસ્તુઓ જ આહારમાં લીધી હતી. સૌવીરનું પાણી પીધું હતું. છ વિગય અને બીજાં ખાવાનાં દ્રવ્યોનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો હતો અને આયંબિલનું તપ ચાલુ રાખ્યું હતું. તેઓ ઉપાધ્યાય વિનયચંદ્રના વિદ્યાર્થી હતા.

સં ૧૦૬૪ લગભગમાં તેઓ પોતાના ગુરુદેવની સાથે પાટણમાં ચૈત્યપરિપાટી માટે પધાર્યા. આ સમયે પાટણમાં ચૈત્યવામ્નીઓનો ભારે પ્રભાવ હતો. સંવેગી સાધુઓ માટે ઊતરવાને ત્યાં યોગ્ય સ્થાન નહોતાં. પોપાળો બની ન હતી. મુનિશ્રી એક દિવસે ચારાપદ્મગચ્છના ચૈત્યમાં લં ઋષભદેવનાં દર્શન કરી પાસેના સ્થાનમાં નિવાસ કરતા આં વાદિવેતાલ શાંત્યાચાર્ય પોતાના ૩૨ શિષ્યોને બૌદ્ધ દર્શનના પ્રમેયવાદનો વિષય લણાવતા હતા ત્યાં જઈ તેમને નમસ્કાર કરીને બેસી ગયા. પછી તો એ વિષયનો રસ લાગતાં તેઓ નિરંતર દશ દિવસ સુધી ત્યાં ગયા. તેમણે તે પાઠ એકાગ્રતાથી વિના પુસ્તકે અવધારણ કરી લીધો પરંતુ આચાર્યશ્રીના શિષ્યોમાંથી કેઈ એ

વિષયને ધારી શક્યો નહીં. આથી આચાર્યશ્રીને ભારે ખેદ ઊપજ્યો. આ બેઈ-બળી પંઠ મુનિચંદ્રે આચાર્યશ્રીની આજ્ઞા મેળવી દશ દિવસ મુધીનો આપેલો પાઠ કમળદ્વ કહી સંભળાવ્યો. એ સંભળી આચાર્યશ્રીએ હર્ષાવેશમાં ઊભા થઈને મુનિશ્રી મુનિચંદ્રને આલિંગન કર્યું અને કહ્યું : ‘ખરેખર તું તો ધૂળમાં ઢંકાયેલું બહુમૂલ્ય રત્ન છે. તું મારી પાસે રહીને ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી લે.’ આચાર્યશ્રી બળુતા હતા કે, પાટણમાં સંવેગી મુનિઓને ઊતરવા માટે યોગ્ય સ્થાન નથી તેથી તેમણે ટંકશાળની પાછળ આવેલા શેઠ દોહડિના ઘરમાં ઊતરવાની વ્યવસ્થા કરાવી અને તેમણે છયે દર્શનોનો અભ્યાસ આઠ શાંતિસૂરિ પાસે કર્યો. મુનિશ્રીએ પરિશ્રમ વિના છયે દર્શનોને અવધારણ કરી લીધાં. બસ, એ સમયથી સંવેગી સાધુઓને મુલભતાથી વસતિ મળવા લાગી. (જૂઓ, પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૭૦)

તેમણે સાંભરમાં રાજા આણેશજીની સલામાં શૈવ વાદીને હરાવ્યો હતો અને દિગંબર વાદી શુણ્યચંદ્રની સાથે રાજગમ્હના આઠ ધર્મધોપસૂરિના થયેલા વાદમાં આઠ ધર્મધોપસૂરિને મદદ કરી હતી અને શુણ્યચંદ્રને હરાવ્યો હતો.

આઠ મુનિચંદ્ર શાંત, ત્યાગી, નવકલ્પવિહારી, નિર્દોષ વસતિ અને આહારના ગવેયંક તેમજ શ્રીસંઘમાં સૌને માનનીય વિદ્વાન હતા.^૧

આઠ નેમિચંદ્ર અને આઠ મુનિચંદ્ર એ બંનેની વય, દીક્ષાપર્યાય તથા પદસ્થપર્યાયમાં નજીવું આંતરું હોય એમ જણાય છે. ઉપાઠ આસ્ટદેવ એકના દીક્ષાશુર તો બીજાના દીક્ષાદાયક હશે. બંનેમાં

૧. આઠ મુનિચંદ્રસરિ નવકલ્પવિહારી હતા. (—પુણ્યવિચાર)

આઠ મુનિચંદ્રસરિ સાધુ નિમિત્તે મનાવેલી વસતિમાં રહેતા નહોતા. પણ દરેક વેળા પાટણમાં જુના જુદા પાડામાં જુદી જુદી જગ્યાએ રહેતા હતા. (પદ : ૧૦૫ મુ) તેઓ વડગમ્હના હતા. તેઓ પોતાને ચૈત્યવાસીઓમાંથી નીકળેલા નહોં પરંતુ પહેલેથી જ વસતિવાસી માનતા હતા. કેમકે દેરાસર, પ્રતિમા, પોષાળ અને જૈન વશો તો ચૈત્યવાસી પરંપરાનાં હતાં.

(—આઠ મહેંદ્રસરિની મંં ૧૨૬૪ની સ્તવપદી, પદ : ૧૦૫, તથા ૧૦૮)

ગુણસામ્યતા અને ગાઢ પ્રેમ હોવો જોઈએ, તેથી જ આં નેમિ-
ચંદ્રસૂરિ પોતાની પાટે સ્થાપન કરેલા આં મુનિચંદ્રને પોતાના
ગુરુભાઈ તરીકે ઉલ્લેખે છે. તેમના આ પ્રેમના કારણે જ આં
પ્રભાચંદ્રના દિલમાં ઈર્ષ્યાનું જીજ્ઞાસાપાયું હશે એમ લાગે છે.

આં નેમિચંદ્રસૂરિ સં ૧૧૨૬થી સં ૧૧૩૬ની વચ્ચે આં
સર્વદેવના હાથે આચાર્ય બન્યા અને તેમણે એ જ વર્ષમાં આં મુનિ-
ચંદ્રને પોતાની પાટે આચાર્ય તરીકે સ્થાપન કર્યા. આં મુનિચંદ્રે આં
નેમિચંદ્રની આજ્ઞામાં રહીને પોતાના ગુરુભાઈ આં આનંદ, આં દેવ-
પ્રભ, આં માનદેવ^૧ તથા શિષ્યો આં અજિતપ્રભ, આં દેવ, તેમજ
આં રત્નસિંહ વગેરેને દીક્ષા, શિક્ષા, તથા આચાર્ય પદવીથી અલંકૃત કર્યા.^૨

આ બંને આચાર્યોએ આચાર્ય પદ પ્રાપ્ત કર્યા અગાઉ અને પછી
અનેક ગ્રંથોની રચના કરેલી જાણવા મળે છે. આ બંને આચાર્યો
સૈદ્ધાંતિક તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા. મહાધ્યયની વીરગણિના સંતાનીય
આં યશોદેવની સં ૧૧૭૬ માં રચેલી ‘પિડવિસોહી’ની ‘સુખોદા’
નામક ટીકા (અં ૨૮૦૦)માં ‘શ્રુતહેમ નિકષ પૂજ્ય મુનિચંદ્રસૂરિ’
એ પ્રકારના વિશેષણથી ઓળખાવે છે. એટલે તે યુગમાં આં
મુનિચંદ્રસૂરિ શ્રીતની બાબતે સંઘમાં આધારસ્વંભ હતા.^૩ તે સમયનો
શ્રીસંઘ આં મુનિચંદ્રસૂરિથી પ્રભાવિત હતો અને પ્રભાવનાનાં કાર્યો
આં મુનિચંદ્રસૂરિની અધ્યક્ષતામાં કરતો હતો.

૧. ૫૬૫૨૫૨માં ૪૦ આં મુનિચંદ્રસૂરિ, ૪૧ આં માનદેવસૂરિ, ૪૨
આં યશોદેવસૂરિ, તેમના ઉપદેશથી નાગપાલપુત્ર શેઠ શ્રીધર, તેમના પુત્ર
આનંદે ‘દશવૈકલિકસૂત્રજ્ઞ’ લખાવી. (—જેન પું પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ ૧૦૦)

૨. આં મુનિચંદ્રે અં ૧૧૭૦માં ‘સુહૃત્વવિવાતલવ’—સુહૃત થ’ સાર્થ
શબ્દની ચૂલ્હિ બનાવી છે અને આં ધનેશ્વરે તેના ઉપર સં ૧૧૭૧માં
વૃત્તિની રચના કરી છે, જેમને પં મુનિચંદ્ર, પં વિમલવદ્ર વગેરે શિષ્યો હતા.

૩ આનંદસૂરિ ગૃહસ્થાવસ્થામાં આં મુનિચંદ્રસૂરિના સગા હતા.
આં રત્નસિંહના પદ્મર આં વિનયચંદ્રે ગ્રંથેલા ‘મદ્ધિવનાય ચરિત્ર’ની
પ્રશસ્તિમાં આં મુનિચંદ્રને સૈદ્ધાંતિક જતાઆ છે.

એક ધ્રાવકે સં. ૧૧૪૯માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી ત્યારે તેણે વાદીભ આં. ચંદ્રપ્રભ વગેરે મોટા આચાર્ય વિદ્યમાન હોવા છતાં આં. મુનિચંદ્રસૂરિને પ્રતિષ્ઠા માટે લઈ જવાની માગણી કરી. આં. ચંદ્રપ્રભને આમાં પોતાનું અપમાન લાગ્યું. તેથી તેમણે સાધુઓ પ્રતિષ્ઠા ન કરાવે અને પૂનઃ પાળી પાળે વગેરે નવી પ્રરૂપણાવાળો ‘પૂનમિયા-મત’ ચલાવ્યો. આં. મુનિચંદ્રસૂરિએ ‘આવસ્થાસત્તરી’ બનાવી સંઘને સન્માર્ગની પ્રરૂપણા કરી.^૧

આં. મુનિચંદ્રસૂરિ ખંભાતથી નાગોર સુધીના પ્રદેશમાં વિચર્યા હતા. તેમના પરિવારમાં ૫૦૦ સાધુઓ હતા. ઘણી સાધ્વીઓ હતી. તેઓ સં. ૧૧૭૮ના કાર્તિક વદિ ૫ ના રોજ પાટણમાં સમાધિ-પૂર્વક કાલધર્મ પામી સ્વર્ગે સંચર્યા. તેમના શિષ્ય આં. વાદિદેવ-સૂરિ પોતાના પરિવાર સાથે અંણિકાદેવીની સૂચનાથી આ પ્રસંગે હાજર હતા. તેમણે તે અમથે ગુરુવિરહવિલાપ તથા મુણિચંદ્ર-સૂરિ શુદ્ધ રચ્યાં હતાં.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધચિંતામણિ, પ્રબંધકોશ, શાંતિનાથ-મહાકાવ્ય પ્રશસ્તિ, કલાવધચરિત્ર-પ્રશસ્તિ, બૃહદ્ગચ્છ ગુર્વાવલી, ગુરુવિરહવિલાપ, મુણિચંદ્રસૂરિશુદ્ધ, ગચ્છાચારપદ્ધતિયની વિજયવિભલીયા વૃત્તિ-પ્રશસ્તિ, ગુર્વાવલી, તપાગચ્છ-પટ્ટાવલી)

અંથરચના—

આં. મુનિચંદ્રસૂરિએ ઘણા અંથો રચ્યા છે, તેમાંથી જેનાં નામ જાણવા મળે છે તે આ પ્રકારે છે—

૧. પ્રાભાતિક સ્તુતિ, (વસંતતિલકા, શ્લોક ૯)
૨. અંશુલસત્તરિ, ગાથા : ૭૦ સ્વોપશવૃત્તિ સહિત.
૩. વણુસ્સઈસત્તરિ, ગાથા : ૭૦

૩. આં. માણુભદ્રે સં. ૧૩૮૪માં ‘કલાવધચરિત્ર’ રચ્યું છે તેમાં આં. મુનિચંદ્રને સૈદ્ધાંતિક જતાવ્યા છે. તેમના જ પ્રપદ્ધરે આં. મુનિચંદ્ર પણ આં. મુનિચંદ્રને સં. ૧૪૧૦માં રચેલા ‘શાંતિનાથ-મહાકાવ્ય’માં જણાવે છે કે—સન્માર્ગ પ્રવૃત્તિચક્ર મગવાનુ ચો જીવમૈત્રો અચનુ ॥

૪. આવસ્તયસત્તરિ, ગાથા : ૭૦
૫. ઉવએસપંચાસિયા, ગાથા : ૫૦
૬. મોક્ષોપદેશ પંચાશક, અં ૫૧
૭. ઉવએસ પંચવીસિયા, ગાથા : ૨૫, જેમાં દયા વગેરેનું સ્વરૂપ છે.
૮. હિયોવએસ, ગાથા : ૨૫
૯. વિસયનિદા કુલયં, ગાથા : ૨૫
૧૦. સામણુગુણોવએસ, ગાથા : ૨૫ (સામાન્ય ગુણોપદેશ કુલક)
૧૧. અણુમાસણુંકુસં, ગાથા : ૨૫
૧૨. ઉવએસામયં, ગાથા : ૩૨, જેનો પ્રારંભ-વરહેમસમસીરો થી થાય છે. ઉવએસામયં ણિધયં કુલકં.
૧૩. સોગહરોવએસ, ગાથા : ૩૩
૧૪. રયણત્તયકુલયં, ગાથા : ૩૧
૧૫. પારસવયં અથવા સાવયવયસંખેવો, ગાથા : ૬૪, સં ૧૧૮૬ આપાઠ મુદ્ધિ ૩ ને સોમવારના દિવસે રચના થઈ છે.
૧૬. કાલસયગં, ગાથા : ૧૦૦
૧૭. તિત્થમાલાયયં, ગાથા : ૧૧૨
૧૮. પર્યુષણાપર્વવિચાર, ૧ લોક : ૧૨૫, જેના આધારે ‘પર્યુષણાદિ-વિચાર’ લખાયો છે.
(જૂઓ, ભાંડારકર ઓરિયંટલ રિયર્સ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ,
જૈનવિભાગ પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા ૨, નં ૫૬)
૧૯. ગાહાકોસો (રસાહિલ ગાથા : ૩૦૪)
૨૦. પ્રશ્નાવલી.
૨૧. સમ્મત્તુપાયવિહિ, ગાથા : ૨૬
૨૨. સુહુમત્યવિચારલવ, (અપ્રાપ્ય) અં : ૧૫૦ ની ચૂર્ણિ, સં ૧૧૭૦માં આં ધનેશ્વરસૂરિએ તેની વૃત્તિ રચી. (જેમને પં ૦ મુનિયંદ્ર, પં ૦ વિમલચંદ્ર નામે શિષ્યો હતા.)
૨૩. ઉવએસપદ (ઉપદેશપદસુખ સંજોધિની ટીકા) અંથાઅ : ૧૪૦૦૦,

સં ૧૧૭૧ નાગોરથી પાટણ આ ગ્રંથમાં પં ૦ રામચંદ્રગણિએ સહાય કરી હતી.

૨૪. કમ્ભપયડી ટિપ્પન, ગ્રં ૦ : ૧૬૫૦ (કર્મપ્રકૃતિ-વિશેષવૃત્તિ)

૨૫. ધર્મખિંદુવિવૃત્તિ, ગ્રં ૦ : ૩૦૦૦, મં ૦ ૧૧૮૧.

૨૬. યોગખિંદુવૃત્તિ, (૧)

૨૭. લલિતવિસ્તરપંજિકા, ગ્રં ૦ : ૧૮૦૦.

૨૮. અનેકાંતજયપતાકોદ્ઘોતદીપિકા-ટિપ્પનકમ્

૨૯. શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ સ્તવન, શ્લો ૦ ૧૦.

૩૦. કલિકુંડપાર્શ્વનાથ સ્તવન, શ્લો ૦ ૧૦. ઉદયપ્રભસૂરિ-રચિત પ્રવચનસારોદ્ધાર-વિષમપદપર્યાયનું સંશોધન કર્યું.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૪૫)

આં ૦ સુનિચંદ્રસૂરિવરો—

આ નામના ઘણા જૈનાચાર્યો થયા છે તે આ પ્રમાણે—

૧. વડગચ્છપ્રતિષ્ઠાપક આં ૦ ઉદ્ઘોતનના શિષ્ય (આં ૦ યશોદેવના મોટાભાઈ મં ૦ ૧૧૭૮. (પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૭૧)

૨. સુવિહિત આં ૦ આસ્રદેવના શિષ્ય તથા આં ૦ શાંતિચંદ્રના પદ્મધર શ્રુતહેમનિકષપદ્મ વિશેષણવાળા (પ્રકં ૩૬, પૃ ૦ ૨૨૫)

૩. વડગચ્છના સૈદ્ધાંતિક ૪૦મા પદ્મધર આચાર્ય સ્વં ૦ સં ૦ ૧૧૭૮.

૪. વડગચ્છના આચાર્ય ધનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય.

૫. મલધારગચ્છના આં ૦ ચંદ્રસૂરિના પદ્મધર સં ૦ ૧૨૫૦.

(પ્રં ૩૮, પૃ ૦ ૩૩૪)

૬. સં ૦ ૧૩૧૮ માં થયેલા આચાર્ય, તેમણે નાગાનંદકાવ્ય, તથા 'નૈપધીયકાવ્યટીકાસાર' ગ્રં ૦ : ૧૨૦૦ ની રચના કરી છે.

૭. પુનમિયાગચ્છના આં ૦ ચારિત્રચંદ્રના પદ્મધર સં ૦ ૧૫૭૮.

૮. 'મદુલી પરિવૃચ્છતો દમુદિતા'વાળી પ્રજ્ઞાવલી શ્લો ૦ ૧૫ ની રચના કરી છે તે.

૯. પિપ્પલકગચ્છના આં ૦ શાંતિલદ્રના શિષ્ય સં ૦ ૧૨૧૧ (પ્રકં ૩૭, પૃ ૦ ૨૭૧)

૧૦. રાજગચ્છના આંં સિદ્ધસેન, આંં ધર્મઘોષના પદ્ધરો.
(પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૬, ૩૬)

૧૧. પાયચંદ્રગચ્છના ભટ્ટારક, સ્વર્ગવાસ સંં ૧૭૫૦. (પ્રં ૪૧)

આંં દેવપ્રભસૂરિ—

તેઓ આંં વિજયચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આંં યશોભદ્રના શિષ્ય હતા.

આંં મુનિચંદ્ર હસ્તક તેઓ આચાર્યપદ પામ્યા હતા.

આ સમયમાં એક ધર્મટગોત્રીય જાવડે નામે શેઠ હતા. તેમને ત્રણ પત્નીઓ હતી. બીજી પત્ની સર્વદેવીથી તેને ૧. દેવનાગ, અને ૨. ઉન્નિજલ નામે બે પુત્રો થયા. આ આખું કુટુંબ સત્યનું અનુરાગી અને વિધિનું પક્ષપાતી હતું. ઉન્નિજલે આંં જિનવદ્ધભસૂરિ (સ્વં સંં ૧૧૬૭) પાસે સમ્યક્ત્વધર્મ સ્વીકાર્યો. તે સાધુજાત, સત્યવાદી, આગમશ્રોતા, બોધવાળો, દાની અને જિનેંદ્રભક્ત હતા. તેણે ભંં નેમિનાથ પ્રભુનું દેરાસર બંધાવ્યું. તેને ઉત્તમચારિત્રપાત્ર, ગીતાર્થ-ચૂડામણિ, વિદ્યાના ભંડાર, પુણ્યપ્રભાવક આંં મુનિચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લેવાની ભાવના હતી પણ તે એકાએક સ્વર્ગવાસી થયો. તેને લક્ષ્મી નામે પત્ની હતી. તેનાથી તેને છ પુત્રો થયા. ત્રીજા પુત્ર રામદેવને મહેંદ્ર નામે પુત્ર હતો. મહેંદ્રની પત્ની રાજ્યશ્રીએ આંં દેવચંદ્રસૂરિએ રચેલું ‘શાંતિનાથચરિત્ર’ લખાવી આંં દેવપ્રભસૂરિને વહોરાવ્યું હતું. (જૂઓ, જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ : ૫૧)

૩૭. આંં જિનેન્દ્રસૂરિ—

તે વડગચ્છની મુવિહિત પરંપરાના આચાર્ય હતા. સંં ૧૦૮૦.
(જૂઓ, પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૧૧)

૩૮. આંં જિનવદ્ધભસૂરિ—

વિક્રમની બારમી શતાબ્દીમાં જૈન સંઘમાં ચૈત્યવામ્નીઓની પ્રધાનતા હતી. તેઓ વિદ્વાન શક્તિસંપન્ન અને જૈનધર્મના રાગી હતા. ધર્મની રક્ષા તથા તેના ઉત્થાનમાં તત્પર રહેતા હતા પણ તેઓ આચારથી શિથિલ રહેતા. ખરતરગચ્છની પદ્માવલીઓમાં ચૈત્યવામ્નીઓનો ચૈત્યવામ્ની, મૃદુપશ્ચીય, કૌમલ્ય, કંવલા વગેરે નામોથી પરિચય મળે છે.

તેઓની જુદા જુદા નગરોમાં મુખ્ય ગાદીઓ હતી. ચિત્તોડના ચૈત્ય-
વાસી-મઠની એક શાખા કૂચપુર (કૂચેરા-મારવાડ)માં હતી. આસીકા-
હુર્ગનિવાસી આં જિનચંદ્ર (જિનેશ્વર) તેના અધ્યક્ષ હતા. તેમને
જિનવલ્લભ નામે શિષ્ય હતો, જે ૫૦૦ દ્રમ્મથી લીધેલો. ગુરુએ તેને
આકરણ, કાંચ, ન્યાય વગેરે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો. સર્પા-
કર્ષણી, સર્પભોજિની વિદ્યાઓ આપી વાચનાચાર્યપદ આપ્યું. તેને
તથા જિનશેખરને આગમ લખાવા માટે પાટણમાં આં અભય-
દેવસૂરિ પાસે મોકલ્યા. અહીં તે બંનેને વિવેકપૂર્વક જિનાગમ
લખાતાં સાચા માર્ગનું સાચું જ્ઞાન થયું. તેમણે જ્યોતિષનું જ્ઞાન પણ
મેળવ્યું. અંતે તે ગુરુની આજ્ઞા મેળવી વડગચ્છની સંવેગી શાખાના
આં વર્ધમાનસૂરિના પદ્મધર પરમસંવેગી આં જિનેશ્વરના શ્રીજિન-
વલ્લભ નામે શિષ્ય બન્યા. તેઓ પોતાને તથા સમકાલીન લેખકો
તેમને આં જિનેશ્વરના શિષ્ય તથા આં અભયદેવસૂરિના વિદ્યા-
શિષ્ય બતાવે છે.¹

૧. પરતગચ્છની પદ્માવતીના રચયિતા પં. જિનવલ્લભગણિતે આં
અભયદેવસૂરિના શિષ્ય બતાવે છે તે તો માત્ર કલ્પના જ છે. વારંવાર
તેઓ આં જિનેશ્વરગણિના જ શિષ્ય હતા.

અ પં. નેમિકુમાર પોરવાલ 'આવશ્યવચિસેસમાસ'ની પુષ્ટિકામાં
લખે છે કે—

લિખિત પુસ્તક ચેદ નેમિકુમારસંજ્ઞિના ।

ગ્રાન્થાટકુલનાતેન શુદ્ધાક્ષરવિલેખિના ॥

સં. ૧૧૩૮ પોપ વર્ષ ૭ ॥ કોટયાચાર્યકૃતા ટીકા સમાપ્તેતિ । પ્રત્યાપ
મસ્યાં ત્રયોદશસહસ્રાણિ સપ્તશતાધિકાનિ ॥ ૧૩૭૦૦ ॥ પુસ્તક ચેદ વિશ્રુત
શ્રીજિનેશ્વરસૂરિશિષ્યસ્ય જિનવલ્લભગણેરિતિ ॥

પુષ્ટિકા—વિસ્ફુર્જિત સ્ય ગુર્ણરૂપાત્ શાસ્ત્રાયિત શિષ્યપરમ્પરામિ ।

પુષ્પાયિત વદ્યશસા સ સૂરિજિનેશ્વરોડ્મદ્ ભુવિ કલ્પવૃક્ષઃ ॥૪॥

શાસ્ત્રાપ્રરોહ ઇવ તસ્ય વિષ્ટદશુદ્ધ-

વુદ્ધિચ્છદપ્રચયવધિતજાત્યતાપઃ ।

તેમણે ચૈત્યવાસીઓ સામે મોટી ઝુંબેશ ઉઠાવી હતી. ચિત્તોડ જઈને અંકિકાદેવીની સાધના કરી હતી. ‘વૃદ્ધાગ્રાર્યંત્રજંધાવલી’માં જણાવ્યું છે કે, તેમણે અંકિકાના નામથી પોતાનો ગચ્છ ચલાવ્યો હતો. વાગડમાં ૯૧૦૦૦૦ ઘરોના માણસોને નવા જૈન ધર્માગ્રાહી હતા. એક શ્રીમાલી જ્ઞાતિનો સાધારણ નામનો ગ્રાવક નિર્ધન હતો તેને પરિશ્રમપરિમાણનું મોટું ફળ કરાવ્યું. તેથી તે ધનવાન બની ગયો. તેણે ચિત્તોડમાં ૯૦ મહાવીરસ્વામીનું નવું દેરાસર બંધાવ્યું. માળવાનો રાજા નરવર્મા આચાર્યશ્રીને ખૂબ માનતો હતો. (જયંતવિજયકાવ્ય)

આં અભયદેવસૂરિ એ સમયે જૈન સિદ્ધાંતોના પારગામી પિદ્ધાન હતા. ચૈત્યવાસી અને સવેગી બધાએ આચાર્યો તેમને માનતા હતા. આવી સમર્થ શક્તિવાળાની પાટે બેસવાને સૌ કોઈ ઇચ્છે એ સ્વાભાવિક હતું. (જૂંઓ, પ્રકર ૩૫, પૃ ૨૧૬)

આં અભયદેવસૂરિની પાટે આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ તથા આં વર્ધમાન સૂરિ (સં ૧૧૭૨) આગ્યા. જિનવલ્લભગણિ પણ તેમની પાટે બેસવાને ઉત્સુક હશે પણ તે શક્ય નહોતું. તેમની આચાર્ય પદવીનો પ્રશ્ન આં અભયદેવસૂરિના સ્વર્ગગમન પછી ઘણા વર્ષો બિઠ્યો પણ અતુર્વિધ

શિષ્યોડંતિ દાઘઠતપીજિનવલ્લભાણ્ય

સરવેન યસ્ય વિગુણોડપિ જનો ગુણી સ્યાત્ ॥૫॥

(—જૈન પુસ્તકપ્રકાશિતસ ગ્રંથ પ્રાં ૧, જૈન લિટરેચર એન્ડ ફિલોસોફી, પૃ ૧૦૦ ૧૧૦૬ની પુષ્પિકા; ભાગ-૨૨ ઓગિન્ટન રિસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ પૂના—પ્રકાશિતપ્રકાશિતસ ગ્રંથ, ૧૦૦-જો, જૈન સાહિત્યનો સક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, ૫૨૧-૨૧૬)

મા ગ્રૂહિ શ્રીજિનવલ્લભસ્તુતિપદ કૌદગ્વિધાઃ કે સતામ્ ॥૧૫૧॥

ગચ્છસૂરિ —મદગુરવો-ડજિને-ડધ-સ-ક-ર-ય । મદગુરવો જિનેશ્વરસૂરય ।

(—પ્રતોત્ત ૫૬૫૧૫)

૬ લોકાર્ચકૂર્ચપુરગચ્છમહાધનોત્થ-

મુક્ષાપલોજ્જયલજિનેશ્વરસૂરિશિષ્ય ।

પ્રાપ્ત પ્રયા ગણિજિનવલ્લભોડત્ર,

યસ્યોપસપદમવાપ્ય તત્ત શ્રુત ચ ॥

(—અટસપ્તતિકા)

સંઘે તેમને ‘આ પારકા છે, કોમલ પક્ષના છે’ વગેરે જણાવી આચાર્યપદ આપવાનો વિરોધ કર્યો પરંતુ સુવિહિત આઠ દેવભદ્રે આવા શક્તિસંપન્ન સાધુને બીજો જવા ન દેવાના વિચારથી અને દીર્ઘદષ્ટિએ જોઈને (હિંદી) સં. ૧૧૬૭ ના અષાઢ સુદિ ૬ ના દિવસે ચિત્તોડમાં તેમને આચાર્યપદ આપ્યું. ‘વૃદ્ધાચાર્ય પંદ્રાવત્રી’ માં તો આઠ અભયદેવસૂરિએ પોતે જ સં. ૧૧૬૭માં તેમને આચાર્યપદવી આપી એમ જણાવ્યું છે.

ચિત્તોડનાં દેરાસરો શૈલ્યવાસીઓના તાળામાં હતાં. આઠ જિનવલ્લભસૂરિને કલ્યાણકોના દિવસોમાં તેમાં પ્રવેશ મળતો નહોતો, પરંતુ તેમાં પ્રવેશ કરવો જરૂરી હતો આથી આઠ જિનવલ્લભે ભાદરવા વદિ ૧૦ નાં રોજ ભઠાવીરસ્વામીની ગર્ભાપિહારતિથિને કલ્યાણક તરીકે જાહેર કરી, ભઠાવીરના દેરાસરમાં પ્રવેશ કર્યો. આમ દેરાસરમાં પ્રવેશ કરવામાં સફળતા મળી પણ તેમણે છઠ્ઠું કલ્યાણક ચલાવી તીર્થંકરોનાં પાંચને ગદલે છ કલ્યાણકોની પ્રજ્ઞા કરી. આથી તેમનો ગમ્મછ જુદો થયો.^૧

તે સમયે જૈન શ્રમણોમાં આઠ જિનવલ્લભનું સ્થાન જિંચું હતું. તેમના અંથો પણ માન્ય લેખાતા હતા પરંતુ છઠ્ઠું કલ્યાણકની પ્રજ્ઞા પછી કયાં પછી તેમાં તક્ષવત પડી ગયો. આઠ જિનદત્તસૂરિએ ‘ઉપદેશરસાયન’ ગાથા : ૨૧ માં સંઘબાહ્યનો કટાક્ષ કર્યો છે તે ઉપર્યુંક્ત ઘટનાનું સૂચક છે.

આચાર્ય જિનવલ્લભસૂરિ તે દિવસથી જૈનધર્મના સેવકને ગદલે

૧ આઠ મહેન્દ્રસૂરિ સં. ૧૨૯૪ માં લખી જણાવે છે કે, આઠ જિનવલ્લભે છઠ્ઠું કલ્યાણક સ્થાપન કર્યું. એકઢરી સુદપતિ કરાવી અને ચિન્પ્રાસાદોની નિદા કરી ‘સંવત્ક’માં તેમણે જિનપ્રતિમાને નિડિય તથા પિશિનની ઉપમા આપી અને વાંદણના કરપરાવન કરાવ્યા. (સપ્તદીપ : ૧૦૭)

આઠ મેરુતુમ્બજિએ સં. ૧૪૩૮ની ત્રિચારગ્રેણિમાં સં. ૧૧૪૪માં અરતરમતની ઉત્પત્તિ ગતાવી છે. સંભવ ■ કે આ સાલ કલ્યાણક પ્રજ્ઞાની હોય.

એક સ્વતંત્ર ગચ્છના પ્રતિષ્ઠાપક બની ગયા તેમની શિષ્યપરપરા માથી મધુકરગચ્છ, ખરતરગચ્છ અને રુદ્રપલીયગચ્છો નીકળ્યા એ જ કારણે તે ગચ્છોની સામાચારીઓ ભિન્ન ભિન્ન મળે છે

આં જિનવલ્લભસૂરિ આચાર્ય થયા પછી માત્ર છ મહિના જીવ્યા હતા સં ૧૧૬૭ ના કાલિક વદિ ૧૨ ના રોજ કાલધર્મ પામ્યા હતા ‘વદ્ધાચાર્ય’ પ્રબધાવલી’ મા લખ્યું છે કે, તેઓ સ્વર્ગે ગયા ત્યારે એ ગચ્છમા આઠ આચાર્યો હતા

આં જિનવલ્લભસૂરિએ ગણિપદ અને આચાર્યપદ મળ્યા પછી ઘણા શ્રેયોની ગ્યના કરી હતી

- ૧ પિંડવિમોહિપગરણ, મં ૧૧૪૪
- ૨ સૂક્ષ્માર્થસિદ્ધાંતવિચાર (સાર્થશતક), ગાથા ૧૫૦
- ૩ પડશીતિ આગમિઽવસ્તુવિચાર
- ૪ પોસહવિધિપ્રગ્ણ, શ્લો ૪૦ (જેમા પ્રથમ ઇરિયાવહી પડિક્કમીને પોસહ લેવાનું વિધાન છે)
- ૫ સધપટ્ટક
- ૬ પ્રતિકંભણુ સામાચારી
- ૭ ધર્મશિક્ષા
- ૮ ધર્મોપદેશ-દ્વાદશકુલકસ ગ્રંથ
- ૯ પ્રશ્નોત્તર ધષ્ટિશતક, શ્લો ૧૬૦
- ૧૦ શૃંગારશતક
- ૧૧ સ્વપ્નાષ્ટકવિચારસ ગ્રંથ
- ૧૨ ચિત્રકાવ્ય
- ૧૩ લઘુ અજિતશાતિસ્તવ
- ૧૪ ભાવારિવારણસ્તોત્ર
- ૧૫ પચકલ્યાણકસ્તોત્ર, ગાથા ૨૬
- ૧૬ જિનસ્તોત્ર
- ૧૭ પાર્શ્વસ્તોત્ર, શ્લો ૯
- ૧૮ વીરસ્તવ

૧૯. સ્તોત્રો.

૨૦. અષ્ટસમતિકા.

૨૧. પાસણાહથુત્તં, ગાથા : ૨૨.

આં જિનવલ્લભે ચિત્તોડ, નાગોર, નરવર અને મરુપુરમાં સં ૧૧૬૪ માં અષ્ટસમતિકા, સંઘપટ્ટક તથા ધર્મશિક્ષા આદિ ગ્રંથો શિલાપટ્ટમાં ખોદાવ્યા હતા. તેમણે સં ૧૧૨૫ માં આં જિનચંદ્ર-સૂરિએ રચેલી 'સંવેગરંગશાલા'નું સંશોધન કર્યું હતું.

પિંડવિસોહિપગરણુ (રચના સં ૧૧૪૪)-તેના ઉપર સં ૧૧૭૬ માં ચંદ્રકુલના આં યશોદેવે વિવરણ રચ્યું છે. સં ૧૧૯૨ માં કમ્પુલીવાલગચ્છના આં ઉદયસૂરિએ દીપિકા રચી છે. પટ્ટલીવાલગચ્છના આં અજિતસિંહે દીપિકા રચી અને બીજા આચાર્યોએ અવસૂરિકા, પંજિકા રચી છે. વિક્રમની સોગમી સદીમાં તપાગચ્છીય પં ૦ સંવેગદેવે ખાલાવખોધ રચ્યો હોવાનું જાણવા મળે છે.

સૂક્ષ્માર્થ સિદ્ધાંતવિચાર (કર્મગ્રંથ ગાથા : ૧૫૦) તેના ઉપર લાખ્ય રચાયું છે. સં ૧૧૭૦માં આં સુનિચંદ્રે ચૂંછિ રચી, સં ૧૧૭૧માં ચંદ્રકુલના આં ધનેશ્વરસૂરિએ વૃત્તિ રચી. આં જિનવલ્લભસૂરિ-શિષ્ય આં રામદેવે વિવરણ રચ્યું અને આં ચક્રેશ્વરે ટિપ્પણ બનાવ્યાં છે.

વડશીતિ-આગમિકવસ્તુવિચાર (ગાથા : ૮૬), તેની ઉપર આં સુનિચંદ્રે સં ૧૧૭૦ માં ચૂંછિ રચી. સં ૧૧૭૩ માં આં જિન-વલ્લભશિષ્ય આં રામદેવે ટિપ્પણ રચ્યું. સં ૧૧૭૬ માં ચંદ્ર-કુલના આં યશોદેવે વિવરણ રચ્યું. મુવિહિત વડગચ્છીય આં હરિભદ્રે વૃત્તિ (ગ્રં ૦ : ૮૫૦) રચી. નિર્વૃત્તિકુલના આં મલયગિરિએ વૃત્તિ રચી અને ઉપાં મરુપ્રભે પણ વૃત્તિ વગેરેની રચના કરેલી છે.

પોસહવિધિ (શ્લો ૦ ૪૦), જેમાં પ્રથમ ઇરિયાવહી પડિઠ્ઠમીને પછી પોસહ લેવાનું વિધાન છે. તેની ઉપર સં ૧૬૧૭ માં આં જિનચંદ્રે વૃત્તિ બનાવી.

સંઘપટ્ટક ઉપર (સં ૧૨૨૩ થી ૧૨૭૮માં) આં જિનપતિ-

એ બૃહદ્વૃત્તિ બનાવી. ઉપાં હર્ષરાજે લઘુવૃત્તિ રચી, સં ૧૫૧૩ માં શેઠ વીરદાસના પુત્ર શેઠ હમીરના પુત્ર પં ૦ લક્ષ્મીસેને લઘુવૃત્તિ રચી. સં ૧૬૧૯ માં પં ૦ સાધુકીર્તિએ અવચૂરિની રચના કરી.

‘દ્વાદશકુલક’ ઉપર સં ૧૨૯૩ માં ઉપાં જિનપાલે વૃત્તિ રચી છે. તેમણે સ્વપ્નાષ્ટક ઉપર સં ૧૨૯૨ માં લાખ્ય રચ્યું છે.

પ્રશ્નોત્તરશતક ઉપર સં ૧૪૮૩ માં તપાગચ્છીય આં સોમ-સુંદરસૂરિશિષ્ય.....ટીકા રચી છે. સં ૧૬૪૦ માં ઉપાં પુણ્યસાગરે વૃત્તિ રચી છે.

સ્તોત્રો ઉપર જુદા જુદા વિદ્વાનોએ વૃત્તિઓ બનાવી છે.

આ રીતે આં જિનવદ્લલસૂરિના અંથો પ્રતિષ્ઠા પામ્યા હતા. તેમના શિષ્ય પં ૦ રામદેવગણિએ સં ૧૧૭૩ લગભગમાં ‘વડ-શીતિ’નું ટિપ્પન, ‘સત્તરિ’નું ટિપ્પન તથા ‘સિદ્ધાંતવિચાર’નું પ્રાકૃત વિવરણ રચ્યું છે.^૧

પં ૦ નેમિકુમાર પોરવાલે સં ૧૧૩૮ માં પં ૦ જિનવદ્લલગણિ માટે કોટચાચાર્યના ‘આવસ્સયલાખ્ય’ ઉપરની ટીકા લખેલી છે અને નેમિચંદ્ર ભાંડાગારિકે ‘સકૃતિસયપગરણ્ય’ બનાવ્યું છે તથા સં ૧૨૪૫માં જૂની ગુજરાતીમાં આં જિનવદ્લલસૂરિનું ગીત બનાવ્યું છે. નેમિકુમાર અને નેમિચંદ્ર ભાંડાગારિક એ બંને જુદી જુદી વ્યક્તિઓ છે. નેમિકુમારે વિશેષભાસની અંતે જોડેલી પુષ્પિકાથી આં જિન-વદ્લલના ગુરુનો નિર્ણય થઈ જાય છે અને તેમની ઉમ્મરનો અંદાજ પણ મળી રહે છે.

૧. આં મહેન્દ્રસૂરિ લખે છે કે. ષડ્શીતિના ટિપ્પણમાં અનાયતનની ચર્ચા છે. પરંતુ પ્રતિમામા આગ-તારાનો ભેદ ગમવો એ સર્વરાનો અભક્તિ છે. અગિહંતને પરાયા માનવાથી પર્યર અને પિતૃજ જ પોતાના રહે છે. ગુચ્છનો પક્ષપાત જોડી જાય છે. ચૈત્યમાં વિદ્ય નાખવાથી મહામિથ્યાત્વ લાગે છે. પ્રાંયેભેદનો અસંભવ થઈ જાય છે વગેરે વગેરે. (—ચતુર્દશી પદ : ૧૦૭)

મધુકરગચ્છ-રુદ્રપદ્મીગચ્છ—

આં જિનવંદલસૂરિની પટ્ટાવડી નીચે મુજબ મળે છે, જેનું નામ મધુકરગચ્છ હતું અને ૪૨ નખરના આં અભયદેવસૂરિ પછી તેનું ખીલું નામ રુદ્રપદ્મીય (રુદ્રેલીયા) ગચ્છ પડ્યું.

અંધપુષ્પિકાઓ સ્પષ્ટ નિર્ણય આપે છે કે, ગંગા નદીના દક્ષિણ કિનારે વડકર દેશમાં રુદ્રપદ્મી નગર^૧ આવેલું હતું. તેમાં સં ૧૨૦૭, ૧૨૦૮ માં ગોવિંદદેવ નામે રાજા હતા.

૩૮. આં જિનવંદલસૂરિ—તેમના ચૈત્યવાસી શુરુ તથા સંવેગી શુરુ એ બંનેનાં નામો ‘જિન’ શબ્દથી શરૂ થાય છે, તેથી આચાર્ય થયા પછી આં વંદલસૂરિના નામમાં પણ ‘જિન’ શબ્દ ગોઠવવામાં આવ્યો અને તેમના પટ્ટધરોમાં પણ જિન શબ્દ કાયમી બની ગયો.

૩૯. આં જિનશેખરસૂરિ—તેઓ પણ ક્ષત્રીપુરીય ચૈત્યવાસી આં જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય હતા. તે શુરુની આસાથી પં ૦ જિન વંદલગણિની માથે જ આં અભયદેવસૂરિ પામે સિદ્ધાંત લખાવ્યા હતા અને સંવેગી થતાં આં જિનવંદલના શિષ્ય બન્યા હતા. તેઓ આં જિનવંદલની પાટે આવ્યા. તેમણે અમ્યક્ત્વમસતિ, શીક્ષતરંગિણી, અશ્રોત્તરત્નમાલાની વૃત્તિ વગેરે અંધોની રચના કરી છે. તેઓ ખરતરગચ્છની સામાચારીને માનતા નહોતા.

૧. કાતન્ત્રોત્તરપરનામ-વિજયનન્દ [વ્યાકરણ] સં ૧૨૦૮

इति विजयानन्दविरचिते कातन्त्रोत्तरे विजयनन्दापरनाम्नि तद्धितप्रकरण समाप्तम् ॥ (પાટણ, સેતરવસદીપાટકાવસ્થિતભાણડાગાર)

દિનશર-શતમિતિ સરયેડ્યાધિવાન્દયુકે ધીમદગોવિન્દચન્દ્રદેવરાજ્યે જાહવ્યા દક્ષિણકૂલે ધીમદવિજયચન્દ્રદેવે વડહરખુજ્યમાને ધીનામદેવદત્તજહ્મપુરીદિગ્વિભાગે પુરરાહપુરસ્થિતિપૌપમાસે પ્થષા તિથૌ શૌરિદિને ષણિમ્જલ્દળેનાત્મજસ્યાષે તદ્ધિતવિજયનન્દ લ્ખિતમિતિ યથા દૃષ્ટ તથા લ્ખિતમ્, શુભં ભવતુ । પં ૦ વિજયનન્દકૃત કાતન્ત્રસવન્ધિકારક-મમામ-તદ્ધિતપાદપણિકાયાઃ કાતન્ત્રોત્તરઃ ॥

(—જૈન પુરાણપ્રસરિતઅંક, પ્રસરિત : ૬૨, ૬૩)

૪૦. આં પદ્મચંદ્રસૂરિ—સંભવ છે કે તેમના સમયે સં ૦ ૧૨૦૪ માં ‘મધુકર’ અને ‘ખરતર’ એમ બે ગચ્છો જુદા પડ્યા હોય.

૪૧. આં વિજયસિંહસૂરિ—તેમનાં બીજાં નામો આં વિજયચંદ્ર અને આં વિજયેન્દ્ર પણ મળે છે.

૪૨. આં અભયદેવસૂરિ—તેમણે કાશીની રાજસલામાં મોટા વાદીને હરાવ્યો, તેથી કાશીરાજે તેમને ‘વાદિત્રિહ’ નું બિરુદ આપ્યું હતું. તેમણે સં ૦ ૧૨૭૮ માં શ્રીઅંકિત ‘જયંતવિજયમહાકાવ્ય’ બનાવ્યું છે. તેમનાથી મધુકરગચ્છનું રુદ્રપલ્લીયગચ્છ એવું બીજું નામ પડ્યું.

રુદ્રપલ્લીય આં સિધતિલકસૂરિ લખે છે કે—

પદ્મે તદાચેન્દ્રમયદેવસૂરિરાસીદ્વિતીયોઽપિ ગુણાદિતીયઃ ।

જાતો યતોઽયં જયતીહ રુદ્રપલ્લીયગચ્છઃ સુતરામતુચ્છઃ ॥ ૧

(—સમ્યક્ત્વસમતિવૃત્તિ-પ્રશસ્તિ)

આં દેવેન્દ્રસૂરિ સ્પષ્ટ જણાવે છે કે—

યસ્માદાસીદસીમપ્રશમમુલ્લગુર્ગૈરદિતીયો વૈરણ્યઃ

પદ્મર્ત્કપ્રત્યવેત્તાઽભયપદપુરતો દેવનામા મુનીન્દ્રિઃ ।

યસ્માત્ પ્રાલેયગૌલાદિવ મુવનજનત્રાતપાવિચ્ચહેતુ-

ર્જજ્ઞે ગદ્ગપ્રવાહ સ્ફુટદુરુકમલો રુદ્રપલ્લીયગચ્છઃ ॥

(—પ્રશ્નોત્તરરત્નમાલિકા-વૃત્તિ)

૧. ખગતગચ્છની સં ૦ ૧૫૮૨ની ‘પદ્મ-પદ્માવલી’માં સં ૦ ૧૧૬૯ માં અને મદ્મ-પદ્માવલીઓમાં સં ૦ ૧૨૦૪-૧૨૦૫માં આં જિનશેખરથી રુદ્ર-પદ્મોપગચ્છની ઉત્પત્તિ ખતાવી છે. પરંતુ રુદ્રપલ્લીયગચ્છના આચાર્યના ઉક્ત ઉલ્લેખથી પદ્માવલીઓનું કથન નિગધાગ જની જાય છે. એટલે સં ૦ ૧૧૬૯માં મધુકર, સં ૦ ૧૨૦૪ માં ખરતર અને તે પછી રુદ્રપલ્લીયગચ્છ ઉત્પન્ન થયો એ યુક્તિદ્વગ્ન લાગે છે એ પણ પ્રતીનિકર વાત છે કે રુદ્રપલ્લીયગચ્છના આચાર્યો પોતાના નામ સાથે પૂર્વમાં ‘જિન’ સજ્ઞ જોડતા નથી. આ બધાં કાગ્જોથી રુદ્રપલ્લીયગચ્છ તેમજ ખરતરગચ્છ અને જુદા જુદા ગચ્છો છે. એ જાનેની સામાચારી બિન્ન બિન્ન છે.

૪૩. આં દેવલદ્રસૂરિ (સં ૧૩૦૨)—આં દેવપ્રભના શિષ્ય આં કમલપ્રભે જિનપ્રભસ્તોત્ર રચ્યુ.

૪૪. આં પ્રભાનંદસૂરિ—તેમની પાટે આં મહાનંદ, આં ચંદ્ર, આં વિમલચંદ્ર, આં ગુણુશેખર વગેરે ઘણા આચાર્યો થયા હતા. તે પછી આ ગચ્છની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થઈ. આં ચંદ્રની પાટે આં જિનલદ્રસૂરિ થયા હતા.

૪૫. આં સંઘતિલકસૂરિ—તેમનું બીજું નામ આં જગત-તિલક પણ મળે છે. તેમણે સં ૧૪૨૨ માં ‘સમ્યક્ત્વસમ્પત્તિ’ની વૃત્તિ રચી છે. તેમની પાટે ત્રણ આચાર્યો થયા.

(૧) આં સોમતિલકસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૬૨ માં આં જયકીર્તિરચિત ‘શીલોપદેશમાલા’ ઉપર શીલતરંગિણીવૃત્તિ, વીરકલ્પ, પદ્મદર્શનસૂત્ર-ટીકા, લઘુસ્તવ-ટીકા, કુમારપાલદેવચરિત (અં : ૭૪૦)ની રચના કરી છે. તેમની પાટે આં હેમચંદ્રસૂરિ આવ્યા.

(૨) આં દેવેન્દ્રસૂરિ—તેમણે વિમલચંદ્રની ‘પ્રશ્નોત્તરમાલિકા’ ઉપર વૃત્તિ, દાનોપદેશમાલા, તેની સ્વોપજ્ઞ ટીકા અને સુનિ હેમચંદ્રની વિનતિથી ત્રિશત ચતુર્વિંશતિનાં ૧૦ સ્તવનોની રચના કરી છે.

૪૬. (૩) આં ગુણુચંદ્રસૂરિ—તેમનું બીજું નામ ગુણુપ્રભ હોવાનું પણ જણાય છે. તેઓ સં ૧૪૧૫માં વિદ્યમાન હતા. તેમના શિષ્ય સુનિ ગુણુકેરે સં ૧૪૨૬ માં આં અલયદેવસૂરિના રાજ્યમાં ‘લક્ષ્મીમરસ્તોત્ર-વૃત્તિ’ રચી. આં ગુણુપ્રભના સં ૧૪૧૦, ૧૪૧૫ ના પ્રતિમાલેખો મળી આવે છે. તેમની પાટે (૧) આં અલયદેવ અને (૨) આં ધનપ્રભ આવ્યા. આં ધનપ્રભના સં ૧૫૧૮, સં ૧૫૨૫ ના પ્રતિમાલેખો પ્રાપ્ત થાય છે. તેમની પાટે આં ચારિત્રપ્રભ થયા, જે સં ૧૫૮૦ માં વિદ્યમાન હતા.

૪૭. આં અલયદેવસૂરિ—તેઓ બહુ વિખ્યાત હતા. સં ૧૪૨૬ માં વિદ્યમાન હતા.

૪૮. આં જયાનંદસૂરિ—તે સં ૧૪૬૮ માં વિદ્યમાન હતા, જે ઉપવિહારી હતા.

૪૬. આં વર્ધમાનસૂરિ—તે આં અભયદેવના શિષ્ય હતા. આં જ્યાનંદસૂરિના હાથે આચાર્યપદ મેળવી, તેમની જ પાટે આબ્યા હતા. તેઓ તીવ્ર બુદ્ધિવાળા અને શાંત હતા. તેમણે મં ૦ ૧૪૬૮ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ના રોજ બલંધર પ્રદેશના નંદનવન નગરમાં રાજા અનંતપાલના રાજકાળમાં ‘આચારદિનકર’ (ઉદય : ૪૧) રચ્યો છે. તેના પ્રશસ્તિના શ્લોક - ૩૨ માં પોતાની પદ્માવલી આપી છે. તે પોતાને કોટિકગણ, વજ્રશાખા, ચંદ્રકુલના અને રુદ્ર પદ્મીયગચ્છના બતાવે છે.

આં જ્યાનંદના શિષ્ય મુનિ તેજસકીર્તિએ ‘આચારદિનકર’ની પહેલી પ્રતિ લખી હતી. આં વર્ધમાનસૂરિએ ‘સ્વપ્નપ્રદીપ’ (ઉદ્યોત : ૫, શ્લોક ૧૬૭)ની પણ રચના કરી છે.

રુદ્રપદ્મીયગચ્છના ઉં નરય દ્રગણિના શિષ્ય ઉં દેવચ દ્રગણિએ સં ૦ ૧૫૦૧ ના જેઠ સુદિ ૧૪ ને ગુરુવારે ‘ભર્તૃહરિશતકત્રય’ લખ્યાં. (—શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ ભાં ૨જો, પ્રશસ્તિ નં ૨૬)

ખરતરગચ્છ

છેલ્લા ૮૦૦ વર્ષોમા વડગચ્છ, દેવાચાર્યગચ્છ, તપગચ્છ, અચલ ગચ્છ અને ખરતરગચ્છમાં અનેક પ્રભાવક આચાર્યો અને મુનિવરો થયા. તેમા જૈનધર્મના મંદલણમા ખરતરગચ્છનો ફાળો પણ કીમતી છે, પરંતુ ઐતિહાસિક ગ્રંથો, તે ગચ્છના આચાર્યોના ગ્રંથો તથા ખરતરગચ્છની પદ્માવલીઓમા ઘણીએક ઐતિહાસિક વિગતોમાં એકતા નથી. એ એક જટિલ વસ્તુ છે તેમાના કેટલાએક વિષય વાદો નીચે મુજબ છે—^૧

૧ પૂજ્યચંદ્ર નાહરે ‘ખરતરગચ્છ પદ્માવલી ગ્રંથ’ પ્રકાશિત કર્યો છે. તેમાં મં ૦ ૧૫૮૨ ની એક પદ્મપદ્માવલી અને ત્રણ ગદ્યપદ્માવલીઓ છપવી છે. ‘જૈન સ્વેતાંગ કોશરસ હેરત્સ’ પુસ્તક : ૧૪, અક : ૪, પ ૬, પૃષ્ઠ : ૧૬૩ વગેરેમાં નાહરગચ્છના ભંડારની હસ્તલિખિત ખરતરગચ્છની પદ્માવલીનો પરિચય છે.

શ્રી અમરચંદ્ર નાહરગચ્છ ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય મંદોહ ‘પ્રકાશિત કર્યો છે, તેમાં અનેક ભાષા પદ્માવલીઓ છપાવી છે.

૮ સં ૧૨૮૦ નો આબુરાસ, મં ૧૨૯૦ ની પ્રબધાવલી મ = ૧૪૦૫ નો આં રાજશેખરનો પ્રબધકોશ, સં ૧૪૬૬ ની આં મુનિમુદરની ગુર્વાવલી, મં ૧૪૮૦ નો આં ચોમસુદરસૂરિનો અર્ધુદ ૬૮૫, સં ૧૬૨૨ નો ૫૦ કુલસાગરગણીનો ઉપદેશસાગર વગેરે ઐતિહાસિક ગ્રંથોમા ઉલ્લેખ છે કે, ચાર ગરુડના આચાર્યોએ આબુ ઉપર મં ૧૦૮૮ માં વિમલવસતિની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૮૩) ખરતરગરુડીય મહોં જિનપાવગણી 'યુગ પ્રધાનાન્યાર્થ ગુર્વાવલી' માં, આં જિનપ્રલસૂરિ 'વિવિધતીર્થકટપ' માં વિમલવસતિના પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે આં વર્ધમાનસૂરિને બતાવતા નથી જ, છતાં પટ્ટાવલીકારો તેના પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે આં વર્ધમાનસૂરિને ગોઠવે છે એ જ ગીતે અચલગરુડના પટ્ટાવલીકારો તેના પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે વલ્લીગરુડના આં સોમપ્રલસૂરિને બતાવે છે

૯ ખરતરગરુડની પટ્ટાવલીઓમા ફલોધિતીર્થની પ્રતિષ્ઠા લાચરૂ બતાવી છે મહોં ક્ષમાકન્યાએ પર્વંથામા આં વાહિદેવસૂરિના વામ ક્ષેપથી ફલોધિતીર્થની સ્થાપના જણાવી છે છતાં કોઈ કોઈ લેખક એનો મગ ખરતરગરુડને આપે છે

૧૦ આર્ધન ઈઅડખગી, બાદશાહી કુમાનો, અકબર બાદશાહે આં જિનચંદ્રને આપેલું મુલતાનનું ફરમાન અને તત્કાલીન ગ્રંથોના આધારે નખી છે કે, પૂં આં જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિએ મઆટ અકબરને પ્રતિજોધ કર્યો અને દયાપ્રેમી બનાવ્યો, ન્યારે પટ્ટાવલીકારો એ આં જિનચંદ્રે મઆટ અકબરને પ્રતિજોધ કર્યાનું જણાવ્યું છે

૧૧ તુજકે જહાંગીરના ઉલ્લેખથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, બાદશાહ જહાંગીર આં જિનચંદ્રના પટ્ટપર ઉપાં માનમિલ (આં જિનમિલ) પ્રત્યે નારાજ હતો અને તેથી તેણે આગગમા તેમના ચતિઓનો વિદાર બધ કરાવ્યો હતો (જૂઓ, પ્રકં ૪૪, જહાંગીર) આં જિન ચંદ્રે, મહોં વિચેકહર્ષગણિ, ૫૦ મહાનંદ, ૫૦ પગમાનંદ વગેરેના મુલયોગથી તે વિદાર ખુલ્લો કરાવ્યો હતો ન્યારે કોઈ કોઈ લેખક વિદાર બધ કરાવ્યાનો દોષ બીજાઓ ઉપર ઓડાડવા પ્રયત્ન કરે છે

૧૨. કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી અને ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલનું સ્વર્ગગમન સં ૧૨૨૯ માં થયું હતું. પદ્માવલીકારો સં ૧૧૭૮ થી ૧૨૩૧ સુધી તેઓની વિદ્યમાનતા બતાવે છે.

૧૩. સં ૧૬૯૦ ની ખરતરગચ્છીય પદ્માવલીમાં આં ઉદ્ધૃતનસૂરિએ ગચ્છવર્ધક મુદ્દૂર્તમાં આં વર્ધમાને જ આચાર્યપદ આપવાનું જણાવ્યું છે અને મંત્રી વિમલને સુપ્રભાત નામે પુત્ર હતો એમ બતાવ્યું છે. જ્યારે ખરતરગચ્છની બીજી પદ્માવલીઓ અને બીજા ગચ્છની વિભિન્ન પદ્માવલીઓમાં આં ઉદ્ધૃતનસૂરિએ આં સર્વદેવ વગેરે આઠ આચાર્યોને આચાર્યપદ આપવાનું અને મંત્રી વિમલ શાહને કોઈ સંતાન ન હોવાનું જણાવેલ છે.

૧૪. આં જિનદત્તસૂરિની સ્વર્ગવાસ તિથિ માટે પદ્માવલીઓમાં એકમત નથી.

આવી રીતે નાના મોટા ઘણા મતભેદો હોવા છે, એટલે સત્યતા તારવવામાં ઘણી જ કુશળતા રાખવી પડે તેમ છે. આ વિસંવાદો કેમ પડ્યા તે એક નાબુક પ્રશ્ન છે, છતાં ખરતરગચ્છીય મહોં ચતિવર રામલાલજી ગણિની રચનામાંથી તે અંગે કંઈક ખુલાસો મળે છે. તેઓ ‘મહાજનવંશમુક્તાવલી’માં લખે છે—

ખિકાનેરના કુલગુરુ મહાત્મા અને વહીવંચાઓએ ખરતરગચ્છના આં જિનચંદ્રસૂરિનું સ્વાગત કર્યું નહીં, આથી ખરતરગચ્છના શ્રાવક ખિકાનેરના મંત્રી કર્મચંદ્ર બછાવતે તેઓની વહીઓ અને વંશાવલીઓનો બળજબરીથી વિનાશ કર્યો. તે પછીથી નવી વહીઓ, નવી વંશાવલીઓ અને નવી પદ્માવલીઓ તૈયાર કરાવી, વગેરે વગેરે.

આ વાત સાચી હોય તો સ્પષ્ટ છે કે, ખરતરગચ્છની પદ્માવલીઓ સત્યતા પર નહીં કિન્તુ ગચ્છરાગ પર નિર્ભર છે. આવી સ્થિતિમાં ખરતરગચ્છનો ઇતિહાસ લખવામાં બહુ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે— ગંભીર પરિશીલનની જરૂર છે.

ગચ્છસ્થાપક કોણ ?

આ સઘળા વિસંવાદોના મૂળમાં ખરતરગચ્છના પહેલાં આચાર્ય

કોણ ? એ જ મુખ્ય પ્રશ્ન છે. એનો નિર્ણય થતાં આમાંના ઘણા વિસંવાદોનો આપોઆપ નિકાલ આવી જાય તેમ છે, તો આપણે તેનો વિચાર કરીએ.

ખરતરગચ્છના આદિ આચાર્ય કોણ છે ? એની વિચારણામાં ૧-આં જિનેશ્વરસૂરિ સં ૧૦૮૦ અને ૨-આં જિનદત્તસૂરિ સં ૧૨૦૪, બંને આચાર્યોનાં નામો અપાય છે તો આપણે પહેલાં એ તપાસી લઈએ કે, ખરતરગચ્છની સંસ્કૃતિ એ બંનેમાંથી કોના તરફ વધુ ઢળે છે ?

(૧) ૫૦ સુમતિગણિએ ‘ગણધરસાધ’શતક’ ની બૃહદ્વૃત્તિમાં આં જિનેશ્વરસૂરિનું ચરિત્ર દર્શાવ્યું છે તેમાં ખરતર બિરુદ મળ્યાનો ઉલ્લેખ નથી.

(૨) મહોં જિનપતિએ ‘યુગપ્રધાનાચાર્ય શુર્વાવલી’ (ખરતરગચ્છ બૃહદ્શુર્વાવલી) રચી છે, તેમાં આં જિનેશ્વરસૂરિને ખરતર બિરુદ મળ્યાનો ઉલ્લેખ નથી.

(૩) આં જિનેશ્વરની પરંપરાના સુવિહિત આં દેવભદ્ર, આં ચક્રેશ્વર, આં વર્ધમાન, આં પદ્મ, આં પદ્મપ્રભ વગેરે આચાર્યો શિલાલેખોમાં અને ગ્રંથોમાં પોતાને વડગચ્છના બતાવે છે જ્યારે આં જિનદત્તની પરંપરાના આચાર્યો પોતાને ખરતરગચ્છના બતાવે છે.

(૪) આં જિનવલ્લભના શિષ્યો પોતાને ‘મધુકરગચ્છ’ ના બતાવે છે અને આં જિનદત્તની પરંપરાના આચાર્યો પોતાને ખરતર બતાવે છે.

(૫) આં જિનેશ્વરના શિષ્યો વડગચ્છની સામાચારીને વક્ષાદાર રહે છે. આં જિનદત્તના શિષ્યો ખરતરગચ્છની સામાચારીને વક્ષાદાર રહે છે.

(૬) ખરતરગચ્છવાળા આં જિનેશ્વરને નહીં કિન્તુ આં જિનદત્તસૂરિને જ દાદા (ગચ્છના આદિ યુરુધ) માને છે, તેમની મૂર્તિઓ તથા પગલાંની સ્થાપના કરે છે—પૂજા કરે છે, પ્રતિક્રમણમાં તેમની જ આરાધના કરે છે.

(૭) આં જિનેશ્વરજૈન શાસનના કલ્યાણની કામના કરે છે. આં જિનદત્ત વીરો અને ચોગિનીઓ પાસે માત્ર ખરતરગચ્છને માટે જ પરદાન માગે છે.

(૮) આં જિનેશ્વરના અનુગામીઓ જૈન સંઘની રક્ષા અને ઉત્કર્ષ તથા જિનાલયો બનાવવા વગેરેને શાસનસેવા માને છે, જ્યારે આં જિનદત્તના અનુગામીઓ વિશેષતઃ ખરતરગચ્છની રક્ષા અને ઉત્કર્ષ તથા દાદાવાડી બનાવવી વગેરેને શાસનસેવા માને છે.

(૯) આં જિનેશ્વરના શિષ્યોએ કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્ર સૂરિ અને પરમાર્હત કુમારપાલ મહારાજને ધર્મના સ્તંભ માન્યા છે, જ્યારે આં જિનદત્તના સંતાનીઓએ તેઓની વિરુદ્ધ કલમ ચલાવી છે.^૧

(૧૦) ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલે જૈન સંઘનું અને પાટણનું ઐક્ય જોળાયા નહીં એટલા ખાતર નવી સામાચારીવાળા જૈન ગચ્છોને દેશવટો આપ્યો હતો, ત્યારે આં જિનેશ્વરના શિષ્યો શુજરાતમાં જ

૧. તતઃ શક્તિ મનસિ હેમાચાર્યો ન છોડ્યતિ, તદા હેમાચાર્યમગિની હેમશ્રી મહત્તરાડસ્તિ, તયોક્તમ્, 'છોડ્યન્તુ', તૈહકમ્, 'ઇદ લિસિતમસ્તિ યઃ છોડયિષ્યતિ તસ્ય જિનદત્તસૂરીણામાજ્ઞાડસ્તિ' તેન વીમેમિ । મહત્તરયોક્તમ્, 'કો જિનદત્ત ? ન કોડપિ મવરીયસમો ગચ્છાધિપઃ, અહ છોડયામિ, કુમારપાલેન દત્તમ્ । તથા છોડિતમાત્રે તત્કાલ નેત્રદ્વય પતિતમ્, અન્ધા જાતા । પુસ્તક માળઢાગારે મુક્તમ્, રાત્રી વહિર્ભ્રમનઃ । સર્વ પુસ્તક પ્રજ્વલિતમ્ । તત્ પુસ્તકમાકાશમાર્ગેણ વૌદ્ધાનાં સમીપે ગતમ્ ।

(-સં ૧૬૯૦ સુધીની-સત્તરમી સદીની ખરતરગચ્છપદ્માવલી,

થોડા ફેરફાર સાથે મહોં ક્ષમાકલ્યાણની ખરતરગચ્છપદ્માવલી)

ખરતરગચ્છની અઘ-પદ્માવલીઓમાં આં જિનદત્ત અને આં જિનેશ્વર ખીળને જોયા બતાવવા અને કનિકાવસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રસરિ તેમજ ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલને નીચા બતાવવા માટે આવી વાતો જોડી કાઢવામાં આવી છે. પરંતુ આં જિનેશ્વર ખીળનો સમય વિં સં ૧૨૭૮ થી ૧૩૩૧ છે. જ્યારે ૬૦ સં આં હેમચંદ્રસરિ અને ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલનો સમય મં ૧૧૯૬ થી ૧૨૨૯ છે. સાંધી હેમશ્રીનું નામ પણ કદિપન છે. આથી નકી છે કે પદ્માવલીકારોએ ઘણી ઘટનાઓ ગચ્છરાજથી જોળી કરી છે.

એટલે ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલી તેમનાથી થરૂ થાય છે.

ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલી સામાન્ય રીતે બે જાતની મળે છે—

(૧) સત્તરમી સદી સુધીના પટ્ટાવલીકારોએ પોતાની પરંપરા ‘નંદીસૂત્ર’ના વાચકવંશ સાથે જોડી લીધી છે. સંભવ છે કે, તેમને પોતાની અખંડ ગુરુ-પરંપરાનું જ્ઞાન નહીં હોય.

(૨) ઓગણીસમી સદીના મહોં ક્ષમાકલ્યાણે આં સુનિ-સુંદરસૂરિની ‘ગુર્વાવલી’ના આધારે ગુરુપરંપરા જોડી છે. આ પટ્ટાવલી વ્યવસ્થિત છે. તેથી ખરતરગચ્છમાં આજે તે પ્રામાણિક મનાય છે.

અહીં ખંને જાતની પટ્ટાવલીઓ આપીએ છીએ—

ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલી પહેલી

૧. ભગવાન મહાવીરસ્વામી	૨. ગણધર મુખર્મસ્વામી
૩. આં જંબૂસ્વામી	૪. આં પ્રભવસ્વામી
૫. આં શશ્યંભવ	૬. આં યશોભદ્ર
૭. આં સંભૂતિવિજય	૮. આં ભદ્રબાહુ
૯. આં સ્થૂલભદ્ર	૧૦. આં મહાગિરિ
૧૧. આં મુહસ્તિસૂરિ	૧૨. આં વજ્રસ્વામી
૧૩. આં આચંરક્ષિત	૧૪. આં દુર્ગલિકાપુત્ર
૧૫. આં નંદિ	૧૬. આં નાગ
૧૭. આં દેવતી	૧૮. આં સમિત
૧૯. આં પંડિત	૨૦. આં હિમવાન
૨૧. આં નાગાર્જુન	૨૨. આં ગોવિંદ
૨૩. આં સંભૂતિ	૨૪. આં લોહિત્ય
૨૫. આં પુષ્પગણિ	૨૬. આં ઉમાસ્વાતિ
૨૭. આં જિનભદ્ર	૨૮. આં વૃદ્ધવાદી
૨૯. આં શિશ્નુએન	૩૦. આં હરિભદ્ર
૩૧. આં દેવ	૩૨. આં નેમિચંદ્ર
૩૩. આં ઉદ્ધતોતન	૩૪. આં વર્ધમાન
૩૫. આં ત્રિનેશ્વર, સં ૧૦૨૪	૩૬. આં ત્રિનચંદ્ર

૩૭. આં અભયદેવ	૩૮. આં જિનવદ્દલલ
૩૯. આં જિનદત્ત	૪૦. આં જિનચંદ્ર
૪૧. આં જિનપતિ	૪૨. આં જિનેશ્વર
૪૩. આં જિનપ્રભોધ	૪૪. આં જિનચંદ્ર
૪૫. આં જિનકુશલ, સં ૧૩૯૦	૪૬. આં જિનપદ્મ
૪૭. આં જિનલખિષ	૪૮. આં જિનચંદ્ર
૪૯. આં જિનોદય	૫૦. આં જિનરાજ
૫૧. આં જિનભદ્ર	૫૨. આં જિનચંદ્ર
૫૩. આં જિનસમુદ્ર	૫૪. આં જિનહંસ, સં ૧૫૮૨
૫૫. આં જિનમાણિક્ય, સં ૧૫૮૨	

અરતરગચ્છની પદ્ય-પદ્માવલીઓ અને કેટલીક ગદ્ય-પદ્માવલીઓમાં થોડા ફેરફાર સાથે ઉપર મુજબનો પદ્માનુક્રમ મળે છે.

અરતરગચ્છ પદ્માવલી ખીણ

૩૯. આં જિનદત્તસૂરિ—

કલ્પદ્રુર્મરુમળદેલે સ જયતિ શ્રીજૈનદત્તો ગુરુઃ ॥ (—પદ્માવલી)

તેમનો સં ૧૧૩૨ માં ધંધૂકામાં જન્મ, સં ૧૧૪૧ માં દીક્ષા, સં ૧૧૬૯ માં ચિત્તોડમાં આચાર્યપદ, સં ૧૨૦૪ માં ગચ્છવ્યવસ્થા અને સં ૧૨૧૧ ના અષાઢ સુદિ ૧૧ ના દિવસે અજમેરમાં સ્વર્ગ-ગમન થયું.^૧

ધંધૂકાના વતની શેઠ વાછિગ (વિવિધ, વાચક) હુંબડની પત્ની વાહડદેવીએ એક બાળકને જન્મ આપ્યો અને તેનું નામ સોમચંદ રાખ્યું. વાચક ધર્મદેવે (જયદેવે) સાધ્વીની પ્રેરણાથી

૧. શ્રીપૂરણચંદ્ર નાહરે પ્રકાશિત કરેલ ચારે પદ્માવલીઓમાં આં જિન-દત્તસૂરિના પિતાનું નામ, દીક્ષાગુરુનું નામ, આચાર્યપદનિધિ, નિકાનેરમાં દીક્ષા-તોની સંખ્યા, ૭ વ્યસન, ૭ વરદાન—વર દેનારા, નિષિદ્ધ વિહારક્ષેત્રો, ચમત્કારો વગેરે ઘણી બાબતોમાં એકમતના નથી એટલે સત્ય શું અને કલ્પિત શું તેનો નિર્ણય થઈ શકે તેમ નથી.

બાલક સોમચંદ્રને ૯ વર્ષની વયે દીક્ષા આપી. મુનિ સોમચંદ્ર પહેલે દિવસે ગુરુભાઈ પં૦ સર્વદેવગણિ સાથે સ્થાંડિલે ગયા અને ત્યાં તેણે ઘાસના તાજાં ઊગેલા અંકુરઓને ઉખેડી નાખ્યા. પં૦ સર્વદેવે તેને ઠપકો આપતાં જણાવ્યું કે, આણું કરીશ તો તારો સાધુવેશ લઈ લઈશું. બાલ મુનિએ પોતાની ભૂલની માફી ન માગતાં સામે કડક જવાબ વાળ્યો કે, ‘મારી ચોટલી લાવો અને તમારો વેશ લઈ લો.’ પં૦ સર્વદેવે જોયું કે બાલક હાજરજવાળી છે. (—ગણધરસાધીશતક-વૃત્તિ)

ભાવડાગચ્છના આચાર્યે મુનિ સોમચંદ્રને પંચિકેાનું જ્ઞાન આપ્યું. આં અશોકચંદ્રે વડી દીક્ષા આપી. આં હરિશ્ચિંહે સિદ્ધાંત અને મંત્રપાઠ શિખવ્યો.

આં દેવભદ્રે સં૦ ૧૧૭૬ માં ચિત્તોડમાં મુવિહિત આં જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય પં૦ જિનવલ્લભને આચાર્યપદ આપ્યું હતું. તેમણે છ કસ્યાણકની પ્રરૂપણા કરી હતી તે પછી તેઓ માત્ર છ મહિના છવીને કાળધર્મ પામ્યા હતા.

તેમને જિનશેખર વગેરે શિષ્યો હતા, પણ તે મેધુર સ્વભાવના હશે, ‘ગુરુની ઝુંખેશને વેગ આપે એવા નહીં હોય એટલે આં જિનવલ્લભની પાટે કોણ બેસે એ પ્રશ્ન ઊભો થયો. દરમિયાન મુનિ સોમચંદ્ર વિહાર કરી ચિત્તોડે આવ્યા. તેમને પાટે બેસાડવાની વાત ચાલી, પરંતુ આચાર્યના શિષ્યોને બદલે બીજાને પાટે બેસાડવાનો પ્રશ્ન વિકટ હતો. ઝગટો ધર્મ જવાનો લય પણ હતો. આચાર્ય પહલી માટે ત્રણ મુદ્દર્તો લેવાયાં હતાં, એમાં જેમવિલંબ થાય તેમ લાલ હતો. અતિ મુવિહિત આં દેવભદ્રે ત્રીજા મુદ્દર્તમાં સં૦ ૧૧૬૯માં વૈશાખ વદિ ૬ (વૈશાખ સુદિ ૧, વૈશાખ સુદિ ૧૦)ની સાંજે સધ્યા સમયે ગોરજ લગ્નમાં મુનિ સોમચંદ્રને આં જિનદત્તસૂરિ નામ આપી આં જિનવલ્લભની પાટે સ્થાપન કર્યા. ‘વૃદ્ધાચાર્ય પ્રજાધાવત્રી’માં લખ્યું છે કે, ‘આચાર્યપદ બલોરમાં બીજા મુદ્દર્તમાં થયું હતું.’ તેમનો રંગ કાળો હતો અને શરીર કીંગણ હતું.

એક દિવસે આં જિનદત્તે કડક ઢાંચે કામ લીધું, એટલે ઉપ-

સ્થિત આચાર્યોએ તેમને ગચ્છ બહાર કર્યા અને આં જિનવદ્દલભના શિષ્યોએ તેમને અમાન્ય રાખી પંચ જિનશેખરને આચાર્ય બનાવી સ્વતંત્ર સંઘાડો ચલાવ્યો, જે ‘મધુકરગચ્છ’ નામથી બહાર થયો.

આં જિનદત્ત જ્યોતિષના અભ્યાસી હતા. તેમણે હિમત ન હારતાં ઉત્તરમાં વિહાર લખાવ્યો. સં. ૧૧૭૦ માં નાગોરમાં પ્રવેશ કર્યો. અહીં ધનદેવ નામે શેઠ રહેતો હતો. તે આં જિનવદ્દલભનો ભક્ત હતો. તેણે ભંડેર નેમિનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું હતું. તેણે આં જિનદત્તને “આચતન, અનાચતન, વિધિમંદિર, અવિધિમંદિર વગેરે ચર્ચાઓ” તથા દેવા વિનંતિ કરી હતી, પણ આચાર્યશ્રીએ તેનો આદર ન કર્યો. આચાર્યે બિકાનેર જઈ શાંતિસ્તોત્ર પાઠથી મરકીનો ઉપદ્રવ દૂર કરાવ્યો. આથી તેમને બિકાનેરમાંથી ઘણા સાધુ-સાધ્વીઓનો લાભ થયો.^૧ તેમણે નારનોલની એક બાલવિધવાને ચૈત્યવાસી સાધ્વીઓની શિષ્યા બનાવી હતી, તેને નવી બનેલી સાધ્વીઓ સોંપી અને તેને મહત્તરપદ આપ્યું. ઘણા ચૈત્યવાસી યતિઓને પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા. તેમણે મુલતાન જઈ ત્યાંના ચૈત્યવાસીઓને પોતાના શ્રાવક બનાવ્યા. તેમને સંપત્તિ બનાવવા માટે મકરાણામાં સાતે શુદ્ધિથી શુભ લક્ષમાં એક પવિત્ર જિનપ્રતિમા તૈયાર કરાવી, પણ તેને મુલતાન લાવતાં વચમાં નાગોરમાં જ એક ચૈત્યવાસી આચાર્યે તે પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરી નાખી. આથી મુલતાનનો લાભ નાગોરને મળ્યો. વળી, તેમણે શ્રાવકોને ભટનેરાના દેરાસરની માણિ-ભદ્ર ચક્ષુની પ્રતિમા લાવવા માટે મોકલ્યા. મુલતાની શ્રાવકો એ પ્રતિમાને ચોરી લાવ્યા, પણ તે પ્રતિમા પંજાબની નદીઓમાં જ રહી ગઈ. આં જિનદત્તે મુલતાનથી ત્યાં જઈ પાંચ નદીઓના કિનારે માણિભદ્ર ચક્ષુ, મુસલમાની પાંચ પીરો, સોમ વ્યંતર અને સીલેમા પહાડીનો ખોડિયો ક્ષેત્રપાલ (ખોડિયો હનુમાન) વગેરે દેવોની સાધના

૧. આ દીક્ષિતોની સખ્યા ચારે પદ્મવલીઓમાં જુદી જુદી બતાવી છે.

A અક્ષયપુત્રગણિત-૭૫, B ૫૦૦ સાધુ, C ૫૦૦ સાધુ અને ૭૦૦ સાધ્વીઓ

D ૫૦૦ સાધુ અને ૩૦૦ સાધ્વીઓ.

કરી અને તે પછી ૬૪ જોગણીઓને પણ સાધી હતી.

ખરતરગચ્છની પદાવલીઓમાં આ પીર-સાધના અને ખીજ ચમત્કારની વાતો ઘણા વિસ્તારથી આપી છે, જેમાં વાયડગચ્છના આઠ જીવદેવસૂરિ અને મરેલી ગાયત્રી ઘટના (પ્રક્રં ૩૪, પૃં ૫૪૬ થી ૫૫૬) તેમજ દાદા ધર્મઘોષસૂરિ અને સાપના ઝેરની ઘટના (પ્રક્રં ૪૬) વગેરે જેવા ચમત્કારો પણ સામેલ છે. એકંદરે તેમને મોટા ચમત્કારી પુરુષ તરીકે વર્ણવેલા છે.

આઠ જિનહત્તસૂરિ સં ૧૨૦૪માં પાટણમાં હતા ત્યારે એક ધનિકની સ્ત્રીએ જિનમંદિરમાં આશાતના કરી. આચાર્યશ્રીએ તે માટે સખત હોયે કામ લીધું અને સાથોસાથ સ્ત્રીઓને માટે જિનપૂજનો સર્વથા નિષેધ કર્યો. આ ઘટનાથી પાટણના સંઘમાં મોટો ખળભળાટ મચી ગયો. આચાર્યશ્રી તરત જ અગમચેતી વાપરીને ત્યાંથી નીકળી ગયા અને ઔષ્ઠિકી વિધાના બળે એકદમ-બલોર પહોંચી ગયા.^૧

એવો ઉલ્લેખ મળે છે કે, ગૂર્જરેશ્વર મહાગજા કુમારપાલે પાટણના જૈન સંઘની-મહાજનની અને પાટણના રાજ્યની એકતા ભેખ માંચ નહીં એટલા માટે નવી સામાચારીવાળા જૈન ગચ્છોને દેશવટો આપ્યો હતો. પાટણમાં પ્રવેશ તથા વચવાટ નિવાર્યો હતો. આથી પાટણના સંઘમાં શાંતિ પથગઈ ગઈ.^૨

મહોઠ જિનપાલની ‘યુગપ્રધાનાચાર્ય-ગુર્વાવલી’ના ઉલ્લેખથી સમજાય છે કે, આઠ જિનહત્તસૂરિ ગુજરાતથી બહાર ગયા તે પછી

૧. વેદાશ્રાવણકાલ (૧૨૦૪) ઔષ્ઠિકમઘ-ઔષ્ઠિકપક્ષ ।

(-રાજગચ્છપદાવલી, કુકુઆમતપદાવલી-વિરિધગચ્છ પદાવલીસંમદ)

૨. ખરતરગચ્છની પદાવલીમાં ક્રં સં આઠ હેમચંદ્રસૂરિ તથા ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાસના વિરોધમાં ખૂબી કનમ ચવાવી, તેનું આ જ કારણ દગે એ મચ્છોનો વિદાગ તેરમી સદીમાં ગુજરાતમાં મગતો નથી, તેનું પણ આ જ કારણ દગે. અચવગચ્છની પદાવલીમાં જણાવ્યું છે કે, આઠ જવસિંહ મદારાજ કુમારપાસની સમ્મતિ મેળવી પાટણમાં ગયા હતા.

(-જ્ઞાઓ, પ્રક્રં ૩૫, પૃં ૧૮૫)

પહેલવહેલાં આં જિનપતિ સંઘ સાથે ગુજરાતમાં તીર્થયાત્રા માટે આવ્યા પણ તેમણે યત્રુજય તીર્થની યાત્રા કરી નહીં; કેવલ ગિરનાર તેમજ ખંભાતની યાત્રા કરી હતી. આ યાત્રાવર્ણનમાં આં અકલ કે મારવો લોકોડિત્સ્યૂલમાપી (૫૦ ૩૬); આં તિલકપ્રભે ગૂર્જરાત્રાયાં ત્વં સિંહ ઇવ (૫૦ ૩૮), સાધુ શ્વેમંધરે ગૂર્જરાત્રામય્યે ભવતઃ સર્માયે ^૧(૫૦ ૩૯) વગેરે જે શબ્દો વાપર્યા છે તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ત્યારે ગુજરાતના જૈનોને માટે ખરતરગચ્છ અપરિચિત ગચ્છ જેવો બની ગયો હતો. આં જિનપતિ પછી જનતાને નવેસરથી ખરતરગચ્છ મળ્યો. ત્યાં સુધી તે દેશવટાની સ્થિતિમાં હોય એમ લાગે છે.

આં જિનહતસૂરિ ગુજરાત બહાર ગયા પણ તેઓ કાર્યક્ષમ હોવાથી તેમણે સં ૧૨૦૪ માં આં જિનવલ્લભે પ્રપ્તેલાં છ કલ્યાણકો, સ્ત્રીને જિનપૂજનો નિષેધ વગેરે માન્યતાઓને પ્રધાનતા આપી, નવા નિયમો બાંધી સ્વતાંત્ર ખરતરગચ્છ ચલાવ્યો અને તે દિવસથી

૧ ભાંડાશાસિક મંભવે—કપટવહુલા ગૂર્જરાત્રા કાર્પટિકગૂર્જરલોક ^૧.
(૫૦ ૪૩)

૨. અચવગચ્છના આં મહેંદ્રસૂરિલખે છે કે, આં જિનવલ્લભે ૬, આં જિનહતે ૨૫, આં જિનચદ્રે ૩, આં જિનપતિએ ૭ જેટલી નવી પ્રતિષ્ઠા થવાથી જેમાં છટ્ટું કલ્યાણક, સ્ત્રીને પૂજનો નિષેધ, મદિરમાં યુવાન વેશ્યાના નાચનો નિષેધ શ્રાવકની પ્રતિમાઓ બનાવવાનો નિષેધ, પોતાને યુગ-પ્રધાન પચીસમો તીર્થંકર, ત્રિભુવનગુરુ વગેરે મનાવવા, ગુરુ પ્રતિમાનો પ્રયાગ, તેના દ્રવ્યની વ્યવસ્થા, બીજા ગચ્છવાળાની કન્યા લેવા દેવાની મનાઈ, અખડ કુવનિર્માલ્ય નહોં, ૩ નવકાર અને ૩ કરેમિત્રંતેથી સામાયિક ઉચ્ચગું, માસકલ્પ વિચ્છેદ, દેવોનો કુલકુરી પદ, સાધુ ઉપધિ મર્યાદા વિચ્છેદ, દેહ-વસ્ત્રની સફાઈ વગેરે.
(—શતપદી ૫૬ : ૧૦૭)

આ ખરતરગચ્છની જેમ સં ૧૩૦૮ માં ઉપકેશગચ્છની ખરા તપા પક્ષ નામની સાખા નીકળી હતી (—આજુ ગ્રામીનલેખમંદોહ લેઃ : નં ૬૦)

દર્શાવ્યાં છે; જેમાં ખરતરગચ્છનો સાધુ પ્રાયઃ મૂર્ખ ન રહે, વચન-સિદ્ધિવાળો અને; સાધ્વી ઋતુમતી ન થાય અને દિલ્હીથી ઉપર-આગળ ગયેલો દ્રાવક ધનવાન અને વગેરે વરદાનોની નોંધ છે.

આં જિનદત્તેસૂરિએ એ પણ અભિવચન આપ્યું છે કે, “ખરતર-ગચ્છનો આચાર્ય દિલ્હી, અજમેર, ભરુચ, ઉજ્જૈન, મુલતાન, ઉચ્છનગર અને લાહોર એ સાત નગરોમાં જાય નહીં. ખાસ કારણે ત્યાં જાય તો રાતવાસો કરે નહીં, આહાર કરે નહીં.” સંભવ છે કે તે સમયે તે તે નગરોમાં બીજા ગચ્છોનું જોર વધુ હોય.

આં જિનદત્તે સં. ૧૨૧૧ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના રોજ બિકા-નેરમાં આં જિનશંદ્રને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યાં. ખરતરગચ્છમાં આચાર્યોનાં નામ પહેલાં ‘જિન’ શબ્દ જોડવાનું ત્યારથી ચાલુ થયું છે. તેમણે ૧૦ વાચનાચાર્ય અને ૫ મહત્તરાઓ જનાવી હતા. તેમણે ચૈત્યવાસી અને માહેશ્વરીઓને પોતાના જૈન જનાવ્યા હતા.

અર્થ—

તેમણે રચેલા અર્થો નીચે મુજબ જાણવામાં આવ્યા છે—

૧. ગણધરમાર્ધશતક, પ્રાકૃત ગાથા : ૧૫૦ (પાંત્રીશ આચાર્યો-ની સ્તુતિ)

૨. સંદોહદોલાવલી, પ્રાકૃત ગાથા : ૧૫૦

૩. ગણધરસપ્તતિ, પ્રાં ગાથા : ૭૦

૪. સર્વાધિષ્ઠાયિસ્તોત્ર, પ્રાં ગાથા : ૨૬

૫. મુગુરુપારતંત્ર્ય, પ્રાં ગાથા : ૨૧

૬. વિઘ્નવિનાગિસ્તોત્ર, પ્રાં ગાથા : ૧૪

૭. બ્યવસ્થાકુલક, પ્રાં ગાથા : ૬૨

૮. ચૈત્યવંદનકુલક, પ્રાં ગાથા : ૨૯

૯. પ્રાકૃતવિશિકા

૧૦. ઉપદેશરત્નાયન, અપભ્રંશ શ્લોક ૮૦

૧૧. કાલસ્વરૂપ, અપભ્રંશ શ્લોક ૩૨

૧૨. ચર્ચારી, અપ૦ ૨૬૦ ૪૭.^૧

એમના ઉપદેશથી તહુનગઢનો રાજા કુમારપાલ યાદવ (સં ૧૨૧૦ થી ૧૨૫૨) જૈન બન્યો હતો. (—ભારતીયવિદ્યા, ભાગ ૨, અંક : ૧)

આ આચાર્યના સમયમાં સં ૧૧૬૬ થી 'મધુકરગચ્છ' નીકળ્યો અને તેમાંથી આં અભયદેવના સમયે 'રુદ્રપદ્મીગચ્છ' નીકળ્યો.

‘યુગપ્રધાનાચાર્ય-ગુર્વાવલી’માં તેમનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૨૧૧ના અષાઢ વદિ ૧૧ ના રોજ થયો એમ જણાયું છે.

આં જિનદત્તસૂરિ ખરતરગચ્છના સ્થાપક, શાસક, પ્રથમ આચાર્ય, કાર્યક્ષમ ગચ્છનાયક અને દાદા હતા. તેઓ સં ૧૨૧૧ ના અષાઢ સુદિ ૧૧ ના દિવસે અજમેરમાં સ્વર્ગવાસી થયા. શ્રાવકોએ તે સ્થાને સમાધિસ્તૂપ બનાવ્યો, જેની પ્રતિષ્ઠા સં ૧૨૨૧ માં આં જિનચંદ્રસૂરિએ કરી હતી. આં જિનપતિસૂરિએ સં ૧૨૩૫ માં અજમેરમાં ચોમાસુ કર્યું અને આં જિનદત્તસૂરિના સ્તૂપની મોટા મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરી.

તેમના અગ્નિસંસ્કારનું અગ્રણ્ય સ્થાન ભૂલાઈ જવાથી અજમેરના જૈનોએ ખીજે સ્થાને ભં પાર્શ્વનાથનું દેરાસર તથા દાદાવાડી બનાવ્યાં છે, જે આજે વિદ્યમાન છે.

૪૦. મણિધારી જિનચંદ્ર—તેમનો સં ૧૧૬૭ ના ભાદરવા સુદિ ૮ ના રોજ જન્મ, સં ૧૨૧૮ ના ફાગણ વદિ ૮ ના રોજ અજમેરમાં (દિલ્લીમાં) દીક્ષા, સં ૧૨૧૧ (૧૨૦૫ ?)ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના રોજ બિકાનેરમાં આચાર્યપદ અને સં ૧૨૨૩ ના બીજા

૧ આં જિનકુશલે મં ૧૩૮૩ માં ચૈત્રવદનકુવાની વૃત્તિ ૪૪૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ રચી. ૫૦ મુનિમણિએ ગણધરસાધ્વસનકની જુદ્દવૃત્તિ મં ૧૨૬૫) ની ૫૦ કનકચંદ્રમણિકા જુદ્દવૃત્તિ, આં જિનેશ્વર સિધ્ધ ઉપાં ૫૬-મંદિરે લઘુવૃત્તિ મં : ૨૩૮૦, ૫૦ ચારિત્રસિદ્ધે ‘અંતર્ગત પ્રકરણ’ રચ્યું છે. ઉપાં જિનપાલે મં ૧૨૬૪ માં ચર્ચારીની વૃત્તિ, સં ૧૨૬૨ માં ઉપદેશ-રસાયનની વૃત્તિ, ઉપાં સુરપ્રભે ‘કાવ્યસ્વરૂપ’ની વૃત્તિ અને ૫૦ પ્રભાવચંદ્રે સં ૧૩૨૦ માં સંદેહોદ્ઘાવણીની જુદ્દવૃત્તિ રચી છે.

ભાદરવા વદિ ૧૪ ના રોજ દિલ્હીમાં સ્વર્ગવાસ થયો.

તેમના પિતાનું નામ રાસલ અને માતાનું નામ દેહલુદેવી હતું. તેમને આં જિનદત્તે પોતાના હાથે આચાર્યપદવી આપી પોતાની પાટે સ્થાપ્યા હતા. તેમણે જોડિયા ક્ષેત્રપાલની સાધના કરી હતી. તેમણે પૂર્વદેશની યાત્રા કરી પાછા ફરતાં રાત્ર મદનપાલની વિનતિથી 'ગુરુદેવનું' અભિવચન તોડી દિલ્હીમાં ચોમાસુ કર્યું અને (યોગિનીના છલથી) ત્યાં જ તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

તેમણે અતિબલ નામે અધિષ્ઠાયક સ્થાપ્યો હતો. તેમના પોતાના કપાળમાં મણિ હતો. કોઈ શ્રાવકની ગફલતથી એક વિદ્યાસિદ્ધ યોગી તેમનો મણિ ઉપાડી ગયો. તેમની માંડવી મુકરર સ્થાને ન પહોંચતાં વચમાં મરઘટમાં (મસાણામાં) ઉતારવાથી વચમાં જ રહી એટલે શ્રાવકોએ તેમનો ત્યાં જ અગ્નિસંસ્કાર કર્યો અને તે સ્થાને સ્તૂપ બનાવ્યો. જોડિયા ક્ષેત્રપાલ ત્યાં પરચા પૂરતો હતો. પાછળથી સ્તૂપની ચરણપાદુકા ચુસલમાનોએ ઉપાડીને ફેંકી દીધી અને ત્યાં ખાડો બનાવી મૂક્યો છે, તેની પૂજા ભક્તો કરે છે. આ સ્તૂપ ખરતરગચ્છમાં ચમત્કારી મનાય છે. સં. ૨૦૧૩ ના આસો વદિ ૧૧ ને શનિવાર તા. ૧૬-૧૦-'૫૭ અને આ. ૧૦ અમાસ છુધવાર તા. ૨૩-૧૦-'૫૭ના રોજ ત્યાં ચોરી થઈ ત્યારથી ચમત્કાર મનાતો નથી.

એ સમયથી ખરતરગચ્છમાં ફરેક ચોથી પાટે 'જિનચંદ્રસૂરિ' નામ રાખવાનો પ્રચાર શરૂ થયો છે.^૧

તેમના શિષ્ય ઉપા. જિનમતે સં. ૧૨૧૫ માં 'રાક્ષસકાવ્ય'ની ટીકા રચી છે. તેમણે આં જિનપતિને ઉપા. પદ્મમલ સાથેના 'ગુરુકાવ્યાબ્દક'ના શાસ્ત્રાર્થમાં બહુ મદદ કરી હતી. ઉપા. જિનમતનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૪૨ માં થયો હતો.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૩૫, પૃ. ૧૪૩, ક્રમાંક : ૨૩૯)

૧. જોડિયાક્ષેત્રપાલસ્તવસ્તુપેઠિચિત્રાતા । તુર્થે તુર્થે પદ્મે ધીજિનચન્દ્રસૂરિનામ

સ્થાપનમ્ ॥

(—સં. ૧૭૧૧ની ખરતરગચ્છ પદ્મવધી)

આં જિનપતિસૂરિ—

તત્પદે શ્રીજિનપતિસૂરિજ્ઞેઽથ પદ્મલિહ્વી યઃ ।

શ્રીસંઘપટ્ટકમલં વિવૃત્ય ચક્રે વુધાશ્વર્યમ્ ॥૬॥

(—અભયકુમારચરિત્ર-પ્રશસ્તિ)

વામિનાં ચ ગિરોત્ત્ત્વં વન્દે મર્ત્યેશ્વરસ્તુતમ્ ।

મક્ત્યા સુમેઘસાં ધુર્ય શ્રીમજ્જિનપતિગુરુમ્ ॥

તેઓ બિકાનેરના શાં યશોવર્ધન માદહુ અને સૂહવદેના પુત્ર હતા. તેમનું નામ નરપતિ હતું.

તેમનો સંં ૧૨૧૦ ના ચૈત્ર વદિ ૮ ના રોજ મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ થયો હતો. સંં ૧૨૧૮ ના ફાગણ વદિ ૮ (સંં ૧૨૧૭ ના ફાગણ સુદિ ૧૦) દિલ્હીમાં દીક્ષા થઈ હતી, સંં ૧૨૨૩ ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ના રોજ બખ્ષેરકમાં આં જયદેવના હાથે આચાર્યપદ, સંં ૧૨૭૭ ના અષાઢ સુદિ ૧૦ (સંં ૧૨૭૮ ના માહ સુદિ ૬)ના રોજ પાલનપુરમાં સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

તેમણે ૩૬ વાદ જિત્યા હતા.

તેમણે આસપુરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી ત્યારે મણિવાળા યોગીએ જિનપ્રતિમાનું સ્તાંભન કર્યું હતું. આથી તેમણે વાસદેવ નાળી તે સ્તાંભન દૂર કર્યું હતું. આ કારણે યોગી પણ તેમનો ભક્ત બની ભાલ-મણિ તેમજ સ્તાંભિનીવિદ્યા આપીને ચાલતો થયો. આચાર્યે તે વિદ્યા ગ્રહણ ન કરી.

ખેડનો મંત્રી ઉદ્ધરણુ સાધર્મિકોને વચ્ચદાન વગેરે ધાણું દાન આપતો હતો. તેણે નાગોરમાં દેરાસર બંધાવ્યું, તેની પ્રતિષ્ઠા આં જિનપતિએ કરી, અને તે કુટુંબને ખરતરગચ્છનું ભક્ત બનાવ્યું. મરોડના નેમિચંદ્ર ભંડારીનો પુત્ર અંબડ (દેવદત્ત) દીક્ષા લેવાને તૈયાર થયો ત્યારે ભંડારીએ આં જિનપતિની પરીક્ષા કરી તેમને પોતાનો પુત્ર સોંપ્યો.

તેમણે સંં ૧૨૩૩ માં કલ્યાણનગરમાં બિકાનેરના શાં માન-દેવે ભરાયેલ ભં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી. (—વિવિધતીર્થકલ્પ)

આં વાદિદેવસૂરિએ સં૦ ૧૧૯૯ના ક્ષાં સુ૦ ૧૦ દિને ક્ષ્લોધિમ તીર્થની સ્થાપના કરી ત્યારે ત્યાં ખરતરગચ્છનું વિધિચૈત્ય નહોતું તેથી આં જિનપતિએ સં૦ ૧૨૩૪ માં ક્ષ્લોધિમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથનું નવ ખરતરગચ્છીય ચૈત્ય બનાવ્યું.

તેમણે સં૦ ૧૨૪૮ લગભગમાં આસાવલ, કણ્ણવિતી નગરમાં ઉદયનવિહારના ચૈત્યવાસીઓએ પ્રતિષ્ઠા કરેલ જિનબિંબોને અપૂર્ણનીય કરાવી ચર્ચા બીધી કરી. આ ચર્ચાએ મોટું રૂપ પકડ્યું. એ અંગે અંથો બન્યા અને સં૦ ૧૨૪૮માં કણ્ણવતીમાં શાસ્ત્રાર્થથયો. આં વાદિદેવસૂરિના સંતાનીય આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ આ અંગે ‘વાદસ્થલ’ નામે અંથ રચ્યો અને આં જિનપતિએ તેના ઉત્તરમાં ‘પ્રબોધ્યવાદસ્થલ’ નામે અંથ બનાવ્યો. એ સિવાય તેમણે ચમકમચયતુર્વિંશતિજિનસ્તવન શ્લોક ૩૦, તીર્થમાલા, પંચલિંગીપ્રકરણ વિવરણ અને સંઘપટ્ટકની બૃહત્ ટીકા રચી. આં જિનભદ્રના પરિવારના પં૦ હર્ષરાજે આના આધારે સંઘપટ્ટકની નાની ટીકા બનાવી છે.

આં જિનપતિના ઉપદેશથી મરોઠના શેઠ આશાપાલ ધર્મટની પત્ની શુપમણિએ સં૦ ૧૨૮૨ માં ‘અનેકાર્થઅભિધાનકોશ’ લખાવ્યો.

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ: ૮)

તેમણે સં૦ ૧૨૪૪ માં પુનમિયા આં અકલકંઠેવ સામે સાધુ સંઘ કઢાવી સાથે વ્તય એવું નિરૂપણ કર્યું.

ઉપકેશગચ્છના ઉપાં પદ્માપ્રભે અજમેરમાં વિસલરાજની સભામાં સં૦ ૧૨૩૯ માં આં જિનપતિને ‘ગુરુ કાવ્યાષ્ટક’ અંગેના વાદમાં હરાવ્યા. તે પછી પણ તે બંને વચ્ચે બીજી વખત પણ શાસ્ત્રાર્થ થયો હતો.

(—ઉપકેશગચ્છ પદ્માવલી, પ્રક૦ ૧, પૃ૦ ૨૮,

જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૩૯)

આં જિનપતિએ ખરતરગચ્છને વ્યવસ્થિત રૂપ આપ્યું, તેથી ખરતરગચ્છના પદ્માવલીકારે તેમને—વિધિનમોમણિ: ॥૬૨॥, સરતરગચ્છ-સૂત્રધાર:, ગચ્છસૂત્રાણાં સૂત્રધાર:, ગચ્છસામાચારીપ્રવર્તક, પર્મસત્રેયી વગેરે વિગ્રેખજોથી નવાળે છે.

આ સમયે ખરતરગચ્છમા સગોત્રી ૫૪૦ આચાર્યો હતા આં જિનપતિના ઘણા શિષ્યો વિદ્વાન હતા તે પૈકી કેટલાકની માહિતી નીચે મુજબ છે—

(૧) મહોં જિનપાલ—તેમણે સં ૧૩૦૫ ના અષાઢ સુદિ ૫ ના રોજ ‘યુગપ્રધાનાચાર્ય ગુર્વાવલી’ (અં ૨૦૧૨૪ ?), સં ૧૨૬૨ મા ‘પદ્મસ્થાનક વૃત્તિ, સનત્કુમારમહાકાવ્ય મટીઠ, સં ૧૨૬૨ મા ઉપદેશરસાયન વિવરણ, સં ૧૨૬૩ મા આં જિનવલ્લભસૂરિના દ્વાદશકુલકનુ વિવરણ, સં ૧૨૬૪ મા ચર્ચરી વિવરણ તથા સ્વપ્ન વિચારભાષ્ય’ બનાવ્યા છે તેઓ સં ૧૨૬૬ મા બલોરમા ઉપાધ્યાય બન્યા હતા

(૨) ૫૦ સુમતિગણિ—તેમણે સં ૧૨૬૫ મા ખલાતથી ધારા નલકચ્છક માડવગઢ સુધીના વિહારમા આં જિનદત્તાના ‘ગણુ ધરસાર્ધશતક’ની બૃહદ્વૃત્તિ રચી, જેનો પ્રથમ આદર્શ ૫૦ કનક ચદ્રે લખ્યો ૫૦ ચારિત્રસિદ્ધે તેના આધારે ‘ગણુધર અતર્ગત પ્રકરણ’ રચ્યુ અને ઉપાં સર્વરાજે (ઉપાં પદ્મમહિર ગણિએ) લઘુવૃત્તિની રચના કરી

(૩) ૫૦ પૂર્ણલદ્ર—તેમણે સં ૧૨૭૫ મા ઉપામકદશાકથા, સં ૧૨૮૨ મા પાવનપુરમા અતિમુક્તકચરિત્ર, સં ૧૨૮૫ મા જેસલમેરમા ધન્ય શાલિલદ્રચરિત્ર (પરિં ૬), સં ૧૩૦૫ મા કૃત પુણ્યકચરિત્રની રચના કરી

(૪) આં સર્વદેવ—તેમણે ૫૦ પૂર્ણલદ્રને ધન્ય શાલિલદ્ર ચરિત્ર બતાવવામા સહાય કરી હતી અને સં ૧૨૮૭ મા જેસલમેરમા ‘સ્વપ્નસપ્તતિકા’ રચી છે તેમણે સં ૧૨૭૮ મા બલોરમા આં જિનેશ્વરને આચાર્યપદ આપ્યું હતું

(૫) ઉપાં સૂરપ્રભ—તેમણે ૫૦ પૂર્ણલદ્રના ‘ધન્ય શાલિલદ્ર ચરિત્ર’નું સશોધન કર્યું, કાલસ્વરૂપકુલકની વૃત્તિ રચી સ્તભનેશ પાર્શ્વ મ્તવન બનાવ્યું તેમણે ખલાતમા દિગ ખર વાદી ચમદ ડને હુગચો તથા પદબદ્ધ ‘બ્રહ્મકંપ’ રચ્યો ઉં ચદ્રતિલડને વિદ્યાન દવ્યાકરણ લખાવ્યું

૪૨ આં જિનેશ્વરસૂરિ—તેઓ મરોઠના નેમિચ દલ ડારી અને તેમની પત્ની લક્ષ્મીદેવીના અબ્બડ નામે પુત્ર હતા તેમનો સં ૧૨૪૫ ના માગશર સુદિ ૧૧ ના રોજ ભગ્ણી નક્ષત્રમા જન્મ થયો હતો. સં ૧૨૫૫મા જોડમા દીક્ષા થઈ ત્યારે તેમનું નામ મુનિ વીર પ્રભ રાખવામા આવ્યું. સં ૧૨૭૮ ના માહ સુદિ ૬ ના રોજ જાલોગમા આં સર્વદેવના હાથે આચાર્યપદવી થઈ ત્યારે આં જિનેશ્વર નામ રાખવામા આવ્યું અને સં ૧૩૩૧ ના આમો વદિ ૬ ના રોજ જાલોગમા અનશનપૂર્વક સ્વર્ગગમન કર્યું.

લગભગ ૩૩ વર્ષની ઉંમરે તેઓ આચાર્ય થયા પણ જ્ઞાનવાગા નહોતા આથી તેમને સરસ્વતી નદી ઓળગ્યા પછી પાટણમા પ્રવેશ કરતા પોતાની અજ્ઞતા માટે જોઈ થયો આથી પોતાનું મરણ થાય તો સારું એવો વિચાર પણ આવ્યો આ કારણે સરસ્વતી દેવીએ પ્રમત્ત થઈ તેમને વિદ્યાનું વસ્ત્રાન આપ્યું તેમણે પાટણમા જઈ—‘ઘર્હત્તો મગવત’ સ્તુતિ શ્લોક રચ્યો સરસ વ્યાખ્યાન આપ્યું આ ઘટનાનો ઉલેખ ‘યુગપ્રધાનાચાર્ય-ગુર્વાવલી’મા છે પણ અર્વાચીન ‘વૃદ્ધાચાર્ય પ્રણધાવલી’મા નથી.

ખગતરગચ્છના પદ્માવલીકારોએ આં જિનેશ્વરનું સ્થાન બિચુળનાવવા માટે ૬૦ મં આં હેમચંદ્રસૂરિ તથા જૂજેશ્વર કુમાર પાલ મહારાજના માટે મનગઢત ધર્માઓ ભેરી દીધી છે, જે વસ્તુ ‘યુગપ્રધાનાચાર્ય ગુર્વાવલી’મા કે ‘વૃદ્ધાચાર્ય પ્રણધાવલી’મા નથી વસ્તુતઃ પદ્માવલીકારો ગચ્છના ગગમા તબ્બાઈને ઐતિહાસિક નત્યેને મર્વથા ભૂલી ગયા છે આં જિનેશ્વરસૂરિ તો જૂજેશ્વર કુમારપાલના મગ્ન બાદ ઘણા વર્ષો વીંચ્યા પછી જન્મ્યા હતા અને બીજી તરફ આં જિનેશ્વરના ગિધ્યોએ ૬૦ મં આં હેમચંદ્રસૂરિના મર્યો ઉપર વિવગો રચ્યા છે, ત્યાર કમૂવ કરવું પડે કે, આં જિનેશ્વરના પતિ વારને ૬૦ મં હેમચંદ્રસૂરિ પ્રયે બહુમાન હતું.

સુદ્રપચ્વીય આં નોમનિ નકે ‘કુમારપાવદેવચરિત’ની રચના પણ કરી છે.

પાલનપુરમાં આં જિનેશ્વરસૂરિના ઘાંડાના બે ટુકડા થઈ ગયા, આથી તેમને લાગ્યું કે મારો ગચ્છ બે ભાગમાં વહેંચાઈ જશે, તો મારે મારા હાથે એની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ કે, બે ભાગલા પડે છતાં મોટું નુકસાન ન થાય. એટલે તેમણે પોતાની પાટે પોતાના હાથે બે આચાર્યો સ્થાપન કર્યા.

(૧) આં જિનસિંહસૂરિ સંં ૧૨૮૦ અને (૨) આં જિનપ્રબોધ-સૂરિ સંં ૧૩૩૧. (વૃદ્ધાચાર્ય-પટ્ટાવલી, પ્રં ૮)

આં જિનસિંહસૂરિ લાડણના શ્રીમાલી હતા. તેમનાથી સંં ૧૩૧૩ (૧ સંં ૧૩૩૧)માં ત્રીજો લઘુ અરતરગચ્છ નીકળ્યો, જેનું ખીજું નામ શ્રીમાલીગચ્છ પણ મળે છે.

આં જિનેશ્વરે સંં ૧૩૧૩ માં પાલનપુરમાં ‘શ્રાવકધર્મ-પ્રકરણ’ રચ્યું. ઉપાં લક્ષ્મીતિલકે સંં ૧૩૧૭ માં તેની ટીકા (પ્રં : ૧૫૦૦૦) રચી.

આ સાલમાં ભીમપટ્ટી (ભીલડિયા)માં ભં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બન્યું. સંં ૧૩૩૪ ના વૈશાખ વદિમાં ભીલડિયામાં ગણધર ગૌતમસ્વામીની પ્રતિમા બિરાજમાન કરવામાં આવી.

આં જિનેશ્વરે ‘ચમકમચ ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવન’ શ્લોકો ૩૧, તથા ‘પાર્શ્વનાથ જિનસ્તવન’ શ્લોકો ૨૧ની રચના કરી.

પંં સોમભૂતિએ સંં ૧૩૩૧માં ‘જિનેશ્વરસૂરિદીક્ષાસ’ બનાવ્યો છે.

આં જિનેશ્વરે જૈન સંંધને ઘણા વિદ્વાન શિષ્યો આપ્યા છે.^૧

(૧) ઉપાં વિવેકસમુદ્રગણિ—તેમનું ખીજું નામ ઉપાં વિવેક-સાગર હતું. શેઠ વાહડના પુત્ર બોહિત્ય, તેમના પુત્રે આં જિનેશ્વર પાસે દીક્ષા લીધી, જેઓ વિવેકસમુદ્ર નામથી વિખ્યાત થયા. તેમણે સંં ૧૩૦૪ ના વૈશાખ સુદિ ૧૪ ના રોજ દીક્ષા લીધી. સંં

૧ સૂરિજિનરત્ન રૂઢ વુદ્ધિસાગરસુધીરમરકીર્તિ. કવિ: પૂર્ણકલશો વુધ્. ।

જો પ્રબોધેન્દુગચ્છ-લક્ષ્મીતિલકો પ્રબોધેન્દુમૂર્ત્યાર્દયો યદ્વિનેયા: ।

(—શ્રીઅરચનિકકૃત સરકૃત્ત્વપાત્રવટિ પ્રશસ્તિ)

૧૩૨૩ મા જોસલમેરમા વાચનાચાર્યપદ મળ્યું સં ૧૩૪૨ ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના રોજ બલોગમા આં જિનચ દ્રના હાથે ઉપાધ્યાયપદ અને સં ૧૩૬૬ ના જેઠ સુદિમા સ્વર્ગગમન થયું હતું તેમણે જ આં કુશલસૂરિને લણાવ્યા હતા, તેમજ પદવી અપાવી હતી ઉપાધ્યાયે ‘પ્રત્યેકબુદ્ધચરિત્ર, પિતા બોહિત્થની વિનતિથી અભાતમા દિવાળીના દિવસે નરવર્મચરિત્ર (સર્ગ ૫, અં ૫૪૨૪) અં ૧૩૩૪ના પ્રથમ કાંતિક સુદિ ૧૫ ના રોજ જોસલમેરમા પુણ્યસાગ્ર કથા’ (અં ૩૪૭) રચ્યા છે, તેમણે ‘વિવેકમાગર સમ્યક્ત્વાવકાર’ અથવા પણ રચના કરી છે તેમની પુણ્યસાગ્ર કથાનું સંશોધન આં જિનપ્રબોધે કર્યું હતું

સં ૧૫૧૮ મા તપાગચ્છમા આં મોમસુદરસૂરિના શિષ્ય પં ૧૦ વિવેકસમુદ્રગણિ નામે હતા (અં ૫૦)

(૨) વાં પૂર્ણવશગણિ—તેઓ આં જિનેશ્વરના દીક્ષાશિષ્ય અને આં જિનગ્તના વિદ્યાશિષ્ય હતા તેમણે સં ૧૩૦૭ મા કં ૫૦ આં હેમચ દ્રસૂરિના ‘પ્રાકૃત દ્વયાશ્રયમહાકાવ્ય’ની વૃત્તિ (અં ૧૫૦૦) રચી, જેનું શુરુભાઈ ઉં લક્ષ્મીતિલકે સંશોધન કર્યું હતું વાચકશ્રોત્રે યત્ન મત્રવાળું ‘મત્તલન પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ (શ્લોક ૩૭) સ્વોપસ વૃત્તિ સાથે રચ્યું હતું

(૩) ઉપાં લક્ષ્મીતિલક—તેઓ ઉપાં જિનગ્ત પાસે વિદ્યા લણ્યા હતા તેમણે ઉપાં અભયતિલક વગેરેને લણાવ્યા હતા સં ૧૩૧૭ મા ‘શ્રાવકધર્મપ્રકરણ’ની ટીકા (અં ૧૫૦૦૦) રચી તથા સં ૧૩૧૧ મા ‘પ્રત્યેકબુદ્ધચરિત્રમહાકાવ્ય’ (સર્ગ ૧૭)ની રચના કરી

(૪) ઉપાં અભયતિલક—તેઓ આં જિનેશ્વરના દીક્ષાશિષ્ય અને ઉપાં લક્ષ્મીતિલકના વિદ્યાશિષ્ય હતા તેમણે ઉપાં લક્ષ્મીતિલક પાસે ન્યાયનો અભ્યાસ કર્યો હતો સં ૧૩૧૭ મા પાવનપુરમા આં હેમચ દ્રસૂરિના ‘મમ્કૃત દ્વયાશ્રય મહાકાવ્ય’ (સર્ગ ૨૦)ની વૃત્તિ (અં ૬૦૦૦) રચી તેમણે ‘ન્યાયાવકાર’નું દ્રિષ્ટન (અં ૫૪૦૦૦) રચ્યું, જે ૧ અક્ષપાદનું ન્યાયનક, ૨ વાન્યાયનભાષ્ય,

૩. ભારદ્વાજનું વાર્તિક, વાયરૂપતિની તાત્પર્ય ટીકા, ૪. ઉદયનની ન્યાય-તાત્પર્યપરિશુદ્ધિ અને ૫. શ્રીકંઠની ન્યાયાલંકારવૃત્તિ—એ ઉત્તરોત્તર પાંચ ગ્રંથો પર પંચપ્રસ્થ ન્યાયતર્કની વ્યાખ્યા છે. આ પંચપ્રસ્થ લેખનની પ્રશસ્તિ આં જિનેશ્વરના શિષ્ય કવિ કુમારે રચી છે. ઉપાં અભયતિલકે ઉપાં ચંદ્રતિલકના ‘અભયકુમારચરિત્ર’નું સંશોધન કર્યું અને ઉપદેશમાલાની બૃહદ્વૃત્તિની પ્રશસ્તિ બનાવી.

(૫) ઉપાં ચંદ્રતિલક—તેઓ પંં નેમિચંદ્ર ગણિ પાસે સામાયિકશ્રુત લખ્યા, પળાયા. મુનિ !સર્જસેન પાસે ‘પ્રભાણિ’ શીખ્યા. આં જિનેશ્વરના શિષ્ય વાયનાયાર્ય ગુણભદ્ર પાસે ‘પંજિકા’ શીખ્યા. સૂરપ્રભ પાસે ‘વિદ્યાનંદ વ્યાકરણ’^૧ લખ્યા. ત્રૈવેદ આં વિજયદેવસૂરિ પાસે ન્યાય લખ્યા અને મહોં જિનપાલ પાસે ‘નંદીસૂત્ર’ વગેરે મૂલ આગમ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. અંલવ છે કે તેમનું દીક્ષાનામ સોમકીર્તિ હશે. તેમણે સંં ૧૪૧૧ માં પાટણમાં સ્વતંત્ર પંજિકા લખી છે.

તેમણે સંં ૧૩૧૨ માં ખંભાતમાં ‘અભયકુમારચરિત્ર’ (અંં : ૬૦૩૬) રચ્યું, જેનું સંશોધન ઉપાં લક્ષ્મીતિલક તથા ઉપાં અભયતિલકે કર્યું હતું. અમરકીર્તિ કુમાર કવિએ ‘અભયકુમારચરિત્ર’ની પ્રશસ્તિ બનાવી છે.

(૬) મુનિ સૂરપ્રભ.

(૭) મુનિ ધર્મતિલક—તેમણે સંં ૧૩૨૨ માં ‘ઉદ્ભાસિક-સ્મરણ-ટીકા અને અજિતશાંતિસ્તવન-ટીકા’ રચ્યાં છે.

(૮) આં જિનરત્ન—તેમણે ‘નિર્વાણલીલાવતીસૂત્ર, તેની વૃત્તિ, સિદ્ધાંતરત્નિકા-વ્યાકરણસૂત્ર, તેની વૃત્તિ અને ન્યાયવિલાસ રચ્યાં છે. તેમણે ઉપાં પૂર્ણકલશ અને ઉપાં લક્ષ્મીતિલકને લખાવ્યા હતા.

૧. વિદ્યાનંદ વ્યાકરણ એ મળે છે—

(૧) કાત્યવનું બીણું નામ વિદ્યાનંદ. (જૂઓ, પ્રકં ૪૦, પં ૪૩૪)

(૨) તત્ત્વજ્ઞના અં દેવેન્દ્રસૂરિના પ્રથમ પદ્ધતિ અં વિદ્યાનંદસૂરિએ

પણ ‘વિદ્યાનંદ વ્યાકરણ’ બનાવ્યું હતું. (—યુગાંતરી સ્તોં ૧૭૧, પ્રકં ૪૬)

પંચમ પ્રબોધચંદ્ર ગણિની ‘સંદોહદોલાવલી’ની જૂહદ્વૃત્તિના સંશોધનમાં મદદ કરી હતી.

(૯) પંચમ પ્રબોધચંદ્ર ગણિ—તેઓ પંચમ પદ્મદેવ પાસે વ્યાકરણ, સાહિત્ય, ઉપાંગ ગુણલક્ષ્ય પાસે ‘કાતાંત્ર-પંજિકા’, આંગ વિજયદેવ પાસે ન્યાય, ઉપાંગ જિનપાલ પાસે આગમ શીખ્યા હતા. તેમણે મં. ૧૩૦૧ માં ‘સંદોહદોલાવલી’ની જૂહદ્વૃત્તિ રચી છે. ઉપાંગ લક્ષ્મી તિલક, ઉપાંગ જિનરત્ન અને ઉપાંગ ચંદ્રતિલકે તેનું સંશોધન કર્યું હતું.

(૧૦) પ્રબોધમૂર્તિ—(જૂઓ પ્રકં ૪૦ માં નં. ૪૩ ના આંગ જિનપ્રબોધસૂરિ.

(૧૧) ઉપાંગ દેવમૂર્તિ—તેમણે ઉપાંગ હેમપ્રભની ‘પ્રશ્નોત્તર-રત્નમાલા’ની પ્રશસ્તિ રચી છે.

(૧૨) ઉપાંગ ગુણસુદ્ર ગણિ—તેઓ મોટા વિદ્વાન હતા.

(૧૩) કવિ કુમાર અમરકીર્તિ—તે વિદ્વાન હતા. ગ્રંથોનું સંશોધન સારી રીતે કરી શકતા હતા. તેમણે ઉપાંગ અભયતિલક ગણિના પચ્ચત્તર વ્યાખ્યાની પ્રશસ્તિ યનાવી હતી. ઉપાંગ ચંદ્ર તિલકના ‘અભયકુમારચરિત્ર’ની પ્રશસ્તિ યનાવી હતી.

(૧૪) જગદુ—તેમણે (સં. ૧૨૭૮ થી ૧૩૩૦ ના ગાળામાં) ‘સમ્યક્ત્વમાર્ગ-ચઉપદ્ધિ’ રચી છે.

(—જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પારા : ૬૦૭)

*

(૩) લઘુખરતરગચ્છ—શ્રીમાલીગચ્છ

આંગ જિનેશ્વરના મુખ્ય પદ્મધર અને શ્રીમાલીગચ્છના પ્રથમ આંગ જિનસિંહરચિત પદ્માવલી આ પ્રકારે મળે છે—

૪૨. આંગ જિનેશ્વરસૂરિ—સ્વર્ગવાસ સં. ૧૩૩૧.

૪૩. આંગ જિનસિંહસૂરિ—તેઓ લાડલુના શ્રીમાળી હતા. તેઓ પદ્માવલીનો મંત્ર પામ્યા. સં. ૧૨૮૦ માં ગુરુજીના હાથે આચાર્ય થયા. તેમનાથી મં. ૧૩૩૩ (સં. ૧૩૩૧)માં ‘લઘુ ખરતર-ગચ્છ’ નીકળ્યો, જેનું જીજ્ઞુ નામ શ્રીમાલગચ્છ પણ છે.

તેમણે ગુરુની આજ્ઞા લઈ શ્રીમાલીઓના પ્રદેશમાં વિહાર કર્યો. અહીં તેમને ઘણા શિષ્યો થયા. તેમણે હીલવાંડીના સુહડપાલને દીક્ષા આપી અને સં. ૧૩૪૧ માં આચાર્યપદ આપ્યું. પદ્માવતીનો મંત્ર, જે પોતાને સિદ્ધ થતો નહોતો તે પણ તેમને આપ્યો. તે પછી તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા. (—વૃદ્ધાચાર્ય પ્રબંધાવલી, પ્ર૦, ૬)

૪૪. આં જિનપ્રભસૂરિ—હીલવાડીમાં તાંબી ગોત્રના શેઠ મહીધરને રત્નપાલ નામે પુત્ર હતો. રત્નપાલને ખેતલદેવીથી પાંચ પુત્રો થયા. એ સૌમા વચેટ સુહડપાલ હતો. આં જિનસિંહે શેઠ પાસેથી તેને માગી લીધો ને સં. ૧૩૨૬ માં તેને દીક્ષા આપી. સં. ૧૩૪૧ માં કિલવાણા નગરમાં તેમને આચાર્યપદ આપ્યું અને આં જિનપ્રભ નામ આપી પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા, તેમજ પદ્માવતીનો વિદ્યાપાઠ પણ આપ્યો.

આં જિનપ્રભસૂરિએ પદ્માવતીદેવીની વિધિપૂર્વક સાધના કરી, તેથી દેવીએ પ્રસન્ન થઈ તેમને વરદાન આપ્યું. આચાર્યશ્રીએ દિલ્હી જઈ ધાગધર બેઠો દ્વારા મહમુદ તઘલક (સં. ૧૩૮૨ થી ૧૪૦૭) બાદશાહને ઉપદેશ આપી પોતાનો ભક્ત બનાવ્યો અને જૈનધર્મની મોટી પ્રભાવના કરી. તેમણે દિલ્હીમાં ઘણા ચમત્કારો બતાવ્યા હતા.

એક દિવસ જ્યારે આચાર્યશ્રી સ્થંડિલ જતા હતા ત્યારે મુસલમાનોએ તેમને પથ્થર માર્યા પણ તે પથ્થર આપોઆપ મારનારાઓને વાગવા લાગ્યા. આચાર્યશ્રીએ બાદશાહની બેગમની વ્યતર પીડા દૂર કરી, આથી બેગમ તેમને પિતા તુલ્ય માનવા લાગી. કાશીના પંડિત રાઘવચેતને બાદશાહની વીંટી આચાર્યશ્રીના ઓઘામાં છુપાવી દીધી અને બાદશાહે જ્યારે મૌની જડતી લીધી ત્યારે તે વીંટી પંડિતજીની પાઘડીમાંથી નીકળી. આચાર્યશ્રીએ ચોસઠ યોગિનીઓને વ્યાખ્યાનવેળાએ પાટલા ઉપર થલાવી દીધી હતી. એક સાંઈ-ફકીરે બાદશાહની ચલામા પોતાની કુલહ(ટોપી) ઉડાડી આકાશમાં અદ્ધર ચડાવી દીધી આચાર્યશ્રીએ રજોહરણ—ઓઘો મોકલી તે મારફત ટોપીને નીચે ઉતારી દીધી. ફકીરે એક પનિહારીના ઘડાને

આકાશમાં થંભાવી દીધો. આચાર્યશ્રીએ તે ઘડાને ત્યાં ફેંડી નાખ્યું. પણ તેમાંના પાણીને ઘરફની જેમ ત્યાં જ થંભાવી રાખ્યું. તે પછી બાદશાહની વિનિતિથી તેને નીચે વરસાવ્યું. એક વાર બાદશાહ આચાર્યને પૂછ્યું કે, ‘આવતી કાલે મારે રાજપાટિકાએ જવાનું રસ્તો કયો હશે તે જણાવો.’ આચાર્યશ્રીએ એક ચળવળમાં ‘બંદર ધૂરજ’નો રસ્તો લખીને આપ્યો. બીજે દિવસે બાદશાહ તે ધૂરજ તોડીને રાજપાટીએ ગયો અને જ્યારે પેઢી ચળવળમાં વાંચી ત્યાં બાદશાહને આચાર્યશ્રી પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વર જેવા લાગ્યા. બાદશાહે મુસાફરીમાં એક વડને સાથે લઈ જવાની ઇચ્છા દર્શાવી ત્યારે આચાર્યશ્રીના હુકમથી (અને વિજયમત્રના પ્રભાવથી) વડવૃક્ષ બાદશાહ સાથે પાંચ કોશ સુધી ગયું અને આચાર્યશ્રીએ મનાઈ ફરમાવી ત્યારે તે વડ પાછો પોતાને સ્થાને આવી જીલો.

આં જિનપતિએ કલ્યાણનગરમાં સં. ૧૨૩૩ માં જે ૯૦ મહાવીરની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તે પ્રતિમાને મુસલમાનો ઉઠાવી લાવ્યા અને સં. ૧૩૮૫ માં દિલ્હીના બાદશાહી મહેલના પગથિયામાં ગોઠવી દીધી. તે પ્રતિમાને આં જિનપ્રભે બાદશાહ પાસેથી મેળવીને તેની કલ્યાણનગરમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. બાદશાહે તેની પૂજા માટે બે ગામ અર્પણ કર્યાં.

બાદશાહ શત્રુજય તીર્થની યાત્રાએ ગયો ત્યારે આચાર્યશ્રીએ રાધણ વૃક્ષમાંથી દૂધની વૃષ્ટિ કરાવી હતી. આચાર્યશ્રીએ આવા અનેક ચમત્કારો બતાવ્યા હતા.

તેમણે કલાલનો ધંધો કરતા ખડેલવાલોને તે ધંધો છોડાવી જૈન બનાવ્યા.

(—વૃદ્ધાચાર્ય પ્રબંધાવલી, પ્ર. ૧૦)

આં જિનપ્રભે સં. ૧૩૪૬ માં નાગેન્દ્રગચ્છીય આં મલ્લિવેણ પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમને ‘ધૂર્ણ સરસ્વતી’ અને ‘પ્રત્યક્ષ સરસ્વતી’ એમ બે બિરુદો મળ્યાં હતાં.

આં જિનપ્રભને એવી પ્રતિજ્ઞા હતી કે, હંમેશાં એાછામાં એાછી પાંચ નવી ગાથાઓ રચ્યા પછી જ આહાર લેવો. આથી તેમણે

રચેલા ઘણા ગ્રંથો અને સ્તોત્રો મળે છે.

૧. વિવિધતીર્થકંદપ (સંસ્કૃત-પ્રાકૃત) સંં ૧૩૨૭ થી ૧૩૮૬.
૨. કાતંત્ર-વિષ્ણુ-ટીકા, (અં : ૨૬૧) સંં ૧૩૫૨, દિલ્હી.
૩. સંસ્કૃત-દ્વયાશ્રયકાવ્ય (ત્રિષ્ટુકચરિત્ર), સંં ૧૩૫૬.
૪. વિધિપ્રપા, સંં ૧૩૬૩ ના આં સું ૧૦, અયોધ્યા.
૫. સિદ્ધાંત આગમરહસ્ય.
૬. સંદેહવિપોષધિ, સંં ૧૩૬૪, અયોધ્યા.
૭. ભયહરસ્તોત્ર-ટીકા, સંં ૧૩૬૫.
૮. ઉવસગ્ગહર-વૃત્તિ, સંં ૧૩૬૫, અયોધ્યા.
૯. અનિત-શાંતિ-વૃત્તિ, સંં ૧૩૬૫, અયોધ્યા.
૧૦. સમસ્મરણ વૃત્તિઓ, સંં ૧૩૬૫, અયોધ્યા.
૧૧. પંચપરમેષ્ઠિસ્તવ.
૧૨. સૂરિમંત્રપ્રદેશવિવરણ-(રહસ્યકંદપદ્રુમ)
૧૩. વીરસ્તુતિ-સ્વર્ણસિદ્ધિસ્તવાવચૂરિ, (અં : ૬૦) સંં ૧૩૮૦.
૧૪. સાધુ પ્રતિકમણ-વૃત્તિ, સંં ૧૩૬૪.
૧૫. સંસ્કૃત-પ્રાકૃતસ્તવનો-સ્તોત્રો.
૧૬. અપભ્રંશ ભાષાના ગ્રંથો-સ્તોત્રો.
૧૭. મહાનરેણામંધિ, સંં ૧૨૬૭.
૧૮. વચસ્વામીચરિત્ર, સંં ૧૩૧૬.
૧૯. નેમિનાથ મુનિસુવ્રત જન્મભાલિષેક.
૨૦. દ્વચક્ષરનેમિસ્તવ.
૨૧. પદ્માવતીચતુષ્પદિકા.

તેમણે આં જિનસેનના શિષ્ય આં મલ્લિષેણુને ‘ભૈરવપદ્માવતીકંદપ’ રચવામાં અને આં ઉદયપ્રસન્ના શિષ્ય આં મલ્લિષેણુને ‘સ્થાદ્વાદમંજરી’ રચવામાં મદદ કરી હતી.

મલધારગચ્છના આં રાજશેખર તેમની ‘ન્યાયકંદલી’ના વિદ્યાર્થી હતા એ જ આં રાજશેખરે ‘ન્યાયકંદલી-વૃત્તિ’ બનાવી અને આં સંઘતિલક પણ તેમની પાસે લખ્યા હતા.

પં૦ રવિવર્ધનગણિ લખે છે કે, આ૦ જિનપ્રભસૂરિ પાટણ પધાર્યા અને ત્યાં તપગચ્છના આ૦ સોમપ્રભસૂરિ જે પોપાળમાં વિરાજમાન હતા ત્યાં જિતર્યા. તેમણે કરેલ શામનપ્રભાવનાની આ૦ સોમપ્રભે પ્રશંસા કરી ત્યારે આ૦ જિનપ્રભસૂરિએ 'જણાંયુ' કે, 'અમે બાદ-શાહની સાથે રહીએ છીએ તેથી પરાધીન છીએ. તમે આરિત્રધર છો, તમારા જેવા વિદ્યમાન છે તેથી જ જૈનશાસનમાં આરિત્ર વર્તે છે.' બન્ને આચાર્યો વચ્ચે આટલો વાર્તાલાપ થયો અને બન્નેમાં પ્રેમ વધ્યો. આ૦ જિનપ્રભસૂરિએ પોપાળમાં ઉદરનો ઉપદ્રવ હતો તે મટાડ્યો. (—જિનપ્રભસૂરિકથા)

પં૦ આદિગુપ્ત 'સિદ્ધાંતસ્તવન'ની અવસૂચિમાં આ૦ જિનપ્રભસૂરિ માટે લખે છે કે—

યેન (જિનપ્રભસૂરિના)પ્રતિદિનં નમ્યસ્તોત્રાદિકરણાનન્તરમેવાહારમ્હઠા-મિમ્હેન નૈકાનિ સ્તોત્રાણિ વિરચિતાનિ । પદ્માવતીદેવીવચનાત્ તપાગચ્છ-મમ્યુદયવૃત્તં સમીદ્ય. શ્રીસોમતિલકસૂરયે (સં૦ ૧૩૭૩—૧૪૨૪) ૧૦૦ સ્તોત્રાણિ સમર્પિતાનિ ।

બીજો પણ ઉલ્લેખ મળે છે કે—

પદ્માવતીવચનતોડમ્યુદયં વિભાવ્ય

યત્ સૂરયે સ્તવનસપ્તગતીં સ્વકીયામ્ ।

સૂરિર્જિનપ્રમ ઉપપ્રદદે પ્રથાયૈ ।

સોડયં સતાં તપગગો ન કથં પ્રશસ્યઃ? ॥ (જૂઓ, પ્રક૦ ૪૮)

આ ઘટનાથી એ પણ તારવી શકાય છે કે, આ૦ જિનપ્રભસૂરિને તપાગચ્છ ઉપર ઘણો પ્રેમ હતો.

મલધારગચ્છીય આ૦ રાજશેખરે આ૦ જિનપ્રભ પાસે 'ન્યાય-કંદલી'નો અભ્યાસ કર્યો હતો.

આ૦ જિનપ્રભની પાટે આ૦ જિનદેવસૂરિ થયા.

૪૫. આ૦ જિનદેવ—તેમણે કે કાલકાચાર્ય-કથા અને હૈમીનામ-માલાશિલોહ'ની રચના કરેલી છે. આ૦ જિનદેવની પાટે આ૦ સુમતિસૂરિ

થયા. તેમણે ‘ દશવૈકલિકલઘુ-વૃત્તિ ’ (અં : ૩૫૦૦) રચી છે.

૪૬. આં જિનમેરુસૂરિ.

૪૭. આં જિનહિતસૂરિ.

૪૮. આં જિનસર્વસૂરિ.

૪૯. આં જિનચંદ્રસૂરિ.

૫૦. આં જિનસમુદ્રસૂરિ.

૫૧. આં જિનતિલકસૂરિ.

તેઓ સં ૧૬૬૧ માં શકંધરપુરમાં ચોમાસુ હતા ત્યારે મહોં રાજહંસ ગણિ, મહોં સમયહંસ ગણિ, ૫૦ રત્નસાગર ગણિ વગેરે તેમની આથે હતા. (—પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા ૨, પ્ર ૬૪)

૫૨. આં જિનરાજસૂરિ—મોટા ખરતરગચ્છમાં પણ (૪૯) આં જિનોદયની પાટે (૫૦) આં જિનરાજસૂરિ થયા હતા. તે આ આચાર્યથી જુદા સમજવા.

૫૩. આં જિનહિતસૂરિ—સં ૧૪૭૭. તેમને ઉપાં કલ્યાણરાજ નામે શિષ્ય હતા.

૫૪. આં ચારિત્રવર્ધનસૂરિ—તેઓ આં જિનહિતસૂરિના શિષ્ય ઉપાં કલ્યાણરાજના શિષ્ય હતા. તેઓ સમર્થ વિદ્વાન હતા. તેમણે ઘણા ટીકા ગ્રંથો વગેરે રચ્યા છે—

૧. મેઘહૂત ટીકા, (અં : ૧૧૨) સં ૧૫૨૪, અરડક્કમલ શ્રીમાલીની વિનતિથી રચી.

૨. કુમારસંભવની શિશુહિતૈષિણી-વૃત્તિ, (સર્ગ : ૭) સં ૧૪૬૨ ના માહ મુદિ ૮.

૩. રઘુવંશ વૃત્તિ.

૪. સિન્દૂરપ્રકર ટીકા, (અં : ૪૮૦૦) સં ૧૫૦૫ના વૈશાખ મુદિ ૮ ગુરુવાર.

૫. નૈપધીય ટીકા, સં ૧૫૧૧ વૈશાખ મુદિ.

૬. શિશુપાલવધ-ટીકા.

૭. કલ્યાણમંદિસ્તોત્ર વૃત્તિ.

૮. ભાવારિવારણ-સ્તોત્ર વૃત્તિ.

૯. રાઘવ-પાંડવીય-વૃત્તિ.

૪૩. આં જિનપ્રજોધસૂરિ—તેઓ શાં શ્રીચંદ અને શ્રીદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો સંં ૧૨૮૫ માં જન્મ થયો. તેમનું નામ પર્વત પાડવામાં આવ્યું. તેમણે સંં ૧૨૯૬ ના ફાગણ વદિ ૫ ના રોજ થરાદમાં દીક્ષા લીધી ત્યારે તેમનું નામ પ્રજોધભૂતિ રાખવામાં આવ્યું. સંંવાચકપદ મળ્યું અને સંં ૧૩૩૧ ના આસો વદિ ૫ ના રોજ આચાર્યપદ આપ્યું ત્યારે નામ આં જિનપ્રજોધસૂરિ રાખ્યું. સંં ૧૩૩૧ ના ફાગણ વદિ ૮ ના રોજ જલોરમાં આચાર્યપદ મહોત્સવ થયો. સંં ૧૩૪૧ માં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો. તેમણે સંં ૧૩૩૪ માં જેતલમેરમાં ‘પૂર્ણસાર-કથા’નું સંશોધન કર્યું હતું. તેમણે સંં ૧૩૨૧ માં ‘સંદેહહોલાવણી’ની વૃત્તિ રચી, જેનું ઉપાં લક્ષ્મીતિલક, ઉપાં જિનરત્ન અને ઉપાં ચંદ્રતિલકે સંશોધન કર્યું હતું. આચાર્યશ્રીએ સંં ૧૩૨૮ માં ‘કાતંત્રવ્યાકરણ’ પર ‘દુર્ગપદપ્રજોધ’ રચ્યો હતો.

આં જિનચંદ્રે સંં ૧૩૫૧ માં તેમની પ્રતિમા બનાવેલી, તે ખંભાતમાં વિદ્યમાન છે.

સંં ૧૩૩૩ માં આં જિનસિંહથી ત્રીજો શાખાગચ્છ ‘લઘુ-ખરતરગચ્છ’ નીકળ્યો.

૪૪. આં જિનચંદ્રસૂરિ—તેઓ સમીયાણાના મંત્રી દેવરાજ છાજેડ અને તેમની પત્ની કમલાદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો સંં ૧૩૨૬ ના માહ સુદિ ૪ ના રોજ જન્મ થયો. નામ ખંભરાય પાડવામાં આવ્યું. તેમણે સંં ૧૩૩૨ માં જલોરમાં દીક્ષા લીધી. તેમને સંં ૧૩૪૧ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને સોમવારના રોજ જલોરમાં આચાર્યપદ પ્રાપ્ત થયું. તેમનો સંં ૧૩૭૬ માં કોસવાણા ગામમાં કંપ વાથી સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

તેમણે ચાર રાજ્યોને પ્રતિજોધ કર્યો હતો, આથી તે સમયે ખરતરગચ્છ રાજગચ્છ એવા નામથી પણ ઓળખાવા લાગ્યો. ખરતરગચ્છના પટ્ટાવણીકારો આં જિનચંદ્રને કલિકાલકેવલી તરીકે ઓળખાવે છે.

૪૫. આં જિનકુશલસૂરિ—તેઓ સમીયણના મંત્રી જિલ્હા-ગર-છાજેડ અને તેમની પત્ની મહં જયશ્રીના પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ સં ૧૩૩૦ માં થયો હતો. સં ૧૩૪૭ માં દીક્ષા લીધી અને સં ૧૩૭૭ ના જેઠ વદિ ૫ ના રોજ પાટણમાં રાજેન્દ્રાચાર્યના હાથે આચાર્યપદ પ્રાપ્ત થયું હતું. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૩૮૬ ના ફાગણ વદિ અમાવાસ્યા દિને દેરાઉરમાં અનશનપૂર્વક થયો હતો.

તેમણે સં ૧૩૮૦ માં શાઠ તેજપાલના અંધ સાથે શત્રુજય તીર્થની યાત્રા કરી, નવમી દૂકમાં માનતુંગ નામના જિનપ્રાસાદમાં લં ઋપલદેવની ૨૭ આંગળપ્રમાણુ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં ૧૩૭૭ માં સીલડિયામાં ભુવનપાલના ૭૨ દેરીવાળા જિનાલયમાં લં મહાવીરસ્વામીની, જેસલમેરમાં જસધવલે ભરાવેલા ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથની અને જાલોરમાં લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેમણે ચૈત્યવંદનકુલક વૃત્તિ વગેરે અંથો ળનાવ્યા છે.

તેઓ દેરાઉરમાં, જ્યાં સ્વર્ગસ્થ થયા ત્યાં, સ્તૂપ ળનાવવામાં આવ્યો હતો. પણ મુસલમાનોએ તે તોડી નાખતાં હાલ તેનો પત્તો લાગતો નથી. ખરતરગચ્છમાં આં જિનદત્તસૂરિ જેમ દાદા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે તેમ આં જિનકુશલ પણ દાદા તરીકેની ળયાતિ પામ્યા છે. તેઓ પણ ચમત્કારી હતા એમ કહેવાય છે. પણ તેમના સ્તૂપનો પત્તો નથી એ પુરાણપ્રેમીઓ અને ખરતરગચ્છના અનુયાયીઓ માટે દુઃખનો વિષય ગણાય છે.

તેમના પરિવારમાં આં જિનપદ્મસૂરિ ઉં લઙ્ઘિનિધન ઉપાં વિનયપ્રલ, ઉપાં વિવેકસમુદ્ર, ઉપાં જયમાગર વગેરે ૧૨૦૦ સાધુઓ અને ૧૦૫ માધ્વીઓ હતી.

ઉપાં વિનયપ્રલે સં ૧૪૧૨માં ‘ગૌતમસ્વામીનો ગસ’ રચ્યો, જે આજે ઘેર ઘેર વંચાય છે.

આં તરુણપ્રલ પણ આ સમયે થયા હતા. તે આં જિનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આં રાજેન્દ્રચંદ્રના વિદ્યાશિષ્ય આં જિનકુશળના પટ્ટધર હતા. તેમણે આં જિનપદ્મ સં ૧૩૬૦, આં જિનલઙ્ઘિ

સં. ૧૪૦૦, આં જિનચંદ્ર સં. ૧૪૦૬, આં જિનોદય સં. ૧૪૧૫ (૧૪૧૪) વગેરેને આચાર્યપદવી આપી હતી. તેમણે સં. ૧૪૧૧માં આં વ૦ અમાસે બાલબોધ-‘શ્રાવક-પ્રતિક્રમણસૂત્ર-વિવરણ’ રચ્યું છે. આં જિનકુશલે સં. ૧૩૮૮માં પં. તરુણપ્રભાસૂરિને આચાર્યપદ આપી તેમનું આં તરુણપ્રભા નામ રાખ્યું.

૪૬. આં જિનપદ્મસૂરિ—તેઓ પંજળના છાજેડ ઓસવાલ હતા. સં. ૧૩૮૨માં જન્મ્યા હતા. તેમને સં. ૧૩૯૦ના જોડ સુદિ ૬ના રોજ હરપાલના ઉત્સવમાં દેરાઉરમાં આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું, અને સં. ૧૪૦૦ના વૈશાખ સુદિ ૧૪ના રોજ પાટણમાં તેમનું સ્વર્ગગમન થયું.

આં તરુણપ્રભે તેમને ‘સૂરિમંત્ર’ આપ્યો હતો. ખરતરગચ્છના પટ્ટાવલીકારે આ આચાર્યની વિદ્વતા માટે પણ આં જિનેશ્વર જેવી જ ઘટના બતાવે છે, એટલે આં જિનપદ્મસૂરિ પંજળના હોવાથી વિદ્વાન નહોતા. તેમને પાટણમાં સરસ્વતીએ વરદાન આપ્યું અને પાટણમાં ઝઠ્ઠતો મગવતો શ્લોકની રચના કરી, વ્યાખ્યાન પણ સરસ આપ્યું.

‘યુગપ્રધાનાચાર્ય પટ્ટાવલી’માં આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ નથી.

તેમને ‘બાલધવલ કૂચાલ સરસ્વતી’નું બિરુદ હતું.

આં જિનભદ્ર, આં જિનકુશલ, આં જિનપદ્મ અને આં જિનેશ્વર (વેગડ) એ ચારે છાજેડ ગોત્રના હતા.

૪૭. આં જિનલલિધસૂરિ—તેમને સં. ૧૪૦૦ના અષાઢ સુદિ ૧ના રોજ પાટણમાં આં તરુણપ્રભાસૂરિના હાથે આચાર્યપદવી મળી અને તેઓ સં. ૧૪૦૬માં નાગોદમાં કાલધર્મ પામ્યા હતા. તેઓ વિદ્વાન હતા. અષ્ટાવધાની હતા. એ મગથે તે ગચ્છમાં ૮૪ શિષ્યો વ્યાકરણના વિદ્વાન હતા. આ અરસામાં મુસલમાનોએ અજમેરમાં હલ્લો કર્યો હતો.

૪૮. આં જિનચંદ્રસૂરિ—તેમને સં. ૧૪૦૬ના માહ સુદિ ૧૦ના રોજ નાગોદમાં (જેતલમેરમાં) આં તરુણપ્રભાસૂરિના

વાસદ્વેપથી આચાર્યપદવી મળી અને સં ૧૪૧૫ના અષાઠ વદિ ૧૩ના રોજ ખંભાતમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

તેઓ પરમસંવેગી હતા. તેમની શિષ્યા સાધ્વી ગુણુસમૃદ્ધિ મહત્તરાએ સં ૧૪૦૬માં ‘અંજનાચુંદરીચરિત્ર’ (અં : ૫૦૪) રચ્યું.

૪૬. આં જિનોદયસૂરિ—પાલનપુરના શાં રૂંદપાલ માલુ અને તેમની પત્ની ધારલદેને સમરો નામે પુત્રનો જન્મ સં ૧૩૭૫માં થયો. સમરાએ લીલડિયામાં દીક્ષા લીધી ને તેઓ મુનિ સોમ-પ્રભ નામથી ઓળખાવા લાગ્યા. સં ૧૪૧૫ના અષાઠ સુદિ ૨ (૧૩)ના રોજ ખંભાતમાં આં તરુણુપ્રભના હાથે આચાર્યપદવી મેળવી અને આં જિનોદયસૂરિ નામ રાખવામાં આવ્યું. સં ૧૪૩૨ના ભાદરવા વદિ ૧૧ના રોજ પાટણમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેઓ પાંચે તિથિએ ઉપવાસ કરતા હતા. તેઓ સૌભાગ્યશાળી હતા. તેમના હાથે ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ, ઘણા પદસ્થો તેમજ સંઘપતિઓ થયા. તેમના સમયમાં તપગચ્છના આં દેવસુંદરસૂરિના પદ્ધર આં સાધુરત્ન સૂરિના ઉપદેશથી ગંબલપુરના હાકેમ શાં કોચર પોરવાડે બહુ-ચરાણનાં બાર ગામોમાં અમારિ પ્રવર્તાવી હતી. (પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૧૬૮; કોચર વ્યવહારિયાનો રાસ) આચાર્યશ્રીએ સં ૧૪૧૫માં ‘વિક્રમરાસ’ રચ્યો છે.

આં જિનોદયના શિષ્ય ઉપાં મેરુનંદને ‘જિનોદયવિવાહલો’ તથા સસ્કૃત, અપભ્રંશમાં સ્તવનોની રચના વગેરે કરેલી છે. પં ૦ જ્ઞાનકલશે સં ૧૪૧૫માં ‘જિનોદયસૂરિપદ્માભિષેકરાસ’ રચ્યો છે.

તે સમયે જેસલમેરના છાજેડ ગોત્રની વેગડશાખાના ઉપેાં ધર્મવલ્લભ વિદ્વાન હતા આચાર્યશ્રીએ તેમને આચાર્યપદ આપવાનો વિચાર કર્યો પણ તેમના દોષો જાણવામાં આવતાં અને શાં ઉદયકરણની સલાહ મળતા તેમને આચાર્ય બનાવ્યા નહીં. તેમના કુટુંબીઓ મંત્રી વગેરે અધિકારપદે હતા. ધનવાળા હતા. ઉપાં ધર્મવલ્લભે સાચો જઈ ‘વારાહી’ દેવીની સાધના કરી. રુદ્રપદ્મી-ગચ્છના આચાર્યે મં ૦ ૧૪૨૨માં તેમને પાટણમાં આચાર્યપદવી

આપી, આં જિનેશ્વર નામ રાખ્યું. તેમણે કુટુંબીઓની મદદથી નવો ગચ્છ ચલાવ્યો. આ રીતે જરતરગચ્છમાં સં ૧૪૨૨માં ચોથો 'વેગડગચ્છ' નીકળ્યો.

૫૦. આં જિનરાજસૂરિ—તેમને સં ૧૪૩૩ના ફાગણ વદિ ૬ના રોજ પાટણમાં આચાર્યપદ મળ્યું. સં ૧૪૬૧માં દેલવાડામાં સ્વર્ગગમન થયું. આં જિનવર્ધને સં ૧૪૬૮માં દેલવાડામાં તેમની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેઓ ન્યાયના પ્રકાંડ અભ્યાસી હતા, અને સર્વ સિદ્ધાંતના પારગામી હતા. તેઓ ક્ષમાશીલ હતા. તેમણે (૧) આં સ્વર્ણપ્રભ, (૨) આં ભુવનરત્ન અને (૩) આં સાગરચંદ્રને આચાર્યપદવી આપી હતી. આં જિનપ્રભસૂરિની પરંપરામાં આં જિનરાજ થયા છે તે આ સૂરિથી જૂદા છે. (જૂઓ, પ્રકં ૪૦, પૃ ૪૬૯)

તેમના પરિવારમાં ૩ આચાર્યો, ૧૨ ઉપાધ્યાયો, અને ૩૬ વાચનાચાર્યો હતા.

૫૧. આં જિનભદ્રસૂરિ—આં સાગરચંદ્રસૂરિએ સં ૧૪૬૧ માં દેલવાડામાં આં જિનરાજની પાટે આં જિનવર્ધનને સ્થાપન કર્યા.^૧ આં જિનવર્ધને જેસલમેરમાં ભં ચિતામણિ પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં મૂળનાથકની પાસે જેસાડેલ ક્ષેત્રપાલની મૂર્તિને ઉઠાવી બહાર બેસાડી. આથી આચાર્યશ્રી અને ક્ષેત્રપાલ વચ્ચે ઝગડો પડ્યો. ક્ષેત્રપાલે આચાર્યશ્રીને બ્રહ્મચર્યવ્રતના ભંગવાળા ઠરાવ્યા. આથી આં સાગરચંદ્રે આં જિનરાજની પાટે આં જિનવર્ધનના બદલે આં જિનભદ્રને બેસાડ્યા. તેમાં ૧ લાહો નામ, ૨ લાણુસોલ ગામ, ૩ લણુસાડી ગોત્ર, ૪ ભદ્રા કરણ, ૫ ભરણી નક્ષત્ર,^૨ ૬ ભદ્રસૂરિ નામ અને ૭ ભદ્રારક પદ—એમ સાત ભકાર મેળવ્યા.

૧. આં જિનવર્ધને સં ૧૪૭૪માં સિવાદિત્યગ્નિન 'સપ્તપદાર્થો'ની ટીકા રચી તેમજ 'વાગ્મશાસ્ત્ર'ની ૫૫ ટીકા રચી આં જિનસાતગચ્છિય પં ૫મં પદ્યદે નાજગેખરની 'કપૂરમંજરી'ની ટીકા રચી.

૨. મહા સુદિ ૧૫ના રોજ કાપિ બરજનિધત્ર ન જ દોષ.

આં જિનલદ્રસૂરિનો સંં ૧૪૫૦માં જન્મ, સંં ૧૪૬૧માં દીક્ષા, સંં ૧૪૭૫ના મહા સુદિ ૧૫ના રોજ લણસોલમાં આચાર્યપદ થયું. સંં ૧૫૧૪ના મહા વદિ ૯ના રોજ કુંભલમેરમાં સ્વર્ગવાસ થયો હતો. એ રીતે તેઓ ૧૧૫ વર્ષો જીવ્યા હતા.

આં જિનલદ્રે જિણસત્તરિ ગાં : ૨૨૦, અપવર્ગનામમાલા, દ્વાદશાંગીપદપ્રમાણકુલક ગાં ૨૧ વગેરે રચ્યાં છે.

તેમણે ગિરનાર, ચિત્તોડ, મંડાવર વગેરેમાં જિન પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. માંડવગઢ, જેસલમેર, જલોર, પાટણ, ખંભાત નાગોર વગેરે સ્થાનોમાં અંધલંકારો સ્થાપાવ્યા હતા. તેમને ઘણા શિષ્યો-પ્રશિષ્યો હતા. તેમણે જગતને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પંચાસ વગેરે ૧૮ વિદ્વાન્ બુનિવરો આપ્યા હતા. તે આ પ્રમાણે—

આં ભાવરત્નસૂરિ.

આં કીર્તિરત્નસૂરિ—તેમણે સંં ૧૫૧૫માં કુંભલમેરમાં આં જિનચંદ્રને આચાર્યપદ લદ્દારકપદ આપ્યાં. આં કીર્તિરત્નના શિષ્ય પંં લાવણ્યશીલગણિના ઉપદેશથી સંં ૧૫૦૧ના ચૈં સું ૧ના રોજ પાટણમાં શેઠ નાગરાજવંશજ શેં ઉદયસિંહે સોનેરી શાહીથી નંદીસૂત્ર લખાવ્યું હતું. (—શ્રીપ્રશસ્તિઅંબદ, લાં ૨, પ્રકં ૨૮)

મહોં કમલઅંચમ ગણિ—તે મોટા વિદ્વાન્ હતા. તેમણે સંં ૧૪૭૬માં દીક્ષા લીધી હતી. તેમણે સંં ૧૫૨૪માં વૈભારગિરિ તીર્થમાં આં જિનલદ્રની ચરણપાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. સંં ૧૫૨૬માં જોનપુરમાં શેઠ મલ્લરાજને ઉપદેશ આપી સિદ્ધાન્તો લખાવ્યા. સંં ૧૫૪૪માં ‘ઉત્તરજગ્યણસુત’ની સર્વાર્થસિદ્ધિ કમલ-સંચમી ટીકા બનાવી. સંં ૧૫૪૬માં કર્મસ્તવ-વિવરણ, સિદ્ધાન્ત-સારોદ્ધાર, સમ્યક્વોલ્લાસ કહી : ૧૩ વગેરે બનાવ્યા છે.

મહોં સિદ્ધાન્તરુચિ ગણિ—તેમને જીરાવલા પાર્શ્વનાથ ઉપર ઘણી ભક્તિ હતી. તેમની ઉપર ત્યાંનો અધિષ્ઠાતક પ્રસન્ન હતો. તેમણે તે દેવની મહેરબાની મેળવી માંડવગઢના સુલતાન બાદશાહ મહમુદ આસુદ્દીનની રાજસલામાં વાદીઓને હરાવ્યા હતા.

તેમણે એક વિધવાના નાનું નામના પુત્રને મંત્રવાણું માદળિયુ આપ્યું. આથી નાનું બાદશાહ ગ્યામુદ્દીનનો માનીતો બન્યો હતો. સંભવ છે કે, આ નાનું તે નેણા લણુશાળી શ્રીમાલી હોય. તેના વંશમાં કવિ મંડન, કવિ ધનદ થયા. તેમના 'શિષ્ય સાધુસોમે સં' ૧૫૧૨માં પુષ્પમાળાપ્રકરણની ટીકા, સં' ૧૫૧૯માં મહાવીરચરિત્રની વૃત્તિ, ચરિત્રપંચક-વૃત્તિ, નંદીશ્વરદ્વીપસ્તવન-વૃત્તિ બનાવી છે.

મહોં જયસાગર ગણિ—તે આં જિનરાજસૂરિના શિષ્ય હતા અને આં જિનવર્ધનના વિદ્યાશિષ્ય હતા. તેમણે સં' ૧૪૮૪માં સિન્ધ-માંથી આં જિનભદ્રસૂરિ ઉપર વિજ્ઞપિરૂપે 'વિજ્ઞપિરિવેણી' રચીને મોકલી હતી. સં' ૧૪૭૮માં પાટણમાં 'પર્વસ્તાવલિ' (ગાં: ૬૨૧) બનાવી. સં' ૧૪૯૭માં 'નગરકોટચૈત્યપરિપાટી' બનાવી. સં' ૧૪૯૫માં 'સંદેહહોલાવલી વૃત્તિ' બનાવી. 'તીર્થંરાજસ્તવન, વિવિધ સ્તોત્ર-વૃત્તિ,' સં' ૧૫૦૩માં પાલનપુરમાં 'શ્રીપૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર' સં' ૨૬૫૪ વગેરે બનાવ્યા હતા.^૧

મહોં જયસાગરના શિષ્ય ઉં રત્નચંદ સં' ૧૫૦૧ના પોં મું ૧૧ રવિવારે 'સળીજ-કિચારત્નસમુચ્ચય' લખ્યો. મહોં જયસાગર ગણિવરને (૧) ઉં રત્નચંદ્ર ગણિ, (૨) પં' મેઘરાજ, (૩) પં' સોમ-કુંજર, (૪) સત્યરૂચિ એમ ૪ શિષ્યો થયા.

ઉપાં રત્નમૂર્તિ ગણિ, તેમના શિષ્ય ઉં મેરુમુંદરે સં' ૧૫૨૫માં માંડવગઢમાં આં તરુણપ્રભાના 'આવશ્યક બાલાવળોધ'ના આધારે

૧. ઋષિ સળજને સં' ૧૭૦૦ એં ૧૦ ૧ રવિવારે ચિત્રા નક્ષત્રમાં ખજવાલક દુર્ગમાં 'પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર' લખ્યું હતું. ત્યારના બત્તરમ્ ૭ના નં' ૫૨માં બં જિનમાણિકપસગિની પરંપગના (૫૬) પં' સમ્પિમરિર મણિ (૫૭) પં' જયનંદનમણિ (૫૮) પં' ગ્રેમધીરમણિ (૫૯) પં' દુલીચંદ ૩૦ (૬૦) પં' ન્નોદય ૩૦ના વિષ્ય (૬૧) પં' મરથમણિમે સં' ૧૮૩૮ એં ૧૦ ૫ ગુરુવારે તેના આધારે બત્તરમ્ ૭ના બં જિનચંદના સાસનમાં સખનીમાં નવાજ ગાજઉદ્દીન દેદગના મલ્લમાં પ્રતિષ્ઠા

(—પ્રીત્તસ્તિસંમદ, બાં ૨, પ્રાં ૧-૭૬૬)

ખાલાવબોધ બનાવ્યો

ઉં મુનિરાજ	પં પુણ્યવિમલ ગણિ
પં વિગાલ ગણિ	પં મતિવિમલ ગણિ
પં લખિધવિશાલ ગણિ	પં મતિરાજ ગણિ
પં સહજશીલ ગણિ	પં પદ્મમેરુ ગણિ
પં સુમતિસેન ગણિ	મું વિનયતિલકલ
મું ક્રિયાતિલકલ	મું ભાનુપ્રભ
મું મમયપ્રભ	મું દયાકમલ વગેરે

તેમને ગવલ વૈરસિંહ રાજા ત્ર્યંબકદાસ વગેરે ભક્તો હતા

આં જિનભદ્રસૂરિ, આં જિનચ દ્રસૂરિ, મહોં કમલસ ચમ ગણિ
વગેરેના ઉપદેશથી ઘણા અથલ ડારો બન્યા છે અથો લખાવ્યા છે
સોનાની શાહીથી નદીસૂત્ર, શ્રીકંટપસૂત્ર પણ લખાવેલા મળે છે

આં જિનભદ્રસૂરિ સં ૧૫૦૧ના વૈં મું ૪ ને રવિવારે જેસલ
મેઘમા પોતાને હાથે ત્રિહંદેશજીનાનુશાસન વૃત્તિ લખી છે

(-શ્રીપ્રશન્તિમંત્ર, ભાં ૨, પ્રકં ૩૧)

આં જિનભદ્રના સમયે ખરતરગચ્છમા સં ૧૪૬૧મા, સં
૧૪૬૫મા પિષ્પલક ગામમા આં જિનવર્ધનસૂરિથી પાચમો ‘પિષ્પ
લક’ નામનો શાખાલેહ નીકળ્યો છે

આં જિનવર્ધને સં ૧૪૭૪મા શિવાદિત્યની ‘સપ્તપદાર્થી’ની
વૃત્તિ અને ‘વાગ્મલદ્વાલકાર’ની વૃત્તિ બનાવી

આં જિનવર્ધનપદ્મે, આં જિનચ દ્રપદ્મે, આં જિનસાગર (સં
૧૪૮૬ થી ૧૫૫૦) ‘હૈમવધુવૃત્તિ હુલિકા’ તથા ‘કર્પૂરપ્રકરણ’ની
અવસૂરિ બનાવી

આં જિનવર્ધનશિષ્ય પં આજ્ઞાસુદરે સં ૧૫૧૬મા ‘વિદ્યા
વિલાસનરેન્દ્ર-ચોપાઈ’ બનાવી

આં જિનસાગરશિષ્ય પં ધર્મચ દ્ર ગણિએ રાજશેખરની ‘કર્પૂર
મંજરી’ની ટીકા બનાવી

પર આં જિનચ દ્રસૂરિ—તેઓ જેસલમેરના શાં વચ્છરાજ

અમ્મક અને તેમની પત્ની વાહ્લાદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો સં ૧૪૮૭ માં જન્મ થયો ને સં ૧૪૯૨ માં દીક્ષા થઈ. તેમને સં ૧૫૧૫ ના વૈશાખ વદિ ૨ ના દિવસે કુંભલમેરુમાં આઠ કીર્તિરત્નના હાથે આચાર્યપદ મળ્યું. સં ૧૫૩૦ (૧૫૩૭) માં જેસલમેરમાં સ્વર્ગવાસ થયો.

તેમણે જેસલમેર, આબૂ, ચિત્તોડ વગેરે સ્થાનોમાં જિનપ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી. ચિત્તોડમાં કુંભા રાણાના ભંડારી વેલચંદે શાંતિનાથનું શૃંગાર-ચોકી મંદિર કરાવ્યું. તેની તેમણે પ્રતિષ્ઠા કરી. આઠ ગુણરત્ન, આઠ ધર્મરત્ન, આઠ જિનસમુદ્ર વગેરેને આચાર્ય બનાવ્યા.

આ અરસામાં સં ૧૫૦૮માં અમદાવાદમાં લોકા લહિયાએ પ્રતિમા ઉત્થાપી અને સં ૧૫૨૪ (૧૫૩૦)માં ‘લોકામત’ ચલાવ્યો. આ મતને બાદશાહ પીરોજશાહે ટેકો આપ્યો.

(—ઉપાઠ ઠમલસંયમકૃત ‘સિદ્ધાંત-સારોદ્ધારસમ્યક્ત્વોદ્ભાસ, ૪૩ : ૧૩)

૫૩. આઠ જિનસમુદ્રસૂરિ—તેઓ બાહડમેરુના પારેખ દેકા શાહ અને તેમની પત્ની દેવલદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો સં ૧૫૦૬ માં જન્મ થયો. તેમણે સં ૧૫૧૨ (૧૫૨૧)માં દીક્ષા લીધી. સં ૧૫૩૩ ના માઠ સુદિ ૧૩ ના રોજ પુજપુરમાં આઠ જિનચંદ્રસૂરિના હાથે તેમને આચાર્યપદ મળ્યું અને સં ૧૫૫૫ માં અમદાવાદમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

તેઓ પરમત્યાગી હતા. તેમણે પંચનદીપીરની ગ્રાધના કરી હતી. તેમણે જેસલમેરમાં સં ૧૫૩૬ માં તેમજ બીજાં સ્થાનોમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

જેઠપુરના રાજા તથા એક ધનાઢય લાટે સં ૧૫૪૭ માં આઠ જિનસમુદ્રને મંદોપર આમંત્રણ આપી ધણું સન્માન કર્યું હતું. તેમના શિષ્ય આઠ જિનસાગરશિષ્ય પં ૦ ધર્મચંદ્રે ‘સિન્દૂરમકર-ટીકા’ રચી છે.

આઠ જિનસમુદ્રની શિષ્યા આપ્તી રાજલક્ષ્મી ગણિની સં ૧૫૨૦ના માગસર વદિ ૧૦ ના રોજ પાલનપુરમાં હતી.

(—શ્રીમદ્ધસ્તિસંમદ, ભા ૨, પ્ર ૧૦૬)

૫૪. આં જિનહંસસૂરિ—તેઓ સેત્રાવાના શાં મેઘરાજ ચોપડા અને તેમની પત્ની કમલાદેના પુત્ર હતા. તેમનો સં ૧૫૨૪માં જન્મ થયો. તેમણે સં ૧૫૩૫માં જેસલમેરમાં દીક્ષા લીધી. દીક્ષાનામ મુનિ ધર્મરંગ રાખવામાં આવ્યું. તેમને સં ૧૫૫૫માં અમદાવાદમાં આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું. સં ૧૫૫૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ દિને (જેઠ સુદિ ૯ રવિવારે) શેહિણી નક્ષત્રમાં બિકાનેરમાં આં શાંતિ-સાગરના સૂરિમંત્રથી ભટ્ટારકપદ મળ્યું અને સં ૧૫૮૨માં અમદાવાદમાં ત્રણ દિવસનું અનશન કરી તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

ન્યારે આચાર્યશ્રી ૧૪ સાધુઓ સાથે આગરા પધાર્યા ત્યારે ત્યાંના શ્રીસંઘે તેમનો નગરપ્રવેશમહોત્સવ કર્યો હતો. પરંતુ ત્યાંના બાદશાહ સીકંદર લોદીએ (ઈ ૧૪૮૮ થી ૧૫૦૭) કોઈની કાન લાલેરણીના કારણે આચાર્યશ્રી, ૧૩ સાધુઓ તેમજ ૫૦૦ માણસો વગેરેને ઘોળપુરની કેદમાં પૂરી દીધા હતા. એ સ્થિતિમાં ત્રણ વર્ષ પસાર થઈ ગયાં. (જૂઓ, પ્રકં ૪૪, બાદશાહ ૩૩, સિકંદર લોદી)

આચાર્યશ્રીએ વિવિધ દેવોનું આરાધન કર્યું પણ કંઈ ન વળ્યું. આખરે આં અજિતદેવસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત છરાવલા પાર્શ્વનાથનું આરાધન કર્યું—જીરાપહીપુરીગપાર્શ્વનાથકૃપયા ॥૧૦૧॥ તેમની કૃપાથી તેઓ કેદમાંથી છૂટ્યા. તેમણે ૫૦૦ કેદીઓને પણ છોડાવ્યા અને બાદશાહને ઉપદેશ આપી અમારિ પ્રવર્તાવી.

‘વૃદ્ધાચાર્ય પદાવલી’માં જણાવ્યું છે કે, આં જિનહંસનું અભિવચન તોડવાથી આવા વધ બંધન થાય. આં જિનહંસે ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી, યાત્રાસંઘો કઢાવ્યા હતા. ઘણા નવા આચાર્યો બનાવ્યા હતા. સં ૧૫૮૨ માં તેમણે ‘આચરંગમુક્તદીપિકા’ રચી.

બાદશાહ સીકંદર (ઈ ૧૪૮૮ થી ૧૫૦૭) લોદીએ આં જિનહંસને કેદમાં પૂર્યા તેથી આં શાંતિસાગરે આં જિનસમુદ્રની પાટે આં જિનદેવને નવા આચાર્ય બનાવી સ્થાપન કર્યા. ખરતરગચ્છમાં સં ૧૫૬૪-૬૫માં મારવાડના રૈયા ગામમાં આં જિનદેવથી છઠ્ઠો ‘આચાર્યગચ્છ’ (વડો આચાર્યયિગચ્છ) નીકળ્યો.

આ સમયે સં ૧૫૮૨ ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ અમદાવાદમાં સ્થવિર પરંપરાની પદ્યપ્રશસ્તિ શ્લોક ૧૧૦ની રચના થઈ. ઉપા ૦ સાધુ-રંગ ગણીએ સં ૧૫૯૬માં ‘સુચગડંગસુત્તદીપિકા’ (અં ૦ : ૧૩૪૧૬) રચેલી છે.

૫૫. આ ૦ જિનભાણિકચસૂરિ—તેઓ કુકડા ચાપડાગોત્રના શા ૦ રાજ (રાઉલ જીવરાજ) તથા તેમની પત્ની રત્નાદેવી (રચણાદેવી પત્તાદેવી)ના પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ સં ૧૫૪૯ માં થયો. તેમણે સં ૧૫૬૦ માં દીક્ષા લીધી. સં ૧૫૯૨ ના ભાદરવા વદિ ૯ (માહ સુદિ ૫)ના રોજ પાટણમાં આ ૦ જિનહંસના હાથે આચાર્યપદવી મેળવી અને સં ૧૬૧૨ ના અષાઢ સુદિ ૫ ના રોજ અનશનપૂર્વક સ્વર્ગવાસ થયો.

તેઓ ગુજરાત, પૂર્વદેશ અને સિંધમાં વિચર્યા હતા. તેમણે પાંચ નદીને સાધીહતી. સં ૧૫૯૩ માં બિકાનેરમાં મંત્રી કર્મસિંહ મા દેરામરમાં ભ ૦ નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેઓ જેસલમેરમાં ઘણાં વર્ષો સુધી સ્થિર રહ્યા. એટલે ખરતરગચ્છના યતિઓ શિથિલ બોની ગયા અને લોકાગચ્છ ફેલાવા લાગ્યો. આથી મંત્રી સંઘામસિંહે આચાર્યશ્રીને શિથિલાચાર છોડી ક્રિયોદ્ધાર કરવા વિનંતિ કરી. આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે, ‘હું દેરાઉરની યાત્રા કરી આવીને પછી ક્રિયોદ્ધાર કરીશ.’ તેઓ દેરાઉરની યાત્રા કરી જેસલમેર તરફ આવતા હતા, ૨૫ કેશ સુધી આવ્યા પણ ત્યાં પાણી ન મળવાથી (સં ૧૬૧૨ અં ૦ સુ ૦ ૫) અનશન લઈ કાલધર્મ પામ્યા. તે પછી તેમના શિષ્યો ઉપા ૦ કેનકતિલક વગેરેએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો.

આ ૦ જિનભદ્રસૂરિની પરંપરાના ઉપા ૦ રત્નાકર ગણિએ સં ૧૬૧૦ ના શ્રાવણ વદિ ૮ ના રોજ ‘જીવવિચાર’ની પ્રાકૃત વૃત્તિના આધારે મંસ્કૃત-રીકા રચી.

૫૬. આ ૦ જિનચંદ્રસૂરિ—તેઓ વડલીના રીહડગોત્રના શા ૦ શ્રીવંત અને તેમની પત્ની શ્રીદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ સં ૧૫૬૫ માં થયો હતો. તેમણે સં ૧૬૦૪માં દીક્ષા લીધી. સં ૧૬૧૨

ના ભાદરવા સુદિ ૯ ના રોજ જેસલમેરમાં તેમને આચાર્યપદ મળ્યું.
સં ૧૬૭૦ ના આસો વદિર ના દિવસે ગિલાડામાં સ્વર્ગવાસ થયો.
ક્રિયોદ્ધાર—

તેમણે સં ૧૬૧૩ ના ચૈત્ર સુદિ ૭ ના રોજ ઉપાં કનક-
તિલક સાથે પરિશ્રદ્ધ છોડી ક્રિયોદ્ધાર કર્યો.

એ સમયે ગિકાનેરમાં ૮૪ ગચ્છના ઉપાશ્રયો હતા. બીજા ગચ્છના
મહાત્માઓ, યતિઓ, કુલગુરુ કે વહીવંચા આં નિનયંદ્રને માનતા
ન હતા. સામૈયામાં સામે જતા નહોતા. ગિકાનેરના મંત્રી સંભ્રામ-
સિંહના પુત્ર મંત્રી કર્મચંદ્ર બહાવત જે આચાર્યશ્રીના ભક્ત હતા
તેમને આં નિનયંદ્રને ન માનવાના કારણે તે મહાત્માઓ, વહી-
વંચાઓ વગેરે પ્રતિ ભારે ગુસ્સો આવ્યો. તેમણે ગચ્છના
દધિરાગથી બીજા ગચ્છના મહાત્માઓ વગેરેની પટ્ટાવડીઓ અને
વહીઓ વગેરેનો નાશ કર્યો. “પ્રાચીન ઇતિહાસ પર પડેલો પડ્યો.”
પાછળથી તેમણે નવી પટ્ટાવડીઓ અને વહીઓ તૈયાર કરાવી.^૧

તે પછી ગિકાનેરનો રાજા રાયસિંહ તેમજ ‘રાજરસનામૃત’
બનાવનાર તેના ભાઈ પૃથ્વીરાજ સાથે ખટપટ થવાથી મંત્રી કર્મ-
ચંદ્ર આગરા ગયા અને ત્યાં સમ્રાટ અકબરના અંગત ખાતામાં
નિભાયા. (—રાજરસનામૃત, પૃ ૩૪, ધાર : ૪)

આં નિનયંદ્રે પાટણમાં શાસ્ત્રાર્થ થયો તેમાં આં અભય-
દેવસૂરિને ખરતરગચ્છના સિદ્ધ કરાવવા સખળ પ્રયત્ન કર્યો હતો.
આં વાદિદેવસૂરિના વાસુદેવથી સ્થપાયેલ ફોલોધિ તીર્થમાં ખરતર
ગચ્છીઓએ પ્રવેશ મેળવવા ભારે જહેમત ઉઠાવી હતી.

એ જ અરસામાં દિલ્હીની ગાદીએ મોગલ સમ્રાટ અકબર
હતો. તેણે ગુજરાતના સૂબાને પત્ર લખી આં હીરનિયસૂરિને ગુજ-
રાતથી આગરા બોલાવ્યા. સં ૧૬૩૯ માં તેમનો ઉપદેશ સાંભળ્યો.
પોતાના રાજ્યમાં છૂટક છૂટક છ મહિનાની અમારિ પળાવી. છ

૧ વધુ વિગત માટે જુઓ, ખરતરગચ્છીય મહોં રામલાલ ગચ્છીની
‘મહાનવંશમુક્તાવલી.’

દેશોમાં એહિંસાનાં કરમાનો મોકલ્યાં. સમ્રાટે તેમને 'જગદ્ગુરુ'નો ખિતાબ આપ્યો અને સમય આવતાં તેમને શત્રુજય તીર્થનો પદો લખી આપ્યો. જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિએ અહીં ચાર વર્ષ વિચરીને શાસનપ્રભાવના કરી, શુજરાત તરફ વિહાર કર્યો. યાસ, એ સમયથી મોગલ દરબારમાં જૈન મુનિઓનો પ્રવેશ થઈ ગયો. (જૂઓ, પ્ર૦ ૫૮)

આં જિનચંદ્રના શિષ્ય પં૦ તિલકગણીએ સં૦ ૧૫૬૬માં ખંભાતમાં 'પ્રાકૃત-શબ્દસમુચ્ચય' રચ્યો. તેમના પ્રશિષ્ય ધર્મસમુદ્રે સં૦ ૧૫૬૭માં 'સુમિત્રકુમારરાસ' ની રચના કરી.

મંત્રી કર્મચંદ્રે આં જિનચંદ્રને આગરા ખેલાવ્યા. આચાર્યશ્રીએ સં૦ ૧૬૪૮ના અષાઠ શુ૦ ૮ના રોજ ખંભાતથી વિહાર કરી જલોરમાં પર્યુષણ તથા ચોમાસુ પસાર કરી ફાં ૧૨ ના રોજ તેઓ લાહોર પધાર્યા. આચાર્યશ્રી થોડું લાહોરમાં રહ્યા અને પછી હાપુડ પધાર્યા. આચાર્યશ્રીએ લાહોરમાં સમ્રાટ અકબરને ઉપદેશ આપ્યો, અને આં હીરવિજયસૂરિને અમારિનાં કરમાન આપ્યાં હતાં તેવા ચોમાસી અઠાઈ માટે કરમાનોની માગણી કરી કરમાન મેળવ્યું. ખંભાતના ઠરિયામાં મચ્છીમારોની બળ બંધ કરાવી. મંત્રી કર્મચંદ્રે મોટા સમારોહથી આચાર્યશ્રીને યુગપ્રધાનપદ આપ્યું. તથા વાં માનસિંહને આચાર્યશ્રીના હાથે આં જિનસિંહના નામથી આચાર્યપદ અપાવ્યું. આ ઉત્સવમાં સમ્રાટે નહીં પણ સમ્રાટના ધર્મશુરુ શેખ અબુલફઝલે હાજરી આપી હતી.

સમ્રાટ અકબર સં૦ ૧૬૬૨ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ના રોજ મરણ પામ્યો. તે પછી જહાંગીર દિલ્હીનો બાદશાહ બન્યો. આં જિનસિંહે એવી લવિષ્યવાણી કરી હતી કે, શાહજહાં પુત્રરૂ દિલ્હીનો બાદશાહ બનશે. આથી બિકાનેરનો રાજા રાયસિંહ, સુવરાજ દલપત તેમજ મંત્રી કર્મચંદ્ર બહાવત વગેરેએ શાહજહાં પુત્રરૂનો ખસ કર્યો હતો. સમ્રાટ જહાંગીરે એ વાત દાદમાં રાખી સમય આવતાં બિકાનેરના રાજવંશનું અને મંત્રી કર્મચંદ્ર બહાવતના વંશનું સુક્રિત થી મૂળથી નિકંદન કાઢી નાખ્યું. તેણે આં જિનસિંહ માટે તુલુકે

જહાંગીર (જહાંગીરનામા)માં ખૂબ તિસ્કારભર્યા શબ્દો લખ્યા છે.^૧ આ સ્થિતિમાં આગરા પ્રદેશમાં જૈન યતિઓનો, તેમાંયે ખાસ કરીને ખરતરગચ્છના યતિઓનો વિહાર સદંતર બંધ થઈ ગયો.

એ જ અરસામાં તપાગચ્છના મહોં ભાનુચંદ્ર ગણીવર અને તે પછી મહોં વિવેકહર્ષ ગણીવર, પંં મહાનંદ, પંં પરમાનંદ વગેરે આગરામાં વિચરતા હતા. આં જિનચંદ્રસૂરિની તીવ્ર ભાવના હતી કે યતિઓનો વિહાર એ પ્રદેશમાં ચાલુ કરાવવો. એટલે તેઓ વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ આગરા પધાર્યા અને મહોં વિવેકહર્ષ ગણી તથા પંં પરમાનંદ ગણીને સાથે રાખી બાદશાહ જહાંગીરને મળ્યા અને બાદશાહને રાજ કરી સૌને માટે આગરા પ્રદેશ તરફનો વિહાર ખુલ્લો કરાવ્યો.

આ આચાર્યશ્રીએ ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી. શિષ્યોની પદ-સ્થાપના પણ કરી હતી. એ રીતે વિવિધ ધર્મકાર્યો કર્યા હતાં.

ખરં પંં જયસોમે સંં ૧૬૫૦ માં લાહોરમાં ‘કર્મચંદ્રચરિત્ર’ રચ્યું. પંં શુભવિનયે સંં ૧૬૫૫ માં ‘કર્મચંદ્રચોપાઈ’ રચી છે.^૨

૧ ‘તુષ્ટકે જહાંગીર’ નો મુઘી દેવીપ્રસાદજીન દિન્દો અનુવાદ સારાંશ—જહાંગીરનામા, મં ૧૯૬૨ કાર્નિક સુદિ ૧૧, કનકતામા જપાવેન, તેના પૃષ્ઠ ૧૫ ૫૨, ૬૬, ૭૦ ૬૭ ૧૦૮, ૧૫૨ ૧૮૧, ૨૦૬મા જુઓ.

૨. મત્રી કર્મચંદ્ર બચ્છાવત—તે મિકાનેરના મત્રી મંત્રામસિંહ બચ્છાવતનો પુત્ર હતો. તે બાહોશ હતો અને દેવગુરુ તેમજ ધર્મનો પ્રેમી હતો. તે પ્રથમ મિકાનેરના રાજ ગયમિહતો મત્રી હતો. રાજકુટુંબ સાથે ખટપટ થવાથી આગરા ગયો અને સમ્રાટ અકબરના અંગન ખાતાનો મત્રી બન્યો. તે આં જિનચંદ્ર અને ઉપાં માનસિંહનો પરમ ઉપાસક હતો. તેને ખરતરગચ્છ પ્રત્યે બક્ષિતરાગ નહીં પણ દષ્ટિરાગ હતો. આથી તેની સેવા કુસેવા બની ગઈ. પરિણામે તે પોતે, તેનું કુટુંબ, તેનો મચ્છ કે જૈનશાસન—એ નધાંબાધી કાઈને કશો લાભ થયો નહીં તે ઘટના આ પ્રકારે છે—

(૧) ખરતરગચ્છના મહોં રામલાલજી ગણી લખે છે કે—મિકાનેરના કુવગુરુઓ વગેરેએ આં જિનચંદ્રનું સ્વાગત ન કરવાથી ખરતરગચ્છના આવક મિકાનેરના મત્રી કર્મચંદ્ર બચ્છાવતે તેઓની વહીઓ તેમજ વંશાવલીઓ વગેરેનો

ખાદશાહી ફરમાનો—

સમ્રાટ અકબર અને તેના ઉત્તરાધિકારી ખાદશાહોએ જૈનાચાર્યોને જુદી જુદી બાબતો માટે અવારનવાર ફરમાનો આપ્યાં છે. શાસનદીપક મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી ‘સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ’માં,

બળજમરીથી નાશ કર્યો અને પછી નવી વંશાવલીઓ અને નવી પટ્ટાવલીઓ તૈયાર કરાવી (—મહાજનમુક્તાવની) એટલે જૈન ઇતિહાસને ધક્કો પડ્યો, પણ ખુશીની વાત છે કે, તે કુનમુરુઓએ ખીજ ખીજ શહેરોના ગ્રંથભંડારો તથા માદીઓની વહીઓના આધારે વહીઓ અને વંશાવલીઓ બંધવરિયત કરી લીધી આને વિભિન્ન ગરુડોની જે પટ્ટાવલીઓ મળે છે તે આ ઘટના પછીની મળે છે.

(૨) મહત્વાકાંક્ષી આઠ બાલચંદ્રે જેમ રાજ અજયપાલ સોવંકીની તરફેણ કરી હતી તેમ મંત્રી હર્મયંદ્ર અચ્છવતે સાહજન પુશ્પની તરફેણ કરી હતી પણ તેમાં તેમને સફળતા મળી નહીં. બાદશાહ જહાંગીરને આ રમનની ખબર પડી ત્યારે તેણે આ રમનના ખેમાડી રાજ રાવસિંહ અને મંત્રી હર્મયંદ્રના વશનું તેમના અંગન માણસો પાસે જ નિકંદન કઢાવ્યું. તેમજ ખરતરમચ્છના યતિઓનો વિહાર દિલ્હી અને આગમના પ્રદેશમાં બંધ કરાવ્યો. (—પુસ્તકે જહાંગીર) ખુશીની વાત એ છે કે, આઠ જિનચંદ્ર, મહોઠ વિવેકદર્શનજી પંઠ મહાનંદ, પંઠ પરમાનંદ વગેરે આગરામાં બાદશાહ જહાંગીરને મળ્યા અને તેમને સમજાવીને યનિવિદાર ખુલ્લો કર્યો.

(૩) ઝવિ મધુનાથ કહે છે કે, મિઠાનેરમાં ૨૭ મહોદ્દાઓ વસેલા છે તે પૈકીના ૧૩ મહોદ્દાઓ બંધ ચિંતામજી પાર્શ્વનાથ તરફના છે અને ૧૪ મહોદ્દા બંધ મહાવીરસ્વામીના જિનાસય તરફના છે ત્યાં સં. ૧૬૪૦ સુધીમાં કોઈ ઝગડો નહોતો. પણ મંત્રી હર્મયંદ્રે રાજ રાવસિંહના રાજકાળમાં ૧૩ મહોદ્દાઓમાં ખરતરમચ્છના હટ્ટારકો માટે વાળ વાગે ખીજઓ માટે વગાડી ન સહાય એવો અર્થાંશ બાંધી હતી અને હાકરશી વેડે રાજ સુરસિંહના રાજકાળમાં ૧૪ મહોદ્દામાં કવલમચ્છના હટ્ટારકો માટે વાળ વાગી રોકે, ખીજઓ માટે ન વગાડી સહાય એવો અર્થાંશ બાંધી આપી હતી તથાગચ્છ, સોહાગચ્છ વગેરેના આચાર્યો આવે ત્યારે ૨૭ મહોદ્દામાં વાળ વગાડી સહાનંત નહો. તેઓનો પ્રવેશસ્વ વાળ વિના જ ચલે હતો કોઈ આ અર્થાંશને તોડે તો મોટો કલેસ જીભે ચલે.

નાગેરી સોહાગચ્છના બંધ સદારંગ મં. ૧૭૬૬ માં મિઠાનેર પધાર્થ ત્યારે

શ્રી જિનવિજયજીએ 'કૃપારસકોશ'ની પ્રસ્તાવનામાં ફરમાનોના ફોટા, ફારસી પાઠો, અંગ્રેજી-હિન્દી-ગુજરાતી અનુવાદો આપ્યા છે.

કોઈ કોઈ ફરમાનોના સારાંશ નીચે મુજબ છે—

(૧) અહિંસાનું ફરમાન—અકબર બાદશાહ લખે છે—મારી ભાવના છે કે મારી પ્રજા પ્રસન્ન રહે, આકર્ષિત રહે, એવું શુભ ચરણ આપણે કરવું જોઈએ. ગમે તે મતનો મહાપુરુષ હોય તે જો પવિત્ર રહે, આત્મધ્યાનમાં મસ્ત રહે, પ્રભુના ધ્યાનમાં મગ્ન રહે તો હું તેના બાદ્ય વ્યવહારને ન જોતાં તેના માનસિક અભિપ્રાયને જોવા તેની સોળત કરી વિચારવિનિમય કરું છું. મને આવા મહાપુરુષો

તેમના ભક્તોએ મિકાનેરના રાજની આજ્ઞા મેળવી આ મર્્યાદા તોડીને બદા રક્તો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો હતો

(—નાગપુત્રીવલોકાગચ પદાવલીપ્રમથ, મં ૧૯૮૯ પટિયાલા, ત્રિવિધમહોષપદ વખીમંથ્રહ, પૃ ૯૨ વિશેષ માટે જૂઓ પ્રક ૫૩)

આ ગચ્છમનાગ્રહ ખીજ ગચ્છો માટે જ નહીં પણ પોતાના ગચ્છની વિકિત્ર શાખાઓના બદારકો માટે પણ હતો જ્યપુરની ગાદીના બદારક મિકાનેર જય તો તેમના માટે ત્યાં વાજ વાગી શકતા નહીં એ જ રીતે જ્યપુત્રી ગાદીના બદારકે જ્યપુરના રાજની આજ્ઞા મેળવીને મિકાનેરના બદારક જ્યપુર આવે તો તેમને માટે વાજનો પ્રતિમથ કરાવ્યો હતો.

અમારા સામેની જ એક ઘટના બનેલી કે જાંધરજીદ્રસિ મિકાનેર જય તો માન સન્માન યતુ ન હોવાથી શહેરમાં પ્રવેશ કરતા નહીં. એક વાર બદારક જિનયાત્રિસરિ જ્યપુર આજ્ઞા અને રેશન પર જ પુગનીવાની જોન ધર્મશાળામાં રહ્યા તેમનો વાજ વગેરેથી નગરપ્રવેશ થઈ શક્યો નહીં, તેથી તે જ્યપુર શહેરમાં ગયા નહીં

પુત્રીની વાત છે કે, આં વિજયવલ્લભસરિ મં ૨૦૦૪માં તા ૧૪-૪-૧૯૪૮ ના રોજ પધાર્યા ત્યારે ત્યાંના સ્વેનાય જોનમંયે આ મંકુચિત મર્્યાદા સદાને માટે તોડી, તેમનો ધામધૂમથી નગરપ્રવેશ કરાવ્યો

આજે એ કલેશ મિકાનેરમાં નથી પરંતુ મનો કર્મચક્રને ખરતગચ્છ પ્રત્યે કેવો રાગ હતો તે આ ઘટનાઓ ઉપરથી જાણી શકાય છે. મત્રીને મોટી મોટી અભિનાયકો હતી પણ કુદરતે તેને સકકાર આપ્યો નહીં.

પ્રત્યે પ્રેમ થાય છે. હું આવા કાર્યને પસંદ કરું છું. આ માટે મેં ગુજરાતથી આં હીરવિજયસૂરિને અહીં બોલાવ્યા હતા. તે સપ્તાર વાર અહીં આવ્યા છે. તેમનામાં ઉચ્ચ તપ, અસાધારણ પવિત્રતા વગેરે છે, જે સર્વથા આદરપાત્ર છે; સન્માનયોગ્ય છે. તે હવે ગુજરાત પધારે છે. તેમની ઇચ્છા છે કે બાદશાહ અનાથોનો રક્ષક છે. તો શ્રાં ૧૦ ૧૨ થી ભાં ૨૦ ૬ એમ પબ્બસણના ૧૨ દિવસો પવિત્ર છે. તેમાં કોઈ પણ સ્થાને કોઈ પણ પશુપ્રાણી મરાય નહિ એવું કરવું જોઈએ. આમ કરવાથી દુનિયામાં પ્રશંસા વધે. ઘણા જીવો વધથી બચી જાય, આમ કરવાથી પ્રભુ પણ બાદશાહ ઉપર પ્રસન્ન રહેશે. તેઓની આ ઇચ્છા છે. આ ઇચ્છા અમારા ધર્મથી પ્રતિકૂળ નથી. પવિત્ર મુસલમાન ધર્મને અનુકૂળ છે. તેમની આ માગણીને સ્વીકારી અમે હુકમ બાહર કર્યો કે— કોઈએ પશુપણના ૧૨ દિવસોમાં જીવહિંસા કરવી નહિ. આ હુકમ હમેશાં માટે છે તેનું બરાબર પાલન કરવું—હીજરી સન ૯૯૨ જમાદુલસાની મિતિ-૭.

આ ફરમાનની નકલ ૬ સ્થાન માટે બનાવી છે. (૧) ગુજરાતના સૂબા, (૨) માળવાના સૂબા, (૩) અજમેરના સૂબા, (૪) દિલ્હી ફતેહ-પુરનો પ્રદેશ, (૫) લાહોર-મુલતાનનો પ્રદેશ અને (૬) સૂરિજની પાસે રાખવા માટે બનાવી.

ઉજ્જૈનમાં માલવાના સૂબા પર ચોકલાવેલ અસલ ફરમાન સુરક્ષિત છે, જેની લંબાઈ ૨ ફૂટ, પહોળાઈ ૧૦ ઇંચ છે. મોટા મજબૂત કપડા ઉપર સોનેરી શાહીથી લખેલ છે. તે કોઈ કોઈ સ્થાને ફાટી ગયું છે. મેજર જનરલ સર જોન માલકમે પોતાના મેમાયર ઓફ સેન્ટ્રલ ઇન્ડિયા પુસ્તકના ભાં ૨, પૃં ૧૩૫-૧૩૬માં તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ પ્રકાશિત કર્યો છે.

(૨) જૈન તીર્થોના દાનનું ફરમાન—અકબર બાદશાહ લખે છે કે, મારા તાબાના માલવા, શાહજહાંનાબાદ, લાહોર, મુલતાન, અમદાવાદ, અજમેર, મેરઠ, ગુજરાત, બંગાળ વગેરે મુલકો તથા બીજા જે નવા તાબામાં આવે તે મુલકોના સૂબા, કલેક્ટર અને

જગીરદારોને સૂચના કરવામાં આવે છે કે—

શ્રવેતાંબર આચાર્ય હીરવિજયસૂરિ તથા તેમના શિષ્યો જે પવિત્ર મનવાળા સાધુપુરુષો છે, તેઓના દર્શનથી મને ઘણો આનંદ થયો છે. તેઓની માગણી છે કે અમારાં તીર્થ સિદ્ધાચલજી, ગિરનારજી, તારંગાજી, કેશરિયાનાથજી, આબૂજી, રાજગૃહીની ખાંચ પહાડી, સમ્મેતશિખરજી વગેરે શ્રવેતાંબર તીર્થસ્થાનો છે તેમાં તથા તેની આસપાસની ભૂમિકામાં કોઈ જીવની હિંસા થાય નહીં એવો હુકમ કરવો જોઈએ. અમને આ માગણી બ્યાજળી લાગે છે. તપાસ કરતાં નક્કી થયું છે કે આ સ્થાનો શ્રવેતાંબર જૈનાનાં છે. હું આ સૌ સ્થાનો શ્રવેં આં હીરવિજયસૂરિને અર્પણ કરું છું કે, તેઓ એ પવિત્ર સ્થાનોમાં શાન્તિથી પ્રભુની ઉપાસના કરે. આ સ્થાનો શ્રવેતાંબર સમાજનાં છે. તેઓની માલિકીવાળાં છે. જ્યાં સુધી સૂર્ય ચંદ્ર તપે ત્યાં સુધી આ ફરમાન જૈન શ્રવેતાંબરોને માટે અમર રહે. આ ફરમાનના અમલમાં કોઈએ દબલ કરવી નહીં. આ તીર્થોના પર્વતોની ઉપર નીચે કે આસપાસ યાત્રાધામોમાં કોઈએ કોઈ જાતની જીવહિંસા કરવી નહીં. આ હુકમનો પાકો અમલ કરવો. કોઈએ ઉલટું વર્તવું નહીં. બીજી સનદ માગવી નહીં—જીલ્લો સન ૩૭, માહે ઉર્દીખેડેસ્ત મુતાબિક રવીઉલ અવલ, મિતિ ૭મી.

આ ફરમાન અમદાવાદમાં શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીમાં છે. તેની લંબાઈ ૨ ફૂટ, પહોળાઈ ૧ ફૂટ ૫ ઇંચ છે. ધોળા કપડા ઉપર સોનેરી શાહીથી લખેલ છે. ઉપર ડાબી તરફ બાદશાહી મહોર લાગેલી છે. રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજના મુનશી મહમ્મુદ અબ દુલ્લાએ તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ કર્યો છે.

(૩) અહિંસાનું ફરમાન—બાદશાહ અકબર લખે છે—
ખરતરગરુછના આં જયચંદ્રસૂરિ (આં જિનચંદ્રસૂરિ) તે લગવદ્ર-લક્ષિતવાળા છે, તેઓની માગણી છે કે તમે પહેલાં આં હીરવિજય-સૂરિને દરસાલ માટે પબ્લુસણના ૧૨ દિવસનું કોઈ મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, માછલી વગેરેને ન મારવાનું અને તેઓને બચાવવાનું ફરમાન

આપ્યું છે તો મને પણ દરમિયાન અપાડ સુદિ ૯ થી અપાડ સુદિ ૧૫ સુધીની અઠાઈમાં કોઈ કોઈ છુવને મારે નહીં એવું ફરમાન આપવું જોઈએ.

અસહી વાત એ છે કે, જ્યારે પરમેશ્વરે મનુષ્યોને ખાવું વગેરે કામ માટે જુદા જુદા પદાર્થ બનાવ્યા છે તો આદમીએ ક્યારેય કોઈ પ્રાણીને હુખ આપવું ન જોઈએ. નહીં તો આદમી પોતાના પેટને પશુઓનું મસાણું બનાવે એ બ્યાજળી નથી.

હાલમાં આં જિનસિંહચૂરિ એટલે ઉંમ માનસિંહે અરણ્ય કરી છે કે પહેલાં આ મતલબનાં ફરમાનો નીકળી ચૂક્યાં છે પરંતુ તેની નકલો ગૂમ થઈ છે.

તેની આ અરજથી હું એ જ મતલબનું આ ફરમાન આપું છું. સૌએ આ હુકમનું ખૂબ પાલન કરવું. આના નિયમોમાં ગડબડ કરવી નહીં.—ઈલાહી સન ૪૯ ખુસ્તાફ મિતિ ૩૧.

આ ફરમાન પ્રયાગની હિંદી માસિક પત્રિકા સ્વસ્ત્યતીના ઈં સં ૧૯૧૨ ના જૂનના (ભાગ : ૧૩, સંખ્યા : ૬) અંકમાં પ્રકાશિત થયું છે. ફારસી ભાષામાં પ્રકાશિત થયું છે અને જોધપુરનિવાસી મુંશી દેવીપ્રસાદજીએ તેનો હિંદી અનુવાદ કર્યો છે.

(કૃપારસકોશ સંસ્કરણ બીજાની શ્રી જિન-
વિજયજીની પ્રસ્તાવના, પૃ. ૩૧ થી ૩૯)

૫૭. ભં જિનસિંહ—તેઓ ગણધર ચોપડાગોત્રના શાં આંપસી તથા તેમની પત્ની ચતુરાદેના પુત્ર હતા. તેમનો સં ૧૬૧૫ ના માહ સુદિ ૧૫ ના રોજ ખેતાસરમાં જન્મ થયો હતો. તેમનું નામ માનસિંહ હતું. સં ૧૬૨૩ માં તેમણે બિકારમાં દીક્ષા લીધી. તેમને સં ૧૬૪૦ માં જસલમેરમાં વાચકપદ, સં ૧૬૪૯ ના ફાગણ સુદિ ૨ ના રોજ લાહોરમાં આચાર્યપદ મળ્યું અને સં ૧૬૭૪ ના પોષ સુદિ ૧૩ ના રોજ મેડતામાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

આ અરસામાં સ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથ પ્રગટયા અને કાપરડા તીર્થની સ્થાપના થઈ.

સમ્રાટ જહાંગીર લાં જિનસિંહસૂરિ ઉપર ખૂબ નારાજ હતો, જેનું વર્ણન તેણે પોતાના તુબુકે જહાંગીર (જહાંગીરનામા) શ્રંથમાં પ્રસંગે પ્રસંગે કર્યું છે. જો એ લમરાલી ઘટના બની ન હોત તો આ લઢારક મોગલ દરબારમાં સુંદર ધર્મપ્રભાવના કરી શક્યા હોત. તેમની પાટે જો આચાર્યો થયા : (૧) લઢારક જિનરાજસૂરિ અને (૨) આં જિનસાગરસૂરિ સં ૧૬૭૪.

૫૮. લાં જિનરાજ—તેઓ શાં ધરમશી બોધરા અને તેમની પત્ની રાજલના પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ સં ૧૬૪૭ ના ચૈત્ર સુદિ ૭ ના રોજ થયો હતો. સં ૧૬૫૬ ના માહ સુદિ ૩ ના રોજ ખિકાનેરમાં તેમણે દીક્ષા લીધી ત્યારે તેમનું નામ રાજસસુદ્ર પાડવામાં આવ્યું. સં ૧૬૬૮માં આશાવલમાં તેમને વાચકપદ આપવામાં આવ્યું. સં ૧૬૭૫ ના ફાગણ સુદિ ૭ના રોજ મેડતામાં આચાર્યપદ મળ્યું ત્યારે તેમનું નામ આં જિનરાજસૂરિ રાખવામાં આવ્યું. સં ૧૬૬૬ ના અષાઢ સુદિ ૬ ના રોજ પાટણમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

આં જિનરાજ અને જિનસાગર એ બંને એક જ દિવસે આચાર્ય થયા હતા. તે બંનેએ સં ૧૬૭૫ માં શત્રુજય તીર્થ ઉપર સવા સોમજની ચોમુખજની દૂકમાં લાં ઋષભદેવની ચૌમુખ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. એ ઉપરાંત તેઓએ ભાણુવડ, અમદાવાદ, મેડતા વગેરે સ્થાનોમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરી હતી.

આં જિનરાજ વ્યાકરણ, કાવ્યસાહિત્યના વિદ્વાન હતા. તેમણે 'નૈપધીયમહાકાવ્ય' ઉપર જિનરાજયા ટીકા રચેલી છે. આં જિન પ્રભસૂરિની પરંપરામાં એક આં જિનરાજસૂરિ થયા છે તે આનાથી જુદા હતા.

૧. આ પ્રતિષ્ઠા ઉત્સવમાં મહોં જયસોમ ગણિ, ઉપાં વિજય ગણિ, ઉપાં ધર્મનિધાન ગણિ, ૫૦ આનદકીર્તિ ગણિ વગેરે મુનિવરો હાજર હતા. આ ઉદારનો અને પ્રતિષ્ઠાનો લાભ મં સોમજના પુત્ર સં ૩૫જી વગેરેએ લીધો હતો. (—શત્રુજયતીર્થલેખ)

આ સમયે પદ્મરાજ ગણિ શિષ્ય પં० જ્ઞાનતિલક ગણિએ સં० ૧૬૬૦ માં ‘ગૌતમકુલક-વૃત્તિ’ રચી છે.

એ સમયે મહોં જયસાગર ગણિની પરંપરાના ઉપાં જ્ઞાન-વિમલના શિષ્ય વાચનાચાર્ય ઉપાં વલ્લભ ગણિ વિદ્વાન હતા. તેમણે સં० ૧૬૬૬ માં ૧. વિજયદેવમાહાત્મ્યકાવ્ય, સર્ગ : ૧૯, ૨. ઉપકેશશબ્દચુતાત્તિ, ૩. સં० ૧૬૫૪, આં જિનેશ્વરના શિલોંછનામકોશ-ટીકા, ૪. સં० ૧૬૬૧માં લિંગાનુશાસન-ટીકા, સં० ૧૬૬૧માં દુર્ગપદ્મપ્રબોધવૃત્તિ, સં० ૧૬૬૭માં જોધપુરમાં અભિધાન-ચિંતામણિ સારોદ્ધારવૃત્તિ, ૬. અરનાયજિનસ્તુતિકાવ્ય-સ્વોપન-વૃત્તિ સાથે, ૭. સારસ્વતપ્રયોગનિર્ણય, ૮. વિદ્વત્પ્રબોધ પરિં ૩, શ્લોં ૧૪૨, બલભદ્રપુર, ૯. ચતુર્દશસ્વરસ્થાપનવાદસ્થલ વગેરે ગ્રંથોની રચના કરી છે. મહોં જયસાગર ગણિના શિષ્ય પં० રત્નચંદ્રે સં० ૧૫૦૧ પોં સું ૧૧ ને રવિવારે બીજ સહિત ‘કિયારત્નસમુચ્ચય’ લખ્યો હતો.

તેમના સમયે સં० ૧૬૬૦ માં ‘ગદ્ય-ખરતરંગચ્છપદ્માવલી’ની રચના થઈ. એ જ સમયે ભં જિનસાગરસૂરિથી આચાર્યિય-ગચ્છ નીકળ્યો. આ શતાબ્દીની અંતે એકંદરે ખરતરંગચ્છમાં ચાર ગચ્છો થયા.

ખરતરંગચ્છના પં० બનારસીદાસે સં० ૧૬૮૦ માં દિગમ્બર મત-માં ભળી તેરાપંથ ચલાવ્યો.

ખરતરંગચ્છમાં સં० ૧૬૮૬ માં આં જિનરાજનો આક્રમે ‘લટ્-રકગચ્છ,’ સં० ૧૬૮૬ માં આં જિનસાગરથી નવમે ‘લઘુઆચાર્યિય-ગચ્છ,’ સં० ૧૭૦૦ માં ઉપાં રંગવિજયથી દશમે રંગવિજય ‘શાખાગચ્છ’ અને તેમાંથી મહોં શ્રીસારથી અગિયારમે ‘શ્રીસારીયગચ્છ’ નીકળ્યો. આ રીતે ખરતરંગચ્છમાં એકંદરે અગિયાર ગચ્છો થયા.

આં જિનરંગવિજયની શાખા નીકળી ત્યારે તપગચ્છના કેટલાએક શ્રાવકો ઉપાં રંગવિજયના પક્ષમાં રહ્યા હતા. તેઓ ત્યાર

પછી ખરતરગચ્છના અનુયાયી મનાય છે.

વૈરાટનગરના શેઠ ભારમલજી રાકયાનના પુત્ર શેઠ ઇંદ્રચંદ્રજી રાકયાન શ્રીમાલી તપાગચ્છના શ્રાવક હતા. જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજય-સૂરિના ઉપાસક હતા, તેમણે સં૦ ૧૬૪૪ માં ખંધાવેલું જિનાલય (ઇંદ્રવિહાર) આજે પણ વૈરાટનગરમાં શિલાલેખ સાથે વિદ્યમાન છે. તેમના વંશજે શ્રીમાન લાલા ખેરાતીલાલજી, લાં બાબુમલજી, લાં જવાહરલાલજી રાકયાન વગેરે આજે દિલ્હીમાં વસે છે, જે આજે ખરતરગચ્છનું પાલન કરે છે. પં૦ વિનયવલ્લભે આં જિનરંગના સમયે ‘ખરતરગચ્છપટ્ટાવલી’ બનાવી છે.

૫૯. લાં જિનરત્ન—તેમને વૈરાગ્ય થવાથી માતાની સાથે દીક્ષા લીધી હતી. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં૦ ૧૭૧૧માં અકબરખાદમાં થયો હતો.

૬૦. લાં જિનચંદ્ર—તેમણે મંડોવરમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેમના સમયે સં૦ ૧૭૧૧ માં ‘ગદ્ય-ખરતરગચ્છપટ્ટાવલી’ બની. તેમનો સ્વર્ગ-વાસ સં૦ ૧૭૬૩ માં સુરતમાં થયો હતો.

૬૧. લાં જિનસૌખ્યસૂરિ—તેઓ પ્રભાવકે આચાર્ય હતા. તેમના સમયે ઘોઘાથી વહાણુ દ્વારા સીધા ખંભાત જવાતું હતું. યતિઓ તથા છ’રી પાળતો તીર્થ યાત્રાસંઘ એ રસ્તે આવતા જતા હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં૦ ૧૭૮૦ના જેઠ વદિ ૧૦ના રોજ ઋણીનગરમાં થયો હતો.

૬૨. લાં જિનમકિત—તેમણે સં૦ ૧૭૭૬ માં દીક્ષા લીધી. સં૦ ૧૭૮૦ માં ભટ્ટારકપદ પ્રાપ્ત થયું અને સં૦ ૧૮૦૪ માં માંડવી બંદરમાં સ્વર્ગવાસ થયો હતો. તેમણે કેટલીક તીર્થયાત્રાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરી હતી. તેમને ઉપાં રાજસોમ, ઉપાં રામવિજય વગેરેનો મોટો યતિપરિવાર હતો.

૬૩. લાં જિનલાલ—તેમણે મોટી મારવાડ, ગોલવાડ, મેવાડ, વઢિયાર, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર કચ્છ વગેરે પ્રદેશોમાં વિહાર કરી વિવિધ તીર્થયાત્રાઓ કરી. તેમની સાથે યાત્રામાં સોસો બસો બસો યતિઓ સાથે રહેતા હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં૦ ૧૮૩૪ ના આસો વદિ ૧૦ ના રોજ ચૂદાનગરમાં થયો હતો.

આ સમયે સં૦ ૧૮૦૭ના માહ સુદિ ૩ ને સોમવારે જોધપુરમાં ક્ષેમકીર્તિશાખાના વાચક શાંતિહર્ષ, તેમના શિષ્ય મુનિ જિનહર્ષ, તેમના શિષ્ય મુનિ મુખવર્ધન, તેમના શિષ્ય મુનિ દયાસિંહના શિષ્ય વાચક રૂપચંદ્રે ‘ગૌતમીયમહાકાવ્ય’ (સર્ગ : ૧૧)ની રચના કરી છે.

ભ૦ જિનલાલે સં૦ ૧૮૩૩ ના કાર્તિક સુદિ ૫ ના રોજ મનાર બંદરમાં ‘આત્મબોધ’ (પ્રકાશ : ૪) રચ્યો છે. મુનિ ક્ષમાકલ્યાણે તેની પ્રથમ પ્રતિ લખી હતી.

૬૪. ભ૦ જિનચંદ્ર—તેમણે મારવાડ, મોટી મારવાડ, પૂર્વદેશ, દક્ષિણ સોરઠ વગેરે પ્રદેશોમાં વિચરી તીર્થયાત્રાઓ કરી હતી. પૂર્વદેશની યાત્રામાં ઉપા૦ અમૃતધર્મ, ઉપા૦ ક્ષમાકલ્યાણ વગેરે તેમની સાથે હતા. તેમણે લખનૌમાં ત્રણ ચોમાસાં કર્યાં હતાં. મકસૂદાબાદના શ્રીસંઘે સં૦ ૧૮૪૫ ના માહ સુદિ ૧૧ ને શુક્રવારે મહિમાપુરમાં બનાવેલા ભ૦ સુવિધિનાથના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેમણે તથા લઘુ આચાર્યીય ભ૦ જિનચંદ્રસૂરિએ મળીને પરસ્પરમાં એકતા સ્થાપી હતી. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં૦ ૧૮૫૬ ના જેઠ સુદિ ૩ ના રોજ સૂરતમાં થયો હતો.

૬૫. ભ૦ જિનહર્ષ—તેમણે સૂરત, દેવીકોટ, બલોર, બિકાનેર વગેરે સ્થાનોમાં જિનપ્રતિષ્ઠાઓ કરી હતી. શત્રુંજય, ગિરનાર, અંતરિક્ષણ, મકસીણ, કેસરિયાણ, સમેતશિખર વગેરે તીર્થોની યાત્રાઓ કરી હતી.

તેમણે સં૦ ૧૮૭૦ માં અને બીજી વાર સં૦ ૧૮૭૬ માં સંઘ સાથે સમેતશિખર તીર્થની યાત્રા કરી હતી. સં૦ ૧૮૬૬ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૫ ના રોજ સંઘ સાથે શત્રુંજય તીર્થની યાત્રા કરી હતી. તેઓ છેલ્લા જીવલેખરના બાદણા બાદરમલ ભેરાવરમલના સંઘ સાથે શત્રુંજયતીર્થની યાત્રા માટે નીકળ્યા અને મંડોવરમાં ચોમાસુ રહ્યા. ત્યાં જ સં૦ ૧૮૮૨ ના કાર્તિક વદિ ૯ ના દિવસે મંડોવરમાં અનશન લઈ સ્વર્ગે ગયા.

શેઠ બાદરમલણ બાદણાનો સંઘ ચોમાસા પછી મંડોવરથી

નીકળી શત્રુજય તીર્થમાં ગયો. ત્યાં સંઘપતિની માતાજીએ લ૦
ઋષભદેવ દાદાને મોતીનો હાર પહેરાવ્યો. પણ ભાટોએ તે હાર તરત
જ ઉઠાવી લીધો. ભાટોની આવી જોહુકમીથી સંઘપતિએ તેમની
સામે સખત હાથે કામ લીધું અને ભાટોની જોહુકમીનો અંત આણ્યો.

આ અરસામાં લ૦ જિનલક્ષ્મિસૂરિના શિષ્ય પં. પ્રીતિસાગર
શિષ્ય ઉપા. અમૃતગણીના શિષ્ય મહો. સ્માકદ્યાણુગણી અમર્થ
વિદ્વાન થયા હતા. તેમણે ક્રિયોદ્ધાર કરી પીળાં વસો ધારણ કર્યા હતા.

તેમણે ચૈત્યવંદન ચતુર્વિંશતિ, પર્વકથા-સંગ્રહ સં. ૧૮૬૦ના
શ્રાવણ વદિ ૧૧ બિકાનેર, ખરતરગચ્છપટ્ટાવલી સં. ૧૮૩૦ જૂના-
ગઢ, ગૌતમીયમહાકાવ્ય-ટીકા સં. ૧૮૫૨ ના ભાદરવા સુદિ ૧૧ ને
સોમવાર, જસલમેર વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે. તેમણે 'ખરતરગચ્છ
પટ્ટાવલી'માં લ૦ જિનચંદ્ર અને લ૦ જિનહર્ષસૂરિના પટ્ટાનુક્રમ પાછળથી
વધાર્યા છે. તેમણે લ૦ જિનચંદ્રની સાથે પૂર્વદેશનાં તીર્થોની યાત્રા
કરી હતી. મહિમાપુરના પ્રતિષ્ઠાલેખમાં તેમનું નામ મળે છે. તેઓ
સં. ૧૮૭૪ માં બિકાનેરમાં સ્વર્ગવાસી થયા હતા અને તેમના શિષ્ય
પં. ધર્માનંદગણિએ સં. ૧૮૭૪ માં બિકાનેરમાં તેમની ચરણપાદુકાની
પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

૬૬. લ૦ જિનસૌભાગ્ય—તેમનો જન્મ સં. ૧૮૬૨માં થયો.
સં. ૧૮૭૭માં તેમણે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૮૮૨ના મહા સુદિ ૭ને
શુક્રવારે બિકાનેરમાં ભટ્ટારકપદ મહોત્સવ થયો અને સં. ૧૯૧૭માં
સ્વર્ગવાસ થયો.

૬૭. લ૦ જિનસિંહ—તેમનો સં. ૧૯૩૫માં બિકાનેરમાં
સ્વર્ગવાસ થયો.

૬૮. લ૦ જિનચંદ્ર.

૬૯. લ૦ જિનકીર્તિ. *

ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી ત્રીજી (લઘુ આચાર્યાયગચ્છ)

૭૭. લ૦ જિનસિંહ—તેમનો સં. ૧૯૭૪માં મેડતામાં
સ્વર્ગવાસ થયો. (જૂઓ, પ્રક. ૪૦, પૃ. ૦૦૦...)

૫૮. ભ૦ જિનસાગર—તેઓ આચાર્યીયગચ્છના પ્રથમ આચાર્ય હતા. ભ૦ જિનરાજ તથા ભ૦ જિનસાગર એ બંનેએ સં૦ ૧૬૭૪ માં મેઠતામાં એકીસાથે ભટ્ટારકપદ મેળવ્યું. તેમણે સં૦ ૧૬૭૫માં શત્રુજયતીર્થ પર સવા સોમણની ચૌમુળની દ્વંકમાં ભ૦ ઋષભ-દેવણની ચૌમુળ વગેરે પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ૦ જિન-સાગર કાવ્ય-સાહિત્ય અને ન્યાય વગેરે વિષયોના વિદ્વાન હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં૦ ૧૭૨૦ના જેઠ વદિ ૩ના રોજ અમદાવાદમાં થયો.

૫૯. ભ૦ જિનધર્મ—તેમણે શત્રુજયની યાત્રામાં છઠ્ઠ-અઠ્ઠમ વગેરે તપ કર્યા હતાં. તેઓ સર્વદેશોમાં વિચર્યા હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં૦ ૧૭૪૬ના મહા વદિ ૮ના રોજ લૂણકરણસર નગરમાં થયો હતો.

૬૦. ભ૦ જિનચંદ્ર—તેમનો સ્વર્ગવાસ સં૦ ૧૭૬૪ના જેઠ સુદિ ૧૫ના રોજ બિકાનેરમાં થયો હતો.

૬૧. ભ૦ જિનવિજય—તેમનો સ્વર્ગવાસ સં૦ ૧૭૬૭ના આસો વદિ ૬ના રોજ જેસલમેરમાં થયો હતો.

૬૨. ભ૦ જિનકીર્તિ—તેમણે પૂર્વદેશની યાત્રાઓ કરી હતી. મહેસૂદાખાદમાં ત્રણ ચતુર્માસ ગાળ્યા હતાં. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં૦ ૧૮૧૬ના રોજ બિકાનેરમાં થયો હતો.

૬૩. ભ૦ જિનસુકિત—તેમણે બાર વર્ષની ઉંમરે હીક્ષા લીધી હતી. સોળમા વર્ષે ભટ્ટારકપદ મળ્યું હતું અને એકવીશમા વર્ષે સં૦ ૧૮૨૪ના આસો વદિ ૧૨ના રોજ જેસલમેરમાં સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

૬૪. ભ૦ જિનચંદ્ર—તેઓ વ્યાકરણ તથા સિદ્ધાંતના વિદ્વાન હતા. બિકાનેરનો રાજા તેમનો ભક્ત હતો. શ્રીસથે આ ભટ્ટારક તથા ભટ્ટારકશાખાના ભ૦ જિનચંદ્ર વચ્ચે મેળ કરાવ્યો હતો. આ ભટ્ટારક ૭૨ વર્ષની ઉંમરે એટલે સં૦ ૧૮૭૫ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ના રોજ જેસલમેરમાં સ્વર્ગ ગયા હતા.

૬૫. ભ૦ જિનોદય—તેમણે સં૦ ૧૮૬૩માં મહેસોરમાં અને સં૦ ૧૮૬૭ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજ બિકાનેરમાં જિનપ્રતિમાની

પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેઓ સં ૧૮૯૭ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ના રોજ
ગિકાનેરમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

૬૬. ભં જિનહેમસૂરિ—તેમનો જન્મ સં ૧૮૬૬ના અષાઢ
સુદિ ૧ના રોજ પુષ્ય નક્ષત્રમાં સાલિયાણા ગામમાં થયો હતો.
સં ૧૮૮૩ના વૈશાખ સુદિ ૩ના રોજ દીક્ષા લીધી હતી. તેમનો
સં ૧૮૯૭ના જોઠ સુદિ ૫ના રોજ ગિકાનેરમાં ભટ્ટારકપદ મહોત્સવ
થયો હતો. તેમણે ઇંદોરના સંઘમાં ઝઘડો હતો તે દૂર કરાવ્યો
હતો અને ત્યાં જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. મણોદમાં ભં
પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેમણે સર્વ દેશોમાં
વિચરી તીર્થયાત્રાઓ કરી હતી.

✽

પૂનમિયાગચ્છ—પૂર્ણિમાપક્ષ (સં ૧૧૫૯)

વડગચ્છના આં સર્વદેવસૂરિની પાટે આઠ આચાર્યો થયા.
તેમાં સૌથી મોટા આં જયસિંહસૂરિ હતા. તેમની પાટે આં
ચંદ્રપ્રભસૂરિ થયા. તેઓ વિદ્વાન અને વાલી હતા. વડગચ્છમાં
વડેરા હતા. તેમને વાદીભસૂરિનું ગિરુદ હતું. (પ્રકં ૩૯, પૃ ૪૧૬)

તેમનાથી નાના આં મુનિચંદ્રસૂરિ હતા. તેઓ પરમ શાંત,
ત્યાગી અને લોકપ્રિય હતા. એમની લોકપ્રિયતાએ નવા ગચ્છને
જન્મ દેવાનું કારણ આપ્યું. (પ્રકં ૪૦, પૃ ૪૨૩)

સં ૧૧૪૯ નું એ વર્ષ હતું. એક શ્રાવકે મોટા આચાર્યશ્રીને
વિનંતિ કરી કે, ‘મારે પ્રતિષ્ઠા કરાવવી છે મોટે આપ આં મુનિ-
ચંદ્રસૂરિને આજ્ઞા આપો જેથી તેઓ ત્યાં આવીને મારું કાર્ય સિદ્ધ
કરી આપે.’

આં ચંદ્રપ્રભસૂરિને આ વિનંતિ પોતાના અપમાન સ્વરૂપ
લાગી. તેમને એમ લાગ્યું કે, આ શ્રાવક આં મુનિચંદ્રને લઈ જવા
રાજી છે પણ અમને લઈ જવાની તેની ઈચ્છા નથી. આથી જ
અમારે આં મુનિચંદ્રને પણ ત્યાં મોકલવા ન જોઈએ. આચાર્યશ્રીએ

ચ દ્રકુલના વડગચ્છમાથી 'પૂનમિયાગચ્છ' નીડળ્યો, તેમા શ્રાવડ પ્રતિષ્ઠા કરે, પાખી પૂનમે કરવી, છમાખી ન હોય, છ મહિના પહેલા ઉપન્યાસના ન દેવી વગેરે સામાચારી હતી

પૂર્ણિમાપક્ષના આં દેવાન દ લખે છે—

દુર્વાદિદ્વિરદાક્કુશ સમયવિત્ શ્રેણીગિરોમળડન

શ્રીચન્દ્રપ્રમસૂરિરાદ્ સ મગવાન્ પ્રાચીરુગ્ત્ પૂર્ણિમામ્ ।

તત્મા જૈનવચોડમૃત મૃગમધુ શ્રીધર્મઘોપાદય

શ્રીમદેશ્વરસૂરિતસ્ત્વચકલત્ ગાસ્વા દ્વિતીયા પ્રથામ્ ॥

(—ક્ષેત્રસમાસવૃત્તિ પ્રશસ્તિ)

તેમણે ચૌદશની પાખી પાળનારા પાચ ચૈત્યવાખીઓને પોતાના પક્ષમા મેળવી નીક્ષા આપી હતી તેમના નામ આ પ્રકારે હોવા સ લખે છે

(૧) આં ધર્મઘોપસૂરિ—તેઓ ૫૦૦ દેરાસરો અને ત્રણ લાખ દ્રવ્યની રત્ન છોડીને સાધુ થયા

(૨) આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ—તેમના બીજા પદ્ધત્ આં શ્રીપ્રભથી 'કચ્છૂલીગચ્છ' નીડળ્યો^૧

આં ભદ્રેશ્વરની શિષ્યપર પગમા મહાતપસ્વી આં પરમદેવ

૧ આં મહેદ્રસૂરિ લખે છે કે આં શાંતિસૂરિથી પીપળિયાગ-૭, આં દેવેન્દ્રથી સગમખેડિયા આં ચદ્રપ્રભ આં શીનથુય આં પદ્મદેવ અને આં ભદ્રેશ્વ થી પૂનમિયાગચ્છની (પૂનમિયા, ત્રિસ્તુનિક અગમિક અને કહોલી) ૪ શાખાએ, આં મુનિયદ્ર આં વાહિસ્ત્રગિથી પ્રાચીન વડગચ્છની પર પગ આં ભુદિસાગ થી શ્રીમાલગચ્છ અને આં મલયચદ્રથી અ સાપત્નીયગચ્છ નીકળ્યા છે

વડગચ્છવાળા પોતાને ચૈત્યવાસી માનતા નથી શરૂઆતથી જ અસની વસતીવાસી માને છે પણ દેગસરો, પ્રતિમાઓ, પોષાળ અને જૈન વશો તે ચૈત્યવાસી પર પરાના છે

આં ચદ્રપ્રભે સં ૧૧૪૬ માં 'પૂનમિયાગચ્છ' પ્રકાશ્યો અને ઉપાં વિગ્રયચંદ્રે સં ૧૧૬૮ માં વિધિપક્ષ પ્રગટ કર્યો (—સનપદી પં ૧૦૮)

થયા. તેમણે વર્ધમાન તપ કરી તેનું પારણું સં ૧૩૦૨ના માગશર સુદિ ૫ના શ્રવણ નક્ષત્રમાં કંઠોદ ગામમાં શેઠ દેવપાલના ઘેર કર્યું, શંખેશ્વરતીર્થમાં ૭ યજ્ઞોને પ્રતિબોધી સંઘને અનુકૂળ બનાવ્યા. શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું આરાધન કરી ઝીંજુવાડાના રાજા દુર્જનશાલ્યનો ક્રોધ શાંત મટાડ્યો અને ઉપદેશ આપી શંખેશ્વરજીના દેરાસરનો મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. દાનવીર શેઠ જગદૂશાહે તેમનો ધામધૂમથી ભદ્રાવતીનગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો હતો. તેમના શિષ્ય આં શેષસૂરિને મહોત્સવપૂર્વક આચાર્યપદ અપાવ્યું. તેમની પાસેથી ત્રણ વર્ષનો દુકાળ પડશે એમ જાણી લઈ અનાજના ભંડારો ભરી દુકાળમાં રાજા-પ્રજા સૌ જનતાને મોટી મદદ કરી હતી. આં પરમદેવની પાટે આં શેષસૂરિ થયા. તેઓ સં ૧૩૦૨ પહેલાં સ્વર્ગે ગયા.

(—આં સર્વાનન્દનું જગદૂચરિત્ર, શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર નં ૪૦, પૂં જયંતવિજયજી મઠનું ‘શંખેશ્વરમહા-તીર્થ’ પૃં ૪૭ થી ૫૧; પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૭૭)

તેમની શિષ્યપરંપરામાં આં સર્વાનન્દ થયા. તેમણે ‘જગદૂચરિત્ર’ રચ્યું, તેના છઠ્ઠા સર્ગમાં ‘પૂનમિયાગચ્છ’ તથા ‘અતુર્કશીય-ગચ્છ’નું સૂચન છે. આં સર્વાનન્દસૂરિએ સં ૧૪૬૫માં, સં ૧૪૯૨માં અંજનશલાકા કરાવી, જે પ્રતિમાઓ આખૂતીર્થમાં વિરાજમાન છે.

(—અર્ધુદ જૈન લેખસંદોહ, લેં ૪૦૨, ૬૨૮)

તેમણે કછોલી ગામમાં ભં શાંતિનાથની પ્રતિમા તથા પરિકરની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેમના શિષ્ય ગુણસાગર, તેમના શિષ્ય ચતિ ચરોવર્ધન (સં ૧૫૨૧ થી ૧૫૪૦)ની પ્રતિમા સિરોહીના ભં અજિતનાથના દેરાસરમાં છે.

આં ભદ્રેશ્વરની પરંપરામાં અનુક્રમે (૪૧) આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ, (૪૨) આં મુનીશ્વર, (૪૩) આં રત્નપ્રભ, (૪૪) આં મહેન્દ્ર અને આં રત્નાકર થયા. (૪૫) આં રત્નાકરે સં ૧૫૧૨ના મહા સુદિ ૫ ને સોમવારે ભં શાંતિનાથજિંજની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ ધાતુ-પ્રતિમા મહેસાણામાં ભં મહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં છે,

(૩) આં વિજયસિંહ—તેઓ ચૈત્યવાસી હતા. ચંદ્રાવતીના નવગૃહચૈત્યમાં રહેતા હતા. વિદ્વાન હતા. તેમણે ‘ઉપદેશમાલા’નું વ્યાખ્યાન કરતાં કરતાં વૈરાગ્ય પામી આં ચંદ્રપ્રભની નિશ્રા સ્વીકારી.^૧

(૪) આં શીલગુણુ—તેઓ નાણાવાલગચ્છના ચૈત્યવાસી હતા. તે તથા તેમના પદ્મધર આં દેવલદ્રથી “ત્રિસ્તુતિક્રમત” નીકળ્યો.

(૫) આં વિજયચંદ્ર—તેઓ નાણાવાલગચ્છના ચૈત્યવાસી ઉપાધ્યાય હતા. આં શીલગુણુ તેમના મામા થતા હતા. તેમણે તેમની સાથે જ પૂર્ણિમાપક્ષ સ્વીકાર્યો અને સં. ૧૧૬૯માં વિધિ-પક્ષ તથા સં. ૧૨૧૩ (૧૨૧૪)માં અંચલગચ્છ પ્રકટ કર્યો.^૧

(—આં મહેન્દ્રકૃત શતપદીપદ : ૧૦૮)

૪૦. આં ચંદ્રપ્રભ—તેમણે હર્શનશુદ્ધિ, પ્રમેયરત્નકોશ, તથા સ્તોત્રો વગેરે કૃતિઓની રચના કરી છે.

૪૧. આં ધર્મઘોષસૂરિ—તેઓ ચૈત્યવાસી હતા. ૫૦૦ હેરાસરની આવક, વહીવટ તેમજ ૩ લાખ દ્રવ્યની રકમ છોડી હર્ષ સાધુ થયા. તેમણે પચાસ વર્ષ સુધી એકાંતર ઉપવાસ કર્યા અને પારણામાં પણ માત્ર કાણ અને ખીચ લેતા હતા. તેઓ વિદ્વાન હતા. નિરુપૃહ-ત્યાગી હતા. તેમને રાજા સિદ્ધરાજ બહુ માનતો હતો. તેમણે ‘શબ્દસિદ્ધિ’ તથા ‘મહારસીકુલય’ (ઋષિમંડલ) રચ્યાં છે. આં યશોઘોષના શિષ્ય આં હેમપ્રભ ‘પ્રશ્નોત્તરરત્નમાલા-વૃત્તિ’ (સં. ૧૨૪૩)મા લખે છે કે—

જજ્ઞે શ્રીજયસિંહમૂપતિનત શ્રીધર્મઘોષપ્રમુ ॥ નિર્ગ્રન્થચૂડામણિ ॥

તેમની પાટે થયેલા આચાર્યોનાં નામો નીચે મુજબ મળે છે—

(૧) આં ચક્રેશ્વરસૂરિ—તેઓ ચૈત્યવાસી આં વર્ધમાનના શિષ્ય હતા. મઠાધીશ હતા. પરમશાંત હતા. તેમણે આં ચંદ્રપ્રભની નિશ્રા સ્વીકારી હતી. તેમના ઉપદેશથી ૪૧૫ રજપૂતો જૈન બન્યા

૧. આં વિજયસિંહ અને આં વિજયચંદ્ર એક જ સંભવે છે. તેમ આં દેવપ્રભ અને આં દેવલદ્ર (સં. ૧૦૨૪) પણ એક જ હોવાનો સંભવ છે.

હતા. તેમણે આં અંદ્રપ્રભાની 'દર્શનશુદ્ધિ' પર ટીકા રચી પણ તે અધૂરી રહી છે. (જૈનસત્યપ્રકાશ, વર્ષ : ૭, પૃં ૧૫૫)

તેમની પરંપરામાં અનુક્રમે ૪૩. શિવપ્રભ, ૪૪. આં તિલકપ્રભ ૪૫. આં પદ્મપ્રભ થયા હતા.

. આં તિલકપ્રભે સંં ૧૨૬૧માં પ્રત્યેકબુદ્ધચરિત્ર, પૌષ્ઠ પ્રાયશ્ચિત્ત સામાચારી, ચૈત્યવંદન-શુરુવંદન પ્રત્યાખ્યાન લઘુવૃત્તિ, શ્રાવકપ્રતિક્રમણસૂત્રવૃત્તિ, સાધુ પ્રતિક્રમણસૂત્રવૃત્તિ, શ્રાવક પ્રાયશ્ચિત્ત સામાચારી, સંં ૧૨૭૪માં છતકલ્પવૃત્તિ, સંં ૧૩૦૪માં દસવેયા-લિયસુત્ત-ટીકા, સંં ૧૨૭૭માં દર્શનશુદ્ધિની સંપૂર્ણ ટીકા, સંં ૧૨૯૬માં આવસ્સય-લઘુવૃત્તિ (સંં ૧૨૩૨૫), સંં ૧૩૦૪માં સામાચારી, પ્રતિક્રમણવૃત્તિ પાશિકસૂત્ર-અવચૂરિ, પાશિક ખામણા-અવચૂરિ વગેરે રચ્યાં છે.

આં પદ્મપ્રભે શુરુદેવને 'આવસ્સય-લઘુવૃત્તિ' રચવામાં સહાય કરી હતી, અને પંં યશસ્તિલકે તેની પ્રથમ નકલ કરી હતી.

(૨) આં વર્ધમાનસૂરિ—તેમની પાટે આં ધર્મધોપના શિષ્ય આં અભયદેવસૂરિ—અભયધોપસૂરિ થયા અને આં અભયદેવની પાટે યશસ્વિંદ્ર થયા. હુંબડ શ્રાવક હિલકે તેમને મંં ૧૧૯૨માં આવસ્સયસુત્ત વહોરાવ્યું. (—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રકં ૯)

આં અભયધોપના શિષ્ય પંં વિદ્યાકુમારના ઉપદેશથી પાટડીના રાણા સૂરાકના ભાઈ શાંતિપદેવના પુત્ર વિજયપાલ આજ્ઞાની પત્ની નીતલદેવીએ પાટડીમાં લં પાર્થનાથનું ચૈત્ય કરાવ્યું, યોગાગ કરાવી, અને યોગશાસ્ત્રના પ્રસ્નાવ ૨ ની (મંં ૩૩૦૦) પ્રતિ લખાવી. તેને રાણા પદ્મસિંહ નામે પુત્ર, રૂપલાદેવી નામની પુત્રી અને રાણો દુર્જનશલ્ય આલો જમાઈ હતા.

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રકં ૮૯, પાટણ ભંડારમંથનૂવી, શંખેશ્વર મહાતીર્થ)

(૩) આં યશોધોપસૂરિ—તેમના શિષ્ય આં હેમપ્રભે મંં ૧૨૪૩માં મંત્રી હરિપાલની વિનિતિથી આં વિમલસૂરિની 'પ્રશોત્તર-

રત્નમાલા'ની વૃત્તિ રચી.

(૪) પંં વિમલગણિ—તેમણે દર્શનશુદ્ધિની નાની ટીકા રચી. તેમના શિષ્ય આં દેવપ્રભસૂરિ હતા.

૪૨. આં દેવલદ્રસૂરિ—તેઓ પંં વિમલ ગણિના શિષ્ય હતા. તેઓ આં ધર્મધોપસૂરિની પાઠે બેઠા. તેમણે સંં ૧૨૨૪માં 'દર્શનવિશુદ્ધિ'ની લઘુવૃત્તિ ઉપર વિવરણ રચ્યું, જેમાં તેમના શિષ્ય શાંતિપ્રભે સહાય કરી હતી, અને મુનિલદ્રે તેનો પ્રથમ આદર્શ લખ્યો હતો.

આં ચંદ્રપ્રભની પરંપરામાં આં દેવપ્રભ, આં તિલકપ્રભ, આં અજિતપ્રભ થયા હતા આં અજિતપ્રભે સંં ૧૩૦૭માં 'શાંતિનાથ-ચરિત્ર' રચ્યું. (—જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૦૬)

૪૩. આં જિનદત્ત.

૪૪. આં શાંતિલદ્રસૂરિ—તેઓ આં દેવલદ્રના શિષ્ય હતા. બહુ ગુણવાન હતા. તેમનું બીજું નામ આં શાંતિપ્રભ પણ મળે છે. તેમણે પોતાના ગુરુદેવને 'દર્શનશુદ્ધિ-વિવરણ' રચવામાં સહાય કરી હતી.

૪૫. આં ભુવનતિલક.

૪૬. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેઓ આગમના વેત્તા હતા.

૪૭. આં હેમતિલકસૂરિ—તેમણે કચ્છના કંથકોટમાં ગોધન યક્ષને પ્રતિબોધી સન્માર્ગમાં સ્થાપન કર્યો. રાવ સુમરસિંહ—(રાવ સુમરે)ને પ્રતિબોધ કર્યો.

૪૮. આં હેમરત્ન—સંં ૧૩૮૬. આ સુમરે આં ગુણચંદ્ર-પદ્મે આં ગુણપ્રભ, તેમની પાઠે આં ગુણલદ્રસૂરિ થયા. સંં ૧૪૨૭ (પ્રં ૮૭)

૪૯. આં હેમપ્રભ.

૫૦. આં રત્નશેખરસૂરિ—તે મોટા વાદી હતા. હંમેશાં અભ્યુદય પામતા હતા. સદા પ્રમન્ન રહેતા. સંં ૧૪૩૨.

૫૧. આં રત્નસાગર.

૫૨. આં ગુણસાગર—સં ૧૪૮૩.

૫૩. લાં ગુણસમુદ્રસૂરિ—સં ૧૪૯૨ થી ૧૫૧૨. તેઓ કલિ-યુગના કંઠપતાર હતા. તેમણે સં ૧૪૭૫માં ‘જિનદત્તકથા’ રચી.

૫૪. આં ગુણસુંદર—સં ૧૫૦૬. તેમના બીજા પદ્ધર આં ગુણધીર સં ૧૫૨૪ના વૈશાખ સુદિ ૨ ને રવિવારે થયા. ગુણસમુદ્રશિષ્ય પં ૦ સત્યરાજે સં ૧૫૧૪માં ‘શ્રીવાલ્યચરિત્ર’ (સ્ત્રો. ૪૬૮) રચ્યું.

૫૫. લાં સુમતિપ્રભ. (લાં સિંહપ્રભસૂરિ)

૫૬. લાં પુણ્યરત્ન—સં ૧૫૧૫ થી ૧૫૬૦. તેઓ લાં સુમતિ-પ્રભના નાના ભાઈ હતા. તેઓ બચપણમાં જ ગચ્છનાયક બન્યા હતા. તેમને પં ૦ જયસિંહ નામે શિષ્ય હતા.

૫૭. લાં સુમતિરત્ન—સં ૧૫૬૧ થી ૧૫૮૭. તેઓ મંત્રી સુધાગર શ્રીમાક્ષી અને તેમની પત્ની મહં ૦ જયવીરાના પુત્ર હતા. રૂપાળા, લક્ષણવંત અને ભાગ્યશાળી હતા. તેમનો સં ૧૫૨૮માં જન્મ, સં ૧૫૩૫માં દીક્ષા, સં ૧૫૪૩ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુ-વારે માંડવગઢમાં ગુરુજના હાથે ભટ્ટારકપદવી અપાઈ હતી. તેમની વાણી અમીમય હતી. તેમણે સં ૧૫૬૫ના મહા સુદિ ૫ ને ગુરુવારે લાં ચંદ્રપ્રભસ્વામીની પંચતીર્થીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (—ભાંદક તીર્થના લેખો)

૫૮. પં ૦ ઉદયસમુદ્ર—તેમણે સં ૧૫૮૦માં પૂર્ણિમાગચ્છ ગુર્વાવક્ષી કહી : ૧૮, ગુરુસ્તુતિ કહી : ૨૨, અને કલશ-છપ્પય-૧ રચ્યા છે. (—જૈનયુગ, પુ ૫, અંક : ૪-૫; સં ૧૯૮૬ માગશર-પોષ, પૂં ૧૬૭ થી ૧૭૦, ગચ્છમતપ્રબંધ, પૂં ૫૮; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભાં ૨, પૂં ૧૪૫ થી ૧૪૮)

પૂનમિયાગચ્છ પટ્ટાવલી બીજી

૪૦. આં ચંદ્રપ્રભ (સં ૧૧૪૯) ૪૧. આં ધર્મધોષ.

૪૧. આં ભદ્રેશ્વર—તેમના બીજા પદ્ધર આં શ્રીપ્રભથી “કચ્છુલીગચ્છ” નીકળ્યો.

૪૨. આં સુનિપ્રભ (આં સુનીશ્વર). ૪૩. આં સુર્વદેવ.

૪૪. આં સોમપ્રભ. ૪૫. આં રત્નપ્રભ.

૪૬. આં ચંદ્રસિંહ.

૪૭. આં દેવસિંહ.

૪૮. આં પદ્મતિલક.

૪૯. આં શ્રીતિલક.

૫૦. આં દેવચંદ્ર.

૫૧. આં પદ્મપ્રભ.

૫૨. આં દેવાનંદ—તેઓ આં પદ્મપ્રભના શિષ્ય હતા. તેમનું બીજું નામ દેવમૂર્તિ હોવાનું પણ જણાય છે. તેમણે શક સં ૧૩૨૦ (સં ૧૪૫૫)માં ‘ક્ષેત્રસમાસ’ અને તેની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ રચી.

૫૩. આં અભયચંદ્ર.

૫૪. આં રામચંદ્ર—તેમણે સં ૧૪૬૦ના મહા મુદ્ધિ ૧૪ના રોજ હલોઈમાં ‘વિક્રમચરિત્ર’ની ૩૨ કથા રચી, ‘પંચદંડાતપવ્રછત્ર પ્રબંધકથા’ (અં : ૨૨૫૦) રચી.

પૂનમિયાગચ્છપટ્ટાવલી (લીમપલ્લી શાખા) ત્રીજી

૪૦. આં ચંદ્રપ્રભ. ૪૧. આં ધર્મઘોષ. ૪૨. આં સુમતિભદ્ર.

૪૩. આં જયચંદ્ર—સં ૧૫૦૩ થી ૧૫૧૬.

૪૪. આં ભાવચંદ્ર—તેમણે સં ૧૫૩૫માં ‘ગદ્ય-શાંતિનાથ ચરિત્ર’ (અં : ૭૦૦૦) રચ્યું.

૪૫. આં ચારિત્રચંદ્ર—સં ૧૫૩૬નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

૪૬. આં મુનિચંદ્ર—સં ૧૫૭૮નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

૪૭. પં ૦ વિદ્યારત્ન—તેમનું બીજું નામ આં વિદ્યાપ્રભ પણ મળે છે. તેમણે સં ૧૫૫૭ (સં ૧૫૭૮)માં અમદાવાદમાં સંસ્કૃતમાં ‘કુર્માપુત્રચરિત્ર’ રચ્યું, જેનું પં ૦ હર્ષકુલ ગણિએ સંશોધન કર્યું હતું. પં ૦ વિદ્યારત્નના ગુરુભાઈ પં ૦ જયરાજે સં ૧૫૫૩માં ‘મત્સ્યોદર રાસ’ રચ્યો. ૪૭ આં મુનિચંદ્રની પાટે આં વિનયચંદ્ર થયા. તેમને સં ૧૫૬૮નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

આ પટ્ટાવલી પૂર્ણિમાગચ્છની લીમપલ્લીશાખાની છે. ૪૭. આં વિદ્યાપ્રભની પાટે સં ૧૬૫૪ મં ૧ આં લલિતપ્રભ હતા.

પૂર્ણિમાપક્ષના કેટલાએક આચાર્યો—

આં ભદ્રેશ્વરની પરંપરામાં આં પરમદેવ, મં ૧૩૦૨.

(—જગદ્ગચરિત્ર)

આં કમલપ્રભે સં ૧૩૭૨મા 'પુડરીકચગ્નિ' અથુ

આં સોમતિલક સં ૧૪૬૧

આં મુનિતિલક મં ૧૪૭૩મા અજનશલાકા કરાવી

(-અર્જુદાયલ પ્રાચીન લેખન દોહ, લેં ૬૧૨)

આં પાસચ દે મં ૧૪૭૪મા અજનશલાકા કરાવી

(અર્જુદં લેખાક ૬૧૩)

આં ભદ્રેશ્વરના મતાનીય લં મર્વાનદસૂત્રિ મં ૧૪૬૫

મં ૧૪૬૨

યતિ શુણ્ણમાગર, યતિ યશોવર્ધન સં ૧૫૨૧ થી ૧૫૪૦

આં મુનિશ્રેષ્ઠગ્ની પાટે આં માધુરત્ન મં ૧૫૦૩ના જેઠ

સુદિ ૭ ને સોમવાર

આં મલયપ્રલના પદ્ધતર આં ભુવનપ્રભે મં ૧૫૩૩મા અજન
શલાકા કરાવી, જે પ્રતિમાઓ આજે પાટણ પાનેના ઉપપગ્ના દેશ
સગ્મા વિદ્યમાન છે

પૂનમિયાગરમા અનુક્રમે આં વિવેકમિહ, આં રામચદ્ર, આં
ધીરમિહ, આં અભયમિહ થયા છે તેમના ઉપદેશથી રોહિલાના
મામત શ્રીમાલીએ મં ૧૩૭૫મા ત્રિંશં ચું ચંતુલં 'નેમિનાથ
ચગ્નિ' લખાવ્યું

આં ધર્મશ્રેષ્ઠગ્ના પદ્ધત આં વિશાલરાજ મં ૧૫૩૦મા થયા

(-જૈન મત્યપ્રકાશ, કમાક ૨૫૬)

આં મહિમાપ્રલશિષ્ય લં ભાવગ્નમૂર્તિએ મં ૧૭૫૬મા ગાઝ
રિયા મુનિ મજ્જાયા, મં ૧૭૬૬મા ઉપપરમા 'હરિમવમાછીગમ',
સં ૧૭૭૦ના કાર્તિક સુદિ ૬ને બુધવારે આણસમામા 'ભટેવા
પાર્શ્વનાથ ઉત્પત્તિ સ્તવન, મં ૧૭૮૭મા પાટણમા 'મુલદ્રાસતીરામ',
મં ૧૭૯૬મા પાટણમા 'બુદ્ધ વિમલાસતી ગમ', મં ૧૮૦૦મા
અળકરામ, નવવાડ મજ્જાયા, આપાઠાશ્રુતિસ્તવન, સ્તુતિ વગેરે ગચ્ચા છે

લં મહિમાપ્રલના પદ્ધત આં ભાવપ્રભે મં ૧૭૭૮ના જેઠ
સુદિ ૮ ને સોમવારે પિત્તલનું ત્રિગુ બનાવ્યું, જે આજે પાટણના

નગરશેઠના ઘરમા છે. તેમણે મહાં યથોવિજયજીના ‘પ્રતિમાશતક’ પર સં ૧૭૬૩ના મહા સુદિ ૮ ને ગુરુવારે ટીકા રચી છે. ‘ઊઠી મવારે’વાળી અધ્યાત્મસ્તુતિ પણ તેમની રચના છે. તેમનો સં ૧૭૬૮નો પ્રતિમાલેખ મળે છે

પૂનમિયાગચ્છની પ્રધાન, લીમપદ્મીય, ભરુયા, છાપરિયા, અને ચતુર્થશાખા એમ વિવિધ શાખાઓના પ્રતિમાલેખો મળે છે.

પૂનમિયાગચ્છનાં ગોત્રો—૧ સાઠ, ૨ સિયાલ, ૩ સાલેયા, ૪ પૂનમિયા, ૫ મેઘાણી, ૬ ધનેરા વગેરે પૂનમિયાગચ્છના જૈન ગોત્રો છે
(—પૂનમિયાગચ્છ મહાત્માની વહીના આધારે)

અંચલગચ્છ

પાછલા ૮૦૦ વર્ષોમા વડગચ્છ, દેવાચાર્યગચ્છ, તપગચ્છ, અંચલ ગચ્છ અને ખરતરગચ્છમા અનેક પ્રભાવક મુનિવરો થયા છે અંચલ ગચ્છે પણ જૈનધર્મના સંરક્ષણ અને સર્વધર્મસા કીમતી ફાળો આપ્યો છે આં મેરુતુગસૂરિએ સં ૧૪૩૮ માં અંચલગચ્છની સંસ્કૃત પદ્ધતિ વહી રચી છે તેના આધારે બીજી પદ્ધતિઓ તથા જુદી જુદી અનુપૂર્તિઓનો વધારો થયો છે મુનિ શ્રીધર્મસાગરજીએ સં ૧૬૮૪ માં તે પદ્ધતિઓ, અનુપૂર્તિઓ, શિલાલેખો, વહીવચાની વહીઓ વગેરેના આધારે ગુજરાતીમા અંચલગચ્છની મોટી પદ્ધતિ લખી છે, જેમા અંચલગચ્છીય આચાર્યો, પ્રભાવકો અને તત્કાલીન ઘટનાઓનો મંથન કર્યો છે. આં ભાવસાગરે ૧૫૮૦મા સંસ્કૃત પદ્ધતિ બનાવી છે

શંખેશ્વરગચ્છપદ્ધતિ—નાણાવાલગચ્છપદ્ધતિ

અંચલગચ્છની મોટી પદ્ધતિમા શંખેશ્વરગચ્છ અને વડગચ્છ એમ બે ગચ્છોની પરપગ જોડાયેલી છે, તેમાથી શંખેશ્વરગચ્છની પદ્ધતિનીએ મુજબ તારવી શકાય છે આ પદ્ધતિમા વહીવચા સવત (ભાટ મંવત) વપગયા છે.

(૧) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ—તેઓ શંખેશ્વરગચ્છના આચાર્ય હતા. તેઓ વિં સં ૭૨૩ માં વિદ્યમાન હતા.

અંચલગચ્છની પટ્ટાવલીમાં તેમને સં. ૭૦૦ માં થયેલ આ. ૨૬ વિ-
પ્રભની પરંપરાના ચોથા પટ્ટધર બતાવ્યા છે, તેમને વડગચ્છના
સ્થાપકે દર્શાવ્યા છે અને સંવત્ ૭૨૩ નો બતાવ્યો છે, એ વાત
બરાબર નથી. આ આચાર્ય શંખેશ્વરગચ્છના ચૈત્યવાંસી હતા. જ્યારે
વડગચ્છના આચાર્ય વિહરુકે શાખાના સંવેગી આચાર્ય હતા, જેઓ
સં. ૬૬૫ માં થયા હતા એટલે એ બંને આચાર્યો જુદા જુદા હતા.^૧
આ આચાર્યની પરંપરામાં થયેલા શંખેશ્વર, લોહિયાણા, નાણા, નાડોલ,
વલભી વગેરે ગચ્છના આચાર્યોના મઠો સંભવતઃ ચંદ્રાવતીમાં હતા.
વટેશ્વરગચ્છના દાક્ષિણ્યચિહ્ન આ. ૭૬૬ થોતનસૂરિ વિ. સં. ૮૩૫
માં થયા, તે પણ ઉપર્યુક્ત આચાર્યોથી લિખ્ત હતા.^૧

(૩૦૦ ૨૭, પૃ. ૪૫૧)

(૨) સર્વદેવસૂરિ—તેઓ સં. ૭૨૩ માં શંખેશ્વરમાં ચતુર્માસ
રહ્યા હતા. લોહિયાણાનો સોલંકી રાજા વિજયંત મોટાભાઈ જયંતે
લોહિયાણાનું રાજ્ય ખૂંચવી લેવાથી બેત્રાતંટ (જેલુપબંદર)માં નાના
પાસે આવ્યો અને ચોમાસુ શાંતિથી પસાર કરવા માટે શંખેશ્વરમાં આવી
રહ્યો, તેણે આચાર્યશ્રીનો ઉપદેશ સાંભળી સં. ૭૨૪ ના માગશર
સુદિ ૧૦ ના રોજ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો, જ્યારે તે લોહિયાણાનો
રાજા બન્યો. ત્યારે આચાર્યશ્રીને લોહિયાણામાં પધરાવી સમજણપૂર્વક
બાર મતધારી શ્રાવક બનાવ્યો. તેણે લોહિયાણામાં જૈન મંદિર તથા
પોષાણ બનાવી. આ. સર્વદેવસૂરિ સં. ૭૪૫ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

વડગચ્છના મુખ્ય આ. સર્વદેવ ઉપર્યુક્ત સર્વદેવાચાર્યથી જુદા
આચાર્ય હતા. તેઓ સં. ૧૦૧૦ માં વિદ્યમાન હતા. તેમના પ્રપટ્ટધર
આ. સર્વદેવસૂરિ સં. ૧૦૩૭ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. (પ્ર. ૩૬, ૩૮)

(૩) આ. પદ્મદેવસૂરિ—તેઓ વાદી હતા. તેમણે સાંખ્ય વાદીઓને
હરાવ્યા હતા, તેથી તેઓ સાંખ્યસૂરિના નામથી પણ ખ્યાત હતા.

૧. કોઈ કોઈ મતકાં બમથી ગુપ્ત મંત્ર, ભાટ મંત્ર, શક મંત્ર
અને વિક્રમ સવને એક માની લે છે તેમજ વટેશ્વરગચ્છને અને વડગચ્છને પણ
એક માની લે છે એવો પણ તેમ જન્યુ હોય તો ના નહીં.

(૪) આં ઉદયપ્રભસૂરિ—તેઓ સંં ૭૭૨ માં આં પદ્મદેવની પાટે આવ્યા. તેઓ સમર્થ પ્રભાવક હતા. લોહિયાણાના રાજા જ્યંત સોલંકીના પુત્ર શ્રીમદ્લે નાગેંદ્રગચ્છમાં દીક્ષા લીધી હતી, જેઓ સોમપ્રભાચાર્યના નામથી પ્રસિદ્ધ હતા. જ્યંતનો પૌત્ર ભાણુજી સોલંકી સંં ૭૬૪ માં લોહિયાણાની ગાદીએ બેઠો. લિન્ગમાલનું રાજ્ય પણ તેણે પોતાને કબજે કર્યું હતું. તે આં ઉદયપ્રભ અને આં સોમપ્રભનો ભક્ત હતો. તેણે આં સોમપ્રભના ઉપદેશથી શત્રુજય અને ગિરનારનો સંઘ કાઢ્યો હતો.

આ સમયમાં કુલશુરુની વ્યવસ્થામાં ગરબડ થવાથી તત્કાલીન ચૈત્યવાસી આચાર્યોએ મળીને કુલશુરુની મર્યાદા બાંધી અને વંશાવલી-ઓ લખવાની શરૂઆત કરી. એ સમયથી વહીવંચાનો આરંભ થયો. ઇતિહાસ કહે છે કે, વિં સંં ૪૭૨ થી વહીવંચાનો આરંભ થયો છે ત્યારથી વહીવંચા સંવત્ કે ભાટ સંવતો હોવાનું લેખી શકાય.

ભાણુ રાજાને સંતાન નહોતું તેથી ઓમિયાના શેઠ જયમલ ઓસવાલની પુત્રી રત્નાકુમારીને તે પરણ્યો. તેને રાણી તથા કુંભો નામે બે પુત્રો થયા. તેણે સંં ૭૬૫ ના માગશર સુદિ ૧૦ ને રવિવારે આં ઉદયપ્રભસૂરિ પાસે શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કર્યાં.

ધર્મપ્રચાર—

આચાર્યશ્રીએ લિન્ગમાલના શ્રીમાલી તથા પોરવાડનાં સેંકડો કુટુંબોને પ્રતિબોધી જૈન બનાવ્યા.

તેઓ સંં ૮૩૨ માં અનશન સ્વીકારી નાડોલમાં સ્વર્ગે ગયા. તેમની પાટે બે આચાર્યો થયા. (૧) પ્રભાનંદસૂરિ અને (૨) વદલભસૂરિ. પ્રભાનંદસૂરિથી ‘નાણાવાલગચ્છ’ નીકળ્યો અને વદલભસૂરિથી ‘વદલભીગચ્છ’ નીકળ્યો, જેનું બીલું નામ ‘નાડોલગચ્છ’ હતું. તેનો સમય સંં ૮૩૨ ગણાય.

(૫) આં પ્રભાનંદસૂરિ—તેમણે નાણાના રાજા શત્રુઘ્નને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો. તેમના ઉપદેશથી રાજા શત્રુઘ્નને શત્રુ-જયનો સંઘ કાઢ્યો. સાધર્મિકોને સોનામહોરની લહાણી કરી. ધર્મની

પ્રભાવના કરી. આચાર્યશ્રી સં૦ ૮૮૦ માં પ્રભાસપાટણમાં સ્વર્ગે ગયા. ‘વીરવંશાવલી’માં આ આચાર્યનું નામ આપ્યું નથી. આ આચાર્યશ્રી ‘નાણાવાલગચ્છ’ નીકળ્યો.

(૬) આ૦ ધર્મચંદ્રસૂરિ—તેઓ સં૦ ૮૮૦ માં આચાર્ય થયા.

(૭) આ૦ સુવિનયચંદ્રસૂરિ—તેઓ સં૦ ૯૨૨ માં આચાર્ય થયા.

(૮) આ૦ ગુણસમુદ્રસૂરિ—તેઓ સં૦ ૯૫૭ માં આચાર્ય થયા.

(૯) આ૦ વિજયપ્રભસૂરિ—તેઓ સં૦ ૯૬૫ માં આચાર્ય થયા.

(૧૦) આ૦ નરચંદ્રસૂરિ—તેઓ સં૦ ૧૦૧૩ માં આચાર્ય થયા.

(૧૧) આ૦ વીરચંદ્રસૂરિ—તેઓ સં૦ ૧૦૭૧ માં આચાર્ય થયા.

આ સમયે વલ્લભીશાખાના આ૦ સોમપ્રભસૂરિ હતા. તે ખંને આચાર્યો એકસાથે પાલનપુરમાં ચોમાસુ રહ્યા. ખંને પાલખીમાં બેસતા હતા. તેમના યતિઓમાં શિથિલાચાર વધી રહ્યો હતો. આ૦ વીરચંદ્ર સં૦ ૧૧૩૩ માં વઢવાણમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

આ અરસામાં જ મહુમ્મુદ ઘોરીએ લિજ્જતમાલ લાંચ્યું.

(૧૨) આ૦ જયસિંહ—તેઓ ઉપા૦ યશોદેવના શિષ્ય હતા. આ૦ વીરચંદ્ર કાલધર્મ પામતાં ગચ્છના આચાર્યોએ તેમને સં૦ ૧૧૩૩ માં સૂરિપદે સ્થાપન કર્યા અને તેમણે નવ શિષ્યોને ચંદ્રાવલીમાં આચાર્યપદવી આપી.

(—શતપદીપદ : ૧૦૮)

ઉપાધ્યાય વિજયચંદ્ર તેમના શિષ્ય હતા.

આ૦ જયસિંહના શુરુભાઈ ઉપાધ્યાય મુનિતિલકે પાટણમાં પોતાના ધનાઢય કાકાની મદદથી સ્વયં આચાર્યપદ લીધું, જેનાથી ‘તિલકશાખા’ નીકળી. આ૦ જયસિંહ ઘણા શિથિલ હતા. તેઓ સં૦ ૧૧૬૬ માં વઢવાણમાં સ્વર્ગે અંતર્યા.

આચાર્યના નાના ભાઈ તેમના શિષ્ય હતા, જેમનું નામ મુનિ રાજચંદ્ર હતું. તે પરકાયપ્રવેશિની વિધાના જાણકાર હતા.

(૧૩) આ૦ વિજયચંદ્ર—તેઓ આ૦ જયસિંહના શિષ્ય હતા. ઉપાધ્યાયપદે હતા. તેઓ પ્રથમ આચાર્ય થયા નહોતા. આ૦ યશો-ભદ્ર આ૦ નેમિચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આ૦ શીલગુણસૂરિ તેમના ભાગા

થાય આં શીલગુણસૂરિએ આં ન દ્રપલની સાથે પૂનમિયાગર આદ્યે
ઉપાં જયસિંહે પણ સં ૧૧૬૬મા મામાના ગરની નિશ્રાએ કિયોદા
ઢરી 'વિધિમાર્ગપક્ષ'નો આપના ઢરી તેઓ જ અચલગરના
પ્રથમ આં આર્યરક્ષિતસૂરિ હતા શ ખેશ્વરગર, નાણાવાલગર
તથા વલ્લીગર તે મમયથા અચલગરમા જોડાઈ ગયા
(—શતપદીપદ ૧૦૮)

આં ભાવમાગરસૂરિએ પ્રાકૃત 'વીરવ શપદાવલી'મા (૩૫) આં
ઉદ્ધોતનસૂરિ, (૩૬) આં સર્વદેવસૂરિ, (૩૭) આં પદ્મદેવ, (૩૮) આં
ઉદયપ્રભ, (૩૯) આં પ્રભાનંદ, (૪૦) આં ધર્મચંદ્ર, (૪૧) આં સુવિ
નયચંદ્ર, (૪૨) આં ગુણસમુદ્ર, (૪૩) આં વિજયપ્રભ, (૪૪) આં
નરચંદ્ર, (૪૫) આં વીરચંદ્ર, (૪૬) આં મુનિતિલક, (૪૭) આં જય
સિંહ, (૪૮) આં આર્યરક્ષિત—આ ગીતે નાણાવાલગરની પર પરા
અનુસારે પદાનુક્રમ આપ્યો છે (ગાથા ૩૨ થી ૩૬)

વલ્લીગર નાડોલગર પદાવલી

- (૧) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ—શખેશ્વરગરના પ્રથમ આચાર્ય, સં ૦૭૨૪
- (૨) આં સર્વદેવસૂરિ—અવં સં ૦ ૭૪૫
- (૩) આં પદ્મદેવ
- (૪) આં ઉદયપ્રભ—અવં મં ૦ ૮૩૨
- (૫) આં વલ્લસૂરિ—તેમને નાડોલમા સં ૦ ૮૩૨ મા આં ઉદય
પ્રભસૂરિએ આચાર્યપદ આપ્યું આ આચાર્ય નાડોલગરના પ્રથમ
આચાર્ય હતા આ મમયે નાણાવાલગર અને નાડોલગર (વલ્લી
ગર) એમ બે વિભાગ પડયા

૬ આં ધર્મચંદ્ર—તેઓ સં ૦ ૮૩૭ મા આચાર્ય થયા પાટણના
રાજવી વનનજ આવડાના મત્રી લહીં પોગ્વાડે પોતાની માતાના
નામથી નાગગુપ્ત વસાવી, તેમા આ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સં
૮૩૨ મા ભં પાર્શ્વનાથનું દેગર બધાનું

૭ આં ગુણચંદ્ર—તેમને સં ૮૬૬ મા આચાર્યપદવી મળી

૮. આં દેવચંદ્ર—તેમને સંં ૮૬૬ માં આચાર્યપદવી મળી.

૯. લં. સુમતિચંદ્ર—તેમને સંં ૯૨૫ માં આચાર્યપદ મળ્યું.

૧૦. લં. હરિચંદ્ર—તેમને સંં ૯૫૪ માં આચાર્યપદ મળ્યું.

૧૧. લં. રત્નસિંહ—તેઓ સંં ૯૭૦ માં આચાર્ય થયા. તેમણે સંં ૧૦૦૫ માં રણથંભોર પાસેના આછળુ ગામમાં ડીડૂગોત્રના શેક ધાંધલને જૈન બનાવી, કાંટિયાગોત્ર સ્થાપ્યું. તે ગોત્રની લીંબડિયા, સોની અને ઝવેરી શાખાઓ થઈ. (અંચલગચ્છપદ્માવલી પૃં ૨૦૪)

૧૨. લં. જયપ્રભ—તેઓ સંં ૧૦૫૧ માં આચાર્ય થયા. તેમણે સંં ૧૦૦૭ માં ભિન્નમાલના રાવત સોમકરણ પરમારને તથા તેના પરિવારને જૈન બનાવી સંં ૧૨૬૫માં વડેરાગોત્ર સ્થાપ્યું. સંં ૧૩૩૫ ના વૈશાખ સુદ ૫ ના રોજથી વડેરાગોત્રની લઘુશાખા નીકળી.

૧૩. લં. સોમપ્રભ—તેઓ સંં ૧૦૫૧ માં આચાર્ય થયા. તેઓ એકવાર નાણાવાલગચ્છના આં વીરચંદ્ર સાથે પાલનપુરમાં ચતુર્માસ રહ્યા, ત્યારથી તે બંનેએ પાલખીમાં બેસવાનું શરૂ કર્યું. તેઓ ‘મહાત્મા’ બન્યા. મંત્રી વિમલશાહે આણુ ઉપર બંધાવેલા વિમલવસહી જિનાલયની સંં ૧૦૮૮ માં તેમણે પ્રતિષ્ઠા કરી.

૧૪. લં. સુરપ્રભ—તેઓ સંં ૧૦૬૪ માં આચાર્ય થયા.

૧૫. લં. હેમપ્રભ—તેઓ સંં ૧૧૪૫ માં આચાર્ય થયા.

૧૬. લં. ભાનુપ્રભ—તેઓ સંં ૧૧૭૭ માં આચાર્ય થયા. આ સમયે નાણાવાલગચ્છ, નાટોલગચ્છ—વટ્સલીગચ્છ થયા. તેઓએ અંચલગચ્છની સામાચારી શરૂ કરી.

૧૭. લં. પુણ્યતિલક—તેઓ સંં ૧૨૦૭ માં આચાર્ય થયા. તે મહાન પ્રભાવક હતા. તેમણે સંં ૧૨૧૧ માં બેણુપનગરના રાવ સોમિલ ડાડિયા પરમારને જૈન બનાવ્યો. ચાર લાખ પીરોજના ખચથી ચતુર્જયનો સંઘ કંડાવ્યો, જે લાખ પીરોજની દાનશાલા મંડાવી. સંં ૧૨૪૪ માં હથુંડીના રાવ વનવીર ચૌહાણને જૈન બનાવ્યો. ચૌહાણશાખામાં જાંડના શેક વનાજીથી ‘લઘુ માજનીશાખા’ નીકળી. ભટ્ટારકજીના ઉપદેશથી શાં મુલ દ્રીમાલીએ સંં ૧૨૦૨

માં ભોરોલમાં દેરાસર બંધાવ્યું, વાવ બંધાવી, ભુરોલીના શાળાં મુંજાં એ આદિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું. લિન્નમાલનો શેઠ સંઘા પોરવાડ પાટણમાં આવીને વસ્યો હતો. તેના વંશજ શેઠ ખેતશી પારેખે સં. ૧૨૯૫ માં પાટણમાં આ આચાર્યશ્રીના હાથે લં પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને ખેતલવસહીની સ્થાપના કરી.

(—અંચલગચ્છપટ્ટાવલી, પૃ. ૧૧૩)

૧૮. લં ગુણપ્રભ—તેઓ સં. ૧૨૫૯ માં આચાર્ય થયા. આચાર્ય સિદ્ધપ્રભ અને આં અજિતપ્રભ એ બંને તેમના શિષ્યો હતા.

૧૯. આં સિદ્ધપ્રભ—અંચલગચ્છના આચાર્ય ધર્મધોષના પટ્ટધર આં મહેંદ્રસૂરિ સં. ૧૩૦૯ માં ખંભાતમાં કાલધર્મ પામ્યા ત્યારે ખંભાતના સંઘે ગંધારથી લં ગુણપ્રભના શિષ્ય વલ્લભીગચ્છના લં સિદ્ધપ્રભને આમંત્રણ આપી તેમની પાટે સ્થાપન કર્યા. ત્યારથી વલ્લભીગચ્છ અંચલગચ્છમાં ભળી ગયો.

આ વલ્લભીગચ્છના શાખાચાર્ય આં જયચંદ્રે સં. ૧૩૮૨ માં ખાડમેરના સમરથ નામના ક્ષત્રિયને જૈન બનાવી તેનું મહાજન ગોત્ર સ્થાપન કર્યું.

(—અંચલગચ્છપટ્ટાવલી, પૃ. ૧૧૭

—૧૧૮ અને પૃ. ૨૦૩ થી ૨૧૩)

અંચલગચ્છ—

અંચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલીમાં શંખેશ્વરગચ્છ અને વડગચ્છ એમ બે ગચ્છોની પરંપરા જોડાયેલી છે. તેમાંથી અંચલગચ્છ નીકળ્યો. નાણાવાલગચ્છના આં આચાર્યરક્ષિતસૂરિએ પૂર્ણિમાગચ્છની નિશ્રામાં દીક્ષા લઈ નાણાવાલગચ્છમાં કિયોદ્ધાર કર્યો અને સં. ૧૧૬૯ માં વિધિપક્ષગચ્છ અને સં. ૧૨૧૩ માં અંચલગચ્છની સ્થાપના કરી. તેમાં ૭૦ જોલની પ્રરૂપણા કરી.

૪૦. આં ચંદ્રપ્રભસૂરિ—તેઓ વડગચ્છના આં નેમિચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે સં. ૧૧૫૬ માં પૂનમિયાગચ્છ ચલાવ્યો.

૪૧. આં આચાર્યરક્ષિતસૂરિ—આખૂ પાસેના દંતાણી ગામમાં પોરવાડ શેઠ દ્રોણ અને તેમની પત્ની દેદીએ સં. ૧૧૩૬ માં શુરુ-

મહારાજના આગીર્વાદથી એક બાળકને જન્મ આવ્યો, જેનું નામ ગોદુહકુમાર ગણવામાં આવ્યું.

નાણાવાવગચ્છના આઠ જયમિહ તથા તેમના શિષ્ય યતિ રાજચંદ્ર, જેઓ પરકાયપ્રવેશિની વિદ્યાના જાણકાર હતા તે માધુ પરિવાર સાથે વિદ્યાર કગ્તા મં ૧૧૪૧ માં દતાણી ગામમાં આવ્યા શેઠ દ્રોણે પોતાનો ગોદુહકુમાર તેમને વહોરાવ્યો. મં ઘે શેઠ દ્રોણને અનર્ગલ ધન આપી મત્કાર કર્યો.

આચાર્યશ્રીએ ગોદુહકુમારને લઈને ખલાત તરફ વિદ્યાર કર્યો ખલાતમાં અરખસ્તાનના ઠરોડપતિ વેપારી મીદિકને આચાર્યશ્રીએ લોજપત્ર ઉપર ચત્ર વળી આવ્યો હતો તેનાથી તેને પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ આથી તેણે આચાર્યશ્રીને ઘણું ભેટણું આપ્યું એનાની પાવળી પણ મમર્પણ કરી.

મં ૧૧૪૬ના પોપ સુદિ ૩ ના દિવસે ખલાતમાં જ ગોદુહને દીક્ષા આપી તેનું નામ સુનિ આચાર્યશક્ષિત નાખ્યું ગુરુજીએ તેને વ્યાકરણ વગેરે લણાવી ગાંધારજ્ઞાન આપ્યું યતિ રાજચંદ્રે મત્ર તત્ર અને કાય પ્રવેશિની વિદ્યા આપી ગુરુએ મં ૧૧૫૮ના મહા સુદિ ૩ ના રોજ પાટણમાં આચાર્યપદ આપ્યું તે પછી તેઓ આઠ આચાર્યશક્ષિતગૃહિનામથી પ્રતિદિ પામ્યા જ્યારે તેમણે આગમોનુ મનન કરવા માડ્યું ત્યારે તેમને જણાય કે, અત્યાગ્નુ માધુજીવન શિધિવ છે એટલે તેમણે ગુરુની આજ્ઞા મેળવી પોતાના મામા સુનિ ગીલગુણની માથે પૂનમિયાગચ્છની નિશા સ્વીકારી.

મં ૧૧૫૮ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ કિચોદ્ધાર કર્યો અને ફરી દીક્ષા લઈ ઉપાઠ વિજયચંદ્ર નામ રાખ્યું તેઓ વિદ્યાર કરીને પાવાગઢ આવ્યા, ત્યાં તેમણે તપસ્યા કરી તેથી કાગીદેવી તેમને મહાયક થઈ પછી તેઓ ભાવેજ આવ્યા ત્યાં શેઠ ચગ્રોધવલ લાજ ગાગી જૈન હોવા છતાં અજૈન જેવો બની ગયો હતો. તેને તેમણે ચમત્કાર બતાવી કુટુંબ મહિન જૈન બતાવ્યો.

મં ૧૧૬૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે તેમણે ભાલેજમાં

ફરી નાણાવાલગચ્છમાં લળીને આં જયસિંહસૂરિના હાથે આચાર્યપ
સ્વીકાર્યું અને ફરીથી આં આચાર્યરક્ષિત નામથી જ્યાંતિ પામ્યા. તેઓ
આં વિજયચંદ્રના નામથી પણ ઓળખાતા હતા.

સામાચારી—

તેમણે પૂનમે પાખી, અભિવર્ધિત વર્ષમાં શ્રાવણ કે પહેલા
લાદરવામાં સંવત્સરી, ચોથી ચોઈનો નિષેધ, પર્વમાં પૌષધ, સાધુને
જિનપ્રતિષ્ઠાનો નિષેધ, શ્રાવકને દીપપૂજા અને ફલપૂજાનો નિષેધ,
મુહુર્તનો નિષેધ, ગુરુવંદનમાં ખીજા ખમાસમણનો નિષેધ, પર્વ
સિવાય પૌષધનો નિષેધ, ઉપધાનમાલારોપણ નિષેધ, રાતે જિનપૂજા
અને રાતે નૃત્ય પૂજાનો નિષેધ કર્યો. સાધુ અને શ્રાવકના ચૈત્યવંદનમાં
લેહ કર્યો. નવકારમંત્ર તથા લુભોત્યુ લું વગેરે સૂત્રોમાં પાઠલેહ
કર્યો. આ પ્રકારે લગભગ ૭૦ ઓલની પ્રરૂપણા કરી. (જૂઓ, શત-
પદી). વિધિપદ્ધતિની સ્થાપના કરી. તે ગચ્છ સં ૧૨૧૪ માં
અંચલગચ્છ તરીકે જ્યાંતિ પામ્યો.

આં આચાર્યરક્ષિત, આં જયસિંહસૂરિ, (૪૩) આં ધર્મધોષ સં ૧૨૬૩ માં રચેલી પ્રાકૃત ‘શતપદી’ ઉપરથી તેમના શિષ્ય આં મહેન્દ્ર
સૂરિએ સં ૧૨૬૪ માં સંસ્કૃતમાં ‘શતપદી’ (અં ૫૩૪૨) રચી છે.
તેમાંના કેટલાક નોંધવાયોગ્ય પદો આ છે—

૩. સાધુ જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા ન કરાવે.

૪. દીપકપૂજા ગાસ્ત્રમાં ઉપદેશી નથી.

૬. ફળપૂજા શાસ્ત્રમાં જણાવી નથી.

૧૫. ત્રણ થોય કહેવી.

૨૦. શ્રાવકો મુહુર્ત ન રાખે.

૨૨. સાધુને વાંદતા એક ખમાસમણ દેવું.

૩૬. પર્વ દિવસે જ પૌષધ કરવો.

૩૯. સાંજ સવાર એમ બે સમયે જ સામાયિક કરવું.

૮૨. સંવત્સરી પચાસમા દિવસે અને અભિવર્ધિત વર્ષમાં વીસમા
દિવસે કરવી.

૯૨. શ્રાવકો સાધુની જેમ ચૈત્યવંદન ન કરે.

૯૬. ઉપધાન-માલાસેપણ કરવાં નહીં.

૯૭. રાતે જિનપૂજા તેમજ પૂજનાં નૃત્ય ન કરવું.

૯૯. નવકાર અને છુમોત્યુ છું વગેરે સૂત્રોમાં પાઠકૈર કરે છે.

૧૧૨. ચોમાસી-પાખી પૂનમે કરવી.

૧૧૭. છેલ્લો બોલ છે. (જૂઓ, આં મહેન્દ્રસૂરિકૃત 'શતપદી')

શંખેશ્વરગચ્છ, નાણાવાલગચ્છ અને નાડોલગચ્છના વલ્લભીગચ્છે પણ ઉપયુક્ત સામાચારીનો સ્વીકાર કર્યો.

તેમના ઉપદેશથી શેઠ યશોધને લાલેજમાં વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું. તેમાં ક્ષેત્રપાલ અંતર નડતર કરતો હતો. આથી આચાર્યશ્રીએ આકર્ષણી વિદ્યા અને સ્તાંભિની વિદ્યાથી તેને કાબૂમાં લીધો અને જિનાલયના કાર્યમાં મદદગાર બનાવ્યો. શેઠની સમ્મતિથી દેરાસરના દરવાજામાં તેણે ક્ષેત્રપાલની ચાર હાથવાળી મૂર્તિ બનાવીને બેસાડી.

આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી શેઠ યશોધને શત્રુજયનો છ'રી પાળતો ચાત્રામઘ કાઢ્યો. રસ્તામાં મહાકાલીદેવીએ આચાર્યશ્રીની બે વાર પરીક્ષા કરી. જાને પ્રમંગો ખેડામાં બન્યા. એક વખત લ્યારે આહાર તૈયાર હતો ત્યારે વંદોરવા જતાં તેમણે તે દેવપિંડ છે એમ જણી લઈ તે આહાર ન લીધો અને બીજી વખતે લ્યારે મંધનો પડાવ ખેડામાં હતો ત્યારે આચાર્યશ્રીની માએ સોનાનો ધાળ ધરવામાં આવ્યો. આચાર્યશ્રીએ નિઃસ્પૃહતાથી તે ધાળ લીધો નહીં પરંતુ તેમાંની એક સોનામહોર લઈ કોઈ શ્રાવકને માધારણખાતામાં વાપરવા આપી દીધી. ત્યારથી દેવીએ વિધિપક્ષગચ્છની રખેવાળી કરવાનું વચન આપ્યું. તે દેવીએ માથોમાથ એ પણ જણાવ્યું કે, 'તમે એક સોનામહોર લીધી છે તેથી તમારા ગચ્છનો એક શ્રાવક જરૂર લખપતિ બની રહેશે.'

આચાર્યશ્રીના જીવનમાં પણ વાયડગચ્છના આં છવદેવસૂરિની ચેડે ગાયની ઘટના બનેલી બેડવામાં આવી છે.

મં ૧૧૭૨ માં તેઓ પારકરના સુરપાટણમાં પધાર્યા. ત્યાં મરડીનો ઉપદ્રવ થયો હતો. તે તેમણે શાંત કરી દીધો. ત્યાંના પરમાર રાજા

મહીપાલને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો. રાજાએ ૯૦ શાંતિનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું અને તેના વંશજો ઓશવાલ બન્યા. તે બધા મીઠા ડિયાગોત્રના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. તેનો મંત્રી ધરણુ નામે જૈન હતો.

બેણુપના કરોડપતિ શેઠ કપદિની પુત્રી સમયશ્રી(સિમાઈ)એ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સંસારને અસાર સમજી પોતાની બહેન-પણીઓ સાથે હીક્ષા લીધી. સમય જતાં તે સાધ્વીને મહત્તરની પદવી પણ મળી. એ કપદિ શેઠને ગૂર્જરનરેશ સિદ્ધરાજે પોતાના રાજ્યનો ભંડારી બનાવ્યો અને તેને ૧૮ ગામ બક્ષિસમાં આપ્યાં. (પૃં ૧૦૮, ૧૩૬, ૧૪૦)

વિધિપક્ષનું બીજું નામ અંચલગચ્છ કેમ પડ્યું એ અંગે ભિન્ન ભિન્ન ઉલ્લેખ મળે છે—

(૧) રાજા સિદ્ધરાજે પુત્રકામેષ્ટિયજ્ઞ આરંભ્યો ત્યારે ત્યાં એક ગાય મરી ગઈ. રાજવીની વિનંતિથી આં આર્યરક્ષિતે પરકાય-પ્રવેશિની વિદ્યાના બળે તે ગાયને યજ્ઞશાળાની બહાર કાઢી, આથી રાજાએ તેમને ‘અંચલ’ એવું બિરુદ આપ્યું.

આ ગાયની ઘટના વાયડગચ્છના આં જીવદેવસૂરિના જીવનમાં પણ બની હતી. એ ઘટના આં આર્યરક્ષિતસૂરિના નામે પણ ચર્ચા છે.

રાજા સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૮૪ પછી પુત્રકામના માટે યાત્રાઓ વગેરે કરી. એ હિસાબે અંચલગચ્છ સં. ૧૧૮૫ થી સં. ૧૧૯૬ના ગાળામાં અસ્તિત્વમાં આવ્યો. (—જૂઓ, અંચલગચ્છ પટ્ટાવલી)

(૨) ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલના સમયે (સં. ૧૧૯૯ થી ૧૨૨૯) આં આર્યરક્ષિતસૂરિ પાટણ આવ્યા ત્યારે શેઠ કપદિએ તેમને ખેસના છેડાથી—અંચલથી વંદન કર્યું તેથી એ ગચ્છ ‘અંચલગચ્છ’ નામે પ્રસિદ્ધ પામ્યો.

(૩) કેર્કર ગામ પાસે આવેલા બેણુપ ગામમાં નાઠા (નાની, નાથી) નામની પૂનમિયાગચ્છની ધનાઢ્ય શ્રાવિકા હતી. તે સ્વકુટુંબ, સ્વજન, અને શ્રાધર્મિકોને પાળતી હતી. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૫)

એકવાર એક પૂનમિયાગચ્છના આચાર્યે શ્રાવકોને ધર્મ અને

નિર્વાહ વિશે પૂછ્યું, ત્યારે શ્રાવકોએ જણાવ્યું કે, ‘અહીં નાઠાના પ્રસાદથી સૌ વાતે સારું છે.’

આચાર્યે કહ્યું, ‘નાઠા કોણ છે? એના પ્રસાદથી નહીં પણ દેવ-ગુરુ પ્રસાદથી એમ કહો.’

આ વાત સાંભળીને નાઠાને શુસ્સો ચડ્યો. અંધે આચાર્યશ્રીને દાદશાવર્ત વંદન કર્યું. નાઠાની પાસે મુહુર્ત નહોતી તેથી આચાર્યે સંઘનું વંદન સ્વીકાર્યું, પણ નાઠાનું વંદન ન સ્વીકાર્યું.

એ જ અરસામાં પૂનભિયાગચ્છના એક નેત્રવાળા મંત્રવાદી ઉપાઠ નરસિંહે સં. ૧૧૬૯માં શ્રાવકોને પ્રતિક્રમણનો નિષેધ કર્યો. તેણે ‘વિધિપક્ષમત’ સ્થાપ્યો હતો. પાવાગઢની હિસામિય કાલીદેવીનું ૨૧ ઉપવાસથી આરાધન કર્યું અને એકેશ્વરીદેવી હાજરાહજુર છે એમ જાહેર કર્યું. તેમણે બેણપમાં આવી શ્રાવકોને મુહુર્તનો નિષેધ કર્યો. નાઠા તથા અંધ પાસે અંચલથી વંદન કરાવ્યું. આથી નાઠા ખુશ થઈ અને ૮૦૦૦ રૂા નો ખર્ચ કરી નડિયાદના ચૈત્યવાસી આચાર્ય પાસે ઉપાધ્યાયને આચાર્યપદ અપાવ્યું અને તેમનું નામ આઠ આર્યરક્ષિત કાયમ કર્યું. આ રીતે સં. ૧૨૧૩ માં મુહુર્તને બદલે કપડાના છેડાને વંદનવિધિ ચલાવ્યો, એટલે વિધિપક્ષ અંચલ નામથી જાહેર થયો. (દશમત....., જૈન ઇતિહાસ, પ્ર. જૈનધર્મ-વિદ્યાપ્રચારક વર્ગ, પાલીતાણા, સં. ૧૯૬૪)

તેમના પરિવારમાં ૧૨ આચાર્ય, ૨૦ ઉપાધ્યાય, ૭૦ પંડિત, ૧૦૩ મહત્તરા, ૮૨ પ્રવર્તિની અને બીજા સાધુ-સાધ્વી હતા. તેમણે સં. ૧૨૨૬ (૧૨૩૬)માં ૧૦૦ વર્ષની ઉંમરે આઠ જયસિંહસૂરિને ગચ્છનો ભાર સોંપી પાવાગઢ ઉપર ૭ દિવસનું અનશન કરી સ્વર્ગવાસ કર્યો.

આચાર્યશ્રીએ શ્રીમાલ અને ઓશવાલનાં અનેક નવાં જૈન ગોત્રો સ્થાપન કર્યાં, જેમાં મીઠડિયા અને ગાંધી વગેરે મુખ્ય ગોત્રો છે. દશા-વીશાનો લેદ—

આ સમયે જૈન મહાજનમાં દશા-વીશાના લેદો હતા. ‘અંચલ-ગચ્છપટ્ટાવલી’માં લખ્યું છે કે, નાણાવાલગચ્છના આઠ ઉદયપ્રભસૂરિના

ઉપદેશથી કાત્યાયન શ્રીમાલી જૈનો થયા. તેનો આદિપુરુષ લિન્ગ-
માલનગરનો લ૦ શાંતિનાથના દેરાસરનો ગોઠિંક શેઠ શ્રીમદ્ભ નામે
હતો. શેઠ મેઘા, શેઠ મુંબ, શેઠ જિનદાસ વગેરે તેના વંશજો હતા.
શેઠ જિનદાસ જોણપમાં રહેતો હતો. તે કામદેવ જેવો રૂપાળો હતો.
એ સમયે જોણપમાં રાજા હીમ રાણો હતો અને ભોગા નામે દિવાન
હતો. રાજાને કોઈ સંતાન નહોતું તેથી તેણે ભોગાની પુત્રી માનાને
પોતાની પુત્રી કરીને રાખી હતી.

એક વેળા દિવાળીના દિવસે રાજા માનાને પોતાના ખોળામાં લઈ
સાજસભામાં બેઠો હતો, તે વખતે શેઠ જિનદાસ બુહાર કરવાને રાજ-
સભામાં આવ્યો. માનાકુમારી તેને બેઠને મોહિત થઈ ગઈ. રાજાએ
તેને જિનદાસ સાથે પરણવા માટે પૂછ્યું. ત્યારે માનાએ હા પાડી.
પણ જિનદાસે વાંધો લીધો કે, ‘અમે વીશા શ્રીમાલી છીએ, જ્યારે
ભોગા દશા શ્રીમાલી છે એટલે તે કન્યાને હું પરણી શકું નહીં.’
રાજાએ બળજબરીથી તે બંનેનાં લગ્ન કર્યાં. શેઠ જિનદાસ ત્યાંથી
નીકળી આરાસણમાં જઈને વસ્યો અને તેનાથી સં ૧૧૮૫ માં
‘લઘુ સાજનશાખા’ નીકળી.

એક સાલ આરાસણમાં લયંકર મરકી ફાટી નીકળી. આરાસણ
ભિંગડ થયું. શેઠ જિનદાસના વંશજો ત્યાંથી નીકળી ઈંડર જઈને
વસ્યા. તેમાંના મંત્રી નાયકે સં ૧૩૦૧ માં ખેરાલુમાં લ૦ શ્રીનૃપલ-
દેવનું મંદિર બંધાવ્યું. આ વંશના શેઠ ભરથાની સ્ત્રી ગાલીએ
સં ૧૩૧૧ માં લ૦ પાર્શ્વનાથનું દેરાસર તથા ગાંધીનગર નામે તળાવ
બંધાવ્યું. (અંચલગચ્છ પટ્ટાવલી, પૃ ૬૧)

નાણાવાલગચ્છનાં ગોત્રો—રણધોરા, કાવડિયા, ઠઠ્ઠા, શ્રીપતિ,
તડલેરા, કોઠારી વગેરે છે. (નાણાવાલ મહાત્માઓની વહીના આધારે)

અંચલગચ્છનાં ગોત્રો—૧. ગાંધી, ૨. આયગોતા, ૩. બુહડ,
૪. મુલદ્ર, ૫. બહોરા, ૬. સિયાલ, ૭. કટારિયા, કોટેયા, રાનપુરા
બહોરા, ૮. નાગડ, ૯. મીઠડિયા વહોરા, ૧૦. ઘરવેલા, ૧૧. વડેર,
૧૨. ગાંધી, ૧૩. દેવાનંદા, ૧૪. ગૌતમ, ૧૫. દોશી, ૧૬. સોનીગરા, ૧૭.

કોટિયા, ૧૮ હડિયા, ૧૯ દેડિયા, ૨૦ જોરેયા, ૨૧ લાલન વગેરે છે
 ૪૦ આં જયમિહસૂરિ—મોપારકના ગેઠ દાહડે ઓશ
 વાલને નેહી નામે પત્ની હતી ગેઠાણી નેહીએ એક દિવસ સ્વપ્નમા
 કળશ જોયો પરિણામે સં ૧૧૭૬ ના ચૈત્ર સુદિ ૬ ના રોજ તેણે
 જિનકલશ નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો તે પુત્ર મોટો થતા ત્યા
 પધાગેલા આં ઠક્કમૂર્તિના વ્યાખ્યાનમા જવા લાગ્યો આચાર્યશ્રી
 વ્યાખ્યાનમા ‘જળૂચગ્નિ’ વાચતા હતા એમના ઉપદેશથી એ બાળક
 ના દિલમા વૈરાગ્યના અકુરો ભગી નીકળ્યા આં આચાર્યગણિતે તેને
 સં ૧૧૬૩ ના માહ સુદિ ૩ ના રોજ પાટણમા દીક્ષા આપી, મુનિ
 યગશ્ચિદ્ર નામ આપ્યું બાવ મુનિ ત્રીન બુદ્ધિશાળી હતા તેને
 વ્યાકરણ, તર્ક, મત્ર તત્ર અને મિદ્ધાત લણાવી સં ૧૧૬૭ મા ઉપા
 ધ્યાયપદ આપ્યું અને તેમનું નામ ઉપાં જયસિહ ગણવામા આન્યુ
 સં ૧૧૮૦ લગભગમા રાત્ર સિદ્ધરાજની મલામા શ્વેતાબગ
 ચાર્ય વાદિદેવસૂરિ અને દિગ બગચાર્ય સં કુસુદયદ્ર વચ્ચે શાસ્ત્રાર્થ
 થયો ત્યારે ઉપાં જયમિહે શ્વેતાબર મુનિસઘને કીમતી સહયોગ
 આપ્યો હતો આં આચાર્યસિતસૂરિએ તેમને સં ૧૫૦૨ મા માંડલ-
 મા આચાર્યપદ આપ્યું હતું

આં મહેન્દ્રસૂરિ જણાવે છે કે, વડગચ્છના આચાર્ય રામ-
 દેવસૂરિએ પાવાગઢ પાસે મદારપુરમા સં ૧૨૦૨ મા તેમને
 આચાર્યપદે સ્થાપન કર્યા હતા તેમના કુવચુર દિગ બર લદ્દાગક છત્ર
 સેન હતા તે મત્રવાદી હતા આં જયમિહે તેમને છતી લઈ
 પોતાના ગિધ્ય બનાવ્યા તેમનું નામ છત્રહર્ષ આપવામા આન્યુ
 શાલવીઓ શ્વેતાબર જૈન બન્યા ઉપાધ્યાય છત્રહર્ષથી સં ૧૨૧૭
 મા ‘હર્ષશાખા’ નીકળી

ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલે પાટણના સઘનુ તથા રાજ્યનું એકમ
 જોખમાય નહીં, તે ખાતર નવી મામાચાગીવાળા જૈન ગચ્છોને દેશ
 વટો આપ્યો એટલે કે પાટણમા આવવાની અને ત્યા રહેવાની મનાઈ
 કરી હતી એ સમયે પૂનમિયાગચ્છ, ખરતરગચ્છ વગેરેના માધુ

ઓ બહારગામ ચાલ્યા ગયા હતા પરંતુ આં જયસિંહ યુદ્ધિપૂર્વક જૂર્જરનરેશ કુમારપાલની સમ્મતિ મેળવીને પાટણમાં જ રહ્યા હતા.

પટ્ટાવલીકારે અહીં આં જયસિંહની મહત્તા બતાવવા આં હેમચંદ્રસૂરિના મુખથી પ્રશંસા વર્ણવી છે અને જૂર્જરનરેશ કુમારપાલનું મૃત્યુ આં હેમચંદ્રસૂરિની પહેલાં બતાવ્યું છે.

આ આચાર્ય ઉગ્ર વિહારી હતા. તેમણે ઘણાં તીર્થોની યાત્રા કરી હતી. તેમના ઉપદેશથી શેઠ આંબાકે પ્રભાસપાટણમાં લં ચંદ્રપ્રભ-સ્વામીના દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

તેઓ સં ૧૨૫૯ માં પ્રભાસપાટણમાં દેવલોક પામ્યા.

તેમણે નીચે જણાવેલા ગ્રંથો રચ્યા છે. 'કર્મગ્રંથની બૃહદ્-દીકા, કમ્મપયડી-દીકા, કર્મગ્રંથ વિચાર ટિપ્પન, કર્મવિપાક, સ્થાનાંગસૂત્રની દીકા, જૈનતર્કવાર્તિક, ન્યાયનંજરી ટિપ્પન' વગેરે. સં ૧૩૩૦ માં 'યુગાદિદેવચરિત્ર' રચ્યું જેને આમપની પુત્રી લક્ષ્મી તથા પુત્ર આંબડે ભક્તિથી લખાવ્યું હતું.

આં જયસિંહે ધનુ નવા જૈનો બનાવ્યા હતા.

સં ૧૨૦૮ માં હથુંડીના રાજા અતન્તસિંહ રાઠોડનો જલો-દરનો રોગ મંત્રજલથી મટાડી નીધો હતો અને તેને જૈન બનાવ્યો હતો. તે રાજવીએ લં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બંધાવ્યું. તેના વંશજો હથુંડિયા રાઠોડ ઓશવાલ બન્યા.

સં ૧૨૨૪ માં શંખેશ્વરજી પાસેના લોલાડાના રાવ ફણગર રાઠોડને જૈન બનાવ્યો હતો.

સં ૧૨૨૮ માં પારકરમાં ઉમરકોટના મોહણસિંહ પરમારને જૈન બનાવ્યો. ઉમરકોટમાં લં અગ્નિતાયનું દેરાસર બન્યું. તેમનાથી નાગડા ગોત્ર ચાલ્યું. એ જ નાગડા ગોત્રના શેઠ તેજસીએ સં ૧૬૨૪ અને શેઠ રાજસી નોણસીએ જામનગરનું પ્રસિદ્ધ એનું લં શાંતિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. એ સિવાય નાગડા ગોત્રના શેઠ નરસી નાથાએ સં ૧૯૨૦ માં શત્રુજય ઉપર નરસી નાથાની દૃઢ બંધાવી અને નીચે પાલીતાણામાં ધર્મશાળા બંધાવી. શેઠ

સૌભાગ્યચંદ્ર કપૂરચંદ્રે પણ ત્યાં ધર્મશાળા બંધાવી

સં ૧૨૨૯ માં પારકરમાં પીલુઆના ઠાં શવજી સોલકી, ગણી રૂપાદે, કુમાર લાલજી વગેરેને જૈન બનાવ્યા તેમનાથી લાલનગોત્ર ચાલ્યું (પ્રાં ૪૧, ૫૦)

સં ૧૨૩૧ માં ચૌધરી બિહાર ડીડુને જૈન બનાવ્યો.

મં ૧૨૫૫ માં જોસલમેરના રાઉ દેવડા ચાવડાને જૈન બનાવ્યો તેના પુત્ર ગામરે બલોરમાં ભં આદિનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું એ વંશના લોકો દેવિયા કહેવાયા આ વંશના જૈનોએ ઘણા દેરાસરો, ઉપાશ્રયો અને વાવ બંધાવ્યા, સઘ કંઠયા તેમનાથી સં ૧૬૪૫ માં 'લઘુસંજ્જનશાખા' નીકળી આ વંશની ઘણી સ્ત્રીઓ મતી થઈ હતી

સં ૧૨૧૧ માં શિવ કોટડાના લૂટારુ રાવ સોમચંદ્ર ચાંદવને જૈન બનાવ્યો તેણે એકવાર આં જયસિંહને લૂટી લીધા હતા આખરે તે સુધર્યો ત્યારે તેમનો ભક્ત જૈન બન્યો હતો તેણે ભં પાર્શ્વનાથનું શિખરબંધીદેરાસર બંધાવ્યું તેનાથી ગાંડહાગોત્ર ચાલ્યું

સં ૧૨૪૪ માં પૂજવાડાના રાવ કટારમલજી ચૌહાણને ઓશ વાલ જૈન બનાવ્યો તેનાથી કટારિયા ગોત્ર ચાલ્યું રાવ કરોડપતિ હતો તેણે હથુડીમાં ભં મહાવીરનું દેરાસર બંધાવ્યું રોહિડાના વીરજી કટારિયાએ સં ૧૨૯૬ માં રત્નપુરમાં ભં શાંતિનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું

મં ૧૨૪૪ માં કોટડાના લૂટારુ રાવ રાજમેન પરમારને જૈન બનાવ્યો તેના વંશને પોલડિયા ઓશવાલ બન્યા

સં ૧૨૫૬ માં ચિત્તોડના ઠાં વીરદત્ત ચાવડા જૈન બન્યો.

સં ૧૨૫૭ માં નલવરનો ગવ રણજિત રાઠોડ જૈન બન્યો તેના વંશને રાઠોડ જૈન કહેવાયા

સં ૧૨૫૯ ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ કોટડાનો રાઠોડ જૈન બન્યો તેના વંશને ગઠોડ ઓશવાલ કહેવાયા

૪૩. આં ધર્મધોપમૂરિ—

મારવાડમાં મહાવપુરમાં પોરવાલજાવીય શ્રીચંદ્ર નામે ઝંડી

હતાં. તેને રાજલદે' નામે પત્ની હતી. તેણે સં' ૧૨૦૮ માં ધન-
કુમારને જન્મ આપ્યો. આં જયસિંહસૂરિએ તેને સં' ૧૨૨૬ માં
દીક્ષા આપી તેમનું નામ ધર્મદોષ મુનિ રાખ્યું. સં' ૧૨૩૦ માં તેમને
ઉપાધ્યાયપદ આપવામાં આવ્યું અને સં' ૧૨૩૪ માં ભટોહરિ ગામમાં
તેઓ આચાર્યપદસ્થ થયા. સાંભરના ક્ષત્રિય સામંતે એ આચાર્યપદ-
મહોત્સવમાં હબ્બર સોનામહોરો ખરચી હતી. આચાર્યશ્રી સં' ૧૨૬૮
માં કચ્છના નાડોણ ગામમાં ૬૯ વર્ષની ઉંમરે કાલધર્મ પામ્યા હતા.

તેમણે સં' ૧૨૬૨ માં પ્રાકૃતમાં 'શતપદી' નામે ગ્રંથ રચ્યો,
જેમાં અંચલગચ્છનું મતવ્ય રજૂ કર્યું છે.

તેમના સમયે સં' ૧૨૩૬ માં ખરડા પાસેના ઘુમલી ગામમાં
શેઠ જેતાએ દોઢ લાખ ટંકા ખરચીને જેતાવાવ બંધાવી હતી.

ઘુમલીના રાજા વિક્રમાદિત્યે તેમને ઘણું માન આપ્યું હતું. તેમણે
સાંભરના સાંભર ક્ષત્રિયને, મોહલના મોહલ નામના ક્ષત્રિયને, બના-
રસના દિનકર ભટ્ટને, બલોરના ભીમ ચૌહાણને અને લાખણ ભાલ
ણીના રણમલ્લ પરમારને જૈન બનાવ્યા હતા.

બલોરના ચૌહાણ ભીમે તેમના ઉપદેશથી સં' ૧૨૬૬ માં ડોડ
ગામમાં ૬૦ વાસુપૂજ્યસ્વામીનું દેરાસર બંધાવ્યું હતું. એ ડોડિયા
લેચાવંશના શેઠ વીરાએ બલોરમાં ૬૦ ચંદ્રપ્રભસ્વામીનું દેરાસર
બંધાવ્યું હતું.

આં ધર્મદોષના સમયે ઝાલોડીગચ્છના આં જયપ્રભસૂરિએ
અંચલગચ્છનો સ્વીકાર કર્યો હતો.

આં ધર્મદોષે દિગંબર ભટ્ટારક વીરચંદ્રને છતી લઈ વલ્લભી
શાખાના આચાર્ય બનાવ્યા હતા.

૪૪. આં મહેન્દ્રસિંહ—

સરામાં દેવપ્રસાદ નામે ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ પંડિત હતો. તેની
પત્નીનું નામ ક્ષીરદેવી. તેણે સં' ૧૨૦૮ માં મહેન્દ્રને જન્મ આપ્યો.
આં ધર્મદોષસૂરિ ત્યાં ચતુર્માસ રહ્યા. પંડિત આચાર્યશ્રીના શિષ્યોને
વ્યાકરણ ભણાવતા હતા. પંડિતનો પાંચ વર્ષનો પુત્ર મહેન્દ્ર મુનિઓ

સાથે ખૂબ હળી ગયો હતો. તે આચાર્યશ્રીના ખોળામાં જઈને બેસતો, પાત્રાં લેતો, પંડિત અને પંડિતપત્ની જાને જૈનધર્મનાં અનુરાગી બન્યાં હતાં. પોતાના પુત્રને એક વિશિષ્ટ પંડિત બનાવવા માટે તેણે આચાર્યશ્રીને પોતાનો પુત્ર વહોરાવ્યો અને શેઠ રુણાકે ખુશી થઈને પંડિતને આજીવિકા માટે પુષ્કળ ધન આપ્યું.

આચાર્યશ્રીએ મહેન્દ્રકુમારને સં. ૧૨૩૭ માં દીક્ષા આપી. તેમને લણાવી ગણાવીને સં. ૧૨૫૭ માં ઉપાધ્યાયપદવી આપી અને સં. ૧૨૬૩ માં નાડોલમાં આચાર્યપદ આપ્યું ને આ. મહેન્દ્રસૂરિ નામ રાખ્યું.

આ. મહેન્દ્રસૂરિએ કિરાડૂના શેઠ આદ્દહાકને તેના ઘરમાં બોરડી નીચે ઢટાયેલું દશ લાખ ટંકાનું ધન બતાવ્યું અને એ જ વખતે તેમણે ત્રણ વર્ષનો દુષ્કાળ પડવાની આગાહી પણ કરી હતી. આથી શેઠ આદ્દહાકે એ ધનનો સદુપયોગ કરી લેવાનો નિર્ણય કર્યો. પરિણામે તેણે જ્યાં ત્યાં ફવાઓ ખોદાવ્યા, દાનશાળાઓ ખુલ્લી મૂકી અને મનુષ્યો તેમજ પ્રાણીઓને ખૂબ મદદ મળે એવી સગવડ કરી આપી. આ ઘટના સં. ૧૨૫૭ થી ૧૨૬૩ માં બની હતી.

હહીધલીના વાઘેલા રાજાના મંત્રી હાથીએ લ. ઋષભદેવનું મંદિર બંધાવી, તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૩૦૧ માં આ. મહેન્દ્રસૂરિ પાસે કરાવી.

(પૃ. ૧૧૪)

આ. મહેન્દ્રસૂરિ થરાદ પધાર્યા ત્યારે તપાગચ્છના પરમ-સંવેગી આ. દેવેન્દ્રસૂરિ સં. ૧૩૦૭ માં ત્યાં આવ્યા હતા. તેમણે આ. મહેન્દ્રસૂરિને મહાવ્રતના અતિચારે સમજાવી જણાવ્યું કે, 'તમે સુવિહિત આચાર્ય છો તેથી સુવિહિતે નિમિત્ત કહેવું કે, બતાવવું ન જોઈએ. એટલે થયેલા પાપની તમારે આલોચણા લેવી જોઈએ.' પરંતુ તેઓ કંઈ કરે તે પહેલાં સં. ૧૩૦૮માં પશુધણાપર્વમાં અંભાતમાં કંઠપસૂત્ર વાંચતાં વાંચતાં વાયુના પ્રકોપથી પાટ પર જ કાલધર્મ પામી ગયા.

તેમને રૂપચંદ વગેરે ૧૩ શિષ્યો હતા. અંભાતના સંઘને તેઓ યોગ્ય ન લાગવાથી વલ્લભીશાખાના આ. સિદ્ધમલને ગંધારથી

ખોલાવી લાવી તેમની પાટે સ્થાપન કર્યા. નાડોલની વલ્લભીશાખા ત્યારથી અંચલગચ્છમાં લળી ગઈ.

આં મહેન્દ્રસૂરિએ અનેક જૈનતીર્થોની યાત્રા કરી હતી. તેમણે પ્રાકૃતમાં ‘તીર્થમાલા’ (અં : ૧૧૧) અને તેના ઉપર (અં : ૩૦૦૦)ની સ્વોપસા દીકા રચી છે. આં ધર્મઘોષની પ્રાકૃત ‘શતપદી’નું તેમણે સં ૧૨૬૪માં સંસ્કૃતમાં વિવરણ (અં ૫૩૪૨) રચ્યું છે તેમજ ‘શુકુણુપદ્ત્રિશિકા’ વગેરે અંથો રચેલા છે.

૪૫. આં સિંહપ્રભસૂરિ—

સં ૧૨૮૩માં તેમનો વિજયપુરમાં જન્મ થયો હતો. સં ૧૨૯૧માં દીક્ષા લીધી, સં ૧૩૦૬માં ખંભાતમાં આચાર્યપદ મેળવ્યું અને સં ૧૩૧૩માં ભરચુવાનીમાં જ કાળધર્મ પામ્યા.

તેઓ શુજરાતના વીજયપુર ગામના અરિસિંહ પોરવાડ અને તેમની પત્ની પ્રીતિમતીના પુત્ર હતા. પાંચ વર્ષની ઉંમર થતાં જ તેના મા-બાપ મરકીમાં મરણ પામ્યા. કાકા હરિએ તેને વલ્લભીશાખાના ભં ગુણપ્રભને ધનવાન બાણી સો સોનામહોરમાં વેચી નાખ્યો. તેણે દીક્ષા લીધી અને બિદ્ધાંતો વગેરે બાણીને સમર્થ વાદી તરીકેની નામના મેળવી. છેવટે ખંભાતના સંઘે તેમને યોગ્ય બાણીને આં મહેન્દ્ર-સૂરિની પાટે સ્થાપન કર્યા, પણ તેઓ યુવાની અને અધિકારને પચાવી ન શક્યા એટલે તેઓ પરિશ્રદ્ધધારી શિથિલ ચૈત્યવાસી ભટ્ટારક ખન્યા અને ૩૦ વર્ષના યુવાકાળમાં જ કાળધર્મ પામી ગયા.

તેમના ઉપદેશથી સં ૧૩૦૧માં ઈડરના મંત્રી નાયકે ખેરાલુમાં આદિનાથ ભગવાનનું મંદિર બંધાવ્યું.

૪૬. આં અજિતસિંહ—

ડાડ ગામમાં શ્રીમાલી જિનદેવ નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને જિન-દેવી નામે પત્ની હતી. તેણે સં ૧૨૮૩માં સારંગકુમારને જન્મ આપ્યો. સારંગકુમારના માતા-પિતા યાત્રા કરવા ખંભાત ગયા અને ત્યાં ખંને તાવના રોગથી મરણ પામ્યા. સાત વર્ષના સારંગકુમાર માટે પ્રશ્ન ઊભો થયો. ખંભાતના શ્રીસંઘે તે કુમાર વલ્લભીશાખાના

લં ગુણપ્રભને આપ્યો. ભટ્ટારકે તેને સં ૧૨૯૧માં દીક્ષા આપી. અજિતસિંહ મુનિ નામ આપ્યું. તે પણ આં સિંહપ્રભની સાથે ચૈત્યવાંસી બની ગયા હતા. તે પાલખીમાં બેસતા, છડી, ચામર અને મુલટો રાખતા હતા.

તેઓ રૂપાળા હતા. મંત્રવાદી પણ હતા. તેમણે મહાકાલીની સાધના કરી હતી. પૂરણચંદ સાલવીએ શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો હતો, તેમાં તેઓ સાથે ગયા હતા ત્યારે સમરસિંહ ચાવડાએ તેમને લૂંટી લીધા હતા. ભટ્ટારકે મહાકાળીની સહાયથી તેને સ્તંભિત કરી હિંસા તેમજ લૂંટની પ્રતિજ્ઞા કરાવીને છોડ્યો હતો.

તેઓ સં ૧૩૧૬માં જલોરમાં ભટ્ટારક બન્યા. તેમણે પાટણમાં પોતાના ૧૫ શિષ્યોને ઉપાધ્યાય બનાવ્યા.

આ સમયે સં ૧૪૮૫માં રૂપા શેઠે બેણપમાં કૂવો બનાવ્યો. પણ તેમાં પાણી ન આવ્યું. દેવીએ તેના પૌત્ર કાનજીનું બલિદાન માગ્યું. શેઠ સાંજે મહાજન સાથે કૂવા નજીક ગયા અને કુમાર કાનજીને કૂવામાં પાડણામાં સુવાડ્યો. સવારે જોયું તો કૂવો પાણીથી ભરાઈ ગયો અને બાળક તેમાં રમતો જીવતો નીકળ્યો. (૫૦ ૧૦૬).

તેમના ઉપદેશથી નરેલી આદિ ગામના મૂળ વગેરે શ્રાવકોએ સં ૧૩૧૬માં લં ઋષભદેવ વગેરે પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એ વર્ષના શેઠ વર્ધમાનનો ભાઈ જયતા નરેલીથી ઉચાળો ભરી પોતાના સસરાના ગામ ચાણસમામાં આવીને વસ્યો. તેણે આં અજિતપ્રભના ઉપદેશથી સં ૧૩૩૫માં ચાણસમામાં લં ભટ્ટેવર પાર્શ્વનાથના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને સં ૧૩૪૫માં લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આં ભુવનતુંગસૂરિ આ વિધિમાં સાથે હતા.

ભટ્ટારક અજિતસિંહ સં ૧૩૩૬માં આં દેવેન્દ્રને પોતાની પાટે સ્થાપન કરી દેવલોક ગયા.

તેમનાં અજિતસિંહ અને અજિતપ્રભ એવાં બે નામો મળે છે.^૧

૧. પૂર્ણિમાપક્ષના આં નિજવસિંહસરિના સંતોનંદ આં અજિતપ્રભે સં ૧૩૦૭માં 'શાનિનાથચરિત્ર' રચ્યું છે. (-જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્ર ૧૦૬)

૪૭. આં દેવેન્દ્રસિંહ—

પાલનપુરના શેઠ સાંતૃ શ્રીમાલીની પત્ની સંતોષે સં ૧૨૯૬માં દેવચંદ્ર નામે બાળકને જન્મ આપ્યો. ભં અજિતસિંહે / તેને સં ૧૩૧૬માં પાલનપુરમાં દીક્ષા આપી. સં ૧૩૨૩માં તિમિરપુરમાં આચાર્યપદ આપ્યું. સં ૧૩૭૧ના માગશર સુદિ ૧૩ના રોજ તેઓ પાલનપુરમાં સ્વર્ગે ગયા.

તેઓ વિદ્વાન હતા, કવિ હતા. વિદ્વાનો તેમનાં કાવ્યોં સાંભળવાને તેમની વ્યાખ્યાનસલામાં આવતા હતા. તેમણે ‘જૈન મેઘદૂત-કાવ્ય (૧)’ તેમજ ચિત્રબદ્ધ કાવ્યવાળી જિનસ્તુતિઓ રચી છે.

શેઠ ધોડાશાહે સં ૧૩૨૫માં કુલુગેરમાં ભં આદિનાથનું મંદિર બંધાવી આં દેવેન્દ્રસિંહના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(અંચલગચ્છપદાવલી, પૃ ૮૮)

૪૮. આં ધર્મપ્રભસૂરિ—

ભિન્નમાલમાં લીંબા પોરવાલ નામે શ્રેષ્ઠીને વીજલદેવી નામે પત્ની હતી. તેણે સં ૧૩૩૧માં એક બાળકને જન્મ આપ્યો. તેણે સં ૧૩૫૧માં ભલોરમાં દીક્ષા લીધી. સં ૧૩૫૬માં આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું, સં ૧૩૬૩ના મહા સુદિ ૧૦ના રોજ આસોટી ગામમાં સ્વર્ગગમન થયું. તેમણે સં ૧૩૮૬માં ‘કાલિકાચાર્યકથા’ રચી.

તેમણે નગરપાલકરના પરમાર ક્ષત્રિયોને જીવહિંસાની પ્રતિજ્ઞા કરાવી હતી.

૪૯. આં સિંહતિલકસૂરિ—

મારવાડમાં એરચપુરના શેઠ આશાધર પોરવાલની પત્ની ચાંપલ-દેએ સં ૧૩૪૫માં તિલકચંદને જન્મ આપ્યો. તેમનો બીજો પુત્ર કર્મચંદ્ર જન્મથી જ ગહેરો-રૂંગો હતો. ભં ધર્મપ્રભે તેને બધી રીતે બોલતો અને સાંભળતો કર્યો. મા-બાપે એ પુત્ર ગુરુજીને વહોરાવ્યો. ભટ્ટારકે તેને સં ૧૩૬૧માં શિહોરમાં દીક્ષા આપી. સં ૧૩૭૧માં આણંદપુરમાં આચાર્યપદવી આપી અને સં ૧૩૯૩માં પાટણમાં ગચ્છનાયકપદ ભજાવ્યું. તેમણે ખંભાત વગેરે સ્થળોમાં

અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ અને અંજનશલાકા કરાવી હતી. સં. ૧૩૬
 યૈત્ર સુદિ ૯ના રોજ તેઓ કાળધર્મ પામ્યા.

૫૦. આ. મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ—

વડગામના શેઠ આસુ શ્રીમાલીની પત્ની જીવનદેવીએ સં
 ૧૩૬૩માં મહેન્દ્રને જન્મ આપ્યો. શિશુવયમાં જ તેના માથા
 મરી જવાથી મામાએ તેને લ. સિંહતિલકસૂરિને વહોરાવી દીધે
 ભટ્ટારકજીએ તેને સં. ૧૩૭૫માં ઓશિયામાં દીક્ષા આપી, સં.
 ૧૩૬૩માં પાટણમાં આચાર્ય પદ આપી અને સં. ૧૩૬૫ (૧૩૬૮)માં
 ખંભાતમાં ગચ્છનાયકનું પદ દીધું.

આ. મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ સં. ૧૪૦૬માં મારવાડમાં આવેલા રાણી
 (નાણી) શહેરમાં ચતુર્માસ હતા. એ વખતે ૪૦ દિવસ સુધી વરસાદ
 પડ્યો નહીં. ભટ્ટારકજીએ ધ્યાન કરવા માંડ્યું ને તરત જ વરસાદ
 પડ્યો. આસો સુદિ ૮ની મધ્ય રાતે તેમને કાળો સ્વપ્ન કરડ્યો.
 આઠ-દશ પહોર ધ્યાન કરવાથી તેનું ઝેર મળુ જિતરી ગયું. તેઓ
 સં. ૧૪૪૪ (સં. ૧૪૪૫)ના માગશર વદિ ૧૧ના રોજ શત્રુંજયમાં
 સ્વર્ગે ગયા. સંભવ છે કે, તેમણે ‘જીરાવલા પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ શ્લોક
 ૪૫ બનાવ્યું હોય.

તેમણે સાદડી, અયવાડી, વીંછીવાડિયા ગામ વગેરેમાં પ્રતિ-
 ષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

તેમણે પોતાની પાટે ત્રણ આચાર્યો બનાવ્યા.

(૧) આ. સુનિશેખર—તેમનાથી ‘શેખરશાખા’ નીકળી.

(૨) આ. જયશેખર—તેમને ખંભાતની રાજમલામાં કવિ

ચક્રવર્તીનું બિરુદ મળ્યું. આ. જયશેખરે સં. ૧૪૩૬માં નરસમુદ્રમાં
 ‘ઉપદેશ ચિંતામણિ-સ્વોપસ સાવચૂરિ’ (અં. ૧૨૦૦), સં. ૧૪૬૨માં
 ખંભાતમાં ‘પ્રબોધ ચિંતામણિ,’ સં. ૧૪૬૨માં ‘ધર્મભવચરિત્ર કાવ્ય,’
 ‘જૈન કુમારસંભવ, શત્રુંજય બત્રીશી, ગિરનાર બત્રીશી, મહાવીર
 બત્રીશી, આત્મબોધકુલક. ૧૨ કુલક, ધર્મસર્વસ્વ, ઉપદેશમાલાની
 અવચૂરિ, પુષ્પમાળા-અવચૂરિ, નવતત્ત્વગાથા—૧૭, અજિતશાંતિસ્તવ

શ્લોકો : ૧૭, સંખોધસપ્તતિકા, નલ-દમયંતીચંપૂ, કલ્પસૂત્ર-સુખાવખોધ
ન્યાયમંજરી, ગુજરાતી ત્રિભુવનદીપકપ્રબંધ કડી : ૪૩૨, પ્રજોધ-
ચિંતામણિ ચોપાઈ, અંતરંગ ચોપાઈ, નેમિનાથકાગ કડી : ૫૮,
સ્તવનો' વગેરે રચ્યાં છે. તેઓ પોતાને 'વાણીદત્તવર' તરીકે ઓળખાવે છે.

(૩) આં મેરુતુંગસૂરિ—

મિચ્છત્તતિમિરનાસણ, અહિળવગુરુ મેરુતુંગદિળરાઓ ॥૧૮૨॥

(વીરવંશપદ્માવલી)

૫૧. આં મેરુતુંગસૂરિ—

શ્રીધર્મભૂતિની પદ્માવલીમાં લખ્યું છે કે, મારવાડમાં નાણા
ગામના શેઠ વૈરસિંહ મીઠડિયા વહોરાની પત્ની નાહૂણદેવીએ સં ૦
૧૪૦૫માં લાલણને જન્મ આપ્યો. તેણે સં ૦ ૧૪૧૮માં દીક્ષા લીધી.

‘મેરુતુંગસૂરિસાસ’માં લખ્યું છે કે, મારવાડમાં આવેલા નાણા
ગામના શેઠ વૈરસિંહ પોરવાલની પત્ની માલદેવીએ સં ૦ ૧૪૦૩માં
મુખમાં સૂર્ય પ્રવેશ કરી હોય એવું સ્વપ્નમાં જોયું. એ સ્વપ્નાનુ-
સાર વસ્તિગ નામના પુત્રને તેણે જન્મ આપ્યો. સં ૦ ૧૪૧૦માં
તેણે દીક્ષા લીધી.^૧

૯૦ મહેન્દ્રપ્રભે લાલણ (વસ્તિગ)ને સં ૦ ૧૪૧૮ (સં ૦ ૧૪૧૦)
માં નાણામાં દીક્ષા આપી અને સં ૦ ૧૪૧૬ (૧૪૩૨)માં પાટણમાં
આચાર્યપદવી આપી.

આં મેરુતુંગે સં ૦ ૧૪૪૪માં લોલાડા ગામમાં મંત્રના પ્રભાવથી
અમદાવાદના બાદશાહ મહમ્મદશાહના સૈન્યનો હુકમો રોકી રાખ્યો
હતો અને ત્યાંના ઠાં મેઘ રહોડને જૈન ધર્મનો પ્રેમી બનાવ્યો,
હતો. અંથે વિનંતિ કરી આચાર્યશ્રી પાસે નક્કો કરાવ્યું કે, લોલાડામાં
પ્રતિસાલ સાધુઓ ચતુર્માસ માટે પધારે.

૧. પદ્માવલી અને રાસમાં આવો ફરક મળે છે. એ સિવાય બીજા જાગ્યોમાં
૫૭ ફરફાર જોવાય છે. સંભવ છે કે, પદ્માવલીના બીજા આચાર્યોની જાગ્યોમાં
૫૭ આવો ફરફાર હશે અન્ય-અન્ય સાધનોથી તેને દીક કરી લેવા જોઈએ.

આચાર્યશ્રીને માપ કરકંચો હતો, તેનું ઝેર તેમણે પોતે ધ્યાનથી ઉતાર્યું હતું.

અહીં એક અજગર બહુ તુકમાન કરતો હતો તે માટે 'અરા વલાસ્તોત્ર' નમો દેવદેવાય (ગાથા : ૧૪) રચી ઉપસર્ગ દૂર કર્યો હતો.
(જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૦૬)

મં ૦ ૧૪૪૫ના ફાગણ વદિ ૧૧ના રોજ પાટણમાં ગુરુમહારાજે તેમને ગરુડનાયકપદ આપ્યું અને આ ૦ રત્નશેખરને યુવરાજ-પદ આપ્યું.

આચાર્યશ્રીએ વડનગરમાં નગરશેઠના પુત્રનું ઝેર ઉતારી નાગર બ્રાહ્મણોને જૈન બનાવ્યા હતા. તેમને ઉપદેશ આપી જૈન દેરામરો અને ઉપાશ્રયો બંધાવ્યા હતા.

'જેસાણ પ્રબંધ'માં તેમણે જણાવ્યું છે કે, તેમના ઉપદેશથી જેસાણ લોકને ઉમરકોટમાં ૭૨ દેરીવાળો લઠ શાંતિનાથનો જિન પ્રાસાદ બંધાવ્યો અને શત્રુજય આદિ મોટાં તીર્થોના સંઘ કાઢ્યો. એ સંઘનું વર્ણન પણ તેમાં આપ્યું છે.

શત્રુજયમાં દીવાથી ચંદ્રશેખર બળી રહ્યો હતો તે તેમણે ખંભાતમાં બેઠા હાથમાની સુહૃદ્ધિને ચોળી નાખીને હોલવ્યો હતો. તેમની પાસે ફેલીઓ આવતી હતી એમ પણ કહેવાય છે.

તેમના ઉપદેશથી ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ અને અંજનશલાકાઓ થઈ હતી. તેમજ કેટલીક દાનશાળાઓ પણ ખુલ્લી મુકાઈ હતી.

તેઓ મં ૦ ૧૪૭૧માં (સં ૦ ૧૪૭૩ના માગશર સુદિ ૧૫ના રોજ પાટણમાં) જૂનાગઢમાં આ ૦ જયકીર્તિને પોતાની પાટે સ્થાપન કરી સ્વર્ગે ગયા.

તેમણે મં ૦ ૧૪૪૪માં કાતંત્રનું બાલબોધ-વ્યાકરણ, ભાવકર્મ પ્રક્રિયા, મેઘહૃતવૃત્તિ, શતકલાધ્ય, જૈનમેઘહૃતકાવ્ય, નાલિવશસલવકાવ્ય, ચંદ્રવશસંલવકાવ્ય, નેમિહૃતકાવ્ય, લુપ્તોત્પલ્લ-ટીકા, સુશ્રાદ્ધ કથા, ઉપદેશમાલાની ટીકા, પદ્મદર્શન નિર્ણય, સં ૦ ૧૪૫૩માં શત પદીસાર, રાયનામાકચરિત્ર મં ૦ ૧૪૦૬માં, કામદેવકથા સં ૦ ૧૪૧૩ મા,

સંભવનાથચરિત્ર, ધાતુપારાયણ, લક્ષણશાસ્ત્ર, રાજમતી-નેમિસંબંધ, સૂરિમંત્રોદ્ધાર (અં ૫૫૮), સં ૧૪૪૯માં સત્તરિલાખ્યવૃત્તિ, કંકાલય રસાધ્યાય, (જસોજી પ્રબંધ) સં ૧૪૩૮માં, અંચલગચ્છપટ્ટાવલી તથા વિચારશ્રેણિ રચ્યાં છે.

તેમના સમયે પારકરમાં ગોડી પાર્શ્વનાથનો ઉત્પત્તિ થઈ હતી. એમના સમયમાં ગુરુભાઈ આં રત્નશેખરથી 'મુનિશેખરશાખા' ચાલી અને આં ભુવનતુંગથી 'તુંગશાખા' ચાલી.

આં મહેદ્રમલસૂરિના શિષ્ય શાખાચાર્ય ભુવનતુંગસૂરિએ જૂનાગઢમાં રા'ખેંગારની સલામાં ગારુડીને હઠાવી સાપનો ધંધો છોડાવ્યો તેમ તેમના ઉપદેશથી ઘાણી, ભઠૂંચો બંધ રહી, મચ્છી-મારણે જાળ તોડી.

તેમણે ઋષિમંડળ, આહિરપચ્ચકળાણ, ચતુઃશરણની ટીકાઓ રચી. તેઓ મોટા મંત્રવાદી હતા.

આ સમયે શાખાચાર્ય આં અલયસિહના ઉપદેશથી સં ૧૪૩૨માં પાટણમાં શાં ખેતા તોડા મીઠડિયાએ લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ભરાવી જે ગોડી પાર્શ્વનાથ તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

એ સમયે ભુવનતુંગસૂરિ તથા શાખાચાર્ય આં જયતિલક (સં ૧૪૭૧) એ બંને મહાપ્રાણાવિક હતા. તેમજ શાખાચાર્ય મહીતિલક (સં ૧૪૭૧) સ્વમર્થ આચાર્યો હતા.

આં મેરુતુંગસૂરિના પરિવારમાં આં રત્નશેખર, આં મહીતિલક, આં મેરુનંદન, આં માણેકસુંદર, આં ગુણસમુદ્ર, આં જયકીર્તિ વગેરે ૬ આચાર્યો, માણેકશેખર વગેરે ૪ ઉપાધ્યાયો, પંન્યાસ, સાધુ, સાધ્વી, મહિમાશ્રીજી મહત્તર, પ્રવર્તિની વગેરે પરિવારગણ હતા. (રાસ) ૫૨. આં જયકીર્તિસૂરિ—

તિમિરપુરના શેઠ જૂપાલ નામે હતા. તેમને જ્રમરીદેવી નામે પત્ની હતી. તેમણે સં ૧૪૩૩માં જયંતકુમારને જન્મ આપ્યો. આં મેરુતુંગસૂરિએ તેને સં ૧૪૪૪માં દીક્ષા આપી. સં ૧૪૬૭માં ખંભાતમાં આચાર્યપદ આપ્યું અને સં ૧૪૭૩માં તેમણે પાટણમાં

ગચ્છનાયકપદ પ્રાપ્ત કર્યું

તેમણે મં ૦ ૧૪૪૭મા બાલવયમા જ એન્થી મૂર્છિત બનેલા કટલી ગામના માહસાડ ઓગવાલના કુટુંબને વિષાપહારમત્રથી બચાવી લીધું હતું તેઓ મં ૦ ૧૫૦૦મા આપાનેરમા સ્વર્ગસ્થ થયા

તેમના ઉપદેશથી ઘણીએક પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ હતી તેમણે ‘ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા, ક્ષેત્રસમામટીકા, અને સમ્રહપીટીકા’ વગેરે રચ્યા છે

તેમના ગિપ્ય ઉપાધ્યાય લાવણ્યકીર્તિથી ‘કીર્તિનાખ્યા’ નીકળી આં ૦ જયકીર્તિના શિષ્ય (૧) ઋદ્ધિવર્ધને મં ૦ ૧૫૧૨મા ચિત્તોડમા ‘નલ-દલદલીગસ તથા જિનેદ્રાનિગયપચાગિકા, ૨૪ ચૈત્યવદન’ વગેરે રચ્યા છે

આં ૦ જયકીર્તિ શિષ્ય (૨) મહીમેડુએ ‘ક્રિયાશુપ્ત’ જિનમુતિ પચાશિકા, કંપમૂનાવચ્ચુગિ, જૈનભેદફલકાવ્ય ટીકા વગેરે રચ્યા છે

આં ૦ જયકીર્તિના શિષ્ય (૩) શીલગત્ને મં ૦ ૧૪૯૧ના ચૈત્ર વદિ ૫ ને બુધવારે પાટણમા આં ૦ મેરુતુગના ભેદફલની ટીકા બનાવી, જેનું મશોધન આં ૦ માણેકસુફે કર્યું હતું તથા જિનચૈત્યવદન ચોવીગી, અષ્ટક વગેરે રચ્યા છે

આં ૦ માણિકચમુદરસૂરિ (માણિકચશેખર)—તેમનું બીજું નામ માણિકચશેખર પણ મળે છે તેઓ આં ૦ મેરુતુગસૂરિના ગિપ્ય હતા તેઓ આં ૦ જયશેખરસૂરિ પામે લખ્યા હતા તેમણે મં ૦ ૧૪૬૩મા ‘શ્રીધનચરિત્ર, ચતુર્ધર્મકથાવધૂ, શુકરાજકથા, પૃથ્વીવદ્ર ચરિત્ર મં ૦ ૧૪૭૮, શુભવર્માચરિત્ર મં ૦ ૧૪૮૪ માચોર, વદ્રધવલ ધર્મદત્તકથા, અનુપ્રત્તકથા, મહાબલ-મવયામુદગીચરિત્ર સર્ગ ૪, સવિભાગમતકથા, કંપનિયુક્તિઅવચ્ચુગિ, આવન્સયમુત્તલિજુત્તીટીકા-દીપિકા, ઓઘનિયુક્તિદીપિકા, પિરનિયુક્તિદીપિકા, દમવેયાવિયદીપિકા, ઉત્તરજયજીદીપિકા, આયજયુત્તદીપિકા, નવતરવ વિવગ્નુ’ વગેરે રચ્યા છે, જે દરેક ‘માણિકચાકવાળા છે તેમણે શ્રીધનચરિત્ર સર્ગ ૬, તેના ઉપર એપણ દુર્ગપદવ્યાખ્યા મં ૦ ૧૪૬૩મા દેલ

વાડામાં રચી છે. મૂળ તથા વ્યાખ્યા મળીને અંથાઅ ૧૬૮૯ છે. (આં અંથ ચારિત્રસમારક અંથમાલા તરફથી પ્રકાશિત થયો છે)

૫૩. આં જયકેશરિસૂરિ—તેમનો સંં ૧૪૬૧માં પાંચાલના થામ ગામમાં શેઠ દેવશીઓશવાલની પત્ની લાખણુદેનો કુસિથી ધનરાજનો જન્મ થયો. સંં ૧૪૭૫માં દીક્ષા, સંં ૧૪૯૪માં આચાર્યપદ, અને સંં ૧૫૪૨માં અમદાવાદમાં સ્વર્ગગમન કર્યું.

તેમણે અમદાવાદના બાદશાહેને ‘જ્વરાપહારસ્તોત્ર’ તેમજ મહાકાલીની સહાયથી જ્વરમુક્ત કર્યો હતો. બાદશાહે ઝવેરીવાડમાં તેમના યતિઓ માટે ઉપાશ્રય બંધાવી આપ્યો હતો.

તેમણે દહીયાના રજપૂત હેમરાજને જૈન બનાવ્યો. તેમણે અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ અને અંજનશલાકા કરાવી હતી. તેઓ પ્રભાવક લઠારક હતા.

૫૪. આં સિદ્ધાંતસાગરસૂરિ—તેમનો સંં ૧૫૦૬માં પાટણમાં સોની કુટુંબમાં જન્મ થયો હતો. પિતાનું નામ જાવડ, માતાનું નામ પુરલી, પોતાનું નામ સોનપાલ. સંં ૧૫૨૨માં તેમણે દીક્ષા લીધી, સંં ૧૫૪૧માં આચાર્યપદ મેળવ્યું અને સંં ૧૫૪૨માં ગરુડનાયકપદ પ્રાપ્ત કર્યું, સંં ૧૫૬૦માં માંડલમાં સ્વર્ગગમન કર્યું.

તેમણે ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ અને અંજનશલાકાઓ કરાવી હતી. તેમને ચક્રેશ્વરીદેવીની સહાય હતી. તે પછી ચક્રેશ્વરીદેવી અહીં આવતાં બંધ થયાં હતાં.

તેમના સમયે ઉપાધ્યાય ભાવવર્ધનથી ‘વર્ધનશાખા’, કમલરૂપથી ‘કમલશાખા’ અને ધનલાલથી ‘લાલશાખા’ નીકળી હતી.

આ સમયે સંં ૧૫૪૬ માં આં ઉદયસાગરે ‘ઉત્તરજાત્યલુસુત-દીપિકા’ રચી. શ્રીકીર્તિવલ્લભ ગણિએ અમદાવાદમાં સંં ૧૫૫૨ માં ‘ઉત્તરજાત્યલુ વૃત્તિ, સંં ૧૫૭૨ માં દિવાળીના દિવસે વાં વિનયહંસે ઉત્તરજાત્યલુ લઘુવૃત્તિ અને દસવેયાલિય ટીકા’ રચી.

૫૫. આં ભાવપ્રભસૂરિ—તેમનો સંં ૧૫૧૬ માં તુરમિણિ-માં શાં સાંગાની પત્ની શૃંગારદેવીથી જન્મ થયો. તેનું નામ ભાવડ રાખવામાં આવ્યું. સંં ૧૫૨૦ માં ખંભાતમાં તેમને આં જયકેસરિના

હાથે દીક્ષા અપાઈ હતી.

તેમને સં. ૧૫૬૦ માં માંડલમાં આચાર્યપદ-ગચ્છનાયકપદ મળ્યું હતું. તેઓ સં. ૧૫૮૩ માં ખંભાતમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. તેમણે પ્રાકૃતમાં 'વીરવંશપટ્ટાવલી' (ગા. : ૨૩૧) બનાવી છે. તે મોટા પ્રભાવક હતા.

તેમના ઉપદેશથી ઘણી અંજનશલાકાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ હતી.

તેમના સમયે અંચલગચ્છના બીજા શાખાચાર્યો આ. ૦ સુવિહિત, આ. ૦ સુમતિરત્ન વગેરે વિદ્યમાન હતા.

૫૬. આ. ૦ ગુણુનિધાનસૂરિ—તેઓ પાટણના એક નાગરાજ શ્રીમાલીની પત્ની લીલાદેવીની કૃપે સં. ૧૫૫૮ માં જન્મ્યા હતા. તેમનું નામ એનપાલ. તેમને સં. ૧૫૫૨ માં દીક્ષા અપાઈ. સં. ૧૫૬૫ માં ખંભાતમાં આચાર્યપદ-ગચ્છનાયકપદવી મળી. તેમનું સં. ૧૬૦૨ માં અમદાવાદમાં સ્વર્ગગમન થયું હતું.

તેમના ઉપદેશથી ઘણી અંજનશલાકાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ હતી.

તેમના શિષ્ય આ. ૦ ધર્મભૂતિએ સં. ૧૬૧૭ માં આ. ૦ મેરુ-તુંગસૂરિકૃત 'અંચલગચ્છની પટ્ટાવલી'ની અનુપૂર્તિ કરી.

આ. ૦ ગુણુનિધાનસૂરિનો આવક શ્રીરંગ ચોધરી અલવરમાં રહેતો હતો. તેની પત્ની શાવિકા રંગશ્રી સં. ૧૫૮૬ માં અલવરમાં હતી.

૫૭. આ. ૦ ધર્મભૂતિસૂરિ—ખંભાતના હંસરાજ ચોશવાલની પત્ની હાંસીએ સં. ૧૫૮૫ ના પોષ સુદિ ૮ ના રોજ ધર્મદાસને જન્મ આપ્યો. આ. ૦ ગુણુનિધાને તેને સં. ૧૫૯૬ માં દીક્ષા આપી, ધર્મભૂતિ સુનિ એવું નામ રાખ્યું. સં. ૧૬૦૨ માં અમદાવાદમાં આચાર્યપદ આપ્યું. અર્ધુદાદેવીએ તેમને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી બાળી વિધાઓ આપી. અમદાવાદના શ્રીચંદ્રે તેમને સં. ૧૬૨૬ માં ડુગ-પ્રધાનપદ આપ્યું.

તેઓ ઉચ્ચ વિહારી હતા. તેમણે સમેતશિખરની ત્રણ વાર યાત્રાઓ કરી. સં. ૧૬૧૫ માં શત્રુજય ઉપર કિયોદ્ધાર કર્યો.

તેમના ઉપદેશથી ઘણી અંજનશલાકાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ

હતી. વળી જ્યાં-ત્યાં ઉપાશ્રયો, વ્રતગ્રહણ, ઉત્સવો, દીક્ષાઓ અને છ'રી પાળતો સંઘો પણ નીકળ્યા હતા.

તેમના ઉપદેશથી આગરાના શેઠ ઋષભદાસ લોહાએ સં' ૧૬૧૮ માં શિખરજીનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો હતો. ઋષભદાસ લોહાએ સં' ૧૫૫૬ માહ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે આગરામાં જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી અંધભંડાર બનાવ્યો. તેના પુત્રો શેઠ કુંરપાલ અને જ્ઞાનપાલે સં' ૧૬૨૮ માં શ્રેયાંસનાથ અને લં મહાવીરસ્વામીના દેરાસરોનો પાયો નાખ્યો. પણ તે જમીન ઠીક ન હોવાથી સં' ૧૬૬૫ ના માહ સુદિ ૩ ના રોજ હસ્તિશાલાની ભૂમિમાં ફરી પાયો નાખ્યો. તેમણે ઉપાશ્રય પણ બંધાવ્યો. સમેતશિખરનો સંઘ કાઢ્યો અને શિખરજીમાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

શેઠ તેજસીએ સં' ૧૬૨૪ ના પોષ સુદિ ૮ ના રોજ જામનગરમાં બે લાખ કોરી ખર્ચી લં શાંતિનાથનું મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે મંદિરને અકબરના સૂબા ખાનઆજમે મુજફ્ફર વતી સૈન્ય લાવી તોડી નાખ્યું. તેથી શાં તેજસીએ સં' ૧૬૪૯ના માગશર સુદિ ૪ ના રોજ તેનો ફરી જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો તથા પાંચ લાખ કોરી ખર્ચી શત્રુજયનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. દીવના શાં નાનચંદ્ર લણુશાળીએ લં શીતલનાથની પોખરાજની પ્રતિમા ભરાવી. શેઠ મોહણત્રિહે સં' ૧૬૪૮ ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ જામનગરમાં સમુદ્રમાંથી મળેલી જીવિતસ્વામી લં નેમિનાથની પ્રતિમાનું ઘર-દેરાસર બંધાવ્યું. જેસલમેરના શ્રીસંઘે સં' ૧૬૫૭માં મોટો અંધભંડાર સ્થાપ્યો. એક ગામમાં બાલભક્ષક કાપાલિકનો ઉપસર્ગ હકાવ્યો. સં' ૧૬૬૯ માં પાલનપુરના નવાબની બેગમનો એકાંતરિયો તાવ ઉતારી દીધો. આથી નવાબે પાલનપુરમાં ઉપાશ્રય બંધાવી દીધો.

તેમણે 'પડાવશ્યક-વૃત્તિ, ગુણસ્થાનકંભારોહ-વૃત્તિ અને સં' ૧૬૧૭માં અંચલગમ્ય પટ્ટાવટી' વગેરે અંગે રચ્યા છે.

તેમના પરિવારમાં ૭ મહોપાધ્યાય, ૫ ઉપાધ્યાય, ૯ પ્રવર્તકો,

૮૨ ચતિઓ, ૫ મહત્તરશઓ, ૧૧ પ્રવર્તિનીઓ અને ૫૭ સાધવીઓ હતાં. એ સૌમાં મહોં રત્નસાગરજી મુખ્ય હતા. તેઓ વિદ્વાન, વાદી અને મધુરભાષી હતા.

તેમના સમયમાં મૂર્તિશાળા, ચંદ્રશાળા, કીર્તિશાળા અને વર્ધ-માનશાળા નીકળી.

તેઓ સં ૧૬૭૦ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૫ ની સવારે પ્રભાસપાટણમાં પદ્માસન લગાડીને સ્વર્ગસ્થ થયા.

૫૮. આં કલ્યાણસાગરસૂરિ—લોલાડના શ્રીમાળી નાનિગ કોહારીની પત્ની નામિલાદેએ સં ૧૬૩૩ ના અષાઢ સુદિ ૨ ને શુક્રવારે રાતના આદ્રાં નક્ષત્રમાં કેડિનકુમારને જન્મ આપ્યો. તે પાંચ વર્ષની ઉંમરે તેના પિતા સાથે શ્રીધર્મમૂર્તિ આચાર્યને વંદન કરવા જતો હતો ત્યારે આચાર્યશ્રીના ખોળામાં બેસી જતો, તેમની મુહપત્તિથી રમતો. આ બધાં લક્ષણો જોઈ તેના પિતાએ એ પુત્ર આચાર્યશ્રીને વહોરાવો દીધો. આચાર્યશ્રીએ તેને સં ૧૬૪૨ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે ધોળકામાં દીક્ષા આપી. સં ૧૬૪૪ ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ પાલીતાણામાં વડી દીક્ષા આપી. સં ૧૬૪૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ અમદાવાદમાં આચાર્યપદ આપ્યું. ઉદયપુરના સંઘે સં ૧૬૬૬ માં યુગપ્રધાનપદ આપ્યું.

તેમના ઉપદેશથી શેઠ વર્ધમાન પદમશીએ સં ૧૬૫૦માં ૩૨ લાખ કોરી ખરચી ભદ્રેશ્વરથી શત્રુંજયનો છ'રી પાળતો તીર્થયાત્રા સંઘ કાઢ્યો. શત્રુંજય પર બે દેરાસરોનો પાયો નાખ્યો. સં ૧૬૭૫ માં, સં ૧૬૭૬ ના ફાગણ સુદિ ૨ ના રોજ તે બંને—શ્રીત્રિયાંસનાથ અને શ્રીશાંતિનાથનાં બે દેરાસરોની પ્રતિષ્ઠા અને અંજનશલાકાઓ કરાવી. સં ૧૬૭૬ માં, સં ૧૬૭૮ માં જામનગરમાં ધૃતકલ્પોલ પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં ચાંદીના કરવાબ્દ કરાવ્યા. ભદ્રેશ્વરમાં માણેક અને નીલમની ચાર પ્રતિમાઓ બરાબો, ઉજમણું કથું, માધનિકોનો ઉદ્ધાર કર્યો.

શેઠ રાજશી નાગડાએ સં ૧૬૫૦ માં શત્રુંજય ઉપર દેરાસરનો પાયો નાખ્યો. સં ૧૬૭૫ માં તેમાં ઢોઢ લાખ ખરચી બે ગ્રાંતિ-

નાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં' ૧૬૫૨ માં તેણે શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો હતો. શાં નેણુસીએ જામનગરમાં જે લાખ કોરી ખરચીને શાં રાજશી તેજશીએ બંધાવેલા મંદિરમાં સં' ૧૬૭૮ માં સંલવનાથનો ચૌમુખપ્રાસાદ-ગભારો બનાવ્યો.

આગરાના મંત્રી કુંરપાલ-સોનપાલ લોહાએ સં' ૧૬૭૧ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ આગરામાં લં શ્રેયાંસનાથ અને લં મહા-વોરસ્વામીનાં બંને દેરાસરોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને ૪૫૦ પ્રતિમાઓની અંજનશલાકા કરાવી, મોટો ઉપાશ્રય બંધાવ્યો. મોગલ સમ્રાટ જહાંગીર તે મંદિરોને તોડવા આવ્યો હતો, પણ આચાર્યશ્રીએ પ્રતિષ્ઠા કરેલા લં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમાનો ધર્મલાલ અને આશીર્વાદ સાંભળી ચમત્કાર પામી પ્રભુને તેમજ આચાર્યશ્રીને નમસ્કાર કરીને ચાલ્યો ગયો. એમ કહેવાય છે કે, નાગની કૃષ્ણ ઉપર પ્રતિમાલેખોમાં રાજા તરીકે સમ્રાટ જહાંગીરનું નામ ઉત્કીર્ણ કર્યું, તે દેખીને જહાંગીર ખૂબ પ્રસન્ન થયો. લોહા મંત્રીઓએ શત્રુજયનો છંદો પાળતો યાત્રા-સંઘ કાઢ્યો. ભૂજના રા' ભારમંદલજીએ આચાર્યશ્રીના મંત્રિત પાણીથી વાયુમુક્ત થતાં માંસાહાર છોડ્યાં હતાં અને રાજવિહાર જિનાલય બંધાવ્યું હતું. વળી, કચ્છમાં પર્યુપણના આઠ દિવસ માટે દર સાલ માટે અમારિપટક વજડાવ્યો. ભૂજના શ્રીમંદે લં ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું મોટું દેરાસર બંધાવ્યું. પાટણના સાળવાં સંઘે સં' ૧૭૧૫ માં આં કલ્યાણસાગરસૂરિની જીવંત ચરણપાદુકાઓ બનાવી દેરાસરમાં સ્થાપન કરી.

આં કલ્યાણસાગરસૂરિએ ' શ્રીગ્રાંતિનાથચરિત્ર, સુરપ્રિયચરિત્ર, વિવિધ છંદોમાં ચિત્રમય જિનસ્તોત્રો તેમજ ગોડી પાર્શ્વનાથનાં સહસ્રનામમય સ્તવન 'ની રચના કરી છે.

તેમના પરિવારમાં ૧૧ મહોપાધ્યાયો, ૧૧૩ આધુઓ, ૨૨૮ સાધ્વીજીઓ હતાં.

તેઓ સં' ૧૭૧૮ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના સૂર્યોદય થતાં ભૂજમાં કાળધર્મ પામી ગયા.

૫૯. ભૃગુ આમરસાગરસૂરિ—

તેમણે સં૦ ૧૬૯૧ ના શ્રાવણ સુદિ ૭ ના રોજ ભૂજમાં ‘વર્ધ-
માન-પદ્મસિંહચરિત્ર’ સર્ગ : ૯ તથા ‘અંચલગચ્છપટ્ટાવલી’ રચ્યાં છે.

આ ભટ્ટારકની એક સંયમધારી યતિશાખા પાક્ષીતાણામાં હતી,
જેમાં અનુક્રમે શ્રીમુનિશીલ, શ્રીશુણ્યશીલ, ઉપાં વિનયશીલ થયા.
ઉપાં વિનયશીલે સં૦ ૧૭૪૨ માં વડનગરમાં ‘અર્ચુદાચલ-ચૈત્યપરિ-
પાટી—અર્ચુદકલ્પ’ રચ્યો હતો.

સં૦ ૧૭૬૨ ના શ્રાવણ સુદિ ૭ ના રોજ ઘોળકામાં તેમનો
દેહોત્સર્ગ થયો.

૬૦. ભૃગુ વિદ્યાસાગર—તેમણે ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.
તેમનો સ્વર્ગવાસ સં૦ ૧૭૯૭ ના કાર્તિક સુદિ ૫ ના રોજ પાટણમાં થયો.

૬૧. ભૃગુ ઉદયસાગર—

સં૦ ૧૭૨૫ માં સુસલમાનોએ જામનગર પર ચડાઈ કરી એ
સમયે શ્રીસંઘે બધી જિનપ્રતિમાઓને લોંચરામાં ભંડારી દીધી હતી
અને બધાં મંદિરો બંધ કરી નાખ્યાં હતાં. ખરતરગચ્છના પૂંઠેવ-
ચંદ્રજી મહારાજની આજ્ઞાથી મંત્રી તલકેશીએ સં૦ ૧૭૮૮ ના
શ્રાવણ સુદિ ૭ ને ગુરુવારે બધાં દેરાસરો ખોલી નાખ્યાં, પ્રતિમાઓને
ફરીથી સ્થાપન કરી અને ભૃગુ ઉદયસાગરના ઉપદેશથી સં૦ ૧૭૯૦
માં તે બધાનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો. ભટ્ટારકજીએ સં૦ ૧૮૦૨
ના શ્રાવણ સુદિ ૬ ના રોજ ‘કલ્યાણસાગરસૂરિ-રાસ, સ્નાત્રપંચાશિકા,
કલ્પસૂત્ર-લઘુવૃત્તિ, શ્રાવકમતકથા’ વગેરે રચ્યાં છે.

તેમના ચાર શિષ્યો ઉપાધ્યાયપદધારી હતા. (૧) ઉપાં કીર્તિ-
સાગર, (૨) ઉપાં દર્શનસાગર, (૩) ઉપાં જ્ઞાનસાગર અને (૪)
ઉપાં ભુદ્ધસાગર.

આ પૈકીના ઉપાં દર્શનસાગર નળિયાના ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ દેવશંકર
નામના માણસ હતા. તેણે પોતાની પત્ની મરી જતાં દીક્ષા લીધી હતી.
તેમણે સં૦ ૧૮૨૭ માં ‘આદિનાથરાસ અને સ્તવન-ચોવીશી’ રચ્યાં.

ઉપાં જ્ઞાનસાગરે સં૦ ૧૮૨૮ માં સુરતમાં ‘અંચલગચ્છપટ્ટા-

વલી' રચી છે અને મુનિ મહાજ્ઞાગરજીએ 'ગુર્વાવલી સ્તવન' રચ્યું છે.

૬૨. ભ૦ કીર્તિસાગર—તેમનો સ્વ૦ સં૦ ૧૮૪૩ના ભાદરવા સુદિ ૬ ના રોજ સુરત બંદરમાં થયો. તેમના શિષ્ય શિવરત્ને 'ચૌદ ગુણસ્થાનક-સ્તવન' (કડી : ૯૮) રચ્યું છે.

૬૩. ભ૦ પુણ્યસાગર—તેમનો સં૦ ૧૮૭૦ ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ના રોજ પાટણમાં સ્વર્ગવાસ થયો.

૬૪. ભ૦ રાજેન્દ્રસાગર—તેમનો સં૦ ૧૮૯૨ માં માંડવી બંદર-માં સ્વર્ગવાસ થયો.

૬૫. ભ૦ મુક્તિસાગર—તેમણે સં૦ ૧૮૬૩ માં શત્રુજય ઉપર સુરતના શેઠ મોતીશાહની દૂકમાં ૭૦૦ જેટલી પ્રતિમાઓની, સં૦ ૧૮૬૭ ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ નળિયામાં નાગડાગોત્રના દશા ઓશવાલ શેઠ નરશી નાથના ભ૦ ચંદ્રપ્રભના દેરાસરની, શત્રુજય પર નરશી નાથા દૂકની, મુંબઈમાં મોતીશાહના દેરાસર વગેરે ઘણા સ્થાનોમાં પ્રતિષ્ઠાઓ અને અંજનશલાકાઓ કરાવી હતી. શેઠ નરશી નાથાએ પાલીતાણામાં ધર્મશાળા બંધાવી હતી અને મુંબઈમાં જૈનોને ઘણી મદદ આપી કચ્છી પ્રજા ઉપર ભારે ઉપકાર કર્યો હતો.

ભટ્ટારકજી સં૦ ૧૯૧૪ માં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

મુંબઈના શાહ સોદાગર શેઠ મોતીશાહે પાલીતાણામાં ધર્મશાળા બંધાવી શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો અને કુતાસરનો ખાડો પુરાવી દૂક બંધાવી. મુંબઈ વગેરેમાં ઘણી ધર્મશાળાઓ, પાંજરાપોળ, દવાખાનાં બનાવ્યાં. મુંબઈમાં લાયખલામાં દેરાસર બંધાવ્યું. તે સં૦ ૧૮૯૨ ભાદરવા સુદિ ૧૨ રવિવારે મુંબઈમાં મરણ પામ્યા. તેમના પુત્ર ખીમચંદે સં૦ ૧૮૯૩ ના માહ મહિનામાં શત્રુજય ઉપર ૧૭ લાખ ખરચી મોતીશાહ દૂકની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં૦ ૧૮૮૫ ના માહ શુદિ ૬ ના મુંબઈમાં લાયખલામાં ભ૦ આદીત્યરના દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

૬૬. ભ૦ રત્નસાગર—તેમના યમયમાં કોડારના દશા ઓશવાલ ગાંધી શેઠ કેશવજી નાયકે સં૦ ૧૯૨૧ના માહ સુદિ ૭ ને ગુરુવારે શત્રુજય ઉપર દૂક બંધાવી. તેની અંજનશલાકા અને

પ્રતિષ્ઠા ભ૦ રત્નસાગરે કરી. શેઠે તેમાં દશ લાખ રૂપિયા ખર્ચ્યા. પાલીતાણામાં ધર્મશાળા બંધાવી.

ભદ્રારક સં૦ ૧૯૨૮ના શ્રાવણ સુદિ ૨ ના રોજ સુથરીમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

૬૭. ભ૦ વિવેકસાગર—સં૦ ૧૯૪૮ના ફાગણ સુદિ ૩ ને ગુરુવારે મુંબઈમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

૬૮. ભ૦ જિનેન્દ્રસાગર—સં૦ ૧૯૮૫. વિધમાન.

આ ચરસામાં સુથરીમાં શેઠ વસનજી ત્રિકમજી થયા. શેઠ વસનજીના પિતા ત્રિકમજી (સ્વ૦ સં૦ ૧૯૩૦) અને માતા લાખાબાઈ (સ્વ૦ સં૦ ૧૯૨૨) હતાં. વસનજીનો જન્મ સં૦ ૧૯૨૨માં થયો. તેમને ત્રણ પત્નીઓ હતી અને પ્રેમાબાઈ, બીલબાઈ, શામજી, મેઘજી, લક્ષ્મીબાઈ તેમજ બંકિમચંદ્ર (જન્મ સં૦ ૧૯૬૦) વગેરે સંતાન હતાં. તેમણે સાયરામાં દેરાસર બંધાવ્યું. જૈનોને અનેક પ્રકારની મદદો આપી. પાઠશાળા, ધર્મશાળા અને બીજાં ધર્મકાર્યો કર્યાં.

(—જૈન ઇતિહાસ, પ્રકાં જૈનવિદ્યાપ્રચારકવર્ગ)

અંચલગચ્છની પટ્ટાવલી ખીજી

૫૮. આ૦ કદયાણુસાગર—સ્વ૦ સં૦ ૧૭૬૮.

૫૯. મહો૦ રત્નસાગર—તેમને ચાર શિષ્યો હતા.

૬૦. ઉપા૦ મેઘસાગર—તેમને ત્રણ શિષ્યો હતા.

૬૧. ઉપા૦ વૃદ્ધિસાગર—તેમને ત્રણ શિષ્યો હતા. સ્વ૦ સં૦ ૧૭૩૩.

૬૨. ઉપા૦ હીરસાગર—સ્વ૦ સં૦ ૧૭૭૩. તેઓ પ્રભાવક હતા. ચમત્કાર બતાવતા હતા. સં૦ ૧૮૦૪ના કાર્તિક સુદિ ૨ ના રોજ સોનિત્રામાં કાળધર્મ પામ્યા.

૬૩. પં૦ સહજસાગર.

૬૪. પં૦ માનસાગર.

૬૫. પં૦ રંગસાગર.

૬૬. પં૦ ફતેહસાગર.

૬૭. યતિ દેવસાગર—તેમણે સં૦ ૧૯૨૫માં દુષ્કાળ પડ્યો ત્યારે મારવાડમાં ૬ શિષ્યો બનાવ્યા. તેઓ સં૦ ૧૯૨૮માં કાળધર્મ પામ્યા.

૬૮. યતિ સ્વરૂપસાગર.

૬૯. મુનિ ગૌતમસાગરજી—તેઓ પાલીના શ્રીમાલ પ્રાદાણુ-
ના પુત્ર હતા. સં ૧૯૨૦માં જન્મ્યા, સં ૧૯૪૦માં યતિના શિષ્ય
બન્યા પરંતુ મુનિજીવન વીતાવવા લાગ્યા. સં ૧૯૪૬ના ફાગણ
સુદિ ૧૧ ના રોજ પાલીમાં શ્રીપાર્શ્વચંદ્રગચ્છના મુનિ ભાયચંદજીની
પાસે કિયોદ્ધાર કરી અંચલગચ્છના મુનિ ગૌતમસાગરજી બન્યા.
તેઓ બંને વિહાર કરી ગુજરાતમાં આવ્યા. તેઓ પાટણમાં તપ-
ગચ્છની સામાયારી મુજબ પ્રતિક્રમણ કરતા હતા.

મુનિ ભાવસાગરજી, મુનિ ભાયચંદજી અને મુનિ ગૌતમસાગરજી
એ ત્રણેયે પાટણમાં સં ૧૯૪૬માં બીજા ભાદરવા સુદિ ઉદય ૪ના
રોજ સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કર્યું હતું. તે પછી મુનિ ગૌતમસાગરજી
કચ્છમાં એકાકી વિચરતા હતા. તેમને સં ૧૯૪૯ના મહા સુદિ
૧૦ ના રોજ મુનિ ઉત્તમસાગર નામે પ્રથમ શિષ્ય થયા. તે પછીથી
તેમનો પરિવાર વધ્યો. તેઓ અંચલગચ્છમાં પ્રભાવક થયા. સં
....માં સ્વર્ગે ગયા.

તેમના શિષ્ય મુનિ નીતિસાગરના શિષ્ય મુનિ ધર્મસાગરે સં ૧૯૮૪માં અંચલગચ્છની મોટી પદ્માવલી બનાવી.

૭૦. આં દાનસાગરસૂરિ. ૭૧. આં નેમસાગરસૂરિ વિદ્યમાન છે.

સાર્ધપૂનમિયાગચ્છ (સં ૧૨૩૬)—

જૈન સંઘમાં વિક્રમની બારમી શતાબ્દિના ઉત્તરાર્ધથી નવા નવા
મતો નીકળ્યા ત્યારથી જૈન સંઘની એકતા તૂટવા લાગી. મૂર્ખ-
નરેશ કુમારપાલે પાટણમાં જૈન સંઘનું એકમ ન જોખમાય એ
ખાતર પૂનમિયા, અંચલ, ખરતર વગેરે નવા ગચ્છોને પાટણ બહાર
વિહાર કરવા ફરમાન કર્યું હતું. એટલે એ ગચ્છોવાળા મોટે ભાગે
ગુજરાત બહાર વિચરતા હતા. ગુજરાતના તત્કાલીન ધર્મેત્સવોમાં
પણ એ મતવાળાનું નામ મળતું નથી. એ સમયે પૂનમિયાગચ્છના
આં સુમતિસિંહસૂરિ સં ૧૨૩૬માં પાટણ આવ્યા. તેઓ શાંત
સ્વભાવના હતા. શ્રાવકોએ તેમના ગચ્છ વિશે યૂષ્પરજ કરી ત્યારે

તેમણે યુક્તિપૂર્વક જવાબ આપ્યો કે, ‘અમે પૂનમિયા નથી. પણ સાર્ધ પૂનમિયા છીએ.’ આ રીતે સં ૧૨૩૬માં આં સુમતિસિદ્ધથી ‘સાર્ધપૂનમિયાગચ્છ’ નીકળ્યો.

આ મતમાં—શ્રાવક પ્રભુની ધૂપપૂજા, દીપપૂજા કે ફળપૂજા ન કરે. સાધુ જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા ન કરાવે પણ પાપી ચોદશે પાળે વગેરે સામાચારી હતી. આમાં શ્રાવકને સાધુ જેવો માન્યો છે. તેથી એ મતનું ‘સાધુ પૌર્ણિમિયક’ એવું બીજું નામ પણ મળે છે. ‘ચતુર્દશીગચ્છ’ પણ આનું જ બીજું નામ હોવાનું સંભવે છે, આ ગચ્છના આચાર્યો જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરતા હતા.

સાર્ધપૂનમિયાગચ્છના આં શુણ્યચંદ્રના શિષ્ય જ્ઞાનચંદ્રે ‘સ્ના-કરાવતાશિકા-ટિપ્પન’ રચ્યું છે, જેનું મહધારગચ્છના આચાર્ય રાજ-શેખરે સંશોધન કર્યું હતું.

સાર્ધપૂનમિયાગચ્છમાં અનુક્રમે આં ધર્મતિલક સં ૧૪૫૭, આં ધન્યતિલક થયા. તેમજ અનુક્રમે આં સાગરચંદ્ર, આં સોમ-ચંદ્ર (સોમચંદ્ર) સં ૧૫૦૬, આં રામચંદ્ર સં ૧૫૦૪, આં પુણ્યચંદ્ર સં ૧૫૦૬ થી સં ૧૫૧૨, આં વિનયચંદ્ર સં ૧૫૧૩, આં ઉદયચંદ્ર સં ૧૫૧૭ થી સં ૧૫૬૧, આં સુનિચંદ્ર સં ૧૫૭૨, ભટ્ટારક વિદ્યાચંદ્ર સં ૧૫૬૬માં થયા.

ત્રિસ્તુતિકેમત (આગમિકગચ્છ)—

૪૦. આં ચંદ્રમહાસૂરિ—તેમનાથી સં ૧૧૫૬ માં ‘પૂન-મિયાગચ્છ’ નીકળ્યો.

૪૧. આં શીલગુણસૂરિ—તેઓ ચૈત્યવાસી હતા. તેમણે તથા તેમના ભાણેજ નાણાવાલગચ્છના ચૈત્યવાસી ઉપાં વિજયચંદ્રે પૂનમિયાગચ્છમાં પ્રવેશ કરી કિયોદ્ધાર કર્યો. ઉપાં વિજયચંદ્રે તે સં ૧૧૬૬માં વિધિપક્ષની સ્થાપના કરી અને સં ૧૨૧૩થી અંચલગચ્છ ચલાવ્યો. આં શીલગુણસૂરિ તથા આં દેવભદ્ર પણ વિધિપક્ષમાં ભળ્યા. તેમણે શત્રુંજયતીર્થમાં બીજા સાત-આડ બ્રાંત ચિત્તવાળા યતિજ્ઞોને પોતાના બનાવ્યા. દ્યુતદેવતાની સ્તુતિનો નિવેધ

કર્યો અને અંચલગચ્છના આધારે ‘ત્રિસ્તુતિક્રમત’ ચલાવ્યો.

૪૨. આં દેવસદ્રસૂરિ—તેઓ આં શીલગુણસૂરિના સહ-ચારી હતા. તે તેમની પાટે આચાર્ય બન્યા. તેમણે ‘સં’ ૧૨૫૦માં ત્રણ શુદ્ધિવાળો ‘આગમિક્રમત’ ચલાવ્યો. તેઓ આગમિકગચ્છના સૂત્રધાર હતા.

૪૩. આં ધર્મધોષસૂરિ—તેઓ આગમના બાણકાર હતા.

૪૪. આં યશોભદ્રસૂરિ.

૪૫. આં સર્વાનંદસૂરિ.

૪૬. આં અભયદેવસૂરિ—તેમણે શાસનની પ્રભાવના કરી હતી.

૪૭. આં વજ્રસેનસૂરિ—તેઓ આગમના બાણકાર હતા.

૪૮. આં જિનચંદ્રસૂરિ—તેઓ મોટા વાદી હતા.

૪૯. આં હેમચંદ્રસૂરિ—તેમની શિષ્ય પરંપરામાં અનુક્રમે (૫૦) આં મુનિસિંહ, (૫૧) પં’ ઉદયરત્ન થયા. પં’ ઉદયરત્ને સં’ ૧૪૩૦ ના ફાં મુદ્દિ ૧૩ ને સોમવારે મહુવામાં ‘સિદ્ધચક્ર’ લખ્યું હતું.

૫૦. આં રત્નાકરસૂરિ—સં’ ૧૪૯૪માં વિદ્યમાન હતા. આં જ્ઞાનંદપદ્મે સં’ ૧૫૦૮ થી સં’ ૧૫૩૧; આં દેવરત્ન સં’ ૧૫૭૩, આં મોમરત્ન સં’ ૧૫૮૭, આં ઉદયરત્ન થયા.

સં’ ૧૫૩૧ આં દેવરત્નની પાટે આં શીલવર્ધન થયા.

૫૧. આં વિનયચંદ્રસૂરિ—સં’ ૧૪૮૫ થી સં’ ૧૫૧૨. આં અમરસિંહની પાટે સં’ ૧૫૧૪ માં આં હેમરત્ન થયા.

૫૨. આં ગુણસમુદ્રસૂરિ.

૫૩. આં અભયસિંહસૂરિ—તેમનું નામ લેવાથી પાપ નાશ પામતું હતું, એવા એ પવિત્ર હતા.

૫૪. આં મોમતિલકસૂરિ—તેમણે બાહ્યાવસ્થામાં ઉપદેશ આપી મિથ્યાત્વીઓને ખુઝવ્યા હતા. તેઓ સમર્થ વાદી પણ હતા.

૫૫. આં સોમચંદ્રસૂરિ—

૫૬. આં ગુણરત્નસૂરિ—આં રત્નાકરસૂરિ—સં’ ૧૪૯૪.

તેમણે 'આદિનાથ જન્મભાલિકેક' રચ્યો. ગુણુરત્નશિષ્ય દેવરત્ને 'ગજ-સિહકુમારરાસ' રચ્યો.

૫૭. આઠ સુનિર્મલસૂરિ—સં ૧૪૮૫ થી સં ૧૫૧૩. તેઓ ગ્રાંત સ્વભાવી હતા. તેમજ સંયમી અને દયાની ભૂતિ હતા. તેઓ આખંડ જિનજાપ કરતા હતા. સં ૧૪૯૨માં તેમણે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (માલપુરના લેખો) તેમનો સં ૧૪૯૯નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

૫૮. આઠ શીલરત્નસૂરિ—તેમનું બીજું નામ ભઠ શિવરત્ન પણ મળે છે. સં ૧૫૦ (?) તેઓ વિધિપક્ષગચ્છના મંડનરૂપ હતા. તેમણે સં ૧૫૦૭માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેમણે તથા આઠ આદિપ્રભે સં ૧૫૧૨માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી જિનપ્રતિમા બાંદનવાડામાં વિરાજમાન છે.

૫૯. આઠ આણંદપ્રભસૂરિ—સં ૧૫૧૩ થી સં ૧૫૭૧. તેઓ વિદ્વાન હતા. તેમનાં બીજાં નામો આઠ આદિપ્રભ, આઠ આનંદ-રત્ન એવાં મળે છે. તેમણે સં ૧૫૧૨માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

આઠ ચારિત્રપ્રભના શિષ્ય આઠ જયતિલકસૂરિએ 'હરિવિક્રમ-મહોદયકાવ્ય સર્ગ : ૧૨ અને મલયાસુંદરીચરિત્ર સર્ગ : ૪' રચ્યાં.

તેમના જ લાઈ પં ૦ અમરકીર્તિગણિએ સં ૧૫૦૨ના કાં ૧૦ ૧૩ બુધવારે ઇડરમાં તેની પહેલી પ્રત લખી હતી.

(—શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા ૦ ૨ જે પ્રશં નં ૦ ૩૫)

પં ૦ અમરકીર્તિ મહો ૦ અમરસાગર ભન્યા હતા. આગમગચ્છમાં સં ૧૫૧૨માં આઠ હેમરત્ન હતા. સં ૧૫૩૬માં પં ૦ ઉદયરત્ન હતા.

૬૦. મ આઠ અમરરત્નસૂરિ—સં ૧૪૭૦ થી ૧૫૪૭.

૬૦. ય આઠ સુનિરત્નસૂરિ—સં ૧૫૪૨. તેઓ ગંભીર હતા અને અલંકારવાળી મીઠી ભાષા બોલતા હતા.

૬૧. ઉપાઠ સુનિસાગર—તેમણે ગુરુકાવ્યનવક, આગમગચ્છ-પટ્ટાવલી, ગુરુસ્તુતિ, અને પંચતીર્થસ્તુતિ વગેરે રચ્યાં છે.

(—જૈન ગૂર્જર કવિઓ ભા ૦ ૧, પૃ ૦ ૪૧૫ થી ૪૫૨, ૬૧૫, ૭૦૨; ભા ૦ ૨, પૃ ૦ ૨૨૨૪, પટ્ટાવલી-સમુચ્ચય ભા ૦ ૨, પૃ ૦ ૧૫૮ થી ૧૬૨)

આં અમરસિંહ—સં ૧૪૭૫. (જૈનસત્યપ્રકાશ, કેમાંક:૧૨૪)
આં સાધુરત્ન શિષ્ય આં જ્યાનંદ. સં ૧૪૭૬ થી ૧૪૮૬.

આગમગચ્છની બીજી પરંપરા—

આગમગચ્છમાં એક જુદી વ્યવસ્થિત પદ્ધતિ પરંપરા મળે છે. સંભવ છે કે તે આં જયતિલકસૂરિની પદ્ધતિ પરંપરા હોય. તે આ પ્રમાણે છે—

(૧) લં ચારિત્રપ્રભસૂરિ, આં સાધુરત્નસૂરિ.

(૨) આં જ્યાનંદસૂરિ—તેમણે ચાર ઉપાધ્યાયોને આચાર્ય બનાવ્યા. તેમના ઉપદેશથી સાંડેરના આલૂ પોરવાડના વંશજ સં ૧૪૩૮માં મંડલિકે ધણી તીર્થોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. સં ૧૪૩૮માં દુકાળમાં પ્રજાને અનાજ-પાણીની મદદ કરી. સં ૧૪૭૭માં શત્રુજય તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. (જૂઓ પ્રં ૪૫, પૃ ૦)

તેમણે પોતાના શિષ્ય દેવરત્ન માટે 'સ્વાદિસમુચ્ચય પીપિકા' રચી

૩. આં દેવરત્ન—આ આચાર્ય અને આં વિવેકરત્નસૂરિ સુધીના આચાર્યો શુરુભાઈઓ છે. બનવાભોગ છે કે તે એક પદાર્પક આચાર્ય બન્યા હોય.

૪. આં શીલરાજ, આં શીલવર્ધન. "

૫. આં શીલરત્ન.

૬. આં વિવેકરત્નસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શાં આલૂ પોરવાડના વંશજ વ્યવહારી ડુંગર, બ્યં નરબહે ચોથું ત્રત સ્વીકાર્યું એક ઉપાધ્યાયને સૂરિપદ અપાવ્યું. બ્યં પર્વત, બ્યં કાન્હાએ સૂરિપદનો દ્વિત્વ કયો. સં ૧૫૭૧માં જૈન સિદ્ધાન્ત તથા અંથો લખાવ્યા. બ્યં સહસા વીર વજેરેએ વિવિધ અંથો લખાવ્યા.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ લાં ૨, પ્રં ૨૪૧. ૨૬૬ થી ૨૭૨
જૂઓ પ્રકં ૪૫ પૃ ૦)

૭. લં સંયમરત્નસૂરિ.

આ સમયે આગમગચ્છની લઘુશાખામાં આં સૌભાગ્યસુંદર, આં ધર્મરત્નસૂરિ, પ્રવર્તિની સહેમશ્રી શિષ્યા સાધ્વી મહિમાશ્રીજી

મોટે પં ૦ જયસુંદરે ૩૦ ૧૬૪૦ ના આસો સુ ૩ ના રોજ દેકાપુરમાં
મંથ લખાવ્યો હતો. (૩૦ ૪૨૩, ૬૩૩)

૮. ભ ૦ કુલવર્ધનસૂરિ.

૯. પં ૦ જયરત્નગણિ (પં ૦ જયસુંદર ગણિ).

૧૦. ઋપિ દેવરત્નજી.

૧૧. ઋપિ વિનયરત્નજી તે સં ૦ ૧૬૬૧માં વિદ્યમાન હતા.
(પ્રથમ નં ૦ ૬૫૫.)

આ ૦ સિંહદત્તપદ્મે આ ૦ સોમદેવ (સં ૦ ૧૫૭૩), આગમગચ્છના
ભ ૦ સિંહરત્નસૂરિ—સં ૦ ૧૮૨૧માં પાટણના ચેક કચરા કીકાએ
કાઢેલા શત્રુજયના સંઘમાં સાથે હતા.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૬૪ થી ૬૮)

ચતુર્દશીશાખા—

જૈન શ્રમણસંઘના નાગેંદ્ર, ચંદ્ર, નિર્વૃત્તિ અને વિદ્યાધર એમ ચાર
શ્રમણકુળો અને તેના પેટાગચ્છો મોટે ભાગે વિ ૦ સં ૦ ૧૦૦૦ લગ-
લગમાં ચૈત્યવાસી બની ગયા હતા. શ્રી દ્રોણાચાર્ય, સૂરાચાર્ય, ગોવિંદા-
ચાર્ય, શાન્ત્યાચાર્ય, વીરુચાર્ય વગેરેનું ચરિત્ર તપાસીએ તો સ્પષ્ટ
થાય છે કે, તેઓ વિદ્વાન, શાસ્ત્રજ્ઞ, અનેકાંતના યથાર્થ વ્યવસ્થાપક,
વિવેકી, આપસ-આપસમાં પ્રેમવાળા અને ધર્મરક્ષામાં સદા ઉદ્ય-
શીલ હતા. ઉત્તમ હોય, યાત્રા હોય કે પ્રતિષ્ઠા હોય તો સૌ મળીને
ધર્મપ્રભાવના કરતા હતા. તેથી તેઓ નવા જૈનો બનાવી શકતા
અને જૈન થયેલાને વધુ સ્થિર અને દૃઢ બનાવી શકતા હતા. તેઓ
ધર્મ ઉપર ઘટા આક્રમણનો એક સાથે મળી સામનો કરતા હતા.
તેઓ ૪ સંઘ, ૭ ક્ષેત્રો, તથા ધર્મસ્થાનો, ધર્મદાય વગેરેની પૂરી
રક્ષા કરતા હતા. તેઓ બધી રીતે શાસનને વફાદાર રહી ધર્મની
રક્ષા કરતા રહેતા. છેલ્લે તેઓ અનરાત્ન લઈને આત્મકલ્યાણ પણ
સાધતા હતા. તેઓમાં આચારશુદ્ધિ હતી, વિચારશુદ્ધિ પણ રહેતી.
માત્ર વ્યવહારશુદ્ધિ નહોતી. એટલે કે તેઓ શિથિલ હતા. એ તેમની
મોટી ઊણપ હતી, જેને દૂર કરવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા હતી.

ખીજી તરફ ચંદ્રકુલના વનવાસી અને વડગચ્છના શ્રમણો શિથિલ ન હતા. શરૂઆતથી જ તેઓ પવિત્ર સંવેગી શ્રમણો હતા. તેઓમાં કે ચૈત્યવાસીઓમાં આચાર, વિચાર કે પ્રરૂપણાનો ભેદ નહોતો. એટલે જ તે બંનેમાં પરસ્પર મેળ રહેતો હતો. સૌ ગચ્છવાળા આવા શુદ્ધ શ્રમણો અને એ સર્વથા જરૂરી હતું. આં ઉદ્દ્યોતન, આં સર્વદેવ, આં વર્ધમાન, આં જિનેશ્વર આ અંગે સાવધાન હતા. સંઘની એકતા તૂટે નહીં અને કાર્ય થાય એ રીતે પ્રયત્નશીલ હતા. માત્ર આટલો કિયોદ્ધાર સર્વથા ઈચ્છનીય હતો.

બારમી શતાબ્દિથી કેટલાએક નવા મતો શરૂ થયા. તેઓએ આયતન, અનાયતનનો ભેદ, વિધિચૈત્ય, અવિધિચૈત્યનો ભેદ, પોસહ માટે પર્વ અને અપર્વનો ભેદ, સામાયિક માટે સંઘ્યા, અસંઘ્યાનો ભેદ; આરાધના માટે શાસનદેવ અને પીરનો ભેદ; જિનપૂજમાં પુરુષ-સ્ત્રીનો ભેદ; કન્યા પરણાવવામાં સ્ત્રગચ્છ, પરગચ્છનો ભેદ; યોધ-પાંથમનો ભેદ, ચૌદશ-પૂનમનો ભેદ—એવી ભેદનીતિ સ્વીકારી પોતાના વાડા જમાવ્યા અને જૈનસંઘને છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યો, જે આજ સુધી અખંડ બની શક્યો નથી. અખંડ બનાવવાને બહાને નવો મત ઊભો થતો, જેના પરિણામે જૈનસંઘ અનેક પક્ષોથી વિચિત્ર અને અમર્યાદિત બની ગયો છે. વિક્રમની સોળમી શતાબ્દિના નવા મતોએ તો ત્યાંસુધી માઝા મૂકી કે નવા જૈનો બનાવવાનો શુદ્ધમાર્ગ એકાએક રૂંધાઈ ગયો.

આ નવા મતોએ જે શિથિલતા ઉપર કાગારોળ મચાવી મૂકી હતી તે શિથિલતા તો તેમનામાં ચૈત્યવાસીઓ કરતાંયે વિશેષ પ્રમાણમાં હતી. એટલે હવે તો તેઓ પોતાની નવી પ્રરૂપણાની રક્ષા માટે વાડા બાંધીને રહ્યા હતા. આ વાડાબાંધીએ જૈનેતર વર્ગમાં પણ જૈનધર્મ માટેની પ્રાંતિ ફેલાવવામાં વિશેષ ભાગ લઈ્યો. જૈનધર્મ અને આગ્રહ એ બે પરસ્પર વિરોધી વલણોએ ધર્મ ઉપર કુઠારાઘાત કર્યો એટલું જ નહીં પોતાને બેસવાની ડાળી ઉપર ઘા કર્યો છે અને સંઘમાં એક જ સંયુક્ત કુટુંબમાં વિવિધ માન્યતાઓથી ભેદ પાડી નાખ્યો છે. આવી વાડાબાંધી તૂટે તો જ જૈનધર્મ જગતનું કસ્યાણુ

કરવાની ક્ષમતા રાખી શકે.

ગુર્જરનરેશ કુમારપાલને આવી વાડાળધીનાં કટુ પરિણામોને જ્યાં આબેા કે તરત જ સંઘની એકતાને કાયમ રાખવા નવા મતવાદીઓને બહાર વિહાર કરવાનું ફરમાન કર્યું હતું. એ સમયે તેઓ ગુજરાતની બહાર ગયા અને અવસર મળતાં ગુજરાતમાં ફરી આવીને વસ્યા. તે મતોમાંના કેટલાક નવા મતો પોતાની પ્રરૂપણાને છોડી દઈ થોડેઘણે અંશે અસલ માર્ગે આવી ગયા. એવા મતોમાં ચતુર્દશીશાખા પણ એક મત હતો.

નાગેન્દ્ર, ચન્દ્ર, નિર્વૃત્તિ, વિદ્યાધર, ચૈત્યવાસી, વંડેરક, ભાવાચાર્ય, કામ્યક, સંડેસરા, રાજ, ચૈત્રવાલ, નાણાવાલ, વલણી, વનવાસી, કૃષ્ણેશ, વડગચ્છ વગેરે સૌ ચૌદશે પાખી કરતા હતા. તેમાંથી આઠ ચન્દ્ર-પ્રભે સં. ૧૧૫૬ માં પૂનમિયાગચ્છ ચલાવ્યો અને પૂનમે પાખી કરવાની પ્રરૂપણા કરી.

જો કે પ્રાચીન બધાથે ગચ્છો ચૌદશે પાખી પાળતા તેથી તેમાંના કોઈ એકેનું ચતુર્દશીગચ્છ એવું પ્રસિદ્ધ નામ નહોતું. આથી નવા મતવાળા આઠ ચન્દ્રપ્રભના શુરુબંધુ આઠ મુનિચન્દ્રને ચતુર્દશીગચ્છના કહેવા લાગ્યા. પણ તેઓ પરમ સૈદ્ધાંતિક અને વડગચ્છના આચાર્ય તરીકે વિખ્યાત હતા. એ પૂનમિયાગચ્છમાંથી ૭૫ વર્ષ બાદ એટલે સં. ૧૨૩૬ માં ‘સાધ્ધ’ પૂનમિયાગચ્છ’ નીકળ્યો. તેણે ફરીથી ચૌદશે પાખીની સ્થાપના કરી. એટલે સંભવ છે કે, તે ગચ્છ સમય જતાં ચતુર્દશીગચ્છ બની ગયો હોય. તેની પટ્ટાવટ્ટી આ પ્રમાણે બની શકે—

૪૦. આઠ ચન્દ્રપ્રભસૂરિ—સં. ૧૧૫૬ પૂનમિયાગચ્છ.

૪૧. આઠ વિજયસિંહસૂરિ—તેઓ અગાઉ તો ચન્દ્રાવતીના નવગૃહચૈત્યના ચૈત્યવાસી હતા.

૪૨. આઠ મુમતિસિંહસૂરિ—તેમણે સં. ૧૨૩૬ માં ‘સાધ્ધ’ પૂનમિયાગચ્છ’ ચલાવ્યો.

૪૩. આઠતેમણે ચતુર્દશીશાખા નામ રાખ્યું હતું.

૪૪. આઠ દેવેન્દ્રસૂરિ—તેઓ પોતાને ચતુર્દશીશાખાના જ

ખતાવે છે. તેમનો આખૂ તીર્થમાં રહેલ ભં શાંતિનાથની પ્રતિમા પર આ પ્રમાણે લેખ મળે છે—

સં ૧૩૩૧ વૈં શુ ૭ શુક્રવારે શાંતિનાથવિવપ્રતિષ્ઠા પૂર્ણિમા-
પક્ષીયચતુર્દશીશાસ્ત્રાયાં શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ-ઉપદેશેન કારિતા પ્રં સૂરિમિઃ ॥

(પૂં જયન્તવિજયજનું અર્ચુદલેખસંદોહ, લેં ૫૩૦)

સ્પષ્ટ વાત છે કે આં દેવેન્દ્રસૂરિ પૂનમિયાગચ્છના હતા પણ ચૌદશે પાખી માનતા હતા. ચણદગિયા ચૌહાણ એ કહાય આ ગચ્છને માટે લખાયું હશે.

તપગચ્છના તપસ્વી આં જગતચંદ્રસૂરિના પદ્ધતર આં દેવેન્દ્ર-
સૂરિ હતા. (સ્વં સં ૧૩૨૭) ઉપાં દેવભદ્ર ગણિ તેમના શિષ્ય નહીં
પણ ઉપાં હતા અને વિજયચંદ્ર ગણિ ખીજ ઉપાં હતા. આચાર્ય-
શ્રીએ ઉપાં વિજયચંદ્રને પોતાનો શિષ્ય હોવા છતાં અયોગ્ય જાણી
આચાર્યપદ આપ્યું ન હતું અને તેથી જ આં દેવેન્દ્રસૂરિએ પણ તેમને
આચાર્યપદ આપ્યું નહીં. એટલે ઉપાં દેવભદ્ર ગણિની પ્રેરણાથી
ચતુર્દશી પક્ષના આં દેવેન્દ્રસૂરિએ ઉપાં વિજયચંદ્ર ગણિને સં ૧૨૯૬માં
આચાર્યપદ આપ્યું.

૪૫. આં હેમપ્રભસૂરિ—તેઓ ઝીંજુવાસના મહામંડલેશ્વર
રાણા દુર્જનરાજ્યના ગુરુ હતા. તેમણે સં ૧૩૦૫ ના માહ સુદિ
૧૩ ને ગુરુવારે ‘ત્રૈલોક્યપ્રકાશ’ (કેવલાદર્શ) નામનો પ્રસિદ્ધ તાજિક
ગ્રંથ (અં : ૧૧૬૦) રચ્યો છે, જે જ્યોતિષી વિદ્વાનોમાં ઘણા
પ્રામાણિક મનાય છે.

૧ કૃતોડયં કેવલાદર્શત્રૈલોક્ય પ્રકાશક ।

શ્રીમદ્દેવેન્દ્રશિષ્યેણ શ્રીહેમપ્રભસૂરિણા ॥૫૭॥

इति प्रतिमासवर्षज्ञ-त्रैविच-चन्दारक-महामण्डलेश्वर-राणस्थल्य-श्रीदुर्जनराज्यदेव-
गुरुभिः प्रगतपादश्रीश्रीदेवेन्द्रशिष्यैः श्रीहेमप्रभसूरिभिर्विरचिते त्रैलोक्यप्रकाशे
शानदपणापरनाम्नि नव्यतात्रिके दिन-मास-वर्षार्धकण्डमण्डलपद्धतिः समाप्ता ॥

(—પાટણ, જૈન ભં ૬૦ ૬૫૦ વો ૨, (આં ઓં સિં)

સં ૧૫૦૬માં ચતુર્દશી પક્ષના ટેકરીયા આં પાર્શ્વચંદ્ર વિદ્યમાન હતા. તેમજ ચતુર્દશી પક્ષના ચૈત્રગચ્છના આં ગુણદેવના પદે આં જિનદેવ વિદ્યમાન હતા. (આં બુદ્ધિઆગરસૂરિકૃત ધાતુ પ્રતિમા લેખત્રંબહ ભાં ૧-૨) એટલે કે તેઓ વૃદ્ધ તપાગચ્છમાં મળી ગયા હતા.

એક ભુની ભાપા પટ્ટાવત્તીમાં ઉલ્લેખ છે કે આં વિજયદેવસૂરિના સમયે તપગચ્છનાં ૧૩ બેસણાં હતાં. ૧૩માં ચઉદસીયાગચ્છનું પણ નામ છે. આથી સ્પષ્ટ છે કે ચઉદસીયાગચ્છ અને તપગચ્છની સમાધારી એક હતી. તે દ્રાવકો તપગચ્છમાં મળી ગયા છે.

(પટ્ટાં સમુ ૭ાં ૨, પૃ ૨૫૬)

*

કચ્છલીગચ્છ

પૂર્ણિમાગચ્છના આં ભદ્રેશ્વરસૂરિની એક શિષ્યપરંપરા કચ્છલીગચ્છ નામે બહાર થઈ હતી. કાછેલી ગામ આખૂ ગિરિરાજની તળેટીમાં છે. તેનાં કચ્છલી, કછ્છલી અને કચ્છોલિકા એવાં નામ મળે પણ છે. આ સ્થળેથી કચ્છલીગચ્છ અને કચ્છોલીજ્ઞાતિ નીકળ્યાં, જેનાં બીજાં નામે કચ્છોલીવાલગચ્છ અને કચ્છોલીવાલજ્ઞાતિ એવાં મળે છે. અહીં કચ્છોલીગચ્છનું ભં પાર્શ્વનાથનું લવ્ય અને વિશાળ મંદિર છે. કચ્છોલીગચ્છના આં ઉદયસિંહમૂર્તિના સ્વર્ગવાસ પછી સં ૧૩૦૩ માં અહીંના શેઠ શ્રીપાલ વગેરે ગોહી દ્રાવકોએ ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાના જૂના પરિકરને બદલે નવું પરિકર બનાવેલ છે. તે સમયે કોઈ ગચ્છાચાર્ય ન હોવાથી કચ્છોલીગોત્રગુરુગામુપદેશેન એમ લખ્યું છે અને મૂળ જિંબ ખંડિત થઈ જતાં તેના સ્થાને

ઈતિ શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિશિષ્યશ્રીહેમપ્રમસૂરિવિરચિત્તમર્ષકાણ્ડમ્ ॥

સં ૧૨૦૫ માઘ સુદિ ૧૨ ગુરૌ નિષ્પન્નમિદ તાજિકમ્ ॥

(-વડોદરા, પ્રાચ્યવિદ્યામંદિરની પ્રતિ નં ૧૨૦૮૭,

સં ૧૨૪૫ હં લિં પ્રતિ, પત્ર : ૧૮)

સં ૧૯૭૮ માં એ પુરાણા પરિકરમાં જ લં સંલવનાથની પ્રતિમાં બેસાડવામાં આવી.

પૂર્ણિમાગચ્છના આં ભદ્રેશ્વરસૂરિની એક શિષ્યપરંપરા કચ્છોલીમાં આવી તે 'કચ્છુલીગચ્છ' તરીકે બહાર થઈ. એ ગચ્છના આચાર્યો કે યતિઓ રહ્યા નહીં ત્યારે શ્રાવકો પૂર્ણિમાગચ્છની આજ્ઞામાં હતા. કાછોલીની જિનપ્રતિમાઓ ઉપર પૂર્ણિમાપક્ષના ભદ્રારક સર્વાનંદસૂરિ (સં ૧૪૬૫, સં ૧૪૯૨)નું નામ મળે છે. ત્રિરોહીમાં લં અનિતનાથની દેરીઓ પર અને આળુનાં જૈન મંદિરોમાં પૂર્ણિમાપક્ષે કચ્છુવાગલચ્છે, ભદ્રેશ્વરસૂરિસંતાને લં સર્વાનંદસૂરિ (સં ૧૪૬૫ થી ૧૪૯૨) લં ગુણસાગરસૂરિ અને યતિ ઉદયવર્ધન (સં ૧૫૨૧ થી ૧૫૪૦ સુધી) વગેરે ઉલ્લેખો મળે છે એટલે કચ્છુલીગચ્છ પૂર્ણિમાગચ્છની શાખા છે એ નક્કી વાત છે.

કચ્છુલીગચ્છપટ્ટાવલી આ પ્રમાણે મળે છે—

૪૦. આં ચંદ્રમલસૂરિ—સં ૧૧૫૯.

૪૧. (આં ધર્મઘોષ તથા) આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ—તેઓ પૂર્ણિમાગચ્છના હતા. તેઓ છ વિગર્ધના ત્યાગી હતા. તેમની પાટે પદ્મધર આં શ્રીમલસૂરિ થયા.

પૂનમિયાગચ્છના આચાર્યે રચેલી મંસ્કૃત 'ક્ષેત્રસમાસ'ની વૃત્તિમાં જણાવ્યું છે કે, આં ભદ્રેશ્વરસૂરિથી પૂર્ણિમાગચ્છની બીજી શાખા નીકળી.

૪૨. આં શ્રીમલસૂરિ—તેઓ કચ્છુલીના શ્રીવત્સકુળના^૧ શેઠ છાહડ પોરવાલની શાખાના શેઠ જસહડના પુત્ર હતા. તેમણે શ્રીવત્સકુળની મદદથી કચ્છુલીગચ્છ સ્થાપન કર્યો. તેઓ કચ્છુલીગચ્છના આદિ આચાર્ય હતા. ક્રિયાપાત્ર, વિધિમાર્ગી, ગુણવાન અને તપસ્વી હતા. તે છ વિગર્ધના ત્યાગી હતા. એકાંતરે ઉપવાસ અને આયંબિલ કરતા હતા. તેમની પાસે વ્યાખ્યાનમાં શાંતિદેવી અને રાતે બ્રહ્મશાંતિ યજ્ઞ આવતો હતો. તેમણે કવિલોકોટમાં માલારોયણ કરાવ્યું. તેમાં ૫૦૦ શ્રાવક તેમજ શ્રાવિકાઓને બારમત તથા સમકિત વગેરે આપ્યાં.

૧. શ્રીવત્સ કુળ માટે જુઓ, (પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૯૩)

તેમણે 'ધર્મવિધિ' નામે ગ્રંથ રચ્યો છે. તેઓ આરાસણમાં અનશન કરી કાળધર્મ પામ્યા.

૪૩. આં માણિક્યસૂરિ—તે કવિલોકેટના શ્રીવત્સકુલના બીજા ભાઈ ચરોભટના વંશના શેઠ છાહડના પુત્ર હતા. તેમણે શ્રીમલસૂરિ પાસે દીક્ષા લઈ વ્યાકરણ, છંદ, ન્યાય અને આગમનું અધ્યયન શરૂ કર્યું. શુરુએ તેમને ગુણવાન જોઈ કચ્છલીમાં ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં આચાર્યપદ આપ્યું. તેઓ નિરંતર આચારિય કે નીવી કરતા હતા. મહાન તપસ્વી હતા. તેમના ચરણોદકથી રાત્ર ધવલ (ચરો-ધવલ સં ૧૨૨૦)ની રાણી મરવાની અણી ઉપર હતી તે નીરાગી થઈ ગઈ. તેઓ ધર્મપ્રભાવક હતા. તેમણે પોતાનું મરણ નજીકમાં જાણીને કચ્છલી જઈ બાસલના પુત્રને દીક્ષા આપી. તેમજ સંઘ મેળવીને ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં તેમને આચાર્યપદ આપી પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા. તે પછી એ આચાર્ય કાળધર્મ પામ્યા.

૪૨. આં શ્રીમલસૂરિની બીજી પરંપરામાં ૪૩. આં નેમિપ્રભ, ૪૪. આં લલિતપ્રભ અને ૪૫. આં સાગરચંદ્રસૂરિ થયા. તેમણે 'મંત્રાધિરાજકથ' પાંચ પટલમાં શ્લોક ૬૦૦ લગભગ રચ્યા છે.
(—જૈનસ્તોત્રસંદોહ ભા ૨, પૃ ૨૨૭ થી ૨૮૮)

વળી, ૪૨. આં શ્રીમલસૂરિ, ૪૩. આં આલુંદસૂરિ, ૪૪. આં અમરપ્રભ—તેમણે સં ૧૩૧૫ ના કાગળ સુદિ ૪ ને ગુધવારે અંગિકાની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ મૂર્તિ પાલનપુરમાં વિશલરામ વિહાર—ભં પાર્શ્વનાથની ભમતીમાં છે.

૪૪. આં ઉદયસિંહસૂરિ—તેઓ કચ્છલીના શેઠ બાસલના પુત્ર હતા. તેઓ અજોડ વાદી, અજોઘ બ્યાખ્યાતા, ત્યાગી અને તપસ્વી હતા. આં માણિક્યપ્રભસૂરિએ તેમને ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં દીક્ષા આપી હતી અને ઘોડા દિવસોમાં જ સંઘને મેળવીને આચાર્યપદવી પણ આપી તીધી હતી. આચાર્ય વિહાર કરતા કરતા ચંદ્રાવતી પધાર્યા ત્યારે અહીં રાત્ર ધંધલ (ધારાવર્ષ :

સં ૧૨૬૩) હતો.^૧ તેની સભામાં એક કળાડી ચાખડી પહેરીને આંબ્યો. તેણે ઊભા ઊભા જ બહેર કયું કે, ‘હું મોટો વાદી છું. મેં મોટા મોટા પંડિતો, ગ્રાહણો અને તપસ્વીઓને હરાવ્યા છે. તારી સભામાં એવો કોઈ વિદ્વાન છે કે, જે મારી સાથે વાદ કરે?’

રાજાએ મનમાં વિચાર કરી નિર્ણય કરી લીધો કે, જે આં ઉદયસિંહસૂરિ અહીં પધારે તો મારી સભાની લાજ રહે તેમ છે. રાજા પોતે ઉપાશ્રયે ગયો અને આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી કે, ‘આપ રાજ-સભામાં પધારો ને ચંદ્રાવતીને વિજયમાળા અપાવો.’ આચાર્યે રાજા તથા સંઘ સાથે રાજસભામાં જઈ કળાલિયા સાથે વાદ માંડ્યો. આચાર્યે તેને શાસ્ત્રાર્થમાં હરાવ્યો અને યજ્ઞી મંત્રવાદમાં પણ આ રાંતે હરાવ્યો.

તે કળાલિયાએ ભયંકર કાળો લોરિંગ સ્પર્ધા વિકુળ્યો. આચાર્યે ગરુડ મોકલી તેને પકડાવી લીધો. તેણે એક ધસમસતો વાદ વિકુળ્યો ને રાજસભામાં ખળભળાટ મચી ગયો. આચાર્યશ્રીએ રત્નોહરણ મોકલી વાદને દૂર હટાવ્યો ને સભામાં હર્ષનાદ થયો. તેણે પોતાનું ખખ્ખર આકાશમાં ઊંચે ઉડાડ્યું ત્યારે આચાર્યશ્રીએ તે ખખ્ખર નાચે કળાલિયા ઉપર ઉતાર્યું ને તેના માથે પડતાં તેના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા. આથી કળાલિયાનું મો શરમથી શ્યામ પડી ગયું. સભાએ ખૂમાખૂમ મચાવી દીધી. કળાલિયો દોડતો આવીને આચાર્યશ્રીના ચરણ-માં ઝૂકી પડ્યો અને તેણે તેમની માફી માગી.

સભામાં મોટો અવાજ ઊઠ્યો કે આચાર્ય જીતી ગયા, જીતી ગયા.

આચાર્યશ્રીએ એ ખખ્ખરના ટુકડા જોડી તેને મંત્રથી સાંધી દઈ મિષ્ટાન્નથી ભરી દીધું ને આચાર્યશ્રીનો જયકાર થયો.

આચાર્યશ્રી ત્યાંથી વિહાર કરી નાગહદ તીર્થની યાત્રા કરી આહડ પધાર્યા. અહીં ટોડર નામે દિગંબર વાદી હતો, જે જાળ, કોદાળી, નીસરણી લઈ, ચેટે પાટો ખાંધી ફરતો હતો અને તે કેવલિ-ભુક્તિ તેમજ સ્ત્રીભુક્તિનો નિષેધ કરતો હતો.

૧. સં ૧૨૬૫ થી ૧૨૮૩ સુધીના નાડાવર્ગમાં ધધિવદેવ ચૌહાણ ગણ્યો હતો. (જૂઓ, પ્રક્ર ૩૫, ૫૦ ૧૭૧) -

આચાર્ય ઉદયસિંહસૂરિએ તેની સાથે વાદ કર્યો તેમણે છવ માત્ર મિદ્ધ અવસ્થામાં તથા વક્રગતિના ત્રણ સમયમાં આહાર લેતા નથી, બાકી તો તે નિઃસ્તર આહાર લે જ છે એટલે કેવલીને આહારનો અભાવ માનવો એ તો ભ્રમણા જ છે આ વિશે નદિમુનિ વગેરે અનેક ઘટાતો મળે છે મરુદેવી માતા હાથીના હોદ્દા ઉપર બેઠેલી અવસ્થા માં મોઢે ગયા આથીયે એ ચોક્કસ છે કે, સ્ત્રી મોઢે જઈ શકે છે ઇત્યાદિ પ્રમાણે આપી તેને હરાવ્યો.

તેમણે 'પિંડવિમોહીદીપિકા, સં ૧૨૬૫ માં ચેદધિવદણ્ણીપિકા અને સં ૧૨૫૩ માં શ્રીપ્રભસૂરિએ રચેલા 'ધર્મવિધિ' ગ્રંથ ઉપર ટીકા (અં ૫૫૨૦) રચી છે.

આચાર્યશ્રીએ આખરે અદ્રાવતી પધાગી શ્રાવણેને ભલામણ કરી કે, 'કધૂલીમાં માજણ શેઠનો એક છ મહિનાનો પુત્ર છે તેને મારી પાડે સ્થાપજો'

તેઓ સં ૧૩૦૦ માં કાળધર્મ પામ્યા.

તે પછી બીજે વર્ષે એટલે સં ૧૩૦૩ માં ગોહી શેઠ શ્રીપાવ વગેરે શ્રાવકોએ ભં પાર્શ્વનાથના દેશમરમાં મૂળનાથક ભં પાર્શ્વનાથના દેશમરની પ્રતિમાના જૂના પગિકને સ્થાને નવું પરિકર યનાવ્યું.

૪૫ આં કમલમિહસૂરિ—તેઓ કચ્છલીના શ્રીવત્સકુળના શેઠ છાહડ પોરવાલના વશના શેઠ માજનના પુત્ર હતા તેમનો જન્મ સં ૧૩૦૧માં, દીક્ષા સં ૧૩૦૬માં અને સં ૧૩૦૮માં વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે તેમને આચાર્યપદ મળ્યું. સથે તેમને આં ઉદયમિહ સૂરિની પાઠે સ્થાપન કર્યા તેમણે ગૌતમસ્વામીનો મત્ર સાધ્યો તેમણે યોગોપધાન કર્યા અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું ગુજરાત, મેવાડ, માલવા, ઉત્તર વગેરે સ્થાને વિહાર કરી ઘણી શામનપ્રભાવના કરી તેમણે સં ૧૩૩૭ માં છયળી નગરમાં પોતાની પાઠે આં પ્રજાતિવકને સ્થાપન કરી અનશન સ્વીકારી આત્મકલ્યાણ સાધ્યું.

૪૬ આં પ્રજાતિસકસૂરિ—તેઓ શ્રીવત્સકુળના શેઠ છાહડના વશના પોરવાડ હતા તેમને સં ૧૩૩૭ માં આચાર્યપદ મળ્યું. તેમના

શિષ્યે સં ૧૩૬૩ માં કોરતાના દેરાસરમાં 'કચ્છુલીરાસ' રચ્યો.

૪૭. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેઓ શ્રીવત્સકુળના શેઠ છાહડ પોરવાલના વંશના હતા. સંભવતઃ તેમણે જ સં ૧૩૬૭ માં 'કચ્છુલીરાસ' ઘનાવ્યો. જસાકની ઘડેન વીંઝીએ તેમને 'ઉપદેશમાલા' વહોરાવી. સંભવતઃ આં રત્નપ્રભસૂરિ સં ૧૩૭૧માં શત્રુજયોદ્ધારમાં હાજર હતા.

૪૮. આં નરચંદ્રસૂરિ—સં ૧૪૧૮ ના કાર્તિક વદિ ૧૦ ના રોજ કચ્છુલીમાં તેમના ભાઈ ગુણભદ્ર નામે હતા.

(-કચ્છુલીરાસ, કાછોલી-દેરાસરના શિલાલેખો, પટ્ટાવલીસમુચ્ચય ભા ૨, જૈનસત્યપ્રકાશ કેમાંક : ૧૪૫, જૈનચુસ્તક-પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ : ૮૬)

કાછોલીગચ્છમાં સં ૧૫૦૦ માં આં સકલચંદ્ર અને સં ૧૫૭૩ માં આં વિજયરાજ તથા તેમના પટ્ટધર આં વિદ્યાભાગર થયા હતા.

પ્રકરણ એકતાલીશમું

*

આં અનિતદેવસૂરિ

આં મુનિચંદ્રસૂરિની પાઠે આં અનિતદેવસૂરિ થયા. તેઓ આં મુનિચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. પદ્ધતિ હતા. છયે દર્શનોના ન્યાય-મથોના પારગામી હતા. સંસ્કૃતમાં ગદ્ય-પદ્ય રીતે શીઘ્રતાથી બોલી શકતા હતા. તર્કના સાગર હતા. આથી વાલીઓ તેમનાથી હાર પામી દૂર દૂર ચાડ્યા જતા હતા. (—દ્વિસંધાનકાવ્ય)

તેઓ સૌરાષ્ટ્રમાં ઘણા કાળ વિચર્યા. તેમણે સં ૧૧૬૧માં શ્રાવણાતીર્થની સ્થાપના કરી.

આ અરસામાં ઘણા પ્રભાવક જ્ઞેનાચાર્યો, જ્ઞેન રાજાઓ, જ્ઞેન વિદ્વાનો, જ્ઞેન સ્ત્રીરત્નો અને વિવિધ સાહિત્યનું નિર્માણ વગેરે થયાં. યુગપ્રધાનાચાર્ય ધર્મધોપસૂરિ (સં ૧૧૮૮)—

તેમનો યુગપ્રધાનકાળ સં ૧૧૧૦ થી ૧૧૮૮ હતો. તેઓ રાજ-ગચ્છના આં ધર્મધોપસૂરિ હોવાનો સંભવ છે. (પ્ર ૩૫, પૃ ૩૭૬) આં હેમચંદ્રસૂરિવરો—

રાજા સિદ્ધરાજ અને રાજા કુમારપાલના રાજકાળમાં આં હેમ-ચંદ્રસૂરિ નામના ત્રણ વિદ્વાનો થયા હતા.

(૧) મલ્લધારગચ્છના આં અલયદેવસૂરિના પદ્ધતિ સં ૧૧૬૪. (પ્ર ૩૦ ૩૮, પૃ ૩૨૬)

(૨) પૂર્ણતલ્લગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિના પદ્ધતિ કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરિ, સ્વ ૦ સં ૧૨૩૬. (પ્ર ૩૦ ૪૧)

(૩) વડગચ્છના આં વિજયમિહિરસૂરિના પદ્ધતિ. (પ્ર ૩૦ ૪૨)

આં વિનયચંદ્રસૂરિ (સં ૧૧૬૬)—

તેઓ વડગચ્છના આં ઉદ્ધૃતોત્તમસૂરિના શિષ્ય ઉપાં આમદેવ-સૂરિના શિષ્ય હતા, ઉપાધ્યાય હતા, તેમણે નૈહાંતિક આં મુનિ

અંદ્રસૂરિને અભ્યાસ કરાવ્યો. સં ૧૧૬૬માં 'કથાકોશ' નામે ગ્રંથની રચના કરી.

આં યશોદેવસૂરિ (સં ૧૧૭૭-૧૧૮૨)—

તેઓ પ્રસિદ્ધ આં વીરગણિ મિશ્રના પ્રગિધ્ય હતા. (પ્રકં ૩૪, પૃ ૫૮૯) તેમણે ઘણા ગ્રંથો રચ્યા હતા. તે આ પ્રકારે છે—

૧. પંચાસગ વૃત્તિ, સં ૦૧૧૭૨.

૨. ઇયાપથિકી—ચૈત્યવંદન—વંદનકચ્છિ, સં ૦૧૧૭૪.

૩. આં જિનવક્ત્રલકૃત 'પિંડવિસોહી'ની લઘુવૃત્તિ (અં ૨૮૦૦), સં ૦૧૧૭૬માં, જેને વડગચ્છના શ્રુતનિકષપદ પૂજ્ય મુનિ-અંદ્રસૂરિએ શોધી હતી. કચ્છલીગચ્છના આં ઉદયસિંહે આ વૃત્તિના આધારે સં ૦૧૨૯૫માં 'પિંડવિસોહી-દીપિકા' રચેલી છે.

૪. પકિખમુત્તની સુખાવગોધિકાવૃત્તિ.

૫. ખામણા—અવચૂરિ અં ૩૧૦૦, સં ૦૧૧૮૦માં રાજ સિદ્ધ-રાજના રાજ્યમાં પાટણમાં સોની નેમિઅંદ્રની પોધાળમાં રચી.

(પૂના—પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રતિ નં ૦૧૧૫૫)

૬. પચ્ચકખાણુ સરૂવં, સં ૦૧૧૮૨.

૭. પારહા સંકિચ્—અઘાવલીમાં તેનો ઉદ્ધાર કર્યો.

(પ્રકં ૩૪ પૃ ૫૮૯)

આં દેવગુપ્તસૂરિ—

આં દેવગુપ્તે સવા લાખ દ્રમ્મ છોડી દીક્ષા લીધી. તેમનાં મુનિ ધનદેવ, ઉપાં યશોદેવ અને આં દેવગુપ્તસૂરિ એવાં નામો મળે છે.

૧. તેમણે સં ૦૧૧૬૫માં પાટણમાં લં મહાવીરસ્વામીના ઉપ-કેશગચ્છના દેસસરમાં પોતાના પૂર્વજ આં દેવગુપ્તે (પ્રકં ૧, પૃ ૨) રચેલી 'નવપદપ્રકરણ'ની લઘુવૃત્તિ પર 'બૃહદ્રવૃત્તિ' રચી.

૨. સં ૦૧૧૭૪માં તે જ સ્થાને તેમણે 'નવતત્ત્વ પ્રકરણ'વૃત્તિ રચી.

૩. સં ૦૧૧૭૮માં 'અંદ્રપ્રભચરિત્ર' રચ્યુ, જે આગાપુરમાં થરૂ કરીને પાટણમાં પૂર્ણ કર્યું.

તેઓ સંં ૧૨૩૨ સુધી વિદ્યમાન હતા. તેમણે પોતાની પાઠે પોતાના શુરુભાઈ સિદ્ધસૂરિને સ્થાપન કર્યા અને તેમનું સ્વર્ગગમન થવાથી સંં ૧૨૩૨માં આં કલ્કસૂરિને સ્થાપન કર્યા.

(-પ્રકં ૧, પૃં ૨૯, ૩૦)

શ્રીવીરાચાર્ય—

તેઓ ભાવાચાર્યગચ્છના સિદ્ધપુરુષ હતા. રાજા સિદ્ધરાજના શુરુ હતા. (તેમનો પરિચય જુઓ, પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૫૭માં) કલ્યાણના રાજા પરમર્દિએ તેમને ૫, હાથી ભેટ આપ્યા હતા.

(વિં ૩૦ પટ્ટાં ૨૦ પૃં ૬૫)

આં અમરચંદ્રસૂરિ, આં હરિભદ્રસૂરિ—

આં અમરચંદ્રસૂરિએ ‘સિદ્ધાંતાર્ણવ’ની રચના કરી અને આં હરિભદ્રે સંં ૧૨૫૦માં ‘તત્ત્વબોધ’ તથા ‘ચંદ્રપહુચરિત્ર’ રચ્યું.

(જુઓ : પ્રકં ૩૫, પૃં ૬)

આં સાગરચંદ્રસૂરિ—

તેઓ રાજગચ્છના આં વૈરસ્વામીના પટ્ટધર આં નેમિચંદ્રસૂરિના પટ્ટધર હતા. આં વર્ધમાનસૂરિ જણાવે છે કે, તેમણે રાજા સિદ્ધરાજ વિશેના વર્ણનનો અંધ રચ્યો હતો. તેમની વાણી પ્રાસાદિક હતી. જેમકે—

દ્રવ્યાશ્રયા· શ્રીજયસિંહદેવ ! ગુણાઃ કળાદેન મહર્ષિગોક્તાઃ ।

ત્વયા પુનઃ પગિહતદાનગૌણ્ડ ! ગુણાશ્રયં દ્રવ્યમપિ વ્યયાયિ ॥

તેમની પાઠે તેમના શુરુભાઈ માણિકચચંદ્ર આવ્યા હતા.

(-સુદ્રિત શુણ્વરત્નમહોદધિ, પૃં ૧૪૪. જાં ૬૦ દેસાઈનો

જૈનસાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પા. ૩૬૨, પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૬)

આં નમ્મસૂરિ—

તેમણે સંં ૧૧૯૯માં ‘ધમ્મવિહી’ અંધ રચ્યો.

શ્રીવર્ધમાનાચાર્ય—

તેઓ નિર્વૃત્તિકલ્પના કામ્યકગચ્છના શ્રીગોવિંદાચાર્યના શિષ્ય હતા. તેમણે સંં ૧૧૯૭માં ‘ગણ્વરત્નમહોદધિ’ (વ્યાકરણ વિષયક)

મંથ રચ્યો. (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૪૯; પ્રકં ૩૮, પૃં)

આં જયમંગલસૂરિ—

લલોરના દેવાચાર્યગચ્છમાં આં જયમંગલ (સં ૧૩૧૯ થી ૧૩૩૪) થયા છે તે આ આચાર્યથી જુદા છે. (જૂઓ પ્રકં ૪૧)

તેમણે સં ૧૧૬૦ થી સં ૧૧૮૮ના ગાળામાં પાટણમાં રાજા સિદ્ધરાજની સલામાં ‘કવિશિક્ષા’ નામના ગ્રંથની રચના કરી.

આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ, આં શાંતિસૂરિ—

પૂર્ણતલ્લગચ્છમાં થયેલા કં સં આં હેમચંદ્રસૂરિના ગુરુભાઈ આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ સં ૧૨૨૬ તથા આં શાંતિસૂરિ સં ૧૧૮૦માં થયા.

(જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૨)

આં સુમતિસૂરિ—

તેઓ સંડેરકગચ્છમાં આં ઇશ્વરસૂરિથી ૮મી પાટે થયા. તેમણે ‘દસવેયાલિયસુત્ત’ની ટીકા રચી છે, જે સં ૧૧૮૮માં તાડપત્ર ઉપર લખાયેલી છે.

(પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૬૮)

આં મલ્લવાદી—

તેમનો પરિચય અગાઉ જણાવ્યો છે. (જૂઓ પ્રકં ૨૩, પૃં ૩૮૦)

સાધ્વી દેવશ્રી ગણિની—

તેમણે સં ૧૧૬૨માં ખેડામાં રાજા સિદ્ધરાજના મંત્રી ગાંગિલના કાળમાં ખેડાના વહીવટદાર રાજા સોમદેવના સમયે આં મહેશ્વરસૂરિએ રચેલી ‘પુષ્પવર્ધકા’ની પ્રતિ તાડપત્રમાં લખાવી.

(જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પાના : ૩૫૫)

સાધ્વીજી—

પૂજ્ય મૂલચંદજી ગણિવરના સમુદાયના મુનિવર શ્રીયશોબિજયજીના સંગ્રહમાં સં ૧૨૦૫ની મહત્તર સાધ્વીજીની પ્રતિમા વિદ્યમાન છે.

પાટણના અઢાપદજીના દેરાસરમાં સં ૧૨૦૫ની સાધ્વીજી દેમતી ગણિનીની મૂર્તિ વિરાજમાન છે.

સંભવ છે કે, આ દેમતી ગણિની તે બ્રાહ્મણગચ્છના આં

વિમલસૂરિની સાધ્વી મીનાગણિ શિષ્યા નંદાગણિની, તેમની શિષ્યા લક્ષ્મીદેવતી હોય. (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૬૮)

માતરના દેરાસરમાં સં ૧૨૬૮ની આર્યા પદ્મશ્રીની પ્રતિમા છે. (—જૈનયુગ (નવું) વં ૨, અંક : ૧)

આં મલયગિરિ—

તેઓ વિક્રમની બારમી સદીની સમાપ્તિ સુમયના સમર્થ અંધ-કાર હતા. આગમિક રહસ્યના સફળ પ્રકાશક હતા. આ આચાર્યશ્રીના જીવન વિશે કોઈ માહિતી મળતી નથી. અંધારામાં દીવા જેવો એક માત્ર ઉદ્દેશ મળે છે કે, આં દેવચંદ્રસૂરિ, આં હેમચંદ્રસૂરિ અને આં મલયગિરિએ એકીસાથે સરસ્વતીની સાધના કરી હતી અને તેમની પાસેથી વરદાન મેળવ્યું હતું. આં મલયગિરિએ સિદ્ધાંતોની સરળ ટીકા કરવાનું વરદાન માગ્યું હતું, અને દેવીએ 'તથાસ્તુ' કહ્યું હતું.

તે પછી તેમણે કીમતી સાહિત્યભંડાર રજૂ કર્યો. એ અંધોના નામ આ પ્રકારે છે—

૧. ભગવદ્ગુપ્ત શતક બીજાની વૃત્તિ.
 ૨. ભગવદ્ગુપ્ત શતક ત્રીજાની વૃત્તિ.
 ૩. રાયપસેણીગુપ્ત-વૃત્તિ (અં : ૩૭૦૦).
 ૪. જીવાજીવાલિગમગુપ્ત-વૃત્તિ (અં : ૧૩૦૦૦).
 ૫. પદ્મવજ્રાગુપ્ત-વૃત્તિ (અં : ૧૬૦૦૦).
 ૬. સૂરપણ્ડિત વૃત્તિ (અં : ૬૦૦૦).
 ૭. ચંદ્રપણ્ડિત વૃત્તિ (અં : ૬૪૧૧).
 ૮. જ બૂદ્ધિવપણ્ડિત-વૃત્તિ.
 ૯. નંદીમૂળ-વૃત્તિ (અં : ૭૭૩૫).
 ૧૦. મહાકપ્તસૂત્ર-પેદિયાવૃત્તિ (અં : ૧૩૧૪).
- આ વૃત્તિ અપૂરી રહી છે. આં હેમકીર્તિએ તેને પૂરી કરી છે.
૧૧. વવહારગુપ્ત વૃત્તિ (અં : ૩૩૬૨૫).
 ૧૨. જોષ્ઠકરંડય-વૃત્તિ (અં ૫૦૦૦).
 ૧૩. આવરસયગુપ્ત વૃત્તિ (અં : ૨૨૦૦૦).

૧૪. ચોહનિજ્જુત્તિ-વૃત્તિ, (અંઃ : ૭૫૦૦).
૧૫. પિંડનિજ્જુત્તિ-વૃત્તિ, (અંઃ : ૭૦૦૦).
૧૬. વિસેસાવસ્થય-વૃત્તિ, (અંઃ :).
૧૭. કમ્મપયડી-વૃત્તિ.
૧૮. ણિત્તસમાસ-વૃત્તિ.
૧૯. હારિભદ્રીય ધમ્મસંગહણી-વૃત્તિ.
૨૦. ધર્મસાર-વૃત્તિ.
૨૧. ચંદ્રપ્રભ મહત્તરકૃત-પંચસંગહ-વૃત્તિ, (અંઃ : ૧૮૮૫૦).
૨૨. પડશીતિ-વૃત્તિ.
૨૩. સપ્તતિકા-વૃત્તિ.
૨૪. મુઠિ વ્યાકરણુ—(શબ્દાનુશાસન) અં ૧૨, સ્વોપશ-વૃત્તિ સાથે સં ૧૨૦૮.
૨૫. દેશીનામમાલા, સં ૧૨૦૮.

આચાર્યશ્રીએ પોતાના ગ્રંથોમાં શબ્દસિદ્ધિ માટે પોતાના ‘મુઠિ-વ્યાકરણ’નાં જ સૂત્રો ટાંક્યા છે અને પોતાની ‘દેશીનામમાલા’ને ઉપયોગ કર્યો છે. આચાર્યશ્રીએ રાજ સિદ્ધરાજના સમયે ‘મુઠિ વ્યાકરણ’ અને રાજ કુમારપાલના સમયે તેની ટીકા બનાવી છે. ‘સિદ્ધહેમચંદ્ર શબ્દાનુશાસન’ અને ‘મુઠિવ્યાકરણ’માં સૂત્ર તથા પ્રયોગોની એવી સામ્યતા છે કે સામાન્ય મનુષ્ય એમાં ભૂલ કરી જોસે. જેમકે—

“ સિદ્ધિઃ સ્યાદ્વાદાત્ ॥ લોકાત્ ॥ દ્યોતે દશ્યે ॥ અદહદરાતીન્
કુમારપાલઃ ॥”

“ સિદ્ધિરનેકાન્તાત્ ॥ લોકાદ વર્ણક્રમઃ ॥ દ્યોતે દશ્યે ॥ અરુણત્
કુમારપાલોઽરાતીન્ ॥”

‘જીવાજીવાલિગમસૂત્ર’ની વૃત્તિમાં દેશીનામમાલાનાં જે પ્રમાણે આખ્યાં છે તે કવિ ધનપાલ અને આં હેમચંદ્રસૂરિની ‘દેશીનામ-માલા’નાં નથી, એટલે માની શકાય એમ છે કે, આ પાઠ પણ વ્યાકરણની જેમ પોતાની જ ‘દેશીનામમાલા’ના આખ્યા છે.

તેઓ 'આવસ્થયસુત્ત'ની વૃત્તિમાં ૩૦ સં હેમચંદ્રસૂરિને—
'તથા ચાહુઃ સ્તુતિપુ ગુરવઃ' કહી સંબોધે છે.

આચાર્યશ્રીએ આ અંથો રચતાં એક જ કામના રાખી હતી કે,
'મને આ અંથ બનાવવાથી જે લાભ થાય તે વડે જગતના તમામ
જીવો ભોધિથીજને પામે, એમ હું ઇચ્છું છું.'

'આ અંથ રચનાના ફળરૂપે મારી એ જ અભિલાષા છે કે,
સૌ જીવો સમ્યક્ત્વ પામે, આત્મકલ્યાણ સાધે અને મોક્ષ મેળવે.'

તેઓ આ પરહિત લાવનાથી જ જગતને મોટો અંથસંઘ
આપી ગયા છે.

આં ક્ષેમકીર્તિસૂરિ તેમનાં મલય નામ અને સાહિત્યની
મીઠાશને મિતાક્ષરીમાં શ્રદ્ધાંજલિ અર્પતાં કહે છે કે—

'આગમદુર્ગમપદસંગયાદિતાપો વિલીયતે વિદુષામ્ ।

યદવચનચન્દનરસૈઃ મલયગિરિઃ સ જયતિ યથાર્થઃ ॥'

(સં ૧૩૩૨ના જેઠ સુદિ ૧૦ ને રવિવારે 'કલ્પભાષ્ય'ની મોટી
ટીકા અં : ૪૨૬૦૦)

(—જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૭૩-૭૪-૭૫—એક જ અંક)

આં ચંદ્રસૂરિ—તે નાગેન્દ્રગચ્છના હતા. તેમણે વિવિધ અંથો
બનાવ્યા હતા. સં ૧૧૮૦ માં રાજા સિદ્ધરાજના રાજ્યમાં તેમણે
પાટણમાં સોની નેમિચંદની પોષાણમાં ચક્રિયસુતની વૃત્તિ (અં :
૩૧૦૦) રચી હતી. આ વૃત્તિને વિહારી ગીતાર્થ આચાર્યોએ શોધી હતી.

(—પૂના, પ્રથસ્તિસંઘ, પ્રં નં ૧૧૫૫)

વિશેષ માટે જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃ ૪)

આં સિદ્ધસેનસૂરિ—

ઉપકેશગચ્છના સુનિ સાધારણ કવિએ સં ૧૧૨૩ માં ધંધુકામાં
'વિલાસવર્ધકહા.' રચી. તે પછી તેઓ આં સિદ્ધસેનસૂરિ થયા.

આં વાદિદેવસૂરિ—

શુન્દરાતની ઉત્તરે આવેલા આજૂ પહાડથી નૈઋત્ય ખૂણામાં ૨૫

માઈલ દૂર મહાર નામે ગામ છે.^૧ ત્યાં વીરનાગ નામે પોરવાલ ઁધી રહેતો હતો. તેને જિનદેવી નામે પત્ની હતી. એ કુટુંબ આં મુનિચંદ્રસૂરિને ગુરુ તરીકે માનતું હતું.

એક વખત જિનદેવીએ સ્વપ્નમાં પોતાના મુખમાં પેસતા ચંદ્રમાને જોયો ને તેણે સં ૧૧૪૩ના માઘ માસની વદિ ૬ ને સોમવારે હસ્તનક્ષત્રમાં પૂર્ણચંદ્ર નામના બાળકને જન્મ આપ્યો.

એકવાર ભયંકર દુકાળ પડતાં શેઠ વીરનાગ મહાર છોડી ભરુચ આવીને વસ્યો. ત્યાં આં મુનિચંદ્રસૂરિ પધાર્યા હતા. તેમના ઉપદેશથી ત્યાંના શ્રાવકોએ વીરનાગને બધી રીતે સહાય આપી. આઠ વર્ષનો પૂર્ણચંદ્ર પણ મસાલાની ફેરી કરવા લાગ્યો. તે ખાસ નિયત ઘરોમાં જતો હતો. ત્યાંથી તેને દ્રાક્ષ વગેરે ચીજો ખાવાને મળતી. અહીંના એક શેઠના પાપના ઉદયથી ઘરમાંના સોનૈયા અને રૂપિયા કોલસા બની ગયા હતા. તે તેણે ઉકરડે નાખ્યા. એવામાં પૂર્ણચંદ્ર ફેરી કરતો કરતો તેને ઘેર ગયો અને ઉકરડે ધન પહેલું જોઈને તે શેઠને કહેવા લાગ્યો : ‘શેઠજી ! તમે આ ધન ઉકરડે કેમ નાખ્યું છે ?’ શેઠે પૂર્ણચંદ્રને ભાગ્યશાળી સમજી જણાવ્યું કે, ‘ભાઈ ! તું આ ધન વાંસની છાબમાં ભરી ભરીને મને આપ.’ સરળ બાળકે તે મુજબ કર્યું એટલે કોલસા સોનું-રૂપું બની ગયા. શેઠે પ્રસન્ન થઈ પૂર્ણચંદ્રને એક સોનામહોર ધનામમાં આપી.

આં મુનિચંદ્રસૂરિએ આ વૃત્તાંત બાણી વીરનાગને કહ્યું : ‘મહાતુલાવ ! લક્ષ્મી આ બાળકને વરવા ઈચ્છે છે, એવાં એનાં લક્ષણો છે. એ બાળક ભાગ્યશાળી છે. જો એ સાધુ થાય તો શાસનની ભારે ઉન્નતિ કરે. આચાર્યશ્રીએ આ પ્રમાણે કહી તેની પાસે પૂર્ણચંદ્રની માગણી કરી. શેઠે વિનીતભાવે જણાવ્યું, ‘શુરુદેવ ! હું વૃદ્ધ થયો છું. તેની મા પણ વૃદ્ધ છે. અમારે આ એક જ પુત્ર છે. અમારું ભાવિ એના ઉપર જ છે.’ છતાં ‘શુરુદેવની આ આજ્ઞા હું સહર્ષ

૧. મહાર ગામ અને મહાદગમજના પરિચય માટે જુઓ

(પ્રક્ર ૩૭, ૫૦ ૨૬૩)

સ્વીકારું છું.' શાસનની ઉન્નતિ માટે હું પુત્રવાત્સલ્યનો ભોગ આપું છું.'

આચાર્યશ્રીએ પૂર્ણચંદ્રના મા-બાપની રજા મેળવી સં. ૧૧૫૨ માં તેને દીક્ષા આપી તેનું નામ મુનિ રામચંદ્ર રાખ્યું.

શ્રીસંઘે પણ શેઠ વીરનાગ અને જિનદેવી આનંદથી જીવન ગુજારે અને નિશ્ચિંતપણે ધર્મધ્યાન કરી શકે એવી વ્યવસ્થા કરી દીધી.

મુનિ રામચંદ્રે વ્યાકરણ, સાહિત્ય, ન્યાય અને સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન મેળવ્યું. તેમણે થોડા સમયમાં જ વાદશક્તિ કેળવી લીધી. એ શક્તિથી તેમણે ધોળકામાં શિવસુખ બ્રાહ્મણને, સાચોરમાં કાશ્મીર-સાગર (કિરપુર)ને, નાગોરમાં દિગંબર ગુણચંદ્રને, ચિત્તોડમાં શિવ-ભૂતિ ભાગવતને, વસુભૂતિ મીમાંસકને, ગ્વાલિયરમાં ગંગાધરને, ધારામાં ધરણીધરને, પુષ્કરિણીમાં પદ્માકરને, ભડવામાં કૃષ્ણ બ્રાહ્મણને, નરવરમાં ધીસારને તથા તહનગઢમાં ગેરુઆ વસ્ત્રધારીને હરાવી વાદી તરીકેની નામના મેળવી.

એ સમયે ખ્યાતનામ વિદ્વાનો વાદી મુનિ રામચંદ્ર, મહાપંડિત વિમલચંદ્ર, બુદ્ધિશાળી હરિચંદ્ર, પં. સોમચંદ્ર, કુલભૂપણ પાર્શ્વચંદ્ર, વિદ્વાન્ શાંતિચંદ્ર (શાંતિકળશ) અને સ્વચ્છ આશયી અશોકચંદ્ર પ્રાજ્ઞ એ દરેકમાં પરસ્પર ગાઢ પ્રેમ હતો.

આ કથનનો વિશાળ અર્થ એ થાય છે કે, પં. રામચંદ્ર તે વડગચ્છના આં વાદી દેવસૂરિ, પં. વિમલચંદ્ર તે ઉપાધ્યાય વિમલચંદ્ર ગણિ, હરિચંદ્ર તે વડગચ્છના આં હરિભદ્ર (સં. ૧૨૨૩માં ચંદ્રપદ્મચરિયના કર્તા), પં. સોમચંદ્ર તે કં. સં. આં હેમચંદ્રસૂરિ, પં. પાર્શ્વચંદ્ર તે રાજગચ્છના આં ચંદ્રસૂરિ, પં. શાંતિચંદ્ર તે પિંપલકગચ્છસ્થાપક આં શાંતિસૂરિ અને અશોકચંદ્ર તે મુવિહિત-શાખાના આં અશોકચંદ્રસૂરિ એ સૌ સમકાલીન વિદ્વાન મુનિવંશ હતા, જેઓ આપસઆપસમાં અત્યંત પ્રેમભાવનો વર્તાવ રાખતા.

ગુરુમહારાજે સં. ૧૧૭૪ તપો(મહા)ભાગ મુદિ ૧૦ ના દેશ મહામાત્ય આશુક પોરવાડની વિનિતિથી પં. રામચંદ્રને આચાર્ય-પદ આપ્યું, જેઓ આં દેવસૂરિજી, 'દેવાચાર્ય', આં દેવચંદ્રસૂરિ

તથા આં વાદિદેવસૂરિ એમ વિવિધ નામોથી વિખ્યાત થયા.

આં દેવસૂરિએ પોતાની દ્રાઈને દીક્ષા આપી, તેનું નામ સાધ્વી ચંદનખાલા રાખ્યું. આં દેવસૂરિના કુટુંબમાંથી માતા, પિતા, ભાઈ વિજય, અને બેન સરસ્વતીએ તેમજ ચિમલચંદ્ર વગેરેએ તો પહેલેથી દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી.

શેઠ ઉદયને ધોળકામાં શ્રીગ્રીમંધરસ્વામીની પ્રતિમા ભરાવી. તેની અંજનશલાકા કરવા માટે અઠમ તપ કરી શાસનદેવીને પૂછ્યું. દેવીએ જણાવ્યું કે, ‘આં દેવસૂરિ યુગપ્રધાન છે. તેમના હાથે આ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવજે, આં દેવસૂરિએ તે શેઠની વિનવિથી ધોળકામાં આવીને સં ૧૧૭૫માં તે પ્રતિમાની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરી, જે સ્થાન ‘ઉદાવસહી’ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયું.’

આ આચાર્યશ્રીએ નાગોર તરફ વિહાર કર્યો. તેઓ સપરિવાર આખૂતીર્થમાં પધાર્યા. પહાડ ઉપર ચઢતાં રસ્તામાં મહેતા અંખા-પ્રસાદને સાપ કરડ્યો હતો, પણ આચાર્યશ્રીના પાદપક્ષાલન કરેલા પાણીથી તેનું તે ઝેર ઊતરી ગયું. સૌએ આનંદપૂર્વક ઉપર જઈને ભં ઋષભદેવની યાત્રા કરી.

અહીં અંખિકાદેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈ આચાર્યશ્રીને જણાવ્યું કે, ‘શુરુદેવનું આયુષ્ય માત્ર ૮ મહિના બાકી છે. તો તમે પાછા ફરો અને પાટણ પધારો.’ આથી આચાર્યશ્રી વિહાર કરી પાટણ પધાર્યા. અને આં મુનિચંદ્રસૂરિએ સં ૧૧૭૮ના કાર્તિક વદિ પના દિવસે પાટણમાં વિધિપૂર્વક અનશન આદરી સ્વર્ગવાસ કર્યો.

આ દરમિયાન ભાગવતદર્શનનો ઉદ્ભવ વિદ્વાન દેવબોધિ પાટણમાં આવ્યો. તે વાદમસ્ત હતો. તેણે રાજસલાના દરવાજે પાટિયુ લટકાવી તેમાં નીચેનો શ્લોક લખ્યો—

‘एक-द्वि-त्रि-चतु-पञ्च-षण्मेनक्रमेन काः ? ।

देवबोधे मयि क्रुद्धे षण्मेनक्रमेन कः ? ॥’

૧ મત્રી બાહડે ધોળકામાં ઉદાવસહીના સ્થાને ‘ઉદાવસહી’ની સ્થાપના કરી હતી.

છ મહિના પસાર થઈ ગયા પણ કોઈ વિદ્વાન એની સાથે વાદ કરવા તૈયાર થયો નહીં, રાજા સિદ્ધરાજ મુંઝાયો. મંત્રી અંબા મસાદે રાજાની સૂચવ્યું કે, ‘આ શ્લોકનો પરમાર્થ આ દેવસૂરિ બતાવી શકશે.’

આં દેવસૂરિ પાસે રાજાની વિનંતિ આવી ત્યારે આચાર્યશ્રીએ આ શ્લોકનો અર્થ આ રીતે કરી બતાવ્યો—

આર્વાક, વૈશેષિક, નૈયાયિક, સાંખ્ય, પ્રભાકર અને મીમાંસક એમ ઘણાં દર્શનો છે. તેમાંના કોઈ એક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, કોઈ પ્રત્યક્ષ સાથે અનુમાન એમ બે પ્રમાણ, કોઈ આગમ સાથે ત્રણ પ્રમાણ, કોઈ ઉપમાન સાથે ચાર પ્રમાણ, કોઈ અર્થાપત્તિ જિનેરીને પાંચ પ્રમાણ અને કોઈ પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, આગમ, ઉપમાન, અર્થાપત્તિ તથા અભાવ એમ છ પ્રમાણ માને છે. માત્ર હું દેવબોધિ સૂક્તે તે છ દર્શનો કે ઘણાં દર્શનોમાંથી એક પણ ન રહે.

આ ખુલાસાથી દેવબોધિને આશ્ચર્ય સાથે ખુશી થઈ અને રાજાની પરમ આનંદ થયો.

આ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી થોડા થાકે પાટણમાં દેશમર બંધાવી ૯૦ મહાવીરસ્વામીનું તેજસ્વી બિંબ ભરાવ્યું અને આચાર્યશ્રીએ મંં ૧૧૭૬માં તેની અંગનશલાકા તથા પ્રતિષ્ઠા કરી.

આચાર્યશ્રી વિદ્યાર કરી નાગોર ગયા, ત્યારે ત્યાંના રાજા અણેરિજા ચૌહાણ (મૃં ૩૫, ૫૦ ૧૭૩) તથા મસ્તવારી દેવબોધિએ આચાર્યશ્રીનું ભાવભીનું સ્વાગત કર્યું હતું. આચાર્યશ્રી પાટણ આવી ગયા ત્યારે રાજા સિદ્ધરાજે શાકંભરી પર હરડો કરી ત્યાં પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્તાવી હતી.

આચાર્યશ્રીએ પાટણમાં ચતુર્માસ ગાળ્યું અને બીજે વર્ષે કર્ણાવતીમાં સિદ્ધ શ્રાવકના ઉપાશ્રયમાં ચતુર્માસ વોતાવ્યું. કર્ણાટકના રાજાના ચક્ર દિગંબરાચાર્ય વાદી કુમુદચંદ્રનું પણ તે વર્ષે ચતુર્માસ કર્ણાવતીમાં હતું. તેને આં દેવસૂરિ સાથે વાદ કરવાનું મન થયું. તેણે એક દિવસે વાચાલ ચારણોને ગિબવાટીને આં દેવસૂરિ પાસે મોકલ્યા.

એક' વાર વાદી કુમુદચંદ્રે એક વૃદ્ધ શ્વેતાંબર સાધ્વી સરસ્વતી-
શ્રીની ઘણી કદરૂપના કરી. સાધ્વીજીએ આં દેવસૂરિ પાસે આવી
એ વૃત્તાંત જણાવ્યો. અને સાથોસાથ ઉત્તેજક વાણીમાં જણાવ્યું કે,
'મોટા મહારાજે તમને આચાર્ય બનાવ્યા તે અમારી વિડંબના
જેવા માટે જ કે? તમારી વિદ્વત્તા શું કામ આવશે? તમારી
મોટાઈ શું કામની? શત્રુને ન જિતાય તો હુથિયાર શા કામનાં?
અક્ષમ્ય પરાલભ વધતો જાય એવી સમતા શા કામની? અનાજ
સુકાઈ જાય એવી સમતા શા કામની? એને એની દુષ્ટતાનું ફળ
જ્યારે મળશે ત્યારે મળશે પણ તમારો આશ્રિત સંઘ તો તમારા
આ સમભાવથી પતન પામશે.'

.આચાર્યશ્રીએ ખૂબ શાંતિ અને ધીરજથી આ બધું સાંભળ્યું.
સાધ્વીજીને શાંત કરી ઉપાશ્રયે મોકલ્યાં અને પાટણના સંઘને પંઠ
માણેકચંદ્ર પાસે પત્ર લખાવી જણાવ્યું કે, 'અહીં દિગંબર વાદી છે.
તે વાદ કરવા ઇચ્છે છે. અમારો વિચાર છે કે તેની સાથે પાટણમાં
શાસ્ત્રાર્થ કરવો. આ નાટે અમારે પાટણ આવવાનું છે વગેરે વગેરે.'

ખેપિયો કર્ણાવતીથી નવ કલાકમાં પાટણ પહોંચ્યો અને શ્રીસંઘને
તે પત્ર આપ્યો.

પાટણના સંઘે આચાર્યશ્રીને તરત જણાવ્યું કે, 'આપ જલદી
પાટણ પધારો. સંઘની રક્ષા તથા મહત્તા આપના જ હાથમાં છે.
આપ સિદ્ધરાજની સલામાં જ શાસ્ત્રાર્થ કરો. અમે સૌ આપનો
વિજય જોવાને ઉત્સુક છીએ. સંઘમાં ૩૦૭ શ્રાવકોએ નક્કી કર્યું
છે કે, "એ શાસ્ત્રાર્થ ચાલે ત્યાં મુખી આપના વિજય માટે અમે
સૌ આયંબિલનું તપ કરીશું."

આં દેવસૂરિએ વાદી કુમુદચંદ્રને જણાવ્યું કે, 'હું પાટણ જાઉં
છું. તમે પણ પાટણ આવો. ત્યાં રાજસભામાં શાસ્ત્રાર્થ થશે.'

આં દેવસૂરિએ પાટણ તરફ વિહાર કર્યો. માર્ગમાં ઘણા મારા
શકુનો થયા. તેઓ પાટણ જઈને રાજને મળ્યા.

દિગંબરાચાર્ય કુમુદચંદ્રે પણ પાટણ તરફ વિહાર કર્યો. તેમણે

અશુભ શકુનોને પણ શુભ માની પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો. તેમણે ખજાનાના મંત્રી ગાંગિલ નાગર, શાસ્ત્રાર્થ સલાના ત્રણ કેશવ વગેરે રાહ્યો, અને નવા દર્શનવાળાઓને મળીને ધન અપાવી પોતાના પક્ષમાં લીધા.

શેઠ થાહડ અને શેઠ નાગદેવ માટે આં હેમચંદ્રસૂરિને ઉપરની ઘટના જણાવીને વિનંતિ કરી કે, ‘અમારું ધન ધર્મની રક્ષા માટે જ છે તો આપણે ધનથી કામ લેવું જોઈએ.

આચાર્યશ્રીએ હસીને ઉત્તર આપ્યો કે, ‘મહાતુલાવો ! ધનથી વિજયને ખરીદવો, એની કોઈ કીમત નથી. એવો વિજય અને પરાજય એક જ સરખાં છે. વિજય તો વિદ્યાથી જ મળવો જોઈએ. ખીણ ખટપટની જરૂર નથી. દેવ-ગુરુની કૃપાથી સૌ સારાં વાનાં થશે, તમારે કોઈએ આ રસ્તે દ્રવ્યબ્યય કરવો નહીં.’

દિગંબરાચાર્યે પોતાની પત્રિકા સ્થાને સ્થાને ચોડાવી અને યતિઓના વીશ ઉપાશ્રયોમાં વાજતેગાજતે જલતૃણ સુકાબ્યાં. શેઠ થાહડે રાજસલાના ઠરવાળે લટકતી પત્રિકા ફાડીને ફેંકી દીધી.

રાજા સિદ્ધરાજે કવિચક્રવર્તી શ્રીપાલ મારફત આ વૃત્તાંત જાણ્યો.

રાજાના હુકમથી મંત્રી ગાંગિલ અને તે પછી તેનો ભાઈ પ્રતિજ્ઞાપત્ર લખાવવા ગયા પણ આચાર્યશ્રીએ તેમને ફૂટેલા બાણી કંઈ જ જવાબ ન આપ્યો, એટલે રાજાએ પંચ વિજયસેનને મોકલીને જાનેનું પ્રતિજ્ઞાપત્ર લખાવ્યું.

રાજામાતા મયણુદલદેવીને પિયરના કારણે દિગંબર આચાર્ય તરફ પક્ષપાત હતો એટલે આં હેમચંદ્રસૂરિ તેમને રાજમહેલમાં મળ્યા. તેમણે જણાવ્યું કે, ‘માતાજી ! રાજસલામાં શાસ્ત્રાર્થ થશે તેમાં દિગંબરો એવું સિદ્ધ કરવાના છે કે, સ્ત્રીઓએ કરેલો ધર્મ નકામો જાય છે. જ્યારે સ્વેતાંબરો એવું સિદ્ધ કરવાના છે કે, સ્ત્રીઓએ કરેલો ધર્મ નકામો જતો નથી.’

રાજામાતાને પણ તપાસ કર્યા પછી નક્કી થયું કે આં હેમચંદ્રની વાત સાચી છે એટલે તેમણે દિગંબરો તરફનો પક્ષપાત છોડી દીધો.

આ તરફ આં દેવસૂરિ, આં હેમચંદ્રસૂરિના શિષ્યોએ અને પંડિતોએ બુદ્ધા બુદ્ધા દિગંબરાચાર્ય પાસે જઈ બાણી લીધું કે, દિગંબરાચાર્ય સિદ્ધાંતમાં પૂરા કુશળ નથી.

રાત્રીએ શાસ્ત્રાર્થ માટે સં ૧૧૮૧ (સં ૧૧૮૨)ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ નો દિવસ નક્કી કર્યો.

તે દિવસે સૌ રાજસભામાં આવવા લાગ્યા. દિગંબરાચાર્ય તરફથી કુમુદચંદ્ર તથા ત્રણ કેશવ પંડિતો આવ્યા. શ્વેતાંબરો તરફથી આં વાહિદેવસૂરિ, આં હેમચંદ્ર, આં યશોભદ્ર, આં જયસિંહ, કવિચક્રવર્તી શ્રીપાલ, કેરવરાજ અને ભાનુચંદ્ર (ભાભૂ) વગેરે આવ્યા. રાજસભાના સભાસદો મહર્ષિ, ઉત્સાહ, સાગર અને રામ વગેરે વિદ્વાનો આવ્યા.

હજી શાસ્ત્રાર્થનો સમય થયો નહોતો. તેથી થોડા સમય માટે વિદ્વાનોને યોગ્ય એવી શબ્દાર્થની ગમ્મત ચાલી.

આં કુમુદચંદ્ર—પીતં તત્કમ્ ? છાશ પીધી ને ?

આં હેમચંદ્ર—આપ અસત્ય કેમ બોલો છો ? વૃદ્ધ છો એટલે ? તત્કં તુ ચેતં મવતિ ન તુ પીતમ્ ।-છાશ તો ધોળી હોય છે પીળી હોતી નથી, સમજ્યા ને ?

આં કુમુદચંદ્ર—તું હજી બાળક છે. તારી માથે વાહ શો કરવો ?

આં હેમચંદ્ર—બાળક કોણ છે ? જેને લંગોટી પણ ન હોય તે. આપ બુદ્ધો છો કે મેં તો કપડાં પહેર્યાં છે.

આં કુમુદચંદ્ર—શ્વેતાંબરોએ આ રણાંગણમાંથી સત્વર પલાયન કરવું એ જ ઉચિત માર્ગ છે.

આં દેવસૂરિ—આ શાસ્ત્રાર્થ છે. જ્યાં શાસ્ત્રની કીમત છે, ત્યાં શસ્ત્રો સળવવામાં આવે અને રણાંગણ બને તો તેઓ જે ‘શીઘ્ર પલાયન’ કરવાનું કહે છે તેમણે જ નાસી જવું ઉચિત છે.

રાત્રી જયસિંહ—હવે શાસ્ત્રાર્થ શરૂ કરો—

દિગંબરોએ લખાવ્યું કે આં કુમુદચંદ્રનો આ મત છે—

‘ કેવલિ હજો ન મુંજદ્ ચીવરસહિયસ્સ નથિ નિચ્વાણં ।

इत्थी हुआ न सिञ्जद् मयमेयं कुमुदचंदस्स ॥’

—કેવળજ્ઞાનવાળો આહાર ન કરે, વસ્ત્રધારી મનુષ્ય મોક્ષે જાય નહીં અને સ્ત્રી મોક્ષને સાધી ન શકે.

શ્વેતાંબરોએ લખાવ્યું કે, આં દેવસૂરિનો મત છે કે—

‘ કેવલિ હજો વિ મુંજદ્ ચીવરસહિયસ્સ અથિ નિચ્વાણં ।

इत्थी हुआ वि सिञ्जद् मयमेयं देवसूरीणं ॥’

—કેવળજ્ઞાનવાળો પણ આહાર કરે, વસ્ત્રધારી પણ મોક્ષે જાય અને સ્ત્રી પણ મોક્ષને સાધી શકે.

મંનેનું પ્રતિજ્ઞાપત્ર આ પ્રમાણે હતું :—

આ શાસ્ત્રમાં જો દિગંબર હારે તો તે પાટણ છોડીને ચાલ્યા જાય. શ્વેતાંબર હારે તો તે શ્વેતાંબર ધર્મ છોડી દિગંબર બની જાય અને શ્વેતાંબર ધર્મ હાર્યા પછી અહીં રહે નહીં.

આ હારજીતમાં એ પણ સુદો હતો કે, વાદી કુમુદચંદ્રને ગુજરાતમાં વિવેકી વિદ્વાનો છે, રાજા સિદ્ધરાજ ચક્રવર્તી છે, પાટણ નરસમુદ્ર છે વગેરે બિરુદ અંકિત શબ્દો પણ ખટકતા હતા. તે ત્રણેને ખોટા ઠરાવવા હતા. (—પ્રમંધાવલી)

આં કુમુદચંદ્રે મંગલાચરણ કયું કે—

खद्योतद्युतिमातनोति सविता जीर्गोर्णनामालय-

छायामाश्रयते गशी मशकतामायान्ति यत्राद्रयः ।

इत्थं वर्णयतो नमस्तव यशो जातं स्पृतेर्गोचरं

तद् यस्मिन् भ्रમरायते नरपते ! वाचस्ततो मुद्रिताः ॥

—દ્રંકમાં છે રાજા! તારા ચથના મુકાબલામાં આ અનંત આકાશ પણ ભમરા જેવું દીસે છે, આથી વધુ કહેવાને મારી જીભ ચાલતી નથી. શ્રોતાઓ સમજી ગયા કે, આ શાસ્ત્રાર્થમાં વાદી કુમુદચંદ્રની જીભ નહીં ચાલે.

આં દેવસૂરિએ મંગલાચરણ કયું કે—

નારીણાં વિદધાતિ નિર્વૃત્તિપદં શ્વેતામ્બરપ્રોન્મિપત્-

કીર્તિસ્ફાતિમનોહરં નયપથપ્રસ્તારમઙ્ગીગૃહમ્ ।

યસ્મિન્ કેવલિનો ન નિર્જિતપરોત્તેકાઃ સદા દન્તિનો

રાજ્યં તજ્જિનગાસનં ચ ભવતઃ ચૌલુક્ય ! જીયાચ્ચિરમ્ ॥

—હે ચૌલુકચરાજ ! સ્ત્રીઓને પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિનું વિધાન કરનારા શ્વેતાંબરોથી વિકસિત અને સ્કુશયમાન કીર્તિ વડે જે મનોહર લાગે છે. વળી, નયમાર્ગના વિવિધ પ્રકારો અને ભંગો જેમાં દર્શાવ્યા છે અને ખીલઓ—પરવાદીઓના ગર્વનો સદા પરાજય કરનારા હાથીઓ જેવા કેવળજ્ઞાનીઓ જેમાં છે, એવું તારું રાજ્ય અને જિનેશ્વર ભગવંતોનું શાસન ચિરકાળ જય પામે.

શ્રોતાઓ સમજી ગયા કે, આ મંગલાચરણ જ શ્વેતાંબરોનો વિજય ખતાવે છે.

વાદી કુમુદચંદ્રે સ્વપક્ષ રજૂ કર્યો કે, સ્ત્રી જૂઠું, આહસ, કપટ, તુચ્છતા વગેરેનું ઘર છે, તેથી મોક્ષ માટે તે સર્વથા અયોગ્ય છે.

આં દેવસૂરિએ સિદ્ધ કર્યું કે, સ્ત્રી એક મહાન્ સત્ત્વવાળી શક્તિ છે. તીર્થંકરોની માતા, રાજમાતા મયણ્વલ્લદેવી, સીતા, સુલદ્રા, રાજિભતી, અનસૂયા વગેરે દેવી સ્વરૂપ નારીઓ સાત્ત્વિકતાનાં પ્રતીકો છે. એટલે કે, સ્ત્રી પણ પોતાના સત્ત્વથી મોક્ષે જવાને યોગ્ય છે. આમાં પ્રથમ ૫૦૦ પ્રશ્નો અને તેના ૫૦૦ ઉત્તરો થયા, તેમાં ૨૫ દિવસ વીતી ગયા.

તે પછી આચાર્યશ્રીએ વાદિવેતાલ આં શાંતિસૂરિની ‘ઉત્તર-જન્યણુ’ની પાઠ્યવૃત્તિના આધારે સ્ત્રી સુક્તિ અંગે અનેક વિકલ્પોનો ઉપન્યાસ કર્યો. વાદી કુમુદચંદ્રે આ વસ્તુને બરાબર ધારી શક્યા નહીં એટલે આચાર્યશ્રીએ એ વાદ ત્રણ વાર કહી સંભળાવ્યો.

આં કુમુદચંદ્રે જણાવ્યું કે, ‘આ વાદને વચ્ચે પર લખી લો.’

શાસ્ત્રાર્થસલાના પંડિત મહર્ષિએ જાહેર કર્યું કે, ‘વાદી વાદને લખવાનું કહે છે, એટલે મૌખિક વાદ સમાપ્ત થાય છે. મૌખિક વાદમાં

દિગંબર હારી ગયા અને શ્વેતાંબર છૂટ્યા છે. હવે લેખિત વાદ શરૂ થાય છે. ’

રાજની આરાથી પંઠ કેશવે આઠ દેવસૂરિના વાદને લખી લીધો. વાદી કુમુદચંદ્રે તે વાંચ્યો. તેમાં વપરાયેલ કોટાકોટિ શબ્દ ઉપર તેમણે વાંધો ઉઠાવ્યો.

આ સમયે રાજવીની સૂચનાથી રાજ્યના પ્રસિદ્ધ વ્યાકરણજ્ઞાતા પંઠ કાકલ કાયસ્થે પાણિનીય તેમજ શાકટાયન વ્યાકરણનાં ટાપટીપ સૂત્રથી નિર્ણય આપ્યો કે, કોટાકોટિ, કોટીકોટિ અને કોટિકોટિ એ ત્રણે શબ્દો વ્યાકરણસિદ્ધ અને શુદ્ધ છે.

વાદી કુમુદચંદ્રે પોતાનો પરાજય અનુભવ્યો એટલે હવે મંત્ર-તંત્રનું શરણ લીધું, પણ તેમાંયે તેમને કોરી નિષ્ફળતા જ મળી. બસ, આઠ કુમુદચંદ્રને કહેવું પડ્યું, ‘દેવાચાર્ય’ મહાન છે, તેઓ મહાવાદી છે.’

સલામાં તરત જ ગર્જાવ થયો કે, ‘આઠ વાદી દેવસૂરિનો વિજય થયો છે.’

રાજવીએ તેમને વાદીન્દ્રનું બિરુદ આપ્યું અને વિજયપત્ર લખી આપ્યો.

આચાર્યશ્રીએ રાજવીને જણાવ્યું કે, ‘આ શાસ્ત્રીય વાદ છે. તેથી હું આશા રાખું છું કે, હારનારનો કોઈએ તિરસ્કાર કરવો જોઈએ નહીં.’

રાજાએ તેમની આ વિવેકી માગણીને કબૂલ રાખી.

આઠ કુમુદચંદ્ર રાજસલાના પાછલા દરવાજેથી ચાલ્યા ગયા.^૧

૧. આઠ કુમુદચંદ્ર વિક્રમની બારમી સદીના સમય દિગંબર આચાર્ય હતા. તેમણે દિગંબર સંપ્રદાય અનેક વિદ્યા શિષ્યો આપ્યા હતા. દિગંબરઆચાર્ય કુંદકુંદાચાર્યના ‘પ્રત્યનસાર’ની તાત્પર્યવૃત્તિ રચનાર આઠ જયસેન પણ તેમના જ વિદ્યાર્થી હતા તે પોતાની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે કે—

“જ્ઞાનતમસા નિપ્તો માર્ગઃ રત્નપ્રયામકઃ ।

તત્પ્રસાદસમર્પાય નમોઽસ્તુ કુમુદેન્દવે ॥૧॥”

આજે પાટણમાંથી જ નહીં પણ ગુજરાતભરમાંથી દિગંબરોનો પગ સદાને માટે ઊખડી ગયો.

યદિ નામ કુમુદચન્દ્રં નાજેપ્યદ દેવસૂરિરિહિમરુચિઃ ।

કટિપરિધાનમધાસ્યત્ કતમઃ ચૈતામ્બરો જગતિ ? ॥

—સૂર્ય જેવા તેજસ્વી આં દેવસૂરિએ કુમુદચન્દ્ર ઉપર વિજય ન મેળવ્યો હોત તો જગતમાં કયો જ્વેતાંબર કટીપરિધાન કરત ? અર્થાત્ બધાને દિગંબર બનવું પડત. (મલાવકચરિત્ર)

જૈનોએ વાજતેગાજતે વિજયોત્સવ મનાવ્યો. રાજા સિદ્ધરાજ એક ગુજરાતી પંડિતના વિજયમાં ગુજરાતનો વિજય માનતો હતો, એવા આનંદનું એને ગૌરવ હતું. તેથી તે આં દેવસૂરિના હાથનો ટેકો ઝીલીને તેમની સાથે ચાલતો હતો. શેઠ થાહડે આ વિજયની ખુશીમાં ભાટ-ચારણ અને માંગણોને ત્રણ લાખ રૂપિયાનું દાન કર્યું. સૌ રાજસભામાંથી વાજતેગાજતે નીકળીને શેઠ થાહડના દેરાસરમાં ભંડ મહાવીરનાં દર્શન કરી આચાર્યશ્રીને ઉપાશ્રયે લઈ ગયા.

રાજાએ આ વિજયના ઉપલક્ષમાં આચાર્યશ્રીને છાલા વગેરે ૧૨ ગામ તથા એક લાખ દ્રવ્ય આપ્યું પણ આચાર્યશ્રી નિઃસ્પૃહ સાધુ હતા. તેમણે એ દાન સ્વીકાર્યું નહીં.

વાદીન્દ્ર દેવસૂરિ તુષ્ટિદાન લેતા નથી એ બાબી રાજાએ એ રકમમાંથી પાટણમાં ભવ્ય જિનાલય બધાવ્યું, તથા ભંડ મહાલ-દેવની ૮૫ આંગળ ઊંચી પિત્તલની ભવ્ય પ્રતિમા ભરાવી અને સં ૧૧૮૩ના વૈશાખ સુદિ ૧૨ના દિવસે ચારે કુલના આચાર્યોને મેળવી આં દેવસૂરિના હાથે તે દેરાસરમાં તેની અંજનરાલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ સ્થાન ‘રાજવિહાર’ નામથી ખ્યાતિ પામ્યું.

આ વિજયના ઉપલક્ષમાં રાજા સિદ્ધરાજની પ્રેરણાથી મંત્રી આલિંગે સિદ્ધપુરમાં ચતુર્મુખ જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો.

આં વાદિદેવસૂરિએ સં ૧૧૭૫માં ધોળકામાં ઉદાવસહીની, સં ૧૧૭૯માં પાટણમાં શેઠ થાહડના જિનચૈત્યની અને સં ૧૧૮૩માં પાટણના રાજવિહારની પ્રતિષ્ઠા કરી. સં ૧૧૯૮માં સિદ્ધપુરમાં રૂદ્ર

મહાલયના વ્યવસ્થાપક મંત્રી આલિંગના ચતુર્મુખપ્રાસાદ નામના રાજવિહારની પ્રતિષ્ઠા કરી.

એક વાર આરાસણના મહંત ગોગાનો પુત્ર પાસિલ શ્રેણી અહીંના રાજવિહારનું શ્રૂણ સૂક્ષ્મતાથી નિરીક્ષણ કરીને એ મંદિરને માપવા લાગ્યો. ત્યારે ત્યાં દર્શન માટે આવેલી ઠં છાડાની પુત્રી હાંમીએ મરકરી કરી કે, ‘લાઈ! માપ લો છો તો શું તમારે કોઈ દેરાસર બંધાવવું છે ?’

પાસિલે હાજર જવાળ આપ્યો કે, ‘બેન! તારા મોંમાં સાકર. તું એ પ્રતિષ્ઠા-ઉત્સવમાં જરૂર આવજો. બોલ, આવીશ ને ?’ હાંમીએ તેની માગણી સ્વીકારી.

આ તરફ પાસિલે આરાસણમાં જઈને દેવીનો સાધના કરી ધન મેળવ્યું. ૪૫ હજાર સોનામહોર ખરચીને ભંત નેમિનાથનું ભવ્ય દેરાસર આરાસણમાં બંધાવ્યું. હાંમીએ ૯ લાખ ખરચ કરીને તેમાં મેઘનાદ નામે રંગમંડપ બંધાવ્યો. આં દેવસૂરિએ સં ૧૧૯૩ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ને શુક્રવારે તેની પ્રતિષ્ઠા કરી. કોઈ કોઈ સ્થાને સં ૧૨૨૬ માં પ્રતિષ્ઠા કર્યાનું લખ્યું છે.

આચાર્યશ્રીએ શાકંભરી તરફ વિહાર કર્યો ત્યારે મેડતામાં ચતુર્મુલ વીતાવ્યું. ફલોદિમાં માસકલ્પ કર્યો. એ અરસામાં ફલોદિમાં ભંત પાર્શ્વનાથની ચમત્કારી પ્રતિમા પ્રગટ થઈ. આચાર્યશ્રીએ પોતાના શિષ્ય પંત ધામગણિ તથા પંત સુમતિગણિને વાસક્ષેપ આપી મોકલ્યા અને સં ૧૧૯૯ના ફાગણ સુદિ ૧૦ને શુક્રવારે તે મૂર્તિનો પ્રવેશ કરાવ્યો. આં જિનચંદ્રને મોકલી સં ૧૨૦૪ના મહા સુદિ ૧૩ ને શુક્રવારે પ્રતિમાજી, દેરાસર અને કળશ-ધ્વજ-દંડ વગેરેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એટલે ફલોદિ પાર્શ્વનાથનું તીર્થ આં દેવસૂરિ-પ્રતિષ્ઠિત મનાય છે. અજમેર, નાગોરના જૈનો અને જાંબડા અહીંના ગોઠી બન્યા હતા.

(—પુરાતનપ્રબંધસંગ્રહ)

એક વાર આચાર્યશ્રી ચિર્યલવાટકના જંગલમાં જતા હતા

ત્યારે તેમની આમે એક સિંહ દોડતો આવીને જિલો રહ્યો તેમણે આડી રેખા ખેંચીને તેને રોકી રાખ્યો આ જગલમા બાલ તથા વૃદ્ધ મુનિઓને ભૂખનો પરિવહ જિલો થયો આચાર્યશ્રીએ મનમા વિચાર કર્યો એટલામા તો એક સાર્થવાહ એ માર્ગે થઈને નીકળ્યો તેણે આહ્વાન પાણીથી મુનિભક્તિનો લાલ લીધો સમય જતા અહીં ભોરોલ તીર્થ થયું ?

ધર્મપ્રચાર—તેમના ઉપદેશથી મહામાત્ય સાતૂએ પોતાના નવા ઘરની પોષાળ બનાવી ૩૫ હજાર ઘરો એટલે સાડા ત્રણ લાખ મનુષ્યોએ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો એ જ ગીતે જોરગતા મત્રી નાહડ, મત્રી સાલિંગ વગેરેએ પણ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યાનું મનાય છે ?

અથો—આચાર્યશ્રીએ ‘પ્રમાણુનયતત્વાલોકાલકાર’ પગિચ્છેદ ૮, મૂલસૂત્ર ૩૭૪, તેના ઉપર મોટી ટીકા ‘સ્થાદ્વાદરત્નાકર’ અં ૮૪૦૦૦ બનાવી છે ‘મુલિચ દ્રસૂરિશુભ્યુર્ધ’ અં ૪૨ (૪૧), શુરુવિરહવિલાપ, દ્વાદશમ્રતત્ત્વ૩૫, કુરુકુલવાદેવીન્તુતિ, પાર્શ્વ ધર છેદ્રસ્તુતિ, કલિકુલપાર્શ્વનાથયત્રન્તવન સ્લો ૧૦, છવાછવા ભિગમ-લઘુવૃત્તિ, ચતિદિનચર્યા, ઉપધાનસ્વ૩૫, પ્રભાતસ્મરણ, ઉપદેશ કુલક, સમારોદ્ધિઅ મનોન્યકુલક’ વગેરે અથો રચ્યા છે સં ૧૧૭૪મા નાગોરમા, પાનણમા પોતાના ગુરુદેવને ‘ઉવએસપદ ટીકા’ રચવામા સહાય કરી હતી

તેઓ આં ભદ્રેશ્વરસૂરિને પોતાનો ગચ્છ ભજાવી સં ૧૨૨૬ના શ્રાવણ વદિ ૭ને ગુરુવારે ૮૩ વર્ષનાં વયમા સમાધિપૂર્વક

૧ ‘ભોરે તતોથ’ માં જૂઓ પ્રાં ૩૬ પૃં ૨૩૧

૨ ૧૭ આં ૧૬૬૨ ૩૭ આં દેવ, કે ૪૧ અં ૫ દિદેવસૂરિના ઉપદેશથી નાહડ વગેરે જૈન યથાનુ મનાય છે એવું લખણ મળે છે કે, આં વાદિદેવમુગિ તેમની વૃદ્ધાવસ્થામાં સં ૧૨૦૫માં કે ૮મા ચોમાસુ કરતા પધાર્યા ત્યારે અહીં મત્રી નાહડ, મત્રી સલિંગ વગેરે આચાર્યશ્રીનો ઉપદેશ સાંભળી જૈન યથા તેઓએ ૭૨ જિનવિકારો બના મા મં સાધિમે પ્રતિષ્ઠા કરી હતી કે, જિનપૂજ કર્યા વિના મુખમાં અનાજનો દણો પણ નાખવો નહીં

કાળ કરી સ્વર્ગે ગયા. (—પ્રભાવકચરિત, પ્રબંધ ચિંતામણિ, ઉપ-
દેશતરંગિણી, પટ્ટાવટીઓ, શિલાલેખો,
આં ૪૨ શ્રીજયશેખરનું વાદીન્દ્રદેવસૂરિ
મહાકાવ્ય, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં ૫૬)

પ્રશંસા—

જૈન લેખકો વાદિદેવસૂરિએ મેળવેલા વાદવિજયને ભારે ગૌરવ-
થી લલકારે છે. એ વિશે કેટલાંક પ્રમાણો આ છે—

૧. જેમણે દિગંબર વાદીને હિતવાણીથી શમમાર્ગમાં સ્થાપન કર્યા
અને રાજના નિગ્રહથી બચાવ્યો, તેમજ જેઓ સૌને સન્મતિ
આપે છે તે દેવસૂરિ સદા આનંદ આપે.

(—તટકાકીન રાજવૈતાલિકનું કવિત, પ્રભાવકચરિત)

૨. यदि नाम कुमुदचन्द्रं नाजेयद् देवसूरिरहिमरुचिः ।

कटिपरिधानमघास्यत् कतमः श्रेताम्बरो जगति ? ॥

(—આં હેમચંદ્રસૂરિની ઉક્તિ, પ્રભાવકચરિત,

પ્રબંધચિંતામણિ, રાજગચ્છપટ્ટાવટી, પૃ ૬૩)

૩. आस्थाने जयसिंहदेवनृपतेर्येनास्तदिग्वाससा ।

खनिर्वागसमर्थनेन विजयस्तम्भः समुत्तम्भितः ॥૩॥

(—આં રત્નપ્રભસૂરિની ઉપદેશમાલાટીકા-પ્રશસ્તિ)

पायं पायं प्रवचनसुधा पीयते या प्रकारं

स्वैरं स्वैरं वहति कृतिनां कीर्तिवल्लीवनेषु ।

दोग्ध्री कामान् नवनवरसैः सा भृशं ग्रीणयन्ती

मादृग् वस्तान् जयति जगति श्रीगवी देवसूरः ॥૩॥

(—આં રત્નપ્રભસૂરિની ઉપદેશમાલાની દોષદ્રીવૃત્તિ-મંગલાચરણ)

૪. દિગંબર આચાર્યે દીર્ઘચી ગોહડી ઓહીને નમ્રતાનો ભંગ
કર્યો અને આં દેવસૂરિએ તો તે ગોહડીને ફાડી નાખી, તેને
ફરી નિર્મન થ બનાવ્યો. (—આં ઉદયપ્રભસૂરિ, પ્રબંધચિંતામણિ)

૫. નગ્નો યત્ પ્રતિધર્માત્ કર્તિયોગપટ ત્યજન્ ।

હિયેવાઙ્યાજિ ભારત્યા દેવમૂર્તિમુદેઙ્સ્તુ વ. ॥

ય. શ્વેતામ્બરશાસનસ્ય વિજિતે નાને પ્રતિષ્ઠા ગુરુ ।

તદેવાદ ગુરુતોઙ્યમેયમહિમા શ્રીદેવસૂરિપ્રમુ ॥

(—આં મેરુતુંગસૂરિકૃત પ્રબંધચિંતામણિ)

૬. વલ્લપ્રતિષ્ઠાચાર્યાય નમ શ્રીદેવમૂરયે ।

યત્પ્રસાદમિવાત્યાન્તે સુખપ્રશ્નેષુ સાધવ ॥

—વશ્વની પ્રતિષ્ઠા કરનારા આં દેવસૂરિને નમસ્કાર હો. ગુરુ-
વંદનમાં ‘સ્વામી ગાતા છેજી’ એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મુનિવરે ‘દેવ-
શુરુપ્રસાદાત્’ એમ કહે છે, તે તેમની કૃપાનુ પ્રતીક છે.

(—રાજગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિકૃત સં ૦ ૧૩૨૪નો
સમરાદિત્યસ ક્ષેપ, પ્રબંધચિંતામણિ)

૭. અતિષ્ઠિપદ નિર્વૃત્તિમક્ષનાજનં વિજિત્ય યોદિક્ષપટમાગમોક્તિભિ ।

વિવાદવિધાવિદુર યદા યદા જયન્તિ તેઙ્મી પ્રમુદેવસૂરય ॥

શ્વેતામ્બરાગામપિ યૈશ્વ દર્ગને સ્થિા કૃતં ગૂર્જરમૂર્તિમણ્ડલે ।

ચલાચલ દિક્ષપટવાદવાત્યયા મનોમુદે તે મમ દેવમૂરય ॥

(સં ૧૪૧૦ વાદિદેવસૂરિ સંતાનીય આં
મુનિભદ્રકૃત શાંતિનાથમહાકાવ્ય પ્રશસ્તિ)

૮. પહિરત કો મુનિ વલ્લ તમુ જહ્નુ સુગુરુ ન હોત ।

(—મુનિ ભાલની બૃહદ્ગચ્છ શુર્વાવલી)

૯. વિદ્વાન્ કવિ યશશ્ચન્દ્રે આ વિજ્યને અનુલક્ષાને મુદ્રિતકુમુદચન્દ્ર
નામક નાટકની રચના કરેલી છે.

૫૮૫૨૫૨—

આં વાદિદેવસૂરિએ પોતાની પાટે આં ભદ્રેશ્વરસૂરિને સ્થાપન
કર્યા. બીજા ઘણા શિષ્યો અને પ્રશિષ્યોને આચાર્યપદવી આપી.
તેમનાથી વડગચ્છ, દેવાચાર્યસંતાનીય, નાગોરી, નાગોરીતપા, સત્ય

પુરીય, ભિન્નમાલ, છરાવલા, રામસેન વગેરે શાખાઓ નીકળી. અને અનેક પટ્ટપરંપરા આપી તે આ પ્રમાણે છે—

૧. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ—સ્વં સં ૧૨૨૬.

૪૨. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ—તેઓ વાદિદેવસૂરિના મુખ્ય પટ્ટધર હતા. સ્વભાવે શાંત હતા. આં મુનિચંદ્રસૂરિએ રચેલા ‘સાવયવયસંલેલો’ ના આધારે આં વાદિદેવે શ્રાવકોને વ્રત ઉચ્ચશબ્દો અને આં ભદ્રેશ્વરે તેના આધારે ‘સાવયવયપરિગ્રહપરિમાણ’ (ગાં : ૬૪) અથવા સં ૧૧૮૬ ના આસો મુદિ ને સોમવારના રોજ પાટણમાં રચ્યો. તેમણે ‘સ્વાદ્વાદરત્નાકર’ના નિર્માણમાં પોતાના ગુરુદેવને પૂરી સહાયતા કરી, એ માટે આં દેવસૂરિ પોતે જ આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ અને આં રત્નપ્રભસૂરિનો પરિચય આ પ્રકારે આપે છે—

किं दुष्करं भवतु तत्र मम प्रयत्ने

यत्राभिनिर्मलमिति. सतताभिमुख्य ।

भद्रेश्वरः प्रवरमूक्तमुधाप्रवाहो

रत्नप्रभः स भजते सहकारिभावम् ॥

તેમણે આરામણ વગેરે સ્થાનોમાં જિનપ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી આં રત્નપ્રભસૂરિએ રચેલી ‘ઉપદેશમાલાની દોષદૂરી વૃત્તિ’નું તેમણે સં ૧૨૩૮ માં મંથોધન કર્યું હતું

૪૩. આં વિજયચંદ્રસૂરિ, આં પરમાનંદસૂરિ—

આં વિજયેન્દ્રસૂરિ આં વાદિદેવસૂરિના ગિધ્ય હતા. તેઓ મોટા વાદી હતા. આં પરમાનંદસૂરિએ ‘કાવ્યપ્રકાશ’ પર ખંડન મંડના ત્મક ટિપ્પણ રચ્યું છે.

૪૪. આં માણેકચંદ્રસૂરિ—તેમનાં (૧) આં માણભદ્રસૂરિ અને (૨) આં માનતુંગસૂરિ એવાં નાઓ પણ મળે છે. તેઓ આં વિજયચંદ્રસૂરિના ગિધ્ય હતા. અર્થ વાદી હતા. તેમણે ‘કલાપદ્ધિ ચરિય’ રચ્યું છે. તેઓ આં મુનિચંદ્રસૂરિને સૈદ્ધાંતિક તરીકે

ઓળખાવે છે. આં અનિતપ્રભસૂરિએ સંં ૧૩૮૪માં રચેલા 'શાંતિ-
નાથચરિત્ર'માં તેમનું નામ આપેલું છે. તેમના ત્રણ શિષ્યો સુપ્રસિદ્ધ
હતા. (૧) આં હરિભદ્રસૂરિ, (૨) ગુણભદ્રસૂરિ અને (૩) પંં
વિદ્યાકર ગણિ.

આં માણેકચંદ્રને ઉપાં વિમલચંદ્ર ગણિ નામે શિષ્ય હતા.

૪૫. આં હરિભદ્રસૂરિ—પંં વિદ્યાકર ગણિએ સંં ૧૩૬૮
માં 'સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન'ની વૃત્તિની દીપિકાનો ઉદ્ધાર કર્યો,
તેમાં તેઓ જણાવે છે કે, મારા વડિલ ગુરુભાઈ તથા વિદ્યાગુરુ
આં હરિભદ્રસૂરિની કૃપાથી હું દીપિકાનો ઉદ્ધાર કરી શક્યો છું.

૪૬. આં ધર્મચંદ્રસૂરિ—તેમની પ્રેરણાથી પંં રત્નદેવ
ગણિએ સંં ૧૩૬૩ માં શ્વેતાંબર પંં જયવલ્લભના પ્રાકૃત 'વિજ્ઞા-
લગ્ન'ની દીકા રચી છે.

૪૭. આં વિનયચંદ્રસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શ્રીસંઘે સંં
૧૪૪૩ના કાર્તિક વદિ ૧૪ ને શુક્રવારે ચૌહાણ વનવીરદેવના રાજ-
કાળમાં નાડભાઈ તીર્થના ઉજ્જયંતાવતાર તીર્થ જાદવાળના દેરા-
સરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો. (—પ્રકં ૩૪, પૃં ૬૦૫)

૨. વડગચ્છ પદ્માવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ.

૪૩. આં વિજયચંદ્રસૂરિ.

૪૪. આં માણેકચંદ્રસૂરિ.

૪૫ આં ગુણભદ્રસૂરિ—તેઓ આં માણેકચંદ્રના શિષ્ય
હતા. તેઓ મહાન્ કવિ હતા. મહમ્મુદ બાદશાહે (ઇં સં
૧૩૨૬ થી ૧૩૫૧) તેમના એક શ્લોકની રચનાથી ખુશ થઈ તેમના
ચરણે દશ હજાર સોનામહોરોની થેલી ધરી હતી, પણ આચાર્યશ્રીએ
તે લીધી નહીં. તેમણે બાદશાહની પાસે શુદ્ધ માર્ગની સ્થાપના કરી
શુદ્ધ મુનિમાર્ગ બતાવ્યો હતો. તેઓ વ્યાકરણ, છંદ, સાહિત્ય-
અલંકાર, નાટક અને ન્યાય વગેરે શાસ્ત્રોના તલસ્પર્શી વિદ્વાન હતા.

૪૬. આં મુનિભદ્રસૂરિ—તેમને બાદશાહ પીરોજશાહ બહુ

માનતો હતો. તેમણે આં મુનિદેવસૂરિએ સં ૧૩૨૨ માં રચેલા સંક્ષિપ્ત 'શાંતિનાથચરિત્રમહાકાવ્ય' ને જોઈને પોતાના હજારો કર્મોના વિનાશ માટે સં ૧૪૧૦ માં 'શાંતિનાથમહાકાવ્ય' (અં ૬૨૭૨) રચ્યું છે.

તેઓ આ કાવ્યમાં આસ સૂચના કરે છે કે, જેમ જૈનાચાર્યો હાલ પોતાના શિષ્યોને મિથ્યાત્વથી ભરેલાં પાંચ કાવ્યો લખાવે છે તેમ તેઓ નવા સાધુઓને સમ્યક્ત્વમાં સ્થિર કરવા માટે તથા શબ્દજ્ઞાનને ખીલવવા આ મહાકાવ્ય જરૂર લખાવે. આ કાવ્યનું મહાધારગમ્ધના આં રાજશેખરસૂરિએ સંશોધન કર્યું હતું.

(-શાંતિનાથચરિત્રમહાકાવ્ય-પ્રશસ્તિ, શ્લો ૧ થી ૧૭)

ખાદશાહ દિરોજશાહની(ઇ ૦ સં ૧૩૫૨ થી ૧૩૮૮)ની સલામાં આ આચાર્યશ્રીની સારી પ્રતિષ્ઠા હતી.

૩. વડગમ્ધ પદ્યાવલી

૪૧. આં વાહિદેવસૂરિ.

૪૨. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તે આં વાહિદેવસૂરિના વિદ્વાન પદ્ધર શિષ્ય હતા. મિત્ર મુનિઓ તેમને રત્નાકરના નામથી સંબોધતા. તેમણે સં ૧૧૮૧ માં થયેલા આં કુસુદયંદ્ર સાથેના શાસ્ત્રાર્થ-માં પ્રશ્નચક્રવાલમાં વાદી કુસુદયંદ્રને ક્ષત્રે અને પોતાને દેવ બનાવી તેમની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરી હતી. શુરુદેવ પણ 'સ્વાદ્યાદરત્નાકર'માં આં ભદ્રેશ્વરની જેમ જ આં રત્નપ્રભને પણ અપૂર્વ સહાયક બતાવે છે.

(જૂઓ, શ્લો ૫૦)

આં વાહિદેવસૂરિના લાઈ વિજયે દીક્ષા લઈ આં વિજયસેન-સૂરિ નામથી જ્યાતિ મેળવી હતી. તેમની પ્રેરણાથી આં રત્નપ્રભ-સૂરિએ ધર્મદાસગણિની 'ઉપદેશમાલા' ઉપર દોઢદ્વી (અં ૧૧૧૫૦) નામની વૃત્તિ સં ૧૨૩૬ (૧૨૩૮)માં લક્ષ્યના અધ્યાવબોધ તીર્થ—

૧. વાહિદેવસૂરિ મંતાનીય આં મદનચંદ્રસૂરિના દિષ્ય આં મુનિદેવે મં ૧૩૨૨ માં પ્રૌઢ મંદુ ૧ બાબમાં સંક્ષિપ્ત 'શાંતિનાથચરિત્ર' રચ્યું હતું.

(-પ્રકં ૪૧, સાતમી વડગમ્ધ પદ્યાવલી)

મહાવીર મંદિરમાં રચી હતી. તેમાં અપભ્રંશમાં રચેલા સંદર્ભો પણ છે. દોઘટ્ટી એટલે જે હાટવાળા ચોકના સ્થાનમાં કે તેમની પ્રેરણાથી બનાવેલી અથવા જે ભાષામાં બનાવેલી. હટ્ટી શબ્દનો અર્થ હટો-હાટ એવો થાય છે. આ દોઘટ્ટી વૃત્તિનું આં ભદ્રેશ્વરસૂરિએ સંશોધન, કર્યું છે.

તેમણે ‘પ્રમાણનયતત્વાલોક’ની લઘુવૃત્તિ ‘રત્નાકરાવતારિકા’ (અં ૫૦૦૦) રચી છે. તેમાં શબ્દોની રમકઝમક અને પ્રતિભાનો પરિચય મળે છે. ચક્ષુબ્યંજનાવશ્રદ્ધ (ચક્ષુપ્રાપ્યકારિતા)નો વાદ સો વૃત્તોમાં બનાવીને પોતાના કવિત્વનો ખ્યાલ આપ્યો છે અને શિવ-સિદ્ધિવિધ્વંસ એટલે જગત્ કર્તૃત્વનિરાસવાદ માત્ર ૧૩ વર્ણો તે— ‘ત થ દ ધ ન પ વ મ મ ય ર લ વ’ અને ‘તિ તે સિ ટા તસ્’ એ પ્રત્યયોવાળા પ્રયોગોમાં ગૂંથીને અદ્ભુત વૈચાકરણ્ય અને કવિત્વનો પરિચય કરાવ્યો છે. એ સિવાય તેમણે નેમિનાહચરિયં, મતપરીક્ષા પંચાશત્ (અં ૫૦૦૦), અંતરંગસંધિ (અપભ્રંશ ભાષામાં ૬ કડવકોમાં), અપભ્રંશ કુલકો’ સં ૧૨૩૨ માં રચેલાં મળે છે.

૪. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં ગુણુચંદ્રસૂરિ—તેમણે સટીક ‘હેમવિભ્રમ’ વ્યાકરણ વિષયક નાનો ગ્રંથ રચ્યો છે. વળી કવિચકવર્તી પદ્ધર્શનજ્ઞાતા અને શબ્દાનુશાસનના પારગામી પં ૦ કાકલના ઉપદેશથી પં ૦ પુંડરીકે રચેલી ‘તત્ત્વપ્રકાશિકાની વૃત્તિ’ રચી હતી. (હેમસમીક્ષા, પૃ ૦ ૪૮)

૫. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં પૂર્ણભદ્રસૂરિ—આ આચાર્યશ્રીએ કે રાજગચ્છના આં ચંદ્રસૂરિના શિષ્ય પૂર્ણભદ્રે સં ૦ ૧૨૫૪ ના ફાગણ વદિ ૩ ના

૧. (૧) વડગચ્છના આં વાદિદેવસૂરિના શિષ્ય આં પૂર્ણભદ્ર સં ૦ ૧૨૫૪, મં ૦ ૧૨૮૫.

રોજ પાટણમાં મંત્રી સોમની^૧ વિનતિથી રાજનીતિના વિવેચન માટે ‘પંચતંત્ર’નો પાઠોદ્ધાર કર્યો હતો. (—ગ્રો ૦ ભોગીલાલ જ ૦ સાંડેસરાના

ગુજરાતી પંચતંત્રની પ્રસ્તાવના)

૪૩. આ ૦ પદ્મદેવસૂરિ, આ ૦ બ્રહ્મદેવસૂરિ—તેમનું ખીણું નામ આ ૦ પદ્મચંદ્ર પણ મળે છે. આ ૦ પદ્મદેવસૂરિ આ ૦ વાહિદેવ-સૂરિના શિષ્ય હતા પરંતુ આ ૦ પૂર્ણભદ્રે તેમને આચાર્યપદવી આપીને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા હતા. તેમણે સં ૦ ૧૨૧૫ ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ને મંગળવારે ભ ૦ શાંતિનાથની પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરી ત્યારે તેઓ પાણિનીય પં ૦ પદ્મચંદ્ર ગણિ નામથી ઓળખાતા હતા અને સં ૦ ૧૨૮૮, સં ૦ ૧૨૯૩, સં ૦ ૧૨૯૬ માં અંજનશલાકા તેમજ પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી તેમાં આ ૦ પદ્મદેવ તરીકેની ખ્યાતિ મેળવી ચૂક્યા હતા. તેમણે કવિ આસડે રચેલી ‘ઉપદેશકંદલી’ વગેરે ગ્રંથોનું સંશોધન કર્યું હતું.

(—પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા ૦ ૨, લેખાંક : ૩૬૪, ૩૬૫, અર્જુનદાસ પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૨૩૧, ૫૨૪, ૧૨૫, પ્રકં ૪૩, પૃ ૦....)

આ ૦ બ્રહ્મદેવે સં ૦ ૧૩૦૭ ના જેઠ વદિ ૫ ના રોજ આખૂ તીર્થમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(—અર્જુનદાસ પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૩૩૩)

૪૪. આ ૦ માણિકચંદ્રસૂરિ—તેમનાં આ ૦ માનદેવ, આ ૦ માણિકદેવ, આ ૦ માણિકચંદ્ર, આ ૦ માણિકશેખર વગેરે નામે મળે છે. અમદાવાદના ઝવેરીવાડમાં આવેલા ભ ૦ સંભવનાથના જિનાલયમાં ભ ૦

(૨) રાજગચ્છના આ ૦ ચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આ ૦ પૂજ્યજ્ઞ મં ૦ ૧૨૩૯.

(—પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૨૬)

(૩) ખરતરમચ્છના આ ૦ જિનપતિસુદિ (મં ૦ ૧૨૨૩ થી મં ૦ ૧૦૭૮)ના શિષ્ય પૂર્ણભદ્ર, તેમની તથા પં ૦ સુમતિ ગણિની નાની દીકરા મં ૦ ૧૨૬૦ના જેઠ સુદિ ૬ ના રોજ થઈ હતી. (—પ્રકં ૪૦, પૃ ૦ ૪૫૮)

૧. મંત્રી સોમ માટે જુઓ, પ્રકં ૩૮, પૃ ૦ ૩૫૫

મહાવીરસ્વામીની ધાતુપ્રતિમા ઉપર તેમનો લેખ આ પ્રકારે મળે છે—

સં ૧૨૨૭ ફા ૦ સુ ૦ ૮ પહ્લીવાલ્લજ્ઞાતીય ઠ ૦ કુમારસિંઘ માર્યા-
કુમરદેવી સુત સામેત માર્યા સિંગારદેવી પિત્રોઃ પુણ્યાર્થ ઠ ૦ વિક્રમસિંહ ઠ ૦
લ્હણા ઠ ૦ સાંગાકેન શ્રીમહાવીરચિંત્ર કા ૦ પ્ર ૦ વડગચ્છેઝાશ્રીપદ્મચન્દ્રસૂરિ-
ગિયશ્રીમાણિક્યસૂરિભિઃ ॥

લેખનો સાર એ છે કે, આ ૦ માણિક્યદેવ તે આ ૦ વાહિદેવસૂરિના
સંતાનીય આ ૦ પદ્મચંદ્રના પટ્ટધર હતા.^૧

(—આ ૦ બુદ્ધિસાગરસૂરિસંકલિત ધાતુપ્રતિમા
લેખમંત્રહ, ભા ૦ ૨, લેખાંક : ૧૩૭)

એ જ લેખમંત્રહમાં લેખાંક : ૬૬૧ માં પણ તેમણે સં ૦ ૧૩૭૫
માં ભ ૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો ખોળે ઉલ્લેખ મળે છે.

આ ૦ માણિક્યદેવે નવમ ગલાંકે ‘ નલાયનચરિત્ર ’ સ્કંધ ૧૦,
સર્ગ : ૬૬, અં ૦ : ૪૦૫૦ રચ્યું છે. તેમાં તેમણે દરેક સ્કંધને અંતે
પોતાનો પરિચય આપ્યો છે. એ ઉપરથી તારવી શકાય છે કે—
આ ૦ માણિક્યદેવ વડગચ્છરૂપી આકાશમાં ચંદ્ર જેવા હતા. તેઓ
કવિઓમાં મુખ્ય હતા. કૌતુકરસિક, સુકવિ, સાહિત્યના મર્મજ્ઞ મહા-
કવિ હતા.

તેમણે ‘ નલાયન ’ રચ્યું તે પહેલાં ‘ યશોધરચરિત્ર ’ સર્ગ : ૧૪,

૧ જૈન પ્રતિમાત્મકો બધા પ્રકાશિત થવા શ્રીપૂરણચંદ્ર નાદરે લેખ-
મંત્રહ ભા ૦ ૧, ૨ ૩ પ્રાપ્તિન કર્યા છે તેમાં અગ્રગ્રામ્યહતા કારણે કેટલાં
એક જરૂરી લેખો પણ લેવાયા નથી આ ૦ હિમ્મતિના લેખો લેવાયા નથી.
ખાત લેખોમાં કંઈક શંકાઓ પણ રહે છે.

આ ૦ બુદ્ધિસાગરસૂરિએ ધાતુપ્રતિમાલેખમંત્રહના એ ભાગ પ્રગટ કરાવ્યા
છે તેમાં મોટે ભાગે નિશાળના શિક્ષકોને મહેનતે આપીને મંત્રહ કરાવ્યો
હશે. તેથી તેમાં અનેક અશુદ્ધિઓ અને રખેવનાઓ રહી જવા પામી છે.
ભારતભરનાં સમસ્ત દેશસરોની પાસાણ તેમજ ધાતુપ્રતિમાઓના લેખો લેવા-
વવાની શેઠ આશુંદજી કલ્યાણજીની પેઠી જેવી મંત્રચાએ વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ

‘મુનિમનોહર, અનુભવસારવિધિ અને પાંચ નાટક’ના અંથો રચ્યા છે.’

૬. વડગચ્છ પદ્માવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં જિનચંદ્રસૂરિ—તેમનું બીજું નામ આં જિન-લદ્રસૂરિ સંભવે છે. તેમણે શુરુદેવની આજ્ઞાથી સં ૧૨૦૪ ના માહિ મુદિ ૧૩ ને શુકવારે ફક્તોધિ પાશ્વનાથ તીર્થની સ્થાપના કરી હતી.

૪૩. આં મદનચંદ્રસૂરિ—તે શુભંકર પોરવાડના વંશના દાહડના મદન નામના પુત્ર હતા. (જૂઓ પ્રકૃ ૩૮, પૃ ૩૮૭) તેઓ આં વાદિદેવસૂરિના સંતાનીય હતા પણ કોના શિષ્ય તે સ્પષ્ટ જાણવા મળતું નથી મંત્રી તેજપાલનાં પત્ની મહં ૮ અતુપમાદેવીએ સં ૧૨૬૩ ના પોપ મુદિ ૧૩ ના દિવસે તેમને ‘ઓઘનિયુક્તિ’ની પ્રતિ વહોરાવી હતી. શુભંકર પોરવાડના વંશના દાહડના પુત્ર મદને દીક્ષા લીધી તે આં મદનચંદ્રસૂરિ થયા. (—પ્રકૃ ૩૮, પૃ ૩૫૯)

૪૪. આં મહેંદ્રસૂરિ—તેમના શિષ્ય આં મહેંદ્રસૂરિ તે ભણ્યમાં વિશેષ રહેતા હતા. મોટા જ્યોતિષી હતા અને રાજમાન્ય હતા. તેમણે ‘ચંત્રરાજગમ’ અધ્યાય ૫, શ્લોક : ૧૮૦ માં પંચાંગ-વિષયક જ્યોતિષનો અંથ રચ્યો છે. તેમના શિષ્ય આં મલ્લચંદ્ર-સૂરિએ તેના પર ટીકા રચી છે. મંગલાચરણમાં તેઓ જણાવે છે કે—

શ્રીસર્વજ્ઞપદામ્બુજં હૃદિ પરામૃદ્ય પ્રભાવપ્રદં.

શ્રીમન્તં મદનાચ્યસૂરિસુગુરં કલ્યાણરૂપદ્રુમમ્ ।

લોકાનાં હિતકામ્યયા પ્રકુરુતે ‘સદ્યન્તરાજાગમં’

નાનામેદયુતં ચમત્કૃતિપરં સૂરિર્મહેન્દ્રામિષઃ ॥૧॥

અંતે તેઓ કહે છે—

અમૂદ મુગુપેરે વેરે ગણકચક્રચૂડામગિ,

કૃતો વૃપતિસણ્ણુતો મદનસૂરિનામા ગુરુઃ ।

૧. નાટકો માટે જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૩૩ ટિપ્પણ

તદીયપદગાલિના વિરચિતે સુચન્ત્રાગમે,

મહેન્દ્રગુરુણો ધૃતાઽજનિ વિચારણા યન્ત્રજા ॥ અં ૦૫, શ્લો ૦૬૭ ॥

તેઓ ગુરુદેવની જેમ મોટા . જ્યોતિષી હતા. પિરોજશાહ બાદશાહ અને તેની રાજસલાના જ્યોતિષી પર આ આચાર્યનો પ્રભાવ હતો. તેઓના આગ્રહથી તેમણે આ ‘યન્ત્રરાજ’ નામક ગ્રંથ રચ્યો.

૪૫. આં મલયચંદ્રસૂરિ—તેમણે ગુરુએ રચેલા ‘યન્ત્રરાજ’ ઉપર સુગમટીકાની રચના કરી છે. તેમણે ટીકામાં શાકે ૧૨૯૨, સં ૦ ૧૪૨૭ થી સં ૦ ૧૪૩૫ ના વચલા ગાળાની કેટલીક પૂનમ, અમાસ અને નક્ષત્રોનું સ્પષ્ટ ગણિત આપ્યું છે. તેમજ સં ૦ ૧૪૨૭ થી સં ૦ ૧૪૯૪ મુધીનો નક્ષત્રનો કોઠો (કોષ્ટક) આપ્યો છે. આ ગ્રંથના અધ્યાય ૧ ના શ્લોક ૪૦ માં જણાવ્યું છે કે—‘મયં પ્રન્થઃ ગાકે ૧૨૯૨ વર્ષે નિષ્પન્નઃ ।’ આથી સ્પષ્ટ છે કે, આ ટીકાગ્રંથ સં ૦ ૧૪૨૭ માં બન્યો. આદિમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે—

“પ્રણમ્ય સર્વજપદારવિન્દં સૂરમહેન્દ્રસ્ય પદામ્બુજં ચ ।”

તનોતિ તદગુમ્ફિતયન્ત્રરાજપ્રન્થસ્ય ટીકા મલયેન્દુસૂરિઃ ॥”

અતે તેઓ લખે છે—

શ્રીપીરોજશક્રેન્દ્રસર્વગણકૈઃ પૃષ્ઠો મહેન્દ્રપ્રમુ-

ર્જાતઃ સૂરિવસ્તદાયચરણામ્મોજૈરુદ્ધયુતા ।

૧. (૧) આ સમયે કૃષ્ણવિગ્નગમાં પણ આં પ્રમત્તચંદ્રસૂરિની પાટે બાદશાહ મહમ્મદ પ્રથમના આં મહેન્દ્રસૂરિ થયા હતા.

, (જૂઓ, પ્રક ૦ ૩૩, પૃ ૫૨૦)

(૨) ચૈત્રવિગ્નમાં જગાદુરીશાખામાં મં ૦ ૧૫૨૨ માં ચંદસમીય ભં મનવચંદ્રસૂરિની પાટે જાં લક્ષ્મીસાગર ચંદસમીય થયા હતા.

(—ધાતુપ્રતિભાસેખ, ભા ૦ ૧, લે ૦ ૧૫)

(૩) વાલગ્નગના આં અમરચંદ્રસૂરિ (વેળીકૃષ્ણજી)ના શિષ્ય પં ૦ મહેન્દ્ર હતા. તેને પં ૦ મદનચંદ્ર (મં ૦ ૧૩૪૯) નામે શિષ્ય હતા. [—પ્રતિભાસેખ]

સૂરિશ્રીમલ્યેન્દુના વિરચિતેઽસ્મિન્ યન્ત્રરાજાગમે,

વ્યાસ્યાને પ્રવિચારણાદિકથનાધ્યાયોઽગમન્ પઞ્ચમઃ ॥

(—અં. ૫, શ્લોક ૬૭ ની ટીકા-પ્રશસ્તિ)

૭. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં જિનચંદ્રસૂરિ.

૪૩. આં મહનચંદ્રસૂરિ.

૪૪. આં મુનિદેવસૂરિ—તેમણે રાજગચ્છના આં પ્રધુમ્નસૂરિએ રચેલી ‘પ્રવ્રજ્યાવિધાન’ની વૃત્તિની પહેલી પ્રતિ લખી અને પોતે રચેલા ‘શાંતિનાથચરિત્ર’નું તેમની પાસે મંથોધન કરાવ્યું.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૪.)

પોરવાલ શાં શક્તિકુમારને આસાહી નામે પુત્ર હતો. તેમને શિવાદેવી નામે પત્ની તથા ૧ વોસિરિ, ૨ સાહલ, ૩ સાંગો અને ૪ પુણ્યસિંહ નામે પુત્રો થયા. વોસિરિ વગેરે ચાર લાઈઓએ પિતા આસાહીના કસ્યાણુ માટે ‘અષ્ટાપદ’ નામનું ચૈત્ય બનાવ્યું અને તેની આં મુનિદેવસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેમણે આચાર્યશ્રીને ‘શાંતિનાથચરિત્ર’ રચવાની વિનંતિ કરી.

(—શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રં નંં ૧૩૪, પૃં ૮૩)

પૂર્ણતલ્લગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિએ સંં ૧૧૯૦ માં ‘સંતિ નાહચરિય’ (અંં ૧૨૧૦૦) બનાવ્યું હતું. આં મુનિદેવે તેના આધારે સંં ૧૩૨૨ ના દ્વિગણુ સુદિ ૨ ને બુધવારે નવુ અને સંક્ષિપ્ત ‘શાંતિનાથચરિત્ર’ (અંં ૪૯૧) રચ્યું વડગચ્છના આં ગુણભદ્રસૂરિના પદ્મધર આં મુનિચંદ્રે મંં ૧૪૧૦ માં આ ‘શાંતિનાથચરિત્ર’ના આધારે કાવ્ય-સાહિત્યના લક્ષણો યુક્ત ‘શ્રીશાંતિનાથ મહાકાવ્ય’ (અંં ૬૨૭૨) રચ્યું છે.

(પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૨૦, પ્રકં ૪૧, વડગચ્છપટ્ટાવલી બીજી, પૃં)

આં મુનિદેવે સંં ૧૩૨૪ માં કૃષ્ણવિંગચ્છના આં જયસિંહસૂરિ ની ‘ધર્મોપદેશમાલા’ (ગાથા : ૬૮)નું વિવરણ (અંં ૬૫૦૦) રચ્યું.

૮. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં મહેન્દ્રસૂરિ—તેમણે ‘જીરાપદ્મીપાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ રચ્યું છે.

૪૩. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ—આશાવલમાં ચૈત્યવાસી ભટ્ટારકે પ્રતિષ્ઠિત કરેલો પ્રાચીન ‘ઉદયનવિહાર’ હતો, તેની પ્રતિમાઓ વંદનીય નથી એમ ખરતરગચ્છીય આં જિનપતિસૂરિ (સં ૧૨૨૩ થી ૧૨૭૮)એ જાહેર કર્યું ત્યારે આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ પોતાના પિતા શ્રેમં-કરના પ્રતિભોધ માટે તે વિચારોનું ખંડન કરતો ‘વાદસ્થલ’ નામે ગ્રંથ રચ્યો. આં જિનપતિસૂરિએ પોતાના ગચ્છના પ્રતિપાદન માટે ‘પ્રબોધવાદસ્થલ’ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે.

૪૪. આં માનદેવસૂરિ—તેમના માટે શિલાલેખોમાં પ્રદ્યુમ્ન-સૂરિપદ્મોદ્ધરણ એવું વિશેષણ મળે છે. એ સમયે ઘણા આં માનદેવ સૂરિ અને આં માણિકચચંદ્ર થયા હતા. તેમનાથી જુદા ઘડાવવા માટે ઉપર્યુક્ત વિશેષણ આપવામાં આવ્યું હોય એમ જણાય છે.

૪૫. આં જયાનંદસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૦૫ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને શનિવારે ગિરનાર તીર્થમાં ગૂજરાતના મહામાત્ય ઉદાયનના વંશજ પૌત્ર હંડનાયક સલક્ષણસિંહે ભરાવેલી ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

(—ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો ભાં ૩, લેખાંક : ૨૧૩)

૯. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં મહેશ્વરસૂરિ—તેમણે આં સુનિસુંદરસૂરિએ રચેલી ‘પદ્મિનિસિત્તરી’ની ‘સુખબોધિકા’ વૃત્તિ રચી; જેમાં પં ૦ વજ્રસેન ગણિએ મદદ કરી હતી. પં ૦ વજ્રસેનના શિષ્ય પં ૦ હરિશ્વરે ‘કર્પૂર-પ્રકરણ’ તેમજ ‘નેમિનાહચરિય’ ગ્રંથો રચ્યા છે.

૪૩. આં જયપ્રભસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૬૧ ના જેઠ સુદિ

૨ ને રવિવારે બ્રહ્મણ્યગચ્છમાં ભ૦ નેમિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

૪૪. આ૦ રામભદ્રસૂરિ—તેમણે ‘પ્રબુદ્ધરોહિણ્યનાટક’ અંક : ૬, તેમજ ‘કાલિકાચાર્ય-કથા’ રચ્યાં છે. જલોરના રાજા સમર સિંહ તથા ઉદયસિંહ (સં૦ ૧૨૩૬ થી સં૦ ૧૩૦૬)ના મંત્રી યશોવીર તથા અજયપાલે જલોરમાં સં૦ ૧૨૩૬ માં ભ૦ આદિનાથનું દેરાસર તથા રંગમંડપ બંધાવ્યા. તેના યાત્રોત્સવમાં ‘પ્રબુદ્ધરોહિણ્યનાટક’ ભજવાયું હતું.

૧૦. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આ૦ વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આ૦ વિમલચંદ્રસૂરિ.

સુનિ માલ લખે છે કે—

“વિમલચંદ્ર ઉવજ્જાઈ ભાઈ, તમુ પદ્ધિ પ્રકધી;
મતનીચંદ ઉવજ્જાયાપણૌ, તમુ પછે ન કીધી.”

આથી સમજાય છે કે, આ૦ વાદિદેવસૂરિના ભાઈ વિજયે દીક્ષા લીધી હતી. તે આ૦ વાદિદેવસૂરિના ઉપાધ્યાય હતા. સંલવ છે કે, આ૦ માનદેવસૂરિના પણ ઉપાધ્યાય હોય. તેઓ આચાર્ય થયા પછી આ૦ વિમલચંદ્રસૂરિ નામથી જાહેર થયા. તેમનું બીજું નામ આ૦ વિજયસેનસૂરિ પણ મળે છે. આ૦ વિમલચંદ્ર જ આ ગચ્છના પહેલવહેલા ઉપાધ્યાય હતા. એ પછી તે ગચ્છમાં ઉપાધ્યાય થયા નથી અને સાધ્વીઓમાં પ્રવર્તિની પણ થઈ નથી. સંલવ છે કે, તેમની માતા મહત્તરા કે પ્રવર્તિની હશે. તે પછી બીજી પ્રવર્તિની બની ન હોય.^૧

૧. ઇતિહાસ કહે છે કે, નીર્ધાર જનવાનના શાસનમાં સાધુઓ કરતાં સાધ્વીઓની સંખ્યા સમગ્ર જગત્તી હતી. મધ્યકાળમાં સાધ્વીઓની સંખ્યા સાધુઓ કરતાં ઓછી હતી. વિજયની વીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધથી સાધ્વીઓની સંખ્યા વધી છે. પણ મંદમાં તેઓ પ્રત્યેનું અદ્ય-સુગમ ન અને તેમને દાસન દિન માટે વિશેષરૂપે તૈયાર કરવાની જાવના વધી નથી. મંદર છે ૧, એકીસમી સદીમાં જાનના મજતરમાં ઓછોની સંખ્યા મોડી ગ્દેન જૈન સંપત્તિમાં સાધ્વીઓની સંખ્યા પણ વધે અને જને તંત્રમાં એ અને પસદો આવે.

સાધારણ વ્યવસ્થા એ હતી કે, મહત્તર અને પ્રવર્તિની આચાર્યની આજ્ઞામાં રહેતા અને સાધ્વીસમૂહ પ્રવર્તિનીની આજ્ઞામાં રહેતો. આવી ઉત્તમ વ્યવસ્થા હતી. વર્તમાનમાં સાધ્વીઓ પંન્યાસ કે સાધુઓની મીઠી આજ્ઞામાં રહે છે. આ વ્યવસ્થા ઉત્તમ ન ગણાય. સાધ્વીસંઘના અભ્યુદય માટે ફરીવાર એવી પ્રાચીન વ્યવસ્થા ચલાવવી જરૂરી છે.

૪૩. આં માનદેવસૂરિ—તેઓ આં વિમલચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમનું બીજું નામ આં માણિકચસૂરિ પણ હતું.

૪૪ આં ધર્મદેવસૂરિ—તેઓ આં માણિકચસૂરિના શિષ્ય હતા.

૪૫. આં વજ્રસેનસૂરિ—તેઓ આં ધર્મદેવના આજ્ઞાપાલક શિષ્ય હતા. આં વજ્રસેનસૂરિ આં ધર્મદેવના પટ્ટધર હતા અને આં વાહિદેવસૂરિસંતાનીય આં જયશેખરસૂરિની પાઠે પણ ૪૬. આં વજ્રસેનસૂરિ થયા હતા. આ રીતે એક જ નામના બે આં વજ્રસેન હોવાથી કેટલીક બાબતોમાં સત્ય તારવી શકાતું નથી. કોઈ કોઈ વિદ્વાન તો એક આં વજ્રસેનસૂરિને આં વાહિદેવસૂરિના જ પટ્ટશિષ્ય પણ માને છે. તો બંને આચાર્યોની બાબતમાં ઉપલબ્ધ થતાં પ્રમાણોના આધારે નિર્ણય કરવો જોઈએ. અમે મળેલા પ્રમાણોના આધારે પટ્ટાનુક્રમ આપ્યો છે.

આ આં વજ્રસેનસૂરિએ સં ૧૩૮૪ ના આસો સુદિ ૧ ને મોમવારે શ્રીમાલનગરમાં સાધ્વી શ્રીમતી મુંદરી, વિજયલક્ષ્મી, સાં પદ્મલક્ષ્મી અને સાં ચારિત્રલક્ષ્મીની વિનતિથી પોતાના શ્રેય માટે અને સમસ્ત આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, મુખ્ય સાધુઓના વાંચવા માટે 'શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર' લખ્યું હતું.

(—શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા ૨, પ્ર ૦ નં ૧૦૮, પૃ ૦ ૭૦)

૧૧. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાહિદેવસૂરિ.

૪૨. આં વિમલચંદ્રસૂરિ—તેઓ પ્રથમ ઉપાધ્યાય હતા. આચાર્ય થયા પછી તેમણે આ ગચ્છમાં ઉપાધ્યાયપદ અને સાધ્વીનું પ્રવર્તિનીપદ બંધ કર્યા હતાં.

૪૩. આઠ માનદેવસૂરિ.

૪૪. આઠ હરિભદ્રસૂરિ, આઠ સર્વદેવસૂરિ—આઠ સર્વ-
દેવને પાંચ ઉદયચંદ્ર (સં. ૧૩૬૦) નામે શિષ્ય હતા.

૪૫. આઠ પૂર્ણચંદ્રસૂરિ, આઠ હરિપ્રભસૂરિ—સં. ૧૩૩૧,
સં. ૧૩૪૬.

(—પ્રાચીન જૈનલેખચંદ્રિકા, ભા. ૨, લેખાંક : ૪૮૩, ૪૮૮, ૪૯૮)

૪૬. આઠ નેમિચંદ્રસૂરિ—તેઓ આઠ પૂર્ણભદ્રના શિષ્ય હતા.

૪૭. આઠ નયનચંદ્રસૂરિ—તેમણે સં. ૧૩૪૩ ના માહ મુદિ
૧૦ ને ગુરુવારે સૌરાષ્ટ્રના શિયાલખેટમાં ભ. નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા
કરી હતી.

૪૮. આઠ મુનિશેખરસૂરિ—તેઓ ત્યાગી હતા. યુગપ્રધાન હતા.
તેઓ જ્યારે ભટ્ટકગમાં હતા ત્યારે શત્રુજય ઉપર લાગેલી આગને
હોલવી દીધી હતી. તેમને મુનિનાયક (સં. ૧૪૧૭) નામે શિષ્ય હતા.

૪૯. આઠ તિલકસૂરિ, આઠ ધર્મતિલકસૂરિ—સં. ૧૩૬૪,
સં. ૧૪૩૬.

૫૦. આઠ ભદ્રેશ્વરસૂરિ.

૫૧. આઠ મુનીશ્વરસૂરિ—તેમનાથી આચાર્યશાખા અને
ભટ્ટારકશાખાઓ આવી.

આ સમયે સં. ૧૫૧૯ ના જેઠ મુદિ ૬ ના રાત્ર વડગચ્છના
આઠ ઉદયપ્રભે આબુ તીર્થમાં ભ. મુનિનાથ અને ભ. વિમલનાથની
પંચતીર્થની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

(—અર્જુન પ્રાચીન જૈનલેખચંદ્રિકા, લેખાંક : ૬૪૩)

આઠ ઉદયપ્રભસૂરિ વરમાણના રહેવાસી હતા.

૫૨. ભ. મહેન્દ્ર, આઠ રત્નાકર—ભ. મહેન્દ્રના પદ્મર. ભ.
કમલચંદ્રસૂરિ (સં. ૧૪૮૨માં) થયા.

(—અર્જુન પ્રાચીન જૈનલેખચંદ્રિકા, લેખાંક : ૬૨૦)

૫૩. ભ. મેરુપ્રભ, આઠ રાત્રરત્ન.

૫૪. ભ. મુનિદેવ, આઠ રત્નશેખર.

૫૫. ભં સુપુણ્યપ્રભ. આં સંયમરાજ—ભં પુણ્યપ્રભ-
સૂરિના શિષ્ય મુનિ વિજયદેવ (સં ૧૬૧૩) હતા.

(—અર્જુન પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેખાંક : ૩૮૯)

૫૬. ભં ભાવદેવ, આં ઉદયરાજ.

૫૭. ભં શીલદેવ, આં સુરેન્દ્ર—ભં શીલદેવ તે ભં
ભાવદેવસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે સં ૧૬૧૯માં મહિમાપુરમાં
સટીક ‘યતિજીતકલ્પ’ ‘શ્રાદ્ધજીતકલ્પ’ અને સં ૧૬૩૬માં ‘શ્રીવન્દા-
રુવૃત્તિ’ રચી છે. તેમજ તેમણે સં ૧૬૪૪ના વૈશાખ સુદિ પના રોજ
ઈંદુ-મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમાં બાદશાહ અકબર લાહોરમાં હતો ત્યારે સર-
સ્વતીપત્તન (સરસાવા)માં ‘વિનયધરચરિત્ર’ (અં ૨૨૮૫) રચ્યું છે.
તેમના સમયમાં મુનિ માલદેવે ‘બૃહદ્ગચ્છપદાવલી.’ (ભાષા : ૩૮)
‘જીરણ શેઠની દાનભાવનાસ્તવન’ રચ્યાં છે.^૧

મુનિ માલદેવ ગૃહસ્થાવસ્થામાં જ કવિ તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા
હતા. કવિવર ઋષભદાસે ‘કુમારપાલરાસ’માં તેમને મહાકવિની
કોટિમાં મૂક્યા છે.

૫૮. ભં માણિક્યદેવ, આં ગુણવંત.

૫૯. ભં દામોદર, આં દેવસૂરિ.

૬૦. ભં નરેન્દ્રદેવ—શ્રીસંઘે મળીને આ લઠારકને ઉપરની
બંને શાખા ઉપર સ્થાપ્યા. તેઓ વિદ્વાન હતા. વૈદ્યકમાં નિબળાત
હતા. તેમના પગલે પગલે ઋદ્ધિ હતી. પ્રાતઃસ્મરણીય હતા અને
યુગપ્રધાન સમા હતા. (—મુનિ માલની ‘બૃહદ્ગચ્છગુર્વાવલી’
જૈનસત્યપ્રકાશ ક્રમાંક : ૭૭)

૧૨. વાદિદેવસૂરિગચ્છ—વડગચ્છ પદ્માવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં જિનભદ્રસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શેઠ વાહડિ પોર-
વાડે પાદરામાં ઉંદરવસહી બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેમણે સં ૦

૧. શીલદેવે સં ૧૬૩૬માં ‘શ્રી વન્દારુવૃત્તિ’ લખી હતી.

(શ્રી પ્રશસ્તિસમ્રહ ભાં ૨, પ્રકં ૧ (૫૦ ૪૩૩)

‘નાગોરીશાળા’ નામથી વિખ્યાત થઈ.

૪૩. આઠ પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ—તેઓ ક્રિયાશિથિલ હતા.

૪૪. આઠ ગુણુમ્મદ્રસૂરિ—તેમને રાજા ત્રિભુવનપાલ બહુ માનતો હતો. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૩૦૮માં થયો હતો.

૪૫. આઠ જયશેખરસૂરિ—તેઓ ઉચ્ચ વિહારી હતા. તેમણે સં ૧૩૦૧માં તપાગચ્છના આઠ જગચ્ચંદ્રસૂરિની નિશ્રામાં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો, તે સમયથી નાગોરીશાળા ‘નાગોરી તપાગચ્છ’ તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ. તેમણે ખાર ગોત્રાને જૈન બનાવ્યાં. તેમણે ‘વાદોન્દ્રદેવ-સૂરિમહાકાવ્ય’ રચ્યું. (જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૫૬)

રણુથંભોરના રાય હમીરે તેમને કવિરાજનું ધિરુદ આપ્યું હતું.

૪૬. આઠ વજ્રમેનસૂરિ—તેઓ મોટા વિદ્વાન હતા. અમોઘ ઉપદેશની શક્તિવાળા હતા. તેમને સારંગ લૂપતિએ સં ૧૩૪૩માં “દેશનાજલધર”નું ધિરુદ આપ્યું હતું. અદલાવદીન ખિલજીએ તેમના યોગના ચમત્કારોથી ખુશી થઈ મંત્રી સિહડ રાણા મારફત રુણા ગામમાં હાર તથા વિવિધ ફરમાનો આપ્યાં હતાં. તેમણે સં ૧૩૪૨ માં લોહાગોત્રનાં ૧૦૦૦ ઘરોને જૈન બનાવ્યાં, ‘લઘુ ત્રિપષ્ટિશલાકા પુરુષચરિત્ર’ તથા ‘ગુરુગુણપદત્રિશકા’ રચી. તેઓ મં ૧૩૫૪માં આચાર્ય થયા હતા.

આઠ વજ્રમેનસૂરિના શિષ્ય પં ૦ હરિપેણે ‘કર્પૂરપ્રકર’ અને ‘નેમિનાથચરિત્ર’ની રચના કરી છે.

૪૭. આઠ હેમતિલકસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૮૨માં ભાટી-રાજા તથા દુલચીરાયને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યા. તેમણે ‘ભુવનદીપક’ ગ્રંથની વૃત્તિ પણ રચી છે.

સમરાશાહે મં ૧૩૭૧ ના માહ સુદિ ૭ ને ગુરુવારે શત્રુંજય તીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કર્યો ત્યારે આઠ હેમાચાર્ય ત્યાં હાજર હતા.

૪૮. આઠ રત્નશેખરસૂરિ—તેમનો મં ૧૩૭૨માં જન્મ, સં ૧૩૮૫માં દીક્ષા, સં ૧૪૦૦માં બિલાડામાં આચાર્યપદ અને સં ૧૪૨૮ પછી સ્વર્ગવાસ થયો.

તેમણે ખરતરગચ્છના આં જિનપ્રભસૂરિ પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમને ‘મિથ્યાંધકારનભોમણિ’નું ણિરુદ્ધ મળ્યું હતું. તેમણે સંં ૧૪૪૭માં ‘ગુણસ્થાનકંભારોહ સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ, વીરંજયક્ષેત્રસંભાસ સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ, ગુરુગુણપદ્ત્રિશકાવૃત્તિ, સંજોધસિત્તરીવૃત્તિ, સંં ૧૪૧૮ માં સિરિસિરિવાલકહો, ત્રિદ્વચકલેખનવિધિ, દિણ્નુદ્ધિદીપિકા ગાં ૧૪૪, છંદોરત્નાવલી અને પદ્દર્શનસમુચ્ચય’ વગેરે ગ્રંથોની રચના કરી છે. આ ગ્રંથના લેખકે સંં ૧૯૮૩ના કાર્તિક સુદિ ૫ ના રોજ મુંબઈમાં દિનશુદ્ધિદીપિકાની ગુજરાતી ત્રિશ્વપ્રભા નામે ટીકા રચી છે.

સંં ૧૪૦૭માં ફિરોજશાહ તઘલખને આચાર્યશ્રીએ ઉપદેશ આપ્યો અને આદશાહે તેમને સંં ૧૪૧૪માં વિવિધ દરમાનો આપ્યાં હતાં.^૧

આચાર્યશ્રીએ ૧૦૦૦ ઘરોના માણસોને નવા જોન બનાવ્યા.

તેમના શિષ્ય પંં સોમચંદ્રગણિએ સંં ૧૫૦૪માં ‘કર્પૂરપ્રકર ગ્રંથ બાલાવબોધ કથા’ : ૧૫૭ (ગ્રંં ૨૨૬૦) રચ્યા છે.

૪૯. આં હેમચંદ્રસૂરિ—તેમણે સંં ૧૪૧૮માં તેમના ગુરુ દેવની ‘સિરિસિરિવાલકહો’નો પ્રથમ આદર્શ લખ્યો હતો. ગ્રંં ૧૪૨૪ માં પૂર્ણચંદ્ર આચાર્ય થયા હતા.

૫૦. આં હેમહંસસૂરિ—તેમનું બીજું નામ હેમચંદ્ર પણ મળે છે. તેઓ આં પૂર્ણચંદ્રના શિષ્ય હતા. તેમનો સંં ૧૪૩૧માં જન્મ, સંં ૧૪૩૯માં દીક્ષા, સંં ૧૪૫૩માં આચાર્યપદ થયાં.

તેમની પરંપરામાં અનુક્રમે ૫૧. પંં લક્ષ્મીનિવાસ, ૫૨. પંં પુણ્યરત્ન, ૫૩. પંં સાધુરત્ન વગેરે ચતિઓ થયા.

૫૧. લાં રત્નસાગર—તેમનું દંકું નામ રત્નાકર હતું. તેમનું બીજું નામ લાં રત્નપ્રભસૂરિ પણ મળે છે. તેમણે સંં ૧૪૯૨માં ‘આદિનાથ જન્મભાલિયેક’ તથા સંં ૧૫૦૮માં અમદાવાદમાં ‘વસંત-વિલાસ’ રચ્યો.

૧. આં રત્નજોખરથી આં હેમસમુદ્ર મુખીના આચાર્યોના પદાનુક્રમ માટે શિલાલેખો, ચંદ્રાનીનીંદીકા તથા પદાવર્ણઓમાં વિસંવાદ જોવાય છે.

તેમની પાટે (૫૨) આં હેમચંદ્રસૂરિના શિષ્ય (૫૩) ઉપાધ્યાય લલિતકીર્તિગણિએ સં૦ ૧૫૧૬ના ભાદરવા સુદિ ૬ ને ગુરુવારે ઉજાડે- નમાં 'ધન્યચરિત્ર-દાન કલ્પદ્રુમ' લખ્યો.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રક. ૯૦)

૫૨. ભ. હેમસમુદ્ર—તે વિદ્વાન હતા. તેમને પદ્મસુંદર નામે ઉપાધ્યાય હતા, જેઓ પં. પદ્મમેરુના શિષ્ય હતા. ઉ. પદ્મસુંદર વાદી હતા. તેમની વિદ્વત્તાથી પ્રભાવિત થયેલા સમ્રાટ અકબરે તેમને બહુમાનપૂર્વક ગામ, પાલખી, પહેરામણી વગેરે આપ્યાં હતાં. તેમણે 'પ્રમાણસુંદર ન્યાય, ધાતુપાઠ, જંબૂચરિત્ર, પાર્શ્વનાથ મહાકાવ્ય, રાયમલ્લાભ્યુદય મહાકાવ્ય,' વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે. તેઓ કાલધર્મ પામતાં તેમનો જ્ઞાનભંડાર સમ્રાટ અકબરે સં. ૧૬૪૨માં જગદ્ગુરુ હીરવિજયસૂરિને અર્પણ કર્યો. જગદ્ગુરુએ પણ આગરામાં સમ્રાટ અકબરના નામથી જ એ જ્ઞાનભંડારની સ્થાપના કરી હતી.

ઉ. વચ્છરાજે 'શાંતિનાથચરિત્ર' તથા 'સમ્યક્ત્વકૌમુદી' રચ્યાં છે.

૫૩. ભ. હેમરત્ન—તે પં. પુણ્યરત્નના ગાઠ મિત્ર હતા.

૫૪. ભ. સોમરત્નસૂરિ—સં. ૧૫૪૫ થી સં. ૧૫૭૬. તેમણે પં. સાધુરત્નના શિષ્ય થી પાર્શ્વચંદ્રને ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું. ઉપા. પાર્શ્વચંદ્રથી સં. ૧૫૭૨માં 'પાથચંદમત' નીકળ્યો. અને પાર્શ્વ.

૧. ઉપા. પાર્શ્વચંદ્ર તે (૪૬) આં હેમચંદ્ર, (૫૦) આં હેમદંસ, (૫૧) આં સદમોનિવાસ, (૫૨) પુણ્યગ્ન, (૫૩) પં. સાધુગ્નના શિષ્ય હતા. ભ. સોમરત્નના ઉપાધ્યાય હતા.

૫૪. આં પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ—આજ પાસે આવેલા દમીરપુર્માં રોકેલેલ નામે પેારવાડ ગહેતા હતા. તેમની પત્નીનું નામ રિમલા. તેજે સં. ૧૫૩૭ માં એક જાળકને જન્મ આપ્યો, જે હવે આં પાર્શ્વચંદ્રનું નામે ખ્યાનિ પામ્યા. એટલે તેમનો જન્મ સં. ૧૫૩૭, પં. સાધુરત્ન પામે સં. ૧૫૪૬ દીક્ષ લીધી સં. ૧૫૬૫માં નાગેરમાં જી. ૧૫૫૧૫૬રી મેળવી. સં. ૧૫૬૬ માં જ્યારેકપદ પ્રાપ્ત થયું અને સં. ૧૬૧૨ ના માવસર મુનિમાં જોષ પુર્માં સ્વર્ગવાસ થયો.

તેમજે સં. ૧૫૭૨ માં ૧૧ મેલની પ્રવચ્ચ કરીને 'પાથચંદ મત'

ચંદ્રગચ્છના વિનયદેવથી સં ૧૬૦૨ના વૈશાખ સુદિ ૩ને સોમવારથી
'સુધર્મગચ્છ' શરૂ થયો.

ચનાબો, જે સમય જતાં પાપચંદ્રગચ્છ નામથી જાહેર થયો. તેમણે ૫૦
જમણી ગણિ સાથે વાદ્યા જોડપુર્ગમાં રાજ માલદેવનું શરણ લીધું તેમણે ધણા
આગમેના દુષ્ટતા લખ્યા છે સં ૧૫૮૮ માં તેમણે 'એશ્વિકરાસ' ગ્રંથો.
લોકાગચ્છના વિરોધમાં ૧૨૨ બોલ મનાવ્યા છે વિવિધ ૨૬ સજાઓ રચી છે

(—આં જયચંદ્રકૃત પાર્થિવંદ્યસરિ દ્વંદ્વા . ૪૭, હીર-
સોભાગ્યકાવ્યપ્રશસ્તિ, પાપચંદ્રગચ્છ પદ્માવતી વગેરે)

પાપચંદ્રગચ્છની પદ્માવતી આ પ્રમાણે મળે છે—

૫૪ આં પાર્થિવંદ્યસરિ—સ્વં સં ૧૬૧૨, જોડપુર

૫૫ આં સમયચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૬૨૬, ખલાન

૫૬. આં રાજચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૬૬૬ ના જોડ સુદિ ૬, ખલાત

તેમની પાટ (૫૭) રત્નચંદ્ર, (૫૮) વચ્ચરાજ થયા છે.

૫૭ આં વિમનચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૬૭૪ના આસો સુદિ ૧૩, અમં

૫૮ આં જયચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૬૯૯ ના અવાડ સુદિ ૧૫

તેમણે સં ૧૬૫૪ માં રામગ્લરાસ પાર્થિવંદ્યસરિદ્વાદા ૪૭, રાજચંદ્ર
સરિ પાગમાસા વગેરે રચ્યાં છે તેમણે સં ૧૬૫૪ ના 'રાસરત્ન'માં પોતાનો
વડગચ્છ મતાવ્યો છે એટલે સભવ છે કે, સં ૧૬૫૪ પછી પાપચંદ્રગચ્છ
નામ પાડ્યું હશે

૫૯ બં પદ્મચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૭૪૪ના આસો સુદિ ૧૦, વીરમગામ.

૬૦ બં મુનિચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૭૫૦ના આસો વદિ ૧૦, ,,

૬૧ બં નેમિચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૭૬૭ના વૈશાખ વદિ ૫, નિકાનેર

૬૨ બં કનકચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૮૧૦ના માહ વદિ ૧૦, નિકાનેર

૬૩. બં શિવચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૮૨૩ના પ્રથમ ચૈત્ર સુદિ ૯, વડુ.

૬૪ બં બાનુચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૮૩૭ના કાર્તિક વદિ ૮, વીરમગામ

૬૫ બં વિવેકચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૮૫૪ના શ્રાવણ વદિ ૧૩, ઉત્તરેન

૬૬. બં લખિચંદ્રસરિ—સ્વં સં ૧૮૮૩ના કાર્તિક વદિ ૧૦, મિં

તેમણે 'સિદ્ધાંત રત્નકાવ્યાકરણ, જ્યોતિષમનક' વગેરે મથો રચ્યાં છે
તેમના ઉપદેશથી ઉદયપુરના 'પટવા જોરાવરમજાજીએ પચ્ચીસ લાખનો ખર્ચ કરી
ચતુર્જપનો જંરી પાળતો સઘ કાઢ્યો

૬૭ બં હર્ષચંદ્ર—સ્વં સં ૧૯૧૩ના ફાગણ વદિ ૧૪, સખેશ્વર.

૫૫. ભ૦ રાજરત્ન—તેમનું પ્રસિદ્ધ નામ જયસ્વામી હતું. ભ૦ વિનયકીર્તિ અને ભ૦ માનકીર્તિ આ સમયે થયા હતા.

૫૬. ભ૦ ચંદ્રકીર્તિ—તેમણે સં૦ ૧૬૬૮માં ‘સારસ્વત વ્યાકરણ’ની ચંદ્રકીર્તિ નામે ટીકા, ચારદ્વીપ નામમાલા, યોગચિતામણિ, અને સં૦ ૧૬૩૦માં આ૦ રત્નચેખરના ‘પ્રાકૃત છંદઃકોશ’ની ટીકા રચેલી છે.

ભ૦ ચંદ્રકીર્તિસૂરિથી બીજા પાણુ પટ્ટાવલી મળે છે—

૫૬. ભ૦ ચંદ્રકીર્તિસૂરિ, ૫૭. ભ૦ માનકીર્તિસૂરિ.

૫૮. ભ૦ અમરકીર્તિસૂરિ—તેમના શિષ્ય મુનિ ધર્મકીર્તિએ સં૦ ૧૬૫૭ના આસો સુદિ ૧ ને સોમવારે નાગોરમાં ‘શ્રીપાલચરિત્ર’ લખ્યું ને તેની પ્રશસ્તિમાં પોતાને કોટિકગણુ, વજ્રશાખા ચંદ્રકુળ વડગચ્છ અને નાગપુરીયતપાગચ્છના તેમજ આ૦ દેવસૂરિની શ્રમણપરંપરાના ખતાવે છે. (—જૂઓ શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ ભા૦ ૨, પ્ર૦ નં૦ ૬૨૮)

૫૭. ભ૦ હર્ષકીર્તિ—તેમનું મૂળ નામ મુનિ હર્ષકીર્તિ મળે છે. તેઓ જ્યારે ઉપાધ્યાય હતા ત્યારે તેમનું નામ ઉપા૦ પદ્મચંદ્ર હતું. તેમણે સં૦ ૧૬૬૮ માં ‘સારસ્વત ટીકાની પહેલી પ્રતિ લખી. સં૦ ૧૬૬૮ માં કસ્યાણમંદિરસ્તોત્રની વૃત્તિ, સં૦ ૧૬૫૪ ના પોપ વદિ ૪ ના રોજ બૃહચ્છંતિઅવચૂદિ (સં૦ : ૨૪૫), સિદ્ધરત્નકરણ વૃત્તિ અને વૈદ્યકસારાહાર’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે.

૬૮. ભ૦ હેમચંદ્ર—સ્વ૦ સં૦ ૧૬૬૭ના ચૈત્ર વદિ ૭, નિશાનેર.

૬૯. આ૦ જાતૃયંદ્રસૂરિ—તેમણે સં૦ ૧૬૩૭ના વૈશાખ સુદિ ૧૧ના રોજ મહાનમા ક્રિયાકાઠઃ કર્યો ૨૧૦ સં૦ ૧૬૭૨ના વૈશાખ વદિ ૮ ગુપ્તાર, રાજનગર. (—પદ્મવલ્લીસમુચ્ચય, ભા૦ ૨, પ્ર૦ ૫૩, ૫૦ ૨૪૮)

૭૦. આ૦ સાગરચંદ્રસૂરિ—તે બહુ જ્ઞાન દાતા, મળનિષા રચનાવના દતા. તેમને શ્રમણમંપની એકાના અને તૈન ધર્મની ઉન્નતિ માટે પળી મળવ દતી. તેઓ સં૦ ૧૬૬૦ માં અમદાવાદમાં અખિલ જ્ઞાતનવર્ષોવ મુનિ સમ્મેલન મળ્યું તેમાં આખ્યા દતા અને નિર્જન આપનારી પ્રવર મુનિસમિતિમાં તે નિમાવા દતા.

આ પરંપરાના લાં વિજયસુંદરે સં૦ ૧૬૭૩ માં સિરોહીમાં આં વિજયસેનસૂરિના શિષ્ય પં૦ રામવિજયને સૂરિપદ આપી તેમનું નામ આં વિજયતિલકસૂરિ રાખ્યું.

(જૂઓ, પ્રક૦ ૫૮, આણંદસૂરગચ્છ પટ્ટાવલી,
નાગોરી તપાગચ્છ પટ્ટાવલી વગેરે)

નાગોરી તપાગચ્છનાં ગોત્રો—૧. ગોહલાણી, નવલખા, ભૂતેડિયા.
૨. પીપાડા, હિરણ, ગોગડ, સીસોદિયા, ૩. રૂલીવાલ, વેગાણી,
૪. હિંગડ, લાંગા, ૫. રામસોની (રામસેની), ૬. આળક, ઝમડ, ૭.
છલાણી, છજલાણી, ઘોડાવત, ૮. હીરાઉ, કેલાણી, ૯. ગોખરુ,
ચોધરી, ૧૦. ભોગડ, ૧૧. છોરિયા, છામડા, ૧૨. લોહા, ૧૩. સૂરિયા,
મીઠા, ૧૪. નાહર, ૧૫. જડિયા.

(—નાગોરી તપાના મહાત્માની વહીના આધારે)

તપાગચ્છનાં જૈન ગોત્રો—૧. વરડિયા, ખદરિયા, ખાહુદિયા,
૨. ખાંકિયા, કવાડ, શાહ, હરખાવત, ૩. છરિયા, ૪. ડફરિયા, ૫.
લલવાણી, ૬. ગાંધી, વેદગાંધી, રાજગાંધી, ૭. ખન્નનચી, ૮. ખૂરડ,
૯. અંધવી, ૧૦. મુણોત, ૧૧. પગારિયા, ૧૨. ચૌધરી, ૧૩. સોલંકી,
૧૪. ગુજરાણી, ૧૫. કચ્છોલે, ૧૬. મોરડચે, ૧૭. સાલેચે, ૧૮.
કોઠારી, ૧૯. ખટોલ, ૨૦. ખિનાકિયા, ૨૧. સરાફ, ૨૨. લૌકડ,
૨૩. મીત્રી, ૨૪. આંચલિયા, ૨૫. ગોલિયા, ૨૬. ચોસવાલ, ૨૭.
ગોટી(ગોહી), ૨૮. માદરેચ, ૨૯. લોલેચ, ૩૦ માલા વગેરે.

તપાગચ્છનાં તેર બેસણાં છે.^૧ સૌ એક સામાચારીવાળા છે. તે સર્વ ગચ્છના જૈનો તપાગચ્છમાં સામેલ થયા છે.

૧. તપાગચ્છના બહારકોના તાત્કામાં ૧૩ ગચ્છોની યાદી હતી તે આ પ્રમાણે—૧. તપાગચ્છ, ૨. સડિરક, ૩ ચક્રેશીવા, ૪ કમનકસલા, ૫. ચંદ્રગચ્છ, ૬. કાટિકગચ્છ, ૭ કનકપુરા, ૮ કોરટગચ્છ, ૯ ચિત્રોડગચ્છ, ૧૦. કંજપુરા, ૧૧. વડગચ્છ, ૧૨. ઉપકેશ-ચોસવાલગચ્છ, ૧૩. મત્તધારી ગચ્છ. આ ૧૩ ગચ્છના જૈનો તપાગચ્છના વિશ્વદેવસૂરિસંઘના શ્રીપૂજની આરા પાળતા હતા.

(—શ્રીપગચ્છ શ્રમણવંશરૂઢ, ૫૦ ૩૬)

ઓસવાલ, પોરવાડ, મારુ, સોરઠિયા, શ્રીમાલી, ગુર્જરભણસાલી, અમવાલ, પટ્ટલીવાલ, કંપોળ, નાગર વગેરે અનેક જ્ઞાતિઓવાળા તપાગચ્છના જૈનો છે.

૧૫. વડગચ્છ પટ્ટાવલી (આરાસણ)¹

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં જિનભદ્રસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શેક વાહડ પોરવાડે માદરામાં ઉંદરવસહી બનાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેમણે સં ૧૨૦૪ માં ‘ઉપદેશમાલા-કથા’ રચી. સં ૧૨૧૮ માં મંત્રી યશોધવલના મંત્રીપણામાં પાટણમાં ‘કલ્પચૂલિ’ની તાડપ્રતિ લખાવી. તેમના ખીળ પદ્ધતર આં શાંતિસૂરિ હતા.(જૂઓ, પટ્ટાવલી ૧૨ મી)

૪૩. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શેક વાહડના મોટા પુત્ર બ્રહ્મદેવે સં ૧૨૭૫માં આરાસણના દેરાસરમાં દાદાધર કરાવ્યો.²

૪૪. આં હરિભદ્રસૂરિ.

૪૫. આં પરમાણુદસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શેક વાહડના ખીળ પુત્ર શરણદેવ, તેમના પુત્રો વીરચંદ, પાસડ, આંબડ તથા રાવણે સં ૧૩૧૦ માં આરાસણમાં ૧૭૦ તીર્થ કરાવે પદ કરાવ્યો. શેક વીરચંદે સં ૧૩૩૮માં આરાસણમાં ૭૦ વાસુપૂજ્યની ફેરી બનાવી, પ્રતિમા લરાવી, પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં ૧૩૪૫ માં સમેતશિખર તીર્થની યાત્રા કરી, સમેતશિખરનો પદ બનાવ્યો અને એ પદની મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા કરાવી, પોસીના તીર્થમાં સ્થાપન કર્યો.

(—આરાસણના લેખો, પ્રાચીન જૈનલેખ-સંગ્રહ, ભા. ૨, લેખાકે: ૨૭૬, ૨૬૦)

૧. આરાસણસાક આચાર્ય યશોદેવ માટે જૂઓ, પ્રા. ૩૬, ૫૦ ૨૨૫
આગસણગચ્છ માટે જૂઓ, [પ્રા. ૩૭, ૫૦ ૨૬૩]
આગસણ તીર્થ માટે જૂઓ, [પ્રા. ૩૭, ૫૦ ૨૬૮]

૨. આ સમયે રાજગચ્છમાં [૧૩] આં પરમાર્ચક, [૧૪] આં ગત પ્રમ થયા. તેમના ઉપદેશથી સં ૧૩૧૦ ના વૈશાખ વદિ ૫ ના રોજ શેક વીરદેવ પોરવાડના વંશના વીરદેવે આરાસણમાં ૭૦ નેમિનાથના દેરાસરમાં સ્તંભ કરાવ્યો.
[પ્રા. ૩૫, રાજ. ૫૬૦ સાતમી, ૫૦ ૩૧]

૧૬. ભિન્નમાલ વડગચ્છ

આ ગચ્છ કયા ગચ્છનો પેટાગચ્છ છે તેનો સ્પષ્ટ આધાર મળતો નથી, પરંતુ એક ઉદ્દેશના આધારે અમે તેને વાદિદેવસૂરિનો સંતાનીય બતાવ્યો છે. તેમાં અનુક્રમે ૧. આં વીરસૂરિ, ૨. આં અમરપ્રભસૂરિ, ૩. આં કનકપ્રભસૂરિ થયા હતા.

શ્રીમાલી વહોરા ગોપાલે તેમના ઉપદેશથી સં ૧૫૫૧ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને શુક્રવારે પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં માંડવગઢની દક્ષિણ તળેટીમાં ભં પાર્શ્વનાથનો પ્રાસાદ બંધાવ્યો.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, કં ૦ : ૨૫, પટ્ટાવલી-સમુચ્ચય, ભા ૦ ૨, પૃ ૦ ૨૨૫)

અંચલગચ્છમાં પણ ભિન્નમાલગચ્છ એવો શાખાગચ્છ હોવાની પ્રશસ્તિઓ મળે છે.

૧૭. રામસેનીય વડગચ્છ

બૃહદ્ગચ્છમાં રામસેનીયાવટક આં મલ્લયચંદ્રસૂરિ થયા. તેમણે સં ૧૫૦૬ માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલ ભં શાંતિનાથની ધાતુપ્રતિમા સરધના (ઉં ૩૦)માં વિરાજમાન છે.

૧૮. છરાવડા વડગચ્છ

આ ગચ્છમાં સં ૧૬૫૧ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને શુક્રવારે ભં દેવાનંદસૂરિપદે આં સોમસુંદરસૂરિ થયા.

કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરિ (સં ૧૨૨૯)

किं स्तुमः शब्दपाथोषेर्हेमचन्द्रयत्तेर्मतिम् ।

एकेनापि हि येनेदृक् कृतं गब्दानुगासनम् ॥

ગૂજરાતના ધંધુકા નગરમાં મોઢ શાંતિનો શેઠ સાચો (સાચિગ) રહેતો હતો, તેને પાહિની નામે પત્ની હતી. તે જૈનોમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલા શ્રેષ્ઠી નેમિનાગ મોઢની બહેન હતી. તે જૈનધર્મ પાળતી હતી. એક વેળા તેણે સ્વપ્નમાં ચિતામણિરત્ન બોયું, જે શુરૂ પાસે

જઈને ચમકવા લાગ્યું. એક આંખો ભેંચે, જે બીજે સ્થળે જઈ ફાટ્યો ફૂટ્યો.^૧

આં દેવચંદ્રસૂરિએ એ સ્વપ્નના કૃળ વિશે જણાવ્યું કે, ‘તું એક નરમણિને જન્મ આપીશ, જે મોટો યતાં ગુરુમણિ થશે. તારા એ પુત્ર ધીમે ધીમે વિકાસ સાધી એક મહાન પુરુષ બનશે.

તેણે સં. ૧૧૪૫ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ની રાતે એક તેજસ્વી બાળકને જન્મ આપ્યો. તેના માતા પિતાએ એ બાળકનું નામ ચંગદેવ રાખ્યું. ચંગ એટલે ઉત્તમ.

પૂર્ણતણ્ણગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિ એક દિવસ ધંધૂકામાં મોઢ-જ્ઞાતિના દેરાસરમાં દર્શને યધાર્યા.^૨ તેઓ ચૈત્યવંદન કરતા હતા ત્યારે પાહિનીદેવી પણ દેરાસરે દર્શન કરવા આવી હતી અને દેરાસરમાં પ્રદક્ષિણા દેતી હતી. એ સમયે બાળક ચંગો પણ ઉપાશ્રયમાં જઈને આચાર્યશ્રીના આસન પર બેસી ગયો. આચાર્યશ્રી અને માતાએ ત્યાં આવીને ભેટુ કે બાળક ગુરુપદનો અભિલાષી છે. આચાર્યશ્રીએ પાહિનીને યાદ આપી કે, ‘બહેન ! એ ભવ્ય સ્વપ્ન તમને યાદ છે ? આ બાળક જગદ્ગુરુ થવાને જન્મ્યો છે. જો, આ તેની જ નિશાની છે, તું જાતે જ ભેઈ લે, હવે વિચાર કરી લે. તારે આ બાળક ગુરુ મહારાજને વહોરાવવો ભેઈએ.’

માતાએ જવાબ આપ્યો કે, ‘તેના પિતાજીની આજ્ઞા હોય તો મારી સન્મતિ છે, પણ તેના પિતા આજ્ઞા આપે તે અશક્ય છે.

પાહિની દેવીએ વિચાર કર્યો કે, મારો ચંગો જો નિશ્ચિતરૂપે સાધુ થવાનો હોય તો પત્રી મારા પોતાના હાથે તેને યોગ્ય ગુરુને કેમ ન સોંપવો ? તેણે પોતાના ભાઈ નેમિનાગની માથે સલાહ કરી લીધી અને ચંગદેવ આં દેવચંદ્રસૂરિને મોંખ્યો.

૧. સ્વપ્નમાં ચિંતામણિ (પ્રજાવકચરિ), અખો (પ્રમથકોસ અને સોદમકુવપદાવલી)

૨. પૂર્ણતણ્ણગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિ માટે જૂઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૧.

દીક્ષા—

આં દેવચંદ્રસુરિ ચંગદેવને સાથે લઈ વિહાર કરતા કરતા કર્ણાવતી પધાર્યા. કર્ણાવતીમાં શેઠ ઉદાયન રાજમાન્ય શ્રેઠી હતા. સાચો શેઠ ચાંગને પાછો લઈ આવવા કર્ણાવતી ગયા. તેણે શેઠ ઉદાયનના ભાવભીના સત્કારથી અને યુક્તિભર્યા વચનોથી ખુશ થઈ મોતાનો પુત્ર આચાર્યશ્રીને વહોરાવ્યો.

પછી આચાર્યશ્રીએ ખંભાત તરફ વિહાર કર્યો. લાંબા પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં (આલિંગવસહીમાં) સં ૧૧૫૦ ના માહ સુદિ ૧૪ ને શનિવારે પુષ્ય નક્ષત્રમાં ગોરજના સમયે (ગોધુલિ લગ્નમાં), કન્યાના લગ્નમાં, પહેલા ભુવનમાં ગુરુ, પાંચમા નીતિધર્મભુવનમાં બુધ, છઠ્ઠા ભુવનમાં રવિ, મંગલ; આઠમા ભુવનમાં શુક્ર (ધિષ્ણ્ય શુક્ર), નવમા ધર્મભુવનમાં શેહિણીનો શનિ અને અગિયારમા ભુવનમાં પુષ્યનો ચંદ્ર હતો ત્યારે એ પાંચ વર્ષના બાલકે ચાંગદેવને દીક્ષા આપી અને તેનું નામ મુનિ સોમચંદ્ર રાખવામાં આવ્યું. આ દીક્ષાનો ઉત્સવ પિતા સાચા શેઠે કર્યો. (—પ્રબંધચિંતામણિ)

સરસ્વતી સાધના—

મુનિ સોમચંદ્રની બુદ્ધિ તીવ્ર હતી. આચાર્યશ્રીએ તેને વ્યાકરણ અને સાહિત્યનું અધ્યયન કરાવ્યું. મુનિ સોમચંદ્ર વિદ્વાન બન્યા. તેઓ નિરંતર એકાગ્રપણે સરસ્વતીદેવીનું ધ્યાન કરતા હતા. તેમના મનમાં એવી અલિલાપા હતી કે, કાશ્મીર જઈ સરસ્વતીદેવીને પ્રસન્ન કરી “સિદ્ધ સારસ્વત” બનવું. આચાર્યશ્રીએ તેમની ભાવનાને પૂર્ણ કરવા કાશ્મીર તરફ વિહાર કર્યો. બાલ મુનિએ રૈવતાચલમાં નહીં પરંતુ રૈવતાવતાર તીર્થમાં^૧ એકાગ્ર બની સરસ્વતીનું ધ્યાન કર્યું. સરસ્વતીએ પ્રત્યક્ષ થઈ તેમને જણાવ્યું, ‘વત્સ ! તારી ભક્તિથી હું પ્રસન્ન થઈ છું. તારી વાંછા પૂરી થશે. તારે હવે કાશ્મીર જવાની જરૂર નથી.’

૧ રૈવતાવતાર તીર્થ તે ખંભાતમાં એ નામનું દેરાસર. જેમ આખું દેવવાડા અને નાગવાર્ધમાં એ નામની ટેકરીઓ છે.

મુનિ સોમચંદ્રે સરસ્વતીના આ વરદાનથી ખુશ થઈ તેમણે કાશ્મીર જવાનું મુલતવી રાખ્યું.

એક એવી માન્યતા છે કે, આ દેવીના વરદાનની ઘટના અબ્બરી તીર્થમાં બની હતી.

આં હેમચંદ્રસૂરિને દેવી સહાય હતી, એ અંગે પણ એક કિંવદંતી મળે છે કે, આં દેવચંદ્રસૂરિ, મુનિ સોમચંદ્ર અને મુનિ મલયગિરિ—એ ત્રણેએ એક લોંચરામાં નગ્ન રહી કુમારીઆ ગામના શ્રીમાલી શેઠની પત્નિની સીને પોતાની સામે નમ્ર જિભી રાખી દેવીનું ધ્યાન કર્યું. ત્યાં શેઠને ખુદ્દલી તરવારે જિભા રાખ્યા અને તેમને સૂચના આપી રાખી કે, ‘અમારામાંથી જે કોઈ ચલાયમાન થાય તેનું માથું તારે તરવારથી ઉઠાડી દેવું. તેઓએ ૧૦ દિવસ સુધી એ પ્રકારે ધ્યાન ધર્યું. તેઓના બ્રહ્મતેજથી અને ધ્યાનના આકર્ષણથી અગિયારમા દિવસે દેવ પ્રત્યક્ષ થયા. દેવે વરદાન આપ્યું કે, ‘આં દેવચંદ્રસૂરિને બાવન વીરો વશમાં રહેશે. મુનિ સોમચંદ્ર સૂરિ રાજાને પ્રતિજ્ઞા કરી શકશે અને મુનિ મલયગિરિ સિદ્ધાંતની વૃત્તિઓ બનાવી શકશે.’ આમાં શ્રીમાલી શેઠને કશોડ રૂપિયાનો લાભ થયો અને બધાએ ત્યાંથી વિહાર કરી રૈવતાવતાર તીર્થની યાત્રાએ ગયા.

(—સોહમકુલપટ્ટાવલી, વીરવંશાવલી)

એક ગામમાં એક શ્રીમંતનો પુત્ર અંતરાયકર્મના ઉદ્ધવથી નિર્ધન બની ગયો હતો. ઘરનું ધન માટી અને કોલસા બની ગયું હતું. આથી તે દુઃખી હતો. મુશ્કેલીથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો હતો. તેણે પોતાના ઘરના લોંચરામાંથી કચરો કાઢી ઘરના ચોકના એક ખૂણામાં રાખી મૂક્યો હતો. એવામાં આચાર્યશ્રી વિહાર કરતા કરતા તે ગામમાં પધાર્યા અને શેઠના પુત્રના ઘેર ગોચરી માટે પધાર્યા.

શેઠના પુત્રે ઘણા આદરથી આચાર્યશ્રીને ઘેસ વહોરાવી. બાલ-મુનિ સોમચંદ્રે ઘરમાં અને ચોકમાં નજર ફેરવી તો તેમને પેલો કચરાનો ઢગલો સોનાનો દેખાયો. તેમને વિચાર આવ્યો કે આ ગૃહસ્થ કરોડપતિ હોવો જોઈએ, પરંતુ ગોચરીમાં ઘેસ જોઈને

તેમને થયું કે, આ લોલી હોવો બેઈએ. તેમણે ગુરુજીને ગુપ્ત સંકેત કર્યો, પણ ગુરુજી કંઈ સમજી ન શક્યા. પણ ચતુર શેઠનો પુત્ર એ હકીકત પામી ગયો. તેણે જિભા થઈ બાલમુનિને ઊંચકીને તે ઢગલા ઉપર જ બેસાડી દીધા. એ બાલપ્રહારી ચારિત્રનિષ્ઠ બાલમુનિના ચારિત્રના પ્રભાવથી કચરાનો ઢગલો પ્રગટ રીતે સોનાનો બની ગયો. શેઠના પુત્રે હવે પામીને ગુરુમહારાજને વિનંતિ કરતાં જણાવ્યું કે, ‘નાના મહારાજ તો પ્રત્યક્ષ સ્વર્ણપુરુષ છે. એ સોમચંદ્ર નથી પણ હેમચંદ્ર છે. ગુરુદેવ ! આપ આ મુનિને આચાર્ય પદવીથી અલંકૃત કરો અને તે ઉત્સવમાં આ શ્રાવકને લાભ મળે એવી કૃપા કરો.’

આચાર્ય મહારાજે પણ મુનિ સોમચંદ્રને હેમચંદ્રરૂપે નિહાળ્યા.

(—વીરવંશાવલી, સોહમકુલપટ્ટાવલી, પટ્ટાવલીસમુચ્ચય, ભાં ૨)

આચાર્યપદ—

ગુરુદેવે આ બાલમુનિને કામવિજેતા અને સર્વ રીતે યોગ્ય જાણી સં ૧૧૬૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે કર્ક લક્ષમાં પહેલે ગુરુ, ત્રીજે રાહુ, છઠ્ઠે મંગળ, નવમે શુક્ર-કેતુ, દશમે સૂર્ય—બુધ અને અગિયારમે ચંદ્ર-શનિ હતા—એ યોગમાં ખંભાતનગરમાં આચાર્યપદવી આપી, તેના કણને ચંદન કપૂરથી સુવાસિત કરીને સૂરિમંત્ર આપ્યો અને તેનું નામ આં હેમચંદ્રસૂરિ રાખ્યું.

આ સમયે માતા પાંડિનીએ ઘણા ઉદ્દાસથી દીક્ષા લીધી. આ નવા આચાર્યશ્રીની ભાવના અનુસાર આચાર્યશ્રીએ સાધ્વી પાંડિનીને પ્રવર્તિનીપદ આપ્યું અને સઘે પ્રવર્તિનીને સિદ્ધાસન ઉપર બેસવાની અનુમતિ આપી.

આં દેવચંદ્રસૂરિ સં ૧૧૬૭ લગભગમાં સમાધિથી કાલ કરી સ્વર્ગે ગયા અને આં હેમચંદ્રસૂરિ સપરિવાર વિહાર કરતા કરતા પાટણ પધાર્યા.

એક દિવસે રાજા સિદ્ધરાજની સવારી બજારમાંથી પસાર થઈ રહી હતી. રાજા હાથી ઉપર બેઠો હતો. આં હેમચંદ્રસૂરિ પણ એ

જ અવસરે બજારમાં થઈને જઈ રહ્યા હતા. રાજાએ આચાર્યશ્રી પાસે આવીને પૂછ્યું, ‘મહાત્મન! તમારે કંઈ કહેવું છે?’ અવસર રાજા આચાર્યશ્રીએ પ્રસન્નમુખે જણાવ્યું, ‘સિદ્ધરાજ! તારા ગળને શંકા રાખ્યા વિના જ આગળ ચલાવ. કદાચ દિગ્ગજે ગલરાઈ બચે તો તેનો તારે વિચાર કરવો નહીં. કેમકે પૃથ્વીને તો તું જ ધારણ કરી રહ્યો છે.’ રાજાવીએ આચાર્યશ્રી ઉપર મીઠી નજર નાખી.

સિદ્ધરાજના હિલમાં દિગ્વ્યાનાના વિચારો ઊઠ્યા હતા. બરાબર એ જ સમયે તેને પ્રસન્નમુખ આચાર્યશ્રીનાં દર્શન થયાં. તેમના જ શ્રીમુખેથી મહામંગલરૂપ આશીર્વાદ મળ્યો, એટલે રાજાવીએ આ ઘટના મહાશકુનવંતી માની લીધી અને આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી કે, ‘આંપ હમેશાં બપોરે મને પ્રમોદ વિનોદ આપવા પધારજો.’ રાજમહેલમાં પ્રવેશ—

આચાર્યશ્રીએ રાજાના આ આમંત્રણને શુભ શકુન માની લઈ તેઓ આજથી રાજમહેલમાં જવા લાગ્યા. તેઓ પોતાના ચારિત્ર્ય બળથી અને પ્રતિભાથી ધીમે ધીમે રાજસલામાં પ્રતિષ્ઠા પામ્યા.

રાજસલામાં આચાર્યશ્રીનો ઉત્કર્ષ જોઈ બીજા પંડિતોના હિલમાં સાક્ષર: સાક્ષરં દૃષ્ટ્વા એ ન્યાયે ઇર્ષ્યાએ જન્મ લીધો. પણ આચાર્યશ્રી તો સૌમ્યભાવથી તેમને શાંત કરતા અને પોતાની પ્રતિભાથી પ્રભાવિત કરતા રહેતા.

એક દિવસ એક ચારણ કવિ રાજાની સલામાં આવ્યો. તે અપભ્રંશ ભાષામાં કવિતા બનાવીને બોલવા લાગ્યો. તે કવિતાના પ્રારંભમાં આચાર્ય ‘હેમચંદ્રનું’ નામ હતું તેથી તે સાંભળીને બીજા પંડિતોને ગુસ્સો આવ્યો પણ પાંડીનાં ચરણો ન્યારે તેમને સાંભળ્યાં ત્યારે તે બધા ખુશ થયા એટલું જ નહીં પણ તેઓ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. ચારણે આચાર્યશ્રીના કહેવાથી એ કવિતાને ત્રણ વાર ઉપર સ્થરે લલકાર્યું. આથી મળ્યોએ આચાર્યના ઉપદેશથી તે ચારણને ત્રીસ હજારનું ઇનામ આપ્યું. ચારણે સ્પષ્ટ થઈ કહ્યું : ‘મેં ત્રણ વાર કવિતા સંભળાવ્યું છે તે માત્ર ગત પ્રમાણે બરાબર છે અને

સભ્યોએ મને ત્રીશ હજારની રકમ આપી છે તે મારી સાત પેઢી માટે બરાબર છે.’

આચાર્યશ્રી ચૌસુખજીના દેશસરમાં રોજ વ્યાખ્યાન આપતા હતા. ૯૦ નેમિનાથનું ચરિત્ર ચાલતું હતું. છયે દર્શનવાળાઓ આવીને તેને ઉત્સાહથી સાંભળતા હતા. બ્રાહ્મણ શ્રોતાઓએ, પાંડવોએ જૈન દીક્ષા લીધી એ વાત ઉપર વિરોધ ઉઠાવ્યો અને રાજાને વિનંતિ કરી કે, ‘આ જૈનાચાર્ય વેદવ્યાસના કથનથી જુદી વાત કરે છે. તેથી સ્મૃતિનો અનાદર થાય છે તો તેમને વિપરીત બોલતા રોકવા જોઈએ.’

સિદ્ધરાજે આચાર્યશ્રીને બોલાવી ખુલાસો માગ્યો. પાંડવોએ જૈન દીક્ષા લીધી છે એ વાતનું પ્રમાણ માગ્યું.

આચાર્યશ્રીએ ગંભીરપણે જણાવ્યું કે, ‘રાજન્ ! વ્યાસજી મહા-ભારતમાં પાંડવોનું હિમાલયગમન જણાવે છે; જ્યારે જૈનાચાર્યો પાંડવોએ દીક્ષા લીધાનું જણાવે છે, પણ તે પાંડવો અને આ પાંડવો એક જ છે એવું શાસ્ત્રમાં સૂચન નથી. પાંડવો ઘણા થયા છે. સાંભળો, ‘ગાંગેય પિતામહે પોતાના પરિવારને જણાવ્યું હતું કે, મારું મરણ થાય ત્યારે મારા શરીરને એવી ભૂમિમાં અગ્નિદાહ દેજો કે જ્યાં બીજા કોઈનો પણ અગ્નિદાહ થયો ન હોય.

‘ભોમ્મ પિતામહ મરણ પામતાં તેનો પરિવાર એવી ભૂમિની તપાસ માટે એક પહાડના ઊંચા શિખર ઉપર આવ્યો ત્યારે ત્યાં દેવવાણી થઈ કે—

‘અત્ર મીઞ્મશતં દગ્વં પાણ્ડવાનાં શતત્રયમ્ ।

દ્રોણાચાર્યસહસ્રં તુ કર્ગસંસ્થા ન વિવતે ॥’

—અહીં ૧૦૦ ભીખો, ૩૦૦ પાંડવો, ૧૦૦૦ દ્રોણાચાર્યો અને ગણી ન શકાય એટલા કણેને અગ્નિદાહ દેવાયો છે.

‘સ્પષ્ટ વાત છે કે, અહીં પાંડવો ઘણા થયા છે. અને તો બતાવીએ છીએ કે એ કાળે જૈન પાંડવો થયા હશે. એમાં શંકા કરવાનું કોઈ કારણ નથી. તેમની પ્રતિભાઓ શત્રુજય તીર્થમાં અને

નામિકના શ્રીચંદ્રપ્રભુના દેરાસરમાં વિદ્યમાન છે તેમ કેદારતીર્થમાં પણ છે તેથી જોને જ્યાં શ્રદ્ધા હોય તે ત્યાં તેમને પૂજે

‘જ્યાં પ્રગટ જ્ઞાન છે ત્યાં ધર્મ છે જ્ઞાન ગમે ત્યાં હોઈ શકે જ્ઞાન અને ગંગા એ કોઈની ધરોહર નથી’

બ્રાહ્મણો આ ખુલાસો સાલળી મૌન રહ્યા રાજ્યએ આચાર્યશ્રીને બ્યાખ્યાન આણુ રાખવાને વિનંતિ કરી

એક દિવસે પુરોહિત આમિગે આચાર્યશ્રીને જણાવ્યું, ‘તમારી ઉપદેશરાલામાં સ્ત્રીઓ શણગાર સજીને આવે છે અને જોનો પોતાને માટે તૈયાર કરાવેલો પૌષ્ટિક આહાર તમને આપે છે ત્યારે તમારું બ્રહ્મચર્ય કેવી રીતે ટકી શકે ? કારણ કે, પત્રલોણ પારાશર ઋષિ વગેરે પણ સ્ત્રીમાં મોહ પામ્યા, તો પછી દૂધ, દહીં, ઘી વગેરે ખાનારા માનવી પોતાની ઇદ્રિયોને કાળૂમાં રાખે એ તો સમુદ્રમાં વિંધ્યાચલ દૂબ્યા જેવી વાત છે’

આચાર્યશ્રીએ હસીને જવાબ આપ્યો, ‘પુરોહિતજી ! તમારો નિર્ણય વિચારપૂર્વકનો નથી માલજો, સિંહ જળવાન છે, તે હરણ, ડુકેર વગેરેનું માંસ ખાય છે છતાં વર્ષભરમાં એક જ વાર વિષય સેવન કરે છે જ્યારે કંપ્યૂતર કાકરા અને ધાન્ય ખાય છે છતાં નિઃતર ગમી જતી ગ્રહ છે તેનું શું કાળુ ?

આ સમયે મિહરાજે જણાવ્યું કે, ‘ઉત્તર દેવાની તેવડ ન હોય છતાં ગજમલામાં ફાવે તેમ જોલે એ ઉતાવળિયો સ્વભાવ કહેવાય’ પુરોહિત આ ઠપકાથી શરમિદો બની ગયો

વાલી ગુરુ આં દેવમૂર્તિએ સિદ્ધગજની સલામ સં ૧૧૮૧ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ના રોજ દિગ્ગજરાચાર્ય કુસુદનદ્રને હજવી વિજય પતાકા મેળવી અને શ્વેતાવરોએ જ્ઞાનધર્મ અને ગુજરાતને ગૌરવ વતું બનાવ્યું, તેમાં આં હેમચંદ્રમૂર્તિનો પણ મહત્ત્વ હાય હતો દિગ્ગજરાચાર્ય પૈમાના બગથી ખજાનાપ્રધાન ગાગિવ, રાજમલાના કેશવ નામના ત્રણ મળ્યો અને બીજા દર્શનીઓને પોતાના પદમાં લીધા હતા

આં વાદિદેવસૂરિએ એવી રીત ન દાખવી. તેઓ તો માનતા હતા કે, જે વિજય વિધાથી મળે છે તે જ સાચો વિજય છે. ધનથી મેળવાયેલો વિજય સાચો નથી હોતો. પણ આ પ્રસંગે એક માત્ર રાજમાતાનો ભય હતો. રાજમાતા મિનલદેવી તેમના પિય-રના કારણે દિગંબરાચાર્ય તરફ પક્ષપાત જતાવે એ વાત તરફ આં હેમચંદ્રસૂરિનું લક્ષ ગયું. તેઓ હમેશાં રાજમહેલમાં જતા-આવતા. અવારનવાર રાજમાતા પણ આચાર્યશ્રીનો ઉપદેશ સાંભળતાં. તેઓ આ પ્રસંગે રાજમહેલમાં જઈ રાજમાતાને મળ્યા અને જણાવ્યું, ‘માતા ! દિગંબરો આ શાસ્ત્રાર્થમાં એવું સિદ્ધ કરવાના છે કે, સ્ત્રીઓએ કરેલો ધર્મ નકામો જાય છે, જ્યારે શ્વેતાંબરો એવું સિદ્ધ કરવાના છે કે, સ્ત્રીઓએ કરેલો ધર્મ ફેાક જતો નથી.’

રાજમાતાએ આ અંગે પાકી તપાસ કરી અને આં હેમચંદ્ર-સૂરિની વાતને સાચી માન્યા પછી દિગંબરોનો પક્ષ છોડી દીધો. પરિણામે વાદ માટેનો ન્યાય મેળવવામાં આડખીલી નડી નહીં. આં વાદિદેવસૂરિની પ્રબળ યુક્તિ આગળ આં કુમુદચંદ્ર ઝાંખા પડી ગયા અને દક્ષિણના પંડિતો પર ગુજરાતના આ વિદ્વાન વાદીએ વિજયની મહોર મારી. (જૂઓ, પ્રકં ૪૧, પૃં ૫૭૦)

આ સમયે આં હેમચંદ્રસૂરિ ૩૬ વર્ષનો ઉંમરના હતા. પણ તેઓ નૈઋતિક બ્રહ્મચર્યના ઓજસૂથી સનતકુમાર વગેરેની જેમ બાલ મુનિ જેવા દેખાતા હતા. દિગંબરાચાર્યે તેમની મશકરી કરવા ધાર્યું પણ આચાર્યશ્રીએ તેમને લગ્નવે એવો શેકડો જવાબ વાળ્યો. તેમણે સંભળાવી દીધું કે, ‘તમે મને બાળક માનો છો પણ ખરો બાળક તો એ જ છે કે, જે લંગોટી પણ વીંટી શકતો નથી. ભેઈ લો, મેં તો કપડાં પહેરેલાં છે.’ એ સાંભળી સૌ હસી પડ્યા.

રાજા સિદ્ધરાજે આં શાસ્ત્રાર્યના ઉપવક્ષમાં આં વાદિદેવસૂરિને લાખ રૂપિયાની રકમ તથા બાર ગામ આપવાને જણાવ્યું ત્યારે આચાર્યશ્રીએ તે દાનનો સ્વીકાર ન કર્યો. આથી રાજાએ તે દ્રવ્ય વડે પાટણમાં મોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો અને તેમાં સં ૧૧૮૩

ના' વૈશાખ સુદિ ૧૨ના રોજ આં વાહિદેવસૂરિના હાથે ૯૫ આંગળ જિંચી ભં ઋષભદેવની પિત્તલની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી, જે સ્થાન. 'રાજવિહાર' નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યું.

(-જૂઓ ચાલુ પ્રકરણ પૃં ૫૭૦, ૫૭૧)

એક વાર ભાગવતમતનો આચાર્ય દેવભોધ પાટણમાં આવ્યો, જે 'સિદ્ધ સારસ્વત' વિદ્વાન હતો. રાજાએ તેને રાજસભામાં પધારવા આમંત્રણ આપ્યું. તેણે ઉત્તર વાળ્યો કે, 'કાશીનરેશ અને કનોજના નરેશો જોયા છે તો આ નાનકડા ગુજરાતનો રાજા શી વિસાતમાં છે?' તેણે રાજવીનું આમંત્રણ પાછું ઠેક્યું.

રાજા રાજકવિ શ્રીપાલને સાથે લઈ તેને મળવા ગયો અને પંં દેવભોધની સામે જ જમીન ઉપર બેસી ગયો. દેવભોધે કવિ ચક્રવર્તી શ્રીપાલની મશકરી કરી એટલે એ બંને વિદ્વાનો વચ્ચે ઝગડો થયો. રાજાએ દેવભોધને કોઈ રકમ ભેટ ન કરી.

સિદ્ધરાજે બંધાવેલા રાજવિહારમાં સંં ૧૧૮૩માં ભં ઋષભ દેવનો પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ હતો. એ ઉત્સવમાં દેવભોધે હાજરી આપી મૌને પોતાના પાંડિત્યથી આશ્ચર્યચકિત કરી નાખ્યા. તેમણે એ વાત તટસ્થપણે સ્પષ્ટ જણાવી કે—'શંકર જેવો કોઈ રાગી નથી, કેમકે તે સદા અર્ધનારીશ્વર બની રહે છે. જિનેશ્વર જેવો કોઈ વીતરાગ નથી, કેમકે તે નારીના સંગથી રહિત છે. બીજાઓ વચગાળાના છે જે વિવિધભોગને પૂરા સેવી શકતા નથી અને તેને સર્વથા છોડી શકતા નથી.'

રાજા સિદ્ધરાજે ખુશ થઈ પંં દેવભોધને લાખ દ્રવ્ય આપ્યું. બીજી તરફ તે ખુશ ખીતો હતો એ વાત કવિરાજ શ્રીપાલે ગુપ્તચરો દ્વારા જાણીને રાજાને પણ વાકેફ કર્યો હતો. આથી રાજાએ તેને ધન આપ્યું બંધ કર્યું. પંં દેવભોધનો ખર્ચ લખવટ હતો એટલે તે ત્રણ વર્ષમાં સાવ નિર્ધન જેવો બની ગયો.

હવે તેણે આં શ્રીહિમચંદ્રસૂરિને મળવાનું ગોઠવ્યું. કવિરાજ શ્રીપાલે આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી કે, 'આપે પંં દેવભોધને મળ-

વાની તક ને આપવી. તેનો સત્કાર પણ ન કરવો. ’

આચાર્યશ્રીએ ગંભીરપણે કવિરાજ શ્રીપાલને જણાવ્યું કે, ‘મહા-
નુભાવ ! એ અસાધારણ સિદ્ધ સારસ્વત પંડિત છે. એ નિરુભિમાની
બનીને આવે તો તેને સત્કાર આપવો જ જોઈએ.’

એક દિવસે પંડિત દેવજોધ આં હેમચંદ્રસૂરિને મળવા ઉપાશ્રયે
આવ્યો. આચાર્યશ્રીએ તેને પોતાના અર્ધઆસન ઉપર બેસાડી
સત્કાર કર્યો. પંડિત દેવજોધ આચાર્યશ્રી માટે બોલ્યા કે—

‘પાતુ વો હેમગોપાલો દણ્ડ-કન્બલમુદવહન્ ।

પદ્મદર્શનપશુગ્રામાશ્વારયન્ જૈનવાટકે ॥’

—જે પદ્મદર્શનરૂપ પશુઓને જૈન ગોચરમાં ચારી રહ્યા છે તે
દંડ અને કાંજળીવાળા હેમ-ગોપાલ તમારું રક્ષણ કરે.

આચાર્યશ્રીએ ત્યાં ત્યારે જ કવિરાજ શ્રીપાલને બોલાવી તે
બંને વચ્ચે મૈત્રી કરાવી દીધી, કેમકે ઝગડો મટાડવો એ સાધુનો
પ્રથમ ધર્મ છે. વળી, રાજ પાસેથી તેને લાખ દ્રવ્ય અપાવ્યું અને
તે પછી દેવજોધ આત્મકલ્યાણ માટે ગંગાકિનારે ચાલ્યો ગયો.

એકવાર રાજાએ યાત્રાએ જતાં આં હેમચંદ્રસૂરિને વાહન ઉપર
બેસવાની વિનંતિ કરી, ત્યારે આચાર્યશ્રીએ સાધુ માટે તે અકલ્પ્ય
બતાવી ધનંકાર કર્યો. આથી રાજાએ કહ્યું કે, ‘તમે જડ છો.’ આચાર્ય
દ્રુકે ઉત્તર આપ્યો, ‘હા, અમે નિજડ છીએ.’

તે પછી રાજા એથે દિવસે ઉપાશ્રયે આવ્યો ત્યારે આચાર્યશ્રી
આચંખિલ કરતા હતા. રાજાને તે વિશે બબર નહોતી. રાજાએ
પડદો ઊંચકી જોયું તો આચાર્યશ્રી લૂચુસૂકું લોબન કરી રહ્યા હતા
તે તેના પ્રત્યક્ષ જાણુવા-જોવામાં આવ્યું. રાજા આચાર્યશ્રીના ત્યાગ,
તપસ્યા અને શાંત સ્વભાવથી ખૂબ પ્રભાવિત થયો.

સિદ્ધરાજાને પુત્ર નહોતો. એનું તેને મોટું દુઃખ હતું. તે પુત્ર-
કામનાથી સં ૧૧૮૫માં ઉઘાડે પગે તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યો.
તેણે આચાર્યશ્રીને પણ માથે લીધા.

રાજાએ બ્રાહ્મણોને શિહોર ગામ આપ્યું. શત્રુજયતીર્થમાં લ૦
ઋષભદેવની પૂજા માટે ૧૨ ગામ આપ્યાં. ગિરનારતીર્થના જીર્ણો-
દ્ધારની પૂરી રકમ આપી. તીર્થમાં યાત્રિકોએ પાળવાના નિયમો
બનાવ્યા. લ૦ શ્રીનેમિનાથ, અંબિકાદેવી તથા આવલોકનશિખર
(પાંચમી ટુંક)માં લ૦ નેમિનાથનાં દર્શન-પૂજન કર્યાં, અને પ્રભાસ
પાટણ જઈ સોમનાથ મહાદેવની યાત્રા કરી.

(—જૂઓ પ્રક૦ ૩૫, પૃ૦ ૯૪, ૯૫, ૯૭)

આચાર્યશ્રીએ અહીં શિવાલયમાં મહાદેવના ગુણોનું પ્રતિપાદન
કરતી સ્તુતિ કરી—

ઃ ૧૦ . યત્ર તત્ર સમયે યથા તથા,

- યોડસિ સોડસ્યમિધયા યથા તથા ।

વીતદોષકલુપઃ સ ચેદ મવાન્

एक एव भगवन् । नमोऽस्तु ते ॥૩૧॥

(—અયોગવ્યવચ્છેદિકા, શ્લો. ૩૧)

રાજાએ અહીં ઘણું દાન કર્યું.

આચાર્યશ્રીએ કોડીનાર જઈને અક્રમતપ કરી અંબિકાદેવીને
આરાધી અને રાજાના સંતાન માટે પૂછ્યું. દેવીએ જણાવ્યું કે,
'રાજાના ભાગ્યમાં પુત્ર નથી; પણ તેના પછી કુમારપાલ ગુજરાતનો
રાજા થશે, જે રાજ્યને વધારશે, લોગવશે અને ઓટો પરમાર્હત-
શ્રાવક થશે.'

આચાર્યશ્રીએ સિદ્ધશજને આ વિગત જણાવી. રાજા 'ત્યાંથી
નીકળી રાજધાનીમાં આવ્યો. તેણે પાટણના જ્યોતિષી, મંત્રવાદી
અને નિમિત્તિયાઓ વગેરેને પૂછીને ખાતરી કરી તો આચાર્યશ્રીની
લવિષ્યવાણી સર્વથા સાચી હતી. હવે તેને નિર્ણય બંધાયો કે, તેની
પછી ત્રિભુવનપાલનો પુત્ર કુમારપાલ ગુજરાતનો મહાન રાજા થશે.

(—જૂઓ પ્રક૦ ૩૫, પૃ૦ ૧૦૦)

આચાર્યશ્રી મં. ૧૧૯૨ની સાલમાં ખંભાતમાં ચતુર્માસ વિરા-

જમાન હતા, ત્યારે કુમારપાલ વખાનો માર્યો તેમની પાસે આંચો હતો. આચાર્યશ્રીએ તેને ઝોળખી લીધો ને સારા આસન ઉપર બેસાડીને આશ્વાસન આપ્યું. તેમણે રૂપેટ નિર્ણય આપ્યો કે, ‘આજથી સાતમે વર્ષે તું રાજા બનીશ.’ શ્રાવકોએ તેને રસ્તાની ખરચી માટે ૩૨ દ્રમ આપ્યા.

રાજા સિદ્ધરાજે માળવા પર ચડાઈ કરી ત્યારે તેને આં વીરસૂરિ અને આં હેમચંદ્રસૂરિની મંગલવાણી થઈ હતી. તે છતીને પાછો વળ્યો. તેમની વાણીને તે આ વિજયનું મૂળ શકુન માનતો હતો. રાજાએ સં ૧૧૬૩માં માળવા છતીને પાટણમાં ધામધૂમથી પ્રવેશ કર્યો. આં વીરસૂરિ, આં હેમચંદ્રસૂરિ અને ખીન્ત આચાર્યો તેમજ વિદ્વાનોએ રાજાને વિવિધ આશીર્વાદથી વધાવ્યો. ગુજરાત ગૌરવાન્વિત બન્યું.

એક દિવસે રાજસભામાં રાજા અવંતીથી આવેલા અંધભંડારના અંથોને જોતો હતો. એવામાં તેના હાથે ‘લોજવ્યાકરણ’ ચડી ગયું, ત્યારે આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે, ‘લોજરાજા મહાવિદ્વાન હતો, જેણે આ અંધ રચ્યો છે.’ સિદ્ધરાજે ઉત્કંઠાપૂર્વક પૂછ્યું, ‘શું આપણા અંધભંડારોમાં આવી કોટિના અંથો નથી ? શું ગુજરાતમાં એવો કોઈ વિદ્વાન નથી કે આવા મહાન અંથો રચી શકે ?’

ત્યાં ઉપસ્થિત બધા વિદ્વાનોએ ત્યારે આચાર્યશ્રી સામે નજર કેંદ્રિત કરી અને રાજાએ આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી કે, ‘લગવન ! આજે જે ‘કાતાંત્ર વ્યાકરણ’ લાણાવાય છે તે નાનું છે. એનાથી વિદ્યાર્થીને વ્યુત્પત્તિ થતી નથી. ખીજી તરફ પાણિનીયવ્યાકરણ વૈદિક પ્રક્રિયાથી કિલબ્ત બની ગયું છે, તે હે મુનિવર ! તમે જગતના ઉપકાર માટે સરળ અને સુબોધ એવા રાષ્ટ્રીય વ્યાકરણનું નિર્માણ કરો અને મહાપુણ્યના ભાગીદાર બનો. મને યશનો ભાગી બનાવો અને ગુજરાતને સાહિત્યિક ગૌરવ અપાવો.’

આચાર્યશ્રીએ રાજવીની વિનંતિનો સ્વીકાર કર્યો. તેમણે એમના સમય મુધીનાં સમસ્ત વ્યાકરણોનું ખારીકાઈથી નિરીક્ષણ કર્યું અને

નિવું 'સિદ્ધહેમચંદ્ર વ્યાકરણ' રચ્યું. તેમાં ૮ અધ્યાય તથા ૩૨ પાદ રિખ્યાં, દરેક પાદની અંતે એકેક શ્લોક અને છેલ્લે ચાર શ્લોક એમ કુલ ૩૫ શ્લોક ભેડી; તેમાં ચૌલુકચરાજવંશનું લાક્ષણિક જ્ઞર્ણન કરાવ્યું છે. એ વ્યાકરણની સરળતા માટે પૂર્તિમાં લઘુવૃત્તિ, બૃહદ્વૃત્તિ, ધાતુપાઠ, અનુશાસનો, ધાતુપારાયણ, શબ્દકોશો, દ્વયાશય કાવ્ય, વંગેરે જરૂરી અંગોપાંગ ગ્રંથો બનાવ્યા.

રાજપુરોહિત અને વિદ્વાન સભાસદોએ એ વ્યાકરણનું ત્રણ વાર પ્રાચન-મનન કરી તેને શુદ્ધ વ્યાકરણ તરીકે બહિર કયું. રાજાએ તે વ્યાકરણને હાથીની અંખાડી ઉપર પધરાવી, નગરમાં ફેરવીને સંતકાર કર્યો. ૩૦૦ લહિયાઓ રાહી તેની ઘણી નકલો લખાવી દેશે. દેશ ભ્રમી. ૨૦ નકલો કાશ્મીર ભ્રમી અને પાટણમાં વ્યાકરણના અન્નેક વિદ્વાન કાકલ કાયસ્થની અધ્યક્ષતામાં સિદ્ધહેમચંદ્ર વ્યાકરણનું પઠન-પાઠન શરૂ કરાવ્યું. (પ્રકૃં ૩૫, પૃં ૬૬)

આચાર્યશ્રીએ ખીજા પણ વિવિધ વિષયના ગ્રંથો રચ્યા છે. આચાર્યશ્રી સં. ૧૧૬૮ ના ચતુર્માસમાં ખંભાતમાં હતા ત્યારે રાજા સિદ્ધરાજ સં. ૧૧૬૯ ના કાર્તિક સુદિ ૩ ના રાજ પાટણમાં મંરણ પામ્યો. કુમારપાલ ખંભાત આવીને શેઠ સાંજની સાથે આચાર્યશ્રી પાસે આવ્યો. તે આશીર્વાદ બ્રજવી પાટણ ગયો અને સં. ૧૧૬૯ માં ગુજરાતનો રાજા બન્યો.

આચાર્યશ્રી વિહાર કરતા કરતા પાટણ પધાર્યા. અહીં સં. ૧૨૦૭ માં તેમનાં માતા પૂં પ્રવર્તિની પાહિનીજીએ અનરાન કયું. શ્રીવકોએ પુણ્યમાં ૩ કરોડ વાપર્યા અને આચાર્યશ્રીએ ત્રણ લાખ શ્લોકનું પુણ્ય આપ્યું ને પ્રવર્તિનીજી કાલધર્મ પામ્યાં. એમના શબની શિખિકા ત્રિપુરુષ ધર્મસ્થાનના બાવાઓએ તોડી નાખી એટલે આચાર્યશ્રીએ એ વાત રાજા કુમારપાલને જણાવી. રાજાએ તેઓને યોગ્ય શિક્ષા કરી.

એ જ સમયે રાજા કુમારપાલે આચાર્યશ્રીને પ્રતિદિન રાજ-મહેલમાં પધારવા વિનંતિ કરી અને આચાર્યશ્રીનો રાજમહેલમાં

આદરભર્યો સત્કાર થવા લાગ્યો. રાજ-રાણી હમેશાં તેમનો ઉપદેશ સાંભળતા અને તેમને ગુરુ માનતા.

ગૂર્જરેશ્વર રાજા કુમારપાલે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સં ૧૨૦૭ માં પ્રભાસપાટણના સોમનાથના મંદિરનો પાયાથી શિખર સુધીનો છોડોદ્ધાર કરવાનો સંકલ્પ કરી સોમનાથના મંદિરની ધ્વજાઓ ચડે ત્યાં સુધી માંસ-મદિરાનો ત્યાગ કર્યો, પછી સાત વ્યસનો પણ છોડ્યાં. સં ૧૨૦૮માં સમસ્ત રાજ્યભરમાં અમારિપટલ વગડાવ્યો. જુગાર સર્વથા બંધ કરાવ્યો અને સં ૧૨૧૧ માં પ્રભાસપાટણમાં મહાદેવની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આચાર્યશ્રી એ પ્રતિષ્ઠાપ્રસંગે પ્રભાસપાટણ પધાર્યા. ત્યાંના પાશુપતાચાર્ય મહંત ભાવ બૃહરૂપતિએ આચાર્યશ્રીનો હાથ ઝાલી તેમને શિવાલયમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. આચાર્યશ્રીએ ત્યાં શિવપુરાણની વિધિ મુજબ મહાદેવનું આહ્વાન, અવગૂંઠન, મુદ્રા, ન્યાસ અને વિસર્જન કરી અંતિમ સ્તુતિપાઠ ઉચ્ચાર્યો—

યત્ર તત્ર સમયે યથા તથા, યોડસિ સોડસ્યમિધયા યયા તયા ।

વીનદોષકલ્પઃ સ ચેદ ભવાન્ એક ભગવન્ ! નમોડસ્તુ તે ॥

(—અયોગવ્યવચ્છેદિકા, શ્લો ૩૧)

મદવીજાક્ષુરજનના રાગાવા ક્ષયમુપાગતા યસ્ય ।

બ્રહ્મા વા વિષ્ણુર્વા હરો જિનો વા નમસ્તસ્મૈ ॥

(—મહાદેવસ્તોત્ર, શ્લો ૪૪)

—જે તે સમયે, જેવા તેવા, જે તે નામથી જે તે હો, પણ હે ભગવન્ ! તમે જો દોષ રહિત હો તો તમને એકલાને જ નમસ્કાર કરું છું. (૧)

—જેમણે જન્મ-મરણના અંકુરને ઉગાડનારા રાગ વગેરે દોષોનો નાશ કર્યો છે તેવા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહાદેવ કે જિનેશ્વર જે હો તેઓને નમસ્કાર થાઓ. (૨)

મહામાત્ય વાહડે સં ૧૨૧૩ માં શત્રુંજય તીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરાવી આં હેમચંદ્રસૂરિના હાથે ભં રૂપભદ્રેવની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આચાર્યશ્રીએ રાજા કુમારપાલને ઉપદેશ આપ્યો, તેથી સં ૧૨૧૬ માં રાજાએ સમ્યક્ત્વ સાથે ધ્રાવકનાં બાર વ્રત ઉચ્ચર્યાં. આચાર્યશ્રીએ તેને આશીર્વાદમાં પરમાર્હત અને રાજપિં એવાં બિરુદો આપ્યાં અને રાજાના આગ્રહથી તેના આધ્યાત્મિક જોધ માટે 'વીતશર્ગ-સ્તોત્ર' અને 'સટીક-યોગશાસ્ત્ર'ની રચના કરી.

રાજા કુમારપાલે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી ઘણા કુમારપાલ-વિહારો-૧૪૪૪ દેરાસરો, ઘણાએક જીર્ણોદ્ધારો, ૨૧ જ્ઞાનલંકારો કરાવ્યા અને ઘણી દાનશાલાઓ ખોલી. નિર્ધન જૈનોને-સ્વામી ભાઈઓને ૧૪ કરોડની મદદ કરી. રુદ્ધતી ધનનો નિયમ રદ કર્યો અને જનતા ઉપર પડેલા ઘણા કરોને માફ કર્યા. તે પછી તેણે સિદ્ધહેમકુમાર સંવત્ ચલાવ્યો.

૫૦ વામરાશિએ રાજા સિદ્ધરાજના સમયે આચાર્યશ્રીને ગાળો આપી હતી. તેથી આચાર્યશ્રી નારાજ થતાં તેની આજીવિકા બંધ કરવામાં આવી હતી, તેમજ પ્રભાસપાટણના શિવાલયના મહંત ભાવ બૃહસ્પતિએ શરાણ સેવન વગેરેની ભૂલો કરી હતી. તેથી તેમની આજીવિકા બંધ કરવામાં આવી હતી. તે બંનેએ આચાર્યશ્રીના ચરણે આવીને ભૂલોની માફી માગી હતી એટલે રાજા કુમારપાલે તેઓની આજીવિકા ફરીથી ચાલુ કરી હતી. આ ઘટના સં ૧૨૨૫ માં બની હતી.^૧

મહામાત્ય આંબડે જીર્ણોદ્ધાર કરાવી ભરચના શકુનિકા-વિહારમાં સં ૧૨૨૨ માં ભં મુનિસુવ્રતસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેમજ મંત્રી આંબડે પોતાના પિતાના ઉદયનવસતિનો વિસ્તાર કરી ઉદયનવિહાર બંધાવ્યો, તે બંનેની પ્રતિષ્ઠા પણ સં ૧૨૨૩ માં આચાર્યશ્રીના હાથે કરાવી.

રાજા કુમારપાલે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સં ૧૨૨૬ માં

૧ મહંત ભાવ બૃહસ્પતિને સં ૧૨૨૫ માં ફરી વાર આજીવિકા આપી આપી તે વિશે જુઓ, પાટણના ભદ્રકાળી મંદિરમાંના શિલાલેખ-ખંડ તથા જુઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૨૪ નું દિપ્પવ.

શત્રુજયતીર્થ અને ગિરનાર તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. રાજાએ શત્રુજયમાં ઘણો લાલ લીધો પણ તે વૃદ્ધાવસ્થાના કારણે ગિરનાર પહાડ ઉપર ચડી શક્યો નહીં.

જ્યારે સંઘનો પડાવ વલ્લીપુરથી આગળ ચાલ્યો ને ચોગડ પાસે થાપા અને ઇસાવલ એ બંને પહાડીઓની તળેટી નજીક કરવામાં આવ્યો હતો. રાજાએ એ બંને પહાડીઓ ઉપર ભં ઋષભદેવ અને ભં પાર્શ્વનાથનાં દેરાસર બંધાવ્યાં. આ દેરાસરના પથ્થરો આજે પણ ત્યાં નજરે પડે છે. કોઈએ એ પથ્થરોમાંથી જિભું કેરેલું નાનકડું શિવાલય આજે વિદ્યમાન છે.

આચાર્યશ્રીએ સં ૧૨૨૮ માં પાટણમાં અંજનશલાકાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી. તેમના હાથે કરાયેલી આ પ્રતિષ્ઠાઓ છેલ્લી હતી. આચાર્યશ્રીને આં બાલચંદ્ર નામે મહત્વાકાંક્ષી શિષ્ય હતા. આં બાલચંદ્રે એવો મનસૂજો કર્યો કે જેમ આં હેમચંદ્રસૂરિ અને રાજા કુમારપાલની બેડી છે તેવી કુમારપાલ રાજા પછીના રાજા અજયપાલ સાથે પોતે બેઠાઈને વિજયાત થવું.

આચાર્યશ્રીએ લગ્નવેલા સાધવા માટે આં બાલચંદ્રને ઘટીચંત્ર ઉપર બેસાડ્યા. આં બાલચંદ્રે પોતાની સ્વાર્થસાધના માટે મુહૂર્તના સમયમાં ગરબડ કરી વાસ્તવિક લગ્ન આવ્યા પહેલાં જ લગ્ન આવ્યું છે એમ જાહેર કર્યું અને એ જ સમયે ઉપયુક્ત પ્રતિમાઓની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠાઓ દરવામાં આવી.

વડોદરાનો વેપારી શેઠ કાનજી વસેા થોડી વાર પછી હાંફજો-ફાંફજો થતો આચાર્યશ્રી પાસે આવ્યો, તે પોતાના દેરાસરના મૂળનાયકની પ્રતિમાને અંજનશલાકા કરાવવા લાવ્યો હતો, પણ સામગ્રી મેળવવામાં સમય વીતી જવાથી રાજપુરોએ તેને અંદર આવવા દીધો નહોતો. પ્રતિષ્ઠાનું કામ સમાપ્ત થતાં તે આચાર્યશ્રી પાસે આવી પગે પડી રોવા લાગ્યો. કૃપામૂર્તિ આચાર્યશ્રીએ બહાર આવીને આકાશમાં નજર નાખી, સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ જોયું ને તરત જ બોલી જઈયા : ' અરે! આ શું થયું? જે સમયે અંજનશલાકા-પ્રતિષ્ઠા

થઈ છે તે સુદૂર્ત તો દૂપણવાળું છે તે પ્રતિષ્ઠાપક તથા પ્રતિમાજીને વધુમાં વધુ ત્રણ વર્ષનું આયુષ્ય આપનારું છે.

આચાર્યશ્રીએ તરત જ સાચું સુદૂર્ત આવતાં શેઠ કાનજીની પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરી, જે પ્રતિમા અત્યંત પ્રભાવશાળી બની. સંભવતઃ આ ત્રણે જિનપ્રતિમાઓ તે—૧. ગોડીચુરની, ૨. મહે-મઠાવાદની અને ૩. તારંગાની છે. (—જૂઓ, પં ૦ નેમવિજયગણિનું ગોડીજીપાર્શ્વનાથનું સ્તવન, પ્રક૦ ૫૮)

આચાર્યશ્રીએ એ ઉત્સવમાં બાહેર કર્યું કે મારું આયુષ્ય હવે માત્ર છ મહિનાનું બાકી છે અને કુમારપાલ પણ મારા પછી છ મહિને મરણ પામશે.

ધર્મપ્રચાર—

આચાર્યશ્રીએ પાંત્રીશ હજાર જેટલાં ઘરોના માનવીઓને જૈન બનાવ્યા. આમ તેઓ બધી રીતે સમર્થ હતા, તેઓ ધારત તો પોતાનો નવો ગરબ સ્થાપીને ચલાવી શકત, પણ તેઓ એવા ગર્વિષ્ઠ મહત્વાકાંક્ષી નહોતા. તેઓ અમદર્શી હતા, અધૂરા નહોતા, ઉતાવળિયા નહોતા, સ્થિતપ્રજ્ઞ હતા, જ્ઞાનના સાગર હતા. અહંના પૂજારી નહોતા, વીતરાગના અનુગામી હતા. આથી તેમણે નવો પંથ ચલાવવાનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન કર્યો અને તીર્થ કરના શાસનની સર્વતો-મુખી રક્ષા કરવાને સદા ઉદ્યમશીલ રહ્યા.

વળી, તેમના શરીર અને કાર્યક્ષમતાનું વર્ણન આ પ્રકારે મળે છે—

તેમનામાં સોના જેવી શરીર કાંતિ હતી, કમલની પાંખડી જેવી આંખો હતી. જોનારને હર્ષ ઉત્પન્ન કરે તેવું મુખ હતું. તેમનું ચારિત્ર અમત્કારી હતું. તેમનામાં બાવીશે પરીપહો છતવાનું મામર્ય હતું. તપસ્થાની પણ શક્તિ હતી. તેમની બુદ્ધિ વિષયાર્થ શાસ્ત્રને ઉકેલી શકતી. વ્યાકરણ જેવા ત્રણે રચવાની કુશળતા હતી, પરવાદીને છતવાની તીવ્ર તર્કશક્તિ હતી. ધારી અસર કરે તેવી કવિત્વ શક્તિ હતી. અયોગ્ય અને પતિતને પણ ધર્મમાં સ્થાપવાનું અને તેમાં

સ્થિર કરવાનું પ્રભાવબળ હતું. તેમની વાણી મધ જેવી મીઠી હતી.

નિપુણ પુરુષો આં હેમચંદ્રની અપૂર્વ શક્તિ પ્રત્યક્ષ બેઠાંને પ્રાચીનકાળમાં થઈ ગયેલા સર્વજ્ઞ તીર્થંકરો અને ગણધરોના વિશિષ્ટ સામર્થ્યમાં વિશ્વાસ કરતા હતા.

(—આં સોમપ્રભસૂરિકૃત ‘કુમારપાલપડિગોહો, ગાં : ૨૦ થી ૨૪ અને શ્રી. મધુસૂદન મોનીકૃત ‘હેમસમીક્ષા’)

આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રસૂરિ સં ૧૨૨૬ માં પાટણમાં સંઘ સમક્ષ આં રામચંદ્રને પોતાની પાટ સોંપી, સમાધિમાં રહી, પ્રહારંધ્રથી પ્રાણ છોડી કાઢ કરી સ્વર્ગે ગયા અને તે પછી એ જ સાલમાં રાજા કુમારપાલ પણ સ્વર્ગગમન કરી ગયો.

રાજા અને પ્રજાએ આચાર્યશ્રીનો મૃત્યુ ઉત્સવ મનાવ્યો. રાજા મામંતો અને પ્રજાએ આચાર્યશ્રીના અગ્નિસસ્કારના સ્થાનેથી તિલક કરવા માટે રાજા લીધી અને જ્યારે રાજા રહી નહીં ત્યારે જનતાએ ખોદી ખોદીને માટી લીધી. પરિણામે ત્યાં મોટો ખાડો પડ્યો, જે સ્થાન ‘હેમખાડ’ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું.

રાજપુરોહિત રાજકવિ સોમેશ્વરદેવે આચાર્યશ્રી વિશે એક અર્ધ શ્લોકમા ઐતિહાસિક તથ્ય બતાવ્યું છે કે—

‘વૈદુર્યં વિગતાશ્રયં શ્રિતવતિ શ્રીહેમચન્દ્રે દિવમ્ ।’

(—સુરથોત્સવ, સર્ગ : ૧૫, શ્લોક ૫૨)

શિષ્યપરિવાર—

૪૦ સં આં હેમચંદ્રસૂરિના જીવનપ્રસંગોમાં બુદ્ધે બુદ્ધે સ્થળે તેમના શિષ્યપ્રશિષ્યોનાં નામ આવે છે. તેઓનો દૂંકો પરિચય આ પ્રમાણે છે—

૧. આં બાલચંદ્રસૂરિ—આં હેમચંદ્રસૂરિના તે કુશિષ્ય હતા. તેમને રાજા અજયપાલને પોતાનો બનાવી, પોતે રાજશુરુ બનવાના કેડ હતા. પરંતુ તેમણે શુરુદ્રોહ કરી છેલ્લી પ્રતિષ્ઠામાં મુહૂર્તની ગરબડ કરી હતી. રાજા અજયપાલે પણ રાજા થયા પછી આં બાલચંદ્રને શુરુદ્રોહી અને ગચ્છદ્રોહી ઠરાવી મરાવી નાખ્યા, આં

ખાલયંદ્રસૂરિ વિદ્વાન હતા, પણ આં રામચંદ્રસૂરિના પ્રખર વિશેષી હતા. તેમણે જ આં રામચંદ્રને મરાવી નાખ્યા હતા. તેમણે રચેલી ‘સ્તુતિસ્યાં’ની સ્તુતિઓ ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે.

૨. આં રામચંદ્રસૂરિ—એકવાર રાજા સિદ્ધરાજે આં શ્રીહેમચંદ્રસૂરિને પૂછેલું કે, ‘આપ સરસ્વતીપુત્ર છો, સર્વજ્ઞપુત્ર છો, પણ આપની પાટને શોભાવે એવો અધિક ગુણવાળો વિદ્વાન શિષ્ય કોણ છે?’

આચાર્ય મહારાજે તે સમયે જણાવેલું કે, ‘રાજન્! પંચ રામચંદ્ર મારો ગુણવાન શિષ્ય છે, જે સંઘમાન્ય પણ છે.’

આ સાંભળી રાજા પંચ રામચંદ્રનાં દર્શન કરીને આનંદિત થયો હતો.

એક દિવસે રાજા ઉનાળાના દિવસોમાં રાણીઓને સાથે લઈ ઓખકોડા કરવા માટે ઉદ્યાનમાં ગયો. તેણે ત્યાં પંચ રામચંદ્રને જોઈને એકદમ પૂછ્યું, ‘ઉનાળાના દિવસો મોટા કેમ હોય છે? શીઘ્ર ક્વિ રામચંદ્રે કાવ્યમાં ઉત્તર આપ્યો કે—

‘દેવ ! શ્રીગિરિદુર્ગમલ્લ ! ભવતા દિગ્જયયાત્રોત્સવે

ધાવદ્ધીરતુરક્કનિષ્ઠુરસુરક્ષુણ્ણક્ષમામણ્ડલાત્ ।

યાતોદ્ધૂતરજોડમિલ્લત્ સુરસરિત્ સજ્ઞાતપદ્મસ્થલી-

દૂર્વાચુન્બનચચ્ચુરા રચિહયાસ્તેનાતિવૃદ્ધં દિનમ્ ॥’

—હે ગિરનારના વિજેતા, હે નરદેવ ! તારી દિગ્વિજય યાત્રામાં હોડતા ઘોડાઓની ખુરીઓથી જીડેલી ખૂબ આકાશમાં જઈને સુરગંગામાં પડી ને ત્યાં કાદવ થયો. તેમજ ધરોત્પલ્લુ જગીનીકળી. આ તાણ ધરો ખાવાને માટે સૂર્યના ઘોડાઓ રેકાતા જાય છે તેથી જ દિવસ મોટો થયો છે.

રાજાએ આ અમત્કારભર્યું કાવ્ય સાંભળી ત્યાં જ સૌની સમક્ષ પંચ રામચંદ્રને ‘કવિકૃટારમલ્લ’નું ખિરુદ આપ્યું.

કવિ ચક્રવર્તી શ્રીપાલ ગોસ્વાહે સહસ્રલિંગ સરોવરની પ્રશસ્તિ રચી ત્યારે રાજવીએ તેનું અંશોપન કરવા માટે ઉત્તમ દોટિના સર્પ પંડિતોને ગોલાવ્યા. આં હેમચંદ્રસૂરિ પોતે ત્યાં પધાર્યા નહીં,

પણ પંચ રામચંદ્રને ત્યાં ચોકડ્યા. તેમને સાથોસાથ સૂચના કરી કે, 'જો સૌ વિદ્વાનોની પ્રશસ્તિને સમ્મતિ મળે તો તમારે કશી પંડિતાઈ બતાવવી નહીં.' પંચ રામચંદ્ર ત્યાં પધાર્યા. પ્રશસ્તિકાવ્યો વંચાયાં, સૌ પંડિતોએ આનંદ વ્યક્ત કર્યો. તેમાં એક નીચે મુજબનું કાવ્ય હતું—

‘કોશેનાપિ યુતં દલૈરુપચિતં નોચ્છેતુમેતત્ ક્ષમં

સ્વસ્યાપિ સ્ફુટકષ્ટકન્યતિકરં પુંસ્ત્વં ચ ઘટે ન હિ ।

एकोऽन्येप करोति कोशरहितो निष्कण्टकं मूलं

मत्तैवं कमला विहाय कमलं यस्यासिमाशिश्रियत् ॥’

—આ લક્ષ્મીએ કમળને તથા રાજા સિદ્ધરાજની તરવારનું શરણ લીધું છે, કેમકે તે કમળકોશ (દોડવો તથા ખળના)વાળું છે અને કળ (પાંદડી તથા લશ્કર)વાળું છે. છતાંય પોતાના કાંદાને હઠાવી શકતું નથી, તેમ કદાપિ પુરુષત્વને પામી શકતું નથી. જ્યારે આ અસિ(તરવાર) કોશ રહિત અને કળ રહિત હોવા છતાં એકલી જ પૃથ્વીના કંદકોને હઠાવે છે. તેમજ પુરુષત્વને પણ ધારણ કરે છે.

સૌ પંડિતોએ આ કાવ્યને ખૂબ વખાણ્યું એટલે રાજાએ પંચ રામચંદ્રનો અભિપ્રાય માગ્યો. તેમણે ધીમેથી વાંધો ઉઠાવ્યો કે, આ કાવ્યમાં દલ શબ્દ સૈન્યના અર્થમાં વાપર્યો છે અને કમલ શબ્દને નિત્ય નપુંસક બતાવ્યો છે. આ પ્રયોગો ખાસ વિચારવા જેવા છે. પંડિતો આ હકીકત સાંભળીને વિચારમાં પડી ગયા. અંતે રાજાના આગ્રહથી સૌ પંડિતોએ તોડ કાઢ્યો કે, દલનો અર્થ રાજાનું સૈન્ય પણ થઈ શકે અને કમલ શબ્દ પુંલિંગમાં પણ વપરાય છે. તેથી અહીં ‘પુરુષત્વને ધારણ કરી શકતું નથી.’ તેને બદલે ‘કમલ પુરુષત્વને પામે કે ન પામે એવો શંકા-વિકલ્પ પાઠ લેવો.

સિદ્ધરાજ પંચ રામચંદ્રની આવી તેજ સ્ફુરણાથી પ્રસન્ન થયો અને તેની સાથે અત્યંત સ્નેહલાવે એકીટ્ટે જોઈ રહ્યો. પંચ રામચંદ્રને ઉપાશ્રયમાં પહોંચતાં જ એક આંખે દર્દ ઊપડ્યું અને તેમની તે આંખ સદાને માટે ચાલી ગઈ. તેમની એક આંખ ગઈ પણ

વિચક્ષણ કાવ્યશક્તિ તો એવી ને એવી જ સતેજ હતી.

આં હેમચંદ્રસૂરિએ તેમને આચાર્યપદ આપ્યું હતું અને પોતાના અંત સમયે તેમને જ પોતાની પાટે સ્થાપ્યા હતા.

આં રામચંદ્રસૂરિ સમર્થ વિદ્વાન હતા. જૈનધર્મમાં અત્યંત શ્રદ્ધાવાન હતા, ગુરુભક્ત હતા અને સાચી સ્વતંત્રતાના મોટા પક્ષ પાતી હતા. તેમણે એક આખ જવા છતાં કદાપિ દીનતા બતાવી નહોતી.

તેમણે પોતાની જિનસ્તુતિ બત્રીશીઓ પૈકીની ૭૦ મુનિસુવત સ્વામી બત્રીશી, ઉપમા બત્રીશી, પ્રાસાદ બત્રીશી વગેરેમાં તીર્થ કરે ને કરુણાના સાગર અને સર્વ જાતના રોગોના શામક તરીકે વર્ણવ્યા છે. છતાં પોતે તેમની પાસે પોતાની ગયેલી આંખને માગતા નથી. તેમણે સત્તર જિનસ્તુતિ પોઠશકોમાં છેલ્લો એક શ્લોક નીચે મુજબ આપ્યો છે—

સ્વામિજનન્તફલકલ્પતરોઽમિરામ-

ચન્દ્રાવદાતચરિતાશ્ચિતવિશ્વચક ! !

શકસ્તુતાંહિસરસીરુહ ! દુ સ્થસ્વાર્થે

દેવ ! પ્રસીદ્ધ કરુણાં કુરુ દેહિ દૃષ્ટિમ્ ॥'

આથી એટલું નક્કી થાય છે કે, તેમણે પોતાની આંખ ગયા પછી જ આ સ્તુતિઓ રચી છે અને દૃષ્ટિની માગણી કરી છે પણ તેમણે દૃષ્ટિ શબ્દનો જે અર્થ કર્યો છે તે ઉપરથી માનવું પડે છે કે, તેમણે આ સ્તુતિથી આંખ નહીં પણ દિવ્યદૃષ્ટિ માગી છે. આ છે તેમના હૃદયના ઉદ્ગારો—

‘ સાક્ષાત્કાર સકલજગતાં સ્યાદ યત્ કેવલં તત્

ચક્ષુઃ કિંચિદ્ દિશતિ કૃતિના દેવ ! યુગ્મપ્રસાદ !

અન્યાનાં તન્નિયત્તવિપયાં દૃષ્ટિસૃષ્ટિં દધાન

કેષામેવ સ્તવનવચસા ગોચરં સંચરિષ્યુ ॥'

(—પ્રસાદદાત્રિશિકા, શ્લોક ૧૫)

‘સ્વતન્ત્રો દેવ ! મૃયાસં સારમેયોઽપિ વર્ત્મનિ ।

મા સ્મ મુવં પરાયત્તલ્લિલોકસ્યાપિ નાયકઃ ’ ॥૧૫॥

‘સ્વાતન્ત્ર્યશ્રીપવિત્રાય પરમત્ત્વમૂર્તયે ।

સાવિતારોપસાધ્યાય નમો મગવતેઽર્હતે’ ॥૧॥ (—પોડશિકા)

તેમના આ શબ્દો તેમના સ્વભાવનો પરિચય કરાવે છે કે, તેઓ સ્વતંત્રતાના પૂજારી હતા. તેઓ સ્થૂલ દષ્ટિના નહીં પણ દિવ્ય દષ્ટિ એટલે કેવળજ્ઞાનના ઇન્દ્રિય હતા.

આં રામચંદ્ર રાજા કુમારપાલની રાજસભાના સમર્થ કવિ હતા. કોઈ પણ બહારનો વિદ્વાન કવિ રાજસભાની પરીક્ષા કરવા અટપટી સમસ્યા મૂકે તો આં રામચંદ્ર પોતાની અદ્ભુત શક્તિથી તે સમસ્યા પૂરતા હતા, જે સાંભળીને આગંતુક કવિ માથું ધુણાવી દેતો હતો.

આં બાલચંદ્ર અને આં રામચંદ્ર વચ્ચે કારમું વૈમનસ્ય હતું. સં. ૧૨૩૦ માં અજયપાલ સોલંકી ગુજરાતનો રાજા થયો ત્યારે તેણે આં બાલચંદ્રની શિખવણીથી આં રામચંદ્રને કહ્યું કે, ‘તમે આં હેમચંદ્રની પાટે આં બાલચંદ્રને સ્થાપો.’ આચાર્યશ્રીએ સાક્ષ શબ્દોમાં જણાવી દીધું કે, ‘તેમ કરવાની ગુરુદેવની આજ્ઞા નથી. એ બનવાનું નથી.’

રાજાએ હુકમ કર્યો કે, ‘મારો રાજહુકમ છે કે તમે એ પ્રમાણે કરો; નહીંતર રાજાના લોપવાના દંડ તરીકે તપાવેલ તાંબાની પાટ ઉપર બેસી જાઓ.’

આચાર્યશ્રીએ ગુરુદેવની આજ્ઞાના પાલન માટે ત્યાં પોતાનું બલિદાન આપ્યું. તેઓ છેલ્લે એટલું જ બોલ્યા કે—

“જગતને પ્રકાશ આપનારો સૂર્ય પણ આથમે છે માટે જે થવાનું હોય તે જ થાય છે.”

‘રઘુવિલાસનાટક’ની પ્રસ્તાવનામાં આં રામચંદ્ર પોતાના વિશે કહે છે—

‘ પञ્ચપ્રવચમિપપञ्चमुस्मानकेन

चिद्वन्मनःसदसि नृत्यति यस्य कीर्तिः ।

विद्यात्रयीचणमनुम्वितकान्यतन्त्रं

कर्त्तुं न वेद सुकृती किल रामचन्द्रम् ॥’

ખીજે પણ કહેવાયું છે કે—

‘ સૂક્તયો રામચન્દ્રસ્ય વસન્તકલ્પગીતયઃ ।

સ્વાતન્ત્યમિષ્ટયોગથ પચૈતા હર્ષવૃષ્ટયઃ ॥’

આં રામચંદ્રના નામથી અપભ્રંશ ભાષામાં કોઈએ જણાવ્યું છે કે—

‘ મહિલા ફૂટચરિત્ત, ખંભા પુણ પાર ન યાણધ;
દિન ડરથઈ દોરડઈ, રથણી વિસહર રેણ મોડઈ.
ઉદિર દિઠઈ ઉદ્દસઈ, કાનિ ધરી વાધહ રોડઈ;
ઉંખરી ચડતીય ઢલી પડઈ, ચદિ કુંગરી અણિયાલઈ.
સાત સમુદ્ર લીલા તરઈ, સુક્ષિ નદી ખુડવિ મરઈ;
રામ કપીસર ઈમ કહઈ, સ્ત્રી વિશ્વાસ ન કો કરઈ.’

(—કુલસાગરગણિકૃત ‘સટીક ઉપદેશમાર’ ઉપ૦૩૨, મં૦૧૬૬૨)

આં રામચંદ્ર એ અમયના શબ્દશાસ્ત્ર, કાવ્યશાસ્ત્ર અને ન્યાય શાસ્ત્રના વિદ્વાન, ઉદ્દલટ કવિ, સફળ પ્રબંધકાર અને વિશિષ્ટ નાટક-કાર હતા. તેમણે રચેલા અંથો આ પ્રકારે જાણવા મળે છે—

૧. દ્રવ્યાલંકાર—સ્વોપન વૃત્તિસહિત—આં રામચંદ્ર અને આં શુણ ચંદ્ર એ બંનેએ મળીને રચ્યો છે. તેમાં, ૧ જીવ, ૨ પુદ્ગલ અને ૩ ધર્માધર્માદિ એમ ત્રણ પ્રકાશ છે.^૧

૨. નાટ્યદર્પણ—સ્વોપન વૃત્તિસહિત—આં રામચંદ્ર અને આં શુણચંદ્ર એ બંનેએ મળીને રચ્યો છે. જેમાં ૫૫ નાટક-પ્રબંધોના ઉદ્દેશો અને દશરૂપકોને બદલે બાર રૂપકો દર્શાવ્યાં છે.^૨

૧. દ્રવ્યાલંકારની સં ૧૨૦૨માં લખાયેલી તાડપત્રની પ્રતિ જેસલમેરમાં સુક્ષિપ્ત છે.

૨. નાટકો માટે જુઓ પ્રકં ૩૫, ૫૦ ૩૩નું ટિપ્પણ.

૩. સત્યહરિશ્ચંદ્ર નાટક.
૪. નલવિલાસ નાટક (સપ્તાંકી).
૫. કૌમુદીમિત્રાણંદ નાટક (દર્શાકી, રૂપકનાટક, કુતૂહલપૂર્ણ).
૬. રાઘવવિલાસ નાટક (રાઘવાભ્યુદય).
૭. યદુવિલાસ નાટક (યાદવાભ્યુદય).
૮. નિર્ભયભીમવ્યાયોગ નાટક.
૯. મલ્લિકામકરંદ નાટક.
૧૦. રોહિણીમૃગાંક પ્રકરણ.
૧૧. વનમાલી નાટિકા.
૧૨. કુમારવિહારશતક-પ્રશસ્તિ.
૧૩. સુધાકલશ-સુભાષિતકોશ.
૧૪. હૈમ-બૃહદ્વૃત્તિન્યાસ, અં ૦ ૫૩૦૦૦.
૧૫. ઋષભ દ્વાત્રિશિકા.
૧૬. વ્યતિરેક દ્વાત્રિશિકા.
૧૭. પ્રસાદ દ્વાત્રિશિકા.
૧૮. અપહૃત્તિ દ્વાત્રિશિકા.
૧૯. અર્થાન્તરન્યાસ દ્વાત્રિશિકા.
૨૦. જિનસ્તુતિ દ્વાત્રિશિકા.
૨૧. દષ્ટાંતગર્ભા જિનસ્તુતિ દ્વાત્રિશિકા.
૨૨. શાંતિ દ્વાત્રિશિકા.
૨૩. ભક્તિ દ્વાત્રિશિકા.
૨૪. મેમિ દ્વાત્રિશિકા.
૨૫. સુનિસુવત દ્વાત્રિશિકા.
- ૨૬-૩૧ જિનસ્તુતિષોડશક, જત્રીશી.
૩૨. સ્તોત્રો.
૩૩. ધોળકાના ઉદયનવિહારની પ્રશસ્તિ, શ્લો ૧૦૪

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૨૨;

વિશેષ માટે જૂઓ 'નલવિલાસ' પ્રસ્તાવના)

તેમણે ૧૧ નાટકો અને ઘણા પ્રબંધો 'બનાવ્યા છે, જેમાં તેમની કવિ તરીકેની પ્રતિભા, સ્વતંત્ર સ્કુરણા, ખીલાનું અનુકરણ કરવાનો અભાવ મગેરે સ્પષ્ટ તરી આવે છે. (પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધ ચિંતામણિ, ઉપદેશતરંગિણી, ઉપદેશસાર)

૩. આં મહેન્દ્રસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૪૧માં 'અનેકાર્થઠૌમુદી' —અનેકાર્થ કોશની ટીકા રચી, ગુરુદેવના નામ પર ચકાવી છે. આં સોમપ્રભસૂરિએ 'કુમારપાલપડિખોડો' રચીને પ્રથમ આં મહેન્દ્રસૂરિ, ૫૦ વર્ધમાનગણિ, અને ૫૦ ગુણચંદ્રગણિને સંભળાવ્યો હતો. તેમની સૂચના મુજબ તેને વ્યવસ્થિત પણ કર્યો.

૪. (૫૦) વર્ધમાનગણિ—તેમણે 'કુમારવિહાર-પ્રશસ્તિ-કાવ્ય' તથા તેની વ્યાખ્યા રચી છે. તેમજ ૮૭મા શ્લોકના ૧૧૬ અર્થો કરી બતાવ્યા છે. (શં ૬૦૦), તે કાવ્ય નીચે મુજબ છે—

‘ગમ્भीરઃ શ્રુતિમિઃ સદાચરણતઃ પ્રાપ્તપ્રતિષ્ઠોદયઃ

સદ્કાન્તારચત પ્રિયો बहुगुणो यः साम्यमालम्बते ।

श्रीचौलुक्यनरेश्वरेण विबुधश्रीहिमचन्द्रेण च

श्रीमद्वाग्मटमन्त्रिणा च परिवादिन्या च मन्त्रैर्ग च ॥’

આ પ્રશસ્તિકાવ્યના ૩૧મા પદના અર્થમાં રાજા કુમારપાલનું, ૪૧મા પદના અર્થમાં આં હેમચંદ્રસૂરિનું, ૧૦૬મા પદના અર્થમાં મંત્રી વાગ્લટનું વર્ણન કરેલું છે પણ એ કુમારવિહારની પ્રશસ્તિ મળતી નથી.

૫૦ વર્ધમાનગણિ સં ૧૨૪૧માં વિધમાન હતા.

૫. આં ગુણચંદ્રગણિ—સંભવ છે કે તેઓ આં રામચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. કેમકે, આં રામચંદ્ર અને તેમણે મળીને સ્વોપસૃષ્ટિ સાથે દ્રવ્યાલંકાર, અને નાચંદર્પણ ગ્રંથો રચ્યા છે. તેમને સં ૧૨૪૧ પછી આચાર્યપદવી મળી હતી.

૬. ૫૦ ચશચંદ્રગણિ—તે મહાન ન્યોતિપી, અંગવિધાના અભ્યાસી અને મંત્રવાદી હતા. તેઓ આચાર્યશ્રીના અનન્ય લક્ષ્ણ હતા. તેમણે સં ૧૨૪૧માં આં સોમપ્રભસૂરિએ રચેલો 'કુમાર-

પાલપડિઓડો' પૂરેપૂરો વાંચીને પસંદ કર્યો હતો.

૭. પં' ઉદયચંદ્રગણિ—તે વ્યાકરણના અજોડ વિદ્વાન હતા. તેઓ રાજા કુમારપાલને 'યોગશાસ્ત્ર'નું વ્યાખ્યાન આપતા હતા. તેમાં પ્રકાશ : ૩, શ્લોક ૧૦૭માં કર્માદાન વિષયક—

‘કન્ત-કેશ-નલાસિ-ત્વગ્-રોમ્ગાં ગ્રહણમાકરે ।’

એ શ્લોક બોલતાં વારંવાર ‘રોમ્ગો’ પાઠ બોલ્યા. આચાર્યશ્રીએ પાઠ બદલવાનું કારણ પૂછ્યું. ગણિવરે ઉત્તર આપ્યો કે, ‘પ્રાણીઓના અંગો અને વાજિત્રોને દ્વંદ્વસમાસમાં એકવચન આવે છે.’ આ જવાબ સાંભળી રાજા તથા શ્રોતાઓએ તેમની ખૂબ પ્રશંસા કરી. પં' ઉદયચંદ્રગણિની ગ્રેરણાથી રાજગચ્છના આં ધર્મધોષસૂરિના પદ્ધર આં રત્નસિંહ, તેમના પદ્ધર આં દેવચંદ્ર, તેમના શિષ્ય સુનિ કનકપ્રભે ‘સિદ્ધહેમચંદ્રવ્યાકરણ’ પર ‘ન્યાસોદ્ધાર’ રચ્યો છે.

૮. સુનિ દેવચંદ્ર—તેમણે ‘માનમુદ્રાલજનનાટક’ અંક : ૫, તથા ‘ચંદ્રલેખાવિજય પ્રકરણ’ અંક : ૫ એમ બે નાટક રચ્યાં છે. પહેલા નાટકમાં ચક્રવર્તી સનત્ કુમાર તથા વિલાસવતીનું ચિત્રણ છે. બીજામાં કુમારપાલે અર્જુન સાથેના યુદ્ધમાં બતાવેલી વીરતાનું વર્ણન કર્યું છે. આમાં ચંદ્રલેખાને વિદ્યાધરી બતાવી છે, તે અર્જુન-રાજની બેન જલ્હણ છે. આ નાટકની રચનામાં શેષલદ્વારકે સહયોગ આપ્યો હતો. પાટણના કુમારવિહારમાં ભં' અનિતનાથના વસંતોત્સવ પ્રસંગે આ નાટક ભજવાયું હતું.

૯. પં' ઉદયસાગરગણિ—તેમના શિષ્ય આં દેવેન્દ્રે ‘સિદ્ધહેમચંદ્ર વ્યાકરણ’ પર દુર્ગપદ્ધવ્યાખ્યા રચી છે.

આં હેમચંદ્રસૂરિનું અંથસર્જન—

આં હેમચંદ્રસૂરિ ભારતીય અંથકારોમાં મોખરે છે. તેમણે વિવિધ વિષયના મૌલિક અને વિવેચનાપૂર્ણ અંગ્રેજી સંસ્કૃત છે. એવો ભાગ્યે જ કોઈ વિષય હશે જે આચાર્યશ્રીની કલમથી લખાયો ન હોય. એ જ કારણે ભારતના અંથવિદ્યાતાઓ તેમને ‘કલિકાલસર્વજ્ઞ’ માને છે અને યાત્રાત્ય વિદ્વાનો તેમને Ocean of the Knowledge

કહીને ધિરદાવે છે. ડૉ. પિટર્સન તેમને ભારત ભૂમિનો કોહીનૂર ગણાવે છે. આચાર્યશ્રીએ વિદ્વાનોને માર્ગદર્શન કરાવ્યું છે તેથી જ તેમની પછીનો સંસ્કૃત ભાષા અને ગુજરાતી ભાષાનો કાળ ‘હિમયુગ’ (સ્વર્ણકાળ) તરીકે મનાય છે.

આચાર્યશ્રી પોતે પોતાના ગ્રંથોની રચનાનું કારણ નીચે મુજબ રજૂ કરે છે—‘મેં સિદ્ધરાજ જયસિંહની વિનતિથી સિદ્ધહેમચંદ્ર-શબ્દાનુશાસન વ્યાકરણ વૃત્તિસહિત, સાંગોપાંગ અને સુગમ બનાવ્યું છે. તેમજ રાજા કુમારપાલ માટે યોગશાસ્ત્ર, લોકોના ઉપકાર માટે દ્વયાશ્રયકાવ્ય, છંદોનુશાસન, અભિધાનચિંતામણિ કેશ વગેરે રચ્યા છે અને રાજા કુમારપાલના અનુરોધથી તેના તથા લોકોના ઉપકાર માટે ‘ત્રિપદિશલાકાપુરુષચરિત’ રચ્યું છે.

(—જૂઓ ત્રિપદિશલાકાપુરુષચરિતપ્રશસ્તિ)

તેમની પ્રતિભાનું મહાન્ સર્જન તે ‘સિદ્ધહેમચંદ્રશબ્દાનુશાસન.’ ગુજરાતના ચક્રવર્તી રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહે માલવા ઉપર વિજય મેળવીને ત્યાંનો રાજકીય ગ્રંથભંડાર તે પાટણ લાવ્યો. તેમાં લોભ-વ્યાકરણ જોઈ તેને વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે, ગુજરાતી વિદ્વાનો આપો ગ્રંથ રચીને ગુજરાતને પણ વિદ્યાસંસ્કારી દેશોની હરોલમાં સ્થાપે એવું કંઈક કરવું જોઈએ. તેણે તરત જ આ. હેમચંદ્રસૂરિને એ અંગે વિનંતિ કરી^૧ અને આચાર્યશ્રીએ સર્વાંગપૂર્ણ ‘સિદ્ધહેમચંદ્રશબ્દાનુશાસન’ની રચના કરી.^૨

સર્વાંગપૂર્ણ એટલે જેમાં મૂળપાઠ, લઘુવૃત્તિ, બૃહદ્વૃત્તિ, ન્યાસ,

૧. यशो मम तव ख्यातिं पुण्यं च मुनिनायक । ।

ऊरु लोकोपकाराय नव शब्दानुशब्दानुशासनम् ॥ (—પ્રભાવાચરિત્ર)

૨. तेनातिविस्तृतदुरागमविप्रकीर्ण-

शब्दानुशासनसमूहकदर्शितेन ।

अभ्यर्षितो निरवर्म विधिवद् व्यपत्त

शब्दानुशासनमिदं मुनिहेमचन्द्रः ॥

(—સિદ્ધહેમ. પ્રશસ્તિ)

ગણપાઠ, ઉણાદિપાઠ હોય. વળી, તેમણે શબ્દાનુશાસનની માફક લિંગાનુશાસન, કાવ્યાનુશાસન, છંદોનુશાસન, વાદાનુશાસન વગેરે પાંચ અનુશાસનો રચ્યાં. શબ્દકોશ, દ્વયાશ્રયત્રયન વગેરે સાંગોપાંગ રાષ્ટ્રીય વ્યાકરણ રચ્યું.

આચાર્યશ્રીએ સિદ્ધહેમની સ્વોપસૃષ્ટ બૃહદ્વૃત્તિમાં ચાસ્ક, ગાખ્ય, વેદમિત્ર, શાકલ, ઇંદ્ર, કચ્છલ, કલાપક, જ્યાદિત્ય, વામન, ક્ષીર-સ્વામી, ખૌદ્ર ચંદ્રગોમી, જયંતીકાર, દુર્ગસિદ્ધ, દેવનંદિ (પૂજ્યપાદ), લાખ્યકાર પતંજલિ, શેષરાજ, શ્રીશેષ, ભોજ, વામન, વાર્તિકકાર, કાત્યાયન (વરરુચિ), વિશ્રાંતવિદ્યાધર (વામન), શાકટાયન, શ્રુતપાલ અને શિવશર્મા વગેરેના મતો રજૂ કર્યા છે.

જ્યાદિત્યની કાશિકા (પૂર્વવૃત્તિ), વામનની કાશિકા (ઉત્તરવૃત્તિ), ચંદ્રગોમીનું ચાંદ્ર, પૂજ્યપાદનું જૈનેન્દ્ર, જિનેન્દ્રબુદ્ધિનો કાશિકાન્યાસ, પાણિનીય (ઈં સં પૂં ૩૬૬), પતંજલિનું મહાલાખ્ય, કાત્યાયનનું (ઈં સં પૂર્વે ૨૫૦) વાર્તિક, વિશ્રાંતવિદ્યાધરની કાશિકા-ઉત્તરવૃત્તિ, શાકટાયન, શિવશર્માનું કાતાંત્ર, આં પ્રલાચંદ્રનો શબ્દાંલોજલાસ્કર, આં શ્રુતકીર્તિની જૈનેન્દ્ર પંચવસ્તુપ્રક્રિયા, આં બુદ્ધિસાગરનું બુદ્ધિ-સાગરવ્યાકરણ વગેરેનાં પ્રમાણો ટાંક્યાં છે.

જો કે ઉપર દર્શાવેલાં વ્યાકરણ ગ્રંથોનાં અંગઉપાંગો જુદા જુદા વિદ્વાનોએ જુદા જુદા સમયે જોડ્યાં છે. જ્યારે એકલા આં હેમ-ચંદ્રસૂરિએ જ સિદ્ધહેમચંદ્ર શબ્દાનુશાસનનાં સમસ્ત અંગ-ઉપાંગો સંજ્યાં છે ને સાથોસાથ જોડ્યાં છે.

આ વ્યાકરણમાં સૂત્રયોજનાની કુશલતા, શૈલીની સુપાઠ્યતા, ભાષાની સરળતા, રચનાની પૂર્ણતા, વિષયની વ્યાપકતા, વિષયાર્થ જ્ઞાનનું બલાબલ, દૃષ્ટાંત ગોઠવવાની ચતુરતા, ખાસ આસ સિદ્ધાંતોની સુગમ સંકલના અને વિવેચનની તટસ્થતા વગેરે વસ્તુઓ આચાર્ય-શ્રીની જવલંત પ્રતિભાને વ્યક્ત કરે છે.

એ વ્યાકરણ વિશ્વલક્ષમાં અજોડ બન્યું છે. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, શૌર-સેની, માગધી, પિશાચી, ચૂલિકાપિશાચી અને અપભ્રંશ ભાષાઓનું

‘સર્વાંગપૂર્ણ’ વ્યાકરણ બન્યું અને તેનું નામ રાખ્યું ‘સિદ્ધહેમચંદ્ર’ શબ્દાનુશાસન. તેમાં આઠ અધ્યાય અને બત્રીશ પાદ છે.

રાજા સિદ્ધરાજ વિચારશીલ હતો, વિચક્ષણ હતો. તેણે પોતાના રાજપુરોહિત તથા રાજસભાના વિદ્વાનોને બેસાડી આ વ્યાકરણને ચકાસ્યું અને તેને આ વ્યાકરણ સાંગોપાંગ પૂર્ણ અને શુદ્ધ છે એવી ખાતરી થઈ ત્યારે તેણે એ વ્યાકરણને હાથીની અંખાડીમાં પધરાવી, વાજતેગાજતે શહેરમાં ફેરવી, રાજમહેલમાં પધરાવી તેની પૂજા કરી. તેને માટે ૩૦૦ લહિયા બેસાડી તેની ઘણી નકલો લખાવી, જેમાંથી ૨૦ નકલો કાશ્મીરમાં મોકલી અને બીજી નકલો ગુજરાત બહાર જુદા જુદા દેશોમાં મોકલી તેમજ વ્યાકરણના અર્જ અધ્યાપક કક્ષલ કાયસ્થને નિયુક્ત કરી પાટણમાં સિદ્ધહેમના પઠન-પાઠનની સુગમ વ્યવસ્થા કરી. આથી સિદ્ધહેમ ખૂબ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. એક વિદ્વાન તો ત્યાં સુધી જણાવે છે કે—

‘ભ્રાતઃ ! સંસ્થુ પાગિનિપ્રલપિતં કાતન્ત્રકન્થા વૃથા

મા કોર્પાઃ કટુગાકટાયનવચઃ શુદ્રેણ ચાન્દ્રેણ કિમ્ ।

કિં ક્ષણ્ઠામરણાદિર્મિર્વટરયત્યાન્માનમન્યૈરપિ

શ્રૂયન્તે યદ્દિ તાવદર્થમધુરા. શ્રીસિદ્ધહેનોક્ત્ય ॥’

આ હેમચંદ્રસૂરિ વ્યાકરણ રચીને અમર થયા. તે પછી તો તેમણે જુદા જુદા વિષયના અનેક ગ્રંથો રચ્યા છે.

તેઓ એકી સાથે પાંચ, સાત, દશ લહિયાઓને આતડું ન પડે એ રીતે કુશળતાથી પોતાના રચેલા ગ્રંથોનું આવેષન કરાવતા હતા.

તેમની અવધાનશક્તિ અજબ હતી. પોતે જે વિષયને ગૂંથવા પારે તે તે વિષયના સંસ્કૃત ભાષાના બહુકાર લહિયાઓને એક પંક્તિમાં બેસાડી એકેક વિષયનો નવો નવો શ્લોક બનાવી તેમને કમશઃ લખાવતા હતા. આ કામ એટલું શીઘ્રતાથી થતું હતું કે, લહિયો પોતાના વિષયનો એક શ્લોક લખે એટલામાં જ આચાર્યશ્રી બીજા લહિયાઓને તેના તેના વિષયના નવા શ્લોકો લખાવી તેને

ળીએ નવો શ્લોક લખાવતા હતા. તેમણે આવી અવધાનશક્તિથી જગતને મોટો સાહિત્યભંડાર આપ્યો છે.

તેમણે રચેલા અંથોનાં નામ નીચે મુજબ છે—

૧. સિદ્ધહેમચંદ્ર શબ્દાનુશાસન-મૂળ—સંસ્કૃતસૂત્ર-૩૫૬૬, પ્રાકૃત-સૂત્ર-૧૧૧૯. કુલ સૂત્ર સંખ્યા : ૪૬૮૫, અં : ૧૧૦૦ (સં ૧૧૬૩).
૨. સિદ્ધહેમચંદ્ર-લઘુવૃત્તિ, અં : ૬૦૦૦.
૩. સિદ્ધહેમચંદ્રબૃહદ્વૃત્તિ, અં : ૧૮૦૦૦ (સં ૧૧૬૩).
૪. સિદ્ધહેમચંદ્રબૃહદ્વ્યાસ, અં : ૮૪૦૦૦ (પૂરો મળતો નથી. સં ૧૧૬૭ પછી).
૫. લિંગાનુશાસન, શ્લોક : ૧૩૮.
૬. લિંગાનુશાસનવૃત્તિ, અં : ૩૬૮૪ (સં ૧૧૬૭ પછી).
૭. ગણપાઠ.
૮. ઉણાદિગણપાઠ, સૂત્ર : ૧૦૦૬ (સં ૧૧૬૩).
૯. ઉણાદિગણપાઠવૃત્તિ, અં : ૩૨૫૦ (સં ૧૧૬૭ પછી).
૧૦. ધાતુપાઠ, ધાતુ : ૨૨૦૦ (સં ૧૧૬૩).
૧૧. ધાતુપારાયણ, અં : ૫૬૦૦ (સં ૧૧૬૩ પછી).
૧૨. ધાતુપારાયણ સંક્ષિપ્ત.
૧૩. પ્રાકૃતવ્યાકરણ, પ્રાકૃતસૂત્ર-૯૩૦, શૌરએનીસૂત્ર-૨૭, માગધી-સૂત્ર-૧૬, પિશાચીસૂત્ર-૨૨, ચૂલિકાપિશાચીસૂત્ર-૪, અપભ્રંશ-સૂત્ર-૨૦ એ છ લાપાનાં કુલ સૂત્રો : ૧૧૧૬.
૧૪. પ્રાકૃતવ્યાકરણ લઘુવૃત્તિ, અં : ૨૨૦૦.
૧૫. પ્રાકૃતવ્યાકરણબૃહદ્વૃત્તિ, (અપ્રાપ્ય)
૧૬. બાલભાષાવ્યાકરણ.
૧૭. બાલભાષાવ્યાકરણવૃત્તિ.
૧૮. અભિધાનચિંતામણિકોશ, કાંડ : ૬, શ્લોક ૧૫૪૧, (સં ૧૨૧૬).
૧૯. અભિધાનચિંતામણિકોશવૃત્તિ, અં : ૧૦૦૦૦.

૨૦. અભિધાનચિંતામણિશેષ, અં : ૨૦૪ (આં જિનદેવકૃત પરિશિષ્ટ છે)
૨૧. અનેકાર્થસંગ્રહ, કાંડ : ૭, શ્લો : ૧૮૨૯.
૨૨. અનેકાર્થસંગ્રહવૃત્તિ અનેકાર્થકૈરવકૌમુદી, અં : ૬૦૦૦.
૨૩. નિઘંટુકોશ, (અપ્રાપ્ય).
૨૪. નિઘંટુશેષ, કાંડ : ૬, શ્લો : ૩૯૬ (પરિશિષ્ટ છે.)
૨૫. દેશીનામમાલા, વર્ગ : ૮, કુલ શબ્દો : ૩૯૭૮, ગાથા : ૬૩૪.
૨૬. દેશીનામમાલા ટીકા રત્નાવલી, અં : ૩૫૦૦.
૨૭. કાવ્યાનુશાસન, અધ્યાય : ૮, સૂત્ર : ૨૦૮ (સં ૧૧૯૬).
૨૮. કાવ્યાનુશાસન-વૃત્તિ-અલંકારચૂડામણિ, અં :
૨૯. કાવ્યાનુશાસનવિવેક, કુલ અં : ૬૮૦૦ (સં ૧૨૦૦ પછી) તે (છંદોનુશાસન પછી રચાયો.)
૩૦. દ્વયાશ્રયમહાકાવ્ય, મર્ગ : ૨૦, શ્લો : ૨૪૩૫, અં : ૨૮૨૮, સંસ્કૃત સં ૧૨૧૬ (ચૌલુક્યવંશવર્ણન) પ્રાકૃત સં ૧૨૨૬ લગભગ (કુમારપાલચરિત્ર) અં : ૧૫૦૦.

૧ વિં મં ૧૯૬ સુધી જૈન આગ્રેનો ચાર અનુયોગવાળો હતા તે પછી એક અનુયોગવાળો થવા. આજે પણ એ અનુયોગોનો ખ્યાલ આપતું ઉદાહરણ મળે છે જેમકે ઘમ્મો મગલમુક્કિટ્ઠનો રવણસિદ્ધિ પગ્ક અર્થ પણ મળે છે આં પાદવિતસ્યિએ ગાદાજુલેણ વીરરણ્ણિ ગ : ૫ દ્વારા તે બતાવ્યો છે.

આં હેમચંદ્રસર્ગિનું મંસ્કૃત દ્વયાશ્રય સિદ્ધહેમચ્ચાકરણના સાત અધ્યાયોના કમથ પ્રયોગો સાધતુ ગળ મૂરાજયી કુમારપાલ સુધીના રાગ્યોનું વર્ણન કરે છે, જ્યારે પ્રાકૃત દ્વયાશ્રય સિદ્ધહેમચ્ચાકરણના આઠમા અધ્યાયના કમથ પ્રયોગો સાધતુ રાગ્ય કુમારપાલનું ચરિત્ર વર્ણવે છે

આં જિનપ્રમથરિએ ઐણિક દ્વયાશ્રયમાં પણ કાતત્ર વ્યાકરણની દુર્ગ સિદ્ધવૃત્તિના પ્રયોગો સાધવા સાથે મહારાગ્ય ઐણિકનું ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે (મં ૧૩૫૬).

આ પ્રયોગો બે અર્થો દર્શાવ્યા છે સનાથો વગેરે અનેકાર્થના માટે જૂઓ પ્રકં ૪૩ અનેકાર્થસાદિત્ય.

૩૧. છંદોનુશાસન, અધ્યાય : ૮, સૂત્ર : ૭૬૪ (સંં ૧૧૯૬)
૩૨. છંદોનુશાસનવૃત્તિ છંદશ્રૂડામણિ, અં : ૩૦૦૦.
૩૩. ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત, પર્વ : ૧૦, અં : ૩૬૦૦૦ (સંં ૧૨૧૬). (આ અંથની સંં ૧૨૬૪ માં લખાયેલી તાડપત્રની પ્રતિમાં આં હેમચંદ્રસૂરિ અને રાજા કુમારપાલનું ચિત્ર અંકિત છે.)
૩૪. પરિશિષ્ટપર્વ, (ધૃતિહાસ) સર્ગ : ૧૩, અં : ૩૫૦૦, (સંં ૧૨૧૬).
૩૫. સકલાહર્તસ્તોત્ર, અં : ૨૭ (૨૮).
૩૬. અયોગવ્યવચ્છેદિકા-દ્વાત્રિંશિકા (વીરસ્તુતિ), શ્લો ૩૨.
૩૭. અન્યયોગવ્યવચ્છેદિકા દ્વાત્રિંશિકા (વીરસ્તુતિ), શ્લો ૩૨.
૩૮. પ્રમાણુભીમાંસા, અધ્યાય : ૫, (સંં ૧૨૦૦ પછી, છંદોનુશાસન પછી બનાવી છે, અપૂર્ણ મળે છે.)
૩૯. પ્રમાણુભીમાંસાવૃત્તિ.
૪૦. વાદાનુશાસન (અપ્રાપ્ય).
૪૧. બલાબલવાદનિર્ણય.
૪૨. બલાબલવાદનિર્ણય બૃહદ્વૃત્તિ.
૪૩. દ્વિજવદનચપેદિકા (વેદાંકુશ), અં : ૧૦૦૦.
૪૪. વીતરાગસ્તોત્ર, સ્તોત્ર : ૨૦, અં : ૧૮૬ (સંં ૧૨૧૭)
૪૫. મહાદેવસ્તોત્ર, શ્લો ૪૪, (સંં ૧૧૮૫)
૪૬. યોગશાસ્ત્ર (અધ્યાત્મોપનિષત્), પ્રકાશ : ૧૨, (સંં ૧૨૧૮).
૪૭. યોગશાસ્ત્રવૃત્તિ, અં : ૧૨૫૭૦, (સંં ૧૨૨૦).
૪૮. સપ્તતત્ત્વવિચારણા, શ્લો ૧૪૦.

આ સિવાય અહર્નિતામસહસ્રસમુચ્ચય, સપ્તસંધાન મહાકાવ્ય, દ્વાત્રિંશદ્વાત્રિંશિકા, નિવૃત્તિવ્યાવૃત્તિવ્યાયોગ અને અહર્નિતીતિ વગેરે અંથો આચાર્યશ્રીની રચના મનાય છે. અહર્નિતીતિ અંથ પ્રાચીન નથી. વિક્રમની વીઘ્નમી સદીમાં બન્યો લાગે છે. બીજા અંથો અપ્રાપ્ય છે.

સિદ્ધહેમચંદ્રશબ્દાનુશાસનના વિવરણુ અંથે—

બૃહદ્રન્યાસ (સ્વોપસ)-અં : ૮૪૦૦૦.

લઘુન્યાસ—આં રામચંદ્રકૃત, અં : ૫૩૦૦૦.

લઘુન્યાસ—આં ધર્મઘોષ રચિત, અં : ૬૦૦૦.

લઘુન્યાસ—અં : ૩૦૦૦.

લઘુન્યાસ—પ્રશસ્તિ-અવચૂરિ, મુનિ ઉદયચંદ્ર.

દુર્ગાપદવ્યાખ્યા—આં હેમચંદ્રસૂરિના પ્રશિષ્ય.

ન્યાસોદ્ધાર—રાજગરહીય આં દેવેંદ્રસૂરિશિષ્ય આં કનકપ્રભસૂરિ.

હેમ લઘુવૃત્તિ—કાયસ્થ કાકલ (સં ૧૨૦૦).

સિદ્ધહેમ-અવચૂરિ—આં જ્ઞાનંદસૂરિ શિષ્ય આં અમરચંદ્રસૂરિ (સં ૧૨૬૪).

હેમ બૃહદ્વૃત્તિ-દુંદિકા—પં સૌભાગ્યસાગર (સં ૧૫૯૧).

હેમ દુંદિકા-સંસ્કૃત—પં વિનયચંદ્ર.

હેમ દુંદિકા-પ્રાકૃત—આં હેમવિમલસૂરિશિષ્ય પં ઉદયસૌભાગ્ય ગણિ (સં ૧૫૯૧).

હેમલઘુવૃત્તિ દુંદિકા—પં મુનિશેખર.

હેમલઘુવૃત્તિ અધ્યાય : ૪, દુંદિકા—ખરં આં નિનસાગરસૂરિ (સં ૧૫૦૦).

હેમ-અવચૂરિ—પં ધનચંદ્ર.

હેમચતુષ્કપાઠવૃત્તિ—પં ઉદયસૌભાગ્ય ગણિ, (સં ૧૫૯૧).

હેમવ્યાકરણ-દીપિકા—શ્રીરત્નશેખર.

સિદ્ધહેમ-રહસ્યમ્ અં : ૧૫૦૦.

સિદ્ધહેમ પ્રાકૃત-પ્રકાશ—મલધારી આં નરચંદ્રસૂરિ.

સિદ્ધહેમ પ્રાકૃત દીપિકા—આં હરિપ્રભસૂરિ.

હેમ દુર્ગાપદપ્રબોધ—આં જ્ઞાનવિમલસૂરિ શિષ્ય પં વલ્લભ-વિમલ (સં ૧૬૬૧).

હેમ કારકસમુચ્ચય—આં શ્રીપ્રભસૂરિ (સં ૧૨૮૦).

હેમવૃત્તિ—આં શ્રીપ્રભસૂરિ (સં ૧૨૮૦).

આખ્યાતવૃત્તિ—આં નંદસૂરિ.

આચાર્યશ્રીના બીજા ગ્રંથોનાં વિવરણો—

લિંગાનુશાસન વૃત્તિ—આં જ્યાનંદસૂરિ.

લિંગાનુશાસનદુર્ગપદપ્રબોધવૃત્તિ—સં ૧૬૬૧ (શ્રીવલ્લભગણિ).

ધાતુપાઠ—પં ૦ પુણ્યમુંદર ગણિ.

હેમ કવિકલ્પદ્રુમ—સ્વોપનવૃત્તિ, આં હેમવિર્મલસૂરિ શિષ્ય શતાર્થી
પં ૦ હર્ષકુલ ગણિ (પ્રકં ૫૫).

કિયારત્નસમુચ્ચય—આં ગુણુરત્નસૂરિ, અં ૦ : ૫૬૬૧, (સં ૧૪૬૬, મું ૬૩૨).

હેમવિભ્રમ સટીક—આં વાહિદેવસૂરિ સંતાનીય આં ગુણુચંદ્રસૂરિ.

હેમવિભ્રમ-સવૃત્તિક—આં જિનપ્રભસૂરિ.

સ્યાદિસમુચ્ચય—ઉલ્લાસ : ૪, સ્લો ૦ : ૫૪, અં ૦ : ૧૩૦૦, વાયડ-
ગચ્છીય વેણીકૃપાણુ આં અમરચંદ્રસૂરિ, (સં ૧૨૪૩ થી ૧૨૬૧).

કાવ્યાનુશાસન અલકાર ચૂડામણિવૃત્તિ, આં અમરચંદ્રસૂરિ.

સ્યાદિસમુચ્ચયવૃત્તિ—આં અમરચંદ્રસૂરિ.

સ્યાદિશબ્દપીપિકા—આગમગચ્છીય શ્રીજ્યાનંદસૂરિ, સં ૧૪૫૦.

પ્રાકૃતશબ્દસમુચ્ચય—ખરં આં જિનચંદ્રસૂરિશિષ્ય પં ૦ તિલક
ગણિ, સં ૧૫૬૬, ખંભાત.

અનેકાર્થવૃત્તિ—આં મહેન્દ્રસૂરિ, અં ૦ : ૧૨૦૦૦ (સં ૧૨૪૦).

દ્વયાશ્રય કાવ્યવૃત્તિ સંસ્કૃત—આં જિનેશ્વર શિષ્ય ઉપાં અભય
તિલક ગણિ, (સં ૧૩૧૨) મું પાલનપુર.

દ્વયાશ્રયવૃત્તિ પ્રાકૃત—આં જિનેશ્વરશિષ્ય પં ૦ પૂર્ણકલશ ગણિ,
(સં ૧૩૦૭).

દ્વયાશ્રયવૃત્તિ-પ્રાકૃત—મલં આં રાજશેખર (સં ૧૩૮૭).

વીતરાગસ્તોત્ર વિવરણ—સુવિહિતશાખાના આં પ્રભાચંદ્રસૂરિ.

સકલાર્હત્યૈત્યવંદન વૃત્તિ—પં ૦ કનકકુશલગણિ, સં ૧૬૫૪.

સ્નાતસ્વાસ્તુતિ વૃત્તિ—પં ૦ કનકકુશલગણિ, સં ૧૬૫૮.

અન્યયોગવ્યવચ્છેદદ્વાત્રિંશકા ટીકા સ્યાદ્વાદમંજરી—નાગેન્દ્રગચ્છીય
આં મદિલપેણુસૂરિ, અં ૦ : ૩૦૦૦, સં ૧૩૪૬.

અક્ષંકારચૂડામણિ વૃત્તિ—મહોં યથોવિજય ગણિ. પ્રતિમાશતક
સ્ત્રોં : ૯ સ્વોપન્નવૃત્તિ, અં : ૩૨૫૦.

ધાતુરત્નાકર—આં વિજયલાવણ્યસૂરિ.

હૈમધાતુમાલા—શ્રીગુણવિજય.

ન્યાયસંપ્રહ-ન્યાયાર્થમંજૂષા ન્યામ—વ્યાકરણ-ન્યાય : ૧૪૧, ૫ં
હૈમહંસ ગણિ. સંં ૧૫૧૫-૧૫૧૬, અમદાવાદ.

અભિધાન ચિંતામણિનિર્ણયિતિ—મહોં લાનુચંદ્રગણિ.

અભિધાનચિંતામણિ સારોદ્ધારવૃત્તિ—ઉં શ્રીવલ્લભગણિ સંં
૧૬૬૭.

હૈમી નામમાલા-શિલોંછ—અરં આં જિનપ્રભસૂરિનાં પદ્ધર આં
જિનદેવસૂરિ.

શિલોંછ નામકોશ ટીકા—ઉં શ્રીવલ્લભગણિ સંં ૧૬૫૪.

કાટિયાઃ વંદન હો એ શબ્દસાગરમમા આં હૈમચંદ્રમૂરિને.
સિદ્ધહૈમ વ્યાકરણ પરથી અવતારિત વ્યાકરણો—

સિદ્ધસારસ્વત—આં દેવાનંદમૂરિ, (સંં ૧૩૩૪)

હૈમલઘુપ્રક્રિયા—મહોં વિનયવિજય ગણિ, (મંં ૧૭૧૨)

હૈમપ્રક્રિયાપ્રકાશ (બૃહ-ન્યામ)—મહોં , , , , અં ૩૫૦૦૦

ચંદ્રપ્રભા (હૈમકૌમુદી)—મહોં મેઘવિજયગણિ, અં ૭૦૦૦
સંં ૧૭૫૮)

હૈમશબ્દચંદ્રિકા—મહોં મેઘવિજયગણિ

હૈમપ્રક્રિયા—મહે દ્રમુત વીરમી.

બાલલાવા વ્યાકરણસૂત્ર-વૃત્તિ

બૃહદ્-હૈમપ્રભા—આં વિજયનેમિસૂરિ

લઘુહૈમપ્રભા— , ,

પરમલઘુ હૈમપ્રભા , ,

સિદ્ધપ્રભા—આં સાગગનંદસૂરિ.

પ્રાકૃત વ્યાકરણ—આં જિનકૃપાચંદ્રસૂરિ

, , , , પદ—આં શલેંદ્રસૂરિ.

હૈમબૃહત્પ્રક્રિયા—૫૦ ગિરનારાંકર શાસ્ત્રી

हेमसंस्कृत प्रवेशिका (गुजराती) भा० १-२-५० शिवलाल
नेमचंदा (पाटण)

प्राकृतं चेद्विधा—

वर्षे ज्ञाननवर्तुभूमिकलिते (१६९८) मासे शुभे श्रावणे

पक्षे शुक्ल इति द्वितीयदिवसे बुद्धानगर्यामथ ॥

शिष्यो देवनेन्द्रकीर्तिगणिनां नाम्ना जगन्नाथसन् (?)

पुस्तं लेखयति प्रशस्तमनर्घं सत्प्राकृतग्याकृतेः ॥

शुभं भवतु ॥ श्लोक १५०० ॥ (—श्री प्रशस्तिसंग्रह, भा० २,
५० नं० ७५१, पृ० २१०)

आ. पुस्तक छाष्टीना श्रीविजयदानसूरि सं० शास्त्रसंग्रहभां छे.

आ० हेमचंद्रसूरिनी वाष्ठीयातुरीना नभूना—

क्षुण्णाः क्षोणिभृतामनेककटका भग्नाऽथ धारा ततः

कुण्ठः सिद्धपतेः कृपाण इति रे मा मंसत क्षत्रियाः ।

आरूढप्रबलप्रतापदहनः संप्राप्तधारश्चिरात्

पीवा मालवयोषिदश्रुसलिलं हन्तायमेधिष्यते ॥

(—सिद्धहेमगद्धानुशासन—प्रशस्ति)

अकृत्रिमत्वादुपदां परमार्थाभिधायिनीम् ।

सर्वभाषापरिणतां जैनीं वाचमुपास्महे ॥१॥ (—काव्यानुशासन—मंगल)

शब्दमात्रो महादेवो लौकिकानां मते मतः ।

शब्दतो गुणतश्चैव ह्यर्थतो जिनशासने ॥६॥

भववीजाङ्कुरजनना रागाद्याः क्षयमुपागता यस्य ।

ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मै ॥४४॥ (—महादेवस्तोत्र)

इमां समक्षं प्रतिपक्षसाक्षिणामुदारघोषामवघोषां ब्रुवे ।

न वीतरागात् परमस्ति देवतं न चाप्यनेकान्तमृते नयस्थितिः ॥२८॥

न श्रद्ध्यैव त्वयि पक्षपातो न द्वेषमात्रादरुचिः पेषु ।

यथावदासत्त्वेपरीक्ष्यां तु त्वामेव वीर ! प्रमुमाश्रिताः स्मः ॥२९॥

यत्र तत्र समये तथा यथा योऽसि सोऽस्यमिषया यया तथा ।
वीतदोषकल्पः स चेद् भवानेक एव भगवन् ! नमोऽस्तु ते ॥३१॥ :

(—अयोग्यवच्छेद—द्वात्रिंशिका)

स्वयं चिदादग्रहिले वितण्डापाण्डित्यकण्डूलमुखे जनेऽस्मिन् ।

मायोपदेशात् परमर्म भिन्दन्नहो ! विरक्तो मुनिरन्यदीयः ॥१०॥

न धर्महेतुर्विहिताऽपि हिंसा नोत्सृष्टमन्यार्यमपोद्यते च ।

स्वपुत्रघातान्नृपतित्वलिप्सासम्राजचारि स्फुरितं परेषाम् ॥११॥

प्रतिक्षणोत्पाद-विनाशयोगिस्थिरैकमध्यक्षममीक्षमाणः ।

जिन ! त्वदाज्ञामवमन्यते यः स वातकी नाथ ! पिशाचक्री वा ॥२१॥

(—अन्ययोग्यवच्छेद—द्वात्रिंशिका)

कुण्ठाऽपि यदि सोत्कण्ठा त्वद्गुणग्रहणं प्रति ।

ममैषा भारती तर्हि स्वस्त्येतस्यै किमन्यथा ! ॥२-७॥

क्षणं सक्तः क्षणं मुक्तः क्षणं क्रुद्धः क्षणं क्षमी ।

मोहाद्यैः किडयैर्बाहं कारितः कपिचापलम् ॥१६-४॥

तव चेत्तसि वर्तेऽहमिति वार्त्ताऽपि दुर्लभा ।

मच्चित्ते वर्तते चेत् त्वमलमन्येन केनचित् ॥१९-१॥

तव प्रेथोऽस्मि दासोऽस्मि सेवकोऽस्यस्मि किङ्करः ।

ओमिति प्रतिपद्यस्व नाथ ! नातः परं भुवे ॥२०-८॥

स्वयं ज्ञापयसे तत्त्वं मार्गं दर्शयसि स्वयम् ।

स्वयं च त्रायसे विश्वं त्वत्तो नाथामि नाथ ! किम् ॥ (—वीतरागस्तोत्र)

धने पद्मासनाऽऽसीनं कोडस्थितमृगार्भकम् ।

कदाऽऽप्रास्यन्ति वक्त्रे मां जरन्तो मृगयूथपाः ॥१४५॥

शत्रौ मित्रे तृणे खेणे स्वर्णेऽस्मिन् मणौ मृदि ।

मोक्षे भवे मविष्यामि निर्विशेषमतिः कदा ? ॥१४६॥

(—अडोलभावना, योगशास्त्र, प्र० ३)

અમવાય મહેશાયાગદાય નરકચ્છિદે ।

અરાજસાય વ્રહ્મણે કસ્મૈચિદ્ ભગવતે નમઃ ॥૧૩-૪॥

યાવન્નાપ્નોમિ પદવીં પરાં ત્વદનુભાવજામ્ ।

તાવન્મયિ ગરણ્યત્વં મા મુચ્ચ શરણં શ્રિતે ॥૧૭-૮॥ (—વીતરાગસ્તોત્ર)

બ્રાહ્મણજાતિરદ્વિષ્ટો વણિગ્જાતિસ્વચ્ચક્રઃ ।

પ્રિયજાતિરનોર્પ્યાલુઃ શરીરથ નિરામયઃ ॥૭૪૩॥

વિદ્વાન્ ધની ગુણ્યગર્વઃ સ્ત્રીજનથ્રાપચાપલઃ ।

રાજપુત્રઃ સુચરિત્રઃ પ્રાયેણ ન હિ દ્રશ્યતે ॥૭૪૪॥

(—ત્રિપટિગ્લોકાપુરુષચરિત, સં ૧)

આચાર્યશ્રીએ કાવ્યાનુશાસન તથા છંદોનુશાસનની ટીકામાં વિવિધ અવતરણો આપ્યાં છે એથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે, આચાર્યશ્રી સાક્ષરસમાજ, મધ્યમજનતા, તથા ગ્રામપ્રજાના લોકસાહિત્યથી પૂરેપૂરી રીતે પરિચિત હતા. તેના કેટલાક આ નમૂના છે—

દ્વૌ વજ્રવર્ણૌ જગતીપતીનાં સદિભઃ પ્રદિષ્ટૌ નનુ સાર્વજન્યૌ ।

યઃ સ્યાજ્જપાવિદ્રુમમજ્જગોણો યો વા હરિદ્રારસસંનિકાગઃ ॥

(—કાવ્યાનુશાસન, રત્નનૈપુણ્યમ્, અં ૧, લોકગાલ્લેપુ વિવેક)

હંહો સ્તિગ્ધસલ્લે ! વિવેક ! બહુભિઃ પ્રાપ્તોઽસિ પુણ્યૈર્મયા

ગન્તવ્યં કતિચિદ્દિનાનિ મવતા નાસ્મત્સકાગાત્ કચિત્ ।

ત્વત્સન્નેન કરોમિ જન્મ-મરણોષ્ઠેદ ગૃહિતત્વરઃ

કો જાનાતિ પુનસ્ત્વયા સહ મમ સ્યાદ્ વા ન વા સક્તમઃ ॥

(—કાવ્યાનુશાસન, અં ૧, સતો ૦ વિવેક)

સન્ધ્યાં યત્ પ્રણિપત્ય લોકપુરતો વદ્વાજ્જલિર્યાંચસે

ધત્સે યચ્ચ નદીં વિલજ્જ ! શિરસા તત્ત્વાપિ સોદં મયા ।

ત્રીં જાતાઽમૃતમન્થને યદિ હરેઃ કસ્માદ્ વિપં મઝિતં

મા સ્ત્રીલમ્પટ ! માં સૃજેયમિહિતો ગૌર્યા હરઃ પાતુ વઃ ॥

(—કાવ્યાનુશાસન, અં ૨, પ્રણયેર્પા; ટીકા પૃ ૭૨)

गण्डोल्लासविभावितः पशुपतेर्हास्योद्गमः पातु वः ॥

(—काव्यानुशासन, अ० २, एतत्सक्रमः; टीका, पृ० ७५)

कनककलशस्वच्छे राधापयोधरमण्डले

नवजलधरस्थामामात्मधुतिं प्रतिविम्बिताम् ।

असितसिचयप्रान्तभ्रान्तया मुहुर्मुहुरुत्क्षिपन्

जयति जनितव्रीडाहासः प्रियाहसितो हरिः ॥

(—काव्यानुशासन अ० २, एतत्सक्रम० टीका, पृ० ७६)

कृष्णेनाम्ब ! गतेन रन्तुमधुना मृद भक्षिता स्वेच्छया

सत्यं कृष्ण ! क एवमाह मुसली मिथ्याम्ब ! पश्याननम् ।

व्यादेहीति विक्रागिते त्रिशुमुखे माता समग्रं जगत्

दृष्ट्वा यस्य जगाम विस्मयपदं पायात् त व. केशव ॥

(—काव्यानुशासन, अ० २, दिव्यदर्शन० टीका, पृ० ८०)

स्वार्थ्यं प्रतिभाऽभ्यासो भक्तिर्विदितकथा बहुश्रुतता ।

स्मृतिर्दार्ढ्यमनिर्वेदः मातरोऽष्टौ कवित्वस्य ॥

(—काव्यानुशासन, अ० १, सतो० विवेक)

अइ स सणेही तो मुअइ अह जीवइ निनेह ।

बिहिं वि पयारेहिं गइअ धण किं गज्जइ मेह ॥४-३६७॥

अम्मिए सत्थावत्थेहिं सुधिं चित्तिज्जइ माणु ।

पीए दिट्ठे हल्लोहल्लेण कोचेयइ अप्पाणु ॥४-३९६॥

पुत्ते जाए कवणु गुणु अवगुणु कवणु मुण्ण ।

जा वप्पीकी मुहडी चम्पिज्जइ अवरेण ॥४-३९५॥

सरिहिं सरेहिं न सरवरेहिं न वि उज्जाणवणेहिं ।

देस ग्गणा होन्ति वढ ! निवसन्तेहिं सुअणेहिं ॥४-४२२॥

एकमेकउं जइवि जोएदि हरि सुट्ठु सन्वायेण ।

तो विदेहिं जहिं वि राही को सक्कइ संवरिवि द्ढनयणानेहिं प्पट्ठु ॥

એકકુડુછી પંચહિં રુદ્ધી, તહ પંચહંવિ જુમંજુઅવુદ્ધી ।

વહિણુ ! એતં ઘરુ કહિ કિંવ નંદડ, જત્થ કુડુમ્વડ અપ્પણ છંદડા ॥ ૪-૪૨૨

(—સિદ્ધહેમ આ. ૮, પ્રાકૃત અપભ્રંશ વિભાગ)

મા કુડુલેવળી ઘવલકુદિમે પરવહું ણિણગ ।

કુમુમાલિઅ કુરુકુરિયં કરેસુ કુલ્લંસળો હોહી ॥

(—દેશીનામભાલા, પૂર્ગ : ૨, ગાથા : ૪૨)

ગંગહે જમ્નુહે મીતરુ મેલ્લઈ સરસઈ મજ્જિ હંસુ જડ જિલ્લઈ ।

તુય સો વેયુ રમડ પહુત્તડ જિયુ યાઈ સો મોક્કુ નિરુત્તડ ॥

(—પ્રાકૃતદ્વચાશ્રયકાવ્ય, સર્ગ : ૮, ગાથા : ૧૫)

મલ્લત્તણુ જઈ મ હસિ મલ્લપ્પણુ પસમેણ ।

જઈ કરિણ્ણવડ પસમુ વિજડ તો કરેવ્વડં કરણહં ॥

(—પ્રાકૃતદ્વચાશ્રયકાવ્ય, સર્ગ : ૮, ગાથા : ૭૬)

આ. હેમચંદ્રસૂરિના પ્રશંસાકાવ્યો—

બુદ્ધા બુદ્ધા વિદ્વાનોએ આચાર્યશ્રીની સ્તુતિ કરી છે, તેમાંના કેટલાંક કાવ્યો આ પ્રકારે છે—

કિં સ્તુમ શબ્દપાથોવેર્હેમચન્દ્રયતેર્મતિમ્ ।

એકેનાપિ હિ યેનેદ્દક્ કુતં શન્દાનુશાસનમ્ ॥ ૧ ॥

સ્તુમલ્લિસન્ધ્યં પ્રમુદ્દેમસૂરેરનન્યતુન્ધ્યામુપદેગ્ગશક્તિમ્ ।

અતીન્દ્રિયજ્ઞાનવિવર્જિતોઽપિ યઃ ક્ષોગિમર્તુર્વ્યથિત પ્રવોધમ્ ॥ ૧ ॥

(—આ. સોમપ્રભસૂરિરચિત—કુમારપાલપડિબાહો)

ક્લૃપ્તં વ્યાકરણં નવં વિરચિતં છન્દો નવં દ્વચાશ્રયા—

ડલક્ષારૌ પ્રથિતૌ નવૌ પ્રકટિનૌ શ્રીયોગગાલ્લં નવમ્ ।

તર્કઃ સંજનિતો નવો જિનવરાદીનાં ચરિત્રં નવં

વદ્ધં યેન ન કેન-વિધિના મોહઃ કૃતો દૂરતઃ ॥

(—આ. સોમપ્રભસૂરિરચિત—શતાર્થી કાવ્ય ૯૩ની ટીકા)

गुरुर्गुरुराजस्य चातुर्विधैकसृष्टिवृत् ।

त्रिपष्टिनरसद्वृत्तकविर्वाचां न गोचरः ॥

(—आ० सुनिरत्नसूरिरचित—अभमचरित्र)

सन्त्यन्ये कवितावितानरसिकास्ते मूरयः सूरयः

क्षमापस्तु प्रतिबोध्यते यदि परं श्रीहेमसूरेर्गिरा ।

उन्मीलन्ति महामहांस्यपि परे लक्षाणि ऋक्षाणि वै

नो राकाशशिना विना वत भक्त्युजागरः सागरः ।

(उपा० निमं डन कृत—कुमारपादप्रबंध, पृ० ५३)

शब्द-प्रमाण-साहित्य-चन्द्रोल्कमविधायिनाम् ।

श्रीहेमचन्द्रपादानां प्रसादाय नमो नमः ॥

(आ० रामचंद्रसूरि—आ० शुषुचंद्रसूरि)

साहित्य-व्याकरणायनेकशास्त्रनिर्माणप्रत्नप्रजापतिः श्रीहेमचन्द्रयतिपतिः ॥

(—५० पूरुं कलशगणिकृत—आकृत अथाश्वय—टीकानो आ० ल)

वैदुष्यं विगताश्रयं श्रितयति श्रीहेमचन्द्रे दिवम् ॥

(राजकवि सोमेश्वरदेवरचित—सुरथोत्सव, सर्गः १५, श्लो० ५२)

सदा हृदि बहेमः श्रीहेमसूरेः सरस्वतीम् ।

सुवत्या शन्दरत्नानि ताम्रपर्णीं जिता यया ॥ (—राजकवि सोमेश्वरदेव)

यः सुज्ञैः सर्ववित् प्रोक्तः कलिकालेऽपि सूरिराद् ।

तस्य श्रीहेमचन्द्रस्य प्रमाणं मेऽत्र वर्तताम् ॥

(—श्री भधुसूदन भोदीकृत छेभसमीक्षा—आ० ल)

आचार्या बहवोऽपि सन्ति भुवने मिक्षोपमोगक्षमा

नित्यं पामरदृष्टिताडनविधावेत्युग्रजागत्कराः ।

चौलक्यक्षितिपालमाल्दृपदा स्तुत्यः स एकः पुनः

नित्योत्तेजितपादपङ्कजनस्य श्रीहेमचन्द्रो गुरुः ॥

(—आ० निनलद्रसूरिकृत—प्रबंधावली)

નિઃસીમપ્રતિભૈકર્જાવિતધરૌ નિઃશેષમ્મિસ્પૃગાં

પુણ્યૌધેન સરસ્વતી-સુસુરૂ સ્વાદ્વૈકરૂપૌ દધન્ ।

યઃ સ્યાદ્વાદમસાધયન્નિજવપુર્દૃષ્ટાન્તતઃ સોઽસ્તુ મે

સદ્વુદ્ધચમ્બુનિધિપ્રબોધવિધયે શ્રીહેમચન્દ્રઃ પ્રમુઃ ॥૨॥

યે હેમચન્દ્રમુનિમેતદુક્તગ્રન્થાર્થસેવામિપતઃ શ્રયન્તે ।

સંપ્રાપ્ય તે ગૌરવમુજ્જ્વલનાં પદે કલનામુચિતં ભવન્તિ ॥૩॥

(-આ૦ મહિલેષુસૂરિકૃત-સ્થાદ્વાદમંજરી-મંગલાચરણ)

ચાતુર્વૈધમહોદધેર્ભગવતઃ શ્રીહેમસૂરેર્ગિરા

ગમ્મીરાર્થવિલોકને યદમવદ્ દ્વિપ્તિઃ પ્રકૃષ્ટા મમ ।

ત્રાઘીયઃ સમયાદરાગ્રહપરાભૂતપ્રમૂતાઽથ યં

તત્તૂનં ગુરુપાદરણકપિકા સિદ્ધાન્તનિયોર્જિતમ્ ॥૨॥

યેપામુજ્જ્વલહેતુહેતિરુચિરઃ પ્રામાણિકાધ્વસ્પૃગાં

હેમાચાર્યસમુદ્ભવસ્તવનભૂરર્થઃ સમર્થઃ સત્વા ।

તેપાં દુર્નયદસ્યુસમયમયામૃષ્ટાત્મનાં સમવ-

ત્યાયાસેન વિના જિનાગમપુરપ્રાપ્તિઃ જિવશ્રીપ્રદા ॥૧॥

(-આ૦ મહિલેષુસૂરિકૃત-સ્થાદ્વાદમંજરીની અંતિમ પ્રશસ્તિ)

સપ્તર્પયોઽપિ સતતં ગગને ચરન્તો

રક્ષું ક્ષમા ન મૃગીં મૃગયો સકાશાત્ ।

જીયાચિરં કલ્પિયુગે પ્રમુહેમસૂરિ-

રેકેન યેન મુવિ જીવવો નિવિદ્ધઃ ॥

(-વિવિધગચ્છીય પદાવલીસંગ્રહ, પૃ૦ ૬૩)

વિશિષ્ટ રાજાઓ અને શ્રેષ્ઠીઓ

રાજા ભુવનપાલ—વિક્રમની અગિયારમી સદીમાં રાજા અદલટ અને રાજા કર્દમ થયા. (પ્રકૃ ૩૪, પૃ૦ ૫૮૬, ૫૮૭) એ જ સમયે અદલટ રાણાનો પુત્ર ભુવનપાલ થયો. તે સપાદલક્ષ (સવાલક)નો

મહંં દેવલ પણ મળે છે.' ૧

શાંતૂએ રાજા લીમદેવના સમયે રાજકારણમાં પ્રવેશ કર્યો. પ્રથમ તે પાંચ હજાર ઘોડસવારોનો સેનાપતિ થયો અને તે પછી તેણે કંમરા: મંત્રી, દંડનાયક અને મહામાત્યની પદવીઓ મેળવી. રાજા સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૫૦ માં પાટણમાં ગાદીએ બેસતાં જ અત્યાચારોને દબાવવા મંત્રો શાંતૂની સલાહથી કામ લીધું. તેણે સર્વ પ્રથમ પોતાના મામા મહનપાલને મારી નાખ્યો. સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૬૧ લગભગમાં માલવા પર ચડાઈ કરી ત્યારે તેની સામે પંચમહાલના લીલોએ લડાઈનો મોરચો ગોઠવ્યો હતો. મહામાત્ય શાંતૂએ આસપાસના ગામોમાંથી સૈન્ય એકઠું કરીને એ મોરચો તોડી નાખ્યો. તે પછી શાંતૂ ભરૂચનો દંડનાયક બન્યો હતો.

તેણે પાટણમાં શાંતૂવસહી ચૈત્ય, યસદમાં ધારાપદ્મગચ્છનું દેરાસર, પોતાના મોસાળ મંકા ગામમાં ૨ પોતાની માતાના કલ્યાણ માટે સં. ૧૧૨૬ ના વૈશાખ વદિ ૧૧ ને શનિવારે મૂળનાયકનું પરિકર તથા ૧૬૦ જિનેશ્વરનો પદ્મ, આબૂ ઉપર વિમલવસહીની ૧૩ મી દેરીમાં સં. ૧૧૧૯ માં પોતાના પુત્રના કલ્યાણ માટે જિનપ્રતિમા ભરાવી અને આશાવલમાં શાંતૂવસહી બંધાવી. ૩ મલ્લ ૭૫૦ અલય-

૧. ધારાપદ્મીયસન્તાનં મીમમૂપાલવલ્લભઃ ।

શાન્તામાત્યો મહીસ્વાતોઽજ્ઞાનિ ધ્રાવકસત્તમઃ ॥

માર્વા તસ્ય શિવાદેવી શ્રેયસે પ્રતિમામિમામ્ ।

નિજા-નીગાલ્યયોઃ [તયોઃ] કારવામાસ નિર્મલમ્ ॥ સં. ૧૧૧૯ ॥

(—પ્રાચીન જૈન લેખકગ્રંથ, ભા. ૨, પૃ. ૧૨૬)

૨. હારીજથી ચાણુરમા જતાં ૫ કોસ દૂર જતાં વચ્ચે મંકા ગામ આવે છે. આજે અહીં એકે આવક નથી તેમ દેરાસર પણ નથી. અહીં સં. ૧૯૩૪ માં જમીનમાંથી ૭૫ જિનપ્રતિમાનાં પરિકરો નીકળ્યા હતાં, તેમાંનાં ૧૮૬૬ હારીજ, જમણપુર, કંબોઈ વગેરે તીર્થોમાં વિસ્તર્યા છે.

(—જૈન સત્ય પ્રકાશ, કં. ૧૫, પૃ. ૧૨૪)

૩. યુજસત્તુ પાટનગર અમદાવાદ, પૃ. ૧૯.

દેવના ઉપદેશથી ભક્ત્યમા સમવીવિહાર પર સ્વર્ણઙ્ગણ શ્રાવણે તેમણે વાકા અને નિહાણા ગામમા જે મોટા જૈન દેરાસરો બાંધાવ્યા એ બંને ગામ વચ્ચે એક ગાઉની સુરગ બનાવી હતી, તે દ્વારા શ્રાવણે એક દેરાસરમા પૂજા કરીને બીજા દેરાસરમા પૂજા માટે જઈ શકતા હતા. ગજગચ્છના તપસ્વી આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ, જેઓ એકાદે ઉપવાસ કરતા હતા, તેમના ઉપદેશથી મત્રી શાતૂ અને દડનાયક સજ્જને વડઉદયમા મોટી રથયાત્રા કાઢી હતી (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૮)

૫૦ મોખદેવે સં ૧૧૬૭ ના ચૈત્ર વદિ ૮ ને મગળવારે જ્યારે રાજ જયસિંહના મહામત્રી શાતૂ ગુજરાતના દડનાયક તરીકે વડોદરામા હતા ત્યારે એસલબ માટે ‘પચવત્યુકમ્મથવ’ની ટીકા લખી હતી

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિમગ્ધ, પ્રં ૧૦ ૬૫)

એક વાર મત્રી હાથણી ઉપર બેસીને ફરતો ફરતો શાતૂવસહી મા પ્રભુદર્શને આવ્યો, ત્યારે ત્યાં એક ચૈત્યવાસી યતિ વેશ્યાના બહે હાથ રાખીને જિલો હતો મત્રીએ તેને પચુ વિધિપૂર્વક વદન કર્યું અને થોડી વાર પછી તેને ફરી વાર નમન કર્યું એ યતિને ખૂબ શરમ આવી એને મનમા થયું કે, જમીન જગા આપે તો તેમા મમાઈ જઈ તેણે મત્રીના ગયા પછી વૈનમ્ય જગવાથી બધુયે ઠોડી મલધારી આં હેમચદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને શતુજય તીર્થમા જઈ તપ આદર્યું એમના એ ગ્રીતે બાં વર્ષ વીતી ગયા

મત્રી એક વાર ગતુજયની યાત્રાએ ગયા ત્યાં તેમણે આ તપસ્વીને જોયા પછુ ઓગળ્યા નહીં મત્રીએ તેમને તેમના ગુરુ વગેરેનું નામ પૂછ્યું તપસ્વીએ તત્ત જણાવ્યું કે, ‘મારો સાચો ગુરુ મહામાત્ય છે’ શાતૂએ પોતાના ઝાને હાથ દઈને કહ્યું, ‘આપ એમ કેમ બોલો છો ?’ તપસ્વીએ વિગતવાર ખુલાસો કર્યો અને મત્રીને ધર્મમા વધુ મિથ બનાવ્યો

મત્રી યાગપદ્મગચ્છના આં શાંતિમૂરિ, મલધારી આં અભય દેવ, આં હેમચદ્રમૂરિ, રાજગચ્છના આં ભદ્રેશ્વર, વડગચ્છના આં વાદિદેવમૂરિ, ડલિગવમર્વજ આં હેમચદ્રસૂરિ વગેરેનો ઉપાસક

હતો. વાદિદેવતાલ શાંતિસૂરિએ મંત્રીની વસહીમાં 'ઉત્તરજ્ઞયણ'ની પાઈથટીકા રચી હતી.

ઉપાશ્રય—

મંત્રીએ ૮૪ હજાર સોનૈયા ખરચી પાટણમાં એક નવું ઘર બાંધાવ્યું. સૌ કોઈ તે ઘરનાં વખાણ કરતાં હતાં. મંત્રીએ આ વાદિદેવસૂરિને સપરિવાર અહીં પધારવાનું આમંત્રણ આપ્યું અને એ મકાન ખતાવ્યું. મંત્રીને ખ્યાલ હતો કે, આચાર્યશ્રી આ ઘરની પ્રશંસા કરશે જ, પરંતુ આચાર્યશ્રી મકાન જોયા પછી મૌન જ રહ્યા. મંત્રીએ પૂછ્યું, 'શુભ્ભ! મૌ કોઈ આ ઘર જોઈ તેની પ્રશંસા કરે છે. આપને આ ઘરમાં કંઈ વાંધો દેખાયો કે શુ? આપ એ વિશે કેમ કંઈ કહેતા નથી?'

આ વાદિદેવસૂરિએ જવાબ આપ્યો કે, 'મંત્રીશ્વર! આ તો ગૃહસ્થનું ઘર છે. આરંભ સમારંભનું કેંદ્ર ગણાય. સાધુ તેની પ્રશંસા કરે નહીં. હાં, તમે પોષાળ બનાવી હોત તો આચાર્યશ્રી તેને યોગ્ય પ્રશંસા જરૂર કરતા.'

આ સાંભળી મંત્રીએ તે ઘરનો ઉપાશ્રય બનાવ્યો અને તેમાં પુરુષ જીવણં મોટાં જે દર્પણો ટંગાવ્યાં અને તેમાં સર્વપ્રથમ આ વાદિદેવસૂરિને પધગવ્યા, ત્યારથી એ મુખ્ય પોષાળ બની.

કવિ બિલહણ—કાશ્મીરનો કવિ બિલહણ મંત્રીનો આશ્રિત કવિ હતો. તેણે 'કર્ણસુંદરીનાટિકા' (અંક : ૪) રચી, તેમાં મંત્રી ગાંતુને રાજ વસરાજના મહામાત્ય યોગધરાયણ માથે સરખાવ્યો છે ને મહામાત્ય તરીકે વર્ણવ્યો છે. આ નાટિકાના મંગલાચરણમાં તીર્થંકરની સ્તુતિથી શરૂઆત કરી છે. પાટણમાં ભગવાદિનાથ ના ચાત્રામહોત્સવ પ્રસંગે શાંતિ ઉત્સવગૃહમાં આ નાટિકા ભજવાઈ હતી. મહાકવિ બિલહણ (ઇ. સ. ૧૦૬૬ થી ૧૦૮૫)—

૧. સુઝિતલશ—તે અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણ હતો. મધ્યપ્રદેશમાંથી કાશ્મીરના શ્રીનગરથી ૩ માઈલ દૂર જોનમુખ (જયવત) ગામમાં આવી વસ્યો.

૨. રાજકલશ—તે અગ્નિહોત્રી હતો. દાની, પરાક્રમી અને વિદ્વાન હતો. તે વેદવિદ્યાનો પારંગત હતો. તેણે માનવોના હિત માટે વ્યાખ્યાનસલાઓ રચી હતી અને કૃપા તેમજ પરબો વગેરે અંધાવ્યાં હતાં.

૩. જ્યેષ્ઠકલશ—તેણે પાણિનિ વ્યાકરણ ઉપર રચાયેલ ‘પાતં-જલ-મહાભાષ્ય’ ઉપર ટીકા રચી. તેને નાગદેવી નામે પત્ની હતી અને ૧. ઇષ્ટરામ, ૨. બિહ્લુણ અને ૩. આનંદ એમ ત્રણ પુત્રો હતા. ત્રણે વિદ્વાનો અને કવિઓ હતા.

૪. બિહ્લુણ—તે વ્યાકરણ, સાહિત્ય, વેદ વેદાંગ વગેરેનો મોટો પંડિત હતો. તેની વિદ્વતા માટે તે સર્વત્ર પંકાતો હતો. તે રાજ-કલશની વિદ્યમાનતામાં રીસાઈને કાશ્મીર છોડી નીકળી ગયો. તે મથુરા, વૃંદાવન, પ્રયાગ અને કાશી જઈને ત્યાંના વિદ્વાનો સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી ઠાહલ, ધારા, ગૂજરાત, પાટણ, રામેશ્વર થઈ કલ્યાણપુર ગયો.

કલ્યાણપુરના રાજા વિક્રમાદિત્ય સોલંકીએ કવિ બિહ્લુણને કલ્યાણપુરમાં રોકી ઘણું સન્માન કરી પોતાની વિદ્વત્મલાનો વિદ્યા-પતિ ધનાવ્યો. (વિક્રમાંકદેવચરિત)¹

તેણે નીચે મુજબના ગ્રંથો રચ્યા છે—

(૧) પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર, (૨) પાર્શ્વનાથઅષ્ટક, શ્લોક ૯, અષ્ટકનો અંતિમ શ્લોક આ પ્રમાણે છે—

इति जिनपते स्तोत्रं चित्रं महाकविविह्वल-

ग्रथितमखिलत्रैलोक्यैकप्रकाशनमास्वत. †

પઠતિ સતતં ય. શ્રદ્ધાવાન્ન મજ્જતિ સજ્જનો

भवजलनिधौ धुम्नः स प्रद्युम्नस्थितिमाश्रितः ॥९॥

૧. આ સિવાય બીજો પણ એક કવિ બિહ્લુણ થયો છે, જેનું ખંડ-કાવ્ય બિહ્લુણ પંચાશિકા (ચૌર પંચાશિકા) શ્લોક ૫૦ પ્રસિદ્ધ છે. કેટલાક વિદ્વાનોએ બંને બિહ્લુણોની ધટન એ એકની સમજીને જુદી જુદી કલ્પનાથી બિહ્લુણના શ્વપન વિશે લખ્યું છે.

છીપણુ (લક્ષ્મી ભાવસાર) પોતાનાં દાસ-દાસી સાથે પ્રભુદર્શન માટે ત્યાં આવી હતી. તેણે ઉદા મહેતાને પરદેશી આગંતુક સાધર્મી જાણી પૂછ્યું, ‘ભાઈ! તમે કેના મહેમાન છો?’ ઉદયને જણાવ્યું કે, ‘બહેન! અમે પરદેશી છીએ તો તમે માની લો કે અમે તમારા જ મહેમાન છીએ.’ લક્ષ્મીએ ઉત્સાહથી કહ્યું, ‘મારે ત્યાં સાધર્મિક ભાઈ મહેમાન હોય એવાં મારાં અહોભાગ્ય ક્યાંથી? તમે સૌ મારે ત્યાં ચાલો.’ ઉદયન સહકુટુંબ તેને ત્યાં ગયો અને તેણે આપેલા ઘરમાં તે રહેવા લાગ્યો.’

ઉદયને ત્યાં વેપાર ખેડયો અને ધન મળવા લાગ્યું. તેણે કાચા મકાનને પાકું ઈંટોનું બનાવવાનો ઈરાદો કર્યો. ત્યારે પાચો ખેડતાં તેને અઢળક ધન મળ્યું. તેણે તરત જ લાછીને બોલાવી બે હાથ ભેડી કહ્યું, ‘આ ધન તારા મકાનમાંથી નીકળ્યું છે માટે એ તારું ધન છે, તે તું લઈ જા.’

લાછીએ ઉત્તર વાળ્યો કે, ‘ભાઈ! એ તો તારા નસીબનું છે માટે એ ધન તારું છે. તે તું રાખ.’

ખસ, આજથી ઉદયન શ્રીમાલીના ભાગ્યનો સિતારો ચમકવા લાગ્યો. તે ધીરે ધીરે આગળ વધ્યો ને કર્ણાવતીનો નગરશેઠ બન્યો. સં. ૧૧૭૬ પછી તે રાજા સિદ્ધરાજનો મંત્રી બન્યો. રા’ખેંગારને માર્યા પછી તે ‘રાણિક’ ઉપાધિથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. પ્રબંધકારે ઉદયનને ‘રાણિક’ તરીકે સંબોધે છે.

(-પુરાતન પ્રબંધસંગ્રહ, પૃ. ૩૨, ૪૦; પ્રબંધકોશ, પૃ. ૦)

છેવટે તે ખંભાતનો દંડનાયક બન્યો.^૧ તેણે રાજમાતા મિનલદેવીની આજ્ઞાથી લોલાદનો યાત્રિકવેરો માફ કર્યો. તેણે સં. ૧૧૫૦માં ખંભાતમાં આ. હેમચંદ્રસૂરિને દીક્ષા અપાવી હતી.

તુરુદીન મહમ્મુદ શાહીએ લખ્યું છે કે, ‘ઉદયનના અમલ વખતે ખંભાતમાં બ્રાહ્મણો તથા અગ્નિપૂજકોએ સુન્ની મુસલમાનો પર કેર વર્તાવ્યો હતો, ૮૦ મુસલમાનોને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા.

૧. દંડનાયકનો પત્નિય, જૂઓ (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૭૭)

અને મસ્જિદને બાળી નાખવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે મંત્રી ઉદયને ઘણા સમલાવથી કામ લીધું હતું. એ સમયે રાજા સિદ્ધરાજે શુભ રીતે ખંભાત આવી સાચી ખાતમી મેળવી. બ્રાહ્મણો તેમજ અગ્નિપૂજકોનો દંડ કર્યો હતો.

(—નુરુદ્દીન મહમ્મુદ શાહી કૃત ‘જમે ઉલ હિકાયત’
શુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ, પૃં ૨૭૦;
જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૯૭)

ઉદયન સિદ્ધરાજનો વિશ્વાસપાત્ર સૂબો હતો. સિદ્ધરાજે કુમારપાલને શત્રુ તરીકે જાહેર કર્યો અને તે પછી કુમારપાલ સંં ૧૧૯૨માં ખંભાતમાં આવ્યો ત્યારે કુમારપાલે વોસિરિ બ્રાહ્મણને મહામાત્ય પાસે મોકલ્યો હતો. મહામાત્યે ત્યારે સાફ સાફ જણાવ્યું કે, ‘તું રાજાનો શત્રુ છે, માટે તું અહીં આવીશ તો ઉદયન તને પકડી લેશે.’ એમ જણાવીને રાજ્યની વફાદારી વ્યક્ત કરી હતી.

રાજા સિદ્ધરાજ મરણ પામ્યો ત્યારે મહામાત્યે સેનાપતિ, રાણી, મંડલેશ્વર, સામંતો અને રાણકોની સમ્મતિથી કુમારપાલને શુજરાતનો રાજા બનાવ્યો. રાજા કુમારપાલે તેને ખંભાતનો સૂબો કાયમ રાખ્યો અને તેના પુત્રો પૈકી બાહડને ચોતાનો મહામાત્ય અને આંબડને દંડનાયક બનાવ્યો.

રાજા કુમારપાલે સંં ૧૨૦૮માં વડનગરનો કિલ્લો બંધાવ્યો તે મહામાત્ય ઉદયન કે મહામાત્ય બાહડની દેખરેખ નીચે બન્યો હતો. કેમકે તે કિલ્લાના જૂના ભાગોમાં મહંં ઉદલ એવા શખ્તો કેરાયેલા છે.
(—રાસમાલા, ભાં ૩, પૃં ૩૫૧)

રાજા કુમારપાલે સોરઠના ઉદ્ધત બહારવટિયા સુવર (સાંગણા ડાડીયા)ને દબાવવા માટે વૃદ્ધ મંત્રી ઉદયનને મેલગપુર મોકલ્યો, તેમની સાથે રાજાનો બ્રાતા કીર્તિપાલ, નાડોલનો રાજા આદહણ ચૌહાણ વગેરે હતા.

એ સમયે મહામાત્ય ઉદયને જતાં જતાં વચલા ગાળામાં સમય મેળવી શ્રીશત્રુંજય તીર્થની યાત્રા કરી હતી. એ સમયે ત્યાં મૂળ

ગુજરાતનો મંત્રી બન્યો હતો.

(—પ્રભાવકચરિત, પ્ર૦ ૨૧, શ્લો ૧૦ ૪૮ થી ૫૨)

કલિકાલસર્વજ્ઞ આ૦ હેમચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી મંત્રી આંબડે ઉદાવસહીમાં ૨૪ દેરીઓ બંધાવી ‘ઉદયનવિહાર’ નામ આપ્યું. ધોળકાના શેઠ ધવલના પુત્ર તથા મંત્રી આંબડના મિત્ર શેઠ વૈરિન્નિહે આચાર્યશ્રીની આજ્ઞાથી તેની ઉપર ૩૧ સ્વર્ણકળશ ચડાવ્યા હતા. પ્રબંધશતકર્તા આ૦ રામચંદ્રે તેની પ્રશસ્તિ શ્લો ૧૦૪ની બનાવી છે. ધોળકાના રણછોડ મંદિરની પાછલી દિવાલમાં એક શિલાખંડ છે, તેમાં આ લેખના શ્લો ૭૦ થી ૧૦૪ સુધીના શ્લોકો છે.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૨૨)

(૩) મહામાત્ય ઉદયને ખંભાતમાં પણ સુંદર જૈન મંદિર બંધાવ્યું હતું. તેમાં તે પ્રતિદિન દર્શન-પૂજન કરતો હતો. ધારાપદ્મગચ્છના આ૦ વિજયન્નિહે સં૦ ૧૩૧૫ માં ખંભાતના ઉદયનવિહારમાં તીર્થંકરોના ચોવીશવટાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

મંત્રી ઉદયનને બે પત્નીઓ હતી. પહેલી પત્ની પદ્મા(સિંહાદેવી)એ બાહડ અને ચાહડ એ બે પુત્રોને જન્મ આપ્યો હતો અને તે પછી મરણ પામી હતી. મંત્રી વાહડે ૭૦ વર્ષના પિતાને ખીલું લગ્ન કરવા વિનંતિ કરી પણ પિતાએ ઇન્કાર કર્યો. એટલે બાહડે સ્વજનો દ્વારા દબાવ લાવી તેમને ફરીથી પરણવાને કબૂલ કરાવ્યું અને પોતે જ વાયડની માઉ નામની મોટી ઉંમરની વણિક કન્યાને શોધી લાવી તેમની સાથે પરણાવી. મહંં માઉ ગૂર્જરેશ્વર કુમાર-પાલે સત્રુજયનો છંદ પાળતો સંઘ કાઢ્યો હતો તેમાં તે યાત્રાર્થે ગઈ હતી.

મંત્રી ઉદયનને કુલ ચાર પુત્રો હતા. તેની વંશાવલી નીચે મુજબ છે—

(૧) દંડનાયક આંબડ—તે મહામાત્ય ઉદયનનો મોટો પુત્ર હતો. મહામાત્ય ઉદયનના સ્થાને તે મહામાત્ય અને દંડનાયક બન્યો. તે કવિ હતો, મોટો પરાક્રમી હતો. તે ઉદાર અને મોટો દાની હતો.

તેમના નામનું તત્કાલીન લાપાનું એક સૂક્ત મળે છે—

રે રક્ત્વદ્ લહુ જીવ, ચડવિ રણદ્ મયગલ મારદ્,
 ન પીડ અગલ નીર, હેલિ રાયહ સંહારદ્,
 અવર ન વંધદ્ કોદ્, સધર રયણમર વંધદ્,
 પરનારી પરહરદ્, પર રાયહ લચ્છી રંધદ્,
 ૧ કુમારપાલ કોપદ્ ચડિઓ, ફોડદ્ સત્તકડાહ જીમ ।
 જે જિણધમ્મ ન મનસીદ્, તીહ વિચાડિસુ તિમ ॥

(૫૦ કુલસાગરગણિનો ‘ઉપદેશસાર સ્તીક’ ઉપ૦

૩૨, સં૦ ૧૬૬૨, પ્રક૦ ૩૫, પૃ૦ ૧૦૬)

મંત્રી આંખડને દઢ સંકલ્પ હતો કે, દેવ તરીકે વીતરાગને, શુરુ તરીકે આં હેમચંદ્રસુરિને અને સ્વામી તરીકે જૂર્જરેશ્વર કુમાર-પાલને જ નમવું.

સં૦ ૧૨૧૩ માં શત્રુજયના મોટા જીજ્ઞાસુ પ્રસંગે તેણે શત્રુ-જયની પશ્ચિમ દિશાની પાજ બંધાવી હતી, જે આજે ઘેટીની પાગ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

મહામાત્ય આંખડ રાજા કુમારપાલની આજ્ઞાથી કોંકણના શિલાહાર કુલનો રાજા મલ્લિકાર્જુન, જેને રાજપિતામહનું ણિરુદ્ધ હતું, તેને જીતવા માટે સૈન્ય લઈ કાવેરી નદીને પાર કરીને સામે કિનારે પહોંચ્યો, પણ તેની સેના વ્યવસ્થિત થઈ પડાવ નાખે તે પહેલાં જ મલ્લિકાર્જુન તેની ઉપર આચિંતો હલ્લો કરી, તેની સેનાને છિન્નલિન્ન કરી મૂકી. આથી મંત્રી આંખડ હાર મારીને ઘાટણ પાછો આવ્યો.

રાજાએ સં૦ ૧૨૧૭ માં ફરીથી મલ્લિકાર્જુનને જીતવા માટે મહામાત્ય આંખડને મોકલ્યો. તેની સાથે પરમાર ધારાવર્ષાદેવ વગેરે માંડલિકો તથા સામંતોને પણ મોકલ્યા. તેણે કાવેરી ઉપર પૂલ બાંધીને સેનાને પાર ઉતારી, વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવી મલ્લિકાર્જુનની સાથે યુદ્ધ કર્યું. પોતે જાતે જ સાહસ કરીને મલ્લિકાર્જુનના હાથે ઉપર ચડી જઈ મલ્લિકાર્જુનને નીચે પાડ્યો અને તે તેનું મસ્તક

લઈ પાટણ આવ્યો ને માથોસાથ કોંકણ રાજ્યમાંથી દંડ તરીકે તથા લૂંટમાં ૧ સાડી, ૧ ખેત, ૧ હાર, ૧ માંગલિક છીપ, ૩૨ સોનાના કળશો, ૬ મોતીની માળાઓ, ૧ ચાર દાંતવાળો હાથી, ૧૨૦ પાત્ર તથા ૧,૪૫,૦૦૦૦૦૦ ધન લઈને આવ્યો.

રાજા કુમારપાલે તેને ૭૨ રાણાઓની વચ્ચે મહામંડલેશ્વર તથા રાજપિતામહનાં બિરુદ બક્ષ્યાં. તે કોંકણમાંથી ૩૨ સુવર્ણના કળશો લાવ્યો હતો તે પૈકીના ૩ કળશો—૧ ઉદયન ચૈત્યમાં, ૨ શકુનિકાવિહારમાં અને ૩ રાજના ઘટીઘર (ટાવર) ઉપર ચડાવ્યા.^૧

મંત્રી આંબડે સં. ૧૨૧૬ પછી પિતાની આજ્ઞા મુજબ ભરુચના અત્યંત જીર્ણ થયેલા શકુનિકાવિહારનો જીર્ણોદ્ધાર શરૂ કર્યો ત્યારે આ તીર્થ બુદ્ધાચાર્યના સંતાનીય આં. વિમલસિંહસૂરિને આધીન હતું. તેમાં મંત્રીને ઘણી અડચણો નડી હતી પણ આં. હેમચંદ્ર સૂરિ અને તેમના શિષ્ય, જેઓ અંગવિજ્ઞાના પ્રકાંડ અભ્યાસી અને મંત્રવાદી એવા પં. ચશ્ચંદ્ર ગણિના પ્રયાસથી અને પોતાના સાહમથી તે અડચણો દૂર થતાં તેણે મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તેમાં સં. ૧૨૨૨ માં કલિકાલમર્વત આં. હેમચંદ્રસૂરિના હાથે ભં. મુનિસુવ્રતસ્વામી વગેરે તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

મંત્રીએ આ પ્રસંગે આનંદમાં મસ્ત બની દરવાનને થોડો, બંદીબંધને હાથીનું કંકણ વગેરેનું મોટું દાન આપ્યું અને કોંકણથી લાવેલો સ્વર્ણકળશ મંદિરના શિખર ઉપર સ્થાપન કર્યો. આરતી ઉતારવા પ્રસંગે તેને રાજા કુમારપાલે તિલક કર્યું અને ૭૨ સામંતોએ ચામર ઢાળ્યા.

કં. સં. આં. હેમચંદ્રસૂરિએ આજ સુધીમાં કદી પણ મનુષ્યની સ્તુતિ કરી નહોતી, પણ તેઓ આંબડની ઉદ્ધારતાથી પ્રસન્ન થતાં એકાએક બોલ્યા :

૧. મંત્રી આંબડે કોંકણના કાલેશરાજ મલ્લિકાર્જુનને હરાવી, મારી નાખ્યો. (જૂઓ, આં. બાલચંદ્રનું ‘વસંતવિવાસકાવ્ય’, સર્ગ : ૫, સ્લો. ૩૩ અને પં. અરિસિંહનું ‘સફિયસકીર્તન’ સર્ગ : ૨, સ્લો.)

કિં વૃત્તેન ન યત્ર ત્વ યત્ર ત્વ તત્ર ક કલિ ।

કનૈ ચેદ મવતો જમ ફલિરસ્તુ વૃત્તેન કિમ્ ॥

—હે આળડ! બધા તુ નથી ત્યા કૃતયુગ ફેગટ છે, બધા તુ છે ત્યા કલિયુગ હોય તોયે શુ ? તારો જન્મ થવાથી કલિયુગ પણ શ્રેષ્ઠ છે, કૃતયુગનું શુ કામ છે ?

આ જીર્ણોદ્ધારમા બે ઝગડની ગ્કમ ખગ્થાર્થ હતી (હત્તં પ્રખ ધથિ તામણિ)

તે પછી મત્રી આળડે મં ૧૨૨૫ પછી પાટણના કુમારવિહાર મા લં શ્રીરૂપલદેવની ચાત્રીની પ્રતિમા લગવી સ્થાપન કરી હતી તેમજ ધોળકામા પોતાના પિતાની ઉદાવમહીમા ૨૪ દેગીઓ વધારી 'ઉદયનવિહાર'ને મોટો બનાવ્યો હતો

ગત કુમારપાલ પછી અજયપાલ મં ૧૨૩૦ મા ગુજરાતનો ગત બન્યો તે દુષ્ટ ગત હતો તેણે મામતોની લલેરણીથી રાજ પિતામહ મત્રી આળડને હુકમ કર્યો કે, 'તુ જેમ કુમારપાલને નમતો હતો તેમ તારે મને પણ નમન કરવું જોઈશે, નહિતં ચુદ્ધ માટે તૈયાર થઈ જા' મત્રી આળડે રાજને દુષ્ટ સ્વભાવનો મમજીને રાયામિયોગ થી પણ લાલ ન જોયો ત્યારે મૌન સેવ્યુ રાજએ તેને મારવા માટે તેના ઘેર માણુનો મોકલ્યા મત્રીએ પણ પોતાને ઘેર જઈ તીર્થ કરી પૂજા કરી અનશન સ્વીકાર્યું, અને પોતાના માણુઓને સાથે લઈ લડવા માટે સામે આવ્યો એ ગતના માણુઓને વિખેરતો વિખેરતો ઘટીઘર સુધી પહોંચ્યો અને ત્યાં જ મરણ પામ્યો (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૩૪)

હાહા માણુસોએ મત્રીનું મરણ સાલળી એટલું જ કહ્યું કે, 'હવે ધન જોઈએ તો ભાટ બનજો, વ્યભિચારી બનજો વેશ્યાના ઉસ્તાદ બનજો, દગાખોર બનજો પણ કોઈ ગીતે પ્રડિત ન બનજો, કારણ કે ઉદયનનો પુત્ર મત્રી આળડ સ્વર્ગમા ગયાં ગયો છે'

(૨) મહામાત્ય વાહડ—

તે મહામાત્ય ઉદયનનો બીજો પુત્ર હતો રાજા સિદ્ધરાજનો

મંત્રી અને કુમારપાલનો મહામાત્ય તેમજ રાણક બન્યો હતો.

(-પુરાતન પ્રબંધસંગ્રહ, પૃં ૩૯ થી ૪૨, પ્રબંધકોશ,

પૃં ૪૮, કુમારપાલચરિત, સં ૬, શ્લો ૩૬૪)

કાંટેલાના શિલાલેખમાં તેને ગંભીર શ્રીળાહક તરીકે સંબોધ્યો છે. તેણે સિદ્ધરાજના પ્રતિપત્નપુત્ર રજપૂત ચાહડનું સ્થાન પૂર્યું હતું. તે મુત્સદ્દી અને ગંભીર હતો. કાંટેલા શિલાલેખનું વિશેષણ તેને માટે ઉપયુક્ત જ હતું.

રાજ સિદ્ધરાજે સં ૧૧૮૫ માં સંતાન કામનાથી પગપાળા તીર્થ-યાત્રા કરી ત્યારે મહામાત્ય આલિંગ અને મંત્રી વાહડ તેની સાથે હતા. ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલે સોમનાથના શિવાલયનો હર્ષોદ્ધાર કરાવ્યો. તેનો સમસ્ત પ્રબંધ મંત્રી વાહડને આધીન હતો.

મહામાત્ય વાહડે પાટણમાં સુંદર જિનાલય બંધાવ્યું હતું. નેત્ર લાખના આસામી શેક છદ્ધે તે દેરીમાં એક ગોળલો બનાવી તેમાં આં હેમચંદ્રસૂરિપ્રતિષ્ઠિત ભં અજિતનાથની પ્રતિમા પધરાવી હતી. મંત્રીએ આ દેરાસર રાજ કુમારપાલને આપ્યું અને રાજવીએ મંત્રી વાહડની દેખરેખ નીચે તેનો વિસ્તાર કરી કુમારવિહાર બંધાવ્યો.

મંત્રી વાહડે પિતાની આજ્ઞા અનુસાર રાજ કુમારપાલની આજ્ઞા લઈ રાજ્ય ભંડારના દ્રવ્યની મદદથી સં ૧૨૦૦ માં શત્રુજય તીર્થ-ના મૂળ દેરાસરનો મોટો હર્ષોદ્ધાર શરૂ કર્યો. મહામાત્ય વાહડે શત્રુજય પર્વતની તળેટીમાં પહાડપુર વસાવ્યું. સં ૧૨૧૧ માં દેરાસર તૈયાર થઈ ગયું, પણ ભમતીમાં પહાડી તોફાની હવાનું દબાણ આવવાથી તે દેરાસર એકદમ ધસી પડ્યું અને તૂટી ગયું.

મંત્રી વાહડને પ્રથમ દેરાસર તૈયાર થઈ જવાની ખબર મળી ત્યારે તેણે ખબર આપનારને ખુશાલીમાં ૧૬ હાલનું ધનામ આપ્યું અને બીજે દિવસે દેરાસર ધર્મી પડયાની ખબર લાવનારને આંદીની ૩૨ હાલનું ધનામ આપ્યું. કેમકે મંત્રી બુદ્ધિપ્રધાન હતો. તેણે બીજા ધનામ વિશે ખુલાસો કર્યો કે, ‘મારી હયાતીમાં દેરાસર પડી ગયાની ખબર પડી તેથી ફરીવાર પણ તેને બનાવી શકીશ, પણ મારા મરણ

બાદ તે નાશ પામ્યું હોત તો તે ક્યારે બને એ શંકાની વાત રહેત.'

મંત્રીએ પોતાનો ધ્રીકરણમુદ્રાનો અધિકાર થોડાએક દિવસો માટે મંત્રી કપદીને સોંપ્યો અને પોતે ચાર હજાર થોડેસવાર સૈન્ય સાથે પાલી-તાણા જઈને વસ્યો. તેણે ત્યાં વાગ્લટપુર વસાવ્યું. તેણે સલાટો પાસેથી જાણી લીધું કે, દેરાસરની ભમતીમાં પહાડી હવાનું દળાણ વધવાથી દેરાસર ધસી પડ્યું છે. કદાચ ભમતી ન બનાવવામાં આવે તો દેરાસર બચી જાય પણ તેવું દેરાસર બનાવનારનો વંશવેલો નાશ પામે. મંત્રીએ દીર્ઘદષ્ટિ વાપરી ભમતીવાળું દેરાસર તૈયાર કરાવ્યું અને પછી ગભારાની દિવાલ તેમજ ભમતીની દિવાલ વચ્ચેનો ગાળો ચૂના-પથ્થરથી ભરીને પુરાવી દીધો. આથી એ દિવાલ લગભગ પાંચ ગજ પહોળી બની ગઈ. આ રીતે મજબૂત દેરાસર તૈયાર થયું. તેણે ભં કપલદેવની આરસની ભવ્ય પ્રતિમા ભરાવી કળશ અને ધ્વજ તૈયાર કરાવ્યાં.

સં ૧૨૧૩માં શત્રુજયતીર્થમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્ર-સૂરિના વરદ હસ્તે ભં કપલદેવ વગેરે જિનપ્રતિમાઓની બહુ ધામધૂમથી તેણે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવમાં ટીમાણાનો એક નિર્ધન જૈન નામે ભીમે કાટયાં-તૂટયાં કપડાં પહેરીને આવ્યો. તેને મહામાત્યને જોવાની ઈચ્છા હતી પણ સંકેતના કારણે તે તેમની પાસે જઈ શકતો નહોતો. મંત્રીએ આ હકીકત જાણી ત્યારે તેને રૂનેહલાવથી બોલાવ્યો અને પોતાની ગાદી ઉપર બેસાડીને કહ્યું, 'તું મારો ધર્મજંધુ છે. મારા ચોગ્ય જે કંઈ કામ હોય તે જણાવ.' આ રીતે મંત્રીએ પોતાના સાધર્મિક પ્રેમનો ચીઠો પરિચય કરાવ્યો.

તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર માટે ટીપ ચાલતી હતી તેમાં તે ભીમાએ સાત દ્રમ્મની પૂરી મૂડી આપી દીધી ત્યારે મહામાત્યે આવી નિઃસ્પૃહતા અને ભક્તિ માટે તેના પ્રત્યે લાગણીભર્યો આનંદ વ્યક્ત કર્યો અને ભીમાનું નામ જીર્ણોદ્ધારની ટીપની વહીમાં સર્વ પ્રથમ લખાવ્યું.

તીર્થમાલાની જોલી જોલાલી હતી ત્યારે રાજા કુમારપાલ, મહા-

માતૃ વાહડ વગેરે હતા. મહામાતૃ ચાર લાખ દ્રમ્મ બોલીને ચડાવાનો આરંભ કર્યો. બોલી વધવા લાગી. મહુવાના શેઠ જગદુ સોરઠિયા પોરવાડે સવા કરોડ દ્રમ્મની બોલીથી આદેશ લઈ પોતાની માતાને તીર્થમાલા પહેરાવી. તે જગદુ શાહ પાસે સવા કરોડની કીમતનાં પાંચ માણેક હતાં, તેમાંથી એક શત્રુજય તીર્થમાં, બીજું ગિરનાર તીર્થમાં અને ત્રીજું પ્રભાસ તીર્થમાં આપ્યું. શ્રીસંઘે સોનાનો કંઠો બનાવી તે બોલીમાં અપાયેલું માણેક તેમાં ગોઠવ્યું અને તે કંઠો લ૦ ઋષભદેવને પહેરાવ્યો; સંઘમાં આનંદ વર્ત્યો.

મંત્રી વાહડે આ રીતે શત્રુજય તીર્થનો ચૌદમો મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. વળી, વાગ્લટપુરમાં ત્રિભુવનપાલવિહાર બંધાવી તેમાં લ૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેની પૂજા માટે ૨૪ વાડીઓ આપી. એ નગરને ફરતો કિલ્લો બંધાવ્યો. દેવમંદિરોને ગરાસ બાંધી આપ્યા. મકાનો બંધાવ્યાં અને તીર્થોદ્ધાર વગેરેમાં મળીને ૧૬,૦૦,૦૦૦ ખરચ્યા.^૧

ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલે સં ૧૨૨૩ માં શત્રુજય, ગિરનાર વગેરે તીર્થોનો મોટો છંદી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. ગિરનાર તીર્થનો ચડાવ કઠિન હતો. રાજા કુમારપાલની ઈચ્છા હતી કે, અહીં બીજા પાજ બંધાવવી. મહામાતૃ વાહડે રાજાની આજ્ઞાથી મહં ૦ રાણિગ શ્રીમાલીના પુત્ર વાહડ પાસે સં ૧૨૨૨-૧૨૨૩ માં ગિરનાર ઉપર ત્રેસઠ લાખના ખર્ચે નવી સુગમ પાજ બંધાવી. આ રસ્તો 'સાંકળી પાજ' નામે પ્રસિદ્ધ છે.

રાજવી યાત્રાર્થે ગિરનાર ગયો પણ વૃદ્ધાવસ્થાના કારણે એ રસ્તેથી પણ થડી શક્યો નહીં. એટલે તળેટીના દેરાસરમાં લ૦ નેમિનાથનાં દર્શન-પૂજન કરી, તેમાં જ પોતાની યાત્રા સફળ માની પાછો વળ્યો.

૧. મહામાતૃ વાહડે શત્રુજય તીર્થનો ૧૪મો મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો, તેમ સમરા શાહે ૧૫મો અને દોશી કર્માસાહે ૧૬મો મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

(જુઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૯૫, ૨૦૪)

મહામાતૃ તેજપાલે મં ૧૨૮૭માં વાગ્લટપુરને સ્થાને તેજપુર વસાવ્યું

(જુઓ, પ્રકં ૩૮, પૃ ૩૬૬)

મહામાત્ર્ય વાહડને મહં પદ્મસિંહ નામે પુત્ર હતો. તેને પ્રથિમી-
 દેવીથી મહાપુસિંહ, મંત્રી સામંતસિંહ અને દંડનાયક સલખણસિંહ
 એમ ત્રણ પુત્રો થયા. રાજા વીસલદેવે (સં ૧૩૦૨ થી સં ૧૩૧૮)
 સલખણસિંહને સૌરાષ્ટ્રની વ્યાપારમુદ્રા (શ્રીકરણમુદ્રા લાગે છે) પહે-
 રાવી અને પછીથી તેને દંડનાયક નીમ્યો હતો. મંત્રી સલખણ
 સં ૧૩૦૫ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને શનિવારે પોતાના પિતાના કલ્યાણ
 માટે લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ભરાવી તેની વડગચ્છના આં વાદિ-
 દેવસૂરિ-સંતાનીય (૪૩) આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિના પદ્મધર (૪૪) આં માન-
 દેવસૂરિ, તેમના પદ્મધર (૪૫) આં જ્યાનંદસૂરિના હાથે ગિરનાર
 તીર્થમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ પ્રતિમા આજે વસ્તુપાલના દેરા-
 સરમાં વિદ્યમાન છે. તે પછી ત્રણ ચાર વર્ષમાં જ તે મરણ પામ્યો.
 (જૂઓ, પ્રકં ૪૧, પટ્ટાં ૮ મી, પૃ ૫૫૫)

મંત્રી સામંતસિંહે દંડનાયક સલખણસિંહના કલ્યાણ માટે
 કૃષ્ણની સલખણ નારાયણ પ્રતિમા બનાવી સ્થાપન કરી હતી અને
 ગિરનારના શિખર ઉપર લં નેમિનાથના પ્રાસાદ પાસે લં પાર્શ્વ-
 નાથનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો. રાજા વીસલદેવ તથા રાજા
 અર્જુનદેવના શામ્ભ (સં ૧૩૧૮ થી સં ૧૩૩૧)માં સામંતસિંહ
 સોરડનો દંડનાયક હતો. તેણે માતા પ્રથિમાદેવીના શ્રેય માટે સમુદ્ર
 કિનારે દ્વારકા પાસે આવેલા દેવતીકુંડનો છુણેદ્વાર કરાવ્યો. નવા
 પગથિયાં બંધાવ્યાં અને તેમાં ગણેશ, ક્ષેત્રપાલ, સૂર્ય, ચંદી, માતૃકા,
 શિવ, કૃષ્ણ, દેવતી તથા બલદેવની પ્રતિમાઓ બનાવી બેસાડી. કૂવો,
 હવાડો બનાવ્યાં. તેનું અમી જેવું પાણી ગાયો પીતી હતી. આ
 દરેકની સં ૧૩૨૦ ના જેઠ સુદિ ૪ ને બુધવારે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.
 આ મંદિરની પ્રશસ્તિ મંત્રી સામંતસિંહના કુટુંબના માનીતા અને
 મોક્ષાકરના પુત્ર કવિ હરિહરે લખી છે.^૧

(—ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો, ભા ૩,
 લેખાંક : ૨૧૩, ૨૧૬; પૃ ૨૦૬, ૨૦૭)

૧. મં ૧૩૩૩ ના જેઠ સુદિ ૫ ને રવિવારે સારંગદેવના રાજ્યમાં

(૩) મંત્રી ચાહડ—તે મહામાત્ય ઉદયનનો ત્રીજો પુત્ર હતો. તેનાં બીજાં નામ ચાહડ અને આસ્થળ મળે છે. તેની માતાનું નામ માહી હતું. તે બહુ પરાક્રમી અને દાની હતો. તેને ‘રાજધરદ’નું બિરુદ મળ્યું હતું. તે માલવાનો દંડનાયક હતો.

કેટલાક વિદ્વાનો નામની એકતાના કારણે આ મંત્રી ચાહડને સિદ્ધરાજનો પ્રતિપત્નપુત્ર માને છે પણ તે ભૂલ છે. એ સમયે એક બીજો ચાહડ હતો, તે માલવાનો રજપૂત હતો. રાજની હસ્તિશાળાને અધ્યક્ષ હતો. હાથીસેનાનો સેનાપતિ હતો. રાજ સિદ્ધરાજ તેને ગુજરાતનો રાજ બનાવવાને ઇચ્છતો હતો. તેણે સં. ૧૨૦૨ માં રાજ કુમારપાલના રાજ્યમાં અજમેરના વિઘ્નહરાજને હરાવ્યો. પણ અંદર ખાનેથી તે તેનો મિત્ર બની ગયો. પછી રાજ કુમારપાલ સાથે ઝઘડો થવાથી તે સાંભર ગયો અને રાજ અર્જુનરાજને રાજ કુમારપાલના વિરોધમાં બોલો કર્યો. પરિણામે રાજ કુમારપાલે ત્યાં જઈ સાહસપૂર્વક અર્જુનરાજને છતી લીધો અને ત્યાં પોતાની આજીવન પ્રવર્તીવી. એટલે આ રજપૂત ચાહડ અને મંત્રી ચાહડ એ બંને ભિન્ન વ્યક્તિઓ હતી, પણ ઇતિહાસમાં આ બંને ચાહડની કેટલીક ઘટનાઓ સેળસેળ થઈ ગઈ છે. (જૂઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૫ થી ૧૦૭)

મંત્રી ચાહડને સાત પુત્રો હતા. તેમાંના છઠ્ઠા પુત્ર કુમારસિંહને રાજ કુમારપાલે કોઠારી તરીકે નીમ્યો હતો. એક અંધપુષ્પિકામાં ઉદ્ભવ્યો છે કે, સં. ૧૨૨૫ માં કુમારસિંહ રાજ કુમારપાલનો મહામાત્ય હતો. (—શાંતિસૂરિચિત ‘પૃથ્વીચંદ્રચરિત’ની પુષ્પિકા)

(૪) મંત્રી સોલ્હાક—તે મહામાત્ય ઉદયનનો ચોથો પુત્ર હતો. તેનું બીજું નામ સોલ્હાક મળે છે. તેને ‘સામંતમંડલી-

યાવડાવંશના ભોજદેવના પુત્ર રાણકે માતા સેવનાના કંઠવાણ માટે આંબરણુ મામમાં દધિમતીના કિનારે સૌરાષ્ટ્રના અધિકારી પાલ્લવગેરે પંચની સમક્ષ બં. શ્રીસુમતિનાથની પૂજા માટે એક વાડીનું દાન કર્યું.

(—ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો, ભા. ૩, લેખાંક : ૨૨૦, પૃ. ૨૨૧)

સત્રાગાર 'નું' બિરુદ હતું. તેણે તથા મંત્રી સામંતસિંહે મંત્રી વસ્તુ-
પાલની જેમ વિષ્ણુ મંદિર વગેરે ખંધાવ્યાં હતાં. તેથી કોઈ કોઈ
વિદ્વાનો તેને માહેશ્વર માને છે. જનવાજોગ છે કે તેણે રાજા અજય
પાલના દળાણુથી આવું મિશ્ર વલણ અખત્યાર કર્યું હોય. ધોળકાના
રણુછોડણના મંદિરમાં ઉદયનવિહારનો લેખ છે એ પણ એક સૂચક
ઘટના છે. (—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધત્રિતામણિ, પ્રબંધસંબંધ, પ્રબંધ-
કોશ, ઉપદેશસારસટીક, કુમારપાલપ્રબંધ, પ્રાં ૪૧;
જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક: ૨૨૨, ૨૨૫)

(૪) મંત્રી સંજ્ઞન—

સહ્યાધિપત્યાદિપદપ્રતિષ્ઠાસમન્વિતૈર્મગ્યજનૈર્વિશાલ: ।

દાનાદિપુણ્યોદયજન્મમૂભિઃ શ્રીમાલવંશો વિદિતો જગત્યામ્ ॥

(—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસં ૫૦ ૬૧)

જાંબ વનરાજ આવડાના મંત્રી તરીકે પ્રસિદ્ધ હતો. તે જાંબના
વંશમાં શ્રીમાલી મહં રાણિગ થયો. તેને ત્રણ પુત્રો હતા. (૧)
સંજ્ઞન, (૨) આંખાક અને (૩) ધવલ.

મંત્રી સંજ્ઞન એક વાર ઉદિરાથી ખંભાત જતો હતો.
વચ્ચે સકરપુરમાં એક ભાવસારને ત્યાં જિતર્યો. ભાવસારના ઘરમાં
કઠાઈમાં સોનામહોરો ભરેલી હતી, પણ તે તેને કોલસા સમજતો
હતો. સંજ્ઞને પૂછ્યું કે, 'ભાઈ! સોનામહોરો આમાં કેમ રાખી
છે?' ભાવસારે સંજ્ઞનને ભાગ્યશાળી માની તે બધી સોનામહોરો
તેને આપી દીધી; પરંતુ સંજ્ઞનને પ્રતિજ્ઞા હતી કે બીજાની વસ્તુ
લેવી નહીં. તેથી સંજ્જને તે સોનામહોર રાજા સિદ્ધરાજને
આપી દીધી. રાજા સંજ્જનને શુદ્ધ નૈતિક ભાવનાવાળો અને શુદ્ધ
શ્રાવક બાણીને ખુશ થયો. તેને રાજ્યમાં જિંચો હોદ્દો આપવાનો
પણ નિર્ણય કર્યો. રાજા સિદ્ધરાજે સં ૧૧૭૦ માં રા' ખેંગારને
હરાવ્યો અને તેના મરણ બાદ મહામાત્ય વાહડના કહેવાથી
સંજ્જનને સૌરાષ્ટ્રનો દંડનાયક નીમ્યો.

તેણે સૌરાષ્ટ્રને ઉત્તત જનાવ્યો. ગિરનારના પહાડ ઉપર ભાં

નેમિનાથનું દેરાસર-લાકડાનું બનેલું હતું, તે છાત્ર હાલતમાં હતું. મંત્રી સજ્જને રાજગચ્છના આઠ ભદ્રેશ્વરસૂરિ, જેઓ સદા એકાં તરે ઉપવાસનું તપ કરતા હતા, તેમના ઉપદેશથી એ દેરાસરને પાયામાંથી છોળોદ્ધાર કરાવ્યો. અને એ કાર્યમાં સૌરાષ્ટ્રની ઉદરાણી-માંથી ૭૨ લાખ જેટલું દ્રવ્ય ખરચીને ભવ્ય જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો. રાજા જ્યારે એ ઉપજની રકમ માગે ત્યારે વણુથેલીના સંઘ પાસેથી એ રકમ મળે એવો પ્રબંધ પલુ કર્યો. એ પ્રાસાદ શિલ્પ-શાસ્ત્રોક્ત ‘પૃથ્વીજયપ્રાસાદ’ બન્યો હતો. એ પ્રાસાદના ફળ વિશે જણાવ્યું છે કે—

“ एवंविधं विषत्ते यः प्रासादं पृथिवीजयम् ।

પૃથ્વીં વિજયતે કૃત્સ્નાં નિર્જિતારિઃ સ પાર્થિવઃ ॥ ”

(—લોજકૃત સમસંગણસૂત્રધાર, અં ૫૭)

રાજા સિદ્ધરાજ સં ૦ ૧૧૮૫ માં ગિરનારમાં યાત્રા નિમિત્તે આવ્યો, ત્યારે આ ‘પૃથ્વીજય પ્રાસાદ’ જોઈને ઘણો જ પ્રમુદ્ધ થયો. તેણે સૌરાષ્ટ્રની ઉપજની રકમ માગી ત્યારે મંત્રી સજ્જને યથાસ્થિત વાત જણાવીને ખુલાસો કર્યો કે, ‘મહારાજ! મેં આ પ્રાસાદમાં ઉપજની રકમ ખરચી નાખી છે, છતાં આપ આજ્ઞા કરો તો વણુ-થેલીના શ્રીસંઘ પાસેથી એટલી રકમ લાવી આપું.’ રાજા તો આ પ્રાસાદ જોઈને ખુશ થયો હતો એટલે તેણે કહ્યું, ‘મંત્રીવર! તમે આ જિનપ્રાસાદ રાજ્યના ખજાનામાંથી બનાવ્યો એ ઉચિત જ થયું છે, કેમકે પૃથ્વીજય પ્રાસાદનો લાભ પૃથ્વીપતિને જ મળવો જોઈએ. હું આ લાભને કેમ જતો કરું? આ રકમ રાજ્યના ચોપડામાં જિન મંદિર ખાતે ઉધારી દો, વણુથેલીથી લાવવાની જરૂર નથી.’

તીર્થરક્ષા—

રાજા સિદ્ધરાજે લ ૦ નેમિનાથની પૂજા કરી અને કાયમી પૂજા માટે ૧૨ ગામ ભેટ કર્યા. તીર્થની પવિત્રતા જળવાઈ રહે તે માટે યોગ્ય નિયમો ઘડી આપ્યા :—આ તીર્થમાં કોઈએ (૧) આસન વગેરે ઉપર બેસવું નહીં, (૨) ચપ્પા ઉપર નિદ્રા લેવી નહીં, (૩)

રસોઈ કરવી નહીં, (૪) લોજન કરવું નહીં, (૫) દહીં વલોવવું નહીં, (૬) સ્ત્રીસંગ કરવો નહીં, (૭) સુવાવડ કરવી નહીં વગેરે આ નિયમો આજ સુધી પળાય છે.

વણુથલીના શેઠ ભીમ સાથરિયા વગેરે શ્રીસંઘે ભં નેમિનાથના પ્રાસાદના છર્ણુદ્ધાર માટે ૭૨ લાખ રૂપિયાની ટીપ કરી રાખી હતી, પણ એ લાભ રાજા સિદ્ધરાજે લીધો તેથી સંઘે ૭૨ લાખ ખર્ચીને વણુથલીમાં ભવ્ય દેરાસર બંધાવ્યું. શેઠ ભીમે ભં નેમિનાથને ઝવેરાતનો હાર ખહેરાવ્યો.

મંત્રી સજ્જન પાકો જૈન હતો. તે પ્રતિદિન જિનપૂજા અને પ્રતિક્રમણ કરતો હતો. તેણે યુદ્ધવેળાએ પણ પ્રતિક્રમણ છોડ્યું નહોતું.

મંત્રી સાંતૂ તથા મંત્રી સજ્જને રાજગચ્છના તપસ્વી આં ભદ્રેશ્વરસૂરિના ઉપદેશથી વડઉદયમાં મોટી રથયાત્રા ઠઠાવી હતી.
(—સિજ્જનસચરિય)

રાજા કુમારપાલે સં ૧૨૦૮ માં માળવા છુટ્યો અને ત્યાંના દંડનાયક તરીકે મંત્રી સજ્જનને નીમ્યો.^૧ મંત્રીએ પણ સન્નિધેશ્વરના મંદિરમાં દીવા માટે એક ધાણાનું દાન આપ્યું હતું. રાજા કુમારપાલે પાટણમાં સં ૧૨૧૬-૧૭ માં ત્રિભુવનપાલવિહારની પ્રતિષ્ઠા કરી. તે ઉત્સવમાં મંત્રી સજ્જન ત્યાં હાજર હતો.

(—ઉપદેશસાર, ઉપ ૦ ૪૮)

સજ્જન સૌરાષ્ટ્રનો દંડનાયક હતો. તે અરસામાં સિદ્ધમાલ તેમજ પાટણના શ્રીમાલી જૈનોનાં ઘણાં કુટુંબો સૌરાષ્ટ્રમાં આવીને વસ્યાં હતાં.

મંત્રી સજ્જન ખાલ મૂળરાજના સમયે (સં ૧૨૩૨ થી સં ૧૨૩૪) ગુજરાતનો મહામાત્ય હતો. રાજાને તેની વ્યૂહરચના

૧. ચતુષ્કલાધ્યયન: સેનાનીર્દેશનાયક: । (જૂઓ, પ્રક્ર ૩૫, પૃ ૭૭)

—હાથી, ઘોડા, ગાય, પગપાલા સેના એ ચતુરંગી સેના તથા દંડનીનિયા પ્રદેશનું શાસન કરનાર હોય તે દંડનાયક કહેવાય છે.

સુજળ બાદશાહ મહમ્મદ શાહખુદીન સાથે યુદ્ધ કરવાથી જયલાભ થયો હતો.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૩૭)

મંત્રી સજ્જન પછી રાજા કુમારપાલે કવિ સિદ્ધપાલની ભલામણથી તેમના બીજાભાઈ આંબાકેને સૌરાષ્ટ્રનો દંડનાયક બનાવ્યો. જૂનાગઢથી ગિરનાર પર ચડવાને જો કે પાજ બની હતી પણ તે રસ્તો કઠિન હતો એટલે મંત્રી આંબાકે સંં ૧૨૨૨-૨૩ માં ૬૩ લાખ દ્રવ્ય ખર્ચીને સાંકલી ગામ તરફની સાંકળીપાજ બંધાવી.

મંત્રી આંબાકે અંચલગચ્છના આં જયસિંહસૂરિના ઉપદેશથી સોમનાથ ખાટણમાં ભં ચંદ્રપ્રભુસ્વામીના જિનપ્રાસાદનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

(-પ્રકં ૪૦, પૃં ૫૧૬)

ત્રીજા ભાઈ ધવલે ગિરનાર તીર્થમાં પરબ બેસાડી.

એકંદરે ત્રણે શ્રીમાલી ભાઈઓએ ગિરનાર તીર્થને વિવિધ રીતે શોભાવ્યું છે. મંત્રી આંબાકે પછી સૌરાષ્ટ્રનો દંડનાયક જગદેવ શ્રીમાલી બન્યો.

મંત્રી સજ્જનને પરશુરામ નામે પુત્ર હતો.

(-પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધચિંતામણિ, પુરાતનપ્રબંધસંગ્રહ, પ્રબંધકોશ, કુમારપાલચરિત્ર, સિજ્જંસચરિય, વસંતવિલાસ, ઉપદેશતરંગિણી, ઉપદેશસાર, ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો, ભાં ૩, લેખાંક : ૧૫૨, ૧૫૩)

(૨) શેઠ સજ્જન—તે ખાટણનો પોરવાડ હતો. તેણે સંં ૧૧૫૫ માં પૂર્ણતલ્લગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી શંખેશ્વર તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો—

પદ્માવદાદૌ કિલ પદ્મયુગે ણ્કાદશે વર્ષશતે વ્યતીતે ।

નિવેગિતઃ સજ્જનપ્રેષ્ટિનાત્વં વન્દે સદા શઘ્નપુરાવતંસમ્ ॥

(-શંખેશ્વરતીર્થસ્તોત્ર, પ્રં ૧, પૃં ૫૫)

આ શેઠ સજ્જનને કૃષ્ણ નામે પુત્ર હતો. ધીરચંદ્રમુનિએ મૂળ-રાજ (સંં ૧૨૩૨ થી ૧૨૩૪)ના રાજકાળમાં શેઠ કૃષ્ણના પરિવાર

માટે અપભ્રંશભાષાનો ‘ કથાકોશ ’ સંધિ : પૃષ્ઠમાં રચ્યો છે.

(—જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૪૮)

(૩) શેઠ સન્નજન—આ સન્નજન શેઠ સાચોરના સિદ્ધનાગ પોરવાડનો પૌત્ર હતો.

(—પ્રકૃ ૩૮, પૃ ૩૮૩)

કવિ શ્રીપાલનો કવિવંશ—

સન્મર્યાદો ગમીરો ધનરસનિચિત્તઃ સાધુપાઠીનહેતુ-

નિન્યં લક્ષ્મ્યા નિવાસઃ કુલધરનિલયઃ સદવસુસ્થાનમુચૈઃ ।

કુલ્યાધારો ગરીયાન્ પ્રચુસ્તરલસત્ત્વોટિપાત્રોપશોભી

વંશઃ પ્રાગ્વાટપુંસાં ક્ષિત્તિતલવિદિતો વર્તતે સિન્ધુકન્ધઃ ॥

(૧) લક્ષ્મણ—તે પાટણનો પોરવાડ હતો. તેણે જૂજરાતને કવિવંશ આપ્યો છે. પ્રજ્ઞાપ્રકર્ષ પ્રાગ્વાટે એ કહેવતને ચરિતાર્થ કરી બતાવી છે. તેને (૧) શ્રીપાલ અને (૨) શોભિત એમ બે પુત્રો હતા. શોભિતની પત્નીનું નામ શાન્તા હતું. તેણે આશૂક નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો, જે જૂજરાતના મહામાત્યની પદવીને વર્યો હતો.

(૨) કવિ શ્રીપાલ—તે પ્રજાચક્ષુ (અંધ) હતો, પણ ઉદ્દભટ કવિ અને વિદ્વાન હતો. રાજા સિદ્ધરાજ તેને પોતાનો બાલમિત્ર અને બંધુ માનતો હતો. કપરો પ્રસંગ આવી પડતાં તે કવિ શ્રીપાલને પૂછતો હતો અને કવિશ્રી પણ રાજાના મનોગતભાવને બંધબેસતું કાવ્ય વિના વિલંબે રજૂ કરતો હતો. આથી રાજાએ તેને ‘બાલ-સખા’ અને ‘કવિચક્રવર્તી’નાં ણિરુદ્ધો આપ્યાં હતાં અને પોતાની પંડિતસભાનો મોવડી બનાવ્યો હતો. વસ્તુતઃ કવિ શ્રીપાલ વટલાયા કવિચક્રવર્તી હતો.^૧

૧. (અ) એકાહનિષ્પન્નમહાપ્રબન્ધઃ શ્રીસિદ્ધરાજપ્રતિપલ્લવન્યુઃ ।

શ્રીપાલનામા કવિચક્રવર્તી પ્રશસ્તિમેતામકરોત્ પ્રશસ્તામ્ ॥

(—ગાઝા કુમારપાલે મં ૧૨૦૮ ના આસો સુદિ ૨ શુક્રવારે

અંધાવેલા વડનગરના કિલ્લાની પ્રશસ્તિ)

(આ) શ્રીસિદ્ધાધિપતિઃ કવીન્દ્ર ઇતિ ચ પ્રાવેતિ ચ વ્યાહરત્ ॥

(—આં સોમપ્રભચરિત્રે મં ૧૨૪૧માં રચેલો કુમારપાલપરિબોધો)

કવિચકવર્તીના ગિરુદ્ધ વિશે એવી હકીકત જાણવા મળે છે કે, એક વાર સિદ્ધરાજે પોતાની પંડિતસભાના સમસ્ત વિદ્વાનોને એક પ્રાસંગિક પ્રબંધકાવ્ય રચવાને જણાવ્યું ત્યારે કોઈ વિદ્વાને તે માટે હામ ન લીડી જ્યારે કવિ શ્રીપાલે એક જ દિવસમાં વૈરોચનપરાજય-મહાપ્રબન્ધ રચ્યો અને રાજાએ પણ આ અદ્ભુતકળાથી પ્રસન્ન થઈને જ તેને ‘કવિચકવર્તી’નું ગિરુદ્ધ આપ્યું હતું.

આવી રીતે રાજા સિદ્ધરાજે બીજી વાર એક સમસ્યા પૂરવાથી કવિ શ્રીપાલને પોતાનો સર્વશૃંગાર પણ આપી દીધો હતો.

(—ઉપદેશતરંગિણી)

સં ૧૧૮૧ માં પાટણની રાજસભામાં દિગંજરાચાર્ય કુમુદચંદ્ર અને આં હેમચંદ્રસૂરિ વચ્ચે શાસ્ત્રાર્થ થયો, તેમાં કવિશ્રીએ મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો હતો. તે આં હેમચંદ્રસૂરિને ઉપાસક હતો, ધર્મશિષ્ય હતો. તે જૈન મુનિવરોને પોતાના બંધાવેલા ઉપાશ્રયમાં ઉતારે આપતો હતો. વડગચ્છના આં શ્રીવિજયસિંહસૂરિના પદ્ધતિ આં હેમચંદ્રે તેના ઉપાશ્રયમાં રહીને ‘નાભેયનેમિદ્વિસંધાનકાવ્ય’ રચ્યું હતું અને તેનું સંશોધન કવિ શ્રીપાલે જ કર્યું હતું. આં હેમચંદ્રસૂરિએ પણ સં ૧૧૪૧ માં એ કવિના જ ઉપાશ્રયમાં રહીને ‘કુમારપાલપડિઓહો’ નામના પ્રબંધની રચના કરી હતી.

ભાગવતાચાર્ય દેવબોધિ સિદ્ધ સારસ્વત વિદ્વાન હતો. પણ તે વ્યવહારમાર્ગથી વિરુદ્ધ વર્તન ચલાવતો હતો. તે અને કવિ શ્રીપાલ વચ્ચે સદાચારને ઉદ્દેશીને ઝગડો પડ્યો હતો. પણ કલિકાલસર્વશ આં હેમચંદ્રસૂરિએ સં ૧૧૮૪ માં તે બંને વચ્ચેનો ઝગડો દૂર કરાવી, મૈત્રી કરાવી દીધી હતી. તેમણે રાજા સિદ્ધરાજ પાસેથી દેવબોધિને એક લાખ દ્રવ્ય અપાવ્યું અને તેને આત્માભિમુખ બનાવ્યો.

(જૂઓ, પ્રકં ૪૧, પૃ ૬૦૮, ૬૦૯)

કવિ શ્રીપાલે રચેલા ગ્રંથો આ પ્રકારે જાણવા મળે છે—

(૬) એકાહનિષ્પન્ન...ગુપ્તીરિય શોધિતવાન્ પ્રબન્ધમ્ ॥

(—આં હેમચંદ્રસૂરિના નાભેયનેમિદ્વિસંધાનકાવ્ય)

(૧) વૈરોચનપરાજયમહાપ્રબંધ.

(૨) વઠનગરદુર્ગપ્રશસ્તિ, શ્લોાં ૨૯, સંં ૧૨૦૮ આસો સુદિ ૨ ને શુક્રવાર.

(૩) સહસ્રલિંગસરઃપ્રશસ્તિ. (આ તળાવનાં બીજાં નામો—, હર્લભસાગર સરોવર અને નેમિરાજ સરોવર હતાં એમ પણ જાણવા મળે છે.)

(૪) રુદ્રમાલપ્રશસ્તિ.

(૫) યમકમય ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તુતિ, શ્લોાં ૨૯.

(૬) શતાર્થીકાવ્ય, શ્લોાં ૧.

(૭) નાલેયનેમિદ્વિસંધાનકાવ્યનું તેમણે સંશોધન કર્યું હતું. કવિ શ્રીપાલનું મૂળ શતાર્થી કાવ્ય આ પ્રકારે છે—

મૂમારોદ્ધરણો રસાતલગમ. સ્વર્ગેડચ ગોમાવનઃ

સારયોગપર. પ્રમાવસવિતા સત્યાગવેષ્ટોદિતઃ ।

વ્યાપનોર — સિદ્ધરાજવસુધા મદ્દવ્યક્ષરામેવલી

સન્નાગ સહરીરસાહિતમહો રાગ્યાય સાધૂરતઃ ॥

કવિએ ત્રણ અનેકાર્થી રચનાઓ બોધ પ્રેરણા પામી આ શતાર્થી કાવ્ય બનાવ્યું છે. આમાં સિદ્ધરાજ વગેરે ૧૦૦ જણ સાથે ૧૦૦ અર્થ ઘટાવ્યા છે, જે એનો કમ નીચે મુજબ છે—

૧. સિદ્ધરાજ, ૨. સ્વર્ગ, ૩. શિવ, ૪. બ્રહ્મા, ૫. વિષ્ણુ, ૬. ભવનપતિ, ૭. કાર્તિકેય, ૮. ગણેશ, ૯. ઈંદ્ર, ૧૦. વૈશ્વાનર, ૧૧. ધર્મારાજ, ૧૨. નૈર્ઋત, ૧૩. વરુણદેવ, ૧૪. ઉપવન, ૧૫. ક્રુષ્નેર, ૧૬. વસિષ્ઠ, ૧૭. નારદ, ૧૮. કલ્પવૃક્ષ, ૧૯. ગંધર્વ, ૨૦. દિવ્ય-બ્રમર, ૨૧. દેવાધ્ય, ૨૨. ગરુડ, ૨૩. હરસમર, ૨૪. જિનવરેંદ્ર, ૨૫. બુદ્ધ, ૨૬. પરમાત્મા, ૨૭. માંખ્યપુરુષ, ૨૮. દેવ, ૨૯. લોકાયત-પુરુષ, ૩૦. ગગનમાર્ગ, ૩૧. સૂર્યઅહ, ૩૨. ચંદ્ર, ૩૩. અંગારક, ૩૪. બુધ, ૩૫. શુક્ર, ૩૬. શનિ, ૩૮. વરુણ-અહ, ૩૯. રેવંત, ૪૦ મેઘ, ૪૧. ધર્મ, ૪૨. સૂર્યદેવ, ૪૩. કામ.

દેવ, ૪૪. મેરુ, ૪૫. કૈલાસ, ૪૬. હિમાલય, ૪૭. મંદરાચલ, ૪૮. ભૂભાર, ૪૯. સમુદ્ર, ૫૦. પરશુરામ, ૫૧. રામ, ૫૨. બલભદ્ર, ૫૩. હનુમાન, ૫૪. પથિ-પાર્થિવ, ૫૫. યુધિષ્ઠિર, ૫૬. ભીમ, ૫૭. અર્જુન, ૫૮. ધર્મ, ૫૯. રસ, ૬૦. રસસિદ્ધ, ૬૧. રસોત્સવ, ૬૨. અવધૂત-યોગી, ૬૩. પાશુપતાચાર્ય, ૬૪. બ્રાહ્મણ, ૬૫. કવિ, ૬૬. અમાત્ય, ૬૭. નૌ-દંડાધ્યક્ષ વિજ્ઞાસિકા, ૬૮. દ્વતવાક્ય, ૬૯. વર્ચસ્વ, ૭૦. વીરપુરુષ, ૭૧. નૃપરાજ, ૭૨. નૃપતુરગ, ૭૩. વૃષભ, ૭૪. હાથી, ૭૫. જલાશય, ૭૬. દેડકો, ૭૭. આરામ, ૭૮. સિંહ, ૭૯. સદ્વૃક્ષ, ૮૦. સાર્થવાહ, ૮૧. સાંયાત્રિક, ૮૨. સત્પુરુષ, ૮૩. વેશ્યાપતિ, ૮૪. શરદ્સમય, ૮૫. સિદ્ધરાજયુક્ત, ૮૬. પ્રતિપક્ષ, ૮૭. વરણાયુધ, ૮૮. ચોર, ૮૯. બાર, ૯૦. દુર્જન, ૯૧. શબર, ૯૨. રસાતલગામી, ૯૩. લુકમગાધિપ, ૯૪. મહાવરાહ, ૯૫. શેષ, ૯૬. વાસુકિ, ૯૭. કનકચૂલા, ૯૮. બલિદૈત્ય, ૯૯. દિગ્ગજ, ૧૦૦. સારસ્વત મંત્ર.

કવિ શ્રીપાલે આ શતાર્થીના આદિ મંગલમાં સિદ્ધરાજ અને અંતિમ મંગલમાં સારસ્વત મંત્રને ગોઠવી આસ્તિકતા વ્યક્ત કરી છે અને અંતિમ પ્રશસ્તિમાં પોતાને કવિરાજ, કવિચક્રવર્તી તથા એક દિવસમાં પ્રબંધના રચયિતા તરીકેનો પરિચય કરાવ્યો છે.

(-જૈન સત્યપ્રકાશ; કેમાંક : ૧૩૧)

આ રીતે કવિ શ્રીપાલ સિદ્ધરાજ જયેસિંહની સલાનો અન્નેડ વિદ્વાન હતો. એવો ઉલ્લેખ મળે છે કે, સં ૧૨૨૬ માં મહારાજા કુમારપાલે શત્રુજયનો સંધ કાઢ્યો તેમાં આ કવિ સાથે હતો. આ ઉપરથી તે દીર્ઘાયુષી હતો એમ જણાય છે. તેનો કવિત્વકાળ સં ૧૧૫૦ થી ૧૨૧૦ સુધીનો મનાય.

(૩) કવિ સિદ્ધપાલ—તે કવિ શ્રીપાલનો પુત્ર હતો. તે પણ મહાકવિ હતો. રાજા કુમારપાલનો પ્રીતિપાત્ર અને વિદ્યામુ મિત્ર હતો. તે ક્યારેક ક્યારેક રાજાને શાંતરસ તથા વૈરાગ્યરસની વાતો સંભળાવતો હતો એમ ‘કુમારપાલપડિગોહો’માં એવું એક વ્યાખ્યાન મળે છે. ‘સુમતિનાહચરિય’માં ઉલ્લેખ છે કે, રાજા તેને કવિમંડલીનો

મસ્તકમણિ માનતો હતો. રાજાએ તેની જ લલામણથી મંત્રી આંખડ શ્રીમાલીને સૌરાષ્ટ્રનો દંડનાયક નીમ્યો હતો. તે સં ૧૨૨૬ માં રાજા કુમારપાલે કાઢેલા યત્રુજય સંઘમાં પણ સાથે હતો.

એક વાર રાજા કુમારપાલે સાધર્મિકની લક્ષિતમાં દ્રવ્ય આપ્યું. કવિ સિદ્ધપાલ તે પ્રસંગે બોલ્યો—

ક્ષિપ્વા ઘારિનિધિસ્તલે મગિગળં રત્નોત્કરં રોહણો

રેખાવૃત્ય સુવર્ણમાત્મનિ વૃદ્ધં વ્ય્વા સુવર્ણાચ્છલઃ ।

હમામધ્યે ચ ધનં નિધાય ધનદો વિમ્યત્ પરેમ્યઃ સ્થિતઃ

કિં સ્યાત્ તૈઃ કૃપણૈઃ સમોડ્યમસ્થિલાર્થિભ્યઃ સ્વમર્થં વદન્ ॥

—સમુદ્ર મણિઓને પોતાના તળિયે છુપાવે છે. રોહણાચલ રત્નોને ધૂળ સાથે ભેળભેળ કરીને રાખે છે, કુબેર ધનને જમીનમાં દાટી રાખે છે. હે રાજન્! તું તો દાનવીર છે. તો તને એ ટંબુ-સોની ઉપમા કેમ અપાય ?

પૂર્વે વીરજિનેશ્વરે મગવતિ પ્રહ્યાતિ ધર્મં સ્વયં

પ્રજ્ઞાવત્યમયેડપિ મન્ત્રિણિ ન યાં કર્તું ક્ષમઃ શ્રેયિકઃ ।

અક્લેશેન કુમારપાલનૃપતિસ્તાં જીવિરક્ષાં વ્યધાદ

યસ્યાસાધ્યવચઃ સુધાશુપરમઃ શ્રીહિમવન્દ્રો ગુરુઃ ॥

—ભગવાન મહાવીર જેવા ગુરુદેવ હતા, અભયકુમાર જેવો મંત્રી હતો છતાં રાજા શ્રેણિક જે હવરક્ષા ન કરી શક્યો તે હવરક્ષા આં શ્રીહિમચંદ્રસૂરિ જેવા જેના પરમગુરુ છે એવા કુમારપાલ રાજાએ આચાર્યશ્રીની વાણી સાંભળીને તે સરળતાથી પસાર કરી.

આ ખીન્નું કાવ્ય-પદ પં ૦ શ્રીધરની ઉક્તિ મનાય છે.

રાજાએ આ કાવ્યોના બદલામાં લાખ લાખ દ્રમ્મ આપ્યા.

(—પ્રબંધકોશ, પ્રબંધ ૧૦ મો)

તે કવિ સિદ્ધપાલ પોતાના ઘર-ઉપાશ્રયમાં જૈન મુનિવરોને પદ-રાવતો હતો. આં સોમપ્રભસૂરિએ સં ૧૨૪૧ માં સિદ્ધપાલ કવિ-

ની, વ્યવસ્થાવાળા ઉપાશ્રયમાં રહીને જ ‘કુમારપાલપડિખોહો’ની રચના કરી હતી. ।

આ કવિરાજ સિદ્ધરાજ, કુમારપાલ, અજયપાલ અને બાલ મૂળરાજની સલાનો માન્ય વિદ્વાન હતો એટલે તેનો સમય મં ૦ ૧૧૮૦ થી સં ૦ ૧૨૪૫ સુધીનો જણાય છે.

(૪) કવિ વિજયપાલ—તે કવિ સિદ્ધપાલનો પુત્ર હતો. તેણે સંસ્કૃતમાં ‘દ્રૌપદીસ્વયંવરનાટક’ અંક : ૨ રચ્યું છે. રાજા બીમદેવ (બીજા)ના રાજકાળમાં તેની આજ્ઞાથી વસંતોત્સવમાં ત્રિપુરુષદેવની સામે લજવાયું હતું, જે સાંભળીને પાટણની જનતા ખૂબ ખુશ થઈ હતી.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રખંધચિંતામણિ, ઉપદેશતરંગિણી, કુમાર-પાલ પડિખોહો, સુમતિનાહચરિય, પ્રશસ્તિઓ અને અખુંદા ચલ પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેખાંક : ૨૦૭)

મંત્રી આશુક પોરવાડ—

આખૂ ઉપર વિમલવસહીની હસ્તિશાલા પાસેના સભામંડપના એક સ્તંભની પાછળ એક નાનો પથ્થર લિલો છે. તેમાં એક તરફ શોભિત, તેની પત્ની શાંતા અને પુત્ર આશુકની મૂર્તિ કેતરેલી છે. બીજી તરફ શોભિતની ઘોડેસવાર મૂર્તિ કેતરેલી છે તેની નીચે આ પ્રકારે લેખ કેતરેલો છે—

“ પ્રાગ્વાટાન્વયવંશમૌક્તિકમણે શ્રીલક્ષ્મણસ્વાત્મજ
શ્રીશ્રીપાલકવીન્દ્રવન્ધુરમલપ્રજાલતામણ્ડપ. ।
શ્રીનામેયજિનાદિત્રપદ્મમધુપ. ત્યાગાદુતૈ. શોભિત
શ્રીમાન્ શોભિત एष पुण्यविभवै. स्वर्लोत्क्रमासेदिवान् ॥
चित्तोત્કર્ણगुणः समग्रजगतः श्रीशोभित. स्तम्भको-
ત્કર્ण शान्तिक्रया समं यदि तया लक्ष्म्येव दामोदरः ।
पुरेणाशुकसज्जनै च भृतप्रचुम्नरूपप्रिया
सार्धं नन्दतु यावदस्ति वमुधा पाथोधिमुद्राङ्किता ॥

૩૫૮ છે કે, પાટણના શેડ લક્ષ્મણ પોરવાડને જે પુત્રો હતા.

(૧) કવીન્દ્ર શ્રીપાલ, (૨) શોભિત. શેઠ શોભિત અહીં પુણ્ય બાંધીને મરણ પામ્યો. આ સ્તંભ તેની યાદગીરીમાં બોલો કરવામાં આવ્યો છે. આ સ્તંભમાં શ્રીમાન્ શોભિત, શ્રીમતી શાંતિ અને તેનો રૂપાળો પુત્ર આશુક છે.

આશુક સિદ્ધરાજનો મહામાત્ય બન્યો. તેની વિનિતિથી આં મુનિચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૧૭૪ માં તેમના શિષ્ય વાદિદેવસૂરિને આચાર્યપદ આપ્યું હતું. રાજા સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૮૧ માં દિગંબરા ચાર્ય કુમુદચંદ્રને વાદમાં જીતવા માટે આં વાદિદેવસૂરિને વિજય પત્ર લખી આપ્યું અને મોટી રકમનું ભેટણું કર્યું પરંતુ જૈનોના સિદ્ધાંત મુજબ તે આચાર્યશ્રીએ ધન લીધું નહીં ત્યારે રાજાએ મંત્રી આશુકને એ રકમથી જિનાલય બધાવવાની આજ્ઞા કરી હતી. મંત્રીએ એ રકમમાં પોતાના તરફથી બીજી વધુ રકમ ઉમેરી લાંબાકાલે લેવાનું દેરાસર તૈયાર કરાવ્યું અને રાજાએ સં. ૧૧૮૭ ના વૈશાખ સુદિ ૧૨ ના દિવસે આં વાદિદેવસૂરિ વગેરે ચાર ગચ્છના આચાર્યો પાસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

રાજા સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૮૫ માં પુત્રકામનાથી પગપાળા સોમ નાથની યાત્રા કરી ત્યારે તેણે ગિરનારમાં દંડનાયક સ્વર્ગને તૈયાર કરાવેલા લાંબા નેમિનાથના પૃથ્વીજયપ્રાસાદનો ખર્ચ રાજ્યના ખજાનામાંથી આપ્યો. પૂજા માટે ૧૨ ગામોનું શાસન આપ્યું અને શત્રુજય તીર્થમાં પ્રભુની યાત્રા કરી પૂજા માટે ૧૨ ગામો આપ્યાં હતાં. આ કામ મહામાત્ય આશુકની સલાહથી કર્યાં હતાં.

વનરાજ આવડાને પણ આશુક નામે મોઢ મંત્રી હતો.

(પ્રક. ૨૧, પૃ. ૪૯૮)

(—પ્રભાવકચરિત્ર પ્રક. ૨૧, ૨૨; ધર્માભ્યુદય સંઘપતિચરિત્ર, વસંતવિલાસ, અર્બુદ પ્રાચીન લેખસંદોહ, લેખાંક : ૨૦૭)

સં. ૧૧૭૯ માં પાટણમાં રાજા જયસિંહદેવના રાજ્યમાં મહામાત્ય આશુકના સમયે પ્રાંતીજના પ્રધુમ્ન જૈન તથા ગોહીઓએ અર્ચિકા મરુદેવીગણિની તથા ચેલિકા વાલમતી ગણિનીને લણવા

માટે ચક્ષુદેવ પાસે તાડપત્ર ઉપર ‘ઉત્તરજ્ઞયણ’ લખાવ્યું, તે પ્રતિ પાટણમાં છે. (—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્ર૦ ૨૫)

સન્મર્યાદો ગમીરો ધનરસનિચિતઃ સાધુપાઠીનહેતુ-

નિત્યં લક્ષ્મ્યા નિવાસઃ કુલધરનિલયઃ સદ્વસુસ્થાનમુચૈઃ ।

કુલ્યાધારો ગરીયાન્ પ્રચુસ્તરલસત્કોટિપાત્રોપશોભી

વંશઃ પ્રાગ્વાટપુંસાં ક્ષિતિતલવિદિતઃ વર્તતે સાધુકલ્પઃ ॥

સં૦ ૧૧૯૧ ના ભાદરવા સુદ ૮ ને ભોમવારે ધવલક્રમાં ખેડાના પં૦ વામુકે ગણિની દેવશ્રી માટે ‘પુષ્પવતી કથા’ લખી.

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્ર૦ ૩૮)

મંત્રી આલિગદેવ—

મહામાત્ય આલિગ પણ ઇતિહાસના પાને ચમકે છે. સં૦ ૧૧૫૨ માં રાજા સિદ્ધરાજે સિદ્ધપુર વસાવો ત્યાં સં૦ ૧૧૮૪ માં સિદ્ધ-વિહાર તથા રુદ્રમાલ બંધાવ્યાં. મંત્રી આલિગે તે જ સમયે સિદ્ધપુરમાં ચતુર્મુખવિહાર કરાવ્યો, આ ચતુર્મુખવિહારના ધોરણે શા૦ ધત્તાશાહ પોરવાડે સં૦ ૧૪૯૬ ના ફા૦ ૧૦ ૫ ના રોજ ગણક-પુરમાં ૭૦ ઋષભદેવસ્વામીનો ત્રૈલોકપદ્મીપક પ્રાસાદ નામનો ચતુર્મુખ-જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો.

મંત્રી આલિગદેવે ખંભાતમાં ઉપાશ્રય બનાવ્યો હતો. તેમાં આ૦ સોમતિલકસૂરિ સં૦ ૧૩૭૩ માં સ્વર્ગે ગયા.

સિદ્ધરાજે સં૦ ૧૧૯૨-૯૩ માં માળવા પર ચડાઈ કરી ત્યારે પાટણની રક્ષાનો ભાર મંત્રી આલિગને સોંપ્યો હતો.

રાજા કુમારપાલે એક વાર પૂછ્યું કે, ‘મંત્રીવર ! એ બતાવો કે, હું સિદ્ધરાજથી જિતરતો છું કે તેમના મરજો છું કે તેમનાથી ચડિયાતો છું ? હું વચન આપું છું કે, આના ઉત્તરમાં તમે જે કહેશો તે માંભળીને હું જરાયે ગુસ્સો નહીં કરું. માટે જે વાસ્તવિક હોય તે જ બતાવજો.’

મંત્રી આશુકે જવાબ આપ્યો, ‘રાજન્ ! રાજા સિદ્ધરાજમાં ૯૬

ગુણો હતા અને ૨ દોષો હતા; જ્યારે તમારામાં ૨ ગુણો છે અને ૯૬ દોષો છે.’ રાજા કુમારપાલે આ ઉત્તર સાંભળીને પોતાને અધમ પુરુષ માની પોતાની આંખ ફેડી નાખવા માટે છરી હાથમાં લીધી, એ જ વખતે મંત્રીએ તરત જ તેમને રોકીને જણાવ્યું, મારે જવાબ પૂરે સાંભળ્યા પહેલાં તમે ઉતાવળ કરી રહ્યા છો, સાંભળો—સિદ્ધરાજમાં અમુલટતા અને પરસ્ત્રીવંષટતા એ બે મોટા દોષો હતા, જે તેમના ૯૬ ગુણોને ઢાંકી દેતા હતા, જ્યારે તમારામાં શૂરવીરતા અને પરસ્ત્રીસહોદરતા એ બે મુખ્ય ગુણો તમારા લોભ વગેરે ૯૬ દોષોને ઢાંકી દે છે.’

આ જવાબ સાંભળીને રાજા શાંત થયો—સ્વસ્થ બન્યો.

મંત્રી આલિંગ સત્યવાદી, મુત્સદ્દી અને અનુલવી જૈન હતો.

અલિનવ સિદ્ધરાજના સમયમાં પણ મંત્રી આલિંગ હતો, જેનું એક રાજવિજ્ઞપ્તિપત્ર પણ મળે છે.

(—લેખપદ્ધતિ, ગાં ઓં સીં નંં ૧૬,
પ્રખંધચિતામણિ, ઉપદેશસાર, ઉપં ૪૮)

*

વાધૂયનનો મંત્રીવંશ—

૧. શેઠ વાધૂ—તે ગદ્વલકકુલનો હતો. ગદ્વલકકુલ નાગેન્દ્રગચ્છનું ઉપાસક હતું. વાધૂએ સગમખેટક (સંખેડા)માં ૯૦ મહાવીરસ્વામીનું ફેરાસર કરાવ્યું અને તેની પૂજા માટે ૧૦૦ હજાર જમીન ભેટ આપી, જેમાં ચાર વાડીઓ હતી.

સં ૧૨૨૬ના બીજા શ્રાવણ મુદિ ૩ ને સોમવારે ખાલાઉદ્ધ ગામમાં માંડલના બાલ્યોદ્ધારગચ્છના મોઢ પાદહણે બાલ્યોદ્ધારગચ્છના આં ગુણભદ્રસૂરિ માટે નંદીસૂત્રની ‘દુર્ગપદ્મચાખ્યા’ લખી તેમજ સં ૧૨૨૭ માં દંડાજય-પથકના ખાલાઉદ્ધ ગામમાં તાડપત્ર ઉપર આં શીલાંકસૂરિનું ‘મહાપુરિસચરિયં’ લખાવ્યું. એ સમયે વાધૂયાન ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલનો મહામાત્ય હતો. (—જૈન પુસ્તકપ્રચલિતસંગ્રહ, પ્રં ૯૦)

૨. કંપદી—તેણે વટસરમાં ૯૦ આદિનાથનું ચૈત્ય બંધાવ્યું.

૩. આમ્રદેવ—તેની પત્નીનું નામ રેલુકા હતું.

૪. દેવચંદ્ર—તેની પત્નીનું નામ પદ્મિની હતું. તેને (૧) આંબડ, (૨) જહલણ, (૩) આહ્લાદન અને (૪) પ્રહ્લાદન એમ ચાર પુત્રો હતા. આ ચારે ભાઈઓ રાજ્યના જુદા જુદા ખાતાના મંત્રીઓ હતા.

૫. આહ્લાદન—મંત્રી આંબડ સંવ ૧૨૯૬ માં રાજા ભીમ-દેવનો મહામાત્ય હતો અને આહ્લાદન ઠંડનાયક હતો. આંબડ સંવ ૧૨૯૬ માં મરણ પામ્યો એટલે મંત્રી આહ્લાદન મહામાત્ય બન્યો. મંત્રી આહ્લાદન ધરાદમાં રહેતો હતો. તેણે સાચારમાં વીર-ચૈત્યમાં લગ્ન કરાવેલેવની તથા યશદના આદિનાથ ચૈત્યમાં લગ્ન પાર્શ્વનાથ, લગ્ન ચંદ્રમલ, લગ્ન ત્રીમંધરસ્વામી, લગ્ન યુગમંધરસ્વામી, દેવી સરસ્વતી અને અંબાદેવીની મંત્રિઓ પધરાવી. વટેસર તથા સંખેડામાં જિનમંદિરનો છણ્ણોદ્ધાર કરાવ્યો, નવી પ્રતિમાઓ ભરાવી, ફરી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આં વર્ધમાનસૂરિના ઉપદેશથી લગ્ન વાસુપૂજ્યના દેરાસરનો છણ્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. નાગેન્દ્રગચ્છના ઉપાશ્રયને છણ્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. વિવિધ અંથો લખાવ્યા. આં વર્ધમાનસૂરિ પાસે સંવ ૧૨૯૯ માં વિનંતિ કરીને ‘વાસુપૂજ્યચરિત્ર’, સર્ગ : ૪ ની રચના કરાવી અને પોતે પણ પાર્શ્વનાથસ્તવન, શ્લોક : ૧૦ રચ્યું, જેમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે, ‘આહ્લાદનમન્ત્રિપરમપ્રમોદ’.

(—જૈનસ્તોત્રસંદોહ, ભાગ ૨, સ્તોત્ર : ૫૨)

(—વાસુપૂજ્યચરિત્રપ્રશસ્તિ, મહાપુરિસચરિયપુષ્પિકા, મંત્રાધિ-રાજચિંતામણિ સ્તોત્ર, નં : ૫૨, પ્રકર ૩૫, પૃ ૫)

મંત્રી નાહડ—

વનવાસીગચ્છના (૧૭) આં વૃદ્ધદેવસૂરિ, વડગચ્છના (૩૭) આં દેવસૂરિ કે (૪૧) આં વાહિદેવસૂરિના ઉપદેશથી કોરટાનો મંત્રી નાહડ વગેરે જૈન બન્યા હતા એમ મનાય છે.

(—પ્રકર ૧૭, પૃ ૩૪૭, પ્રકર ૪૧, પૃ ૫૭૩)

આં વાહિદેવસૂરિએ કોરટામાં મંત્રી નાહડ, મંત્રી સાલિગ વગેરે

રાજના રાજ્યમાં 'વાગ્લટાલંકાર' (પરિં ૫, શ્લોાં ૨૬૦) રચ્યો. પાદરામાં ઉંદરવસહિકા નામે જિનાલય બંધાવ્યું અને તેમાં વાદિદેવ-સૂરિસંતાનીય આં જિનભદ્રસૂરિના હાથે ભં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૯૨)

૩. શેઠ નેમિનાગ મોઢનો ખીલે પુત્ર. તેણે 'નેમિનિર્વાણમહાકાવ્ય' રચ્યું હતું. (પ્રકં ૪૧, પૃં ૬૭૭)

૪. મંત્રી મહાલક્ષ્મણે મહાદેવી નામે પત્ની હતી. તેમને રાહડ અને નેમિકુમાર નામે બે પુત્રો હતા. રાહડકુમારે રાહડપુર વસાવ્યું અને ભં ઋષભદેવનો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો.

શેઠ નેમિકુમાર, જે રાહડકુમારનો નાનો લક્ષ્મણ જેવો ભાઈ હતો, તે મેવાડના કરહેડા તીર્થના ભગવાન નેમિનાથનો ભક્ત હતો. તેણે મેવાડમાં ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી મોટો યાત્રા-ઉત્સવ ઉજવ્યો હતો તથા રાહડપુરમાં ભં નેમિનાથનું મોટું જિનાલય બનાવ્યું. જાત-મહેનતથી ધન મેળવી નલોટકમાં ભં ઋષભદેવના જિનપ્રાસાદમાં દક્ષિણ દિશા તરફ ૨૨ ફેરીઓ બનાવી. તે નેમિકુમારને વાગ્લટ નામે પુત્ર થયો. તે મોટો વિદ્વાન હતો. વિવિધ શાસ્ત્રોનો જ્ઞાતા હતો. સર્વકલામાં નિપુણ હતો. મહાકવિ હતો. તેણે સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિવાળું કાવ્યાનુશાસન, ઋષભદેવચરિત્રમહાકાવ્ય, નેમિનિર્વાણકાવ્ય (સર્ગ : ૧૫, શ્લોાં ૬૮૮) જિનચતુર્વિંશતિ, છંદ, અલંકાર, નાટક, મહાપ્રબંધો વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે.

તે શ્વેતાંબર, દ્વિગંબર અને અજૈન શાસ્ત્રનો અભ્યાસી હતો. તેના ગ્રંથોમાં આ ત્રણે સાહિત્યની છાપ છે. તેના સાહિત્યમાં કવિ ધન-પાલનાં ઘણાં સૂકતો મળે છે. સંભવ છે કે, આ વિદ્વાન દ્વિગંબરજૈન હોય અથવા તેનો દ્વિગંબર ધર્મથી વિશેષ પરિચય હોય. તેની સાહિત્ય-પ્રસાદી 'કાવ્યાનુશાસન'માં આ પ્રકારે જોવા મળે છે—

સર્વાર્ધમાર્ગથી સર્વમાપામુ પરિણામિનીમ્ ।

સર્વપાં સર્વતોવાચં સાર્વજ્ઞીં પ્રણિદધ્મહે ॥ (—કાવ્યાનુશાસન—મંગલ)

સદયતિસેવિતપાદં વરગણધરમૂર્જિતપ્રવરવૃત્તમ્ ।

શ્રીવર્ધમાનમાદૌ જયદેવં મક્તિતો વન્દે ॥

(—કાવ્યાનુશાસન, ટીકા—છંદોર્નપુષ્પ)

એકંદરે વાગ્લાટ એ મોટો જૈન વિદ્વાન-હતો.

શેઠ સોમનો પુત્ર કવિ વાહડ અને શેઠ નેમિકુમારનો પુત્ર વાહડિ એ બંને સમકાલીન વિદ્વાનો હતા.

૫. નાટોલના મંત્રી યશોવીરનો પુત્ર, તેના પુત્ર ચલકની પ્રેરણાથી યુવરાજ કેદુકે સં ૧૧૭૨ માં સેવાડીના ભં મહાવીરસ્વામીના દેરાસર માટે ખર્ચ બાંધી આપ્યો. (પ્રકં ૪૧, પૃ ૬૭૭)

૬. ૨૧૧૦ વાહડિ, તેના પૌત્ર ખરતરગચ્છના ઉપાધિવેકસમુદ્ર ગણિ હતા. સં ૧૩૦૪ થી સં ૧૩૬૬. (પ્રકં ૪૦, પૃ ૪૬૧)

૭. વઢવાણનો મંત્રી વાહડ ચોરવાડ, તેનો પુત્ર રાણિગ, તેના પુત્રો મંત્રી રણમદ્લ તથા મંત્રી સેગની વિનતિચી રાજગચ્છના આઠ પ્રધુમ્નસૂરિઓ સં ૧૩૨૪ માં 'સમસાહિત્યમંત્રેષુ' રચ્યો.

(પ્રકં ૩૫, પૃ ૨૩)

૮. વાહડ સિદ્ધનાગ ચોરવાડનો વંશજ સમ્મનનો પુત્ર હતો.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૮, પૃ ૩૮૪)

૯. વાયડગચ્છનો બાહડ-સં ૧૨૬૭.

શુન્ભરાતમાં બોયળી તીર્થથી ૬ કોશ દૂર સુરજંગામ છે. ત્યાંના સ્થે સં ૨૦૦૬ ના જેઠ મુદિ ૧૫ ને બુધવારે અનુસાધા નક્ષત્રમાં સવારે કલાક ૮ મિનિટ ૪૯ ના સમયે ભં કુંથુનાથના બે માગના પ્રાચીન જિનપ્રાસાદનો શુભોદ્ધાર કર્યો. આ પ્રથના લેખકો મુનિ દર્શનવિજય, તેમના શુભાર્થ મુનિ જ્ઞાનવિજય અને મુનિ દર્શનવિજયના શિષ્ય મુનિ ન્યાયવિજય ત્રિપુટીના હાથે બે માગમાં ૨૫ જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેમાં એક ત્રિગુરુ છે, ત્રિગુરુના બીજા ગદમાં એક ચિત્રાલેખ છે તે આ પ્રકારે છે—

સં ॥ ૧૨૯૦(૭) શ્રીવાયટીયગણે શ્રીબીરદેવગુરુસંતાને સૂર્યપ્રદામે
ત્રેં વાહરેન વિગુર્ય શેં દેગન્નામ્ માનિગીમેયેઽર્મં તપુર્યાનજાતાં-
વામુમાર્વાયાઃ પુર્યાયં વ સમપમગ્જં કારિતં ॥

એટલે કે, મં ૧૨૬૭ માં વાયડગચ્છના આવક દેશનો બનીને

અને શેઠાણી લાહિણીનો પૌત્ર વાહડ નામે થયો.

૧૦. વાહડ—મંત્રી આબૂ સોનગરા શ્રીમાળીના વશંજ સંં
ઝાંઝણુનો પુત્ર, તેના વંશમાં કવિવર મંડેન અને કવિ ધનદ થયા,
જે આં જિનભદ્રના શ્રાવકો હતા. (પ્રકં ૪૫)

શેઠ છિદક (છાડા) વંશાવલી—

તે પાટણનો વીશા પોરવાડ જ્ઞાતિનો જૈન હતો. મોટો વેપારી
હતો. ૯૯ લાખ સોનૈયાનો માલિક હતો. તેણે મંત્રી વાહડના દેરા
સરના એક ગોખમાં ૪૦ સંં આં હેમચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી
૯૦ અગ્નિનાથની ચમત્કારી પ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી. રાજા કુમાર
પાલને આ પ્રતિમાની માનતા રાખવાથી અજમેરમાં વિજય મળ્યો
હતો. શેઠ છાડા સંં ૧૨૧૬-૧૭ ના તિહુઅણપાલવિહારના પ્રતિષ્ઠા-
મહોત્સવમાં સામેલ હતો. તેના વંશની વંશાવલી આ પ્રકારે મળે છે—

શેઠ છાડાને હાંસીદેવી નામે પુત્રી હતી.

(૧) શેઠ છાડા, (૨) કાળો, પત્ની કુદ, (૩) સાદો, પત્ની લલતૂ,
(૪) દેવો.

(૧) શેઠ છાડા, (૨) કાળો, (૩) રાજડ, પત્ની ગોમતી, (૪)
ખીમસિંહ, પત્ની ધનાઈ, (૫) દેતો, પત્ની કનકાઈ, (૬) સોનપાલ,
અમીપાલ, પૂરી, બસુ, બાસુ. પૂરીએ દીક્ષા લીધી, તેનું નામ સાધ્વીશ્રી
સાધુલલિધ પાડવામાં આવ્યું હતું.

(૫) ખીમસિંહ, ખીજો પુત્ર નોતો, પત્ની લાલો.

(૬) પૂનપાલ. પૂનાનો નાનો ભાઈ ઈશ્વર, પત્ની જીવિણી, જેન
મહાઈ (૬) હેમરાજ; ધરણ.

(૪) ખીમસિંહ, નાનો ભાઈ સહસા, પત્ની વાડુ. (૫) સમધર
પત્ની વાધૂ.

શેઠ છાડાના વંશમાં સોળમી સદીમાં સંં ખીમો, સંં સહસા
એમ બે ભાઈઓ થયા, તેઓ તપાગચ્છના આં લક્ષ્મીસાગરસૂરિ
(સંં ૧૫૦૮, સંં ૧૫૧૭) અને આં ઝોમજયસૂરિના શ્રાવકો હતા.
તેઓએ આં જયચંદ્રસૂરિ પાસે પોતાની પૌત્રી પુરી, જે દીક્ષિત

(૫) ભીમાશાહ—

(૧) વણુથલીનો નગરશેઠ ભીમ સાથરિયો—તેણે સૌરાષ્ટ્રના દંડનાયક સજ્જનની ગ્રેરણાથી ગિરનારતીર્થના જીર્ણોદ્ધાર માટે ૭૨ લાખ દ્રવ્યની ટીપ કરી રાખી હતી, પણ રાજા સિદ્ધરાજે તેનો ખર્ચ આપ્યો એટલે શ્રીસંઘે એ રકમમાંથી વણુથલીમાં દેરાસર બંધાવ્યાં. શેઠ ભીમે સંં ૧૧૮૫માં ગિરનારમાં લં નેમિનાથને હાર ચડાવ્યો, અને ગિરનાર પર ભીમકુંડ બંધાવ્યો.

(૨) ભીમાશાહ ખંભાતનો વેપારી હતો. તેણે ખંભાતમાં જગા ન મળવાથી શહેરની બહાર હાથીદાંતની પોષાળ બંધાવી, વસ્તી વધવાથી તે પોષાળ આજે નગરની અંદર ગણાય છે.
(—ઉપદેશતરંગિણી)

(૩) ભીમાશાહ—તે ખંભાતનો વતની હતો. તેણે સંં ૧૩૨૭માં આં દેવેન્દ્રસૂરિનું સ્વર્ગગમન થયું જાણી શોકથી ૧૨ વર્ષ સુધી અનાજનો ત્યાગ કર્યો. તેણે આખા ભારતમાં ૭૦૦ સ્થાનોમાં ચતુર્થ-વ્રતધારી પુરુષો અને સ્ત્રીઓને એક રેશમી સાડી તથા પાંચ હીરા-ગલ સાડી એમ છ વસ્ત્રની લહાણી કરી હતી. માંડવગઢના મંત્રી પેથડશાહે તથા તેની પત્ની પક્ષિનીએ પોતાને આ લહાણી મળતાં બત્રીશ વર્ષની ઉંમરે સજ્જેડે બ્રહ્મચર્યવ્રત સ્વીકાર્યું હતું.
(તપાગચ્છપદ્માવલી, પ્રકં ૪૫)

(૪) કુંભલમેરુ દુર્ગના શેઠ ભીમાશાહ—તે કુંભલમેરુદુર્ગનો રહીશ હતો. જ્ઞાતિએ પોરવાલ જૈન હતો. તેણે આબૂતીર્થમાં પિત્તલ-હર નામનો મોટો જૈન પ્રાસાદ બનાવ્યો. (પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૮૮)

(૫) ભીમ કુંડલિયો—

મહામાત્ય વાહડે સંં ૧૨૧૩માં શત્રુબંધ તીર્થમાં મૂળ મદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તેનો પ્રતિષ્ઠા-ઉત્સવ ચાલુ હતો તે સમયે ટીમાણાનો ચીંથરેહાલ ભીમ નામે જૈન આવ્યો. તે કુંડલાના ધીનો વેપારી હતો. તેણે પોતાના ગામથી ૬ દ્રમ્મનું ઘી લાવી તેની સંઘમાં ફેરી કરી એક રૂપિયો ને સાત દ્રમ્મની કમાણી કરી. તેમાંથી તેણે એક રૂપિયાના ફૂલ ખરીદી પ્રભુની પૂજા કરી. આવો જીર્ણોદ્ધાર

કરાવનાર મંત્રી વાહડ કેવો છે એ જાણવા-જાણવાની ઇચ્છા કરીને મંત્રીના તંબૂ પાસે આવ્યો પણ તેમાં જતાં તેને સકોચ થતો હતો. મંત્રીએ તેનો સંવ પારખીને તેને બોલાવી પોતાની પાસે અર્ધ આસન ઉપર બેસાડી બધો વૃત્તાંત જાણી લીધો. મંત્રીએ તેને જણાવ્યું કે, ‘તું મારો સાધર્મિક ભાઈ છે તેથી મારા યોગ્ય કંઈ કામ હોય તો જણાવજો.’

એ જ સમયે તીર્થોદ્ધારના વહીવટદારો તીર્થોદ્ધારની રકમ પૂરી કરવા માટે ટીપ કરી રહ્યા હતા. ભીમે પોતાના બચેલા જે સાત દ્રમ્મ હતા તે સઘળી મૂડી ટીપમાં આપી દીધી. મંત્રીએ તેની આવી નિઃસ્પૃહતા જોઈ, ત્યાગલાવનાથી પ્રસન્ન થઈ તેનું નામ ટીપની વહીમાં મોખરે લખાવ્યું અને બોલ્યો શેડિયાઓને જણાવ્યું કે, ‘ત્યાગ તે આનું નામ. આને કાલે ખાવાને માટે સાધન નથી છતાં ધર્મકાર્યમાં આવો ત્યાગ કરે છે.’

મંત્રીએ ૫૦૦ દ્રમ્મ અને ૩ દેશમી વસ્ત્રો મંગાવીને તેને ભેટ ધર્યાં. ભીમે હમીને જવાબ આપ્યો, ‘મંત્રીવર! આ નાશવંત ધનના લોભમાં હું મારું પુણ્ય વેચી ન શકું. તમે પૂર્વલવમાં પુણ્ય કર્યું છે તે આજે આ સ્થિતિમાં છો ને મારા જેવાને આ રીતે બદલો આપવો એ તો ધર્મમાં છેતરામણી કર્યા જેવું કહેવાય.’ મંત્રીએ તેનો આપો વિવેક જોઈ-સાંભળી તેને ખૂબ ધન્યવાદ આપ્યો. છેવટે તેને પાનનું ખીદું આપી તેનું અતિ સન્માન કર્યું.

તે સાંજે ઘેર આવ્યો ત્યારે તેની કંકશા પત્ની આજે જાણે ઠાઠી ડમરી બની ગયેલી જોવાઈ. કેમકે તેને ગમાણમાંથી ગાય બાંધવાનો ખીલો ફીક કરવા જતાં ચાર હજાર સોનામહોરો મળી આવી હતી અને તે વાતની હર્ષભેર ખબર આપવા તે ઉત્સાહિત થયેલી હતી, શેક ભીમાને નિર્બુધ થયો કે, આ પ્રભુપૂજનનું જ ફળ છે.

તેમણે ખીજે દિવસે મંઘમાં આવીને મંત્રી વાહડને આ રકમ આપી અને જણાવ્યું કે, ‘આ રકમનો તીર્થમાં વ્યય કરો.’ મંત્રીએ આ રકમ લેવાનો સાફ ઇન્કાર કર્યો. ભીમે વિનીતલાવે કહ્યું:

‘મંત્રીજી !, મારી પાસે એક બળદ છે તે ખસ છે. આ ધન રાખીને તો ફેાકટનો કલેશ જ, વહોરવાનો છે.’ આમ કહ્યાં છતાં મંત્રીએ તે રકમ સ્વીકારી નહીં. આ રકમમાં તેનો દિવસ પૂરો થયો. ।

રાત્રે કપર્દી યજ્ઞે આવીને ભીમને સમજાવ્યો કે, ‘હું તારી પુષ્પપૂજાથી પ્રસન્ન થયો છું તેથી મેં તને આ ધન આપ્યું છે. એ ધનનો તારે માટે અને દાન દેવામાં ઉપયોગ કર, હવે એ ધન તારે ત્યાં ખૂટવાનું નથી.’

ભીમે ત્રીજે દિવસે સવારે ભંડારખાલેવની સ્વર્ણ, રત્ન તથા પુષ્પો વડે લાખેણી પૂજા કરી, અને કપર્દી યજ્ઞની પણ પૂજા કરી. પોતાને ઘેર જ્યારે આવ્યો ત્યારે તેનો ભંડાર છલોછલ ભરેલો હતો. આવી ત્યાગભાવનાથી તે સુખી થયો. ભીમે શત્રુજય ઉપર ‘ભીમ-કુંડ’ બંધાવ્યો. (—પ્રભાવક ચરિત્ર, છેલ્લો પ્રબંધ)

જગડશાહ સોરઠિયો—

મહુવામાં હંસાશાહ સોરઠિયો નામે પોરવાડ જૈન હતો. તે વહાણવટાનો વેપારી હતો. તેને ધારુ નામે પત્ની અને જગડ નામે પુત્ર હતો. તેની પાસે સવા-સવા કરોડની કિંમતનાં પાંચ માણેક હતાં, અને બીજું પણ ઘણું ધન હતું. તેણે મરણ સમયે પોતાના પુત્રને જણાવ્યું કે, ‘આ પાંચ માણેક છે તે પૈકી એક શત્રુજયના મૂળનાયક ભંડારખાલેવને, બીજું માણેક ગિરનારના મૂળનાયક ભંડારખાલેવને અને ત્રીજું માણેક પ્રભાસ પાટણના મૂળનાયક ભંડારખાલેવને ચડાવજે અને બે માણેક તારા માટે રાખજે.’

હંસાશાહે આવી વ્યવસ્થા બતાવી ભંડારખાલેવનું શરણ સ્વીકારી, અનશન કરીને, સૌ જીવોને ખમાવી સ્વર્ગસ્થ થયો. જગડ શાહે પિતાની મરણોત્તર ક્રિયા પતાવી.

જગડશાહ તરત જ તેની માતા ધારુને લઈને શત્રુજય આવ્યો. એ સમયે રાજા કુમારપાલનો છ’રી પાળતો યાત્રાસંઘ ત્યાં આવ્યો હતો. તીર્થમાલની બોલી બોલાવી હતી ત્યારે આ જગડશાહ સવા કરોડનો ચડાવો બોલ્યો. રાજા અને અમાત્ય તો આ જગડશાહનો

વેશ જોઈને આવી મોટી રકમ વસૂલ થશે કે કેમ તેની શંકામાં પડી ગયા. પણ શેઠે તરત જ પોતાની પાસેનું સવા કરોડનું માણેક બતાવ્યું ત્યારે સૌએ હર્ષનાદથી તેને આદેશ આપ્યો. જગડશાહે પોતાની માતાને તીર્થમાલા પહેરાવી અને મંત્રી વાહડે લગવાન માટે એક રત્નજડિત કઠો બનાવી તેમાં તે માણેકને ગોઠવ્યું.

જગડશાહે બીજાં બે માણેક ગિરનાર અને પ્રભાસપાટણમાં જઈને આપ્યાં.

(-પ્રબંધકોશ, હેમચંદ્રસૂરિપ્રબંધ)

આજે પણ શત્રુજય ઉપર આલગીરીની ધ્વજ ચડાવવાનો હક સોરઠિયા જૈનોનો મનાય છે.

લદ્રાવતીનો પ્રસિદ્ધ દાનવીર જગડશાહ શ્રીમાદ્વી આ જગડશાહથી જુદો અને પછી સં. ૧૩૧૫માં થયો હતો.

(-જૂઓ પ્રકં ૩૮ પૃ. ૩૭૭)

સતરમી સદીમાં શેઠ વર્ધમાન શાહ લાલનનો પુત્ર જગડશાહ થયો હતો તે પણ મોટો દાની હતો. તે ત્રીજો જગડશાહ હતો. (પ્રકં ૪૧)

✽

શેઠ કુબેરદત્ત —

પાટણમાં કુબેરદત્ત નામે એક દરિયાઈ વેપારી હતો. તેની પાસે તેના પરિમહની નોંધ સુજળ—૧,૦૦૦ હાથી, ૫૦,૦૦૦ ઘોડા, ૮૦,૦૦૦ ગોકુલ, ૧૦૦૦ રત્ન-હીરા વગેરે અવેશત, ૫૦૦ હજ, ૫૦૦ ગાડી, ૫૦૦ વહાણ, ૫ ઘર, ૫ હાટ, ૨૦૦૦ ધાન્યના ઢોઝારો, ૬ કરોડ સોનોમહોરો, ૬ કરોડ ચાંદી વગેરે દ્રવ્ય હતું.

તેના ઘરમાં રત્નજડિત જિનચૈત્ય ઘરઢેસસર હતું, તેમાં ભોંય-તળિયે રત્નો જટેલાં હતાં. જિનપ્રતિમા પણ ચંદ્રકાંત મળિની હતી.

શેઠ કુબેરદત્તને માતા હતી, પત્ની હતી પણ કંઈ સંતાન નહોતું. એક રાતે તે અચાનક મરણ પામ્યો. એ સમયે અપુત્રિયાનું ધન રાત્રને મળે એવો કાયદો હતો. તેથી રાત્ર કુમારપાલ બીજા વેપારીઓના કહેવાથી તેનું ધન લેવા માટે તેના ઘરે આજ્યો. રાત્ર શેઠના પરિમહની નોંધ વાંચી ખૂબ ખુશ થયો.

પરંતુ શેઠની માતા અને પત્ની એક તો શેઠના મરણથી કટ્ખાંત કરતાં જ હતાં તેમાં તેઓનું ઘણું ધન પણ રાજા લેવા આવ્યો છે એ જાણીને અત્યંત રુદ્ધ કરવા લાગી. રાજા આવી કુરુણ સ્થિતિ જોઈને ગળગળો થઈ ગયો. તેણે ત્યાં જ મધ્ધમ વિચાર કરીને કહ્યું : ‘આવું ધન લેવું એ તો સ્વીકારીતું ભયંકર અપમાન છે. મારે આ ધન ન જોઈએ.’

બસ, તે જ દિવસથી તેણે રુદ્ધતીધનનો જે પટ્ટો હતો તે પાણીમાં નાખ્યો અને એ ધન મરનારની પત્ની પાસે રહે એવો કાયદો જાહેર કર્યો.

સ્ત્રીના સમાન હકનો ભારતવર્ષનો આ પહેલો કાયદો હતો, જે આજ સુધી ચાલુ છે.

પ્રજાએ રાજા કુમારપાલનું આવું પ્રજાવાત્સલ્ય જોઈને તેને ‘રાજપિતામહ’ કહીને બિરદાવ્યો.

(—મોહરાજપરાજય નાટક અંક : ૩, સ્કે. ૦ ૩૬-૪૨; કુમાર-પાલચરિત્ર, ઉપદેશસાર—સ્ટીક ઉપ૦૭, પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૧૬)

૬

મંત્રી પૃથ્વીપાલ—

મંત્રી પૃથ્વીપાલ તે નિત્યવશના મંત્રી આનંદનો પુત્ર હતો, પોરવાડ હતો. રાજા સિદ્ધરાજ તથા કુમારપાલનો મંત્રી હતો. (સં ૧૨૦૪). (પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૮૭, પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૮૨)

શેઠ યશોધન—

તે પોરવાડ હતો. તેના કટ્યાણુ માટે તેના પુત્રો આંખો વગેરેએ સં ૧૨૧૨માં વિમલવસહીના ગોખમાં ભંડ ઝપભદ્રેવની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

મહત્તમ દુર્લભરાજ, (૨) જગદેવ—

આ પોરવાડજાતીય પિતા—પુત્રે સં ૧૨૧૬ની આસપાસ ‘આમુ-

નામે પૌત્ર હતો. તે રાજાનો આશ્રિત કવિ હતો. તેઓ ધર્મધોષ-ગચ્છના આવકો હતા.

કવિ યથશ્ચંદ્રે એ મહાકાવ્યો તથા ચાર નાટકોની રચના કરી હતી. નાટકોમાં 'સુદ્રિતકુમુદચંદ્રનાટક' અને 'રાજમતીપ્રબોધ' એ એ નાટકો બાણીતાં છે.

પાટણની રાજસભામાં સં. ૧૧૮૧માં આ. વાદિદેવસૂરિએ દિગં-બરાચાર્ય કુમુદચંદ્ર સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી વિજય ગેળાઓ એ ઘટનાને ચૂંથતું ઐતિહાસિક નાટક 'સુદ્રિતકુમુદચંદ્ર' (સર્ગ : ૫) નામે રચ્યું છે. તેની રચના ખોદ ખાંડિત્યનું દર્શન કરાવે છે.

હાંસીદેવી—

તે પાટણના શેઠ છાડા વીશા પોરવાણની વિધવા પુત્રી હતી. તે એકવાર રાજા સિદ્ધરાજના રાજવિહારમાં જિનદર્શન કરતી હતી ત્યારે સામાન્ય લાગતો પાસિલ નામનો જૈન તે દેરાસરનું ખૂબ બારી-કાંઈથી નિરીક્ષણ કરતો હતો અને મંદિરની લંબાઈ-પહોળાઈ વગેરેનું માપ પણ લેતો હતો; એ જોઈ હાંસીએ મશ્કરીમાં પૂછ્યું કે, 'ભાઈ! શું કોઈ દેરાસર બંધાવવું છે તે માપ લઈ રહ્યા છે ?' પાસિલે હાજરજવાબી ઉત્તર આપ્યો કે, 'જેન ! તારા મોંમાં સાકર તું એ મંદિરના પ્રતિષ્ઠાઉત્સવમાં જરૂર આવજો. જરૂર આવીશને !' હાંસીએ 'હા' પાડી, પાસિલે આરાસણામાં ભ. નેમિનાથનું દેરાસર ૪૫ હજાર બરચીને બંધાવ્યું અને હાંસીએ તેમાં ૯ લાખ બરચીને મંડપ બંધાવ્યો. આ. વાદિદેવસૂરિએ સં. ૧૧૯૩ના વૈ. સુદ ૧૦ ના રોજ તેની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરી, તેમાં હાંસીદેવી આવી અને પાસિલની મહેચ્છા પૂરી થઈ. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૭૨, ૬૮૧) નીતલ રાણી—

તે પાટડીના રાણા સુરાક આલાના લઘુબંધુ શાંતિદેવના પુત્ર વિજયપાલ આલાની પત્ની હતી. તે જૈનધર્મ પાળતી હતી. તેણે દૂતમિયાગચ્છના આ. અભયધોષના શિષ્ય પં. વિદ્યાકુમારના પદેશથી પાટડીમાં ભ. પાર્શ્વનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું, ચોવાળ બનાવી

અને જૈન ઇથોની પ્રતિઓ લખાવી (પ્રક્રં ૪૦, પૃં ૫૦૦)
 (-પાટણના જ્ઞાનલકારની 'યોગશાસ્ત્ર'ની પુષ્પિકા)

શેઠ કપદિં (૧) —

તે પાટણનો વેપારી હતો તેણે લં મહાવીરસ્વામીનું દેરામર
 બધાંયુ તેમા સુવર્ણ અને પિત્તલમિશ્રિત અને લાખ લાખ દ્રવ્યની
 ક્રીમતના નીલમણિની ચક્ષુવાળી લં મહાવીરની પ્રતિમા લરાવી
 તેની ઉપદેશગચ્છના આં સિદ્ધસૂરિના હાથે મં ૧૦૭૨ મા પ્રતિષ્ઠા
 કરાવી (-ઉપદેશગચ્છની પટ્ટાવલી, પ્રં ૧, પૃં ૨૭)

શેઠ કપદિં શાહ (૨) —

શેઠ રાજ શાહના પુત્રનું નામ કપદિં હતું તેને ત્યાં ૫૦૦
 ઘોડીઓ હતી તે પ્રત્યેકે લગલગ એક જ સમયે વઢેરાઓને જન્મ
 આપ્યો તેથી તેનું નામ 'કુડી વ્યવહારી' પડ્યું રાજા સિદ્ધરાજે
 આ કપદિંને દડનાયક નીમ્યો હતો અને ધનામમા તેને બાગ ગામ
 આપ્યા હતા તેણે સં ૧૧૮૫ મા પાટણમા દેરામર બધાંયુ અને
 આં જયસિંહ પાસે તેમા પ્રતિષ્ઠા કરાવી

આ વશના મોમા શાહની પુત્રી સોમાદેવીએ આં આર્ય
 રક્ષિતસૂરિ (મં ૧૧૫૬) પાસે દીક્ષા લઈ મહત્તરાપદ મેળાંયું હતું

આ વશના શેઠ નાના વોસવે પોતાના ૨૧ મિત્રો માથે આં
 ધર્મઘોષસૂરિ (સં ૧૨૬૮) પાસે દીક્ષા લીધી હતી

(-અચલગચ્છીય મોતી ગુજગતી પટ્ટાવલી,
 પૃં ૧૦૮, પ્રક્રં ૪૦, પૃં ૫૧૫)

મત્રી કપદિં (૩) —

મત્રી કપદિં મૂળે નિર્ધન હતો તેણે ગુરુ આજ્ઞાથી 'લક્ષ્તામર
 સ્તોત્ર'નો પાઠ શરૂ કર્યો અગિયાગમા પ્રલોકનો જાપ ચાલુ રાખ્યો
 આથી તે ધીરે ધીરે આગળ વધ્યો તેને કામદુધા ગાય મળી હતી અને
 મત્રીપદ પણ મળ્યું તે કં મં આં શ્રીહિમચંદ્રસૂરિનો લક્ષ્તા હતો

તે નાનપણથી કાવ્યકલાનો શોખીન હતો ગ્યના કરતો હતો
 તેના પ્રામગિક સૂત્રો અને મમમ્યાપૂર્તિઓ પ્રબધોમા મળે છે

તેણે ‘હ રહ્મ’ના હકારની વિશેષતા તથા ઉર્વરી, વિશ્વલ અને વિઘ્નહરાજના નિરુક્ત અર્થો ગોઠવી સૌને આશ્ચર્યચકિત કર્યા હતા. તે આં હેમચંદ્રસૂરિની વિદ્વત્સલાનો પ્રધાન વિદ્વાન હતો અને રાજા સિદ્ધરાજના સમયે ભંડારી તરીકે નિયુક્ત થયો હતો.

રાજા કુમારપાલ અભણ અને રાજનીતિથી પણ અનલિપ્ત હતો. તેથી કપદિની પ્રેરણાથી તેણે કામંદકીય નીતિશાસ્ત્રનો તેની પાસે અભ્યાસ કર્યો. વળી, એક જ વર્ષમાં કક્ષાથી ચડી કરી ત્રણ વૃત્તિ અને ત્રણ કાવ્યોત્તું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. એટલે કુમારપાલ તેને બહુ માનતો હતો. તે રાજા કુમારપાલનો પ્રીતિપાત્ર બન્યો અને છેવટે તેની વિચારસમિતિનો સભ્ય પણ બન્યો. રાજવીએ સાધર્મિક જૈનોને મદદ કરવાનું જે ખાતું જોડ્યું હતું તેની વ્યવસ્થાનું કામ શેઠ અભય, શેઠ આલક અને મંત્રી કપદિને સોંપ્યું હતું.

મંત્રી વાહકે શત્રુજય તીર્થમાં દેરાસર બંધાવ્યું અને તે પવનના જોસથી ધમ્મી પડ્યું ત્યારે પોતે જાતે જઈને બીજી વાર તે દેરાસર તૈયાર કરાવ્યું. એ સમય દરમિયાન મહંત કપદિ પાટણમાં શ્રીકરણસુદાનો અધિકારી બન્યો હતો.

(-પ્રબંધચિંતામણિ)

રાજા કુમારપાલની એવી ઇચ્છા હતી કે, પોતાના મરણ બાદ ગુજરાતનો રાજા પ્રતાપમદ્ભ થાય. મંત્રી કપદિ પણ એ જ વિચારનો હતો. આથી અજયપાલ તેને મારી નાખવાને ઇચ્છતો હતો.

સોલંકી અજયપાલ સં. ૧૨૨૬ માં ગુજરાતનો રાજા બન્યો. તેણે મંત્રી કપદિને મહામાત્યનું પદ આપવા બોલાવ્યો. કપદિને રાજા પાસે જતાં અપશકુનો પણ થયા છતાં પદવીના લોભમાં તેણે તે ગણકાર્યા નહીં. રાજાએ તેને જે દિવસે મહામાત્ય બનાવ્યો તે જ દિવસની રાતે તેને પકડાવી, બીજાઓ પાસે નિરસ્કાર કરાવી, કકળતી તેલની કડાઈમાં નાંખાવ્યો. એટલે તે સં. ૧૨૨૬-૩૦ માં મરણ પામ્યો.

મરતાં મરતાં તે હમતે મુખે બોલ્યો : ‘અમે યાચકોને કરોડોતું દાન આપ્યું, વાદમાં વિરોધીઓને પણ હરાવ્યા, રાજાઓને સોગઠાંની જેમ ઉઠાડ્યા ને બેસાડ્યા; એટલે અમે કરવાયોગ્ય બધું કરી

લીધું છે. હવે વિદ્યાતાને અમારી જરૂરત હોય તો અમે ત્યાં પણ જવાને તૈયાર છીએ.’

તે વિદ્વાન, શીઘ્રકવિ, રાજનીતિજ્ઞ, ઉદાર અને ગુરુલક્ષ્મી હતો.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રળંધચિંતામણિ, પ્રળંધકોશ-

૧૦ મો પ્રળંધ, લક્ષ્મીમસ્તોત્ર વિવૃત્તિ)

કપદિંશાહ (૪)—

તે રાજા કુમારપાલના મહામાત્ય વાધૂચનનો પુત્ર હતો. તેણે વટ-સરમાં ભગવાદિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. (પ્રક્રં ૪૧, પૃં ૬૭૫) શેઠ આલક વસાહ (સં ૧૧૭૦ થી ૧૨૫૭)—

પાટણના કોટિદેવજી શેઠ નાગ શ્રીમાલીની પત્ની સુંદરીને આલક નામે પુત્ર હતો. તે દશ વર્ષનો થયો તે દરમિયાન તેનાં માળાપ મરણ પામ્યાં અને ધન પણ નાશ પામ્યું. તે એક કંસારાને ત્યાં ધૂધરા ઘસતો હતો અને રોજ વિશેષક કમાતો હતો. તે જવ ખાતો હતો. બીજી રીતે તે બુદ્ધિશાળી અને ચતુર હતો. તેણે રત્ન-પરીક્ષાનો અભ્યાસ કર્યો અને ઝવેરીઓને ત્યાં અનુભવ મેળવીને રત્નોનો પારખુ બની ગયો.

તેણે એક વાર ૩૦ સં આં શ્રીહિમચંદ્રસૂરિ પાસે જઈને ૭૦૦ સોનામહોરના પરિગ્રહ પરિમણુનું વ્રત દેવા આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી. આચાર્યશ્રીએ તેના હાથની રેખાઓ ભેઠ તેને ખૂબ સમજાવીને આખરે ત્રણ લાખ સોનામહોરના પરિમાણનો નિયમ કરાવ્યો.

તે માળાપની હયાતીમાં જ નાની ઉંમરે લાછલદેને પરણ્યો હતો. તેને ચૌદ વર્ષની ઉંમરે પુત્ર થયો. સો નાની ઉંમરની હોવાથી પુત્રને દૂધ આપું મળતું તેથી તેણે બકરી ખરીદી લાવવાનો વિચાર કર્યો. તે ગામ બહાર ભરવાડ પાસે બકરીઓના ટોળા આગળ ગયો. તેમાં એક બકરીના ગળે લીલો પથ્થર બાંધ્યો હતો. મણિના પારખુ આલકે તે પથ્થર ભેઠને બકરી ખરીદી લીધી. એ પથ્થર નીલ-મણિ હતો. તેના પાસા પડાવી રાજા સિદ્ધરાજને તે મણિ વેચી

હીધો. રાજાએ તે મણિ પોતાના મુકુટમાં જડવા માટે લાખ સોનૈયા આપીને ખરીદી લીધો.

આલડે આ દ્રવ્યથી વેપાર ખેડવા માંડ્યો. તેણે એક દિવસે વહાણમાં આવેલી મજૂરની ગુણો ખરીદી લીધી. તેમાં કેટલીક ગુણોમાં વહાણવટીઓએ આંધિયાની બીકથી સોનાની લગડીઓ સંતાડી રાખી હતી તે શેઠ આલડને તેના નસીબે પ્રાપ્ત થઈ. આ રીતે આલડ થોડા સમયમાં જ કરોડોપતિ બની ગયો. તેને તો માત્ર ત્રણ લાખનો નિયમ હતો, એટલે તેણે ખુલ્લે હાથે ધન વાપરવા માંડ્યું.

તેણે ૨૪ વર્તમાન ચોવીશીનાં દેરાસર બંધાવ્યાં. ઘણા દેરાસરોના જીર્ણોદ્ધારો કરાવ્યા. ૮૪ પોપાળો બંધાવી, સાત દેત્રોમાં ૯૦ લાખ સોનામહોરો વાપરી, દેવલક્ષિ, ગુરુલક્ષિ અને સાધર્મિકલક્ષિના લાભો લીધા. સં. ૧૨૨૮માં પાટણમાં તેના ઉપાશ્રયમાં રાજગચ્છના આ. ૦ ચંદ્રસૂરિએ ‘નિરયાવલિયાસુત’ ની ટીકા રચી.

તે પૂર્ણતલગચ્છનો શ્રાવક હતો. ૩૦ સં. આ. ૦ શ્રી હેમચંદ્ર-સૂરિનો લક્ષ્મી હતો. રાજા કુમારપાલનો પ્રીતિપાત્ર હતો. રાજાએ નિરાધાર શ્રાવકોને મહાય કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી એ મુજબ તેને એ ખાતાનો બિપરી બનાવ્યો હતો અને આજ્ઞા કરી કે, ‘તારે નિરાધાર કુટુંબદ્વીઠ ૧૦૦ સોનામહોર આપવી. આ રીતે સાલભરમાં જે રકમ આપાય તે રાજ્યના ખજાનામાંથી લઈ લેવી. આલડે પહેલી સાલ જૈનોને કરોડ સોનૈયાની મદદ કરી અને રાજાને જણાવ્યું કે, ‘વેપારી પણ રાજાનો જ ખબતનો છે માટે આ દાનનો લાભ મને લેવા દો.’ રાજાએ જવાબ આપ્યો કે, ‘શું તારે મને લોભી બનવાની આદત પાડવી છે?’ રાજાએ તરત જ ખબતમાંથી કરોડ સોનૈયા મંગાવીને શેઠ આલડને અર્પણ કર્યા.

એક રાતે આ. ૦ હેમચંદ્રસૂરિ પાસે રાજા કુમારપાલ, શેઠ આલડ, મંત્રી કપર્દી વગેરે બેઠા હતા. સવિધ્યમાં ગુજરાતનો રાજા કોણ એ વિશે ચર્ચા ચાલી. આચાર્યશ્રી તો સ્પષ્ટ રીતે માનતા હતા કે, અજયપાલ રાજા તરીકે નહીં, તે ધર્મસ્થાનોનો નાશ કરશે

અને આવા વિશાળ રાજ્યને સાચવી નહીં શકે. રાજા બનાવવાને લાયક તો રાજપૌત્ર પ્રતાપમલ્લ જ છે. રાજા કુમારપાલ પણ પ્રતાપમલ્લને જ રાજા બનાવવાને ઇચ્છતો હતો. પરંતુ શેઠ આભડે જણાવ્યું કે, ‘બધીય વાત સાચી છે પણ જેવો તેવોય પોતાનો જ સારો એટલે અજયપાલને જ રાજા બનાવવો જોઈએ.’

સં ૧૨૨૬ માં આચાર્યશ્રી સ્વર્ગે ગયા. રાજા કુમારપાલ પણ મરણ પામ્યો અને અજયપાલ ગુજરાતનો રાજા બન્યો. તે કુનૃપતિ હતો. તેણે ગાદીએ આવતાં જ કુમારપાલે બનાવેલાં પાટણનાં તથા આસપાસનાં જૈન દેરાસરો તોડી નાંખાવ્યાં. આ ૦ રામચંદ્ર, મંત્રી કપદિં, મંત્રી વાહુક વગેરેને મારી નાંખાવ્યાં.

શેઠ આભડે આવું ધાર્યું નહોતું પણ તે રાજાની આવી ઉગ્રતા જોઈને મૌનપણે બેસી રહ્યો.

હવે અજયપાલે દૂરનાં તારંગા તીર્થ વગેરે સ્થળનાં જૈન દેરાસરો તોડવાનો વિચાર કર્યો. શેઠ આભડે રાજાના કોપમાંથી આવા મંદિરો બચાવવા યુક્તિથી કામ લીધું. રાજાના પ્રીતિપાત્ર શીલણુ ભાંડને ખૂબ દ્રવ્ય આપીને બાકીનાં દેરાસરો બચી જાય એ માટે તૈયાર કર્યો.

શીલણુ એક યુક્તિ રચી. તેણે એક સાંઠીનો પ્રાસાદ બાંધાવ્યો. તેને ઘોળાવ્યો, ચીતરાવ્યો. પછી રાજા અજયપાલને પોતાના ઘેર પધરાવી તેમના હાથમાં તેના પાંચ પુત્રો તથા આ પ્રાસાદ લખાવ્યા અને બે હાથ જોડી વિનંતિ કરી કે, ‘મહારાજ! મારે પુત્રો છે. તેમના માટે બધી વ્યવસ્થા છે. હું હવે વૃદ્ધ થયો છું, આથી હું તીર્થયાત્રાએ જવાની ઇચ્છા રાખું છું, તો મને આજ્ઞા આપો કે હું મારા જીવનનું દૃષ્ટ્યાણ કરું.’

તે રાજાની આજ્ઞા લઈ સૌની પાસેથી વિદાય માગીને એક દિશા તરફ ચાલવા લાગ્યો. શીલણુ થોડું આગળ ગયો કે તરત જ તેના પાંચ પુત્રોએ ડાંગ મારીને આ પ્રાસાદને તોડી નાખી જમીનદોસ્ત બનાવ્યો. શીલણુ આ ઘડાઘડના અવાજે સાંભળી પાછો આવ્યો અને પુત્રોને ઉદેશીને તિસ્કારથી બોલવા લાગ્યો : ‘રે અભાગિયાઓ !

નક્કી છે કે, સં ૧૧૭૦ થી સં ૧૨૫૮ સુધી તે વિદ્યમાન હતો.

(—પ્રબંધચિંતામણિ, પ્રબંધકોશ પ્ર ૨૩મો, પુરાતન પ્રબંધસંગ્રહ, ઉપદેશતરંગિણી, શતપદીપદ ૧૦૫ મુ)

૪૧ કવિ યશઃપાલ—તે મોઢવંશના મંત્રી ધનદેવ અને કુકિમણીનો પુત્ર હતો, જે મોટો વ્યાપારી હતો, વિદ્વાન હતો. રાજનીતિનો જાણકાર હતો અને અજયપાલના સમયમાં જૈન મંત્રી હતો. તેણે “મોહપરાજય નાટક” બનાવી રાજા અજયપાલના રાજકાળમાં (સં ૧૨૨૬ થી ૧૨૩૨) થરાદમાં કુમારવિહારના ૯૦ મહાવીરસ્વામીના ઉત્સવ પ્રસંગે ભજવ્યું હતું. તેમાં ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલે કં ૨૦ આં હેમચંદ્રસૂરિની હાજરીમાં સં ૧૨૧૬ ના માગશર સુદ ૨ ના દિવસે કૃપાસુંદરીનું પાણિગ્રહણ કર્યું તેનું આધ્યાત્મિક વર્ણન છે.

(મોહપરાજય નાટક)

લાલનવંશ—

પીલુઆ (પીલુડી)ના ૬૦ રાવજીને ચાર પુત્રો હતા. તે પૈકી ચાથા પુત્ર લાલનને કોઠનો રોગ થયો. તે આં જયસિંહસૂરિના પ્રભાવથી શમી ગયો. આથી શેઠ રાવજી અને લાલને તે આચાર્યશ્રી પાસે સં ૧૨૨૬માં જૈનધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. લાલનનો પરિવાર એસવાલમાં ભળી ગયો, તેનાથી લાલનવંશ આવ્યો; જેની વંશાવલી નીચે મુજબ છે—

(૧) લાલન—તેને બે પુત્રો હતા. (૨) માણેક, (૩) મેઘા, (૪) હુંસો, (૫) મહદેવ, (૬) ટેડાજી, (૭) લૂણાજી, (૮) સેવાજી—એક શિલાલેખમાં અહીંથી ૧૨મા પર્વત સુધીનાં નામોમાં ફેરફાર મળે છે.

(૯) સિંહ, (૧૦) હરપાલ, (૧૧) દેવનંદ, (૧૨) મર્વત, (૧૩) વરહરાજ—પત્ની વાછલદેવી. (૧૪) અમરસિંહ—પત્નીનું નામ વૈજયંતી, જેનું બીજું નામ લિંગદેવી હતું. તે આરીખાણામાં રહેતો હતો. તેને (૧) વર્ધમાન, (૨) ચાંપરી અને (૩) પદમશી એમ ત્રણ પુત્રો થયા.

(૧૫) શેઠ વર્ધમાન તથા પદમશી—વર્ધમાન સૌથી મોટો હતો. તેને વત્તાદે પત્નીથી વીર અને વીજપાલ તથા નવરંગદે પત્નીથી જગદુ અને ભારમલ પુત્રો હતા. બીજા ભાઈ ચાંપશીને અમરચંદ નામે પુત્ર તથા રામજી, ભીમજી નામે પૌત્રો અને લાછલદે નામે પૌત્રી હતી.

ત્રીજા ભાઈ પદમશીને કમલાદે પત્ની હતી, જેનું મૂળ નામ સુભાણુદે હતું. તેને શ્રીપાલ, કુંરપાલ અને રણુમલ એમ ત્રણ પુત્રો થયા. શ્રીપાલને નારાયણ પુત્ર અને કૃષ્ણદાસ નામે પૌત્ર હતા. કુંરપાલને સ્થાવર અને વાઘજી નામે પુત્રો હતા.

શેઠ વર્ધમાન અને પદમશી સાથે રહેતા હતા. તેઓને આરી-ખાણુમાથી સિદ્ધરસ મળી આવ્યો. એટલે તેઓ ભદ્રેશ્વર જઈને રહ્યા. તેઓને સમુદ્રના વેપારી ચુલીનચ ગની સાથે ક તાનની આડતનો વેપાર કરવાથી ધન વધવા માડ્યું. તેઓએ સં ૧૬૫૦માં આં કલ્યાણુસાગરની અધ્યક્ષતામાં શત્રુંજયનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. તેઓનો વચેટભાઈ ચાંપશી તથા વેવાઈ રાજસી નાગડા પણ સંઘમાં સાથે હતા. ભાદરણ નદીના કાઠે સંઘવીનો હાથી ગાંડો થઈ ગયો પરંતુ આચાર્યશ્રીની અગમચેતીથી બને ભાઈઓ હાથી ઉપર તે દિવસે બેઠા નહોતા.

આ મઘમા ૨૦૦ સાધુઓ, ૩૦૦ સાધ્વીઓ, અને ૧૫૦૦૦ યાત્રિકો હતા. સંઘ માગશર વદિમાં પાલીતાણુ પહોંચ્યો. એ જ માગશર વદિમાં શેઠ વર્ધમાન, શેઠ પદમશી અને શેઠ રાજસી નાગડાએ શત્રુંજય પર દેરાસરો બધાવવા માટે પાયા નાખ્યા. આ સંઘમાં બત્રીશ લાખ કેરી વપરાઈ હતી. આ ભાઈઓ તથા રાજસી જામનગરના જામ જસવંતના આગ્રહથી કાયમને માટે જામનગર આવીને વસ્યા. તેઓએ શત્રુંજય તીર્થ ઉપર આં કલ્યાણુસાગરની અધ્યક્ષતામાં સં ૧૬૭૫ના વૈશાખ સુદિ ૩ના રોહિણી દિને લં શાંતિનાથ વગેરે ૨૦૪ જિનપ્રતિમાની તથા સં ૧૬૭૬ના કાગણુ સુદિ ૨ ને શુક્રવારે દેવતી નક્ષત્ર દિને લં શ્રેયાંમનાથ વગેરે ૧૦૦

જિનપ્રતિઓની અંજનશલાકા કરાવી.

વળી, આ બંને ભાઈઓએ જામનગરમાં આં કલ્યાણુ સાગરની અધ્યક્ષતામાં સં ૧૬૭૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને બુધવારે તથા સં ૧૬૭૮ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને શુક્રવારે ભં શાંતિનાથના ૭૨ દેરીઓવાળા દેરાસરમાં અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી, જેમાં સાત લાખ કોરી વાપરી.

આજે જામનગરમાં વર્ધમાન શાહનું દેરાસર અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે. તેનું કેટલુંક કામ સલાટોની બેઠરકારીથી બાકી રહી ગયું છે.

આ ભાઈઓએ છીકારી ગામ તથા મોડપરમાં પણ જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

એક વાર જામનરેશે શેઠ વર્ધમાનને ૬૦૦૦ કોરીની ચિઠ્ઠી લખી મોકલી. અને તે જ ચિઠ્ઠીમાં હજુ બુદ્ધિવાળા ઠક્કર હડમત લુહાણાએ જે મીડાં વધારી દીધાં હતાં. બંને શેઠ ચિઠ્ઠી વાંચી મુંઝાયા. દેવીએ આવીને તેઓને ચિત્રાવલી આપી તેથી શેઠે તરત જ ૬,૦૦-૦૦૦ કોરી રાજના ખજાનામાં મોકલી દીધી. શેઠ વર્ધમાન તથા પદમશી આમાં કોઈ ફુટ માનવીનો હાથ છે અને કોઈકે વડ્યંત્ર રચાયું છે એમ સમજીને તરત જ જામનગર છોડી ચાલ્યા ગયા અને ભદ્રેશ્વર જઈને વસ્યા.

તેઓએ પાવાગઢમાં મહાકાલીદેવીના મંદિરને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. ભદ્રેશ્વરમાં અશ્વિનરત્નની ભં નેમિનાથની, માણેકની ભં વાસુપૂજ્યની, નીલમની ભં પાર્શ્વનાથની, અને નીલમની ભં મલ્લનાથની પ્રતિમાઓ કરાવી. નવપદ અને જ્ઞાનપંચમીનાં ઉજમણાં કર્યાં. ભદ્રેશ્વર વગેરે તીર્થોના જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા. કલ્યાણુકબૂમિઓમાં દાન આપ્યું. સાધર્મિકોના ઉદ્ધારમાં સાત લાખ કોરી વાપરી. સં ૧૬૮૫માં ભદ્રેશ્વરમાં અમરસાગરજીને આચાર્યપદ અપાવ્યું. ચારણોને જાહેરાત બંટ વગેરેનું દાન આપ્યું.

શેઠ વર્ધમાન સં ૧૬૮૬ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ની સવારે પદ્યની સ્થિતિમાં આરાધન કરીને સ્વર્ગે ગયા. શેઠ પદમશીએ

તેમના અગ્નિસંસ્કારની ભૂમિમાં વાવ બંધાવી. તે વાવની પાસે ભં
 શાંતિનાથની દેરી કરાવી. થોડા દિવસ પછી ચિત્રાવેલી પણ ચાલી
 ગઈ. સં ૧૬૮૯માં ભદ્રેશ્વરમાં મરકી, મહાવાત, અને જળપ્રલય
 વગેરે કુદરતી કોપ ઊતર્યા ને ભદ્રેશ્વર તારાજ થયું, ઉજ્જડ થયું.
 આથી શેઠ પદમશી પોતાના પરિવાર સાથે માંડવી બંદરમાં જઈને
 વસ્યો, અને શેઠ વર્ધમાનના પુત્રો પોતાના પરિવાર સાથે ભૂજ
 જઈને વસ્યા. શેઠ પદમશી સં ૧૬૯૪ના પોષ સુદિ ૧૦ના
 રોજ માંડવી બંદરમાં મરણ પામ્યો.

(૧૬) જગદુશાહ—તે શેઠ વર્ધમાનનો મોટો પુત્ર હતો. મહા-
 દાનેશ્વરી હતો. તે સં ૧૬૯૧માં ભૂજનગરમાં જઈને વસ્યો.

(—આં અમરસાગરનું સં ૧૬૯૧ના શ્રાવણ સુદિ ૭ના
 રોજ ભૂજમાં બનેલું ‘વર્ધમાન પદ્મસિંહચરિત્ર,’ વહીવંચા
 સુંદરરૂપનો મારવાડી વર્ધમાન પ્રબંધ, ચારણ મેરુનાં
 ૭૦૦ કવિતો, શત્રુંજય તથા જામનગરના શિલાલેખો,
 અંચલગચ્છની ગુજરાતી મોટી પટ્ટાવલી પૃ ૧૬૭થી
 ૧૭૩; ૨૬૬ થી ૨૯૨; ૩૧૧ થી ૩૪૨)

લાલનવંશનો શાં વેલજી નગરપારકરમાં રહેતો હતો. તેને
 વરંજગ અને જેસોજી નામે પુત્રો હતા. જેસોજીને લક્ષ્મી પ્રસન્ન
 હતી. તેણે ભારતનાં મોટાં નગરોમાં અને ગામોમાં સાકર અને
 સિંધાની લહાણી કરી. આં મેરુતુંગસૂરિ (સં ૧૪૩૨ થી ૧૪૭૩)
 ના ઉપદેશથી ઉમરકોટમાં ભં પાર્શ્વનાથનો ૭૨ શિખરવાળો જિન-
 પ્રાસાદ કરાવ્યો. શત્રુંજય તીર્થનો મોટો યાત્રાસઘ કાઢ્યો. તેને ‘જગદ્-
 દાતાર’નું બિરુદ મળ્યું હતું. (—અંચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલી,
 પૃ ૧૭૨, ૧૭૩, ૨૨૫, જેસોજીપ્રબંધ)

વિક્રમની ઝોગણીશમી શતાબ્દીમાં જામનગરના ક્ષેત્રચંદ કપૂર-
 ચંદ લાલન એક વિદ્વાન અને વિચારક થયા. તેણે ભારત બહાર
 અમેરિકા વગેરે દેશોમાં જઈને વ્યાખ્યાનો દ્વારા સૌને જૈનધર્મનો
 પરિચય કરાવ્યો. તે દર સાલ વર્ષભરમાં ૧૮૦૦ આમાયિક કરતા હતા.

એ જ અરસામાં જામનગરમાં શ્રી હંસરાજ શામજી લાલન થયા. તે કર્મઅંથના અજોડ અભ્યાસી હતા. તેમણે સાધુ-સાધ્વી-ગ્રાવક અને ગ્રાવિકાઓને દ્રવ્યાનુયોગનો અભ્યાસ કરાવ્યો. આ અંથના લેખકોએ પણ સં. ૧૯૭૩ના ચતુર્માસમાં પાલીતાણામાં પાટણવાળી ધર્મશાળામાં કર્મઅંથનો અભ્યાસ તેમની પાસે કર્યો હતો.

તેમના પુત્રો હીરાલાલ તથા પૌત્રો મનમુખલાલ વગેરે પણ વિદ્વાનો, સાહિત્યપ્રેમી અને ધર્મપ્રેમી છે.

પ્રકરણ બેતાત્રીશમું

આં વિજયસિંહસૂરિ (સં ૧૨૩૫)

આં અજિતદેવસૂરિની પાટે આં વિજયસિંહસૂરિ થયા. તેઓ અત્યંત રૂપાળા અને સુકોમળ હતા. મિષ્ટભાષી હતા. તેમના એકમાં જ કામદેવનાં પાંચે બાણોની મોહિનીકળા આવી વસી હતી, પણ નૈમિષિક અખંડ બ્રહ્મચારી હતા તેથી તેઓ એક હોવા છતાં તેમને જગત વશ હતું. (—દ્વિસંધાન કાવ્ય)

તેઓ સમર્થ વાદી હતા. તેમણે સં ૧૨૦૬માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી, તેને લેખ આરાસણ તીર્થમાં વિદ્યમાન છે. તેઓ સં ૧૨૩૫ મુધી વિદ્યમાન હતા.

તેમની પાટે (૧) આં હેમચંદ્રસૂરિ, (૨) શતાર્થી આં સોમપ્રભસૂરિ અને (૩) આં મણિરત્નસૂરિ એમ ત્રણ આચાર્યો થયા. આં હેમચંદ્રે પોતાના સંસાર-દુઃખને દૂર કરવા 'નાભેય-નેમિદ્વિસંધાનકાવ્ય' રચ્યું છે. કવિ ચકવર્તી શ્રીપાલ પોરવાલે તેનું સંશોધન કર્યું હતું.^૧ તેમાં આચાર્યશ્રીએ આં મુનિચંદ્રસૂરિ તથા આં માનદેવસૂરિથી પોતાની પ્રશસ્તિ આપી છે. (—જૂઓ પ્રકં ૪૧.)

(—પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ભા ૨, લેખાંક : ૨૮૯;
નાભેયનેમિદ્વિસંધાન મહાકાવ્ય, તપાગચ્છપટ્ટાવલી)

આં વિજયસિંહસૂરિવરો—

આં વિજયસિંહ નામના ઘણા આચાર્યો થયા છે—

૧. આચાર્ય અપુટાચાર્યના વંશમાં (અ) જેમણે ભરુચના શકુનિકા-

૧. એકાહનિષ્પન્નમહાપ્રગ્નઃ શ્રીસિદ્ધરાજપ્રતિપક્ષવન્ધુઃ ।

શ્રીપાલનામા કવિચમ્વર્તી મુધીરિમ શોધિતવાન્ પ્રવગ્ધમ્ ॥

(—નાભેય નેમિદ્વિસંધ ન મહાકાવ્ય)

એક પરંપરા માનદેવગચ્છ તરીકે વિખ્યાત હતી પણ આ શાખા-ગચ્છના આચાર્યો મુખ્ય ગચ્છનાયકની આજ્ઞા માનતા હતા.

માનદેવગચ્છની પરંપરા પહેલા ભાગ (પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૨)માં આવી ગઈ છે. આ પરંપરાના આચાર્યો આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ, આં દેવચંદ્ર-સૂરિ, વિં સંં ૯૯૪માં વિદ્યમાન હતા. તે સૌ વનવામી વિહારુક ગચ્છનાયક આં ઉદ્ધૃતનસૂરિની આજ્ઞામાં હતા.

આં નેમિચંદ્રસૂરિ લખે છે કે—

પ્રદ્યુમ્નમાનદેવાદિસૂરિભિઃ પ્રચિરાજિતઃ । ઉત્તરજ્ઞમથણુમુત્ત વૃત્તિ પ્રશં
જન્મિય ગચ્છે આત્મી સિરિપન્નુજાભિહાણસૂરિ ત્તિ ।

સિરિમાગદેવમૂરી સુપસિદ્ધો દેવસૂરીય ॥ (મહાવીર ચરિત્ર)

એટલે કે આં ઉદ્ધૃતનસૂરિ, આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ, આં માનદેવ, પ્રસિદ્ધ આં સર્વદેવ વગેરે શ્રમણપરિવારથી વસાયેલા હતા.

(જુઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૧, પૃં ૭)

આં પ્રદ્યુમ્ન, આં માનદેવ તે સમકાલીન શાખાચાર્યો હતા, જે માનદેવગચ્છના હતા.

આં ઉદ્ધૃતનસૂરિએ સંં ૯૯૪માં વડની નીચે એક માથે ૮ નવા આચાર્યો બનાવ્યા હતા. (પ્રકં પૃં ૭૦)

સંલવ છે કે, આ અમથે તેમણે માનદેવવંશના આં દેવચંદ્રના શિષ્ય પંં માનદેવને પણ આચાર્યપદ આપ્યું હોય અને આં માનદેવનો શ્રમણવંશ પણ નવા ગચ્છનાયક આં સર્વદેવની આજ્ઞામાં વડગચ્છ તરીકે વિખ્યાત થયો હોય. આં માનદેવસૂરિ પછીની સૂરિ-પરંપરાની એક અંત્યપ્રશસ્તિ મળે છે, તેમાં આં ધનપ્રભ પોતાના પૂર્વાચાર્ય માનદેવસૂરિને તથા પોતાને વડગચ્છના બતાવે છે. એટલે બનવાભેગ છે કે માનદેવગચ્છ સંં ૯૯૪ થી વડગચ્છ બની ગયો હોય. તે અંત્યપ્રશસ્તિ આ પ્રમાણે છે—

શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર પ્રગલ્ભિ —

સંં ૧૦૩૮ વર્ષે આશ્વિનમાસે વૃષ્ણપક્ષે દ્વાદશી સોમવાસરે શુભનક્ષત્ર-

લગ્નયોગે માલવરુદેશે પાતસાહ ગ્યાસદીનિવિજયરાજ્યે । સાકરીયા પ્રામે ।
 શ્રીમદ્વૃહદગચ્છે । શ્રીમાનદેવસૂરિ—શ્રીમાનતુંગસૂરિ । શ્રીપદ્મદેવસૂરિ—શ્રીઉદય-
 પ્રભસૂરિ । શ્રીપ્રમાણંદસૂરિ—શ્રીધર્મચંદ્રસૂરિ । શ્રીવિનયચંદ્રસૂરિ । શ્રીવિજય-
 પ્રભસૂરિ—શ્રીનરેન્દ્રસૂરિ । તત્પટ્ટાલંકારશ્રીવીરચંદ્રસૂરિશિષ્ય આચાર્યશ્રીધનપ્રભ-
 સૂરિમિલિપિતો ॥ સ્વપરોપકારાય ॥

માનદેવગચ્છ વડગચ્છની સૂરિપરંપરા આ રીતે બને છે—

૧૯ આં માનદેવ

૨૦ આં માનતુંગ

૨૧ આં બુદ્ધિસાગર

૨૨ આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ

૨૩ આં દેવચંદ્રસૂરિ

૨૪ આં માનદેવસૂરિ,

આં પૂર્ણચંદ્રસૂરિ

૨૫ આં માનતુંગસૂરિ

૨૬ આં પદ્મદેવસૂરિ

(સં ૧૨૯૨ ના કારતક સુદ ૮ ને રવિવાર ધનિષ્ઠાનક્ષત્ર

પુ ૦ પ્ર ૦ સ ૦ પ્ર ૦ નં ૦ ૨૫. પ્રક ૦ ૩૫, પૃ ૦ ૧૨)

૨૪ આં માનદેવસૂરિ સં ૦ ૬૯૪

૨૫ આં માનતુંગસૂરિ

૨૬ આં પદ્મદેવસૂરિ, આં ઉદયપ્રભસૂરિ

૨૭ આં પ્રભાણુદસૂરિ, આં ધર્મચંદ્રસૂરિ

૨૮ આં વિનયચંદ્રસૂરિ

વડગચ્છના આં માનતુંગસૂરિના ગચ્છના આં ધર્મચંદ્રસૂરિના

પદ્મધર આં વિનયચંદ્રના ઉપદેશથી સં ૧૧૪૩ ના કારતક વદિ ૧૪ ને

શુક્રવારે ચિત્તોડના રાણા વનવીર શૌહાણના રાજકાળમાં નાટો-

લાઈમાં ઉજ્જયંતાવતાર તીર્થનો હર્ષોદ્ધાર થયો હતો.

(જૂઓ પ્રક ૦ ૩૪, પૃ ૦ ૬૦૫; પ્રક ૦ ૩૮, પૃ ૦ ૩૦૭)

૨૯ આં વિજયપ્રભસૂરિ, આં નરેન્દ્રસૂરિ

૩૦ આં વીરચંદ્રસૂરિ

૩૧ આં ધનપ્રભસૂરિ—તે આં વીરચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા.

તેમણે સં ૧૫૩૮ ના આસો વદિ ૧૨ ને સોમવારે શુભ નક્ષત્રમાં

દેવાનંદિતગચ્છ—(જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૬૯, પ્રં ૪૧, પૃં ૫૬૦)

નાગોરી તપાગચ્છ—વડગચ્છના આં વાદિદેવસૂરિની પરં-
પરાના આં જયશેખરે તપસ્વી આં જગચ્છંદ્રસૂરિની નિશ્રામાં
કિયોદ્ધાર કર્યો. તેમનાથી સં ૧૩૦૧માં નાગોરમાં નાગોરીતપા-
ગચ્છ નીકળ્યો. (પ્રકં ૪૧, પૃં ૧૪મી, પૃં ૫૬૧)

જાલોરાગચ્છ—આ વડગચ્છના દેવાચાર્યગચ્છની શાખા હતી.

(જૂઓ પ્રકં ૩૧, પૃં ૧૩મી, પૃં ૫૬૦)

આરાસણુગચ્છ—આ વડગચ્છની શાખા હતી.

(પ્રકં ૪૧, પૃં ૧૫મી, પૃં ૫૬૮)

સિન્નમાલગચ્છ—આ વડગચ્છની શાખા હતી. તેમાં અનુક્રમે
આં વીર, આં અમરપ્રભના પદ્ધર આં કનકપ્રભના ઉપદેશથી
ચોરા ગોપાલ શ્રીમાલીએ માંડવગઢની દક્ષિણ તળેડીવાળા તારાપુર
ગામમાં સં ૧૫૫૧ના વૈશાખ સુદ ૬ ને શુક્રવારે પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં
૭૦ સુપાર્શ્વનાથનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો. (જૂઓ પ્રકં ૪૧ પૃં ૧૬,
પૃં ૫૬૯, જૈનસત્યપ્રકાશ ક્રમાંક : ૨૫)

છરાવલાગચ્છ—આ વડગચ્છની શાખા હતી. વડગચ્છના આં
દેવેન્દ્રના પદ્ધર, આ જિનચંદ્રના પદ્ધર આં રામચંદ્રસૂરિએ સં
૧૪૧૧, સં ૧૪૧૫માં છરાવલા તીર્થમાં નં ૪૮મી દેરીનો છણોદ્ધાર
કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરી. (આખૂ પ્રદક્ષિણ લેખસંગ્રહ, છરાવલાનો લેખ,
લે ૦ નં ૧૧૯-૧૨૦, પ્રકં ૪૧, પૃં ૫૬૯)

સં ૧૬૫૨ વૈશાખ સુદ ૫ ૭૦ દેવાનંદ આં સોમગુહર થયા હતા.

રામસેનગચ્છ—વડગચ્છની શાખા હતી.

(જૂઓ પ્રકં ૪૧, પૃં ૫૬૯)

તેમાં રામસેનીયાવાટક આં મલચ્છંદ્રસૂરિ થયા હતા.*

* આ મલચ્છંદ્રસૂરિ કયા કયા છે. તે આ પ્રમાણે—

૧ તાગચ્છના આં રવચંદ્ર (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૭)

૨. મોટા જ્યોતિષી આં મહેન્દ્રસિંહના પદ્ધર (જૂઓ પ્રકં ૪૧, પૃં ૧૮૩)

૩ ચંત્રવાલગચ્છમાં ચાંદસમીવ બહારક મલચ્છંદ્ર (પ્રકં ૪૪, પૃં)

પિંપલકગચ્છ—ધારાપદ્રીયગચ્છના વાદિવેતાલ આં શાંતિ-
સૂરિની પરંપરાના (૮મા) આં શાંતિલદ્રસૂરિએ સં ૧૨૨૨માં શેઠ
સિદ્ધરાજના લાં મહાવીરસ્વામીના જિનાલયમાં એકસાથે ૮ શિષ્યોને
આચાર્યપદ આપ્યું ત્યારે ધારાપદ્રગચ્છ પિંપલકગચ્છ એવા નામથી
જાહેર થયો. એટલે તે ગચ્છની ગાદી થરાદને બદલે પિંપલક નગરમાં
સ્થપાઈ ત્યારે પિંપલક જૈન તીર્થ હતું.

(વિશેષ પરિચય માટે જૂઓ પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૭૦)

મહાહુડાગચ્છ—ધારાપદ્રગચ્છના સંવિશવિહારી આં ચક્ર-
ધરસૂરિ મહારના હતા. તેમનાથી સં ૧૧૯૪માં આ ગચ્છ નીકળ્યો.

(જૂઓ પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૬૫)

શ્રીમાલીગચ્છ—આં જિનદત્તસૂરિથી સં ૧૨૦૪માં ખરતર-
ગચ્છ નીકળ્યો. તેમાંથી સં ૧૩૩૧ માં પાલનપુરથી ‘ઓસવાલગચ્છ’
અને ‘શ્રીમાલીગચ્છ’ એમ બે શાખાઓ જૂદી પડી હતી.

(જૂઓ પ્રકં ૪૦, પૃં ૪૬૧, ૪૬૪)

વૃદ્ધતપા—વડગચ્છના આં જગચ્ચંદ્રસૂરિએ મોટું તપ કર્યું,
તેમનાથી સં ૧૨૮૫માં આહડમાં વડગચ્છનું નામ ‘તપાગચ્છ’ પડ્યું.
એ તપાગચ્છના આચાર્યોની નિશ્રામાં જુદા જુદા ગચ્છના આચાર્યોએ
ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. તેઓથી નાગોરીતપા, ખરાતપા, કૃષ્ણર્ષિતપા
વગેરે ગચ્છો બન્યા. આં જગચ્ચંદ્રસૂરિના શિષ્યોથી સં ૧૩૧૯માં
ખંભાતમાં (૧) લઘુ પોપાળ અને (૨) વૃદ્ધ પોપાળ એમ બે
શાખાઓ ચાલી.

(જૂઓ પ્રકં ૪૪-૪૫)

આ ઉપરાંત બીજી પણ સોમશાખા, કમલકલશા, કુતુબપુરા વગેરે
શાખાઓ નીકળી છે.

(પ્રકં ૪૪ થી ૫૮)

૧૩ ગચ્છોનું એકમ—તપાગચ્છ પ્રાચીન ગચ્છોની સામા-
ચારીને સર્વ રીતે વફાદાર રહ્યો છે. આથી એક સામાચારીવાલા
પ્રાચીન અને સમકાલીન ૧૩ ગચ્છોની ગાદી તપગચ્છના (૬૦)
લદ્દારક આં વિજયદેવસૂરિગચ્છને આપી છે અને તે તે ગચ્છના
જૈનો તપગચ્છમાં દાખલ થયા છે. તેનાં નામ કોટિકગચ્છ, ચંદ્રગચ્છ,

ચિત્રોડાગચ્છ, વડગચ્છ, ઉપકેશગચ્છ કેરંટાગચ્છ, સાંડેરકગચ્છ, મલધારગચ્છ, કમલકલશા, કતકપુરા, કજ્જપુરા, ચઉદ્દેશીયા તપાગચ્છ છે.

(જૂઓ 'તપગચ્છ શ્રમણવંશવૃક્ષ' પૃં ૩૬, પ્રકં ૪૧, પૃં ૫૬૭)

મોઢગચ્છ—આ બપ્પલદ્વસૂરિની ગાદી મોઢેરામાં હતી. તેમની પરંપરા મોઢગચ્છ નામે હતી. (જૂઓ પ્રકં ૩૨, પૃં ૫૨૨) રાજગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્ને સં ૧૩૨૫માં મોઢગચ્છના આં હરિપ્રભસૂરિની વિનતિથી 'કાલિકાચાર્ય કથા' બનાવી. (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૩)

નાગરગચ્છ—જૈન મહાજનની ૮૪ જ્ઞાતિઓ છે. તેમાં નાગર પણ એક જ્ઞાતિ છે. તે જ્ઞાતિવાળા વડનગર, વીસનગર, મેત્રાણા અને સિદ્ધપુરના પ્રદેશમાં વસતા હતા. તેઓ વૃદ્ધ તપાગચ્છ અને અંચલગચ્છના જૈન હતા પણ યૂજરાતમાં વલ્લભ સંપ્રદાય આવ્યો ત્યારે તેણે રાજ્યાતમાં થોડા નાગરોને વૈષ્ણવ બનાવ્યા. ધીમે ધીમે વૈષ્ણવો વધ્યા. તેઓએ એકતા કરી, જૈનો પર કન્યાની લેવડદેવડ અંગે ઈખાણ મૂક્યું એટલે જૈનો એકદમ ઘટી ગયા. નાગર જૈનોએ અમદાવાદની સમમ જ્ઞાતિ વચ્ચે આજીજી કરી કે અમે જૈન છીએ, અમને જ્ઞાતિમાં મેળવીને બચાવી લો. તપાગચ્છાધિરાજ પૂં મૂલચંદ્ર ગણિવર, સાગરગચ્છના શ્રીપૂજ લં શાંતિસાગર, શેઠ પ્રેમાભાઈ વગેરે તેઓને મેળવી લેવા સમ્મત હતા. પણ અમદાવાદના જ્ઞાતિના ઠેકેદારો ધર્મપ્રેમી હોવા છતાં તેઓએ જ્ઞાતિપ્રેમને વધુ વજન આપ્યું. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે નાગરોએ વિક્રમની વીશમી સદીના મધ્યકાળમાં જૈનધર્મ છોડ્યો અને મૌર્યવૈષ્ણવ બની ગયા. નાગરો નાગરગચ્છના જૈનાચાર્યોના ધ્રાવકો હતા. શિલાલેખમાં નાગરગચ્છનો ઉલ્લેખ મળે છે—નાગરગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ(સં ૧૩૦૬ થી ૧૩૬૪)એ સં ૧૩૦૬ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને બુધવારે બ્રહ્માણગચ્છના ધ્રાવકોએ ભરાવેલી લં શાંતિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. સં ૧૩૨૨ના વૈશાખ વદિ ૭ ને બુધવારે લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી વગેરે.

નાગરગચ્છનું બીજું નામ 'વડનગરગચ્છ' હતું. મેત્રાણા એ મધ્ય કાળમાં નાગરગચ્છનું જૈન તીર્થ હતું.

૧—નાગરવંશ—ગુજરાતનું કાવી તીર્થ પણ નાગર જૈનોએ સ્થાપન કરેલું છે. તેની વંશાવલી આ પ્રકારે મળે છે—

“ગૂર્જરમણ્ડલમण्डनममयं वडनगरमस्ति तत्रासीत् ।

नागरलघुशाखायां भद्रसियाणालघुगोत्रे ॥”

(૧) ગાંધી દેપાલ શાહ—તે વડનગરમાં રહેતો હતો. તે નાગર-સાતિ, દશા શાખા અને ભદ્રસિયાણા ગોત્રનો વ્યાપારી હતો અને ધર્મપ્રેમી હતો.

(૨) અહુઓ.

(૩) લાડકેચંદ્ર—તેને પન્ની નામે પત્ની હતી અને બાહુક (બાહુઓ) તથા ગંગાધર એમ બે પુત્રો હતા.

(૪) બાહુક—તે નાગર વ્યાપારીઓ સાથે વડનગરથી નીકળી ખંભાતમાં આવીને વસ્યો. તે જગદ્ગુરુ આં શ્રીહીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી દૈઙ જૈન બન્યો અને પરિવાર તેમજ ધનથી સંપન્ન થયો. તેને પોપટી અને હીરા નામે બે પત્નીઓ હતી અને ત્રણ પુત્રો હતા. પોપટીથી કુંવરજી અને હીરાથી ધર્મદાસ તથા વીરદાસ નામે પુત્રો હતા. બાહુકે કાવીમાં જૂના મંદિરનો છાંયોદ્ધાર કરાવતાં પૂર્વ તથા પશ્ચિમમાં ૯૦ ફૂટ અને ઉત્તરદક્ષિણમાં ૬૧ ફૂટ પરિમાણ ભૂમિમાં બાવન જિનાલયવાળો ૯૦ ઋષભદેવનો સર્વાન્જિતપ્રાસાદ કરાવ્યો. આં વિજયસેનસૂરિએ જગદ્ગુરુની આજ્ઞાથી સં ૧૬૪૯ ના માં શુ ૩ ના રોજ ખંભાતથી લાહોર તરફ પિહાર ક્યો અને શેઠ બાહુકે પોતાના ત્રણ પુત્રોને સાથે રાખી આચાર્યશ્રીના વાસદેવથી તેમના શિષ્યોના હાથે સં ૧૬૪૯ ના માહ સુદિ ૧૩ ને સોમવારે સર્વાન્જિતપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને તેમાં પહેલાં અંજન-શલાકા કરેલા પ્રાચીન ૯૦ ઋષભદેવ તથા ૯૦ મહાવીરસ્વામીનાં બિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ સર્વાન્જિતપ્રાસાદ લબ્ય હતો. વિશાળ હતો પણ તેનો દરવાજો નાનો હતો. મુસલમાની ધાડાંઓથી બચાવવાને માટે દર-

વાળે નાનો, યનાવવાની પ્રવૃત્તિ હતી. મંલવ છે કે શેઠ બાકુક સં ૧૬૫૫ લગભગમાં મરણ પામ્યો હોય, કેમકે તેમના ત્રણ પુત્રોએ સં ૧૬૫૬ ના વૈશાખ સુદિ ૭ ને બુધવારે તે જ મંદિરમાં આં વિજયસેનસૂરિના હાથે ભં ઋષભદેવની ચરણપાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લેખાંક : ૪૫૧)

(૫) ગાંધી કુંચરણ—તેને તેજલદે નામે પત્ની હતી અને કાનભ નામે પુત્ર હતો. શેઠ કુંચરણએ કાવી તીર્થમાં બીજું વિશાળ મંદિર બંધાવ્યું છે. કવિરાજ કવિણહાર દીપવિજયણએ એ મંદિરનો ઇતિહાસ આપતાં જણાવ્યું છે કે, તેજલદેના શરીરનો બાંધો ભંગ થયો હતો. મર્વાજિતપ્રાસાદમાં પ્રવેશ કરતાં તેનું મસ્તક ઢરવાળના ઉત્તરંગ સાથે અથડાયું ત્યારે તે તેની સાસુને કહેવા લાગી : ‘સાસુજી ! દેરાસર તો ભવ્ય બંધાવ્યું પણ ઢરવાળે નાનો યનાવ્યો.’ ત્યારે હીરાદેએ ‘મેલું’ માર્યું કે, ‘એવી વાત છે તો તું એવું દેરામર બંધાવજે.’ તેજલદેએ આ વાતની ગાંઠ વાળી કે હું મોટા ઢરવાળવાળું દેરાસર બંધાવીશ.

આ ઘટના માચી હો કે કલ્પિત હો પણ એ ચોક્કસ વાત છે કે, પિતા પુત્રે પોતાની ભતમહેનતની કમાણીથી કાવીમાં સાથે માથે બે દેરાસર બંધાવ્યાં. ત્યાંના ચિલાલેખથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, શેઠ કુંચરણ ગાંધીએ મં ૧૬૫૪ ના શ્રાવણ વદિ ૬ ને શનિવારે બાવન દેરીઓવાળો ‘રત્નતિલક’ નામે પ્રામાદ બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી.^૧

આં વિજયસેનસૂરિએ મં ૧૬૫૫ ના માગશર સુદિ ૫ ને શુક્રવારે અમદાવાદના રાકંદરપગમાં, શેઠ લલુઆ દ્વારા ભં શાંતિનાથની પ્રતિમાનો અંજનશલાકા મહોત્સવ કરાવ્યો, તેમાં શેઠ કુંચરણની ભં ધર્મનાથની પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરાવી અને સુનિ વિદ્યા

૧. અમદાવાદના મંધપતિ સદજપાલનો પુત્ર મં ૧૬૫૪ ચરો હતો, તે આ ગાંધી કુંચરણથી જુદો હતો.

મં ૧૬૨૮ માં ‘કલ્પદિ જ્ઞાવણી’ની સેંકડો પ્રત લખાવી હતી. (જૂઓ, પ્રક. ૫૫, મહો. ધર્મસાગરમણિ પરિચય)

વિજય તેમજ મુનિ મેઘવિજયને પંન્યાસપદવી આપી. શેઠ કુંવર-
જીએ લં ધર્મનાથની પ્રતિમાનો રત્નતિલકે પ્રાસાદમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.
આં વિજયસેનસૂરિ ખંભાત પધાર્યા ત્યારે ત્યાં શેઠ શ્રીમદ્દે-
અઠ્ઠાઈમહોત્સવ કર્યો, તેમાં આં વિજયસેનસૂરિએ સં૦ ૧૬૫૬ ના
વૈશાખ સુદિ ૪ ને મોમવારે પં૦ વિદ્યાવિજયને આચાર્ય બનાવી
શ્રીવિજયદેવસૂરિ નામ આપ્યું ને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા. તેમજ
ઠંકકુર કીકાએ અઠ્ઠાઈમહોત્સવ કરાવ્યો. તેમાં આં વિજયસેનસૂરિએ
ઠં કીકાનો લં નેમિનાથની પંચતીર્થી, મોઢ કાનળાઈનો લં પાર્શ્વ-
નાથની પંચતીર્થી અને શેઠ કુંવરજી ગાંધી વગેરે ત્રણ ભાઈઓએ
બનાવેલી લં ઋષભદેવની ચરણપાદુકાની અંજનશલાકા કરાવી હતી.
તેમજ ગાંધી કુંવરજીએ પોતાની પત્ની તેજલદે તથા પોતાના પુત્ર
કાનજીના નામથી લં ધર્મનાથનું પરિકર, લં શાંતિનાથ અને લં
સંભવનાથની પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરાવી હતી.

આ બંને જિનપ્રાસાદોમાં શિલાલેખો તથા પ્રતિમાજી ઉપરના લેખો
વિદ્યમાન છે. સૌમાં પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે આં વિજયસેનસૂરિનું નામ
છે. વિશેષતા એ છે કે, આચાર્યશ્રીના વાસક્ષેપથી તેમના શિષ્યોએ
પ્રતિષ્ઠા કરી અને તેમાં તે આચાર્યને નમસ્કાર પણ કર્યા અને
પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે તે જ આચાર્યને બતાવ્યા. પ્રતિષ્ઠાનો આવો
નિયમ હોય છે.

(૬) ગાંધી કાનજી—લં ધર્મનાથના પરિકરમાં તેનું નામ મળે
છે. એટલે કે ગુજરાતના કાવી બંદર પાસે એક માઈલ દૂર કાવી
ગામ છે, જેનું પ્રાચીન નામ કંકાવતી હતું ત્યાં આજે લં ઋષભ-
દેવ અને લં ધર્મનાથનાં બે ગગનચૂંબી વિશાળ મંદિરો બિલાં છે,
જે નાગર જૈનોની કીર્તિ ગાઈ રહ્યાં છે.

૨—નાગરવંશ—

(૧) બાહડ—તે ધર્મપ્રેમી હતો.

(૨) આનંદ—તેણે પીલ્લહિકા (પીલવાઈ) ગામમાં જિનાલય.
નો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તેને અનુપમા નામે પત્ની હતી અને ૧.

ખાંખા, ૨. રતનો, ૩. જગતસિંહ નામે પુત્રો હતા.

(૩) જગતસિંહ—તે ન્યાયી, દાની અને દેવ-શુરનો પૂજક હતો. તેણે ‘પર્યુષણકર’ પુસ્તિકા લખાવી. (૩-નાદીનાગર, પૃ. ૭૨૨)
(-જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ: ૯૯)

દીશાપાલવંશ—

જેમ વડનગરથી નાગરગર્ય અને નાગરજ્ઞાતિ નીકળ્યાં તેમ દીસાનગરથી દીશાપાલ જ્ઞાતિ નીકળી, તેનું ‘ળીશુ’ નામ દીસાપાલ પણ છે. તેનું વર્ણન આ પ્રકારે મળે છે—

“અસ્તિ વિસ્તારવાનુર્વામચ્યુનત્રીસમાય્રયઃ ।

ન દીનસત્ત્વસંપૂર્ણો દીગવાલાન્વયાર્ણયઃ ॥”

દીસાપાલ જ્ઞાતિમાં અનુક્રમે શેઠ ૧ દેઉક, ૨ વીંડકા, ૩ વીરો, થયા. વીરાને જયંત, તુલુષુ અને જાડહુષુ એમ ત્રણ ભાઈ હતા. વીરાએ જયંતના મરણ પછી તપાગર્યના આદ્ય આચાર્ય શ્રીજગદ્યંત્રસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૨૬૫ ના ચૈત્ર સુદિ ૨ ને મંગળવારે પાટણમાં રાજા ભીમદેવ (બીજા)ના રાજ્યકાળમાં ‘નાથ-ધર્મકહાઓ’ વગેરે છ અંગ અંગે લખાવ્યા તેમજ તેની ટીકાઓ પણ લખાવી. સં. ૧૨૬૭ માં જંઘરાલ ગામમાં ભા. આદીશ્વરના દેરાસરમાં આ. ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ પાસે તે અંગે વંચાવ્યા.

આ ઉલ્લેખથી સૂચન મળે છે કે, દીશાપાલો તપાગર્યીય જૈનો હતા.

(-જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્ર. ૨૬, પ્રક. ૪૪, ૪૫)

જ્ઞાતિ-શાખાવંશો

‘વિમલચરિત્ર’ તથા ‘વિમલપ્રગંધ’માં વાણિયાની ૮૪ જ્ઞાતિઓ બતાવી છે. તે સમયે તે સૌ જ્ઞાતિવાળા જૈન હતા. ત્યાર પછી શ્વેતાંબર જૈન, દ્વિગમ્બર જૈન અને માહેશ્વરી કે વૈષ્ણવ ધર્મમાં તે વહેંચાઈ ગયા. આ દરેક જ્ઞાતિઓમાં શાખા જ્ઞાતિઓ ઘણી નીકળી છે. જેમકે—

૧. જોસવાલ—તેમાં આશરે ૫૦૦ જેટલાં ગોત્રો છે. તેમાં એક ગોત્ર શ્રીમાલી નામનું પણ છે.

૨. શ્રીમાલી—શ્રીમાલી, લાડવા શ્રીમાલી, ધર્કટ,^૧ ચૂર્કર, લાણુ-
સાળી વગેરે શ્રીમાલી જ્ઞાતિના શાખાવંશો છે. આજે મોટે ભાગે
વીશા શ્રીમાલીઓ મૂર્તિપૂજક જોના છે.

૩. પોરવાડ—પોરવાડ, સોરઠિયા, કપોલ, કંડોલિયા, મારુ વગેરે
પોરવાડ જ્ઞાતિના વંશો છે. પોરવાડ જ્ઞાતિ માટે ઉલ્લેખ મળે છે કે—

“સતદુર્ગપ્રદાનેન ગુણસત્કરોપણાત્ ।”

પુટસત્કવન્તોડમી પ્રાગ્વાટ ઇતિ વિશ્રુતાઃ ॥૬૫॥

આર્ચં પ્રતિજ્ઞાનિર્વાહો દ્વિતીયં પ્રકૃતિઃ સ્થિરા ।

તૃતીયં પ્રૌઢયચ્ચનં ચતુઃપ્રજ્ઞાપ્રકર્ષવાન્ ॥૬૬॥

પશ્ચમં ચ પ્રપશ્ચજ્ઞં પૃથં પ્રવલમાનસમ્ ।

સતમં પ્રમુતાક્રાઢ્ક્ષી પ્રાગ્વાટે પુટસત્કમ્ ॥૬૭॥” (—વિમલચરિત્ર)

“તતો રાજપ્રાસાદાત્ સમીપપુરનિવાસતો વગિજઃ

પ્રાગ્વાટનામાનો વમૂઘુઃ ॥ તેપાં મેદત્રયમ્-

બાદૌ શુદ્ધપ્રાગ્વાટાઃ દ્વિતીયાઃ સુરાષ્ટ્રે ગતાઃ કેચિત્ સૌરાષ્ટ્રપ્રાગ્વાટાઃ

તદવગિષ્ટાઃ કુણ્ડલમહાસ્થાનનિવાસતોડપિ કુણ્ડલપ્રાગ્વાટા વમૂઘુઃ ॥”

સોરઠગચ્છ—સોલંકીયુગમાં શ્રીમાલી અને પોરવાડો લિખ્ત-
માલથી નીકળી પાટણ આવ્યા. તેમ સૌરાષ્ટ્રમાં પણ જઈને વસ્યા. ૮૪
જ્ઞાતિઓમાં શ્રીમાલી અને પોરવાડો એ બે મોટી જ્ઞાતિઓ છે અને
જૈનધર્મ પાળતી રહી છે.

કપોળ સોરઠિયા અને કંડોલિયા એ પોરવાડ જ્ઞાતિની શાખાઓ

૧. શ્રીમાલીવંશ (ધર્કટ)—

“શ્રીમાલાચલમૌલિમૂલમિલિતત્રૈલોક્યસુખાધિતઃ ।

વશોડસ્તિ સદૌવધિનિધિઃ શ્રીધર્કટાનાં પ્રસુ ॥”

(શ્રીમશસ્તિસત્રહ, લાં ૨, પ્રં ૧૬, પૃં ૧૨; પ્રં ૨, પૃં ૨)

એટલે કે ધર્કટવંશ તે શ્રીમાલીજ્ઞાતિનો શાખાવંશ છે. આ વંશમાં
મહામાત્ય ચાન્દ, વિમલ શાહ, કવિ ચક્રવર્ત, દુઃસાધ્યવંશનો શેક જગનસિંહ,
વગેરે યથા હતા. (જૂઓ, પ્રં ૪૧, પૃં ૬૪૩, ૬૪૯, ૬૮૯, પ્રં ૪૫)

છે. કપોળ શબ્દમાં પણ પ્રજ્ઞાપ્રકર્ષ પ્રાગ્વાટે એવો ધ્વનિ મળી આવે છે. કપોળ અને સોરઠિયા એ બંને જ્ઞાતિવાળા સૌરાષ્ટ્રના દક્ષિણ-પૂર્વ વિભાગમાં પથરાયેલા છે. તેઓ મધ્યકાળમાં મોટા વહાણવટી વેપારીઓ હતા. રાજા કુમારપાલે શત્રુજય તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો તેમાં મહુવાના જગદૂ સોરઠિયાએ બહુ નામના મેળવી હતી.

(-પ્રકં ૪૧, પૃં ૬૮૫)

પ્રાચીન કાળમાં પણ આર્ય સુહસ્તિસૂરિના હમા પદ્ધર આં નકપિગુપ્તના શિષ્યોની આર શાખાઓમાં સોરઠિયા શાખા પણ મળી આવે છે. (પ્રકં ૮, પૃં ૧૭૮) આ સોરઠગચ્છ તેનાથી જૂઠો છે. સોરઠિયા જૈનો સોરઠિયાગચ્છના જૈનાચાર્યોના આવકો હતા.

આ ગચ્છતું નામ “જૈન જૂર્નર કવિઓ” ભાં ૩, પૃં ૫૪૩ વગેરેમાં મળે છે પણ ગચ્છ વિશે વિશેષ હકીકત કંઈ જ મળતી નથી. આ બંને જ્ઞાતિઓ વૈષ્ણવાચાર્યના પ્રયત્ન અને દળાણથી ધીરે ધીરે વૈષ્ણવ બની ગઈ છે. એ બંને જ્ઞાતિઓએ ભરાવેલી જિનપ્રતિમાઓ તે તે પ્રદેશના જિનાલયોમાં આજે પણ વિદ્યમાન છે.

વળામાં એભલ રાજા હતો ત્યારે ત્યાં કંડોળિયા વાણિયાની મોટી વસતી હતી. ત્યાં એક લગ્નમાં કંડોળિયા વાણિયા અને તેના ગૌર પ્રાદ્યો વચ્ચે મોટો ઝઘડો થયો. પરિણામે રાજાએ પ્રાદ્યોને છઠ્ઠી માની મારી નાંખાવ્યા. રાણપુરના રાણા ગોહલે સંં માં આ પ્રદ્યોતના ખાનાથી રાજા એભલને મારી વળા છતી લીધું.

(જૂઓ પ્રકં ૪૪)

એટલે પોરવાડ—૧. પોરવાડ, ૨. સોરઠિયા અને ૩. કંડોળિયા-કપોળ એમ ત્રણ પ્રકારે છે. ‘અરડકમદ્વ’ એ એસલાલોનું જિહ્વ છે. તેમ ‘પ્રગટમદ્વ’ એ પોરવાડોનું જિહ્વ છે.

(-મણિભાઈ બકોરભાઈ વ્યાસકૃત શ્રીમાલી
ઓના જ્ઞાતિલેહ, પૃં ૧૦૬, ૧૦૭)

લાડવા શ્રીમાલી જ્ઞાતિ—મુસલમાની સેનાએ સંં ૧૧૭૧ માં લેન્નમાલ લાંચુ ત્યારે ત્યાંથી જે નીકળ્યા તે શ્રીમાલી તથા પોરવાડ

કહેવાયા. તેમાંના મહીનદી અને ચંદેરની વચ્ચેના લાટ પ્રદેશમાં આવી વસ્યા તે લાડવા શ્રીમાલી કહેવાયા. લાડવા શ્રીમાલી અસલમાં જૈન હતા. તેઓ લાટમાં જુદા જુદા સ્થાનના અધિકારી હતા પરંતુ ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલને રાજા થતાં પહેલાં લાડવા શ્રીમાલીની જાન તરફથી એક કડવો અનુલવ થયો. તેથી તેણે રાજા બન્યા પછી લાડવાઓને અધિકારમાં રાખ્યા નહીં. લાટના દંડનાયક વોસિરિએ પણ લાડવાઓ પ્રત્યે સખ્તાઈસર્યું ચર્તાન ચલાવ્યું. પરિણામે લાડવા શ્રીમાલી ગુજરાત રાજ્યમાં અધિકારપદે રહ્યા નહીં.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૧૮)

મહોં લાનુચંદ્ર ગણિવરના શિષ્ય ખુશકહમ મહોં સિદ્ધિચંદ્ર ગણિના એક જીવનપ્રસંગથી આપણને જાણવા મળે છે કે ખુરહાન-પુરમાં ૩૨ ચૌરોને મારવાના હતા તે સૌને તેમણે અકબરની સમ્મતિ મેળવી ત્યાં જઈને બચાવ્યા અને એ જ રીતે જયદાસ જપા લાડવા શ્રીમાળીને હાથીના પગે કચડી મારી નાખવાનો હતો, તેને પણ બચાવ્યો. જયદાસ જપાએ ઉપાધ્યાય મિદ્ધિચંદ્ર ગણિના ઉપ-દેશથી ખુરહાનપુરમાં મોટો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો.

(—સૂરીશ્વર ઔર સમ્રાટ, પ્રકં ૫૫, પૃં ૧૫૭)

બીજા ઉદ્દેશો ઉપરથી એ પણ જાણવા મળે છે કે લાડવા શ્રીમાલી તે તપાગચ્છના આં સુમતિસાધુસૂરિ, આં હેમવિમલસૂરિ, આં વિજયસેનસૂરિ, આં વિજયદેવસૂરિ, આં વિજયતિલકસૂરિ, આં વિજયાણુદસૂરિ વગેરેના શ્રાવકો હતા. લાડવા શ્રીમાલીઓએ તેઓની પાસે જિનાલયોની પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી અને તેઓના ઉપ-દેશથી જૈન ગ્રંથો લખાવ્યા છે.

(—મણિલાલ જકેરભાઈ વ્યાસકૃત શ્રીમાલી ઓનો જ્ઞાતિભેદ, પૃં ૨૨૪ થી ૨૨૧)

૧. ગૂર્જર—તે અસલમાં લિન્નમાલથી નીકળેલા શ્રીમાલી હતા. લિન્નમાલ અને પાટણની વચ્ચેનો ભૂમિલાગ તે સમયે ગુજરાત

કહેવાતો હતો. તે શ્રીમાલીએ શરૂઆતમાં ત્યાં આવી વસ્યા અને પછી અમદાવાદ, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર તથા કચ્છમાં ફેલાયા તે ‘ગૂર્જર શ્રીમાલી’ કહેવાયા.

૨. અમદાવાદના મહમ્મદ બેગડા (સં. ૧૫૧૬ થી ૧૫૭૦)નો દિવાન મુંદરજી તથા ગદરાજ વગેરે ગૂર્જર શ્રીમાલી હતા. તેઓએ સોનિત્રા, અમદાવાદ, આબૂ તીર્થમાં જિનપ્રસાદો, ગ્રંથલંકારો રચાયા હતા. (જૂઓ, પ્રકં ૫૩, પૃ. ૦...., પ્રકં ૩૭, પૃ. ૨૮૬)

ગૂર્જર શ્રીમાલી—વિક્રમની ૧૨ મી શતાબ્દીમાં બંલણવાડુ પાટણમાં ગૂર્જર શ્રીમાલી જૈનોનાં ઘણાં ઘરો હતાં. તેઓ મલધાર-ગચ્છના આં અમૃતચંદ્રસૂરિના થાવકો હતા. ત્યાંના વતની સિદ્ધ-સારસ્વત મહાકવિ સિંહે ‘પન્થુલકહા’ અપભ્રંશ ભાષામાં બનાવી હતી. (જૂઓ, પ્રકં ૩૮, પૃ. ૩૩૨)

ગૂર્જરવંશના કોશાધિપતિ દેવપ્રસાદના વંશમાં બાલપ્રસાદ, પેથડ વગેરે થયા. (જૈ.પુ.૦પ્ર.૦સં.૦, પ્રં ૫૩)

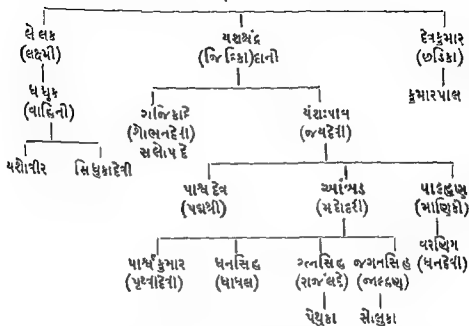
રાજગચ્છના આં મુનિરત્ને સં. ૧૨૫૨ માં પાટણમાં ‘અમમ-ચરિત્ર’ બનાવ્યું. તેની પહેલી પ્રતિ ગૂર્જરવંશના પં. સાગરચંદ્રે લખી હતી. (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ. ૪૭)

ગૂર્જરવંશના શેઠ સોમ, શોભનદેવ, મહણસિંહ વગેરે ખરતર-ગચ્છના આં જિનપ્રભસૂરિ તથા તપાગચ્છના આં સોમતિલકસૂરિ વગેરેના ઉપાસક જૈનો હતા. (જૈ.પુ.૦પ્ર.૦સં.૦, પ્રશસ્તિ ૧૭)

ભણુશાહી ગૂર્જર—ભણુશાહી તે ગૂર્જર શ્રીમાલી જ્ઞાતિની શાખા છે. શ્રીમાલી વૈરસિંહ ભણુશાહીએ ચંદ્રગચ્છના આચાર્યને ‘સમરાદિત્યચરિત’ લખાવો વહોરાવ્યું. (જૈ.પુ.૦પ્ર.૦સં.૦, પ્રશં. ૫૮)

નેણા ભણુશાહી શ્રીમાલીના વંશમાં કવિવર મંડન વગેરે થયા. ગૂર્જર શ્રીમાલી લલ્લ ભણુશાહી થયો. જૈનો માટેો વંશ વાંચ્યો છે—

લલ્લ લણુશાલી ગુર્જર શ્રીમાલ (લલ્લિકા)

લલ્લવંશના ૬૦ આંખડ તથા ૬૦ પાદહુણે આં વર્ધમાનસૂરિ.
રચિત 'નૃપલહેવચરિત' લખાવ્યું. (જૈંપુંપ્રંસં, પ્રશસ્તિ ૨૪)

સંભવ છે કે ૬૦ આંખડ, ૬૦ પાદહુણ ટીંગાણાના હશે. તે સં
૧૩૦૬ માં થયા હશે. (પ્રકં ૪૫)

મહોં સોમવિજય ગણિ અને મહોં કીર્તિવિજય ગણિએ જગદ્-
ગુરુ આં હીરવિજયસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી ત્યારે તેઓની સાથે
શાં વચ્છરાજ લણુશાલીએ પણ દીક્ષા લીધી હતી.

જગદ્ગુરુ આં હીરવિજયસૂરિ સં ૧૬૫૨ માં ઉનામાં યોમાસુ
હતા, ત્યારે જામનગરનો દિવાન અખજી લણુશાલી તેમને વાંદવા
ઉના ગયો હતો. તેણે ત્યાં આચાર્યદેવ તથા સાથેના સૌ મુનિવરોની
સોનામહોરથી પૂજા કરી હતી. (પ્રકં ૫૮, ૫૦)

ચંચલગચ્છના આં ધર્મમતિસૂરિ (સં ૧૬૦૨ થી ૧૬૨૬)ના
ઉપદેશથી નીવળદરના શાં નાનચંદ લણુશાલીએ લં ચીતલનાથની
પોખરાજ રત્નની પ્રતિમા ભરાવી હતી. (પ્રકં ૪૦, ૫૦ ૫૩૩)

કચ્છમાં ચૂર્જર જૈનો, ચૂર્જર બ્રાહ્મણ, ચૂર્જર સુતાર તથા લણ-શાલી જૈનોની વસતી મોટા પ્રમાણમાં છે.

દિલ્હીમાં લાલા ગાહમલજી લણશાલી ધર્મપ્રેમી જૈન હતા. દિલ્હીનું પાર્શ્વનાથ લગવાનનું જિનાલય તથા કુતુબની મોટી દાદા વાડીનો વહીવટ હાલ તેમના વંશજો કરે છે.

ગોઠી—મધ્યકાળમાં જિનાલયની સારસંભાર કરનાર મિત્રમંડળી બનતી હતી. આ મંડળીના સભાસદો ગોઠી કહેવાતા હતા. ગોઠીઓ જૈનસંઘમાં ઉત્તમ શ્રાવકો મનાતા હતા. આથી જ આચાર્યોએ મોટી શાન્તિના સ્તોત્રમાં ‘ગોઠિકાનાં શાન્તિર્લવતુ’ કહીને તેઓ માટે શાન્તિની કામના કરી છે.

સંભવ છે કે ઓસવાલ, શ્રીમાલી, પોરવાડ એ સૌ જ્ઞાતિમાં અને સૌ ગચ્છોમાં ગોઠી ગોત્ર બન્યાં હશે. તેઓ વહીવટદારો જ હતા.

ઇતિહાસમાં હુંડાપદની ગોઠી જ્ઞાતિનો ઉલ્લેખ મળે છે.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૩; પ્રકં ૪૨, પૃં)

આજે ભરતપુર, શિવગંજ વગેરે સ્થાને ગોઠી ગોત્રના જૈનો છે. અન્યારે જૈનો અજૈનોને ગોઠી બનાવે છે, તેથી જૈનધર્મ, જિનાલય, જૈનતીર્થોને નુકશાન થયું છે. દિગમ્બરના જિનાલયોમાં જૈન ગોઠી હોય છે તે પ્રશસ્ત વસ્તુ છે, તેથી એ સમાજને લાલ થયો છે.

પદ્મલીલાલ—સં ૧૨૦૭ માં પાલી નગર ભાંગ્યું અને ત્યાંના નાગરિકો બહાર ગાસ્યા ગયા. તે ‘પદ્મલીલાલ’ કહેવાયા. આ ભંગમાં ‘પંચાશક’ ખંડિત થયું, જેને આં જિનદત્તસુરિના શિષ્ય સ્થિરચંદ્રે વ્યવસ્થિત કર્યું.

(જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા ૫૬)

ત્યાર બાદ શાહબુદ્દીન ઘોરીએ સં ૧૨૩૪ કે સં ૧૨૫૪ માં પાલી ભાંગ્યું લાગે છે.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૫૬, ૫૭, ૬૪)

૩—નાગરવંશ—નાગરવંશની શાખા નાદીનાગર હતી, જે પાટણમાં રહેતી હતી. (જૂઓ ધ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાં ૨, પ્રશસ્તિ ૧૫૫)

ચૂજાવલા તીર્થ (સં ૧૧૯૧)—

ચાલ્યો છે—“જના ચેક” શ્રીમાલીની ગાય સેદિલી નરીકિનારે

પહાડની ગુફામાં જઈ દૂધ ઝરી આવતી હતી. ભરવાડે તે વાત શેઠને જણાવી. શેઠે પણ ત્યાં જઈ એ વાત સાચી હોવાની ખાતરી કરી. શેઠને તે જ રાતે સ્વપ્નમાં લીલા ઘોડા ઉપર બેઠેલા એક સુંદર પુરુષે આવીને કહ્યું કે, ‘ત્યાં ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા છે. હું તેના અધિષ્ઠાયક છું, એ પ્રતિમાની પૂજા-પ્રભાવના થાય તેમ કર.’ શેઠે સવારે ત્યાં જઈ પ્રતિમાજીને બહાર કાઢી અને રથમાં બેસાડી. એ જ સમયે જીરાવલાના સંઘે ત્યાં આવીને જણાવ્યું કે, ‘આ પ્રતિમાજી અમારા ગામની સીમમાંથી નીકળી છે, એટલે અમારી છે.’ આ તકરાર મટાડવા નક્કી થયું કે, રથમાં એક બળદ વરમાણુનો અને બીજો બળદ જીરાવલાનો એમ બે બળદ બેડવા. એ બળદો બે તરફ જાય તે સ્થળે પ્રતિમા લઈ જવાનો નિર્ણય થયો. બળદો તો જીરાવલા તરફ જ જવા લાગ્યા એટલે સૌએ માન્યું કે, અધિષ્ઠાયકની એવી ઈચ્છા લાગે છે.

પ્રતિમાજી જીરાવલામાં આવ્યાં અને ભં મહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં તે પ્રતિમાને પધરાવ્યાં. તે પછી શ્રીસંઘે મોટું દેરાસર બંધાવી તેમાં વડગચ્છના આં અજિતદેવસૂરિના હાથે સં ૧૧૬૧ માં તે પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે સમયથી એ જીરાવલ્લી પાર્શ્વનાથનું તીર્થ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું અને મહિમા વધવા લાગ્યો.

એક વાર બલોરના સુસલમાનોએ આ તીર્થને તોડવાનો ઇરાદો કર્યો પણ તેમાં તેઓ ફાળ્યા નહીં. આથી સાત શેખ-મોલવીઓ જૈન યતિનો વેષ ધારણ કરી મંદિરમાં આવ્યા. તેઓએ રાત્રે મંદિરમાં લોહી છાંટી તેને અપવિત્ર બનાવ્યું અને પ્રતિમાને તોડીને નવ ટુકડા કર્યા. આ કૃત્યથી તેઓ જોલાન ઘઈ નીચે પટકાઈ પડ્યા અને બહાર નીકળી શક્યા નહીં. સવારે પકડાઈ ગયા ત્યારે ત્યાંની જનતાએ તેઓને પકડીને મારી નાખ્યા.

આ ઘટનાથી સૌને દુઃખ થયું. શેઠ ઉપવાસ કર્યો અને દેવે રાત્રે સ્વપ્નમાં જણાવ્યું કે, ‘તમે જેદ ન કરો. લાવિલાવ હોય તે જ બને છે. હવે દરવાજો બંધ કરીને નવ શેર લાપસી બનાવી તેમાં.

પ્રતિમાના નવે દુડડા સાત દિવસ સુધી દાખી ગળજે.

શ્રીસથે એ સુજળ કચું પણ માતમે દિવને જ ત્યા એક છ'રી પાળતો યાત્રા સઘ આવ્યો તેના અતિ આગ્રહથી માતમે દિવને દગ્ધાએ જોડવામા આવ્યો સૌએ પ્રભુના દર્શન કર્યા. પ્રતિમાના નવ અગ ભેડાઈ ગયા હતા, માત્ર રેખાઓ ગહી હતી એટલે એ ખાડા એ ટાયમ બની રહ્યા

એ જ અન્મામા જાવોગના મૂમાને ત્યા ભયાનક ઉપદ્રવ થયો તેણે દિવાનના ડહેવાથી છરાવલા જઈને ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સામે માથુ સુડાવાં માફી માગી એટલે તેને શાંતિ થઈ ત્યાગ્યાં અહીં માથુ સુડાવવાનો જિવાજ શરૂ થયો, જે વિક્રમની મોગમી શતાબ્દી સુધી જાગી હતો મમય જતા શ્રીમતે એ પ્રતિમાને ગાદી મા ડાખી બાબુએ પધગળ્યા અને મૂગ ગાદીમા દાદા પાર્શ્વનાથ ની બીજી પ્રતિમાને ન્યાપન કરી

આ તીર્થનો વહીવટ ગ્રેઠ ધાધલના વથલેના હાથમા હતો તેની આદમી પેઢીએ થયેલા ગ્રેઠ મીહક સં ૧૫૦૩ મા આ તીર્થના વહીવટદાર હતા

ત્યાગ બાદ મથે છરાવવા પાર્શ્વનાથ અને દાદા પાર્શ્વનાથ એ બને પ્રતિમાઓને સુમવમાની હુમલાથી બચાવવા માટે ગલાનની બહાગ ડાખી તગ્દનો દિવાલના જે ગોખલાઓમા વિગજમાન કરેલી છે એ ગોખલાઓ એવી રીતે બનેલા છે કે, હુમલો આવતા જ એક પાટિયુ ઢાકીને પ્રતિમાણની મહેજે ગ્રા કરી શકાય.

હવે શ્રીસથે મૂગનાયકના-થાને ભં નેમિનાથને ન્યાપન કર્યા છે

આ દેગસરના અનેક છર્ણોદ્ધારો થયા છે મત્રી ચેથડે તેનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો પદગમી શતાબ્દીમા જૂહતતપાગચ્છના આં રત્નામિહ, આં ભદ્રેશ્વર મં ૧૪૮૩, તપ ગચ્છના આં જયચંદ્ર, આં જિનમુંદર, આં ભુવનમુંદર મં ૧૪૮૩, દૃષ્યવિગચ્છના તપા ગચ્છીયાચાર્ય પુરુષપ્રભ, આં જયમિદ, અચલગચ્છના આં જયકીર્તિ, પિપ્પલકગચ્છના આં ધમ શેખર, ધર્મધોષ (સજગર)

ના આં મલયચંદ્ર, આં વિજયચંદ્ર વગેરેના ઉપદેશથી અલગ અલગ બાવન દેરીઓના જીર્ણોદ્ધારો થયા. આં સોમસુંદરસૂરિના પરિવારના ઉપદેશથી આમાં ઘણા ઉદ્ધારો થયા.

હાલ વિક્રમની એકવીસમી શતાબ્દીમાં જુદા જુદા ગામના તપગચ્છના સંઘની મદદથી એ તીર્થનો મોટો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે.

આ તીર્થ ઘણું પ્રાણાવિક્રમનાય છે. અહીંની યાત્રા માટે અનેક આચાર્યો, યાત્રાસઘો અને યાત્રિકો શરૂઆતથી તે આજ સુધી આવતા રહ્યા છે. કોઈ પણ સ્થાને જિનપ્રતિષ્ઠા હોય ત્યારે નવા દેરા મરમાં મૂળ મંત્ર તરીકે કેસરથી પ્રથમ 'ૐ શ્રીગૌરાવગપાર્શ્વનાથાય નમઃ' એમ લખવામાં આવે છે.

આં વાદિદેવસૂરિના શિષ્યો આ પ્રદેશના વિચરતા હતા, જેઓ 'જીરાવલાગચ્છ'ના નામથી યાત્રા પામ્યા (જૂઓ પ્રક્રં ૪૧, પૃં ૫૬૯)

જીરાવલા એ પહાડીની વચમાં આવેલું ગામ છે પ્રદેશ લીલોછમ છે. શેલનીય સ્થાન છે આખૂ પહાડથી તે પશ્ચિમ દિશામાં છે. અહીંથી મહાર ૭ કોમ અને વરમાણ ૪ કોસ દૂર છે અણુદરાથી ૧૦ કોસ થાય છે. અહીં શ્રાવકોના દશ ઘર છે અને ઉપાશ્રય છે.

બાવન જિનાલયવાળું આ તીર્થ મહિર પહાડનાં તળેટીમાં વિદ્યમાન છે. મૂળ ગાંધી ઉપર લં નેનિનાથની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત છે. ન્યારે ગલાગ બહાર ડાબી તરફની દિવાલના બાયાના બે ગોખમાં લં જીરાવલા પાર્શ્વનાથની અને દાદા પાર્શ્વનાથની એકમરખી બે નાની પ્રતિમાઓ વિરાજમાન છે.

પ્રથમ જગન્નાથપુરીમાં જીરાવલા પાર્શ્વનાથ હતા. મંં ૧૧૯૧ થી જીરાવલીમાં જીરાવલા પાર્શ્વનાથ છે. આજે આ તીર્થના આધારે ધાણેરાવ, નાડલાઈ, નાડોલ, જોટાણા પાનેનું બલોલ, ઘાટકોપર (મુંબઈ) વગેરે અનેક સ્થાનોમાં જીરાવલા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાઓ

બેસાડવામા આવી છે (-ઉપદેશસપ્તતિકા, મં ૧૫૦૩, વીગ્વગા
વલી, જેનમત્યપ્રગાશ, કં ૧૬૨ થી ૧૬૮)

ખગ્નગ્ગરના (૫૧) આં જિનભદ્રના મહોં મિહાતગ્ગિ તથા
(૫૪) આં જિનહમ જગવદ્ધા પાર્શ્વનાથના મોટા ભક્ત હતા
(જૂઓ પ્રકં ૪૧)

ફલોધિ પાર્શ્વનાથ તીર્થ, મં ૧૧૬૬, મં ૧૨૦૪—

વડગરના આં વાદિદેવસૂરિએ ગાકલરી તરફ વિહાર કર્યો
ત્યારે મેહતામા ચતુર્માસ વોતાબ્યું હતું અને ફલોધિમા માનકપ
વ્યું હતું તેઓ મેહતામા હતા ત્યારે સં ૧૧૬૬ ના ફાગુ સુરિ
૧૦ ને ગુરવારે ફલોધિમા થેં પારસદામના હાથે લં પાર્શ્વનાથની
પ્રતિમા પ્રગટ થઈ ત્યારે આચાર્યશ્રીએ પોતાના શિષ્યો ૫૦ ધામ
ગણિ અને ૫૦ સુમતિગણિને વામજેપ આપીને ત્યાં મોકલ્યા હતા
શેઠે તેમના વામજેપથી તે દિવસે પ્રતિમાજીને ઉઠાવી નગરપ્રવેશ
કરાવ્યો અને સ્થાપના કરી તે પછી આ મ્થાન ફલોધિ પાર્શ્વનાથ
ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયું

શેઠ પારમ ગજગરના આં ધર્મદોષસૂરિને ભક્ત હતો તે
ધર્મપ્રેમા હતો પણ નિર્ધન હતો તેને વિગાળ જિનાલય બધાવવા
નો ઉત્કટ ભાવના હતી આથી પ્રતિમાના અધિષ્ઠાયકદેવે તેને જણાવ્યું
કે, ‘તું પ્રભુ માથે હુમેગા ચોખાનો સાથિયો કરે, જે સ્વય
મોનાનો બની જશે’

શેઠે આ રીતે મોતુ મગવાથી સૈન્ય બધાવવાનો પ્રારંભ કર્યો,
પણ એક દિવસે શેઠના પુત્રોએ પિતાને પૂછ્યું કે, ‘આપણે નિર્ધન
હીએ તો મહિં માટે આ જમ ક્યાધો આવે છે?’ શેઠે તેઓને દેવ
મહાયનો વૃત્તાન જણાવ્યો પુત્રોએ વાતની પાટી ખાતરી કરવા માટે
ગતે દેગમગમા મનાઈ ગયા, તે દિવસથી અધિષ્ઠાયક દેવે સાધિયાને
મોનાનો બનાવવાનું બધ કર્યું. પરિણામે દેનનર અષ્ટક ગુ

હવે શ્રીમદે આ દેગમગનું કાર્ય સંભાળી લીધું. શેઠ લક્ષ્મી
સૈન્ય બધાવ્યું મથે મરપ બધાવ્યો અને શેઠ સુનિચદ્રે ઉત્તાનપદ

કરાવ્યો અને મદિર પૂરુ બધાઈ ગયુ

આં વાદિદેવસૂરિએ આં જિનચ દ્રને ફલોધિ મોકળ્યા શ્રીસદે
તેમના વાસકોપથી સં ૧૨૦૪ ના માહ સુદિ ૧૩ ને શુક્રવારે ભં
પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી, ઝળગ, ધન્ય દડ ચડાવ્યા

મલવ છે કે, આ ઉત્સવમા રાજગરજના મુનિવરો પણ પધાર્યા
હશે આ ગીતે આ તીર્થ આં વાદિદેવસૂરિના વાસકોપથી સ્થાપન
થયુ તેમના પદ્મધર આં મહેદ્રસૂરિએ સ્તોત્ર રચ્યુ છે

૫૦ મોમધર્મ ગણિના જણાવવા મુજબ શેં મુનિચદ્રે આ
પ્રતિષ્ઠાનો લાભ લીધો હતો

તે પછી શેઠ દસાદે સં ૧૨૨૧ ના માહ સુદિ ૬ ના દિવસે
અહીં ચિત્તોડી મીલવ તથા ચદ્રવો અર્પણ કર્યા

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક ૪૭, પૃં ૧૬૧)

આં જિનપ્રભસૂરિ લખે છે કે, શાહબુદ્દીન આ પ્રતિમાને તોડવા
આવ્યો હતો તેણે ચૈત્યને નુકશાન કર્યું, પણ પ્રતિમાને તોડી નહી
અને જાહેર કર્યું કે, 'एअस्स देउममगस्स केगवि भगो न कायव्वो।'
સદે મદિરના તોડવા ભાગને તરત સમરાવી લીધો આ ઘટના
સં ૧૨૩૪ મા બની હતી

મહોં જિનપાલ લખે છે કે, 'સં ૧૨૩૪ કવ્વર્ધિકાયા નિધિ
ચૈયે પાર્શ્વનાથ સ્થાપિત' (—ગુર્વાવશી)

આ ઉલ્લેખ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે, તે સમયે આ તીર્થમા
ખીજુ મદિર બન્યુ હશે અથવા ખરતગગરજીય આમ્નાથનુ જૂઠું મદિર
બન્યુ હશે અને તેમા પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરી હશે ગમે તે હો, પણ શાહ
બુદ્દીને તીર્થ પ્રતિમાને તોડી નથી, એટલે તેની ફરી પ્રતિષ્ઠા થઈ નથી

ખરતગગરજની પટ્ટાવલીઓમા ફલોધિને તાલપ્રતિષ્ઠાકૃત્ તીર્થ
બતાવ્યુ છે આં વાદિદેવસૂરિની એક પંચરા 'નાગોરી તપા' એવા
નામથી પણ પ્રસિદ્ધ હતી માટે જ એ શબ્દો લખ્યા હોય એમ લાગે છે
મહોં ક્ષમાકંટ્યાણે પણ ફલવર્ધિ તીર્થની સ્થાપના આં વાદિ
દેવસૂરિના હાથે થયાનુ જણાવ્યુ છે (—પર્વકથા)

મનાય છે. વસ્તુતઃ ભારતની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ જાળવવામાં જૈન સાહિત્યે મોટો ફાળો આપ્યો છે.

આ પ્રદેશો તરફ મુસલમાનો અવારનવાર હુમલાઓ કરીને નગરો ભાંગતા ને જનતાને લૂંટી લેતા. દેશસરે અને મંદિરોની મૂર્તિઓને તોડતા અને સંઘરેલા સાહિત્યને પણ ખાળીને ભસ્મ કરી નાખતા. ભાગ્યે જ એવું કેઈ નગર હશે જે મુસલમાનોનાં ધાડાંઓથી બચેલું હોય. પરિણામે સાહિત્યનો મોટો ભાગ આવા હુમલાઓને ભોગ બન્યો છે. બચેલા સાહિત્યનું રક્ષણ કરવું એ જ માત્ર સૌની ચિંતાનો વિષય હતો.

જેસલમેર એવા સ્થળે વસ્યું કે જ્યાં ચારે તરફ કોશો સુધી માત્ર રેતીનાં ભયાનક મેદાનો જ નજરે પડે. સેનાઓ કે ધાડાંઓ ત્યાં જવાનો ભાગ્યે જ વિચાર કરે. આવા એકાંત અને સુરક્ષિત સ્થાનનો લાભ લેવાનું જૈનાચાર્યોને સૂઝી આવ્યું અને પાટણ, ખંભાત, ભરૂચ, વડનગર, વડવાણ વગેરે સ્થળોના સાહિત્યભંડારો આ સ્થળે લાવીને મોટા જ્ઞાનભંડારો સ્થપાવ્યા. આ રીતે આજ સુધીમાં સંગ્રહીત થયેલા સાહિત્યમાં મોટી મોટી તાડપત્રીઓમાં લખેલા અનેક ગ્રંથો અહીંના જ્ઞાનભંડારોમાં સુરક્ષિત રહી શક્યા છે. આગમપ્રભાકર ૫૦ મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજીએ અથાગ પરિશ્રમ અને પરીયટો સંહીને એ ગ્રંથભંડારોનું નિરીક્ષણ કર્યું, એટલું જ નહિ તેની સુરક્ષા માટે સારો પ્રયત્ન પણ કર્યો છે. વળી, એ સાહિત્ય મુક્તલ બને એ માટે તેમણે ત્યાંની મહત્વની અને અન્યત્ર અનુપલબ્ધ પ્રતિઓની ફિટમ ઉતારાવવાની વ્યવસ્થા પણ કરેલી છે.

ખુશી થવા જેવું તો એ છે કે, કેટલાક પ્રાચીન ગ્રંથો જે અલભ્ય હતા તેની પ્રતિઓ અહીંથી મળી આવી છે. જે ‘વાદમહાર્ણવ’ માં પ્રાચીન ગ્રંથોના પાઠો અશુદ્ધ મળતા હતા; જેમાં વિક્રમની નવમી શતાબ્દી પહેલાંના પૂર્વપક્ષો સંગ્રહીત છે, જે ઉપલબ્ધ બૌદ્ધ સાહિત્યના આધારે પણ શુદ્ધ થઈ શકે તેવા નહોતા તેના વિશુદ્ધ પાઠો અહીંથી મળેલી પ્રતિમાંથી મળ્યા છે. આવા અનેક ગ્રંથો વિશે

કહી શકાય. વૈદિક સાહિત્યના અથો પણ અહીંથી વિપુલ પ્રમાણમાં મળી આવ્યા છે. એટલે કે, ભારતીય સાહિત્યનો અપૂર્વ વારસો જેસલમેરના ભૂગર્ભમાં સુરક્ષિત પડેલો છે. આ રીતે આને જૈનોનું જ નહિ પણ ભારતનું સાહિત્યતીર્થ અથવા તેને સારસ્વતતીર્થ કહીએ તો ખોટું નથી.

અહીં આવતા જૈન સાધુઓને પાણીના અભાવે ભારે તકલીફ વેઠવી પડતી. તેથી આં સોમપ્રભસૂરિએ સુવિહિત સાધુઓને આ તરફ વિચરવાની મનાઈ કરી હતી પરંતુ એમ કરવાથી તો ત્યાં જૈનધર્મને નુકશાન પહોંચતું હતું તેથી આખરે અહીં આણંદ-વિમલસૂરિએ સં. ૧૫૮૨ લગભગમાં મહોપાધ્યાય પરમ તપસ્વી ૭૦ વિદ્યાસાગરને મોકલી વિહાર ખુલ્લો કર્યો. ત્યાં ફરીથી જૈન-ધર્મનો પ્રચાર કર્યો. (જૂઓ, પ્રકં ૪૭, પ્રકં ૫૫)

જેસલમેરથી ૧ કોશ દૂર અમરસાગરમાં પણ મોટાં જૈન મંદિરો છે. અમરસાગરથી ૪ કોશ દૂર લોદ્રવામાં અતુત્તર વિમાનના નમૂના જેવું વિશાળ જિનાલય છે.

સિદ્ધપુર—

રાજા સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૫૨ માં સિદ્ધપુર વસાવ્યું હતું. તેમાં મં. ૧૧૮૪ માં રુદ્રમાલ બંધાવ્યો અને જૈન સિદ્ધવિહાર બંધાવ્યો. સિદ્ધવિહારનું બીજું નામ રાજવિહાર હતું. મહામાત્ય આલિગ દેવે પણ તે જ સમયે અહીં ચૌસુખવિહાર બંધાવ્યો હતો. એવો પણ ઉલ્લેખ મળે છે કે, અહીં સં. ૧૧૫૨ માં ભં. સુવિધિનાથનું દેરાસર બંધાવવામાં આવેલું હતું.

(જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃ. ૬૩, પ્રકં ૪૧, પૃ. ૬૭૪)

શેઠ ધરણા શાહે અહીંના ચતુર્સુખવિહારના આધારે સં. ૧૪૯૬ માં રાણકપુરમાં ધરણુવિહાર-ત્રૈલોક્યદીપકપ્રાસાદ બંધાવ્યો.

(જૂઓ પ્રકં ૪૧, પ્રકં ૫૦)

મહામાત્ય આલિગદેવે ચૌસુખ વિહારમાં ભં. પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા

પધરાવી હતી. અદલાઉદ્દીન ખિલજીએ એ પ્રતિમાને તોડવાનો ઇરાદો કર્યો, પણ હોજકોએ બાદશાહની હાજરીમાં જ દીપક રાગ ગાઈને ૧૦૮ દીવા પ્રગટાવ્યા, ત્યારે એક સ્વર્પ પ્રગટ થઈને સુલતાન સામે આવી બેઠો. સુલતાન તો આ બધું જોઈ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. તેણે કહ્યું : 'આ દેવ તો બાદશાહોના બાદશાહ સુલતાન છે.' એમ સમજીને તેણે એ પ્રતિમા તોડી નહીં. તે સમયથી એ પ્રતિમા 'સુલતાન પાર્શ્વનાથ'ના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામી.

સિદ્ધપુરમાં સં. ૧૬૪૫ માં નાગર વગેરે જૈનોનાં ઘરો હતાં. એ સમય સુધી પાંચ દેરાસરો હતાં. અહીં જ મહોપાધ્યાય ભાનુચંદ્રગણિનો જન્મ થયો હતો. મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી ગણિવંશી જ દિવાળીના દિવસોમાં 'જ્ઞાનસાર'ની રચના કરી હતી.

આજે અહીં જૈનોનાં....ઘરો છે. બે દેરાસરો છે. ઉપાશ્રય પણ છે. ભં. વિજયરત્નની આજ્ઞામાં રહેતા પં. કેસરકુશલે સં. ૧૭૫૮ ના કાર્તિક સુદિ ૫ ના રોજ ચિદ્ધપુરમાં 'સૌભાગ્યપંચમી' સ્તવન (કડી : ૭૫) રચ્યું છે. પાટણના શેઠ કેચરા કીકાભાઈએ સં. ૧૮૨૧ ના માહ વદિ ૨ ના રોજ મુસ્તથી યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો, જેમાં આણંદસૂરગચ્છના ભં. વિજયોદયસૂરિ વગેરે હતા, તે સિદ્ધપુરમાં યાત્રા નિમિત્તે આવ્યા ત્યારે અહીં ચાર દેરાસરો વિદ્યમાન હતાં.

(-જૈનસત્યપ્રકાશ, કં. ૬૪ થી ૬૮)

(-દ્રયાશ્રયમહાકાવ્ય, સર્ગ : ૧૫, શ્લોક ૧૬, કુમારપાલપડિ
જોહો, જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ, જૈનતીર્થસર્વસંગ્રહ, જૈન-
સત્યપ્રકાશ, કં. ૧૦૪, પૃ. ૩૬૮)

શિહોર—

ભાવનગર અને પાલીતાણાની વચ્ચે પહાડીઓથી ઘેરાયેલું શિહોર નામે નગર છે. તેનું સંસ્કૃત નામ શ્રીપુર હોવાનું જાણવા મળે છે. રાજા સિદ્ધરાજે તેને આબાદ કરી પ્રાદ્યલોને દાનમાં આપ્યું હતું. વીસોજી ગોહિલે તે જીતી લીધું ત્યારથી તે ભાવનગર ગણ્ય-
માં ગણાય છે.

અહીંની પહાડીમાં શત્રુજય તીર્થની આરુદેવા નામે દ્રંક છે. તપાગચ્છના શ્રીપૂજ વિજયજિનેન્દ્રસૂરિ અહીં કાળધર્મ પામ્યા હતા, તેમની પણ અહીં દ્રંક છે. તેમની ચરણપાદુકા વગેરે અહીં વિદ્યમાન છે. શત્રુજય તીર્થ ઉપર પણ તેમની ‘શ્રીપૂજ દ્રંક’ બનેલી છે. (જૂઓ પ્રકં ૫૮)

તપાગચ્છાધિરાજ શ્રીમુક્તિવિજયજી ગણિવરે અહીં ચતુર્માસ કર્યું હતું. તેઓ આ પહાડી ઉપર મધ્યાહ્ને તથા બીજા-ત્રીજા પહોરે ચાર ચાર કલાક ધ્યાન કરતા હતા. અહીંનો જૈન સંઘ તેમનો ભક્ત છે. સંઘે તેમની પ્રતિમાજી પણ પધરાવી છે.

તેમના શિષ્ય મુનિવર ગુણવિજયજી અહીં જલજાત્રાના વરઘોડામાં પલોડી વાળીને સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. પૂં આં આત્મા-રામજી તથા પૂં ગુલાબવિજયજી મહારાજનું સં ૧૯૪૩ માં અહીં ઐતિહાસિક મિલન થયું હતું.

આજે અહીં શ્વેતાંબરનાં....ધર છે. બે ઢેરાસરો છે. ઉપાશ્રયો અને પાઠશાળા વિદ્યમાન છે.

વસ્તુતઃ સિદ્ધરાજે જેમ સિંહ સંવત ચલાવ્યો તેમ સિંહપુર પણ વસાવ્યું. આં મેરુતુંગમૂરિ લખે છે કે, ‘રાજા સિદ્ધરાજે કોઈ અવસરે વાલાકે પ્રદેશની પહાડી ભૂમિમાં સિંહપુર નામે ગ્રામજોનો અગ્રહાર સિંહપુર સ્થાપન કર્યું. તેની નીચે ૧૦૩ ગામ હતાં. (—પ્રબંધચિંતામણિ)

અહીં (૧) રણા (રાજકતા) અને (૨) જાની (યજ્ઞ કરનાર) એમ બે પ્રકારના ગ્રામજો વસતા હતા. તેમાં એક કન્યાના કારણે ભારે કલેશ જોડો થયો. તે બન્ને પક્ષો સામસામે લડ્યા. ગ્રામજો મરાયા તે ભૂમિ આજે પણ ‘ગોઝારી ભૂમિ’ નામે પ્રસિદ્ધ છે.

રણાએ ગારિયાધારનાં ઠાં કાંધાજી ગોહિલની મદદ માગી. ઉમરાલાના વીસાજી ગોહિલે આગ્રહ કરી શિહોરને પોતાના કબજે કર્યું. લોકો ગોઝારી ભૂમિ સમજીને ત્યાં વસ્યા નહીં, એટલે

વીસાણએ નવું શિહોર વસાવ્યું. તેનું ખાંત કરતા ચમારે તોરણ બાંધ્યું હતું.

ગોહેલ વંશનો પરિચય પહેલાં (પ્રક્રં ૨૩, પૃં ૩૮૬ માં) આવી ગયો છે. (પ્રક્રં ૪૪ માં પણ આવશે) તેના વંશજો મોહોદાસ ગોહેલ (લણી નદીના કિનારે આવેલા ખેર ગામમાં) હતા. તેના પુત્ર સેજકણ, તેના પુત્રે મારવાડ છોડી સૌરાષ્ટ્રમાં સં ૧૨૬૦ માં આવીને સેજક-પુર વસાવ્યું. તેના વંશમાં અનુક્રમે (૧) સેજકણ, (૨) રાણુણ, (૩)....(૪).... (૫) ખડાણ, (૬) કુંગરણ, (૭) વીનોણ, (૮) કાનોણ, (૯) સારંગણ, (૧૦) શિવણ, (૧૧) જેતોણ, (૧૨) રામદાસણ, (૧૩) સરતાનણ, (૧૪) વીસોણ થયા. એ વીસોણ ગોહેલે નવું શિહોર વસાવ્યું. તેના ભાઈ દેવાણને પછેગામનો ગરાસ મળ્યો. વીસાણએ ઈ સં ૧૫૭૫ થી ૧૬૦૦ સુધી શિહોરમાં રાજ્ય કર્યું.

ભાવનગરના રાજા ભાવસિંહણ ગોહેલે પિલાણ ગાયકવાડના કંથાણને ભગાડી શિહોરમાં પોતાની સત્તા જમાવી. રાજા ભાવસિંહણએ સં ૧૭૭૯ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ વડવા ગામે ભાવનગર વસાવી તેને ખંદર બનાવ્યું. તેણે ઈ સં ૧૭૨૨ સુધી રાજ્ય કર્યું. (—શ્રીયુત ગોરધનદાસ નાગરદાસ મહેતા, શિહોર વાળા રચિત ‘સૌરાષ્ટ્રવંશનું ઇતિહાસદર્શન’)

તારંગા તીર્થ—

સૂરજગતના ઉત્તર પ્રદેશમાં તારંગાહીલ એ ઉષ્ણ હવામાનવાળી સ્વચ્છ પહાડી છે. તેનાં નામ—તારંગકગિરિ, તારગિરિ, તારણ-કુર્ગ, તારણગઢ, તારંગઢ, તારંગા વગેરે મળે છે.

વૈદિક સાહિત્યમાં તારંગનાગ, બૌદ્ધસાહિત્યમાં તારાદેવી અને જૈન સાહિત્યમાં સુતારાદેવી, પન્નાવતી વગેરે નામો મળે છે. લોક-માન્યતા છે કે, એના આધારે આ પહાડનું નામ પડ્યું છે.

જૈને પન્નાવતીતિ ત્વગુમદલના તાં ચ ગૌરીતિ શૈવે

તારા વૌદ્રાગમે ત્વં પ્રકૃતિરિનિ મતા દેવિ ! સાદ્વ્યાગમે ત્વમ્ ।

આ ભાવનાને પુષ્ટ કરતાં જણાવ્યું કે, ‘રાજન્! તારંગાગઢ એ શત્રુજય તીર્થના જ પરિવારમાં છે, ત્યાં વિહાર-જિનાલય બનાવવું જોઈએ.’ ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલે તરત જ વડનગર પંથકના મંત્રીને આદેશ આપ્યો કે, ‘તારંગા પર વિજયસ્તંભ જેવો બત્રીશ માળનો જાંચો અને લબ્ધ અજિતનાથ-પ્રાસાદ બંધાવો.’ મંત્રીએ એવો પ્રાસાદ તૈયાર કર્યો પણ તે ઘણો જાંચો હોવાથી હવાના દબાણના કારણે ધસી પડ્યો. આથી ફરીવાર મોટા ચાર માળ અને તેની ઉપર કેગરનાં લાકડાંના ૨૮ માળ ગોઠવી ૨૪ (૮૪) ગજ જાંચો બાવન ફેરીવાળો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો અને ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલે સં ૧૨૨૧ માં તેમાં શુરુદેવ આં હેમચંદ્રસૂરિના કરકમલથી લં અજિતનાથની ૧૦૧ આંગળ પ્રમાણ-૧૨૫ આંગળથી જાંચી રત્નની પ્રતિમા ભરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ મંદિર આજે વિદ્યમાન છે. ભારતનાં સમગ્ર મંદિરમાં આ મંદિર તેની જાંચાઈના કારણે વિખ્યાત બન્યું છે. અનેક પુરાતત્ત્વવિદોએ આ મંદિરને પોતાની પ્રશંસાનાં પુષ્પો ચડાવ્યાં છે. (—કુમારપાલપડિખોહો, પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધચિંતામણિ, મોહરાજપરાજય નાટક, કુમારપાલપ્રબંધ, ઉપદેશ-તરંગિણી, વીરવંશાવલી, જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૪૭)

રાજા અજયપાલે કુમારપાલનાં દરેક સ્મારકોનો વિનાશ કર્યો હતો, તેમાં આ તીર્થનો નાશ કરવાનો પણ તે ઇશદો રાખતો હતો; પરંતુ બહુરૂપી શીલભાંડના યુક્તિપ્રયોગથી આ તીર્થ બચી ગયું પણ તે પછી અદ્ભાઉદ્દીન ખિલજના હુમલાએ આ તીર્થને ખૂબ નુકશાન પહોંચાડ્યું. (પ્રકં ૩૨, પૃં ૧૩૫)

ઇડરનગરના રાવ પૂંજીજીના માનીતા ઇડરના નગરશેઠ સંઘની વત્સરાજ ઓશવાલનો મોટો પુત્ર સં ૮ ગોવિંદ આં સોમચંદર-સૂરિનો અનન્ય લક્ષ્ત હતો. તેણે શુરુમહારાજના ઉપદેશથી શત્રુજય, ગિરનાર, સોપારક વગેરે તીર્થોના સંઘ કાઢ્યા અને સં ૧૪૭૬માં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી, આરાસણાથી શિલા મંગાવીને તારંગા પર ચડાવી અને લં અજિતનાથની નવી પ્રતિમા ભરાવી, મોટો સંઘ એક-

ત્રિતકરી, આં સોમચુંદરસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી, તેમણે પં
જિનમંડનને અહીં તે જ દિવસે એટલે સં ૧૪૭૬ માં વાચકપદ
આપ્યું હતું.

(પ્રકં ૫૦)

આ ઉત્સવમાં અહીં આં સોમચુંદરસૂરિના ૧૮૦૦ સાધુઓ
હાજર હતા. તે પ્રમાણે ચતુર્વિધ સંઘો મોટા પ્રમાણમાં હાજર હતા.

મૂળનાયકની એક બાબુએ સં ૧૩૦૪ ના બીજા જેઠ મુદિ
૬ ને સોમવારે અને બીજી બાબુએ સં ૧૩૦૫ ના અષાઢ મુદિ
૭ ને શુક્રવાર એમ બે સંવતના લેખવાળી લં અજિતનાથની કાઉ-
સંગિયા પ્રતિમાઓ છે, જેને શેઠ ધનચંદ્રના પુત્ર વર્ધમાન, તેના
પુત્રો—(૧) શાં લોહદેવ, (૨) ચેહડ અને (૩) આશાધર. તેમાં શાં
ચેહડના પુત્ર ભુવનચંદ્ર અને પદ્મચંદ્રે તે બરાવેલી છે અને વાઢી
ધર્મધોપગચ્છના આં જિનચંદ્ર તથા આં ભુવનચંદ્રે સં ૧૩૦૪,
સં ૧૩૦૫માં તેમની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. (પ્રકં ૩૫, પૃ ૩૫)

તે પછી વિક્રમની સત્તરમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં શ્રીસંઘે આં
વિજયસેનસૂરિના ઉપદેશથી આ મંદિરનો મોટો હથેલીદાર
કરાવ્યો હતો. (—વિજયપ્રશસ્તિ, સર્ગ : ૨૧, શ્લોક ૬૧)

મંદિરની ચારે બાબુએ વિશાળ ચોક છે. તે ચોકમાં જ બીજાં
નાનાં ત્રણ ચાર દેરાસરો છે. સાત દ્વીપસમુદ્રો, આઠમો નંદીશ્વરદ્વીપ,
નંદીશ્વરની બાવન દેરીઓ, સમવમરણ, અષ્ટાપદ, મએતશિખર વગેરે
રચનાઓ અને ૧૪૫૨ ગણધરોનાં પગલાં, સહસ્રકૂટ ચૈત્ય, નવપદ-
હતું મંડલ, લોભીના દષ્ટાંતની રચના, મધુબિહુના દષ્ટાંતની રચના,
કલ્પવૃક્ષ, ચૌદ રાજલોક અને ચૌમુખીની દેરી વગેરેનાં આરસમાં
બનેલાં નકસી કામો છે.

મૂળ મંદિરના પાછળના ચોકમાં ઘણા બૃહિભાગ તથા દેરીઓ
દિગંબર સંઘને આપી છે. તેમણે તે દેરીઓ ઉપર પોતાના બનાવટી
પ્રાચીન-અર્વાચીન શિલાલેખો ચોડી દીધા છે અને માનસ્તંભ પણ
બનાવી દીધો અને અહીંનો જ્વેતાંબર-દિગંબરોનો ઝગડો શમી ગયો છે.

(૧) મંદિરથી ઉત્તરમાં અર્ધા માઈલ દૂર સિદ્ધશિલાની ટેકરી

છે. ત્યાં કૂવો છે, કુંડ છે, શ્વેતાંબરીય ચૌમુખ પગલાંની દેરી છે. તેની બાજુમાં એક દિગંબરીય દેરી છે.

(૨) મંદિરથી પૂર્વમાં અર્ધો માઈલ દૂર ટેકરી પર પુણ્ય-પાપની દેરી છે. અહીં સં. ૧૨૪૫ નું પરિકર છે.

(૩) મંદિરથી દક્ષિણમાં તળાવ તથા ગુફા પાસે ઘડને કોટિ-શિક્ષા જવાય છે. અહીં કરોડો મુનિવરો મોક્ષે ગયા હતા. રસ્તો બિડામણો છે. ત્યાં દેરીમાં ચૌમુખ વિરાજમાન છે. ચૌમુખની નીચે ચારે તરફ ૨૦ જિનપાદુકાઓ છે. તેમાં લખે છે કે—શ્રીમાલી-સંઘની તારાચંદ્ર ક્ષેત્રચંદ્રે સં. ૧૮૨૨ માં તપાગચ્છના ભટ્ટારક વિજયધર્મસૂરિની આજ્ઞાથી ૯૦ ઋષભદેવની પાદુકા સ્થાપન કરી. વીશે પાદુકાઓમાં આવી મતલબનો લેખ છે. માત્ર લગવાનનાં નામ જુદાં જુદાં આપ્યાં છે. પાસે જ બીજી શ્વેતાંબરીય દેરી છે. દિગં-બરોએ તે જિનપ્રતિમાનો કંદોરો ઘસી નાખ્યો છે.

આ રીતે આ પ્રાચીન શ્વેતાંબર તીર્થ છે. તેનો વહીવટ અમદા-વાદની શ્વેતાંબર સંઘની સંસ્થા સુપ્રસિદ્ધ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી કરે છે.

ગોડીજી તીર્થ—

કલિકાલમર્વજ આં હેમચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૨૨૮ માં પાટણમાં મોટી અંબનશલાકા પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. ત્યારે છેલ્લા વડોદરાના જૈન કાનજીની ત્રણ પ્રતિમાઓની પણ અંબનશલાકા કરી હતી. આ ત્રણે પ્રતિમાઓ બહુ અમત્કારી બની હતી. તેમાં એક ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પણ હતી.

ઝીંજુવાડાનો શેઠ ગોડીદાસ અને સોદાજી ઝાલો દુષ્કાળ પડ-વાથી માલવા ગયા. ત્યાંથી પાછા ફરતાં એક સ્થાને રાતવાસો રહ્યા હતા. ત્યાં સિંહ નામના ડોળીએ શેઠને ઓગિતો ઘા કરી મારી નાખ્યો. ઝાલાને આની બાજુ ઘાતાં તેણે ડોળીને મારી નાખ્યો. શેઠ મરીને વ્યંતર થયો અને તેના ઘરમાં ૯૯૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા હતી તેનો અધિષ્ઠાયક બની તેની પૂજા લક્ષિત કરવા લાગ્યો. ત્યારથી

તેના નામ ઉપરથી આ પ્રતિમા ગોડી પાર્શ્વનાથના નામથી વિખ્યાત થઈ. (પ્રકૃ ૪૧, પૃ ૬૧૫, ૬૧૬)

અધિષ્ઠાયકે સોઢાણને સહાય કરી મુખી કર્યો. સોઢાણએ પણ ગોડી પાર્શ્વનાથને પોતાના ઘરમાં લાવી પધરાવ્યા. તે તેની પૂજા કરવાથી અત્યંત મુખી થયો, ઝીંઝુવાડાનો રાજા બન્યો, તેમજ ગૂજરાતનો મહામંડલેશ્વર પણ બન્યો. તેના ભાઈ માંચુ ઝાલાએ પણ આ અધિષ્ઠાયકની સહાયથી ફૂલા કુંવરીનું ભૂત કાઢ્યું હતું.

મંડલેશ્વર સોઢા ઝાલાને હર્જનશાસ્ત્ર નામે પુત્ર હતો. તે પણ રાજા ભીમદેવ સોલંકી (ખીજ)નો મંડલેશ્વર હતો. તેણે સં ૧૩૦૫ થી સં ૧૩૧૦ ના ગાળામાં શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ તીર્થના મોટા દેરાસરનો છોટોદ્ધાર કરાવ્યો. (પ્રકૃ ૪૩)

તે પછી ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પાટણમાં લાવવામાં આવી. ૧૩૫૬-૧૩૬૦ ના ગાળામાં બાઢશાહ અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીના ભાઈ અલફખાને ગૂજરાત પર ચડાઈ કરી અને કરણ વાઘેલાને ભગાડી પાટણમાં પોતાની ગાદી સ્થાપન કરી. (જૂઓ પ્રકૃ ૪૫) આ મુસલમાની હુલ્લો થયો તે સમયે જૈનોએ પ્રતિમાણને જમીનમાં ખાડો કરી તેમાં પધરાવી હતી. સં ૧૪૩૨ લગભગમાં પાટણનો સૂબો હંસનખાન (હીસાબુદ્દીન) હતો. તેને ઘોડાહારમાંથી ગોડીજીની પ્રતિમા મળી આવી. તેની ખીખી અસલમાં જૈન કન્યા હતી. ખીખી આ પ્રતિમાને હંમેશાં પૂજવા લાગી. સૂબાને એક રાતે સ્વપ્નમાં અવાજ આવ્યો કે, 'તાંદે આ પ્રતિમા નગરપારકરના સેઠ મેઘાને આપી દેવી.'

એ સમયે નગરપારકરમાં ભૂધેશ્વર ગામ હતું. તેમાં વડેરાના વંશના શેઠ આઢ્ઠાનો પુત્ર શેઠ સાજન રહેતો હતો. તેને કાજલ, ઉજલ અને શામલ એમ ત્રણ પુત્રો હતા અને મરઘા નામે પુત્રી હતી. કાજળશાહ ધનવાન હતો.

એ જ નગરપારકરના ભૂધેશ્વરમાં સં ૧૩૯૮ માં શાં ખેતો મીકડિયો રહેતો હતો. તેને બોબો, ઉદય અને મેઘો એમ ત્રણ પુત્રો હતા. કાજળ શાહે પોતાની બેન મરઘા શેઠ મેઘા સાથે પરણાવી.

આ સાળા બનેવીમાં ઘણા રનેહલાવ હતો. એકવાર મેઘા શાહ કાજળ શાહ પાસેથી પૈસાની મદદ લઈ વેપાર માટે પાટણમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં તેને સ્વપ્નમાં સૂચન મળ્યું કે, ‘અહીંના સૂળાને ત્યાં જિન-પ્રતિમા છે, તેને દામ આપીને તું લઈ લેજે.’ મેઘા શાહે ૧૨૫ દ્રમ્મ (અથવા ૫૦૦ દોઢડા) આપી તે પ્રતિમા લઈ લીધી. અંચલગચ્છના આં મેરુતુંગસૂરિ (સં ૧૪૨૬ થી સં ૧૪૭૧)ના મુખેથી મેઘા-શાહ આ પ્રતિમાનો પ્રભાવ જાણીને તેને રાધનપુર થઈ નગરપાર-કર લઈ આવ્યો. ત્યાં તેણે મહોત્સવપૂર્વક નગરપ્રવેશ કરાવ્યો અને સં ૧૪૩૨ ના કાર્તિક સુદિ ૨ ને શનિવારે (અથવા સં ૧૪૬૫ માં) એક ગાદી ઉપર ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાને સ્થાપન કરી. ચારે તરફ લોકોમાં તે અમલકારી મૂર્તિની ખબર ફેલાઈ જતાં સૌ કોઈ તેના દર્શને આવવા લાગ્યા.

શેઠ કાજલે શેઠ મેઘા શાહ પાસે પોતાની રકમ માગી પણ જ્યારે તેણે જાણ્યું કે, મેઘા શાહ મારી મૂડીમાંથી પથ્થર લાવ્યો છે ત્યારે તે મેઘા શાહ સાથે લડ્યો ને વેર બધાયું.

મેઘા શાહ પ્રતિદિન પ્રતિમાની પૂજા કરતો હતો. તેને મઈયો અને મેહર નામે બે પુત્રો પણ થયા અને એ રીતે ધાર વર્ષ વીતી ગયાં.

મેઘા શાહને એક રાત્રે એ પ્રતિમાને અજાણ્યા સ્થળે લઈ જવાનું સ્વપ્નમાં સૂચન મળ્યું. મેઘા શાહે સવારે વહેલા જાગી એક વહેણમાં તે પ્રતિમાને પધરાવી, વહેણને બે નવા વાછડા જોતરી, તે અજાણ્યા સ્થળ તરફ લઈ જવા તેણે પ્રયાણ આદર્યું. તે ડાળા થણમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં ચારે બાજુએ નિર્જન વેરાન હતું. ત્યાં તેણે સ્વપ્નની સૂચના મુજબ ગોડીપુર નગર વસાવ્યું. ત્યાં પાણીનો કૂવો નીકળ્યો અને ઘોળા આકડા નીચેથી તેને ધન મળ્યું.

શેઠ ત્યાં દેરાસરનો પાયો નાખ્યો. દેરાસરનું કામ શરૂ થયું. સિરોદીના સલાટે તે કામ લક્ષિતથી ઉપાડી લીધું. મેઘા શાહની દીર્ઘિ ચારે તરફ ફેલાવા લાગી. આથી શેઠ કાજલને તેની ઈર્ષા થવા માંડી. શેઠ કાજલે પોતાની પુત્રીના લગ્નમાં મેઘા શાહના આખા કુટુંબને

પોતાને ત્યાં બોલાવ્યું અને મેઘા શાહને એર આપીને મારી નાંખાવ્યો.

એક કાળલે દેરાસરનું કામ ગાયે ઉપાડી લીધું. દેરાસરમાં ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને મેઘા શાહના પુત્ર મોહને દેરાસર ઉપર કળશ ચડાવ્યો. હંદધન ચડાવી.

આ રીતે સં. ૧૪૪૪ માં ગોડી પાર્શ્વનાથનું તીર્થ સ્થાપન થયું.

તે પછી એક કાળલે શત્રુજય અને ગિરનાર તીર્થનો છંદો પાળેલો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો.

(કવિ નયુરામ મુંદરજીદત ‘જાણવંશવારિધિ’ જૈનસત્યપ્રકાશ,
ક્રમાંક : ૧૪૫; અંબલગરજીય ગોડી શુજરાની પટ્ટાવટી ૫૦
૧૬૪, ૨૦૬, ૨૨૬; પં. વીરવિજયજીદત ‘ગોડીજી પાર્શ્વ-
નાથચરિત્ર’)

અર્થાત્ ૩૦ મં આં હેમચદ્રચરિત્રે પ્રતિષ્ઠા કરેલી તે પ્રતિમાઓ
(૧) ગોડીપુરમા, (૨) મહેમદાવાદમા અને (૩) તારગામા છે
વર્ધમાનસ્થાપના—

સૌરાષ્ટ્રમા વઢવાણુ એ પ્રાચીન એતિહાસિક નગર છે
સં મહાવીરસ્વામીએ દીક્ષા લીધી પછી પહેલુ અતુર્ભામ મોગક
સનિવેશ અને અસ્થિગ્રામમા કર્યુ તે અસ્થિગ્રામનુ અસલ નામ
વર્ધમાનનગર હતુ ત્યા નદીકિનારે ગૂવપાણી યજ્ઞ ભગવાનને ઘણા
ઉપસર્ગો ઈર્ષા અને પત્રી થાકીને માફી માગી, ખમાવીને પ્રભુના પૂજ
ભક્તિ ઈરી ત્યાગ્થી તેનુ નામ બ્રહ્મશાંતિ પડ્યુ ત્યા જૈનતીર્થ
સ્થાપન કર્યુ હતુ તે સમયના પ્રવાકમા વિચ્છેદ પામી ગયુ

જૈનો શકગચાર્યની કનડગતથી હિન્દુત કંગી માગ્વાડ તરફ
આવ્યા ત્યા તેઓ જે જે પ્રતિમાઓ વગેરે માથે લાવ્યા હતા તે તે
પ્રતિમાઓ, સ્તૂપો વગેરેને સ્થાપન કરી નાદિયા, દિયાણા, લોટાણા,
સાડેગવ, નાણા, ઝુડચ્ચવ, કોચક, ખાગચુવાડા વગેરે સ્થળે સ્થા
પના તીર્થો બનાવ્યા (પ્ર. ૦ ૩૭, પૃ. ૦ ૩૦૨) આ તીર્થોની સ્થાપના
મોટે ભાગે નિર્વૃત્તિકુવના આચાર્યોને હાથે થઈ હતી આ જ રીતે
વિદ્યાધરગચ્છના આચાર્યોએ વિક્રમના ૬ મી મહીમા વઢવાણુ
વગેરે સ્થાનોમા સ્થાપના તીર્થો બનાયા

મરવાણગચ્છના ચૈત્યવામી આં જિનેશ્વરચૂરિએ ૨૦ ૧૧૭૩
ના કાગણુ વદિ ૪ ના રોજ વઢવાણમા શ્રીશાંતિનાથની પ્રતિમાની
પ્રતિષ્ઠા કરી હતી

ગૂજરાતનો મહામાત્ય ઉદયન ૨૦ ૧૨૦૮ મા મૌગધ્રુમા આવેલા
વઢવાણમા સમાધિપૂર્વક મળ્યુ પામ્યો તેનો અગ્નિમચ્છા વઢવાણમા
લોગાવા નદીના કિનારે થયો અને મહામાત્યના વગ્નનેએ તથા
શ્રીમદે નદીકિનારે વર્ધમાનતીર્થની ક્ષની સ્થાપના ઈરી અહીં દેગી
બનાવી, સં મહાવીરસ્વામીની ચરણપાદુકા સ્થાપન ઈરી હશે તે પત્રી
આ સ્થાનનો વાગ્વાગ જીર્ણોદ્ધાર થતો ગ્યા છે છે લો જીર્ણોદ્ધાર
વઢવાણના જૈનમદે વિક્રમની ૧૨ મી મહીમા કર્યો હતો આજે આ

સ્થળ યાત્રાનું ધામ મનાય છે નદીડિનારે નિર્જન પ્રદેશ છે શાંતિનું
એકાંત સ્થાન છે અહીં યાત્રિકો અવાગનવાર યાત્રા કરવા આવે છે
એ સમયમાં વઢવાણના પ્રદેશમાં વિદ્યાધગગરના જાવિહગગાખાના
તેમજ અદગગરની રાજગરગાખાના આચાર્યો વિચરતા હતા જાવિ
હગગરના આં દેવસૂરિએ સં ૧૨૫૪ માં વઢવાણ શહેરમાં 'પદ્મ
ચરિય'ની રચના કરી છે રાજગરગાના આં મેરુતુ ગમૂરિએ સં
૧૩૬૧ ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને ગવિવારે વઢવાણ શહેરમાં ઐતિહાસિક
અથ નામે 'પ્રબધચિંતામણિ'નો રચના કરી છે આ અથ આજે
ગૂજરાતના ઇતિહાસની મામત્રીમાં મહત્વનો ફાળો અર્પે છે

રાજગરગાના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ સં ૧૩૨૪ માં 'સમરાદિત્ય
સાથેય' ગ્રંથો છે

વઢવાણ શહેરમાં સૌ પહેલો ઉચેખ પાતવમહીનો મળે છે
અહીં મોઢવશના પાલ શાહે વિક્રમની ૧૩ મી મહીમાં પાતવસહી
ખનાવી, તેમાં વિદ્યાધગગરના આચાર્યોના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી આ
વિશાળ જેન મદિર હતું તે પછી તેની પૌત્રવધૂએ તે દેગમરમાં
નવી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી, જેનો પ્રતિમાના પગિકર
ઉપરનો લેખ આ પ્રકારે છે—

॥૬૦॥ સં ૧૩૯[—] વૈશાખ સુદિ ૩ મોઢવશે ગ્રેં પાજાન્વયે
વ્યં દદામુત વ્યં મુજ્જાલભાર્યયા વ્યં રતનદેવ્યા આમથેયોર્ધ ધ્રીનમિં
નાથનિમ્વ કારિત પ્રતિષ્ઠિત શ્રીજામોદ્ધારગચ્છે શ્રીસચ્ચાણદસૂરિસન્તાન
શ્રીદેવમૂરિપદ્મપગમગિપ્રમુગ્રાહમિદ્રસૂરિનિયૈ મુગદ્દીનનામથેયમજારમશ્રીચદ્ર
સિંહપજાલદ્વરૈ શ્રીમિધપ્રમમૂરિમિ ॥ શ્રીપાજાવસદિસાયા ॥ મદ્ર મવતુ ॥

વઢવાણ શહેરમાં ગામળા પાર્શ્વનાથના જિખગધી દેરામ
પાસેના ઉપાધ્યયમાં કાગાગના પથ્થરનું પગિકર છે તેની પર ઉપર
સુજળનો લેખ છે ૧

૧ આ સેખની નમ્મ કાસનકટકોદાગક ૫૦ શ્રીદસસાગરજી મંચિરે
અમતે મોકાની હતી.

બાલ્યોદ્ધારગચ્છ માટે (જૂઓ પ્રક્રં ૩૫, પૃં ૫૪)

એકંદરે સંં ૧૩૯ (?) માં શેઠ પાજશાહની પુત્રવધૂ રતન-
દેવીએ પાળવસહીમાં લં નેમિનાથની પ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી.

મુસલમાની યુગમાં આ દેરાસરનો નાશ થયો અને તેના એક
ભાગની મુસલમાનોએ ‘પાડા મસ્જિદ’ બનાવી. આ દેરાસર વિશાળ
ભૂમિમાં પથરાયેલું હતું. રાજમહેલ તથા આસપાસની જમીન
ખોદતાં તેનાં નિશાનો મળી આવે છે અને ઘણીખરી પ્રતિમાઓ
પણ નીકળી આવે છે.

કચ્છની લદ્રાવતી નગરીના દાનવીર શેઠ જગદ્દુ શાહે ચૌદમી
સદીમાં અહીં દેરીઓવાળો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો તેનો પણ
સંલવતઃ મુસલમાનોના હાથે નાશ થયો.

તે પછી વઢવાણ શહેરમાં શ્રીસંઘે (૧) લં ઋષભદેવ તેમજ
(૨) લં શામળા પાર્શ્વનાથનાં બે દેરાસરો બંધાવ્યાં. તે બંને મંદિરો
આજે વિદ્યમાન છે. શ્રીસંઘે છેલ્લા શ્રીઋષભદેવના દેરાસર પાસે જ
(૩) લં શાંતિનાથનું બે માળનું લગ્ન દેરાસર બંધાવ્યું છે. આ
મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સંં ૨૦૦૪ ના વૈશાખ વદિ ૬ ને શનિવારે (તાં
૨૬-૪-’૪૮)ના દિવસે તપાગચ્છના ગચ્છાધિરાજ શ્રીમૂલચંદ્ર
ગણિવરના પદ્મધર આં શ્રીવિજયકમલસૂરિશિષ્ય આં વિજયમોહન-
સૂરિશિષ્ય આં વિજયપ્રતાપસૂરિશિષ્ય સમર્થ ઉપદેશક આં શ્રી
વિજયધર્મસૂરિએ કરી છે.

પ્રકરણ ત્રેતાલીશમું

૬-

આં સોમપ્રભસૂરિ, આં મણિરત્નસૂરિ

આં વિજયસિંહસૂરિની પાઠે ૪૩. આં સોમપ્રભસૂરિ અને આં મણિરત્નસૂરિ એમ બે પદ્ધતિ થયા.

તતઃ શતાર્થિકઃ ક્રુયાતઃ શ્રીસોમપ્રભસૂરિરાટ્ ।

સૂરિર્મણિરત્નસ્થ ભારત્યાસ્તનયાવિવ ॥૨૫॥

(-આં શુભરત્નકૃત 'કિયારત્નસમુચ્ચય' ગુરુપર્વક્રમ, સં ૧૪૬૬)

સોમપ્રભો મુનિપતિર્વિદિતઃ શતાર્થી-

ત્યાસીદ ગુણી ચ મુનિરત્નગુરુર્દ્વિતીયઃ ॥

(-આં મુનિમુંદરકૃત 'શુર્વાવલી' સં ૧૪૬૬)

મહામંત્રી જિનદેવ નામે પોરવાડ જૈન હતો, તે હુમેશાં જિનપૂજા કરતો હતો. તેને સર્વદેવ નામે પુત્ર અને સોમદેવ નામે પૌત્ર હતો.

સોમદેવે આં વિજયસિંહસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. વ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્ય, ન્યાય અને જૈન આગમ શાસ્ત્રોનું તલસ્પર્શી અધ્યયન કર્યું અને શુરુદેવના કરકમલથી આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું. શુરુદેવે તેમને આં સોમપ્રભસૂરિ નામ આપી પોતાની પાઠે બેસાડ્યાં.

૧. (૪૭)મી પાઠે પણ જીજ્ઞા આં સોમપ્રભસૂરિ (મં ૧૩૨૭ થી ૧૩૭૩) થયા (પ્રક ૪૭) દતા, જેમણે મં ૧૩૩૩ માં બીલગિયામાં ચતુર્માસ કર્યું હતું ત્યારે જીજ્ઞા ગરબના કુલ મળાને ૧૧ આચાર્યો ત્યાં દતા. ચતુર્માસને છેડે મં ૧૩૩૪માં જે કાર્તિક દતા અને પોષ મહિનાનો દાવ દતો. જે મેત્ર કે ફાલગુણ દતા, એટલે આચાર્યશ્રીએ આદ્યાસના મહેા જેઈ બીલગિયા નગરનો તરનમાં જ વિનાશ થયે એ જાણી મં ૧૩૩૪ માં પહેલા કાર્તિક મહિનાની પૂનમે જ ચતુર્માસ પૂર્ણ કરી ત્યાંથી વિદાર કર્યો.

(પ્રક ૩૬, પૃ ૨૩૬; પ્રક ૪૭, પૃ ૫૦...)

આં સોમપ્રભસૂતિ ન્યાયના પાગ્ગામી, મર્મ ગ્રામ્હોના લાણુકા, શીઘ્ર ડવિ અને મમર્થ ઉપદેશ હતા તેઓ આં વિજયમિહસૂરિના ખીલ પદ્ધત હતા અને ગતાર્થી સોમપ્રભસૂતિ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા

તેમણે મં ૧૦૮૩ મા લીલલિયા તીર્થમા લં પાર્શ્વનાથની યાત્રા કરી, વડાવલી (વડાલી)મા ચોમાસુ કર્યું હતું સં ૧૦૮૪ મા સઘ માથે શત્રુજય તીર્થની યાત્રા કરી અકેવાવિયા ગામમા ચતુર્માસ ગાળ્યું અને સં ૧૦૮૪ મા એ ચતુર્માસમા જ અકેવાવિયા મા તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા

આચાર્યશ્રીએ મં ૧૨૩૮ ના માહ સુદિ ૪ ને શનિવારે માતૃકા ચતુર્વિંશતિપદ્ધતી પ્રતિષ્ઠા કરી, જે પટ આજે શજેશ્વર તીર્થમા પૂજ્ય છે

આં સોમપ્રભસૂતિ મમર્થ અથગ હતા તેમણે નીચે મુજબ અથોની ગ્થના કરેલી છે—

(૧) સુમતિનાહચરિય—(મં ૬૫૦૦) સં ૧૨૦૮ થી સં ૧૦૪૦ પાટપુમા મહામાત્ય મિદ્ધપાવની પોપાળમા રચના કરી

(૨) સિદ્ધરમકર—જેમા અર્હિમા વજેરે વીશ વિષયો ઉપર મરલ, સુબોધ અને હૃદયગમ ૧૦૦ મુલાખિત જેવા પદ્યો છે આ અથતુ ખીલુ નામ ‘સૂત્રમુક્તાવલી’ અને ‘સોમગતક’ પણ મળે છે શ્રેતાળ, દિગળર અને સ્થાનવામી સૌ જોનો, એટલું જ નહિ અજોનો પણ આ પ્રકરણને માને છે—જોને લાવથી વાચે છે આ પ્રકરણના વીશ વિષયોમાના ઈષ્ટ ઈષ્ટ વિષયોની આરાધનાના હિસાબે દિગળર જોનોના વીશપથી અને તેરાપથી ભેદો પડ્યા છે આચાર્યશ્રીએ આ પ્રકરણના ઘણા શ્લોકો પોતાના ‘કુમારપાલપડિ બોહો’મા ઉતાર્યા છે

આ ‘સિદ્ધરમકર’ ઉપર ખગ્તરગચ્છીય આં જિનહિતસૂરિના શિષ્ય આં ચાગ્ત્રિવર્ધને સં ૧૫૦૫ ના વૈશાખ સુદિ ૮ ને શુરુ વારે મં ૪૮૦૦ પ્રમાણુ ટીકા રચી છે નાગોરીતપાગચ્છના લં (નં ૫૭) હર્ષકીર્તિસૂરિએ સં ૧૬૬૦ લગલગમા તેના ઉપર એક ટીકા

રચી છે. વળી, દ્વિગંબર તેરાપંથી મતના પ્રવર્તક બનારસના પંઠ બના રંસીદાસે સં. ૧૬૯૧ માં તેનો હિંદી પદ્યાનુવાદ કર્યો છે, જ્યારે એક વિદ્વાને તેનો સુગ્રસતી પદ્યાનુવાદ કરેલો પણ મળી આવે છે.

(૩) શૃંગાર-વૈરાગ્યતરંગિણી-શ્લોક : ૪૬, આ પ્રથમા શૃંગાર નાં હપણો બતાવી વૈરાગ્યને પુષ્ટ કર્યો છે

(૪) શતાર્થકાવ્ય-આચાર્યશ્રીએ એક શ્લોક બનાવી પોતે જ તેના ૧૦૦ અર્થ કરી બતાવ્યા છે. આથી તેઓ શતાર્થી તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા,^૧ તે મૂળ કાવ્ય આ પ્રકારે છે—

૧. જૈન આચાર્યોએ પચસનાર્થી,^૨ શતાર્થી,^૩ સપ્તાર્થી,^૪ પાર્થા,^૫ ચતુર્ધા^૬ અને દ્વયર્ધા^૭ એમ અનેક પ્રકારનાં અનેકાર્થી કાવ્યો રચ્યા છે, જેમાંના કેટલાં-એક નીચે સુગ્રબનાં બહુવા મળે છે—

અનેકાર્થી સાહિત્ય—

- (૧) આ. બપ્પભટ્ટસરિનું તત્તાસોગલી અણ્ણનાર્થી^૮ ૧૦૮ અર્થવાળું શનાર્થી કાવ્ય
- (૨) નિર્જનિગ્નના આ. સુગ્રાયાપંનો ‘ઋષભન્નેમિદ્ધિમંધાનકાવ્ય’ પ્રથ સં. ૧૦૬૦.
- (૩) વડમગ્નના આ. હેમચદ્રસરિનું ‘નાભેયન્નેમિદ્ધિમંધાન’ કાવ્ય સં. ૧૧૬૦ લગભગ.
- (૪) કવિચક્રવર્તી શ્રીપામન ‘મૂમારોહરણો’ના આદિ પદવાળું શતાર્થી પદ્ય, મં. ૧૧૬૦ પછી
- (૫) આ. રત્નપ્રમદગિએ રચેલી ‘રત્નાકરાવતારિકા’નું એક શનાર્થી પદ્ય
- (૬) ૬૦ સં. આ. હેમચદ્રસરિના સિધ્ધ ૫૦ વર્ષમાનગણિના ‘કુમારવિદ્યાગ્ર-પ્રસરિતશનક’નું ૮૭મું પોષ્ટકાધિકશતાર્થી^૯ નિવરણ
- (૭) વડમગ્નના આ. સોમપ્રમદસરિનું ‘કન્યાણતાર’ શનાર્થી કાવ્ય, મં. ૧૨૩૫ થી ૧૨૪૦. (જૂઓ, માલુ પ્રકરણ)
- (૮) તપાગમ્નના આ. સોમનિવનનું ‘ધીસિદાર્થનરેન્દ્ર’ પંચવિંશતિ અર્થ-કાવ્ય (ગિન ૨૪ + ગુરુ ૧ = ૨૫) સં. ૧૪૦૦
- (૯) આ. સોમનિવનની ‘મીતીરંજન’ ચતુર્ધા^{૧૦} સ્વૈપચ્ચતિરવનિ સં. ૧૪૦૦.
- (૧૦) આ. ગિનમાજિકપસરિનું શનાર્થી કાવ્ય, સં. ૧૫૩૬.

“કન્યાણસારસવિતાનહરેક્ષમોદ્ધકાન્તારવારણસમાનત્રયાચદેવ ।

ધર્માર્થકામદમહોદયવીરધીરસોમગ્રમમ્વરમાગમસિદ્ધસૂરે ॥”

આ કાવ્યમાં ૧, ૨, ૩ અક્ષરોનો દુગ્ધછંદ; ૪, ૫, ૬ અક્ષરોનો શંખછંદ; ૭, ૮, ૯ અક્ષરોનું શુભવૃત્ત; ૧૦, ૧૧, ૧૨ અક્ષરોનો શુભછંદ; ૧૩, ૧૪ અક્ષરોનો ત્રીછંદ અને ૧ થી ૧૪ અક્ષરોનો વસંતતિલકાછંદ પણ જતાવેલો છે.

આચાર્યશ્રીએ આ શ્લોકની સ્વોપસૃષ્ટિ રચી છે, તેમાં પ્રથમ સો નામો આપીને તેમાં તે નામો સાથે સો અર્થો ઘટાવ્યા છે. તે નામો નીચે પ્રમાણે છે—

(૧૧) આં હેમવિમલસિંહસિંધ ૫૦ હર્ષકુચની નમો અરિહતાણ નાં ૧૧૦ અર્થ, સં ૧૫૮૦

(૧૨) શ્રીમાનસાગરનુ યોગશાસ્ત્ર, પ્ર ૨, શ્લો ૧૦ માનું અનાધી વિવરણ.

(૧૩) આં સોમવિમલસિંહનુ અનાધી વિવરણ.

(૧૪) આગમિકગચ્છના આં દેવરત્નસિંહનું ‘નમો લોણ સધ્વસાદ્રૂણ’ એ ૫૬ માંના ‘સન્ન’ શબ્દનુ ૩૯ અર્થનું વિવરણ, સં ૧૫૭૧.

(૧૫) આં જયસુદનનુ યોગશાસ્ત્ર, પ્ર ૨, શ્લો ૫ માનું અનાધી વિવરણ.

(૧૬) શ્રીહિંદયધર્મનું ‘ઉપદેશમાલા’ની ૫૧મી ગાથાનું અનાધી વિવરણ, સં ૧૬૦૫

(૧૭-૧૮) આં ત્રિપદાનસિંહ સિંધનું શ્રીનામિનન્દનજનેષુ સપ્તાધીકાવ્ય અને ખીજી ગ્રીવર્ધમાનજિત ૫૩ થી કાવ્ય, સં ૧૬૧૯

(૧૯) મહો ૧૦ દ્વિપાલુવિજય ગણિના સિંધ ઉપા ૧૦ લાભવિજય ગણિનું ‘યોગ-શાસ્ત્ર’ના શ્લોક : ૧ નું પંચશતાધી વિવરણ, સં ૧૬૩૯

(૨૦) મહો ૧૦ સમયસુદર ગણિનું ‘રાજાનો દદતે સૌલ્યમ’ એ એક અગ્રનું અષ્ટસક્ષાર્થી વિવરણ સં ૧૬૫૨, લાહોર.

(૨૧) મહો ૧૦ વિનયવિજય ગણિએ ‘ચત્તારિ અદ્ધ દસ દોય’ ગાથાના પીથ અર્થો કર્યા છે.

(૨૨) મહો ૧૦ મેત્રવિજયગણિનું ‘સપ્તસધાનમહાકાવ્ય’ અથ સં ૧૭૬૦. તેમણે ‘પંચનીધીસ્તુતિ’ ઉપર સ્વોપસૃષ્ટ પંચાર્થીવૃત્તિ પણ રચી છે.

(૨૩) ગુરુદેવ શ્રીચારિત્રવિજયગણનું ‘ફહે સિદ્ધાર્થ’ અગ્રરથીસ્તુતિ (૫૬૦ ૭૬)

(૨૪) દ્વાપરમ કાવ્યો (વગેરે માટે જુઓ પ્રક ૪૧, પૃ ૬૩૦).

(૧ થી ૨૪) તીર્થંકરો, (૨૫) પુંડરીક, (૨૬) સૂરિ, (૨૭) ઉપાધ્યાય, (૨૮) મિત્ર, (૨૯) મુનિ, (૩૦) ગૌતમસ્વામી, (૩૧) સુધર્મસ્વામી, (૩૨ થી ૩૬) પાંચ મહાવ્રત, (૩૭) આગમ, (૩૮) દ્યુતદેવી, (૩૯ થી ૪૨) ચાર પુરુષાર્થ, (૪૩) વિધિ, (૪૪) નારદ, (૪૫) વેદ, (૪૬) વિષ્ણુ, (૪૭) બલદેવ, (૪૮) લક્ષ્મી, (૪૯) પ્રદ્યુમ્ન, (૫૦) ચક્ર, (૫૧) શંખ, (૫૨) શિવ, (૫૩) પાર્વતી, (૫૪) સ્કંદ, (૫૫) હેરંખ, (૫૬) કૈલાસ, (૫૭ થી ૬૫) નવમહો, (૬૬ થી ૭૨) આઠ દિક્પાલ, (૭૩) જયંત, (૭૪) ધન, (૭૫) મદિરા, (૭૬) સોનું, (૭૭) સમુદ્ર, (૭૮) સિંહ, (૭૯) ઘોડો, (૮૦) હાથી, (૮૧) કમળ, (૮૨) મર્પ, (૮૩) શુક્ર, (૮૪) અરણ્ય, (૮૫) માનસરોવર, (૮૬) ધનુષ્ય, (૮૭) અશ્વઘૈ, (૮૮) હનુમાન, (૮૯) પત્ની, (૯૦) આં સિદ્ધમેન દિવાકર, (૯૧) આં હરિમદ્રસૂરિ, (૯૨) આં વાદિદેવસૂરિ, (૯૩) આં હેમચંદ્રસૂરિ, (૯૪) રાજા સિદ્ધરાજ, (૯૫) રાજા કુમારપાલ, (૯૬) રાજા અજયપાલ, (૯૭) રાજા મૂળરાજ, સં ૧૨૩૪, (૯૮) કવિ ધનપાલ, કવિ સિદ્ધપાલ, (૯૯) આં અજિતદેવસૂરિ, (૧૦૦) આં વિજયસિંહસૂરિ, (૧૦૧) શતાર્થી સોમપ્રભસૂરિ.

આં સોમપ્રભસૂરિએ ‘કન્યાગસારં’ એ કાવ્યના શતાર્થી વિવરણમાં ઉપયુક્ત સો અર્થો ઘટાવ્યા છે.

(૫) કુમારપાલપડિબોહો (ખસ્તાવ: ૫, ગ્રં ૮૮૧૧) - આચાર્યશ્રી ‘કુમારપાલપડિબોહો’ની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે કે, સં ૧૨૪૧ માં પાટણમાં જૂજદેવેશ્વર કુમારપાલના પ્રીતિપાત્ર કવિચક્રવર્તી સિદ્ધપાલની વસતિમાં આ ગ્રંથ બનાવ્યો. આ ગ્રંથ કં સં આં હેમચંદ્રસૂરિના શિષ્યો આં મહેંદ્રસૂરિ, પં વર્ધમાન ગણિ અને પં શુભચંદ્ર ગણિએ સાથેત સાંભળ્યો હતો. શેઠ નેમિનાગ મોદના મુખ્ય પુત્ર શેઠ શ્રાવક ચાલયકુમાર, તેની પત્ની પદ્મા, પુત્રો હરિચંદ વગેરે પુત્રીઓ અને દેવી વગેરેએ ચાલંત આનંદ પામી આ ગ્રંથની પ્રતો લખાવી હતી.

૪૩. આં મણિરત્નસૂરિ—

આં વિજયસિંહસૂરિએ પોતાની પાટે ૧ આં હેમચંદ્ર, ૨ આં સોમપ્રભ, ૩ આં મણિરત્ન—એમ ત્રણ આચાર્યોને સ્થાપન કર્યા હતા. આં મણિરત્ન સૌથી નાના હતા. તેઓ અત્યંત વિનયી અને સંઘમાં સૌને પ્રિય હતા. તેમના જીવનની ખાસ નોંધ મળતી નથી. સંલવતઃ તેઓ સંં ૧૨૭૪ માં સ્વર્ગે ગયા. આં જગચંદ્રસૂરિ તેમના શિષ્ય હતા અને તેમની પાટે આચાર્ય થયા. આં જગચંદ્રસૂરિથી સંં ૧૨૮૫ માં આઘાટપુરમાં તપાગચ્છ નીકળ્યો અને તેમના બે શિષ્યોથી સંં ૧૩૧૯ માં ખંભાતમાં ૧ તપા વૃદ્ધ પોપાળ અને ૨ તપા લઘુપોપાળ એમ બે શાખાઓ નીકળી. (જૂઓ, પ્રકં ૪૪, ૪૫ વગેરે)

આ સમયમાં ઘણા ધર્મપ્રભાવકો થયા. તે આ પ્રમાણે—
યુગં આં વિનયમિત્ર—તેમનો યુગપ્રધાનકાળ સંં ૧૧૮૮ થી સંં ૧૨૭૪ હતો. સંલવ છે કે, આં મણિરત્નસૂરિ.યુગપ્રધાન હોય. આં વિજયસેન, આં ઉદયપ્રભ, આં મદ્દિલપેણુ—આ ત્રણે નાગેંદ્રગચ્છના આચાર્યો હતા. મંત્રી વસ્તુપાલ તેમપાલના વંશના ધર્મશુરુ હતા. સંં ૧૨૮૭. (—પ્રકં ૩૫, પૃં ૬, ૭)

આં મદ્દલવાદી—તેઓ નાગેંદ્રગચ્છના ખંભાતના ચૈત્યવાસી આચાર્ય હતા. તેમના ઉપદેશથી સંં ૧૨૮૨ લગભગમાં મંત્રી વસ્તુપાલે પોતાની ચાંદીની પાલખી ભેટ આપી હતી. એ ચાંદીમાંથી ભરુચના શકુનિકાવિહારમાં સ્નાત્ર પ્રતિમા બનાવી હતી.

(વિશેષ માટે જૂઓ, પ્રકં ૨૩, પૃં ૩૮૦)

આં વર્ધમાન—તેઓ નાગેંદ્રગચ્છના આચાર્ય હતા. સંં ૧૨૯૯. (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૫,)

આં જિનદત્ત, આં અમરચંદ્ર—તેઓ વાયડગચ્છના આચાર્ય હતા. સંં ૧૦૦૬ માં આં જીવદેવસૂરિ થયા. તેમની પાટે વાયડગચ્છમાં દર ત્રીજા આચાર્યનું નામ જિનદત્ત રાખવામાં આવતું હતું. (પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૪૬) આં જિનદત્તે સંં ૧૨૬૫ માં ભલોર-

ના મહામાત્ય દેવપાલના પુત્ર ધનપાલ માટે ‘વિવેકવિલાસ’ ગ્રંથ રચ્યો. સંસ્કૃતમાં ‘અગ્નિતથાંતિસ્તવન’ (શ્લોક ૧૫) રચ્યું અને ઘણા નવા વંશોને જૈન બનાવી, વાયડગચ્છમાં દાખલ કર્યા. તેઓ સં ૧૨૮૭ માં મંત્રી વસ્તુપાલે કાઢેલા ચતુર્જય તીર્થના યાત્રાસંઘમાં સાથે હતા. એ સમયે તેમણે જ મંત્રીને ઉપદેશ આપ્યો હતો કે, ‘સંઘમાં રહેલ પાસત્યા વગેરેને પણ આહાર વગેરેનું દાન આપવું તે વ્યવહારશુદ્ધિ છે.’ પાસત્યાઓ છે તો જ નિર્મલ્યો નિર્મલ્ય તરીકે ઓળખાય છે વગેરે.

(સંકૃતસંકીર્તન, અળંકાર પ્રકં ૩૪, ૫૦ ૫૪૬ થી ૫૫૬)
વાયડગચ્છના શ્રાવક વાહુડે એક પથ્થરનું ત્રિગુડું બનાવ્યું હતું, જે આજે લોચણી તીર્થ પાસે સૂરજ ગામના ભંડારીશાહના હેરાસરમાં વિદ્યમાન છે. તેની ઉપર સુંદર અક્ષરોમાં સં ૧૨૬૭ નો લેખ છે.
(જૂઓ પ્રકં ૪૧, ૫૦ ૬૮૦)

આં અમરચંદ્ર—તેમની પાટે આં અમરચંદ્રસૂરિ થયા હતા. આં જિનહત્તાના ભક્ત અને કવિરાજ અરિસિંહના તેઓ પ્રીતિપાત્ર વિદ્યાર્થી હતા. કવિરાજે તેમને સિદ્ધસારસ્વત મંત્ર આપ્યો. તેની તેમણે વાયડગચ્છના કોઠારી પદ્મ શ્રેષ્ઠીના ઘરમાં ૨૧ આયબિલ કરીને વિધિપૂર્વક સાધના કરી હતી. તેથી સરસ્વતીએ પ્રસન્ન થઈ તેને પોતાના કમંડલુનું પાણી પાચું અને સિદ્ધ કવિ તથા રાજપૂજિત ધવાનો આશીર્વાદ આપ્યો.

આં અમરચંદ્રે ‘બાલભારત’ (સર્ગ : ૧૧, શ્લોક ૬)માં પ્રભાતના વર્ણનનો એક શ્લોક રચ્યો છે કે—‘વલોણું કરતી સ્ત્રીની

૧. કચ્છી ભાષામાં આ આશયની કહેવન મળે છે કે—

પટયો પટયો કુરતાયો, પટયો કે પણ છ' ?

માં પટયો ન વેત, બીયા સારા ચોવાજે કીય ?

તમે આને મારો રોયો, મારો પિટચો કહો છો એમ પિટચો પિટચો કહો છો તે પિટયાનું પણ કયાણુ હો, કેમકે ચૂપા-પિટયા ન હોય તો બીજાઓ-સારા કંઈ રીતે કહેવાય ?

વેણીરૂપ તરવારને કામદેવ નિર્દય રીતે ફેરવે છે.^૧ આથી વિદ્વાનોએ તેમને ‘વેણીકૃપાણ અમર’ એવું બિરુદ આપ્યું.^૨ તેમની કવિત્વ-શક્તિનો પ્રભાવ ઠંઠ મહારાષ્ટ્ર સુધી ફેલાયો હતો. ધોળકાના રાજા વીસલદેવે (સં. ૧૩૦૦ થી ૧૩૧૮) મંત્રી ઠં વૈજલને મોકલી આજ્ઞા કરીને પોતાની રાજસભામાં પધરાવ્યા હતા.

અહીં કવિ સોમેશ્વર, વંથલીનો કવિ સોમાદિત્ય, કૃષ્ણનગરનો કવિ કમલાદિત્ય, વીસલનગરનો કવિ નાનાક વગેરેએ આં અમર-ચંદ્રને ૧૦૮ સમસ્યાઓ પૂછી તે બધી સમસ્યાઓની પૂર્તિ તેમણે શીઘ્રતાથી કરીને સૌને આશ્ચર્યચકિત કર્યા હતા.

તેમણે બાલભારત, કવિકલ્પલતા, તે (કવિકલ્પલતા)ની સ્વોપજ વૃત્તિ નામે કવિશિક્ષાવૃત્તિ, કાવ્યકલ્પલતાપરિચય, અલંકારપ્રબોધ, સ્યાદિસમુચ્ચય, ઉદ્દેશ : ૪, શ્લોક : ૫૪, છંદોરત્નાવલી-મંજરી વૃત્તિ, કલાકલાપ, સૂક્તાવલી, પદ્માનંદકાવ્ય (ચાવીશ તીર્થ-કરોનાં દ્વંકાં ચરિત્રો-ની રચના, જે કોઠારી પદ્મની વિનિતિથી રચ્યું છે) વગેરે અંથો રચ્યા છે.

મહોં યજ્ઞોવિજય ગણિએ આ ‘કાવ્યકલ્પલતા’ની વૃત્તિ અં. : ૩૨૫૦ રચી હોવાની માન્યતા છે પણ મંલવતઃ એ વૃત્તિ કં. સં. આં હેમચંદ્રસૂરિએ રચેલા કાવ્યાનુશાસનની રચેલી સ્વોપજ વૃત્તિ ‘અલંકારચૂડામણિવૃત્તિ’ ઉપરની વૃત્તિ હશે.

આં અમરચંદ્રે કવિરાજ અરિસિંહને પોતાના કલાગુરુ તરીકે રાજા વિસલદેવની સામે રજૂ કર્યા હતા. રાજાએ પણ કવિરાજ અરિસિંહની અદ્ભુત કવિતા સાંભળી તેને મોટો આસ બાંધી આપ્યો હતો. (જૂઓ પ્રકં ૪૫)

આં અમરચંદ્રે છેલ્લો અંથ કોઠારી પદ્મના કહેવાથી ‘પદ્માનંદ’

૧. દધિમયનવિલોલલ્લોલદ્રુવેણિદમ્માદયમદયમનજ્ઞે ! વિશ્વવિધેકજ્ઞેના ।
મયમવિમવવોપ્ત્યક્રાણઃ કૃપાણમમિન દિવસાદૌ વ્યક્તશક્તિર્વ્યનક્તિ ॥
(—પાલકાર-પ્રજ્ઞાનવર્ણન)

૨. તેમને દીપિકાકાલિદાસ, ઘણામાઘ વગેરે બિરુદોની જેમ મહા પ્રતપરો વેણીકૃપાણોઽમરઃ એવું બિરુદ આપવામાં આવ્યું હતું.

‘બુદ્ધ્યમહાકાવ્ય’ નામે રચ્યો છે, તેમા સર્ગ ૧૪ માના શ્લોક ૭૫ થી ૮૨ મા ત્રિવર્ગ (‘ક’ થી ‘ણ’ અક્ષરો) રહિત અને શ્લોક ૧૦૫ થી ૧૦૯ મા પચવર્ગ (‘ક’ થી ‘મ’ અક્ષરો) પરિહારવાળી રચના કરી છે. આચાર્યશ્રીએ ‘અસ્મિન્નસારે સસારે’ એ શ્લોકના ઉત્તરાર્ધથી મહામાત્ય વસ્તુપાલને ભક્ત બનાવ્યો હતો.

આ આચાર્યની મૂર્તિ પાટણમા ટાગડિયાવાડાના મંદિરમા વિરાજમાન છે, જેની પ્રતિષ્ઠા સં ૧૩૪૯ ના વૈત્ર વદિ ૬ ને શનિવારે ૫૦ મહોદ્રશિષ્ય મદનચંદ્રે કરી હતી.

(—જૈનલેખસંગ્રહ, ભા. ૨, દેખાક ૫૨૩)

આં સિદ્ધમૂરિ, આં કલ્કસૂરિ, આં દેવશુપ્તમૂરિ—તેઓ ઉપકેશગચ્છના આચાર્યો હતા.

આં સિદ્ધસૂરિએ સં ૧૨૫૫ મા સિદ્ધચક્રના ચાલીના પ્રાચીન પટ્ટને ઉદ્ધાર કર્યો. સં ૧૦૭૪ મા આં જિનભદ્રગણ્ડી ધ્રમાશ્રમભુક્ત ‘ક્ષેત્રમમાસ’ની વૃત્તિ રચી છે. તેમના ગુરુબધુ ૫૦ વીરદેવે ચોશિયા તીર્થને ગાહપુર્ણિમા દોરીના હુમલાથી બચાવ્યું હતું.

આં કલ્કસૂરિએ સં ૧૦૭૪ મા પાવનપુરમા પંચવિધા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી (જૂઓ પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૪૬) માનવરક્ષા—

આં દેવશુપ્તે પોતાના ગિબ્યોને મહાવિદ્વાન બનાવી પ્રલાયક બનાવ્યા હતા. તેમના ગિબ્ય ૫૦ હરિચંદ્રે ઠંઠના રાવને ઉપદેશ આપી કચ્છમા “કન્યાને દૂધપીતી” કંવાની હિંમત પ્રધાને સર્વથા બંધ કરાવી હતી. (—વિશેષ માટે જૂઓ પ્રકં ૬, પૃં ૩૦, ૩૧) ઉપાં પદ્મપ્રભ (સં ૧૨૭૭)—

તેઓ જુર્જરેશ્વર મિદ્ધગજ જયમિહના પિતરાઈ ભાઈના હતા. તેમણે ઉપકેશગચ્છના ઉપાં જ જૂનાગની ૫૦ પગમા દીક્ષા લીધી હતી. જુર્જરેશ્વર કુમારપાવના ગજકાગમા ત્રિધમા મામરોડી ગામમા ઉપદેશ આપીને જૈન દેગચ્છ બંધાયું હતું. તેમણે ત્રિપુગ (મગ્ધવતી) દેવીને પ્રસન્ન કરી વરનનિદિ મેળવી હતી. ગત બીમદેવ બીજો

(સં ૧૨૩૫ થી ૧૨૬૮) તથા તેની પટરાણી લીલાવતી ઉપાધ્યાયજીને શુરુ તરીકે માનતાં હતાં. તેમણે સં ૧૨૩૬ માં અજમેરના રાજા વીસલદેવની સલામાં આં જિનપતિસૂરિ (સં ૧૨૨૩ થી ૧૨૭૭)ને ‘શુરુકાવ્યાબટક’ અંગે વાદમાં જીતી લઈ જય મેળવ્યો હતો.

(પ્રકં ૧, પૃં ૨૮, પ્રકં ૪૦, પૃં ૪૫૮)

આં જિનપતિસૂરિ—તેઓ ખરતરગચ્છના આચાર્ય હતા. સં ૧૨૨૩ થી ૧૨૭૮. (પ્રકં ૪૦, પૃં ૪૫૬ ૪૫૮)

આં મહેન્દ્રસિંહસૂરિ—તેઓ અંચલગચ્છના આચાર્ય હતા. સં ૧૨૬૩ થી ૧૩૦૬. (પ્રકં ૪૦, પૃં ૫૨૧)

આં વિનયચંદ્રસૂરિ—

(૧) વડગચ્છના આં સર્વદેવની પાટે આં યશોદેવ, આં રવિપ્રભ વગેરે થયા. તેમની પાટે આં રત્નસિંહ થયા, જેમને સૈદ્ધાંતિક આં મુનિચંદ્રસૂરિએ આચાર્યપદ આપ્યું હતું. તેમની પાટે આં વિનયચંદ્રસૂરિ થયા. તેઓ મહાવિદ્વાન હતા. તેમણે સંભવતઃ ચોવીશ તીર્થ-કરોનાં ચરિત્રો અને વીશ પ્રબંધો રચ્યા છે.

(૨) આં વિનયચંદ્રે જિનચરિત્રો પૈકીના ‘શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત્ર’ની રચના સં ૧૨૮૫, ‘શ્રીમદ્લિનાથચરિત્ર’ની રચના સં ૧૨૮૬ ને તે પછી ‘શ્રીમુનિસુવ્રતચરિત્ર’, સર્ગ : ૮ રચેલાં મળે છે. સં ૧૨૮૬ લગભગમાં આં બખ્ખલદ્રિસૂરિની ‘કવિશિક્ષા’ના આધારે નવો ‘કવિશિક્ષા’ ગ્રંથ રચ્યો છે, તેમાં ભારતના ૮૪ દેશોની માહિતી આપી છે. તેમણે કચ્છલીગચ્છના આં ઉદયસિંહે સં ૧૨૮૬ માં રચેલી ‘ધર્મવિધિવૃત્તિ’નું સંશોધન કર્યું હતું.

(પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૨૭, મોં ૬૦ દેસાઈનો જૈનસાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પાનાં ૫૬૪, ટિં પાનાં ૪૦૫)

(૩) આં વિનયચંદ્રે સં ૧૩૨૫ માં ‘કલ્પદુર્ગપદનિરુક્ત’, સં ૧૩૪૫ માં ‘દ્વીપાલિકાકલ્પ’ તેમજ ‘નેમિનાથચતુષ્પદિકા’ (કડી : ૪૦), ‘આનંદસંધિ, ઉપદેશમાલા, કથાનકછાપય’ વગેરે રચ્યાં છે.

(જૂઓ પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૦૮)

આં ભુવનચંદ્ર—તેઓ આં ધનેશ્વરસૂરિની પરંપરાના ચિત્ર-
વાલગચ્છના આચાર્ય હતા. તેમના શિષ્ય પં ૦ દેવભદ્ર ગણીએ આં
જગચંદ્રસૂરિની નિશામાં સં ૦ ૧૨૮૫ માં કિયોદ્ધાર કર્યો હતો. તે આં
જગચંદ્રસૂરિએ તેમને ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું હતું. (જૂઓ પ્રકં ૪૪)

આં ગુણભદ્રસૂરિ—નિર્વૃત્તિકુલના ભટ્ટ્યોદ્ધારગચ્છમાં આં
ગુણભદ્રસૂરિ થયા હતા. માંડલના ભટ્ટ્યોદ્ધારગચ્છના પાદહણ મોઢે તેમના
ઉપદેશથી સં ૦ ૧૨૨૬ના બીજા શ્રાવણ સુદિ ૩ ને સોમવારે ગુર્જરેશ્વર
કુમારપાલના મંત્રી વાધૂયનના સમયે પાલાઉદ્ર ગામમાં 'નંદીસૂત્ર'ની
દુર્ગવ્યાખ્યા લખી. (—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિ, નં ૦ ૬૦)

આ પ્રશસ્તિમાં ભટ્ટ્યોદ્ધારગચ્છને નિર્વૃત્તિકુલનો શાખાગચ્છ
ખતાવ્યો છે, જ્યારે આં દેવસૂરિ ભટ્ટ્યોદ્ધારગચ્છ તથા કાશહદગચ્છને
વિદ્યાધરકુલના પેટાગચ્છ હોવાનું લખે છે. (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૫૩)

આં વીર, આં જયસિંહ—તેઓ ચંદ્રગચ્છના અને ભરુચના
મંદિરના ચૈત્યવાસી આચાર્ય હતા. આં જયસિંહે સં ૦ ૧૨૮૫
લગભગમાં 'હસ્તીરમદમર્દનનાટક'ની રચના કરેલી છે. તેમાં મંત્રી
વસ્તુપાલે બાદશાહ અદત્તમશ ઉપર વિજય મેળવ્યો તેનું વર્ણન
કર્યું છે. આ નાટક ખંભાતમાં લીમ્બેશ્વર મહાદેવના ચાત્રોત્સવપ્રસંગે
લખવાયું હતું.

ચંદ્રગચ્છના આં જયસિંહે સં ૦ ૧૨૮૦ માં ખંભાતની વીરવસ-
હિકામાં સરસ્વતી દેવીની પ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી.

આં જયસિંહ—તેઓ કૃષ્ણપિંગગચ્છના આચાર્ય હતા. તેમણે
સં ૦ ૧૩૦૧ માં મારવાડમાં મંત્રથી જળ ઉપજાવીને સંઘને જિવાડ્યો
હતો. (—આં જયસિંહસૂરિકૃત 'કુમારપાલચરિત-પ્રશસ્તિ')

૧. કૃષ્ણપિંગગચ્છના આં જયસિંહસૂરિ (સં ૦ ૧૩૦૧)ની પાટે આં
મહેન્દ્રસૂરિ થયા. તેઓ નિર્વૃત્ત હતા.

બાદશાહ મહમ્મદ તેમને જહુ માનતો હતો. તેમના શિષ્ય આં જય-
સિંહસૂરિએ સારંગ પદ્ધતિને વાદમાં લગવ્યો સં ૦ ૧૪૨૨માં કુમારપાલચરિત મં :
૧૩૦૭ખનાચું. સાસર્વજનના ન્યાયસારની 'વાયનાટપય' ટીકા, વાકરણખનાચું

આં વિજયસિંહ—તેઓ ભાવાચાર્યગચ્છના ચૈત્યવાસી આચાર્ય હતા. સં ૧૨૩૭.

આં વિજયસિંહ—તેઓ ખપુટાચાર્યગચ્છ (હુંળડગચ્છ)ના ચૈત્યવાસી આચાર્ય હતા. સં ૧૨૪૬.

આં માણિકચંદ્ર—તેઓ રાજગચ્છના વિદ્વાન આચાર્ય હતા. તેઓ ટેકીલા હતા. સં ૧૨૪૬-૧૨૭૬. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૭)

*

માણિકચ નામના સૂરિવરો—

આ નામના અનેક આચાર્યો થયા હતા—

(૧) રાજગચ્છના આં સાગરચંદ્રસૂરિના ગુરુબ્રાતા તેમજ પદ્મધર જેમણે સં ૧૨૬૬ માં 'કાવ્યપ્રકાશ-સંકેતટીકા' વગેરે રચ્યાં છે. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૭)

(૨) કચ્છલીગચ્છના આં શ્રીપ્રભના પદ્મધર નામે માણિકચપ્રભ-સૂરિ થયા. (પ્રકં ૪૦, પૃં ૫૫૦)

(૩) જેમણે સં ૧૩૨૮ માં 'શકુનસારોદ્ધાર' નામે ગ્રંથ રચ્યો છે તે આં માણિકચસૂરિ.

(૪) વડગચ્છના આં વાલ્મિકેવસૂરિની પરંપરામાં ઘણા આચાર્ય માણિકચસૂરિ થયા, જેમનાં ખીલાં નામ આં માનદેવ તથા આં માણભદ્ર પણ મળે છે.

(જૂઓ પ્રકં ૪૧, પૃં ૫૭૬, ૫૮૦, ૫૮૫, ૫૮૭, ૫૮૮, ૫૮૯)

(૫) અંચલગચ્છની ૫૧ મી પાટે થયેલા આં મેરુતુંગસૂરિના શિષ્ય આં માણિકચસુંદરસૂરિ નામે થયા, જેમણે 'શુણ્વર્માચરિત્ર, શ્રીધર-ચરિત્ર', સ્વોપન ટીકા સાથે, 'ધર્મદત્તકથા, અજ્ઞપુત્રચરિત્ર, શુકરાજકથા,

કૃષ્ણવિમ્બગચ્છના આં જયસિંહસૂરિએ સં ૧૪૫૩ માં માંડવગદના સુવ્રતાન મહમુદ ખિલજીના મદામાત્ય અને રણુયભોરના દંડનાયક (સાસક) ધનગજ પોરવાણી વિનનિયો 'ધનરાજ પ્રબોધમાલા' રચી હતી.

(જૂઓ પ્રકં ૪૫; કૃષ્ણવિમ્બ માટે જૂઓ પ્રકં ૩૨, પૃં ૫૧૮ થી ૫૨૧)

ચતુઃપર્વકથા, પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર, અપરનામ વાગુવિલાસ' સં ૧૪૭૮ દીપિકાઓ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે. (પ્રક્રં ૪૦, પૃં ૫૩૦)

(૬) વૃદ્ધ તપાગચ્છના આં જયતિલકસૂરિના શિષ્ય આં રત્ન-સિંહ, તેમના શિષ્ય માણિક્યચંદ્ર ગણિ નામે હતા, જેમણે સં ૧૫૦૧ માં મલધારગચ્છના આં હેમચંદ્રસૂરિની 'લવલાવના' ગ્રંથનો રચ્યો છે.

(૭) ખરતરગચ્છના ૫૫ મા આચાર્ય જિનમાણિક્યસૂરિ સં ૧૬૧૨ અપાઠ સુદિ ૫ ના રોજ કાગધર્મ પામ્યા હતા.

(જૂઓ પ્રક્રં ૪૦ પૃં ૪૮૦)

(૮) વૃદ્ધતપાગચ્છના આં જયતિલકસૂરિના શિષ્ય આં માણિક્યસૂરિ, જેમણે સં ૧૫૮૧ માં 'રત્નચૂડાસ' રચ્યો છે.

(જૂઓ પ્રક્રં ૪૪)

(૯) તપાગચ્છીય પં ૦ રત્નચંદ્રગણિના શિષ્ય પં ૦ માણિક્યચંદ્ર, જેમણે 'કટ્યાણુમંદિરસ્તોત્ર'ની દીપિકા-વૃત્તિ રચેલી છે.

(જૂઓ પ્રક્રં ૫૩)

(૧૦) આં હેમવિમલસૂરિના પરિવારમાં મહોં જિનમાણિક્ય-ગણિ હતા.

(પ્રક્રં ૩૬, પૃં ૨૩૬)

(૧૧) મહાકુકગચ્છના શ્રીપૂજ લદ્દાં માણિક્યરત્ન, સં ૧૬૨૦.

(પ્રક્રં ૩૫, પૃં ૨૭૦)

(૧૨) પૂં મોહનલાલજી મહારાજની પરંપરાના આં જિન-માણિક્યસૂરિ, જેઓ તપાગચ્છની સામાચારી આચરતા હતા. સં ૧૬૬૦ માં અમદાવાદમાં અખિલ ભારતવર્ષીય મોટું મુનિસમ્મેલન મળ્યું તેમાં ખરતરગચ્છના પ્રતિનિધિ તરીકે તેઓ વિરાજમાન થયા હતા. તેઓ જૂના અને નવા વિચારોના સમન્વયને માનનારા હતા. તેમણે સમ્મેલનમાં ઘણી સમસ્યાઓમાં ગંભીર વિચારણાઓ આપી છે. તેઓ શાસનગ્રેમી હતા.

તેમણે ભારતમાં ઘણો વિહાર કર્યો હતો. તેમણે 'કલ્પમૂત્ર, પ્રથમ કર્મગ્રંથ, વ્યવહારસૂત્રભાષ્ય વગેરેનાં હિંદી ભાષાંતરો કરેલાં છે.

(૧૩) સુપ્રસિદ્ધિ આગમવેદી આં સાગરાનંદસૂરિના પદ્મધર આં માણિક્યસાગરસૂરિ, જેઓ પરમ શાંત અને વિદ્વાન છે, તેઓ આગમના જિંડા અભ્યાસી પણ છે. તેઓ પણ સંં ૧૯૬૦ ના અમદાવાદના મુનિસમ્મેલનમાં ગુરુદેવ સાથે વિદ્યમાન હતા. આં સાગરાનંદસૂરિએ સંં ૧૯૧૨ ના વૈશાખ સુદિ ૪ ને શનિવારે પાલીતાણામાં (૧) આં માણિક્યસાગરસૂરિ, (૨) આં વિજયતિલકસૂરિ, (૩) આં વિજયકુમુદસૂરિ, (૪) આં વિજયપ્રભસૂરિ એમ ચાર આચાર્ય ળનાવ્યા હતા.

(૧૪) વિજયમાણિક્યસિંહસૂરિ—તે જૈન યતિસંસ્થાના પણ પ્રેમી હતા. તેઓ વિદ્વાન હતા, આગમના અભ્યાસી હતા. સંં ૧૯૬૦ માં અમદાવાદમાં અખિલ ભારતવર્ષીય જૈન મુનિસમ્મેલન મળ્યું, તેમાં તે નવા વિચાર ધરાવનારાઓના મુખ્ય પક્ષકાર હતા. તેમની તરફના પ્રશ્નો અને આગમવેદી આં સાગરાનંદસૂરિના સમાધાનોના સંઘર્ષમાં સૌ મુનિવરોને ઘણું જાણવાનું મળ્યું હતું. તે શાસ્ત્રીય ચર્ચા જીભી કરી શકતા હતા. તેમણે ગુજરાતીમાં વિવિધ પૂજાઓ ળનાવી છે, જે ઘણી લોકપ્રિય બનેલી છે.

આં હરિભદ્ર, આં બાલચંદ્ર, આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ—એ બધા રાજગચ્છના આચાર્યો હતા. સંં ૧૨૬૭.

(-પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૭, ૩૨)

આં બાલચંદ્રે ‘વસંતવિલાસકાવ્ય’ રચ્યું છે.

આં પદ્મપ્રભસૂરિ, આં સિંહતિલકસૂરિ—તેઓ રાજગચ્છના આચાર્ય હતા. સંં ૧૨૬૪, સંં ૧૩૨૬.

(-પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૮, ૩૦)

આં વર્ધમાન—વડગચ્છની ૪ થી સુવિદિત શાખાના નંં ૪૨ મા આચાર્ય હતા. સંં ૧૩૧૮ માં તેમના દિલમાં શંખેશ્વર તીર્થ પ્રત્યે અત્યંત લક્ષિત હતી. મંત્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ પ્રત્યે ગુણાનુરાગ હતો. આચંખિલ તપ પ્રતિ ભારે આસ્થા હતી.

(પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૨૫)

આં મલયપ્રભ, આં સમંતભદ્ર—તેઓ વડગચ્છના આચાર્ય

હતા. સંં ૧૨૬૦, સંં ૧૨૮૬. (પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૦૬, ૩૦૭)

પાર્શ્વનાગ ગણિ—વિદ્યાધરગચ્છના હતા. સંં ૧૨૮૮.

(પ્રકં ૩૫, પૃં ૫૦)

સાધ્વીસંઘ

(૧) મલધારી સાધ્વી અજિતસુંદરી ગણિની—

શ્રીહર્ષપુરોચગચ્છમાં મલધારીની આશાપાલક અજિતસુંદરી ગણિનીએ સંં ૧૨૫૮ના શ્રાવણ સુદ ૭ ને સોમવારે પાટણમાં ‘શ્રીસિત્તરી-ભાષ્ય’ લખ્યું. (જૂઓ પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૩૭)

(૨) સાધ્વી જિનસુંદર ગણિની—વિધિપક્ષના શ્રાવક શેઠ શુભંકર પોરવાડની પરંપરામાં અનુક્રમે સેવાક, યશોધન, ખાદૂ, દાહડ, સોલાક, આંદાક અને પૂર્ણદેવ થયા, તેમાં શેઠ યશોધનનો પુત્ર સુમદેવ, તેમના પુત્રે દીક્ષા લીધી, જેઓ આં મલયમ્લસૂરિ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. શેઠ સોલાકના ભાઈએ દીક્ષા લીધી, જે આં મદનમ્લસૂરિની પાટે આં ઉદયચંદ્રસૂરિનામથી ખ્યાતિ પામ્યા અને દીક્ષા લઈને આં જયદેવ નામથી પ્રસિદ્ધિ મેળવી.

આંદાકની પુત્રી નાગીત્તીએ દીક્ષા લીધી, જેનું નામ સાધ્વી જિન-સુંદરી ગણિની હતું. પૂર્ણદેવના પુત્ર અને પુત્રીએ દીક્ષા લીધી, તેમાં પુત્રનું નામ પંં ધનકુમાર ગણિ અને પુત્રીનું નામ સાધ્વી ચંદન-ખાસા રાખ્યું હતું.

ચોકંદરે આ કુટુંબે ઘણાં સાધુ-સાધ્વીઓ આપ્યાં.

(જૂઓ પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૦૭, ૩૮૭, ૩૮૮)

આ જ વંશના શેઠ પાસવીરના પુત્ર આં જયદેવસૂરિ થયા હતા. સાધ્વી જિનસુંદર ગણિની એમના સમયે ભારે પ્રતિષ્ઠિત હતાં. આં દેવનાએ સંં ૧૨૮૮ માં તેમને માટે સુનિ શીવભદ્ર પાસે પંં ગોવિંદ ગણીના ‘કર્મસ્તવ’ ઉપર દીક્ષા લખાવી હતી.

આં જિનસુંદર ગણિનીએ સંં ૧૩૧૩ ના ચૈત્ર સુદિ ૮ ને રવિવારે શુભરાતના રાત્ર વીસલદેવ વાગેલા(સંં ૧૨૬૪ થી સંં

૧૩૧૮)ના રાજ્યમાં મહામાત્ય નાગડના કાળમાં પાલનપુરમાં સાધ્વ લલિતમુંદરી ગણિની માટે શેક વીરજી ઓશવાલના પુત્ર શ્રીકુમારની ધર્મપ્રેમી પત્ની પદ્મશ્રી પાસે ' પંચમી-કથા 'નું પુસ્તક લખાવ્યું.

(—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશં ૧૨, પ્રશં ૧૩)

(૩) સાધ્વી પદ્મલક્ષ્મીજી—તેમની સં ૧૨૯૮ની એક પ્રતિમ મળી આવે છે, જે માતર તીર્થના દેરાસરમાં વિરાજમાન છે.

(—જૈનયુગ, નવું વર્ષ : ૧૧૧૭, અંક : ૧)

(સાધ્વી પદ્મલક્ષ્મી માટે જૂઓ પ્રં ૪૧, પદ્મ ૧૦, આં નં ૦ ૪૫, આં વૃંદસેનસૂરિ. પૃં ૫૮૭)

રાજાઓ

રાજા વિજ્ઞાનરાય (સં ૧૨૩૯)—

વિજ્ઞાન એ કલચૂરીવંશનો હતો. ચૌલુક્ય વંશના રાજા નર્મદી તૈલપ (સં ૧૨૦૬ થી સં ૧૨૨૧) ત્રીજા તૈલપનો સેનાપતિ હતો. તે વંશપરંપરાથી જૈન હતો. તેણે ચૌલુક્યરાજ તૈલપ પાસેથી કર્ણાટકની સત્તા છીનવી લીધી અને તે કર્ણાટકનો રાજા બન્યો. તેની રાજધાની કલ્યાણીમાં હતી. એ સમયે વીર શૈવધર્મના અનુયાયી-ઓએ પ્રપંચ શરૂ કર્યો અને રાજ્ય નબળું પડ્યું, તે સ્થિતિનો લાભ દેવગિરિના ચાહવોને તથા દારસમુદ્રના હોયશહોને મળ્યો. ' જર્નલ ઓફ ઐગ્રિયાટિક મોસાયટી ' અંક : ૪, પૃં ૧૯ની કુટ-નોટમાં સાફ લખ્યું છે કે, ' વિજ્ઞાન જૈનધર્મનો મદાન પદ્મકાર હતો, છતાં તે પરધર્મસંદિષ્ટ હતો. તેણે લિગાયતો ઉપર એટલે સુધી કૃપા બતાવી કે, લિગાયનો તેના વિદ્વાંધી બની ગયા અને તેનો અંત લાવવામાં ફાળો મકયા.

દશિતુમાં જૈનોના વિદ્વાંધમાં વીર શૈવધર્મની સ્થાપના થઈ. તેમાં ૧. કેવન, ૨. મારુત, ૩. એકારામ (એકાતલ રાંનયા) અને ૪. પં ૦ ચારાધ્ય સુખ્ય દત્તા અને તે પછી ૫૦ વસવ અને ૫૦ નાલવસુવે એ સંપ્રદાયનો પુનરુદ્ધાર કરી ' લિગાયતમત ' સ્થાપન કર્યો.

પં૦ વસવ શિવલક્ષ્મી હતો. રાજા વિજ્ઞાનનો મંત્રી હતો. જાતે પ્રાદ્યુષ હતો. તેણે રાજાને પોતાની જાળમાં ફસાવવા માટે રાજા સાથે પોતાની જોડ રૂપરૂદ્રી પદ્માવતીને પરણાવી. રાજા તેને મોહાધીન બન્યો અને મંત્રી વસવે એ રાણી દ્વારા દરેક જાતની સત્તા પોતાના હાથમાં લઈને રાજાને भारी નાખ્યો અને લિંગાયત-મતનો પ્રચાર શરૂ કર્યો. તે પછી તેનો પુત્ર ગાદીએ આવ્યો. આ રીતે રાજા વિજ્ઞાન તથા તેના પુત્રે સં૦ ૧૨૨૧ થી ૧૨૩૬ સુધી રાજ્ય કર્યું. તે પછી એથો સોમેશ્વર કર્ણાટકનો રાજા બન્યો.

(જૂઓ પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૦ ૧૫૨)

આ સમયે ગુજરાતમાં રાજા કુમારપાલ પરમ જૈન હતો, તેના આજ્ઞાવર્તી દરેક દેશોમાં જૈનધર્મનો પ્રભાવ હતો.

એક ઉલ્લેખ એવો મળે છે કે, આ૦ ધર્મશેખરે કર્ણાટકની રાજસભામાં 'નમોત્યુષ્ટ-સ્તવ'નો પ્રભાવ બતાવ્યો હતો. આ ઘટના રાજા શંકર, રાજા બુદ્ધરાજ કે રાજા વિજ્ઞાનના સમયે કલ્યાણીમાં બની હશે.

(જૂઓ, પ્રકૃ ૨૮, પૃ ૦ ૪૫૪, ૪૫૫,
જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૭૧ થી ૭૫)

માંગુજી ઝાલો, રાણો દુર્જનરાજ્ય—

સિંધના કીર્તિગઢનો રાજા કેસરદેવ ઝાલો સં૦ ૧૧૪૫ માં હમીર સુમરા સાથેના યુદ્ધમાં મરાયો. તેનો પુત્ર હરપાલદેવ અજોડ બાણા વળી હતો. તેણે ગુજરાતમાં આવી રાજા કર્ણદેવની નોકરી સ્વીકારી. સં૦ ૧૧૮૦ લગભગમાં પાટડી વસાવ્યું.

તેને સોઢાજી, માંગુજી અને શેખરાજી એમ ત્રણ પુત્રો હતા. રાજા સિદ્ધરાજે ઝીંજુવાડાનો કિલ્લો બંધાવ્યો એટલે એ લાઈઓ ઝીંજુવાડા જઈને વસ્યા. ત્રણે લાઈઓ નિર્ધન હતા. માંગુજી બાણા વળી હતો, તે રાજા સિદ્ધરાજની સેવામાં દાખલ થયો. એક વાર દુકાળ પડતાં ઝીંજુવાડાનો શેઠ ગોડીદાસ અને સોઢાજી ઝાલો મારવા ગયા. ત્યાંથી પાછા વળતાં રસ્તામાં સિદ્ધ નામના કોળીએ

ઓર્થિતો ઘા કરી શેઠને મારી નાખ્યો. અને આલાએ તે કોળીને મારી નાખ્યો. શેઠ મરીને વ્યંતર થયો.

એ શેઠના ઘરમાં ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા હતી. વ્યંતર શેઠ તેનો અધિષ્ઠાયક બન્યો. એ પ્રતિમા 'ગોડીયા પાર્શ્વનાથ'ના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામી હતી. અધિષ્ઠાયક દેવે સોઢાણને સહાય કરી સુખી કર્યો. સોઢાણએ ગોડી પાર્શ્વનાથને પોતાના ઘેર લાવીને પધરાવ્યા. તેમની પૂજાથી તે અત્યંત સુખી થયો. (પ્રકં ૪૨, પૃં ૭૩૮) તે ઝીંજુવાડાનો રાજા બન્યો અને જૂજરાતનો મહામંડલેશ્વર થયો. તેના ભાઈ માંશુણએ પણ આ પ્રતિમા તથા અધિષ્ઠાયકના પ્રતાપે કૂલા-કુંવરીનું ભૂત લગાડ્યું હતું. મંડલેશ્વર સોઢાણને દુર્જનશત્રુ નામે પુત્ર થયો. તે રાજા ભીમદેવ (સં ૧૨૯૮), ત્રિભુવનદેવ (સં ૧૩૦૦) તથા વિસલદેવ (સં ૧૩૧૮)નો મહામંડલેશ્વર હતો. તે ચતુર્દશી શાખાના આં દેવેન્દ્રસૂરિ (સં ૧૨૯૬, ૧૩૨૧) તથા મહાન્ બ્યોતિષી આં હેમપ્રભ (સં ૧૩૦૫)ને પોતાના ગુરુ તરીકે માનતો હતો. (જૂઓ પ્રકં ૪૦, ચતુર્દશીશાખા પૃં ૫૪૭)

તેના શરીરમાં ધીરે ધીરે કોઢ રોગ ફૂટી નીકળ્યો. તેણે તે રોગ શાંત કરવાને ઘણા ઉપચાર કર્યા પણ તે બધા નિષ્ફળ ગયા. તેણે તે માટે ઝીંજુવાડાના સૂર્યનારાયણની આરાધના કરી. એટલે સૂર્યદેવે એક રાતે સ્વપ્નમાં જણાવ્યું કે, 'તારો રોગ દુઃસાધ્ય છે. તે અહીં મટવાનો નથી, શંખેશ્વર તીર્થમાં જા, ત્યાં ભં પાર્શ્વનાથની સેવાથી તારો રોગ શમી જશે.'

આં હેમપ્રભસૂરિએ પણ તેને શંખેશ્વરજી જવાને વધુ ઉત્સાહિત કર્યો. આથી તે પરિવાર સાથે શંખેશ્વર તીર્થમાં આવી વસ્યો અને પ્રભુની પૂજાસેવા ભક્તિ કરવા લાગ્યો. પૂર્ણિમાગચ્છના આં પરમદેવ (સં ૧૩૦૨), જેઓ મહાન્ તપસ્વી હતા તે શંખેશ્વરજીમાં પધાર્યા. તેમણે શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું આરાધન કર્યું. રાજાને પૂજાનો આમનાય આપ્યો. એથી રાજાનો કોઢ-રોગ શમી ગયો. રાજાએ પણ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના દેરાસરનો મોટો

છેલ્લો દ્વાર કરાવ્યો અને દેવવિમાન જેવો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો.

(અંક ૪૦, પૃં ૪૯૮)

રાણીને રૂપલાદેવી અને શ્રીદેવી નામે એ રાણીઓ હતી. રૂપલા દેવી પાર્વતીનાં રાણા વિજયપાલની રાણી નીતલદેવીની પુત્રી હતી. (પ્રં ૪૧, પૃં ૫૦૦) રાણી શ્રીદેવીને ઉદયસિંહ નામે પગકંઠી પુત્ર હતો. તેના વંશમાં ચૌરાધ્વના વાંકાનેરના આજ્ઞા રાજાઓ થયા.

(-કવિ નથુરામ મુદરણ ઓઝાનો 'જાણાવંશવારિધિ', જૈન સત્યપ્રકાશ, કં : ૧૪૫, પૃં ૧૮, ત્રૈલોક્યપ્રકાશની ગદ્ય પ્રશસ્તિ, પ્રબધચિંતામણિ, આં મુનિચંદ્ર વગેરેનાં શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનાં સ્તોત્રો, જગદુચરિત્ર, સર્ગ : ૬, હીરં સૌભાગ્યકાવ્યં સટીકં, પં વીરવિજયજીનું ગોડી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર, મુનિ જયંતેવિજયજીનું શંખેશ્વર મહાતીર્થ, પૃં ૪૭ થી ૫૧)

રાજા કેદહણદેવ, રાજામોતા આનંદદેવી—

નાડોલના રાજા આદહણદેવ(સં ૧૨૦૬ થી સં ૧૨૧૮)ને આદહણદેવી નામે રાણી હતી અને કેદહણદેવ નામે યુવરાજ હતો, જે સં ૧૨૨૧ માં રાજા થયો હતો. તે રાજગચ્છના આં સાગર ચંદ્રના ઉપદેગથી જૈન બન્યો હતો.

કેદહણ જૈનધર્મ પ્રત્યે બહુ આદર ધરાવતો હતો. તેણે પિતાના રાજ્યમાં સં ૧૨૦૬ માં દરેક આડમ, અગિયારસ, ચૌદશના દિવસો માં અમારિ પ્રવર્તાવી હતી. માંસબલિ આપનારને તે સંખત દંડ કરતો હતો.

તેની માતા આનંદદેવીએ સં ૧૨૨૧ માં માંડેગંક નગરના લં મહાવીરસ્વામીનો દેરાસરમાં મહાવીરજન્મોત્સવ નિમિત્તે રાજકીય મહેસૂલમાંથી ખરચ બાંધી આપ્યું હતું તેમજ તેના પિયરિયાં, રાષ્ટ્ર દૂટખાતું અને રાજા કેદહણે પણ જૂઠું ખર્ચ બાંધી આપ્યું હતું. રાણી જદહણદેવી, રાજકુમાર મોહલદેવ અને રાજકુમારી શૃંગાર દેવીએ પણ જુદાં જુદાં ગામનાં જૈન મદિરાના નિલાવ માટે મદદ

કરી હતી. (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૬૯, ૧૭૦, પ્રાચીન જૈનલેખ-
સંગ્રહ ભા. ૨, લેખાંક : ૩૪૬ થી ૩૫૦; ૪૨૬ થી
૪૩૦, જૈનસંતપ્રકાંશ, ક્રમાંક : ૧૫૮)

રાણી શૃંગારદેવી (સં ૧૨૫૫)—એ નાડોલની મહામંડળે-
શ્વર રાજ કેટલુદેવ (સં ૧૨૨૧ થી ૧૨૪૯) ચૌહાણની પુત્રી હતી
અને તે આખૂના રાજ ધારાવર્ષાદેવ પરમારની બીજી રાણી હતી.
તેણે સં ૧૨૫૫ના આસો સુદિ ૭ ના રોજ ઝાડોલી ગામમાં^૧ ભં
મહાવીરસ્વામીની પૂજા માટે મોટી વાડી અર્પણ કરી હતી.
(પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૫૬, ૧૭૦)

રાજા પ્રહલાદન પરમાર (સં ૧૨૭૪)—તે જૈનધર્મી રાજા
હતો. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૫૨, ૧૫૭) તેણે પાર્લનપુરમાં પ્રહલાદનપાર્શ્વ-
નાથ તીર્થનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો.

૧. ઝાડોલી—ગાંધવાડા અને બાલુવાડા તીર્થની વચ્ચે ઝાડોલી
ગામ છે, જેના કુંકુભિ, ઝાદવલી, ઝાડવલી, ઝાડકીલી, ઝાદપલી, ઝાડોલી
વગેરે નામે મળે છે. અહીં ભં મહાવીરસ્વામીનું પ્રાચીન મંદિર છે, તેમાં
કેટલાક શિલાલેખો વિદ્યમાન છે, જેમકે—સં ૧૧૪૫ ના જો વદિ ૨ ના
રોજ ભં ઋષભદેવની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત થઈ; સં ૧૨૩૪ ના વૈશાખ વદિ
૧૩ ના રોજ ગોડીઓએ ભં મહાવીરસ્વામીના મંદિરનો શુભોદ્ધાર કર્યો; સં
૧૨૩૬ ના ફાગણ વદિ ૧૪ ને શુભવારે ભં ઋષભદેવ તથા ભં પાર્શ્વનાથની
પ્રતિમા બની, જેની પ્રતિષ્ઠા રાજગઢના આં દેવમંદિરે કરી. સં ૧૨૫૫ના
આસો સુદિ ૭ ને શુભવારે ગોડીઓએ દેરાસરની આગળ ૭ ચોકોવાળું ત્રિલોક
પ્રાસાદ દ્વાર બંધાવ્યું ઝાડોલી એ શૃંગારદેવીના કપડાનું ગામ હતું. ઝાડોલીના
મંત્રી નાગડે એ ચોકીનો ખર્ચ આપ્યો. રાણી શૃંગારદેવીએ ભં મહાવીર-
સ્વામીની પૂજા માટે વિશાળ વાડી આપી. તેનું શાસન લખી આપ્યું, જેમાં
દાણિક વગેરેની સાક્ષી છે. આં તિલકપ્રભસરિએ દાનશાસનને શ્લોકનદ રચ્યું
અને સલાટોએ પદ્યરમાં ઉલોચું કર્યું.

(—પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લે :
૪૩૦; જૈનસંતપ્રકાંશ, ક્રમાંક : ૧૫૦)

૧. પૂરવણી

આટલું વધારજો

નીચે લખેલા પ્રકરણોના પૃષ્ઠોમાં તે તે આચાર્યો વગેરેના પરિચયમાં નીચે મુજબ મુદારો-વધારો સમજવો—

૧. પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૩૮, આં રાજશેખરસૂરિ—

મલધારગચ્છના આં રાજશેખરસૂરિના શિષ્ય પંં મુધાકલશ ગણિયે સંં ૧૩૮૦ (ઇં સં ૧૩૨૪)માં ‘સંગીતોપનિષદ્’ સંં ૧૪૦૬ (ઇં સં ૧૩૫૦)માં ‘સંગીતોપનિષદ્સાર’ અં ૬, તથા ‘એકાક્ષરનામમાલા’ની રચના કરી હતી.

૨. પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૩૬ લીલડિયા તીર્થ—

સંં ૧૩૩૪ માં આતુર્માસમાં જે કાર્તિક માસ હતા. ચોમાસામાં છેલ્લા ચોથા મહિનાની વૃદ્ધિ હતી. સંં ૧૩૩૪ માં કાર્તિક જે હતા. પોપ મહિનાનો ક્ષય હતો અને ચૈત્ર કે ફાગણ મહિના જે હતા. આ સમયે લીલડિયા આબાદ હતું. ખરતરગચ્છના આં જિનપ્રબોધસૂરિયે સંં ૧૩૩૪ માં અહીં જિનપ્રાસાદમાં શ્રીગૌતમસ્વામીની પ્રતિમા પધરાવી હતી. ત્યારબાદ સંં ૧૩૫૩ માં પણ જે કાર્તિક હતા. પોપનો ક્ષય હતો અને જે ચૈત્ર કે ફાગણ હતા. સંં ૧૩૫૨ માં અહીં ૧૨ જૈનાચાર્યો ચોમાસુ રહ્યા હતા. ચોમાસુ ખીલ કાર્તિક પૂર્ણિમાએ પૂરું થાય, પરંતુ તપાગચ્છના (નંં ૪૭) આં સોમપ્રભસૂરિયે (સંં ૧૩૩૨ થી ૧૩૭૩) આકાશદર્શનથી બણ્યું કે, નળકના દિવસોમાં લીલડિયાનો વિનાશ થવાનો છે, આથી તેમણે અપવાદને આશ્રયી પહેલી કાર્તિક પૂર્ણિમાએ ચોમાસું પૂરું કર્યું અને તરત જ ત્યાંથી વિહાર કર્યો. ખીજા સાધુ સાધ્વીઓ પણ ત્યાંથી નીકળી ગયાં અને જૈનો લીલડિયાથી ઉઘાળો ભરી ગયા. તેઓએ એક સ્થાને જઈને નિવાસ કર્યો. એ સ્થળે રાધનપુર શહેર વસ્યું. પછી તો લીલ-

ડિયામાં આગ સળગી લીધી, આગે પોતાના નગ્ન સ્વરૂપે તાંડવ માંડ્યું અને તેમાં લીલડિયા તારાજ થઈ ગયું. ત્યાં રહેલા જૈનાચાર્યો તેમજ જનતા સર્વ કોઈ આગમાં ભરખાઈ ગયાં, જનભાલની ભારે ખુવારી થઈ. ત્યારબાદ બાદશાહ અહલાઉદ્દીન ખીલજીના સેનાપતિ અલકખાને પણ સં. ૧૩૫૫-૫૬ માં લીલડિયા લાંચ્યું હતું.

(જૂઓ પ્રકં ૪૩, પૃં ૭૪૬, પૂરવણી પૃષ્ઠ ૭૭૬, પ્રકં ૪૭)

૩. પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૫૬ મહંત અનુપમાદેવી—

તેનું કંકેણુ કાવ્ય હતું કે, અવસર વીત્યા પછી અપાય કે બીજાઓ મારફત અપાય, તેનું ક્ષણ મળે કે ન મળે, પણ અવસરે અને વિવેકથી પોતાના હાથે અપાય તેનું ક્ષણ મળે જ છે.

૪. પ્રં ૩૮, પૃં ૩૮૬ પદ્મસિંહ—

તે પૈકીના સોમરાજે દીક્ષા લીધી અને મોહિણીના પુત્ર અમૃત-લાલે પણ દીક્ષા લીધી હતી. તે મહધારગચ્છના લક્ષ્મી અમૃતચંદ્ર-સૂરિ થયા હતા.

(જૂઓ પ્રં ૩૮, પૃં ૩૩૨)

૫. પ્રકં ૩૮, પૃં ૪૧૫ દીવબેદ—

અંબલગચ્છના આં ધર્મભૂતિસૂરિ (સં. ૧૬૦૨ થી ૧૬૭૦)ના ઉપદેશથી દીવબેદના શેઠ નાનચંદ લાણુશાલીએ લં શીતલ નાથની પોખરાજની પ્રતિમા ભરાવી તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

આં વિજયસેનસૂરિ અને તેમના શિષ્ય મહોં નંદિવિજય ગણિવરે દીવના ક્ષીરંગી રાજ્યના અધિકારીઓ શુર કાણ, કપ્તાન, મંત્રી કલાસ અને પાદરી વગેરેની વિનિતિથી વહાણુદ્વારા દીવ જઈ તેઓને ઉપદેશ આપ્યો હતો.

(જૂઓ વિજયપ્રશસ્તિ મહાકાવ્યની ટીકા સર્ગ-૨૦મે

શ્લોક ૪૬, ૪૭ થી ૫૨, સર્ગ : ૨૧મે શ્લોક : ૧૧થી ૨૦)

૬. પ્રં ૩૬, પૃં ૪૧૭ આં નેમિચંદ્રસૂરિ—

પ્રવચનસારોદ્ધાર—આમાં જૈન આગમોમાંથી ઉપયોગી પ્રાકૃત ગાથાનો સંગ્રહ કર્યો છે. આં નેમિચંદ્રસૂરિ તેની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે કે—

આં જિનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આં આઞ્ઞદેવસૂરિના ત્રણ શિષ્યો
(૧) આં વિજયસેનસૂરિ, (૨) આં નેમિચંદ્રસૂરિ, (૩) આં યશો-
દેવસૂરિ થયા. (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૭૧ પરંપરા

ખીજી, પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૦૭)

આં નેમિચંદ્રસૂરિએ શિષ્યોની વિનતિથી ‘આગમરત્નાકર’માંથી
રત્નો જેવો ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’ (અં : ૧૫૬૯) બનાવ્યો.

આં નેમિચંદ્રસૂરિએ ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’ના ૨૭૬ ના દ્વારમાં
‘હવસંખ્યા કુલક’ બનાવીને જોડ્યું છે. (જૂઓ ગાથા : ૧૨૪૮)

જેનાચાર્યોએ ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’ની ઉપર વિવિધ વિવરણો
બનાવ્યાં છે. તે આ પ્રમાણે—

‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’ તથા રાજગચ્છના આં સિદ્ધસેનસૂરિએ
ગુરુની આજ્ઞા થવાથી સંં ૧૧૪૮ અથવા સંં ૧૧૭૮ ના ચૈત્ર સુદિ
૮ ને રવિવારે પુણ્ય નક્ષત્રમાં બનાવેલ તેની સુગ્રોધ વૃત્તિ ‘તત્ત્વજ્ઞાન-
વિકાશિની’ નામે પ્રકાશિત થઈ છે.

૭. પ્રકં ૪૦, પૃં ૪૮૨, આં જિનચંદ્રસૂરિ—

ધર્મશુર શેખ અબુલફઝલે હાજરી આપી હતી. મહોં
શ્રી વદલલગણિ લખે છે કે—

તેજ.શ્રીમદકચ્છરામિધનૃપ: શ્રીપાતસાહિર્મુદાઃ—

વાદીદ્ દત્ સુયુગપ્રધાન ઇતિ સન્નામ્ના યથાર્થેન વૈ ॥૪॥

શ્રીમન્ત્રીશ્વરકર્મચંદ્રવિહિતોઘત્કોટિટટ્કબ્યયં

શ્રીનન્દુત્સવપૂર્વકં યુગવરા યસ્મૈ દદૌ ત્વં પદમ્ ॥

શ્રીમલ્લામપુરે દયાદદમત્તિશ્રીપાતસાહ્યપ્રહા—

નઘાચ્છ્રીજિનચંદ્રસૂરિસુગુરુ: સ સ્ફીતતેજો યત: ॥૫॥

(અમિધાનચિન્તામણિ નામમાલ—ટીકા)

ખરતરગચ્છના (આં નં. ૫૬) જિનચંદ્રસૂરિના સુખ્ય શિષ્ય
(૫૭) મહોંપાધ્યાય ચકલચંદ્રગણિના શિષ્ય (૫૮) મહોં સમય-
સુંદર ગણિવર થયા. તે પણ આચાર્યશ્રીની સાથે લાહોર પધાર્યા હતા.

મહોદ્ધ સમયસુંદર ગણિવર—તેમનો સં. ૧૬૧૦ કે ૧૬૨૦ માં સાચોરમાં શા. ૩૫થી પોરવાડની પત્ની લીલાદેવીથી જન્મ, સં. ૧૬૨૮માં દીક્ષા, સં. ૧૬૪૦ના મહા સુદિ ૫ના જેસલમેરમાં ગણિપદ, સં. ૧૬૪૯ના ફાગણ સુદિ ૨ના લાહોરમાં ઉપાધ્યાયપદ, સં. ૧૬૭૨ માં મહોપાધ્યાયપદ, અને સં. ૧૭૦૩ ચૈત્ર સુદિ ૧૩ના રોજ અમદાવાદમાં સ્વર્ગગમન થયાં છે.

તેમણે સં. ૧૬૮૭ના સંહારક દુકાળમાં જગતની વિચિત્રતા નિહાળી સંવેગભાવ વધારી સં. ૧૬૯૧માં ક્રિયોદ્ધાર કરી સંવેગિ-પણું સ્વીકાર્યું હતું. તેમને ૪૨ શિષ્ય-પ્રશિષ્યોનો પરિવાર હતો.

તેમણે સં. ૧૬૪૯ શ્રાવણ સુદિ ૧૩ની સાંજે કાશ્મીરમાં સમ્રાટ અકબરની સભામાં રાજાનો વદતે સૌલ્યષ્ અને એક જ ચરણના ૮ લાખથી વધુ અર્થો ગોઠવી અષ્ટલક્ષી અર્થ 'રતનાવલી' બનાવ્યો હતો.

તેમણે સંસ્કૃતમાં સારસ્વત ટીકા, લિંગાનુશાસન અવચૂરિ, અષ્ટ લક્ષી અર્થ રતનાવલી, રઘુવંશ-ટીકા, માઘના ત્રીજા સર્ગની ટીકા, કલ્પસૂત્રની ટીકા, દગ્ધૈકાલિક સૂત્રની ટીકા, વિશેષ શતક, વિચાર શતક, ગાથાસહસ્રી, કથાકોશ, ચરિત્રઅંથો, ભક્તામર સ્તોત્ર, પાદ-પૂર્તિ, ભક્તામરસ્તોત્ર-ટીકા, કલ્યાણમંદિરસ્તોત્ર ટીકા, જયતિહુઅણ સ્તોત્ર-ટીકા વગેરે.

તથા ગુજરાતી ભાષામાં રાસા, ભાસ, ગીત બોલી, સ્તવન સન્નિધાય વગેરે બનાવ્યાં છે.

વિચિત્રતા એ છે કે—કેટલીએક સન્નિધાયો જોવી મળે છે કે જેના કર્તા તરીકે મહોદ્ધ સમયસુંદરગણિવર અને બીજા વિદ્વાન કવિ મુનિવરોનાં નામ મળે છે. (સમયસુંદરકૃતિકુસુમાંજલી)

વિ. સં. ૧૬૮૭ માં ગુજરાતમાં અને મારવાડમાં ભયંકર દુકાળ પડ્યો હતો. મહોપાધ્યાયજીએ આ અંગે હિંદીમાં સવૈયા તથા કવિત્ત બનાવ્યાં હતાં તેમજ તેમણે શ્રીવિશેષશતકની પ્રશસ્તિમાં આ દુકાળનું સંસ્કૃતમાં સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—

શ્રીવિશેષશતકપ્રશસ્તિ—

મુનિ-વસુ-પોદ્ધાવર્ષે (૧૬૮૭) ગુર્જરદેશે ચ મહતિ દુઃકાલે ।

મૃતકૈરસ્થિપ્રાપ્તે જાતે શ્રીપત્તને નગરે ॥૧॥

મિશ્રુકમયાત્ કપાટે જટિતે વ્યવહારિમિર્મશં વહુમિઃ ।

પુરુષૈર્માનિ મુક્તે સીદતિ સતિ સાધુર્વોડપિ ॥૨॥

જાતે ચ પદ્મરજતૈર્ધાન્યમણેઃ સકલવસ્તુનિ મહર્થ્યે ।

પરદેશગતે લોકે મુક્ત્યા પિતૃમાતૃવન્ધુજનાન્ ॥૩॥

હાહાકારે જાતે મારિકૃતાનેકલોકસંહારે ।

કેનાપ્યદૃષ્ટપૂર્વે નિશિ કોલિકલુણ્ઠિતે નગરે ॥૪॥

તસ્મિન્ સમયે અત્મામિઃ કેનાપિ હેતુના ચ તિષ્ઠદ્ભિઃ ।

શ્રીસમયમુન્દરોપાધ્યાયૈર્લિખિતા ચ પ્રતિરેષા ॥

(શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ ભા. ૨, પ્રા. નં. ૬૬૭)

વિ. સં. ૧૬૮૭ ના દુકાળમાં દિવાન જયમલજી મુણોત તથા નેણુસી મુણોત વગેરે જૈનોએ જોધપુરરાજ્ય અને ગુજરાતમાં પ્રજાને મોટી મદદ કરી હતી. (જૂઓ પ્રકં. ૩૬, પૃ. ૨૩૨, પ્રકં. ૬૦,)

૮. પ્રકં. ૪૦, પૃ. ૪૯૯, આં. અંકેશ્વરસૂરિ—

તેમણે આં. અંકેશ્વરની ‘દર્શનવિશુદ્ધિ’ પર ટીકા બનાવવાની શરૂઆત કરી હતી પણ તે ટીકા અધૂરી રહી છે. (જૈનસત્યપ્રકાશ, ૧૦ ૭, પૃ. ૧૫૫) વળી, તેમણે ‘વર્ધમાન-વિદ્યાસ્તવ’ ગા. : ૧૨, સાર્ધશતકની પ્રાકૃત વૃત્તિ, શતકજૂહલાપ્ય પ્રા. : ૧૪૧૩, પૌષધ-વિધિ પ્રકરણ ગા. : ૯૨, સિદ્ધાંતસારોદ્ધાર, ગા. : ૧૧૩, પદાર્થ-સ્થાપનાસંગ્રહ, ગા. : ૧૧૯, ઉપધાનપૌષધપ્રકરણ, સૂક્ષ્માર્થસમ્પત્તિ ગા. : ૭૫, ચરણકરણસમ્પત્તિ ગા. : ૫૫, સભાપંચક ગા. : ૪૩, સૂક્ષ્માર્થટિપ્પન વગેરે અથો બનાવ્યા હતા.

૯. પ્રકં. ૪૦, પૃ. ૫૩૧, ભા. ભાવપ્રભસૂરિ—

અંચલગચ્છના (૫૫) આં. ભાવપ્રભસૂરિ પૂર્ણિમાગચ્છની મુખ્ય ગાદી પાટણના ઢંદેરવાડામાં હતી તેના ઉલ્લેખો આ પ્રમાણે મળે છે—

(૧) શ્રીમવાનીસહસ્રનામસ્તોત્રમ્ (પ્ર૦ ૧૧૨૨)

સં ૧૭૭૪ વર્ષે શાક ૧૬૪૦ પ્રવર્તમાન શ્રીપૂર્ણિમાપક્ષે પ્રધાન શાલાયા ઢઢેરપાટકે મં ૦ શ્રી ૫ શ્રીભાવપ્રમદ્ધરિણા લિખિત મધુમાસે કૃષ્ણ પક્ષે ત્રયોદશ્યા ગુરુવારે ૫૦ શ્રીતેજસ્વળપાઠનાય । શ્રીરસ્તુ ॥

(૨) શ્રીસચિત્ર સોનેરી વારસામૂઝ (પ્ર૦ ૧૧૨૫)

સંવત્ ૧૭૭૫ વર્ષે માદવા મુદિ ચતુર્થ્યાં પર્યુપગાયા શ્રીમગહિહિપુરપત્તને ઢઢેરપાટકે ઓસવગજાતીયલઘુગાલાયા દોસી શ્રીરાજ તસ્મૃતસારગત્તત્સુતૌ દોસી ગિવચદ કાલીદાસ ઇતિ દ્વૌ આત્મૌ । દોસી ગિવચદસુત લક્ષ્મીદાસ (મુનવાઈ પુત્રી) લક્ષ્મીદાસમાર્યા જીવા તત્સુત ચદ્રમાણ ॥ વિજયસિંગ કપૂર ચદ પ્રયાગદાસ ઉત્તમચદ દોસા પ્રયાગમાર્યા શ્રીલક્ષ્મીસુત નાથાચદ સાર-ચદ બાળદી દોસીપ્રયાગદાસેન સુવર્ણાક્ષમયશ્રીરુપમૂઝપુસ્તક દ્રવ્યેણ ગૃહીત તદમાર્યા શ્રાવિકા શ્રીલક્ષ્મીદાસેતિ નામની શ્રીપૂર્ણિમાપક્ષે ઢઢેરસજકે મઘારક શ્રીમહિમાપ્રમસૂરિવરશિષ્ય મઘારકશ્રીશ્રીભાવપ્રમદ્ધરિણ્ય સપરિવારેભ્ય પ્રદત્ત જ્ઞાન વૃદ્ધચર્ચ પુણ્યપ્રકાશનાય । વાચ્યમાન ચિત્રનચાત્ । શ્રીરસ્તુ કન્યાણમસ્તુ સર્વદા ।

(શ્રીપ્રગસ્તિસ ગ્રહ ભા૦ ૨, પૃ૦ ૨૬૦, ૨૬૧, પ્રથમિત ન૦ ૧૧૨૨, ૧૧૨૫)

૧૦ પ્રક૦ ૪૦, પૃ૦ ૫૩૭, ભટ્ટા૦ મુક્તિઆગ—

અચલગચ્છમા (૬૫) ભટ્ટા૦ મુક્તિસાગર, શેઠ મોતિશાહ—
તે મુખધના શાહ મોદાગર હતા વહાણવગીનો ધધો કન્ટા હતા તેની પાસે ૮ વહાણ હતા તેણે ચીન વહાણ મોકલ્યા, તેમા તેને ખાર તેર લાખ રૂપિયા મળ્યા તે તેમણે ગાનુ જય ઉપર ખરચવાનું નક્કી કરી રકમ જુદી મૂકી રાખી તેમણે નગરશેઠ હેમાલાઈ પાને થનુ જય ઉપર જમીન માગી, પણ ખાવી જગ્યા હતી જ નહીં કુતાસરની મોટી ખાઈ હતી, જે ૯ મી અને ૧ લી ફૂટ વચ્ચે મોટી જડી જગા હતી તે શેઠ મોતિશાહને ૫૫૬ પડી ખાઈ પુરાવી મઢિર બધાવવા નક્કી કર્યું ૮૦ હજારના દોરડા વપરાયા અને ચાર (૩૦ ૦)

આને એક હાંડો શેત્રુંજી નદીથી પાણી લાવતા હતા. શેઠ મોતિશાહ સં. ૧૮૬૨ ના ભાદરવા સુદિ ૧ ને દિવસે સ્વર્ગે ગયા.

શેઠના પુત્ર શેઠ ખીમચંદ અને શેઠના મિત્રો અમરચંદ દમણી, ફૂલચંદ તથા કસળચંદે મંદિરનું કામ આગળ વધાર્યું અને મંદિર પૂર્ણ કર્યું.

શેઠાણી દિવાળીખાઈ તથા શેઠના પુત્ર ખીમચંદે શ્રી શત્રુંજય નો સંઘ કાઢ્યો. સંઘ સં. ૧૮૬૩ ના પોષ વદિ ૧ ના દિવસે પાલીતાણા પહોંચ્યો. ત્યાં અમદાવાદથી શેઠ વખતચંદ વગેરે સવા લાખ યાત્રિકો આવ્યા હતા.

શેઠ ખીમચંદે સંઘ પાલીતાણા ગયો ત્યારથી અઢાર દિવસ સુધી નોકારશી કરી હતી. અંપે ચોખા મૂક્યા હતા. નવકારશીમાં આખા ગામના લોકો અને બધા યાત્રિકોને જમવાનું હતું. આ નોકારશીમાં એક નોકારશીનો ખર્ચ લગભગ રૂપિયા ૪૦,૦૦૦ લાગતો હતો. આ ઉત્સવમાં ખૂબ શાન્તિ રહી હતી અને પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી.

આ વખતે એક મારવાડી ડોશીએ નોકારશી કરવાની રજા માગી ત્યારે તેને પૈસા ક્યાં છે એમ પૂછવાથી એક ગોદડીમાંથી સોનામહોરો કાઢી બતાવી હતી અને એક નોકારશીનો આદેશ લીધો હતો.

ત્યારબાદ શેઠ મોતિશાહનાં પત્ની શેઠાણી દિવાળીખાઈ મુંબઈમાં સ્વર્ગે ગયાં.

૧૧. પ્ર. ૪૦, પૃ. ૫૪૩, આ. ૦ દેવરત્નસૂરિ—

(૩) આ. ૦ દેવરત્નસૂરિ તે આગમિકગચ્છના આ. ૦ જયનાંદસૂરિ ના દીક્ષાશિષ્ય અને વિદ્યાશિષ્ય હતા તે તેમની પાટે આવ્યા હતા. તે વિદ્વાન્ હતા. નિરુક્તશાસ્ત્રના મોટા અભ્યાસી હતા. તેમણે ‘નમો લોએ સંવસાહૂણું’ના સંવ શબ્દ ઉપર પ્રાકૃત ગાથા: ૪૮ નું વિવરણ કરી ઘણા અર્થો કર્યા હતા તેમજ ‘ગજસિંહકુમારસા’ બનાવ્યો હતો.

આ આચાર્ય અને આ. ૦ વિવેકરત્નસૂરિ સુધીના આચાર્યો ગુરુ

ભાઈઓ હતા. બનવાભેગ છે કે, તેઓ એક પછી એક આચાર્ય બન્યા હોય.

૧૨. પ્રકં ૪૦, પૃં ૫૫૩, આં રત્નપ્રભસૂરિ—

કચ્છોડીગચ્છમાં (૪૭) આં રત્નપ્રભસૂરિએ જ સં ૧૩૬૩ માં ‘કચ્છુલીરાસ’ બનાવ્યો હતો.

૧૩. પ્રં ૪૧, પૃં ૫૮૮, (૫૧) આં સુનીશ્વરસૂરિ—

તેમનાથી આચાર્યશાખા અને ભટ્ટારકશાખાઓ થાલી.

તેમની પરંપરામાં શિષ્ય (૫૨) ઉં ભદ્રમેરુ ગણિશિષ્ય (૫૩) ઉં મનોદય ગણિ શિષ્ય (૫૪) સુનિ જયશેખરે સં ૧૫૨૬ ના પોષ વદિ ૮ ને રવિવારે ઉત્તરા કર્કને દિવસે બહાદુરપુર (બહુદ્રવ્યપુર)માં કાંકરીયાગોત્રના શાં સુદયવચ્છની પત્ની શ્રાવિકા પુણ્યપ્રભાવિકા હેમીને ભણવા માટે તથા પોતાને માટે ‘આવશ્યકસૂત્ર’ લખ્યું. (શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાં ૨, પ્રશસ્તિ નં ૧૩૧, ૧૪૬)

૧૪. પ્રં ૪૧, પૃં ૫૮૮, (૫૧) આં સુનીશ્વરસૂરિ—

તેમની ઉપાધ્યાય પરંપરામાં ઉં કેનકેહંસ તથા સુનિ મલ્લહંસ થયા. તેઓ સં ૧૫૩૩ ના કાર્તિક સુદિ ૧ ને શુક્રવાર સ્વાતિ નક્ષત્ર અને આયુષ્યમાનયોગે દિવ્દહીમાં હતા.

(શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાં ૨, પ્રશં નં ૧૫૭)

૧૫. પ્રકં ૪૩, પૃં ૭૪૬, (ટિપ્પણી) આં સોમપ્રભસૂરિ—

૧. આં સોમપ્રભસૂરિની પરંપરામાં (આં નં ૪૭) બીજા આં સોમપ્રભસૂરિ થયા હતા. તેઓ સં ૧૩૩૨ માં આચાર્ય બન્યા. તેઓ તથા બીજા ૧૧ જૈનાચાર્યો સં ૧૩૫૨ માં ભીલડિયામાં ચોમાસું હતા.

સં ૧૩૫૩ ની સાલમાં કાર્તિક મહિના બે હતા. પોષનો શવ હતો અને ચૈત્ર કે ફાગણ મહિના બે હતા. આચાર્યશ્રીએ એક રાતે આકાશમાં જોયું અને મહોના ચારથી વધુ લીધું કે, ભીલડિયાં શહેરનો થોડા દિવસમાં જ વિનાશ થશે, તેથી અહીં વધુ રહેવું સલામતીભર્યું નથી. આચાર્યશ્રીએ આ પ્રમાણે વિચારી બીજા ૧૧

ગચ્છનાયકોની મના હોવા છતાં સં૦ ૧૩૫૩ ના પહેલા કાર્તિક મહિનામાં સુદિ ૧૪ ને દિવસે ચોમાસી પ્રતિક્રમણ કરી પહેલા કાર્તિક સુદિ ૧૫ ને દિવસે ભીલડિયાથી વિહાર કર્યો. બીજા ગચ્છનાયકો ભીલડિયામાં જ રહ્યા, જેઓ બીજા કાર્તિક સુદિ ૧૫ ને દિવસે વિહાર કરવાના હતા. (જૂઓ પ્રક૦ ૩૬, પૃ૦ ૨૩૯, પૂરવણી પૃ૦ ૭૭૦)
ત્યારબાદ ભીલડિયામાં એકાએક ઉત્પાત મચ્યો. ભીલડિયાને વિનાશ થયો. બાદશાહ અદલાઉદ્દીન ખીલજની મુસલમાન સેનાએ આવી સં૦ ૧૩૫૫-૫૬ માં ભીલડિયા ભાંગ્યું અને પછી પાટણ પર ચડી જઈ રાજા કર્ણદેવ વાઘેલાને નસાડ્યો.

આચાર્યશ્રીએ ત્યારબાદ ઘણાં શુભ કાર્યો કર્યાં હતાં. તેઓએ સં૦ ૧૩૭૩ માં સ્વર્ગગમન કર્યું. (જૂઓ પ્રક૦ ૪૭)

૧૬. પ્રક૦ ૪૩, પૃ૦ ૭૫૬, (ટિપ્પણી) આ૦ જયસિંહસૂરિ—

તેમણે બ્યાકરણ બનાવ્યું. તેમના પદ્ધર આ૦ પ્રસન્નચંદ્રના બીજા પદ્ધર આ૦ નયનચંદ્રસૂરિએ ‘કુમારપાલચરિત’ની પહેલી પ્રતિ લખી હતી તથા ‘હમ્મીરમહાકાવ્ય’ સર્ગ : ૧૪ અને ‘રંભા-મંજરી નાટિકા’ની રચના કરી હતી.

૧૭. પ્રક૦ ૪૩, પૃ૦ ૭૫૬, આ૦ માણિક્યસાગરસૂરિ—

આ૦ સાગરાનંદસૂરિએ સં૦ ૧૯૯૨ ના વૈશાખ સુદિ ૪ ને શનિવારે પાલીતાણામાં આ૦ માણિક્યસાગરસૂરિ વગેરે ચાર આચાર્ય બનાવ્યા હતા. આ૦ માણિક્યસાગરજીએ (૧) આ૦ હેમસાગરસૂરિ (૨) આ૦ ચંદ્રસાગરસૂરિ બનાવ્યા છે.

૧૭. પ્રક૦ ૪૩, પૃ૦ ૭૬૦, સાધવી જિનમુંદરીગણિની—

આ૦ ઉદયચંદ્રસૂરિના નામથી ખ્યાતિ પામ્યા અને શેઠ પાસવીરના બીજા પુત્ર હરિચંદે દીક્ષા લઈને આ૦ જયદેવસૂરિ નામથી પ્રસિદ્ધિ મેળવી.

૨. પૂરવણી

સમજૂતી

૧. આ અંથનાં વિવિધ લખાણોમાં જે જે અંથોનો આધાર લીધો છે તે તે અંથોનાં નામ ગોળ () અને ચોખંડા [] બ્રેકેટમાં આપ્યાં છે. વાચકોને વિશેષ જાણુવા ઇચ્છા થાય તે તે આધારો વાંચી લેવા.
૨. આ અંથમાં પ્રકૃં અને પૃં આપ્યાં છે. તે આ ઇતિહાસના ભાગ ૧ થી ૪નાં પ્રકરણ અને પાનાં સમજવાં.
૩. આ અંથમાં સુદ્રણદોષથી કાનો, માત્રા, હ્રસ્વ, દીર્ઘ, અનુસ્વાર, વિસર્ગ, અક્ષર કે આંક ભિડી ગયા હોય ત્યાં વાંચકોએ સુધારી ને વાંચવું.

